IOAN. BODINI ANDEGAVENSIS GALLI,

DE REPVBLICA

LIBRI SEX, LATINE AB AVCTORE REDDITI, MVLTO QVAM ANTEA LOCVpletiores.

CVM INDICE LOCVPLETISSIMO.

Editio Quinta prioribus multo emendatior.

Ex Libris

Cum priuilegio S. Cæs. Maiest. ad decennium.

FRANCOFVRTI, 1607.

E TYPOGRAPHEO NICOLAI HOFFMANNI,
Impensa Hæredum Petri Fischeri.

∞ Io. CIX.

UTOPIA RBR

IACOBO DVVALLO DAMPETRÆ COMITI, HENSÆ BARONI, MONDRAuillæ Domino, equestris Francorum ordinis Collegæ, Manehildensibus ab Rege Præfecto.

IOAN. BODINVS S. P.

CVm annis superioribus sæuissima bellorum ciuilium tempestate iactati fuissemus, quæ multi naufragium, plures etiam iacturam fecerãt; plerique voraginibus immersi, nonnulli in littus eiecti, quidam afflicti ad scopulos, alii alio abrepti, pauci incolumes euaserant: me, quem

---- tabula sacer
Votiua paries indicat vuida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo;

praterita pericula reputantem, & futura,

quæ nunc impẽdere videmus, proſpicientem imperii noſtri pœnitere cæpit, ac pudere gubernatorum, qui, cum inter ſe conflictarentur, vt alius clauum torqueret, alius vela faceret, alius contraheret, tam fœdum ſui noſtriq; aduerſariis otioſe in portu ridentibus ſpectaculum præbuiſſent. Itaq; cum mearum cogitationum ſummam feciſſem, animaduerti ea, quæ tam multa in Republica gerenda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorũ omnium fonte deriuari. Quæ me cauſſa impulit, hoc, quicquid eſt, quod de Republica conceperam, meis populariſbus, poſteaquam à bellis paululum conquieuiſſent, edere ac proponere ad intuendum, vt vel in poſterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri poſſet, ab interitu ſeruarent; vel, ſi tam certum huic imperio, quod ſua ſenectute propemodum extabuiſſe videtur, exitium immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum conſiliis declinari poſſet: eos tamen qui ſuperioribus cladibus

ſuper-

superfuerant, velut è specula admonerem, ne improuiso ciuitatis occasu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tanta vis calamitatum diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipsos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni consilio ac prudentia vacuos ac desertos esse, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur: cuius rei exploratum est argumentum, quod illi tum maxime sanos se esse arbitrantur, cum in Republica gubernanda incurabili furore desipiant. Sed quoniam diuina consilia mortalium sensibus abdita ac retrusa semper fuerunt, quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni studio inuestigasse, & ab vltimo principio repetita tradidisse nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent, tabulam initio proposuimus, quæ velut imago leuiter expressa in vniuscuiusque oculos incurreret, & quasi totius operis ἐγκεφαλίαν

285671

primis lineamentis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maxime tamẽ à nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas; populari sermone vti necesse habui, cum linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrimè antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram. neq; enim ab re mea tantum otii mihi tunc erat, vt eandem telam retexere liceret, nisi singularis amor erga Te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quidquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum acrenitentem adegisset, cum diceres, argumenti dignitatem postulare, vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrioque amori iura maiestatis ac Reipublicæ prætulerunt: tum etiam quod illud sociis & peregrinis æque ac ciuibus deberetur, propter eam,

eam, quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quam legatio in Angliam suscepta, inde traiectio in Belgiam vna cum Francisco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad consilium accersierat, propositum meum retardarunt: tametsi noua occasione ad id maxime impulsus essem, cum Londini Olybium Gallum hominem, in priuatis illustrium virorū ædibus: alium item apud Cantabriges in ipsa Academia difficili ac molesta ratione Anglis Rempublicam nostram interpretari comperissem. At Francisco Duce præmatura morte, acerbissimoque totius Galliæ casu nobis erepto, cum & otio liberiore frui licuisset, & ad minuendum animi dolorem vix vlla medicina restaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione soluti, nonnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus; & ea quæ de iure maiestatis, deq; magistratuum officiis, imperio, potestate,

235671

quæ item de iure feciali minus accurate vel obscure scripta videbantur, facilioribus illustrauimus & rationibus & exemplis: caput etiam integrum, quod res ita postularet, de ordinibus ciuium, disputationi de corporibus & collegiis subiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere studuimus, vt respondérent extrema primis, media vtrisq;, omnia omnibus; vtq; alia ex aliis nexa, & inter se apta colligataq;, eadem serie cohærerent. sic enim facilius intelligi posse putaui, non solum quæ quamq; rem res sequatur: verumetiam quid cuiq; consentaneum sit. Genus autem dicendi vsitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum secuti sumus: parum admodum solliciti num oratio numerosa molliter in aures audientium influeret, animosq; suauiter permulceret, modo sua facilitate ac perspicuitate commendaret. nec vero ægrotantium, vt Celsus Medicus apposite scripsit: nec item ciuitatum morbi, verborum luminibus curãtur: ac tantum abest, vt ardua ac sublimia, in qui-

in quibus explicandis res ipſæ verba rapiũt, nimis illuſtri ac magnifica oratione quaſi ferculis aureis ſplendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipſarum pondus & grauitatem eleuari putem: contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus ſint epulæ exquiſitæ. Duo tamen ſunt reprehenſorum inter ſe diſſidentium genera: alteri, omnem de Republica quæſtionem breuius terminari potuiſſe putant: alteri, ſine flagitio quicquam prætermitti debuiſſe negant. At cum ſingula, quæ ſunt infinita, contemplaremur: plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuerſa (id quod artium tradendarum proprium eſt,) complecteremur. Iam enim pridem adoleſcens contritũm illud à Philoſophis acceperam, Nullam rerum ſingularum ſcientiam haberi. Qui autem moderatius de Republica ſcribi volunt, & alienæ induſtriæ modum ſtatuunt, difficilem profecto temperantiam poſtulant in ea diſciplina, quæ nullis adhuc maiorum finibus eſt aut regione con-

cluſa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora ſunt præcepta, vllum fieri videmus ſcribendi finem. nec certe vllus eſt modus inueſtigandi veri, niſi inueneris: & legendi defatigatio turpis eſt in re eo meliore quo magis fuerit explicata, & à plurib. expetita. Quod ſi iuſta reprehenſione carent tot ac tam multi ſcriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quam librorū magnitudine laborant: quid eſt quamobrem de re per ſe ipſa infinita paulo copioſius ſcribenti non indulgeamus? cum præſertim huius ſcientiæ tot ac tantæ ſint vtilitates, vt omnia omnium imperia cœtusq́ iure ſociati, eius vnius opeſtare, eaq́ ex omnibus diſciplinis ſola principibus, ſola claris viris, ſola regibus digna eſſe videatur. Quanquam tanta raritas eſt eorum, qui hoc de genere ſcripſerunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnū reperiri, qui ſerio hanc ſcientiam tractarit: ſiue ij, quib. otium peperit rerum omnium affluentia, perinde à literis vt literati a publicis re-

cis rebus ſeipſos vltro ſubducunt, ſiue ij qui vtroq; præſtant, tãta negotiorum mole obrui ſe patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem, ſcientiarum omnium parentem, aut ad ſcriptionẽ ſuperſit: ſiue obſcuritas huius artis, Platoni, Ariſtoteli, Theophraſto, veteribus omnibus tanta viſa eſt, vt qui eam adepti eſſent, ſoli ſapientum; qualem etiam Pittacum tyrannum fuiſſe ferunt, appellatione fruerentur. ſic enim Plutarchus ſcribit: Sed nec ſapientibus illis nobiſcum, nec inter ſe de optimo ciuitatis ſtatu conuentis: nõ tantum quod argumentis argumẽta contraria ſunt, verumetiam quod ratio ſecum ipſa (quamquam per naturam id fieri non poteſt) pugnare ſæpiſſime videatur. Quamobrem cum in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare conſueuerunt, de duobus alterum fieri poſſit, vt earum nulla, alterum non poſſit, vt plus vna vera ſit: exactiſſimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, non quid quiſq; dixe-

dixerit aut ſenſerit, quantæq; auctoritatis fuerit; ſed quid rationi conuenienter poſſet & ſententiæ ſuæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honeſtum eſt, è puriſſimis naturæ fontibus hauriatur: cur non oratio noſtra omnem ſibi fidem rationibus naturæ cõgruentibus, id eſt, integris & incorruptis teſtibus, confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nobis, ſed acerrimi ac prudentiſſimi iudicis ope opus eſt: id eſt, eius qui ciuitatum informandarum leges didicerit, qui à Philoſophis, tametſi πολιτῶν πραγμάτων ἀπειρόκαλοι fuerunt, politica decreta expreſſerit, qui optimorum principum dicta, geſta, actiones ſtudioſiſſime perſpexerit, qui abditas tyrannorum artes & arcana retruſa curioſiſſime perueſtigarit, qui rerum geſtarum veritatem non ab incerto rumore, ſed ab ipſis principum archiuis acceperit, qui populorum ritus, inſtituta, mores, ac cœli cuiuſque vim & naturam intellexerit, qui rerum omnium publicarum, quæ vſquam terrarum exſti-

exſtitiſſe comperiuntur, memoriam ab antiquiſsima vetuſtate ad hæc vſq; tempora repetitam tenuerit: qui deniq; prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipſo rerum agendarum vſu partam adeptus ſit, qualium hominum tametſi exiguus eſt numerus, in eorum tamen album aggregãdum eſſe Te, aut video neminem. Itaq; non ſolum de re tota ſtatuendi arbitrium ad Te, ſed etiam patrocinium detuli, quippe & ciuibus & peregrinis, quorum omnium linguas fere didiciſti, præter laudem militarem non tantum πολύγλωττον καὶ πολυμαθῆ, *verumetiam diſertiſsimus interpres eſſe potuiſſes. Bene vale. Laoduni Veromanduorum, A. D. III. Kal. Decembris, M. D. LXXXIV.*

PERIO-

PERIOCHA SIVE ELENCHVS EORVM, QVÆ IN HISCE VI. LIBRIS DE REpublica Iohannis Bodini Andegauensis Galli iuxta seriem capitum tractantur.

LIBRI I. CAP.

I. QVis optimus sit Reipublicæ finis. pag. 1.
II. De iure familiari, & quid inter familiam ac Rempublicam intersit.. 12
III. De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis, 21.
IV. De patria potestate, & an æquum sit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere, 31
V. De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in Republica, necne, 48
VI. Quid ciuis, & quantum à ciuibus ciues, quantumque differant à peregrinis, quid item veniat vrbis, ciuitatis, reipublicæ appellatione, 71
VII. De iure clientelari, & quid socius à peregrino, ciuis à socio, cliens ab vtroque distet, 102
VIII. De iure maiestatis, 123
IX. De principe alterius fiducario, vel ærario, an in eum conueniant iura maiestatis, deque principum inter ipsos prærogatiua; 168
X. Quænam propria sint iura maiestatis, 230

LIBRI II. CAP.

I. De toto Rerumpublicarum genere, 272
II. De vnius dominatu omni lege soluto, 292
III. De regali ciuitatis genere, 302
IV. De tyrannide, 311
V. An liceat manus afferre tyranno, eoq; cæso omnia eius acta, decreta, leges rescindere, 323
VI. De Aristocratia, 339
VII. De statu populari, 359

LIBRI III. CAP.

I. De Senatu, 369
II. De officialibus & curationibus, 403
III. De-

III. De magiſtratibus, 424
IV. Quid quantumque a magiſtratibus maieſtati debeatur, 447
V. De magiſtratuum erga priuatos imperiis, officio, poteſtate, 466
VI. De mutuis magiſtratuũ inter ipſos officiis, 487
VII. De corporibus & collegiis, quæque ex iis commoda aut incommoda ſequantur, 511
VIII. De ordinib. ciuiũ, 543

LIBRI IV. CAP.

I. De ortu, incremento, ſtatu, conuerſione, inclinatione, occaſu rerum omnium publicarum, 570
II. An cõuerſiones ac euerſiones ciuitatum proſpici poſſint, 612
III. Reipublicæ faciem, leges, inſtituta, vno mutare & eodem momento pernitioſum eſſe, 662
IV. Præſtetne magiſtratus mutabiles an perpetuos habere? 672
V. An magiſtratuum concors animus ciuitati ſit ſalutaris, 694
VI. An maieſtati Principis iudicem agere, & vna cum ſubditis, colloquia ſerere conueniat, 703
VII. An Princeps in bello ciuili partium dux eſſe, aut bonus ciuis in ſeceſſione alterutri factioni ſeſe adiungere debeat: deque ciuilium diſcordiarum congruenti medicina, 731

LIBRI V. CAP.

I. De conformando ciuitatum ſtatu pro regionum ac populorum varietate, quibuſque diſciplinis populorum mores diſſimileſque naturæ percipiantur, 767
II. Qua ratione occurratur ciuitatum conuerſionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob ſummam multitudinis inopiam exoriuntur, 819
III. Præſtatne propinquorum bona propinquis, quam Reipublicæ adiudicari, 840
IV. De præmiis ac pœnis in Republica decernendis, 847
V. Præſtatne bellicis artibus ciues exerceri, ac propugnaculis ciuitates habere

bere munitas, quam iis vacare, 870
VI. De iure feciali, deque fœderibus & pacis actionibus inter populos ac principes sanciendis ac muniendis, 904

LIB. VI. CAP.

I. De censura, 970
II. De ærario, 997
III. De re numaria, quibusque legibus numorum deprauationi occurratur, 1063
IV. De Rerumpublicarum inter ipsas comparatione: & quæ quamque vtilitates aut incommoda sequantur, 1082
V. Regale ciuitatis genus optime constitutum, nec à sorte, nec à suffragiis, multo minus à fœminis pendere, sed â stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere, 1111
VI. De tribus iustitiæ generibus proportione Geometrica, Arithmetica, & Harmonica, constitutis: quæque sit earum ad vnius principis populive ac optimatum imperia, similitudo, 1168

FINIS ELENCHI CAPITVM.

IOAN-

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER PRIMVS.

Quis optimus ſit Reipublicæ finis. CAP. I.

REPVBLICA *eſt familiarum rerumq; inter ipſas communium, ſumma poteſtate ac ratione moderata multitudo.* Definitionẽ, ab iis qui de Republica ſcripſerunt, prętermiſſam, principio poſuimus: quoniã artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quã quid aliud diſſeratur: deinde, cõperto & explorato fine, aditus inueſtigarę, quibus eo perueniri poſſit. Eſt autẽ definitio nihil aliud, quam rei propoſitæ finis; qui niſi firmo ac ſtabili fundamento nititur; quæcunque ſuperexſtruas, vno ruitura ſunt & eodẽ momento. Pleriſq; tamen vſuuenit, vt, certis finibus propoſitis, eum quem concupierunt rerum exitum non aſſequantur: vt neque is, qui ſcopo ſibi ad feriendum propoſito, male arcum intẽdit. ſed ſi quis artẽ adhibuerit, & argute conlinearę volet, etiãſi aliquantum aberrauerit à ſcopo: proprius tamen aberit quã ille: nec boni artificis laude carebit, ſi, qui optimus ſagittarius futurus eſſet, ea ipſe fecerit. At qui rerum agendarum finẽ ignorat, eius adipiſcendi ſpes æq; eſt illi ademta, vt ei, ſcopum feriendi qui telum, incertus quo iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propoſitę membra ſingula ſuis ponderibus exigamus.

Primum Rẽpubl. diximus ratione moderatã eſſe oportere: quia Reipublicę nomẽ ſanctũ eſt; vt ab ea latronum

tronum ac piratarum cœtus arceantur, quibuſcũ nulla cõtractuum fides, nulla iuris ſocietas eſſe debet, ſed ſumma diſtractio. Et quidem in omnib. bene ac prudenter conſtitutis ciuitatib[9], ſeu de fide ac publica ſecuritate ſeruãda, ſeu de fœderib. ineundis, ſeu de bello inferendo, ſeu de finib[9] imperii regendis, ſeu de cõtrouerſiis principum inter ipſos dirimendis, agatur, latrones ac piratæ ab omni iure ſociali procul ſummouentur. Iuſtos n. ac legitimos [a] hoſtes, qui reſpublicas ſuis quibuſdam legibus ac iure gentium communi moderantur, ſeiunxerunt ab iſtis qui Rerumpublicarum & ciuilis ſocietatis euerſionem moliuntur: Quãobrem ſi latronibus pactum pro capite pretiũ non afferatur, nulla fraus eſt: quando iura belli cum illis cõmunicari nec debent, nec iiſdem frui legibus, quibus hoſtes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam a prædonibus captum nec libertatem amittere [b], & teſtamentum condere [c], omneſq; actus legitimos obire, leges patiuntur: quæ tamen ab hoſtibus captis [d] olim nõ liceſſent: propterea quod iure gentium, qui in hoſtium manus venerat, vna cum libertate eam quoque quam in ſuos haberet poteſtatem [e] amittebat. Ac ſi quando depoſitum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de poſſeſſione quantumuis iniuſta vi deiectos reſtitui [f] iubet, non tam latronum ac prædonum gratia fit illud, quam vt pœnæ ab iis exigantur, qui depoſitum eiurauerunt: aut qui amiſſam rerum ſuarũ poſſeſſionem, q̃ iure à magiſtratu debuiſſent, vi recuperare maluerunt: aut quia prædonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magiſtratuum imperia ſponte ſubeunt, rationẽ in iudicijs haberi æquum eſt, cum eo ipſo iam deſierint eſſe prædones. cuius rei cum exempla deeſſe poſſunt nemini, tum vero nullũ eſt illuſtrius quam de Auguſto Cæſare [g], qui decies ſeſtertium edicto promiſerat iis, qui Coracotam, latronum in Hiſpania ducem, ad ſe deduceret. Coracotas, re intellecta, ſeipſum Auguſto ſponte obtulit, ac præmium ex edicto

a *l. Hoſtes, de verb. ſignif.*

b *l. poſtliminium de captiuis.*

c *l. 1. De legat. 2.*

d *l. eius qui à latronibus. de teſtamentis.*

e *l. in libello. de captiuis.*

f *l. ſi pignore §. ſi prædo. de actio pig. l. 1 §. ſi prædo. l. bona fidei depoſita. l. ita vt ſi fur vel prædo. commod.*

g *Dio lib. 56.*

edicto popoſcit. Auguſtus & veniam illi, & pactum præmium dari iuſſit, ne aut mercede ꝓmiſſa vitam eripuiſſe, aut publicam ſecuritatem violaſſe videretur, aduerſus eum q̃ ſponte ſeipſum iudicio ſtiterat, tametſi iure damnare ac ſupplicio latronem afficere potuiſſet. Alioqui, ſi erga latrones eodem iure quo aduerſus hoſtes, vtamur, verendum ſit, ne perditorum hominum multitudinem & colluuiem vndiq; arceſſere velle videamur; qui cum prædonibus capitali fraude ſociati, ad bonorum exitium conſpirent.

Interdum tamẽ ex ꝓdonẽ regẽ optimum exſtitiſſe, & qui pirata omnium maximus antea fuiſſet, in bonũ principem euaſiſſe legimus. certe quidem multi graſſatores, regum appellatione digniores habiti ſunt, q̃ eorum pleriq; qui regalia ſceptra tenent, qui ſuæ diritatis ac immanitatis ꝓbabilem cauſam nullã habent. Id enim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius pirata, cum diceret ſe nihil præter piraticam didiciſſe, nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuiſſe, præter duos myoparones: Alexandrum vero, qui piraticam in Demetrio improbaret, cum exercitu potentiſſimo terra marique impune latrocinari, tametſi à patre regnum Macedoniæ florentiſſimum accepiſſet. quæ certe oratio Alexandrum non ad vltionem acceptæ contumeliæ, ſed ad commiſerationem adeo permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne longius exempla petantur, ætate noſtra Sulimanus Turcarũ rex, Ariadenum, Aenobarbum, Dragutum, Ochialam, piratarum omnium potentiſſimos, maximis propoſitis præmiis ad ſe pellexit, & claſſibus ac maris imperio præfecit; vt & eorum opibus ſuum imperium confirmaret, & piratarum copias toto mari graſſantes frangeret ac debilitaret. His quidem illecebris prædonum duces ad ſanitatem perducere laudabile eſt; ne extrema deſperatione coacti, in Rerumpublicarum ſtatus inuadant, ſed potius latronum copias ipſi euertant; qui tametſi amicitiam ac ſocietatem

colere videãtur, ac ſpolia ex equo diuidãt, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus; ita tamen ſceleratæ conſenſionis fides ſanctũ amicitiæ nomen reſpuit, ac ne ſpoliorum quidem diuiſio legitima, ſed latrocinium dici debet; cum ſocietatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturaq; conſentanea ratione poſita ſunt, latronibus omnino deſint.

a *l. communi. §. inter prædones. communi dividundo.*

Quamobrẽ Reſpublicas appellant hominũ cœtus bene beateq; viuẽdi cauſa ſociatos, quę deſcriptio vt ciuitati cõueniat definitioni tamen inſeruire omnino nõ poteſt: quoniã altera ſui parte redundat, altera parte deficitur: cũ tria, quæ in omni Republica potiſſima iudicãtur: familia, inquã, ſumma imperandi poteſtas, & ea quæ ciuitatis cõmunia ſunt, huic deſcriptioni deſint. Nã illud Beate viuere, ſi ad ciuitatis definitionem neceſſariũ eſſe demus, nullus ſit niſi cum ſumma rerũ omniũ affluentia virtuti locus: nec honeſta ciuitas, niſi placido mari ſecũdis conſpirantium ventorũ flatib⁹ impulſa feratur; & cũ horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit, miſera cenſeatur: quæ diſciplina omnib⁹ eſt omnium theologorũ ac philoſophorum præceptis aliena. Hi enim iuſtos, etiamſi omnes fortunæ acerbitates excipiant, ſemp beatos; iniuſtos, etiam in maximis proſperitatibus ſecundiſq; rebus infeliciſſimos eſſe iudicant. Sic etiam Rempublicã bene inſtitutam dicemus, quæ ad verũ decus & honeſtatem dirigetur; etiãſi prematur inopia, ſi ab hoſtibus obſeſſa, ſi ab amicis deſerta, ſi deniq; omni genere calamitatum obruta videatur: quo in ſtatu Maſſiliam, cum triumphata eſt a Caio Cæſare, M. Tullius fuiſſe confitetur: quam tamẽ rerum omnium publicarum laudatiſſimam appellat. Quis vero ciuitatẽ quæ ſolo fertili ſit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis cariſſima, hoſtibus formidabilis, armorũ vi potens, propugnaculis bene munita, præclare inſtitutam putet, ſi omni ſcelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cũ nulla virtutum capitalior peſtis eſſe poſſit,

b *Cicero & Ariſtoteles in Politicis.*

possit, quã beata illa & affluẽs ad cupiditates explẽdas rerum copia; quã cum honestate coniugare nõ minus difficile est, quam quæ maxime inter se cõtraria sunt.

Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere sine probro, & abundare sine laude possumus; virtutibus autem sine contumelia vacare, aut vitiis inquinari sine infamia non possumus; cõsequens est, ea quę beatiorem vitam efficere putantur, opes, inquam, copias, latifundia, bene constitutis ciuitatibus necessaria non esse: sed altius intuentem, quam proxime fieri poterit, ab optimo statu discedere oportet: siquidem ciuitatũ æque ac rerum omnium dignitatem ac præstantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiusque ciuitatis præstantior ac diuinior erit, tanto ipsa cęteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum sola notione terminare decreuimus, qualem Plato, qualem etiã Thomas Morus inani opinione sibi finxerunt, sed optimas quasq; ciuitatum florentissimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proxime consequemur. Quod si eadem est vnius ciuis quæ totius ciuitatis felicitas, & vtriusq; summum bonum in iis positum virtutibus, quæ mentis ipsius propriæ sunt, quæque in sola contemplatione versantur, vt summa cõsensione asseuerant [a], qui cæteris sapientia excellere dicuntur: consequens est illud quoque, ciues illos vera felicitate frui, qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum suauissima cognitione exercentur, quique contemplationis suæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in singulis statuentes, cur nõ etiam vniuersorum ac totius Reipublice summũ vltimumque finem esse concedemus [b]?

a *Aristot. lib. 7. ca. 3. Ethic. Nicomach. & in Polit. lib. 10*

Sed occurritur, ciuitatũ moderatores plurimũ in eo genere a se ipsis dissentire, cũ suis quisq; cupiditatibus felicitatẽ metiatur: & quorũ de summo bono disciplinę inter se cõsentiũt, nõ tamen boni viri ac boni ciuis, nec singulorũ eundẽ quẽ vniuersorũ finem statuunt.

b *Aristot. In Politicis eundem singulorũ & ciuitatis finem statuit.*

Hinc exsistit tanta legum ac morum, pro cuiusq; principis arbitrio ac voluntate, diuersitas. Plerisque sordida hominum vita putatur, si studia necessitate tantum, non etiam voluptatibus & ornatu dirigantur: miserum, inquam, arbitrantur, casis fragmine contectis & angustis tugurijs aut gurgustijs, cœli iniurias arcere. Sed quoniã vir sapiens iusti & iniusti, veri & falsi quodammodo lex est, ac veluti norma quędam inflexibilis; qui autem iustitia cæteris ac sapientia excellere putantur, eandem singulorum ac vniuersorum felicitatem statuunt; nos boni viri ac boni ciuis differẽtia sublata, summum bonum singulorum æq; ac vniuersitatis totius, ea quam diximus pulcerrima suauissimaq; sublimium rerum contemplatione metiamur. Aristoteles enim, popularem opinionem interdum secutus, anceps in summo bono finiendo, nec suorum dogmatum constantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare necesse putat: cum tamẽ subtilius eo de genere disputaret, summum hominis extremumque bonum in cõtemplatione collocauit[a].

[a] *lib. 10. Ethic. & 7. Tobi.*

At M. Varro, superiorẽ opinionẽ minuens humanã felicitatẽ actione & cõtemplatione cõplexus est. cuius hęc ratio videri possit, quod rerũ simplicium beatitas simplex est: mistarum vero, quæ duabus ex rebus conflatæ sunt, duplex esse videatur. nam corporis opes, in robore, alacritate, decentique membrorum omnium conformatione: animi bona, id est, eius facultatis quæ corpori cohæret, in cupiditatum erga rationem obsequio versatur, mentis vero ipsius bonum, in intelligẽdi virtutibus, prudentia inquam, scientia, religione consistit: vt prudentia ad res humanas, scientia ad naturæ inspectionem, religione ad res diuinas præclare vtatur: quarum virtutum prima quidem, boni & mali; secunda, veri & falsi; tertia, pietatis & impietatis discrimen intuetur: &, quid omnino expetẽdum sit aut declinandum, continent. Porro ex his tribus virtutibus exsistit

exſiſtit vera ſapientia, qua nihil eſt hominum generi præſtantius ab immortali Deo tributum: quia no modo furtis eripi, aut incendio abſumi, aut naufragio abſorberi non poteſt; verumetiam homines cæteris rebus deſtitutos ac deſertos, beare per ſe ipſa poteſt; non tantum ſingulos, ſed etiam vniuerſos. Beatior tamen futura ciuitas eſt, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles, aut quantum ſatis eſt ad ciuium alimenta: eaque ſit aquarum ac ſpirabilis cœli temperatio, vt ſalubriter viui poſſit: tum etiam materies ad exſtruendas arces ac domos idonea, niſi regio ſatis ad vim hoſtium, & ad iniurias cœli propulſandas per ſe ipſa tuta ac munita ſit.

Hæc primordia ſunt naſcentis Reipublicæ; vt ſcilicet ea parentur, ſine quibus viui nullo modo poſſit: deinde quærantur ea quibus commodius viuitur; vt medicamenta ad morborum curationē; metalla quibus inſtrumenta opificibus, armaque militibus neceſſaria conflari poſſint, nō tantum ad repellendos, verum etiam ad vlciſcendos hoſtes ac latrones.

Iā vero cum inexplebiles ſint hominū cupiditates, poſtea quam parta ſunt ea quę neceſſaria quæq; vtilia putātur, deliciis etiā affluere, ac voluptates inanes cōſectari libet, vt ſuauius viui iucundiuſq; poſſit. Et quēadmodum nullam inſtituendorū liberorum curā habemus, priuſquam idonea educatione corporis incremēta cōſecuti, rationis & orationis capaces videātur: ita quoq; de cōformandis moribus, deq; naturaliū ac diuinarum rerū perueſtigatione ciuitates nō ante curā habent, quā ea quæ ad ciues alendos ac tuēdos neceſſaria ſunt, conquirant: ſed mediocri prudentia contētæ ſunt ad hoſtes propulſandos, & ab injuria ciues cōtinendos. Is autem qui adeptus eſt omnia quæ ad vitā ſecure ac beate degendam commoda videtur, ſi bene eſt a natura, melius etiam a doctrina informatus, a flagitioſis & conſceleratis hominum cœtibus abhorret, ac bonorum conſortium & amicitiam conſectatur:

deinde cũ ab iis perturbationibus, quæ mentem de sanitate deturbant, sese liberum & vacuum senserit, nec in præmiis caducis spem posuerit rerum suarum, certe casus humanos & inconstantiam varios; mores, ætates, conditiones intuetur: alios quidem in summo potestatis & imperii gradu, alios in extrema calamitate & inopia constitutos; tum vicissitudines, ortus, obitusq; rerum publicarum, studiose contemplatur, & antecessiones consequentibus coniungit. post a rebus humanis ad naturę pulcritudinem conuersus, seipsum in contemplanda stirpium, animãtium, metallorum varietate oblectat; & vniuscuiusque formam, vires, præstantiam, atque adeo elementorum vices alternas, ac singularem in rebus omnibus antipathiam & contagionem, causarumque mirabilem seriem & consensionem, qua primis extrema, media vtrisque, omnia omnibus cohærere videt; & vnde singula generata sint, quo recurrant, quando, quomodo obitura, quid in iis mortale & caducum, quid immortale sit ac sempiternum: ac paulatim in cœlum veluti pernicib⁹ alis abreptus, clarissimorum siderum splendorem, cælestiumque corporum vires, situs, interualla, cursus inæquales, ac mundi totius partiumque omnium congruentiam & quasi concentum suauissimum miratur, incredibilemque voluptatem ex his capit, cum flagrantissima cupiditate ac desiderio causarum omnium perueſtigandarum, quousque ad vltimum principium, ac pulcerrimi huius opificii temperatorem Deum perducatur: quo cum peruenerit, cogitationum suarum cursum sistit, cum intelligit æternam mentem esse infinitæ cuiusdam naturæ, magnitudinis, potestatis, sapientiæ, quæ nec oratione cuiusquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi possit: laudationibus tamen diuinæ maiestatis splendorem, quantum quidem potest, euehit ac prædicat, summaque prosequitur veneratione. Talia mente agitantem suis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad bonorum

bonorum omnium extremum. His enim artib⁹ homines pulcerrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarum ſciẽtiam ac felicitatis humanę ſummam propemodũ conſecuti videntur. ¶ Si ergo ciuem ita inſtitutum ſapientem ac beatum iudicamus, nõ qui opum communium ac peruagatarũ copiam, ſed qui præſtantium rerum & remotarum a captu vulgi cognitionem & intelligentiam ſit aſſecutus, quanto Rempublicam beatiorem iudicare debemus taliũ ciuium multitudine abundantem, etiam ſi anguſtis cõtenta finibus, ſuperbas aſpernetur opes, ac delicias ampliſſimarum ciuitatum, quæ ſummam felicitatem ſumma voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea ſummum illud hominis ac ciuitatis bonum cõfuſum aut miſtum efficiemus. etſi enim hominis natura duplex eſt: altera quidẽ mortalis & caduca, altera vero immortalis ac ſempiterna; illud tamen confitendum eſt, in ea parte quę nobilitate cęteras vincit, id eſt, in mẽte, ſummum bonum ineſſe. nam ſi verum eſt, vti eſt, corpus hoc oſſibus & carne compactũ & coagmentatum, menti ſeruire, & rationi cupiditatem; quis dubitet felicitatis humanæ ſummam a præſtantiſſima virtute, quam mẽtis agitationem appellant, totã pendere? tametſi enim Ariſtoteles ex opinione Stoicorum, hominis bonum in virtutis actione poſuiſſet; idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominũ vita beatior eſſet, inquit, quam deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, ſed mentis agitatione ſuauiſſima ſolidaq; tranquillitate fruuntur. At quum nollet magiſtri Platonis ſectam tueri, & a propoſita ſuſceptaq; ſententia diſcedere, turpe putaret; quoniam in actione beatam vitam initio poſuerat, verborũ ambiguitate vſus, ſummam felicitatem in mẽtis actione, quę ipſa nihil aliud eſt quam contẽplatio, collocauit; ne ſummum bonũ rebus omnino inter ſe diſſidentibus, motu inquam & quiete, definiret. Idem tamen cum perſpiceret ſinguA 5 lorum

lorum hominum æque ac vniuersorum vitam perpetuo quodam agitari motu, ac necessariis negotiis impediri, noluit aperte summum illud quod quærimus bonum, in sola cõtemplatione collocare: id q̃ tamen necesse est confiteri. Etsi enim actiones quibus hominum vita sustentatur, cibum inquam, potum, sommũ capere, tã necessariæ sunt, vt iis diu carere homines nõ possint: nemo tamen adeo rudis est, vt in iis rebus bonorum extremum cõsistere putet. virtutum enim earum quæ Morales dicuntur, dignitas longe maior est, propterea quod ab his ad purgãdos a perturbatione & ægritudine animos adiumenta quæruntur, vt purgata mens clarissima intelligendi luce compleatur. Ex quo intelligitur, morales virtutes ad eas quæ mẽtis propriẽ sunt, quasi ad finem referri. Felicitas autem summa dici non potest cuius est aliud extremum, quæque ad diuiniora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad rationem, hæc ad mentem, motus ad quietem, actio ad contemplationem. Igitur M. Varro, qui hominis bonum actione & contemplatione mistum esse putauit, commodius, opinor, ac melius dixisset, hominum vitam vtraq; egere; summum tamen extremumq; bonum in contemplatione versari: quam Academici iucundiam, Hebræi pretiosam mortem appellant, propterea quod mentem labe terrestri & corporeis vinculis solutam ac purgatam, in cœlum perducit.

Nõ poterit tamẽ Respublica diu stare, si deseratur ab iis actionib⁹ quę in ciuiũ salute tuẽda, in iure dicundo in alimẽtorũ cęterarumq; rerũ ad vitã necessariarũ assidua inuectione versantur: perinde vt mens sublimiũ rerũ cõtemplatione abrepta, corpus ipsum fame ac siti lãguere, aut vigiliarũ studio enecari patiatur. Sed quẽadmodum in hoc aspectabili mundo, quem pfectæ & cõsummatę Reipublicæ imaginem appellare possumus, luna velut anima mundi ad solem propius accedens, deserere videtur regionem hanc spirabilem & elementarem: postea tamen solis congressu grauida

vim,

vim quãdam cœlestem singulis corporibus impertit: sic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodammodo intelligẽti soli, quæ mens est vniuersitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illustratur; deinde rursum ad corporis curam relapsus, vires corporeas instaurat. Idem tamen si nimium intentus corpori ac sensuum voluptatibus immersus, mẽtem deserat, idem illi vsuvenit, quod lunæ, quę solis conspectũ fugiens, vmbra tenebrisque obuoluta, splẽdorem ac lucem amittit; ex quo quidem luminis deliquio fœda monstra procreantur, totaque rerum natura perturbatur: si tamẽ a solis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuersa hæc mundi animabilis coagmẽtatio & cohærentia omnino dissiparetur. Idem nobis de Republica relinquitur iudicandum; cuius finis optimus in iis virtutibus consistit, quæ ad contemplationem feruntur, etiamsi publicæ actiones, quæ minus honestæ sunt, antecedant; vt fordium euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præsidia vitæ necessaria iudicantur; quæ virtutibus moralibus longe inferiora ducimus. Virtutũ item moralium summa ad eas virtutes ptinet, quæ contemplatrices dicuntur; quarum præstantissima est quæ circa rem omnium pulcerrimam versatur. Itaque Deus opt. max. cum omnia sapiẽter, tum illud potissimum quod rebus agendis ac negotiis cõtrahendis sex omnino dies definiit; diem vero septimum contemplationi & quieti sanctissimæ consecrauit, quem vnum [a] ex omnibus beauit, & cui soli benedixit; vt diem hũc festum hilariter ac iucunde transigamus, & pulcherrima Dei prepotẽtis opera, iudicia, iussa, intuentes, in eius laudibus acquiescamus. Atq; hęc de summo singulorum ac vniuersorum totiusq; ciuitatis bono.

[a] *Gen 2. Deut. c. 5. Exod. cap. 20.*

Quæ cum ita sint, tanto beatior futura est ciuitas, quanto proprius aberit ab eo fine, quem proponimus & ad intuendum & ad imitandum. Et quemadmodũ humanæ felicitatis ac calamitatis gradus in singulis hominibus

hominibus quamplurimos videmus, prout bonorum ac malorum varios fines sibi proposuerunt: ita quoq; Respublicæ suos habent quodammodo felicitatis ac miseriarum gradus; quia nec cum perfectis hominibus pleneq; sapientibus, nec cum furiosis ac dementibus semper viuitur; sed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonii quidem excelso ac forti animo semperq; vincendi cupiditate inflammato fuisse fe-

a. Plato. Plutarch in Lysandro, Agesilao, Lycurgo.

rũtur; [a] iniusti tamẽ ac totiẽs perfidi, quoties de publicis commodis ageretur; quia ciuium disciplina, leges, mores, instituta nõ alium finem aut exitum habuere, quam vt ciues tum ad pericula subeunda, tum ad voluptates ac delicias, quæ animorũ vim ac robur fr̃agere solent, elatos & inuictos efficerent; sed eatenus tamen vt suarum actionum & cogitationum summam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum verõ ciuitas beatior quam Lacedæmoniorum, quod prę-

b Cicero in offi. & Dionys. Halicar. lib. 1.

ter animi magnitudinem, iuris quoq; ac iustitiæ [b] vim veluti scopum ciues sibi proposuissent. Enitẽdum nobis est igitur vt quam proxime fieri poterit, ab ea quã summam duximus, singulorũ ac vniuersorum ciuium felicitate discedamus. Explicata nobis est prima pars definitionis Reipublicæ, cætera suo quæque ordine ac loco persequamur.

De iure familiari, & quid inter familiam ac Rempublicam interſit. CAP. II.

FAMILIA, *est plurium, sub vnius ac eiusdem patrisfamilias imperio, subditorum, earumque rerum quæ ipsius propriæ sunt, recta moderatio.* Secundum definiendæ ciuitatis caput, vertatur in familia; quę ipsa seminarium est ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidẽ nulla probabili ratione mihi videtur Aristoteles, Xenophõtem secutus, a Politicis œconomica, & ciuitatem a familia distraxisse: quod aliter fieri non potest, quam si membra singula ab ipsius corporis vniuersi cõpage diuellamus: quod quid aliud est quã

sine

sine vllis ædificiis vrbes constructe velle? Certe quidē collegiorum & corporum, atq; adeo vniuersitatis scientiam seorsum tradere oportuisset; cum non sint familiæ, sint tamen Reipublicæ partes. At legum latores & iurisconsultos, quos veluti duces in disputatione de Republica sequi debemus, iisdem legibus ac disciplinis Reipublicæ corporū & collegiorum eq; ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamen aliter atque Aristoteles. Is enim Oeconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æque ac ciuitatum communis est: at Familię appellatione, & rectā domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in suos complectimur: quę ab Aristotele & Xenophonte prætermissa videmus. Quemadmodū igitur familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis ipsius imago; ac domesticum imperiū, summę in Republica potestati quodammodo simile: ita quoque familiæ regendę ratio singularis quædam est Reipublicæ instituendæ ac moderādæ disciplina. Et, vt singula membra corporis quamdiu officium nō deserunt suum, firma valetudine & explorata spe salutis fruūtur: ita quoq; si familiæ singulæ suis quæque officiis contineantur, ciuitas vniuersa rectam seruabit bene viuendi disciplinam. Sed si vir in vxorem iniurius ac contumelios⁹ sit; si vxor viri partes præripere conetur, neque se ei morigeram præbeat; si vterq; liberos in seruorum, seruos in pecudum loco habeat, imperioque duriore premat; si liberi parentum, serui dominorum iussa detrectent: quis nō videt nullam in illa domo concordiam, nullam animorum voluntatumq; consociationem, sed plena omnia rixarum & contentionum fore?

Cum igitur ciuitatis instituēdę ratio, familiarū recta moderatione veluti suis quibusdā fundamētis innitatur ac fulciatur, primā ac præcipuā familiarū recte instituēdarū rationē inire oportet. Diximus Rēpublicam esse legitimā pluriū familiarum, & earum rerū quę illis cōmunes sunt, cum summa potestate gubernationem.

Plurium

Plurium appellatio nō poteſt in familia duorū numero contineri, vt fere ſemper [a]: cum ad collegium cōſtituendum tres perſonæ neceſſariæ ſint [b], tres quoq; perſonas, præter patrē familiæ, neceſſarias in familia definiendā ducim [c] ex ſententia iuriſconſultorū [d]. Et quoniam familiæ, collegia, cœtus, ciuitateſq; omnes ac totum genus hominum interiret, niſi cōnubiis quaſi quibuſdam feminariis coſeruaretur ac propagaretur: conſequens eſt, familiam ſuis omnibus numeris ac partib. ſine matrefamilias perfectam & conſummatam nō videri. Ex quo fit, vt quinq; perſonis integra familia conſtituatur. Quod ſi tribus perſonis nec pauciorib. conſtat collegium, totidemque familia præter patrē ac matremfamiliæ: ſequitur tres familias, nec pauciores, ad ciuitatem cōſtituendam neceſſarias eſſe. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, *qui decim perſonis populum conſtari.* Etſi enim paterfamiliæ DCC vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum, & [d] ſexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine ſuſtulit, aut quingentos ſeruos, quot M Craſſus in cenſum retulit, quia ſub vnius & eiuſdē patrisfamiliæ imperium ſubiugantur, nec populi, nec ciuitatis appellatione veniāt, etiāſi filios omnes ac ſeruos cōnubiorum ac commerciorum iure coniungat, quamdiu fuerint ſub eiuſdē imperio ac poteſtate; quem etiam in cunis adhuc vagientem lex [e] ipſa patremfamiliæ appellat. Inde verbum בעל Hebræis pro familia vſitatum, non quia mille perſonis familia definiatur, vt nōnulli putant; ſed a verbo בעל quod principē ac dominum ſignificat. Vt familia vniuerſa ab ipſo capite nomen accipiat: rectius opinor, quàm Græci ab οἶκος, aut Latini a famulis.

Sed qd, phibet, dicat aliquis, tria collegia ſine familia ciuitate conſtituere, ſi ſumma imperii poteſtate regātur? Id qdē videri poteſt; non ſit tamen reſpublica; qa nullū collegium, nullū corpus ſine familia ſtare diu poteſt, ſed breui oportet interire. at iuriſconſulti tradunt

[a] l. vbi. De teſtib.
[b] l. Gracchus, de vero ſig.
[c] l. familia, eod.
[d] Iuſtin. lib. 4.
[e] l. pronunciatio de verb. ſig. § familia.
[f] l. proponebatur, de iudic. ſ.

dũt, populum immortalem esse, ac millesimo post anno eundem fore qui antea fuisset, etiamsi vsusfructus Reipublicæ legatus post annum centesimum [a] exstinguatur: ne proprietas inanis sit ac inutilis domino futura, quoniã ciues omnes vnius sæculi diuturnitate intermori videantur, licet immortales sint sempiterna quadam sui generis propagatione futuri; non aliter ac nauis illa Thesei, quæ tametsi nouarum tabularũ substructione centies immutata fuisset, antiquum nomẽ retinebat. Vt autem nauis informe lignum fit, sublata carina, quæ proram, puppim, & costas firma coagmẽtatione sustinet: ita Respublica sine summa potestate, q̃ omnia ciuitatis membra familiasq; singulas in vnũ corp⁹ cogit, consistere nullo modo potest. Et vt nauis, ne a proposita similitudine discedam⁹, in partes plurimas diuidi potest, aut omnino flãmis absumi: sic etiam popul⁹ in diuersa loca dissipari, aut penit⁹, salua vibe, excindi: quia nec in personis nec in mœnsibus ciuitas subsistit, sed in ciuium omnium cœtu sub eiusdem imperii summa potestate. Vt enim elephas nõ magis animal dici debet quã formica: sic Ragusia, ciuitatum fere omnium, quæ sunt in Europa, minima, nõ minus Respublica dici debet, quã Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hispanorum, quorum imperia iisdem finibus, quib. solis cursus, terminantur. & quemadmodũ exigua familia angustissimis gurgustiis comprehensa, eodem familiarum iure censetur, quo q̃ superbissimis ac late patentibus ædificiis gloriantur: sic Vlysses, cuius imperium Ithacæ scopulo continebatur, rex æque dicitur ab Homero atq; Agamemnon. recte n. Calliodorus magnum imperium *magnam Rempublicã* appellat, quã Princeps vnus summo imperio moderatur.

[a] an vsusfructus de vsufructu. §.

Quare si ex tribus familiis vnus paterfamiliæ cæteris imperet, eique pareatur; aut vnus duorum imperium subire nõ recuset; aut tres simul ac semel summum ius in trium familiarum subditos exerceãt, æque dicetur respublica, ac si multitudine ciues innumerabiles

comple-

complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior sit quam Respublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [a], cum sexdecim liberos vna cum vxoribus ac seruis cũ imperio domestico regeret. Igitur fallit Aristoteles [b], qui putat Babylonis vrbem, cuius ambitus quadrata figura tãtus erat, vt vix toto triduo [c] pedestri gressu conficeretur, gentem potius dici debere, quam rempublicam; quam ipse decem millibus ciuium definiendam putauit: quasi absurdũ esset gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modo eiusdem imperii summa potestate regãtur, Rempublicam appellare. Ista ratione ciuitas Romanorum, qua nulla clarior exstitit vnquam, Reipublicæ laudẽ non mereatur: cum suæ originis initio tria tantum, nec plura ciuium millia complecteretur; Tiberii vero principatu, quinquies ac decies millies centena millia; ac præterea centũ ac decẽ millia, qui pene toto terrarum orbe dispersi erant, censa fuisse legamus, præter seruos, quorũ numerus decuplo maior exstitit. nec tamen eo numero prouinciales Romano imperio subditi, nec itẽ sociæ ciuitates, ac liberi populi continebãtur, qui respublicas ab imperio Romano diuisas habuerunt. Est igitur summũ imperiũ quasi Reipublicæ cardo, quo magistratus ac leges innitũtur, & cuius vi ac potestate collegia, corpora, familiæ, singuli ciues in vnũ veluti corpus coguntur; siue vno sint & eodem concluſi loco, vt Suitensium respublica, sociarum minima; siue plures habeat prouincias, qualis Persarum, quæ ab extremis Indiæ populis vsque ad Hellespontum centum ac viginti septem prouincias habuisse fertur [d]: qualis nunc etiam Æthiopum respublica, cuius quinquaginta sunt prouinciæ; quas Paulus Iouius nulla ratione Regna vocat cum vnius & eiusdẽ principis, qui Negus ab illis appellatur, summo imperio ac potestate reguntur.

Sed præter illud imperiũ, quod posuimus quasi reipublicæ totius fundamentũ, multa sunt præterea ciuibus inter se cõmunia; scilicet forũ, fana, porticus, viæ, leges,

[a] *Plutarch. in Æmilio.*

[b] *In Politicis.*

[c] *Herodot. lib. 3. Iunus cap 3*

[d] *Ephorus. t. Herodot. Plutarchus in Artaxerxe.*

leges, iura, iudicia, ſuffragia, conſuetudines, theatra, mœnia, publica ędificia, paſcua communia, agri publici, ærarium; denique præmia, pœnæ, legis actiones, multæque cum multis res rationesque contractæ: hæc inquam, omnia aut ciuium omnium nexu & mãcipio aut vſu & fructu cõmunia ſunt, aut certe publica, aut vtraque ſimul. Magna etiam illa communitas eſt, quæ tum ex collegiis & corporibus, tum etiã ex beneficiis vltro & citro datis & acceptis coaleſcit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Reſpublica poteſt, quæ nihil omnino habeat, publicum aut commune. Quãquam fieri poteſt, vt agrorum pars maxima ſit cõmunis vniuerſorum ciuium, pars vero minima ſingulorũ: vt Agraria lege Romuli totus ager Romanus, qui millia iugerũ octodecim capiebat, trifariam [a] diuiſus eſt: prima pars ſacris faciendis; ſecunda neceſſariis reipublicæ ſumtibus; tertia ſingulis ciuibus ceſſit: cum autẽ tria ciuium millia cenſa fuiſſent, ſingulis ciuibus duo iugera tributa fuere.

[a] *Dionyſius Halicarnaſſ. lib. 2.*

Sed vtcũq; agri diuidantur: fieri nõ poteſt vt omnia omniũ ciuiũ cõmunia ſint; quod Platoni adeo pręclarũ & optandum videbatur, vt etiã liberos & vxores omniũ cõmunes eſſe cuperet: ſic n. fore augurabatur, vt verba illa MEVM & TVVM nunquã inter ciues exaudirẽtur: quaſi omniũ quas in republica videmus diſcordiarũ ac ciuilium bellorũ occaſionẽ præberẽt. nec intelligebat bonorum ac rerũ omnium cõmunione Rẽpublicã interire: quia nihil publicum eſſe poteſt, vbi nihil ſit priuatum: nec regem quemquam futurum, ſi ciues omnes reges ſint: vt neq; vllus concentus exaudiatur, ſi vocum artificioſe inter ſe cõfuſarum diuerſitas ac diſſimilitudo, quæ harmoniæ ſuauitatem efficit, ad vnum & eundẽ ſonum reuocetur. Quanquam huiuſmodi ciuitas, ſi tamẽ hoc nomine appellari poteſt, omnino repugnat diuinis ac naturæ legibus, quib⁹ nõ ſolum adulteria & inceſtus, ſed etiam rapinæ ac furta tam diſerte prohibẽtur, vt ne aliena quidem per leges

diuinas expetere liceat: quibus legibus perſpicuum fit capitalem eſſe orationem, quę ad æquationem bonorum pertinet: cum Reſpublicas diuina procuratione fundatas, & conſtitutas ob id fuiſſe videamus, vt ſuo iure publica ac priuata tenerentur.

At illã rerũ omniũ peſtẽ ac turbationẽ verius quã cõmunitatẽ, ſequitur familiarũ[a] omniũ interitus, quæ in vxorũ ac liberorũ atq; adeo rerũ omniũ confuſione cõſiſtere nullo modo poſſunt. Nec mirũ debet videri, ſi ab hac opinione tam abſurda Plato ſpõte diſceſſit, & eam quam ipſe Socrati adſcripſerat Rempublicam, facile paſſus eſt aboleri, vt ſuam moderate tueretur. Nã qui Maſſagetas omnia habuiſſe communia iactãt, poculum tamen & gladium quemq; ſuum habuiſſe confitentur: veſtimenta etiam priuata cuiuſque fuiſſe neceſſe eſt; alioqui debiliores ab iis ſpoliati fuiſſent, qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Reſpublica eſt legitima plurium familiarum, & rerum inter ſe communium cum ſumma poteſtate gubernatio: ſic Familia eſt plurium ſub vnius ac eiuſdẽ patris familię imperio ſubditorum, & earum rerũ quæ ipſius proprię ſunt, recta gubernatio. nam in eo potiſſimum Reipublicæ ac familiæ diſcrimẽ verſatur: quod paterfamilias rerũ domeſticarum ac familiæ totius poteſtatem habet; etiamſi vnaquęq; domus aliquid in publicum ſeu vectigalium ſeu tributi nomine cõferre cogatur. Ac fieri poteſt vt ciues omnes conuictu communi vtãtur, collegiorum in modũ, qualia fuere Spartiatarum, qui ſeorſum ab vxoribꝰ & familia cibum ſumere ac dormire conſueuerant, quindecim aut viginti virorum cœtu coacto. Cretenſium vero moribus ciues omnes vtriuſq; ſexus, vxores inquã, liberi, ſenes, iuuenes, egentes, diuites, ſimul epulari conſueuerant[b]: ſua tamen cuiuſq; propria fuere; ſed ſinguli tãtum erogabant, quantum vnuerſis ad communẽ conuictum ſatis eſſe videretur. commodius illi quidem quam Anabaptiſtę, qui noſtra ætate in Weſtphalia nõ modo cõmunem

[a] *Res familiarii opponitur rei publicæ. l. 7. §. ſi pariſiar. de pactis. l. 4. de publicis iudiciis. ff.*

[b] *Ariſtoteles in Politicis.*

munem illum conuictum, ſed etiam nouam bonorum omnium, præter vxorum, quas plures habere licebat, ac veſtium, communionem inuexerant[a], vt mutuam inter ſe concordiam & amicitiam commodius tuerentur: à qua tamen longiſſime abfuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tantum abſunt ab ea, quam ſe tueri poſſe confidunt, ciuium inter ipſos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos, ac viciſſim liberorum erga parentes pietas, denique proximorum & affinium mutua caritas penitus exſtinguatur, ſublato propinquitatis iure, quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & neceſſitudinem firmius cogitari poteſt. nam quod ames vehementer, tuum ſit oportet; & quidem totum tuum: communitas vero per ſe ipſa diſſidiorum ac diſcordiarum parens ab iuriſconſultis merito appellatur[b]. Nec minus fallunt, qui putant rerum communium maiorem quam priuatarum curam fore: cum publica videamus ab omnibus æque deſeri[c], niſi ex publico rapiant quod in priuatam vtilitatem conuertatur. Denique amoris & amicitiæ natura eſt huiuſmodi, vt in plures diſperſa perinde vim amittat[d], vt flumina quæ in riuulos diuiſa, nec hoſtes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles eſſe poſſunt. Igitur certa familiæ gubernatio, vxores, liberos, ſeruos, ac priuatas cuiuſque res tum ab aliarum familiarum iure, tum etiam ab eo quod reipublicæ commune, ſeiungit. Quin etiam in omni republica bene conſtituta præcipuam pupillorum, furioſorũ ac prodigorum curam magiſtratus gerere videmus; quia[e] reipublicæ intereſt ne priuatorum bona diripiantur. Sæpe quoque legibus acquirendarum ac diſtrahendarum rerum modus & conditio præſcribitur; quia familiarum ac bonorum cuiuſque conſeruatio, cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta videtur.

Ac tametſi leges omniũ cõmunes ſũt, nihil tamẽ vetat ſua quædã eſſe familiarũ ſtatuta, ſuum ius familiare

a Sleidan.

b *l. cum patet. §. duleiſſimi de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars. C. l. iure cõmunis urbanorũ prædiorum. l. ſancimus. § fin. autem. de dona. C. l. Lucius. §. Cæſus. de legat. 2. ff.*

c *l. 2. quando & quibus quarta pars.*

d *Plato in Menone. Plutarch.*

e *l. 1. l. ius dandi. de tutelis. ff.*

ac priuatum[a], ab antiquis familiarum principib[9] inſtitutum. Exemplum habemus in clariſſima Saxonum gente, quę plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac plane diuerſo, tũ ab imperii Germanici legibus, tum etiam à communibus Saxonum inſtitutis. Duces itẽ Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum ſuæ gẽtis ſucceſſione, tũ etiã in electoris imperiali munere; quod viciſſim ducib[9] Bauaricis ac Palatinis auorũ inſtituto tribui oportet: quæ iura Bauarię dux vt renouarẽtur, ad imperiales Auguſtę cõuentus rogationẽ ſuperioribꝰ annis tulit. Iura quoq; domeſtica ſunt, inter Saxonum & Haſſorũ principes, quę Cæſares ipſi Carolus IIII. & Sigiſmundus comprobarunt[b]; quibus inter Auſtriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautũ erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accreſceret, vti cõtigiſſe videmus. Ac ne lõgius a noſtris diſcedamus, iura familiaria Laualle gẽtis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate comprobata videmus, legibus municipalibus ac inſtitutis plane contraria. nã eo iure primogenitos vniuerſam hæreditatem cernere licet, ea conditione, vt pecunia cohæredibus ſatisfiat, ac Vidi gentile nomen ſtemmataq; pura præ ſe ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarũ gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorũ hereditate omnino arcerentur, quandiu mares quocunq; gradu propinqui exſtitiſſent, quaſi legem Salicã principibus Allobrogum vſitatam in familias ſuas deriuarent. Hæc quidem ſeu familiaria, ſeu gentilia iura ab auis & proauis illarũ gentium, ad ſui nominis ac familiæ decus perpetua quadam ſerie tuendum originem traxere; quæ quodammodo ferenda ſunt[c] in claris ac illuſtrib[9] familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, ſed res quoq; publicas incolumes ab interitu ſæpe cõſeruarunt. Quãobrem prudenter imperiali decreto comitiorũ, quæ Auguſtæ coacta

[a] *Bartol. in l. omnes populi. de iuſtit. ff. Baldus in l. cum omnes. de epiſcopis. Imola & Cumanus in l. 3. de teſtamentis. Andreas ad Specul. in titul. de teſtamentis, §. compendioſe. Bald. in l. 2. de conſtituta pecunia. C. Innocentius in cap. cum acceſſiſſent, de conſtit.*

[b] *anno 1370. & 1431. Decius conſil 515.*

[c] *Bald. in c. 1. §. mulier ſi de feudo controuerſia. per c. vlt. de filii. nat. ad morganaticam.*

acta sunt[a], post diuturnas bellorum ciuilium clades, gẽtilia principum iura renouata fuere, sine quib⁹ imperium illis temporibus præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima causa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico[b] derogari possit. Neque vero iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligãtur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaq; principes Albretorum ac Laualle gentis, inter quas Mommorantia censetur, gẽtilia proauorum iura rebus iudicatis nõ ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gẽtiliave[c] Romanorum institutis probata ferenda sunt; ne pro familiaribus publica deserãtur, vt Camillus querebatur apud Liuium[d]: *An, inquit, gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiã in pace deseri placet:* Erat enim lex XII. tabularum his verbis concepta: SACRA PRIVATA PERPETVA PERMANENTO. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint: nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

a Anno 1551.

b *l. Ius publicũ de pactis ff.*

c *Macrobius in Saturnalibus. Cicero.*

d *Liuius lib. 5.*

De mariti erga vxorem potestate, deque mutuis inter ipsos officiis. CAP. III.

OMNES hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ, imperandi ac parendi mutuis officiis cõtinentur; cum libertas illa, quam nullis astrictam legib⁹ vnicuiq; natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. Omnis autem potestas est publica, vel priuata: publica, aut legibus soluta est, eorum scilicet qui summum imperij ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuũ, qui etiamsi priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. Priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus

& collegiis, cũ vniuerſi aut maxima pars omniũ cæteris imperat. Poteſtas autẽ domeſtica quadruplex eſt mariti ſcilicet aduerſus vxorẽ, patris in filios, domini erga ſeruos, principis familiæ in famulos mercede cõductos.

Cum igitur omnis humanæ ſocietatis legitima gubernatio pẽdeat ab imperãdi ac parendi prudentia, de ſingulis imperii partib[a], eo, quo propoſuimus, ordine diſſeramus. *Eſt enim naturalis libertas huiuſmodi, vt animus bene à natura informatus, imperiũ alterius, poſt Deũ immortalẽ, reiiciat, præterquã ſui ipſius*, id eſt, *recta rationis, quæ à diuina volũtate per ſe ipſa nũquã aberrat.* Rationis autẽ in cupiditates imperiũ naturale omniũ maximũ & antiquiſſimũ eſt. prius enim quã alteri recte quis imperet, ſibiipſi imperare cõdiſcat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obſequiũ: ita fiet vt habeat quiſq; ſuũ. atq; hæc iuſtitiæ totius ſumma eſt, hæc virtutũ omniũ prima ac pulcerrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo *puerbiũ* Hebræis contritũ; *Initia caritatis à ſeipſo quemq; ducere oportere*; id eſt, ſub rationis imperium domitas habere cupiditates. Hæc naturalis imperii prima lex eſt, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primam omnium [b] matrẽfamilias, tum aduerſus eum, qui primus ſe paterno parricidio contaminauit [c]. Nam imperium illud [d] Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor: primum quidem ac præcipuum eſt, rationis in libidinem: alterum, mariti aduerſus vxorem. Eſt enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine, veluti maritus: cupiditas autem quaſi fœmina. prius enim quam Deus Euam creaſſet, de Adamo dictum erat, *maſculum & fœminam creatum eſſe* [d]. Quamobrem in ſacris literis Fœmina pro Cupiditate ſæpiſſime vſurpatur, nunquã tamen ſæpius, quam apud Salomonem, qui ſic vixit vt amantiſſimus; ſic ſcripſit, vt omnino capitalis fœminarum hoſtis eſſe videatur; cum tamẽ omnis illa oratio tum de materia, tũ de cupiditate intelligatur [e]. Sed iſta

[a] *l. libertas, de ſtatu hominũ, ff.*

[b] *Gen. cap. 3.*

[c] *Gen. cap. 4.*

[d] *Gen. ca. 1. fine*

[e] *Rab. Maymon. lib. 1. more anchequin.*

à Theologis,

Theologis ac Philosophis disserãtur: id vero, quod huius quæstionis proprium est, de imperio mariti aduersus vxorem quale sit, explicandum nobis est.

Vxoris appellatione iustã ac legitimã intelligo, non cõcubinam, quę nõ est in concubini potestate; tametsi Romanis [a] legibus in liberę mulieris cõtubernio iustum matrimonium sit, non concubinatus, quæ lex populis omnibus quasi pernicioſa disſplicuit, ac tacito veluti omnium consensu abrogata videtur. Hæc autem potestas in vxorem non complectitur sponsam [b], in quam manus [c] iniicere spõso non licet, quod marito semper licuit, tum ciuili [d], tum Pontificio [e] iure: quod si sponsus in sponsam inuolauerit, ac ei stuprum intulerit, capite puniendus est. [f] Quid igitur si maris ac fœminæ consensione connubium contractum sit ante mutuam vtriusque coniũctionem? id enim iustas nuptias lex [g] appellat: sic tamen statuo, non esse partum eiusmodi contractu maritale imperium, nisi maritum vxor secuta fuerit: cum Theologorum ac Pontificum decretis [h], quorum maxima est auctoritas, quoties de iure connubiorum disputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, nisi corporum mutua coniunctione contractæ sint: quod multarum gentium moribus diserte exceptum est, cum de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæsitæ fuerunt, disputatur. Sed post eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem vxor est in potestate mariti, nisi seruus fuerit, aut filiusfamilias qui nullum habent in vxores [i] imperium, ac multo minus in liberos; qui, etiamsi pater emancipatus sit, in aui potestatem recasuri sint. Id autem rationi consentaneũ est, ne plura sint imperia domestica, plures domini, quorũ alius imperare velit, alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarum perturbatio sequeretur.

a *l. in libera, de ritu nuptiar. ff.*
b *l. 4. de condit. & demonstrat. ff. l. ea quæ, ad municipal. ff.*
c *cap. de illu. & ibi Hostiensis & Panormita. de sponsal.*
d *Bald. & Cuns. in l. raptores. de episcopis. Cynus in l. 1. q. 2. de rapt. C. Alexand. in l. miles. §. qui iudicati. De re iudicat. l. vlt. de libero homine exhibend. C.*
e *ca. duo. 33. q. 2. ca. sicut. 7. q. 1.*
f *l. 1. de rap. virg. C.*
g *l. nuptias, de regul. iur.*
h *cap debitum. de big am. Petr. Lombardus in 4 Sententia. distin 30. & 27. q. 2. Barbatius consil. 2. colum. 7. lib. 4. ghs. in ea. ex publico, ext. de conuerſ. coniuga. Curs. cõsil. 241. lib. 2. Felin. in cap. sertio loco.*
i *toto tit. al. quis per mod. patr. potest. in Institut.*

Oportet igitur vxorẽ sui iuris, si filiofamil. nupserit,

& in ſoceri domum cõmearit, vna cum marito ſoceri poteſtatem ſubire: cæteris reb[9] ſuæ libertatis iura tueatur. Ac profecto iniquum videtur, quod legibus Romanis[a] cautum eſt, niſi filiafamilias emãcipata ſit à patre, etiamſi deſerta domo paterna mariti domicilium ſequatur, nõ ſit in mariti, ſed in patris poteſtate futura quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito poteſtas in vxorẽ prima ac præcipua eſt, ſed etiã patrifamilias in ſuos; ac voce diuina[b] iubetur vxor, cæteris omnibus atq; adeo parentibus poſthabitis, ſequi maritum; cui etiã vni ius ac poteſtas lege diuina[c] tribuitur, vt vxoris vota probare poſſit, aut prohibere. Merito itaq; lex illa Romanorum antiquata eſt, maxime tamen noſtris moribus[d], quibus paterna poteſtate eximitur filia, quæ marito nupſit. Cõſimilis ea lex eſt legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus ſcribit[e]: alioqui vxor, paterna poteſtate contemta, mariti ſui iuſſa aſpernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarẽt ea quę abſurda conſequuntur, ſublata mariti poteſtate, niſi filia emãcipata fuiſſet.

In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legib[9] conueniunt, marito ab vxore obſequium deberi, nec illius iuſſa, ſi modo cum honeſtate non pugnent, repudiari ab vxore debere. vnum interpretem[f] ſatis nobilem excipio, qui vxorẽ mariti legibus ſolutã eſſe putauit; ſed nec iſtius opinionis ſingularis ac tã abſurdę rationẽ attulit vllam, nec auctoritatem: cum lege Romilia[g] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, ſi vel eã in adulterio deprehendiſſet, vel partum, vel claues ſuppoſuiſſet, vel vinum bibiſſet. Paulatim legis illius ſeueritas eſt indulgentia maritali antiquata: adulterii vero pœna proximorũ arbitrio pmiſſa; qui mos etiãnũ Tiberii dominatu renouari cœpit[h], quod marito propter adulterium vxorẽ repudiãte, vel etiam adulterii conſcio ſcelus inultum relinqueretur, non

a l.2.§. 1. de liberis agnoſcend. §. l. 1. §. vlt. l. cum qui. §. ſi nupta, de iniuriis. l. 1. in fin. & ſequenti, de liberis exhibend. l. 2. §. quod ſi in patris. l. quoties, ſoluto matrimonio. l. nec inter. l. ſi vt proprii, de donat. inter virum & vxorem. C. l. filiam. l. ſi. C. de collat. C. l. ſi vxor, ſtrib. Accurſi. Cynus, Bartol. Rald. Salicet. Alberic. de conditionibus inſertis. C.

b Gen. cap. 1.

c Nouel. 30. Auguſtin. q. 56. cap. 4. num. can. vxor. 33. q. 5.

d Faber in §. 1. in Inſtit. de Senatuſconſulto Tertul. & §. 2. quod cum eo qui in aliena. Maſuerius titulo de Iniuriis. §. item filia. & in titulo de dote. §. ità de conſecund.

e In Lacenicis.

f Andre. ad Specul. titul. qui filii ſint legitimi.

g Dionyſius Halicarneſſ. lib. 2.

h Taſitus libro.

nõ ſine graui contumelia ꝓpinquorum, qui olim Romanis moribus adulteratas capite vel exilio dãnabãt: [a] Ac tametſi de mariti poteſtate in vxorẽ plurimũ detractum eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quã habuit ad populum ꝓ lege Oppia, perſpicuum eſt, fœminas in ꝓpetua patrum, maritorum aut ꝓximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliã annos circiter quingentos & quinquaginta: ducenteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus, tutores fœminis ac pupillis dari cõſueuiſſe: at cum nupſiſſent, in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, *in poteſtate*. Quod ſi quis dicat, Vlpianũ [b] diuiſiſſe diſputationem de iis q̃ ſunt in poteſtate, ab iis q̃ ſunt in manu, nõ ꝓpterea ſequitur, vxores in poteſtate maritorũ nõ fuiſſe; ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret, longe diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorẽ, domini in ſeruos poteſtatem. Quis enim dubitet, manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis, [c] Græcis [d], tum Latinis ac nobis ipſis vulgatum eſt, manũ pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius [e] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo *mancipãdi* quod ſeruorum proprium eſt vtitur: eoque verbo etiamnum mor[i]b[us] ac legibus noſtris cõſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione.

a *Florus iap. 46.*

b *In titulis.*

c *Gen. 24. Exod. 2. Num. 11.*

d *Xenophon, ἐν χερσὶν ἑαυτῶν ἐχόμενον ἀλλᾶν.*

e *In verbo Emancipatum.*

Sed vt planum ſit hanc maritorum in vxores poteſtatem omnium populorum ęq; fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id confirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit [f]. Lõgobardi vero eandem vitæ ac necis poteſtatem in vxores habuere [g] quã veteres Romani. qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur [h]. Ac ne longius egrediamur, quis vnquã populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? *Galli*, inquit Cæſar [i], *in vxores & liberos aque ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſi quidem vel minima ſuſpicione tenentur mari-*

f *Iuſtin. lib. 32.*

g *Rotaris & Luitbrandi leges, in legib. Longobard. c. 1. & pan. & vb. titulo, quando liceat mulier liber. permiſſ.*

h *anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. vellus. de rei vendic. & donat. C.*

i *Cæſar lib. 6. belli Gallici.*

tos necaſſe,

tos necesse, quæstionibus à proximis torquentur, ac sine vlla magistratuum cognitione damnantur. Nec Romanis [a] tantum, sed etiam Massilienſibus ac Mileſiis vſitatum fuit vxores occidere, ſi vinum bibiſſent, vt Theophraſtus ſcriptum reliquit. Vxoris vero necandæ ius ob adulterii cauſam Græcis omnibus æq; ac Romanis cõmune fuiſſe tradunt Græci [b] ſcriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiã in adulterio deprehenſam vna cum adultero trucidare pmiſit, Auguſti rogatione [c] ad populum lata eſt annos amplius ſeptingentos poſt legẽ Romiliam. eadem tamen lege quibuſdam perſonis idem quod patri licuiſſe [d] in vxores adulteras, leuiſſima [e] pœna maritum obligante, qui adulteros deprehenſos præter perſonas legibus exceptas occidiſſent. Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animaduertẽdi poteſtatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum eſt: tametſi Theodora Iuſtiniani Auguſti vxor, quæ faſces imperii marito ſane ſtupido ac illiterato principi ademerat, cum omnia beneficia fœminis aduerſus maritos tribueret, eas etiã adulterii pœna liberauit [f], infamiæ notam reliquit. Æquius erat Atheniẽſium exemplum imitari, qui adulteros, præter infamiam, ſacris arcebant. [g] quæ autẽ infamiæ pœna legibus irrogari poteſt iis, qui famam pſtitutæ pudicitiæ violarunt? quo fit vt crimen illud, q̃ lege diuina [h] non modo capitale eſt, ſed etiam lapidatione, pœnarum fere omnium acerbiſſima [i], coercebatur, pernitioſis [k] moribus prope inultum ſit. At vetere ſ Ægyptii fœminas narium, mares vero pudendorum amputatione ab adulterio reuocabant, vt ſcribit Diodorus [l].

In cæteris criminib⁹, quę morte punienda non veniunt, vxoris caſtigãdæ poteſtas maritis omniũ [m] conſenſu tribuitur, dum id modice, aut etiam intra modum fiat.

a Dionyſ. lib. 2. Plin. li. 14. c. 13. Valer. de inſtit. antiquor. Cicero De natura deorum, lib. 3. & de Repub. lib. 3. Plutarc. in problem. Rom. cap. 6. Arnobius li. 2. aduerſus gentes. Tertull. in apologetico, lib. 6. Gellius, li. 10. cap. 23. & Athenæus in Dipnoſophiſtis.

b li. 1. Lyſias in orat. de Eratoſthenis cæde.

c l. 1. ad l. Iul. de adult. ff. l. matrẽa. l. patri, eod. d. l. marito.

d l. ſi adulterium. §. imperatores. eod. l. 1 ad l. Corne. de ſic. l. Gracchus. 40. C. l. 3. §. ſi maritus ad SC. Sillaniã. & authẽtica, ſuccurre, de adult. C.

e Demoſthenes contra Neæram. f Liuius 10. Daniel. 12. Deuter. 10. 24.

g Rabi Maymo. li. 3. num. 20 aneboquin.

h Faber in l. 2. quæ ſit iniqua cõſuetud. C. Innocẽt. in ca. Raymundus, in Verbo, quidam, nu. 23.

i libro 1. m c. duo 3. q. 4. Accurſ. in l. ſi §. vlt. ad l. Aquil. & in Authent. vt liceat matri & auiæ. §. quia vero. Bald. in l. filius, de patria poteſt. C. & in l. nec patronus, de operis libert. C. & conſil. 176. Tarquinitan. in cap. & tranſmiſſa, de reſtitut. ſpoliat. Bar. in l. 1. §. 2. de republi. C.

At ne

At ne mariti legitima potestate aduersus vxores abuterentur, veteribus olim propositum erat, de moribus iudicium [a], quod quidem Iustiniani lege [b] sublatum est: pecuniaria pœna aduersus eos decreta, qui repudio causam dedissent; maxime ob adulterium & veneficium, qua lege quodammodo antiquata, nostris moribus integrum est vxori ob iniurias graues illatas à marito repudiũ in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugibus inter se permitti debet, contra quam nonnulli putant [c]. at etiam expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter se, aut hæredibus alterutrius aduersus alterum lege [d] prohibetur, propter connubii dignitatem.

Iam vero cum maritalis amor omnes omnium amores & amicitias superare debeat, vt certe Artemidorus scripsit: sic etiam odia quæ radices egerunt inter virum & vxorem, omnium maxime implacabilia iudicantur: vt non minus eleganti quam vrbano exemplo docuit Leo Byzantinorum ad Athenienses legatus; quem cum in concione irriderent ob corporis breuitatem; *Cur*, inquit, *homuncionem videtis, cuius vxor tam pusilla est vt mariti genua vix attingat? nam etsi angustissimo cubili continemur, nihilominus tamen cum ira exarsimus, vix Byzantii mœnia, quamtumuis ampla sint, capere vtrunque possunt.* actioni quidẽ de pace, quã apud Athenienses habuit, inseruiebat, cum odia deponere suaderet, quæ inter coniuges placari vix possunt, si alter alteri mortem intentarit. Cui tamen incommodo prouisum erat diuina lege quę de repudiis lata est, qua populi omnes Asiæ vtriusque & Africę etiamnum vtuntur; vt scilicet repudiandę vxoris ius integrum daretur, si vel minimum ei displicuisset, iis conditionibus, ne semel repudiatam ad se reuocaret, aliam tamen ducere liceret; qua lege nulla sanctior esse potest siue ad fœminarum supbiam, siue ad maritorum iracundiam coercendam. nam quæ fœmina virorum adeo cupida, nisi meretrix, nupserit marito, qui sine iusta ac probabili causa vxorẽ repudiarit?

Quod si

[a] *Quintil. li. 7. ca. 4. l. 5. de pactis dotal. l. vlt. & vxori. soluto matrim.*

[b] *l. vlt. de repud. C.*

[c] *Andre. in addit. ad Spec. titulo de iniur. & l. 2. rerum amotar. C. l. non debet, de dolo. l. si quis vxor. de furtis, Alexãder. in l. diuortio § si fundum col. 4. soluto matr. Ancharan. consil. 401.*

[d] *l. 1. & 2. rerũ amotarum, ff. l. aduersus, de crimine expilate hæreditat. C.*

Quod si cui videatur iniquum, vxorem non aliam ob causam, quã quia displiceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo; nec ab eo iure, quo vtimur, ppterea discedã: nihil tamen pernitiosius mihi videtur, quã coniugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare posse, q̃ causa iudicibus probata: nam in eo vertitur existimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriusq;, quę nunquam violaretur, si diuortii causam neuter iudici probare cogeretur: quod q̃dem olim, & his quoque temporib. inter Hebræos fieri solet, vt videm[9] in Hebræorum[a] pãdectis; vbi describitur legitim[9] actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Parisiensis vxori dedit A.D.III. Kal. Nouemb. anno ab Orbis cõditione decimo octauo supra quinquies millesimum[b]. aliud item exemplum exstat in epitome pandectarum Hebraicarũ à Iurisconsulto Maymone[c] descriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quib. maritus corã tribus testibus vxorem repudiarat, subiicit hæc verba; *Sine causa repudiatã esse, facta vtriq; matrimonii cum aliis contrahendi potestate.* Hac enim legis actione mulier, illæsa existimatione alteri nubere potest.

Ac tametsi apud Athenienses repudium mittere non liceret, nisi causa iudicibus probata; ea res tamen periculi plena bonis omnibus visa est: quod metuens Alcibiades[d] vxorem apud iudices cõquerentem palã abripuit & humeris domum extulit. Æquius Romani veteres, qui nullã omnino repudii causã libello inferebant; ac ne rogatus quidem Paulus Æmilius ab amicis, cur coniugem castissimã ac fœcundissimam, & quidem patritii sanguinis, sine causa repudiaret, calceum eleganter consutum ostendit; sed qua parte pedẽ offenderet, præter se scire neminem. quid si causa repudii iudicibus probari possit; an æquum est ad cõuictum & societatem omnium, q̃ cogitari possunt, arctissimam, adigere coniuges intestinis & capitalib. odiis inter se dissidentes? Non existimo: nã inde adulteria, veneficia, parricidia sequi, & magnam partẽ occultari

a *Moyses Cotsi. in cap.* ברוחה *id est, abscisionis: sic enim repudium vocant.*

b *Id est anno Christi 1240.*

c *Inca.* בשום *id est, fœmin.*

d *Plutarch in Alcibiade.*

cultari neceſſe eſt: nã ante repudiorum iura, quę anno poſt vrbem conditam quingenteſimo à Spurio Caruilio originẽ acceperunt, vnius vxor in veneficio mariti deprehẽſa, ac parricidii damnata, ſocias crimjnis accuſauit; ac mutuis deinde accuſationib[b] ſeptuaginta, quæ viros enecarant, ſupplicio affectę fuerunt: quãto magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibẽtur? Nam Imperatores tum Greci, tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerẽt, eum, cuius culpa repudium contractum eſſet, dotis aut donationis propter nuptias amiſſione[a] coercebant. Anaſtaſius etiam repudium vtriuſque conſenſu impune fieri permiſit[b]: quod ab Iuſtiniano[c] vel potius à Theodora cõiuge abrogatum eſt. Vtrum magis expediat reipublicę, ſatis opinor ex iis, quæ diximus, intelligi poteſt.

Sed quęcunq; fuerit in tãta rerũ publicarũ varietate legũ viciſſitudo, ſumma tamen omniũ conſenſione vxor maritum reuereri[d], eiq; obſequi debet; ac marirũ ne quidẽ ſine venia magiſtrat[e] licuit in ius vocare[e]. ſed quẽadmodum nihil eſt non modo ad familiarum, ſed etiã ad Rerumpublicarum ſalutem ac dignitatem maius ac melius, quã honeſta vxorũ erga maritos obſequia tueri, vt Euripides ſcribit: ita nõ decet maritos hac poteſtatis ſpecie ad vxorum cõtumeliã & ſeruitutem abuti. quanquam M. Varro ſeruos verbis potius quã verberibus caſtigari putat oportere: ac multo magis vxorem, quam lex[f] humana ac diuina *domus ſociam* appellat. Nam cum Iupiter apud Homerum[g] Iunonẽ vxorẽ increpuiſſet, nec monitis obſequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad verbera progreditur. Quinetiam Cato, quem mulierum hoſtẽ fuiſſe plerique aiunt, percutere vxorem ſine[h] ſacrilegio non poſſe putabat: ſed mariti ius ac dignitatẽ ſic tueri ſolebat, vt facile obſequentem haberet; quod fieri non poteſt ab iis, quibus nõ ſatis eſt vxorum ſocios fuiſſe, niſi etiã obſequentes ſeſe præbuerint, vt tandem ſerui pœnæ fiant: id quod in Lacedęmonios olim iactari conſueuerat

a *l. ciſſenſu, de repud. C. l. vlt. eod. Bald. in l. 1. quod ſcimus de Lat. lib. tol. C. Panor. conſ. 328. l. 4. Iaſ. & Alex. in l. ſi ab hoſtibus. ſoluto matrimo.*

b *l. ſi conſtante de repud.*

c *authent. quod hodie. de repud.*

d *l. 1. §. quod autẽ, de rei vxoria. C. l. alia §. vbi. ſoluto matr.*

e *l. generaliter. de in ius vocando. Decius in l. vlt. eod. C.*

f *l. aduerſus. de crimine expil. hareditat. C lib. 1. Iliadis.*

g

h *Plutar. in Catone Cenſorio.*

[a] *Plutarch. in Laconic. Aul. libr. 2. Politic.*

[b] *Tranquil. in Claudio. l. vxorem. de legat. 3. l. Titia, § qui marito, de annuis legat. l. vlt. §. vxorem, de auro & argento.*

[c] *l. fœmina, de senator. ff. l. cū te. l. vlt de nup. l. vlt. de incolis, C. Bartol Fulg. Castrens in l. vlt. de verb. signif. Guido Pap. cons. 217. & decis. Delph. 190. 349. 379.*

[d] *Bart. in l. 1. de dignitat. C. Castrensis in l. l. vlt de verb. signif. Corne. consil 55. col. 4. lib. 1. & consil. 26 lib. 4.*

[e] *l. 3. all municip. Plutarch. De claris mulier.*

[f] *In historia Indorum.*

[g] *Platea. Bursol. Angel. in l. exemplo, de decurion. C. Bart. consil. 57. Benedic. in cap. Raynutius. num. 25. Aretin. & Felin. in cap. super eo, de rescript.*

[h] *lib. 3. Bald in l. vlt. de seruis fugit. C.*

suescuerat; [a] quoniam vxores *dominas* appellabant: hoc tamen Romanis in ipsius imperii occasu contigisse videmus, non modo priuatis sed etiam Imperatoribus [b] ipsis, qui tandē vna cum domestico imperio publicum amiserunt. Quanquam quæ vxores viris imperare concupiuerunt, consimiles sunt iis, qui cæcos ducere, quam duces optimos sequi malunt. At lex diuina ipsaque lingua sacra, quæ nomina rebus indidit ex vniuscuiusque natura, maritum *Bahal*, id est, *dominum*, appellat: vt intelligatur imperium penes maritum esse.

Vt autē viri plane intelligāt vxoribus dignitate ac sapientia præstare oportere, omnium fere populorum ac suorum consensione splendor vxoris à viro velut à Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur [c]: si vero fœmina nobilis ignobili nupserit, partam nobilitatem amittit [d]. fuere tamen ac sunt his adhuc temporibus nonnulli [e], qui à matribus suæ claritatis ac nobilitatis originem ducerent, vt apud Lycios, Delphos, Xanthios, Ilienses, Cappodoces; siue propter patris incerti originem, siue propter amissam bello nobilitatem; vt in Campania Gallorum ignobiles mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vna cum liberis adipiscuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnum ac patricii, quos *Nairas* ipsi appellant, vix vnquam suos imperii aut bonorum hæredes habent, sed nobilium [f] fœminarum liberos etiamsi spurii fuerint: tametsi Iurisconsultorum interpretes id nec moribus, nec institutis fieri posse putant [g], propter eam, q̄ dixi, populorum fere omnium consensionem, vt iam olim Herodotus [h] ipse scriptum reliquit: ac propterea æquissimum esse, vt vxor conditionem, [i] patriam, [k] familiam, [l] domicilium, [m] originem deniq; mariti sequatur, ac tametsi marit⁹ sit exul

[i] *l. fœmina, de senator.* [k] *Accurs. Bartol. Angel. Platea, in l. ciues, de incolis. Cod. Bald. consil. 139. lib. 5.* [l] *l. quicunque, de re militari. Cod. Corne consil 41. col. vlt. lib. 1.* [m] *l. cum quadam, de Iurisdict. l. exigere, de Iudic. l. 10 quæst. vlt. ad municipal. ff.*

&c extor-

& extorris, eum tamẽ vxor cõsequi tenetur, vt omnes iuris vtriusq; interpretes tradunt[a]. Ita quoq; omnium actionũ, quę vxori concedũtur, maritus arbiter est, ac prędiis omnib[9] vxoris suo iure vti frui [b] potest; nec iudicio sisti debet vxor sine auctoritate mariti; aut certe sine venia iudicis, qui auctoritatẽ præstet, absente aut respuẽte marito. quę certissima sunt argumenta, quibus intelligi facile potest marito aduersus vxorem ius, imperium, potestatem, auctoritatẽ iure diuino & humano concessam fuisse. satis etiam cognitũ quatenus quoq; modo vxores debeãt obsequa & officia sua præstare maritis: Nõ dubito in cõtrahendis nuptiis vxores aliquã do stipulari consueuisse, ne maritorũ potestati subiiciantur: quę pacta conuenta, quoniã cum legibus diuinis & humanis, & cũ honestate omnino pugnant, ferẽda nõ sunt, nec si iureiurãdo sancita fuerint, seruãda; cum nec eo iureiurando quisquã possit obligari [c].

a Bald. cons. 331. col. 2. li. 2. & cons. 422. li. 1. Odofr. in l. 2. de vxor. milit. Cod Cuneus & Alb. in Lobseruare de effect. præconsul. Bald. Rom. Ang. Alex. in l. si cum dotem. § si maritus. falato. Innoc Hostiensis, Tanor. Antonin. Cardin. Vbertus in cap. de vlti. de sponsa. & in ca. 1. de temporib. præscr.

b l. in rebus, de iure dot. C l. fi ago. § dotis, and c l. Iurisgentium, § si plagii, de pactis, l. generaliter, de verborum obligat. ff

De patria potestate, & an æquum sit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere. Cap. IV.

Recta disciplina patris ac liberorum pendet à patria potestate, quã vel natura, vel Deus ipse naturæ parens optimus maximus vnicuique in liberos dedit; vel ipsa lex in eos quos quisque sibi adoptat. Potestatis verbum commune est omnium, quibus imperandi ius est seu publice seu priuatim. *Princeps*, inquit Seneca, *in subditos potestatem habet, magistratus in priuatos, pater in liberos, magister in discipulos, imperator in milites, dominus in seruos.* Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac potestas est à natura nemini tributa, prętęrquam patri, qui vera est Dei præpotentis ac maximi rerũ omnium parentis imago ac simulacrum. Et quidẽ Plato cum leges, quæ ad Dei cultum pertinent, quibusdã capitibus cõplecteretur, præfari se dixit de cultu liberorum erga parentes, quibus hoc spirabile cœlum vitamque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare, & honestis artibus erudire tenetur;

ita liberi,

ita liberi, cum p ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac reuereri, eosque alere ac sustentare debent, & modis omnibus sese illis obsequentes præbere; ac si vllum dedecus, vlla infamia in parentib⁹ inesse videatur, eã modis omnibus occultare ac tegere, deniq; pro tuenda parentum salute suam periculis omnibus opponere. Quæ obligatio est a natura mentibus & animis vniuscuiusq; nostrum insita, & quę paratam exsecutionem habet: cuius rei nullum argumentũ maius esse potest, quã prima lex secundæ tabulæ, quæ sola ex omnib⁹ decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu prosequũtur [a]; tametsi officio nulla merces debetur [b]: eoq; minus debetur, quod nullum est in omnib⁹ tum diuinis [c], tum humanis sanctius edictum; nec vlla execratio maior in sacris libris, quam aduersus eum, qui ad male tecta patris [d] pudẽda scelerate arrisisset. Neque mirum, si contentiones ac certamina filiorum inter se legimus in sacris literis, pro parentum fausta precatione adipiscenda ac prętipienda, vt qui execrationem paternam ipsa morte ducerẽt acerbiorem. Quid Torquati filius? non sibi [f] necem intulit quod pater illum à se abdicarat? Quid Plato, qui patrũ execrationes ac vota iubet attẽdi: quasi nihil sit, quod à prępotente Deo efficacius exaudiatur?

Quod si tanta est liberorũ erga parentes officiorum obligatio, quibus suppliciis dignos existimare debemus, qui aduersus eos contumaces sunt, ac iniurios? Quę pœna: ũ acerbitas sufficiat, qui iisdẽ manus intulerint? nã aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquã legibus supplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legũ latoribus excogitari potuerunt: etiã si lege Pompeia [g] supplicium magis nouũ ac inusitatũ, quã tanto scelere dignum decernatur. Videmus ætate nostra Turquetum, qui parẽtem necari iusserat, ardenti forcipe lacerari; deinde rotæ obligatum trabe ferrea contundi; postea viuum adhuc ac spirantem flãmis vltricibus absumi: nemo tamẽ extitit qui parricidam non

a Exo. 21. Deuteron. 5.
b Deuter. 21. ad 22. l. 5. mãdati. ff.
c Ezechiel. 22.
d Genes. 9.
e Genes. 27.
f Valer. Max. lib. 4. c. 1.
g l. 1. ad l. Pompeiam. ff.

dam non iudicaret execratione magis quam commiseratione dignũ. Et certe laudabilis est illa vox Solonis [a], qui cum leges Athenienſibus ſcripſiſſet, rogatus cur nullam in eum, qui parentẽ necaret, pœnã decreuiſſet, *reſpondit, neminem adeo deteſtabilem fore, quem id facturum putaret.* ſapienter ille quidem, cum de eo ſcelere nihil ſanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quam admonere videretur.

a *Cicero pro Roſcio Amerino.*

Sed cum execrabile ſcelus eſt, nec tamẽ incognitũ, optimus legislator ita de eo ſancire debet, vt nec plane digito deſignari ac doceri, nec obliuione tacita p̃termiſſum eſſe videatur; ſed quibuſdam velut cõſimilium criminum appendicibus ac pœnis ꝓpoſitis, conſceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullũ ſuppliciũ in eos decretum eſt, qui parẽtes violaſſent, ac ne in eos quidẽ qui ỏccidiſſent; quemadmodũ capitale ſuppliciũ lege Seruia ꝓpoſitum eſt iis, qui parentẽ verberaſſent. His n. verbis cõcepta [b] lex eſt: SI PARENTEM PVER VERBERIT, ASTOLLE PLORASSIT; PVER DIVIS SACER ESTO: ſed lege diuina tributa parentibus poteſtas eſt in filios erga ſe rebelles lapidibus obruendi; modo id fiat p̃ſente magiſtratu, cui nulla eius rei cognitio aut iuriſdictio datur; ꝙ ideo decretum eſt, ne pater iracundia pcitus, lenter filium occidat: vt quidam in venatione à patre cæſus eſt, cuius vxori ſtuprum intulerat; quod cum intellexiſſet Adrianus [c] Auguſtus, *Non eſt hoc*, inquit, *parentis, ſed latronis in modum necare*: quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exemplum.

b *Feſtus Pompeius interpretatur capitale ſupplicium irrogandum, vbi lacryma vox & clamor maritum dolorem teſtificentur.*

c *Ælius in vit. Pompeiani, de parricid.*

Altero capite diuinæ legis cauetur, vt qui parẽtibus obuiciũ fecerit, capitali pœna teneatur: eaq; non parentibus ſed magiſtratib. ipſis cognitio datur, ne ſcelus impunitũ ſit. Tanta eſt enim parentũ erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicib. de filiorum capite ſtatuere, ſi poſſint, permittant; etiam ſi ab illis lethalia quæque accipiant: vt non ita pridem contigit [d] apud Hiſpanos patrem à filio, quẽ leuiter caſtigare vellet, lethale

d *MDLXV. Caſtilionis.*

vulnus accipere; pater metuens ne filius à magistratu cõprehensus capite lueret, ad extremum vsq; spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ cõsuleret. Iudices comprehensum & confitentem pedibus è sublimi trabe aliquãdiu pendere graui saxo ad collũ alligato, deinde viuũ flãmis cõburi iusserunt. Ac paulo ante in agro Tolosatum mater quædã omnes filii cõtumelias, verba, iniurias prius ppeti malait, q̃ accusare filium apud iudicẽ, qui ad extremum re turpissima cõmotus, q̃ scilicet filius in matris cibarium vẽtrem exonerasset, pecunia mulctatum relegauit; q̃ cum puocasset ad curiam Tolosatem, iudices iniq; iudicatum rescinderunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorũ atrocitatem incusante, & commiserationem iudicum nequicquam implorante. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione; *Quã difficile est, inquit, patri mẽbra sua sibi amputare! qua suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur!*

Hæc omnia eo pertinent, vt plane intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernitioso exemplo ademtum, restitui oportere, idq; tum diuina, tum naturæ lege omnium antiquissima iubente, qua Persarũ & superioris Asiæ populos, Hebræos, Romanos, Celtas quondam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium qui sunt ad occasum, cõmunis fuisse dicitur, priusquã Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iã virtutibus, nullus in posterum honestati publicę locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [a] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tantã in filios potestatẽ habuisse putat. exstat lex [b] diuina, quæ populis omnib. sacrosancta debet esse; exstant Græcorum & Latinorũ monumenta, quibus satis intelligitur Hebræos, Celtas & Persas eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [d]. *Galli*, inquit Cæsar, *potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent.* ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ quamuer

a *Iustin. de patria pot. in Instit.*
b *Deutero cap. 21.*
c *Arist. in polit.*
d *l. in filii. de liberis & posth.*

tuor ex causis tantum tribueretur; nihilominus eadē lege patri data potestas est liberos necandi, nulla cōditione aut exceptione subiecta; nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri, quocunq; modo quęsita [a] bona fuissent. eadē potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [b] est.

a *l. placuit, de acquirenda hæred.*

b *Gellius li. 15. cap. 19.*

Et quoniā decemuiri legibus ferendis imperiū illud vitę ac necis in liberos vniuersæ reipublicę vehemēter vtile esse iudicabāt, legibus XII. tabul. sanctius ac seuerius cōfirmarunt; & patri filios vendere permiserunt: ꝙ si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emtoribus manumitterentur. iterum ac tertio venum dari posse voluerunt [c]: quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur [d]. Apud Mosco uitas & Tartaros, quos veteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnū parēti licet. Hoc iure patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissime stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cum patres de rostris liberos seditiosas leges promulgantes, deiicerent; vt quidē Cassius filium legem Agrariam ad tuenda populi commoda ferentem, de Comitio prēcipitē, spectante populo Romano, disturbauit; deinde familiari iudicio dānatū neci dedit, attonitis nequicq̄ ciuibus; cum & magistratus & viatores patriæ potestati obsistere nefas esse ducerent.

c *Vlpian. in tit. ad legem duodecim tabularū refert.*

d *Historia Indor.*

Quod satis est argumenti, nō modo sacrā fuisse patrū potestatem, sed etiā patri iure vel iniuria filiū occidere cōtra magistratuū ac populi volūtates licuisse. Nā ꝙ Pomponius tribunus pl. Torquatū corā populo tū viriis ex causis accusaret, tum etiam quereretur ꝙ opere rustico filium nimis prægrauaret; filius tribunum adhuc decūbentem ab accusatione patris desistere, sica sucib' suppositā, ac iureiurādo exacto, coegit. Tribunus cū in cōcionē rediisset, ne cū reo Torquato præuaricari crederet; iusiurādū vi extortū excusauit. Itaq; pop', re intellecta quęstionē aboleri mādauit. quo certo argumēto satis intelligit ius patrię potestatis sancti'

fuisse legibus Socratis, quibus caput illius Ioui sacrum erat, qui vel sacrosanctũ[a] tribuni corpus tetigisset. Sic n. iudicabant imperiũ illud domesticũ, pietatis, honestatis ac virtutũ omnium, quibus Respublica florere debet, firmissimum esse fundamentũ. Nec mirũ si rarissima illa pietatis erga parentes exẽpla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ nusquam alibi leguntur. Vnum quidẽ protulimus; alterũ eiusmodi est, vt eo pictores ad hæc vsq; tempora suas tabulas exornare soleant; scilicet pietas filiæ erga patrẽ capitis damnatum: quem cum inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera fugenda clã obtulisse deprehensa est, & eo loco Pietati templum ad sempiternam memoriã consecratum. Quamquã bestiæ ipsæ rationis expertes pietatem istam colunt, ac parentibus senio fractis, alimenta præbere deprehenduntur; maximè tamen omnium ciconia, quæ ob insitam naturæ pietatẽ *Chasida* vocatur Hebræis[b], q pene soli nomina rebus naturæ cuiusque congruentibus indiderunt.

Ac tametsi pater virtutibus ac potissimum Dei metu liberos erudire tenetur; non tamen si pater officiũ deseruit suum, liberi excusantur. Est enim contra officium, quod legislator Solon filium ab educatione parentum excusauit, si nullam ab iis artem didicisset. At recta puerorum institutio, qua nihil in Republica vtilius ac melius cogitari potest, ab ea, quam dixi, patria potestate deriuatur. Nullam enim cognitionem suscipiunt magistratus, quod liberi parentum iussa contemnunt, quod aspernantur, quod irrident; neq; iudicia constituuntur aduersus filios alcatores, ebriosos, alienæ pudicitiæ constupratores; & vt sint iudicia peccatis huiusmodi cõstituta, nihilominus tamẽ quia parentes existimationi ac dignitati suæ cõsuli volũt, filios apud magistratum nunquam deferunt, nunquã accusant. Ita fit, vt liberi sublato parẽtũ metu sæpius eludant magistratuum iudicia, quæ fere in seruos tãtum, & extremæ conditionis homines comparata videmus.

At

[a] *Dionys. Halicarnasseus li. 7.* & *Liuius lib. 3.*

[b] *Leuit. 11. Iob 39. Graci ab Hebræis acceptã vi naturæ ἀντιπελαργὸν appellant.*

At fieri nullo modo potest, vt male iactis Reipublicæ fundamentis, id est, educatione liberorum ac familiarum, quicquam quod firmum ac stabile futurum sit, sup exstruatur. Iam vero contentiones, dissidia, lites, quæ fratribus inter ipsos intercedere videmus, viuo ac spirante patre facile dirimebãtur; quia patriã potestatem connubia non minuebãt: ac tametsi filios aliquãdo pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorũ tribui solebat; nihilominus paternæ reuerentię vestigia in liberorũ animis ac mẽtib⁹ ppetuo impressa exstabant. Quid est igitur quãobrẽ miremur tot litibus ac iudiciis magistratus impediri, quæ iudicia fere semper feruntur virum inter & vxorem; parẽtes ac liberos; fratres ac sorores: quoniam vxor, liberi, serui, domestica veterum potestate soluti sunt.

Itaque mirum videri non debet, si patria potestate sublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magistratuum ac legum metu repullulãtibus vndiq; vitiis, ante imperii occasum exstincta fuisse videatur. Prima labes & patribus eripiendæ potestatis origo à magistratuum ambitiosis decretis manauit: nam cum amplificandæ iurisdictionis causa rerum omniũ cognitionem iudices ad se paulatim pertraherent, imperia domestica conquieuerunt: id quod potissimum contigit post Augusti Cæsaris occasum; quo tempore magistratus in parricidarum iudiciis cõstituendis fere semper occupatos fuisse legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca[a]; *Plures*, inquit, *parricidas patrũ tui principatu condemnari vidimus, quam vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuissent.* At nemini dubium est ineam rem penitus intuenti, si vnus aut alter parricidii accusatus sit, decem euadere humana supplicia cõsueuisse; cum parentũ salus ac vita mille periculis subiiceat, nisi metu numinis ac naturę bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquã videri, si Nero matrem bis necari iusserit, nec cæsam luxerit. Causam Seneca non subiecit; quoniã scilicet illis tem-

[a] lib. 1. de clementia.

poribus patrem apud iudices filios accusare oportuit contra morem maiorum. Nã Ciceronis ætate Q. Fulvius capitale de filio supplicium sumsit, quod Catilinæ[b] coniuratos secutus esset. Tarius vero Senator de filio parricidii quæstionem habiturus, Augustum ad se vocauit, q̃ cum eo venisset, non iudicẽ se tulit, aut iudicis locum, inquit Seneca, occupauit; sed priuati, vt q̃ ad consilium alterius veniisset. Quinetiã lege Põpeia q̃ in parricidas lata est, proximi quiq; pœna[c] legis obligãtur, præter patrem. Vlpiani tamen ac Pauli Iurisconsulti ætate patria potestas vitæ ac necis, obliuione quodammodo sepulta iacebat; cum alter[d] filium apud iudices à patre accusandum scribat; alter filios à patre exhæredatos non iure conqueri, cum olim, inquit, illos occidere[e] liceret. Vterq; floruit eadẽ Alexandri Seueri ætate. nulla tamẽ lex est, quæ patri ius vitæ ac necis ademerit, ante Constantini Cæsaris principatum[f]: nec tamen lex illa Cõstantini leges antiquas diserte abrogauit; cũ paulo ante Diocletianus[g] rescripsisset, magistratus in iudicio filiorũ patris voluntatẽ seq̃ oportere. Id autẽ iure ipso cõstat, inueterata cõsuetudine legẽ[h] antiquari non posse, nisi contraria lege ac singulari derogatione sublata fuerit; sed vim suã retinere, & in vsum reuocari posse; vt pleraſq; leges duodecim tabularũ diuturna vetustate antiquatas, noua lege abrogari necesse fuit, id q̃ factũ est Æbutia rogatione[i]: cuius tẽporibus vitæ ac necis potestas filios adhuc in officio cõtinebat.

Sed cum filii paternum illud iugum paulatim excussissent, Cõstantini dominatu, illud etiam ab eo extorserũt, vt hereditatis maternæ pater vsumfructũ, ipsi proprietatẽ haberẽt, q̃ alienare patri nõ liceret[k]. deinde à Theodosio iuniore efflagitarũt, vt bonorũ omnium vndecunq; obuenissent, proprietas[l] ad filios pertineret, patri tantum vsufructu relicto: at ne moribus quidem nostris talium bonorum vsusfructus, sed ne vsus qdẽ relictus est. quo fit vt liberi parentibus egestate afflictis obedire, eisq; inseruire cogãtur, aut fame interire.

quin-

a *L. inauditũ, ad L. Corn. de sicar.*

b *Salustius in bello Catili.*

c *L. 1. ad l. Pompeiam, de parricid. ff.*

d *Vlpian. l. in auditum, ad l. Cornel. de sicar.*

e *Paulus l. in suis. de liberis, & posth.*

f *l. 1. de emãcipat. propinquor.*

g *l. si filius. de patria potest. C.*

h *l. 2. qua sit lex consuetud.*

i *Gellius lib. 20.*

k *l. 1. de bonis maternis. C.*

l *l. cum oportet. de bonis quæ liberis C.*

quinetiam Iustinianus [a] noluit à patre filios sine ipsorum consensu emancipari posse, id est, sine donatione quam pater filio largiri deberet; cũ tamen olim emãcipatio pietatis & officii erga parentes præmium esset. Inde turpis illa emancipationis mercatura inter patres ac liberos, vt quæ pater in præmiũ emancipationis, puta militiæ coemendę causa filio donaret, id nec cum fratrib. conferre aut communicare [b], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur, nisi id ipsum emancipationis actu legitimo comprehensum [c] fuisset: quo iure adhuc vtuntur apud nos ii, qui sanctiones Romanorũ ꝑ legib. habent. Quod si filius quæstuosã artẽ didicerit, aut vberẽ mercaturã exercerat, patri emancipanti donat aliquid legitimæ successionis iure, ne de filii præmoriẽtis [d] hæreditate quicquã delibare possit, etiamsi in emancipatione filio caueatur, ne donatio patri superstiti fraudi sit, quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius integrum consequatur; placuit tamen hoc quicquid est quod patri donatur, pro legitima donatum censeri [e]. Ita fit parentum deterior conditio quam liberorum; qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certe mutuam [f] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Romilia parentes ad annum vsque septimum liberos educare iubentur: ac tametsi vlterius iurisconsulti progrediuntur, nihilominus tamen vt planum sit liberis à parentibus alimenta non deberi, nullis vnquam legibus permissum est liberis, actione parentes ad alimenta consequenda prouocare, sed supplici rogatione [g] impetrata venia magistratus.

At etiam patria potestate, vel potius, patriæ potestatis vmbra, soluti sunt [h] à Iustiniano, patricii, consules, pontifices, monachi. At etiam quibus in prouinciis lege municipali vtimur, etiam patriæ potestatis vmbra illa, quam diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt; & qui decennium paterna domo

a *l. Iubemus, de emancip. C. Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter, collat. 7 l. cũ in adoptiuis. §. 1. de adopt. Cod.*

b *l. 1 §. nec extraneo de collatione bonor. l. 1. de castrens. pecul. C. l. fin. l. aduocati. de aduocatis diuersor. iudicior. C.*

c *l. si quando. §. generaliter. de inoffic. testa. C. l. pen. de legat. 2. l. etiam. §. si debitor. de bonis. liber. & l. fin. de inoffic. testam. Cod.*

d *l. 1. §. si patrũ. si quis a parente manumissus.*

e *sic Bal. in l. illud, de collat. & Laec. Areti. in l. vt liberi. eod. C. Oldrad. & Nicolaus de Marsil. eod. Iacobus Butrig. in l. scimus, de inoff. test. C. Alexand. cõsil. 240. lib. .*

f *cum relatum sit eodem titulo, l. vlt. de indicta viduitate, C. l. vlt. de except. §. 1. de Confulib.*

g *l. si quis à liberis. § si vel parens, de liberis agnosc. ff. l. de alimentis. de transac. C. Alexand. lib. 6. Angel. Alexand. ad Bart. Ludouic. Bologn. in authent. ingressi. Alberic. eod. Alexand. Iaf. Roman. in l. sub mutuum. de liberis & posth.*

h *Accurs. in l. si ex causa. §. Papin. de minor. Bartol. consil. 88 post principium.*

abfuerunt. Inde illud ab interpretib. Iuriſconſultorũ vſurpatũ, Frãcos patriæ poteſtati ſubditos non [a] eſſe, q̃ qdẽ Accurſii ætate fuiſſe, & his quoq; temporib⁹ verũ eſſe conſtat; nec aliud reſtare quã patris auctoritatẽ ad obeundos legitimos actus, & prædiorũ gentilium, quę pater ipſe vendiderit, redemtionem; aut hæreditatis adeundæ, aut mercaturę exercendæ cauſa: tum enim iudices rogante patre filios emancipare conſueuerũt. Sed fruſtra Philippus Valeſius rex Francorum Ioannẽ filium emancipauit [b], vt ei Normaniæ prouinciam dono daret: ac inutiles ſunt apud nos ob eam cauſam factæ emãcipationes; cum neq; is, qui donat, neq; is, cui quid dono datur, iure ciuili Romanorum teneantur.

[a] Accurſ. in ri. de patria pot. §. vlt Inſtitut. & add. in ea 1 §. ſi dono, de mort. donat. inter vir.

[b] anno 1331. Feb. 17.

Ad eum modum ſpoliatis patria poteſtate parentibus, quæſitum eſt, & adhuc quæritur à nonnullis; an filius patri vim inferenti obſiſtere, aut illatam iniuriã propulſare iure poſſit. Nec defuerunt, qui filium id iure facere poſſe arbitrarentur; quaſi nihil interſit, vtrũ pater an quiuis alius vim inferat. Quod ſi miles, q̃ vitem imperatoris ſe iure vel iniuria verberantis cõfregiſſet, capitale meruit ſuppliciũ [c], qua pœna dignus eſt qui patri manus intentarit? Quinetiam literis ꝓditum eſt à quibuſdam, [d] parẽtes Reipublicæ hoſtes occidere licere. Ego vero ſic ſtatuo, nõ modo id licere nemini, ſed ne ſcribi q̃dem ſine impietate potuiſſe: quia parricidis non ſolum veniam iſti proponunt, ſed etiã licentiam reliquis id audiẽdi tribuunt, eoſq; vltro ad necẽ paternam ſpecie publicæ vtilitatis inuitant. Nullum enim tantum ſcelus à patre admitti poteſt, quod ſit parricidio vindicandum. Quæ diſciplinæ ſi ſibi cõſentiant, quam multi parentes Reipublicæ hoſtes reperiãtur! Qui pater bello ciuili manus filiorũ euadere poſſit? tũc enim victores victis leges dicere, & quoſcunq; collibuit hoſtes Reipublicæ iudicare cõſueuerunt. In reliquis bellorum generibus pduelles etiam iudicãtur non modo ii qui hoſtib. opem cõſiliumve dederunt; ſed etiam ii qui arma, qui frumenta, qui res ad victum neceſſa-

[c] l. milites §. ſi vitem, de re milit.

[d] Bart. in l. ſi a dulterium §. ſi patrem, de adult. Angel. Arretin. & Imol. in l. ſi vir vxorem, de verb. oblig. Salicet. in l. 1 de his qui parentes. Cæſ. l. minimè, de religioſ. & ſumptibus. Parmit. conſil. 1. 4. l. b. 4.

necessarias vendiderunt: vt Anglorum legib⁹ primo capite maiestatis ac perduellionis reus est, quisquis hosti quoquo modo opem tulit. quæ maiestatis capita nõ video ab his interpretibus Romani iuris distingui.

At ex his disciplinis quæ intimos omniũ sensus & animos pua serunt, id accidit, ꝙ ne posteritati quidem credibile videbitur, exulẽ Venetum patris eodẽ exilio dãnati caput amputasse, ac Venetias allatum, etiã paricidii crudelissimi honores ac præmia Venetorum legibus[a] ꝓposita; scilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis ademta popolscisse, & obtinuisse. At forsitan præstaret vrbem Venetorum aquarum voragine prius absorberi, quam tanti sceleris immanitati præmia dedisse. Henricus II. rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excusationes, quanquam minus legitimas, quod securitatẽ publicam suis legatis dare noluisset, atq; in eo ipso gentium iura violari confitebatur; sed naturæ iura excusabat, seq; quo minus id faceret, à patre Ferdinando ꝓhiberi. Quod si iura gentium violari ęquius est, quam patri prohibenti nõ parere, quæ paterni paricidii excusatio iusta quæri potest? Sic igitur statuo: iustam causam nullam esse, qua parentibus vim liceat intentare.

Ac tametsi parricidium illud turpe, turpius etiam parricidii præmiũ sit; omnium tamẽ turpissimum est, quod his ꝓpositis præmiis paternæ cædis, nec fratres à cæde fraterna nec proximi inter se à mutuis parricidiis tuti esse potuerunt. Et certe Sampetra Corsicus nostra ætate à cõsobrino, cui propinquitatis iure coniunctissimus erat, cæsus est, eiq; decem aureorum millia quæ tributim senatus populusq; Genuensis imperari iusserat, dono data fuere. Quãto melius Cicero, qui quęstiones illas ab Antiocho & Antipatro disceptatas, reticentia quadã quasi lubricum ac præcipitem locum transilire, quã attingere tutius esse putauit? Quãquam lex ipsa Romanorum vllum præmium exulibus latrõnum necãdorum causa dari vetuit[b]: tametsi Adrianus

[a] *in statutis Venetorum, Cradicto Mediolani, 1564.*

[b] *l. nec omnib. de re milit.*

Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscẽdum putauit. ¶ Hęc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriam potestatem diuina lege metiri oportere; seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamẽ ex incestu concepti non sunt, à quibus diuinæ & humanæ leges semper abhorruerunt.

a Humilam & authent. ex complexu de matr. & Part. in L. forgessio. de Verb. sig. Alex. cons. 60. lib. 2. Guid. Pap. qu. 5. Dulph. 80. Affict. decis. 105. Part. in 1 fi. ut propria. de dignitat. C.

Quod si quis obiiciat, periculum esse ne furiosus aut prodigus filiorum bonis ac vitæ patriæ potestatis specie abutantur: huic respondendum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in seipsos non habent, adimi consuesse. Si vero pater sapit, aut si furore non torquetur, nunquam sine causa filiũ necabit, cum ne merentem quidem castigare velit. Tantus est n. parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecore moliri, sed iuste ac vtiliter consilia ꝓ liberis capere censeantur[b]. Itaq; fraus omnis in negotiis liberorum semper à parentum voluntate abesse iudicatur[c]. Quinetiã iura omnia diuina & humana violare nõ dubitant, vt liberos opib' & honoribus cumulare possint. Ac ꝓpterea pater lege[d] Pompeia de Parricidiis non cõprehẽditur; quia legislator satis prospexit, iniuste quicquã aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necandi potestatẽ omnibus ademit[e]: q̃ certissima sunt minimeq; dubia argumenta, quib. intelligitur vitæ ac necis potestate parentes abuti nõ posse; nec si possint, velle tamen.

b L. cum filiusfa. de extra fa. mil. C. l. vlt. fa. mil. er. iſ. C. c. l. fi. mor. de interdict. matr. C. l. fi. vero. §. pen. de adopt. l. non ſimm. §. de vsu. de ritu nupt.

d L. 1. ad l. Pompeiam.

e l. marito. ad l. Iul. de adul.

Atq; dicet aliquis, fuere nõnulli, q ad filii necẽ iniustã abuterẽtur; nullũ eius rei exẽplũ afferũt: demus tamẽ exstitisse nõ neminẽ; an ꝓpterea bonus legislator legis optimæ rogationẽ deserat, si quis quid contra legem aliquãdo peccaturus est? Cõtritum est illud iure; *Quarũ rerũ varior est cuẽtus, earũ nullã legũlatorib. curæ esse oportere.*[f] An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum, quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter

f l. 3. l. 4. & 5. de legib.

denter Cato[a] maior disserebat. Quamquam fieri nullo modo potest, vt tantus parentum erga filios amor, cũ tanta crudelitate, id est, iniusta liberorum cęde coniũgari possit. An tormentum parenti grauius vllum est, quam filium iure vel iniuria occidisse! Nostra quidem ætate, cum in Andium agro pater filium castigare cupiens, quem fugientem consequi non poterat, terræ gleba duriore in caput temere adacta nemine conscio necauisset, laqueo sibi gulã doloris impatientia fregit. Quę cum satis intelligerent antiq legumlatores apud Ægyptios, in eũ, qui sine iusta causa filium necauisset, non aliam pœnam decreuerunt, q̃ vt cum filii cadauere triduum concluderetur[b]. sapienter illi quidem, cum propter filii cædem parentibus vitam, quibus filius suam deberet, eripi nefas esse iudicarent.

[a] *apud Liuium lib. 35 in orat. pro lege Oppia.*

[b] *Diodorus.*

Sed ne patria potestas reipublicæ obesset, eadẽ solutus[c] erat filius, in iis quę ad Rẽpublicã ptinerent: q̃ Fabi[d] Gurges satis in cõsulatu suo cõprobauit, cum parẽtẽ priuatum ad se venientem ex equo descendere iussit: pater iussã consulis exsecutus, *Perge*, inquit, *fili, ista virtute consulatum dignitatẽ tueri.* At pater, inquies, contra Rempublicã patria poreſtate confisus aliquid molietur: sit ita: pleriq; tamen filios Reipublicæ causã occiderunt: vt Brutus ptimum graui certe exemplo; deinde L. Torquatus, qui filium de hoste cęso triumphare, deinde securi pcuti mandauit, q̃ contra iussum imperatoris contraq; ius militare[e] dimicasset.

[c] *l. ille à quo. §. vlt. ad Trebel. ff.*

[d] *l. 3. de re milit.*

Quod ad filiorũ exhæredationes attinet, legib[f] pmissum[e] est ne pater alios iuste ditare, alios sine causa exhæredare posset, propositis exhæredationũ legitimarum causis. Quanquam laudabilior est mos antiqu[g] Romanorũ, q̃ nullã actionẽ aduersus patris testamentũ filio dari pmiserunt; sed inofficioſi tãtũ querelã[f], vt nihil à filio cõtra patris dignitatẽ ac voluntatẽ tẽtaretur, sed id totum religioni, officio, æqtati magistratuũ relinqui placuit. Sed cum prætores, qui heredem facere neminem poterant, bonorum[g] possessionem suis decretis

[e] *Nouell. vt ab de appellat. §. causas.*

[f] *toto titu. de inoff. ff.*

[g] *l. 1. de bonor. poſſeſſ.*

decretis darent, cuius possessionis eadem prope vis erat atq; hæreditatis ipsius sententia decretę; cum item legitima filiorum definita magistratus obligassent, parentes paulatim à liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt; vt Philippus rex Macedonũ liberis obiecit, q; se viuo ac spirãte hæreditatẽ suã creuissent. quæ certe res Ephorum quendã Lacedęmoniorũ impulit, vt legẽ Testamentariã ferret[a], qua q dẽ sua bona legare vti vellet, cuiq; ius esset, cũ antea testandi libertas antiquis morib. esset adẽta: cũ diceret, exhęredationis metu filiorum erga parentes supbiam & contemtum coerceri oportere. Ac si quis præstabilius esse ducat hæreditates legibus quã testamentis deferri, nõ repugnabo; cum id lege diuina cautum [b] sit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blanditiis potius, quam officiis præripiendo, fraterna mutuaq; caritate seipsos spoliarent. sed cur non eadem lege [c] diuina; quæ vitę ius, ac necis in filios parẽti tribuit, vtimur?

a *Plutarch. in Lycurgo.*

b *Num. ca. 23.*

c *Deut. cap. 21.*

Diximus imperium illud vitæ ac necis parentes in eos, quos adoptarent, perinde habuisse, atque in eos, quos iusto connubio quæsiissent; ac tametsi adoptionum iura Iustiniani nouis legibus prope antiquata fuissent, nemo tamen ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum fere omnium tam cõmune fuerit, vt in vsum reuocari mereatur. Iacobum enim legimus Ephraimum ac Manassem nepotes viuo patre adoptauisse [d], & agri partem, quem armorum iure quæsierat, dono dedisse. Quod antea Ægyptiis quoq: in vsu fuisse planum est ex ipso Mose, quem Regis filia, p suo adoptauit [e]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, sed eos etiam hęredes habere [f], si patri naturales ac iusto connubio quæsiti liberi nulli exstarent. Quanquam Ægeus Atheniẽsium rex, Theseum ex concubina quæsitũ adoptauit [g]; ac regni hæredem reliquit. Inde lex [h] Athenien sib [i] lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptarent, & in censum referrent, vt eodem iure parentib. succederent ac si iusto

d *Gen. cap. vlt.*

e *Exod. c. 1.*

f *Herodot. in Æginetica.*

g *Plutarch. in Thesi.*

h *Demosthenes contra Aristocratem, Stobæum, Plutarchum, Laertium.*

si iusto matrimonio quæsiti fuissent: quia illegitimum filium definiebant[a], q ex ciue ac peregrina conceptus esset, etiamsi peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxissent; quanquam prioribus seculis nullū fere discrimen erat inter eos qui ab vxoribus & q ab ancillis suscip erentur. Nam Iacobus Israelitas vtroſq;, & ab vxoribus & ab ancillis susceptos, eodem habuit loco: tametsi Sara ex ancilla susceptum, ne legitimā hæreditatē cerneret, paterna domo abegisset. Quinetiā Diodorus [b] auctor est, ex ancilla cōceptos iisdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti cōsueuisse, perinde ac iustis nuptiis susceptos: plures n. vxores habere licebat, Persarum & omnium Asiæ populorum [c] moribus & institutis; *ac pene soli Germani ex omnibus Barbaris*, inquit Tacitus[d], *singulas vxores ducebant*. At Romani filios naturales tantum non alio iure [e] habuerunt quā peregrinos; nec illos adoptare, vt Athenienses; nec quicquam testamento legare cogebantur; ac ne vllam quidem in eos potestatem habebant [f]. Theodosii tamē & Arcadii principatu, [g] temperata fuit legum seueritas: ac deinde Zenonis lege [h] obtinuit, vt naturales liberi consequentibus cum matre nuptiis iusti ac legitimi haberentur. Anastasius quoq; sanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierēt; sed Iustinus primū, deinde etiam Iustinianus legem Anastasiam abrogarunt, vt iustæ vxores, iusti liberi, iustæ nuptiæ colerentur, neue gentiles hæreditates & iura successoria naturaliū liberorum adoptionib⁹ cōturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, si liberi iusto connubio suscepti nulli exstarent.

Et quoniā vitæ ac necis potestas eadē erat in adoptios quę fuisset in naturales ac legitimos; ,,pterea non licuit fœminis ante legē Diocletianā [k] liberos adoptare, cū ipsæ in ꝑpetua patris, aut mariti, aut ,,ppinquorū potestate [l] essent. fallit n. Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuisse tradit, q illis in comitio consistere non liceret: nam adoptio sine comitiis fiebat.

[a] *sic definit Plutarc. in Themistocle & Feriade.*

[b] *lib. 1. cap. 39*

[c] *Herodo. li. 3. Iustin. lib. 4. Tertull. lib. ad vxorem.*

[d] *in lib. De moribus Germanor.*

[e] *scribit Iustin. in nouel. 89.*

[f] *l. 1. De natur. lib. C.*

[g] *l. 2. & 3. eod.*

[h] *l. 4. de natur. lib. C.*

[i] *Gel. lib. 15. ca. 19.*

[k] *Suetonium de adopt. C*

[l] *Lucius in oratione Caronis prologe Opta.*

Ita

Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus [a] orator scribit.

[a] μονοχὴς υἱοθεσίας ἐπὶ θήλεσι ἐκ τῶν νόμων.

Cum igitur Romanorũ morib⁹ ac institutis adoptionum iura nobilitata fuissent, lõge late ꝑpagatis imperii finibus, cęteri quoq; populi certatim adoptiones coluerunt, Gothi, inq̃, Germani, Franci, Salii, vt qdem videre est in legibus Rꝛpuaꝛiorum, vbi verbum ADFATINIRE, ꝑ *adoptare* vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur; qꝛ à Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtriq; ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes [b]. Sic n. Cassiodorus scribit, regem Herulorũ à Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Francorum filium à Luitbrando rege Longobardorum [c] capillis resectis adoptatum, rametsi legitimo cõnubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarũ, etiãsi legitimã de se ꝑplem videret, nihilomin⁹ Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratrib. ad regni spẽ vocauit cum tamen adoptionum prima potissimaque causa esset, vt cui liberos, aut certe mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nã Scipio Africanus cum liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilii filium, q̃ Africanus iunior dictus est, adoptauit, eumq; non modo nominis, sed etiam bonorum hęredem reliquit. & ita quoq; Cæsar dictator, cum ꝓter Iuliam, quæ Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quatuor suscepisset, sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrãte hæredẽ testamento reliquit. Hic rursus, cum liberos præter Iuliam, quam ipse Vomicam suę gentis appellabat, nullos genuisset, Caium & Lucium sororis filios emtos per æs & libram à patre Agrippa, domi: deinde iis sine ꝑple sublatis Tiberium adoptauit; Tiberius Caligulam, Claudius Neronem, Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus [d] est; vt etiam Aurelianus [e] Augustus: quomodo Iustinianus Chosroẽ regem Persarũ adoptaret, si Chosroes pateretur: sed ille respuit, quod

[b] l. vlt. de adul. C. § sed eã, in stitut. de hæred. qua ab int. & si te parens. de suis & legit. C l. pæna. §. & si quidem. de adopt. C l. in adrogato §. vlt. de adopt. l. certam. de iniusto rupto. l. 1. §. fines. de suis & legit. & §. interpretatorum. de hæreditatibus qua ab intest. instit.

[c] Paulus Diaconus lib. 1. De gestis Longobard.

[d] Tranquill. in Galba.

[e] Vopiscus in Aureliano.

q̃ arbitraretur iter ad imperium ista ratione sibi præclusum[a] iri: falso id quidem. Nam Traianus Augustus Neruæ, Adrianus Traiani arrogatione, imperii Romani principatū adepti sunt. Sapiēter Adrianus, q̃ nō modo Antoninū Pium adoptauit, sed etiā effecit vt Pius Philosophū, principū decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperiū desereretur. at cū hic Cōmodum ad imperii dedecus natū suscepisset, aliū q̃ dignus esset imperio sibi adoptare decreuerat, nisi ab amicis reuocaretur: quia nemo fere filios, si legitimos iusto cōnubio sustulit, adoptare solebat. Itaq; Claudius male audiuit, q̃ Agrippinæ illecebris adductus Neronē adoptasset; cum tamē liberos vtriusq; sexus cōnubio legitimo quæsitos haberet.

[a] Præcipitat.

Sed peregrina omittamus ac domesticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater, adoptatus est à Ioanna, quæ ab impudicitia contumeliosè *Lupa* dicebatur, eique regnum Neapoleos adoptionis [b] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonso Aragonum rege, quem prius auctoritate Pontificis maximi adoptarat. Post etiam Ludouici nepos à Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ à Margarita Wolmara, Daniæ, Sueciæ ac Norwegiæ regina adoptatur[c]: nec ita multo post Henricus V. Rex Anglorū, non quidem à Carolo VI. rege Francorum, qui tum furore torquebatur, sed ab eius vxore, quæ filium Carolum VII. rerum gestarum gloria clarum, publico iudicio dānari, & indignum imperio iudicari passa est. Iustinianus Augustus, vt huic morbo medicinā salutarē afferret, ad filios adoptiuos parentū naturalium ac legitimorum hęreditatē detulit, propterea quod sæpissime is, qui filium adoptaret, leuissima de causa eundem repudiaret; quo fiebat vt idē parentis vtriusque hæreditate careret. inique tamen iura patriæ potestatis ademit, cum nihil aliud adoptāti patri relinqueretur. ¶ Præiaret adoptiones iis, phibere, q̃ naturales ac legitimos filios suscepissent; aut si orbi

[b] Blond. Flavius. dec. 2. lib. 10.

[c] Anno 1402. Aeneas Sylvius in Europa, c. 33.

orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturaliũ iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuiq; licet, nullum tamen proximis, aut iis qui ad legitimas hæreditates veniunt, ꝓiudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus [a] sit. Adoptionibus autem fraudes legibus fieri questus est olim Scipio Africanus maior, in oratione [b] quam habuit ad populum de cẽsura: vt etiã post leges Papias Poppæas, quibus quidẽ plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos ꝓcreassent: sed qui liberis orbi erant, fraudes legibus faciebant. quos n. adoptarãt [c], ad breue tẽpus emancipabant, vt Claudius trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandũ curauit [d], vt eiurata nobilitate plebis tribunus fieret: adepto tribunatu mox emãcipatus est à patre adoptiuo. Qua re intellecta senatus, decreuit [e], ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neue magistratus [f] & honores quisq; liberorum, quos adoptaret, specie consequi [g] posset; nec substitutio [h] prohiberi; nec legatorum aut stipulationum conditionibus, quæ in spem liberorum [i] conceptæ fuissent, locum fore: nec ꝓpter liberos adoptiuos donationes irritas esse, q̃ naturalium ac legitimorum filiorum procreatione [k] iure ipso reuocarentur; nec mariũ adoptione fœminas ab hæreditatib. summoueri [l], q̃ legibus per masculam prolem excludi solent, nec filii verbum [m], legibus aut testamentis aliisq; legitimis actis additum, ad eos quos adoptamus extendi: quib. fraudibus occurrere necesse est, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum pietate, deque patria potestate, quæ secunda familiæ pars est.

a *Manfurius sit. de probat. vers item & si defunctus. Benedict in ca. Raynutius, in verbo & uxorem nu. 75. & 76. Faber in §. 1. de adopt. in instit.*

b *Agellius lib. 5 cap. 19.*

c *Tacit lib. 1.*

d *Cicero, pro domo.*

e *Tacit lib. 1. d. nec ei, de adopt.*

f *L. 2. §. adoptiui, de vacat. munerum & §. 1. in instit. de excusat.*

g *l. fideicommissum, de cõdit & demo.*

h *l. si ita quis §. si quis, de legat. 2.*

i *Castrensis in l. 2. si in fraudem patroni C. & consil. 433. lib. 1.*

k *Bald. cons. 24. lib. 1. & 202. lib. 4.*

l *l. vlt. de iis qui veniam ætatis Cod. l. fideicommissum, de cõdit & demon. l. adoptiuus, de adoption ff.*

De imperio herili, & an seruitia ferenda sint in republica bene constituta. CAP. V.

TERTIA regendę familiæ pars est in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quib. sese addixerunt,

dixerunt, officiis versatur. & quoniam magnus semp in familiis seruorũ ac famulorum numer⁹ exstitit, vel quod nulla maior opum cogẽdarum ratio fuerit, quã in seruis ac famulis, seruorum ac famulorum multitudinem, non immerito familiam veteres appellarunt[a]. Nam vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga seruos esse debet, *maiores* scribit *familiæ caput* patrem familias, non *dominum* appellasse. Et quoniam pene totus terrarum orbis multitudine seruorum abundat, exceptis qbusdam Europę regionibus, differendum nobis est de potestate dominica, deq; vtilitatibus & incõmodis quę ad Rẽpublicam, si seruitia reuocentur, manare possint: quæ sane quæstio magnũ habet nõ modo ad omnes familias ac societates, sed etiam ad Respublicas, põdus ac momentum.

a *L. pronuntiatio, de verbor. sign. & toto titulo, si familia furtũ, l. si quis id quod, de iurisdict. l. verbis legis. de verbor. sign.*

Seruorum autẽ quinq; sunt genera: vnum eorum, qui natura serui dicuntur, ex ancilla concepti; alterum eorum, qui capti sunt ab hostibus, qui antiquo iure belli serui fiebant; tertium est eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui serui pœnæ appellantur; quartum eorum, q̃ seipsos in seruitutem sponte dediderũt, ac potissimum ii, qui suæ libertatis pretium acceperunt; extremũ est eorum, qui à piratis aut à latronibus venditi, bona fide ab emtoribus possidentur. Diximus antea libertatem à latronibus minui nõ posse: ita ne ab emtoribus quidem, qui liberum caput à latrone scientes ac prudentes emerunt, aut qui alea libertatem alienam sibi mancipauerunt, vt quõdam apud Germanos[c] fieri solebat. Quod ad hostes attinet, iusta fuit olim seruitus, & quidem omniũ fere populorum consensione, præterquam Hebræorum inter ipsos, nisi se sponte liber homo in perpetuam seruitutem alteri dedidisset: atque etiam Græcorum inter se, apud quos iure belli quasi pacto conuento Græcos captiuos auri libra redimere fas erat; barbaros vero in seruitutẽ abducere[d]. Eadẽ fere lata lex est apud Polonos Sarmatiæ populos, vt captiui iure belli serui fierẽt

b *l. 1. de lega. 3. l. situs qui à latrone. de testã. manumiss.*

c *Tacit. in li. de morib. Germã.*

d *Aristot. lib. 5. Ethic. Nicom.*

eorum, à quibus capti essent, nisi rex Poloniæ auri drachmam in singula capita pendere mallet. Sed qui pretium libertatis alterius soluit, tantisper captiuum, nõ tamen vt seruum, retinere suo iure potest, quoad pretium solutum receperit, licet suum tantisp quodammodo dicere possit, lege antiquissima Græcorum [a], q̃ ab his ad Romanos [b], inde ad omnes populos pmanauit. Debitores autem etsi legibus duodecim liceret in membra creditoribus diuidere pro debiti cuiusq; modo, si soluendo non essent; non tamen vni creditori licebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adimere, nec vitã poterat: erat enim libertas vita certior. Quis n. excelso animo ac forti mortem oppetere non malit, q̃ turpiter seruire? Itaq; lex illa duodecim, quæ liberum caput creditori addicebat, rogatione Pætilia tribunitia sublata est; ac vetitum ne deinceps hominẽ liberum ob æs alienũ creditorib. adiudicare, neue in membra distrahere fas esset: quæ lex annos ampli[9] septingentos inuiolabilis exstitit vsq; ad Diocletiani ætatem, qui legem Pætiliã subiecta capitali[c] pœna renouari iussit. ¶ Atq; hæc q̃dẽ seruorum genera nihil ferẽ cõmune habent cũ iis, qui vel mercede vel etiam sinẽ mercede seruiles operas præstant: q̃ nullum suæ libertati præiudicium facere possunt; siue pactis conuentis id fiat, siue legatum seruili cõditione subiecta, receperint. At ne seruo q̃dem cum manumittitur lex vlla dicipotest[d], quæ libertati suæ præiudicet: nec aliud patrono seruus polliceri, quam operas quas[e] libertus quisq; præstare consueuit. Itaq; conuentiones illas, quibus liberi homines ad[c] secta pœna, pollicentur seruiles operas, Gallia iã pridem reiecit; Britãnia ſpbat; quæ adhuc veteris illius seruitutis vmbram præ se ferunt; seruitutem tamen nullã habent, etiamsi eiusmodi serui apud magistratus, decurso temporis spatio, qui seruiles operas debent, emancipari, ac pileorum iura consequi dicantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo serui emancipati abrasa capita contegebant, quousq;

capilli

a Dionys. Halic. lib. 3. ῥώμης ἀρχαῖον ἐστι τῶν λυομένων ἐκ τῶν πολιτῶν εἶναι τὸν λυσιτελοῦντα, ἐὰν μὴ ἀνῶνται λύτρα.

Demosthenes contra Lacrit. Varro, in verbo alarigare.

b l. nam & Seruius. de neget. gestis l. qui testamento. de testam. l. pater. de captiuis. l. seruus §. vlt. de legat. 1. l. in bello. § si qui seruum. de captiuis.

c l. ob æs alienum. de allie. C

d l. Manius. de condit. & demonstrat. e l. 1 § quæ enarranda. quarum rerum actio nõ datur.

capilli concrescerent. nam Brutus occiso Cæsare [a] numisma percuti iussit sub pilei figura, quasi populũ Roman. emancipasset: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit [b]: vt rex ipse Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romã venit, ac Senatui populoq; Rom. libertatẽ acceptã tulit. At liberi homines, q̃ sponte nobis inseruiunt, tametsi serui non sint, sed omnes actus legitimos p̃ se obire possint; differũt tamẽ ab iis, quos mercede ad operas extra familiã cõduximus, in quos nullum omnino imperium habemus; à nobis tamẽ coerceri possunt, dũm id modice fiat. Etenim domestici famuli patremfamilias reuereri debẽt, eiusq; mandatis ac iussis obsequi, & omnia honesta officia præstare; de quib. officiis, q̃ mutua sunt potẽtiorũ ac tenuium inter ipsos, quodq; ad moralẽ disciplinã p̃tinent, non est, opinor, nobis hoc loco disserendum.

a Plutarch. in vita Cæsaris.

b Tranquill. in Nerone.

Sed quantum ad seruos attinet, duæ quæstiones, ad ciuilem scientiam latissime patentes, explicandæ nobis sunt. Vna q̃dẽ, an seruitus naturalis sit; & vtilis Reipublicæ futura: altera, quæ qualisq; esse debeat dominorum in seruos potestas. Aristoteli [c] quidem seruitus naturæ congruere visa est. *Videmus*, inquit, *alios quidem ad imperium, alios ad obsequium esse natos.* Ac iurisconsulti, qui ciuilem scientiam non Philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, seruitutem natura penitus alienam esse tradunt [d], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant; & ea, quæ, siue in legibus, siue in testamentis, siue in pactis conuentis; siue in rebus iudicatis obscura vel ambigua videntur, pro libertate sic interpretantur, vt nec legibus, ac testamentis locum vllum [e] relinquant. quod si tanta, tamque perspicua vis est legum, vt ab iis discedi nõ possit, sibi tamen acerbitatem [f] illam legum displicuisse testantur. Vtra sit igitur sententia verior ac melior decernatur. Multa quidem sunt argumenta, quibus seruitutem & Rebuspublicis vtilem, & naturę consentaneam esse docemur. Nam quæ cum natura

c In Politic.

d l. libertas. ff. statu hominum.

e In l. proxima. de iis quæ in testamen. delent.

f l. professit: qui & a quib. dum quide in quit Vlpian. sed ista scripta iam est.

discrepant, diuturna esse nõ possunt; ac si vim adhibeas nihilominus ad naturæ leges reuocãtur. At seruitus ab ipsius orbis originib⁹, id est, post aquarum eluuiones ac voragines, ortum habuisse videtur; nec prius respublicæ, quã seruitia constitui cœperunt. ac tametsi trecentos circiter aut quadringẽtos annos intermissa seruitia fuere, nunc tamen omnium fere populorum summa consensione probantur. Quinetiam Indię populi, q̃ ad Occasum positi sunt, etiamsi nulla diuinarũ aut humanarum legum præcepta didicissent; seruitia tamen cum cæteris populis comprobarunt: nec vlla fuit vsquã terrarum respublica, quæ seruis vacaret; nec vllus vnquã exstitit tã integer ac sceleris purus, qui, cũ potuerit, seruis vti nollet. Vbiq; vero gentium vitæ ac necis potestas dominis in seruos est attributa, exceptis oppido paucis, qui dominorum nimiam arcebitatem leuitate quadam temperauerunt. At verisimile non sit omnes vbiq; populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerumq; gerendarum vsu clarissimos seruitia tãta consensione susceпturos fuisse, si cum ratione ac natura pugnarẽt. Quid autem rationi ac humanitati tã cosentaneum, quam eos, quos iusto bello ceperis parta victoria, seruare, iis etiam victum ac vestitũ suppeditare, summaq; caritate fouere, ac p tãtis beneficiis obsequium & operas exigere? num æquius illud est, quam captiuos crudeliter mactare? Inde prima seruorum origo. Iam vero legibus diuinis & humanis congruit, eos qui sua egestate legum ac iudiciorũ vim eludere solent, corpore torqueri [a]. num præstabilius & humanius est ad opera publica seruari? hinc etiam serui pœnę dicti. In eadem ac certe deteriore causa sunt ii, q̃ bellum aliis inferũt iniuste; qui alienis bonis, vitæ, libertati deniq; insidiantur; qui etiãsi principes ac reges ipsos se ferant, verius est tamen vt in latronum numerum censeantur.

[a] l. 1. §. generaliter. de pœnis. l. si quis id quod. de seruis fugit. l. cum vbi eo, add. Iul. respond.

Nõ est igitur natura ipsa alienũ, vt plagiarii q̃ alios inique in seruitutẽ abducere armis tentauerunt, ipsi pœnæ

pœnę ſerui fiãt. nã ex eo ſerui dicti sũt, *quod ſeruarẽtur, cum occidi iure potuiſſent*: vt nulla de cauſa iuriſcõſulti à grammaticis imperitis coarguantur, q̃ ſeruos à *ſeruando* dici putent. Eſt enim ἴρυω, inquit Euſtathius, τὸ φυλάττω & apud Heſychiũ ἔσωσεν, ἴρυσεν, & cum ſibilo fit ex *Eruo Seruo*, vt *Ero Sero*, & ἱερμὸς *ſermo*, non à ſerie vt Varroni placuit. nam Feſtus *eritudinem* interpretatur *ſeruitudinẽ*, & ex Æolico digamma fit SERVOS, vt *Dafom*, *Ofom*, *Æfom*, veteres dixere, pro *dauum*, *ouum*, *auum*. Quod ſi cõtra naturã eſt, aliis in alios imperium vitæ ac necis tribui, nulla ſint imperia, nullum regnũ, nulli principatus nõ contra naturam, quando regibus ipſis ac principibus eadẽ eſt in ciues ac liberos homines vitæ ac necis poteſtas, ſi capitalẽ fraudem admittant, quæ dominis in ſeruos. His argumẽtis, quę certe non tantum ꝓbabilia, ſed etiã quodãmodo ad aſſentiendũ neceſſaria videntur, occurri non facile poteſt.

Seruitutem tamen ego naturæ conſentaneam arbitror, ſi robuſtus homo ac diues, rerum gerendarum ignarus ac prudentię expers, inſeruiat ſapienti, q̃ egeſtate, inopia, corporiſve imbecillitate, quo minus labores ferre poſſit, impediatur: ſed quid natura magis alienum, q̃ ſtultis ſeruire ſapientes, virũ bonum ſceleratо; homines eruditos ignaris? niſi quis iuſtum putet ſeruire ſtulto principi, ſapientem ſenatorem; inſano ac luxu diffluenti domino, ſeruum ſobrium ac temperãtem. At q̃ bello iniuſto, captiuos ſeruare humanitatis eſſe putant, conſimiliter faciunt vt latrones ac piratæ, qui ſe vitam iis dediſſe iactant, quibus nõ ademerunt. Nã ſæpiſſime vſuvenit, vt bello iniuſto, cuiuſmodi fere ſunt omnia, quę à potentioribus inferuntur, optimi quiq; viri ſceleratis miſerrime ac turpiter ſeruire cogantur. Quod ſi bellũ à latronibus, qui ſe reges ferunt, iniuſte illatum eſt, cur victi non cędũtur, cur capti ad merita ſupplicia nõ trahuntur? Quod vero nihil diuturnum videatur, q̃ natura ſit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturã, ſponte, aut nutu diuino, non

hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni necessitate solutã indidit; sed homines iã pridem à recto naturæ cursu deflexerunt: ac tãta vis est opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatem, ac natura potentius dominetur: nulla n. fere tanta impietas est, nullum tantum scelus, ꝙ virtutis non, induat nomen. vnũ hoc sit argumentũ, quod nulla gens est, nulla ratio, q̃ humanis sacrificiis, quib⁹ adhuc Peruani ac Basiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem summa religione maiorũ nostrorum ad eiusmodi sacrificia cõcursus fiebat. Eadẽ pietate & caritate parentes olim senio fractos in Thracũ regione à liberis occidi, & iis opitulari cõsueuisse legimus, ne scilicet lãguerẽt morbi diuturnitate, ac mortui vermiũ esca [a] fierẽt.

[a] Herodot. Iustin. Thin.

Neque maioribus nostris solum humanas hostias sacrificare moris erat, quod ab illis factum est vsq; ad Tiberii [b] dominatum: Sed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare [c] vsitatum fuit: neq; tantum barbaris, vt Scythis omnibus solemne fuisse Plutarchus tradit [d], sed etiam Græcis; in quibus non modo fuit, sed à quibus ad omnes populos humanitas peruasit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit; Themistocles ipse, bello Persico tribus, rex Persarum eodem tempore duodecim hominib. idem fecerunt [e], nec Iupiter [f] Lycius aliter, q̃ humana cæde placari potuisse dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi ὕειος, quo sine accentu lux & homo significatur. Nam M. Tullius [g] maiores nostros execratur, quod humano sanguine litarent; sed id oratorie, vt causæ inseruiret, cum M. Varro id omnib⁹ Italiæ populis tribuat: atq; etiam vere sacro vouendi morem fuisse, vt quicqd seu hominum, seu bestiarum eo anno natum esset, immolari consueuisse. Hebræis quoq; ipsis quodammodo licuisse pleriq; arbitrantur, ex ipsius Iephthes [h] ducis Hebræorum voto solemni, qui iisdem fere temporibus filiam immortali Deo mactasse dicitur, quo

[b] Cicero pro Fonteio. Cæsar lib. 6. Thin. lib. 7.
[c] Sapient. ca. 1. in libris Regũ.
[d] In Artaxerxe.
[e] Plutarch. in Themistocle & Artaxerxe
[f] Plato in Rep.
[g] Pro Fonteio.
[h] Iudicum ca. 11.

Aga-

Agamemnon Græcorum Imperator Iphigeniam[a]. Sed cœpta vota religiosissimi ducis verius ac melius interpretatur eruditi de pudicitia virginis Deo cōsecrata, q̃ de humana[b] cæde, q̃ lex ipsa diuina execratur. cæteri populi humanis hostiis summa religione fecerunt.

a Euripid.

b verbum Hebraicum לדנוח ambiguum est.

Quare non est, quod naturæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea seruitutem naturæ consentaneam esse putemus; aut benignitati tribuamus, quod veteres seruarunt eos, quos occidere iure belli fas erat; cum potius bestiarum in modum auaritiæ ac libidini suæ cogerent inseruire. Quis enim hosti vitam seruaret, si plus vtilitatis ex illius cæde quā ex salute speraret? Exemplis abundam[o], sed vnū de multis. Cum Vespasianus Hierosolymam obsideret, miles Romanus aurum in Iudęi cæsi visceribus effusis collegerat; eodem momento cæsa sunt captiuorum viginti millia, vt aurum, quod sorberi putabatur, à militib[o] inuestigaretur. O præclarum caritatis aduersus captiuos exemplum! At nutriuntur, inquies, vestiuntur, pro seruilibus officiis educantur: sed quæ tandem educatio? Cato maior sapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia cōmoda, omnes vtilitates ac fruct[o] qui à seruis præstari poterant, ad extremam vsq; senectam[d] pcepisset, vt nihil amplius extorquere posset, pluris licitantibus proscribebat, vt sanguinis extremū illud pretium, quantumcunque esset, corraderet: ne iam ætate defectos gratis alere, aut occidere, aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Palladis mulus, qui senio confectus libere vagari sine capistro, sine labore consueuisset. Iam vero cum nihil connubio sanctius hominum generi ab immortali Deo tributum sit, seruis tamen nullum erat inter ipsos cōnubium, sed contubernium tantum; adeo vt si liber homo captiuus ab vxore filiū susceperisset, patre apud hostes mortuo, illegitimus[e] censeretur. ¶ Quid execrādos concubitus, & effusas vtriusq; sexus libidines commemorem, quas serui & nunc perferre & antea pertulisse

c Iosephus in bello Iudaico.

d Plutarch. in Catone maiore.

e l. si quis pro gnatæ, de captiuis.

querũtur? Nã crudelitatis ac immanitatis in seruos exempla colligere si quis velit, infinitus sit. quãquã exigua sunt quæ literis ꝓdita legimus, nec tamẽ historias præterquã humaniorum populorũ scriptis cõsignatas habemus. Nam catenis[a] vincti agros colebant, vt nunc quoq; fit in Africa: & in antris p scalas mobiles demissi iacebant, vt scalis detractis domini cum hostibus domesticis tutius dormirent; ne vel incendio domos, vel cæde dominos pderẽt. Iã vero leuissima quæq; peccata seruorum, nisi pretiosissimi essent, sic luebantur, vt crystallinum confregisse capitale fuerit. Augusto quidem apud Vedium Pollionem cœnante, vnus è seruis crystallinũ fregit: momento trahitur ad piscinam murænarum, quæ humana carne saginabantur: ille vociferari, & ad Augusti pedes confugere, non quidem vt capitale[b] suppliciũ, quo se dignũ iudicabat, sed vt supplicii genus deprecaretur, ne aquis immersus ad Elysios cãpos[c] nunquam puaderet: sic n. ferebatur, & à plerisq; anima voragine demersa penitus interire[d] credebatur. vt Synesius de sociis Alexandriam nauigantib[9] tradit, qui tempestate suborta sicas manibus exeruerunt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Augustus cõmiseratione ductus, inquit Seneca, seruum supplicii metu liberauit, & piscinã crystallinis omnib[9] cõtractis impleri terra iussit. Dio tamen verissimus[e] scriptor, negat Augustum à Pollione vendã blãdiri potuisse, nec piscarium murænarũ, q bus nihil Romæ pretiosius erat, oppleri iussisse. id autem ꝓbabilius est, cum Senecæ fateatur, Augustum sine iracundia id fecisse, nec amico Pollioni propterea iratum fuisse.

a *Columell. li. 1.*

b *Seneca lib. 3. de ira.*

c *Virg. 6. Æn. Tu Stygias inhumatus aquas amnẽque seuerum Eumenidum aspicies, ripãve iniussus adibis.*

d *Ita Synesius in epistolis, Homeri testimonio qui verbo ἀπόλλυσθαι vsus est, vt animam demersis hominis interisse significaret.*

e *lib. 55.*

Neque id nouum videri debet, cum ipsius Catonis Censorii ætate Quintus Flaminius Senator Romanus seruum necari iusserit, non aliam ob causam, quam vt cynædo gratificaretur, eique morem gereret, qui hominem occidi spectaculi causa cupiebat. Quod si dominum necari contigisset, serui qui tũc sub iisdem tectis fuissent, omnes ad vnum occidebantur.

nam

nam cum cæso Pedanio vrbis Romæ præfecto, seruorum magna multitudo ad supplicium poscereturᵃ; *more*, inquit Tacitus, *à maioribus accepto, plebs Romana, quæ maxima sui parte libertini generis hominibus constabat, vehementer commoueri visa est, cum ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu disceptata, decretum est morem maiorũ seruari oportere.* Omitto certamina gladiatorum, quibus serui vt populo spectaculum ac mortis contemtũ præberent, sese mutuis vulneribus confodere, aut bestiarum dentibus lacerari cogebantur in arena.

ᵃ lib. 14.

Ac tametsi Petronia lex immerentes seruos bestiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrũpebatur. Certe Neronem iudices[b] dedisse qui seruorũ querelas audirent, & Adrianum quæstionem decreuisse legimus aduersus eos, qui sine causa seruos[c] occidissent: tametsi lege Cornelia[d] tenebãtur; nulla tamen earum legum, aut quæstionum vis erat. Extremum fuit, vt serui dominorum metu & iracundia premente, ad statuas deorum aut principum confugerent. Sed nec statuæ Cæsaris, nec Dianæ templum, [e]ꝙ rex Seruius Romæ seruis asylum proposuerat; nec Romuli statua, quam olim senatus ad id quoque decreuerat; nec Thesei sepulcrum[f] Athenis; nec apud Cyrenęos statua Ptolemæi; nec Dianæ[g] templum apud Ephesios, ab ira dominorum seruos tueri poterant. Lege quidem Ephesiorum seruus, qui ad Dianę fanum sine causa confugisset, domino restituebatur, accepto prius iureiurãdo ne fuga seruo fraudi esset: sin iustam pfugii causam haberet, domino ereptus Dianæ[h] seruiebat, præter fœminas, quæ illius templi aditu arcebantur. At Tiberi[i] tyrannus omnium callidissimus, suam statuam [j]ꝑ asylo proposuit, capitali pœna proposita iis, qui seruum à statua detraxissent; vt asylum istud non tam ad salutẽ seruorum, quam ad perniciem dominorum comparatum esset, vt domino quisq; inuidiam conflaret, aut apud principem maiestatis reum, etiã ex leuissima cau-

b lib. 3. De benefic.
c Spartian. in Adriano.
d l. liber homo, ad l. Aquil.
e Dionys. Halicarn. lib. 4.
f Plutarch. in Theseo.
g Philostrat. in Apollonio.
h Achilles Statius in Amatoriis.
i Philostrat. in Apollonio. l. in capitalium, de pœnis, l. 1. de his qui ad statuas, &c.

a Lib. 3. De benef.

sa, faceret. Nam Senator quidam, vt est apud Senecam[a], ob id veniam à Tiberio petiit, quod matellam contingere putarat prius, quam annulum, qui expressam Tiberii imaginem præ se ferebat, digito detraxisset. Inde quoq; seruorum, qui ad statuas confugerent, occultę cędes, cum domum rediissent, quod periculum dominis creare voluisse putarentur.

At lege diuina sapiętissime cauebatur, vt domus cuiusque seruis asylũ esset, neve seruũ irato domino reddere liceret. Neq; n. omnibus idẽ q̃ Platoni cõtigit, vt quoties iraſceretur, à seruorũ castigatione abstineret; cũ Germani nunquã nisi irati seruos æque ac liberos hostilẽ in modũ punirent[b]. Ex quo intelligitur dominorum ac seruorũ vitam in maximis periculis semper fuisse. Quis n. seruorũ insidias effugere potuisset, Sylla dictatore, q̃ triginta sestertia liberis hominibus, libertatẽ vero seruis dominos pdentib⁹ mercedis nomine proposuerat in singula capita eorũ, quos ipse proscripsisset? in eo metu ciues fuerũt, quoad cædis sexaginta ciuium millibus & quodammodo pacata Republica, seruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllã detulit, q̃ pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia ptæcipitẽ dari iussit. Cum autem aduersus Christianos quæstiones ac supplicia decernerẽtur, Christiani seruos metu supplicij emancipare cogebãtur. Sublato vero tyrannidis ac suppliciorũ metu, domini ipsi in seruos tyrannidem exercebant. Itaq; Reipublicæ ac familiarum status in perpetuo discrimine versãbatur, ppter cõiurationes seruorũ: inde tot bella seruilia ab historiarum scriptoribus commemorantur.

b Tacit. in lib. de moris Germ.

Ac ne Romanorũ q̃dem potentia bella seruilia sine maxima ciuiũ clade coerceri potuerunt. eodem n. tẽpore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Messanam[c], serui aduersus Respublicas coniurauerunt. Post etiam Spartaco duce sexaginta circiter millia seruorũ arma ceperunt, ac Romanorũ tres exercitus[d] fregerunt. Nã vbiq; seruorum numerus decies maior fuit, quã liberorum.

c Oros.

d Plutarch. in Oros.

rorum. Et quidé Athenis vno tempore cæsa sunt peregrinorum decem millia, ciuium viginti, seruorum autem c c c c millia. Itaque Cassius in oratione, qua Senatui persuasit Syllanianum Senatusconsultum; *Habemus* inquit, *domi seruorũ populos, moribus, institutis, lingua & religione inter se plurimum discrepãtes.* Et certe M. Crassus quingẽtos seruos in censũ retulit, præter eos, quib. ad ministeria domestica vtebatur. Milo vero trecentos vno die manumisit [a], ne p cæde Clodii Tribuni plebis torquerentur. Et cum aliquando in senatu Romano ageretur de cõmutandis seruorum vestibus, vt à liberis hominibus nota quadam secerni possent, senator aliquis intercessit, ne si seipsos serui numerare cœpissent, exitium dominis intentarent: cui sane periculo subiaceret Africa & Hispaniæ pars, si tanta esset, quanta fuit olim multitudo seruorum, propterea q seruitutis literæ in ore cuiusq; leguntur; contra quam veteres, qui non nisi perditos & robustioris improbitatis seruos in ore denotabant, q propterea *stigmatiæ* dicebãtur, qui ne manumissi qdem iusta libertate fruebantur [b]. At Lacedæmonii cum intelligerent seruorũ quos ipsi *Helotas* vocabant, multitudine domos, vrbes, agros abũdare (nam vti quisq; seruus plures filios suscepisset, eo facilius à domino libertatem sperare poterat [c];) exercitum seruorum, qui bello aptiores essent, cogere imperarunt: deinde conscripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iusserunt [d]: idq; tãta celeritate ac tanto silentio, vt quo perrexissent sciri nõ potuerit, præterquam ab iis, qui rei gerendæ præpositi fuerant. Itaq; propter metum qui ciuitatib. impendebat, seruis arma tractare non licebat, subiecta [e] capitali pœna; aut si hostiũ vis vrgeret vt seruos ad arma vocarent, eosdẽ simul ac semel à seruitute vindicabant. nã Scipio Africanus maior post Cannensem cladem trecentos seruos bello gerẽdo idoneos [f] manumisisse fertur. Florus tamen octo millia conscripta fuisse tradit: [g] quod etiam factum legimus [h] bello sociali. At Cleomenes,

a *Asconius Pedian. in Milnianam.*

b *In Iure dediticii vocantur.*

c *l. Arethusa. de statu homin.*

d *Aristot. lib. 2. Polit. Plutarch. in Lycurgo.*

e *l. 4. in princ. de re milit.*

f *Plutarch.*

g *Epitome 51.*

h *Eod. Epit. 74.*

menes, cum nec hostium multitudini, nec seruorum domesticorum cæsis ciuib⁹ facile obsistere posset, seruis omnibus libertatem promisit, quibus argẽti sestertium esset; vnde milites simul ad exercitum cõscripsit, & pecuniarum vim in ærarium coegit.

At ne molles quidẽ Asiatici seruis ad bellum gerendum vtebantur. contra Parthi, quibus p leges manumittere seruos nõ licebat; qui eadem pene, qua filios caritate cõplectebantur: quo factũ est, vt in infinitam multitudinem excresserent. nam exercitus Parthorũ, qui M. Antonii copias fugauit, quinquaginta seruorũ millib. cõstabat: nulli præter quingentos ingenui [a]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus prius vtebantur seruis, quam eos manumisissent; id q ab Augusto bello Actiaco factũ legimus [b]. Ac ne quid in Rempublicam moliri possent, opificiis ac sellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Põpilii institutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exsisteret aliquis, qui reb⁹ desperatis seruos ad pileũ vocaret, vt Viriatus pirata qui Lusitaniæ regnum, Cinna [c], Spartacus, Tacfarinas [d], Symeo [e] Gersonis filius principatũ in suis quisq; ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente vero ciuili bello, serui vt in libertatẽ seipsos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebãt. Nam post ciuile bellum, q aduersus Sextum Pompeium gestum est, triginta millia seruorum capta sunt, quos per omnes p uincias stato die Augustus [f] dominis restitui, reliquos quibus dominus defuisset suspendi mandauit. Nõ alia vi Arabum potentia creuit. nam cum primum Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouisset, seruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuersum Oriẽtis imperium occuparet. quæ libertatis fama cum ab Asia in Europam peruasisset, serui primum in Hispania p libertate arma ceperunt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. & Ludouici Pii ætate; vnde exstãt corũ leges

a *Festus.*

b *Tranquil. in Aug. 40.*

c *Appian. in bellis ciuilibus.*
d *Tacit.*
e *Ioseph. in bello Iudaico.*

f *Appiã. in ciuilibus.*

ges de coniurationib⁹ seruorum. Post etiam Lotharius Ludouici filius bis à fratribus victus ac prostratus, seruis omnibus, qui ad se venirent, libertate promissa, exercitum reparauit; vnde secutum est seruile bellum valde anceps ac periculosum: quippe seruorũ exercitus, rerumpublicarum ac principum Germanorum statum adeo conturbarunt, vt Ludouicus rex Germanorum copias vndecunq; conscribere cogeretur[a]: ac ne labes illa seruilis latius serperet, principes Christiani paulatim seruitia manumiserunt, exceptis operis & iure successorio, si liberti sine liberis mortem obirent; quos quidem *manus mortuas* etiamnum appellamus. [a] Theodo.

Adhuc enim seruitutis vestigia plurima restant in orbe Christiano: plura etiã in legibus Ripuariorum ac Lógobardorum, quibus serui iustã libertatẽ cõsequi, aut bona alienare nõ poterãt, nisi post duplicẽ manumissionẽ: ac sæpissime in actis legitimis manumissionum subiici solebat, libertatẽ huic vel illi tributã ꝓ salute patroni. Nihil n. antiquius habuerunt ii, q̃ prima Reipublicæ Christianæ fundamenta iecerunt, quã vt Christiani serui assidue manumitterẽtur: ac pleriq; libertatis spe proposita, Christiani fiebant. Quin etiam in Africæ historiis proditum est, Paulinum Nolę Pontificẽ, cum omnia quę in bonis haberet sub hasta vendidisset, vt ex pecunia coacta captiuos Christianos redimeret, ad extremum Vãdalis, q̃ mirere, seipsum vendidisse. Inde seruorum manumissiones apud episcopos in ecclesia factę. Ex quo secuta est Cõstantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum multitudo, quib. nihil præter libertatẽ relictum erat, quiq; nullas artes didicerãt, vt nulla re grauius ciuitatis premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerõtocomia, Nosocomia, antea penit⁹ ignota, Christianorum pontificum rogatione à principibus[b] fundari & cõstitui cœperunt. Inde Basilii conciones, concurrentis, vœces ac suspiria lãguentum in templis vna cum sacerdotum precibus ac votis cõfundi ac misceri. [b] vide titulo de episcopis & clericis.

Iisdem

Iisdē fere tēporib. Iulianus Augustus Pagan⁹ pōtificē
[a] *Nicephorus Callixtus.* Christianorū [a] exēplo, ad Nosocomia & Xenodochia exstruēda, ac publicis priuatisq; opib⁹ augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebāt, vt Christianorū benignitate ac largitione educarentur,
[b] *L. 1. & seq. de infantibus libertis. C.* Gratianus [b] lege sanxit, vt seruitutē seruirēt iis, à quib⁹ educati fuissēt. Nec ita multo post Valēs edicto pmisit, vt q otiose vagari ac mēdicare cōsueuerāt, seruitute māciparent: idēq; vetuit, ne qs deserta loca peteret, vt vitā in otio trāsigeret, subiecta capitali pœna qua plurimos, qcōtra leges in solitudinem se receperāt, afflici mādauit. ¶ Postea vero q̄ idolorum cult⁹ ac sacrificia Christianorū auctis opib⁹ deseri cœperūt, libertatis iacta sunt fundamēta firmiora: qbus magnū accessit incrementum lege Muhamedis pmulgata, q̄ suę religionis homines in libertatē asseruit; cui⁹ exēplo Christiani quoq; suos certatim à seruitute sic vindicarūt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad occasum spectant, illa ætate cōclusa videretur, qua Christiani seruitutem à suis ceruicib⁹ omnino repulerūt, id est, anno MCCL. Adhuc n. seruos in Italia fuisse anno MCC. planū est tum ex legibus Guilielmi Siciliæ regis ac Friderici II. Cæsaris, tum etiam ex decretis Pontificum Romanorum, Alexandri inquam III. Vrbani III. Innocentii
[b] *In Decretal.* III. vbi agitur de coniugiis [c] seruorum, quæ iurisconsulti *contubernia* vocant. Alexander quidem creatus est pontifex anno MCLVIII; Vrbanus MCLXXXV; Innocentius MCLXXXVIII; ex quo planum fit seruitutem in Rebuspublicis Christianorum circiter ea, quæ
[d] *In l. hostes, de captiuis.* dixi, tempora desiisse. Nam Bartolus [d] qui floruit anno MCCC. scribit ætate sua nullos omnino seruos exstitisse, nec venalitios homines vsq̄ haberi: id quidem de imperio Christianorum interpretor: q̄ cum à Bartolo didicisset Nicolaus Siculus, qui Abbas Panormi. appellatur, singulari nota dignum existimauit [e]. Nam q̄
[e] *In cap. 1. de coniugiis ser.* legimus Ludouicum regem, eum inq̄, qui Hutinus vsurpatur, anno MCCCXIII. seruos omnes accepto

pretio

pretio manumisisse, id ego interpretor de libertini generis hominib⁹, quos *manusmortuas* appellamus, q liberãtur beneficio principali ab eo seruitutis vinculo, quo quidẽ extra patroni territorium vxorem ducere bonave ꝓhibentur alienare. sic quoq; interpretari debemus edictum Caroli V. regis Francorum, quo qdem ciuitatib. in familias LXX; pagis in C. familias, & seruis in CC. capita cataphractus miles imperatur. Qua ætate Impertus princeps Delphinatus seruos omnes vno edicto libertate donauit; idque publicis actis ac municipalib. legib. inscribi mãdauit. Eadem benignitate vsus est in suos Theobald⁹ Blesensium comes, anno MCCXLV.

Huc etiã ptinet id q̃ legimus de Sugerio sodalium Dionysiacorũ abbate, q seruos manu mortuos eaten⁹ in libertatẽ asseruit, si solũ verterent[a]: & Senatusconsultũ curiæ Parisiorũ, q̃ Pontifici Catalaunensi seruos de collegii ecclesiastici consensu manumittere licere iudicauit. ac superiori ætate Carolus VII. rex; anno MCCCCXXX. plurimos seruilis cõditionis homines (sic n. legimus in actis curiæ Parisiorum[b]:) nec ita pridẽ Henricus II. rex singulari diplomate Burbonios seruos MDXLIX natalib. restituerunt. Horũ exẽplo dux Allobrogum seruilẽ quoq; suorum maculã suis edictis detersit MDLXI. Quę omnia in summã libertatis gratificta videmus. alioqui nec magistratus populi rogatione, nec princeps ipse seruũ alienum manumittere[c], at ne ius quidẽ aureorũ[d] annulorũ alieno liberto sine patroni consensu tribuere poterat. nã Cõmodus Imperator aureos annulos iis omnib. edicto suo demsit, q ius illud à principe sine patroni venia extorsein, nec ꝓiudiciũ vllum patrono creari voluit[e] aurei anuli adeptione, etiãsi princeps hominẽ natalib.[f] ac ingenuitati restituisset, q̃ principis[g] solius esset: nihilominus tamen Tertulliani[h] ætate ius illud quodãmodo hũ fecerãt patroni, qui manumissos ꝓ ferreis cõpedibus ac flagellis togam indutos candidã secum accumbere, ac nomen suum vsurpare iubebant.

a Anno MCCLL.

bes ordonnances Burbonenes:

c l. ad hostia. de patris. l. si proprietatem de iure quæ ad domino l. nec sanctum. ff. C. de seruis q. ut q̃ ad libertatem.

d l. 3. de iure aur. annul.

e l. vlt. eod. f l. sed si hoc. §. sed si. ff. de his qui in testa. l. 1. de natalib. restit. C. l. 2. de iure aureorum.

g l. 2. de natal. restit. C.

h in lib. De resurrectione.

Ad

[a] Authentica.

Ad extremum Iustinianus sua lege libertos omnes restituit[a] ingenuitati, ne postea rescripto cuiquã opus esset; quo iure tamẽ non vtimur. nã iure nostro nec esse est à principe ius illud ingenuitatis adipisci, vt seruitutis antiquę labes omnino eluatur; ꝙ & peti & obtineri consueuit sine venia patroni: cui tamẽ licet manus inuicere in liberti bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicunq; posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum decreuit: postea vero quæsita & sibi habere, & sine liberis, legare cuiq; suo iure potest. At cum Rupis-candidæ in Aquitania dominus libertinos suæ ditionis seruilẽ in modum haberet, iis legibus, vt non solum agros colere, fructus legere, ac terere, & omnia quæ iuberet patronus exportare & importare, ędes etiã caducas reficere, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redimere; deniq; quatuor ex causis capitationẽ cõsuetã pati cogerentur: verumetiã si domicilium originis sine patroni venia mutarent, capistro domum reducere sibi licere contendebat: cętera qdẽ assentiebantur libertini; sed hoc postremum seruitutis iugum curia Tholosana[b] suo decreto excussit. Certe qdẽ ii, quos Poloni *Kometonas* appellant, nõ ita graues operas patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur, cum ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi possint, à patronis vero impune. Apud Indos quidem superiore seculo in seruos, ꝙ multitudine innumerabiles erant, modis omnibus sæuire, eosq; occidere licebat: Sed Carolus V. Cęsar, lege lata liberos esse iussit. In Gallia vero, etsi exstant veteris seruitutis simulacra, seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est, siquidem serui peregrini, vt primum Galliæ fines penetrauerint, eodem momento liberi fiunt: id ꝙ vetere Senatusconsulto Parisiorum decretum est, aduersus legatum quendã Hispanum, qui seruum in Galliam deduxerat. Nec ita pridem cum mercator peregrin⁹ seruum in Hispania coemtũ Tolosam deduxisset, hosi es re intellecta, seruo persuasit vt ad libertatem ꝓclamaret.

[b] anno 1571.

ret. Rogatione ad octouiros capitales plata, mercator acciri iubetur; aduocat⁹ fisci ex archiuis depromsit antiqua (: vt fertur:) Theodosii magni beneficia, Tolosatib⁹ olim indulta, quibus seruos, simul ac Tolosam ingressi fuissent, liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruũ in Hispania coemisse querebatur; deinde Tolosam venisse vt Genuam ꝓficisceretur, & sic se nõ teneri legibus Gallorum. summa fuit, vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellẽt, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem cõsilii esse ꝓnunciarunt. Interea dominus metuens ne & seruo obsequentissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pact⁹ operas seruiles q̃diu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus à Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cum Vienna, Valentia, Lugdunum, Arelate, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria, coloniæ Romanorũ, & coloniarum extra Italiam antiquissima [a] Narbonensis, ea beneficia nõ habeant: At ne ipsa quidem Roma imperii decus, & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret.

[a] 1 Narbon. de dictis Latinis.

Hic dicat aliquis, si verum est, Muhamedis lege libertatem omnibus, qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruitutem sublatam fuisse. cur terrarum orbis seruitiorum ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum, nec legibus Christianorum [b] habere Christianum homini Iudæo licet. Certe fraus diuinæ legi fit ab omnibus. Nam diuina lex vllum mancipiũ fieri vetat institutis Israelitarũ inter ipsos, nisi sua sponte quis alteri [c] manciparit, & aurem ad postes subula pforari sibi patiatur: debitores quidem [d] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebræos vendi pmittit; sed eadem anno septimo liberos dimitti iubet.

[b] l. ne Christianum mancipium. C.
[c] Exod 21.
[d] Deuter. 15.

At tametsi quis nexum fecerit, ac subulam passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur; nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes libertatem ade-

pturum tradunt, nisi rursus seruire quã liber esse lit. Vernas autem q nascebantur ex illo genere ser rũ, qui sua se voluntate in seruitutem dediderãt, ar

a Leuit. 25. Hieron. 34. Num. 13.

quinquagesimo liberos abire, ac tubarũ [a] clangore bertatem seruis omnib. lex ꝓponit: peregrinos tam alterius quam suæ gentis ac religionis habere perm tit, in seruitutem perpetuam, eorumq; posteros acr potes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterent quo peregrini aduersus Israelitas, quo genere seruo

b apud Cyrillũ contra Christianos.

nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus [b]; *Vid* inquit, *Syros quam libenter aliis nationibus inseruiunt: co tra vero, quantus libertatis amor in Celtarum populis.*

At Iudæi cum peregrina Christianorum aut pag norum mancipia sibi coemissent, domestica religion imbutos circumcidebant: quod Traianus lege [c] singu lari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiesce rent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos qui circumcisi legem diuinam acceperant, iisdem benefi ciis cum ciuibus vti lege [d] diuina cauebatur. *Eadem*, in quit, *lex erit peregrino ac ciui.* Illud est, quod Deus apud Hieremiam [e] querebatur, seruos ex lege non manu mitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos publicatis bonis, regni finibus exegit, quod contra leges Christianos circumciderent, ac pro seruientibus (hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur) sibi manciparent.

c l. circumcidere. de pœnis ff.

d Exod. 12. Num. 15. 49.

e cap 34. Num. 13. & sequen.

Consimili fraude Mahumetistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello ceperũt, quosq; à piratis coemerunt, aut certe eorũ liberos circumcidere suaq; religione imbuere solent; ac nihilomin⁹ ipsos cũ liberis & posteris omnib. seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti, venalitios ex Africa religionem Mahumetis eiurare, ac nihilominus Christiana imbutos cũ liberis ac nepotib. perpetuã seruitutem seruire compellunt; ita vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publice pecudum in morẽ. Ac tametsi

etsi Carolus V. Imperator seruos omnes Americarum insularũ liberos esse iussisset anno MDXL. nihilomin⁹ seditione coorta ꝓpter auaritiam ac libidinem potentiorũ, Gonzala Pizarrus regionis præses, à Carolo defecit; cuius opes cum Lagasca fregissel, ac securi publico exemplo vna cũ defectionis principib. cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit; ea conditione tamen, vt patronis operas præstarent. Obtineri tamen nõ potuit, quin Lagasca in Hispaniam redeunte liberti rursus in seruitutẽ relaberentur; ac potissimũ vtilitatis specie q̃ de venalitiis domini se adepturos putabãt exemplo Lusitanorũ, q̃ seruitia multis seculis obliuione sepulta in Europa primi reuocarunt, ac breui p vniuersam Europã, vt iã in Italia cœptũ est, ꝓpagaturi. Iãpridem n. Africa & Asia, tum etiã Orientalis Europa, seruorum greges nõ aliter ac pecudum in omnib. ciuitatibus alere, & ex iis copiosam mercaturã & q̃stum facere cõsueuerũt. nam ætate superiore Tartari Scytharum gen⁹, cum maximis copiis Moscouiã, Lituaniã, ac Poloniæ fines ferro flammaq; vastarent, captiuorum trecenta millia in seruitutẽ abduxerunt: nec ita pridẽ Sinanus Bassa ex Insula Gossa captiuorum Christianorũ sex millia supra trecentos, ac ciues omnes Tripoleos Africæ, nauibus impositos in Græcia vendidit.

Itaq; mirũ videri nõ debet, si ꝓfectus prætorio regis Turcarũ, & vterq; cãcellarius trecẽtos quisq; seruos à principe, ineunte magistratu accipere cõsueuerũt. Nã q̃ attinet ad ꝓtorianos Turcarũ milites, & eos, q̃ tributi nomine Christianis imperãtur, ego illos ꝓ seruis nũquam habui, cũ in familiã principis cõscribãtur, ac soli magistratibus, honoribus, sacerdotiis, imperiis, nobilitate fruantur, q̃ nobilitas ad nepotes vsque pertinet: ꝓnepotes vero ac posteri deinceps ignobiles habentur, nisi sua virtute ac rerũ gestarũ gloria dignitatẽ auorũ tueãtur: nã soli Turcę ex omnib. pene populis verã nobilitatẽ virtute nõ generis antiquitate metiũtur, & quo pl⁹ à stirpe virtutis, eo lõgi⁹ absunt à nobilitate.

Cum igitur persuasum sit tot seculorũ exemplis à se
uitutibus bella seruilia, defectiones, cõiurationes, R
rumpublicarum conuersiones & euersiones impẽd
re; tot etiam crudelitates, cædes, libidines, incestus i
corpora mancipiorũ admitti, qs dubitet affirmare ser
uitutes ciuitatib. exitiosas & fuisse, & semper futuras

Ac si quis putet crudelitatem in seruos legum acer
bitate coerceri posse, idẽ cogitet nihil sanctius, æqus
& melius lege diuina fieri potuisse, q̃ etiam à corpore
seruorum flagella, Romanorum legib. [a] pmissa amo
uit; ac ipso iure liberum fieri voluit, cui membrũ à do
mino ruptum esset, q̃ postea legem [b] Constantinus p̃
bauit. Quis autem de serui cæde accusationẽ institue
ret? quis auderet? quis pœnã exigeret? an is qui sua nihil
interesse putaret? cum tyrãnoꝝ ũ de cretis nihil ad sub
ditorum animos frangendos efficacius sit crudelitate?
At Hispani seruos humaniter curant, educant, instituunt, & quidẽ carius q̃ eos, quos mercede cõduxerunt;
ac vicissim à seruis amantur & coluntur. Illud quidem
Hispanorum fere p̃prium est, eos quos ad seruitutem
aut cædem designarunt humaniter initio tractare: re
rum autem omnium nouarum p̃clara sunt principia,
nec dubito quem q̃ magis officiosum fore q̃ seruum,
cui cum domino mutua caritas ac morum similitudo
intercedat: ac p̃pterea sapienter lege diuina prouisum
est, vtnemo perpetuã seruitutem seruiat, nisi qui in an
nos septem addict[c] fuerit, & qui creditori, cuius mores
bene cognitos habuerit, seruire, quã [c] liber esse malit.

[a] l. in capitalium § in seruorum, de pœnis. [b] l. 1. de emendat. seruor. C. [c] Exod. 21.

Sed cum tanta sit morum dissimilitudo, tantæ in
animis latebræ, tanti recessus, quis legislator in vni
uersum hæc legibus definire possit? scitum est illud,
& sapientibus plene persuasum, *Domi tot hostes esse quot seruos*. quod quidem prouerbium satis significat,
mancipia nec amicitiam colere, nec fidam societatem.
Quid exempla veterum innumerabilia commemorem? mihi satis est vnum superioris ætatis quod à Iouiano Pontano proditum exstat: Seruus cum acerbius

tracta-

tractaretur, domino absente ostia concludit; vxorem domini contumelioſe affectam vinculis cõstringit, ac tres eius filios cemprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum è tribus ex altissimo solario præcipitẽ dat; deinde secũdum: pater tanta rei atrocitate obstupefactus, precibus & lacrymis supplex seruum exorare, ac modis omnib⁹ placare conatur, vt tertium morti eripiat. seruus paciscitur salutem filii ea lege, vt dominus sibiipsi nares præcidat; narib⁹ ex pacto amputatis, seruus cũ tanta clade & cõtumelia dominum vltus esset; tertium quoq; deiecit, ac postremo vltionem de seipso, q̃ dominus cogitabat, præcipiti casu cepit. Omitto veneficia, cędes, incendia, & calamitates à seruis vbique terrarum sæpissime illatas, ne sim infinitus.

At hæc incõmoda; inquies, vtilitatib. mutuis cõpẽsant ac sarciuntur: nam vaga illa hominum otiosorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum semina via velut à stirpe conuellentur, nec furibus vllus, nec pdigis locus relinquetur, si creditoribus debitores validi ac robusti addicantur. mendici vero & egentes, q̃ ciuiũ alimenta velut in aluearijs fuci dapascuntur, q̃ q; inerti otio languent (: vnde popularium morborũ tabes:) si seruire atq; exerceri cõsuescant, nulli exstabũt. eos n. alere, aut occidere necesse est; alere quidem difficile, occidere vero nefas. *necare*[a] tamen *videtur, qui alere cum possit, alimenta subducit.* Hęc habent veri speciem. Quod enim ad debitores attinet, si soluendo nõ sint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos septem, nõ tamen in sempiternam seruitutẽ, vt cauetur lege XII. tab. q̃ in Africa vniuersa & insulis Americarũ locũ habet quoad creditori satisfiat. nam qui cessionis beneficiũ debitori, qui nullo scelere obligatur, ademerunt; ne creditorib. sed carcerib. mancipari iubent, vt Turcæ nõ modo creditorib⁹, sed etiã debitorib⁹ alẽdi seipsos, eripere potestatẽ ac vitam videntur. Latrones autem ac piratę nullis ætatib⁹ plures fuerũt, quam aucta multitudine seruorum. Qui enim seruitutem pati

[a] *l. vel necare. de liber. agn. Ambrosius.*

non poteſt, erumpere tandem, ac ne deprehẽdatur as obſidere & latrocinari cogetur. Argumẽto ſit, qu Spartacus gladiator ſexaginta millia ſeruorum ex ip Italiæ viſceribus ad pileum euocauit; cum eodem t pore plus quam octoginta millia piratarum toto ma Mediterraneo, cum nongentis nauibus prædarẽtur, quingentas vrbes maritimas tanta vi cepiſſent, vt Ro manum imperium terra marique graſſatorib. obua latum teneretur. At prudens legislator non cenſetu cui latrocinia caſtigare potius quam arcere curæ eſt.

Id autẽ ſine dira illa ac metuẽda ciuitatib. ſeruitut fieri poteſt, ſi collegia publica puerorum inſtituantur, vbi artes & opificia condiſcant; vt quidem Lutetiæ ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum ſeminaria maxi- mo Reipublicæ commodo propagantur.

Quibus vero in locis ſeruitia iã iã recepta ſunt, non debẽt ſimul ac ſemel manumitti, ſed id paularim fiat oportet; & ab iis auſpicãdũ, q̃ matura ætate artẽ aliquã didicerũt, vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint; alioq̃ fame, otio, inertia perituri, vt iis cõtigit quos eodẽ momen- to in America manumitti iuſſerat Imperator Carol. V. Quod ſi quis neminẽ imperio dignũ fore putet præter eos q̃primum ſeruire didicerunt, id quidem ꝓ libertate valeat; ſed à pleriſq; ſine ꝓbabili cauſa vſurpat. Ni- hil eſt n. quod magni & excelſi animi vim & acie magis frangat ac demittat, quam ſeruitus. nec imperãdi ma- ieſtas, præſtantibus naturis inſita, vlla re tam debilita- tur quam ſeruitute; nec quicquam intemperantius eſt eo, qui repente à ſeruiture ad dominatum puenit, aut cum domina fit, q̃ ancilla prius exſtitit, vt Salomon ſa- pientię magiſter tradit, q̃ non modo ad ſecretiorem ſententiam ptinet, quando cupiditas intemperanter rationi dominatur; ſed etiam ad eos quib. ſeruilis me- tus veriſſimas imperandi artes ademit.

Quod ſi verũ eſt rationi ſẽp ac legi diuinę locũ eſſe o- portere, nec ipsã Palæſtinæ finib. cõcludi, cur nõ vbiq; terrarum lex illa de ſeruitiis aç libertate tã vtiliter, tam ſapien-

sapienter à Deo lata, vim habitura sit, potius quam quę humanis ingeniis excogitata fuere? Quãquam Tartari, qui generis stirpem ab Hebræis ducere feruntur, septimo quoque anno seruos manumittunt, ea lege, vt imperii finibus excedant; quæ conditio à Papiniano [a] repudiata primum est, deinde ab eodem probata: sed in manumissionibus perinde habetur, ac si scripta non esset. Hactenus de imperio Herili, & an seruitia ferẽda sint in Repub. bene constituta. Et quoniam de singulis familiæ partib. satis abunde nobis disseruisse videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta posita sunt, nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

[a] *l. c. & si quis. de seruis expor.*

Quid ciuis, & quantum ciues à ciuibus, quantum a peregrinis, differant: quid item veniat vrbis, ciuitatis & Reipublicæ appellatione. CAP. VI.

QVÆ de tota familia, deq; singulis familiæ partib⁹ nobis disputata sunt, Rerum omnium publicarũ origines continent. Et quẽadmodum fundamenta cõsistere per seipsa possunt, priusq; parietes altius exsurgant, ac sine tecto: sic familia quoq; sibiipsi cõstat sine Republica, & paterfamiliæ summum in suos imperiũ exercere suo iure potest, nec ab alterius imperio pẽdere; vt familiæ huiusmodi q̃plurimæ in Mauritaniæ & Americę regionibus esse feruntur [b]. sed neq; Respublica sine familijs, neq; vrbs sine mœnib⁹ ac ędificiis stare magis possunt, quam solaria vel tecta sine parietib⁹ ac fundamentis: Cum igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domesticum imperium habet, egreditur foras [c], seque cum aliis familiarum principibus ad res rationesq; contrahendas coniungit; tunc certe patris familias ac domini nomen amittit, vt socium ac ciuẽ se ferat, & quodãmodo è familia exit, vt in ciuitatem ingrediatur, ac p̃ domesticis negotiis publica tractet. *Est autem† ciuis nihil aliud quã liber homo, qui summæ alterius potestati obligatur.* Prius enim quam vlla ciuitas aut Reipublicæ forma exstaret, pater quisque familiæ summum ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores.

[b] *Leo Afr. lib. 1.*

† Ciuis definitio.

Postea vero q̃ vis & imperandi cupiditas, tum etiam a
uaritia, & vltionis appetitus aliis in alios arma suppe
ditauit, quos bellorum exitus victores fecerat, victo
potentiorum libidini seruire cogebat: & qui ducem se
ferens fortiter rem gesserat, nõ modo familiæ suæ, sed
etiã hostibus æq; ac sociis imperabat: his quidem vt a
micis, illis autem vt seruis. Tunc plena illa & à natura
cuiq; tributa libertas viuendi vt vellet, victis omnino
ademta fuit, vt ipsis quoq; victorib⁹ ab eo quẽ sibi du
cẽ elegerãt, quodãmmodo deminuta: ꝓpterea q̃ sum
mum alteri⁹ imperium agnoscere quenq; priuatim o
porteret. Inde prima seruitutis ac subditorum, inde ci
uium ac peregrinorum, principis ac tyranni origo. Eo
nos ipsa ratio deducit, imperia scilicet ac Respublicas
vi primum coaluisse; etiãsi ab historia deseramur: q̃
quam pleni sunt[a] libri, plena antiquitas, plenæ leges[b],
primum illud hominũ genus nihil prius habuisse, quã
obuios quosq; spoliare, diripere, occidere, aut in serui
tutẽ adigere, vt alibi dicemus[c]. testis est historia sacra,
qua docemur, Nimrodũ Chami nepotem primum o
mniũ homines sub imperium & subiunxisse, ac domi
nat⁹ fundamenta in Assyria iecisse: hinc robus⁹ vena
tor dictus est, quo nomine scriptura p̃donem intelligi
voluit: nã vox Hebræa לסט *latronẽ*, vel vt veteres, *laterc
nẽ* significat, à voce סט id est *latus*: q̃ latrones sæpissime
obsiderent latera viatorũ: nisi à latebris, vnde eruptio
nes faciunt, dici putem⁹. Id autẽ Philo Hebræus ac Io
seph⁹ suo testimonio cõfirmãt, scilicet Nimerodũ hu
manis opib⁹ ac potentia tyrãnidẽ crudeliter inuasisse.

Atq; in eo falli mihi videntur Aristoteles, inquam,
Demosthenes, Cicero, q̃ Herodotum (: opinor:) secu
ti, principio reges ob summam integritatis ac iustitiæ
opinionem principatum adeptos fuisse arbitrantur:
hinc heroica nobis ac aurea secula finxerunt, quæ ali
bi certissimis argumẽtis ac testimoniis refutasse nobis
videmur[d]. Nam primæ quæq; ciuitates ac imperia an
te Abrahami ætatem seruitiorum plena fuisse videm⁹,
vt non

a *Thucyd in proœmio. Plutarchus in Thes. Cæsar, lib. 6 l. vlt. de collegiis vbi collegia prædonum & piratarum lege Solonis probata fuere.*

b *Cic. pro Sexto, de collegiis.*

c *Genes. 10.*

d *in Methodo Historiar. ca. 7.*

vt non ita pridem insulæ ad Occasum positæ seruitiorum multitudine redundabant, cum Hispani regiones illas suis imperiis subiecerunt. Libertatē autem sine vi maxima: nec nisi pruptis naturæ legibus eripi potuisse verisimile est. Argumento sit illud q superiori ætate Gaogarum populi nec principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum peregre profectus regis Tombuti maiestatem cōspicatus esset. Inde illi oborta apud suos imperandi libido; & quoniam ab inopia premebatur, mercatores quosq; ditissimos bonis spoliare, ac latrocinari; tandem conquisitis opibus, & cōsilio cum amicis communicato, regionis dominatum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regē se ferens, imperium latrocinio partum necesse habuit æquitate ac iustitia tueri. Inde Gaogarum regum [a] initia, quę maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intelliguntur veram esse ciuis, q̄ posuimus, definitionem, id est, *liberū hominē, qui summæ potestatis imperio teneatur. Liberum* dixi: quia tametsi seruus multo magis quam liber homo summæ potestatis imperio subiiciatur, nihilominus tamen omnium populorum cōsensu obtinuit, seruos ex albo ciuiū eximi [b] oportere: quod de vxorib⁹ ac filiisfamilias dici nō potest; quia tametsi domesticis imperiis obligantur, ac libertas eorum potestate domestica deminuat, ciues tamē sunt. ita quoque ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt summæ alterius potestati subiiciantur.

[a] Leo Afer.

[b] l. quod attinet. de reg. iur.

At peregrinus homo, si ab originis domicilio auulsus, aut sede relicta in alienā ciuitatē cōmearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prærogatiua aut immunitate ciuib⁹ tributa fruit; nec item in sociorum, q non plane sunt peregrini [c], nec in hostium aut amicorum numerum censetur: licet Græcis veteribus [d], æque ac Latinis *hostes* peregrini appellarentur, vt M. Tullius [e] interpretatur, ex legib. XII. lenitate verbi rei tristitiam mitigante: & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hostes* appellamus. qui veteribus Latinis *perduelles*

[c] l. nō dubito. de captiuis.

[d] Plutar. vel. in Themistocle.

[e] in officiis.

nunc vero *in Rempublicam cõiurati* dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hostes vocant; quia bellum aduersus eos geratur: ξένους vero *peregrinos*, quos Accursius pro iis vsurpauit qui voto cõcepto religionis ergo peregre proficiscuntur. ¶ Inter eos autẽ, quos publicis imperiis ac summæ potestati subditos esse diximus, alteri quidem naturales, alteri assumti dicuntur; naturales item liberi sunt aut serui; atq; hi quidẽ manumissi momento ciues fiunt; peregrini serui non item. Quãquam Græci veteres seruis quoq; ciuium manumissis ciuitatem negabant. Nam Demosthenis oratoris antiquata rogatio est, quam post cladem Chæroneam ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium censerentur; ne liberti, quorũ ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciuesque ab honorib. & imperiis suffragiorum numero summouerẽt. Quod initio Romani nõ aduertẽtes, pene in libertinorum potestatem venerunt, nisi Fabius Maximus mature prouidisset, ac libertinorum gentes p omnes trib. diffusas in quatuor coegisset, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterum ciuiũ, suffragia numero vincerent: neque n. per capita, vt olim Athenis, & nunc quoque Venetiis, sed per tribus, in comitiis tributis, aut per classes in centuriatis comitiis, suffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabii Censoris prudentia sine seditione gestum est[d], Maximi cognomentum accepit; qua quidem re Appii Censoris errores emendauit. is enim libertinos & assumtos ciues per omnes tribus dispersérat: postea libertis datum est; vt ex eorum filiis vnus in patroni tribu censeretur. At cum tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderẽtur, placuit sorte duci tribum vnam, in qua libertini[e] omnes suffragium ferrent. atque hic status fuit libertinorum, quousq; populus rogatione tribunitia, quæ à P. Sulpitio tribuno plebis lata est, iussit, vt liberti deinceps [f] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuaque exstitit euertendæ Reipublicæ causa. ¶ Quemadmodum

a in l. 1. de hæredib. instit. C. vbi finxit antinomiam, quæ nulla est in §. vlt. Instit. de hæredib. instit.

b l. 5. de capitaui. l. 7. ad municipa. & titul. de manumiss. Instit. l. 1. C. de incolis. C.

c Plutarch in Demosthen.

d Liuius lib. 9. Plinius epist. 20.

e Liuius lib. 45.

f Florus epitom. 77. & 84.

dum igitur serui quidē aut nati sunt, aut facti; sic quoque ciues aut fiunt, aut nascunt. Naturalis ciuis est homo liber eius ciuitatis in qua natus est, siue altero tātū siue vtroq; parente ciue nascatur. Olim quidem Athenis ciuem vtroque parente ciue nasci oportuit[a]: nam qui alterutro tantum parente natus erat, *nothus* appellabatur, q nec optimo iure ciuis esse poterat, nec maximos in Republica magistratus, quos *archontes* vocabāt, adipisci[b], tametsi pleriq; ad eos magistratus laterint irrepsissent, sed Periclis ætate quinq; millia liberorum hominum qui seipsos pro ciuib⁹ ferebant, sub iugum seruile missa sunt; ac ꝓpterea Pericles ipse orbat⁹ liberis qui vtroq; parente ciues erant, rogationem[c] ad populum tulit, vt inter ciues cēseretur is, quem Athenis ab vxore peregrina susceperat. eoq; pertinet illud q Liuius[d] scribit. Romanos coloniam conscripsisse ex iis quatuor millibus hominum, quos Romani ex Hispanis mulieribus susceperant: quia ciues non erāt. sed postea obtinuit vt ciuis esset, qui[e] patre ciue nasceretur: & plerisque in locis satis est ad ciuem cōstituendū matrem habere ciuem. Qui vero in Africa vtroq; ciue Romano natus esset, nō minus erat ciuis, quam si Romæ originem accepisset[f]. *Ciuis* autem *asscriptus est, qui se alterius summæ potestati subiecit, & in* ꝫ *numerū ciuium conscriptus est.* Nā ciuis honorarius tantū, qui ius suffragiorum ac ciuitatis ꝓ suis erga Rempublicam meritis adeptus est, re vera ciuis dici non potest; quia non sese sub alienæ potestatis imperium subiungi passus est.

a *Plutarchus in Themistocle.*

b *Demosthenes contra Nearā.*

c *Plutarchus in Pericle.*

d *Liuius li. 43.*

e *l. 1. ad municipalem.*

f *l. assumtio. ad municip.*

g *l. 1. & 2. l. ciuis. de incolis. l. pupill. §. adeo. ad. de verb. sig.*

Ex pluribus ergo ciuibus, siue nati, siue creati sint, vel adoptione peregrinorum, vel seruorum manumissione, conflatur Respublica, quando ciues omnes vna continet, & eadem est imperii maiestas: tametsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentium varietate inter se differant. Si vero ciues omnes iisdem legibus vtantur, non solum eadem Respublica, sed etiam ciuitas eadem est; tametsi ciues huc illuc pervicos, vrbes, ac municipia dispersi à seipsis sedib. seiungantur.

Nec

Nec vero potius ciuitas vrbis mœnibus, q̃ familiæ tectis ædium continetur; cõtra quam pleriq; putant [a], nam vt familia locorum ac regionum varietate diuisa familiæ nomẽ retinet, cum omnes serui ac liberi eiusdem patrisfamiliàs imperio cõtineantur: ita quoq; ciuitas plurium vicorum ac vrbium ciues iisdẽ legib. ac moribus cõplexa moderatur. Rempublicam vero ex plurib. ciuitatib⁹ ac ꝓuinciis, q̃ variis legib. ac moribus vtuntur, cõstitui videmus, quæ tamen summa quadã imperii potestate coercentur. Quinetiam vrbium beneficia q̃dam sunt: q̃ cum suburbiis nõ cõmunicant: & suburbia ipsa prærogatiuam quandam habent, quę vicorum nõ sit communis; qui tamen & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam proprie *ciuis vrbanus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur.* sed optimo iure est, non qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quiq; singulari quodam vrbanorum ciuium priuilegio vtitur fruitur. Argumento sit, q̃ Præfectus mercatorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est; nec apud Geneuates Syndicus aut secretioris cõsilii senator, nisi Geneuæ domicilium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu receptum est.

Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus ac peregrinis, deque Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione.

Sed quia nemo hactenus, quantum intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam per se obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ, tum principibus, tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignorationẽ; quinetiam illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes [b], à quib⁹ ciuilis scientia petenda nobis erat, sæpe ciuium ac peregrinorum iura, sæpi⁹ etiam vrbis ac ciuitatis appellationem cõfuderunt. Qui vero de Republica sine legũ ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles [c] ciuitatem definiit, *ciuiũ multitudinem, cui omnia suppetunt ad beate viuendum:*

nec

[a] *Bald. in l. ciuis. & l. prouinciales. de verb. sign. Anchoran. in cap. cauendũ. si vnus. de constitut. verbo cõsuluit. Alexand. consil. 29. lib. 2. Baldus tamen sibi contrarius est in l. specialiter. de testam.*

[b] *Accurs. in l. vlt. de præscript. longi temp. C. Cyn. Salicet. ex. Alexand. in l. 2. § si autem. ad municip. Angel. in l. vlt. de iustit. Bal. in l. 3. de natural. lib. Bart. in l. si nupta. de mater. C. & in l. verbis appellatio. de verb. sig. Oldrad. consil. 176. Specul. in tit. de cur. at. § 1. Canonista in cap. coram. de elect. lib. 3. cap. 6. Politic.*

[c]

nec differre putat Rempublicam à ciuitate; nec ciuitatem dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurde illud quidem, & ab hac scientia penitus alienũ, vt satis aperte docuit Cæsar, his verbis [a]: *Omnis ciuitas Heluetiæ quatuor pagos habet.* ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri; non vrbem, quæ ab *vrbo*, id est, *aratro*; dicta est: quoniam, inquit Varro, *Vrbium ambitus aratro designabatur.* Quare qui extra vrbem quid, quod legib. vetitum erit, exportauerit, vt in aliam ciuitatem, quàm ea vrbem transuehat, neque rem extra ciuitatem exportasse [b], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis [c] hãc definitionem latius patere scribit, nec putat aduersus legem peccasse, qui res vetitas exportarit, nisi excesserit ex imperii finibus.

a lib. 1. Commentar.

b l. Cæsar, de publicanis. l. sed si quis. eod. c In l. cætera. de legat. 1.

Ac tametsi nonnunquam scriptores [d] vtraque confundant, & πόλιν ἀντὶ τῆς ἀρχῆς, vt Latini ciuitatem [e] pro oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant; vrbẽ tamen, id est, ἄστυ, ciuitate [f] cõtineri volunt, non cõtra. & quia humaniores sunt, qui ciuilẽ societatẽ colunt; propterea *vrbani* dicuntur, quos posteri [g] minꝰ Latine *ciuiles* appellarũt: ab *astu* vero Græco *astutos* vocãt, eadẽ origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temere cõfundi, aut verborum esse non rerum controuersiã, fieri potest, vt fortissimis propugnaculis ac inœnib. constructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerumq; ad vitã necessariarum copia locuples, nec tamẽ ciuitas sit nisi legibus ac magistratuum imperiis ciues contineãtur; sed verius ἀναρχία est q̃ ciuitas appellãda. Contra vero, si vrbs ipsa legib. & armis, rerumq; gestarum gloria floreat, profecto hãc ciuium multitudinẽ iure sociatã, recte ciuitatem appellabimus, q̃ tamen Respublica non erit; vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Nõ enim municipia Vrbis Romanorum, nec vectigales vrbes in quinciis Respublicæ dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebantur: id namq; proprium erat Romanę ciuitatis, vt Respubli-

d Hebræi. עיר vrbẽ siue munitum oppidum. עם ciuitatem, vt Isa. 10. & 16. & 11. 4. Gen. 4. 18. & Osea 11. 9.

e Verrius Flaccus in verbo Senatum.

f Cicero ad Atticum, lib. 4. epist. 8.

g Suetonius & Spartianus sæpe.

publica diceretur, & iis priuilegiis ac beneficiis q̃ Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia cõpetunt, sola vteretur; tametsi Respublicæ quoq; dicuntur ipsa municipia, sed id minus ꝓprie. Nã Traianus Augustus ad Plinium [a] Iuniorem Asiæ proconsulem rescribens, negat ciuitatem Bithyniorum ius habere Reipublicæ, vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset, & recte [b] quidem. id enim proprium erat Romanæ ciuitatis; & iis quib. singulari iure tributum erat, vt Antiochensium [c] ciuitati, q̃ sola in vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est, vrbem sine ciuitate, hãc vero sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis, vel oppidis ac magis ciuibus vacuis; vt Athenienses bello Persico vrbẽ penitus deseruerunt, & nauibus salutem sibi q̃sierunt: sic n. oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem [d] nõ aliter quam ligneis mœnibus seruari posse; id est, ciuium cœtum, ac multitudinem legibus sociatam, ad uersus hostium copias nõ aliter q̃ nauib. tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi, vrbem omnino desertam esse passi sunt: nõ minus tamen vrbs erat, q̃ antea; sed neque ciuitas, neque respublica dici poterat, cum ciuitas quodammodo ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius [e] cum ducentos senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe, q̃ Cæsari reliquerat, seduxisset: *Non est*, inquit, *in parietib. respublica*. Sed quoniam duces partium ciues à se inuicem seiunxerant, ex vna Republica duas cõstituisse videbantur. Igitur ciuitatis, vrbis, collegii, curiæ, familiæ denique verbo ius significatur.

[a] *lib. 10. in epist. & 120 titul. de administrat. rerum. & ad municipal.*
[b] *l. similè. ad municipal. DD. in l. 2 in quibus caus. Bald. in l. vlt. col. 4. de sacrosanct. Alexan. consil. 124. li. 6.*
[c] *l. Antiochensium, de priuilegiis creditorũ.*
[d] *Plutarchus in Themistocle.*
[e] *Dio lib. 41.*

Et quẽadmodũ sepe iudicatũ est, æde sacra extra vrbis mœnia posita, *παροίκους* autẽ ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: ꝓpterea quod *παροικία* (q̃ veteres Latini *curiam*, vulgus *parochiam* vocat) mœnium ambitu contineatur; sic quoq; de ciuitate iudicandum est.

Neq; v. cuiq̃ mirum videbitur, ꝙ diutius aliquantum

tum in hac disputatione hęreo, si meminerit quãti fuit olim Carthaginensibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in senatu Romanorum de Carthagine exscindẽda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenses legatos Romam miserũt, ne vrbem rerum ante gestarum gloria clarissimã, ac vrbis ipsius Romæ decus monimentumque victoriarum illustrium delerent. Nihilominus re diu multumq; in senatu agitata, decretum est ad imperii Romani salutem deleri Carthaginem oportere, tum ꝓpter loci opportunitatem, tum etiam propter insitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum socios bello lacessiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Posteaquam ita decretum esset, legati Carthaginensium in senatum venire iubentur; quib. responsum est à Cõsule, vt in fide senat⁹ populiq; Romani permanerẽt, obsidibus trecentis ac nauib. populo Romano datis, ciuitatem Carthaginẽsium saluam fore, iura, priuilegia, immunitates easdem habituros quib. antea semper vsi fuissent. Legati accepto responso, læti domũ redeunt. Interea Scipio African⁹ Iunior accepta classe Carthaginem mature ꝓficisci iubetur, & Vrbem ferro flammaq; delere, saluis ciuibus, ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare possent. Scipio Censorinum legatum mittit; qui posteaquam obsides vna cum nauib. Carthaginensium recepisset, iussit populum vniuersum Carthaginensem ex vrbe excedere: sic tamen vt quæcunque vellet exportare, vrbemque à portu remotiorem condere liceret. Carthaginenses imperio ducis perterrefacti, fidem senatus populiq; Rom. appellant. quib. responsum est, populum Romanum semper fidem coluisse, & quæcunq; legatis eorum ꝓmissa fuissent præstitisse; ciuitatem vero mœnibus vrbis minime contineri. Ita Carthaginenses verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcerrimam arderẽ, & solo æquari viderũt [a]. Ita sæpissime legati iuris fecialis ac legum imperiti, in pacis actionib. fœderibusq; feriẽn-

[a] *Appian. in Libyco. at Florus cap. 49. ait Carthaginenses tunc rebelles fuisse, ac obsidione diuturna fractos deditionem fecisse, Marcio & M. Manilio consulibus.*

feriendis grauiſſime peccant. Quanquam Modeſtinus [a] ſcribit Carthaginem, cũ deleta fuit, ciuitatis nomen amiſiſſe, ac vſumfructum ciuitati relictum etiam ante centeſimum annum extinctum fuiſſe; ſed in eodem errore fuit quo legati Carthaginenſium, quib. omnia ciuitatis iura ac beneficia relicta fuere.

a *In l. ſi vſusfructus. quibus modis vſusfr.*

Eodẽ errore peccatum eſt in fœdere percuſſo [b] inter Bernates & Friburgenſes, quo ſocietas cõtrahitur, tãdiu vim habitura, quãdiu muri vrbis vtriuſq; ſtabũt. Abutuntur etiã pleriq; qui vrbẽ, ciuitatẽ, & vniuerſitatẽ Lutetiã appellant; partib. vrbis in tres regiones diuiſis: ac ciuitatẽ q dem inſula definiunt, vrbem vero & vniuerſitatem eis & vltra flumen: cũ [c] vrbs ipſa mœniũ & ſuburbiorum ambitu cõtineatur. Aberram[a] etiã cũ vrbem à ſuburbiis & cõtinentib. ædificiis ſeiungimus: ppter vrbis Pariſiorum ac ſuburbiorum diuerſa beneficia à regibus iudulta. At *Vniuerſitas eſt omniũ ciuiũ corpus coactum: Ciuitas* vero *vrbis ipſius ac municipiorum, tam etiã virorum iiſdem legibus ac moribus vtentiũ coniunctio*; id eſt præfecturæ & comitatus Pariſiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem eſſe negant, qui non ſit imperii, ſuffragiorum, conſiliique publici particeps.

b *anno M. D. V.*

c *l. vrbis. de verb. ſignif.*

Hæc eſt Ariſtotelis [d] diſciplina quam in ſtatu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis eſt, quæ non ſit vniuerſorum ex ipſius [e] Ariſtotelis decretis, quorum conſtantiam ſeruare oportuit. nec minus alienum eſt, ꝙ alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues eſſe putat, quam ruſticos aut plebeios; impuberes vero ciuitate primum initiari. At vero definitio nec diſiunctiones, nec plus minusve capit quam res ipſa, q̃ in definitionem cadit. Quanquam illa ciuis ab Ariſtotele allata deſcriptio, ne ad popularem quidem ſtatum accommodari poteſt; cum in Athenienſium ſtatu omnium maxime populari quarta claſſis, q̃ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur [f]. Quare Athenienſes ipſos in ſua Reipublica, & q dem populari, peregrinos fuiſſe fateatur

d *lib. 3. cap. 4. & 4. Polit.*

e *lib. 6. Topic.*

f *Plutarch. in Solon.*

fateatur neceſſe eſt, vſque ad Periclis [a] ætatem, quiſquis Ariſtotelis definitionem probare volet. [a] Plutarch. ibid.

Quod vero tradit, patricios magis ciues eſſe quam plebeios, id abſurdū eſt, non modo in populari Atheniēſiū ſtatu, ſed etiam Heluetiorū, & Argentinenſiū, vbi nobiles fere ab omnib. imperiis ſummouētur. Verius eſt à Plutarcho traditū, ciues dici q legibus ac immunitatib. ciuitatis fruuntur, ꝙ ex ætate, ſexu, ſtatu & conditione cuiuſq; metiendum venit; vt patritii quidem iure patritiorum, plebeii iure plebeiorū. An corporis humani membra de ſua conditione querentur? dicetne pes oculo, cur nō in ſublimi corporis loco poſitus ſum? an ꝓpterea pes inter membra non cenſebitur? At ſi Ariſtotelis definitioni locus ſit; quam multæ ſeditiones, quot bella ciuilia, quantę ciuium ſtrages in mediis ciuitatibus exorientur. Certe plebs Romana nō aliā ob cauſam à patrib. ſeceſſit, quam ꝙ nō iiſdem imperiis ac immunitatibus quib. nobilitas, frueretur: nec aliter ſedari potuit, quam propoſita corporis humani fabula, qua ſapientiſſimus ſenator [b] Agrippa plebem cū patrib. conciliauit. Non Romulus [c] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, ſacerdotiis, omniq; auſpiciorum iure ſummouit; Patritios ea capeſſere iuſſit, qui ſcilicet generis ſui ſtirpem ducerent ab iis, quos in ſenatum legerat, quoſque iis conſcripſerat. [b] Dionyſ. Halicarn. [c] Idem.

Ac populus qdem Romanus cū finitimos armis ſub imperiū ſubieciſſet, Sabinos qdē in ſocietatē imperii, & in eandem ciuitatem vocauit; ad honores autem, ſuffragia & magiſtratus admiſit Volſcos, Hernicos, Tuſculanos, Arpinates; non tamen in eandem ciuitatem, cū hi ſuis legib. vterētur: qui ꝙ eadem munera in eadem vrbe cū Romanis caperent, *municipes* ſunt appellati. Romanorū igitur ciuiū cōditio melior exſtitit. Cum enim Catilina Romanus, à Patribus, & quidē ab antiquiſſima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominē cōtumelioſe appellauit. At ꝓpterea pleraq; Italiæ municipia Ro-

manis legibus quam ſuis vti maluerunt, vſq; ad Tiberium Imperatorem; qui popularis ſtatus vmbrã, q̃ Auguſtus populo Romano reliquerat, penitus ademit: cum ſcilicet popularia comitia à plebe ad ſenatum tranſtuliſſet; tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repudiarunt. id q̃ Adriano Imperatori mirum viſum eſt, inquit Agellius: ſed mirari nõ debuit. cum n. populares honores ac magiſtratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, ſuis legibus q̃ alienis vti præſtabilius eſſe ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus à due ruſtico; hic rurſus à municipali: vt mirum videri nõ debeat, ſi Cæſar legata pop. Romano ſeorſum à tribubus dederit? nã ruſticæ trib. partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua ſuffragia ferebant.

a Tacit. lib. 1.

Tertium genus erat Latinorum, quorum vrbes ſexaginta fuere, q̃ poſt diuturna bella fœd° cum Romanis ea lege percuſſerunt, vt ſuis quidem morib. ac inſtitutis viuerẽt; ciues tamen Romani fierẽt, quicunq; legitima, ple domi relicta in vrbem domicilium [b] trãſtuliſſent. Cum tamen fœderib. fraudem facerent, ſuoſq; liberos Romanis ciuib. adoptionis aut ſeruitutis ſpecie mãciparent, vt momento manumiſſi iura ciuitatis adipiſcerentur; lege Claudia ex ſenatus auctoritate ad populum lata, & conſularib. edictis, Latini qui fraude ciuitatẽ obtinuerãt, in vrbes Latinas redire coacti ſunt; idq; factum eſt Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet q̃ Boëthius ſcribit, Romanos ciuitatẽ amittere, cum in colonias Latinas mitterentur; & colonias [c] Romanorum q̃ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amiſiſſe: q̃ quidem pertinet ad iura ſuffragiorum. Sic enim Rhemenſes, Lingones, Bituriges, Melodunenſes, Santones, & Heduos liberos Gallorum populos, iura ciuium Romanorum ſine ſuffragiis habuiſſe Tacitus ſcribit. Hedui quidẽ ſocietatis fœdere cum Romanis coniunctiores quã illi, ac propterea fratres Romanorum appellati ſunt, & Romani ſenatores fieri poterant. Quanquam Aruerni ſe quoq;

b Liuius li. 41.

c Liuius li. 34.

fratres

fratres Romanorum [a] appellabant, ex eadem Troianorum gente oriundi.

[a] *Lucanus:* Arserni Romanorum sedi. ere fratres Sanguine ab Italico populi.

Ac nemini dubium est, qn coloni Romanorũ ciues essent Romani, eodẽ sanguine creti, iisdẽ morib. ac legib. vtentes [b]: sed quo longius aberant colonię Romanorum ab vrbe, eo minus lucẽ ac splendorẽ vrbis sentiebant; eo min⁹ honorum ac suffragiorum participes erãt. Itaq; coloniæ Romanorũ, q̃ Narbonã, Lugdunũ ac Viennam deductæ fuerant, præclare secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes n. Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant cõiunctæ, sua tamen libertate ac suis legib. vtẽtes. & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti, cæteras gentes domuerant; nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in vrbe admitti; sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit; nec prius desiit, q̃ multis cladibus vtrinq; datis & acceptis, Romana ciuitas Italis [c] omnib⁹, paucis exceptis, lege Iulia tribueretur. Nã Italiæ vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latii, partim Italici iuris, partim præfecturæ dicebantur. ac ꝓpterea Liuius [d]; *Iam inde morem*, inquit, *Romanis volendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque æquum ius accepissent; alios in ea fortuna haberent, vt socii esse, quã ciues mallent.* Hinc illa Tiberii vox in oratione [e] quam habuit in senatu, q̃ ádhuc in æs incisa Lugduni habetur. *Quid ergo? Num Italicus Senator prouinciali potior est?* quam diceret, Æquo iure senatoriis honorib. vtrumq; frui. Idem tamẽ Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorũ ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id quod Plinius [f] scribit; *Hispaniam habere quadringentas vrbes supra octo & sexaginta. In iis*, inquit, *coloniæ* X X. *municipia* V I I I. *Latio antiquo donata* X I V I. *libertate* V I; *fœderatorũ* III. *stipendiaria* C C C L X X X V I I I. Actametsi Latini arctissimo societatis fœdere cũ Romanis copularentur, ciues tamen nõ fuisse argumẽto est illud Ciceronis, *Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse;*

[b] *Liuius li. 23. 24. 25. Agellius lib. 16 ca. 13.*

[c] *Appian. lib. 1. c. bellum. Vide etiam Sylla.*

[d] *lib. 26.*

[e] *Tacit. lib. 11.*

[f] *lib. 3. ca. 1. & 3.*

quam id quod perraro accidit, à consulibus liberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus[a].

a Dio.

Tanta denique fuit beneficiorum, tãta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, præter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil fere ciuium omnium Romanorum tam præclarum fuerit, q̃ ne de libertate aut capite eorũ iniussu populi Romani iudicaretur, id quod Iunia rogatione tribunitia factũ est; quæ *lex Sacrata* dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata[b]: deinde leges Valeriæ consulares à consulib. Publio, Marco, & Lucio è gente Valeria[c] variis temporib[9] latę, legem Iuniam sanctius confirmarunt: postremo Sempronia[d] ac Portia rogatione, vtraque tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit; quod sæpe à magistratibus leges violarentur. Etq̃dem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuib. Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in senatu dissuadere cupiens: *Maiores nostri*, inquit, *Græcia morem imitati, verberibus animaduertebant in ciues; ii condemnatis summum supplicium sumebant: postquam Respublica adoleuit, lex Portia aliaque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est.* Quam legem Cicero consul cum violasset, non modo exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incęsa, templo in area constructo, quod populus Libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus, in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ proconsul, ad Traianum[e] scribens de Christianorum nocturnis cœtib. *Qui ciues erant*, inquit, *annotauimus, in Vrbem remittendos.* Ac Paulus ipse Christianorum suæ ætatis facile princeps, iussu magistratuum comprehensus, quod seditiosis concionibus tranquillitatem publicam cõturbare diceretur, cum intellexit Felicem prouinciæ Præsidem accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione Cilix

b *Liuius lib. 2.*
c *Liuius lib. 2. 7. & 10.*
d *Cicero pro Rabirio perduell. Idem in Verrẽ actione 1. 4. 7. Valer. Max. lib. 1.*
e *lib. 10 epistol.*

Cilix esset, genere Israelita Beniamiticæ tribus; nihilominus pater ipsius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præses re intellecta, cum Romam mitti iussisset, *Potuerat*, inquit, *hic homo dimitti, nisi Cæsarē appellasset*. alioqui si Romanus ciuis nō fuisset, præses de causa cognituru erat, Palæstina scilicet in prouinciæ formam redacta, vt antea Publius Pontius eiusdem prouinciæ præses, Christum prouincialem hominem populi Romani stipendiarum capitis damnauit, quem tamē aduersariorum manibus ac supplicio erepturus videbatur, si maiestatis crimē, quod illi intentabant, tam facile effugere potuisset. Itaque præses maiestatis crimen veritus, ne quid in eo peccasse videretur, capita & instrumenta litis ad Tiberium[a] misit. Nam si Iudæorum magistratus municipales merum imperium ac iurisdictionem habuissent, ipsi cognitionem suscepissent; sed nullam pene iurisdictionem habuerunt, præterquam[b] q̄ iubere, cauere, & in possessionem mittere, pupillis[c] etiam tenuibus dare tutores poterant. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multo min⁹ in ciues Romanos; ac ne in liberos quidem manumissos iurisdictio data illis est, sed in seruos[d] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iurisdictio tamen defensorib⁹ ciuitatum tandem, id est, trecentesimo & quinquagesimo post anno Valētiniani principatu, tributa est. ex quibus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi potestatem præsidibus Romanis datam, cæteris ademtam fuisse. Fallunt enim, qui putant pontifices Iudæorum, iudicio Christi abstinuisse, quasi religione impedirent, vt nostri pontifices tradunt, quo minus pœnā capitalem irrogarent: ex eoq; iudicia capitalia tractarent aut sententiam cruentam se ferre prohiberi; quod antiquitatis ignoratione profectum est: cum satis, opinor, perspicuum sit senatum Iudæorum LXXI. etiā ex sacerdotib. ac Leuitis coaluisse, & capitalia iudicia ius exercuisse, quam Palæstina in prouinciæ formā redacta fuisset, vt Chaldæus[e] interpres, ipsique Hebræo-

a Tertullianus.

b l. 1 diet § duas. ff. de damno. l. iubere. de iurisd. l. ea quæ, ad municipal.

c l. iuridandi, de tut. dat.

d l magistratib. e iurisdict.

e in Hierem. cap 5.

[a] in titulo Sanedrin. Paul. Ricius. Moyses Maymon. lib. 3. ymore.

bræorum Iuriſconſulti in Pandectis [a] tradunt. Hoc gitur erat ſummum ac præcipuum ius Romanis ciuib tributum, ne à Magiſtratib. capite aut exilio extra prouocationem punirẽtur.

Neq; tamẽ cõſequens eſt, prouinciales quib. id beneficiũ denegatũ eſſet, re vera ciues nõ fuiſſe. Aut n. ciues Romani fuerunt, aut fœderati, aut peregrini, aut ſerui, cũ ſcil. imperii Romani finib. coercerent. at fœderati nõ fuerunt; cũ liberi tãtum populi, q ſuæ Reipublicæ maieſtatẽ tuebantur, ſocii Romanorũ ex fœderib. appellarentur: neq; itẽ hoſtes aut peregrini, cũ iiſdem magiſtratib. ac imperiis, qb. cæteri ciues vterentur, atq; iis etiam à Romanis tributa imperarẽtur. Oportuit igitur ciues eſſe, aut rem omniũ abſurdiſſimi cõfiteri; liberos ſcilicet homines in originis ſuę domicilio, qui iure maieſtatis tenẽantur, peregrinos eſſe.

Nec v. beneficiorum varietate ciues definiuntur, ſi alius alio plus minuſve cõſequatur; q quidem beneficia varie à principib. tributa videmus. nam Auguſtus Gallum hominem Romana ciuitatẽ donare noluit, etiam [b] Tranquill. in Auguſt. rogante Liuia vxore [b]; tributorum tamen immunitatẽ ſubleuare non recuſauit; nec probauit quod C. Cæſar pater legionem illam, quam ex Gallis conſcripſerat, omneſque Nouocomenſes ſimul ac ſemel ciuitate donaſſet, quodq; M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidiſſet. Poſteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano ſubditos (ſeruitia ſemper excipio) ciuitate Romana donauit, nõ reſcriptis, ſed lege populis omnib. [c] lata: vt eſſet Roma gentium omnium patria [d] communis. In quo quidem Alexandri Magni exemplum quodãmodo viſus eſt imitari. is enim orbem terrarum Ciuitatem cõmunem, ſua vero caſtra ciuitatis illius Arcem [e] appellabat. ſed Antoninus orbe Romano cõtentus eſt; ac tãetſi ciuitas vel poti⁹ ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus communicata videretur; variæ tamen

[c] l. in orbe. de ſtatu homin. & l. Roma. ad municipal.

[d] Plutarch. in Alexand.

ciuium

ciuium immunitates fuerũt, vt videre est nõ modo in Iurisc̃ōsultorum[a], q̃ post Antoninum Pium floruerũt, commentariis ac responsis, sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani senatores fieri possent. cæteri vero Ægyptii Romani ciues non ante fieri poterant, q̃ Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur[b].

a *L. 2. & 3. ff. de senatu.*

b *Plin. lib. 10. epist.*

Nõ sunt igitur ciues beneficiorũ amplitudine definiẽdi, vt q̃ plures habeãt im̃unitates, magis ciues quã cæteri sint appellandi. nã etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vt fit apud Anglos, Hispanos, Germanos, arma tamen capere ꝓ Republ. ac cæterorũ ciuium salutem tueri tenentur, alioq̃ si beneficia ciuẽ efficiunt, peregrini certe ciues appellãdi sunt; cum iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quã ciuium ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis; qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessãriis tenentur. Nam Ludouico XI. ac cæteris deinceps Regib. Frãcorum, Heluetii iura suæ ciuitatis dederunt. ita rex Persarum Artaxerxes Pelopidarum genti iura ciuitatis dedit[c], sic Athenienses Euagorã Cypri regẽ, Dionysium Siciliæ tyrannum, Antigonum ac Demetrium Asię reges, imo Rhodios omnes sua ciuitate donarunt[d]: ac pari munificentia Rhodii aduersus Athenienses vsi sunt fœdere percusso; quod fœdus *cõmunicatio ciuitatis* † appellatur, cuiusmodi fœd⁹ est illud q̃ inter Valesios, & quinque pagos Heluetiorum minores, ictũ est anno MDXXVII. tum etiã inter Bernates & Friburgos MDV. ac rurs⁹ inter Geneuates ac Bernates anno MDLVIII. quorũ fœderũ ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitię fides; & q̃ ex socĳs sua ciuitate desertã socĳorũ ciuitatẽ adire malit, momẽto ciuis ac subditus sit alter⁹ ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autẽ ciuitatis honorarĳ imperio neminẽ astringit, nisi q̃ suę originis ac ciuitatis domiciliũ deserit, vt in alter⁹ principis potestatẽ veniat.

c *Plutarch. in Pelopida.*

d *Liuius.*

† Combourgeoisie.

Neque enim reges illi quos diximus, nec item Hercules aut Alexander Magnus, cum honorarii ciues Corinthiorum fierent, imperiis eorum tenebantur. Cum igitur fieri non possit, vt idem ciuis ac peregrinus, aut socius ac subditus habeatur; necesse est verum ciuem effici, qui aut nascitur, aut in alteri[9] imperium ac summæ potestatis ditionem concedit.

Qua igitur ratione, dicet aliquis, Romanorum socii, vt apud nos Hedui ac Massilienses, Romani ciues essent, cum suæ maiestatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid est illud quod M. Tullius exclamat; *O iura præclara*[a], *atq; diuinitus iã inde à principio Romani nominis à maioribus nostris comparata, ne quis nostrum plus quã vnius ciuitatis esse posset (dissimilitudo enim ciuitatum, varietatem iuris habeat necesse est) ne quis inuitus ciuitate mutetur, neve in ciuitate maneat inuitus. Hæc n. sunt fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemq; iuris & retinendi & dimittendi esse dominum.* Idem antea dixerat; *Cæteris omnibus populis concessum esse, vt plurium ciuitatum quisq; ciuis esset. quo errore ductos vidi egomet*, inquit, *nonnullos imperitos homines nostros ciues, Athenis in numero iudicum atq; Areopagitarũ, certa tribu, certo numero; cum ignorarent si illam ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent.* Hæc ille. Primum quod de Athenienſibus scribit, iampridem antiquata fuerat lex[b] Solonis, quæ peregrinos omnes, exceptis exulibus, à ciuitate Athenienſium arcebat: quam legem Plutarchus miratur supra modum; neq; prospicit à Solone id factum, vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Athenienſium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, nisi Athenienſium imperiis ac legibus obligaretur. at qui alienę ciuitatis imperio tenetur inuitus, profecto iura suæ ciuitatis amisit: quod in reges illos, quos antea cõmemorauimus, aut in Rhodios, qui ciuitatem Athenienſium adepti sunt, cadere nullo modo potest. Hoc igitur voluit M. Tullius opinor; neq; n. satis sibi constat; eum, qui revera ciuis esset Romanus, id est, qui ſ-

natus

a Pro Cornel. Balbo.

b Plutarch. in Solone.

natus populiq; Romani legib. obligaretur, alienæ ciuitatis imperio non teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & qdé equestris ordinis; qui, ꝙ Athenienses coleret, Atticus est appellatus (ad hunc n. tres imperatores [a] Augusti suę originis stirpé retulerunt) ciuis Athenienſis fieri noluit: *ne*, inquit Cornelius Nepos, *ius Romanæ ciuitatis amitteret*: ꝙ verum est de vera ciuiũ significatione, nó tamen de honorariis ciuib⁹: qui multarũ ciuitatum ciues asscribi possunt, vnius tamen imperio obligantur. Quod si plures ciuitates eiusdem principis imperio teneantur, omnium ciuis esse quisq; potest, etiá Romano [b] iure. Tametsi n. seruus plurium esse potest, æq; ac vasallus; non tamen plurium principum quisq; subditus esse potest, nisi mutuo principũ cõsensu: quoniã hi nullius imperio coercentur, vt illi quib⁹ officia vicissim à seruis pstantur; quiq; a magistratibus seruum vendere [c] cogi possunt, nisi seruiles operas, quę simul non possint, vicissim à seruo præbeantur.

[a] *Seneca in epistol. ad Lucilium.*

[b] *l. eius. ad municipal.*

[c] *l. 2. de ijs qui sunt sui.*

Itaque principes sæpe videmus in imperii finibus bella gerere pro subditis vindicandis, qui, quem sequantur, constituere non facile possunt, ac seipsos sæpe vindicant in libertatem; aut ab omnibus inuaduntur. Cum enim Daci Turcarum metu ab rege Poloniæ defecissent, postea iisdem prementibus Polonis, & Turcarum & Polonorum iussa facere coacti sunt, & vtrisque pendere tributa, anno MDLIIII. At in finibus Lotharingorum & Belgarum, pleriq; principes ac populi cum Gallorum, aut certe Hispanorum imperio tenerentur, tãdem omnes ciuratunt: similiter & in Burgundionum finibus, quæ regio Interdicta dicitur, sex reguli summum in suos imperium exercent, ꝙ diuturna præscriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones gesta pepererunt. In Lotharingorũ vero finibus comites Lunæ. & Asperi-montis, iura maiestatis præ se tulerunt. Idem in Anglorum & Scotorum finibus contigisse constat, in agro vtriusque imperii finitimo,

timo, qui *contentioſus* dicitur, quem deſertum eſſe patiuntur vtriuſq; regni principes, vt antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro paſcuis vti fas eſt, ea lege, vt pecus abigere ac vindicare cuiq; liceat, quod vel ante ſolis ortum, vel poſt obitum paſcitur; id n. ab Henrico Francorum Rege II. cum ſceptra Scotorum pro nutu regeret, imperatum eſt. Heluetii tamen; qui habent imperia diuiſa (ſunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæq; in ſuos ſummum imperii ius habet) ad oppida quę ſunt omnium cõmunia, viciſſim magiſtratus ac præſides mittere conſueuerunt. ſed cum varia religione vtant, grauis oborta ſeditio eſt, anno MDLIIII; propterea q̃ præſes eius prouinciæ communes ſubditos à noua religione ad ritus veteres reuocare, pœna propoſita conabatur: & quidem res ad arma prolapſura videbatur, niſi Glarenſes, & Abbaticellani, qui vtramq; religionem probant, legatos ad cõmunes ſocios miſiſſent, quam q̃dẽ ad rem legatus Regis Frãcorum incredibile ſtudium, curam ac ſolicitudinem adhibuit, vt inter ſeſe conciliarentur; idque tandem confecit.

Cũ igit' perſuaſum ſit, principũ duorum ſubditum ac ciuem fieri poſſe neminẽ, dubium nõ eſt, ea q̃ diximus de iure ciuitatum peregrinis cõceſſo, ad immunitates & honores tãtum prinere: Atq; eo ſpectat Eduardi regis Anglorum edictum; quo Britannos omnes Armoricos ciuitate donauit. Nã q̃ ait Cicero, ciuitatem retinere; aut amittere Romanis, modo vellẽt[a], licuiſſe: nihil eis licuit, q̃ omnib. populis in eo genere nõ liceret; idq; potiſſimũ in populari ſtatu, vbi ciues ſinguli maieſtatis quodammodo participes ſunt: nec facile peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nã Athenis ad ciuitatem cum peregrino cõmunicandam ſex[b] millia ciuium occultis ſuffragiis cõſentire neceſſe fuit. quib. vero locis ac regionibus tyranni dominantur, aut q̃ ſoli ſterilitate, aut cœli ſpirabilis intẽperie ab incolis deſeruntur; nõ modo ciues, ſed etiã peregrini ſæpe à principib. exire prohibentur, vt in Moſchouia[c], Tartaria, Æthiopia,

a *l. 5. de capt. l. in bello in princip. eod. l. nihil intereſt eod.*

b *Demoſthenes contra Eubulid. &c.*

c *Sigiſmundus, in hiſtoria Moſchouitica.*

Æthiopia [a]; eoque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur; cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant.

[a] Franciscus Alvarez fius, in historia Æthiopica.

Ac tametsi Romano [b] iure amittere ciuitatem cuiq; integrũ est; & in Hispania liberũ cuiq; alio cõmigare, & alienę ciuitati asscribi, dũ id testato apud principem fiat: omnib. tamen principib. ac ciuitatib. ꝓ iure maiestatis ac imperii ciues domi cõtinere semp licuit ac licebit. Itaq; in sanciendis fœderib. principes illud obtestantur, se fœderatorũ subditos ac vasallos minime amissuros. Consimilis est apud Ciceronẽ clausula fœderis Gaditani; *Ne quis fœderatorũ à populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset*, id est, auctor. Nã in eo versatur illius causæ status, quia Cornel. Balbo cuius erat fœderatæ ciuitatis, nõ poterat igitur contra fœdus à Põpeio, sine cõsensione fœderatorũ, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderib. Gallorũ cum Romanis exceptum esse, ne qs eorum à Romanis ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nã etsi nobiscum Heluetii arctissima necessitudine & amicitia cõiungantur, nihilominus eadem clausula cõcepta est eo fœdere, ꝙ cum illis ictum est anno MDXX. Rursus cum societatem & amicitiã quinq; Heluetiorum pagi minores inter se coirent, exceptum est, ne ciues fœderatorũ reciperẽtur; aut si ius alienę ciuitatis peterent, nõ aliter impetrarent, quam prędiis ac bonis omnib. exceptis. At, ne insula quidem patriciis Anglorum, Scotorum, ac Danorũ sine venia principis exire licet: eoq; iure à maioribus accepto etiamnum vtuntur Neapolitani [c]: ꝙ iam pridem ab Augusto tractum videtur. is n. seueriſſime [d] sanxit, ne quis senator inuisu principis ex Italia excederet. Hispanis vero ciuib. in Indiam traiicere sine principis venia nõ licet: quod etiam Carthagine olim lege cautum fuit, cum Imperator Hãno primus ad Hesperidũ seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani senat⁹ decreto nec ius

[b] l. 5. de cap. & mic. l. 12 & 13. ff.

[c] pro Cornelio Balbo.

[d] Anno 1543.

[e] Matthæ. Afflict. decis. 265. & Tranquill. in Augusto.

ius alienę ciuitatis capere, nec ſocietatē cum illis principibus aut ciuitatib us coire, nec domicilium in ciuſdem imperii finibus commutare fas eſt, niſi prius impetrata venia & honorario principi ſoluto. Ita Bithynis[a] interdictum eſt olim, ne quemquā in ciuitatē aſciſcerent, ꝓpter eas, quæ Bithynis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi cāuſa, vel vt tributis ac vectigalib. ſeſe liberarent. nam in eos lata lex[b] eſt, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam noſtris legibus receptum eſt[c]. Subtilius tamen Philippus Lōgus rex Francorum[d], ne domicilii mutādi libertas cuiquā eripiatur, neue fraus vlla fiat vectigalib. ac tributis, iubet magiſtratus alienæ ciuitati aſcriptos mutatis ſedibus in ſuam aſciſcant ciuitatem ea lege, vt eodem ipſo anno in ea ciuitate in quam commigrauerint, domum, cuius pretium trib[9] aureis drachmis æſtimatur, ſibi coemant; ac patrono, penes quē domicilii originis iuriſdictio ſit ꝓ viatorem notum faciant: deinde vt in ea ciuitate in q̄ aſciti fuerint, à Calendis Nouemb. vſq; ad ſextum Cal. Iul. cōſiſtere, & eadem tributa quæ antē conſueuerant pendere cogantur: modo nullum litibus eodem anno cum eo ſuſceptis præiudicium fiat.

Ac tametſi cuiq; integrū eſt, domiciliū commutare, nemini tamen patriā repudiare licet[e]; multo minus[f] cenſitis & adſcriptis glebæ, quos *manus mortuas* appellamus. ¶ Illud igitur in vniuerſum definiatur, ciuitatem inuitum amittere, aut ſuo principi præiudicare[g] poſſe neminem domicilii commutatione: vti nec vaſallus patroni obſequium; nec viciſſim patronus vaſalli clientelam ac tutelam eiurare ſine iuſta cauſa poteſt, nec[h] niſi mutuo vtriuſque conſenſu. Sed ſi expreſſa fuerit, aut tacita vtriuſque conſenſio, cum quis ſcilicet exul à principe conſentiente, alterius poteſtati ſpōte ſe ſubiiciat eique acceptus ſit; prioris imperio[i] non tenetur, nec aliter quam poſtliminio poſtea in priorem ciuitatem, quaſi peregrinus, redire poteſt. Nam ſæpiſſime principes ingeniioſos homines præmiorum magnitudine

a *Plin. lib. 10. epiſt. 14 & 117.*
b *l. vlt. ad municipal.*
c *Philippi Pulchri anno 1302. Caroli Pulchri, anno 1321. Ioannes vt Gallus refert parte 4. Caroli V. & Caroli VII.*
d *Anno 1311.*
e *l. 2. Aſſumtio. ad municipal. & l. 1. eod. Bart. in l. quæſtum. de legat. 3. nemille quidem annis originis mutari poteſt l. Seia. §. Papiria, de fundo inſtruct. Socin. conſil. 35. li. 1. Paner. conſil. 62. lib. 2. § authent. de mandatis principum. §. ſciſciente. l. incolas. ad municipale. Bal. in titul. de maioritate.*
f *l. 1. originē de municipibus. C. l. aſſumtio. ad municipal. Alex. conſil. 110. li. 3.*
g *Decius. Cæ. Tholoſ. 685.*
h *Iſernia in cap. 1. qualiter vaſſalus iurare.*
i *Bald. in l. 1. C. de his qui ad eccleſ. confug. Alex. conſil. 110. li. 3. Decius. Cæ. Tholoſ. 685.*

dine ac immunitatum illecebris ad se pertrahunt; siue ad finitimos principes debilitandos; siue ad suos ciues eruendos; siue ad opes & copias cogēdas; siue ad immortalem gloriam quam sese adepturos sperant, si oppida à se fundata ciuium multitudine ac rerum omnium abundantia reddant clariora. Sic Theseus [a] peregrinis omnib. ꝓpositā ciuitate, Athenienſium vrbem totius Græciæ clarissimam effecit: sic Alexander Magnus vrbem ad ostia Nili conditā, quam *Alexandriam* appellauit, ꝓpositis pmiis [b] omnium Ægypti vrbium amplissimam, & mercatura quæstuosissimā reliquit. sic Ludouicus XI. rex, iura ciuium Burdegalensium, quæ maxima sunt, peregrinis omnibus, præterquā Anglis, proposuit [c], modo in ciuitate sedes constituissent: sic Franciscus Maior, vrbis illius quæ est ad ostia Sequanę creator, quam *portum Gratiæ* appellant, ꝓpositā tributorum immunitate iis omnibus, qui eam incolerent, breui populosissimam reddidit. Londinum vero nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium abundaret, nisi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tributas peregrinis ꝓposuisset, qui modo decem annos vrbem incoluissent: quod quidem spatium tēporis ad ciuitatem adipiscendam peregrinis omnibus æque proposuerunt ex Heluetiis plerique ac Germani: id autem Romanorum legibus consentaneum est [d]. At Venetias annos quatuordecim incolere necesse est iis, qui iura ciuiū plebeiorum adipisci velint, qui tamen ab imperiis omnib. & omni iure suffragiorū summouentur. Ferrarienses decēnio contenti sunt, modo incolæ eadem quæ ciues onera tantisper subeant.

Neq; tamē satis est ad iura ciuitatis consequēda tēpus illud ꝙ leges incolis definierunt, nisi sint exules, aut spōte aliena ciuitate donari velint, (quam plerique oblatā vltro recusant) & ascisci antur [e]. Sed Iurisconsultis satis esse definiunt, ad legata vel hæreditates capiendas tēpus prescriptū [f] in aliena ciuitate exegisse, ne scilicet testamenta rūpantur, aut legata peregrinis (quos diuina

a *Plutar. in Theseo.*

b *Iosephus lib. 3. belli Iudaici.*

c *Bertius de cis. 13. priuilegia describens, tributa Februarii mensi. 1475*

d *l. ciues, de incolis.*

e *l. domicilium, ad municip.*

f *Bald. in l. 2. de legat. C. Bartol. in l. 1. de regula Cato. Castrensis in l. 1 de legat. 1. argu. l. 3. §. quando, de iure fisci. Alexand. consi. 29. lib. 4. & consi 32. lib. 3.*

diuina lex nõ minore caritate fouere, quam viduas & pupillos iubet) fiant caduca. In cæteris omnib. vt qui optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurso temporis illius spatio, & peti & obtineri debet. Quemadmodũ enim largitio inutilis est, nisi & q dono dat, & cui donatur, assentiri velit; alter quidem largiẽdo, alter accipiendo; ita nec ciuis efficitur q noluit, nec si velit, possit, alterutro principe intercedente. Quare cotisules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitib. deditus est à patre patrato, q pacem iniussu populi cum hostibus inierant, Romani ciues esse nõ dederunt; quia recepti ab hostibus non fuissent. quæ tamen quæstio nõdum [a] plane definiri potuit, propter Bruti ac Scæuolæ sententias inter se dissidentes. Cum enim Consul deditus Samnitibus, Romam rediens in senatum venisset, tribunos plebis exire è senatu cõpulit; senatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amisisse, quẽ hostes, facta deditione, recusassent: cum tamẽ summo iure & ciuis esse desiisset, & seruus hostium factus [b] esset; leniorem tamẽ sententiã secutus est senatus. Quod si peregrinus iurã suæ ciuitatis retinet inuitus, cum sese alterius principis imperio subiecit, à quo repulsã passus est; multo magis si ius ciuitatis alienæ non petiit.

Ex quo intelligitur id, quod senatus Neapolitanus [c] non definiuit, *An is qui totum vitæ suæ tempus in aliena ciuitate trãsegisset, suã retineret?* Sunt qui iura suæ ciuitatis amisisse putent [d]. Ego illum ciuitatem aliter amittere non potuisse opinor, quam eo quo dixi modo; nisi exul esset, aut sui principis consensu patriam repudiasset. Nã curia Parisiorum [e] iudicauit Gallum hominem ciuitatẽ non amisisse, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat; sed legitimas hæreditates proximorum iure creuisse; nihil tamẽ hostile in patriã fecerat, nec crimẽ admiserat cuius causa ciuitate priuari deberet; nec à principe domũ reuocatus iussa recusarat, nec Venetiarũ ciuitatem sibi tribui petierat. Tacita v. cõsensio obesse debet nemini, si aliter consentiẽtis [f] voluntatẽ interpretari

[a] *l. vltima. de legationibus.*

[b] *d. l. 4. vbi in ista est lectio Florentini codicis, vt satis intelligitur ex Ciceronis in Topicis.*

[c] *Matthæus Afflict. decis. Neap. 384.*

[d] *Bald. in l. 2. de infantib. liberis. & in l. 2. de statu hom.*

[e] *anno 1584. Iunii 14.*

[f] *DD. in ca. qui iuste. de regul. li. 6. & in l. 2. § qui tacuit. de interroga. alio. & in l. cum offendimus, de iudaiosor.*

terpretari possim⁹, nisi aperte quid velit verbis aut factis expresserit: Ex quibus intelligitur quid iudicēdum sit de quæstione proposita, quam Curia Burdegalēsis iudicum omnium cœtu coacto definire non potuit: *An scilicet Hispanus homo, in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius, in Galliam reuersus, a principe rescriptum impetrare iure potuisset, vt iura ciuium consequeretur.* mihi hi persuasum est plane peregrinum fuisse: nihilomin⁹ quæstio ad principem delata est. Quod si peregrinus homo ciuile rescriptū ab alieno principe impetrauerit, nec tamen sub ditione principis illius domicilium cōstituat, rescriptum inutile fit: quia fictionē duplicatā legitima iura non patiuntur[a]. Itaq; Ludouicus XII. rex Francorum, eos omnes qui rescripta ciuilia impetrauerāt, ac deserta Gallia domū redierāt, peregrinos esse declarauit. Nostris n. morib.[b] ad iura ciuium consequenda, principis rescriptum impetrare; & impetratum à r.tionū magistris pecuniam pēdere necesse est.

a *Bart. in l. ill. illa. de constitut. pec.*

b *edicta 1503. & 1512. & 1529.*

Ex quib. nō modo intelligitur quantum distet peregrinus à ciue, sed etiā quantū ciues à ciuib⁹; quos q̄dem si munerum vacatione ac immunitate metimur, infinit i fit varietas ciuiū, cum sæpe in eadē ciuitate peregrinum esse præstabilius sit q̄ ciué; potissimū in ciuitatibus, q̄ tyrannorum crudelitate ac libidine premūtur. Nā pleriq; Florentini ciues rogationem ad principem tulerunt, vt inter peregrinos censerentur, nec tamen impetrauerunt. Quinquaginta autē peregrinos ad ciuitatē petendā, ꝓpositis magistratib. & imperiis, Cosmus pellexerat; quo factū est, vt creatis quinquaginta ciuib⁹, ab iisdem aureorum quinquaginta millia expresserit, nouorumq; ciuium dominatū fraude partum confirmauerit, & coniurarorum opes fregerit. Ita quodā Veneti, Genuensi bello attritis opib⁹, & ciuitate pecuniis ac ciuib. exhausta, trecētos ciues, quos ipsi *citadinos* appellāt, accepta pecunia in patritiorum albo cōscripserunt, vt eadē qua patricii prærogatiua fruerētur: ex quo magnā pecuniæ vim coegerunt, & nouorū

ciuium

ciuium incremento plebeiorũ potentiã infirmarunt. Verum igitur ac ꝓprium ciuis à peregrino discrimen est, ꝙ alter imperio ac potestate ciuili obligatur; alter iussa principis alieni respuere potest: illum princeps hostium ꝙque ac ciuium iniuria tueri tenetur; hunc item, nisi rogatus & humanitatis officiis impulsus.

Cætera quæ ad immunitates ciuium pertinent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sacerdotiis fruantur, ciuium definitione non continentur; etiamsi peregrini vbique fere à muneribus publicis, & potissimum à sacerdotiis & magistratibus summoueantur. Ac tametsi pontifices Romani omnia sacerdotia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentauerunt, principes tamen ambitiosa illa rescripta pontificum sæpissime reiecerunt; Hispanos reges excipio, fideles pontificum Romanorum obsequentissimos: qui non sine magna mercede impetrauerũt Sixti pontificis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribuerentur. Longe aliter Heluetii, qui lege in conuentibus promulgata MDXX. rescripta Pontificis Romani, ꝙbus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat, publice laceranda, & qui iis vterentur, carceribus ac vinculis coercendos sanxerunt. Polonorum [a] quoq; legibus, iam inde à Casimiro Magno vsq; ad Sigismundi Augusti principatum, peregrini ab omnibus sacerdotiis procul arcentur; quod Germani pactis conuentis, & Pontificibus iam pridem expresserunt: quibus cõcordiæ pactis Metenses cõprehensi fuere; ac merito questi sunt apud Carolum IX. regem Francorum [b], pacta cõuenta pontificum Romanorum fraude violari.

[a] De statutis Polonia.

[b] anno 1563.

Hoc amplius ciuib. q̃ peregrinis tribuitur, ꝙ vbiq; fere vacationem [c] quorundam numerum ac immunitatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consueuerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis immunes fuere; à peregrinis vero tributum singulare, quod μετοίκιον dicebant [d], exigebatur.

[c] Bald. in l. quod fauore, de legibus. Alexand. consil. 105. lib. 2.

[d] Demosth. contra Neæra.

Iam vero testamenta ciuibus, non item peregrinis conde-

condere licebat; aut si cui quid à peregrino legatũ esset earum rerum q̃ extra patriã q̃sitę fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrisq; moribus cedere, contritum est. Hoc n. iure in vniuersa Gallia vtimur, q̃ Italis fere omnib. ac Siculis, imo etiam Asiaticis & Africæ populis commune est; idque † *Albinagium* nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarũ principes non modo peregrinorum hæreditates vniuersas cernere, sed etiã eorum, quos ipsi *Timariotas* seu *beneficiarios* appellant, prædia, & reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueuerunt. Id ab antiquis [a] Athenien sibus & Romanis originẽ traxisse videtur. nam hi totam hæreditatem peregrinorũ; illi sextam partem seruosq; omnes in vrbe natos fisco vindicabant: itaq; fallit Diodorus, qui Ægyptios æq; ac Romanos bona peregrinorum legitimis hæredibus reliquisse scribit [b]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregrinum. Quid n. frequentius [c] occurrit quã peregrinorum bona fisco cederẽt? at ne peregrino quidem à ciue quicquam legari poterat; quod satis M. Tullius aperte docet, cum in exilium pulsus, contra leges ciuis esse non desiisset. *Quis*, inquit, *ciuis Romanus qui mihi legare testamento dubitarit?* antea dixerat p Archia poeta, *ipsum iure testamentum fecisse*: quod certe non licuisset, si Romanus ciuis non fuisset. Eodẽ vsus est argumento Demosthenes [d], vt Euxium ciuem Athenien sem esse conuinceret: *Nonne proximi*, inquit, *patruus superstitis hæreditatem creuerunt?* Et quemadmodũ in Gallia, perinde vt in Anglia, priuati quoque hæreditates capiunt peregrinorum, qui modo in suæ iurisdictionis finibus moriuntur; ita quoq; Romani peregrinorum, quos in clientelam suã receperant, hæreditatis bona Romæ relicta more maiorum capiebãt: idque *ius applicationis* [e] appellabant. Ex quo perspicuum est illud siue *applicationis*, siue *albinagii*, antiquissimũ ac vetustissimum esse, & quidem omnium fere populorum cõmune. Cui Fridericus II. Germanorũ Impe-

† droit d'Auboine.

a *Demosth. contra Aristocratem.*

b *lib. 2.*

c *L. 1. de hæredibus instituend. C. l. 1. § 2 de legat. 3. l. quidam de pœnis. l. in quæ. §. 1 de militari testa. l. 1. §. penult. de his quæ pro non scriptis.*

d *contra Eubulidem.*

e *Cicero ad fratrem & in Oratore.*

rator, derogare cupiens, permisit [a] omnib. condere testamẽta, ac voluntate arbitrioq; suo hæredes scribere, aut si morerẽtur intestati, pximũ quemq; hæreditatẽ cernere. sed legis illius ne in Germania q̃dem vlla vis est; multo min⁹ in Italia, vbi cũ peregrinis multo acerbius agitur q̃ in Gallia. Nã morib. nostris ac legib⁹, peregrino licet prædia tum vrbana tum rustica, & pecuniarum vim infinitã q̃rere, & quæsita prædia se viuo ac spirante vendere [b], ac distrahere; vel etiam peregrinis æque ac ciuibus largiri; iusq; ciuium exigua pecunia in ærarium publicum collata impetrare, vt testamento legare, aut hæredem scribere, quem velit, possit.

At in plerisq; Germaniæ regionibus, & in vniuersa Bohemia ac pene tota in Italia, præcipue Ferrariæ, ne glebam quidem agri peregrinis iure dominii habere fas [c] est; nec possessionem prædiorum peregrino accipere licet moribus [d] Perusinorum; at ne vsumfructum quidem [e] Mediolani, aut cum peregrinis connubia cõtrahere, pœna publicationis bonorum [f] indicta. Hoc vero iniquius, quod cum peregrinis bona prædia delictorum addicta sunt, eadem ciuibus vendere necesse est. nec ita pridem Carolus V. Imperator peregrinos omnes lata lege à ciuium Mediolanẽsium hæreditatib. summouit [g]. Venetorum etiã morib. peregrino ciuem obligare licet, ea tamen obligatione nõ tenentur [h] hęredes, nisi quantum ad eos emolumenti peruenerit; in quo iuri ciuili Romanorum iniquè derogatur. At morib. Brixiorum vxor peregrini bona, prædia aut prædiorum æstimationem in peregrinos trãsferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Galli, querantur, cum ne pignori quidẽ Anglorũ prędia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarũ gẽtium sæpius cõquesti sunt; pximos tamen peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contra [i] quam fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarũ imperio: quib. locis peregrinorũ morientiũ pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia in

[a] *Iason. communia de succes. C.*

[b] *Iudicatum in curia Parisiorum die 9. Nouem. 1544.*

[c] *Alexander. consil. 157. lib. 2. nu. 12.*

[d] *Ancharan in cap. Canonũ statuta. de constitut.*

[e] *Alexander. consil. 167. lib. 6. Statut. Mediolanens. titulo de pœnis.*

[f] *Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad Legem Cauoli.*

[g] *li. 1. c. 19 statu. Venator.*

[h] *Sigismundus in historia Moscouit.*

lia: in qua tamẽ peregrinis datum est, vt si extra Galliã moriantur[a]; testamentũ cõdere, ac filios in Gallia susceptos ab vxore, quæ modo ciuis sit, hæredes scribere possint. Clausula v. in rescriptis ciuilib. adiecta, MODO HÆREDES SINT REGNICOLÆ, iudices sic interpretantur, vt incolæ regni, propinqui eorum qui ciuitatẽ adepti sunt, ab hæreditate summoueant[b] cæteros qui extra Galliæ fines domicilium habẽt. Filii v. peregrinorũ in Gallia suscepti, patris hereditatẽ, nõ quidẽ testamento, quod peregrinis condere non licet, sed ab intestato capiunt, si mater[c] ciuis fuerit cui hæreditas defertur.

Hoc amplius ab regibus nostris iure singulari tributum est mercatoribus peregrinis, qui ad nũdinas Cãpaniæ æ Lugduni ꝓficiscuntur, nihil de bonis eorum, si interim moriantur, decerpere fisco liceat[d]. Eodem iure mercatores Angli in Aquitania fruuntur: Artesii vero, Hãnones, Turnesii, Cameracẽses, in eodem iure sunt quo ciues, quantũ attinet ad iura successionis; idq; principũ nostrorũ[e] edicta resq; iudicatæ[f] sæpius cõprobarũt; iis tamẽ cõditionibus, vt idẽ nobis liceat ꝙ illis. Mercatores itẽ vrbiũ illarũ q̃ ad mare Balticum societatẽ inierunt, eadem & certe vberiora beneficia iã inde à Ludouico iuniore cõsecuti sunt, & sanctius à Carolo VIII. rege confirmata; q̃ annis superiorib. à Danezio Gallo apud Daniæ regẽ legato ad Carolũ IX. regẽ missa sunt, vt ab eo renouarẽtur. Beneficiũ tamen mercatorib. illis tributũ, nõ ꝓtinet ad mercatores peregrinos, q̃ iura ciuiũ adipiscuntur, vt senatus[g] decreuit. Ex his tot ac tantis regũ nostrorũ in peregrinos beneficiis nullum in Græcia, nullũ in Asia, nullũ in Africa nostri homines impetrare potuerunt. Nã ætate nostra Crozilus Turonensis, q̃ mercaturã q̃stuosissimam antea fecerat, cum moriens ducẽta fere aureorũ millia reliquisset, nihil ad ꝓximos peruenit, sed omnia Turcarũ princeps Abrahamo ꝓfecto ꝓtorio dono dedit. Aliud, præter ea q̃ dixim⁹, discrimẽ est inter ciues ac peregrinos: ꝙ illi ex antiqua lege Pętilia[h] ac Iulia

a *Iudicatum in curia Pariſ. Febr. 23. anno 1518.*

b *Iudicatum in curia Pariſ. Martii 7. anno 1533.*

c *Iudicatum in curia Pariſ. 27. Auguſti, anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die. 11. Martii. Benedic. in cã Raynutius. in verbo Adelaxiam. n. 1042.*

d *reſcripto Philippi Valeſii. 1339. & Caroli VII. 1445.*

e *anno 1406. & 1462. & 1497. 1549.*

f *In actis curiæ Pariſ.*

g *anno 1569.*

h *Tacit lib. 13. Tranquil. in Cæſare. l. 4. qui bonis cedere. C.*

bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere[a], ac foro cedere impune liceret; quamquam haud pauciores, & certe plures sunt qui foro, quam qui bonis cedunt.

Hoc itē differt ciuis à peregrino, q̄ hic vbiq; terrarū priusq̄ agere possit, siue in rem, siue in personā, cauere debet iudicatū solui. At nostri[b] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionē istā præstare non coguntur. In p̄sonam vero quum actio intenditur, reus seu ciuis, seu peregrinus, cauere nō tenetur iudicatū[c] solui, vt olim in Romana æque ac in Parisiorum[d] curia iudicatum erat. Sed eadē curia[e] à maiorum sententia discessit; ac iudicauit æquum esse, vt peregrin⁹ siue reus siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiā aduersus peregrinos ἐνεχυρασμὸς[f], quā nonnulli *oppignorationē*[g] M. Varro *clarigationē*. Demosthenes ἀνδρολη̄ψίαν, Iurisc̄onsulti iuniores *repressalia*; nostri homines *Marcarum ius* appellāt; quo aduersus ciues vti non modo Iustinian⁹[h], sed etiā Fridericus II. Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit[i], etiā bello Sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremo peregrinum finib. arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, nō modo si bellum indictum sit, verumetiā ipso pacis tēpore; ne vel ciuium mores peregrinorum consuetudine corrumpātur: vt ob eam tātum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis[k] interdixisse videatur. Indi vero Sinarum populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrē Cicero non satis p̄spexit q̄ mala à peregrinis impēdeant, cum ita scriberet; *Male, qui peregrinos vrbibus prohibent, eosque exterminant; vt Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* nā fere ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulant, ciuium mores optimi deprauantur. ¶ At indicto bello, q̄ antea vel socius vel peregrinus erat, hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri potuit. quod alioqui non licet, nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione cōtracta. Quod si peregrinus

[a] *contra peregrinum mercatorem iudicatum est in curia Paris. anno 1565.*

[b] *Faber §. sed hodie, inst. t. de satisdat. & iudicatum in causa Par. contra peregrinum 27. Martii anno 1567.*

[c] *Durandus in Specu. tit. de satisd. §. dicto. vers. sed pone, &c.*

[d] *Gallus 2 parte 5. quæst. 49. anno 1565.*

[e] *anno 1567.*

[f] *in authen. cōst. 52. & 134.*

[g] *in cap. de iniuriis & dano dato. Innocent. in cap. olim. de restitut. spoliat. Cynus, in authent. habita. ne filius pro patre. C.*

[h] *Nouel constit 52. & l. prouidendum. de decurio Cod.*

[i] *anno 1567.*

[k] *Plutarch. in Lycurgo.*

regnûs inuito vel nõ assentiente principe, alteri^q imperio seipsum subiecerit, ab coq; ascitus sit in ciuem, nihilominus principi suo æterna in illũ auctoritas est, ac ius prehensionis, vt in seruum fugitiuum, etiãsi ad se legatus venerit à nouo principe missus. Sic n. Theodosius Magnus Danum tyrannum perduellem ꝓnuntiauit, ipsiusq; legatos suę potestati subiectos carceribꝰ. ac vinculis mancipauit: sic Carolus V. Imp. Mediolani Ducis legatum duci iussit, cum intellexit Ducem vna cum aliis principibus sibi bellum indixisse. Ac tametsi Granuella Caroli legatus in carcerum iussu Regis cõiectus esset, paulo momento eductus est re plane intellecta, scilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum cum securitate publica ex Hispania dimissos. Neque vero Carolus iura gentium violasse; aut in legem^a commisisse videtur; cum Romani ciuem transfugam acerbius quam hostem punirent^b. Et qui Rinconii ac Fregosii legatorum ad principem Turcarum cædem excusabant, speciem trãsfugarum obiecerunt; quod alter Hispanus esset, alter Genuensis fœderatus, quiã Carolo ad regem Francorum defecerat, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquã Carolus Imperator, nec factum ꝓbauit, & vlturum se promisit, si cædis auctores in suam potestatẽ venirent.

a *l. si quis legatus. de legat.*
b *l. 19. de captiuis.*

Nõ potest igitur alienę maiestatis imperio subditus seipsũ eximere, nõ si regiã ipse potestatẽ adipiscatur: vtinec Barbari^c Philippus homo seruilis cõditionis, cũ vrbanã ꝑturã sua virtute sibi peperisset, domino ꝓiudicauit, à quo qdẽ cũ vindicaret ꝓ libertate trãsegit^d. Id n. Iurisc õsultorũ decretis cõstitutũ est, etiã principes ipsos à suo principe domũ reuocari^e posse, vt nõ itapridẽ Elizabetha Angliæ regina Lenoxiũ Comitẽ vna cũ filio, q paulo ante Scotiæ reginã vxorẽ duxerat; ad se redire iussit; & cũ iussa recusaret, bona eorũ proscripsit; quia cõtra morem maiorum Angliæ finib^o iniussi excesserant, ac connubium regina vetãte cõtraxerant. Ciuis autem vbi vbi fuerit, principis sui legib^o in per-

c *l. 3. de offi. prætoris.*
d *Suidas in verbo, Barbarus.*
e *l. vlt. de decurio ab or. l. 2. & ibi Paul. de Eunuchis. Bal. in l. non solum. de commerciis. C. Bar. in l. cunctis popul. q. f.*

sonam conceptis obligatur: adeo, vt si quid maritus
[a] l. mercatores. & ibi Bald. de commerciis. Alexand. conf. 216. li. 6. c. tua. c. vt. de clericis residē. 18. licet aliis aliter sentiant, in l. ff. fundus. de conditionibus.
tuo dono dederit, extra fines suæ ciuitatis, in qua l
gitio eiusmodi lege prohibeatur, donatio fiat caduca
quia subditos obligandi potestas nullis est regionib
definita. Quo fit vt principes rogationibus mutuis e
ga se vtantur vt suos ciues domum reuocent; aut par
re cogant iis in locis, in quib. ipsi imperandi ius nō h
bent; aut clarigatione mutuâ peregrinis manū inijc
unt quousq; pareatur: Nam cum Marchionissa Rote
lina q̄ Ducis Longauillani tutelam gerebat, in ius vo
caretur, vt apud libellorum iudices curiæ Parisiorum
Nouocastri controuersiam disceptari pateretur, Ber
nates litem euocarunt, quod de prædio, quod in eorū
finibus positum erat, iudicium constituendum esset.

Atque hæc de ciuium ac peregrinorum discrimine,
quanta breuitate fieri potuit, ne singula subtilius exq-
rantur. Ciuium autem inter ipsos nō minor, atq; haud
scio an maior varietas reperiatur (de qua nonnihil an-
tea diximus) non modo patritios inter ac nobiles, sed
& nobiles inter ac plebeios. quantū v. plebeii a seipsis
differant, & q̄ ad sexū, ad ætatem, ad statum cuiusq; p-
tinent, sigillatim psequi velle ppe infinitum sit. Nam
[b] l. ff. filii. § Senatores. l. penul. de Senator. Bar. in l. 1. ad municipal. Oldrad. q. 90. & q. 74. Bal. in c. 1. de vasal. lo milite. Castrēsis conf. 292. Bertrand cons. 92. lib. 2. Alexand. conf. 41. lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad mā. Alexand. ad l. 2. de cens. & to. tit. de Senat l. 1. de dignit.
fieri [b] potest & iure quidē, vt ciuium partim ab omnib.
muneribus. & oneribus vacationem habeant; partim
omnia onera subeant; ita quoq; societas ita coiri po-
test, vt sociorum alter commoda ferat, nec vlla detri-
menta aut incōmoda [c] collapsæ societatis patiatur. Ex
quib. intelligitur nusquam gētium vllam esse, aut an-
tea fuisse Rempublicam quantumuis popularem, seu
veram, seu hominum opinione fictam, in qua ciues o-
mnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

[c] l. Mutior. pro socio.

De patrocinio & clientela; quantumq; socius à peregrino, ciuis à socio, cliens ab vtroq; differat. CAP. VII.

DICTVM nobis est quid publico imperio subditus differat à ciue, quid itē ciuis à peregrino; nunc de

sociis

sociis ac fœderatis: ac primum de clientibus, deq; toto iure clientelarum accurate nobis est disserendum; eoque accuratius, q̃ cum nulla sit ad Reipubl. vim & naturam intelligendam fructuosior cognitio, & ignoratio pniciosior; eam tamen ab iis omnib. q̃ eo de genere scripserunt, videmus esse prætermissam. Verbũ *Clientela* (quam qui minus Latine, *aduocatiam*, aut *protectionem* appellant) latissime patet ad omne genus subditorum, seu serui, seu liberti, seu vasalli, seu ciues fuerint, qui sum̃æ cuiusdam potestatis imperio tenentur. Nã vt principes suæ p̃testati subditos armis ac legib. ab iniuria vindicare; ita subditi principes obsequio, amore, cura & officiis omnib. colere ac ꝓsequi debẽt. Hæc prima præcipuaq; est omnium clientela, q̃ cæteras omnes complexa tuetur; puta heri ac serui; patroni & liberti; domini ac vasalli: liberti quidẽ patronis, vasalli domino, serui heris debẽt obsequiũ, sed postprincipem tamen; cui fidem sine exceptione præstant. ¶ Ac tametsi Protectionis seu Clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur[a], *Militem qui ducem in bello non protexerit, capite puniendum*; nihilominus in tœderibus & pacis actionibus, quæ inter principes aut populos societate & amicitia cõiunctissimos sancientur; eã vim habet, vt nec alter alteri pareat, nec imperet; sed vt alter alterius maiestatẽ obseruare, sine vlla maiestatis imminutione teneatur. Itaque ius illud clientelare seu protectionis, omnium maximũ ac pulcerrimum inter principes censetur. Heri q̃dem à seruis, patroni à liberis, domini à vasallis magnas vtilitates adipiscuntur; at principes populive, qui alios in clientelam accipiunt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundissimos fructus sperare; sed clientes opibus & auxiliis aduersus hostium copias sine mercede tueri debent; cum ex omnib. humanitatis officiis nullum maius sit, quam vt quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, nec officii mercedem vllã præter gratiam sperare. quod si quid amplius quisquã

[a] *L omne de iustitia, & re militari.*

paciscatur, patroni seu protectoris nomen amittit, p-
inde vt ex mutuo vel commodato lucri si quid fiat, &
mutui & commodati nomen [a] perit, vt mercenaria &
quæstuaria locatio dicatur. Nam quidquid alteri se fa-
cturum gratuito quis promisit, idipsum sine mercede
præstare legib[9] tenetur; quia promisit: sin ex officio id
fiat, etiamsi non promiserit, officio tamen merces non
debetur[b]. At nullius obligatio tam est efficax quam e-
orum, qui tenuium contra potentiores; bonorum ad-
uersus improbos; innocentium contra sceleratos ca-
put, famam, ac fortunas tueri promiserunt.

[a] *Irrogasti, fi tibi. de rebus creditis. l. 1. §. si conuenero, depositi. l. Lucius. eod.*

[b] *l. 1. mandati.*

Itaq; Romulus vrbis Romæ creator, cum ciuiũ or-
dines ac Reipub. leges describeret, vt mutuã omnium
inter se cõcordiã tueretur, patrib. quos in senatũ alle-
gerat plebẽ adscripsit; & vnumquemq; senatorẽ ple-
beiorũ certum numerum in suã clientelam suscipere
iussit; tum etiam omnibus exercitionib. deuouit eos,
q[c] clientes deseruissent. Eo ptinet illud q̃ Festus scribit,
*patrocinia appellari cœpta, cũ plebs distributa est inter patres,
vt eorũ opibus tuta esset.* Lex vero duodecim sacrosancta
de iure clientelari his[d] verbis concepta est: SI PATRO-
NVS CLIENTI FRAVDEM FAXIT, SACER ESTO.
Plutarchus tamen scribit, clientes pecuniã ad collocã-
das filias patronis cõtulisse, quod nusq̃ alibi scriptum
memini. fraudem n. clientib[9] hac ratione feciissent. sed
fieri potest, vt clientes pro libertis accipiat: tametsi n.
vtriq; sunt clientes, libertorum tamen aduersus eos q̃
se manumiserant obligatio maior exstitit, quam clien-
tũ ingenuorum; quorum nulli erãt patroni, sed aduo-
cati qui causas clientum suscipiebant. Apud nos q̃dem
libertis, quos *manus mortuas* vocant, pecuniam impe-
rant patroni, vt filias honestius collocare[e] possint, q̃ à
Romanis ad nos permanasse credibile est. Iam vero
cum exteri populi clientes Romanos ab iniuria potẽ-
tiorũ tutos esse animaduerterẽt, nõ modo singuli, sed
etiã vniuersi, atq; adeo vrbes ac prouinciæ, in clientelã
senatorum seipsas dederunt. Sic n. gens Marcellorum

[c] *Dionisius Halicarnas. lib. 2. & M. Tul. in Diuinat.*

[d] *Seruius in illud. Æneidos, aut fraus innexa clienti.*

[e] *Gallorum moribus & rebus indicatis sæpe confirmatum.*

vrbis

vbis Syracusarum clientelam, Antonii Bononiensiũ, ac deinceps aliorum præsidium suscipiebant; sic tamẽ, vt quæcunque moriens in vrbe peregrinus possideret, ea patronus caperet iure applicationis, seu clientelari. ab iisdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illustrauerunt, *ius* hoc *clientelare*, ꝙ ab aduocatis, non à clientibus *aduocatiam*[a] † appellamus, originem traxisse verisimile est.

a † auoiſon ou auouerie.

At plurimũ differunt à clientib⁹ ingenuis ipsi liberti; tum hoc maxime, ꝙ hi à libertate in seruitutẽ vindicari poterãt, si aduersus patronos ingrato[b] animo fuisse coarguerẽtur; clientes ingenui nõ item. liberti suas operas patrono præstare cogunt; clientes vero aduocatos quidem obseruare, ac mutua[c] officia, nõ seruiles operas præstare tenentur; nec si quid in fraudem aduocatorum fecerint, libertatem amittunt. Patroni libertorũ hæreditates delibare[d], ex lege consueuerant; aduocati de cliẽtis hæreditate nihil decerpere possunt[e].

b *toto tit. de iure patronat.*

c *l. nõ dubito. de captiuis.*

d *l. 1. 2. de bonis libertorum.*

e *Dionys. Halyc. lib 2.*

Ac tametsi tã multa sunt clientibuscũ vasallis communia, vt eodẽ pene iure censeantur, plurimũ tamen inter se differunt. nã vasallus dominũ summa fide obseruare[f] & colere, eiq; periclitanti opẽ & omnia humanitatis officia præstare tenetur; ac si domino fraudem fecerit, eiusq; dignitatẽ suggillarit, aut pfide illũ eiurarit, aut etiã mendacium[g] obiecerit, eo ipso feudũ iure cõmissi domino adiudicatur; clienti vero minus officioso, nihil eripi potest. Quod si vasall⁹ sine vlla exceptione fidem dederit, si modo maiorẽ domino agnoscat neminem; non solum iuratus, sed etiam iniuratus domini eiusdemq; principis imperio tenẽtur; quo solutus dici non potest, quantumcunq; feudo cesserit: at clientes aduocatorum imperio nõ obligantur. Vasallus siue rex, siue[h] põtifex, siue qs alius sit, fidem & obsequium domino debet, nisi[i] feudo cesserit; cliens ingenuus, siue princeps, siue priuat⁹, ab omni obsequio & imperio potentioris aduocati immunis est. Deniq; ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante

f *tit. de fide à vasal præstand.*

g *iudicauit curia Parisiorum 23. Decemb. 1565.*

h *Bald. in l. sed si hac. § si libertus. de in ius voc.*

i *cap. vnic. de vasallo qui cõtra consil. Lub.*

Longobardorum in Italiã incursiones ignotum: at ius clientelare antiquissimũ est, & ante Romuli tempora nõ modo Græcis, sed etiam Celtis, Illyriis, Asiaticis, Ægyptiis vsitatissimum[a], vt tenues à potẽtiorum vi & iniuriis tutiores essent: tametsi nullos agros, nulla prædia haberent, vt vasall[o] q sese ab obsequio ac fidelitate liberare non potest, etiamsi rex eligatur, aut à principe adoptetur[b]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, q ex Cæsaris commentariis *soldurios* ac *deuotos* interpretantur *vasallos*, qui sine feudis nulli sunt. tum quod deuoti aut serui essent, aut parum admodum à seruis differrent; quippe vitam, caput ac fortunas p salute domini consecrarent. quo nihil magis seruile dici potest: nec certe tantum principi summo debetur.

a *Dionysius Halicarn. li 2. Varro lib. 1. De re rustica.*

b *Iudicatum in curia Paris. 1565.*

Quę omnia eo ptinent, vt plane pcipiatur, q̃d quãtumq; interfit inter ius clientelare patronat[9], ac feudale, q̃ à plerisq; p̃pter similitudinem cõfusa videm[9]. Vasallus domino dat fidem, nec accipit[c]; cliens dat fidẽ, accipitq; vicissim. vtriq; tamen vtrisq; mutuis officiis obligantur; sed inferiores superioribus obsequia debent, neq; illis mutua debentur. Illud etiã vtrisq; commune est; q̃ actus legitimi ac solemnes mutuæ obligationis ab vtrisq; dantur & accipiuntur; idq; potissimũ si princeps alium principem percussis fœderib. in clientelam accipit; idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hæredes, nisi fœdere id comprehensum fuerit: & vtcunque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo successorem actis legitimis clientelam p̃fiteri, ac fœdera renouare necesse est. ¶ Sed vt clientelare ius inter principes magis perspicuum sit, differamus illud: *Num princeps, qui se alterius clientelæ subiecit, alio imperio subditus videatur?* certe quidem si alteri parere iure vel iniuria necesse habet, iura maiestatis ac summæ potestatis amisit. Quid autem principis maiestate indigni[9] aut abiectius est, quam sese in alterius tutelam & clientelã dare aut superiorem confiteri? *Nam clientela inter summos*

c *cap. vnic. de forma fideli. ca. 1. de feudo defuncti. c. serui. 9. Imperialem.*

principes

principes aliud nihil est, quam fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiam interdum sine fœdere ac societate, cum scil. princeps hostium metu alterius fines ingredi cogitur; quem si hostes psequantur, non fit hostium, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit; vt iudicatum est ab iis; qui à regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno MDLV. cum Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperii Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent à nostris. Cancellarius Anglorum negabat a Francis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, *Vnicuique feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere*; hanc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur; tametsi à Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, vt postea dicemus. prius tamen propositam quæstionem definire placet, *Num scilicet princeps qui se clientem alterius profitetur, iura sua maiestatis amittat, vt alteri concedat.* ita quidem plerisq; videtur; ego vero aliter sentio, maiestatem retinere suam. idque Proculus responso singulari [a]definiens, *Non dubito*, inquit, *quin fœderati & liberi nobis externi non sint* [b]*neque inter nos atque eos postliminiū esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est, cum & illi apud nos & libertatem suam, & dominium rerum suarum, aque atque apud se, retineant, & eadem nobis apud eos contingant?* *Liber autem populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est; siue fœderatus est; siue aquo fœdere in amicitiam venit, siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi* COMITER *maiestatem conseruaret* [c]. *Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur, alterum non esse liberum. Et quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque aut so-*

a *l. non dubito. de captiuis.*
b *in Pandectis Florentinis legitur detractis negationis.*
c *Cicero pro Cornelio Balb. hanc clausulā interpretatur.*

auctoritate, neque dignitate, neq; iure omni nobis pares sunt, sic & eos qui maiestatem nostram comiter conseruare debent, liberos esse intelligendum est. His autem verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE; non significatur sine fraude, vt quidã interpretantur[a] *sed eam vim habent*, inquit Tullius, *vt sit alter populus in fœdere inferior*: quod deinceps capite postremo libri quarti copiosè explicatur. Cæteri qui nec subditi sunt, nec socii, aut sociorum sunt socii, aut hostes, aut neutri; quos omnes peregrinorum appellatione complector. Nam socii sociorum, nostri socii non sunt[b]: qui tamen in fœderibus sanciendis excipiuntur, vt Rhætorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ, in fœderibus quæ cum Heluetiis percussa fuere anno MDXXI. diserte excipiuntur: qui tãdem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerunt anno MDL. Etsin. Rhæti consociati fuissent equis legib. eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorum ciuitatibus percussérũt anno MCCCCXCVIII; Heluetiorum tamẽ imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in cõuentu Helueticarum ciuitatum. quod cum indigne ferrent Rhætorum populi, societatem dirimere cogitabant, nisi legatus Francorum rem cõposuisset. Id vero clam tentabatur à Carolo V. Imperatore, aureorũ vndecim millium largitione in principes ciuitatum effusa; q maiestatis accusati, & quæstione admota cõfessi, decem aureorum millia mulctæ nomine fisco dependere dãnati sunt; vt quidem ex commentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderib. excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatib. societatem coierunt anno MDXXVI. in annos XXX. deinde fœdera renouarunt anno MDL. Vt autẽ societatum omnium nulla firmior ac stabilior est ea, q & sempiterna est, & eosdem hostes, eosdem etiã amicos habet sine vllius exceptione; sic etiam nulla infirmior ac debilior, quam quæ versatur in solo iure commerciorum

[a] *lib. 1 cap. 1. de antiquo iure Italiæ.*

[b] *l. socius socii. pro socio.*

merciorum & hoſpitii; quæ tametſi iuris gentium eſſe videantur, prohiberi tamen à principibus ſæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia premantur.

Itaq; videmus iura cõmerciorum ſingulariꝫ. pactis populorum ac principũ cõuentis cõtineri: cuiuſmodi ſunt ea q̃ à regib. Francorum tributa ſunt Balticis ciuitatibus, quas ipſi *Oſterlandos* appellãt; & ea q̃ Mediolanenſib. cum Heluetiis contracta ſunt, quib. ſcilicet tritici modus & æſtimatio, quã Mediolanẽſes Heluetiis permittunt, comprehenſa eſt: q̃ pacta legati Francorũ abrumpere ſæpiſſime conati ſunt, ꝓpterea quod Heluetii Mediolanos Francorum hoſtes infeſtare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quod cũ Mediolani Præſes feciſſet anno M D L. parũ abfuit quin Heluetii cum Mediolanis ſocietatem coirent, aut certe inter fœderatos qui neutri ſunt, exciperẽtur. Huius autem fœderis ea vis eſt, vt qui eo fœdere excipiuntur, fœderatorũ captiui fieri nõ poſſint, cũ tamen peregrini etiamſi hoſtes non eſſent iure capiẽtium fierent: ſic n. Pomponius [a] ad Quintum Mutium ſcribit: *Nam ſi cum gente aliqua*, inquit, *neque amicitiam, neq; hoſpitium, neq; fœdus amicitiæ cauſa factum habemus, ſi hoſtes quidem non ſunt. quod autem ad eos ex noſtro peruenit, illorum fit: & liber homo noſter ab eis captus ſit ſeruus eorum. idemque eſt & ſi ab illis ad nos aliquid peruenit.* hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam quæ homini cum homine intercedit humanitatis rationem.

a *l. poſſiminij. de captiuis. ff.*

Hoſtium autem appellatione veniũt ii, quib. [b] nos, aut qui nobis publice denuntiarunt, aut ſine denuntiatione bellum intulerunt, cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris ſocietas aut cõmunicatio intercedere [c] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitate, vt in Græcorũ [d] libris legimus: ſed tandẽ omnium populorum ſumma cõſpiratione obtinuit, vt peregrinis æque ac ciuibus ius diceretur. In omni autem fœdere, ſeu

b *l. hoſtes. de verb. ſign.*

c *d. l. hoſtes. & l. 1. de legat. 2.*

d *apud Demoſthenem.*

seu pactione, seu sponsione, iura maiestatis cuiq; pr
cipi populoue salua sint oportet; aut alterum in alte
potestatem ac fidem venire; vt sæpe tenues potenti
rum opibus & armis leges accipere coguntur: quod
societate quæ æquo fœdere contrahitur, fieri nõ sole
in qua tenuissimæ quæq; ciuitates cum potentissim
regibus ac populis æquo iure fœderum exæquantu
nec potentiorum maiestatem obseruare, nec loco ce
dere tenentur; vt in eo fœdere, quod Reges Persarum
cum ciuitate Thebanorum coierunt [a]. Persarum enim
imperia iisdem pene finib. quib. Solis cursus ab Hel
lesponto, scilicet ad intimos vsq; Indiæ recessus, finie
bantur: ciuitatem vero Thebanorum angusta mœnia
vt ager Bœotiæ continebat; vtrique tamen æquo fœ
dere in societatem venerunt. ¶. At cũ diximus in fœ
dere priores obseruari ab iis, quibuscum amicitiã inie
runt, nõ eo pertinet, vt in fœdere tantum priores scribã
tur sed etiam vt in fœderatorũ ciuitate & in omni cõ
sessu primas sedes obtineant, & fœderatos antecedãt:
qui si æquo fœdere sociarentur in fœderatorum ciui
tate loco [b] cederent. æquum est enim quemque domi
suæ principem locum obtinere. Heluetii quidẽ antea
cum principe Allobrogum sociati erant, isq; inter fœ
deratos primus erat: contracta v. cum rege Ludouico
xi. societate, regem tum ,,pter regiam maiestatem, tũ
etiam propter pensiones annuas, fœderatorum prin
cipem pronuntiarunt: cum tamen omnes æquo fœde
re secũ ipsi coniugarent. Cur ergo (dicat aliquis) pere
grinorum loco habentur, qui nobiscũ fœdere omniũ
arctissimo consociati sunt, qui nobiscũ eosdem habẽt
hostes, eosdem amicos, qui legibus ac moribus iisdem
vtuntur, eosdem simul habent cõuentus? sic enim cõ
sociati sunt Heluetii. nõ facit tamen illa necessitudinis
& amicitiæ summa consociatio, vt ciues sint omnes o
mnium: quod si nõ sunt ciues, peregrinos esse aut fere
peregrinorum iure censeri necesse est. Nam Latini ve
teres eodem, quo Heluetii, fœdere cum Romanis so
cietatem

[a] *Plutarch. in Pelopida.*

[b] *l. non dubito, de captiuis.*

cietatem coierant, ac propterea Latini vnam & eandem omnium ciuitatem esse contendebant, hac oratione [a] per legatos habita in senatu Romanorum: *Si societas* (dicebant ipsi) *aquatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires suas, cur non omnia aquantur: ibi pars virium, ibi & imperii pars est.* Iidem paulo post: *Vnum populum, vnam Rempublicam fieri aquum est.* Tum Consul Romanus; *Audi Iupiter hæc scelera, peregrinos consules, & peregrinum senatū in tuo templo*, &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebātur, arceri. At consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis fœdere cum Romanis ita copulati fuerant; vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet; *Municipium*, inquit, *id genus hominum dicitur, qui cum Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiēdo: sicut fuerint Fundani, Formiani, Cumani Acerrani, Lanuuini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominū dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Cerites, Anagnini. Tertio definiuntur ii qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suæ cuiusque ciuitatis coloniæ, vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucenses.*

[a] *Liuius lib. 8.*

Video autem quamplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatem; cum tamen tredecim Reipublicæ finibus & imperio diuisæ sint. Antea quidem omnium vna fuit imperii Germanici prouincia, quæ ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno MCCCXV. fœdus sanctissimum percusserunt; ac primo capite cauerunt, *Ne quis imperium principis vllius admitteret.* Deinde anno MCCCXXXII. Lucerna in societatem venit. Aliquanto post, id est,

anno

anno MCCCLI, Tigurini societatis fœdere cõiuncti sunt: anno sequenti. Tugienses, Bernates, ac Biennenses. Post cladẽ Sembachiam nobilitate Heluetiorum à plebeis fusa ac prostrata, quod factum memorãt anno MCCCCLXXXI, Solodorenses & Glarenses vna cũ superioribus, qui fœdera renouabant, in amicitiã venerunt. Basilea tandem accessit anno MDI, vna cum Schafusianis, quos proxime secuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno MDXIII. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus. tum Myl'usiani & Rotuillenses sub annum circiter MDXV. postremo Valesii anno MDXXVII: quo anno Geneuates, q sese in libertatem vindicarant, Bernatibus fœdere cõiuncti sunt: quorum omnium societas ac fœdera ad me delata sunt concessu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Respublicas finib. & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem & amicitiam conuenisse; legibus tamen & conditionib. diuersis. Bernates enim Vranorum, Suitensium, & Vnderualdẽsium opes & auxilia aduocare possunt; vt Tigurini ac Bernates seipsos vicissim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores; ex quibus Suitenses, Vrani, & Vnderualdenses, omnium cõsequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuuantur; variis tamen ex causis.

Omniũ autẽ Heluetiorũ cõuentus seorsum à Rhætis, Geneuatib. & Valesiis cogũtur singulis annis, & qã legatis ciuitatũ maxima parta decreta sunt, oms tenẽt. Habent autem singuli iura maiestatis, suos inquã magistratus, ærarium, agrum suis finibus diuisum, stemmata, tesseram, nomen, numismata, sigillum, iurisdictionem, leges, mores, & instituta à se inuicem diuisa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum ,ppagati sint, id ,pprium est eius ciuitatis, cui⁹ auspiciis parta est victoria, vt qdẽ iudicauit Frãciscus I. rex Frãcorũ, arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem seipsos vindicarunt, quadraginta circiter

oppida

oppida imperio domestico adiecerunt, quib. imperāt exercitus, tributa, leges: in q̄ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Basilienses, cum anno MDLX. quinquaginta aureorum millia regi Francorum mutuo dedissent, fideiussores acceperunt Solodurenses. Quoniam autem præfecturas nouem communib. omnium auxiliis in deditionem acceperūt, singulæ ciuitates vicissim prætorem mittere consueuerunt ad ius dicendum; vt sua cuique Helueticæ ciuitati iura & obsequia tribuantur. Badense etiam oppidum vbi conuentus annui coguntur, commune est octo ciuitatum, q̄ post victoriam Sembachiam simul coaluerunt.

Satis ētiam omnib. persuasum est, opinor, non vnā omnium esse religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridē decernere concupierint. id q̄ pontifex Romanus per legatos efficere sæpe conatus est, & confecta res esset, nisi sapientissimis Regum nostrorū cōsiliis reuocarētur; tum ꝓpter mutuam erga socios necessitudinem, tum etiā quod ab eorum salute ac tranquillitate securitas Francorum quodammodo pendere videatur. Ac certe vna omniū Respublica pleriſque videri possit, ꝓpterea q̄ decreta in comitiis cōmunib. communi consensione probata omnes tenent: vt quidem satis intellectum est ex eo, q̄ à septem ciuitatū legatis decretum est anno MDLIIII. quo tempore, cum prætores earum ciuitatum q̄ antiquā religionem acerrimē tuentur, communes ꝓfecturas iureiurando adigerēt, ne religionum ritus veteres innouarent: quā religionis specie communes subditi carcerib. ac supplicionum metu à Romanæ religionis prætorib. catholicis vrgebantur, nisi ciuitates nouæ religionis intercessissent: & q̄dē res ad vim & arma ꝓlapsura videbatur, nisi legati Francorū dissidia cōposuissent, ea lege vt acta iuniurandi à cōmunib. subditis extorta rescinderentur; & vt communes subditi nouā religionem contra fœdus susceptā eiurare cogerentur, si maxima pars ciuitatum Helueticarū ita decreuisset. Ad hanc cis

actionem magnum attulerunt adiumentum Glareæi & Abbaticellani cõmunes socii; qui vtramq; religionem suscipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars sociarum ciuitatum decreuerit, singulos teneat. ¶ At ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiã cum vllo principe contrahere sociis licet, nisi conspirante omnium consensu. Cum enim ciuitates Heluetiorum q̃ nouam religionem probarunt, societatem cum Philippo Hessorum principe, & cum ciuitate Argentina coiissent, ab ea sociis expostulantibus discedere coacti sunt. Et qui Romanam religionẽ colunt, societatem cum Austriacis contractam deserere coacti sunt. Ac tametsi cum Pio IIII. põtifice maximo, fœdus religionis tuendæ causa percussissent; id tamẽ, quantumuis à pontificibus præmiis propositis pellicerentur, renouare noluerunt. Cum autẽm ageretur de fœderibus cum Francisco I. rege Francorum sanciendis, diutissime intercesserunt ciuitates Heluetiorum, q̃ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglii theologi acerrimis concionibus persuasi; qui peregrinis principibus militare nefas esse contendebat; ac tantum profecit, vt sui non aliter quam amicitiæ causa societatem cum rege nostro coirent. Renouatis autẽ cum Henrico II. fœderibus, Basilienses & Schafusiani cum ciuitatib. catholicis nõ tantum ad amicitiam, sed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis sese adiunxerunt. Tigurini tamẽ ac Bernates, suos, indicta capitali pœna, regi Francorũ mereri vetuerunt, anno MDLIII. Ac ciuitas Vnderualdensiũ, Cardinale Tridentino exercitũ cõscribente, subditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorũ ,pposita pœna si quis alteri quam regi Francorũ militaret. Quæ certissima sunt argumenta, tot esse apud Heluetios Respublicas ,quot ciuitates.

Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[a], quæ quinquaginta collegiis constant, diuisa seorsũ imperia moderantur. quoties autem conuentus habent, maxima Rhætorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere cõ-

[a] vulgo Griſones appellant.

ferunt: secunda, xxiiii. minima. xiiii. iis conditionib⁹, vt ea, quæ pars legatorum maxima decreuerit, de reb. ad vniuersitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneāt. Interdum etiā plebs vniuersa cogitur ad ea, quæ in republica grauissima sunt, diiudicanda. Fallunt igitur, qui vnā ex trib. ciuitatib. Rempublicam constari putant. Nam communes conuentus, ager cōmunis, hostes & amici cōmunes, rempublicā non efficiunt eandem; non etiam si ærarium omnium idē sit; sed summa imperandi, phibendiq; potestas, qua quæque ciuitas suos coercere potest, vt suo loco dissereturn, neq; n. si plures patres familias bonorū omniū societatem coeant, propterea vnā familiā efficere possunt.

Idē iudicandum nobis relinquitur de sociis Italiæ ciuitatibus, q̄ æquo fœdere in Romanorum societatē venerant, vt eosdem haberent hostes & amicos: singulæ tamen ciuitates suæ maiestatis iura tuebātur: vt Amphictionum quoq; ciuitates septem pcussis fœderib⁹, cæteras fere Græcoruṁ ciuitates in societatem ptraxerunt: & cum singulis annis conuentus [a] haberēt, legati omnium fere ciuitatum eo conueniebant, vt de reb. rationib. inter ipsos communib. decerneretur, ab iis quos ipsi *Myrios* appellabant [b]: Ab his Lacedæmonii quinquaginta auri talenta Thebanis, quibus Cadmeā eripuerant contra fœdus, pendere damnati sunt: & qa Amphictionum decreta contemserant, duplicata est mulcta. Phocenses quoq; cum sactum Delphorum ærarium diripuissent, id restituere Amphictionum decreto iussi fuerunt: sed quia decreto non paruerant, agrum Phocensium Apollini Delphico iudices sacrum pnuntiarūt. Inde Philippo regi Macedoniæ libido incessit vt Phocensib. bellum Sacrum indiceret, & eorū oppida popularetur. Hic videri possit vniuersa Græcia vna & eadē respublica; q̄ tamen totidem pene respublicas habuit, quot vrbes; q̄ Amphictionum decretis nō aliter obligari potuere, q̄ ex pacto cōuento, perinde vt in arbitros cōpromitti solet. at neq; Lacedæmonii

a *Pausan. in Eliacis. Strabo lib. 4.*

b *Pausan. in Achaicis, & Diodorus lib. 16.*

neque Phocenſes Amphictionum arbitria receperãt neq; ad id inuiti iure cogi poterant:itaq; Amphictionum aduerſus Lacedæmonios & Phocenſes edicta, ſtiplo Delphorum propoſita, cõcerpſerunt ac lacerarũt. Et cum Lacedæmonii Phocenſibus opem præbuiſſẽt, ab Amphictionum conuentu ac fœdere excluſi ſunt. Ex quo apparet, Lacedæmonios prius Amphictionum fœderib. ac ſocietate exceptos fuiſſe. at quoties inter ſe ſocii diſcrepãt, ad communes ſocios arbitrium defertur, etiamſi hoc fœdere comprehenſũm non ſit.

Eoſdem fere cõuentus maiores noſtros ex vniuerſa Gallia cõuocare conſueuiſſe, idque à Vercingentorige Gallorum imperatore factum fuiſſe, ſcribit Cæſar[a]. Ac tametſi Hedui, Carnutes, Gergobia Aruernorum, Bellocaſſi, haberent optimatum imperia, & quidem à ſe inuicem diuiſa; ac Bituriges in Heduorum, Auatici in Biturigum fide ac ditione eſſent; nihilominus principum ac ciuitatum inter ipſas diſſidia, Druidarũ decretis ac iudiciis dirimebãtur. Ac ſi quis reb. iudicatis parere recuſaret, vir ſacris publicis, aqua, igni, hominum cõmercio, execrãdum in modum interdicebatur. Diuiſa tamẽ imperia fuere, ac certi cuiq; ciuitati fines, & ſua cuiq; maieſtas. ¶ Quod ſi fœderatæ ciuitates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadẽ reſpublica cẽſetur; q̃ nõ facile iudicari poteſt. Nã Achæorum ſocietas, trib. initio ciuitatib. conſtabat, q̃ æquo fœdere iungebantur: & cum eoſdẽ hoſtes, eoſdem etiã amicos haberent, ſalua tamẽ erat initio ciuitatis cuiuſq; maieſtas: cum autem aſſiduis bellis infeſtarentur, ac ſæpiſſime cõuentus habere cogerẽtur, legatorum cõuentus tãdem pfecit vt in vnã optimatum Rempublicã coirent, ac paulatim Achaiæ totiuſq; Peloponneſi ciuitates omnes in ſocietatis fœd pertraherentur: q̃ ſocietas ab Achæis nomẽ acceperit, vt Suitenſiũ, quos *Heluetios* veteres appellabãt, ab exiguo Suitenſium pago famam traxit; propterea quod primi, cæſo p̃ſide, ab imperio Germanico defeciſſent

a lib. 6.

Et quemadmodum Achæi *Tyrannorũ magistri* dicebãtur, id quoq; nomen suũa cum sua laude adepti sunt Suitenses. Quinetiam Italiæ populi post clade Pythagoreorum, q populares status ad paucorum imperia detulerant, turbatis rebus, ad Achæorum opes[a] & fidẽ cõfugerunt. Vt autem ex omnib. ciuitatib. eadem respublica cõflaretur, auctor fuit Aratus[b], qui obtinuit vt in singulos annos vnus Achęorum prętor crearetur, penes quem belli gerendi esset imperium. Is Achæorũ princeps erat, id est, omniũ prim[o], q comitia cogebat. Et cum antea legatos singulę ciuitates cum mãdatis ad cõuent[o] Achęorum mitterent, vt ab Heluetiis fieri solet, Arat[o] pfecit vt legatorum cœt[o] decem Demiurgos crearet, quib. decernendi summa potestas esset, cęteris v. legatis consulendi tantum ac deliberãdi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum constituendę p̃cipua fuere: in q̃ paulatim tyrannorum ac populares status concessere, partim sponte, partim vi & armis coacti. Hostium vero spolia non singularum ciuitatum sed omnium fiebant. Ad extremum, tanta fœderatorum conspiratio fuit ac tantus cõsensus, vt iisdem imperiis, iisdem legibus, eadem religione, eadem lingua, sermone, iisdem iudiciis, eadẽ disciplina, iisdem moribus, iisdem nummis, iisdem mensuris, iisdem põderib[o] vterentur[c]; nec tam singuli sibi, q̃ omnes omnium similes essent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius, in fœdus Achæorum venerunt, ac prætores Achæorũ creati sunt; salua tamen in suos imperii maiestate. At cum Romani cõpertum haberent, Græciam inuictam fore, quamdiu staret societas Achęorum, Gallo proconsuli in mandatis dederunt, vt modis omnib. societatem illam dirimeret; neq; id frustra tentatum. Nam pleræq; ciuitates querebãtur, fœderis æqui specie imperium sibi ademtum fuisse. Inde Gallus accepta occasione, ciuitates defectionem meditantes, Romanorum propositis opibus acrius inflammauit. Quod cum Aratus intelle-

Achæorum societas.

a Polybius lib. 2. Plutar. in Arato.

b Pausanias in Achaicis. Strabo li. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32.

c Polybius, lib. 3.

xisset, rogationem tulit ad conuentus, vt q̃stione decreta coercerentur, q̃ ab Achæorum societate deficerent: tunc pleræq; ciuitates aduersus Achæos rebellarunt, & cum Romanis fœd⁹ percusserunt. Sed cum Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cũ illis pro sua libertate amicitiam inierunt; ea lege tamen, vt deinceps Lacedæmonii, quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo distraxerãt, in Achęorum fide ac ditione essent, nisi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonii ciuis ageretur[a]: quod à Romanis callidissimo commento factum est, vt esset perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia dissidiorum ac ciuilium bellorum: nam si omnino Lacedæmonii in Achæorum potestate fuissent, eorum opibus societatem valde auxissent; si liberos omnino Lacedæmonios Romani esse paterentur, metuẽdum erat ne priscam virtutem, cum sua Republica recuperarent.

a *Paus. lib. 7.*

Iisdem artib. Romani Ætolorũ ciuitates à se inuicẽ diſiunxerunt[b], cum ex trib⁹ vna Respublica coaluissẽt, q̃ cõuentus annuos cogebat, senatum creabat, cui vn⁹ imperator præerat. Nã quo pauciores sunt ciuitates, eo facilius ex omnib. vna respublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam constituerunt, à quibus *Lyciarchos* imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex suffragium habuere in comitiis; mediocrium duplex, minimarũ vero vnicum, vt est apud Strabonem. At vrbes tredecim Ionicę, duodecim Hetruriæ, septẽ & quadraginta Latinæ, arctissimam quidem societatẽ inierant, ac sæpius, nõ tamen semp, imperatorem, nec nisi belli gerẽdi causa creare, & cõuentus annuos habere solebant, saluo cuiq; ciuitati iure maiestatis, vt apud Heluetios. Roma ipsa Latinorum fœdere cõprehensa fuit; ac Seruius ipse Tullius, deinde Tarquinius Superb⁹ reges Romanorũ, à Latinis imperatores creati sunt[c]; nihil tamen de regũ maiestate, aut ciuitatum imperio

b *Liuius lib. 31.* Ætolorum societas.

Lyciorum societas.

Ionica societas.

Hetrusca societas.

Latina societas.

c *Dionys. Halicarn. lib. 4.*

imperio detrahebatur, quomin⁹ Reſpublicas arbitrio ſuo moderarentur. In quo pleriq; falli poſſunt, ſi eiuſmodi ciuitatum conſociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ cõſimilem eſſe arbitrantur. Sed his nulla Reipublicę forma, earum quas nouimus, æquari poteſt, præterquam Germanorum, quam à monarchia penitus alienam, & optimatum Rempublicam eſſe, ſuo loco planum faciemus.

Hoc tamẽ omniũ ſociarũ ciuitatum cõmune eſt, q̃ imperatorẽ, cũ bellum aduerſus hoſtes geritur, vel in ſingulos annos, vel ꝑpetuum facere conſueuerunt. Et quẽadmodum Achæorũ reſpublica Macedoniæ reges ſibi duces creauerunt; ita quoq; Latini Romanorũ reges; Ætoli Attalũ regem [a]; Germani peregrinos principes acciuerũt, Guilielmũ Batauorum regulũ, Henricũ Luxemburgum, Alphõſum X. & Carolum V. Caſtiliæ Reges; q̃ tametſi vitę ius ac necis in ſuos haberẽt, alienis tamen imperiis tenebantur. nã qui belli prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, ſtatum Reipubl. alienæ nõ mutat. Philippus enim Valeſius rex Francorum legionum eccleſiaſticarum imperator fact⁹ eſt, vt videmus in eo fœdere quod ictum [b] eſt inter Philippũ Valeſium, & Henricum Palatinum Comitem, qui poſt Imperator eſt à Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Baltica-rum vrbium imperator à ciuitatibus dictus eſt. At etiam Veneti quoties bellum geſturi ſunt, quemuis potius peregrinum ducem accerſere, quam ciuem cõſueuerunt. Germanorum vero Imperatores altius quiddã ſpirant q̃ ii quos antea diximus; nec ſe belli tãtum duces ac prætores, ſed etiam monarchas eſſe contendũt; quod an verum ſit, ſuo loco: certe Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit, Grumbachũ & coniuratos, qui ab imperiali curia proſcripti erant, hoſpitio ab Heluetiis excipi; quod cum imperare magis q̃ rogare videretur, Heluetii liberi populi aliquantum commoti ſunt. Antea quoque Morletus Muſæus, regis

a Liuius li. 27.

b anno 1552.

Francorum apud Heluetios legatus, regem admonu
it, Mediolanensem ꝑfidem vetuisse cardinalem Sedu
nensem sui iuris principē ac Heluetiorū socium, qu
minus cum Francis fœdus iniret. interdictum tame
illud irrisit cardinalis, & in Regis nostri societatem ve
nit; à quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit

Nō dubito ego quin Germani principes Heluetios
si possint, sub imperium reuocare conentur. Hinc illa
in omnib⁹ fœderib. Heluetiorum, q̄ cū exteris prin
cipib. feriuntur, imperii Germanici exceptio, q̄ semp
tacita quadā ratione inesse dicit, nisi diserte & expres
si clausula reiiciatur. Quod vt fieret aduersus Imper
torem in eo fœdere ꝙ Heluetii cum Frāciſco rege cō
traxerunt, anno MDXXI. curauit Guisca regis legat⁹,
idq; habuit in mandatis. Nā ætate superiore Sigismun
dus Imp. Heluetios impulit, ad arma capienda aduer
sus Fridericum Austriacū, cōtra fœdera Austriacę gen
tis, cum diceret, hoc ab Heluetiis imperii Germanici
maiestati deberi: in omnib. autem fœderibus maiesta
tem superioris tacite semp excipi; id ꝙ verum est, quā
tum ad iura maiestatis attinet: nō tamen Heluetios o
pinor, imperio Germanico propterea teneri, sed Ger
manorum maiestatem superiorem confiteri; atq; adeo
Imperatorem ipsum, qui est in imperii Germanici fide
ac ditione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiea
rum, Tigurini, Bernates, Suitenses, Vnderualdi, ꝙ an
tea imperii Germanici partem fecissent, exceperunt
imperii Germanici maiestatē, ne Germanis fraudi es
set, ꝙ fœdus sancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lu
cernates, Vrani, Glarenses, p legatos ad Ferdinandum
cum Augustę cōuent⁹ haberetur, petierunt vt sibi pri
uilegiorum libertate vtifrui liceret. Ac iam pridē anti
quo fœdere, quod cum imperio Germanico & Hel
uetiorum ciuitatibus ictum est, cauetur ne cum exte
ris principibus societatem Heluetiis inire liceat, vt
bellum intra fines imperii Germanici geratur: Nam
propterea Carol. V. Imperator[a] questus est per literas

[a] Anno 1551

ad

ad Heluetios scriptas, antiqua fœdera cum Germanis percussa violari ab exercitu Heluetiorum; qui nō dubitarat, coniunctis copiis cum rege nostro, Germanorum agris vastitatem inferre. Nec multo post ab Heluetiis petiit, vt pœnas sumerent de exercitu, q̄ in Austriacos agros inuasisset, contra fœdus, q̄ inter Austriæ principes & Heluetios ictū est, anno MCCCCLXVII. ac renouatum anno MDI. quo fœdere Romanus pōtifex, imperium Germaniçū, ac domus Austriaca excipiuntur, pensionis lege dicta, qua singulis Heluetiorū ciuitatib. ducenti floreni in singulos annos darētur. Acrursus anno MDLIIII. [a] renouatum fœdus est. Nam fœdus Francorum cum Heluetiis cōtractum est ad tuendos sociorum fines, non ad exteros inuadendos: q̄ ratio facit, quominus Heluetii fines Germanorum & Austriæ gentis inuadere velint; non quia imperii legibus teneantur. quod sanctius cautum est in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouādis, anno MDXLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis subditi sunt, nec lingua Germanica vtuntur. Ac sæpissime Carol. V. Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanensis vna cum regno Neapoleos ac Siciliæ, fœderib⁹ Austriacis exciperentur; q̄ plane recusarunt Heluetii anno MDLV. ¶ Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhętorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulsis, q̄ nec imperii, nec Imperatoris edictis se teneri satis declarauerunt; cum ne principem quidem Germanum, q̄ ab Imperatore pontifex Rhætorum erat designatus, ferre voluerint: sed cum inter se tres ciuitates Rhætorum de pontificis creatione dissiderēt, Heluetii dissidiorum, quę inter ciuitates suboriuntur, ex fœdere arbitros sese ferentes, pontificem eum esse iusserunt, qui erat à collegio sacerdotum cooptatus; & inposterum pōtifices esse decreuerunt eos, q̄b⁹ Cadorū tribus suffragaretur. ¶ Et quia de iure feciali, deque fœderib. disputatio est, dubitari possit, an subditis liceat fœdera cum ipsis & cum exteris iungere, sine sui

[a] Infra lib. 10.

principis venia. Principes quidem modis omnibus prohibere solent ne id fiat, maxime vero cum exteris. Nam Rex Hispanorum subditis omnibus interdixit. Et cum Ludouicus Dux Aurelianorum, is qui Lutetiæ cæsus est, multorum calumnijs premeretur, nihil grauius ei obiectum est, quam quod fœdus cum Henrico Duce Lancastrio clam percussisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principib. suæ salutis causa societatem coire, modo id sine imperij Germanici fraude fiat. Nam quæ fœdera aliter contrahuntur, nullius sunt momenti: Cùm autem imperium excipiatur, nō propterea excipitur Imperator; vt sæpe quidem, sed nunq̄ apertius intellectū est, quam in fœdere, quod Germani principes cum Henrico II. rege Francorum, Chamborti, pro imperij Germanici libertate tuenda, pepigerunt aduersus Carolū V. Imperatorē anno MDLII. quo fœdere Henricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare spoponderunt, ac belli gerendi ducem communib. suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Gothorum vna cum Marchione Assembergo, Ducib. Brunsuicensi, & Cliuiensi, principe Auraſio, & Comite Acutimontano, ac plerique Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuendæ causa inierunt, anno MDLIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Landgrauius Hassiæ, Duces Bauariæ, & Holsatiæ, Episcop. Wirtzburgensis & Bambergensis, Norimberga, Lubeca, ac pleræq; item Germanorum ciuitates populiq;, cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum Duce Bauariæ ac principib. catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regem designaret. Paulo post etiam Franconica societas contracta est cum Austriaca gente, Duce Bauariæ, tribus Frāconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepiscopo, ac ciuitate Norimbergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicæ religionis ergo amicitiæ fœd' per

cus

fuisse cum Archiepiscopo Salisburgensi. Antea quidem & in annos quadraginta societas, q̃ Sueuica dicebatur, contracta fuerat à ciuitatibus Germaniæ superioris, in qua nihil præter imperium Germanicum excepterunt: nec multo post Vandalorum ciuitates imperiales, Lubeça inquam, Hamburgum, Vimara, Rostoca, Bremą, Sueda societatem simul coierũt, ac belli gerendi causa ducem Holsatium crearunt: in omnib⁹ tamen fœderibus excepta semper est imperii Germanici maiestas. Sed Daniæ nobilitas fœdus pro sua libertate cum Sigismundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeca aduersus ipsum Daniæ regem percussit; quo maiestatis crimine haud scio an grauius vllum cogitari possit, si Daniæ rex summam in suos potestatem haberet, ac decus regiæ maiestatis tueretur; qua de re suus erit, ac de toto iure feciali, disputandi locus: prius tamen de iure maiestatis disserendum videtur.

De Iure *Maiestatis*. Cap. VIII.

Reipublicę fundamentũ.

Maiestas *est summa in ciues ac subditos legibusque soluta potestas*, quã Græci ἄκρον ἐξουσίαν, interdum κυρίαν ἀρχὴν καὶ κοινὸν πολίτευμα, Itali *segnoriam*, Hebræi nasi, id est *maius imperium* appellant: est enim *maiestas*, inquit Festus, *a magnitudine dicta*. Principio definienda fuit maiestas, quam nec Philosophorum nec Iurisconsultorum quisquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ naturam intelligẽdum maius, aut magis necessariũ esse videatur. Et quoniam superi⁹ Rempublicam definiuim⁹, rectam pluriũ familiarum ac rerum inter ipsas communium cum summa perpetuaq; potestate, gubernationem: explicandũ est quid veniat nomine ac perpetuæ potestatis appellatione. Perpetuam diuim⁹ esse oportere, quia fieri potest vt vni pluribusue summa in ciues potestas, nec tamen perpetua tribuatur, sed ad breue tempus; cuius decursu summa potestate abdicãt. Non igitur summi principes dici possunt, sed penes sumę potestatis ac imperii custodes tãdiu sunt,

quoad

quoad ſummus princeps populuſve depoſitum imperium repoſcat, cuius ipſi ſunt veriſſimi poſſeſſores & domini, non aliter quam qui res ſuas commodato vel pignori dederunt [a]; aut ſuam iuriſdictionem imperiumve alteri fruendum, ſiue ad certum temp[s], ſiue precario permiſerunt, ſuæ poteſtatis iuriſdictioniſq; arbitri ac poſſeſſores eſſe non deſinunt [b]. Sic Iuriſconſultus [c] præfectum Auguſti exacto magiſtratu depoſitum imperium reddere dixit. Nec intereſt vtrum minor maiorve poteſtas tribuatur; alioqui ſi ſumma poteſtas legato principis precario cõceſſa, Maieſtas diceretur, & poteſtate vti ſuo iure poſſet, aduerſus ipſum principẽ, cui nihil ꝑter inane principis nomen relinqueretur, quinetiã ſeruus domino imperaret; quo nihil abſurdius cogitari poteſt; cum in omni imperio, magiſtratib. aut priuatis cõceſſo, principis perſona ſemper excipiatur, vt quantumcunq; ſit imperium, ꝙ alteri tribuitur, minus tamen ſit eo, quod iure maieſtatis ſibi reſeruauit, nec vnquam ſpoliatus ſumma poteſtate cenſet, quin earum rerum quas magiſtratibus curatoribuſue attribuit cognitionem, ſuſcipere [f], ſiue anticipatione, ſiue concurſu, ſiue euocatione, omnemq; poteſtatem magiſtratibus conceſſam, eripere [g] ſuo iure poſſit.

Ex qb. efficitur nec Dictatorẽ Romanorũ, nec Harmoſten Lacedæmoniorum, nec Æſymnetem Theſſalorum, nec Archõta Melitenſium, nec Baliam Florentinorum, cum populari poteſtate vterentur; nec eos q à noſtris hominibus *Regentes regni* appellantur, nec vllos omnino magiſtratus curatoreſve quibus ſumma poteſtas eſt, non tamen perpetua, conceſſu principis populiue tributa, iura maieſtatis habere: ac ne illos quidẽ antiquos dictatores ſummum ius habuiſſe, tametſi OPTIMA LEGE dicebantur; à quibus prouocari [h] non poterat, & quorum creatione magiſtratus omnes abdicabãt: quouſq; rogatione Iunia ſacrata Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes facti ſunt, q dictatore creato, liberum ius interceſſionis habuerunt: vti

prouo-

[a] l. qui pignori. de vſufr. l. quod meo. de acquir. poſſ.

[b] l. mere. de Iuriſd. l. & quia. eod.

[c] l. 1. de offic. præfecti Auguſtal.

[d] l. vlt. qui ſatiſdare. Cod. de patrocin. p. 27.

[e] cap. dudum. de prabendis. li. 6.

[f] l. Iudicia ſolent. de Iudi. l. ſolet. de Iuriſd.

[g] Alexand. in l. vlt. de iuriſdi. Tanor. in cap. peßoralis. de offic. ord. Innocen. & Felin. in cap. cum eccleſiarũ. eod.

[h] Feſtus in verbo, Optima lege. Dionyſ. in quarto Rom.

prouocaretur à dictatore, Tribuni cogerent plebem, apud quam de prouocatione certabatur. Nã dictator Papirius Fabium Max. I. ac Fabius Max. II. Minucium equitum magistros, quod contra mandatum dictatorium dimicassent, capitis damnarunt: qui tamen ex prouocatione populi, iudicio liberati sunt: sic n. Liuius [a]; *Tu pater Fabii, Tribunos,* inquit, *appello, & prouoco ad populum, qui plus quam tua dictatura potest, cui rex Tullus Hostilius cessit.* Quibus verbis planum fit, dictatorem neq; principem, neq; summum fuisse magistratum, vt pleriq; putarunt; sed curatorem, quẽ nostri *commissarium* vocant: nec aliud illi tributum fuisse, praeter curationẽ belli gerendi, aut seditionis sedandæ, aut Reipub. cõstituendæ, aut magistratuum creandorum, aut claui figendi. Maiestas vero nec maiore potestate, nec legib. vllis, nec tempore definitur. ¶. At ne decemuiri quidẽ legum ferendarum, tametsi summam ac legib. solutã potestatem haberent, & magistratus omnes creatione decemuirorum abdicassent, ius maiestatis habuere, cũ totum imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finẽ acciperet: id q̃ curationũ omnium cõmune est: nam Cincinnatus dictator creatus belli gerendi causa, cum intra dies quindecim hostium copias fregisset, ac bellum confecisset, dictatura statim abdicauit; Seruilius Priscus intra diem octauũ; Mamercus eodem ipso die; quo dictator dictus est.

[a] *lib. 3.*

Dicebatur autem dictator non à senatu populove, necitem à magistratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, q̃ ad magistratuum creationem semper necessariæ fuerunt, sed ab Interrege, qui modo patricio sanguine ortus esset: neque enim satis erat nobilem esse senatorem, qui dictatorem diceret [b]. Quod si quis obiiciat, Syllam in annos L X X X. dictatorem legem Valeria dictum esse; reponam illud Ciceronis [c]. neque dictaturam, neque legem, sed crudelissimã tyrãnidem fuisse; q̃ tamen quarto post anno, quum dictator factus abdicauit, cum scilicet bellorum ciuilium flam-

[b] *Nemo, qui primus homo in republica dictus erat: nobilis, non homo filius: patricius, qui à patribus & conscriptis à Romulo fuit primum dictus.*

[c] *In lib. 1. de legibus.*

mas

mas ciuium sanguine restinxisset, salua Tribunitia plebis intercessione. Ac tametsi quadragesimo post anno Cæsar ppetuam dictaturã cũ libertate plebis inuasisset, intercessionẽ tamen Tribunis plebis reliquit; sed cum antea Pompeii singulari cõsulatu dictaturæ nomen de Republica sublatum esset, & cõtra legem Pompeiam Cæsar dictatorem se lege Seruia creari curasset, coniuratione principum cæsus est in medio senatu.

Sed demus, vni pluribusve summam ac legibus solutam potestatem extra intercessionem aut prouocationem à populo dari; num maiestatis ius habere dicimus? nam is maiestatẽ habet, qui post Deum immortalem, seipso maiorem videt neminem. Sic tamen statuo, non inesse in illis maiestatem, sed in populo àque potestatem precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decursu imperium deponere tenẽtur; nec populus sua se potestate exuere censetur, etiamsi summũ ac legibus solutum imperium vni pluribusve tribuat, idq; ad certum tempus, nõ precario; & vtroque modo, qui summum illud imperiũ habuit, rerum à se gestarum principi populove rationẽ reddere tenetur: princeps vero, populusue, in quibus maiestas inest, rationem rerum gestarum nemini, præterquam immortali Deo reddere cogũtur. Quid igitur, si summum illud imperium in annos decem vni pluribusve concedatur? vt olim apud Athenienses Archon vnus, quem etiã Iudicẽ appellabant, summæ in republica potestate præerat; non fuit tamen penes eum Reipublicæ maiestas, cum potius populi curator, curatorve esset, & rationem imperii gesti reddere teneretur. Quid si summa illa, quam dixi, potestas vni pluribusve ea lege in annos tributa fuerit, ne rationem rerum à se gestarum reddere cogatur? sic n. Cnidii in singulos annos sexaginta ciues, quos ipsi *Amymonas* vocabant, id est, omni exceptione ac reprehensione maiores. Non tamen fuit illa imperii maiestas, cum depositum imperium anno vertente populo restituere tenerentur. Hunc igitur magi-

stratum

tatum quidem summum, ac potestatem maximam appellare possumus; principem summum non possumus. nam alter dominus, alter subditus est, alter possessor[a] ac proprietarius imperii, alter nec imperii possessor, nec dominus dici potest, sed custos.

[a] l. more. l. fund. l. ex quo. de leg. visid. omnium iudicum. l. 1. de offic. eius cui mandata est iurisd.

Idem nobis iudicandū est de iis, quos Franci *Regentes regni* appellant, qui vel ob infantiā, vel furorem, vel absentiā regis creari solēt, siue eorū nomine, manu, ac sigillo, leges, edicta, rescripta, iussa deniq; omnia sanciantur (vt quidem fiebat more maiorū, ante legē Catoli V. regis Francorum) siue regia sigilla nomenq; regium legib. ac mādatis ꝓponantur: nihil n. aut parum admodum inter vtrumq; interest, cum q̄ à ꝓcuratore gerantur, ꝓbante domino, ab ipso domino geri videātur[b]. At rectores illi regii ac regni ꝓcuratores sunt: sic B. Theobaldus Blesensium Comes, is qui Bonus vsurpatur, seipsum regni procuratorē vocabat. Quare cum quid ꝓcuratoriō nomine imperatur, extra Regis aut Domini appellationem, nō procuratoris aut curatoris Reipublicæ, sed regis ipsius est mādatum. Sic n. Senatus Mediolanensis ac Neapolitanus absente rege Hispanorum, omnia cum summa potestate regio nomine iubet ac vetat? id n. Caroli V. Cęsaris constitutione cauetur, his verbis concepta: *Senatus Mediolanensis potestatē habeat cōstitutiones Principis cōfirmandi, infirmādi, tollēdi, dispēsandi cōtra statuta: habilitationes, prærogationes, restitutiones faciendi*, &c. *A senatu ne prouocari possit*, &c. *& quicquid faciet, parē vim habeat vt si à principe factū ac decretū esset: nō tamē possit delictorū veniā tribuere, aut literas salui cōductus, reis criminū dare.* Hæc ꝓpe infinita potestas senatui Mediolanēsi ac Neapolitano lege data, nō tā regis Hispani maiestatē, q̄ laborē, curas, solicitudinē minuere videt; eiusmodi tamē est q̄ facile reuocari possit.

[b] l. certe. §. 2. de procur. & mulieres. de senten. excommunicat.

Quod si tanta potestas legato regis, aut præsidi, quamdiu vixerit à principe fruenda permittatur, num in eo maiestatem inesse dicemus, cum summa sit ac perpetua potestas tributa? alioqui si perpetuā interpretemur

mur potestatem, quæ nullum sit exitū habitura, nulla sit, præterq; in populari & optimatum statu, futura maiestas, ꝓpterea ꝙ immortalis est populus, nisi à stirpe simul deleatur; aut si ꝑpetuū interpretemur de regib. & eorum stirpe futura, non esset maiestas in illis regib. qui suffragiis pōpuli creantur. Si magistratus est annuus, aut qui tempore definitum habet imperium, is q̄d extra tempus, aut sponte superioris, aut p̄ vim imperii retinet: si vi retinet imperium, tyrannus est; tametsi tyranni quoq; maiestas est, vt qui violenter possessionē alienæ incumbit, tametsi contra legem id sit, possessio tamen [a] est: ꝙ si voluntate superioris summum imperium in magistratu continuatur, non tamen propterea maiestatē illi tribuemus, cum nihil habeat nisi precario; qui autem precario habet, nec dominus est, nec possessor. Quæ n. tanta fuit vnquam vllius magistratus post principem, quanta fuit superiorib. annis Henrico II. Andium Duci potestas, à Carolo IX. fratre tributa? fuit enim summa, & quidem perpetua, sine vlla regis potestatis exceptione; non tamen summa fuit cum Legatus sui principis diceretur: subiecta vulgari clausula, QVOAD VIDEBITVR, quæ precariū imperium satis significat. Legati veropotestas, æque ac magistratus omnium, principe præsente penitus euanescit.

[a] l. 3. de acquir. possess. §.

Quid si populus alicui summā perpetuamq;, quoad vixerit, potestatem dederit? subsisto: nam si potestas illa legibus soluta, sine magistratus aut legati, aut rectoris, curatorisve appellatione, nec precario data sit, perfecto iura eidem concessa fuisse confitendum erit: qui populus sua se sponte imperio spoliauit, vt alterio omnia iura maiestatis sine conditione donaret, perinde vt si quis pura donatione rei suæ dominium ac possessionem tradidisset: tunc enim perfecta donatio, cōditiones nullas capit [b]. Ad hūc modum de summo principe lex ab iurisconsulto Regia dicitur lata fuisse, cum populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT.

[b] l. perfecta. de donat. quæ sub modo. C.

Sed

Sed si populus omne suum imperium cuiquã tribuat quoad vixerit, idq; cum magistratus, aut curatoris, aut legati appellatione; huic neq; ius maiestatis, neq; principis summi appellatio cõgruit, sed magistratꝰ aut curatoris. Et quemadmodum magistratus q legato iurisdictionẽ ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur; non tamen in legato imperandi, prohibendique potestas, aut legis actio inest, sed in ipso[a] magistratu. q si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratũ habeat qui mandauit, neq; tamen ratihabitio magistratus in reb. grauiorib. q ad iurisdictionem ptinent retrotrahitur, vt principis, cuius summa est in Republica potestas. Nam quidqd à Catolo V. Delphinate, Francorum regni curatore, gestũ est absente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cum postliminio pater rediisset, ratum habuit legitimis ac solemnib. actis. Siue igitur curationis in modũ, siue iure magistratus aliena potestate quis vtatur, siue ad breue tempus siue in perpetuum, is maiestatẽ nõ habet, etiãsi curatorio instrumento rectoris aut legati appellatio non contineatur, nõ etiãsi patriæ moribus, aut institutis, aut lege, potestas illa defertur: vt apud Scotos antiqua lege [b], *regni curatio ad proximũ quẽque regis pupilli, aut qui minor esset annis viginti quinque, deferebatur, iis cõditionibus, vt omnia regio nomine gererentur*; q̃lex olim abrogata fuit; ne periculum pupillo Regi crearetur à propinquis, affectantibus regnum; cuius causa Cæsar, sceleratum esse licere, putabat.

[a] *l. 3 de offic. proconsul. l. & qui a. C. l solut. e. si. d. offic eius cui mandata.*

[b] *Hector Boet. in hist. Scot.*

Cætera definitionis propositæ membra persequamur. Diximus, *potestatem legibus solutam congruere maiestati.* Nam populus summum perpetuumque imperiũ in ciues, ac vitæ necisque potestatem, legibus omnib. solutam, vni ex ciuibus tribuere potest, vt quemcunq; voluerit imperii successorem designare possit: & quemadmodum *suæ quisque rei moderator & arbiter*, pure donare potest, nõ alia quam liberalitatis subiecta causa; quæ quod ita confecta est, vt nullam postea [c] cõditionem

Legibus soluta potestas.

[c] *l. Persolla, de donat. quæ sub mod. C.*

nem capiat, vera propriaque acceptione, donatio appellatur[a]. cæteræ donationes quib. innexa est implexaque alia causa conditione, donationes nō [b] sunt: sic quoque summum imperium, cōditione aliqua vel lege datum, summum nō est, nec legib. solutum; nisi lex aut conditio maiestati dicta, diuinis aut naturæ legib. sit comprehensa, vt fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem aureo solio insidere iubet, deinde carmine solemni à maiorib. accepto, pontifex, ad Regem oratione conuersa; *Nos*, inquit, *ad te petimus ac iubemus vt imperes.* Tum rex: *Quandoquidem*, inquit, *imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligēter exequi necesse est, & quemcumque occidi mandauero, hunc etiā momento necari, summamque rerum omnium potestatem arbitrio meo committi.* Ad hæc populus clara voce respondet. *Esto.* Rex iterum; *Mea vox*, inquit, *pro fatum, pro gladio futura est*: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur, ad quem pontifex orationem conuertens, *Suspice cœlum*, inquit, *ac Deum prepotentem vniuersitatis regem agnosce; nam si iuste imperaueris, omnia ex animi tui sententia consequere; sin muneris officiique tui obliuiscare, præceps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hac, cui insidas, tibi relinquatur.* Verbis ita conceptis, in sublime attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renūtiatur. Hæc tanta potestas à populo regi tributa, ab omni conditione libera, & plane legibus soluta dici potest; quia nihil amplius habet, q̄ quod diuinis ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & consecrandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatē adipiscantur. ¶ Nihil tamen abiectius memini, quam quod in Carinthiorum Duce initiando fieri solitū accepimus. Extat adhuc, nō procul ab vrbe Vitiis

[a] l. 1 *de donat.*

[b] l. 2. *eodem.*

Tartarorum rex renunciatio.

Carinthiorū Ducis inauguratio.

pra-

prato, marmoreus lapis; quem conscendit rusticus homo, ad quē successorio iure delata potestas est. Sic medius inter bouem atrum, & equā macie tabescentem, constitutus, circumstante populo, Ducem nouum pastoris habitu vilissimo, vna cum principibus, ac purpuratis magistratib. venientem conspicatus, Sclauonica lingua sic alloquitur; *Quis hic incessu & comitatu tam superbo gloriatur:* hic populus; *Noster*, inquit, *princeps.* ad hæc rusticus *An est*, inquit, *iudex? an de patria salute solicitus? an libera conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor: Est*, inquit populus, *ac deinceps erit.* tum rusticus leui colapho Ducis ore verberato, ab omnibus muneribus vacationem habet. Postea princeps lapidē cōscendit, & gladium manu vibrans, populo se intuēti, virum bonum ac iustum fore, pollicetur; tum eo pastoris habitu sacra facit: sacris autem rite, ac more solemni peractis, speciem illam pastoris exuit, ac principis habitum induens, rursus lapidem conscendit, fidemq; à vasallis accipit. Olim quidē Carinthiæ dux, *Imperatoris venator maximus* dicebatur; Carinthia vero, cū imperio Germaniæ [a] confusa, Venatoris maximi munus, & inaugurādi forma vetus obsoleuit: Carinthia vero, Stiria, Croatia, Cilia; Tirolia, cum Austriaca ditione coniunctę sunt. ¶ Quę autem de regibus Aragonū initiandis traduntur, iampridem exoleuerunt: sic autem accepimus fieri consueuisse: Prætor maxim⁹ Aragonū, quem *Iustitiam magnam* appellāt, regē sic affatur: *Nos, qui nec virtute inferiores, & potestate superiores teipso sumus, regem te creamus, his conditionibus legibusq;, vt vnus aliquis plus habeat quā tu potestatis ac imperii.* In quo fallit is qui scribit *regem à populo creatum.* Nā Sāctius magnus Tarraconēsi regno Mauros post annum septingentesimū, qui Hispaniā citeriorem inuaserant, fugauit, ac deinceps⁹ posteri vtriusq; sex⁹, regnum illud successorio iure habuerunt. Quinetiā Petrus Belluga [b], q de regno Tarraconensi accurate scripsit, *negat creandi regis populo ius competere, nisi regia gente penitus extincta.* Illud item

[a] Aurea bul.

Ratio initiādi regis Aragonum.

[b] In Speculo principum lib. 1. q. num. 6.

nonum & plane absurdum, *vt populi conuentus rege superiores fuerint*; cum ipse Belluga [a] confiteatur, *nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos initu regis abire posse*. Illud etiam absurdius, quod hæc oratio haberetur à prætore ad eum, qui iure successorio regnũ adeptus erat, quiq; prætorem maximum creabat, & quoties liberet, abdicare iubebat. Nã Martinum Didacum prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonũ ac Sicilię regi creatum, & ab eadem potestate exutum fuisse cõstat [b].

Ac tametsi prętor maximus lites & controuersias, quę Principi cum populo intercedunt, dirimere solet, vt fit in Anglia, vbi lites eiusmodi mox à curia maiore, quę ex pontificibus & patritiis cõflatur; mox etiam abeo magistratu, quem ipsi Anglici *Iustitiam magnã* vocant, & pene ab omnib. Francorum iudicibus disceptantur: nihilominus tamen rex ipse comitiorum popularium vbiq; arbiter est ac censor, vt vel populi rogationes probare, vel repudiare possit; quę ipsum de Castulonũ, deq; Francorum regibus confirmant [c]: quos etiam *Potestatem absolutam*, sic enim loquuntur, habere tradunt.

Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas, nemo definiit. Nam si *legibus omnibus solutam* definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur, cum omnes teneat lex diuina, lex item naturæ; tum etiam lex omnium gẽtium communis, quę à naturę legibus ac diuinis diuisas habet rationes. Contra vero fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est [d], cum imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret. neque enim nouum est ciuem legibus à populo solui; cum id senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam [e] Tribunitiam, qua senatus Romanorum prohibetur quemquam lege soluere, nisi ducenti senatores affuissent. Nã lege. XII. tab. ita cauebatur: PRI-

[a] *In d. Speculo, e. 1. & extremo. ex §. post natale. de clerico violatore pacis, in feud. & in c. imperialem, de prohibita feudi aliena. & ex c. certum. 11. q 3*

[b] *Idem in Spec. tit. 2. §. Ioan.*

[c] *Petrus Belluga cap. extremo, titulo 10 n. 10. & Oldradus consil 69.*

[d] *Plutarch. in Pompeio.*

[e] *Asconius in Cornelianam.*

VILEGIA

VILEGIA NISI COMITIIS [a] CENTVRIATIS NE IRROGANTO; QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat à senatu.

[a] Cicero pro domo.

Qui autẽ vna lege, pluribusve; aut omnib. solut⁹ est, eorũ tamen imperio q̃ iura maiestatis habent tenetur; etiãsi omnib. patriæ legib. in ꝑpetuum solut⁹ sit, vt Augustus: q̃ tametsi populi Romani princeps esset, id est, in Repub. omnium prim⁹, populo tamen vniuerso, in quo Reipublicæ maiestas erat, inferiorem se simulans, rogationes ad populum sæpissime ferebat, cum populus leges iuberet, non Augustus: & in magistratib. creandis ciuium manus prehensabat, vt cãdidatos populo cõmendaret. *Eum* autem *qui iura maiestatis habet, nullius imperio teneri oportet*: ꝙ argute significãs Tiberius, his verbis ad Senatum; *Nam aliter*; inquit, *ratio constat, quam si nulli reddatur*. de iure maiestatis differebat: cuius est, non modo singulis sed etiã vniuersis leges dare, & latas abrogare: quod ab eo fieri nõ potest, qui alterius iussis ac imperiis teneatur.

[b] l. Principes. de legibus. l. Sacratissima. cod. et firma. de officio præfecti Prætor. C. Bald. in l. sancto populus. columna 1. de summa trinit. C. & in c. vlt. de offic. Archi. Bald. in l. scripta. de precib. imperat. C. Alex. consi. 101. num. 5.

Idcirco lex ipsa [b] principẽ legib. soluit: *Legis* autẽ verbo, *imperium* quoq; significatur eius, in quo Reipub. maiestas inest. Itaq; videm⁹ in legib. ferendis exceptionẽ legũ omnium, q̃ legi latæ cõtrarię sint, abrogatoriã, aut si cum lata lege quadam ex parte pugnẽt, derogatoriam subiici[c], siue leges ab aliis retro principib⁹, siue ab eodem principe latæ fuerint. Id n. scitum est, non modo priuilegia, sed ne leges quidem, aut edicta mortuo principe vim retinere suam, nisi consequentium principum auctoritate, vel cõsensione tacita sanciantur: Nam cum Bartolus [d] ad Carolum IIII. Germanorum Imperatorem legatus esset, vt Perusinæ ciuitatis priuilegia confirmarent, obtinuit illud quidẽ, sed ea conditione, vt tãdiu vim haberent, quoad reuocarentur à posteris Imperatoribus; quibus, etiamsi clausula subiecta non fuisset, præiudicium nullum creari potuisset. Quamobrem Michael Hospitalis, Francorũ cancellarius, priuilegia vico sancti Mauri à Carolo IX.

[c] Bal. in tit. de pace constantia. verbo, amplius. Felin in cap. 1. nu. 5. de probat. Affict. in tit. quæ sunt regalia, in proœmio, nu. 6. Carolus Ruinus consi. 91. lib. 1. nu. 11.

Rege concessa, sigillo regio munire, obstinato animo etiam petente Regina, recusauit; propterea quod perpetuam tributorum immunitatem continerent, cõtra naturam priuilegiorum, q̃ personis tribuuntur, & ad sequentium principum potestati p̃iudicare viderentur.

Neq; tamen, si in perpetuum concessa fuerint corporibus, aut collegiis, quæ sempiterna sunt, principum largiẽtis vita diuturniora sunt futura; quę si à populo vel optimatum Reipublica, corporib. aut vniuersitatibus in perpetuum tribuantur sempiterna fore necesse est, aut certe q̃diu ciuitas illa popularis stabit. Nam cum populi Romani maiestas ad dominatum vnius, à quo priuilegia peti oporteret, delata videretur; Tiberius Augusti successor indulta beneficia à defunctis principibus, nõ aliter vim habere voluit, quã si successores rata haberent, cum antea principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Itaq; Reges nostri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare consueuerunt, atque adeo Curiarum omnium iurisdictiones & imperia confirmare.

a *Tranquil. in Tiberio.*

Quod si princeps nullis maiorũ legib. obligat, quonã modo suis obligaretur? nã *aliorũ quidẽ imperiũ iuscipi, sibi ipsi vero imperare* b *nemo potest. Nulla*, inquit Pomponius c, *obligatio consistere potest, quæ à voluntate promittentis statum capit*: quæ certe ratio, non modo probabilis est, sed etiam ad persuadendum necessaria; scilicet principẽ suis legib. ac iussis obligari nullo modo posse. Vt n põtifices maximos sibiipsis man d vincire posse negãt Põtificii iuris interpretes; ita nec summus quoq; princeps, imo nec magistratus, aut priuat9 quisquã, edicere aut imperare sibi potest. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum subiecta clausula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. vt ab omnib. intelligatur, leges tametsi iustas, ab vnius iubentis voluntate pendere.

b *Ille à quo §. sempronium, ad Trebel l. venit. de arbitr. cap. innotuit. de elect.*
c *l. à Titio. §. nulla. de verbo. oblig. l. si quis, in principio, de legat. 3.*
d *c. mardesti 2. q. 4. licet Archidiaconus, cõtra sentiat in c. 2. de const. lib. 6. ex c. nemo. 11. q. 3. In. And in c. 2. de rat. & in regul. cui licet. de reg. lib. 6. ca. diudum, de præbend. lib. 6.*

Sed legibus diuinis ac naturalib9 principes omnes ac populi æque obligantur, quas qui perrumpere aut infirmare tentabunt, diuinæ maiestatis iudicia non effugient.

effugient. Quod igitur summum in Republica imperium legib. solutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges ptinet. Nã inter Pontifices, is qui iura maiestatis omnium optime norat, & qui fere omniũ imperatorum, ac Principum Christianorum potestatem sibi subiecerat [a], *summũ imperium eius esse dixit, qui ordinario iuri* (id est, vt ego interpretor, *patrijs legibus*) *derogare potest.* Num igitur princeps patriis legibus, in quas iurauit, obligatur? Distinctione res opꝰ habet. Si Princeps seipsum sibi iureiurando adegerit, obligatio iurinurãdi, ꝓpter ea q̃ diximus, consistere non potest: cum ne priuatos quidem teneat iusiurandũ mutua inter ipsos obligatione cõtractũ; si eiusmodi sint pacta cõuenta, à quib. discedere lex ipsa patiat; etiãsi pacta honestati consentanea sint. At si Princeps alteri Principi iureiurando leges à se, vel à maiorib. latas non violaturum se promiserit, obligatꝰ tenetur, si quid alterius Principis interest: si nihil est ꝙ alterius Principis intersit, ac ipse q̃dem qui iurauit, obligatur. Ac tametsi Alexãder Imolensis, omnib. fere cõmentariis, ac respõsis statuit, *Pactasouenta, quæ nullã vim habitura fuissent, sola vi iurisiurãdi vim accipere* (q̃ sententia nulla vel ratione probabili, vel auctoritate confirmari [d] potest) nihilominus tamen Principes suis edictis ac legibus, quas etiã iureiurando cõfirmauerint, teneri negauit [e]. Idẽ iudicandum relinquitur, si Princeps iurat ꝙ quid promiserit priuatis.

Quod autẽ diximꝰ, iuratos Principes iis pactis, q̃ cũ aliis Principibꝰ, aut subditis fecerint, si iusta sint, obligari, non ideo id fit, ꝙ iurati sunt, aut quia suis legibus obligantur, sed quia iustis cõuentionibus quisq; tenetur, id quod alterius interest, siue iuratus siue iniuratus sit: & ex iisdem causis, quib. priuatus ac subditus quisq; in integrum, si capti sunt, restitui potest: siue aliena fraude ac dolo, siue errore, siue metu circumuentus est, nõ tantum in iis quæ ad iura maiestatis imminutæ, sed etiam in iis, quæ ad priuata cõmoda ratione sq; domestica attinẽt. Atque in eo quidem plerosque tam labi ac

a Innocentius 4. Panormitanus in c. Inquisitionis, de elect. cap. vna.

b l. iurisgentium. §. si plagii. cum §. sequentibus. de iurand. 23 q. 5. c. l. vlt. qui. cogi. posse.

d Carolus Molinæus vbiq; ad notas consiliorum Alexandri & Alex. consil. 224. lib. 6. & Paul. in l. clarl. de fide instrum. C. & Canonistæ in glossa distinctionis 31. Pan. in c. proillorum. de probandis.

decipi[a] videmus, qui *pacta conuenta*, *Principum leges* ef-
putant, quam qui leges *pactionatas* (vt eorum verbis v-
tamur) appellant[b]: cũ scilicet princeps, rogatione po-
puli legem tulit, acceptis ob id à populo pecuniis, vel
exacto tributo: nunc enim Aragonenses Regem sua le-
ge teneri aiunt, cæteris legib. non item: quibus tamen
derogare posse confitentur, sublata causa, propter quã
lata lex est. quod vt verum sit, & ratione[c] ac auctori-
te confirmari possit, nihil tamen pecuniis opus est, aut
iureiurando, si subditorum interest, legem seruari: Pa-
tn. *Principis instar oraculi esse debet*: dignitas autem princi-
pis agitur, si vel subditi tam improbum esse opinẽtur
vt nisi iurato credi non debeat, vel tam auarum vt pa-
cta conuenta sine mercede seruaturum non putent.

Hoc igitur teneamus; *Principi leges à se latas sua volun-
tate, ac sine subditorum consensu, abrogare, vel quadam ex
parte legibus derogare, vel subrogare, vel abrogare licere, ac
semper licuisse, si æquitas ipsa id postulare videatur*; *derogari
vero, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obscura, aut am-
bigua, sed singulari verborum conceptione fieri debet*[d].

Quod si nulla legis abrogandę causa probabilis est,
contra officium boni Principis faciat, si legem abro-
gare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur[e],
nisi quaten⁹ vtilitatem ab eis percepit, Exemplo sit il-
lud, ꝙ Aragonenses populi questi sunt apud Alphon-
sum regem, leges numismatum ab eo diminutas esse,
falsa vtilitatis specie, nõ sine maximo subditorũ detri-
mẽto, cõtra pacta cõuenta Iacobi Fortunati Regis Ara-
gonię anno MCCLXV; & Petri Regis anno MCCCXXVI.
ꝙ iurati populo ꝓmiserunt, se numismatum leges in-
uiolabiles habituros, eoq; nomine populus septimo
quoq; anno à singulis singulos exigere *Maranedios*, (id
est duodecimam fere partem assis Romani) eorum q
Maranedios quindecim in censu habuerint, & in ærã-
rium Principis inferre tenẽtur. At regnum Taraconẽ-
se hæreditariũ est, ꝙ qdẽ ad successores vtriusq; sexus
delatũ Sublata vero causa legis ferẽdæ, id est, tributo,
nihil

[a] *Bal. in l. dona-
tiones de donat.
inter virum &
uxorem (C. Ty-
rus, & Bar. in l.
digna vox. de
leg. b. C. Tar. &
Castrens. in l.
princeps. de legi.
Anto. Butrio, I-
mo. Io. Panor-
mitan. Felin. in
cap. 1 de probat.*
[b] *Petrus Bel-
luga in specul.
tit. 1.*
[c] *Imola, in
summa de con-
dic. indeb. & in
ca. 5. de prob. at.
& ex Ispen. de
donat. inter vi-
rum & uxorem.
C. Innocentius.
in cap. ne cui. de
indic. & ca. li-
cet. de elect. in 6.
d Bald. in l. hu-
manum. de legi.
C. Archidiaco-
nus in c. 1. as cõ-
stit. li. 6
e cap. vlt lib. 6.
de referip.*

nihil obstat quo minus princeps legē abrogare possit.

Non est igitur cōuentionum ac legum perturbāda ratio; cum lex ab eius voluntate pendeat, qui suam in Republ. potestatem adeptus est, & qui sua lege, subditos omnes tenere, [a] ipse vero teneri nō potest: at cōuentio inter ciues ac principem, mutuam habet obligationem [b], à qua discedi sine mutuo [c] consensu nō potest. In quo genere Princeps nihil habet, q̄ subditis superior [d] esse videatur; illud tantum, quod sublata causa ferendę legis, in quā ipse iurauit, nec sua lege tenetur, nec iureiurando [e] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene à doctrina informati, nullo sese iurisiurandi vinculo patiuntur obligari, cum de legib. agitur, aut certe summum Reipublicæ imperium non habent.

a l. nō dubium. de legibus. C.
b l. Labeo. de verbor. sign.
c l. ab emtione. de pact. l. nihil tam naturale. de regul.
d Cynus, Bal. Bart. Salyc. in l digna vox. de legib. C. Iaso in l. 1. de constit. princip. C. Felin. in ca. translato. de constitut.
e Bald. in l claris. de fiduc. C. Panor. in cap. pro illorum. de prabendis. Alexand. cons. 224. lib. 6. & cons. 122. & 125. lib. 4.

Cur igitur, dicet aliquis Imperator Germanorū, q̄ Principes omnes Christianos dignitate antecedit, priusquam initiatus & sacris auspiciis auguratus sit, iusiurandum præstare solet: verbis à Pontifice Agrippinensi conceptis; se leges imperii minime violaturum; ciuib. ex æquo bono iura daturum; Pontificis maximi maiestatem comiter obseruaturum; Romanam religionē summa pietate defensurum; pupillos, egētes, ac peregrinos omni caritate amplexurum. Hanc formulā iurisiurandi qua se Carolus V. Imperator obligauit cum initiaretur, Cardinalis Caietan [g] ad Pōtificem maximū misisse dicitur. Neque id mirum, cum *Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur*, vt suo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta sese obseruaturos iureiurando spōdere consueuerunt; ac subditi quoq; Principis, ex maiorum moribus & institutis se iussa facturos. Regium nomen sanctum est & augustum: sed pleriq; non tam reipsa, quā appellatione Reges sunt, vt de Regib. Daniæ & Bohemię fertur. Idem quoque de regib. Epirotarum iudicium faciem [g]. ¶ Neq; vero maiores nostri, iusiurandum à regibus, vt leges seruarent, extorqueri voluerunt. Testis est formula, ex antiquis Rhemensiū

Iusiurandem Philippi 1. Regis Francorum, Henrici filii.

archiuis accepta, quam describere placet. *Iuliani ab Erigium Regem anno* MLVIII. *Henrico regnante* XXXII. IIII. *Calend. Iunii. Ego Philippus, Deo propitiante meæ futurus Rex Francorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & sanctis eius, quod vnicuique de nobis commissa canonicum priuilegium, & debitam legem, atque iustitiam conseruabo; & defensionem, adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo; sicut Rex in suo regno vnicuique episcopo, & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet; populo quoque nobis credito, me dispensationem legum in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum.* Consimilis est formula in Bellocassiorum bibliotheca, & eiusdem Regis: vtraque tamen Pontificium aliquid sapit. Atego formulam, qua nihil purius ac melius fieri potest, ex antiquissimis bibliothecæ Gergobiorum archiuis excerptam, omnib. Regibus ad intuendum & ad imitandum proponam: *Iuro ego per Deum omnipotentem, ac promitto me iuste regnaturum, iudicium, æquitatem, ac misericordiam facturum:* quæ certe formula, ex ipsius Hieremiæ[1] verbis expressa videt: *Ego*, inquit Deus sempiternus, *qui facio iudicium, iustitiam, & misericordiam, & in is summam capio voluptatem.* Quæ formulæ satis indicant, iusiurandum non ita pridem typis excusum in eo libello qui inscribitur, *Regis initiatio*, populari sermone, SACRE DV ROY, ab antiqua formula valde diuersum esse: in vtroque tamen nulla est legis erga principē obligatio posita. At ne reges quidem ipsos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule; neq; item Helias, aut Heliseus in regibus renuntiandis, vlla iurisiurādi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior visa mihi est, quam Henrici Andium Ducis, cum Poloniæ Rex à legatis renuntiaretur, his verbis concepta: *Ego Henricus Rex Poloniæ*, &c. *iuro Deo omnipotenti, quod omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædecessores Reges, & quoscunque Principes dominos regni*

[1] cap. 9.

rum Poloniæ iuste concessa, & quæ in interregno decreta sunt, seruabo, iusque omnibus incolis more maiorum reddam. Ac si quidem (quod absit) sacramentum meum violauero, nullam mihi incolæ regni obedientiam præstare tenebuntur &c. *sic Deus adiuuet.* Hæc formula non *regiã maiestatẽ*, sed *Principis* (id est, in Reipublica primi) conditionem sapit.

Quantum vero ad imperii leges attinet, cum sint cũ ipsa maiestate coniunctæ, Principes nec eas abrogare, nec iis derogare possunt: cuiusmodi est lex Salica, regni huius firmissimum fundamentũ. Quod si leg. b. imperii derogatum sit, hoc sarciri solet à magistratibus; mortuo principe, si quid erit contra leges imperii decretum, aut de iure maiestatis deminutum, aut de prædiis ad Rempublicam pertinentibus vsurpatum.

Hic obiiciet aliquis, Henricum V. Anglorum Regem, Cum Catharinam Caroli VI. filiam sibi desponderet, & Francorum Rex renuntiaretur, *iureiurando promisisse, libertatem ac maiestatem senatus Francorum se minime violaturum, ac modis omnibus operam daturum, vt ijs a magistratibus, ex legum præscripto, diceretur*: sic enim iurasse dicitur anno MCCCCXX. ad X. Calendas Ianuar. Sed hoc ideo factum est, quod peregrinus homo in huius imperii sceptra, contra leges & instituta maiorũ inuasisset, & Carolum VII. quem per senatum parricidii damnari, ac regni iure indignum, ꝓpalam in curia Parisiorum declarari iussisset. Legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorum latæ sunt, nõ aliter apud nos derogatur, quam cuiusq; ciuitatis ordinibus conuocatis, Pontificibus inquã, nobilitate ac plebe, & vnum in locũ, ꝓ duumuiros à principe datos, legitime coactis: neq; tamen Princeps iis legib. municipalib. aut comitiorum suffragiis obligatur, quo min⁹ iis derogare suo iure, si velit, possit; idq; maxime, si æquitas ipsa postulare videatur.

Atq; in eo qdẽ Principis maiestas elucet, cum populi trib⁹ & ordines, humili habitu ad principẽ rogationes ferũt, nec vllã imperãdi ꝓhibendive, nec suffragiorũ pote-

potestatem habent; sed Princeps arbitrio suo ac voluntate omnia moderatur; & quæcunq; decreuit, ac iussit, ea legum vim habent.

Eorum igitur, qui Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradunt, minuenda opinio est; id n. seditiosis hominibus ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neq; n. vlla ratio probabilis adduci potest, *cur subditi principibus imperent, aut popularibus comitiis vlla potestas tribui debeat*, præterquam in ipsius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator legatusve comitiorum suffragiis creari possit. alioquin Reges legib. comitiorum ac populi iussis teneantur, inanis est illorum potestas, inane regium nomen futurum: nec tamen sub tali Principe Respublica popularis esse potest, sed optimatum aut paucorum cœtus, in quo leges ac edicta, non eius qui præest, sed eorum æqua potestate suffragium habent, auctoritate ac nomine imperantur; qui tamen supplices tum vniuersi, tum singuli ad principem rogationes ferant, eiq; fidē ac obedientiam præstare se simulent; quæ omnia tam absurda sunt, vt quid maxime non facile dici possit.

Conuentus Francorum.

Cum n. Carolus VIII. Francorum Rex, apud Turonēses conuentum haberet, annos circiter XIIII. natus, tametsi nunquam antea fuerat, nec postea exstitit tanta comitiorum, quanta illis temporibus, potestas; nihilominus Rellus orator populi, sic orationē quæ typis excusa est, ad Regem conuersus, auspicatur: *Altissime, potentissime, Christianissime Rex, Domine noster naturalis, & vnice: vestri humiles ac obedientissimi subditi, &c. qui huc vestro iussu venerūt, sese sistūt corā vobis, in omni humilitate, reverentia, & subiectione, &c. mihi mādatū est ab vniuersis & singulis, vobis exponere bonā volūtatē, affectionē & firmissimi animi propositū, quod habent vobis seruiendi, & obediendi, & subueniendi in omnibus vestris negotiis, ac voluntatibus, &c.* In summa, omnis illa oratio nihil aliud habet quam perpetuam voluntatis omniū erga regem testificationem,

nem, & supplicem obediẽtiam ac fidem. Eadẽ fere est apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolũ IX. regem, cum tamen vix annum vndecimum attigisset.

Nec aliter Hispanorum cõuentus habentur; quinetiam maior obediẽtia, ac maius obsequium Regi exhiberur, vt videre est in actionibus comitiorum, quæ habita sunt Toleti ab rege Philippo, anno MDLII. cum vix annum quintum ac vigesimum implesset. Regis autem Hispani ad rogationes populi responsa, eadem formula, qua apud nos concepta sunt; his verbis: VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddam, apud Hispanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perspicitur eos falli [a] qui reges Aragoniæ Iacobi Fortunati [b] beneficiis derogare posse negãt: vtenim inane futurum erat beneficiũ post Iacobi regis occasũ, nisi successoris auctoritate staret; ita quoq; necessaria est consequentiũ regum sanctio, cum *æquabilius imperare ex lege* [c] *nemo possit.*

Conuentus Hispanorũ.

[a] *Petrus Belluga in speculo.*
[b] *anno MCCLX. confirmatum est anno MCCCXX.*
[c] *Ille à quo. §. temp. fituum. ad Trebel. ff.*

Ac tametsi cõuentus Anglorũ, q̃ fere altero aut tertio quoq; anno haberi cõsueuerunt, maiorem quandã prę se ferãt populi potestatẽ, vt fere populi omnes ad Aquilonẽ positi, libertatẽ quandã spirant; reipsa tamẽ populos Anglorum supplex ad regem rogationes ferre consueuit. Cum autẽ populus anno MDLXVI. [d] cõmuni omnium consensione decreuisset, nihil in comitiis agere, priusquam Regina successorẽ imperii designasset; eiq; denuntiatũ esset comitiorum decretũ; responsum tamen ab illa tulerunt: *Sepulcrũ sibi, priusquam moreretur, non esse fodiendum*: nec tamen illorum consiliis ac decretis vllum fore locum: nec certe decretis comitiorum acquieuit. Iam vero conuentus Anglorum nec admitti, nec dimitti possunt, nisi Principis edicto, perinde vt apud nos & Hispanos fieri solet. quod satis est argumenti, concilia eiusmodi nullam habere imperãdi, phibendive potestatem. Hoc tamen singulare videri possit, quod q̃ leges populi rogatione, ac Principis iussu feruntur, non aliter quam populi comitiis abrogari

Conuentus Anglorum.

[d] *mense Octobri.*

abrogari possunt. Id enim Dellus Anglorum in Gallia legatus mihi cõfirmauit: idem tamen cõfitetur, legem probari aut respui consueuisse cõtra populi voluntatem, vtcunque Principi placuerit. Et quidem Henricus VIII. rex, summa regiaque potestate, comitiorum decreta vno verbo sustulit; tametsi Reges Anglorũ nõ aliter initiantur, quam si iureiurando promiserint, *se leges patrias minime violaturos*: quod quale sit, satis explicatum opinor. ¶ At obiici potest, tributa temeraria nec apud Anglos, nec apud Hispanos imperari, nec imperata solui, nisi ordinũ consensu id fiat: Idque Eduardi I. Regis Anglorum, veteri lege cauetur, qua populo aduersus Principem quasi clypeo quodam se tueri sæpe visus est. Ego vero cæteris Regibus non plus in eo genere, quã Regibus Anglorum licere puto; cum nemo sit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere sibi fas esse putet, vt Philippus Cominius, se in comitiis Turonensibus dissentisse scribit. si tamen vrget Reipublicæ necessitas, q̃ nõ patiatur comitiorum vocationẽ haberi, nõ est expetenda cõsensio populi, cui salus agitur, quæ post Deum immortalem in Principis prudentia consistit: sed erit de toto genere tributorũ ac vectigaliũ differendi locus. Reges quidẽ Anglorum, tertio quoq; anno, iam inde ab Henrico I.[a] Rege tributum extra ordinẽ à populo petere & obtinere cõsueuerunt: nam Elizabetha Anglorũ Regina quingẽta aureorũ millia populi cõsensu expressit, anno MDLXI. (vt in Hispania quoq; interdũ fieri consueuit) quo genere tributi exigendi iam multos annos abstinuerat.

[a] *Polydorus in historia Anglorum.*

Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam & Henricũ, ex illustri Hauardorum gente, capitis damnatos fuisse, idque populi comitiis ac suffragiis, postulante Henrico VIII. Rege: quinetiam Henricus VI. Rex iisdem comitiorum suffragiis damnatus est: at id factum est in curia superiore, ordinum Pontificũ inquam, ac nobilium, & rogatione curiæ inferioris; vbi plebis legati consimili rogatione ac decreto damnati sunt Comites

Northu-

Northumerlandus, Vesthumerlandus, & cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma ceperant [a]. Non fuit igitur in populo iudicãdi potestas, sed in curia maiore, datis à Principe iudicib. extra ordinem, alioqui omnes populi legati qui ad comitia conuenerant, iudicii participes fuissent. Restat illud quod magis ambiguum videtur: cum enim Mariæ, Anglorum Reginæ, Philippo Hispaniarum Principi nuptura esset, conuentus [b] habiti sunt, vt populus pacta connubialia probaret; sic autem populi decretũ conceptum est: *De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo Hispaniarum Principe, senatus, populique Anglici ordines, in palatio Monasterienſi simul coacti, ita decreuerunt, itaq; sanxerunt: Primum omnia imperia, sacerdotia, magistratus, curationes aque ac fructus omnes, & prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius erarii publici, & quæcunque ad iura maiestatis pertinent, placet ordinibus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati reliqui; nec contractis nuptiis sceptra Regni, summamve potestatem, quaque legibus Angliæ beneficia maritis ab vxoribus tribuuntur* [c], *penes Regem, sed omnia in Regina potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniunctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriusque manu ac chirographo, sigilloque regali confirmari placet; ea tamen lege, vt solius Reginæ auctoritas, sine Rege sufficiat ad legũ & edictorum sanctionem: Regis autem solius auctoritas nullum sit habitura pondus aut momentum.* Hæc ad verbum ex actis publicis Latine reddidimus; vt omnes intelligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam; iura vero maiestatis, ac imperii summam in vni Principis arbitrio versari.

[a] anno 1570

[b] anno 1554 die 2. April.

[c] Vulgo appellatur Courtoisie d'Angleterre. quam maritus vsufructum bonorum vxoris haberet.

Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, q̃ in curia, vel senatu fieri solet, non arguit imperii maiestatem in senatu vel curia inesse; sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus à senatu iudicandis, vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igitur tenemus; *Principis maiestatem*, nec

nec comitiorum conuocatione, nec senatus populique præsentia minui: etiamsi videamus principem pleraque vniuersi tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facile tribuerentur; vel, quia singulorum voces minus exaudiuntur, quam vniuersorum: vel quod princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis vero populum videt auditque per se, aut pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate coactus iustas rogationes admittit. Ex quibus efficitur, summum imperium maiestatis in eo potissimum versari, cum non modo singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisq; imperentur. Sæpe videmus, sine ordinum conuocatione aut consensu leges à principe abrogatas. Neq; id nouum nam ante Philippi Belli ætatem, q iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat; cum satis esset arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[a]: quod edicto sublatũ est sine populi aut comitiotũ rogatione. Lex itẽ; qua fœminæ à publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est à Carolo VI. Rege sine populi consensione.

[a] contra l. eum quem. de iudic. ff.

Neq; modo æquũ est, sed etiam necessarium, *Leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula; quæ essent inutilia, nisi ad omnem cæli faciem & opportunitatem moueri & conuerti possent*; vt ve-ctissime Sextus Cæcilius dicere solebat; *ne ipsa nauis cum gubernatore prius naufragium patiatur, quam vetitum consuli possint.* Quod si magistratib. interdum ea potestas, cogente Reipublicæ necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quanto magis summo principi necessarium? Ob id n. Augustus cum M. Antonii copias ad Actiũ fugasset; legibus solutus est à senatu; tametsi neq; regiam, neq; summã potestatẽ haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiã, Vespasianus legib. non modo à senatu, sed etiã à populo solutus esse dicitur; & summa potestas omnis est in eũ trãslata lege Regia, quæ de imperio eius lata memoratur[b], quæq; marmoreis lapidibus inscripta Romæ exstat: quanquam ridiculum videri possit legem Regiam ad populum latam fuisse,

[b] In l. 1. de constitut. princip.

fuisse, cum Tiberius iura comitiorum ac suffragiorū, ab Augusto plebi relicta, penitus. ademisset [a].

Quod si necesse est principem aut optimates qui legibus præsunt, eisdem obligari, nec leges iubere posse, nisi prius à senatu fuerint aut à populo probatæ; certe si ne senatus, aut populi consensu nō potuerunt [b] antiquari; tamen in Republica populari fieri nullo modo potest, cum populus vniuersus sibi seipsum obligare non possit. cur ergo populus Romanus iurabat in leges? [c] Id à Saturnino tribuno plebis initium accepit, vt legib. à se latis arctius patres obligaret: q; deinceps in omnibus legibus factum scribit Dio Nicæus [d]. Sed aliud est vniuersos aliud singulos obligare: ciues quidem singuli iurabāt in leges, vniuersi nō iurabant: quia singuli vniuersorum imperio tenebantur. Iusiurandū vero ab vniuersis fieri non poterat: est n. corpus quoddā vniuersitatis, à singulis potestate & natura diuisum; deinde iusiurandum cōcipitur à maiore potestate; nihil autē populi vniuersitate in Republica populari maiꝰ esse potest. At in monarchia tum singuli ciues, tum vniuersi iurant in fidem vnius Principis, qui post Deum immortalem obligatur nemini: est n. iusiurandi ea vis, vt is, cui præstatur semper sit superior: ac propterea vasallus dat quidem, nec tamē accipit fidem, licet patroni ac vasalli mutua sit fides, & tuendæ salutis ac dignitatis vtriusq; obligatio cōtracta.

a Tacitus & Tranquillus in Tiberio.

b Nihil tam naturale, do regib.

c Plutarch. in Mario. Appian. lib 1.

d lib 37.

Quod si verum est, summum principem post Deum æternum nullius iureiurando teneri; cur Traianus Augustus stans & erectus ante consulem sedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quod adeptus consulatum vna cum principatu, more Consulum iurauit, ineunte magistratu consulari; quod iusiurandum ab omnibus magistratibus Calendis Ianuariis præstari solebat in Capitolio: altera ratio est, quod Imperatores Romani summam initio potestatem non haberent, sed *Principes* tantum appellarentur, id est, in Republica omnium primi; quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS, non *Monarchia* vocatur: *Princi-*

cipatus autem *Aristocratia forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior est*, vt apud Venetos. Imperator enim seu Princeps Romanorum, auctoritate quidem cæteris, nō imperio præponderabat. Sed maxima pars pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt: id autem satis intellectum est, imperante Caligula crudelissimo tyranno; qui cum reges exteros ac populi Romani socios ad cœnam admisisset, de dignitate inter ipsos obortam contentio est; quibus vt silentium imponeret, hunc Homeri versum ex Iliade vsurpauit, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω; εἷς βασιλεύς. *Parum*, inquit Tranquillus, *abfuit, quin speciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema circumponeret.* Nam in principatu, prætor, seu princeps, qui cæteris præest, summam potestatem non habet, vt postea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametsi plerique Romanorum Imperatores summam potestatem inuasissent, ac populo libertatem variis fraudibus extorsissent; Traianus tamen tanta naturæ bonitate, cæteris omnibus præstitisse dicitur, vt mirum videri nō debeat, si iuraret in leges; vt scilicet cæteros ciues suis exemplo ad leges obseruandas inuitaret: sed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum, iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes panegyrica oratione complexus est, exclamat hunc in modum: *Rem*, inquit, *nouam, & nunquam antehac auditam: Iurat is, per quem iuramus*, &c. Sub occasum Imperii Theodoricus, vt sensatus populique Rom. gratiam ambiret, *Ecce*, inquit, *Traiani nostri clarum seculis reparamus exemplum, iurat vobis per quem iuratis.* sic enim Cassiodorus. ¶ At vero simile est cæteros principes exempli illud imitatos fuisse, etiamsi pleriq; hæreditario iure summam potestatem adipiscantur. Horum tamen pleriq; versus Scythiam & Aquilonem, ita concipiunt iusiurandum, vt de maiestate plurimum detrahere videantur. Et certe Danorum optimates ac patricii, ineunte Friderico Daniæ rege principatum, intercesserunt, nec prius illū initiari aut à pontifice

Vide 1o cum ad verbum, & huc transcribe.

ibus inaugurari permiserũt, quã iurasset, se nullum ex nobilitate capitis damnaturũ [a] aut proscripturum, sed iudicium senatui relicturum; nobiles ité omnes, in subditos suæ iurisdictioni, vitę ac necis potestatem habituros, absq; extra prouocationem; nec principem mulctarum arbitrum futurum: nec item honores aut imperia prætoria daturum, sed hoc in senatus potestate futurum. Ex quibus efficitur, Fridericum, Daniæ quidem principem fuisse, Regem non esse, nec iura maiestatis habere. Consimile iusiurandum antea extortum erat à Friderico huius auo, cum bellũ gereret aduersus Christiernũ, qui regno exactus est, ac post exilium diuturnum reuersus, tãdem in carcere, vbi annos xxv. exegerat, diẽ extremũ obiit. At ne Fridericus is, qui nunc principatũ habet, iusiurãdum impune violare possit, Optimates ac Pontifices cũ ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui potestatem non multo maiorem quã Daniæ princeps in suos habuisse videtur: ex duob. autẽ alterutrum necesse est, scilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere summã potestatem, aut perfidum esse, si vel vnã legem abrogarit: vt certe leges interdum antiquare non modo vtile, sed etiã necessarium est, pro locorum, tẽporum ac personarum infinita varietate: aut si demus principẽ quidem legibus solutũ iri, sed iis conditionibus ne legẽ inconsulto senatu populove iubeat, etiam si contra senatus populive decretum legem ferre possit; necesse erit principem iureiurãdo, quo seipsum astrinxerit, à senatu populove solui: ac subditos vicissim qui iurauerint in leges, tum singulos tũ vniuersos, à principe iurisiurãdi obligatione liberari; ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipubl. maiestas mox in hanc, mox in illã partẽ inclinet, nec habeat vsquã locũ in quo cõsistere possit: quib. positis absurditates innumerabiles in Republica consequẽtur, quæ cum iure maiestatis, tota ratione pugnent.

[a] Liu. 1132.

Plerique tamen ita statuunt, & quidem ii, qui plus in eo genere sapere sibi videntur; principẽ in leges patrias iurare oportere. Quę quidem disciplinæ iura maiestatis,

quæ sacrosancta esse debent, omnino labefactãt & conuellunt, & vnius potestatem, cum paucorum populive imperio conturbant: quo fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, sibi eripi sentiunt, id est, legum ciuilium potestatem; diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adæquatis, vtrisque se solutos esse arbitrentur. Exemplis igitur ea diximus illustrare placet, vt omnis hæc disputatio planius ac melius intelligatur.

Morib. Persarum ac Medorum leges à Regibus lata sempiternas fuisse, apud Danielem [a] ter repetitum legimus: ac tametsi Rex Medorum supplicio prophetã eximere vellet, qui fraudẽ capitalem admisisse dicebatur, nihilominus à principib. prohibitus est; cum diceret, morib. maiorum edicta regis immutabilia esse oportere: quibus cum Rex inuitus, vti videbatur, acquieuisset, Daniel ad bestias dãnatus est, & leonibus famelicis obiectus. Quod si nõ licuit Regi terrarum potentissimo suis legib. derogare, profecto subuerti oportet ea, q̃ de iure maiestatis iecimus fundamenta: neq; id tantũ in regno, verumetiam in populari statu. Nam Thucydides belli Peloponnesiaci originem ex eo cepisse scribit, quod Athenienſium lege Megarenses ab Athenarum portu prohiberentur; in quo iura gentium violari Megarenses apud socios querebantur. Itaq; Lacædemonii legatos Athenas miserunt, qui ab Athenienſibus peterent vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Republica summa tunc erga populum gratia & auctoritas fuisse dicitur, respondit; more à maioribus accepto leges à populo probatas, & ad columnam publicam appositas immutabiles esse: ex quo cõsequitur, populum Athenienſem nõ modo suis, sed etiã maiorum legibus obligatum fuisse. Quinetiam Theodosius Augustus, leges à se latas nõ aliter vim habere voluit quam, si probarẽtur senatus decreto [b], cui Senatores omnes acquieuissent. consimile est illud Ludouici XI. regis, in lege, quam de ordine quæstri tulit, ne scilicet regi bellum indicere, aut qui

a Daniel. c. 6. Lex Medorũ.

b l. humanum. de legib. C.

alia

aliud, quod ad Reipublicæ ſummam ptineat, ſine eque-
ſtris collegii decreto ſuſcipere liceret. Quo fit, opinor,
vt noſtris moribus edicta regia non ante vim habere vi-
deantur, quam in curia maiore cuiuſque prouinciæ pa-
tentibus portis promulgata, idque rogatione Procura-
toris fiſci; deinde curiarum cõſenſione fuerint compro-
bata. In Anglia vero moribus antiquis receptum eſt, ne
legibus quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, locus ſit,
niſi de ordinum conſenſu ferantur[a]. [a] Polydorus.

Hæc argumenta vt veriſimilia ſint, non tamen efficiunt, vt à ſuſcepta ſententia & politica diſciplina diſcedere debeamus. Nam q̃ de Medorum moribus, ac regia poteſtate in legib. abrogandis obiiciebant, falſa, & in caput Danielis ab aduerſariis excogitata fuiſſe planum eſt, cum iniquo animo ferrent, ſapientia quidem & ſtirpe regia clarum, ſed tamen peregrinum principem in ſumma & gratia & auctoritate plus cæteris valere apud regem; qui vel hominum improborum calumniis circumuentus, vel periculum facere cupiẽs, num Deus Danielis hominem morti erepturus eſſet, illum ad beſtias damnauit. cum vero admirabilem Dei potentiam, & in ſuos benignitatem Princeps expertus fuiſſet, Danielis aduerſarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certe regem legibus à ſe latis ſuperiorem eſſe, exitus comprobauit. Conſimili exemplo Darius, is qui Mnemon vſurpatur, legem, qua Iudæos omnes à ſtirpe deleri iuſſerat, Heſteris rogatione[b] antiquauit. Quæ vero Pericles legatis Lacedæmoniorum reſpondit, non tam ad rei veritatem, quam ad ſpeciem ab eo quæſita ſunt, vt belli gerendi occaſione arrepta, aduerſariorum accuſationes & iudiciorum vim eluderet, vt veriſſime Timæus ac Theopompus ſcripſerunt, nec Plutarchus ab ea ſententia longius abeſt, nec illam refellit. At legati Lacedæmoniorum Periclis ſophiſma Laconico dicterio reiecerunt, cum legem, quæ de columna pendebat, non tolli, ſed conuerti poſtularent. Nam ſi Athenienſium leges immutabiles fuiſſent, cur tanta apud illos varietas & in- [b] Hoſter. cap. penult.

finitas legum, quas perpetuis magistratuum rogationi-
[a] *Plutarch. in Demetrio, Demosthene, Phocione.* bus iubere consueuerant [a], vt veteres, nouis renascenti-
bus antiquarent: Sed Periclem legatis Spartiatarũ, fals
pro veris imposuisse, planum fit ex oratione Demosthe-
nis quam habuit aduersus Leptinem, qui legem tulera
ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, re-
que capitale esset iis, qui priuilegii extorquendi causa
aut de lege abrogãda, rogationem ad populum tuli-
sent. Demosthenes Leptini acerrime restitit, ac perfe-
vt rogatio antiquaretur: cum aperte docuisset, hac le
populum sua potestate omnino spoliari, nec scilicet de
inceps vllum beneficium aut immunitatem meren
tribuere; aut leges a se latas, si Reipublicæ vtilitas id po
sceret, abrogare posse. Exstat etiam actio popularis ap
Athenienses aduersus eos, qui rogationem legibus con-
[b] *Demosth. in omnib. fere orationibus.* trariam, ad populum ferebant [b]: non tamen huiusmo
actione magistratibus aut priuatis, legum ferendarum
potestas eripiebatur, quo minus legem nouam antiqu
meliorem, probarent. Legibus etiam, quibus cauebo
tur, ne mulctam semel irrogatam condonare aut mino
ere liceret, sæpissime derogatum est, & quidem in ipsi
Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demosthenis gratiam
cum variis populi iudiciis damnati, in singulos trigin
[c] *Plutarch. in Pericle, Demetrio, Demosthene.* aureorum millium mulcta [c] dicta fuissent. Id nostris quo
que moribus vsurpari videmus, ne scilicet mulcta fis
soluta repeti possit, quam tamẽ, causa cognita interdu
repeti videmus.

Legum ferẽdarum adiectiones.

Est igit populis omnib. vsitatũ, vt q leges ferũt, quo p
habeãt põderis, vulgarẽ hãc clausulã subiiciãt, EDICT
PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS, &c. tu
etiam illud principio cuiusque legis, VNIVERSIS PRA
SENTIBVS AC FVTVRIS; quæ verba ad sempiterna
posteritatis memoriam inseruntur, ne lex à quoquam
infirmari possit. Iam vero nostris moribus leges huius
modi quæ habent perpetuitatem, cera viridi, ac seri
ceis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniuntur: a
edicta tamen temporaria, nec sericei funiculi, nec cer
viridi

viridis, sed flaua adhibetur. Non magis tamen vlla perpetua lex est apud nos, quã apud Græcos & Romanos, qui in legibus ferendis hanc clausulam subrogare consueuerant; VT NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX INFIRMARI POSSIT. quæ verba si perpetuã causam haberẽt, cur populus eodẽ pene momento, quo legẽ probarat, abrogauisset? Qua de re Cicero ad Atticum [a] scribens, *Scis*, inquit, *Claudium sanxisse, vt vix, aut omnino non posset, nec per senatũ, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarẽtur, nam si id esset, nulla fere abrogari posset. neque enim vlla est quæ non ipsa se sepiat difficultate abrogationis: sed cum lex abrogatur, illud ipsum abrogatur, quo modo eam abrogari oporteat.* Hæc ille. Apertius tamen intelligitur ex oratione Fabii Ambusti aduersus intercessionem tribunorum plebis, q̃ duos cõsules è nobilitate, à populo creari potuisse negabãt, cũ lege prius lata cautũ esset, vt alter cõsulum à plebe crearetur. Fabius legem duodecim tabularũ vsurpauit, cuius hęc verba sunt: QVOD POSTREMVM IVSSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO [b]. Videmus igitur Medos, Persas, Græcos, Latinos, iisdem cautionib. ad leges sanciendas ac stabiliendas, vti consueuisse, quib. Reges nostri, q̃ sæpe legib. à se latis, hæc verba subiiciunt; VT NEC ANOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT; aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR.

[a] *l. 3 epist. 23.*

[b] *l sed & posteriores, de legib. ff.*

Nec tamen sibi quis ita legem dicere potest, quin ab ea discedere [c] possit. Itaque posterioribus edictis, ac legibus, superiorum abrogationes, ac derogationibus derogationes fere semper subiiciuntur. Itaque Solon sapienter, qui noluit, Athenienses suis legibus vltra centũ annos [d] obligari. Quanquam se viuo ac spirante, & quidem præsente, suas leges magna ex parte antiquari se iniuito passus est. Ea vero, quæ dicitur *legum publicatio ac probatio* in senatu vel comitiis, apud nos magnũ habet ad leges tuendas põdus ac momentum: non quia princeps huiusmodi probatione teneatur, aut legem sine senatus

[c] *l nulla, de verb. obli. l. ille à quo, §. temperatum, ad Trebell. l. si quis, in princ. de legat. 3. l. pen. de arbitris, Vald. in l. clari, de decom. & Alexand. cons. 224. lib. 6. Pavor. in ca. pro illorum. de probend. & Plutarch. in Solone.*

[d]

populive auctoritate, vel consensu, iubere per se non possit; sed id tamen senatu probante fieri, humanum est, inquit Theodosius [a]; quod Baldus [b], interpretatur non tam necessitatis esse, quam humanitatis: vt illud quoque, Digna [c] vox est maiestate regnantis, legibus alligatum principem se profiteri: & certe nihil melius, nihil principe dignius, quam eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare; id enim ad cultum & obedientiam subditorum erga principem valet plurimum: contra vero nihil & ad principis, & ad legum contemtum pernitiosius, quam quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perumpere ac labefactare: vt Senator ille apud Liuium [d], *Leuius est, inquit, & vanius, sua decreta tollere, quam aliorum.* Sed aliud est, vltro ac sponte quid facere, aliud, ad id exsequendum obligatione teneri.

[a] *l. humanum. de legat. 1. in d. l. humanum.*
[c] *l. digna vox. de constit. prin. l. ex imperfecto. de legat. 3. & l. ex imperfecto. de testam.*
[d] *lib. 3.*

Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari leges prohibeat; num necesse habet suis legibus parere? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est, quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua principes omnes [e] multo magis, quam subditi obligãtur; & ita obligati tenentur, vt nec per senatum, nec per populum solui possint, quo minus Dei præpotentis iudicio sisti cogãtur. Deus n. acerbiorem de Principibus, quam de reliquis quæstionem exercet; vt sapientiæ magister Salomõ, idemque Rex verissime scripsit: cui cõgruit Marci Aurelii, eius qui ob sapientiæ studium, *Philosophus* est appellatus, dictum illud; *Magistratus quidem ipsos de priuatu, principes de magistratibus, Deum autem de principib. decernere, ac iudicare.* Hæc duorum principum, qui sapientia cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est. tertium adiungere placet: Antigonum Asiæ Regem; cui, cum assentator diceret: *Omnia Regib. licere, ac semper licuisse. Ita quidem, barbare* inquit Antigonus, *ac tyranno.* Primus omnium opinor Anaxarchus exstitit, qui Alexandro blanda oratione persuasit, *Iustitiã ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil à Principibus iniuste fieri posse*: capitalis Anaxarchus, & certe dignus, qui crudelissimo supplicii genere plecteretur, a princ-

[e] *Bald. in § vlt. colum. 1. iii. qui feud dare Marti. Lauder. in tract. de princi. vers. 305. Bald. in l. 2. colum 7. vers. item not. de seruitutib. & aqua. Felin. in ca. 1. col 10. ver § Alexand. consil. 216. can. sunt quadam. 25. q. 1 Spec tit. de le § nũc. & DD 1. l. vlt. § ornatrix. C.*

principum iustitiam illam in seipso experiretur, cum enim in potestatem Cypri Regis, cui omnium infensissimas erat, incidisset; rex illum incudibus superpositum malleis contundi iussit. At quanto verius Seneca, *Cæsariam omnia licent*, inquit, *propter hoc minus licet.*

Qui autem principes, legibus & pactis conuentis solutos esse statuũt, nisi Dei præpotentis, ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis iusta conuentione contractas excipiant, maximam [a] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclare itaque Romani magistratus, qui in rogationibus, ac legibus, quas ad populum ferre consueuerant, hanc clausulam ad extremum subiiciebant; SI QVID IVS NON ERIT, E. E. L. N. R. quibus verbis significabant, *si quid iustum non esset, id populum rogari ius non esse.* Omnium tamen absurdissime, qui principem quidem nihil contra leges diuinas, contraq; naturæ iura statuere posse confitentur [b]; sed cum hac exceptione, *nisi ratione probabili ad id faciendum adducatur.* Quænam ratio probabilis excogitari potest, qua leges diuinas perrumpere debeamus? inde manant illa: *Qui à pontifice maximo legibus diuinis solutus sit, huic apud Deum immortalem satis cautum* [c] *esse*: quod quam verum sit, aliorum esto iudicium.

Sed occurretur ab iis, qui omnia iustissimis ponderib. exigunt: *Si naturæ legibus, id est, recta rationi Principes omnes obligantur, lex autem ciuilis, æquitati sit & rationi consentanea, illud quoque consequens est, Principem legibus ciuilibus obligari*: nam eo pertinere videtur illud Pacatii ad Theodosium Augustum; *Tantum tibi licet, quantum per leges licebit.* distinctione res eget, vt quæstio planius definiatur. Autenim in legibus propositis agitur de eo quod publicum est, aut priuatum, aut vtrisque commune: & in vniuersum quicquid illud est, aut vtile, non tamen honestum; aut honestum, nec tamen vtile; aut vtile simul & honestum est; aut neutrum omnino. *Honestum id appello, quod æquitati naturæ consentaneum sit*: hac autem æquitate Principes omnes teneri constat: cum, quod natura

a *Accurs. in l. princeps de leg.*

Elus, ea lege nihilum rogatur.

b *Decius & Anton Butrio, Innocēt. Imola, Panormit. in cap. qua in ecclesiarum. de constitut. ex l. quoniam. de præscrib. imp. C. Felin. in d cap. col. 5. vers. limitat. & col. 14.*

c *in ca. non est. de voto. Innocent. in ca. cum olim. col. 2. de clericis coniug. & in c. 1 col. 5. & 14. de constit. Panor. in cap cum venissent. col. 5. de electione. Innoc. Butrio, Imola in c. 2. de renuntiat. Felin. in ca. qua in ecclesiarum. de constit. col 7. vers. dominus.*

doceat, id legibus naturæ, quibus Principem parere oportet, sit omnino comprehensum: neq; lex huiusmodi ciuilis est, sed potius naturalis; eoquo magis, si cum vtilitate coniuncta sit honestas; sin quod iubetur nec honestum sit, nec vtile, tametsi à legibus alienum esse debeat; princeps tamen iis legibus, quibus non tenetur, subditos obligare potest, si nihil habeant cum turpitudine coniunctum: sunt n. honesta quædã, sunt turpia, sunt etiã inter vtraque media. Si turpe opponatur honesto, æquum est honestati locum relinqui; vt Aristides Iustus, cui Themistocles consilium communicare iussus erat, Athenienses respondit; *Themistoclis consilium vtile quidem esse Reipublicæ, turpe tamen sibi videri.* Athenienses re intellecta, nihil amplius inquirendum, sed consilium illud reiiciendum decreuerunt. Hic popularem in modum loqui necesse est, quando in disputatione de Republica versamur; quæ ad subtilitatem philosophorum exigi non debet: nam illi statuunt *nihil vtile esse, quod nõ sit honestum, nec honestum, quod non idem iustum sit.* sed iampridem lapsa consuetudo deflexit de via; vt necesse sit, honestorum ac vtilium diuisas habere rationes. Quod si decus abest, vtile tamen sit quod iubetur à Principe; non ipse quidem ea lege tenetur, tametsi subditos sua lege obligatos habet; modo nihil contra naturam, contraque diuinam legem iubeatur.

Est igitur in principis vnius potestate, leges huiusmodi vtcunque volet, abrogare; iisve derogare, subrogare, obrogare, vt leges vtiliores, aut etiam minus vtiles ferat: habent enim honesta, iusta, vtilia, suos quodammodo gradus. Quod si principi licet, duobus propositis vtilibus, quod minus vtile sit, iubere; eidem quoque licebit, duob. propositis honestis, quod minus honestum, minusque iustum sit, amplecti; & hæc quidem iubere, illa vero prohibere; etiamsi lex aliis quidem vtilibus incommodum, aliis afferat vtilitatem; dum tamen publica commoda priuatis, quoad eius fieri poterit, anteponantur. nec tamen si Princeps aliter decreuerit, su-

di

ũtos honestatis,aut æquitatis specie,leges infringere o-
portet.vt si Princeps,vrgente fame, res ad victũ necessa-
rias exportari prohibeat; id quod non modo iustum,sed
etiam sæpissime necessarium est: deinde accepta pecu-
nia,priuatis quibusdam id permittat, tametsi mercato-
rum,quib. affluit frumenti copia, & Reipublicæ detri-
mento id fiat;nõ tamen iis licet euehere frumenta,quo-
vsq; lex à Principe antiquata fuerit:etiamsi maxima per-
rũpendæ legis occasio præbeatur; cũ scilicet ciuitas rei ũ
omniũ,quæ ad victum & cultum necessariæ sunt,abun-
det;ipsaq; ratio naturalis suadeat peregrinis, fame ac in-
opia oppressis, succurrere:cum vetantis legis maior sit
potestas,quam æquitatis? cuius speciem obtendere suæ
cupiditati cuiq;liceret,nisi planum sit,Principis interdi-
ctum diuinas ac naturæ leges violare.

Incidunt etiã sæpe causæ,q̃ vetant Principes suis legib.
parere,tametsi iustissimæ sint,& Reipubl.valde vtiles:vt
si prohibeat armorum vsum omnib.ciuib⁹,prętereq̃ prę-
torianis militib.;aut iis quos ad vrbis præsidium reseruarit.
Huic legi Princeps si parere velit, legum interitus sequa-
tur, quia principem,ad legum & ciuium tutelam,aduer-
sus improbos armari necesse est.Idem iudicandum relin-
quitur de legibus,q̃ vel ad singulos, vel ad paucos perti-
nent,quæ *priuilegia* dicuntur, aut ad breue tempus, aut
certo quodã loco feruntur;aut q̃ pœnas quarum infini-
tam varietatem habem⁹, contineãt:nã tametsi scelerum
vltio à natura ducit, pœnarum tamẽ acerbitas ac lenitas
pẽdet ab hominũ legib.ac institutis, quib.Princeps ob-
ligari non debet,nisi quatenus leges ciuiles cõgruunt æ-
quitati naturali;qua sublata,princeps quidẽ omnino le-
gib.huiusmodi solutus est;nõ tamen subditi, quib.pare-
re necesse est,quousq; leges abrogatæ fuerint.

Est n.nõ modo naturæ lex illa, sed etiã inter diuinas
sæpi⁹ repetita; *Principũ,qui Dei cõcessu ac potestate populis tri-
buũtur,edictis obediẽdũ, nisi cũ natura ipsa pugnẽt, cũq; legib. à
Deo latis, quibus Principes omnes æque ac populi tenentur*: &
quemadmodum patronis fides datur à clientibus, sine
cuius-

cuiusquam exceptione, præterquam Regis, qui summum in omnes omnium patronos ius habet: ita quoque Regibus obedientia debetur, sed post Deum immortalem, cuius summa est in omnes orbis terrarum Reges, vis necisque potestas.

Principes sua cõuentiõ. obligari.

His ita constitutis; sequitur, *principem summum pacta conuentis æque ac priuatos obligari: siue cum exteris, siue cum ciuibus contraxerit:* cum enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum omnium vindex sit; quãto magis data tam à se fidem, ac promissa seruare tenetur? ꝙ certe cum

a Anno 1563. mense Martio.

Parisiorum graui oratione ad Carol. IX. Regem[a], non imprudẽ satis indicauit, cum negaret, *à pactis cõuentis cum collegio pontificum, sine ipsorum consensu Regi discedere licere*, hac subiecta ratione: *quod ius vnicuique tribuere teneretur.* Et ꝙ

b Alexander. cons. 97. lib. 3. nu. 13. Cynus in Rescripta. de prec. Imp. offer. Cod. Iacob. But ita. in l. vlt. si contra ius vel vtilitatem. c l. 1. de pactis.

dem mihi succurrit Alexandri [b] Iurisconsulti responsum plane diuinum; quodque literis aureis præ foribus Principum, inscribi decuisset; scilicet inter ea, quæ casu quodam improuiso accidunt, censeri, si Princeps à pactis conuentis discedat; neque id in coniecturam venire; quia duplex est obligatio, altera quidem naturalis: quæ enim tam naturæ [c] consentaneum, quam iusta promissa seruare? altera, propter principis dignitatem, quæ agitur in fide seruanda, etiam cum sui detrimento; cum violatæ fidei omnibus vltor ac vindex esse debeat, nec à principe crimen, perfidia grauius [d], admitti possit. Itaque in rebus diciis, cum fides Principis agitur, priuatis potius quam principi consulendum est; & seuerius de principe quã de priuatis decernendum: nam si cui Princeps honorem, magistratumve cõtulerit, sine iusta causa adimere non posse iudicatur, quod tamen subditis licet: & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono sine causa liceret, Principi tamen non licebat.

d Innocent. in c. ad Apostoli eam. de rest. iudi.

Ex quibus intelligitur, labi & errare Pontificii iuris

e Panor. Butrio. Imol. Felin. in c. 1. de probat. Cardin. cõs. 147. donauit.

interpretes [e], *qui negant principem suis conuentionibus, non alia, quam naturali obligatione teneri, propterea quod obligatio iuris ciuilis propria sit*: qui error eripiendus est. Cur enim dubium esse possit, quin obligatio ciusdem sit naturæ

re, atque conuentio? igitur si conuentio naturalis est,
gentium omnium communis; obligationes quoque
ctiones, eiusdem esse naturæ, consequens [a] est. At
lla fere conuentio, nulla obligatio cogitari potest,
ne non sit & naturæ, & gentium omnium communis.
emus tamen, aliquot esse pacta conuenta, quæ à legi-
ri ciuitatis cuiusque manant; quis negare audeat,
rincipe ciuilibus pactis ac stipulationibus arctius obligari, quam
rinatos? [b] atque ita obligari, vt ne summa quidem po-
estate, quam habet, iis derogare possit? hæc enim gra-
issimorum Iurisconsultorum [c] sententiis recepta &
robata videmus. quid mirum? cum Deus ipse suis pro-
missis teneatur, vt recte Sententiarum magister scripsit.
Sic enim apud Hieremiam [d] clara voce obtestatur:
Cogite, inquit, *populos omnes totius orbis terrarum, vt inter*
nt ac populum meum iudicent, si quid a me fieri debuit, quod nõ
fecerim.

Ne igitur in disputationem reuocemus ea de quibus
interpretes nonnulli dubitarunt [e]; *An scilicet Princeps*
pactis conuentis, quæ cum subditis habuit, obligatus tenea-
tur? quod mirum videri non debet, cum ab iisdem
fontibus fluxerit illud; *Principem cum alterius detri-*
mento, sine iusta causa, locupletiorem fieri suo iure non posse:
quia nec Principum auribus, nec legibus [f] naturæ per-
nicies maior potuit afferri. Quanto æquius iudicatum
pridem est in curia Parisiorum; *Principem quidem, quod*
sua interfit, reis largiri posse, quod interfit alterius, non posse.
Æquius, fiscalibus creditores iure priores anteferri oportere [h].
Eadem curia decreuit [i], *Principem legibus ciuilibus dero-*
gare posse, dum tamen id fiat sine fraude cuiusquam: quæ con-
sequentia sunt iis, quæ antea diximus. Nam Philippus
Valesius, duobus [k] codicillis, quos in archiuis habe-
mus, subiecit clausulam derogatoriam patriis legibus,
quibus se solutum esse testatus est. Eadem etiam testifi-
cati-

[a] *l. indebiti. de condic. indeb. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure. de iustitia. Bart.*
[b] *Bald. Ang. ibi. Bal. in §. vlt. colum 1. tit. qui feudum dare. Marc. Land. in tract. de Trinitate, vers. Bos-*
[c] *Bald. in l. princeps, de legib. & in cap. 1. § ad hoc. col. 5. Castrensis in l. digna vox. de legib. C. Decius consil. 10. nu. 22. Bal. in l. ex imperfecto. de cens. C. Decius consil. 404. nu. 8.*
[d] *cap. 45.*
[e] *Bart. in l. prohibere. § plane. quod vi. Bald. in v. 1. de natura feudi & in c. 1. de probat. ex Felin l. vlt. de transact. C. Panormit. in c. vnic. de indic. Specul. in 1. tit. de instrum. edit. §. nunc dicendum. Anchar. consil. 2. vt factum. Felin. in cap. 1. de probat.*
[f] *l. nam hoc natura. de condict. l. si priuatus quæ à quibus. l. tertio de pollicitat.*

Libri bonfum. de priuileg. credit. [g] *Gallus. q. 124. parte 3. Bart. Bald. Accurs. Alex. idem sentiunt. Panormitanus in cap. vlt. de consuetud. in his verb. (Panor. consil. 6. lib. 2. Boer. decis. 65.* [h] *Iudicatũ in curia Paris. anno 1391.* [i] *Gal. q. 124. parte 3.* [k] *Iudicatum anno 1351. idibus Iulij.* [l] *anno 1347. & 1350. in area inscripta his testamentis nu. 183.*

cationevsus est, cum vxori pecuniam, ac prædia priuata contra leges largiretur: extat adhuc in actis publicis [a] latum largitio, tum legis patriæ derogatio. Augustus peter, non idem in sua Republica sibi licere putauit; quia non habuit iura maiestatis, vt antea dictum nobis est. Ac tametsi in cæteris quidem omnibus legibus patriis solutus esset, nec tamē in sua causa, sibiipsi auctor esse poterat [b]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam legis Voconiæ petiit à Senatu: quod frustra fecisset, si iura maiestatis haberet. vt in causa Philippi II. Regis, curia Parisiorum [d] decreuit, cum agrum Guinarum emisset, quē proximi, iure gentili redimere se posse confidebant: sed eos curia, suo iudicio à redemtione, eam ob rē summouit, *quod Princeps lege ciuili nō teneatur*: tametsi eo iure principem teneri, plerique [e] & sentiant, & scribant: quia ius illud gentium omnium commune, non ciuitatis cuiusquam proprium esse putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius visum [f] est.

[a] anno 1339. Nouemb. 21. in regesto D. n. 66.

[b] l. 1. de auctor. præstanda.

[c] Dion. lib. 56.

[d] Anno 1282.

[e] Bald. in auth. omnes, col. 2. de confisb. C. & in l. 1. de natur. feud. Socin. cons. 52. col. 1. lib. 3 Faber. in l. digna vox de constit. princip. Bald. & Castrens. in l. cum de consuetudine, de legibus. & l. dudum, de empt. & vend. C.

At ne Romanis quidem legibus, maiores nostri subditos obligari voluerunt. Extant Philippi Belli leges, quibus curiam Parisiorum, ac Monspelienſium instituens, iudices Romanis legibus minime teneri declarauit. Extant Academiarum instituta, quibus ipsi Reges testati declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia publice quidem doceri velle; iis tamen subditos obligari nolle; ne peregrinorum hominum legibus patricio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gothorum Rex capite sanxit, ne quis Romanorum leges, suis opponeret, cui Carolus Molinæus, meus collega, Iurisconsultorū omnium decus, ob id vehementer iratcitur, *Barbarum* & contumelioſe appellans: sed nihil est in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentissimus quisque Princeps non fuerit optimo iure decreturus; nā subditi, peregrinorum imperium tamdiu & meminerint, & sperabunt, quamdiu legibus illorum vtentur. Consimile est edictū Caroli Belli Regis, & curiæ Parisiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum nostrorum moribus

[f] Consuetud. Paris. n. de feud.

mbus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiam Reges Hispanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, sui iuris testes appellare, vt scribit Oldradus [a]: ac tametsi nihil esset in moribus ac institutis patriis, quod cum legibus Romanorum discreparet; ea tamen eius interdicti vis est, vt ab omnibus intelligatur, iudices in causis ciuium disceptandis, Romano iure non teneri, ac multo minus Principem ipium; qui iudicum religionem legibus peregrinis obligari, pernitiosũ esse iudicauit.

[a] consil. 69. existimat.

[b] hoc iure vtimur. & Bellonge in Speculo confirmat.

Et quidem maiestatis scelere teneatur, qui peregrina iura, peregrina institura, sui Principis legib. opponat; in quo genere cum Hispani licentia nimia peccarent, Stephanus, Castulonum Rex, Romanorum leges in Hispania doceri prohibuit, vt Polycrates scribit [c]. quod ipsum sanctius ab Alphonso X. Rege cauetur; *qui etiã magistratu, ac iudices, Principem adire iussit* [d], *quoties patrio iure nihil de proposita causa scriptum esset.* In quo Baldus [e] fallit, *qui Italos Romanis legibus teneri scribit; Gallos vero non aliter, quam stratione & aquitate cõgruere sibi videntur*: neq; n. minus hi, quam illi, Romanis legib. obligantur; tametsi Italia, Hispania, Prouincia Allobrogũ; Septimania, Gallia Narbonensis, Lugdunensis, Romanorum institutis vtuntur; quæ etiam Fridericus Ænobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit; tametsi nullum fere Germani Romanis moiib. locum reliquerunt. Sed plurimum distat lex à iure: ius enim sine iussu, ad id quod æquum, bonum est: lex autem, ad imperantis maiestatem pertinet. Est enim *Lex nihil aliud, quam summæ potestatis iussum.* Quemadmodum igitur nostri Reges Græcorũ legib. nõ obligãtur, ita nec Romanis quoq; institutis, nisi quatenus legi naturæ consimiles sint? qua lege Pindarus omnes vbique terrarum Principes obligari scribit. ¶ Neque vero nobis est Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, vt permitiosis quibusdã adulatoribus [f] video placuisse, qui Cæsarem, ac summũ Pontificem, bona priuatorũ suo iure diripere posse scripserunt: quam

[c] lib. 1. cap. 22.

[d] lib. 1. tit. 3 lib. 1. ordinat. Hispan.

[e] Bald. in l. mo potest, de sententus & interlos. & Paris in Syndic. col. 2.

[f] Angel. in l. 3. § si is quod quisq; iuris.

quam opinionem, ne Pontificii quidem iuris interpretes, ferre potuerunt [a]; sed cum pestem illam abhorrerent, ac multa in eo genere præclare disputent; illud tamen absurde, quod hanc exceptionem subiiciunt; *nisi summa, & vt ipsi loquuntur, absoluta potestate vti velit*; quod perinde est, ac si dicerent, *vi & armis oppressos ciues diripere fas esse*; potentiores enim hoc iure aduersus inopiam tenuiorum, vti consueuerunt: quod *prædatorium* ius rectissime appellant Germani. At Innocentius IIII. pontifex Romanus, iuris vtriusque peritissimus, *summam illam, sine legibus, solutam potestatem definiit*, ordinario iuri derogare posse: illi vero summam potestatem ad legum diuinarum ac naturalium abrogationem pertinere voluerunt. Quid enim sanctius diuina lege prohibetur, quam aliorum opes ac bona diripere? quid sæpius repetitum legimus, quam à rebus alienis manus habere cõtinentes? at etiam, ne quid alieni concupiamus, sacratissimo decalogo prohibemur. Capitalior certe fraus est, hac disciplina Principes imbuere, quam prædari: nam prædones inopia fere ad aliena capienda cogit; principem autem sic imbutum, præclaram istam iuris ac iustitiæ speciem, sceleribus suis obtendere necesse est: quod si pessime est à natura, peius etiam à doctrina institutus, in tyrannum euadet, & imprudenter diuina humana perfringere, ac temerare non dubitabit: deinde à prauis cupiditatibus, ac perturbationibus, quæ nobiliores animi partes omnino labefactant, incensus; abuaritia quidem, ad proscriptionem; ab amore, ad stupri ab ira ad cædem, celerrime prorumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora sunt, etiãsi tardius exaudiantur ita quoque tyrannus, iniustitia armatus, efficit vt mulcta accusationem, condemnatio iudicium antecedat.

Quanquam inepte, qui, quod à natura, vel ab homine statue alienum sit, Principem efficere posse [b] putant, cum principis potestas, iustitiæ ponderibus semper exigen-

[a] *Panor. in cap. 2. de rebus eccles. non alien. Felin. in cap. quæ in Eccles. Rapharum. Raphael Fulgo. in l. vlt. ff. contra ius G. Faber in §. sed natura. nu. 2. inst. Bart & Bald. in l. item si verberarum §. si quis, de rei vendic. Bart. Alexan. & D. in l. 1. de const. pecun. Bald. & Angel. in l. 2. de quadrienn. C. Bald. in l. bene à Zenone. col 2. cod. Barto. in l. vlt. col 1. ff. contra ius. Cod. Cynus & Albericus, in l. neminem. de sacro san. C. Alex. consil. 2. col. 7. & sequen lib. 1. & consil. 101. col. 6. & consil. 37. col 3. Cynus in l. rescripta. q. 3. de precib C. Ang. consil. 239. col. 2. Alexand. consil. 89. col. 3. lib. 3. & cons 93. col. penult. 2. Archidiaconus in cap ius ciuile. & ibi. Cardinalis Alex. distin. 1. Dynus in regula, sine culpa. de regul. lib. 6. Fari, de fin dicat. 21. de regum excellent.*

[b] *l. nepos. de verb. signif. Alexand. cons. 59. lib. 4. glo. in l. 1. de constitut. princip.*

sic enim Plinius iunior, ad Traianum Augustum[a]: *Primum*, inquit, *felicitatis est, posse quantum velis, sic magnitudinis, velle quantum possis.* hæc ille: quibus verbis efficitur, nihil *Principes posse, quod natura turpe sit, aut iniustum.* Iam vero inepte loquatur, qui potētiæ summæ tribuat, alienа diripere, aut prædari, aut vi stuprum inferre; quæ ab animo fracto libidinis & cupiditatum impotentia proficiscuntur. Quod si Principi non licet mouere terminos, quos Deus opt. max. cuius ipse est imago viuens ac spirans, sempiternis naturæ legibus pepigit; neque certe licebit, alteri detrahere quod suum est, siue iusta ratione, siue coemtione, siue commutatione, siue legitima præscriptione, siue fœdere cum amicis feriendo, siue pactione cum hostibus concipienda, si aliter pax inniri nequeat, quam priuatorum detrimento; quorum bona sæpe hostibus fruenda permittunt Principes pro ciuium & Reipublicæ salute: tametsi quibusdam [b] placet, vt suum quisque teneat, nec de bonis priuatorum publice diminutio fiat: aut si vrget publica necessitas, ab vniuersis farciendum esse; quæ sententia mihi probatur, si tamē commode id fieri possit. Sed cum salus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ salute contineantur, non solum priuatas offensiones, & acceptas ab hostibus cōtumelias, sed etiam sua bona, priuatos Reipublicę [c] non grauate concedere oportet: nam fere semper pax habet aliquid iniquum, quod publica vtilitate compensatur, & eo quidem iure populi omnes vtuntur, vt nō modo publica publicis, ac priuata priuatis, sed etiam vtraque vtrisque in pacis actione, mutuis vtilitatibus ac detrimentis farciantur.

Video plerosq; [d] iuris vtriusque magistros, in ea sententia & esse, & fuisse, vim eorum fœderum; quibus exceptum est, ne vlla detrimentorum hinc inde acceptorum quæstio habeatur, inanem esse, nec priuatis præiudicium afferre; alio tamen iure vtimur: nam in pace Petronensi, vt Ludouicus XI. Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Comitis eriperetur, vno capite

a *Plin. in Panegyrico.*

b *Hostiensis in cap. quamvis de iureiurando. Butrio ibid. vol. 2. Innocent. in ca. in nostra, de immunit. cl. item si vera beratum ide vi vidic. Felin. in ca. cum nos licet. co. 3. de rescript. Consil. 160. lib. 1. Alexand. li. 5. consil. 5.*

c *Hostiensis, in ca. quamvis de iureiurando. Butrio, de iureiurando. Imol. in cap. postulasti de constit. Panormit. in cap. ad nostram de iudic. Bald. in l. venia. de transact. Castrensis in l. 2. de pactis. Mart. in tract. de testib. q. 6. ad fin.*

d *Innocent. in cap. cum causam de rescript. Panormit. in cap. ad nostram de iudic. Bald. in l. venia. de transact. Castrensis in l. 2. de pactis. Mart. in tract. de testib. q. 6. ad fin.*

cautum est, *Ne Torcio sententiam curiæ Parisiorum, aduersus Senatusium exsequi liceret.* Itaque laudatur Thrasybulus, nec immerito, & prostratis ac fusis ex vrbe Atheniensi triginta tyrannis, promulgari iussit *legem Amnestiæ*, qua iniuriarum, ac detrimentorum, quæ bellis ciuilibus acceptæ fuerant, obliuio continebatur; quam M. Tullius, occiso Cæsare in Senatu, graui[a] oratione vsurpauit, cum inter partium duces pax iniretur.

a *Philip. 1.*

Enitendum tamen modis omnib. est, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, suum cuique tribuatur; aut si minus id fieri possit, sine tumultu, ac bello ciuili, possessores quidē rerum alienarum, quamuis iniustos, eatenus tueri oportet, quatenus ex ærario publico dominis satisfiat; aut si ærarium exhaustū fuerit, nuntuas pecunias accipere cōmodius erit. Nam Aratus, patria libertate patriæ, post annos quinquaginta quā tyrannide oppressa fuerat, sexcentos exules restituit, quorum bona proscripta fuerant: possessores tamen prædiorum, quæ tyranni ciuibus iniuste ademerant, spoliari noluit, cum multa iustis emtionibus, multa dotibus teretur: neq; id sine periculosissima rerum omnium perturbatione fieri posse iudicaret; sed ciues iureiurando obligauit, vt pacem & amicitiam inter se colerent, quoad ex Ægypto rediēs, omnia cōponeret: acceptis enim sexaginta aureorū millibus à Ptolemæo Philadelpho Rege, in patriam rediit, perfeciteq; æstimandis possessionibus, vendi pecuniam accipere ac possessionibus cedere mallent, alii commodius putarent pecunias sibi numerari, quam sua recuperare. ¶ Hocigitur fixum sit, *Principi, alienis bus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, sine iusta causa, non licere.* Et quidem omnibus fere principum beneficiis, largitionibus, immunitatibus, priuilegiis hæc verba subiiciuntur; QVOD SINE MEA AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT[b]. Quæ verba, cum in formula fiduciæ qua Ludouicus XII. Rex, agrum Mediolanensem cum principatu iure successorio ab Imperatore Maximiliano adeptus est, inscripta fuissent, belli aduersus Ludo-

b *Vulgo dicitur, Sauf en tout nostre droit & l'autrui, Tullus Hostilius apud Liuiū eisdem verbis vtitur in fœdere ciendo.*

cum

ni renouandi occasionem præbuerunt. nam Sfortia ius, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore in eo incipatu relictum esse contendebat. hæc autem clau-la, etiamsi omissa fuerit, inesse tamen censetur; quia ec imperator, si maxime velit, aliud alii tribuere ac lar-iri possit. Nam quod *Omnia Principis esse* vulgus iactat, dimperium & ad dominatum pertinet, salua cuiq; re-um suarum proprietate [a] ac possessione. Sic enim Sene-a b *Ad reges*, inquit, *potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas*: Idem paulo post, *Omnia rex imperio possidet, sin-guli dominio*. Quæ ratio facit, vt Reges nostri, prædia fi-duciaria vasallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogātur [c], vt vasalli Prin-cipis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quod si princeps priuati cuiusq̃ debitor sit, iudiciū ac-cipiat; condēnatur sæpissime; damnatus, iudicatū soluit.

a *Felin in cap. quæ in Eccle-siarum, de con-stit. col. 11. Bald. cōsil. 303. in fin. lib. 3. Iaſon auth. quas ac-tiones, de sa-crosanctis. C. l. in rem actio, de rei vindi. ff. Affslict. in con-stit. Neapol. lib. 4. tit. 10.*

b *li 7. c. 4. & 5. de benefic.*

c *Gallus q. 55.*

Sed vt exteri æque ac ciues, posteritasque ipsa in-telligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quaque moderatione animi erga subditos sese gesserint; exem-plo sit illud, quod ex hortis deliciarum, Princeps ipse Curioni decimam exsoluere damnatus sit, iudicio curiæ Parisiorum, anno MCCLXVI. cum vero Rex alius negli-gentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur: cu-ria Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, anno MCCCCXIX. Non tanta iudiciorum acerbita-te cum priuatis agitur, qui fere semper ex ea causa in in-tegrum restituuntur: ac tametsi minores XXV. anno-rum ætatis indulgentia, in omnibus fere priuatis iudi-cii, restitui solent, Reges tamen nostri, etiam infantes, nusquam ætatis beneficio restituuntur, sed in omnibus iudiciis maiores esse iudicantur; contra quam in Repu-blica fieri solet; cum qua semper agitur, quasi minor es-set. Ni Reipublicæ beneficio, Romani principes in inte-grum restitui consueuerunt [d]. nos alio iure vtimur; ac Principis agros ab agris publicis, & eius causam, à causa Reipublicæ diuidere solemus, cōtra quā pleriq; statuūt;

exempla 1 2

Reges Fran-corum maiores XXV. annis esse iu-dicantur, vbi agitur de illis restitu-endis.

d *l. Rempublic-am, de iure Reip.*

qui Rempublicam in integrum restitui debere negant confusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu popular semper eodem iure censetur; in cæteris, non item. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quam principis; & Reipublicæ, quam priuatorum ratio, in causis disceptandis haberetur. Exstat etiam in actis curiæ Parisiorum sententia aduersus Carolum VII. Regem lata, qua damnatur syluam vbi proximam in Parisiorum vsum cedere, pretio constituto quam quidem ad rem vix vllo quam priuati adigerentur. Tunc certe intellectum est quantum Rex à tyranno distaret: cum enim Carolus VII. Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus ejegisset, vrbe Parisiorum (qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant) facile cepta, tantum ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate complecteretur, seque iudicibus magis obsequentem præberet, quam priuati consueuissent. At iisdem temporibus Philippus Maria Mediolanensium princeps, oppressa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obsidebat, ne quis ciuium quo vellet traiiceret, nisi prius soluto vectigali [b].

Quibus ergo legibus, & quatenus pactis conuentis princeps teneatur, nobis exposuisse videmur: restat explicandum illud; an scilicet *Rex imperii successor, Regum antecedentium promissis, salua maiestate, obligari possit.* Quod vt paucis absoluam, prætermissa quæstionum, quæ de hoc genere subtilius disceptari possunt, multitudine [c], sic statuo; *Principem maiorum pactis conuentisque ac priuatos obligari, si regnum hereditario iure obuenerit, vel etiam testamento delatum sit:* vt Ptolomæus Cyrenensium, Nicomedes Bithyniæ, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Coctius Alpium Reges, populum Romanum testamento Regnorum heredem scripserunt. Quidni regnum

[a] *Sic Bartol. & DD. in l. naturales, §. si minor. de iureiurando. Bald. in l. vlt. quorum appellat. non recip. Abbas in l. 1. §. nuntiato, de nouat. operis. Accurs. in l. imperatores, de re iudic. & in l. vnica, de sentent. aduersus fiscum. C. Felin. in cap. fraternitatis, col. 4. de rescrib. Arsin. cons. 20. col. vlt. Affictus decis. 340.*

[b] *Castrensis & Alberic. in l. Respublica, ex quib. causis manum. Cyrus ad Liv. Patrum à Bello Persico, in eadem sententia fuisse.*

[b] *anno 1446. qua de re quæritur Bossius, Senator Mediolanensis, titu. de principe.*

An princeps antecedentium Regum promissa seruare teneatur.

[c] *Has quæstiones subtiliter magis quam vere tractant Cyrus, Bart. Bald. Salycet. in l. digna. de legibus. C. Ias. in l. 1. de constit. prince. ff. Felin. in cap. translato. de constitutionibus.*

regnum ad proximos testamento deferatur? vt Angliæ regnum Henricus VIII. Eduardo V. filio reliquit, eique testamento Mariam sororem; huic Elizabetham substituit; quæ vicissim imperii sceptra tenuerunt. Distinctione tes eget. aut enim proxim⁹ hæres iure testamenti hæreditatem creuit: aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit. priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur; posteriore non [a] item, etiamsi iuratus sit testator.

[a] Innocent. in c. veritatis. de iureiurando.

[b] c. licet. de vota.

Neque enim iuris successorem tenet [b] iusiurādum, aut obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur; quatenus Reipublicæ commodo cessit obligatio à testatore contracta [c]. Itaque Ludouicus XII. Rex repetentibus tormenta bellica quæ Carolus VIII. commodato acceperat, reposuit illud, *se Caroli heredem non esse.* ita nuper Franciscus II. Rex ad Heluetios, patris debita reposcentes, scripsit literas [d]; quarum exemplum ex archiuis populari sermone descripsi, ac Latine reddidi, hunc in modum:

[c] Bald. in tit. de pace Constant. in verbo, successorum, & in l. pen. de bonis quæ liberis, C. & in c. 1. in prin. de natura feud. tex. in cap. 1. de probat. & ibi DD. Aff. decis. 282. nu. 7. & decis. 17. nu. 5.

Tametsi debita paterna soluere non tenemur; cum hac sceptra nos hereditario iure habeamus, sed Regia lege, quæ iam inde vsque à primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quam ad ea foedera, pactaue, quæ cum exteris principibus ac populis, ad huius imperii vtilitates & commoda, à maioribus nostris contracta fuere: nihilominus tamen vt patris optimi & carissimi fidem religiose tueamur, legitima eius debita exsoluere decreuimus, &c. illud tantum à vobis petimus, vt sortis vsura ad eum modū, quo vestris legibus ac moribus consueuistis, non tamen grauiore à nobis exigantur. Atque id quidem Heluetii communi decreto comprobarunt, & cum antea tam graues à nobis vsuras acciperent, vt anno sexto fere sortem æquarent, id est, duplo quam in Gallia maiores, ad trientem redegerunt, quæ non nisi anno vigesimo sortem adæquarent. Quod autem Reges maiorum obligatione non teneantur, iampridem curia Parisiorum iudicauit, anno [e] scilicet MCCLVI.

[d] Ianuarii 19. anno 1559. Literæ Regis Francorum ad Heluetios.

[e] Extat in actis curiæ, in libro (cuius) fol. 105. lib. 3.

Quamobrē falluntur vehemēter, qui accipiunt quasi

ab oraculo formulas & verba concepta iurisiurãdi: quæ non ita pridẽ Rhemẽses pontifices arbitrio suo finxerũt, vt eo, reges dum initiantur, nunc vti cõsueuerunt. Posteaquam n. regni Pares duodecim capiti regio cotonã imposuerunt, Põtifex Rhemensis ad Regem conuersus: *Sistẽ gradum*, inquit, *ac imperium quod paterno iure antea deptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt verissimus hæres vti fruposis: quod quidem à Deo præpotenti, & a nobis Pontificibus a Parib. ad te iusta traditione defertur.* Honesta oratio, modo vera. At nemini dubium est, opinor, quin ante consecrationem, Rex imperii possessione ac proprietate potiãtur, non quidem hæreditario aut paterno iure, multo minus etiam Pontificum aut Parium beneficio, sed lege Regni

a Anno 1461. April. 16. id quod iampridem Senatus consulto Francorum[a] decretum est, *Ne quis regiam potestatem ab arbitrio pontificum pendere existimaret*: non quia Senatus de regia potestate, ante initiationem dubitaret; sed vt inanes illæ pontificum argutiæ à stirpe cõuellerentur. Id n. ab auorum extrema memoria contrito prouerbio didicimus, *nunquã reges apud nos interire*, vt omnes intelligerẽt, mortuo principe, ad proximum eodem momento imperii ius ac potestatẽ transferri, ne esset incerta regni successio; qua peste nulla pernitiosior in Republica existere potest.

Hoc igitur teneamus: *Regem qui legitimo iure ad imperiũ vocatur, pactis & promissis antecedentium Regum eatenus teneri, quatenus Reipub. commodo contractum est, idque multo magis si populi totius, vel certe curiarum maiorum decreto & consensu*: tunc enim fides agitur, quam Regi non modo decorum, sed etiam necessarium est seruare; quamuis pacta ciuitatib. detrimentum sint allatura. Sed si princeps siue cum exteris, siue cum ciuib. contraxerit, de iis q̃ ad Rempublicam pertinent, sine eorum, quos dixi, consensione; si graue detrimentum ex pactis cõuentis Reipublicæ infertur, successorẽ legitimũ teneri æquũ non est[b]; multo minus[c], etiamsi populi aut senatus suffragiis, imperium acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab antecessore aliud igitur iudicandum, si imperium alterius concessi

b Cynus & DD. in Lõgna cor. de consist. Princ. C. & Bal. in c. 3. de natur. feudi.

c Argu. l. si quis domum. ff. locati.

ade

ligatus esset: tunc enim promissis illius obligaretur[a], nisi fuisset id exceptum esset.

a Argu. ea dicta, de præbend. Bal. in l. vlt. de transact. C.

Sed quocunque tandem iure seu lege, seu testamento, seu populi suffragiis, seu sorte regnū acceperit, æquū est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & commodo Reipublicæ contractæ fuerunt; alioqui contra naturæ leges alterius incommodis, & quidē maioribus, sua commoda amplificare. At ciuitatis interest, fidem publicā quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri, ne Reipublicæ ad extremum periclitanti, salutis viæ omnes præcludantur. Ad hanc igitur interpretationem pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit, anno MCCLVI, & MCCXCIIII: *Regem scilicet, superiorum regum pactis minime teneri*: repudiata eorum[c] disciplina, qui Principem de imperio deturbari putant oportere, nisi testamentum anterioris principis exsequatur, confuta principum successione.

b Not. in ca. 1. tit. qui successe. tene. & ca. vlt. ne prælati vices. & in ca. Abbate sanc. de re iudic. Iaf. latiss. in prin. cap. non licet. 11. q. 1. gloss. ibi. Bal. in ti. de pace constantia, verbo successores. tene. in cap. 1. de prohibat.

c l. nam hos natura, de condit. indeb.

At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cum omnes Principes iure gentium teneantur: nam eo iure cōventiones ac testamenta continentur. [d] Id quidem falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: demptamen id verum esse; non propterea consequens est, *Principem gentium legibus potius quam suis obligari, nisi quatenus cū diuinis ac naturæ legibus conspirant*; quas quidem ad leges, omnia quæ de principum obligatione diximus, reuocanda nobis sunt. at si gentium iura quędam iniqua sint, ea Princeps abrogare potest [e]; & subditos, eo iure ne vtantur, prohibere; vt antea docuimus de seruitiis; quæ iure omnium fere gentium in Respublicas pernitioso exemplo inuecta, multorum Principum salutaribus, ac naturæ congruentibus interdictis, sublata fuerunt. quod in vno dictum, ad consimilia traducendum erit; quoniam totius disputationis caput est; *Ne quid contra diuinas aut naturæ leges sanciatur*: nam, si iustitia finis est legis, lex autem Principis iussum, Princeps Dei prępotentis imago spirans, consequens est, vt *Principis leges verum exemplar præ se ferant legum diuinarum.*

d Bal. in prooemio decretal.

e l. ex hoc iure, de Iustitia. Iaſ. Andr. in c. vlt. de immunitate Eccleſ.

De principe alterius fiduciario, vel erario, an in eum conueniant iura maiestatis; deq; Principum inter ipsos dignitate prærogatiua. CAP. X.

HÆc quæstio singulari disputatione tractanda nobis est, propterea q̃ ad iura maiestatis pertinet, nec debet cũ patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temere cõfundi. Nã ius fiduciariũ, seu feudale, sancti⁹ est patrocinii iure, q̃ etiã à magistris, *ius patronatus* appellatur. Hoc q̃dẽ antiquius illo; q̃ tamen à Lõgobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate cõplecti videtur: plusq̃ tamen vberi⁹, quã imperio Turcarum, qui q̃ nos *feudum*, ipsi T*imar* appellant: & *beneficiarios* seu *vasallos* T*imariotas*: quibus feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quam fructuarii vita, fruenda permittuntur, iis conditionib. vt ingruenti bello, Timãriotæ equites sine stipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficii, cuiq; libello censuali definiri solet. Est autem *Timar*, *honorarius prædiorum fructus*, à Græco (vt opinor) τιμᾶν: quæ verbi notatio propriam feudi naturam explicare videtur; propterea quod veteri iure, *feudum aliud nihil est, quam fructus prædiorum, à vectigalibus*[b] *liberum*; & quoniam militiæ ac belli aduersus hostes gerendi causa, huiusmodi beneficia tribui solebant, principio militiæ ex casu; deinde à fide præstanda, feuda dicta sunt, hinc enim F.E.D.V.M. dici videtur, quod qui fidem daret, his verbis vtebatur; FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, *Feudi* appellationem traxerunt: nisi à fœdere vtrinq; cõtracto, deriuari verius sit. Immunes vectigalibus esse, ac semper fuisse fiduciarios, argumento est, quod qui nobis *vasallus*, Lõgobardorum legibus LEVDE appellatur; quæ vox liberũ significat. *Alaudius* autem ex iusta seruitute manumissus: inde *Alaudium* & *laudimia*, dicuntur honoraria munera, quæ domino, fidem accipienti à vasallo tribui solent.

[b] cap. 1. de iis qui feudum dare possunt.

Hæc

Hęc ad verborum explicationem: pergamus ad id quod propoſitum eſt.

Diximꝰ iura maieſtatis eũ habere, q̃ poſt Deũ imortalẽ ſubditꝰ ſit nemini: q̃ ſi cuiquã ſeruire, aut imperãti parere cogatur, ſeu ſpõte ſeu inuitus id faciat, maieſtatis nomen amittit. Recte Poëta neſcio quis; *Eſſe ſat eſt ſeruũ, iam nolo vicarius* [a] *eſſe: Qui rex eſt, regem maxime non habeat.* Quod ſi iura maieſtatis nõ habent fiduciarii ſeu vaſalli, pauciſſimi admodũ Principes in ſumma poteſtate conſtituti reperiant. Aut ſi demus, fiduciarios principes, vel ærarios, qui tributum aliis principibus dependere cogãtur, iura maieſtatis habere; certe quidem dominos ſeruis, patronos clientibus, auctoritate, imperio, poteſtate adæquare neceſſe erit: ſic n. ſtatuunt legum Romanorũ interpretes [b] ac magiſtri: ſcilicet Mediolani, Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum Duces iura maieſtatis habere. Idem quoq; tradunt de Comite Aſtenſi [c]: quę tota ratione diſcrepant cum his, quæ antea de iure maieſtatis diximus. Hæc igitur accuratius explicanda nobis ſunt, cũ ad iura maieſtatis, quæ in Republica præcipua ac potiſſima ſunt; quæq; ad dignitatis prærogatiuam, qua nihil Principibus carius eſt, pertinere videantur.

[a] *Quia ſtrui arii, vicarii imperabant.*

[b] *Caſtrenſis, conſ. 166 lib. 2. Dec. conſ. 191. n. 1. Cur. iunior. conſ. 1. n. 26. & 30. & conſ. 91. nu. 3. Pariſ cõſ. 1. n. 25. lib. 1. Boſius titulo de crimine Maieſt. nu. 52. & in tit. de regal. nu. 5. Soc. conſ. 4. li. 3. Iaſ. conſ. 227. Cacheran. deciſ. Tedement. nu. 1.*

[c] *Brunus de comitatu Aſtenſi. poſt. Bart. Angel. Caſtrenſ. Iolam. Iſernũ, Cumanum, Alexand. Barbatiam.*

Diximus in capite De patrocinio & clientela, quam noſtri *protectionem* vocant, clientes Principes, qui ſuperiorum in fœderibus maieſtatem comiter obſeruare tenentur, iura maieſtatis habere; ſed vaſallus ſeu fiduciarius à cliente differt, diſtatque plurimum. Cliens enim patronum in fœdere ſuperiorem eatenus agnoſcit, quatenus perſonæ ac loci dignitas poſtulat; vaſallus non modo ſuperiorem confiteri dominum, ſed etiam fidem & obſequium ei ſupplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. *Homagium* appello fidelitatem, obſequium, obedientiam, & ea iura quę fiduciarius domino ex formula beneficii dare, facere, tenetur. Quod vt plenius intelligatur, nouem omnino potentiorum ac tenuiorum gradus ſtatuemus, præter eum, qui poſt Deum immortalem ſeipſo ſuperiorem confitetur neminem.

Nouem genera tenuiorum aduerſus potentiores.

Primum genus est eorum Principum, qui sunt in eius clientela, cuius maiestatem obseruãt; secũ in eius patrocinium dare solent, vt aduersus potentiorum vim tutiores sint. Secundum genus est eorum Principum, qui superiorem in fœdere agnoscunt, eique tributum dependere solent; vel pensionem, vt eius auxilio & præsidio tutiores sint: quod certe patrocinium dici non meretur, quia mercenarium sit: merces autem officio non debeatur. Tertium genus est eorum, qui à potentiore victi, pacem acceperunt, & iura maiestatis retinent iis legibus, vt victoris maiestatem comiter obseruent; eique tributi annuum soluant, nec tamen patrociniũ illis aut auxiliũ à potentiore debeatur. Quartum genus est eorum; qui Reges sunt, & iura maiestatis in suos libere exercent, sed aliorum fiduciarii seu feudatarii sunt, aliunde feudo accepto à principe, seu maiore, seu minore. Quintum genus est eorum, qui reges non sunt, nec iura maiestatis habent, sed fiduciam propter feudum contraxerunt, qui à nostris *simplices vasalli* dicuntur, qui domini dignitatem tueri ac pro eo arma capere; non tamen semper, nec aduersus omnes, tenẽtur. Sextum genus est eorum, qui *vasalli ligii* vulgo dicuntur; qui data fide, domini dignitatis & existimationem tueri, ac pro eius salute arma sine exceptione capere; non tamen semper, aut vbique; sed eatenus tenentur, quatenus vtilitas feudi, aut fiducia cõtracta patitur. Septimum genus est eorum, qui *subditi* dicuntur, seu vasalli, seu censuales sint, siue etiam prædia omnino careant; qui pro principis dignitate ac salute perinde ac pro se ipsis, ppugnare tenentur; & eosdem ei principe hostes & amicos habere. Octauum genus est eorum, qui quondam seruitute liberati, seruilem speciem retinent; vt sunt *asscripti glebæ*, & qui à nostris *manumortuæ* dicuntur. postremum genus est seruorum. Hæc genera nobis secernenda fuerunt, ne subditi cum vasallis, aut cliẽtib⁹, aut cum vtrisq; vasalli, simul misceãtur.

Ex his generibus, ii qui non ratione feudi aut fidu-
ciæ contractæ, sed ex sui ipsorum persona parere cogun-
tur

tur, *subditi* dicũtur: multo magis etiamsi, præter obligationem, qua subditus principi, cuius imperium ac iurisdictionem subire tenetur, fiduciam contraxerit, feudo à principe, vel ab ipsius principis subdito accepto, si modo vtriusque princeps idem sit. Quod si subditus non sit, qui fiduciam, accepto beneficio contraxit; etiamsi domini dignitatem ac salutem, sine exceptione cuiusquam tueri debeat; ea tamen obligatione, deserto feudo, sine fraude sese liberare potest. At subditus quantumuis feudum aut censuale prædiũ deserat, aut nihil omnino habeat, q̃ suum dicere possit; personali tamen obligatione seipsum, sine principis sui consensione exuere nullo modo potest. Vasall⁹ fidem patrono semel tantum præstare tenetur, sed ne ad id quidem cogẽdus est, si fiducia ita fuerit cõtracta, vt videre est in antiquis legibus [a] feudorum, cõtra quam Carolus Molinæus & sensit & scripsit [b]. At subditus locis omnib. ac temporib. fidem Principi dare cogitur [c], etiamsi Pontifex is fuerit [d], qui nullũ omnino prædium Principi acceptum ferat.

Neq; vero necesse est subditum esse, q̃ salutem ac dignitatem Principis, sine cuiusquam exceptione tueri debet, quales sunt ii qui nostris *vasalli ligii* dicuntur; qui interdum aliorum principũ subditi, interdum reges sunt, interdum vasalli; tamen nõ sine exceptione fidem dederint; neq; n. retrouasallus subditus est, aut vasall⁹ illius, cui domin⁹ inseruit, [e] nisi omnino eiusdem beneficii ratione. Placet igitur exemplis hæc illustrare. Antea quidẽ Reges Anglorum fidelitatis iusiurandum regib. Francorum sine exceptione dederunt, cum amplissimas huius imperii prouincias, ac beneficia fructuosissima Regibus nostris accepta ferrent; vt merito sese *vasallos ligios* Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hyberniam summa potestate regebant; quousque Ioannes, qui fraude in regnum inuaserat, se regnumque suum ac subditos omnes dedidit in Romani Pontificis potestatem, anno MCCXII. contracta solenni fiducia, principum ac subditorum consensione: nec tantum se Pontificis Romani.

a *tit. 24. §. 1. quæ sit prima causa feudi amittendi. Mynsinger in regalibus, decisione 33.*

b *in consuetud. feudor. §. 2. glos. 4. num. 26.*

c *tit. qualiter iurare debeat. cap. 1.*

d *Magister in regal. decis. 1. & 13. Mol. in tit. de feud. §. 46. q. 1. & 2.*

e *Isernia, in cap. imperialem. §. illud. de prohibita feud. alien. Bart. in l. Claudius, qui potiore. Guido Pap. dec. Delphin. tum. 551.*

Reges Anglorum vasalli ligii Francorũ.

Reg. Anglorũ vasalli Pontificis Romani.

Romani vasallum, sed etiam ærarium professus est : ac promisit annui tributi ac census nomine quatuor auri sterlingorum millia [a], præter tributum illud, quod ab Ina, Regulis familiis exigebatur, quod vulgo *tributum sancti Petri* appellabant. Legatus Innocentii III. pōtificis Romani, primus à Rege Ioanne fidem accepit, anno MCCXIII. præsente Cancellario, sex Angliæ pontificibus actotidem Comitibus, infinitaque populi multitudine consentiente. Exstat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis expressam legim[b]. Ac tametsi Thomas Morus, Anglorum Cancellarius, negaret regnum Anglorum esse in fiducia pontificis Romani; nihilominus Henricus ipse VIII. legato pontificis Romani, iusiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriusq; generis exigi ac solui nōn ante desiit, quam Henricus VIII. anno MDXXXIIII. Romani pontificis seruitutem ac religionem excussisset. Id autem animaduersione dignum est. quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes suorū sceletum veniam supplex à legato pontificis precatus est; quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani quæsitum esse, ad eluendum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem sceptra regni successorio iure pertinebant, crudeliter admiserat; ne sacris à pontifice Romano interdicerentur. Iam antea Philippus Augustus Rex Francorum, omnia pdia, quæ in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure possidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidii causam, pro iure suæ maiestatis proscripserat; quas regiones antea beneficii iure à Regibus Francorum acceperat: tametsi summam in Anglos, Hibernos & Scotos potestatem haberent. Nam principio, Constantinus Rex Scotorum cæteriq; principes eius ditionis; cum Adelstano Anglorum Rege fiduciam contraxerant; deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quoq; Regi Anglorum præstitit; professus, se regnum Scotiæ, fiduciæ nomine

[a] Mille marcas sterlingorum.

Reges Scotorum vasalli Anglorum.

mine, sub Anglorũ patrocinio possidere; exceptis Orcadib. insulis, quę tum erant, ac deinceps etiam fuerunt, in fiducia Regum Norvegiæ; quibus Reges Scotorũ auri vncias octoginta, fiduciæ ac census nomine dependere tenentur; contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerẽt, quod pro insulis Orcadibus olim susceptum; nec ita pridem, id est, anno MDLXIIII. rursus excitatum est; quantũ quidem ex literis Danzæi, Francorum apud Danos legati, intellexim⁹. At Scoti Reges, qui post Baluolum summam rerum tenuerunt, Anglorum obsequium eiurarunt; nec superiores agnoscere, nec se vasallos Anglorum profiteri voluerunt, tametsi Dauid Rex Scotorum Eduardi III. Regis Anglorum captiuus, id summa contentione à suis petiisset: postea vero quam decennium in carceribus exegisset, dimissus est ab Eduardo; cuius sororem sibi desponderat, ea lege, vt secum amicitiam ac pacem coleret. Iam vero Hiberniæ regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit; excepto tamen Arguelio Comite, qui iura maiestatis semper retinere visus est.

Daniæ reges olim vasalli imperii Germanorum.

Consimiliter Daniæ Reges, qui etiam Norvegiæ partem possident, iura maiestatis sibi vindicarunt; quod ẽ verum sit, prius exposuimus. Holsatiæ tamen agrum, regno finitimum, imperii Germanici beneficio habent; & antea quidem, Daniæ regnum, imperii Germanici feudale beneficiũ exstitit; ipsiq; Daniæ Duces in fide Germanorum permãserunt, non modo Lotharie imperante, cui Canutus Daniæ Dux, fidelitatis obsequium [a] prę-stitit sed etiam Friderici I. Imperio; qui primus omnium Petro Duci Daniæ regia [b] stemmata dedit, ac regali potestate beauit; iis tamen legibus, vt in fide ac obsequio perpetuo imperii Germanici permaneret; sed posteri tãdem ab imperio desciuerunt.

[a] *Helmoldus in in hist. Sclauorum cap. 50.*
[b] *Trithemius cap. 17.*

At principes illi quos fiduciã contraxisse, & prædiatoriam seruitutem data fide promisisse diximus, qui vel in suos iura maiestatis habent, vel aliorum Principum subditi sunt, contractam fiduciam eiurare possunt; modo ne

do ne id fiat in fraudem patroni: quoniam periculo imminente, sine iusta causa, patronũ deserere capitale est; etiamsi vasallus, eo momẽto prædiũ feudale deserturus sit: tametsi nulla grauior pœna [a] dicta est in fiducia contrahenda, quã vt feudo carituras sit cliens, qui patronũ, vrgẽte bello, deseruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui sempiterna labes inuritur à cliente patroni desertore: cũ tanta sit obligatio fiduciæ, vt etiã aduersus fratres acliberos [b], ꝓ salute ac dignitate patroni, vasallus arma capere teneatur. Nec defuere nostra ætate Iurisconsulti [c], qui etiam in parentes clientem, pro patroni dignitate, armarent; quod mihi probari nulla ratione potest, cum prima præcipuaque fidelitas parentibus debeatur.

a *titul. qua fu it prima causa feudi amitt.*

b *cap. 1. hic finitur lex.*

c *Alexander. consil. 234. lib. 3. & 236.*

At si vasallus idem sit & subditus, qui principem periclitantem deserat, non modo prædiis illũ, sed etiã bonis omnib. spoliari oportet, cum vel gregario militi capitale sit, qui ducem in bello non protexerit. Nec mirum [d] si Britanniæ Armoricæ Duces, Ioannes inquam I. & Petrus II. obstinato animo recusarunt Francorũ regib. fidem, ꝓ Britanniæ prouincia, sine exceptione cuiusquam præstare; de qua re controuersia iterum atque iterum, inter Franciæ ac Britanniæ cancellarios, corã rege Carolo V. & VI. agitata est. Proposita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides à Ducibus sine exceptione cuiusquã data, tũ Philippo Augusto [e], tum etiam Ludouico [f] VIII. De vtroq; actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero quidem, quod Philippo data fides est ab Arturo, sine exceptione cuiusquã, ea lege, vt sui tutelã aduersus Ioannem Angliæ regem susciperet: quod ab eo factum sit, nec ne, dubitatur: tametsi Arturi parricidium vltus est. de altero quod Ludouico VIII. data fides est à Duce, quoad ipse viueret, sine præiudicio posteritatis. At legitimorum actuum ea vis est ac natura, vt nec diem recipiant, nec conditionem [g], fiduciæ vero iusiurandum minime omnium. Exitus controuersiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iusiurandum simplex acciperetur, ne vasalli ligii Francorum esse viderentur. Quanquam Dux vterq; feudo

d *l. non omnes, de re milit. Liuius lib. 1.*

Duces Britãnici vasalli Francorum.

e *Anno 1202.*

f *Anno 1216.*

g *l. actus, de regulis.*

Britanniæ

Britanniæ ſpoliari iure debuiſſet, quod legitimum patronum Francorum regem eiuraret.

Neq; n. dubitari poteſt, quin Britãniæ Armoricæ duces, Francorũ Regibus iam inde à Clodoueo rege; fidem ſine exceptione dederint: vt Gregorius Turonum põtifex, omnium, quas habemus, antiquitatũ veriſſim⁹ ſcriptor, accurate tradit: quanquã pleni ſunt hiſtoriarum libri, plena antiquitatis monumenta, quibus hæc prodita videmus. Britanni quidem rebellarunt ſæpiſſime, ſæpius tamẽ fracti ſunt ac domiti; quinetiam Caroli Magni ac Ludouici Pii legatis, fidem & obſequium, datis obſidib. exhibuerunt: ꝙ tum ex hiſtoria Vitaldi Caroli Magni nepotis, tum etiam ex Floardi Sigeberti ſcriptis perſpicuum eſſe poteſt. At cum rurſus à fide deficerẽt, Carolo Caluo Rege, apud ordines accuſati, ac maieſtatis damnati, pœnas[a] dederunt; quo crimine non niſi ſubditi[b] accuſari poſſunt. Nam Heriſpo Dux, Carolum Caluum, data fide ac pecuniarũ magna vi placauit, vt antea quoq; Iudicael Dux Dagoberto placarat. Neq; verum, at ne ſimile quidẽ veri eſſe poteſt, Clodoueũ, qui Galliarũ imperiũ Alpibus Pyrenæis, & vtroq; mari, tum etiam Rheno flumine, definierat: aut Carolum Magnum, qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, domuerat, qui Hiſpaniam, Italiam, Hungariam, Germaniam, cis & vltra Rhenum, Saxones, Pomeranos, Polonos, Ruſſios ſubegerat, & in extremam vſq; Scythiã imperiũ propagarat, Armoricos Duces, in ipſis Galliæ viſceribus, ad imperii Gallici ſocietatem admiſiſſe. At etiã in fœdere cum Rolone, Normanorum Duce cõtracto, Britanniæ Armoricæ Dux retrouaſallus attribuitur à rege Carolo: quod ridiculum futurum erat, niſi tunc Armoricæ Duces Francorum ſubditi haberentur. Itaq; Britanni Duces, Normanorum Ducib. hi viciſſim regib. ſupplices, ſine exceptione, fidẽ dederũt; at fidẽ ſemel data, acceptaq; à patrono, nulla temporũ infinitate præſcribi poteſt. ¶ Quibus argumẽtis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis, ad aſſentiendum

a *Anno 859.*
b *Bald. Cyn. Salicet. in l. quiſquis. ad l. Iuliam. C.*

per-

perſuaſus ſum, vt Armoricam iam inde vſque à prima Francorũ Regibus imperii Gallici prouinciam eſſe ſcriberem: tametſi Argentræus[a], Rhedonenſium prætor, aliter ſentit. Gregorium vero pontificem, Haimonem Sigebertũ, quibus aſſentior, mendacii contumelia perſtringit, quibuſcum tamẽ Vitaldus eadem ſcripſit. Illud etiam abſurdius, quod Petrum Druidam primum eſſe putat, qui alieni principatus maieſtatem, Gallorum imperio ſubiecit; qui Regis ſubditus fuit ac ppinquus: nec vero eius liberi ac poſteri; perfidiæ ſcelere ab ea quæ perpetua fuit, & quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, eximere ſeipſos potuerint. Quod autem Armoricos Duces qui ſcelerata conſpirationis fide & conſenſu, cum Anglis ad huius imperii exitium, ſeipſos coniunxerunt, à perfidia capitali vindicare conatur; quod de Regibus Francorum, ac de omnibus Principibus ita ſcribit, vt à conuitiis ac maledictis abſtineri non poſſit; quod ſuos populares, quamquam nomen *gentile* Gallicum vſurpat, omni genere laudum, ad nauſeam vſque cumulare ſolet; quod Francorum victorias eleuare & obſcurare ſolet; quod denique ſibi vni credi vult, & antiquiſſimis ac veriſſimis ſcriptoribꝰ fidem detrahit, certe literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem hiſtoriarum ſcriptori magis cauendum, quã ne ſubditos à principis obſequio ac fide abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videatur.

[a] *In conſuetud. Britan. & in hiſtoria Brit.*

Sed vt ad propoſitum redeamus; animaduerſione dignum eſt, Ioannem Montfortium & poſteros, etiam Armoricam ab imperio Gallico diuellere conatos, nihilominus tamen quaſi Montforti ac Virtutum comites, fidem Regibus ſine exceptione ſemper dediſſe, vt in Archiuis legimus, tametſi quædam iura maieſtatis, in prouincia Armorica, conceſſu Regis, exercerent. Et quibus perſpicuum fit, vaſallos à ſubditis & clientibus atque etiam inter ſe differre plurimum; eoſque iura maieſtatis in ſolidum, ac ſummam poteſtatem habere, qui nemini ſeruire teneantur: nam vaſallus, ſiue Imperans

ſine pontifex maximus fuerit, fidem, obſequium, obedientiam *ſuperiori*, quaſi domino, præſtare tenetur: quod quidem obſequium perſonale, coniunctam habet ſeruitutem quandam, etiamſi verbum illud *ſeruiendi*, in legibus feudorum libertati naturali præiudicare non videatur: qua quidem ſeruitute vel obſequio, beneficiarius, niſi feudo carere velit [a], ſeſe liberare non poteſt: neque enim fiducia vaſalli, ſeruitus realis eſt; ſed perſonæ ita cohæret [b], vt ab ea diuelli non poſſit.

Quod autem diximus, *ſeruitutis illam ſpeciem à perſona diuelli non poſſe*, adeo verum eſt, vt ne procurator quidem ad fidem vaſalli nomine præſtandam idoneus [c] ſit; quod antiquis feudorum legibus licebat [d]: ſed illud antiquatum eſt vbique gentium, vt ne in Italia quidem, vnde iura feudorum in vniuerſam Europam fluxerunt, *procurator fiduciarius* admittatur. Nam Ludouicus Sfortia, qui ſe Mediolanenſium Ducem ferebat, legatum in Galliã miſit ad Carolum VIII. Regem, vt pro fratris filio Genuenſi Duce, iuſiurandum præſtaret; ſed repulſam tulit. Et cum ageretur de fide præſtanda à Marchione Saluciarum, curia Pariſiorum decreuit, procuratorem quidẽ eius nomine, quod morbum excuſaret, admittendum [e], ſi Regi videretur; ſed ea lege, vt cum primũ poſſet, præſens fidem præſtaret. Idem ſæpius iudicatum [f] eſt in conſimilibus cauſis: contra vero, vaſallus cogi poteſt in procuratoris patroni verba iurare. eoq; iure vtimur. ſin vaſallus ad huc impubes eſt, & id ætatis, vt ſenſu careat, ſuſtinetur actus legitimus fidelitatis, quouſq; legitimam ætatem attigerit; qua fidem præſtare poſſit; niſi patronus procuratorem admittere malit; vt Ludouicus XI. Rex, per legatum matrem Galeacii impuberis, Ducis Genuenſium, in fidem accepit; verba iuriſiurandi concipiente Philippo Cominio Regis legato; cui aureorum nummum quinquaginta millia, annui fructus nomine, ſoluit. Illud autem in fœdere quod dictum [g] eſt inter Ludouicum XI. Regem, & Maximilianũ Auſtriæ Ducem, diſerte cauetur, *ne vaſalli fidem procuratorio nomine*

[a] *cap. vnico, de vaſallo qui cõtra conſtit. Lat.*
[b] *qualiter inuarẽ debeat c. 1. & ſeq. & tit. quæ ſunt prima cauſa feudi ex mut. Bal. in l. ſed & ſi hæc §. ſi liberti, de in ius vocando. Molin. gloſſ. 4. §. 21 nu. 54. in conſuetud. feud.*
[c] *Bal. l. 4. in fine, de rerum diuiſ. nu. 56.*
[d] *§. ſed vtrum, per quas fiat inueſtitura. Præpoſitus in §. omnes, colum. vlt. de feudo defuncti, licet contrarium videatur in cap. 12. §. verum, de ſtatu reg. lib. 9.*
[e] *Anno 1486. Decembr. 9.*
[f] *Contra Maximilianum, de Mehaic, & dominum Dormoy, 1518.*
[g] *Anno 1482.*

exhibeant; sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel aetatem, aliamve necessariam causã excusarint; vt cum ab vniuersitatibus & collegiis iusiurandum exigitur, id à procuratore fieri necesse est. Etenim plurimum refert, vasalli Regis personã an vero sordidi procuratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod ictum est inter Philippum Bellum & Henricum Anglorum Regem, anno MCCCIII. vno capite exceptum est, vt Henricus hdem Regi Francorum daret præsens; & quidẽ sine exceptione; quod si morbum necessarium sine fraude excusaret, filium tamẽ primogenitum in Galliam iurisiurandi causa mitteret. Rursus alio fœdere, quod ictum est anno MCCCXXX. *Eduardus tertius Rex Anglorum recipit ac permittit se mox in Galliam, fidei præstanda causa, venturum; ac si quidem morbum necessarium sine dolo malo excusaret, cũ primum conualuisset, id effecturum.* Item alio fœdere quod percussum est anno MCCLIX. Ludouico IX. Rege, Henricus II. Anglorum Rex sese in Galliam paulo post tracturum, ad solemne iusiurãdum sine exceptione cuiusquam præstandum.

Obsequium autem illud, quod *ligium* appellant, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidem aut Pontificis maximi persona excipiatur[a]. Formula iurisiurãdi quod Anglorum præstitit, concepta est eo fœdere, quod anno MCCCXXXI. inter Philippum Valesium & Eduardum III. percussum est; cuius hæc verba sunt. Rex Anglorum manibus coniunctis, ac in manus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum; hæc verba proferentem; VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DV DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOY AVTE PORTER. DITES VOIRE ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE, ADONC LORS LE ROY DE FRANCE RECEVRA LE ROY D'ANGLETERRE ALA FOYET A LA BOVCHE. Hæc verba fœderis, vtcunque Latina sic fecimus: Tu

[a] *titul. de auxil. vasall. in feudis. Clementin. pastoralis, de re iud. Spec. in §. queniam, de feudis.*

ius tuadis in hominem ligium Regis Francorum, vti Dux Aquitanorum, Par Franciæ, Comes Pictonum, & Montrolienſium: teque in eius fide & obſequio ſemper futurum ſpondes: reſpondeo, Aſſentior. Hic rex Anglorum aſſentiri ſe dicet: tum rex Francorum ad fidem & oſculum regem Anglorum admittet. Sanctius eſt iuſiurandum Caroli regis Nauarræ, cum fidem Carolo V. regi Francorum daret, anno MCCCLXX. quia non ſolum vaſallus ſed etiam ſubditus erat regis Francorum, tametſi iura maieſtatis in Nauarros haberet; & in Bearnēſes eadem iura ſibi deberi prædicaret, vt poſteri quoque: ſed adhuc de agrō Bearnenſi ſub iudice lis eſt. Formulæ fiduciæ Arturi II. Petri vtriuſque, & Ioannis Montfortii, qui Armoricæ prouinciæ Duces fuere, conſimiles ſunt; præter verbum *ligii hominis*. In ſubditis vero vaſallis formula fiduciæ vberior eſt, ac ſanctior; quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri vaſalli non item.

At diu multumque dubitauit Eduardus III. an iuriſiurandi formulam in fœdere præſcriptam ſequeretur: & certe manus ſupplices habere principio recuſabat; & in Angliam redierat, vt populi conuentus eam ob cauſam haberet: eo legati Francorum miſſi ſunt, ac ſemeſtre temporis ſpatium, in ea controuerſia diſceptandā tranſegerunt: tandem, rex Eduardus formulam propoſitam ſequi maluit, quam tot beneficiis, quibus in Gallia fruebatur, carere. Quum vero *vaſallus* idem eſt qui *ſubditus*, arma, pileum, pallium, calcaria, chirothecas exuere, ac genibus flexis manus ſupplices in principis aut procuratoris ſui manus inſerere neceſſe habet, & ita fidem præſtare. At etiam moribus noſtris patrono licet abeſſe, nec, ſi velit, procuratorem, fidei accipiendæ cauſa, conſtituere tenetur; ſed vaſallus, ne prædio fiduciario careat, prædii dominantis locum adire ſolet; ac pro foribus carmen eo, quem diximus, habitu vſurpare. At Veromanduorum[a] moribus vaſallos fidem patrono præſenti dare oportet: ſed ſi patronus abeſt, ſatis officii fecerint etiam præſentes,

[a] *articulo octauo ſuetudinis generalis.* 220.

si per procuratorem id faciendum curent; ne vasallio-
gnitas, abiectiore psona procuratoris minuatur. Quo
si vasallus hæredes habeat triginta, vnusquisque fide-
petente patrono, præstare cogitur [a]; vt iampridem Pi-
lippi Augusti Regis Francorum decreto cautum est, a-
no MCCIX. alius tamen alio more vtitur. [b]

Aut igitur vasallum, id est, alterius hominem, etia-
domi regno potiatur, summam potestatem ac iura m-
iestatis habere dicemus? aut eum qui vilissima obse-
præstet, & vt verbo fiduciæ vtamur, *seruiat alteri*, sum-
Principem appellabimus? At plerique Principes ag-
late patentes, ac beneficia fructuosissima deferre, q-
seruitutem illam seruire, maluerunt; alii ius maiestat-
cederent, nec precibus vllis, nec pretio adduci pot-
rūt: nam Princeps Aurasius Ludouico XI. Regi iura m-
iestatis Aurasii principatus vendere recusauit. quamq-
regii procuratores iura maiestatis Aurasio Principe vi-
dicante, sæpe obstiterunt. Iam vero primo capite fœd-
ris Britiniaci Eduardus III. Anglorum Rex, vt omnia
ra maiestatis sibi tribuerentur in iis regionibus, quas h-
reditario iure in Gallia possidebat; ne fidem aut obs-
quium Regibus Francorum præstare cogeretur, defec-
excepit. Nec aliam ob causam Stephanus Valachiæ p-
ses à Regibus Poloniæ defecit, quam quod Rex Pol-
tentorium, in quos Stephanus supplex obsequium ac
dem præstabat, eodem momento discindi iussit, v-
mnium oculis pateret. Hāc contumeliam veteratori
bi illatam grauate tulit Stephanus.

Neq; id mirum videri debet iis, qui meminerint, C-
listhenem Aristotelis propinquum, mortem potiu-
ptasse, quam Alexandri Magni genib[c], adorātis ac f-
plicis modo, aduolui, more Persarum; tametsi Alex-
der supplices amplexu & osculo dignaretur; quod
iamnum Imperatoribus Romanis vsitatum erat, ci-
gibus sceptra & insignia regia largirentur: sic enim
ridates Armeniæ Rex, Neronis genibus aduolutu-
quem Nero manu prehensum erexit, osculoque d-

[a] §. omnes filii. *si de feudo contrau. Zasius in epit feud. par. 7. ait, Germanis moribus vnum pro omnibus sufficere, vt etiam plerique Gallia municipiis fidem quidem à singulis præstari æquum est, quia nihil accedit patrono, nec decedit vasallo.*

[b] *Cenamani arbiter. §. 13. & Veromandum, vide Molin. §. 2. glos. 4. nu. 25.*

[c] *Q. Curtius Arrianus. Plutarchus in Alexandro.*

am, tiaram de capite detraxit; eique diadema circum
mpoſuit; poſtremo, ad dextram ſedere[a] iuſſit. Quibus utem regna fruenda concedebant Romani, etiamſi ab s fidem aut obſequia nulla exigerent; nihilominus ta- nen Romanis Principibus ſponte inſeruiebāt, ac mini- trabant[b]: alii ſeſe *Romanorum procuratores* appellabant, vt Aderbalus Numidiæ Rex: Eumenes quidem Pergami Rex fuſo ac mortuo Mithridate Ponti Rege, Romā ve- nit, ac pileum geſtans, acceptam populo Romano liber- tatem tulit, erat enim pileus recentis libertatis argumē- tum. Pruſias vero Bithyniæ Rex quoties ſenatum ingre- deretur, limen deoſculari conſueuerat, ſe *mancipium ſena- tus* appellans: tametſi æquo fœdere cum Romanis ſocie- tem contraxiſſet.

[a] *Tranquill. in Nerone.*

[b] *Dio de Au- guſto.*

Politicus hoc mancipium riſu dignum exiſtimat.

Ille cult[9], quātuſcunq; ſit, q ab arbitrio cuiuſq; pfi- ſcitur, nihil aut parū admodū de iure maieſtatis detrahe- re videtur: ſed obſequiū illud ꝙ ab inuitis vaſallis extor- quetur, ſeruitutē ſapit, nec Turcarū ac Perſarū Principib. quicq̄ graui[9] eſſe videtur. Et quidē Suleiman[9] rex Turca- rum, Ioannem Hungarię Regem, quem bello ceperat, in regnum libenter reſtituiſſet, ea lege, vt beneficio ac- ceptum ferret, ac fidelitatem vaſallorum in modum ex- hiberet: niſi Ferdinandus qui Pannonias ad ſe hæredi- tario iure pertinere contendebat, obſtitiſſet: idque Si- giſmundo Auguſto, Poloniæ regi, per legatos teſtatus eſt Suleimanus: vt quidem accepi ex literis quas Stanis- laus Roſdrazeroſcus ad Annam Mommorantiū, equi- tar[9] Gallorum magiſtrum, ſcripſit anno MDLV. Quam- obrem Franciſcus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici reſcripſit: cauendum eſſe, ne Carolum Auſtrium ad imperium vocarent: ne imperii decus ac maieſtas, ſub vaſallum Francorum ſubiungere- tur. Quæ res cum Imperatorem vehementer pupugiſ- ſet, Franciſcum bello Papienſi captum, non ante dimi- ſit, quam nexu & fiducia Francorum, Flandria & Arteſia omnino liberarentur. At non modo *vaſallus*, ſed etiam ligius exſtitit; nec tantum ligius, verum etiam *ſubditus*

Regis Francorum; id est, in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperii Gallici prouincia; tametsi Gandauum, Caroli patriã, & vrbes maritimas, pleriq; extopi putant: nam Flandriæ Comites, regni Francorum Pares ab hoc regno condito semper habiti; & iura maiestatis semper antea quidem sunt, maxime tamẽ Atrebatensi excepta fœdere, q̃ quidem pcusserunt legati Caroli VII. regis Francorum, cum Philippo II. Burgundiæ Duce. At etiam Carolus V. iam Imperator creatus, à Francisco Rege petiit, vt sibi liceret Atrebatense tributum à suis exigere, anno MDXX. cui Francisc⁹ respõdit, id se permissurum, dum nihil de iure suæ maiestatis detraheretur; vtq̃dem didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hispaniam eunti data fuere. Quanquã grauiores causæ proponi poterant, q̃ principes Germanorum ab electione Caroli V. summouere debuissent. Neque n. Carolus tantum *vasallus ligius*, & quidẽ Francorum imperiis aclegibus subditus, sed etiam *Pontificis Romani vasallum se ligium professus*, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quib. tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundię libero comitatu, quem Arnoldus Comes dono dederat Conrado II. Imperatori, anno M C C V. deinde Carolus IIII. Imperator, Carõlo V I. Delphinatum Principi concessit, fiducia contracta, quam ex archiuis descriptam habemus.

At cũ Pontificis Romani vasallum se ligiũ, pfessus est, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando promisit, se nec imperii Germanici curam, si quando à Principibus Germanorum crearetur; nec Mediolanensem principatum suscepturum; & iis quidem legibus & conditionibus, in fidem ac Patrocinium Romani pontificis acceptus est. Quæ clausula noua videri non debet, cum sit antiquissimis omnibus actis fiduciarum inserta, iam inde vsq; ab Vrbano V. pontifice Romano, qui regnum illud Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum concessit, & in actu fiduciæ Edmundi Henrici Regis Anglorum filii, qua regnum illud adeptus est ab Innocentio IIII.

pont-

pontifice, MCCLV. cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus: *Ego Henricus Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmundi filii nostri, Regis Siciliæ, plenum & ligium vasallagium facio Ecclesiæ Romanæ*, &c. Et in actu fiduciæ Roberti Siciliæ regis, MCCCXXXVIII. iureiurando spopondit princeps, se nec imperium Germanicum, nec Mediolanensem principatum, nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltro ad se delata accepturum: aut si contra faceret, Neapoleos ac Siciliæ regno carituram. Consimile est Caroli Siciliæ regis iusiurandum, anno MCCXCV. & Ioannæ reginæ, anno MCCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarum Rex Caroli V. Cæsaris auus maternus, possessionem regni Siciliæ à Iulio II. pontifice Romano potuit adipisci, quã iis quas dixi conditionibus, & annuo censu; vnciarum auri octo milliũ, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris eõprehensas; cũ exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cum primum Romanus pontifex alicui bellum indixisset, eodem momẽto Siciliæ Regis opes & copias aduocaret, vt etiam aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sixtus pontifex armauit aduersus Florentinos, ꝓpterea quod Pisanum Cardinalem pontificis Romani legatum à latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent.

Ac nostra ętate Paulus III. Pontifex, Carolum V. Cæsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones compulit, vt cõiunctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent; id enim primo capite pacis Suessionensis cauebatur[a]. Ac tametsi paulo ante, Caroli exercitus à Gallis in Italia cæsus esset, ac ꝓstrat[o]; & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, nunquã tamen ad pacẽ ineundã adductus esset, nisi à pontifice Romano cogeretur: non quia Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quam Caroli opes; quib. vniuersam Europã facile domuisset, nisi Francorum armis ac potentia impediret. Indignum

[a] *Anno 1544. Septem. 17. mense.*

etiam videbatur, quod Carolus Clementem VII. pontificem Romanum, cum Cardinalibus obsessum, vrbe direpta, ad turpissimam deditionem compulisset; ac praeter ingentem vim auri, quam à captiuis pontificibus extorserat (neque enim ante liberari potuerunt, quam aureorum nummum CCCC. millia exsoluissent) etiam Neapolitani regni censu, qui maximus erat; actione pacis, omnino liberat⁹ est; fiduciae tamen caetera capita eodem quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, sed serò admodum, cognitum est tum à pontifice Romano, tum etiam à Germanis Principibus; *nihil pernitiosius fieri potuisse, quam alterius principis vasallum, alterius subditum, ad tantum imperium vocare.* Romam n. vna cum suo pontifice, Germanorum viribus diripuit ac spoliauit; Germanorum vero copias Romani pontificis opib⁹ attriuit. Ac tametsi principatum Mediolanensem, & imperii Germanici sceptra sub imperiali fiducia teneret, prius tamen auxilium pontifici Romano debuisse constat.

Nec vero pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, nisi suo beneficio imperialem coronam accipiant; & qdē Pius V. pontifex Ferdinandum Imperatorem per legatos acerbe increpuit, q imperialē coronam à se nō haberet, quam antea Carol⁹ frater accipere nō dubitarat: ac iam illum, interdictionis sacrorum metu, ad id coegisset, nisi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur.

Hic occurret aliquis, fieri non potuisse, vt Carolus V. Cæsar, Regis Francorum ligius ac subditus, idemque pontificis Romani, imperii Germanici ligius fuerit; cum *nemo vasallus ligius plurium esse possit*[a]: *etiamsi plura praedia singulis accepta ferat*: quia fides & auxilia vni eidemque primo ac præcipue debentur, & quidem sine exceptione[b]: ac siquidem plurium hæredum vasallus ligius fuerit eiusdem prædii nomine omnibus simul, non tamen separatim, quia tametsi delitatis actus legitimus sit indiuiduus, & in seruitutib⁹ indiuiduis, solidum ab hæredib. debeatur[c]; quod etiam

Nemo plurium vasallus ligius esse potest.

a *Guido Pap. decis. 310. Specul. tit. de feud. §. 1. q. 10. Bal. in l. vnica. §. 1. col. 1. vlt. de caduc. C.*

b *Bald. in cap. caterum, col. 3. de iudic.*

c *L. ea quæ, de reg. l. 2. de verbor. oblig.*

fidelitate plerique putant [a]: verius est tamen vni tan-
m ex patronis, quem vasallus elegerit, si dissideant pa-
oni, aut omnibus simul fidem deberi; eoque iure vti-
unquia nō debet durior [b] effici conditio vasalli, quā si
ssus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura
bsequia, pluries fidem præstare cogeretur; idq; multo
agis in vasallo ligio, qui pluribus seorsum fidem sine
xceptione dare nō potest: *ligiū* interpretor ex iure feu-
orum, cum plerique appellatione abutantur. Memini
uadraginta septem fœdera, q̄ reges nostri Philippus V.
Carolus V. VI. VII. Ludouicus XI. cum Germanis Prin-
cipibus coierunt; quibus se auxilio futuros aduersus o-
mnes, excepto Imperatore ac Rege Romanorum spo-
ponderunt: nec dubitarunt se vasallos ligios regis Fran-
corum eo iureiurando constituere. excipio Treuerēsem
pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat,
non vasallum; tametsi pensionem perinde vt alii princi-
pes à Rege acciperet: nullum tamen prædium à regibus
Francorum habuisse constat. vnius Ducis Gueldrii iusiu-
randum proponam, vt de reliquis iudicium fieri possit,
his verbis Latine conceptum; EGO *deuenio vasallus ligius
Caroli regis Francorum, pro ratione quinquaginta millium scu-
torum auri, ante festum* D. *Remigii mihi soluendorum*, &c.
anno MCCCCI. *mense Iunio*. Quinetiam inter Reges i-
psos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, *vt alter al-
terius se vasallum profiteretur*: vt in fœdere contracto inter
Philippum Valesium & Alphōsum Castiliæ regem, anno
MCCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorum profe-
cta nunc melius explicantur.

Vt igitur eo vnde digressa est, se referat oratio; nec po-
tuit, nec certe debuit Carolus Cæsar fidem & obsequiū
pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis
Francorum, cuius erat & vasallus ligius, & subditus; qui
tamen si subditus non esset, modo ligius, aut ne ligius
quidem, modo vasallus [c], antiquior tamen fides & ob-
sequium debebatur; aut si æquales essent inter se pugnā-
tes, neutri deberetur; quoniā seruitutum exlex est, pro-

a *Accurs. in l. vsusfructus legatus. de vsufr. Bal. in l. 1. q. 22. de verum diuis. Angel. in l. locis carpus. §. si fundus, si seruit. vin. Rom. l. 3. de verborum obli. Aluarot. in c. 1. §. omnes. si de feudo.*

b *l. 2. §. incertum. de prator. stipul. l. damni 1. §. si is qui damno. l. cui fundus. de cond. & demonstra. l. nec in plures. de exercit. l. quod si nolit. §. si plures. de adilit.*

c *Molin. in tit. de feud. gloss. 4. §. 2. num. 3.*

pter indiuiduam sui naturam; vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant, impediatur: nam *inter socios aequales, prohibentis conditio potior* [a] *est*: tametsi in fœderibus inre contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum sit, à subditis summam præcipuamque fidem ac obedientiam deberi, cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ à Ludouico XI. & Philippo II. Burgundionum Duce, de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur, vt cuiuscunque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium suo quippe Principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, ferant: dum tamen princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque ordinis Principi, cui equestre decus acceptum ferat, denunciarit. Quibus rebus intelligitur, Carolum Cæsarem nec pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione Regis Francorum dare potuisse.

[a] *L. etiam cum filium de furt.*

At etiam Tarraconense regnũ Romanis pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt; vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurandi, quod Petrus Rex Aragonum Innocentio III. pontifici maximo, præstitit, his verbis: EGO *Petrus, Rex Aragonum, Comes Barcinonæ, Dominus Montispessulani; cupiens præter Deum principali beatitudini Petri & Apostolicæ sedis protectione muniri; tibi reuerendissimo patri & domine summe pontifex Innocenti, & pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostolicæ sedi, offero Regnum meum, illudque tibi & successoribus tuis in perpetuum, pro remedio animæ meæ & primogenitorum meorum, constituo censuale, vt annuatim à camera regis ducenta quinquaginta Maximitinæ Apostolicæ sedi reddantur: & ego ac successores mei, specialiter & fideles & obnoxii teneamur: hac autem lege perpetua seruandum forum decerno; quia spero & confido, quod tu & successores tui, quasi beati Petri manibus, in regem duxeris solemniter coronandum. Actum Romæ anno Christi* MCCIII

Fiduciæ formula Regis Aragonum.

Illud quidem Tarraconense regnum Pontificibus Ro-

ma

anis oblatum eſt ab Aragoniæ Regibus, ne ob ſcele-
& parricidia vapularent; ſed Sardiniæ & Corſicæ re-
num à pontificibus eſt ad Reges Aragoniæ delatum; vt
lent pontifices aliena magnifice largiri. Id autem
erſpicitur ex hac Fiduciæ formula, quam ex archiuis
'aticanis deſcriptam habemus: *Pontifex max. de fratrum*
uorum aſſenſu, dat in feudum regnum Sardiniæ & Corſicæ,
roprietatem eccleſiæ Romanæ, &c. *Per capam auream te*
raſentialiter inueſtimus, &c. *ita tamen quod tu, & ſucceſ-*
ores tui, præſtabitis homagium ligium, vaſſallagium plenum
& fidelitatis iuramentum, &c. *& centum equites armatos,*
& vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per
quemlibet, & quingentis peditibus terræ veſtræ de Arago-
nia, cum gagijs per trimeſtre, à die quo intrabunt terram ec-
cleſiæ, &c. *& inſuper cenſum duorum millium marcarum*
argenti, bonorum & legalium ſterlingorum, vbicunque fue-
rit Romanus pontifex in feſto beatorum Petri & Pauli, an-
nis ſingulis, ſub pœna excommunicationis poſt quatuor men-
ſes, &c. *& poſt tertium terminum, ſi non ſolueris, tu hære-*
deſve tui à dicto regno Sardiniæ & Corſicæ cadetis ex toto,
& Regnum ad Romanam eccleſiam reuertetur. Huic con-
ſimile iuſiurandum præſtitit Iacobus rex Aragonenſis,
anno MCCCCLIII. addita cautione, vt leges q̃ à Re-
gibus antea latæ fuiſſent, abrogarentur; & vt pontificem
maximum ordini eccleſiaſtico prouocare à Regis ſen-
tentia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandns & Al-
phonſus ſeipſos obligarunt, ac fiduciam renouarunt, an-
no MCCCCXLV.

Exſtãt etiã in archiuis & publicis actis curiæ Romanę,
Regũ vaſallorũ nomina, hoc ordine poſita; *Reges Neapo-*
lis, Sicilia, Aragoniæ, Sardiniæ, Hieroſolymorum, Angliæ, Hiber-
niæ, Hungariæ: hæc deſcripto vetus eſt eorum principum
qui ante annos CCCLXXX. fidem & obſequiũ ponti-
ficibus Romanis exhibuerunt. Ex quo vero Luſitaniæ
regnum Henrici Bononienſis virtute, Mauris ereptum
eſt, Reges ipſi ſeſe vaſallos Pontificum Romanorum
conſtituerunt; & nummùm aureorum duo millia
annui

Regnum Luſitaniæ Pontificibus Romanis obnoxium.

annui census ærario pontificum Romanorum depen-
Acta grand. de supplenda ne glect. Prælat. derunt. Itaque Innocentius IIII. pontifex Rom. regni Lusitaniæ Principes per literas admonuit, Regi prodigo curatores darent, qui reipublicæ gubernacula capesserent. Canarias item ac Hesperides, & Gorgonidas insulas, Reges Hispani à Romanis pontificibus, fiducia contracta, possidere se professi sunt, tam inde à Ludouico Rege Hispano MCCCXLIII. dicta lege annui census quadringentorum florenorum. At etiam vtriusque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occasum spectat, dominatum sibi reseruauit Alexander VI. pontifex Romanus, ea lege vt Castiliæ & Lusitaniæ Reges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus insulas haberet; cum scilicet vtrique Regi terrarum orbem indicio finium regundorum terminis in Atlantico mari positis, pontifex Romanus adiudicaret. Restabat in Hispania Granatense & Nauarræ regnum; quorũ alterum Petro Alberto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli Cæsaris auus maternus, ademit, concessu Iulii II. Pontificis Romani, præclara pietatis specie, scilicet interdictione sacrorum; ea lege tamen vt vtrumque regnum à pontifice Romano fiduciario iure possideret. At tametsi Carolus Cæsar regnum Nauarræ ad se pertinere iactaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdinandus secundis nuptiis sibi desponderat; cum tamen legati Caroli V. iura Regis Nauarræ disceptarẽt, nec largitioni locum esse perspicerẽt, interdicta pontificia iniustissimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdictionis autem causa fuit, quod Petrus Albertus Rex Nauarræ Ludouici XII. Francorum Regis, qui primus Pater patriæ est appellatus, fidem & amicitiam prodere iubente Iulio II. pontifice max. noluisset, cum Rex Ludouici ligius vasallus esset, nec vlla pontificis obligatione teneretur. Nullum igitur regnum, at ne prædium quidem vllum restabat, quod Carolus Cæsar fiduciario iure non possideret: nam insulas Baleares, Maioricam & Minoricã, Aragoniæ regno adiectas fuisse constat, cum primu

rimum Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerunt. In Belgia vero nihil exſtabat quod vel Regum noſtrorum, vel Germanorum ſupremo dominatu non teneretur.

Ac tametſi variis fœderibus noſtri Principes Flandriæ & Arteſiæ principatum Carolo Cæſari conceſſerint; adhuc tamen reſtat Burgundiæ regio, quam appellant *Cæſareum comitatum*, cuius quidem proprietas ad Regē Hiſpaniarum; dominatus ad Regem Francorum pertinet, & fiduciario iure ab Hiſpano Rege poſſidetur; vt in eo ipſo ſe Regis noſtri vaſallum profiteantur. Caſtiliæ vero regnum iure ſucceſſorio ad Ludouicum IX. Regem materno iure delatum fuiſſe nemini dubium eſſe poteſt; q modo res Hiſpanicas tractarit: & quidem Caſtiliæ Principes Ludouicum ad ſceptra materna, ſolemnibus actis, quę adhuc in archiuis Francorum exſtāt, euocarunt. Nō tamen dubito Hiſpanos illud obiecturos, Blancam Ludouici IX. filiam, Caſtilię regi nupſiſſe; ea lege, vt omnia regni iura quæ patri competere potuiſſent genero concederentur. Id tamen non potuit Ludouicus, niſi ſenatus populuſque Francorum aſſenſionem præbuiſſet: cū filiæ ac ſorores Regum, dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare poſſint.

Acſi quis putet Regem Francorum prædia materna, aut ea quæ nōdum vnione legitima agris dominicis addicta fuiſſent, largiri potuiſſe, cuiuſmodi Caſtiliæ regnū videri poſſit, nihilominus tamen exſtat in Archiuis Frācorum fœdus poſtea contractum à Carolo V. Rege Frācorum, & Hērico Caſtiliæ Rege, MCCCLXIX, quo q dem fœdere, Henricus iureiurando ſpopondit ac promiſit, ſe regnum Caſtiliæ fiduciario iure habiturum, & Francorum Regibus ſe accepto laturum; Francorum fiduciarium ſe ac vaſallum conſtituens: propterea quod Caroli Regis opibus & copiis regnum illud ſibi ereptū recuperauerat. Cum igitur Caſtiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hæredes, maiorum pactis & ſponſionibus obligari tenentur:

quæ

quæ obligatio nullam vim habitura fuisset, sine senatus & populi consensu, nisi Castiliæ regnum hæreditarium fuisset. Aliud igitur de regno Francorum sentiendum & statuendum. Itaque responsum est à prudentibus [a], Philippum Bellum, Francorum regem, non potuisse Arturum Armoricæ Ducem, regi Anglorum triduarium elocare, nisi regnum Francorum eodem iure à se abalienare, & Anglorum regi concedere vellet; quod ne summa quidem ac legibus omnibus soluta potestate efficere potuisset [b]; nisi senatu populoque Francorum assentiente: aut certe non maius esset habitura pondus ac momentum, quam cessio Ioannis regis Francorum; qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quæ ad se pertinebant, Anglorum regi concesserat. Sed hæc rupta sunt Carnutensi fœdere, quo quidem rex Anglorū, ius illud cessione ad se delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricassio, quo Carolus V.I. regni Francorum sceptra detulit ad Henricum V. Anglorum regem, sine populi consensu. Itaque Martinus pontifex max. nullis Anglorum precib. adduci potuit, vt fœdus illud ratum haberet; sed Carolum VII. Caroli sexti F. regem Francorū appellauit; quia Francorum imperium nec ab intestato, nec testamento, nec cessione trāsferri potest, sed Regia lege; cui Reges, non, si velint, derogare possint, nisi senatus populique Gallici consensione. Aliorum alia sunt iura, alii mores.

Sed hic mihi à nōnullis occurri possit, *an is qui imperii Germanici principatum adeptus est, totum illud vasallorū seruile obsequiū non exuat*: quemadmodū si principes aut populus seruo magistratū tribuat, seruitutem ab eius cerui-ce depulisse, ac libertatem [c] dedisse videatur. Id quidem nemini dubium esse potest; si seruus principis fuerit: alioqui de aliena libertate statuere [d], nec principi nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius est in alienos ciues ac subditos; cuiusmodi fuit Carolus Cæsar

[a] Cynus in l. 1. de minor. C. ait Azonem in ea sententia fuisse. Idem tradunt Hostiensis, Andreas, Fel in cap. dilecti, de maiorit. & obedient. Corneus, cōsil. 321.

[b] Baldus excipit plenitudinē potestatis, consil. 313 col. vlt. lib. 1 & Bossius Senator Mediolanensis, id fieri posse putat in aqualem aut maiorem sine feudi translatione, titu. de principe, n. 229. & 230.

[c] l. Barbarius, de offi. pretor.

[d] l. ad bestias. de pœnis.

Cæſar. At ne imperii quidem Germanici Imperator per ſe ſe iura maieſtatis habet, niſi aliunde regnũ, omni obſequio ac fiducia liberum adipiſcatur. ¶ At tametſi Imperator ad ſuos creatores & principes Germanorum, quaſi ad ſeruos domeſticos orationem habet, iiſque imperat vt ſeruis; hæc tamen fiunt in ſpeciem antiquæ maieſtatis, cuius vmbram quidem retinent; rem vero penitus amiſerunt. Eſt enim in principum & optimatum libero conuentu illius imperii maieſtas. Itaq; vniuerſi nõ ſingulos modo Principes, verumetiã Imperatores ipſos imperio ac poteſtate exuere conſueuerunt. Imperator vero nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exercitus cõuocare, nec magiſtratus aut imperia tribuere, nec bellum indicere aut finire, nec cõuentus admittere aut dimittere ſine optimatum ac principum conſenſu poteſt. Itaq; Maximilianus I. Imperator, cum haberet conuentus in vrbe Conſtantia, anno MDVII. Principes Germanorũ admonuit de legati pontificis oratione, qui coronã imperialem à pontifice maximo & peti & accipi oportere cõtendebat: fruſtra id quidem, & ad pompã magis atq; ad oſtentationẽ fieri, quam ad Imperatoris aut imperii decus, cum ſatis omnibus cognitum eſſet, maieſtatem imperii Germanorum in principibus, non in ipſo Imperatore poſitam eſſe. Hæc ille: quæ vera ſint nec ne, ſuo loco diſſeretur. ¶ Illud modo qui ſummam poteſtatem legibus omnibus & principum obſequio ſolutam habeant, aut pauciſſimos, aut eſſe neminẽ. Nam ſublata Venetorũ Republica, nulli ſunt in Italia Principes, nullæ Reſpublicæ, quæ imperium ac poteſtatem aut Regi Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano non ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapoleos expoſuimus. Dux autẽ Mediolanenſis fiduciarius eſt imperii Germanici, cui dominatum agri Mediolanẽſis accepto ſemper tulit, & cõſueta vaſallorũ iura exſoluit; certe Maximilianus I. Imperator, annis haud minus XVI. centũ ampli⁹ aureorũ nummum millia poſſeſſionis ac fiduciæ nomine, partem à Ludouico XII. Rege, par-

partem à familia Sfortiadum consecutus est. Nam qui nunc *Duces Mediolanenses* appellantur, auorum memoria, id est, ante annos centum & quinquaginta, *vicarii* dicebantur; & vrbs ipsa *Hospitium Imperatorii*. Galeacius II. & Barnabas frater, in formula fiduciæ ac iurerando, quod præstiterunt Carolo IIII. Cæsari, nouatio quam vicariorum nomine appellantur. Galeacius vero I. quod suis ciuibus tributum sine Imperatoris venia imperasset, maiestatis accusatus est, & in arcem Martinensem Imperatoris decreto coniectus, in qua tãdem, cum diutissime vixisset, squalore ac morbo contabescisse dicitur. Eius filius Actius à Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani Princeps est appellatus MCCCXXXVIII. cum Imperatori centum aureorum millia, turbatis imperii rebus, dissoluisset. Secutus est Galeacius III. socer Ludouici Aureliorum Ducis, qui centum millia florenorum Friderico III. Imperatori dedit, vt Ducis honore ac dignitate potiretur, anno MCCCXCVIII. Is vero qui se Mantuanum Ducem vocat, & imperii Germanici principem se, & in Imperio Germanici patrocinio ac fiducia esse, profitetur. At Ferrariensis Dux, partem suæ ditionis, Ferrariam inquam, pontifici Romano, cætera imperio Germanico accepto non erubuit confiteri: & quidem censum annuum à fiduciarium pontificis Romani ærario dependere consueuit: neq; ita pridem, id est, anno MCCCLXXII. Marchio Estensis, vicarius primum est in vrbe Ferraria constitutus à Gregorio pontifice Romano, sub fiducia Ecclesię Romanæ; & annuo censu aureorum florenorum decem millium, ac cẽtum equitum grauis armaturæ, tuendum ecclesiæ Romanæ statum ac dignitatem, cum stipendio trimestri, quoties res ita postularet. Quidem ex archiuis Vaticanis didicimus. Quinetiã Iulius II. pontifex Romanus, Rhegium ac Mutinam quasi ecclesiæ Romanæ beneficia vindicare conatus est aduersus Ducem Ferrariensem ac Ludouicum XII. regem, ad cuius clientelam confugerat Dux Ferrariæ

ma cepit; ac diu bellum gessit, vt fiduciarium ac vasallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret, censumque magna sui parte ab Alexandro VI. pontifice ac Ducis Alphonsi socero deminutum, pontificibus integrum dissolui curaret. Certe Francorum Reges iampridem Principum Ferrarienſium clientelam ac patrocinium susceperant, ex quo Borsus, qui Dux Ferrarienſis primus est appellatus, se vasallum ligium Caroli VI. Regis professus est, ac propterea ei permissum, vt Francorū stemmata Duces præ se ferrent: cuius rei acta publica in archiuis Francorum adhuc exstāt. Quod ad Florentinos attinet, illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensib. ab imperii Germanici potestate in libertatē redemisse iactāt, cum sex florenorum millia Rodolpho Cæsari eo nomine exsoluissent. Iisdem etiam temporib. Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur; qui tamen cum à Venetis grauissimas clades accepissent, se primum in patrocinium Caroli VI. regis Francorum, nec multo post Mediolanis Ducib. sponte subiecerunt, ea lege, vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses vero ac Senenses eadem libertate donati sunt, cum Henrico V. Cæsari pretium libertatis, hi decē, illi duodecim florenorum millia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo IIII. Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur.

Sed cum iura máiestatis imperii Germanici venalia nō sint; nec si essent, ab Imperatorib. sine principum Germanorum consensione distrahi potuerint; perspicuum fit, eas pecunias quæ à ciuitatib. Italiæ pro libertate adipiscenda exactæ fuerunt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cū Imperatores nec posteris Principib. nec imperio Germanico præiudicium creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatorib. ciuitates illas in ordinē cogere, non aliter, quam domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniectio est[a]. Idque satis intellectū est, cum Maximiliani

[a] Part in l. vlt. soluto matri. Fab vsu §. non de assignat lo. [illegible] rum. [illegible] Cyn. in l. 1. ad nouas. Cal.

I.copiæ in Italiam effusæ, vna cum Ludouici XII.legionibus,ciuitates omnes ingenti metu terruissent;Florentini legatos ad Cæsarem miserunt:vt,obsequium præstarent & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta millibus, beneficia à Rudolpho indulta cõfirmauit; vt scilicet suæ Reipublicæ statũ gubernare acregere sibi precario liceret.Ac tametsi Cosmus Florẽtinorum Dux,Senensium libertatem vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit; non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis,qui vicarius ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senensium agris ac Republica se vtifrui testatus est,imperii Germanici clientem ac vasallum se ferens. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse;aut si fuissent, cur Iulius II.pontifex Romanus aureorum triginta millia Maximiliano I.Imperatori dedisset [a], vt eos Vrbinatum Duci mãciparet.Cur deniq; Cosmus Medices ; fractis Senensium opibus,& euersa Republica,aureorum sexcenta millia Hispano regi solueret, seque imperii Germanici fiduciarium protereturetu ? quam pecuniam rex Hispanus Duci obtulit,vt Senenses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat;id tamẽ agebatur,vt Parmensium Duci Senenses,Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ ditioni subiungeret.¶ Nõ igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatib. tribuere,aut vectigalibus populis libertatẽ;cum ne Regibus quidẽ,qui summã Reipublicę potestatẽ habent,id liceat;at ne aggquidẽ publici glebam distrahere, multo minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes non modo prædiorum publicorũ dominium aut proprietatem non habent,sed ne integrũ quidẽ vsum fructum:quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub.debentur.Itaque Carolus IIII. Cæsar cum beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamen & agrũ Perusinum Iulius II. pontifex Paulo Leoni ademit,& ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuit

a Guicciardin.

dicebatur, subiecit. Quæ vero Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cum ab Imperatore & ab Imperiali curia iudiciũ accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de republica, de finibus, de statu inter ipsas agitur. Nam tametsi Genuẽses minus, quã cęteræ ciuitates Italicæ, Imperatorum iussa antea fecerint; cum tamen à Marchione Finali, quem domo expulerãt, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II. tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt, MDLIX. & cum arbitrum putarent, non iudicem; Imperator tamen iudicem se ferens, Genuẽses antea vocatos citari iussit; ac post edicta peremptoria cum abessent, vadimonium deseruisse pronuntiauit, hoc addito, nisi fęciali suo parerent, vrbem & agrum Genuensem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi non posse. Nec vero imperialis curia Myndam, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset; multo minus Imperator Genuam, nisi ditione Germanorum cõtineretur. Itaque cum Genuenses à sententia interlocutoria Maximiliani, pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerũt: ac tandẽ Imperator pro Marchione pronuntiauit [a]; cum se imperii Germanici vasallum profiteretur; Genuenses vero quasi suum vindicarent. Nec multo post ab eodem Imperatore alio iudicio damnati sunt, cum in exiliũ egissẽt Antonium Fiscum, qui prouocatione ad Cæsarem vicit.

[a] Anno 1568.

Quæ quanquam ita perspicua sunt, vt minime dubitari debeat, quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tyberim, exceptis quibusdam, imperii Germanici finibus teneantur; planius tamen fit vna omnium Italiæ iurisconsultorum [b] voce, qui negant, *vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Fridericus promulgari iussit, contrariæ sint.* Iam vero Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno MCLXXXI. iura maiestatis aut nulla

[b] Bart. Baldus, Ang. Salic. in l. cunctos populos, de summa trinitate, &c.

habuisse, aut ea repudiasse constat: nam eo fœdere quo beneficia ciuitatibus Italiæ concessa confirmantur, iura maiestatis diserte excipiuntur. Itaque Alexander Imolensis omnium sui temporis Iurisconsultorum peritissimus, Italiæ ciuitatibus, Iurisdictionem quidem esse tributam; sed eo nomine iura maiestatis non esse concessa, idque vel ea ratione, quod ciuitatibus de suo iure dubitantibus ac discrepantibus, iudices ab Imperatorib. dati ac iudicia constitui soleant.

Principes ac ciuitates Germanorum imperii fiduciales.

Multo minus igitur Germanorum ciuitates imperii Germanici fin ib. comprehensæ, iura maiestatis habent; tametsi quasdã gloriari videamus, de libertatis specie ab Imperatoribus olim acceperunt; Norimberga inqui. ab Imperatore Friderico I. Isnia ab Othone III. Ægra Ludouico Bauaro. Sunt etiam quæ seipsas in libertatem asseruerunt, cum principum finitimorum seruitatem acerbiorem ferre non possent; cuiusmodi est Vlma, Brunsuicum, Lubeca. nam ea quæ *Libertas* ab illis appellatur, *vetus est à muneribus quibusdam vacatio, vectigaliumque ac tributorum immunitas, ab Imperatoribus concessa sine vlla maiestatis deminutione.* Itaque vrbes illæ, quas dixi, imperii Germanici decus venerantur: leges accipiunt, magistratibus parent; Imperialis curiæ iudicia, & comitiorum decreta probant: nec tantum publica ac priuata iudicia principum, ac ciuitatum inter ipsas; sed etiam priuata iudicia singulorum, ab imperiali curia dirimuntur, si à sententia, quæ aureorum quinquaginta summã excedat, prouocatum sit.

Cũ igitur imperialis curia principũ ac ciuitatũ iudicia confirmare, aut infirmare suo iure possit; cõsequens est, *nec principes, nec ciuitates iura maiestatis habere*: nam vt ait Poeta nescio quis, ---*rescindere nunquam Diis licet ab Deum.* Heluetiorũ vero Respublicas antea diximus a imperio Germanorũ, premẽte præfectorum tyrannide, auulsas: adhuc tamen Imperii Germanici maiestatem sic reuereri & colere, vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium sibi confirmari popoli

sint; quæ formula quædam est fiduciæ veteris. Citra Rhenũ quidem nõ desunt, qui summã in suos potestatem habere se iactent: alterutrum tamen necesse est; aut regum nostrorum, aut imperii Germanici, tertium nihil est; subditos & clientes esse; cum nemini dubium sit, qui modo antiquitates Francorum meminerit, Lotharingiæ & Arelatensium regna post Lotharii occasum inter Carolum Caluum Imperatorem Francorũ, & Ludouicũ Germanorũ Regem; familiæ erciscundæ iudicio diuisa fuisse? Id quidẽ copiose Vitaldus, Floardus; & Lambertus, optimi antiquitatis interpretes tradunt. Ius vero clientelare ac fiduciarium, nullis temporib. præscribi, aut excludi posse; nec precariam possessionem, q̃ vel à Regib. nostris; vel à Princip. Germanorum extorta fuit, iura maiestatis tribuere potuisse ignotum est nemini: quo efficitur, precariæ maiestatis possessores, aut Regum nostrorum, aut imperii Germanici fiduciarios esse.

At tametsi pleriq; putent, Lotharingũ Ducẽ iura maiestatis habere, idque significari brachii armati specie, quo velut emblemate, ad imperii vim & maiestatem indicandum, vti cõsueuit; falluntur tamen, cum nihil tam maiestati contrarium, quam seipsum imperii Germanici principem profiteri. Item ab imperiali curia iudices accipere, ac iurisdictionem subire cõsueuit. Nam quod inter Germanos Principes ordine postremus est, nec antiqui Lotharingorum Ducis locum habet, hoc ideo fit, quod Lotharingiæ imperii Germanici prouinciæ particulã tantum habet: est enim Lotharingia omnis regio q̃ Mosa ac Rheno flumine concluſa est. Itaq; Brabantini Duces & Imperatores Germanici seipsos Lotharingiæ Duces appellant. Vt Carolus IIII. Cæsar in fœdere quod cum Ioanne Rege percussit, se quoque Ducem Lotharingicum vocat. Hæc tamen quæ nũc dicitur Lotharingia, imperii Germanici pars est, & Princeps ipse Imperii fiduciarius: nam Stephanus Bononiensis possessionem Lotharingiæ ab Henrico I. Cæsare adeptus est, & eo nomine fiduciarium se imperii professus, anno

Lotharingiæ Dux imperii Germanici fiduciarius.

MXIX. Certe quidem Fridericus Lotharingus Vallimõtis Comes, mortuo Carolo Duce sine prole masculo, principatum ad se iure proximitatis pertinere cõtendebat apud Sigismundum Cæsarem coram patribus cõcilii Constantiẽsis, ob eam tantum causam, q̃ imperiale feudum esset, cuius incapax erat Isabella Caroli hæres, quæ Renato Andium Duci nupserat; qui nõ quidem negabat imperiale feudum esse, sed pleraq; id genus ad fœminas delata fuisse. At cum res ad arma prolapsa esset, Renatus à Friderico fractus & captº, non ante carceribus ereptus est, quam pactis spõsalib. inter Iolandam Renati filiam, & Antonium Friderici filium, iis conditionibus, vt Friderici hæredes Lotharingiam successorio iure possiderent, si Renatus sine prole masculo moreretur. Vtrumq; autem accidit: nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lotharingiæ principatum adeptus est.

Lotharingiæ principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

Quod si Lotharingia imperii Germanici finibus ea comprehensa, neque Comes Asperi-montis, neq; Comarum dominus, qui Lotharinga continentur, imaiestatis sibi vindicare possunt; cum ipso iure perspicuum sit, eos qui agrum certis finib. descriptum habent eodem iure in singulos [a] vti, quo in vniuersos; nisi singulari quodam beneficio immunes ac liberos esse tabulis certissimis testatum sit. Hoc quidẽ argumento de imaiestatis deturbari possunt, qui in alieni imperii finipositi, summam in suos potestatem exercent, quod dicare difficilius est in iis, q̃ in finib. regni iura maiestvsurpant: eiusmodi sunt quinque Reguli in finibus Bugundionum, quos tum liberi Comites, tum Duces piduciariis sæpe vindicarunt; pro quib. cum bella sulpta fuissent, ipli ab vtriusq; partium Ducib. impetrarune fraudi sibi esset, quod interim liberi neutrarum ptium essent, quoad belli exitu de re tota decerneret. Sic tandem diuturna possessione maiestatis abutenprecarium ius ppetuum fecerunt. ¶ Sed antea tæpectum est, ac dicendum est sæpius, nec iura maiestatis, libertatem à fiduciariis & vasalis præscribi posse: mu

[a] *l. qui ex vico admunicip. al. l. forma, de cẽsib. Faber in l. 1. de iure emphyteu C. & in l. cunctos populos, de summa trini. C. argu. l. pr. pilli. §. territoriũ. de ver sig. Soc. consil. 4. col. 2 li. 1 & cons. 169. li. 2, & cõs. 127. lib 1. col 2. text. in l. ede sacra. de contra. emt. & ca. cum ecclesiarum. de offic. ord. c. 1 §. item, cum notis Feld quibus modis feu. amittatur.*

nitus ſi clam aut precario tenentur. In eo genere eſt Bernenſis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ; quam procurator generalis fiſci in curia Pariſiorum prouinciam huius imperii eſſe contendebat, refutatis erroribus procuratoris Toloſatium; qui Francorum prouinciam eſſe negauerat, anno M D V. ac tametſi adhuc ſub iudice lis eſt, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiestatis. Conſimilis controuerſia exſtitit ex principatu Dombarum; quem Lizerus, cum aduocatum fiſci ageret, in fiducia Regum noſtrorum eſſe oratione copioſa aſſeruit: nec Ducem Allobrogum Imperatoris auctoritate, cuius vicarium ſe ferebat, imperio Germanico attribuere potuiſſe; quod temporibus calamitoſiſſimis belli ciuilis factum fuiſſe diſputabat, cũ ſcilicet Dux Aurelius & Burgundiæ vniuerſum regnum in partes diſtraxiſſent, anno CCCCVIII. Ita Princeps Orientalis Friſiæ, & q agrũ interiacente Angliã inter & Scotiam occupant, qui *ager cõtrouersus* appellatur: tum etiã Abbas Goſenus in Lotharingorum ac Metenſium finib. monaſterium cum XXV. pagis, ſumma imperii poteſtate moderantur. Non aliter Beloioci dominus, cum primum ſeſe Francorum imperio ac legibus exſeruiſſet, à Duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario ſuſceptus, & in imperii fiducia poſitus tandem quoque ab imperio defecit.

Ducem vero Allobrogum iura maieſtatis habere vna voce tradunt Italorum Iuriſconſulti [a] iuniores, idque in ſuprema curia Allobrogum iudicatũ eſſe; quæ omnino cum vicarii aut vaſalli munere pugnãt. At etiã Ozaſeus [b] Taurini præſes, ſcribit, Allobrogum Duces ſummam illam ac plane imperialem poteſtatem ab Imperatoribus adeptos eſſe; quæ certe poteſtas Imperatoris vicario tribui non poteſt vt veriſſime Felinus, optimus iuris interpres, ſcriptum reliquit [c]. Quid enim maieſtati tam contrarium, quam ſe legatum aut præſidem (idenim appellatione vicarii ſignificatur) profiteri, à quo iura maieſtatis habere te putes in ea ipſa prouincia cui præſis? At enim Allobroges ipſi confitentur, totaque

a *Soc. conſil. 4. li. 3. Caſt. conſ. 16. 9 Bruno conſ. 43. Iaſon. conſil 227 li. 2.*

b *In deciſ. Pedemontana 155. & deciſ. 151.*

c *in ca. cum te. de re iudic. & ca. quam in eccleſiarum. de conſtit.*

Sabaudia Imperii Germanici feudum.

corum historia declarat, hanc imperii Germanici puinciam, quæ nunc Sabaudia dicitur, imperii feudum extitisse, & Duces ab Henrico V. fiduciarios Comitum dignitatem assecutos; ac tandem duces Sigismundi Cæsaris beneficio appellatos fuisse: certe quidem antea semp Duces, nec ita pridem Carolū patriæ restitutum, Imperatori fidem dedisse constat. biennio post, id est, MDLII. pcuratorias tabulas ad Arcarum Comitem Cæsaris cubicularium à Duce missas legi, vt nouā fiduciæ formulā ab Imperatore suo nomine postularet; quia non satis copiosa illa sibi videretur quam Augustæ acceperat.

Id tamen effici nō potest, cum vicarii mun⁹ iura maiestatis eius puinciæ, cui pfectus sit, nō admittat: at nec fiduciarium quidem aut feudatariū esse patiatur eius puinciæ, cuius summam habeat potestatem. Rex Hispanus quidem in vniuersa Insubria, Hetruria; duces item Saxoniæ & Palatini Comites, Imperatoris vicarii sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos, aut etiam contra Cæsarem ipsum controuersia intercedat: quod quidem munus personale est, non prædiatorium, nec vero potest quisquam fiduciarius esse eius prędii, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ ditionis; quod nec Heluetii, nec rex Hispanus, multo minus etiam rex Francorum ferre possit. quinetiam Carolus IIII. Imperator Carolum VI. Viennensium Delphinatem, vicarium perpetuum creauit, MCCCLXVIII. & quia nondum excesserat ex ephebis, adiecit ætatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla depēdent, quod in archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi regno præfecit (excepta Sabaudia) eique ius vitæ ac necis in imperii subditos, ac potestatem, quæ à regia prome abellet, cōcessit; id est, vt capite damnatos supplicio eximere; tributa imperare; vectigalia indicere; vacationes munerum concedere; beneficia ac munera publica largiri

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarii Imperatoris.

agiri; bellum decernere ac finire, leges iubere, aut latas antiquare; prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset : quæ inepte prouinciarum præsidi seu vicario ab Imperatore tributa videm⁹. Arelatensis regni fines à monte Iura, quem *D. Claudii mon-tem* vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinenti: Germani quidem eousque se imperii sui ditionem protulisse iactant: sed Prouinciæ Comites ab imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt; inter quos exstitit Raimundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX. Francorum Regi, altera Carolo Duci Andium nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delata est. Quanquam Philippus Valesius, Caroli VI. proauus, Arelatensis regni ditionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coemit ab Henrico V. Cęsare, cui argenti pondo ducenta millia pretii nomine soluit, coemtionem vero imperii ordines ratam habuerũt; cui⁹ ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emtionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis, exstant in archiuis Regum nostrorum; quas legi decuisset ab rege Henrico. Legati ad Allobrogum Ducem ad controuersias vtriusq; Principis componendas missi sunt, anno MDLXII.

Illud autem animaduersione dignũ mihi visum est, q̃ emtionũ tabulis omnia iura maiestatis cõprehensa sunt, q̃ Imperatores Germani sibi tribuũt in omnes Arelatẽsis regni regiones, q̃b⁹ continentur Allobrogea, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII. Cæsar, Philippo Audaci Burgundiæ Duci, prole masculà Comitum exstincta, imperiali iure fruendã dedit. Ex quo planum fit, reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec imperii Germanorum fiduciarios esse. Vicarium quoq; perpetuum creauit Ludouicus Bauarus Imperator Eduardum III Anglorum Regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes imperii subditos, aut qui

Eduardus Anglorum rex Imperii vicarius:

Imperiales prouincias ac ciuitates vſurparent: quæſtu potius, quam oblata occaſione, qua Philippo Valeſio regi, qui Cameracum, Paiernam & arces finitimas imperii occuparat, bellum indiceret: Principum Imperialium, quibuſcum Eduardus ſocietatem coierat, oratione perſuaſus[a], cum in vrbe Halla coacti, docerent antiquis Germanorum ac Francorum fœderib. cautum eſſe, ne Fisci liberos populos, qui Galliæ finibus continentur, imperii Germanici ſubditos, vexarêt aut ſuæ poteſtati ſubiicerent. Quo argumento nullum efficacius eſt ad indicandum Reges Francorum imperii Germanici fiduciarios non eſſe; nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius eſſe. Id quod ſi antea ignotum fuerat, tunc certe cognitum eſt, cum Sigiſmundus Cæſar Comitem Sabaudiæ, Lugduni Ducem creare vellet; cui acerrime reſtitit prætor Lugdunenſis. Itaque neceſſe habuit Cæſar regni finibus excedere, vt ſua poteſtate libere vteretur. Id autem Caroli VI. Regis iuſſu factum eſt, vt, quod antea peccatum erat, emendaretur: nam Sigiſmundus Cæſar decenti apparatu, ac magnificentia plane regia Lutetiæ exceptus, vt regis auunculum & Cæſarem decuit; cum in curiam Pariſiorum veniſſet, ſedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarienſem Prætorem, tametſi coram Regem admonuiſſet, nemini hoc in Gallia præterquam Regi licere, vt antea ſæpe iudicatum erat.

a Froſſardus lib. 3. cap. 30.

Quæ ſic à nobis ſcripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque inprimis Alciati peccatis, medeatur. Is enim Regem Francorum imperii Germanici ſubditum eſſe ſcribit; quo nihil abſurdius ab eo dici potuit; quem tanta mercede accepta, qua tum in Gallia merebat, vera diſcere ac docere decuiſſet: quod ab errore profectum eſſe non puto, ſed à gratia, vt Caroli V. Cæſaris, à quo Papiam accitus, ac maiorib. præmiis auctus, Imperatoris poteſtatem verbis amplificaret; aut vt Bartolum eius erroris auctorem ſequeretur, q eadem de Regibus Francorum ſcripſit, quæ Alciatus; cum ſcilicet à Carolo IIII. Cæſare non tantum ex ſpurio naralibus reſtitutus,

dignatus, ac nobilitatem adeptus esset, verum etiam potestatem, ætatis beneficio largiendi[a], sibi ac posteris quemodo iura ciuilia docerent, consecutus: stemmata quoque suæ dignitati ac nobilitati congruentia, leonem aquam purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, scripsit, *hæreticos esse, qui negãt imperatorem Germanicum vniuersi terrarum orbis dominum*, quod ex Antonini Augusti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur: *Ego quidem*, inquit[b], *mundi dominus, lex autem maris*. Quæ verba cum ad pompam & dignitatis amplificandæ causa dicta sint, refutatione minime egent. Satis enim perspicuum est, Romanorum imperium, quo tempore maxime floruit, id est, Traiano principe, vix trigesimam orbis terrarum partem complecti potuisse. Et[c] autem imperii vix decima pars imperii Germanici finibus continetur.

a *Bart. in tract. Clarus de insignibus.*

b *l. deprecatio, ad l. Rhodiam.*

Quæ cũ ita sint, nihilomin[9] tamẽ Sigismund[9] imperii propagandi cupiditate inflammatus, omnia omniũ imperia suo subiicere tentauit: quanquam sua spe omnino frandatus est. Nam Duci Lituaniæ, cuius ditio longissimo terrarum tractu ab imperii Germanici finibus abest, regiam potestatem, quam ipse sibi pepererat, obtulit; coronam ac sceptra misit: quæ Dux omnia repudiauit, nec magni Ducis nomen mutandum sibi putauit, tametsi Tartarorum seruile iugum excussisset: ne ista ratione potestatem ac imperium Germanis acceptum ferre videretur. Quamobrem Poloni quoque sceptra regia sibi ab Imperatorib[9] Germanicis oblata, recusarunt. Sæpe quidem Germani Polonos sub imperium subiicere tẽtarũt, sed inanes eorũ conat[9] eluserũt Poloni, q etiã Silesiã ac Prussiã, ab imperio Germanico auulsã, suæ ditioni adiecerũt. Quod Pruteni equites cũ molestissime tulerint, ac sæpissime apud Imperii ordines de cõtumelia ista questi sint, nihil tamẽ Imperatores audẽdũ sibi putarũt aduers[9] Polonos, à qb[9] anteâ Germanorũ exercit[9] repulsos ac fractos esse intelligebãt. Neq; tamen Poloni à Pontificibus Romanis regia sceptra capere dubitarunt.

Et

quidem pontifices Romani cum Germanis Imperatoribus diutissime de Christiani orbis summo imperio ac potestate dimicarunt, & quasi duces partium omnes Christianos Principes ac ciuitates ad arma vocarunt, tantisque odiis nonnullæ ciuitates ac Respublicæ, potissimum tamen Italiæ, exarserunt; vt non maiorem de dem ab hostibus Christiani nominis, quam à seipsis a cepisse videantur. Nec vero defuerunt qui serio se berent, Reges omnes sacris initiatos, Romani ponti cis clientes ac vasallos esse [a]: iis etiam, si furiosi aut pu digi fuerint, curatores [b] à pontificibus dari posse: quo ab Innocentio IIII. pontifice, aduersus Lusitani Regem factum antea diximus. At tametsi Innocen us se regiæ potestati in curatore dando præiudicium ferre nolle diceret, ea tamen cautio cum rebus ab se g stis omnino pugnabat. At etiam Vrbanus V. ponti Henricum spurium Castiliæ regem natalibus restitue non dubitauit, vt Petrum fratrem iustis nuptiis qua tum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorum opi non modo de imperio deiectus, sed etiam à fratre spu cæsus est.

Tradunt etiam nonnulli [d], Romanos pontifices in l peratores iurisdictionem ipso iure habere; cæteris aute Regibus, reipsa imperare: reges tamen Francorum cipiunt, quos etiam iuris pontificii interpretes co tentur, post Deum immortalem se ipsis superiorem gnoscere neminem. [e] Id etiam melius Belluga iurisco sult[g] Hispanus, & Oldrad[g] suæ ætatis decus; qui nega quemquam in orbe terrarum principem Rege Fran rum superiorem esse [f]. Qui vero in cæteros principes R manis pontificibus potestatem tribuunt, Gelasij pon ficis auctoritate mouentur [g]; qui statuit principes à po tificibus Romanis imperio ac potestate spoliari; & omnibus Principibus pontificem Romanum appel posse: pontifici tantum ac Imperatori res à se iudica rescindere [h], ac principes etiã imperio exuere; aliis n

a Bald in c. pastoralis, de rescrip. ex ca in tollexmus, de iureiurando.
b Bald in l. rescripta. de precibus imperat. offer. C. Spe. in mul. de leg. c ea. per venerabilem, qui filii sint legitimi. d in cap. nouit. de iudic cap solita. de maioritate & obedientia. glo. in l. 3 de offic. procon.
e Petr. Bellug. tit. 14 §. nunc videamus, nu. 29. Oldra. cons. 89.
f cap. intelleximus. de iureiurando, ext. Bald in ca. pastoralis. de rescript.
g causa 2. cap. ad Romanam. Hostiensis, in c. cum Ioannes, de fide instr. Panor in ca. ex literis. de probat. ex c. ego, de iureiurando, causa 9 q. 3. & canone aliorum, & can. nemo, & cano. cuncta per mundum, & ca. nos minii, 17. q. 4.
h uer in l. 1. sententiam rescindi non. C. & in ca. cum literis de restit spoliat.

lere[a]: nec principis nomine dignum, quem Romanus pontifex sua voce non designarit.

a Bald. in ca. 1. de nat. feudi, ex ca. pastoralis. de sentent. & re iudicata.

Illud etiam absurdius quod pōtifici Romano omnes ubique terrarum subditos suorum principum legib. solvere, tum etiā immunitatem concedere ac vacationes a muneribus publicis largiri licere[b]: deniq; solum ac supremum legum humanarum arbitrum[c] ac iudicem esse putant. Quid mirum si Principibus imperat is, qui Angelos imperio coerceat: Et quidem Clemens V. P. M. Angelis imperare non dubitauit. Quoties autem pontifex Romanus suis rescriptis clausulam DE PLENITVDINE POTESTATIS adiicit, omnium Principum legibus ac edictis derogare posse plerique putāt; ac pontificum dictis scriptisque fidē haberi oportere, nec de rei veritate amplius inquirendum. Baldus[d] tamen scribere ausus est, *licere pontifici Romano dicere*, SALVA *reuerentia vestra*. Theologi vero Pontificiorum hominum scripta, quib. omnia Pontifici maximo licere putant, confitentur quidē, subtilius tamen interpretantur, idque duobus verbis, CLAVE NON ERRANTE.

b cap. Clerici. c. quia multi, de immunitate Eccles.

c Rescriptum Vienna exstat, & in extrauagante, de maioritate & obedientia. i. Fel. in ca. nemo nisi, de rescript. num. 8.

d in l. iurisdictionē, de iudic. C.

Sed quoniam boni ciuis est, sui Principis ac Reipublicæ maiestatē modis omnibus tueri; ego nec Iacobi Terranz, qui Pōtificis Romani cubicularius fuit; nec Caroli Molinæi, cuius sempiterna laus est, aut Capitonis, aut aliorum innumerabilium scripta refellere decreui; propterea quod alius alium Romani pōtificis odio vel gratia reprehendit; plerique in disputationes de religione delapsi, scripta male dictis compleuerunt. Hic autem de iure Maiestatis agitur, vt plane intelligatur, qui Principes in summa potestate sint cōstituti, qui pontificis Romani aut Imperatoris ditione teneantur.

Principio quidem Gregorius pontifex Romanus; is qui primus *seruum se seruorum Dei* appellauit, ab Imperatore Phocæ principatum in omnes episcopos adeptus est; posteri deinceps, honores pōtificios ad imperia traduxerunt; & sacra prophanis miscentes, potentiam religionis specie incredibiliter auxerunt. At Principes ipsi magnam

magnam partẽ, religionis metu, cæteri potentiorũ ex
plo, ſummos põtifices reuereri; idque potiſſimum, cum
Orientis imperium in ruinam inclinaret, id eſt, cum
Romani pontifices Italiæ ciuitates ac populos, qui
minus Imperatoribus Conſtantinopoleos parerent,
aut tributa ſoluerent, interdictis prohibuerunt: occa
ſione inde quæſita, quod Leo, is qui *Iconomachus* vo
catur Imperator, diuorum ſtatuas deieciſſet; quam
commota plebs, & Romani pontificis auctoritate in
flammata, Thomam Imperatorem in Sophiæ templo
necauit.

Itaq; cum opes Orientis attritæ eſſent barbarorũ in
curſionibus, ac Principes Græcorum recuperãdæ Italiæ
ſpem abieciſſent, Regeſq; Lõgobardorum Italiæ impe
rio potiri vellent, ac Pontificum Romanorum opibus
prohiberentur; nec tamen Longobardis pares eſſent ad
opes Francorum aſpexerunt; auxilia potentiſſimæ gẽti
in Italiam euocarunt; nec ſua ſpe fraudati ſunt. Nam Pe
pinus Præfectus prætorio, qui tunc *Palatii magiſter ac Mo
ſtor domus* dicebatur, opibus & gratia florens, ingenticm
exercitu, ſuperatis Alpibus, Longobardorũ copias fudit
ac proſtrauit: inde Romam profectus, Zachariæ põti
cis imperio Italiæ partem ſubiecit. Nam pontifex anno
Childerico, gentis Merouæorum, Rege ſpoliato, Pipi
Francorum Regem deſignauerat; ſacris etiam more ma
iorum initiauerat: quem Franci libenter exceperunt;
quia Caroli Martelli Francorum Principis filius, qui re
rum geſtarum gloria clariſſimꝰ erat, tum quia Childe
ricus propter ingenii ſtuporem, imperio minime digni
videretur; quibus omnibus accedebat ſumma & au
ctoritas & gratia Romani pontificis; quem vti Deum
aliquem cœlo delapſum populi proſequebantur. Ad
tum quidem pontifex ipſe, ſi Pipinus Longobardos
ſubegiſſet, exarchatum Rauennæ ſibi fiduciæ nomine
pactus erat, id eſt, tredecim vrbes, & Pentapolim pro
uinciam, quæ vrbibus ſedecim continebatur. Pa
victoria, Pipinus, vt promiſſum impleret, harum v
bi

ium claues sacris diui Petri altaribus imposuit; prius tamen vtriusque Prouinciæ dominatum ac iura maiestatis sibi posteriscq; suis, ac Romani pontificis deinceps eligendi potestatem sibi reseruarat: quibus rebus nō modo libenter pontifex annuit, sed etiam, vt Pipinus Imperatorem se appellaret; pene persuasit: qua appellatione nemo, exceptis Constantinopoleos Imperatoribus vtebatur. Mortuo Pipino, Longobardi rursus arma capere, pontifices turbare; hi ad Francorum asylum omnia consilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius qui bellicis laudibus abūdans *magnus* est appellatus, valido cum exercitu superatis Alpibus non modo Reges Longobardorum, sed etiam regnum ipsum deleuit; & pontificum Romanorū potentia stabili fundamento firmata, *Imperator* à pontificibus est appellatus: ac vicissim Romani pontifices, quādiu Carolus vixit, ab eo omnes creati fuere. Sed post Caroli occasum, q plus in vrbe Roma, minus tamē in curia Francorum, auctoritate & gratia poterant, se à collegio pontificum creari curabant. Ita regis Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus dissidiis, quæ inter Caroli Magni nepotes grauissima exstiterunt, perturbati, summi pontificis creandi prærogatiuam deseruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis auctor, scribit tres Romanos pontifices in Galliam supplices venisse vt veniam impetrarent, quod iniussu Ludouici Pii Regis Francorum pontificatum susceperissent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minime cupidus, vel quia sacrum ordinem irritare nollet, pontificum Romanorum creationem ratam habuit; cuius erroris illū, tarde tamen pœnituit: est enim à collegio pontificū imperio spoliatus, & in monasterium iniectus: vxor etiam seorsim à marito cum sacris virginibus inclusa; vterque tamen post à Principibus ac nobilitate Gallica cleri superbiam acerbissime ferente, in integrum restitutus est.

Mortuo Ludouico, Francorum, Italorum, Germanorum, & Hispanorū Imperatore, imperium trifariam diuisum est, inter Carolum, Lotharium ac Ludouicum,

& Lu-

& Ludouici liberos; sed iis legibus, vt singuli summam in suos vitæ ac necis potestatẽ, & omnia iura maiestatis haberent: ac rursus Lotharii imperium inter liberos trifariam diuisum; vni quidem regnum Lotharingiæ, alteri Regnum Arelatense, tertio Italia cessit. Ludouicus Germaniam, Carolus Imperator Francorum Galliã tenebat: ita singulorum potentia diuisa, debilitari cœpit, pontificum Romanorum opes augeri, potissimum Nicolao I. pontifice; qui quod Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præstabat, primus Lotharium minoren Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eique sacris interdicere ausus est. Mortuis deinde sine prole Lotharii liberis, tria illa quæ dixi Lotharingorum, Arelatensium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter se diuiserunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam quæ illi sorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obsistere non poterat quo minus põtifices imperium paulatim proferrent; idque potissimum contigit, cum Guischardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademtum, subegisset. Is enim vt Germanorum potentiam minueret, ac tutius in Italia regnaret, pontificibus Romanis sese adiunxerat: eum autem Guischardi posteri, sine prole mascula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquissent, atque Friderico II. Germanorum Imperatori nupsisset, maritus in Italiam profectus, vt sibi potentiam confirmaret, pontificem Romanum creauit alium, quam qui erat à collegio Pontificum electus. Is autem erat Innocentius IIII. generis splendore ac eruditione clarus. Hic igitur Italia pulsus, in Galliam, *Pontificum asylum* veniens, opibus ac potentia Ludouici IX. regis Francorum erectus, vt Germanorum potentiam infirmaret, Friderico II. sacris interdixit: qui, quod execrabilem omnibus populis esse intelligeret, Italiæque motus gentes aspiceret, in Germaniam trepidus sese recepit, ab Innocentio veniam ea lege consecutus, si deinceps

creat

creandi pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Fridericus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiam ab Vrbano V. pontifice max. sacris interdictum est; nec eo contentus pontifex, Carolum Ludouici IX. fratrem, ad Siciliæ regnum acciri iussit, eumque in possessionem regni misit, ea lege, vt Beneuenti regio, & cætera quæ superius diximus, integra pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerant; perpetua aduersus Andium Duces bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserunt: sed cum de recuperando regno penitus desperaretur, quamdiu pontificem Romanum hostem haberent, Aragonenses Romanorum pontificum se fiduciarios fore spopondерunt, non tantum regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiam Aragoniæ, Sardiniæ, Corticæ, ac Balearium insularum; partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea pontifices Romani ex alienis incommodis ac dissidiis sua commoda augebant; summaque tranquillitate agro Romano, Spoletino, Beneuentano, bonaq; Hetruriæ patre fruebantur. Vrbem vero quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quanquam Carolus Magnus Italiæ imperio potitus, vrbe liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia; idque pontifices Romani iureiurando confirmauerant: vt Augustinus Onuphrius pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui imperanti pontifici Romano minime paruisset, ei sacris interdicebatur; qua interdictione execrabilis non modo subditis, sed etiam exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniumque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vasallum se ac fiduciarium Pontificis Romani confiteretur.

Francorum inde perpetua Regum Romanorum appellatio.

Hoc quidem de Regibus Angliæ antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter

parricidium Arturi Armoricę Ducis, à Ioanne Rege Angliæ admissum; deinde propter cædem Thomæ Pontificis Cantuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quam ob cædem Stanislai Gnesnę pontificis, iussu Regis perpetratam, cui sacris interdictū est. Tradunt etiam nonnulli, propter id parricidium Polonos pontificum decreto in occipite tonderi iussos: quod an verum sit, affirmare non ausim; nec percontanti mihi cur ita facerent, causam aperire Poloni potuerunt; attamen ex antiquitatis memoria constat post illius pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiamsi iura maiestatis haberent, non alio tamen, quam Ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ Ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen à Ioanne XXII. summo pontifice adeptus est, ea lege, vt annuū tributum à Regibus Poloniæ pontificis Romani ærario pēderetur, quod pro luceina D. Petri adhuc erogatur [a].

[a] Thomas Cromerus.

At præter ea regna quæ diximus, Neapolim inquam, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragonam, Baleares insulas, Hesperides, Palæstinā, quorū Reges aut fiduciarii, aut vectigales Ecclesiæ Romanæ fuerunt; regnum etiam Hungariæ, & vtramq; Pannoniam pontificum Romanorum beneficio, à Regib. teneri iactabant; vt quidē ex catalogo feudorum Ecclesię Romanæ Hungaria contineatur. At in Vaticanis actis, legi fiduciæ [b] formulam, qua Ladislaus I. Rex Hungarię, Benedicti XII. pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eoq; coronam accepturum, & missurum. Ladislao vero II. Regi Hungariæ, quod pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est [c]; nec aliter veniam obtinuit, quam si centum argenti pōdo, annui census nomine, pontifici Romano penderet. In iisdem tamen actis Vaticanis exstat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno MCCCVIII. qui cum diceret, Stephanum I. Hungariæ Regem à pontifice Romano coronā regiam accepisse, acerrime restiterunt, ne id Re-

[b] Anno 1234.

[c] Anno 1210.

id Romano pontifici ius esse denuntiarunt: nec tamen se prohibere, quo minus Rex Hungariæ, si vellet, à pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati pontificis, de statu regni, deque agris publicis Hungariæ, ne Regibus quicquam distrahere liceret: ob id enim Andreas Hungariæ Rex Honorii pontificis Romani edicto Romam venire iussus est[a] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius[b] quoque III. iussit Hungariæ regem vota patris implere: quod si recusaret, ad proximum quemq; regni sceptra delaturum testatus est: quod mirum videri non debet, cum iisdem fere temporib. Comitem Tolosatum tributa noua[c] subditis pontifex imperare vetuisset.

a *Honorii 2. anno 1221.*
b *in ca. Inst. de voto.*
c *in ca. super quibusdam, de verb. sign.*

Quantum ad Palæstinæ ac Syrię regnum attinet, Godefridi Bullionensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarium professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus; & qui hunc Sacri ordinis equitum Hierosolymitanorũ magister appellatur, fiduciarius est obsequentissimus Pontificis Romani, eique summam potestatem, ac summũ ius vitæ ac necis in equites, accepto ferre consueuit: tametsi Tripolim Africæ fiduciario nomine habere se à Carolo V. Imperatore cõfiteretur, priusquam in Turcarum potestatẽ veniret; vti nunc quoq; Melitam insulam Hispaniarum Regib. acceptã ferunt.

Diximus antea regnũ Nauarræ Petro Albreto interdictionis specie ereptũ ab Hispanis Regibus, sub pontificũ Romanorum fiducia teneri. Nec ita pridem, id est, Carolo IX.[d] rege Francorũ, Pius V. pontifex, cætera ereptum erat Ioannæ reginæ Nauarræ, eadem religionis specie, nisi Carolus patrociniũ eius suscepisset, ac pontificis interdicta prohibuisset. Idq; cæteris Principibus, quorum maiestati præiudicium allatura videbatur Reginæ illustrissimæ, proscriptio, testatũ esse voluit: quia plerisq; persuasum erat, pontificẽ Romanũ in omnes orbis Christiani Reges summum imperium habere. ac nostra

d *Anno 1568.*

ætate, cum Henricus VIII. Angliæ & Hiberniæ Rex, a pontifice Romano defeciſſet, Comes Aiſmundus Hibernus ad Henricum II. Regem literas dedit, quarum exempla ex Archiuis expreſſi, quibus ſe fiduciarium eius fore profitebatur, ſi à Pontifice Romano Hiberniæ dominatum impetraret. Diximus Hiberniæ regnum inde ab Innocentio III. in pontificum Romanorum ditione fuiſſe. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ ditionis eſſe iactant, pro quibus diuturna bella Iulius II. ac III. pontifex vterque, geſſit aduerſus reges Francorum: cum tamen ſatis perſpicuum eſſet, ciuitates illas ab imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minime dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuiſſe cõfitentur.

Quod ſi demus, harum ciuitatum largitionẽ pontifici Romano fieri potuiſſe, & factam eſſe, vt Pontifices iactant; oportuit etiam ſe imperii Germanici fiduciarios profiteri: ſed quia turpe videbatur, pontificem Romanũ, qui in omnes Principes imperium habere ſe diceret, Imperatoris vaſallum ac fiduciarium haberi, iura maieſtatis omniũ Italiæ ciuitatũ, quæ in Eccleſiæ Romanę dominio eſſent ab Imperatoribus Romano pontifici conceſſa fuiſſe, falſo tamẽ, prodiderunt. Et certe in actis Vaticanis exſtat & donationis formula ſine die ac pontifice, qua Otho Imperator (quatuor eiuſdem nominis exiterunt, ſed quem ſignificari velit ignotum eſt) donat eccleſiæ Romanæ, Piſaurum, Anconam, Foſſabrunum, & Auſanium: altera donationis formula eſt Othonis IIII. ad Innocentium III. his verbis concepta: *Ego Otho* IV. *Rex Romanorum, ſemper Auguſtus, tibi domino meo Papæ Innocentio* III. *tuiſque ſucceſſoribus eccleſiæ Romanæ ſpondeo, polliceor, & iuro, quod omnes poſſeßiones Eccleſiæ*, &c. Quæ ſequuntur, copioſiſſimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in eccleſiæ Romanæ dominio; ſiue Imperatorum, ſiue aliorum beneficio ac largitione

tione possiderentur, confirmationem habent; in quarum ciuitatum numero hæ continentur: COMITATVS *Perusia, Reate, Saluia, Interamna, Campania; nec non Romam, Ferrariam*, &c. *Marchiam Anconitanam, terram Comitissæ Mathildis, & quæcunque sunt circa Rodicofanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris.* &c. Eadem ratihabitionis formula exstat in actis Vaticanis, imperio ac auctoritate tum [a] Rudolphi tum etiam [b] Caroli IIII. Imperatorum: quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quæ prius ab Henrico V. Cæsare donata fuerant; vt discordiarum seminaria, quæ pontificibus cum Imperatoribus antea fuerant, à stirpe conuellerentur. Ex quibus pontifices Romani se Imperatorum vasallos ac fiduciarios esse negant; & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicant. si tamen Imperatores ꝑdia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri nō potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerunt; multo minus iura maiestatis, ac patroni; cuius æterna est in vasallum auctoritas, fidem vlla temporum diuturnitate præscribere. quæ cum ita sint, consequens est illud quoque, *Pontifices imperii Germanici vasallos esse.*

a anno 1279.
b anno 1346.

Idem iudicandum relinquitur de creatione pontificum Romanorum, quam Imperatores sui iuris esse contendebant. Nam Fridericus II. Cæsar, vt ab Innocentio IIII. pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate publico sub aureis sigillis omnibus testatum [c] esse voluit, sibi creandorum pontificum ius nullum esse; eius hæc verba sunt: *Illum abesum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse dignoscuntur in electionibus prælatorum, concedimus vt electiones libere fiant.* Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modo Romanorum; sed omnium pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quanquam illa pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli Magni Regis Francorum

c anno 1229. imperij anno 7. regni Siciliæ 22.

...e partum, nullo iure vsurparunt. Ce... quidem ... omnibus antiquis fœderibus, quæ cum Re... gibus Fr... orum, cæterisque Principibus, icta sunt, a... que eri... in antiquis historiarum scriptoribus, n... quam ...peratores, sed *Reges Germanorum* appellan... præ... tam ii, qui à pontificibus Romanis coron... acceperunt. At cum Germanorum Regum domina... in Italia longe pateret; ius illud creandi pontif... Romani vsurpare sunt conati, siue ad potentiam & o... pes, siue ad ambitum & sordes suffragiorum tollend... nam Henricus II. Gregorium VI. suffragio cleric... tum, de pontificatu deiecit; & Clementem II. pont... cem Romanũ renuntiauit; deinde clerum iureiuran... compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admi... rent, sine Imperatoris Germanici consensu, vt ex ad... Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II. el... legium pontificum legatos ad Cæsarem misit, vt pon... ficem maximum quem vellet, renuntiaret. Imperat... Peponem designauit, qui *Damasus* II. est appellatus; qu... mortuo Clerus ad Imperatorem legatos rursum mi... ad pontificem creandum. Is Brunoni, qui *Leo IX.* dict... est, pontificatum mandauit; eique Victorem II. sub... cit; post cuius occasum clerus Fridericum pontifice... maximum cooptauit; post hunc Alexandrum II. Qu... cum intellexisset Henricus IIII. Imperator, Carolu... Parmensem pontificem esse iussit; qui tametsi exc... ptus ab vniuersa Insubria, ab Alexandro tamen pont... fice electus est. Alexandrum excepit Hildebrandus, q... *Gregorius* VII. vsurpatur, à pontificibus cooptarus. Is o... mnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia ecclesiastic... sacerdotiave in quemquam conferrent, subiecta gra... sacrorum interdictionis pœna. & quidem Imperatore... Henricum IIII. qui pontifices in Germania renunti... rat, publica exsecratione damnauit: qua re commot... Imperator, superatis Alpibus, Gregorium VII. qui a... nos XI. ecclesiæ Romanæ præfuerat, vrbe exegit; creat... Clemente III. qui deinceps annos XVII. pontificem m... ximu...

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

simum se ferens, quatuor pōtifices vicissim à clero creatos, de pontificatu deiecit. Post eius obitum Henricus V. Imperator Burdinum pontificem esse iussit: clerus vero Callistum II. natione Gallum, qui Burdinum sibi cedere compulit; & Henricum ad iusiurandum adegit, ne deinceps vlla sacerdotia cuiquam mandaret; ea lege tamen, vt comitiis pontificum adesse posset. Extat illud in actis Vaticanis de Imperatore Henrico V. *Pro salute animæ, dimitto Deo & sanctis Apostolis Petro & Paulo, sanctæ ecclesiæ Catholicæ, omnem inuestituram per annulum & baculum, & concedo in omnib. ecclesiis quæ in imperio meo sunt, canonicam fieri electionem.*

Anno post ducentesimo ac vigesimo nono, Ludouicus Bauarus Imperator Nicolaum V. pōtificem Romanorum creauit: at Ioannes XXII. homo Gallus, q̄ pōtificem Romanum se ferebat, tametsi Auenione constitisset, Ludouicum Imperatorem publicis edictis ad se venire iussit; recusantem interdictione sacrorum damnauit: contra vero Imperator Ioannem pontificem in ius vocauit, cum diceret pontifices suis edictis ac iussis obsequentes esse oportere. Sed cum pontifex acrius obsisteret, Imperatoris sententia Romæ lata, Ioannes honore pōtificio indignus iudicatus est: idq; Nicolao V. præsente; qui postea à Pisanis proditus, & Auenionis carceribus conclusus, dolore contabuit: Imperator vero, quod execrabilis videretur; ab omnibus desertus est. Atq; hic octauus Imperator exstitit, cui sacris interdixerunt Pontifices Romani; post cuius occasum nihil deinceps Imperatores Germanici aduersus pontifices audendū sibi putarunt. Nā Carolus IIII. Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expressimus, testatum reliquit, ac Innocentio V. pontifici Romano scripsit, se quidem Imperatorem à principibus designatum, sed à pontifice Romano suam creationem stabiliri & confirmari; coronam etiam imperialem inde accipi oportere. tabularum principium est huiusmodi: *Post pedum oscula beatorum:* quæ verba in omnibus Imperatorum ad Romanum

[a] *Friderici I. Friderici II. Philippus, Conradus, Otho IIII, Henricus IIII. & V. Ludouicus Bauarus.*

pontificem literis, iam inde à Ludouico Bauaro, adhuc vsque tempora repetita videmus.

Extat etiã Imperatores coronãdi formula in Vaticano, ab ipso Imperatore Carolo IIII. ꝓbata; sed nusq̃ obsequia magis seruilia: nã Imperatorẽ pontifice Romano sacra faciente subdiaconi munere fungi; deinde sacris ite peractis, adesse oportere, vt equum ascendenti põtifici seruile ministerium exhibeat, & equestria lora manu teneat: postea pontificem equitantem aliquo tempore interuallo, habena manu prehensa deducere. Plurima sunt id genus in illis tabulis copiose expressa. Illud tamẽ omissum, quod omitti non debuit; *Imperatorem scilicet consequi pontificem Romanum oportere, quocunque proficiscatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat*: quod quidem à Carolo V. Cæsare factum est, cum in Italiam venisset ac Romam, vbi pontifex erat, proficisci cogitur, & consilium mutare coactus est; ac pontificem, cui Bononiam adire placuisset, vna cum vniuerso comitatu sequi; vti inferioris Principis obsequium, ad superioris maiestatem aperte intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus Imperator efficere non potuit, vt pontifex Romanus sui absentis creationem ratam haberet; quinetiam sæpe minas intentauit pontifex, effecturũ se, ne res imperii Germanici tractaret, nec Imperatoris legitimas excusationes admisit, quoad Francorum & Hispanorum Reges suis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbissime tulerunt Germani Principes, qui suas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant; vt quidem ex literis legati [a] Regis Francorum; Viennæ scriptis, intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum subscriptio est huiusmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRÆ SANCTITATIS DEOSCVLOR.

[a] *Anno 1559. Iulio mense.*

Ita semper Carolus V. Cæsar, cum ad pontificem literas daret, quarum exempla videmus, subscribere solebat. Id autem sine simulatione fiebat; cum in clarissima populi luce ac maximo Principum illustriũ con-

fessu

, reipſa pontificis Romani pedes humili habitu, &
a ſeruilem modum exoſculatus ſit, Bononię, Romę,
oſtremo Maſſiliæ, vbi Carolus V. Imperator, Reges
ncorum ac Nauarræ, Duces Allobrogum, Florenti-
um, Ferrarienſium, Bulionum, Virtembergenſium,
rim⁹ magiſter equitum ſacrorum, cum infinita Prin-
um ac nobilium multitudine, qui pedes Pauli III. pō-
cis max. oſculati ſunt, exceptis Bulionum ac Virtem-
rgenſium Ducibus, qui eccleſiæ Romanæ ritus & ſa-
deſeruerant. Abiectiore tamē habitu Dux ille Vene-
rum, qui *Canis* ab ipſis Venetis appellatus eſt, quod co-
m Clemente V. pontifice max. laqueum collo inſe-
iſſet, deinde pedib. ac manib. quadrupedis in modum
radiens, veniam à pontifice maximo petiiſſet. nihil ta-
men ſordidius, quam quæ omnib. omnium fere hiſtori-
orū, qui res pontificum tradiderunt, ſcriptis continen-
ur, de Friderico II. Imperatore; qui vt filii captiui liber-
atem redimeret, Alexandri IIII. pedibus aduolutus, &
umi proiectus veniam petiit, caputque imperatorium
pontificis pedib. conculcari paſſus eſt. Ex quibus intelli-
gitur, Imperatorum maieſtatem pontificum Romanorū
potentia dicam an impotentia, ita diminutam, vt anti-
quæ maieſtatis vix vmbra quidem reſtare videatur. Ita
quoque *pontifices Romani ſuæ maieſtatis decus Soli comparant,*
ſeq; Imperatoribus tanto maiores eſſe iactant, quanto Luna So-
lis magnitudine[a] *ſuperatur*: eſt autem Sole minor ſex mille
partibus ſexcentis & quadraginta quinque, ſi Ptolemęo
fidem habemus.

a *cap. ſolita, de maioritate & obedien.*

At etiam imperatoria munera pontifices Romani ſæ-
pius ſibi vindicarūt: nam Imperatore mortuo, ab impe-
rii Germanici fiduciariis, Ioanne inquam ac Luciuo, Vi-
cecomitibus Mediolanenſium fidem acceperunt, eoſ-
que in vacuam poſſeſſionem miſerūt; & in actis fiduciæ
Vicecomites eccleſiæ Romanę, non imperii Germanici
vicarii[b] appellantur; atque Imperatori Ludouico, cui
ſacris interdictū fuiſſe antea diximus, parere prohiben-
tur. Quam[c] ob rem interpretes Iuris pontificii negant,

b *ea. cum olim, de priu. cleric. cap. & ſi ſummus Pontifex, de ſentent. excommunic.*

c *ca 1. de rerū diuiſ. li. 6. notatur in l. Barbarius, de offic. prat.*

Imperatorem ſuum munus alteri, quam Pontifici matrimo concedere poſſe. Rationem hanc afferunt [a]; *quod Imperatores ab hominibus imperium habent; pontifex Romanus ab immortali Deo*: quanquam omnia omnium imperia ſempiternoque Deo accepta [b] ferre deciſſet. At Carolus V. Cæſar, morbo ac ſenio fractus, Imperatorium munus vna cum tabulis ſuæ renuntiationis ad creatores imperatorum miſit.

[a] *Bald in prooemio feudorum.*

[b] *Paul. ad Roman. 13. & §. 1. quomodo aparet Epiſcopū. illic dicitur imperium & poteſtatium fonte vno deriuari.*

Sed vtcunq; Romani pōtifices ſummam, non modo diuinarum, ſed etiam humanarum rerum poteſtatem omnes principes Chriſtianos ſibi tribuūt; ſeu vi & armis, ſeu principū volūtate & cōceſſu, ſeu diuturna poſſeſſione ac ſcriptione; reges tamen noſtri ſeruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt; nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rerumpublicarum, cōmoueri: nam ſacrorum interdictio cęteros qdē populos à principum obſequio & obedientia diſtrahere ſolebat. At Regum noſtrorum tanta fuit ſemper erga populum caritas (quam ſempiternam fore confido) tantus etiam amor populi aduerſus principes, vt cum Bonifacius VIII. pontifex interdictione ſacrorum nihil ſe proficere, nec à regis amplexu populū diuelli poſſe intellexiſſet; poſt eaquam Philippum regem, eum qui *Pulcer* vſurpatur, execratione publica damnaſſet; vniuerſum etiam populum Francorum, & eos omnes qui Philippum regem eſſe arbitrarentur, eadem impietate & exſecratione cōmulauit. At Philippus coacto principum ac optimatum cœtu, cum ſenatum populumque vniuerſum ad tuendam ſui regis dignitatem mirabiliter conſpirare intelligeret, literas ad Bonifacium ſcripſit, quæ omnium animis teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conſcriptum Nognareto ducem agrum Romanum miſit: hic pontificem captiuum duxit; ſed cum hominem furore & amentia correptum perſpiceret, liberum abire paſſus eſt. Ab ea tamen interdictione rex appellauit [c] cōcilium, cui ius ac potē-

[c] *ad Romanum grauius appellandum. DD. in l. 1. qui & a quo.*

rat in pontificem ſacris abutentem; idque Principum ac ſenatus decreto factum eſt. Rex enim poſt Deum immortalem, ſuperiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pontifex ipſius concilii decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexander III. Philippo Auguſto ſacris interdixerat[a]; quod pontificis ambitioſa decreta ferre non poſſet: literas igitur ad pontificem dedit; quibus non obſcure aut ambigue, ſed aperte declarat ſe nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ exſtant in Archiuis Francorum [b]. At tametſi Benedictus XIII. & Iulius II. vterque pontifex, eadem interdictione ſacrorum vſus eſt aduerſus Carolum VII. & Ludouicum XII. qui *patris patriæ* nomen adeptus eſt, vt populum ad defectionem facibus ſubiectis inflammaret, vterque tamen ſua ſpe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ in Gallia legatus pontificis promulgarat, curiæ Pariſiorum decreto publice lacerata & conciſa fuerunt: legatus vero, qui principis maieſtatem temere violarat, in carcerem iniect[c] eſt. Nec ita multo poſt Io. Nauarrus, qui ſe Comitem Palatinum ferebat, pontificis auctoritate ac reſcripto fretus, cum actuarios, qui publicas tabulas cõficerent, creaſſet in Gallia, ſpurioſq; quoſdam natalibus reſtituiſſet, maieſtatis damnatus eſt, curiæ Toloſatum decreto [c].

Nec tamẽ defuere, q reges noſtros ad pontificum impetrãda reſcripta impulerũt; qbus põtifices teſtatũ relinquerẽt, reges Francorũ nulla põtificũ obligatione teneri: exſtat in Archiuis Francorũ Clemẽtis V. põtificis maximi reſcriptũ, quo nõ modo Philippum Pulcrum ab interdictione Bonifacii VIII. purum, verumetiam ab omni põtificum poteſtate ac imperio liberũ eſſe pronũtiauit: quinetiã Alexander III. pont. Romanus, hoc beneficio regnum Francorum cumulauit, vt nullam ob cauſam ſacrorum interdictione teneatur; quod ſeptem pontificum Romanorum: ſcilicet Gregorii VIII. IX. X. XII. Clemẽtis III. Vrbani V. Benedicti XII. reſcriptis ac decretis, quæ in Archiuis publice habentur, ſanctius confirmatũ eſt;

[a] *cap. nouit. de offi. delegat. ca. non eſt, de ſponſa. cap. 1. ca. per ſtu. Trahat.*

[b] *In cepſa, quæ inſcripta eſt. Anglia.*

[c] *anno 1482. Maii 25. Benedic. in cap. Raynutius, in verb. Adelaz, num. 9. 242.*

est; quæ tamen Regum maiestatem potius imminuere, quam augere mihi videntur, cum ne curia quidem Parisiorum ferre possit clausulam vulgarem, AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in Pontificum rescriptis inseri cõsueuit: & rebus sæpe iudicatis [a] ea rescripta omnino reiecit, nisi is qui rescriptum impetrasset, publice testaretur se clausulæ illius beneficio vti nolle.

[a] arrestum 27. Iunij 1536. & vltima Ianuarij 1552.

Ex quibus plane intelligitur; non modo reges, sed ipsum quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac potestate liberum semper fuisse. Nam quod Durand[9] [b] Gallus scriptor, reges Francorum, quantum quidem ad iusiurandum attinet, põtificum decretis obligari putat, refutationem nullam meretur: sed hæc ab eo scripta sunt, qui tunc *Mendorum pontifex* erat: quib. temporibus sola iurisiurandi specie, pontifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem suscipiebant; quæ veteratoria calliditas, & regum edictis, & curiarum maiorum decretis iampridem sublata est. Quod si rex Francorum, priuato nomine cum pontifice contracto, pontificiæ iurisdictioni sua spõte ac voluntate obligari potest, id quod à Philippo Valesio factum legimus, cum Clemente VI. pontifice Romano, triginta supra trecenta florenorum millia mutua accepisset; quæ obligatio pontificem æque ac in priuatum [c] cadere potuisset. Hic autem pecuniam non sine mercede mutuam dedit pontifex; qui, quod gentilis esset Turenorum, efflagitauit rege vt agri Turenorum in prouincia Limouicensi à vectigalibus omnino immunes essent.

[b] in tit. de appell. §. nunc hactenus, & gl. & Io. And. in cap. per venerabilē, qui filij sint legitimi.

[c] l. si quis in conscribendo, de pactis, C.

Scio ego nõnullos scripsisse regē Francorũ à põtifice Romano coronam accipere oportere; propterea q̃ Pipinus coronã regiam à Zacharia pontifice susceperat ad Dionysium: absurdum tamen vno & eodem actu in rebus tenuibus ponderis, quæ causam continuam non habent, ius perpetuum constituere velle, cum ne minima quidem seruitus, quæ continuam causam non habet, aliter quiri possit, quam interuallo centum annorum [d]. Quod illud inficiari nemo potest, quin illa Rauennæ & Pen-

[d] l. hac iure §. duobus aqua, de aqua quotid.

poleos prouincia Italiæ latissime patens, ab regib. Francorum Romano pontifici fiduciæ nomine data sit; ac pontifices Romanos eo nomine Francorum fiduciarios esse; cum Romani pontifices importunis rogationibus obtinuerint, vt Ludouicus Pius Imperator Francorum hanc largitionem aui Pipini ratam haberet; quam ratihabitionem Carolus Sigonius, vir antiquitatum Italiæ peritissimus, se legisse scribit. Ex quo vtrumque efficitur, & earum vrbium ac regionum largitionem pontificibus ab auo Ludouici Pii factam, & iura maiestatis excepta fuisse. Quid enim confirmatione Ludouici op' esset, si Pipinus iura maiestatis pontificibus concessisset? Quæ enim bello quæsita fuerant, iure donare, & rebus à se donatis legem dicere poterat. At etiam Imperator Constantinopolitanus legatos in Galliam misit, vt donationem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: sed re infecta discesserunt.[a]

[a] *Sigonius de Fisardus.*

Augustinus vero Onuphrius pontificis Romani cubicularius, qui omnia Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauennam, Romandiolam, Vrbinum, Hetruriæ partem, ecclesię Romanæ donata fuisse confitetur; id tamē ab eo omissum est, quod ipsi ex actis Vaticanis hausimus & expressimus; Ioannem scilicet cognomento *Digitorum*, *Constantini Magni largitionem*, quæ dicitur, aureis literis scripsisse; in cuius extremo hæc verba subiiciuntur, QVAM *fabulam longi temporis mendacia finxit*: nihil mutandum putauit. Quæ certe argumenta omnibus Laurentii Vallę rationibus superiora mihi visa sunt, vt Augustini Eugubini mendacia refellantur. Is enim Græco sermone, *Constantini donationem* scripsit, vt fucum faceret: sed fraus facile ex ipsius oratione & antiquitatis cognitione refutatur; facilius etiam ex ipsis Ioannis pōtificis Romani literis: is autē vixit anno MCCLXXVI. quibus largitiones illas à Pipino & Carolo Magno factas confitetur. quinetiam exstat Rauennę marmorea tabula, in qua hæc verba continentur, PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDÆ ECCLESIÆ VIAM APERVIT, ET EX-

ARCHA-

ARCHATVM RAVENNÆ CVM AMPLISSIMIS. cæteru tuſtas deleuit. Atque hæc de maieſtate Regum noſtrorum dicta ſunt.

[a] *Inepte Presbyter Ioannes, Negus ſua lingua, id eſt, Rex, appellatur, Iochan bellul, id eſt, ge rima preſio ſa.*

[b] *Franciſcus Aluarez ſuo qui eam legato Lu ſitania ſex annis in Æthiopia exegit.*

Hic omitto Regem Æthiopiæ [a], quem reges quinquaginta ſibi ſubditos, & quidem ærarios, habere lodouicus ſcripſit; ſed verius *præſides ac prouinciarum præfecti* dicantur, cum tributa regi ſoluere, & obſequium ſeruili habitu, oratione, geſtu exhibere conſueuerint [b]. De cæteris principibus nihil affirmare auſim, propter ſcriptorum inter ſe diſſidentium varietatem; illud tantum, vno capite Alcorani interdictum eſſe omnibus *principibus Muſulmanis*, id eſt, *fidelibus*, Domini appellatione, præterquam Caliphæ ſeu Pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto pontifices maximi Arabicæ religionis, ſummam antea in omnes Aſiæ & Africæ principes poteſtatem vſurpauerunt; ac regiones latiſſime patentes quaſi præfecturas ac prouincias principibus dederũt quamobrem nulli principes Muſulmani coronam capiti ſuo imponunt; tametſi antea Aſiæ & Africæ regibus id vſitatum eſſet. Nam Ioiada pontifex Hebræorum initiato rege Ioa, capiti coronam impoſuit. At principes Muſulmani putant interdictum illud Califharum eſſe, nec antiqua lege Alcorani comprehenſum: nam ex pluribus libris corruptis, vnum iudicio arbitrioque ſuo Calipha Damaſcenus cæteris conciſis dicitur compoſuiſſe. Cum vero tres pontifices maximi Califharum nomen mutua imperandi cupiditate vno tempore arripuiſſent, principes Perſarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanorum, Feſſarum, Toleſimorum, Bugiorum, Marochorum, populique Zenetarum & Lũtimarũ, ſeipſos ab imperio Califharũ exemerũt, vt ſumma poteſtate in ſuos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum, cæterique qui intimos Africæ receſſus occuparunt, Califharum imperia penitus ignorant: nec iura maieſtatis cuiquam accepta ferũt, præter eos qui regis Lu[illegible]tanorum fiduciarii ſunt, & maritimæ Indiæ reges; Calecutius, inquam, Malachius, Canorus,

rtus,& Cambarrus; quos partim fœderibus,partim vi & armis subegerunt. Vniuersam præterea oram Africæ & Indiæ Orientalis, suæ ditionis fecerunt,& propugnacula infinitis pene locis ædificarũt;atq; in ipsa Ormo insula,spectante Persarũ rege, arcem munitissimã fundarunt: vectigal etiã acerbissime à prætereuntibus exigere cõsueuerunt: quod cum in ora maris Arabici,specie fœderis, quod rex Lusitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent, Barnagas illius oræ præfectus ab Æthiopiæ rege,vi & armis Lusitanos expulit ac prostrauit;omniaq; propugnacula solo exæquauit.Perspicuum tamen est regem Lusitanum,Castilię regis olim fiduciariũ fuisse;ac Lusitaniã, cuius magna pars à Mauris vi tenebatur,Henrico Bononiẽsi(quem corrupte *Bullionium* vocant)fratri Godefridi datum ab Alphonso v 1. rege,cuius filiam sibi despõderat Henricus. Inde reges omnes Lusitanię ad Henricũ vsq; Cardinalem ; q postremum imperauit , stirpem traxerunt: quorũ maximus Emanuel, & qui bellicarũ rerũ laude clarissimus exstitit. Reges Asiæ & Africæ quos diximus fregit, ab iisq; tributũ exegit: nam Asiæ principes & Africæ, qui alterius imperio tenentur,eidem tributũ pendere cõsueuerunt. ¶ Veteres Persæ ac Romani, qui reges imperio suo subiecerãt, magnã partem tributarios fecerunt, fiduciã tamẽ ac iusiurandũ illud,quod à vasallis exigitur,nescierunt. Nã Philippo II.Macedoniæ rege victo,pax data est,ea lege, vt tributũ annuum ęrario Romanorum penderet ; quod Perseus Philippi F.recusans, graue bellum suscepit,sibiq; exitium attulit:sępe tamen reges illi quibus tributa imperabantur, alios vicissim ad obsequiũ adigebant; qui tamen in suos vitę ius ac necis, cæteraq; maiestatis iura exercebãt. Nam Dauidis imperium Palestinæ finibus definiebatur; ac finitimos Reges sibi tributũ dependere cogebat : eius tamẽ posteri mox Ægyptorum , mox etiã Assyriorum imperata faciebant. Eodem iure reges Illyrici, & Carthaginensiũ respublica in Principes suæ ditionis vtebãtur,quo Romani in illos,

quos

quos annua tributa in ærarium inferre compulerat. Differt autem tributum à pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello suscepto ferãtur aduersus hostes; illud vero pro pace fruenda; fere tamen is qui pẽsionem accipit, de tributo gloriatur; vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta millium pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia, Carolo VII. Ludouici regis filio, nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamẽ tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum *tributarium* vocant; propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hungariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos itẽ, Rhagusios, & reges Africæ maritimæ, pacis quidem conditionibus *fœderatos*, & *tributarios* appellant.

At Præcopus Tartarorum princeps, cuius imperium à flumine Volha patebat vsque ad Borysthenem, omnes Principes non modo fiduciarios [a], sed etiam interarios habuit; quibus non modo se, verumetiam prouinciarum præfectos sedentes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorũ Principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis Principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno MDXXIIII. Moschouitarum Duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidem Basilius I. qui se *Magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem* appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic vero qui nunc imperat, *maximi Imperatoris* appellatione vtitur: & certe potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæquauit: non quod iura maiestatis locorum spatiis aut regionum amplitudine definiantur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat; cum tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege; qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet; legatis Antigoni respondit, *Superiorem se neminem accepturum* [b], *quamdiu gladius*

[a] *Sigismundus Liber Baro in hist. Moschouit.*

[b] *Plutarch. in Eumen.*

gladium exertum manu teneret. ¶ Inter Principes tamen q̃dam dignitatis prærogatiua antiquioribus Principibus ac Rebuſpublicis deberi videtur, tametſi opib. ac potẽtia inferiores ſint; vt quidẽ videmus inter Heluetiorum ciuitates, Tigurinos dignitate cæteris priores eſſe, quotie⁹ conuentus habentur: horũ enim legatus quaſi Princeps, Legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit: ſententiaſque in comitio rogat: ciuitates etiam ad conuentus vocare conſueuit; tametſi Bernates opib. & imperii finibus potentiores habeantur. à Tigurinis ſecundi ſunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo ſepiũtur; vti nec Suitenſes, nec Vnderualdenſes qui ordine proximi ſunt Vranis: ſequuntur Tugii, Glarenſes, Baſilienſes, Friburgi, Solodurenſes. Quod ſi quis putet eo quemque ordine eſſe, quo ſocietatem ac fœdus coierunt, fallitur: nam primi omnium Suitenſes, Vrani, Tugii, Vnderualdenſes, fœdus inter ſe percuſſerunt. ¶ At quoties patrocinium alterius principis aut cliẽtela quæritur, aut offenſionibus acceptis tributum à victoribus imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amiſiſſe videntur: quia non eſt æquum, vt qui iura maieſtatis ac dignitatem ſine deminutione ſeruauit illeſo ſtatu, ei, qui antea ſuperior, poſt accepta clade in alterius clientelam conceſſit, aut tributum ſoluere cogitur, dignitate cedat. Id autem accidit, cum rẽges ac principes Romanorum clientelam appeterent; cæteri qui cũ Romanis æquo fœdere in ſocietatem venerant, vt Hedui Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur; dignitate tamen inferiores erant. Certe quidem Auguſtus pater in tribuendis honorib. iis, qui in Romanorum ſocietatem aut clientelam venerant, valde ſe religioſum ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethnarchis, hos regibus inferiores; & vt quæque Reſpublica antiquitate ſuperior exſtitit, ita dignitate voluit eſſe priorem.

Dignitatis prærogatiua.

Dignitatum gradus inter ſocios ac fœderatos.

a Ioſephus Tranquillus.

Ac tametſi Romani, ſtante Republica populari, de

honoribus ac dignitate minus soliciti viderentur; qui regum ac principum cura maior est, nihilominus tamen curiosum se præbuit Q. Marcius Philippus Romanorum legatus; cui cum Perseo rege honoris cõtentio fuit, vter flumen vtriusque imperii finitimum transmitteret. Perseus, quod rex esset, ad legatũ populi Romani adire recusabat. Marcius hac verborum vrbanitate Perseũ pellexit; *Maior*, inquit, *ad minorem, Perseus ad Philippum*, cum enim Marcius statura longissimus, Perseus breuissimus, cuius pater Philippus quoque dictus erat. Perseus arridens, flumen traiecit. Marcius Philippus sociorũ ac foederatorum legatis qui secum erant, id à se factum esse dixit; vt intelligeretur, Romanos dignitate superiores fuisse. Sed grauior fuit causa quam Marcius aut certe Liuius omisit: quod Philippus Persei pater, pacis conditiones à Romanis accepisset, ac tributum illis pependisset. Perseus hæres Philippi, si patris factum improbaret, regno debuit abstinere: quanquam imperio minime dignus erat, qui viuo ac sperante patre hæreditatem paternam creuisset; & concubina genitus, fratrem iusto connubio quæsitum, occidisset. Postea vero quam à Paulo Æmilio factus ac prostratus regni spem amisisset, literas ad Paulum Æmilium Romani exercitus imperatorem, dedit quibus se *regem* appellabat; imperator literas reiecit, nec reserari voluit, nisi prius regia dignitate abstineret [a], q̃ in eum tantum conuenit, qui summam potestatẽ habet, nullius principis imperio inferiorem.

[a] *Liuius lib 35.*

Itaq; Frãciscus maior rex Francorũ Cardinalẽ Bibienam legatũ admonuit, nõ ferendũ esse Carolũ V. Imperatorẽ, qui fiduciarius ac vasallus esset Põtificis maximi, se regẽ Neapolis ac Siciliæ appellare. Legatus Cardinalẽ Iulianum Mediceæ gentis, qui postea pontificatũ adeptus est, admonuit ne id pateretur, contra fiduciæ tabulas, quibus id prohiberi scripsit; quanquam omnibus fiduciarum actis quæ ex Vaticano expressimus, non modo id non prohibetur, sed etiã regis Neapoleos ac Siciliæ appellatio ac dignitas inseritur. Ita legati sæpius errore ac ignoran-

ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomẽ Bohemiæ regi adimere oportuisset; cum eo ipso se imperii vasallum ac fiduciarium profiteatur: non enim ideo, qa finib. angustis Bohemia continetur, regni appellatione indigna est, vt quidam [a] scripserunt, neq; enim regiam maiestatem locorum spatiis metiri debemus: nã Bohemiæ præfecturam Fridericus I. Imperator, regia appellatione subornauit; ea lege tamen, vt nihil de maiestate aciure imperii Germanici detraheretur: rex autem esse nemo potest, *quod nihil habet, quod non alterius nexu ac mãcipio teneatur.*

[a] *Hostiensis in ca. constitutus, de testibus. Baptista. Castellanus, in can. sitis. 6. q. 3.*

Quamobrem Pius IV. pontifex Roman. Cosmũ Florentinorum Principem regẽ efficere cũ maxime vellet, non tamen potuit; ac Maximilianus II. Imperator, à legato Francorũ admonitus, non incongrue his verbis intercessit; *Non habet Italia regem nisi Cæsarem.* Id tamen ad imperii Germanici maiestatem, à qua pẽdet Florentinorum status, non ad Imperatorem pertinet; etiamsi Principes omnes Christiani, post pontificem max. ei loco cedant; vel quia imperii Germanici caput est, vel quia diuturna possessione id consecutus videtur. Ita regi Francorũ, post Imperatorem, cæteri principes cedere cõsueuerunt; non tantum propter diuturnam possessionem, sed quia toto terrarum orbe nullius imperii tanta vetustas, aut tanta regũ series eiusdem stirpis inueniri potest, quãta in regib. Francorum, siue Christianos, siue Tartaros, siue Turcas, siue Æthiopas, siue Indos, siue Barbaros spectes. Recte igitur Baldus [b], quanquam Germanorum imperio subditus, regem Francorum laudis & gloriæ coram reges omnes superare, eique merito cedere scripsit. Extat epistola D. Gregorii pont. Rom. ad Childebertũ regem, cuius hoc principium est; *Quanto cæteros homines regia maiestas antecellit, tanto cæterarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* ¶ At ne Germani quidem Imperatores negant, quin imperium Germanicum antea fuerit imperii Francorum prouincia, virtute Caroli Magni, natione Galli, & Gallorum opibus & armis parta deinde

[b] *In consil. pecuia vema. Oldrad. consil. 69.*

ab hoc imperio familiæ erciſcundæ iudicio auulſa, vt Ludouico Pii filio tribueretur; cum Carolus Caluus Francorum Imperator, imperii ſedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, pontificum Romanorum conceſſu, nomen imperatorium adepti; dignitatis etiam prærogatiuam, legatorum noſtrorum inſcitia arripuerunt: vt non ita pridem rex Hiſpanus tentauit legum noſtrorum legatos anteuertere; ſed Venetorum Senatuſconſulto deturbatus eſt, anno MDLVIII. rogatione Nuallii legati Francorum; deinde pontificis max. pro collegio Cardinalium, & maximo pontificum omnium conſenſu; vbi pontificis max. exaudita vox eſt: *Reges Francorum eccleſiæ Romanæ patrocinium ſemper ſuſcepiſſe, & optimas fertiliſſimasque Hiſpani regis prouincias ab imperio Francorum auulſas eſſe*: quo nihil verius in eo genere dici potuit. Eſt enim à regibus noſtris pōtificum Romanorum auctoritas à contemtu vindicata, opes auctæ, potentia ſtabilita. Itaque quod antea peccatum erat in cōcilio Tridentino; quodammodo emendauit: etenim Mendoza legatus Hiſpanorum cogi debuit, aut de cōcilio decedere, aut legatorum antiquum ordinem ſeruare, ac Francorum ſubſequi legatos; qui quum intercederent, quo minus Hiſpanorum legatus ordinem anteuerteret; alioqui ſe concilium deſerturos, ac pontifices Gallorum decedere coacturos: legatus Hiſpanorum veteratoria fraude & callido commento, declarauit, ſe nolle quidem anteire; ſe tamen cogi non poſſe vt Francorum legatos ſequeretur. Ita ſeorſum ab ordine omnium legatorum locum nactus eſt. Nec multo poſt legatus Hiſpanorum ab Imperatore contendit, vt cum legato Francorum eodem ordine & gradu conſiſteret, aut alternis diebus anteiret ac ſequeretur: vtramq; conditionem recuſauit Buſchetus legatus Francorū. Quod cum Henricus II. rex Francorum intellexiſſet, reſcripſit: tanti ponderis eſſe dignitatis prærogatiuam, vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit, niſi quod in mandatis haberet. Ferdinandus Imperator, ne vel Francis, vel

vel Hiſpanis fauere videretur, vtrorumque legatos à concionibus & conceſſu publico arcendos putauit.

Senatus Polonorum eadem negotii difficultate impeditus, nec alios eſſe aliis anteferendos, nec vicibus alternis honores communicandos: ſed de legatis in vniuerſum cenſuit, vti quiſque prior Poloniæ fines ingreſſus eſſet, ita dicendi ordine priorem futurum. Ita Monluc ius Valentinorum pontifex, legatus à rege Francorum, qui legatum Hiſpanorum celeritate ſuperarat, prior in ſenatum admiſſus eſt: quo Senatuſconſulto legatus Hiſpanorum, ne poſteriore loco diceret, omnino tacendum ſibi putauit. Inauditum erat, Hiſpanos cum Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli, qui odiis capitalibus diutiſſime cum Francis certauerunt, ſemper tamen Francorum legatos prætulerunt Hiſpanis, quibuſcum perpetua amicitiæ fœdera, nulla diſſidia interceſſerunt; nam mortua Maria Anglorum regina, cum in conſeſſu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgii, de honoribus cuiq; tribuendis ageretur, pro collegio decretum eſt; *Placere ſtemmata regis Francorum cæteris omnibus poſt principem ordine priora eſſe; & eo loco conſtitui, vbi antea regis Hiſpani ſtemmata fuiſſent, cum Philippus Hiſpanus Anglorum rex eſſet.* Die ſequenti, qui dies equeſtri ordini feſtus eſt; Sedem regi Francorum ad dexteram proxime Principem reſeruari placuit; ſiniſtra Hiſpano regi poſt Imperatoris ſedem vacuam conceſſa fuere. At etiam Carolo IX. rege Francorum, vexillum Françorum eiuſdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis ſuum componi iuſſerat: & in equitum catalogo regis Francorum poſt ordinis principem primo loco ſcribi conſueuit.

Apud nos vero, vt honorũ cõtẽtio inter principes (qua grauior nulla exiſtere poteſt) omnino p̃cideretur, in legib. equeſtris ordinis Francorũ, quas tulit Ludouicus XI. Rex, vno capite cauet; eo quẽq; ordine ac loco futurũ, quo in collegium equitum cooptatus fuiſſet, Imperatoris ac regis diſcrimine ſublato. Nam vnicuique principi,

qui modo non sit alterius cliens aut vasallus aut ærarius integrum est honores iudicio arbitrioque suo tribuere, sibi principem locum reseruare. Turcarum quidem fœderati sunt Veneti, Rhagusii, Genuenses, Moschouitæ, Poloni; Francorum tamen reges cæteris omnib. antoferendos sibi putarunt; quos etiam *Principum omnium Christianorum maximos*; se vero *omnium Imperatorum ter maximum*; & quidem *Musulmanorum omnium principem appellat*; qua etiam honoris prærogatiua a ipsis Christianis principibus affici consueuit: quæ appellatio ab Imperatoribus Constantinopoleos vna cum imperio translata videtur: nam illorum stemmata quadruplici B constant; quibus hæc verba significantur, ΒΑΣΙ ΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΟΥΣΙ Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Assyrioꝝ sic enim Ezechiel Nabuchodonosora *regem regum*, i est, מלך מלכים appellat; propterea quod omnibus Ass regibus imperaret: deinde reges Persarum [a] deuictis A syriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etia vsi sunt; vt est apud Dionem. Sed nec ei cuius omn prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appell tionem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiusm di principibus, maiestatis verbum vsurpare licet. Cum gitur princeps ærarius aut aliorum fiduciarius, aut clie summum illud imperium, ac iura maiestatis omni ob gatione vacua non habeat, consequens est, vt quæ si ura maiestatis aperiamus.

B|B
B|E

Rex Regum. Regibus imperans.

[a] Ezech.

Quæ propria sint iura maiestatis. CAP. X.

CVM nihil in terris maius aut excelsius maiestate gum post Deum immortalem cogitari possit; [b] ei enim ipsi quodammodo legati ad reliquorum homi salutem creantur; æquum est, eorum imperium ac p testatem, & qui qualesque sint, diligenter intueri; vt o omni fidelitate, cura, obedientia prosequamur: neq de iis aliter, quam de immortalis ac præpotentis Dei gatis dicamus ac sentiamus; nã qui summum principe

[b] 1. Sam. 8. 7. Exod. 22. 28. Paul ad Rom. 13. 14. Petri, 2. 17. Hieron. 38. Ezechiel. 17.

mi debetur obsequium, dedecore afficit, Dei maiestati, cuius est imago viuens ac spirans contumeliã infert; cum enim Deus ad Samuelem [a], à quo populus Israelitarum nouum principem temere popoſcerat, orationem conuerteret: *Non te*, inquit, *sed meipsum spreuerunt*. Vt igitur ab omnibus, qui qualisque sit summus idemque maximus princeps, intelligatur, certis quibusdam minimeque vulgaribus notis definiendus est: nam quæ summi principis propria sunt, si eadem subditorum communia facimus, nemo summi principis appellatione dignus sit.

[a] *Samuel li. 1. ca. 8.*

Qui tamen de Republica scripserunt, locum hunc, quo nullus est in disputatione de Republica vberior ac vtilior, non vti decuerat, aperuisse ac illustrasse videtur, siue adulatione, siue metu, siue odio, siue obligatione id factum sit. Cum enim Samuel regem, quem Deus antea designarat, sacris initiatũ coram populo quasi sorte oblatum renuntiasset, *De iure maiestatis* librum scripsisse dicitur, quem Hebræorum sacerdotes ac magistri à regib⁹ ipsis cõcerptum ac dilaceratum prodiderunt, vt liberius in suos tyrannidem exercerent. In quo quidem Philipp⁹ Melanchthon, meo iudicio, fallit; qui quæ à Samuele ad populũ de tyrannorũ crudelitate ac libidine dicta sunt, ad iura maiestatis pertinere putauit; cum oratione sua populum à rebus nouandis; & conuersione Reipublicæ ad saniora consilia reuocare vellet. Eius hæc verba sunt: *Qua sit principum consuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere; vt his & illis ad libidinem ac seruitutem abutantur*: neque enim verbo משפט, quo vsus est, ius legitimum sed consuetudo significatur: alioqui Samuel secum ipse tota oratione discreparet: cum enim rerum à se gestarum rationem coram populo redderet: *Quis*, inquit, *vestrum me vllius sceleris accusare, aut peculatus, aut forlium & corruptelæ postulare posit? cuius vestrum munera, siue aurum, siue argentum, siue quid aliud vnquam accepi*: hic populus vniuersus ingẽti plausu & acclamatione, ac omni genere laudum Samuelẽ ita cumulauit, vt ab nullo genere vel

ordine, ne leuissimum quidem munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse aperte confitentur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset?

Græcorum vero qui iura maiestatis attigerit, videor fuisse neminem, præter Aristotelem, Polybium, ac Dionysium Halicarnasseum; qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quam quid sentiendum esset aperuisse videantur. Sic enim Aristoteles [a]; *Tres*; inquit, *sunt omnino Reipublica partes, vna in consilio capiendo; altera in magistratibus & muneribus iisque definiendo; tertia in iurisdictione posita.* Hic, opinor, aut nusquam alibi iura maiestatis tractare videtur: quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo modo possit. Polybius [b] vero iura maiestatis non tam definire, quam adumbrare videtur, his verbis: *Hæc*, inquit, *mixta Respublica Romanorum, ac triplici statu confusa; cum populus leges iubere, ac magistratus creare; senatus de prouinciis & ærario, deque maximis Reipublicæ negotiis decernere; legatos etiam admittere ac dimittere, consules regia quadam potestate, senatum populumque conuocare, ac bellum arbitrio suo gerere possint.* Quibus verbis intelligitur, Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cum eos, quibus illa tribuit, *summam Reipublicæ potestatem habere* definiat. At Dionysius [c] Halicarnasseus scribit, *Reipub. potestatem Senatui à Seruio tributam fuisse, cum populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis extremæ potestatem dedisset.* Item alibi [d]; cum de tertia plebis secessione agit; *M. Valerium Consulem populo suauisse* scribit, *vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratib. imperium dare & adimere, de prouocatione ab omnib. magistratibus cognoscere; catera Senatui relinqui oportere.* Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse, quæ Iurisconsulti iuniores

[a] *lib. 4. de Repub.*

[b] *libro. 6. de militari ac domestica Rom. disciplina.*

[c] *lib. 4.*

[d] *lib. 7.*

iniores diffusa disputatione, cum magistratuũ muneribus confuderunt, eaque cum Ducibus, Comitib⁹, ponũcibus, curatoribus prouinciarum, communi i fecerũt. Ducibus[a] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac plerisque Comitibus Ducum [b] subditis, summam planeque regiam tribuunt potestatem; & eo quidem errore magna pars implicatur. Et vero, quis non arbitretur eos summam habere potestatem, qui leges subditis dare; qui bellum indicere ac finire; qui magistratibus omnibus imperium tribuere ac eripere; qui tributa imperare; qui vacationes munerum ac immunitates arbitrio suo largiri; qui vitæ ius ac necis habere; qui deniq; de Republica statuere possint? at hi, quos diximus, earũ rerum summam potestatem habere videntur.

Antea dictum est, Duces illos imperii Germanici subditos ac fiduciarios esse, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipsis etiam imperatoribus in bonorum suorum possessionem mitti, vel vt nostri loquuntur, *inuestituras accipere*; fidem Imperatori dare; denique Imperii Germanorum ciues ac subditos origine ipsa definiri, qui imperii Germanici finibus nati & editi sint. quis igitur summam potestatem eis tribuat, qui aliena iurisdictione, alienis imperiis, alienis legib. teneantur? Diximus Galeacium I. Vicecomitem Mediolanensem, apud Imperatorẽ maiestatis accusatum, ab eoq; damnatum, ac diuturno carceris squalore necatum; quod tributa subditis sine Imperatoris concessu imperasset. At si quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maiestatis vsurparit, num idcirco sui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præscribet? nam illi seipsos *imperii principes, ac imperatoris vicarios* appellant; nec *Maiestatis* aut *Regiæ dignitatis*, sed tantum *celsitudinis*, aut *serenitatis* appellatione vtuntur: nec si velint, possint, nisi prius imperii Germanici desertores seipsos profiteantur, vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanensium contigit; qui graues suæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus, Insubriæ ciuitates omnes imperii

[a] *Castrensis, cons. 196. lc. 2. Decius, consil. 192. Curtius iunior, cons. 1. n. 29. & 30. & cons. 1. n. 1. Paris cons. 1. nu. 5. li. 1. Bossius, ti. de crimine maiest. n. 52. & in tit. de reg. nu. 1 de Ducib. Mediolani, Mantua, Ferra. Sabau. Sac. cons. 4. li. 3. Iaf. cons. 227. lib. 7. Cacherranus, decis. Pedemont. nu. 1.*

[b] *Brunus, de comitatu Astis. post. Bar. Bald. Angel. Aret. Castrensem, Imolam, Iserniam, Cumanũ, Alexandrum, Barbatiam.*

Germanici finibus contineri: deniq; demonstrauimus, quot & quantæ absurditates inde consequantur, si dem clientes ac vasallos (eos intelligo qui nihil possident, q non alterius fiducia teneatur) iura maiestatis habere: ni ista ratione principes ac subditi, domini ac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur.

Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequũtur, falsa videri necesse est, eosq; q alterius fiducia tenentur, & quib. imperatur, seu vi, seu sponte, etiamsi cætera, quæ diximus, iura maiestatis habeant, summo tamẽ imperio vacare; multo magis etiam legatos, vicarios, præsides, rectores prouinciarũ, dictatores; tametsi magnam habeãt in Republica potestatẽ, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis communia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomẽ amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cum Carolus V. Rex Francorum, vrbem & agrum Monspeliensem cum rege Nauarro cõmutaret, vt Mauta ac Melauno frueretur, capita maiestatis in tabulis cõmutationũ enumerari iussit; deinde subiecit ea iura soli Regis Francorum esse, & ab eo in solidum possideri. Illud etiam Iurisconsultorum [a] communi quodam decreto constat, *ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abdicari à summo principe posse: atne vlla quidẽ temporum diuturnitate [b] præscribit*: quæ propterea Baldus *sacra* [c] *sacrorum* Cynus *indiuidua*, [d] appellat.

Ac si qdẽ summ[9] princeps ea cum subdito communicauerit; [p] seruo imperii socium habiturus est: ipse v. maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia *summus is dicitur, qui nec superiorẽ nec eiusdẽ imperii socium habet*. Et quemadmodum Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis ac magnitudinis; duo vero infinita vt sint, fieri nullo modo potest; id enim naturæ perspicuis demonstrationib

[a] *Alex. in l. filia quã pater. de liberis & post. Card. Flor. & Iason. in proœm. feud. Martin. Laudens. in c. 1. qui feudum dare Imol. in rubr. de verb. oblig.*
[b] *Bald. cõs. 274. li. 3. & cõs. 303. eod. Cæsar. Aquensis. in summa, tit. qui feudã dare. limit. 1. & 12. Molina. tit. de feudis. §. 46. q. 1. & 2. Magister prax. tit. de Reg. decis. 1.*
[c] *In proœmio feudor.*
[d] *Cynus, in l. si vina matre, de bonis mater. C. Bald. in auth. hoc amplius, de fideicom. C. Ange. Bal. in l. omnes, de præscript. 30 anior. C. Platea, in l. si quis, de decurio. Felin. in Rubr. extra. de præscript. Ioan. Andr. in c. vlt. de prabendis. li. 6. Alex. consil. 141. li. 1. nu. 2.*

[a] Aristot. li 2. de naturali aud.

petrita nec princeps summus esse possit, qui subditum imperii socium esse patiatur. Ex quo sequitur, *Iurisdictionem*, quam Aristoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maiestatis propriam non esse: quia omnibus fere magistratibus æque ac Principi congruit: nec magistratuum creationem, quæ in subditos etiam conuenit, qui non modo magistratuum ministros domi ac militiæ, verumetiam ipsos magistratus creandi, sæpe ius habent. Nam Tribuni militares, quibus imperium ac iurisdictio militaris tributa est, à consulibus creari consueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat; hic magistrum equitum. Denique vasallis, quibus in fiduciæ formula attributa iurisdictio est, magistratus ac iudices creare licet, eisque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis, quas à magistratib. decerni videmus: tametsi potestatem omnem Principi ferunt acceptam. Consilium item de Republica capere non magis ad maiestatem pertinet, quam præmiorum ac pœnarum potestas: cum id proprium sit Senatus, cuius officium à Principis officio diuisas habet rationes; potissimum tamen in populari statu, cuius summa potestas penes est multitudinem, quę semper est consilio ac prudentiæ inimica. Ex quō perspicitur, nihil eorum, quibus Aristoteles Rempublicam contineri dixit, maiestatis proprium esse.

Nec satis est id ϕ Dionysius Halicarnasseus de M. Valerio Consule scripsit, *legum ac magistratuum potestatē penes populum fuisse*, ad indicanda iura maiestatis, vt antea dictum est: ut ne legis quidem sanciēdæ potestas, maiestas propria sit, nisi principis legem intelligamus; quia magistratuum suæ quoque leges sunt, quas in suæ ditionis homines ferre possunt, dum nihil contra Principum leges sanciatur. quod vt planius intelligi possit, leges propria sui acceptione definiem[9], *recta summæ potestatis iussa, siue vnius, siue omnium, siue paucorum sit potestas.* Sunt qui legem [b] à priuilegio diuidant; quod *Priuilegium* vnius sit aut paucorum: lex autem omnes ciues, aut certe maximam

[b] Festus in verbo Rogatio.

maximam ciuium partem complectatur; aut quia hæc de rebus vniuersis, illud de singulis feratur; si consilio publico tantum decernatur, id *Senatusconsultum*; si à plebe sola, *Plebiscitum*; quod neque patritios teneat, neque nobiles. Sed cum ea res ciuilium dissidiorum materiam præbeat, summopere cauendum est, ne plebiscita in Republica locum habeant, nisi populus vniuersus iisdem teneatur; id quod Romæ fieri necesse fuit, post graues plebis ac patrum discordias: quæ vt sedarentur, M. Horatius Consul primus centuriatis vniuersi populi comitiis rogationem tulit, vt plebi seorsum à patribus & nobilitate legem iubere liceret; eaque patritios ac nobiles teneret: sed quia patres iussa plebis ferre nó poterant, eadem lex iterum atque iterum à Q. Hortensio, & Publilio Philone dictatoribus lata est: quibus temporibus plebiscita dici desierunt; sed quod plebs sciuerat, *lex* appellari cœpit: siue ad singulos, siue ad vniuersos pertineret. Quæ vero magistratus per sese iusserant aut vetuerant, *edicta* dicebantur, non *leges*. Est enim *Edictum*, vt M. Varro definit; *magistratus iussum*: edicit etiam magistratus cum interdicit. Edictis autem non tenentur vniuersi; at ne singuli quidem, nisi sint in eius ditione qui edixerit aliquid, quod legibus aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non fit. Neque tamen edictorum perpetua vis est, sed quoad magistratui æquum videbitur, & quandiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua fere potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse constat: Itaque successores in eodem magistratu, edicta prius lata, aut probare oportuit, aut improbare: si quid contra leges aut diutius longiusve quam iubentis imperium patuerat, ediceretur, ratum non erat. Quod cum C. Verres fecisset, his verbis accusatus est à Cicerone; *Qui plus edicto complecteris quam lege.* Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis [b] se fecerat, sua iu-

[a] *In pratura urbana.*

[b] *Tacit. in prin. lib. 1.*

more magistratuum *edicta* vocabat; quæ vero se rogante populus iusserat, *leges Iulias*: qui mos ab Augusto ad omnes Imperatores postea dimanauit: qui quod re ipsa summam potestatem ac imperium contra leges vsurparent; eorum edicta pro legibus[a], ac tandem *cõstitutiones Principum* dici cœperunt, siue vnius essent, siue plurium, siue omnium, siue in perpetuum, siue ad breue tempus quid ediceretur. Verbis igitur abutuntur, qui edicta, quę propria sunt magistratuum, *leges* appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis potestatem eorũ tantum esse, qui summum imperium habent, id est, qui suis imperiis nõ modo singulos, sed etiã vniuersos obligare possunt.

a *l. 1. de legibus.*

Hic aliquis occurrat, Senatum[b] ius facere posse, & q̃cunq; in Republica maxima fuerũt, de iis senatum Romanorum decernere cõsueuisse. Quæ sit aut esse debeat in omni Republica senatus auctoritas, id quidẽ suo loco: nunc illud tantum, senatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vsque ad Tiberii Cæsaris dominatum, leges iubere non licuisse, sed decreta tantum annua, quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo pleriq; fallunt, ac imprimis Conanus, qui Senatui[c] Romano perpetuam legis condẽdæ potestatem tribuit: nam Dionysius[d] Halicarnasseus, qui M. Varronis commẽtarios diligenter euoluerat, scribit, Senatusconsulta nullam vim legis habuisse, nisi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantum erant, nisi rogatione ad populum, vel ad plebẽ, vim legis adipiscerentur. Athenis quoq; annua fuisse Senatusconsulta planum est ex oratione Demosthenis aduersus Aristocratẽ: de rebus autem grauioribus ad populum ferebatur. quod Anacharsi philosopho valde ridiculum visum est, vt sapientes Athenis consilium caperent, ac rogationes ferrent, furiosa vero plebs statueret ac decerneret. Senatus igitur consilium capiebat ac decernebat, populus vero decreta consultaue sanciebat: sic enim sæpe Liuius, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. Sæpius tamen magistratus ac Tribuniplebis decreta Senatus quodammodo

b *l. non ambigitur, de legibus. ff.*

c *lib. 2. cap. de senatu.*

d *lib. 4. & 7.*

legis

legis vim habere patiebantur, nisi plebi detrimento esset, aut de populi maiestate detrahere videretur. Nam Latini, qui verborum ac rerum puritatem consectabantur, *imperium in magistratibus*, *auctoritatem in senatu*, *maiestatem in plebe*, *maiestatem in populo ineſſe* dicebant [a]: quorum *maiestatis* verbum proprium est eorum, qui Reipublicæ gubernacula moderantur.

[a] Cicero pro Rabirio perduell.

Ac tametsi lex Iulia, rogatione Augusti ad populū lata, maiestatis teneri vellet eos, qui magistratum [b] violassent, ac historiarum scriptores interdum [c], ipsiq; iureconsulti [d] *maiestatis* verbum consuli ac prætori tribuā, id tamen minus proprie. Neq; vero nostris legibus maiestatis crimine tenetur, qui Principes, Duces, Comites, Magistratus læserit; sed is tantum, qui summum Principem violauerit. Ita quoq; Sigismundi Augusti Regis Poloniæ legibus, quæ de maiestate latę sunt, [e] solius Principis persona excipitur, quæ propria maiestatis [f] est appellatio. Quo fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Allobrogum, Lotharingorum, Ferrarienſium, Florentinorum, Mantuanorum Duces, à *maiestatis* appellatione abstineant, *celsitudinis* verbo contenti, aut *serenitatis*, quam sibi Dux Venetorum tribuit; qui re vera Princeps est, id est, primus, quia nihil aliud præter cæteros patritios habere videtur, quā principem in Republica locum ac dignitatem omnibus collegiis, quibus præesse, ac suffragium extremum ferre suo iure potest. ¶ Et quemadmodum Romæ imperia magistratuum singulos ciues tenebant, nisi senatus consultis derogarent; senatus vero decreta quæ plebiscitis non repugnarēt, magistratus ipsos quodāmodo obligabant: sic lege ipsa, id est, totius populi iussu, & magistratus, & senatus, & plebs ipsa tenebatur. non aliter apud Venetos magistratuū edicta singulos ciues, & eorū quęque iurisdictionis obligant; decemuirorum autem collegium magistratibus singulis potentius est; senatus decemuiris: consilium, id est, omnium patritiorum coacta multitudo, iura maiestatis habet, ac senatū cæteraque magistratus imperio cōtinet. Quod si decemuiri

[b] L. 3. ad l. Iul. maiest.
[c] Liuius lib. 7. & 8.
[d] l. Prætor ait. de noui operis.
[e] Anno 1538.
[f] L. vlt. ad l. Iul. maiest.

qui

quatis sententiis dissideant, coguntur sapientum collegia quib⁹ etiam inter se discrepantibus, res ad senatum, ac postremo ad consilium patritiorum defertur, si rei pondus & grauitas, aut Reipublicæ maiestas agi videatur. Itaq; si quid decernitur pro collegio decemuirorū, hæc verba decreto subiiciuntur; IN CONSIGLIO DI DIECI. Cui si coniuncta fuerint collegia sapientum, addi solet, CON LA GIVNTA Si vero in senatu decernatur, his verbis significatur, IN PREGADI. Si in comitio patritiorum, hæc verba subiici consueuerunt, IN CONSIGLIO MAGIORE: nam in his tribus collegiis omnia fere quæ ad leges & mores, quæque ad Remplicam pertinent, transiguntur, præter illa negotia quæ *septemuiri* (id autem secretius est Reipublicæ consilium) decernere p se ipsi consueuerunt.

Quamobrem & quæ senatus, & quæ decemuiri decernunt, pro legibus quidem eatenus habētur, quaten⁹ æquitas ipsa postulare videtur: interdum tamē perpetuā vim adipiscuntur, vt edicta Prætorum; quę si æqua ac iusta viderentur, successores ea probare cōsueuerant, quibus tamen obligari non poterant. At Iulianus Iurisconsultus, anteriorum Prętorū, optima quæq; edicta in vnū veluti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque suo digesta, Imperatori Adriano obtulit: à quo prefecturam vrbis Romæ pro tanti laboris præmio consecutus est; ac nepoti Didio Iuliano ad imperiū Romanū viam muniuit. Adrianus etiā senatui persuasit, vt nō modo edicta, q̄ Iulianus selegerat, sed etiā eius scripta ꝓ legibus[a] essent, quæ tamen edictorum nomen retinuerunt; quod plerosq; fefellit, qui leges illas ꝓ edictis Prætoriis habuerūt. Ita quoq; Iustinianus, Adriani exemplo multa q̄ Iurisconsulti ad edicta prætorū post Iulianum scripserant, nutu arbitrioque suo circumcisa, pro legibus haberi, sanctione adhibita[b], iussit: quæ etiā edictorum nomen sibi vindicarunt; sed perinde leges sunt, vt ea quæ quisque in sua Republica princeps, de Iurisconsultorū aut Curiarum decretis pro legibus haberi iussit; vt sæpo

a *l. 2. de veteri iure enu. cla. C.*

b *In præmio Pandectar.*

PAGINATION INCORRECT

vt sæpe Reges nostri ius constitutum, quod judicio vsu diuturno comprobatum est, pro legibus valere i serunt, id est, sanxerunt: quod his verbis significa SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maiestatis propr sunt: est enim *Sancire nihil aliud quam Iubere*: vt Postum Consul in concione populi; *Nego*, inquit, *iniussu popu quicquam sanciri posse, quod populum teneat*. Magistratuu tem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis a spicabatur; QVOD BONVM, FAVSTVM, FELIXQ. SIT V BIS AC REIPVBL. VELITIS IVBEATIS. & in extrem SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ip Sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in d cernẽdo, nec magistratus in edicẽdo, vti consueuera Pœnas item ac præmia, quæ legibus includi consue runt, tota ratione differũt à pœnis magistratuum & co legiorum; quæ fere mulcta pecuniæ, aut verberibus c finiuntur: nec vero capitis pœnam [a] vllis magistratu edictis complecti fas est, sed tantum lege ipsa; idque v tere senatusconsulto [b] cauetur.

[a] *Bartol. & Bald. id Leuncios populus, de summa trinit.*
[b] *In actis Curiæ Paris. libro Olim. fol. 11.*

Hoc igitur primum sit ac præcipuum caput ma stratis; *legem vniuersis ac singulis ciuibus dare posse.* neq tamen id satis est, sed id fiat oportet sine superiorum aut æqualium, aut inferiorum necessario consensu qui necessarius est superiorum in ferenda lege consen sus, hunc re vera subditum confiteri necesse est; si æqua lium, imperii socios habere; si inferiorum, seu Senatu seu populi summo imperio vacare: nam principum senatorum nomina, quæ in legibus sæpe inscripta vid mus, vel ad gratiam, vel ad testificationem, vel etiam a pondus vtilia videri possint; vt consilio ac prudent Principum leges latæ videantur: minime tamen nece saria sunt. Extant adhuc ad Dionysii, leges Philippi ac Ludouici [d] Crassi; quæ præ se ferunt Reginarum Annæ inquam & Adellæ, tum etiam Roberti & Hug nis nomina ac sigilla. ¶ Quod autem maiestatis præcip tum caput esse diximus, *vniuersis ac singulis ciuibus legem*

Primum ac præcipuum caput maiestatis.

[c] *Anno 1161.*
[d] *Anno 1129.*

ur; postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: *priuilegium* [a] *appello legem, in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet. Priuilegium*, inquit Tullius [b], *de meo capite latum est*: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus, cõtra prouocationem capitali supplicio affectis; de qua sæpe & in senatu & coram populo questus est; cum diceret lege duodecim exceptum esse, *ne priuilegia, nisi comitiis centuriatis*, id est, ab vniuerso populo, *irrogarentur*: sic enim lex duodecim; PRIVILEGIA, NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO: QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura sunt, rectius *beneficia* dicuntur. Id autem omnium Iurisconsultorũ scriptis ac sententiis perspicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes à muneribus, & omnia omnino priuilegia, maiestatis propria esse.

a Cicero lib. 3. De legib.

b Cicero pro domo sua, & post reditum, in Senatu.

Priuilegium capitale.

Si quis illud mihi opponat, magistratus ipsos sæpe legibus soluere, sæpissime senatum id Romæ fecisse, idem ego illi reponam quod Papinianus; *Non quid Romæ fiat, sed quid fieri debeat, spectandum esse.* nam lege Cornelia tribunitia prohibetur senatus Romanorum quemquam legibus soluere, nisi ducenti Senatores adsint; quæ exceptio tributa senatui videtur propter difficilem vniuersi populi conuocationem. Illud etiam obiici possit, *consuetudines non Principis iudicio, vel imperio, vim obtinere*: est autem consuetudinis [c] fere vis eadem quæ legis ipsius: ita princeps legum, populus morum magister esse videtur. Quæ vt vera sint, consuetudo tamen sensim, & summa omnium volũtate in hominum animos illabitur, ac tẽporis diuturnitate vim acquirit: lex autem momento sese exserit, ac imperantis iussu sæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chrysostomus tyranno cõsuetudinem regi similem esse scripsit [d]. Legum etiam vis multo maior est quam morum: Nã legibus mores antiquantur; leges moribus non item; sed in magistratuum

c l. de quibus l. diuturna, de legibus.

d In libro, cui titulus.

officio ac potestate positum est, leges, quæ cõsuetudine quodammodo exoleuerũt, ad vsum reuocare[a]: consuetudo nec pœnas, nec præmia proponit, quæ legum propria sunt; nisi lex quicquam permittat quod antea vetitum esset: denique consuetudo precariam vim habet, & quamdiu Principis arbitrio videbitur; at si consuetudini sanctionem subiiciat, legem efficit. Ex quo perspicitur, *leges ac mores ab eorum, qui summam in Republ. potestatem habent, arbitrio ac voluntate pendere.*

[a] L. quæ sit longa consuetudo C. Bart. Bal. Alber. in l. de quib. de legibus.

Hoc igitur primum ac præcipuũ maiestatis caput, eiusmodi est, vt cum subditis communicari non possit: tametsi Princeps aliquando populusve vni ex ciuib. legum condẽdarum potestatem facit, vt eandem vim habeant, ac si Princeps ipse condidisset. quod Lacedæmonii Lycurgo, Athenienses Soloni permiserunt, vterque tamen suæ Reipublicæ procurator exstitit, nec sua, sed populi potestate precario vsus est: nec eorũ leges vim vllam haberẽt, nisi populus subiecta sanctione illas probaret. Illas quidẽ leges illi scripserunt, sed populus iussit; tulerunt, sed populus sciuit; ac fere semper in populari & optimatũ statu, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, si lex populo placuit; sin displicuit, antiquatur, & est, vt Festus scribit, *in morem pristinum reducitur.* Cum enim decemuiri legum condendarũ à populo extra gentionem Romæ creati, legatos in Græciam ad leges scribẽdas misissent, ac duodecim tabulis optimas quasque complexi fuissent, populũ vniuersum cõuocari iusserunt, qui leges publice propositas intuẽretur ac dispiceret: idem post trinundinum, quod temporis spatium in rendis legibus præscribi consueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere [b] iussit, id est, sanciuit. Cuius autem potestatis est legem iubere, eiusdem [c] est abrogare, derogare, rogare, subrogare; cum omnino lex antiquatur aut parte sui quadam, aut interpretatione, aut caput aliquid æquitati ac legi consentaneum accipit. ¶ Magistratuum quidem officium est leges ex æquo bono interpre-

[b] Liuius lib. 3.

[c] l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit, de iudi. C. l. 1. de constitutio. prin. l. Saluius, de legat. præton.

isque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [a] flectere; dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrũpat, etiamsi leges iniquæ sibi videantur, sed Vlpianum audiant: *Dura lex*, inquit, [b] *sic tamen scripta est: quod si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur* [c]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius *Latoriam*, alius *Platoriam*, ego *Prætoriam* esse puto, quam Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat, cum vrbano Prætori licere scribit, leges supplere, corrigere, emendare: quod quidẽ modice, vel etiã intra modum fiat oportet; alioqui magistratui leges arbitratu suo ac voluntate conuellere ac labefactare licet: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere; quod absurdum esse antea diximus.

[a] *l. respiciendũ de pœnis.*

[b] *l. prospexit, qui & à quib.*

[c] *l. 1. fin. de quæstio. l. 1. ad Turpil. l cum prolatis, de rẽ iudic. l. diui. l. pœnam, l vlt. de pœnis. ff.*

Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissime dici possit: summũ Reipublicæ imperium vna re comprehensum, scilicet vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, à ciuibus accipere nunquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur à legis appellatione, hac tamẽ lege; id est, summæ potestatis iussu fieri constat. Sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione à supremis magistratibus cognoscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri; legibus ciues soluere; vitæ ius ac necis habere; nummis pretium, nomen, figuram tribuere; ciues omnes iureiurãdo adigere: quæ omnia imperandi ac prohibendi summa potestate veniunt: id est, legẽ ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo præterquã ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidẽ omnib. legem dat, ab Imperatore tamẽ aut pontifice; aut à Rege legem accipit; aut eiusdem Imperii socium habet; summo imperio vacat. Pacem dixi, quia superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdẽ imperii socium habet, sine cuius ope & consensu nihil imperare, nihil efficere potest:

Secundum caput maiestatis.

multo minus si alterius vicarius est ac legatus. ¶Sed quo legis verbum latissime patet, propria quædam maiestatis capita definiamus, preter eam quam dixi iubendæ legis potestatem: scilicet bellum indicere, aut pacem in re: quo iure maiestatis nullum fere maius [a] esse potest quia sæpissime ab exitu belli Reipublicæ exitium aut status pendet: & quia plus à bello periculi quam à pace imminet; plebi quidé Romanæ licuit pacem iubere; bellum vero indicere, nisi comitiis populi centuriatis, nõ licuit quoad plebi iubendę legis facta potestas est, vt antea diximus: itaq; bellum aduersus Mithridatem lege Manilia indictum est, & Gabinia lege aduersus piratas, Sulpicia aduersus Philippum II. Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginensibus Marcia lege. Et quoniã Cæsar aduersus Gallos iniussu senat[9] ac populi bellũ gessit, Cato Vticensis [b] censuit in senatu, legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem vero Gallis dedi oportere. Ita quoq; populus Athenienſis bellum aduersus Megarẽses, deinde aduersus Siculos, post etiam aduersus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quædam breuiter proposui, clarissimarum & quidem popularium Rerumpublicarũ: nam de statu regali nemo est, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis potestatẽ penes Regem esse: cum etiã leuissima quæq; in eo genere iniussu Regis fieri prope sit capitale, si Princeps admoneri potuit: vt in pace Cameracensi [c], nostra ætate inter Francorum ac Hispanorum Reges omnib. horis ac momentis literæ hinc inde circumferebantur: at in populari aut optimatum statu, posteaquã indictum est hostibus bellum, cætera senatus cõsiliis ac decretis; interdum etiam Imperatoris vnius imperio ac voluntate geruntur: quia nihil in bello periculosius est q̃ cõsilia ꝓdere; perunt gari tamen necesse est si ad populũ feratur: itaq; in Grecorum ac Latinorũ historiis legimus, bellicas res vni imperatoris nutu, consilio, voluntate gestas; aut si quis grauius esset, senatus decreto, nec ad populum quicquã in eo genere promulgatum, præter rogationem

a al. 9. vt armatum sistat C. authentica de armis. Austrius in tract. de guerris. Faraldus, ritual 19 Assis. fl. 111 2. li. cõsist. Neapol.

b Plutarch. in Catone Vticẽs.

c Anno 1559.

bellum

bellum aduersus hos vel illos geri iubebatur. ¶ At si quis dicat, sæpe consilio senatus ac iniussu populi Romani bellum indictum esse: id quidem aliquando, rarissime tamen, contigisse fateor: sed in eo ipso senatus iura maiestatis vsurpare consueuerat, nisi Tribuni plebis, libertatis custodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium; *Controuersia*, inquit, *fuit vtrum populi iussu indiceretur bellum, an satis esset S. C. Peruicere tribuni, vt Q. Consul de bello ad populum ferret: omnes centuriæ iussere.* Verbo *centuriarum* satis intelligitur, ab vniuerso populo, non à plebe sola id iussum fuisse: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, sed tributim. Interdum vero senatus ipse bellum indici noluit sine populi iussu. Nam Liuius [a] de secundo bello Punico, *Latum*, inquit, *ad populum vellent iuberent populo Carthaginensi bellum indici.* Idem alibi [b], *Ex SC. populi iussit bellum Prænestinis indictum.* Rursus [c], *Ex auctoritate patrum populus Palæolitanis bellum fieri iussit.* Idem paulo post, [d] *Bellum fieri Æquis iussit.* Et cum aduersus Samnites bellum susceptum est, *Patres solemni more indicto, decreuerunt vt de ea re ad populum ferretur:* Verbo *solemni* significat Liuius id fieri consueuisse. Idem contra Hernicos [e], *Populus hoc bellum frequens iussit.* Et contra [f] Vestinos, *Bellum ex auctoritate Patrũ populus aduersus Vestinos iussit.* Eadem fuit apud Tarentinos, quamdiu statum popularem tulerunt, indicendi belli ratio. Sic enim Plutarchus; *Ex auctoritate senatus populum Tarentinum Romanis inferri bellum iussisse.* Idem quoque Liuius [g] de statu Ætolorum, qui populari imperio regebantur, scribit, *eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, nisi in Panatolico & Pylaico concilio.* Et quoniam Polonorũ, Danorum, Suecorum nobilitas iura maiestatis ad se pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta suscipere, sine auctoritate ac consensu nobilitatis, idque Casimiri Magni lege cautum est; *nisi necessitas vrgeret.*

[a] *lib. 1. decad. 3.*
[b] *lib. 1. dec. 2.*
[c] *lib. 1. dec. 1.*
[d] *lib. 9. dec. 1.*
[e] *lib. 5. dec. 1.*
[f] *lib. 8 dec. 1.*
[g] *lib. 31.*

De pace tamen senatus decernere iniussu plebis consueuerat; vt videre est in omnibus fœderibus, quæ Ro-

manos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam sed
ali bello senatus omnia iniussu populi confecit, tum
tu scilicet Italico, ne populi cõuocatio difficilis, ac pe
culosa dilatio Reipublicæ detrimentum esset allatur
Quinetiã Imperatores ipsi ac belli duces de bello ac pa
ce iniussu plebis ac senatus statuebant, idque potissi
cum extra Italiam bellum gereretur, aut cum ab hos
bus obsiderentur; nam secundo bello Punico tres Scip
ones omnia fœdera per se ipsi cum Afris & Hispanis o
fecerunt; quæ tamen postea vel à senatu vel etiam à po
pulo probari consueuerant: sin populo senatuve dis
cuissent, nihil ratum erat, sed obsides ab Imperatori
dati vel capite luere, vel hostibus seruire cogebantur: v
Consul Mancinus; qui quod fœdus à se cum Numan
nis ictum à senatu repudiaretur, deditus est hostibus. I
lud est quod apud Liuium Senator Carthaginensis Ro
manorum legatis obiecit: *Vos*, inquit, *cum Lutatio Co
sule primo nobiscum fœdus icit, quia neque auctoritate patru
nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri.* Itaque al
fœdus publico consilio ictum est. Idem de Manlio Al
proconsule; *Gallogræcis*, inquit, *bellum illatum, non ex sen
tus auctoritate, non populi iussu: quod quis vnquam de sua sen
tia facere ausus est?* Id oratione ab aduersario contra Ma
lium absentem dictum est: quia interdum id fiebat,
exemplis docuimus.

At Sp. Postumius consul, quia exercitus Romano
rum inter Appennini montis angustias obsessus fam
prius interiisset, quam senatus aut populi iussa exau
ret, pacis conditiones, quantumuis iniquas, ab hostibu
accepit; vt se exercitumq; Romanum ex illis angustiis
riperet: cum autem exercitus inermis Romam rediisse
vna cum ipso consule, populus pacis conditiones re
cit. Itaque Consul in concione popnli; *Cum me*, inqui
*seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quan
iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec qu
quam ex ea prater corpora nostra debentur Samnitibus; deb
mur per feciales nudi vinctique.* At ne *pacem* quidem

a Liuius lib. 9. dec. 1.

stauit Consul, sed *sponsionem*. Nam iusiurandum à Cõsule & à militaribus tribunis cæterisque ducibus expressum est, & obsides sexcenti à Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est à Samnitibus, quod à singulis militibus idem iusiurãdum, quod à ducibus, non extorserint; vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites captiui: aut in fauces Appennini, vnde erepti fuerant, redirent: cui conditióni paruissent, vel ab Senatu coacti, perinde vt consul ipse, quem tamen Samnites à patre patrato deditum accipere recusarunt. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cum octo millia militum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum, aut moriendum esse: Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes rediret, omnes edicto paruerunt, præter vnum [a] qui veteratoria fraude datam hosti fidem, callida interpretatione eludere tentarat: hunc senatus vinctum ad Annibalem misit. Aut si durum senatui videretur, iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas habuisset; vt Ludouicus XII. Rex Francorum Tremolii Ducis sponsionem datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Canolius dux Anglorum: nam cum se absenteii qui in arce Erualli obsidebantur, deditionem datis obsidibus se facturos spopondissent, dux Anglorum in arcem rediens, sponsionem repudiauit: quod cum duci Andium qui arcem obsidebat, denuntiatum esset, obsides occidi [b] iussit. Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes ac populos legibus iniquissimis obligarent; quo nihil absurdius, cum ne procuratori quidem integrum sit, vt vel de re minima transigat iniussus [c].

[a] *Liuius lib. 2, & 3. Cicero lib. 3. Offic. Polybius, lib. 3.*

[b] *Presserdus anno 1282.*

[c] *Litaque de procur. l. contra. § vlt. de pactis, l. si procurat. de condic. indeb. Baldus in l. mandatum, mandati, & Iaso in § in bona fide, de emptio. l. si quis mihi bona. §. sed si mandauit de acq. hared. l. 3 si fidem fecit l. si quis procuratori mandati.*

At in Venetorum & Heluetiorũ rebusp̃ublicis omnia de bello ac pace per senatũ, nihil fere per populũ decerni cõsueuit. Et in cõuersione reipublicæ Florentinorum

ab optimatibus ad popularem ſtatum, vno capite cau-
tur, ne populus vllius rei cognitionem ſuſcipiat, præter
quam legum ferendarum, magiſtratuum creandorum,
& ærarii publici: pacis autem ac belli ſumma, & cæte-
quæ ad maieſtatem pertinēt, ſenatus arbitrio permiſſa.

Diximus antea, populares & optimatū ſtatus bellicæ
res, etiamſi velint, tractare non poſſe, propter difficiles
populi coitiones; & vt populus ſemper cogi poſſit, res tu-
men periculi plena videtur, ea quæ ſecretiora in republi-
ca eſſe oporteat, pacis inquam ac belli conſilia, manare
in vulgus; quæ propterea ſenatui relinqui neceſſe eſt: in
tamen ac poteſtas belli gerendi, aut pacis ſanciendæ, o-
ptimatibus vel populo in vtroque ſtatu eripi ſalua maie-
ſtate nequit. Duces vero, legati, ac ſenatus ipſe, procu-
tionem eorum nomine, qui ſummam rerum habent, ge-
rere ſolent. In monarchia princeps ipſe per ſeſe matu
decernit. Nam regna Polonorum, Danorum, Suecorum,
Noruegiorum, cum incerta ſunt, ac paulo mōēto mu-
tabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobilita
potentior fit; tum vero pacis ac belli ſumma ita pendet
nobilitate, vt ſtatus ipſe magis ariſtocraticus quam re-
lis eſſe videatur. Quamobrem in fœderibus illorum, no-
mina ac ſigilla Ducum, Comitum, Marchionum, Præ-
ctorum ac ſenatorum inſeri conſueuerunt: vt fœdus Pu-
tenicum cum Sigiſmundo Auguſto Rege ictum, tribu
ac centum ſigillis optimatum ſanciri oportuit; nec pau-
ciora ſunt in actu legitimæ creationis Regis Henrici.

Tertiū caput maieſtatis. a *l. 1. ad l. Iul. de ambitu.*

Tertium caput maieſtatis, eſt in magiſtratibus man-
dandis poſitum: quo nullum certius[a] eſt, quantū attinet
ad maiores magiſtratus, qui aliorum magiſtratuum im-
perio non tenētur. Nam exactis Vibe regibus, primaq;
omnium quæ ad populum latæ ſunt à P. Valerio Conſu-
le, magiſtratuum creationem populo tribuit. Eandem
legem ad populum Venetorum latam fuiſſe, cum in a-
ſtuaria coaluiſſent, Contarenus[b] ſcribit. Et quidem lex
nulla ſenatui populoque Venetorum ſanctior eſt: mel-
us tamen in vnius dominatu, cuius imperio & conceſſu

b *in Repub. Ve-
netorum.*

maxim

maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera; ostiariorum inquam, viatorum, scribatum ac censorum, cornicullariorum, qui à magistratibus Romanis fieri consueuerant, edictis perpetuis Regum creantur. Nec vlla fere est Respublica, in qua maiorib. magistratibus ac decuriis iudicum nō liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamē fit ab iis qui à populo ius habent: & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autē *fiduciarii* ac *vasalli* dicuntur, si modo iurisdictionem habent, magistratuum ac iudicum creandorum in sua ditione ius habent: id autem à summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos, quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus, iudices olim suæ quemque prouinciæ datos esse?

Sed in populari statu magistratuū creandorum magistratib. maiorib. interdum fit potestas: vt apud Noricos, Censorib. à vetere senatu creatis, magistrat⁹ omnes abdicant: deinde Censores Senatum legunt: tum ipsi Censores quoque abdicant; postea Senatus Octouiros, qui *Antiqui* appellantur; Tredecimuiros, Septemuiros, Burgomagistros, Duodecimviros priuatorum ac publicorum iudiciorum constituit. Neq; id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles,[a] quinque viros à populo Carthaginensi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorum Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius autor est: atque interdum Dictatores ad id tantum ab interrege dictos fuisse, vt Senatum [b] supplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator à Terentio Consule dictus est, CLXVII. senatores in demortuorum locū substituit: tametsi senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputatione de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores senatum supplerēt, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui *Cadileſqueri* vocantur, iudicum omnium quodammodo Principes, *Cadios* & *Paracadios*, id est, iudices ac legatos, creare possunt. Et cum Ægyptus

[a] *in Polit.*

[b] *Liuius li. 23.*

Sultanorum dominatione teneretur, maximus Edegarius, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat; vt olim apud nos *magistri palatii*. Nec ita pridem *Cancellarius Francorum* [a] magistratus omnes qui nullis aut exigua stipendia merebant, puta trium aut ad summum quatuor aureorum, suo iure mandare poterat, quod Francisci 1. Regis Francorum lege vetitum est. Quanquam & magister palatii Francorum & Edegarius maximus Sultanorum, imperium omne Regibus Sultanis acceptum ferebant; fuit tamen vtrisque valde perniciosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VII. rege legatos Prætorum, quos *Balliuos* & *Senescallos* nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit; qui tamen à prætoribus antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporibus iudicum, iudices cooptandi fit potestas, vt in actis curiæ Parisiorũ extat lex, Carolo VI. Rege lata [b]; qua *iudices curia Parisiorum suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit*. Lex eadem Ludouico XI. [c] & Carolo VIII. Regibus, iterum lata: quibus temporibus non solum Præsides, consiliarii & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius [d] (qui solus omnibus curiarũ omniũ iudicibus ac procuratorib. iurandum Regi tãtum præstare tenetur) suffragio cuncti factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu electiones iudicũ, nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito, Principum omnium ac senatorum suffragiis magister equitum dictus est, cum Carolus VI. à mente alienatus esset; ac sigilla Francorũ non Regis, sed Reginæ imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladii regii exercitusq; Francorũ ducem se ferens iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momento Regi acceptum tulit; vt omnia omnium imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deduci videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniæ Palatinus maximus à populo quondam factus

a & b Carolo VII. fuere.

b Anno 1401.

c Anno 1465.

d Anno 1446.

e Anno 1414.

tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit nirum videri, cum etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eo vsq; progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutem patrocinii specie optare maluerit, quam Regis creandi potestatem sibi extorqueri.

Non igitur magistratuum creatio, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, cõfirmatio, sine qua nihil possit magistratus, maiestatis vim in sese cõtinet. Si tamẽ ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipubl. ac legum conditorib. sic delata esset, vt collegiis vel populo eripi nõ posset; profecto Princeps iura maiestatis nõ haberet: quia magistratus imperium populo, non Principi accepto ferendum esset; vt sensim Regibus Poloniæ cõtigit: nam cum Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiusque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur, de maiestate Regum, qui populi quoque beneficio regnant, plurimum detractum est. Neque tamen id nouum, sed antiqui moris, cuius exempla iam inde à Theodorico Rege Gothorum repetita [a] legimus. Is enim magistratus ac senatores à senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cui [b] hæc sunt verba [b]: *Iudicium vestrum P. C. noster comitatur assensus.* Cui igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt.

a *Cassiodorus lib. 1. 2. & seq.*

b *lib. 1. epist. 6.*

Sequitur quartum caput maiestatis, *extrema* scilicet *prouocatio*. Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari [c] non modo excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populum licuit appellare. Cum vero Consules ac cæteri magistratus, prouocantes minus exaudirẽt, lex eadem sæpissime renouata [d] est: sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta; quam legem *Romanæ libertatis fundamentum* [e] appellabant. At populus Atheniensis non modo ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam à sociorum magistratibus prouocantes excepit,

Quartum caput maiestatis.

c *Liuius li. 2. &c.*

d *Liuius li. 3. &c. 7. & 10.*

e *Liuius lib. 3. Dionysius Halicarnass. lib. 10.*

vt

vt Xenophontis [a] ac Demosthenis [b] scripta demon-
strant. Eandem legem nascente Republica Venetorum
latam, scribit Contarenus [c]; vt scilicet ab omnibus ma-
gistratibus ad concilium populi prouocatio libera ma-
bueretur. Nec certe aliam ob causam Franciscus Va-
lorius [d] Dux Florentinorum cæsus est, quam quod ci-
bus ad populum prouocantibus, capitis supplicium i-
rogasset. Id etiam Romæ sæpissime contigisse legim-
vt magistratus, damnatos ciues contra prouocationem
necarent. Graue [e] est exemplum de senatu Roma-
qui legionem ad Rhegium præsidii causa missam, in ip-
Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti decr-
uit; necquicquam prouocantibus militibus, ipsisq-
Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hi-
Papinianus diceret, *Non quid in vrbe fiat, sed quid fieri de-
beat, spectandum esse.* Nam si quis putat à senatu prou-
cari non potuisse, fallitur; cum nihil imperaret senatu-
vniusque Tribuni intercessio sæpissime acta senatus fi-
pensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus v-
tuit, ne à senatu prouocaretur [f]; nam edictum Calig-
læ, quo magistratus omnes extra prouocationem in-
care iussit, pessum ierat. Ac tametsi Nero temere Sen-
tum prouocantes eadem pœna teneri voluit, ac si Pri-
cipem [g] appellarent: non tamen à senatu Principem a-
pellari vetuit; quippe qui detulerat prouocationes [h] a
omnibus magistratib. ad Senatum.

Hec tamen cũ his q̃ diximus discrepare videnť: sin-
p̃fecto Prętorii appellare Principẽ [i] nõ licuit, multo mi-
à Senatu; verum illud; hoc igitur: Nã Prętorio prefec-
sub imperii occasum de prouocatione ab omnibus ma-
gistratibus cognouit [k]. Quinetiam in omnibus fere c-
uitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prou-
cationem iudicare consueuerunt: vt octo Curiæ ma-
res Francorum, quatuor Hispanorum, Imperialis cu-
Germanorum, Rota Romanorum, Quadraginta v-
Venetorũ, curia Neapolitana, Mediolana; cæterar-
que ciuitatum curiæ maiores, aut omnia aut plera-

[a] *in Republica Athenien-
sium.*
[b] *Pro Aphobo.*
[c] *in Republica Venetorum.*
[d] *Guiciardin.*
[e] *Valer. Max.*
[f] *l. 1. à quib. ap-
pellare non licet.*
[g] *Tacit. lib. 1.*
[h] *Tranquill. in Nerone.*
[i] *l. 1. de offic. præ-
fecti prætor.*
[k] *Flavius Vopi-
scus in Floriano.*

ſcitum publica tum priuata, diſceptant ac definiunt extra prouocationem: neque enim curiam Imperialem, multo minus imperii Germanici ordines in cauſis capitalibus appellare licet: ex quib. efficitur, prouocationē extremam ad iura maieſtatis non pertinere. His ego reponam, *prouocationis* verbo, *rogationes ad Principem*, quas forenſis diſciplina *ciuiles ſupplicationes* appellat, continere, quoties contra ſententiam maiorum magiſtratuum prouocare non licet, Principi tamen ſupplicare licet. Inde iuriſconſultis junioribus [a] in mentem venit, vt ſupplicationem ad iura maieſtatis pertinere putarent: ac tāetſi fere ſemper ab iiſdem iudicibus decreta rurſum iudicantur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur; id tamen in eius arbitrio ac volūtate poſitum eſt, vt rogationem excipiat aut repudiet; ac ſæpius litium inſtrumenta ad ſe deferri, & rem integram ad alios, quā qui ſententiam tulerunt, transferri iubeat, aut etiam per ſe ipſe cognoſcat: in quo maxime Principis aut populi maieſtas elucet: cum nulli magiſtratus aut iudices ſententias à ſe latas, iniuſſi mutare poſſint: nam qui ſententiam ſemel in acta relatam mutauerit, pœna falſi [b] obligatur.

[a] Bald. in l. 1. cōclusione 453. de rerum diuiſione. Faber in Inſtit. de Actiliano tut. §. vlt. Paner. conſ. 52. li. 1. Curt iunior conſ 2. col. 2. Paner. & Imol. in ca. ainuis, de iuriurand.

[b] l. quod iuſſit. de re iud. l. relegat. l. diui. l. penam, de pœnis. l. 1 ſiue, de quæſt.

Acſi quidē Princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magiſtratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad ſe ferrent, quod Caligulam facere decreuiſſe diximus: ſemper tamen ſubditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret: quia nec Princeps eam ſibi legem dicere poteſt; nec ſubditos querentes ab aditu ſuiſpiam, rogationis ferendæ cauſa, prohibere: cum leges omnes huiuſmodi ciuiles ſint, quibus Principem obligari non poſſe antea dictum eſt. Quamobrem ſenatui Francorum ac inprimis Michaeli Hoſpitali Cācellario, nouum & abſurdum viſum eſt, quod qui iudices à principe dati. Alemanum præſidem ſua ſententia damnauerant: eundem ab aditu Principis, interuallo paſſuum qradraginta millium interiecto, prohibuiſſent: cum ne id quidem à Principe fieri poſſit, tametſi rogationes ſubditorū à ſe perceptas & cognitas reſpuere

re potest. ¶ Quare cum regum nostrorum gentilibus & agnatis prædia publica pensionis in modum cum imperio ac iurisdictione, & iis quæ *regalia* vocant, fruenda tribuuntur; duo maiestatis capita semper excipi solent, scilicet *fiduciarium obsequium*, & *extrema prouocatio*. Interdum tamen obsequium fiduciarium siue *homagium* pretermittitur; vt in formula Ioannis Ducis Biturigum, qui cætera imperii ac summæ iurisdictionis capita largitus Carolus V. Rex Francorum [a]: extremam tamen prouocationem ac ius maiestatis excepit: quo verbo Maiestatis, omnia quæ summa ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur. Singulari tamen nota prouocationis extremæ præsidium excipi consueuit. Itaque Philippus Austriæ Dux Caroli Cæsaris pater, se fiduciarium Ludouici XII. Regis professus, declarauit se rebus à curia Parisiorum iudicatis obsequi paratum, nec Atrebates, aut Flandros, quo minus curiam Parisiorũ appellarent, prohibiturum. Exstat in Archiuis ea declaratio semel [b] atq; iterum, quo minus de sua fide ambigeretur, ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere, quod ictum est inter Carolum VII. Regem & Philippum II. Burgundum Ducem [c], tametsi bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrarat, & capitalib. odiis inter se antea dissiderent, eorum fœdere, quo Carolus Philippo cætera concessit, ut pace frueretur, fidelitas, obsequium, extrema prouocatio, iusq; maiestatis, in iis prædiis, q̃ Regib. Francorũ sui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec vero Carolus V. Rex Francorum, aliam aduersus Anglos belli gerendi occasionem arripuit, quam quod magistratus ac præsides Anglorum, qui Aquitaniam sub fiducia Francorum moderabantur, prouocantes subditos non exaudirent, quibus temporib. curia Parisiorum regem Angliæ vocari iussit, ac vadimonium deserentem sua sententia damnauit; qua quidem Aquitania fisco vindicabatur [d].

Ac si quidem Princeps quemquam extra prouocationem subditis imperare patiatur, pro subdito imperii collegam habiturus est: vt Franciscus mai-

Franc-

[a] *Anno 1374. in Archiuis Francorum.*

[b] *Anno 1499.*

[c] *Anno 1505. in Archiuis Flandrorum.*

[d] *In Archiuis Francorum, anno 1370.*

Armoricorum Rex feciſſe dicitur, cum Duci [a] Lotharingo conceſſit, vt arcem Caſtelletam ad Moſellam, extra prouocationem, & ab omni obſequio ac fiducia Francorum liberam deinceps haberet. At cum eidem Baros ſummo imperio, & extra prouocationem regere precario permiſiſſet, ac poſtea magiſtratus Barenſes iure precario abuterentur, procurator fiſci Regem admonuit ne iura maieſtatis imminui pateretur. Dux Antonius re intellecta, ac Franciſcus filius, publicis tabulis precarium ius illud ac Barēſem prouinciam huius imperii profitenia fidem & obſequium Regibus noſtris eo nomine p̄ſtare non dubitarunt: cuius profeſſionis tabulæ exſtant in Archiuis publicis, & in ſenatum allatæ ſunt MDLXIIII. Carolo IX. Rege; qui modis omnibus efficere tētauit vt Carolum Lotharingum Ducem iure maieſtatis in ducatu Barenſi gratioſiſſimo [b] diplomate donaret; ſed id fruſtra, cū iura maieſtatis Rex à ſe abalienare nullo modo poſſit; ne curia quidem Pariſiorum aſſentiente; tametſi auctoritas aut imperium curiæ nullum videri poteſt, vbi ſit Princeps, quo præſente omnia omnium magiſtratuum imperia conquieſcunt. ¶ Optima igitur cautio eſt, nec ciuibus, nec peregrinis vlla maieſtatis iura, ac ne precario quidem tribuere: his enim gradibus ſenſim ad ſummū imperium peruenīri ſolet. Ac propterea diu dubitarum [c] eſt in ſenatu, *an Franciſco Alenzonum Duci*; qui me libellorum magiſtrum & conſilii participem fecerat, *iuriſdictio in ea prouincia extra prouocationem concederetur, vt antiquis Ducibus permitti conſueuerat*; ac tametſi Regis frater optimus & amantiſſimus eſſet; nihilominus tamē ex aduocatis fiſcalib. alter præſtabilius eſſe dixit, duodecim collegia maiorum iudicū creari, quam id permitti: etiāſi ad breue tempus ea iuriſdictio, & extra ordinem datis à Rege iudicib. cum plurimarū litiū fideiq; & obſequii exceptione, tribueretur. In quo certe à maioribus noſtris peccatum eſt, qui nimia facilitate dicam an neceſſitate, Normanorum Ducibus id permiſerunt. His enim artibus, & Armoricorum, & Burgundionū Duces à Regib. noſtris

[a] Anno 1718.

[b] Anno 1570.

[c] Anno 1571.

nostris ad Anglos defecerunt; quod eadem sibi denegarentur, quæ Ducibus Alenzonum concessa fuissent; legum magistratuum suorum nomine in curiam Parisiorū vocari grauiter ferebant; vt ea quæ sui magistratus iniquè decreuerant, rescinderentur; tametsi res interdum leuissimas iudices tractarent: qua de re Armoricorum Ducum tum apud Philippum Bellum, tum etiam apud Philippum Longum Regem questi sunt: hinc illorum ad curiam rescripta; quibus declarant se nec Ducem Armoricorum, nec suos magistratus in curiam vocari velie, nisi de imaiestatis lis esset, aut falsi iudicii causa, aut ius petentibus reddere recusassent.

Idem iudicandum nobis relinquitur de omnib. Germanorum Principibus ac ciuitatibas, à quibus ad imperialem curiam iusta prouocatio est in priuatis iudiciis quum litis æstimatio summam aureorum quinquaginta non excedit; aut si lis est ciuitatibus ac Principibus inter ipsos. Ex quo intelligitur nec Germaniæ Principes, nec ciuitates, iura maiestatis habere; cum capitali fraude teneatur, qui sciens prudens à summo Principe prouocarit; nisi ad eũ modũ prouocaret, quo Græcus ille, quisquis fuit, qui à Rege Macedoniæ male cõsulto, ad eundẽ bene consultum prouocarat. Certe quidem eo genere prouocandi vsus est Ludouicus Burbonius [a] Princeps Condeus, à sententia Francisci II. Regis Francorum, quam a Senatu causa cognita tulisse dicebatur; quod & Baldus [b] ipse probat. Et quidem Principes omnes Regis illius Macedoniæ exemplũ & intueri, & imitari debent: is enim prouocationem illam admisit; & quoniam res à se indicatas rescindi turpe ducebat, quo minus leuitatis & inconstantiæ coargueretur, Machetæ, quem inique condemnauerat, damnum illatum de suo sarciuit.

[a] *Anno 1560.*

[b] *Bald. in l. 1. de relat. C. l. 2. §. quæsitum, de appellat. Bald. iterum in l. vlt. de relat.*

Quintum caput maiestatis.

Ab hoc capite maiestatis & extremæ prouocationis beneficio pender, & quodammodo pars est, iure veliniuria dãnatos cõtra vim legũ ac iudiciorum libetare de capite ac fama, siue de bonis omnib. agatur. Nihil horum magistratus ac iudices damnato concedere;

sunt iudicata mutare possunt. Ac tametsi Proconsules & Præsides eandem [a] in sua quisque prouincia iurisdictionem haberent, quam omnes Vrbani magistratus; non tamen eis licuit, sua sententia relegatos restituere [b], multo minus capitis damnatos absoluere: id enim in omni Reipublica seu bene seu male constituta, sanctissime prohiberi videmus [c]. Ac tametsi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magistro capitalis pœnæ veniam petente populo, dedisse videatur; illius tamen iudicii potestas omnis à populo pendebat, qui Fabiũ, quod ingenti clade hostes affecisset, pœnæ metu eodem momento liberare potuisset; sed maluit à Papirio id petere, quam inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cum se absentem capitis damnatum à Dictatore intellexisset, populum appellauit: Papirius coram populo sententiam recte ac iure latam fuisse docuit; quod, qua virtute & seueritate fuit, facturus non erat, nisi & ab ipso Dictatore populus appellari potuisset, & in populi arbitrio vitæ ius acnecis fuisset. Cõsimili fere iudicio Seruius Galba maiestatis à Catone accusatus, veniam à populo, cum liberos amplexus lacrymarum vim effudisset, cõsecutus est. Inde Catonis dictum, *Galbam vapulaturum fuisse, nisi pueris & lachrymis abuteretur.*

Eadem necis ac vitæ potestas erat penes populum Athenienſem; vt planum fuit, damnato Demosthene & Alcibiade, quos postea populus bonis ac famæ restituit. Apud Venetos nullis omnino magistratibus, ac ne Duci quidem aut senatui, aut decemuiris ius est restituere damnatos, sed vnius maximi cõsilii arbitrio relictum [d]. antea quidem decemuiri potestate abutentes, damnatos restituebant: sed id lege vetitum, nisi coniuncto sapientum collegio, & eadem omnium consensione damnatus restitueretur; tandem [e] interdicta est omnino decemuiris eius rei cognitio. Ac tametsi Carolus V. Cæsar, senatui [f] Mediolanensi potestatem, quæ à regia prorsus abesse videretur, propter sui absentiam dedisset, attamen damnatorum restitutionem excepit. Fuit qui-

[a] *I solent, de iurisdict. l. 3. om. iud.*

[b] *Plin. libr. 10. epist. ad Traianum.*

[c] *l. relegati, de pœn. l. is qui reus, & ibidem Accurs. & Bar. de publicis iudic. Angel. in l. si decesserit. qui satisdare. & in l. 2. §. non fuit, de dolo l. ad bestias, de pœnis l. 1. de quæst. Valer. lib. 1. de prodigiis ind. Liuius, lib. 2. & 25. Bar. in l. 1. ff. de re iudicat.*

[d] *Anno 1524. in statutis Venet.*

[e] *1562.*

[f] *In confirm. Mediolanens. in c. de Senatu.*

dem in populari ſtatu Florentinorum penes octonos ea poteſtas, non tamen vlla lege illis tributa, ſed potius extorta: nam conuerſa Republica P. Soderinus reſtitutiones damnatorum ad populi maieſtatem lege lata detulit. Certe noſtri Reges, nihil tam regium eſſe arbitrantur, quam ſupplicio eripere damnatos: at ne magiſtratus quidem Ducum ac Principum, de reſtitutione damnatorum cognoſcere patiuntur; tametſi de veneficiis cognoſcunt, cum ſcilicet ſceleris purus, caſu quodam cum ſicariis cædi ſe affuiſſe confitetur. Ac cum Franciſcus maior Francorum Rex matri poteſtatem fecisset damnatos reſtituendi; curia Pariſiorum Regem admonendum decreuit, illud cum ſubditis ſine maieſtatis diminutione communicari non poſſe: quo ſenatuſconſulto mater admonita, iure ſibi conceſſo vti nolle ſenatui declarauit: at ne Reginæ quidem id concedi poteſt. Nec vero iuri Romanorum, quo quidem Auguſta legibus ſoluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam exſtat in actis curiæ Pariſiorum [b] ſententia, qua Regina damnata eſt, pecuniâ à ſe petitam, dum lis interim diiudicaretur, apud acta deponere: vt ſic depoſitam crediteri, oblata cautione petere liceret; quod quidem Romano iure iniquum eſt, vt ab exſecutione iudicia auſpicemur [c], quanquam neq; ius illud Francorum proprium & ſumma æquitate cõſtitutum eſt, vt lites à ſtirpe cõſolantur; cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiſcum Angli, Germani, Hiſpani, Itali, Græci, Afri, Aſiatici, atq; haud ſcio an cæteri quoq; populi vtantur. Ipſe quidem in actis curiæ Pariſiorum Arnaldo Corbiæ Francorum cancellario factam eſſe teſtatem damnatos reſtituendi, ſed verius dici potest cancellarium ſigillorum magiſtrum, ac primicerium iura maieſtatis, furioſo Rege ac perturbata Republica nullo vetãte, inuaſiſſe. Quod ſi quis obiiciat Præſides quinque arum pleroſque damnatos reſtituiſſe; id enim præſidum Ambronum [e] pontificem arripuiſſe conſtat: hæc ſeu

a *Iudicatum in curia Pariſio. XV. Iulii. 1419. ex edicto Molinæo.*

b *Anno 1365. in Iulio.*

c *l. nimis propere, de re iud. C.*

d *Guido Pap. in deciſ. Delph. 233.*

e *Guido Pap. id iudicatum ſcribit, deciſ. 462.*

neficia, seu priuilegia erepta, & à Regibus contra leges extorta, Ludouici XII. lege abrogata sunt.

Diximus antea Principum beneficia q̃ etiã legitime concessa fuerunt, sempiterna esse nõ posse; ꝙ si iura maiestatis ab ipsis Regib. sine sceptro ac regno concedi non potuerunt, multo minus concessa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores, iura maiestatis, nõ beneficio principis sibi vindicant; sed iure magistratus aut publicæ curationis: vt ii qui se *imperii vicarios* appellant. In Republica vero bene constituta, nec magistratibus, nec curatoribus iura maiestatis temere committenda sunt: nec aliter quam regni procuratori maximo, nec prius quam Rex imperii finibus excesserit, aut captiuus sit hostium, aut impubes, aut furiosus. Nã Ludouicus IX. Rex Frãcorum, mortuo patre, quod impubes esset, matri tutrici datus est cautione interposita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V. regni curatio permissa est, Ioanne patre ab hostibus capto; vt consimili captiuitate Francisci maioris Aloisia mater regni procurationem à filio delatam susceperit: & Carolo v. furore correpto, Dux Bifortis Anglus, cum sceptra Francorum à peregrinis hominib. tenerentur.

Iura maiestatis nec iure magistratus, nec curationis specie, nisi legitima Principis absentia, tribui non debent.

Sed vt ad ꝓposita redeamus: obiiciet opinor aliquis, singulare beneficiũ Ecclesiæ Rhotomagensi, Principum inscitia dicã an infamia, cõcessum, quod *diui Romani priuilegium* appellant; cuius fiducia curiæ Rhotomagensi ac iudicibus omnibus interdicunt, pridie quo festa dies coli consueuit; ne damnatos supplicio afficiant: ꝙ mihi, cum procurator à principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus essem, non sine dolore videre cõtigit: & quoniam curia damnatos, aduersus interdictum supplicio affecerat, sacerdotes apud principem questi sunt; quos aduocatus fisci oratione in senatu habita refellere non dubitauit: sed cum maiorum põtificum gratia plus valeret quam ratio, beneficium illud, vel potius veneficium, cum publico dedecore ac detrimento continuatum est. Hic mihi lector admonendus est, cum hæc

Latina facerem, ab Henrico III. Rege priuilegium illu
ſublatum fuiſſe. Habet tamen cum impio Veſtalium ri
magnam affinitatem: nam ſi caſu Veſtalis occurriſſet e
quem magiſtratus ad ſupplicium duceret, periculo eri
piebat [a]: qui mos etiamnum Romæ vſurpatur. Nam
capitis damnatus Cardinali obuiam factus ſit, ſupplici
liberatur. Illud autem pernitioſiſſimum iudico, quo
D. Romani beneficio tributũ erat, vt eo frui nemo po
ſet qui leuiter peccaret; ſed is tantum qui ſcelerum a
flagitiorum execrabilium immunitate omnes omnium
impietates longe ſuperarat; vt quæ nec diuinis poſſent
nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari
ea D. Romani obiecta ſpecie abolerentur. id autem cum
impietate maxima coniunctum eſt; vt veniam eo gratio
rem immortali Deo fore putent, quo grauius ac deteſta
bilius peccatur: ego vero nec Principibus vllis, nec mor
talium cuiquam veniam largiri licere ſtatuo, ſi ſcelus di
uina lege capitale fuerit.

a Plutarch. in Numa.

Ac ſi quidem iudex infamiam [b] contrahit capitalem
qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento
mutabiles ſunt, ſoluit; quis parricidam ac inceſtibus o
mnibus delibutum hominem legibus diuinis iure ſolu
poſſe cõfidat? [c] quod ſi ne Principi quidem fas eſt, quod
alterius vel minimum interſit, aut iniuriam alteri illa
condonare, quonam modo contumeliam Deo illatam
aut parricidium conſulto perpetratum, quod lege di
na capitale eſt, diſſimulare poterit? In quo igitur dico
aliquis, Principum commiſeratio ſeſe oſtentabit, aut e
lucere poterit, ſi venia ſicarii omnes excludantur? ele
cebit, ainquam ſi, caſu cædes admiſſæ, vel ab eo qui vi
illatam repellat, vel ſi quid in leges ciuiles peccatum ſit
vt ſi arma geſtare, vel commeatum hoſtibus dare capi
li pœna interdictum fuerit; commiſeratione dignus ſit
qui aduerſarii metu armatus incedat; aut qui hoſtibus
frumenta, cum ære alieno premeretur, vendiderit: aut
furti pœna lege ciuili capitalis ſtatuatur: *boni principis*
pœnam ciuilem lege diuina [d], id eſt, quadrupli pœna, non

b *l. ſeruus, de vi publica. C. l. 1. de priuatis carcerib. (l. 2. de commerciis. C. l. nulli, C. ne ſacrũ baptiſma. l. 1. de deſertoribus C. & ibi Luc. de Penna. Fel. in ca. de cauſis. col. 6. de offic. deleg.*

c *Samuel. lib. 1 cap. 2.*

d *Deut. 19 & 21.*

quæ vetus est duodecim tabulis ac populorum fere omnium legibus constituta: at parricidam, aut eum qui ex insidiis alium occiderit, diuina lex ab altaribus sacris velli ac mactari iubet: quo supplicio Deus placabilem se ac propitium mortalibus futurum pollicetur.

Fere tamen Principes eo die, quem sanctissime coli iubent, execrabili scelere conuictum hominem iudicib. etipere consueuerunt. Inde pestes, bella, sterilitates, clades Rerumpublicarum consequuntur: at lex diuina sceleratorum vltione diuinam vltionem arceri testatur: vix n. centesimum scelus magistratibus innotescit; & eorum qui accusantur magnã partem probationum ac testium inopia dilabi videm⁹. quod si rei veritate pspecta, scelerati Principum beneficio effugiant, quæ tandem peccatorum vltio in Republica futura est? at plerique quod à suo Principe non possunt, à peregrino se adepturos confidunt. Inde Hispanorum querelæ aduersus Henricum II. Regem Francorum [a], qui à Philippo Rege, vt exules plerosque restitueret obtinuit; qui domum reuersi, iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ à Principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quã cum iniurias sibi illatas ignoscunt; & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior est, quam quæ acerbissime de cõtumelia immortali Deo illata exigitur. sed quid de eo Principe sperandum est, qui suas iniurias crudelissime vindicat; alienas vero & eas potissimum, quib. contra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoscit?

a Anno 1552.

Quæ diximus de restitutione dãnatorum, latissime, vt omnia [b] Principis beneficia, interpretari oportet, etiamsi restitutio detrimẽtũ [c] allatura sit iis, ad quos bona dãnatorum lege vel more peruentura fuissent: intercedere tamen non possunt. Verbum *restitutionis*, plerique ad priuata iudicia traducunt, cum ab inopia consilii quisquam captus est ac fraudatus; vel qui beneficium ætatis indulgeri sibi postulant: quæ quidem in plerisq; ciuitatibus Principum quodammodo propria sunt; non tamen pertinent ad iura maiestatis; excepto natalium re-

b *Beneficia de legibus.*

c *vt iudicatum est in curia Parisij Gallus q. 234. & 512.*

ſtituendorum iure: cætera, partim magiſtratuum officio cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent[a]. Nam legibus Caroli VII. cauetur, ne forenſium rescriptorum, quas pragmatici *literas iuſtitiæ* vocant, vlla ratio in litibus diſceptandis habeatur, niſi cum æquitate coniuncta ſint: quod vulgari reſcriptorum clauſula, SATIS SVPERQ. APPARET, ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionem tribuit, quę ſi reſcripto deſit, iudices quidem facti; lex ipſa pœnæ. Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem conuerſus: *Cauſas*, inquit, *egi multas*, & *quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum: certe nunquam iſto modo, Errauit, temere fecit: ſi vnquam poſthac*, &c. *ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices vero crimen ficlum, falſi teſtes*, &c. quibus verbis aperte innuit Cæſarem, quod eſſet in ſumma poteſtate conſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: à qua poteſtate iudices ac magiſtratus deſeruntur.

a *Bart. in auth. ex comple xu. de ineeſtiu nup C Cõmen tator, conſ. 1. col. 6. li. 4. Anchar. in c. 1. de ſpõſal. & conſ 320. Pano. in cap. per venerabilem, qui filii. col. 6. Rota deciſ 200. Bal. in l. eam quam, de iure aureorum annulorum C. & conſ. 306. lib. 2. Faber in Inſtit. tit. de nupt. Fulgoſ. conſ. 33. col. 2. Cumanus conſ. 158. col. 5. Alex. conſ. 67. col. 1. lib. 1.*

Sextum caput maieſtatis.

Quod attinet ad *fidelitatẽ* & *obſequiũ*, iã antea dictum eſt, ad iura maieſtatis ptinere: cum ſine cuiusq; exceptione pſtatur. Numi vero percutiendi ius, maieſtatis æque proprium eſt, ac legis ipſius poteſtas: cuius enim eſt leges iubere, eiuſdem eſt numorum pretium, pondus, figuram præſcribere: nã Græca vox νόμος, id eſt, *lex*, nummo videtur originem degiſſe: nihil enim poſt legẽ magis in Republica neceſſarium eſt, quã numorum pretium, pond', imago, vt libro [b] ſingulari docuimus? & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud proprium eſt. Nam cum Romæ victoriati precium dictum eſt, lege [c] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus, vt publicæ neceſſitati conſuleret, principio aſſis precium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen à Senatu decretum eſt, q̃ Tribunorum plebis aſſenſione ratum non haberetur.

Septimum caput maieſtatis.

b *In Parado xii, aduerſus D. de Maleſtroit.*

c *Cicero in Offic.*

At etiã Cõſtantinus Auguſt⁹ lege ſanxit, vt maieſtatis pœna teneret eos, qui numos corrupiſſent; quæ lex omnibus Principib. ſanctiſſima eſt: propterea quod bona damna-

mnatorũ ob id crimẽ fiſco ſuo, cæteris excluſis, vindicare ſolent. eadẽ pœna obſtringunt, qui ex optima materia iniuſſi numos cõflauerunt, id eſt, ſine Principis cõceſſu: & quoniã pleriq; eo beneficio abutebantur apud nos, Vicecomes inquã Turenorum, Comites Marchiæ, Bloẽſenſium, Niuernenſium, S. Pauli, Põtifex Agathenſis, Cadurcenſis, Meldenſis, Ambronenſis; omnib. ius illud maieſtatis Frãciſci I. Regis Francorum vna ereptum eſt & eadem lege: qa nec ab vllo Rege cõcedi[a], nec conceſſum largientiſ vitã egredi poterat, vt antea dictũ eſt. Nã cũ Sigiſmund[9] Auguſtus Rex Polonorũ id beneficii ſpecie Prutenorũ Duci pmiſiſſet[b], Senat[9] populuſque publico decreto sãxit, ius illud maieſtatis ab ipſo Rege ſubdito ac fiduciario tribui non potuiſſe: quamobrem & pontifex Gneſnẽſis Polonorũ, & pontifex Cantaurienſis Anglorum Cancellari[9], de eo iure quod regib. extorſerant ãpridem, depulſi ſunt: & ciuitates oẽs Italiæ, imperii Germanorũ fiduciariæ, percutiẽdi nummi poteſtatem ab Imperatorib. antea ſibi tributã fœdere Conſtantiæ amiſerunt, exceptis Lucenſibus. Id. n. Lucius III. P. M. ab Imperatore pro ſuis popularib. impetrauit. Quamobrem Petrus Rex Aragonenſis Iacobum, qui Baleares inſulas cũ ſummo imperio poſſidebat, de regno deturbauit, quod eo iure vteretur; vel alii tradunt, *abuteretur*. Eandẽ occaſionẽ ſiue oblatã, ſiue q̃ſitã, Ludouic[9] XI. arripuit, vt Frãciſco Armoricorum Duci bellum inferret, q̃ nummum aureum contra fœdus ac fiduciã contractã pcuſſiſſet. [c] Et quidem Romani, cum in ꝓuinciis omnib. numos æreos & argenteos cudi pmitterent, ex auro [d] tñ cõflari vetuerunt: quod cum Ioanni Biturigũ Duci Carolus V. rex Francorum cõceſſiſſet, ne quid in eo genere peccaretur, numos omnium ꝓbatiſſimos, & ex auro puro puto conflauit, ac pecudis villoſæ figura ſignauit.

Id aũt omitti nõ debet, q̃ tametſi contra leges cuiquã numi percutiẽdi poteſtatẽ princeps dederit, nummorũ tñ quos ipſi cuderint, vis ac poteſtas à Principe pendet: maximas aũt vtilitates inde adipiſcũtur: ꝑter figurã qua

a *contra Bar. in l. 1. de veteris numiſmatis pot. C. Cyuus, in l. ſi quis nummos. de falſa monet. Cod.*

b *Anno 1543.*

c *Anno 1465.*

d *Procopius li. 3. belli Gothici. & Zonaras.*

Principes mirifice gloriantur. At in Rep. Roma. Triumuiri monetales numos publicos arbitrio suo signabant, quamdiu Respubl. fuit popularis, adiectis etiã his literis III. VIRI, A. A. A. F. F. quas Caulis Prætor Delphinatum sic interpretatur, *Ære, argento, auro flauo ferunto*: verior tamen est hęc interpretatio, *Triumuiri auro, argento, ære, flãdo feriundo*. Prim[9] quidem Seruius[a] Romanorum Rex æs grue figura bouis signauit, cum nullum antea signum publice ferret, idq; Thesei regis Athenienſium exemplo, qui eadẽ figura monetam signarat[b]: Ex quo apparet Græcorum ac Latinorũ Principes, ea q̃ cæteros angebat, inanigloriæ cupiditate minime affectos fuisse, q̃ tamen Asię & Africæ Reges auidissime concupierunt. Prim[9] in Græcia Philippus Macedoniæ Rex numos sua figura signauit, q propterea *Philippei* dicti sunt; Persarum reges imitat[9], qui numos aureos, Darii primum imagine cusos, *Daricos* appellabant. Et quoniã Ariander præfectus Ægypti, nummos publicos sua imagine signauerat, illum rex Persarũ securi percuti iussit: & eadem pœna Commodus Perennem familiarem dãnauit. At etiam Ludouicus XII. Rex, cum cætera maiestatis iura Genuensibus à se deuictis cõcederet, publicos numos alterius quam sua imagine cudi vetuit; cum antea, & his etiamnum temporibus, Patibuli figuram Genuenses nummi præ se ferant.

a *Plinius.*

b *Plutarch in Theseo.*

c *Herodot.*

Quod si nummi percutiendi potestas maiestatis propria sit, vti est, idem de ponderibus ac mensuris iudicandum erit; quo tamen iure priuati plerique, diuturna præscriptione, quanquam iura maiestatis nulla præscriptione quæri possunt, abuntur: quo fit, vt infinita põderum ac mensurarum varietate, graue accipiat Respublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulcri filius, vterque Rex, ac longo post tempore Ludouicus XI. decreuerant omnia põdera ac mensuras, iisdem legibus exæquare; ac iamiam curatores dati, mensuras omnes huius imperii inter se comparatas exæquauerant, nisi Ludouicum te infecta mors abripuisset: liber tamen, quo id facilius cõficiatur,

exsti-

stat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius, vt Achæorum conspirantes inter se voluntates doceret, vniuersam Achaiam & Peloponnesum, non modo eadem religione, iisdem moribus, iisdem magistratibus, iisdem legib., eadem disciplina; verum etiam iisdem nummis, ponderibus ac mensuris vsos fuisse scribit [a]. a li. 3.

Ius autem vectigalia ac tributa imperandi, perinde manifestatis proprium est, vt lex ipsa: nō quia sine tributis aut vectigalib. Respublica stare non possit. Recte Magister Præses, qui ante Ludouicum IX. nulla in hoc imperio tributa fuisse tradit. Si tamen vrget publica necessitas imperare tributa, aut ea tollere, id non nisi [b] ab eo, qui summam potestatem habet, fieri potest, vt Senatus [c] Frācorum sæpe decreuit; & curia Parisiorum sæpissime iudicauit [d]. Et quoniam publicæ vtilitatis specie ciuitates & collegia pleraq; tributa suis imperabant, Carolus IX. cum Aureliæ conuentus haberet, rogatione [e] populi; ac rursus apud Molinæos lege [f] sanctius lata id vetuit, Romanorum legibus [g] & æquitati cōgruenter. ac tametsi Senatus Romanorum, ac Censores ipsi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ à populo extorqueri non potuissent; sæpe tamen tribuniplebis intercedebant. Itaque vectigal illud memorabile, de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium lege lata ex auctoritate & cōsilio senatus, quasi ad stipendia legionum inuectum est: qua re intellecta Tribuniplebis rogationē ad populum tulerunt, indicta capitali pœna, *ne quis deinceps in castris legem ferret.* Quamobrem cum bello Punico secundo maxima esset ærarii inopia, lege ad populū lata, tributum viritim imperatum fuit; q̄ lege contraria sublatum est; posteaquam Macedonia imperio Rom. accessisset; ac tantis opibus vniuersi, ac singuli, direpta Macedonia & Illyrico, abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur. Centesimo post anno cum Triumuiri Reip. constituendæ, Rempublicam diriperent; rursus populo tributū imperatum est: ac multis partib. auctum, quoad Pertinax Augustus [h] princeps optimus no-

b l. 1. vectigalia nouæ C. cap. 1. qua sint regal. Fab. ibidē. Gallus q. 69. parte. 5 Ryli fr̄ensis.

c Lugduni, anno 1557.

d anno 1534.

e anno 1560 arti. 130.

f artic. 33.

g l. 1. vectigalia. C. l. domini prædiorum. de agricolis & cēsitis. C. Alex. cons. 145. lib. 2. Bald. in l. cum multa. de bonis quæ liberis. C. Oldradus cons. 124. Paris in repetit. l. placet. de sacrosan. C. Boerius decis. Burdegal. 129. & 132. Chassan. rubr. 1. §. 4.

h Herodianus.

ua vectigalia tyrannorũ vi & auaritia inuecta fustulisset.

Hic dicet aliquis, priuatos nõ modo vectigalia passim, sed etiam exigere tributa, non modo in Gallia, *in qua nihil plebe*, vt rectissime Cæsar scripsit, *contemtius*, sed etiã in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia; quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum [a] vsu inualuerunt: idq; etiam iis, qui [b] nec imperium, nec vllam partem iurisdictionis habent, curia Parisiorum licere pronuntiauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, & antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuetur: nã diuturnitas temporis efficere potest, vt & pernitioso more & exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur [c]. Sed Molinæorum lex vno capite [d] vetat tributa præscriptionis specie à subditis exigi: quoniam in solaprescriptione iurisconsulti [e] pleriq; ac iudices omnia iudiciorum momenta collocarunt: neq; illud spectant, an id de quo agitur, præscribi iure possit. Quod si Pomponius viam publicam [f] vlla temporum diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigalium ac tributorũ, cur maiestatis iura præscribi putant? neque n. via publica pertinet ad iura maiestatis. Præstabilius esset confiteri, quod tamen sine capitali fraude non potest, ea quæ diximus, ad iura maiestatis non pertinere; aut regnum ipsum, diadema, coronam, sceptra deniq; præscribi posse.

Idem iudicandũ nobis est de vectigalium ac tributorum immunitate, q̃ [g] nemo, nisi is q̃ summam Reip. potestatẽ habet, alteri largiri potest: id etiã vno capite legis Molinæorum sancitur: neq; id satis, sed etiam imunitatis diplomata apud acta curiæ rationaliũ inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicibus probari necesse est. Quæ sint autem vectigaliũ aut tributorũ genera, & quatenus imperari possint, id quidẽ suo loco: nunc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleriq; putant, *salinarium vectigal* magis quã cætera maiestatis [h] proprium esse; nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorum possessione & esse, & semper fuisse videmus, non modo in ora maritima versus Austrum (neque n. sole

[a] *Iudicatum in curia Parisiorum 1522. Feb. 5. & 1527. Maio.*

[b] *Iudicatum anno 1559. Iunii 19. pro Ludouico Rincon.*

[c] *L. 2. qua fr. tũ gatum fuerit. C. de aerar. &c. Alex. cons. 87. lib. 3. & Bal. cõs. 340. lib. 3 & cons. 370. & 449. lib. 3 Salyc. in l. vectigalia, col. 1. Sec. cons. 137. col. 2. Fernian. in rubric. de gabel. Bal. cons. 172. lib. 2.*

[d] *l. viam publicam. de via publica.*

[e] *l. de iis qui mancip. à princ. C. l. immunitatem. de agricolis & censit. C. & tot. tit. de immunit. &c. d. C.*

[f] *titulo, quæ sint regalia.*

sle concrescit ad Septemtrionis plagam) [a] sed etiam in mediterraneis regionibus, vbi salis fodinæ ac fontes salsi reperiuntur: vt in Hispania, Italia, Gallia, & in agro Crauiensi incredibili copia sales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos salinas habuisse legimus[b]: quibus tamen vectigal impositum erat à principe. Nam Lysimachus Thracum rex, Ancus Marcius Romanorum [d], Philippus Valesius Francorum, salinariũ vectigal primi in suo quisque regno imperarunt. ac tametsi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ à regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano concessa fuisset; Liuius tamen Censor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quam salinarum esse putauit; qui propterea *Salinator* est appellatus: nam illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum [e].

Sed quoniã æquor ac mare ipsum priuatorũ, ppriũ esse nõ potest, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum cõmuni receptũ est, vt sexaginta [f] miliarib. à littore, Princeps legẽ ad litũ accedentib. dicere possit: atq; id iudicatum [g] est in causa Ducis Allobrogũ. nec nisi à summo Principe securitatis tabulas, quas Itali [h] *guidagiũ* appellãt, alii *breuia salui cõductus*, accipere: nec quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt diserte cauetur lege Friderici II. Imperatoris. Barbarum id quidẽ, & antiquitus institutum, vt cuius opes ac fortunę naufragio miserũ perierint, & quem nostris opib. subleuare debeamus; eius reliquias, quas ad littus iectas bona fide restitui oportebat, sumpse diripi patiamur. Sic tamen viuitur [i], vt qui portus habent, eam crudelitatem tum in ciues, tum in peregrinos exsequantur. Ius quæris? *error* [m] *ius facit*: at si non peccatur errore, sed scientia, fecisse est, quod erroris specie prætenditur. Cum enim legatus Cæsaris coram Henrico II [n]. Francorum rege quereretur, duas naues ad littus iectas, & ab Iordane Vr-

a *citra gradum XL. VI. ab æquatore.*

b *l. 1. quod cuiusque vniuersit. l. inter publica, de verb. signif. si quis de vectigal. ea super quibusdã. de verb. signif. § præterea.*

c *Athenæ. l. 3.*

d *Liuius lib. 9 decad. 1.*

e *l. si mea. § fundi. 2. de censib. l. magis puto, de reb. eorum. Alex. in l. diuort. § si vir in fundo. soluto matri. Ludo. Rom. in l. si fundum, eod.*

f *Bal. in rub. de rerum diuisio. col. 2. & in l. ult proponas, de nautico fœnore.*

g *Cacherran. præses, in decis. Pedemontan.*

h *gl. Panor. Hostien. Butrio in c. 1. super quibusdã. de verborum signif.*

i *l. naufragia. de furtis.*

k *l. 1. de naufrag. C. & tit. de incendio, ruina, & naufrag. l. qui leuandæ ad l. Rhodiam. l. Iulius. de offic. præfid.*

l *Platea & Lucas de Penna in l. 1. de naufrag. (Caballi decis. 59. lib. 1. Benedict. ad cap. Raynutius, verbo. & uxorem, num. 317. Argentræus in consuet. Britt. n. art. 33. not. 1. num. 6. in l. 3. de suppellectile leg. l. Barbarius. de offic. præfect. Anno 1556.*

sino

[a] cap. quæ sint regalia. Alex. cons. 13. lib. 6. col. 4. Iacob. in inaſtitura, glo. cum vero

[b] Conſuendo Turonenſ. tit. de moyenne iuſtice. Artic. 9. tit. des eſpaues. Biturigum conſuet. tit. des neritages. §. 1. Niuernen conſuet. tit des iuſticiers. artic. 1. But de galeſ. tit. des eſpaues, artic 105.

[c] l. 1. pro derelicto.

[d] l. vlt. de bonis vacā. C. l. intra quatuor. de diuerſis & tempor. l. 1. de quadriennii præſcript. antea perpetua erat auctoritas fiſci. l. 2. ad Tert.

[e] l. 2. §. hoc interdictum. ne quid in loco publico. l. ſed Celſus, de contrah. emt. Plin. in Panegy. Spartian. in Adrian. Libra à Zenone, de quadriennii præſcript.

[f] l. cum ſeruus. §. vlt. de legat 3. l. 1. de iuriſd. C. l. & conſenſu, §. 1. de appel. at. l. 3. vbi cauſa fiſcal. C. ubi cauſa fiſci adverſus fiſci.

ſino captas eſſe, eaſque reſtitui poſtularet; Annas Mo morantius Magiſter equitum reſpondit, ea quæ ad lit fuiſſent eiecta, gentium omnium iure ad Principes, littoribus imperarent, pertinere. Ita ius inualuit, vt Andreas quidem Doria queſtus ſit de nauibus in lit Celticum eiectis: & à præfecto claſſis Galliæ direptis. etiam ancoras alienis littoribus ſine Principis conce iniicere non licet [a]: quæ tamen olim iuris gentium fu runt.

Vacantia vero bona, aut res derelictas vindicare, ta etſi cuique [b] Romano iure liceret; nunc vero tantum i quibus imperium eſt, aut iuriſdictio legibus vel mo bus [c] conceſſa, res amiſſas aut deſertas poſt ſtatum tem pus, quod in re mobili quadraginta dierum interual poſt publicationem definitur, niſi à domino vindica ſit, vſurpare fas eſt: quadriēnio [d] quidem prædia vaca tia vindicari à Principe potuiſſe definierunt Imperato res Romani; ſed poſt quadriennii ſpatium contra fiſcu præſcribi. Hæc cum priuatis tribuantur, ad iura mai ſtatis non magis pertinent, quam fiſcum habere; qu non modo priuatorum communis eſt, ſed etiam ſu Principis fiſcus eſt, à fiſco publico diuiſus [e]; & prædi priuata Principis à Reipublicæ prædiis ſeiuncta, & vtri que procuratores ſinguli ab ipſis [f] Imperatoribus Roma norum conſtituti. Ita Ludouicus XII. Rex Francorum, cum imperii huius ſceptra adeptus eſſet, priuata prædi Blœſas inquam, Caſſiacum, & Montfortium ab Aurelio rum Ducatu cæteriſque prædiis publicis diſiungi, ratio nesque ſeorſum reddi iuſſit.

Illud autē inter iura fiſcalia ſumę poteſtatis, ppriū eſt, q maieſtatis dānatorum bona Principi, non priuato q runtur iis in locis, quibus proſcriptio bonorum priu tis eſt aliis in criminibus lege vel more tributa: maieſta tis vero crimine præter ea capita, quæ lege Iulia de ma

C. l. 1. de offic procurat. Cæſar Auguſtus primus procuratores inſtituit, vt ait Dion. l. 53. Adrianus aduocatos fiſci, poſtremo comites rerum priuatarum Catholicos, qui patrimonium vniuerſum curabant. l. vlt. aut. de aduocatis fiſci. C. l. vlt. de delator. l. nemiram. de bonis vacantibus.

§ Quid Pap. deciſ. Delph. 341.

estate cõprehensa sunt, veniunt etiam ii, qui erga Deum impietatis [a], aut aduersus Rempublicam deprauatę monetæ [b] conuicti sunt. Quanquam Iurisconsulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiscalia [c], certe nimis erudita & curiosa subtilitate inuestigarunt: sed ita vt ex vno decem efficiant, quo plura videantur: & iura maiestatis, cum iure fiscali, quod priuatorum etiam proprium est, & publica priuatis confundunt ac miscent. Nam ius nundinarum ad solius [d] Principis beneficiũ, vt cætera priuilegia, pertinet: *Clarigationem* vero, quã nostri *ius repressaliorum* appellãt, & magistratuum vbiq; fere & priuatorum antiquo iure cõmunem fuisse constat. Nam vti quisq; ab hostibus detrimentum accepisset, ita quotcunq; potuisset hostiũ captiuos abducere, vel etiam inducirum tempore licebat; bello vero, etiamsi nihil damni ab hoste illatum esset; captiuũ tamen abducere nemini nõ licet: sed pacis aut inducirũ tẽporib. ne accepti detrimẽti specie, inducię violarẽtur; Principes id sui iuris fecerũt, vt nõ aliter quã causa cognita in hostes aut in peregrinos, quamdiu cum ciuibus versantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum [e] potestati tribui æquius esset, vt antea semper in nostra Republi. factũ videmus, vsque ad Caroli VIII. Regis ætatẽ: is enim lege singulari clarigationis rescriptum sui beneficii esse voluit: nostri homines *marcam* appellãt, quam opinor, M. Varro *clarigationem*, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iustinian. ἀνεχυρασμὸν vocat. *Ius* itẽ *regale* nostris proprie dicitur, quo Princeps pontifice mortuo fructus pendẽtes suos tantisper facit, dum alius pontifex à collegio cooptatus: vel ipsius Principis beneficio designatus, & in possessionẽ dato iureiurando, missus fuerit: sed neq; id omnibus locis, neq; maiestatis ius dici debet. ¶ Sunt alia pleraque leuissima, quæ Principũ propria ducunt, vel ad decus, vel ad dignitatẽ: vt rescriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI. Rex, Franciscum Armoricorum Ducem de suis rescriptis detrahere iussit: tametsi in omnibus fere antiquis fœde-

a *Idem decis. 76. & in cau. vergentis, de hæretic.*

b *l. 2. de falsa moneta. C. sed Bar. ait, in Italia fondatarium ex ea causa bona damnati capere.*

c *Lucas Tuarensis, in tract. de fisco, cẽtum quinquaginta recenset. Cestrensis in l. vlt. de priuilegio fisci. in tit. de sententiis aduersus fiscũ. C. & l. vnica, de nundinis. Cod.*

d *Curia Parisior. Febr. 12. re. scriptum concessit.*

fœderibus vsitata legimus, nec principib. modo vel Do-
cibus, sed etiam minimis magistratibus, ac legatis adsci-
pta: vt illud etiã, quod Reges Francorũ flaua cera in sigi-
lis vtuntur: nam exstat in actis curiæ [a] Parisiorũ, Ludo-
cũ XI. Regem, id magni beneficii loco permisisse Re-
to Neapoleos ac Siciliæ Regi, vt flaua cera vteretur. I-
lius perperam *cerã candidã* ascribit; qua nunquam rep
nostros vsos fuisse comperio. ¶ Sed multo verius ad
maiestatis pertinet, subditos cogere, vt imperantis lin-
gua ac sermone vtantur; quod Romani subditis ficie
perabant, vt etiamnũ iis temporibus in vniuersa Euro
longe lateq; dominari videantur. At Rex Hetruscor
qui postremus à Romanis fractus est, cætera quidẽ Ro-
manis, illud assentiri non potuit, vt patriũ sermonẽ m
taret, aut Latinam linguã reciperet; vt Cato Censori
scriptum reliquit. Gallia vero quod ciuib. Romanis p
ne redundaret, sermonẽ Latinum cũ patrio ita confu
vt antiqui scriptores, nostros homines Romanos appe
larent; sententiæ vero ac decreta curiæ maioris, id e
Parisiorũ, Latine interposita fuerunt (id quod præsid
prouinciarũ facere iubentur [b]) quousq; Francisc
ior patrio sermone vti iussisset. Consimili edicto Edu
dus III. iudices ac magistratus Anglorum patrio serm
ne sententias reddere iussit, cum antea Gallico vtere
tur. At cum Arabes Asiæ & Africæ imperiũ occupas
sent, linguam ac religionem latissime, & quidẽ in Hisp
niam vsq; citeriorem, diffuderunt; quam cum Philipp
Rex Hispaniarum obliterari vellet, non potuit tamen.

Sunt qui [c] inter iura maiestatis posuerint ex æqua an
mi sententia iudicare, & iudicibus omnibus licet, nisi leg
prohibeantur. Quamobrẽ in edictis, quibus officio m
gistratuum ac iudicũ arbitrio quid permittitur, hæc ve
ba subiiciuntur; QVOD IVDICVM RELIGIONI CONC
DIMVS. Alioqui nec iudicibus [d] cõtra leges iudicare, ne
de legib. in Rep. probatis ac susceptis disputare fas est
enim non modo sapientissimis Lycurgi institutis, sed e
iam veteri Florentinorum lege prohiberi scribit Lud
uici

[a] *Anno 1461. 21. Iulii.*

[b] *l. decreta, de re iudicata. ff.*

[c] *Bart. in l. 1. vt qua desunt ad nec. C. Decius cons. 403. Imol. cons. 122 Bald. in l. 1. de vindic. Libert. Cod. Spec. tit. de sin sent. § qualiter. vers. 2. Bald. in l. 1. § quies, de offic. præf. vrbi. Cynus in l. si seruus, de nouat. C. Ang. in l. 1. de iis qui sunt sui. Florian. in l. interruptione. finium regundor. d l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart. in l. illicitas. § veritas, C. de offic. præsid. Ang. in l. adus. de re iudi. Io. Andr. in cap. si sacerdos, de offic. ordin. Calderinus, in cap. pastoralis. §. quæ vero, de offi. delegat.*

icus[a] Romanus. Vtrumque Principi, niſi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus.

a Conſt. 392.

Maieſtatis vero nomen ei qui iure maieſtatis vacat vſurpare abſurdū: ſed *excellentis* aut *ſacræ maieſtatis* epithetū ſibi aſſcribere abſurdius: eſt n. alterum leuitatis, alterū etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, ſi ꝙ eius propriū eſt eripimus? Nā ipſi Germani Principes qui hac voce ad ſplendorem Imperatoris abutuntur, eandē ſuis literis Regi Francorū aſſcribunt; ſæpe quidē ipſa exemplaria, nō exēpla literarum ad Regem Francorū ſcripta legimus; quib. hæ notę, v.s.m, id eſt; *veſtra ſacra maieſtas*, decies inſcribuntur. Cætera quæ cuiuſq; regionis propria ſunt, & q̄ Principes q̄busdam locis ſua dicunt, omitto: neq; n. ſingularium, q̄ ipſa ſunt infinita, ſciētia aut diſciplina tradi poteſt; illud tantum, ꝙ antea ſæpe dictum, dicendum tamen ſæpius eſt, iura maieſtatis eiuſmodi eſſe debere, vt ſummorum quidem Principum omnium propria ſint, nec tamen cū ſubditis cōmunia, quæq; nec[b] concedi debeant. & conceſſa nullo temporum curriculo præſcribi poſſint.

b *cap. veniens, de iureiur.*

c *Albericus in l. vlt. de iurisd. Bald. in l. à procuratore, mandati. C. & in l. ſi aquam, de ſeruit. & aq. C. Alex conſil. 30. li. 5. Lucas Vena, in l. contra publicum. nu. 7. de re militari. Cod.*

At ſi Princeps publica prædia cum imperio ac iuriſdictione, & eo modo fruenda conceſſerit, quo ipſe frueretur, etiam ſi tabulis iura maieſtatis excepta non fuerint, ipſo iure tamen excepta[c] iudicantur: id quod vetere Senatuſconſ.[d], non modo in priuatos, ſed etiam in principes ipſos regiæ ſtirpis ac gentis decretum eſt. Quod ſi loca publica nullo temporum decurſu queunt præſcribi, quanto minus iura maieſtatis? Verum illud: hoc igitur. Themiſtocles quidem apud Athenienſes & Cato Cenſor apud Rom. in orationib. quas de iure prædiorū publicorū habuerunt, vterque in ſua Rep. Princeps, grauem illam, nec vnquam ſatis laudatam ſententiam vſurparunt, [e] *Nec mortales aduerſus Deum immortalē, nec priuatos aduerſus Remp. præſcribere poſſe.* At etiam qui priuatus aut quacunque poteſtate præditus in iura maieſtatis inuolauerit, capitali fraude obligatur.

d *In lib. curia, inſcripto Olim. f. l. 11.*

e *Plutarch. in Themiſtocle, & Catone. l. ſi appellatione, de appellat. C. per Cynum in cauenientes, de reuocand. Fl. ſacra affatus, de diuerſis reſcript. C.*

Finis libri primi.

10-

IHS

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA, LIBER II.

De toto Rerumpublicarum genere. CAP. I.

Quis qualisque sit Reipublicæ status.

QVONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulate disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status, qui quisque sit, commodius intelligatur, dispiciendum est, quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes vnum est Reipublicæ totius summa, *Monarchiam* appellabimus: si penes vniuersos *Democratiam*: si penes paucos, *Aristocratiam*. His verbis tametsi minus Latine, quia tamen vsitata sunt, ad quod volumus accõmodate vtemur, vt nominum ambiguitate sublata propter varias eorum qui de Republica scripserunt, sententias, certius ac melius de vniuscuiusque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus apte recteque definiendis, ipsarum vim acturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri portet; aut certe in varios errores ac reprehensiones incurramus, vt non modo ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis, quæ nec bonorum nec malorum generibus comprehẽsa sunt, Rerumpublicarum infinitates, quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus; vt si Princeps eligatur à formæ præstantia, vel à corporis proceritate, vel à robore, vel à nobilitate, vel ab opibus (quæ sunt extra virtutum ac vitiorum fines) vel à bellicis laudibus, vel ab animi trãquillitate, vel à sapientia, vel à iustitia, vel à manificentia, vel à rerum magnarum scientia, vel à frugalitate, vel continẽtia, vel à mo-

destia, vel ab aliis seu virtutibus, seu corporis aut animi affectionibus conquiratur; ex iisque monarcham definiamus; idemque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia, aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriantur. Quæ cum absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est.

Cũ igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarũ vim & naturam cuiusque propriam non mutent; tria tãtum Rerumpublicarum genera *Monarchiam*, inquam, *Aristocratiam*, *& Democratiam* constituemus, *Monarchiam* definiemus, *cum in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas*, ad eum quem diximus modum. *Democratiam*, *cum omnes aut maior pars omnium ciuium simul collecta, summum Reipublicæ imperium habet. Aristocratiam*, *cum paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est.* hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem in eo sibi consentiunt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse nõ posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, alius quintum à superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus cõfudit, sed ex duobus; tyrannide inquam, & populari statu; vel ex optimatib⁹, id est, ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit [a]. Aristoteles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At [b] Polybius septem enumerat: tria quidem vitiosa, ac totidem laudabiliter constituta; septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius [c] Halicarnasseus, M. Tullius [d], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alii vno veluti consensu eam sententiam probarunt: quę quidem antiquissima est, nec à Polybio, qui se auctorem [e] videri putat, originem accepit: nec ab Aristotele; sed annos amplius quadringentos ante Aristotelis ætatem, Herodotus antiquitatis parens,

Veterum de Republica sententia.

a *lib. 4. cap 7.*

b *lib. 6 de militari ac domestica Rom. disciplina.*

c *lib 2.*

d *in fragmentis, de Republ.*

e *d. lib. 6.*

quartum illud genus ex tribus confuſum, à pleriſq; laudatum fuiſſe ſcribit? tamen tribus omnino generib. contentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac niſi argumentis non modo probabilibus, ſed etiam neceſſariis ad aſſentiendum ab illa Polybii, Tullii, ac cæterorum ſententia deduceret, talium virorum auctoritate vinci me ipſe facile paſſus eſſem.

Doceamus igitur, eos errare ac decipi, q quartũ illud genus ex trib. temperatũ poſuerunt: id autẽ planius confido futurum, ſi eiſdem quib. illi exemplis, ad illos refellẽdos vtamur. Poſuerũt n. Reſp. Lacedæmoniorũ, Rom. ac Venetorũ ex triplici genere temperatas eſſe, Monarchia, inquam, Ariſtocratia, Democratia. At cum Plato Reipub. genus optimũ ex tyrannide ac Democratia cõflari diceret, ab Ariſtotele reprehenſus eſt; qui negaret his duobus generibus quicquam q laudabile ſit, exiſtere poſſe: ac præſtabilius videri quartum genus ex tribus conficere. In quo quidem Ariſtoteles ſeipſum erroris cõuincit: nam ſi nihil optimũ ex duobus extremis exiſtere poſſe cõfiteatur, qd fiet tribus inter ſe confuſis? Et quoniã hæc diſciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere poteſt, accuratius nobis eſt ac ſubtilius explicanda. ¶ Quarum n. ciuitatũ contrarios fines ac ſtatus videmus, eas legibus inter ſe cõtrariis ac diſcrepantibus moderari oportet; eiuſmodi eſt Monarchia Democratiæ plane cõtraria. Et quidem Florentini pervulgata illa veterum de temperato Reip. ſtatũ diſciplina penitus imbuti, cũ P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ ſeditioſis concionibus Reip. poteſtatem ad populum detuliſſent; plebem à magiſtratibus & imperiis, atque omnino à Reip. negotiis arceri commodius eſſe putarunt, vt antiquioribus ciuibus, aut qui opibus cæteris præponderarent, ſumma rerũ tribueretur: at ne iis quidem omnia oportere, ſed ea tantum quæ præcipua dicuntur, legum inquam ferendarum, ac magiſtratũ creandorum, tum etiam ærarii poteſtatem concedi, cætera magiſtratibus ac Senatui permitti: vt eo, quod opinione conc-

Reſpublicæ, quæ contrarios habent ſtatus, legibus inter ſe contrariis gubernãtur.

conceperant, temperato Reipublicæ ſtatu fruerentur.

Ac ſi quidem ex tribus generibus modice temperatis quartum exſurgere poſſit, vim quandam natura diuerſam à reliquis habiturum eſt, vt in concentu *harmonica* quæ dicitur *proportio*, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confuſis exſiſtit; ab vtriſque tamen vehementer diſcrepans: vt corpora quæ ex diſſimilibus ac diſſidentib. naturis coaleſcunt, ſi miſceantur ſimul, tertium quiddam ab vtriſq; omnino diuerſum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus cõflatur, nihil omnino differt à populari ſtatu: nam ſi tres ciuitates, quarũ vna à Rege, ſecunda ab optimatibus, tertia à populo regatur, in vnam & eandem coeant Reipublicæ formam; ſimulq; ſumma poteſtas ac imperiũ omnibus communicetur, quis dubitet quin ſtatus ille ſit popularis omnino futurus? niſi viciſſim imperium Regi, deinde optimatibus, poſtea populo tribuatur: vt in interregno Romani Senatores vicibus alternis imperabant: ſed rurſus ad hæc tria quæ dixi genera Rerumpublicarum, relabi neceſſe eſt: nec tamen diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio; nec magis Reipublicæ vtilis futura, q̃ ſi perturbata familia, vxor marito imperet, tum liberi vtriſque, ac tandem ſerui omnibus dominentur.

Sed qui vnius dominatum cum paucis ſimul & vniuerſis conſtituere velit, non poſſit, ac ne mentis quidem cogitatione id conſequi. Nam ſi maieſtas per ſe ipſa quiddam eſt indiuiduum, vt antea demonſtrauim⁹, qua ratione vni & omnibus eodem momento congruere poſſit? Maieſtatis primum caput eſt, *vniuerſis ac ſingulis ciuibus leges dare, iiſque imperare*. ſed qui ciues imperio ſeſe obſtringi patientur multi? qui rurſus imperantem coercere poterunt? nam ſi ſponte parebunt, maieſtas ipſorũ labefactata concidet, ſin imperia recuſabunt vtrique, neque ſit qui pareat aut imperet, Anarchia, non Reſpublica fuerit, tyrannide crudeliſſima deterior. Quod ſi populo iubendæ legis & magiſtratuum creandorum ſit poteſtas, cætera ſenatui ac magi-

ſtratibus permittantur, popularem ſtatum eſſe conſtendum erit; cũ Senatui ac magiſtratibus credita, & precario data poteſtas, eiſdem iubente populo, eripi poſſit.

Sed quæ diximus, tametſi perſpicua ſunt, exemplis tamen quam ratione commodius illuſtrabuntur. Polybius enim qui eius ſententiæ principem ſe & auctorem videri voluit, Lacedæmoniorum ſtatum ex his tribus quæ dixi generibus, conſtitutum fuiſſe putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam, octo ac viginti ſenatores Ariſtocratiam; Ephori quinque ſtatum popularem tuerentur. hæc ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedæmoniorum Rempublicam puriſſimam Ariſtocratiam fuiſſe tradit? Quid etiam Thucydidi, Xenophonti, Ariſtoteli, Plutarcho; qui bellum Peloponneſiacum ob id cœptum, & annos amplius viginti continuatũ prodiderunt; quod Athenienſes in omnibus Græciæ ciuitatib. popularem ſtatũ ſtabilire conarentur. Lacedæmonii vero omnia cõſilia belli ac pacis ad optimatũ ſtatum reuocarent. Et quidẽ poſt victoriam Lacedæmoniorum ad Ægoſpotamos, Lyſander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienſes imperio tenebant, ad paucorum ſtatum redegit; & in ipſa vrbe Athenarum, cum mœnia ſolo exæquauiſſet, euerſo populari ſtatu, triginta ciues rerum omnium dominos conſtituit; qui *triginta tyranni* ab Athenienſibus ſunt appellati: totidẽ enim, nec plures, imperium Lacedæmoniorum moderabantur. Samiis vero, Sicyoniis, Æginetis, Mileſiis; aliiſq; Ioniæ ciuitatibus decemuiros vna cum Prætore belli gerendi cauſa præfecerunt, reuocatis ab exilio qui optimatum ſtatum probauerant; & in exilium pulſis qui popularem imperium tuebantur. At etiam [a] Maximus Tyrius cum ciuitates enumerat quæ puram Ariſtocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios poſuit, deinde Theſſalos, Pellenios, Cretenſes, Mantineos. Totas tam claros ſcriptores, & quidem Græcos, omnes principes mendacii conuincere oporteret, quam Lacedæmonios de Ariſtocratia depellere: at illi ſcriptores iiſdem fere tempo-

[a] *in orat. 3.*

temporibus, quib. Athenienſium ac Spartiatarum Reſp. floruerunt: certe quidem verius ac melius quam patritius Venetus, quam Florentinus homo, quam Britannus, ſtatuere de re ipſa potuerunt.

Quid igitur Polybiũ fefellit: erat n. Megalopolitan⁹, Lacedæmoniis finitim⁹. certe lapſus eſt, ob regũ Lacedæmoniorũ appellationẽ. Nã Lycurgus cõuerſo Reip. ſtatu, cũ ciuib. vniuerſis imperiũ dediſſet, Regũ ipſorum conceſſu ac voluntate, q ab ipſo Hercule gen⁹ ducebant, ipſis nomen regium reliquit; præterea nihil aliud, quam vt belli duces eſſent. Iam enim antea regia poteſtas cõcuſſa & labefactata videbatur, ex quo Ariſtodem⁹ duos liberos imperio Lacedæmoniorum ſimul præfeciſſet (exemplo Meſſeniorum, quib. Aphareus & Leucippus vna imperare cœperant) cum vterq; rex eſſe vellet, neuter eſſe potuit: at cũ mutuis odiis contentionibuſq; Remp. in partes diſtraherent; Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, ſtirpe originem traxerat, regiæ poteſtatis euertendæ occaſionem præbuerunt: neq; enim præter regium nomẽ ad ſpeciem quicquã eis reliquum erat: cætera ſenatui ac populo conceſſa: vt exemplo cõſimili, cum populus Athenienſis ac Romanus Reges exegiſſent: Regem ſacrificulum ad ea ſacra, quæ per leges ac religiones non niſi ab Rege fieri poterant, ad pompam & ſpeciem à pontific. cooptari iuſſerunt; qui tamen nec vllũ omnino magiſtratum, nec imperium poſſet adipiſci, quod cæteris ſacerdotib. licebat. Ita quidem regia poteſtate à Lycurgo ſublata manſit nomen regiũ, ſed eo iure, quo qui erãt Senatores, id eſt, ſine vllo imperio ac poteſtate; qui ab Ephoris ſæpe mulctati, nonnulli etiam capitali[a] ſupplicio affecti ſunt, vt Agis & Pauſanias. Reipub. vero maieſtas penes fuit populum, qui ſenatus decreta cõfirmare, aut infirmare poſſet. Nam Thucydides ipſe eos refellit, qui duplex ſuffragium cuiq; Regi tribuunt. Sed centeſimo circiter anno poſt Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem ſtatũ ad ſenatum triginta virorum detulerunt: cum & populum conuocare difficile, & ratione

[a] Pauſan. li. 4.

moderari difficilius videretur; à quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, è Republica esse iudicarunt, summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificioseque Apollinis oraculo; quo Deus ipse iubebat, vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptam sibi potestatem lugeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit; qui regum dicta, facta, & consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno, cœlum contuentes, nocte serena, si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant; nec ante carceribus eripi poterant, quam id Apollinis oraculo denuntiaretur. Ita quoque Phylactes Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatui quid de eo statuendum [a] esset, decreuisset. Stetit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ac Cleomenem; qui cæsis Ephoris ac senatoribus, & oppressa republica, summum imperium accepit, ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam & Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit; sed vigesimo post anno cum Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est à Philopœmene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit; cuius imperii tandiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt.

[a] *In Apophth. Lacænum.*

Hæc de Lacedæmoniorũ Rep. q magna ex parte à Xenophõte, Thucydide, Liuio, Polybio expressa fuerũt: nemõ tamẽ accurati[9] scripsit quã Plutarch[9] [b], q quę ab aliis aut tenuiter, aut falso prodita fuerant, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius [c] vno loco aperte significat, vbi Nabim tyrannum cum Tito Flaminio sic loquentem inducit: *Noster legumlator Lycurgus, non in paucorum manu Rem-*

[b] *In Lycurgo, Agesilao, Agi, Cleomene, & Lysandro.*

[c] *li. 34.*

publicam

publicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis; nec eminere vnum aut alterum ordinem in ciuitate, sed per aequationem fortunae ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cum nihil tunc populare haberet; verissime tamen dixit, Lycurgum principio summam potestatem ad populum detulisse. Videamus cætera.

Posuerunt etiam, Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius[a] qui Africani maioris præceptor fuit: *Videmus*, inquit, *regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere.* Huic plane assentiuntur Dionysius Halicarnasseus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac plerique alii; quæ tamen sententia nec veritate nititur, nec ratione. Vbi enim monarchia, id est, vnius imperium, in duobus consulibus fingi potest? at maiestas si esset in consulibus, certe quidem duobus cõmunicata, propter indiuiduam sui naturam consistere non posset: verius ac melius Genuensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere; nec fœdera iniussu populi sancire; nec damnatos restituere; nec verberibus ciuem cædere; nec tributum imperare; nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius consules gladii ius habuisse in milites scribit, nihil mirum; cum id quoque Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune, ad tuendam militarem disciplinam. Iam vero Consules annuum duntaxat, & alternis tantum diebus imperium habuerunt. Item *magister militum* apud nos, *Bethudeta* apud Æthiopes, *Edegnarus* apud Tunetanos, & perpetuam, & multis partibus maiorem habuerunt, quam vterque Consul, potestatem; Regum tamen subditos se ac seruos, vti re vera fuerunt, appellabant. Consules vero, quos isti Regibus comparant à Tribunis plebis coerceri poterant. Nam Drusus Tribunus plebis,

[a] *li. 6 de milit. ac domestica Rom. disciplina.*

Philippum Consulem, quod se in concione loquentem interpellaret, obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse, deinceps intelligetur. Potestatem Consules habuerunt indicto bello exercitus ducendi; senatum consulendi; legatos admittendi ac dimittendi; populum conuocandi: magistratus creatos renuntiandi: ad populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces summittere oportuit. Vrbanus prætor vtroque consule absente, eandem quam consules ipsi [a], potestatem habuerunt: ac post vrbanum peregrinus; & vti quisque ordine antecedebat, ita consulis munere fungebatur.

a *Cicero in epist. lib. viii de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum.*

Quod ad Senatum attinet, cui Aristocraticam tribuunt potestatem, ab ea tãtum abfuit, vt nec in vniuersos, nec in singulos ciues vllum imperium, nec in magistratum quemquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu consulis aut prætoris, absente consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cum nihil à senatu se impetraturum prospiceret; populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui consulatus anno vertente, senatum vix vnquam: neque id nouum videbatur. [Senatui enim quibus temporibus maximam dicitur habuisse auctoritatem, à consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllũ, quæ imperii argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis: ad quos ille; *Vos*, [b] inquit, *Tribuniplebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronuntiant, placere Consules Senatui dicto audientes esse, aut in vincula si duci iussuros.* Idem Liuius [c] auctor est, Senatum decreuisse, *vt consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quod si Consul recusaret, vt Prætor populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuniplebis. Consul negauit se populum rogaturum, Prætoremq; rogare vetuit: Tribuniplebis rogarunt.* Ex quo perspicitur, ne minoribus quidem magistratibus,

b *Liuius lib 4.*

c *lib. 27.*

lus, vetãte maiore magiſtratu, Senatum imperare quicquam potuiſſe. Quod item Polybius ſcribit, ſenatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicaſſe, deque coniuratis pœnas ſumſiſſe: falſum eſſe conuincit Liuius, [a] vbi agit de plectendis Campanis qui ad Annibalem defecerant. princeps Senatus ſic orſus eſt: *Per ſenatum agi de Campanis iniuſſu populi non videbo poſſe.* Idem paulo poſt; *Vt rogatio ferretur ad populum, qua ſenatui poteſtas fiat ſtatuendi de Campanis*: rogante vero magiſtratu ſic populus ſciuit; *Quod ſenatus maxima pars cenſeat, qui aßident, id volumus iubemusque.* Nec minus fallitur Polybius, qui Senatum de prouinciis decreuiſſe putat, cum Liuius Romanorum antiquitatum optimus auctor contra ſentiat. Sic enim [b] ſcribit: *Q. Fuluius poſtulauit a Conſule vt palam in Senatu diceret, permitteretne ſenatui, vt de prouinciis decerneret, ſtaturusque eo eſſet quod cenſuiſſet, an ad populum laturus: Scipio reſpondit, ſe quod è Republica eſſet facturum,* Tum Fuluius; *A vobis peto tribuni plebis, vt mihi auxilio ſitis.* Ex his ſane perſpicuum fit, nihil omnino imperii habuiſſe ſenatum, nec eius decreta ſine tribunorum plebis aſſenſione rata eſſe potuiſſe: cætera precario à populo habuiſſe. Quæ vero Senatuſconſulta rata fuiſſent conſenſione tribunorum plebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exſequi non poterat ſenatus, niſi vel conſules id iuberent, vel recuſantibus conſulibus, ipſi Tribuni ad populum ferrent.

[a] li. 26.

Sedebat populus in comitiis.

[b] lib. 25.

Fuit igitur in magiſtratib. imperiũ; in ſenatu auctoritas & conſiliũ, nõ autẽ Imperium; in populo ſumma poteſtas ac Reipublicæ maieſtas. Excipio tẽpus illud, quo Decẽuiri legum ferendarum ſummã poteſtatem ad ſe delatã, poſt annũ contra leges retinuerunt, vnde paulo poſt vi & armis depulſi fuerunt. Tunc Oligarchia ſpecies Ariſtocratiæ dici potuit. Ac principio quidem eiectis ex Vrbe Regibus, ſenatores populi ſuffragiis creabantur [c]: ſed eo ſe labore ac tædio liberari cum vellet populus, eam curam detulit ad Cenſores, quorum omnis poteſtas à populo pendebat, qui Senatus decreta confir-

[c] Feſtus.

mare poterat aut arbitrio ſuo infirmare. ¶ Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorum, quã ipſe ex tribus confuſam eſſe ſcribit. *Eſt*, inquit, *in Duce, regia quodammodo poteſtas; in Senatu, Ariſtocratia; in Concilio maximo, Democratia.* At Ianotus, qui Reipublicæ illius ſtatum ab ipſis primordiis, & quidem ex actis ſecretioribus, accuratiſſime deſcripſit, in maximis erroribus fuiſſe Contarenum facile conuincit. Demonſtrat igitur, ante Sebaſtianum Cyanum, Venetiarum Ducem, à quo trecenteſimus circiter annus labitur, Rempublicam plane monarchiam fuiſſe. Contarenus in eo ſtatu, quo nunc eſt, octingentos annos ſtetiſſe ſcribit; Paulus Manutius mille ac ducentos; quæ ex actis publicis ac certiſſima hiſtoria falſa eſſe docet Ianotus. Vt vt ſit, perſpicuum eſt his temporibus puram Ariſtocratiam eſſe: nam ex vrbis ac ciuium deſcriptione quæ facta eſt ante annos triginta, cenſa ſunt ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. exceptis infantib. qui annum ſeptimum non attigerant; & patriciis, penes quos verſatur Reipubl. poteſtas, quorum numerus eſt quatuor circiter millium; ex quo numero eximẽdi ſunt ſacerdotes, ac iuniores XXV. annorum; quibus neque ad cõcilium, neque ad Rempublicam gerendam, patet aditus: niſi maiores annis XX. rogatione ad cõcilium lata, id obtinuerint: nec certe in maximi Concilii comitiis, quæ noſtra ac maiorum ætate coacta ſunt, plures quam mille & quingenti patritii, ac ſemper multo pauciores in eorum actis & ſcriptoribus leguntur. Hic igitur patritiorum cœtus ſummam Reipublicæ poteſtatem, id eſt, omnium legum ac magiſtratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipſe confitetur. Quæ cum ita ſint, quis dubitet Rempublicam Ariſtocratiam appellare?

At ſi optimates nihil aliud q̃ legum ac magiſtratuum ius haberent, ſatis eſſet argumenti ad iudicandũ, ſtatum plane optimatum eſſe, vt antea docuimꝰ; cum magiſtratuum, ſenatus, collegiorum, quę ſeptemuiri, decemuiri, quadra-

quadragintauiri, priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla sit omnino, nisi ab optimatum concilio, & quidem precaria potestas. Dux vero solus est ex omnibus magistratibus, qui imperio vacat; qui nec vocare quemquam ad se, nec prehendere; nec iure rogare, nec plus in vnoquoque collegio, seu maximo seu minimo, potest quam collegarum vnus; præterquā quod postremus suffragium ferre consueuit: at ne Principis quidem vllius aut populi literas referate, aut legatos admittere, aut dimittere, nisi pro collegio septemuirorum, aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniussus exire potest. Quinetiam Faleriū Ducem, quod vxorem peregrinā sibi desponderat, decemuiri in crucē egerunt; præter hunc, XII. Duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu exsos, vel supplicio affectos, cum potestate abuterentur.

At pileo pretiosissimo, & veste auro splendenti prætexta Dux subornatur, & Regis in modum obseruatur: demus hunc regiæ maiestatis splendorem, sed sine potestate tamē. Quod si nō rei veritate sed simulatione summam Reipub potestatem definiamus, nulla simplex ac pura, nulla non mista & confusa, videatur, Respub. Germanorum, ista ratione, & quidem multo magis quā Venetorum, temperata dici possit. Nam Imperator, Regiæ potestatis signa multo maiora præ se fert quam Dux Venetiarum: deinde Imperatoris septem illi creatores, ac trecenti Principes, Aristocratiæ formam; tum ciuitatum imperialium legati, Democratiam: cum tamen pura sit Aristocratia, quæ trecentis fere Principibus ac optimatibus coalescit: quibus Princeps vnus præest vt cōcilii iussa exsequatur, aut magistratu abdicare cogatur, vt suo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum statum temperatum esse dixerint; apud quos *Burgimagister* Regem præ se ferre; senatus, optimatum speciem; collegia, quæ ipsi *Schaffu* vocant, popularem sapere videātur; cum omnes omnium ciuitates, aut popularem vt montani, aut Aristocratiam, vt fere cæteri, tueantur.

Atque hæc opinio temperati status ita peruasit hominum

minum mentes; vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi potest, triplici genere confusam esse nonnulli & sentiant & [a] scribant: senatui quidem Parisiorum Aristocratiam, comitiis popularem statum tribuant: quæ opinio non tantum absurda, sed etiam capitalis videri possit. Est enim capitale, regi subditos dominatu ac potentia æquare, aut imperii socios adiungere. Quæ vero popularis apparet potentia cum ordines coguntur? cum habentur conuentus? aut quæ maiestas summi Principis tum illustratur, quam cum vniuersi ac singuli potentes æque ac tenues humili habitu, id est, genibus flexis & aperto capite Regem adorant? ad eum rogationes ferunt? ab eo vel admittuntur, vel repulsam patiuntur? An vero Princeps vllus gloria maiore, si gloriam inanem affectat, cumulari potest, quã cum subditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac sublimi solio se venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim illa quæ dicitur gloria in ipsius Principis solitudine, sed in subditorum veneratione ac obedientia consistit.

[a] du Haillã.

Si nulla igitur potentiæ popularis imago fingi potest, cũ habentur populi cõuentus, multo minus erit in curia *Pariũ*, qui sic appellant, *quod inter se quidẽ pares sunt, nõ æquẽ Principi*, vt min⁹ rustice nõnulli opinantur: at ne magistratuũ quidem omnium totius regni coacta multitudo illam q̃ opinione sibi finxerunt, optimatũ speciem referre potest; cum in vni⁹ Principis plentis persona, vbivis sit, omnia omnium imperia ac potestas conquiescant. neq; enim magistratus quisquam, præsenti Principe imperare potest, vt suo loco explicabitur. Itaque Rex in Principum ac magistratuum cœtu cum ius dicit, Cancellarium quidem singulorum sententias exquirere debet, tum ad se referre, vt eas arbitrio ac voluntate sua non numerare, vti fit in iudicum decuriis; sed põderare potest: ac tametsi sæpius eam sententiam probat, quæ suffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur non magistratuum aut iudicum, sed principis soli⁹ decretum esse

nec cæteros magistratus imperium vllum habere; Cancellarius non pronunciat iudicibus aut curiæ, hoc vel illud videri, sed clara voce his verbis vtitur; REX VOBIS DICIT. Curia vero cum ad Regem scribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti solet; est autē hæc literarum superscriptio: REGI [a] DOMINO NOSTRO SVPREMO. principium vero literarum est huiusmodi: SVMME DOMINE NOSTER, [b] QVANTVM HVMILITER POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. Subscriptio in vltima charta huiusmodi: VESTRI HVMILIMI AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRÆ CVRIÆ PARLAMENTI. Quæ certe formula nō optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem imperii potestate consociantur; sed eorum qui summa veneratione, fidelitate, & obsequio Regem colunt ac prosequuntur. Est igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum potestate confusa; quā qui opinione fingunt, nec cogitatione quidem, si velint, consequi possint.

[a] AuRoy nostre souuerain seigneur.
[b] Nostre souuerain seigneur tant & si treshumblement que pouuons à vostre bonne grace nous recommandons.

Certe Aristoteles [c] cum hanc sententiam de temperato statu subtilissimis ponderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari scribit eam Rempublicam, quæ ex Aristocratia ac Democratia conflatur; non tamē quo id modo fieri possit explicat; at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris solet: nec vllam sua ætate aut se vidisse, aut vsquam antea fuisse confitetur, tametsi centum Respublicas vno libro, quem intercidisse ferūt, complexus diceretur. Platonis quidē Rempublicā, nec Aristocratiam, nec Democratiam, sed ex vtraq; mistam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipsa compertum habemus, Aristotelem Platonis sententias aliter atque scripsisset, prodidisse; atq; etiam de industria obscuritatem rebus perspicuis attulisse; quo fit, vt qui ex Aristotelis opinione Platonis sentētiam metiuntur, sæpissime tum alios, tum seipsos fallūt. Nos vero, qui neutri addicti sumus, verā Platonis Rempublicam, quam qui nunquā legerunt, *diuinam* appellant, cæteri contumelia verborum lacerant, ex ipsis fontibus

[c] lib. 4 cap. 1.

tibus haurimus. Plato duas Respublicas opinione tu
tum sibi finxit; alteram sibi tribuens; alteram, Socra
quem tamen Xenophon ea, quæ à Platone ex ipsius o
magna ex parte prodita sunt, dixisse [a] negauit; & Plat
nem obliuione notauit. Et quidē Socrates, cum Plato
nis Phædrum legeret, admiratus; *Quam multa*, inquit, *
me mentitur adolescens!* Hoc autem maxime differt Socr
tis Respublica ab eo quam Plato suam dicit; quod vn
rum ac bonorum omnium communitatem, quā in So
cratis ciuitatem inuexerat, de sua sustulerit: vt planu
sit, differendi potius causa hæc scripsisse Platonem, qu
quod ita sentiret; cætera in vtraque Republica omnin
eadem sunt. Ciuium enim modum certum præscripsi
scilicet quinque millium & quadraginta; nec plures vo
luit, nec pauciores censeri: nam hic numerus diuisore
habet vno minus sexaginta, quanquā numerus CLXX
quadruplo minor, sexaginta diuisores habet; ciuium au
tem tres ordines facit; custodes inquam, milites, & op
fices: quos rursus in tres classes distribuit, ex inæquali bo
norum censu. Summum vero ius imperandi ciuium v
niuersorum multitudini tribuit; leges inquam iubendi
& abrogandi: quod satis est argumenti, statum popula
rem efficere voluisse: hoc amplius, quod ciuium vniuer
sitati magistratuum omnium creandorum, atque etiam
publicorum iudiciorum potestatem facit; quoniam v
niuersitatis, inquit, totius interest. denique populo in
vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi
aut magistratum vllum esse voluit, penes quem maie
imperium consisteret: nam senatores seu custodes cccc
esse iubet, qui populi suffragio crearentur.

a In libris, de factis & dictis Socratis.

Ex quib. intelligitur, Platonis Rempublicam omni
maxime popularem fuisse, ac multo magis popularē fu
isse quam Athenienſium; quam tamen Xenophon exo
mnib. maxime popularibus primam esse existimauit. O
mitto leges DCCXXVI. quas Plato duodecim libris com
plex[a] est. hoc tantū mihi propositū fuit, demonstrare Pla
tonis fictam Rempublicā, ex Aristocratia ac Democra
tia not

tia non fuisse constitutam, vt Aristoteles posuit; cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide compulerunt.

Hæc igitur nostra conclusio est; nullam vnquam Rẽpublicam ex duabus, multo minus ex tribus conflari; at ne opinione quidem fingi, sed tria tantum genera constitui posse, vt Herodotus inter Græcos verissime scripsit; quem Tacitus [a] inter Latinos secutus; *Cunctas*, inquit, *nationes & vrbes populus, aut primores, aut singuli, regunt.* Demus tamen, si fieri potest, cur certe fingamus eiusmodi Rempublicam, in qua populus magistratuum creandorum, ærarii publici, vitæque ius & necis habeat; Nobilitati legum ferendarum, belli pacisque ac tributorum imperandorum ius tribuatur; Regi vero tum vniuersi, tum singuli ciues iureiurando obstringantur ad fidelitatem obsequiumve sine cuiusquam exceptione præstandum; & qui omnibus magistratibus superior, de summa extremaque prouocatione cognoscat. Nã ista ratione trifariam iura maiestatis diuisa videbuntur; partem optimates ac nobiles, partem populares ac plebeii; partem Rex ipse sibi vindicabit; ex quibus temperatio illa regiæ potestatis, optimatum ac populi exsistere videbitur. Id tamen aut factum vnquam, aut fieri posse nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum summam habeat, id est, omnibus imperandi prohibendique potestatem, & plebem & Principem imperio coercebit, ac Principi obsequium reddi prohibebit: qui vero Princeps iureiurando singulos obstrinxerit, alteri quam sibi parere quemquam minime patietur: & vt maxime sua quisque iura tueri velit, nec detrahere quod sibi arroget; attamen illud cum imperii natura discrepat, vt qui imperandi summum ius habeat, idem ipse alteri & quidem subdito parere cogatur: ea res efficit, vt vbi iura maiestatis Principẽ inter & subditos diuisa sunt, perturbatis rebus, de summa rerum semper vi & armis decernatur; quousq; vnius aut paucorum, aut vniuersorum ciuiũ sit summa potestas. ¶ Sed cum multa sint veterum;

[a] lib. 4.

rum; tum vero ętate noſtra exẽplum aptius nullum eſt, quam de Regibus Danorum; quos iam inde à Chriſtierno, Friderici, qui nunc imperium habet, proauo, nobilitas ſuis legibus pẽne ſubiecit; Chriſtiernũ de regno deturbauit, eiuſque conſobrinum regnare iuſſit; iis legib', ne de bello vel pace, deq; capite patritiorum ac nobiliũ iniuſſu ſenatus ſtatuere poſſet: ac pleraq; id genus, quib. Reges iureiurando obſtrinxit: quæ vt ſtabiliora eſſent, cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduerſus Regem pro communi libertate contraxit. Ita quidem diuiſa ſunt iura maieſtatis Regem inter & patritios, & vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorũ Principum ac populorum ſocietates ac fœdera, quo minus ſe ipſi offenſiones accipiant, exquirunt. Iiſdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum; cuius Rex in cum nobilitate antea vixit, vt Henricus Rex, magiſtrum equitum natione Gallum; pro Cãcellario vero Germanum hominem haberet; tandem à palatio ac regia ſede in carcerem eſt à nobilitate coniectus, vbi iam annos ſeptemdecim exegit.

Quarum igitur ciuitatum diuiſa ſunt iura maieſtatis, minime omnium *Reſpublicas*, ſed *Rerumpublicarum corruptiones* appellare oportet; vt Herodotus breuiſſime ille quidem ſed rectiſſime ſcripſit: & quemadmodum corpora recte à natura conſtituta, ſi mutari cõtingat, incredibili fœtore ac ſui contagione proxima quæq; infeſtã, quoad nouam formam adepta fuerint, vt cum oua incubantur, quæ tamen priuſquam incubarentur, & poſtea quam pulli exſtiterint, ſuauiſſimi ſunt odoris ac ſaporis: ita quoque Reſpublicæ q̃ mutantur, diſtractus hinc inde maieſtatis legibus ac ſumma poteſtate diuiſa, requiem à bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent, quoad formam plane conſummatam adipiſcãtur. Nam exactis Vrbe Regibus, ad populum maieſtas imperii delata eſt, vt antea docuimus: ſed quoniã in populi comitiis, quæ in ſex claſſes diſtributa fuerãt à Seruio Rege, ſi primæ claſſis, quæ ex opibus & cenſu maximo deſcripti

ſcripta erat, ſuffragia maiore ex parte ſibi congruerent, leges ferebantur, magiſtratus creabãtur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec ſemper ad ſecundam claſſem; raro ad tertiam; ratiſſime ad quartam; vix ad quintam; nunquam ad ſextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maieſtas in optimatum ac nobilium cœtu verſabatur, cum in ſexta claſſe, quæ erat tenuium & infimorũ, pars multo maxima populi cenſeretur: vix enim cæteræ claſſes decimam partem ciuium capiebãt. cum itaque plebs adeſſet comitiis, nec ſui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum ſeceſſiones; quo plebs armata ſe recepit, vt ſuam aduerſus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec prius placari potuit, quã ſibi ſuos magiſtratus ſacroſanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, a quibus patritii arcebantur. Ita plebs aliquandiu conquieuit; cum ſcilicet maiores magiſtratus, Conſules inquam, Prætores, Cenſores, centuriatis comitiis, id eſt, ab optimatibus: minores vero magiſtratus tributis, id eſt, a plebe, crearentur. Tunc Reſpublica temperata quodammodo fuiſſe videbatur, ex optimatibus ſcilicet ac plebe.

At ſi quis temporis breuiſſimi ac perturbationũ, quæ interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profecto confiteatur vix annos xx. aut xxx. in eo ſtatu, quanquam miſerrimo, conſiſtere potuiſſe: nec tamen, niſi ab hoſtibus vndique vrgerentur, tamdiu ſtetiſſet: plebs.n. paulo poſt iubendæ legis poteſtatem, qua Reipublicæ maieſtas cõtinetur, arripuit; ac paulatim cætera quoq; iura maieſtatis, optimatibus inuitis ac diu repugnantibus, extorſit. Quanquã eo ipſo tempore quo populus maiores magiſtratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipſa comitiis aderat, & in ſexta claſſe cẽſebatur; ac tametſi ratiſſime ſuffragium ferebat, ferre tamẽ poterat; ſi priores claſſes inter ſe diſſiderent: quod ſatis eſt argumenti, etiam eo tempore ſtatum fuiſſe popularem.

Adhuc tamen obiici poteſt, Res oẽs publicas tribus generibus non contineri: quia fieri poteſt vt ex millibus

ſexaginta ciuium, quæ in ciuitate cenſa fuerint, quadraginta millia ſummum imperium habeant, viginti millibus excluſis: & quoniam maior pars omnium imperat, ſtatus erit popularis: contra vero ſi ciues centum ex illa multitudine, iura maieſtatis habeant, ſtatus erit Ariſtocraticus, quia minor pars ciuium collecta, ſummum imperandi ius habeat. Quid igitur ſi ex eodem ciuium numero viginti quinque millia ſummâ poteſtatẽ teneant? dubitari certe poteſt, an eiuſmodi ſtatus ſit Ariſtocraticus, tametſi minor pars ciuium, cæteris reiectis, imperio potiatur: quoniam plurimum refert, ciues centum, an vero xxv. millia rerum domini cõſtituantur, multo magis ſi ex centum millibus ciuium, quadraginta quinque millia, an vero ex tanto numero triginta ſolum, cæteris excluſis, vt apud Lacedæmonios, iure maieſtatis fruantur. Ego tamen ſtatum ſemper Ariſtocraticum eſſe iudico, ſi minor pars ciuiũ cæteris imperet: alioqui ſi muneris varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia ſint genera Rerumpublicarum, debet autem ab omni diſciplina infinitas remoueri: ſatis enim eſt penes maiorem aut minorem ciuium partem imperium eſſe, ad Democratiam aut ad Ariſtocratiam conſtituendam. Cætera quæ dubitationem afferre poſſunt, ſuis quæque locis accuratius explicabuntur. ¶ Vnum reſtat in propoſita quæſtione diſcutiendum: Reſpublica Romanorum ſub Auguſto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vſque ad Flauium Veſpaſianum, Principatus dicebatur: cuius Reipublicæ nec Herodotus, nec Latinorum aut Græcorum quiſquam præter Tranquillum, meminiſſe videtur. Is[a] enim ſcribit, Caligulam, cũ Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis ſplẽdore inter ſe contenderent, [b] Homeri carmen illud vſurpauiſſe, Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς: ac porrũ abfuit quin diadema ſumeret, ac ſpeciẽ principatus in regnum conuerteret: hæc ille. Ex quibus intelligitur ſub Auguſto poſt Actiacum bellum, nec popularem ſtatum, nec optimatum, at ne regnum quidem fuiſſe. At principatus

a *In Caligula.*

b *Iliad. 2.* non bona eſt multorum potentas, vnus ſit Princeps, vnus Rex.

gens aliud nihil est, quã optimatum aut populi status, ciuis aliquis præest, qui à Latinis *Prætor*, à *præeundo*; & *Princeps*, id est, *primus*, appellatur. Ita Iudæi querebantur, Aristobulum Asmonæum principatum in duo regna commutasse, cum sibi diadema sumsisset, alterum fratri dedisset. At veteres quidem Hetruscorum ciuitates, Tarquinium Priscum Regem Romanorum ad societatem à lege admiserunt; ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præsidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret; sed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum esset: sic enim Florus scribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum status. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatũ comitiis primus, qui multitudinem regeret; non aliter quam in Imperio Germanorum; aut in Republica Venetorum, aut Genuensium Imperatores ac Duces, qui *Principes* rectissime appellari possunt; vt olim eodem sensu apud Athenienses, summus magistratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamen Respublica maxime omniũ popularis. Si duo magistratus, vt Romæ; tresve, vt in plerisq; Heluetiorum ciuitatibus; aut quatuor eadem potestate, vt apud Geneuates, principatus dici non potest; quia nemo primus est. At in Republica Romanorum, Augustus callido commento Imperatorem se, id est, exercitus ducem maximum [a], ac Tribunum plebis ad tuenda populi cõmoda, cui tamen libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicæ curationem à Senatu pene coactus, vti videbatur, principatum specie ac simulatione constituerat; cum legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauisset, & ad corporis custodiam tres adhibuisset; arces etiam, ac fortissima quæque propugnacula præsidiis confirmasset; regiam tamen potestatem sine sceptro, sine diademate, sine corona inuaserat: posteri vero crudelissimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt: nam *Tiberius initio Consulibus assurgebat ac decedebat via*, inquit Tranquillus; *postremo fœdissima seruitute Rempublicã oppressit*. Hic autem de re ipsa, nõ quid simulatione

[a] *Tacit. primo lib. 1.*

fiat, exquirendum nobis est: nam qui plus in Republica potest, eundem summum imperium habere statuunt: de iure si quæritur, non quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum. Est igitur *Principatus nihil aliud, quam Aristocratia, vel Democratia, cui vnus de multis dignitate præstat: maiestas vero penes est populum vel optimates.*

De vnius dominatu. CAP. II.

Triarchia, Oligarchia, Duarchia. Aristocratiæ generè cõprehensa.

MONARCHIAM Reipublicæ genus esse diximus, in qua penes vnum summa totius Reipublicæ potestas est. *Vnum* cum dicimus, ipso monarchiæ verbo satis significatur; nam si duos pluresve adiungamus, nemo eorum summum imperium habet: quia *Summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuersos, tum singulos, coercere potest.* At imperium duorum eiusmodi est, vt neuter alterius imperio teneatur, siue eiusdem imperii socii sunt: quamobrem si duobus Regibus ciuitatis eiusdem imperium summum detur, neuter Rex est, neuter sine alterius consensione imperare potest: sed vtriusque summa potestas est, quæ *Duumuiratus*, seu *Diarchia*, Aristocratiæ forma dici possit, tamdiu duratura, quoad vterque communi fide & consensu ad ciuium tutelam conspirabit: vt Romulus ac Tatius; alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, post aliquot prælia, percussis fœderibus societatem coierunt; ea lege, vt populus vterque in eadem mœnia coalesceret; & Quiritum appellatione ab vtroque Rege imperio communi gubernaretur. At Romulus qui antea fratris participem imperii societatem à se depulerat, peregrinum hominem diu ferre non potuit, sed occidi mandauit, aut certe sicarium deprehensum excusauit. Longo post tempore Romanum imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cum Antoninus Pius M. Aurelium, & Ælium Verum Imperatores, eiusdem imperii socios reliquit: sed Ælius breui, nec sine veneni suspicione interiit. Est enim, ac semper fuit difficilimum summa imperia duorum tueri: & quod Lucanus scribit, *Nulla fides*

regni

ni ſocijs, omniſq; poteſtas impatiens conſortis erit: de Duumuiratu potiſſimum interpretandum eſt; quia trium pluriumve poteſtas ſtabilis eſſe poteſt ac firma; duorum nó item: cum per naturam vnum vni tantum, contrarium ſit plura eſſe non poſſunt: tertium enim quaſi medium quid extrema copulat.

Itaq; Imperatores Romanorum, quum iiſdem temporib. ad eadem ſceptra capeſſenda venirent, ne mutuo imperij concurſu amicitiam ac fidem violarent, diuiſum imperium habuerunt; alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones; ac tametſi leges eædem communi vtriuſq; voluntate in vtroq; imperio interdum peruulgarentur, re tamen diuiſa imperia fuere. Lacedæmoniorũ Rempublicam Rex vnus facile moderabatur? at cum Ariſtodemus Proculum & Euryſthenem liberos ſimul regnare vellet, tunc oborta contentio eſt; ac diſſidentibus vtriſque, Lycurgus faciliine poteſtatem eripuit, & conuerſo ſtatu, ad populum ſummam rerum detulit. Idemantea Aphateo & Leucippo Meſſeniorum [a] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempeſtate iactarentur, cum Atreus & Thyeſtes patris imperium ſimul creuiſſent; populus prudentiorem vniuerſo imperio pfecit; vel, vt Lucianus [b] prodidit, *doctiorem*. Qui vero à Merouco & Carolo Magno ſtirpem duxerunt, cum plures liberi eandem hæreditatem cernerent, prouincias & imperia inter ſe diuiſerunt. Nam Clodouei libe:i ex vnius patris regno quatuor, æquata poteſtate fecerunt: ac Ludouici Pii tres liberi totidem regna inter ſe partiti ſunt; nec plures ſimul imperium indiuiſum diu tenuiſſe legimus; propter indiuiduã maieſtatis naturam, & plenã periculorum imperij ſocietatem: in qua nullus ſummum imperium habet; niſi princeps aliquis peregrinus ſibi deſpondeat reginam apud eos populos, qui fœminatum imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, ſtemmata ſimul copulantur, quaſi ad vtroſq; imperij maieſtas pertineret; vti contigit cum Ferdinandus Iſabellam Caſtiliam, Antonius Burbonius Ioannam

[a] *Pauſanias, lib. 4.*

[b] *Lucian. in li. de Aſtrolog.*

annam Nauarræ reginam; Philippus Hiſpanus Mariam Henrici Regis Anglorum filiam, penes quam Angli maieſtatem in ſolidum eſſe voluerunt, ac per ſe ipſam ſine mariti conſenſu imperare: cætera in ſpeciem marito tributa, vt de Ferdinando rege Aragonum & Iſabella exceptum erat; tametſi edicta vtriuſque nomen ac chirographum [a] præ ſe ferrent. Quo argumento nullum efficacius erat aduerſus Manichæos, qui duplices æqua poteſtate Deos, erroris opinione ſibi finxerant; alterum quidem bonorum, alterum malorum principem? quod quidem ſi verum eſſet, perpetuis bellis ac diſſidiis pulcerrimum vniuerſitatis concentum & concordiam perturbaret, quoad alteri victoria cederet, propter diſcrepantem ac plane contrariam bonorum ac malorum vim & naturam.

[a] Yo el Roy Yo la Royna.

Quod ſi vna ciuitas ne fratres quidem ſummi imperii collegas, vt minimũ diſſideãt, ferre poteſt: quonã modo mund⁹ hic duos Imperatores, voluntate ac tota ſui natura diſſidentes ferat? tres aliquanto facili⁹ imperarẽt, propter eã, quam prius diximus, rationem. Cum n. Cn. Pompeius & C. Cæſar, Marcũ Craſſum ad amicitiã ſocietatẽque imperii ſibi adiunxiſſent, tanta concordia ſeipſos ac Romanorũ imperium tuebantur, vt vulg⁹ illos *Triciputij* appellaret. Poſtea v. quam Craſſus cæſus eſt in Chaldæa, eodem momento Pompeius à Cæſare diſſidere, ac Reſpublica fæuiſſimis bellorum ciuilium tempeſtatibus ac procellis tamdiu iactari viſa eſt, quoad vn⁹ omnia moderaretur. Eadem pene, interfecto Cæſare, in triumuiratu contigerunt, cum Auguſtus, Antonius, ac Lepidus imperii Romani corpus vnum in tria membra diuiſiſſent: cum Lepidus ad imperium omnino ineptus, Auguſto faſces ſummiſiſſet: tametſi Antonius Auguſti ſororem ſibi deſpondiſſet ac imperium ex æquo inter ſe diuiſiſſent, regionibuſque à ſeſe diſiunctiſſimi viuerent: nõ tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatum ac potentia quateretur. Inde conſecuta eſt ſtabilis imperii ſalus vnius imperio confirmata. Illud igitur fixum

neam⁹, nec monarchiam dici, vbi penes duos imperii maiestas est; nec eo statu, si dissident, Imperium consistere posse.

Porro monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui imperium habet, rerum omnium dominus est, aut rex, aut tyrannus: nec propterea monarchiæ status alius atque alius dicitur, sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicæ statum ab imperandi ratione distare plurimum: quod antea nemo, quantum intelligere possumus, animaduertit. Nam Reipubl. status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si Rex omnia imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac præmia omnib. ex æquo distribuat: si vero Princeps imperia, honores, magistratus, patritiis vel diuitibus, vel fortibus, vel studiosis tantum impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura; sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocratice, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu, aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit, qui Respublicas plures tribus, erroris opinione, sibi finxerunt.

Est igit *Monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominorũ fruẽtes, sui principis legib obsequũtur: perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ imperiis obtẽperandũ iudicat. Dominatus* vero dicit, *cũ Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omniũ dominus, iure belli factus aut fœdere, subditos quasi paterfamilias seruos, moderatur. Tyrãnis* deniq; *si Princeps imperio se præter gentiũ ac naturæ legibus, subditorũ bonis ac libertate ad libidinẽ abutatur.* Eadẽ distinctio ad Aristocratiam & Democratiã adhiberi potest: nam Tyrannis quoq; omnium maxima à Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. ¶ Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris disserendum. Nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere

Prima monarchia fuit dominatus.

cœpit, ac Reipubl. forma quædam constitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Aristoteles, qui aureum illud genus hominum, fabulis poëtarum quam reipsa illustrius, Reges heroas suffragio creasse prodidit; cum omnibus persuasum sit ac perspicuum, monarchiam omnium primum in Assyria fuisse constitutam Nimerodo Principe: quem sacræ literæ *potentissimum venatorem* appellant; loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo *latronem* significari volunt. Veteres enim, Plato inquam, Aristoteles, Xenophon, latrocinium inter genera venationum posuerunt, [a], vt alibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æqua erat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines seruire coëgit; qui propterea dictus est *Nimrodus*, id est, *dominus metuendus*. Eodem pene momento seruitia vbique constituta videmus; adhuc viuo ac spirante Semo, Noëi filio.

a ad Oppianum in libro de venatione.

Et quidem sacræ literæ, quoties Assyriorum ac Persarum Reges meminerũt, *dominos* appellãt: subditos vero, *Principis seruos*. Nec Hebræorũ tantum, sed etiam Græcorum scriptores, in ea sententia fuerũt: & quidẽ hi sese liberos, Asiaticos vero ac Ægyptios seruili contumelia notant. Itaque Reges Persarum cum bellum indicerent: terram & aquam sibi dari poscebant: quo argumento, se rerum omnium quæ terra marique teneantur, dominos esse significarent, vt Plutarchus scribit. At etiam [b] Xenophon laudabile putat Medorum institutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus esset. Inde adoratio, qua non modo subditi, sed etiam peregrini & exterarum gentium legati, aduersus Reges Persarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri significarent. Cum enim Themistocles, cuius fama illustris & clara semper antea fuerat, Regem Persarum, Græco more conuenire [c] vellet; Artabanus præfectus prætorio illum ab aditu depulit [d]; nec rogationem vllam ferre passus est, nisi prius adorato Rege: deinde prætorio egressum, humaniter allocutus; factum his verbis excusauit, *laudabi-*

b In Cyri Paedia.

c Dio in li. 57. & Xyphilin. in Adriano.

d Plutarch. in Themistocle.

& Themistocles, suum cuiusque gentis institutum: vos Graci libertatem, & imperii aequationem amplexari consueuistis: nos vero nihil tam naturae consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum, quam Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem, adorare ac reuereri. quibus cõsentanea sunt quae Liuius scribit; *Barbaris*, inquit, *pro legib. semper dominorum imperia fuerunt.*

Ac certe non debet vnius dominatus tyrannidis appellatione fœdari. Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit, personarum ac rerum dominus sit; dum subditis non aliter quam bonus paterfamilias seruis vtatur; vt quidem gentium fere omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui vero iniusto bello tractos imperio subiecerit, eorumque bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidẽ Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano [a], libertatem. quam in theatro dominus dedisset, adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuendum reliquit. Idem etiam antea Tiberius, ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cum libertas iusta non videretur, q̃ populi vis ac plausus extorsisset.

a *L. ad bestias, de pœnis.*

Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiamsi tyrannos permultos videamus; sunt tamen & in Asia & in Africa nonnulli, in Europa vero qui tantum sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarum Principes, scio neminem: certe quidem Moschouitæ se regis *Chlopas*, id est, *seruos*, appellant [b]: nos corrupte *sclauos* dicimus. Turcarum vero Princeps *Sultanum* se, id est, *dominum* appellat: non tam propter latifundia, cum Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus quibus Solis cursus definitum est, & quidem imperio Turcarum decuplo maius; sed *dominus Turcarum* appellatur, quod personarum ac fortunarum omnium sese dominum ferat,

b *Sigismundus Liber Baro.*

quos tamen multo humanius ac liberius quam bonus paterfamilias ſeruos moderatur: nam eos quos noſtri *ſclauos* ſeu *ſeruos Principis* appellamus, Turcæ *Zamoglanos*, id eſt, *tributi filios*, ipſe Princeps non aliter quam filios educari ac erudiri, eiſque iura nobilitatis, quæ ab aliis ſtudioſe ambiuntur, impartiri ſolet. *Timariotarũ* autẽ ordo equeſtris, omnia prædia fiduciæ nomine Principi accepta fert: ac decimo quoque anno locationes prædiorum renouare conſueuit: nec liberos prædiorum, ſed pecuniarum tantum ac familiæ hæredes habent; niſi Principis beneficio paternorum prædiorum ac veluti bonorum poſſeſſionem accipiant. Reliqui Principes Europę quiſe *rerum ac perſonarum dominos* appellant; nulli ſunt.[a]

At Auguſtus Imperator, cuius imperium longe lateque patebat, & cui Reges ſponte miniſtrabant, *domini* appellationem ſemper repudiauit. [a] Neque enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur; nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in Codicis quidem vel Authenticis legibus, vel Pandectarum libris vſquam leguntur. Ac tametſi nulli ſunt in Europa Principes, qui directi dominii iure omnia prædia ad ſe pertinere non putent; non propterea tamen dominus quiſquam iure dici poteſt, cum vniuſcuiuſq; rei proprietas ad ſingulos pertineat; tametſi Princeps ad ſpeciem & pompam directũ dominium ſibi vindicet: quamquam pleraque prædia, quæ *allodia* dicuntur, ne Principis quidem beneficio poſſidentur. Hunni primum ab extremis Scythiæ oris, cum Europã pene totam ferro ac flamma vaſtarẽt, Longobardos & Alemanos Germanorũ gentes, ac Francos Gallorum veteres colonos, ad dominatũ rerũ omnium occupandum ſic aſſuefeceruntvt nemo terræ glebam, niſi eorũ beneficio poſſideret. Romani quidẽ bello captiuos aut vendere, aut ſeruire cogebant, niſi libertatem pretio redimerent, vt cæteri fere populi: expugnatas autem vrbes, ac populos deuictos agri parte ſeptima [a] multabant; quam coloniis ciuiũ Rom. aſſignabant. At Principes

a *Tranquil. in Auguſto.*

b *Conſuetudo Europæ.*

a *Plutarch. in Romulo.*

dpes & populi, humanitatis artib. ac disciplinis exculti & eruditi, dominatum, qualem in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potentia diffisi sua, deseruerunt. Et cum antea Reges Assyriorum verberib. summos magistratus ac Principes vestib. nudatos seruilem in modum cædere consueuissent; prim⁹ Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta; [a] non corpora cædi: & quorum capilli contumelioſe diuelli consueuerant, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac prouinciarum præsides nudatos ac prostratos humi verberibus lacerari coram Principe se vidisse prodidit, eosque maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita concidi iuberet. Ex his autem q̃ Aluaresius scribit, facile colligitur qui dominatum habeat in Africa, aut Principem Æthiopum, aut esse neminem.

[a] *Plutarch. in Apophthg.*

Negus Æthiopum dominatu potitur.

Europæ v. populi, quorũ bellica vis maior est quã Asiaticorũ & Australium, vix, ac ne vix q̃dem dominatum Principum ferre potuerunt, nec ante Hunnorum incursiones in Europã Principum dominatum ptulerunt. Primus Odoacer Rex Herulorũ, qui iisdẽ fere temporib. Italiam, quib. Attila Germaniã, inuasit, subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illæso libertatis statu, ac reliqua parte bonorũ, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominii specie, securos esse permisit. Cęteri v. ab Aquilone populi, cũ Hunnorum mores ac dominandi illecebras didicissent, Alemani inq̃, Lógobardi, Saxones, Burgũdi, Gotthi, Ostrogotthi, Angli, & reliqua Scytharũ colluuies, se rerum omnium dominos ferentes, fertilissima quæque prædia sibi reseruarunt; cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt; exigui vectigalis lege dicta, si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus[b]. Nam militiæ ex casu (quæ verissima sunt feuda) militibus, quamdiu viuerent, fuere permissa; deinde à parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus haberi

[b] *cap. 1. lib. 1. feudor.*

beri solebant, nec prædia afficiebant: quo more etiamnum vtuntur Angli & Scoti; apud quos Ducum liberis agros & prædia possidere licet, sine vlla Ducis prærogatiua. Cum enim feuda seu beneficia prædiatoria, militibus quamdiu viuerēt, tribuerentur, obtinuerunt, vt eorum liberis testamento & ab intestato relinquerentur: si mares nulli essent, ad fœminas iure transmitti placuit: præterquam in Germania, vbi fœminæ à possessione feudalium prædiorum arcentur: quo argumento potissimū vsus est Fridericus Comes Vallimontis, aduersus Renatum Siciliæ Regem in consilio Constantiensi, cum Lotharingorum Duce consobrino mortuo, possessionem ab Imperatore Sigismundo sibi dari poscceret: quia imperiale feudum esset, cuius Isabella Regis Siciliæ vxor, tametsi Ducis Lotharingorum filia, minime capax esse dicebatur. Quanquam Rex Siciliæ aliis sese rationibus tueri poterat. Cum enim de legib. feudorum [a] quæritur, seruientis, non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet. constat autem in vniuersa Lotharingia fœminas feudorum capaces esse.

[a] *Iudicatum in curia Paris. Molinæus in titulo feudorum. §. 1. q. 20. & 35 contra Fabri sententiam, in l. 1. de sacrosanct. eccles C.*

Ex quib. perspicitur dominat⁹ vestigia in Asia & in Africa constitisse, rarissima in Europa restare. Tametsi n. Guilielm⁹ nothus, is q postea *Augustus* est appellatus, vniuersam Angliā armis domuisset, seque edicto publico oniuersæ pecuniæ, ac prædiorum, q̄ quisq; possidebat, dominum appellari iuberet: nihilomin⁹ tamen præter hostium agros, quos, fisco addixerat, pprietatem bonorum omnib. fiduciæ nomine fruendā permisit. At Carolus V. Imperator, cum Peruanorū regiones latissime patentes subegisset, suo vni⁹ dominatu omnia teneri voluit, exceptis seruis, quos cū innumerabiles essent, manumittiiussit; p̄dia vero possessorib. precario fruēda reliquit, necad liberos hæreditario iure transmitti. Callidū ac veteratorium cōmentum, quo Lagasca Iurisconsultus Imperatoris legat⁹, Gōsalo Pizarra cæterisq; defectionis auctoribus fractis ac prostratis, vt incolas perpetua obligationis fide in officio cōtineret, eos ab Rege Hispaniarum pos-

ssionem bonorum, mortuis propinquis, petere coegerunt, nisi prius parentes ipsi adhuc spirantes pro liberis id in futurum sibi concedi curarent; quod non sine magna pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat; dum interim potentiores à rebus nouandis prohiberentur. Consimili de causa vno capite legis Muhamedicæ cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret; neve vllius prædii dominum sese diceret, præter Calipham Muhamedi legatum Pōtificem maximum, quem principio rerum omnium dominum fuisse commemorant, à quo Reges imperium haberent; cui Principes sceptra accepta ferrent, & quidem precario tantum, quoad Turcarum ac superioris Asiæ itemq; Africæ Reges sua imperia sibi asseruerunt.

Hic tamen dubitet aliquis, num tyrannidis appellatione veniat etiam rerum ac personarum dominatus, qp naturā ipsam & hominum societatem, quæ vniuscuiusq; libertatem ac rerū dominia tuetur, oppugnet. Id quidē quodammodo cum natura cumq; ipsa hominum consociatione pugnare videtur. Sed cum ea sit hominū seu vis, seu innata cupiditas, vt in otio ac trāquillitate diu viuinon possit, & identidem bella gerantur, magnam partem iniuste illata; nonne æquū est, eos qui aliis iniq; bellū inferāt, victos, vel rerū suarum damno, vel morte, vel seruitute coerceri? Hæc iusta [a] dominandi lex est, dum tamen crudelitate abstineatur, & quidem sacris [b] legib. comprobata. Itaq; pater ipse Israelitarum; cum possessiones ac prædia nepotibus legaret, eadem suis [c] armis ac potentia quæsita fuisse testatum reliquit. Id autem iure gentium certū est, vbi iure agi potest, ab armis abstinendū; quo iure etiam ciuitates ac Principes aliena iniuste rapientes, iudiciorum ac pœnarum seueritate ab Imperiali curia coercentur: ex quo efficitur, cum nullus æquitati aut legibus locus relictus sit, armorum vim ad sua tuenda, vel repetenda iustissimam esse; alioqui si iure belli acgētium omnium quæsita dominia, dominia iniusta esse dicimus, ac dominatum cum tyrannide, confusa re-

a *l. postliminium, de captiu.*
b *Deut. cap. 16.*
c *Genes. c. vlt.*

sa rerum ac verborum appellatione, misceamus; illud etiam confitendum erit, nihil hostem à prædone; nihil verum dominum à tyranno; nihil denique iustum belli à latrocinio differre: quæ cum [a] absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est. Itaque videmus tyrannides momento collapsas, ac plerosque tyrannos breui cæsos & exstinctos, dominatus vero Assyriorum, Medorum, Persarum, Parthorum fuisse diuturnos: itemq; Æthiopum Dominum, qui Reges quinquaginta, vt Iouius scribit, vel certe totidem prouincias, incredibili maiestate imperandi coercere; ac cæteros Africæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate superare. At illius principis subditi seruos se & esse & haberi gloriantur: cur autem imperia dominorum quam regum certiora magisq; diuturna sint, ratio in promtu est, quod & dominatus augustior est, & subditi omnia Principi accepta ferunt; seque ob eam rem Principi obligatos putant: tum etiam quod serui conditionis suæ memores, metu seruili afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, sub regia potestate, quoties libertatem opesque suas meminerunt, animos excelsos gerunt nec sua sibi erepta patienter ferunt, & illatas à Principe iniurias, quacunque ratione possunt, vlciscuntur. Atque hæc de vnius dominatu: deinceps de regia potestate dicamus.

[a] *l. hostes, de captiuis. l. hostes, de verb. signif.*

De Monarchia Regali. CAP. III.

REx est, *qui in summa potestate constitutus, naturæ legibus non minus obsequentem se præbet, quam sibi subditos, quorum libertatem ac rerum dominia æque ac suatur, fore confidit.* Subditorum libertatem ac rerum dominationem adiecimus, vt Regis ac Domini distinctionem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iuste quæri, ac dominum eadem æquitate seruos qua paterfamilias seruos moderari posse: qui tamen seruos manumittat, ac peculium libertorum proprium esse patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerum omnium

rium ac personarum dominus in regem euadit, si subditos iusta libertate, ac rerũ suarum dominio vtifrui patiatur. Itaque Plinius [a] Iunior ad Traianum; *Principis*, inquit, *sedem obtines, ne sit domino locus.* Persas vero discrimẽ illud satis intellexisse perspicuum est, cum Cyrum, qui Medorum potentiam fregit, *Regem* appellarent [b], Cambysem *dominum*, Dariũ vero *mercatorem*: quia Cyrus maxima summa caritate suos amplexaretur; filius imperandi seueritate formidabilis esset; tertius tributa ac vectigalia prius inaudita à subditis extorqueret. Ob eam rem Alexander Magnus ab Aristotele admonitus [c] esse dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros vero dominandi maiestate in officio contineret: quod præceptũ repudiauit Alexander: Græcosque sola virtute, non origine; barbaros vitiis & ignauia censeri: orbem vero terrarum instar esse voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipse in suis castris positam teneret. Subditos Regi obsequentes esse oportere diximus, vt in eo solida iura maiestatis inesse iudicaretur; eundem tamen naturæ legibus obligari id est, subditos naturali æquitate regere, cuius splẽdor Solis ipsius luce clarior est.

[a] *in Panegyrico.*

[b] *Herodotus.*

[c] *Plutarch. in Alexandro.*

Est igitur regiæ maiestatis præcipuum argumentum, si, quam subditos suis imperiis ac iussis obedientes esse cupit, tam ipse naturæ legibus se præbeat obsequentem. Id autem consequi non admodum difficile est boni principis officia intuentem: si pura religione Deum, pietate patriam, caritate propinquos, benignitate egentes, æquitate singulos, iustitia vniuersos complectatur: itemque, si prudentia & altitudine animi in consiliis; fortitudine & alacritate in rebus gerendis; modestia in prosperis; constantia in aduersis vtatur: si denique erga fœderatos amicum se; aduersus hostes formidolosum: erga bonos amabilem; in sceleratos terribilem, in vtrosque admirabilem, in socios fidum, aduersus humiles facilem, in arrogantes excelsum sese præbeat. Regia potestate sic constituta, vt subditi quidem prin-

principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, le
vtrinque domina, vel, vt Pindarus ait, *regna vtrisque in*
perans, subditos inter se, & cum principe, iisdem vincul
copulabit; ex eoq; suauissimus concentus exsistet, q
voluptate ac felicitate incredibili vtrosque beare possi

Hæc illa est regalis vnius, legitimaque monarchi
quam quærimus; siue regnum successione, vt fere sem
per, deferatur, siue lege, vt nostrum; siue populi suffrag
iis, vt ea quæ ad Aquilonem posita sunt; siue largitione
vt illud Numidiæ, vbi Augustus Iubam regnare iussit; s
ue cessione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ semel atq
iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum princ
pes: siue testamento, vt antea sæpe Africę, nec ita pride
Angliæ regnum Henrici v III. voluntate ad Eduardu
VI. cui Maria soror, huic Elizabetha substituta; siue fra
de patrum, qualia fuerunt Hieronis & Pisistrati regn
siue sorte, vt regnum Israelitarum ad Saulem; siue equ
hinnitu, vt Persarum ad [a] Darium Hystaspen; siue armi
ac vi quæsitum, vt regnum Serui: *Neque enim*, inquit
Liuius [b] *prater vim quicquam ad eos regni habebat*: sin
ob nobilitatem ac gentis splendorem, vt Ægyptia pr
torianis militibus, ad Campsonem Ciliciæ Regem de
latum accepimus, siue ob iustitiam ac pietatem, vt Ro
manorum ad Numam; siue ob senium, vt Arabiæ n
Taprobanes regna [c] ad vetustissimum quemque, sin
ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Ma
ximinum ducem militum, tanta corporis firmitate a
robore, tantaque amplitudine, vt gigantum semine p
creatus videretur: siue ob formæ præstantiam, vtiden
imperium ad Heliogabalum peruenit: siue ob longitu
dinem ac proceritatem, vt Æthiopum regna ad longis
simum quemque deferebantur: siue ad bibaciſſimum,
vt quondam Scytharum imperia: quemadmodum [d] A
ristoteles scribit, qui *Regem definit* [e] *eum, qui suffragi*
creatus, ex ipsius populi voluntate imperat: eundem tam
fieri tyrannum, si vel minimum à populi voluntate di
cesserit. Quæ descriptio non solum à ratione deseritur,

a *Plutarch. in lib. De fera numinis vindicta ff.*
b *lib. 1.*
c *Diodorus Siculus & Plinius.*
d *in Polit.*
e *Idem lib. 3.*

vera

rum etiam pernitiosa est: nam ius illud maiestatis, quod regis maxime proprium esse demonstrauimus, cōcedat oportet; siquidem inuitis ac nolentibus subditis imperari nihil ab ipso Rege possit, qui etiam leges à populo accipere cogeretur. Denique omnia populo liceret; iustissimi autem ac optimi quique Reges, pro tyrannis haberentur: nec vero Rex alius esset, quam magistratus, cui arbitrio populi precario potestas & daretur, & eriperetur. Quæ tam absurda videri necesse est, quam quod ab eodem philosopho proditum est, *barbaras esse gentes, quæ Reges à stirpe querant*; cū tamen sui ipsius Rex ac discipulus Alexander Magnus cum maioribus ac proauis Macedoniæ regibus ab ipso [a] Hercule genus duxisset: barbari Lacedæmonii, qui ab eadem Heraclidarum stirpe, Reges mille circiter annos pertulerūt: barbari quoque Asiatici, Persę, Ægyptii; in quibus non modo fuit, sed etiam à quibus humanitas, artes, leges, disciplinæ ad omnes populos dimanarunt [b]: postremo vnus Aristoteles, cum paucissimis quibusdam Græculis à barbarie procul abessent. Nihil autem pernitiosius cogitari potest, quam suffragio populi creationē regum permittere, vt suo loco dissereturus.

[a] *Plutarch. in Alexandro.*

[b] *Cicero ad Q. Fratrem. 2. epist. 1. Theodoret. episcopus Cyrensis, in libris De Græcarum affectionum. Iosephus contra Apionem.*

Quanquam Aristoteles in eo ipso quoque labitur, q̄ regum genera quatuor constituit: & quatuor positis, quinque tamen [c] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant; vt quos heroicis temporibus, eosdem imperatores, iudices, ac pontifices fuisse putat: secundum genus barborum esse, cum scilicet Reges à stirpe ducuntur: tertium eorum qui suffragio creantur: quartum Lacedæmoniorum propriū; quos belli duces perpetuos fuisse tradit: postremum genus est eorum qui dominatum adipiscuntur, ac subditos quasi patresfamilias seruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem iudices, imperatores, ac pontifices fuisse, nulli tamen ex populi arbitrio ac voluntate imperasse, aut imperium à populo accepisse comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam; sed principio ge-

[c] *li. 3. de Republica.*

nus hominum immani feritate barbarum, & crudele fu-
a In Thesa. isse Plutarchus [a] scribit; qui nihil prius aut præclarius du-
cerent, quam homines ab hominibus violari, cædi, op-
primi, & in seruitutē abduci: quod certe sacris literis cō-
sentaneum est; quibus perspicuum fit; Nimerodum pri-
mum tyrannide cæteros oppressisse; seruitiis omnia cō-
pleuisse; ac posteris imperium successoria lege reliquisse
certe quidem & Thucydides ipse verissimus scriptor, &
antiquorum historiæ, summa regna successione delata
fuisse, Assyriorum inquam, Medorum, Tyriorum, Per-
sarum, Ægyptiorum, Hebræorum, Lacedæmoniorum,
Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum, Celtarum, &
Atheniēsium declarant: at cum regia proles à stirpe po-
pulos desereret; partem reges suffragio sibi creasse, partē
optimatibus imperium dedisse, partem in popularis sta-
tu acquieuisse, præter eos quorum libertas vi & armis
potentiorum oppressa fuisset: vt Herodotus, Iosephus,
Berosus, Manetho, Ephorus, Theopompus, Xenophon
& antiquissimi quique scriptores prodiderunt: ex quib.
facile intelligitur, Aristotelem, in iis quæ de regibus scri-
psit, decipi & errare.

Quod item Spartiatarum duces regum appellatione
amplectitur, id quidem absurde, cum qui iura maiesta-
tis non habeat, Regem esse non posse superius dictum
sit: Reges autem Lacedæmoniorum post ipsius Reip.
blicæ conuersionem, non alios quam senatores fuisse,
ac magistratuum imperia pertulisse docuimus; at ne im-
peratoriam quidem illis potestatem in perpetuum tri-
butam fuisse, vt putat Aristoteles, qui perpetuos belli
duces appellat, cum aliis quoque ciuibus communica-
retur; vt Lysandro, Leonidæ, Callicratidæ, Gylippo,
quos Lacedæmonii Regibus ipsis, premente bello, per-
tulerunt: At ne Agesilaus quidem Rex imperatoriam
b In Agesila. potestatem iniussus accepit, vt [b] Plutarchus tradit. Etsi
perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria
potestas cum regia maiestate commune habet, cum pri-
uatis ac magistratibus tribuatur: maiestatem vero ne-

à priuatos, nec in magistratus conuenire, nec dissolubilem esse, antea demõstrauimus. Latini quoque suos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt; & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas sumere consueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mulctarunt [a]; perinde ac Ephori suos Reges exilio, carcere, mulcta sæpe coercebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere necesse est, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidem, sed forma differre docuimus.

[a] Pausanias.

Tertium vero genus eorum, quos suffragio creari, aut successorio iure fieri scribit, nullo discrimine ab aliis regibus secerni debuerunt: alioqui & sextum genus constituere oportuisset eorum qui sorte ducuntur, & septimum eorum qui testamento: tum eos qui vi, qui fraude, quiq; aliis artibus, ac modis innumerabilibus regnũ adipiscuntur. Monarchas autem distinguere oportet, non imperii consequendi, sed ipsa imperandi ratione, quam tribus omnino generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. ¶ Quod autem Aristoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ constituendæ aut confirmandæ causa ad breue tempus creari solent, à regia potestate plane alienum est: cum nihil aliud sint quam curatores, quales fuere Dictatores in Republica Romanorum; quos Dionysius Halicarnasseus scribit imperio ac officio similes fuisse iis quos Thessali Archos, Lacedæmonii Cosmos, Mitylenæi Æsymnetas vocant: eadem potestate *Balia* Florentinorum fieri consueuerat, id est, *Octouiri*, aut summum *Decemuiri* Reipublicæ constituendæ; vt quæ decursu temporum deprauatę fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tum in magistratibus creandis conformarentur: Republica vere constituta, imperio abdicabant: qui eadem ratione *Reges* appellarentur: quod absurdum sit, cum regia maiestas nec in magistratum, nec in curatorem Reip. conueniat. Quamobrem quod [b] Cæsar scribit Heduos magistratum in singulos annos regali potestate creauisse;

[b] In Commentariis.

satis intelligitur qui magistratus esset, regem esse nō p
tuisse.

Ac tametsi præsides prouinciarum, post Alexand
Magni occasum, summū in sua quisq; prouincia imp
rium haberent; regiam tamen appellationē [a] diutissim
repudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Ptol
mæo Lago, diademate caput cinxit; seq; *Regem* appell
uit. Eodem momento Ægyptii Ptolemæum, Assyrii S
leucum, Thraces Lysimachum βασιλέας dixerunt. Et
primū Lotharingorum ac Burgundionū reges se in Im
peratoris Germani fide & obsequio futuros iurauerū
regiū nomen & imperium exuerunt; quia reges esse de
sierant: quamobrem apte illud Martialis; *Qui rex est, re*
Maxime non habeat. Est enim augustum regis nomen,
quo nullum illustrius esse potest, ipsaque stemmata re
galia, aureas vestes, sceptra, diademata, coronas, cum ce
teris communia esse non oportet. Ac tametsi Romani
posteaquam Tarquinium Superbum exegerant, regi
nomen ac multo magis imperiū abhorrerent; sæpe tamē
à senatu stemmata regia, sceptrum inquam eburneum,
diadema, corona, vestis purpurea auro prætexta, crate
ex auro solido, ad reges fœderatos missa fuere [b]. Et in cō
mentariis Gregorii septimi Pontificis maximi, Demetri
um legimus Istriæ & Croatiæ regem sceptro, corona, &
vexillo designatum, quarum rerum Pōtifices Romani
liberales dicam an prodigi, æque ac Imperatores, sæpe
fuerunt. Sed nihilo plus in eo genere potuerunt, quam
Anastasius Græcorū Imperator, q ornamenta cōsularia
cum Augusti appellatione, ad Clodoueū Regē Francorū
misisse dicitur, cum apud Turones ageret, vt Iustinia-
nus quoq; *Patritii* appellatione Childebertū Regē or-
nandū putauit: quibus rebus alienæ maiestatis imperio,
quod summum sit, detrahi certum est, nisi ab iis accipi-
antur, qui sunt in fœdere superiores. At neque Franci
fœdus cum Græcorum principibus vllum percusserant,
& Romanos sua virtute de imperio Gallorum deturba-
uerant. Inter fœderatos quidem æqua potestate om-
nem

[a] *Plutarch. in Demetrio.*

[b] *Tacit. lib. 3. Appian. Liuius, Valerius Maxim.*

nenta equestria, cingula, annuli aurei dantur, vicissim & accipiuntur, sine maiestatis deminutione: consularem vero aut patritium honorem, quę sunt magistratuum propria, qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscunt.

At ne regia quidem potestas, quæ suma est, nisi subditis concedi non potest; multo minus ei qui iura maiestatis per sese habet; vt Petrus Daniæ Princeps, quem Fridericus I. regio nomine subornauit; ea lege, vt fiduciarium se imperii Germanici profiteretur; quod regiæ maiestati repugnare diximus: ille tamen iureiurando se Imperatori obstrinxit[a] his verbis: Rex Danorvm *Magnus, se in potestatem Imperatoris tradidit, obsides dedit, iuramentum fecit, se successoresque suos non nisi Imperatoris & successorum eius permissu regnum adepturos.* In quo dupliciter peccatum ab eo est, quod & talium ornamentorum illecebris, quæ ab Imperatore missa fuerant, suę maiestati detraxit; & sempiterna seruitute non modo seipsum, sed etiam posteros cōstrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerunt: quia cum Daniæ regnum senatus ac populi suffragiis acceptum feratur; non modo posteros, sed ne seipsum quidem ea lege poterat obligare. Iisdem ornamentis Austriæ Dux, iisdemque pene tēporibus, auctus est ab eo ipso Imperatore, ea lege tamen, vt in perpetua imperii Germanici fiducia, in qua tunc erat, ac semper fuerat, perstaret: sed cum ab imperio, violata fide, defecisset, duodecimo post anno regia dignitate & appellatione spoliatus est.

[a] *Trithemius an. 17.*

Cōsimili errore Henric⁹ I. Rex Anglorū Guilielmi Augusti filiⁱ, Henricum natu maiorē, se adhuc viuo ac spirāte, regem inaugurari iussit: nā ille momento vt rex est appellatᵉ, imperare; res gerere; maxima quæq; obire, deniq; de principatu cum patre contendere, quem imperio spoliaturus erat, nisi morte præreptus esset. Principio quidem Capetorum gens, cum in regnum inuasisset, vt opes ac potentiam non satis firmā stabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur; filios Reges designari ac initiari curauit. Ita quidem Hugo Robertum;

tum; hic Henricum, qui deinceps etiam Philipp
consecrari iussit: quod postea confirmatis opibus ac
tentia fieri desiit. Id autem valde periculosum mihi
detur, si rex inauguratus imperandi morbo laborat; q
subditi Solem Orientem libentius, quam Occident
intueri consueuerunt: nisi plura sint regna latissimis
minibus aut montibus altissimis, aut mari profundi
mo seiuncta. Ita quidem Seleucus, vtriusque Asiæ R
Antiochum filium non modo regia dignitate subor
uit: sed etiam Asiæ superioris regno [a] præfecit. Id q
dem ferendum est vbi Reges senatus populive suffrag
creari consueuerunt: cuiusmodi sunt Daniæ, Suec
Poloniæ, Tartariæ, Bohemiæ, Hungariæ, & Tunc
niæ reges, qui, quem regnare cupiunt, eũdem populi s
fragiis designandum curant; eique principes iureiura
do obstringere consueuerunt. Sic enim Changius p
mus omnium Rex Tartarorum, populi suffragiis fact
Horotam filium in spem imperii designauit regem: G
stau[9], qui nostra ætate in Sueciæ regnum inuaserat, He
ricum filium; Christiernus hunc Fridericum; cui tame
non satis cautum esse putauit, nisi eundem Henrici I
Regis Francorum fidei ac patrocinio per legatos com
mendaret: anno MDLVI. veritus, ne se mortuo, Ioann
& Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam c
omnibus Africæ maritimæ regibus in more positum fu
[b] isse legim[9]: nec [b] ita pridem Ferdinandus Maximilianu
Hungariæ ac Bohemiæ regem se viuo renuntiauit: hi
Ernestum: ita sensim erepta suffragia populis, obliuion
sepeliuntur. Idem à Sigismundo Augusto Rege Poloni
frustra tentatum est intercedẽte senatu: ac tametsi è Re
publica esse videatur, vt seditionibus occurri possit; ic
tamen Poloni metuunt, ne creatio regum senatui po
puloque perpetua huiusmodi successione eripiatur: vt i
Austria gente, rerum gestarum gloria clarissima, imperi
um Germanorum tam alte radices egit, vt eius euelle
di vix vlla spes esse videatur. Hæc de regali monarchia
sequitur vt de Tyrannide disseramus.

a *Plutarch. in Demetrio.*

b *Leo Afer.*

De

De Tyrannide. Cap. IIII.

Tyrannis est, in qua vnus homo, diuinis ac naturæ legibus sublatis, rebus alienis vt suis, & liberis hominum quasi mancipiis ad libidinem abutitur. Tyranni vox olim honesta ac splendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuisset, tametsi moderate ac iuste imperaret. Ita quidem Plato Dionysium Syracusarum tyrannum, ac cæteritum Philosophi tum amici, eos qui vi suarum ciuitatum summam potestatem adepti erant, *tyrannos* honeste appellarunt; qua appellatione ipsi quoque tyranni glorabantur. Probis autem æque ac improbis commune fuisse tyranni nomen, ex eo perspicuum fit, quod Pittacus ac Periander, qui in ordine sapientum à Græcis enumerantur, tyranni sunt appellati. Et quoniam ii qui malis artibus in rerum dominationem inuaserant, fortunas omnes vitamque suam aduersariorum iniuriis ac periculis omnibus expositas intuebantur; partem milites ad corporis custodiam adhibere; partem præsidiis arces & aditus omnes munire ac obuallare; partem aduersarios ac potentiores necare aut in exilium agere; cæteros seruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere; aut etiam liberis & vxoribus alienis stuprum inferre consuesseht, incredibile sui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionysius maior, qui Syracusas occuparat, ad vrbis & corporis præsidium decem peditum, totidem equitum millia, præter classem triremium CCCC. rebus omnibus instructissimam habuisse dicitur: ac ne sic quidem paucitari ciuium, quos penitº exarmauerat ac seruilem in modum oppresserat, resisti posse putabat: tametsi non collegia modo ac societates sustulisset; sed etiam proximos vna vetuisset epulari, & à cœna domum redeuntes diripi à custodibus ac spoliari iussisset, quominus amicitias colerent, & in se conspirarent. Hunc tamen Plutarchus[a] boni principis laudibus cumulauit; vt qui virtute ac iustitia plurimos, honesta

Tyranni vox olim splendida.

[a] In Dion.

regum appellatione abutentes, cum tamen omnibus v
tiis inquinati essent, superasse videretur.

Neque v.inani verborum specie ac præclaris appella
tionibus valde insistendũ est: cum sæpius pessimi quiqu
virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissim
sibi arrogare: subditi tamen contumeliosissima in eiu
modi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægypti
tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, a
li⁹ patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philome
toros ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augu
stissima ac sanctissima quęque nomina pessum iere, cum
qui iis abuterentur, fœdissimis sceleribus seipsos conta
minarent. sanctum quidem magis nomen est Tarquinii,
tamen superbia, ac filii stuprum Lucretiæ illatum, feci
vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in di
ctatura exercuit, Dictatores infestos reddidit. Vexillife
ros Florentinis inuisos fecit Francisci Valorii effrænat
dominandi libido. Tyrãni quoque appellationem, pro
pter eos qui patriam oppressérant, populis omnibus te
terrimam fuisse perspicuum est.

At fieri potest, vt vnus & idem princeps, cuius
imperium longe lateque pateat, regem quidem ad
uersus ciues; dominum aduersus eos quos iusto bello
domuerit: in reliquos vero tyrannum se ferat: aut in
dem ciuitate erga potentes quidem ac nobiles crudeli
ter se gerat; in tenues vero ac plebeios humaniter. At
tyrannorum quidem alius alio deterior est; & vt virtu
tum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus. Quis enim
princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnino
vitiis notari possit? quis etiam tyrannus tam perditus, vt
non aliqua virtute excellat? Temere igitur ac stulte, qui
de principib. sententiam ferunt, nisi perspectis vniuscu
iusque moribus, institutis, rationibus, vita denique tot
plane intellecta & cognita: & quo quisq; vitio, qua quil
que virtute præditus sit, quib. itẽ animi perturbationib.
afficiatur: quibus illecebris ac voluptatib. delectetur: vt
iudicari possit, an vitia virtutib. æquari, an vero superari

possint:

possint: & in eo ipso Persas imitari [a], qui supplicio capitali, etiam sceleris conuictum, afficiebant neminem: nisi prius innotuisset ex anteacta vita, virtutibus flagitia præponderarent, necne. Recte enim Liuius cum Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus: *Has*, inquit, *tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant.* Ne igitur bona malis confusa lateant: aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt: tyrannorum omnium teterrimũ, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione, quæ inter vtraque media sunt, melius intelligantur.

a *Diodorus lib. 1. & 15.*

Optimũ Regẽ cũ dicim⁹, popularí oratione vtimur, nec talẽ q̃rimus q̃ claruerit heroicis illis virtutib⁹; sũma inquã pietate, iustitia, cõtinentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus; q̃ in heroum fabulis ad intuendum & admirandũ magnificentius quam verius proponuntur; nec vllis omnino flagitiis inquinat⁹ sit: qualis nemo existit vnq̃, nec vere existere possit. Sed boni ac iusti Regis exemplar in principũ genere conquirimus, qualis ab Homero duob. verbis πατὴρ ἀνδρῶν princeps appellatur: qui vt talis sit, modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur; qui oraculis admonitus, à suis vnius, hostium interitum pendere, caput vitãque suam deuouit: quo in [b] numero Moysen fuisse legimus: quem Philo *prudentissimum legislatorem, iustissimum principem ac prophetam maximum appellat:* qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret [c], & ex albo Selectorum prius exemeretur, quam populus sibi creditus, tanta suppliciorum acerbitate, quantum commeruerat, plecteretur: quibus precibus Deum iratũ placauit: clarissimo regis omnium optimi, ac patriæ parentis exemplo; qua voce nullam vnquam Augustus gratiorẽ audisse dicitur; cum M. Valerius Messala senatus populique Romani iussũ *patriæ parens* est appellatus: *nihil* enim *princeps optimus ab optimo patre differt:* vt eleganter Xenophon dicere solitus erat.

b *Philo in vita Moysi.*

c *Exod. c. 32.*

Xenophon, ἀγαθὸς ἕκαστος ἀνὴρ οὐδὲν ἀληθείᾳ ἀγαθὸν κτᾶται.

Tyrāni porro ac Regis discrimen est, ꝙ hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat: hic religionem, iustitiam ac fidem colit; ille impietate, iniustitia, & periurio delectatur: hic omnia sua studia ad Reipublicæ salutem confert; ille omnia vtilitate sua ac voluptate metitur: hic suos ciues locupletari gaudet; ille ex suorum incommodis ac detrimento ditari studet; hic suas opes ciuium esse putat, ille non bona tantum, sed etiam corpora ciuium suu ducit: hic publicas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; ille suas acerbe vindicat, alienas ignoscit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & sui seueriſſimus censor; ille aliorum leuiſſimas offensiones acerrime vlciscitur, sibi vero indulgentiſſimus est: hic ab alienis vxoribus continet sese; ille de vtriusq; sexus impudicitia triumphat: hic reprehendi libere, & sua peccata coargui gaudet, ille graues personas ac liberas linguas capitaliter odit: hic ciues mutua inter se amicitia, & cum Republica cōiungit; ille inimicitias & odia serit, vt mutuis cædibus pereant, & proscriptionibus fiscum impleant: hic libenter ciues aspicere, ac viciſſim ab iis cōspici cupit; ille ciuium perinde vt hostium conspectum reformidat: hic ciuium amore pascitur; ille metu: hic pro ciuibus semper; ille ciues metuit: hic nihil à ciuibus, niſi publica vrgeat necessitas, exigit, ille ciuium sanguinem ebibit, ossa corrodit, medullas etiam nudatis ossib. exsugit, vt eos modis omnibus debilitare possit: hic vitam sibi acerbam atque insuauem putat, niſi ad ampliſsimos honores & imperia optimum quemque prouexerit; ille fures omnium maximos, veluti spongias ad opes ciuium exhauriendas adhibere solet: hic magiſtratꝰ ac potestates liberaliter bene meritis largitur, vt à sordibus & corruptela puriſint; ille publice proscribit, vt qui carius emerunt, posteaqui bene saginati fuerint, supplicio afficiat; bona, pscribat, & in furib. puniendis gloriā consequatur: hic suas rationes ac mores legum ponderibus examinat; ille suis voluptatibus leges metitur: hic vitam pro patriæ salute & sanguinem fundere pulcerrimum putat; ille pro se patriam

inu-

ueritre cupit: hic à ciuibus amatur & colitur; ille ciues omnes inuisos habet, & bonis omnibus æque inuisus est: hic ab hostibus lacessitus, ad subditorum auxilia recurrit; ille perpetuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quam suorum præsidiis; ille peregrinorum cohortes prætorias ad sui tutelam, & ciuium terrorem, semper armatas antecedere iubet: hic altissima quiete ac animi tranquillitate securus viuit; ille perturbationibus secum dissidentibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet: hic beatam sempiternamque cœlestium vitam sperat; ille cruciatus sempiternos: hic Deum immortalem rerum gerendarum auctorem habet; ille conscelerato homines aut malos genios consulit: hic & viuus & mortuus clarissima omnium voce ac laudibus cumulatur; ille & viuens & mortuus fœdissimis contumeliis ac bellis laceratur.

Ac tametsi tyrannus opes, honores, imperia, firmam valetudinẽ, gladiatorium corporis robur, multarũ magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; illamque ipsam quæ tyrannis maxime metuenda est, flexanimam eloquentiam habeat, nihilo tamen sanior aut melior, sed eo deterior futurus est: opibus enim abutitur ad explendas libidines; imperiis ad aliorum libertatem opprimendam; robore ad obeunda facinora; scientia ad impetitos circumueniendos, & ad omnia sacra, pfana turpiter permiscenda. Hæ tamen tot ac tam egregiæ dotes, optimo principi si Dei munere & concessu tribuuntur, Deum aliquem cœlo demissum putes.

Quid autẽ ad hęc q̃ diximus cõfirmanda exemplis opus est, cũ tant⁹ fuerit vbiq; tyrannorũ metus, tantum odium, vt etiã homines de schola ac fœminæ certatim ad illorũ cædem conspirarent? nã Aristoteles, nõ Stagirita, sed is q *Dialecticus* dicebatur, Sicyoniæ tyrãnum sua manu necauit: Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni, maritum: neque eri im opes ac potentia coniuratos à cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorũ opib. ac potentia conferantur? quadraginta legio-

legiones in prouinciis, ac tres in Italia constituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nusquam terrarum tot principes cæsi; quinetiam præfecti prætorio interdum eos, quorum custodes erãt, in ipso prætorio trucidarunt: vt Chærea Caligulam tyrannum: prætoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati gesta legere, ac tyrannos ex ipsa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fustibus latronum in modum ad necem vsq; coram patris ac plebe verberari; deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: statuas etiam tyrannorum accusari, ac damnatas carnificibus quasi ad supplicium tradi: quidenique ipsa de sepulcris detracta, in fœdissimas cloacas proiici; leges & edicta lacerari, arces & domos superbas solo exæquari; memoriam denique ipsam obliuione sempiterna deleri: vt talibus exemplis principes posteri pestes illas abominarentur.

a Plutarch. in Arato ac Timoleonte.

Ac tametsi tyranni dũ viuerent, laudatores suos habuerunt, quos ad mendacia p̃miis allicerent: mortuis tamẽ tyrannis laudes & orationes laudatorias cõcisas ac lacratas, ac p̃ his cõtumeliosissima scripta etiã ad amplificationẽ prodiisse legimus; adeo vt ne vni⁹ q̃dẽ libelli fragmentum exstet de laudibus tyranni cuiusquam. Quæ res tyrannos quamdiu viuunt, ad insaniam & furorem perducit; quum intelligunt, se plebi ac inimicis ludibrio esse futuros. Ac tametsi putant animos vna cum corporibus, imo ante corpora, quæ odoribus perfusa diutissime perstant, interituros; quamdiu tamen viuunt, iam sentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur; crudelius etiam Nero: qui sæpius optauit vt se moriente, imo adhuc spirante, terrarum deflagratio consequeretur. b Eam ob rem Demetrius, is qui Poliorcetes vsurpatur, pro Athenienssium cõmodis ac libertate bellum suscepit, vt ex eorum scriptis immortalem gloriam consequeretur, cum intelligeret Athenas esse veluti speculam orbis terrarum, vnde clarissima fax eluceret: nec illum opinio fefellit: sed

b Suetonius tradit: Neronẽ, dicente quodã in sermone communi, Ἐμοῦ ζῶντος γαῖα μιχθήτω πυρί, correxisse, ac dixisse, Ἐμοῦ δὲ ζῶντος γ. μ. π.

primum se vitiis inquinari passus est, ab iisdem à quibus antea laudatus fuerat, contumeliosissime suum nomen dilacerari sensit.

At si quis putet tyrānos, quia veræ laudis gustū nullū habent, minus q̄d de se posteritas dicat aut sentiat curaturos, miserrime tamen viuunt, si vita dicēda est eorū q̄ perpetuis terroribus exagitātur, & acerbissimos dolorū stimulos sentiunt, cum se vitamq; suam, vxores item, liberos, propinquos, familiares, in perpetuo discrimine versari vident: neq; n. fieri potest vt qui subditos odit ac metuit, & quem omnes oderunt ac metuunt, diu consistere possit. ita fit vt si ab hostib. lacessitus fuit, momēto à subditis oppugnetur, ac ne amicis quidē cōfidat, sed eos ob leuissimā suspicionem necari iubeat, vt de Nerone, Commodo, Caracalla, cæteris q; tyrannis, pditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrannum irruit, & eodē impetu: vt in Phalarim, Heliogabalū, Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias sordidissime pateretur, quam ei mori liceret. Ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirāt, vt fertur de Caracalla, qui Iulium Maternum mathematicum rogauit quē in imperio sibi successurum putaret (id enim tyrannorum commune est, vt Chaldæos ac dæmones rerum gerendarum habeant consultores) vates Macrinum fore per literas respondit: q̄ quidē literæ in Macrini man' inciderunt: is igitur sibi metuens, Caracallam ex insidiis occidit. Commodus vero quum sicarii manus euasisset, eos omnes quos ad cædē consignarat, tabulis cōscripsit, quas cum Martia concubina casu reperissent, seq; eo numero comprehensam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta; quibus perspicitur tyrannorum œruicib. mille pericula, mille mortes impendere.

Regis autē, id est, optimi principis, conditio illis plane cōtraria est, quippe cū subditis tanta consensionis fide &

de & amicitia coniungitur, vt ꝓ eius commodis ac salute caput, vitã ac fortunas ꝓfundere nõ dubitent; eumq; carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare ac augere studeat: vt Xenophontem videmus sub Cyri persona; cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit, iustissimi ac fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendũ, & ad imitandum propõsuisse: & quidem Scipioni Africano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi; cũ manib. semper teneret diuinam illam *Cyropædiam*, atq; in tantum profecit, vt omnes non modo ætatis suæ reges ac principes; sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ, ad eius ædes in quib. rusticari solebat, ꝓpius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cum ipse piratas vim illaturos sibi putaret, ac familiã armaret, vt temeritatem eorum consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superaret; piratæ proiectis armis supplices petierunt vt illum adorare ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo ptincipe barbarissimos piratas (quanquam ne barbari essent, sua virtute perfecerant) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus?

Scipionis Africani laus.

Quis autem Princeps adeo stupidus ac demens, qui lætitia incredibili non afficiatur, si audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem cõplexos fuisse, propter eam quam de sua probitate ac iustitia apud omnes opinionẽ excitarat, vt maximis contentionib. vrbes certarẽt, ad quã illarũ sepulturę honos potissimũ deferri oporteret, nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quam singulis id permitteretur? Cuius item tyranni malitia ac simulatio tanta est, quem Plinii Panegyricus non adigat ad furorem? cum enim Traianum omni genere laudis ita cumulasset Panegyristes, vt nihil addi posse videretur: periodum ita concluſit: *Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quam vt Dii immortales Traiani vitam imitarentur.* Quæ amplificatio ametsi cum impietate coniuncta est; quis tamen dubitat,

quis

quia à clarissimo viro in optimum principem proficiatur; & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis salute templa omnia complerentur; qui cum Diis hac conditione in solemnibus precationibus paciſci consueuerat, vt se seruarent si Reipublicæ vtilis esset? Quem etiã tyrannum Agesilai gloria non stimulet, audientem ab Ephoris mulctatum esse ob id tantum, quod vnus omnium Spartiatarum oculos ac voluntates in se cõuerteret? Quis princeps Aristidis *Iusti* cognomentum non cupiat & optet? certe quidem multo illustrius ac laudabilius est, quam Poliorcetarum, quam Fulgurantium. Contra vero, quis, cum Phalaridis aut Caligulæ, aut Neronis facta narrantur, iracundiam, aut cum miserabiles eorundem exitus, lætitiam cohibere potest?

Hæc igitur optimorum principum ac tyrannorum detestabilium extrema, sunt omnibus perspicua: sed nõ ita facile diiudicatur princeps, cui cũ vtrisq; multa communia ac bona malis temperata & confusa sunt. Incidũt enim sæpe causæ q̃ propter locorum, aut temporũ, aut personarum varietatẽ, principes ad aliquid impellunt; quod aliis quidem tyrannicũ, aliis vero laudabile videatur: ne quis tyrannidem seueritatis finibus terminandũ sibi putet, cum seueritas in principe sæpe laudabilis, sæpius etiam necessaria sit; vel quod arces ac præsidia quærantur; vel quia imperandi maiestate sit terribilis, quæ multo laudabiliora sunt, quam preces tyrannorũ. Quãobrem rectissime ab [a] Iurisconsultis decretum est, eos qui precibus tyrannorum obligationem contraxissent, semper restitui posse, iis tamẽ qui iubente optimo principe idem facerent, restitutioni locum non relinqui.

[a] *L. si per importunitatem, quod metus gr. noscit. l. 1. quod metus caus. c. conuenior. 23. q. 5. Ioan. Andr. in cap. infinuante, qui clerici vel mo-nachi.*

Quæ vero bellis ciuilib. scelera, proscriptiones, cædes, stupra, incestus perpetrantur, ad Rerumpublicarum interitus aut conuersiones, non ad tyrannidem spectant: neque enim aliter fieri potest in violenta cõuersione, vt in ipso Romanorũ triumuiratu, aut etiã in Imperatorũ creatione, & nostra ætate Cosmo Medice Florentinorũ principatũ ineunte contigit. Is enim Alexandro Medice

pro-

propinquo ſuo aduerſariorum cõſpiratione occiſo, cohortes ad corporis cuſtodiam adhibuit; arces exſtruxit, præſidiis vrbem muniuit; tributa ac vectigalia noua imperauit: quæ medicamenta plebi quidem & licentia populari abutentibus violenta, ſapientibus vero ſalutaria viſa ſunt; præſertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerum multitudine periclitante; & in eos ciues qui millies in eum tyrannum coniurauerant, qui tamen iuſtiſſimi ac prudentiſſimi principis laudem eſt adeptus. Nam ſæpe contigit, vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac felicitate nimia perierat, acerbitate alterius acſeueritate ſuſtẽtaretur. Domitiani crudelitatẽ Senat⁹ populuſque Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta reſcidit: is tamen Prouinciarum omnium vna voce laudatus eſt, propterea quod nunquam antea Proconſules, Præſides, cæteriq; magiſtratus à ſordib. & corruptelis[a] puriores fuiſſent. At cum Nerua q eius imperium exceperat, à ſeueritate ,pcul abhorreret, omnia in miſerrimum ſtatum delabi; iura proſtitui; iudicia peruerti; tenues potentiorum iniuriis opprimi: tunc cens Fronto Conſul illam quam in Domitiano prius damnuerat crudelitatẽ ac tyrannidẽ, votis ardentib. optauit.

a *Tranquill. in Domitiano.*

Cum vero princeps plebis furentis animos ac licẽtiã acerbiſſima ſeueritate quaſi freno indomitam beluam coercet, non debet illa ſeueritas *tyrannis* appellari; ac ſæpiſſime is qui tyrannidẽ inuaſurus eſt, furore plebis ad potentiorũ opes minuendas abutitur: ita fit vt potentũ bona ac plebis gratiam, vno conſequatur & eodem tyrannidis actu. Omnium tamẽ deteſtabilium tyrannorũ nulli minus exſecrandi ſunt, quam qui ad plebis ſubleuandam inopiam locupletes extenuant ac proſcribunt.

Qui vero principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem, prudentia vacuam, laudant; næ ipſi inopes à conſilio, ciuili ſcientia vacui, laudibus & otio abuntur; cum eiuſmodi facilitas multo magis metuenda ſit, quam principis ſumma ſeu ſeueritas, ſeu crudelitas, ſeu auaritia. Et quidem maiores noſtri prouerbio iactabant

tantillud; *Ex homine callido ac malitioso bonum regem fieri*: quod delicatis auribus eorum qui non rationibus, sed falsis opinionibus omnia metiuntur, absurdum videri possit. Nam stulta principis minime mali facilitas ac benignitas facit, vt adulatores ac fures Rempublicam deprædentur; ac sceleratissimis & impudentissimis quibusque honores, imperia, magistratus sine delectu tribuantur. Ita fit vt tenuibus sua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur; scelera vero ac flagitia multa maneant: tum sordibus & corruptelis magistratuum, tum etiam principis facilitate sceleratissimo cuique impunitate proposita: deniq; sub tali principe publica priuatorum commodis cedunt, ac plebs ipsa potentium libidine & auaritia oppressa iacet; perinde vt in corporibus humanis ab ægrotantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere solent.

Certe quidē exemplis ad id comprobandum historiæ tū Græcorum, tum Lationorū abundant; sed domesticis vtamur nunquā n. calamitiosior exstitit Respublica, quam regnante eo Carolo, qui ab ingenii stupore, Simplex vsurpatur. Floruit etiā sub Frācisco Maiore imperiū hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artibusq; omnium incredibili varietate; idque potissimum aliquot ante annos quā moreretur, cū ætas ingrauescere iam sua; nec vlli affabilem se aut facilem cuiquā præberet; sed canes aulicos ac impudentes homines longe à se repelleret; præmia, magistratus, honores, sacerdotia, bene de virtute ac republica meritis tribueret; largitiones vero ita regeret, vt eo moriente fere millies sestertiū id est, decies septies centena aureorum nostrorum millia, in ærario publico restarent, præter trimestria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Respublica tunc obærata fuit, præterquā Heluetiis & argentariis Lugdunensibus, vt in officio retinerentur: pax item aut societas cum omnibus principibus ac populis, atq; etiam imperii finibus ad portas vsque Mediolani prolatis; regnoq; ipso

imperatorum ac doctissimorum hominum multitudine redundante. Successit patri Henricus II. cuius bonitas ac facilitas tanta exstitit, vt nulla vsquam maior: sed cum vix annos duodecim sceptra tenuisset, omnia pessum iere: neque enim tanta principis benignitas dicam an simplicitas, rogationem cuiusquâ repudiare potuisset: ita exhausto breui ærario, magistratus ac impera mercatoribus proscripta sunt; tributa acerbissime exacta; sacerdotia amplissima in homines sordidissimos collata; graues ab hostibus acceptæ offensiones; imperium suis finibus tantopere deminutum, & accisum vtra q; Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpissimę pacis actione penitus amitterentur: ac moriente Henrico, Respublica ære alieno grauissime oppressa iaceret: certe quidem ex rationibus publicis, fere vicies millies sestertium Rempublicam debuisse constat; quanquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quod si regis Henrici facilitas seueritatem, lenitas acerbitate, largitio parsimonia quadam temperata fuisset; ac pro molli & fracto magnum & excelsum animum gessisset, bene beateq; vixissemus, nec in eas pertulimus calamitates Respublica incidisset.

At medium illud, dicet aliquis, cum tenere cuique difficile est; tum vero principibus, quos perturbationes variæ è medio cursu reuocant, difficillimum. Demus certe medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimium inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vno esse non potest, inter obliquarum infinita millia consistit, raro à sapientibus, vix vnquam à principibus attingi, multo tamen commodior est in omni Republica seueritas, quam simplex, illa stupori similis, lenitas quæ flagitiorum omnium ac scelerum alumna: quæ vt inueterinace Augusto nimia fuerat, sic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum imperium euerterat, nisi Seueri Afri, deinde Alexãdri Seueri acerbitas & imperandi maiestas Rempublicam iacentem erexissent, cum maxima bonorum omnium cõsentione.

Quod

Quod igitur à maioribus cõtritum vetuſtate prouerſum accepimus; *ex improbo & malitioſo viro bonum principem fieri*; ad eam quam diximus interpretationem reuocandum eſt: alioqui verbum illud ſui proprietate nõ *ſæuitatem* modo, ſed etiam impietatis extremum ſignificare videtur, quod maiores noſtri *malum* dixere: ſic Carolus Rex Nauarræ *malus* dicebatur; quo principe nullus ſua ætate ſceleratior exſtitit. Non igitur principẽ nimia ſeueritate immitem eo ipſo tyrannum cenſere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, diſſeramus illud etiam; *an bono viro liceat manus afferre tyrannis.*

De meſchant homme bon Roy.

An liceat manum inferre tyranno, eoque caſo, omnia eius acta, decreta, leges, reſcindere. Cap. V.

Tyranni vox ignota, pleroſque [a] impulit in errorem, & in perniciem principum multorum armatis. Proprie ſignificari diximus eum, qui ſociis ac ciuibus, inuitis, non cooptatus à principe, non ſuffragio populi, non ſorte, non hæreditario iure, non teſtamento, non iuſto legitimoque bello, non ſingulari quodam cœleſtique oraculo creatus, in Rempublicam inuaſit. Hunc leges & antiquorum [b] ſcripta occidi iubẽt; & maxima præmia interfectoribus proponunt: nobilitatis inquam ſtemmata, ſtatuas, coronas, bona denique ipſius tyrãni: eos enim *patriæ*, vel vt Cretenſes loquuntur, *matriæ liberatores* eſſe iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem occupauiſſet, ab improbo ſeiunxerunt: neque enim Reipublicæ libertatem ac ſociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac ſpecie fas eſt; cũ etiam legibus, quæ de imperio latæ ſunt [c], capitale ſit maieſtatis ius vllũ vſurpare. ¶ Hoc igitur fixũ maneat, eum ab vniuerſis & ſingulis occidi licere, qui vel regi legitimo poteſtatem extorqueat; vel in populari aut optimatum ſtatu, pro ſocio principem ſe ſua vnius auctoritate ferat. ¶ Sed inter Græcos ac Latinos non cõuenit, an ſine cauſæ cognitione, an vero rebus plane

a Bart. non ſatis apte decem conſtatis tyrannum probari ſcribit, in tract. de tyrannia.

Quis vere tyrãnus.

b Plutarch. in Arato ac Timoleonte.

Iuſta tyranni cædes.

c Iuſti ſacri affines, de diuerſis referentis. Cdt. vt dignitatum ordo.

Disceptatio locorum Iure

„perſpectis ac iudicatis id fieri debeat: nam lex Valeria
[2] Plutarch in Publicola. „tyrannum occidere [2] cuique permittit; deinde occiſi
„cauſam diiudicare: quæ certe lex ſuis quibuſdam funda-
„mentis nititur, cõfirmatur. prius enim Reſpublica tyrã-
„nidis facibus deflagratura ſit, quam incendiũ ſemel cõ-
„ceptum reſtingui poſſe videatur. Quis tyrãnum cohor-
tibus armatũ in ius vocaret? quis arces ac propugnacu-
la tenentem comprehenderet? nõnne præſtabilius eſt
vim adhibere, quam legis actiones nimis religioſe con-
quirentẽ, leges vna cũ imperio perdere? At lex Solonis
[b] Plutarch. in Publicola. huic [b] omnino repugnat: iubet enim eum iudicio ſiſti ac
„iudicari, qui tyrannidem affectarit; quæ lex ſua etiam æ-
„quitate ſuſtentatur: quia pleriq; innocentes ac boni ci-
„ues prius aduerſariorum ſcelere ac iniuria, tyrãnidis ſpe-
„cie occaſuri ſunt, quam de rei veritate quæratur: mortui
Conciliãt ſibi hæc. „vero ſemper in eo genere locũ obtinent iure cæſorum.
Sed lex vtraque ſibi concors videatur, ſi Solonis ſententia ad eum referatur, qui tyrãnidis affectatæ reus, nec arces occupauerit, nec plebem ſeduxerit, nec cohortibus armatus fuerit: Lex autem Valeria ad eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant; qui arces muniunt; qui milites conſcribunt. Et quidem Furius Camillus M. Manlium Torquatum tyrannidis affectatæ reum in ius vocari
„& cauſam dicere iuſſit, nec inauditum necari permiſit.
Brutus vero & Caſſius Cæſarem inauditum & nihil tale cogitantem, in ipſo Senatu in clariſſima populi luce tru-
„cidarunt. At Solon qui nimis religioſe dicam an ſuper-
„ſtitioſe cum legitimo iure tyrannos prius iudicari, quam
„occidi vellet; Piſiſtratum ſe viuo ac ſpirante Athenarum
„tyrannidem occupantem vidit. Harmodius vero & Ariſtogiton Piſiſtrati liberos, neglecta lege Solonis, priuata auctoritate interfecerunt.

Hic plurimæ quæſtiones occurrunt; *an tyrannus qui ni libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poſſit, ſi populi ſuffragiis poſtea creandum ſe curauerit?* nam illa creatio, tyrannidis confirmatio quædam ac ratihabitio
„eſſe videtur: iure tamen occidi licere ſtatuo & quidem

citra

extra legis vllius actionem: nisi tyrannus exarmatus abdicarit, & vt priuatus quisq; ciuis iudicio seipsum stiterit; quia non potest id ciuium consensione factum censeri, quod erepta libertate fiat; etiamsi tyrannus supplici rogatione populi suffragia captet; vt Sylla; qui exercitu fretus, ac legionib. in vrbem admissis, Dictatorem se in annos LXXX. Valeria lege dicendum curauit (negat Cicero legem fuisse) vt item Cæsar anno post Syllam trigesimo sexto Dictator perpetuus lege Seruia factus est; & Cosmus Medices, qui exercitu coacto post Alexandri Quinquiem eadem, senatum Florentinorum, vt se Ducem perpetuum crearent, adegit; tanta vi tormentorum emissa, vt non aliter senatus suæ ac ciuium saluti consulere potuerit, quam Ducis illius creatione.

Quod si tyrannorū liberi ac propinqui longissimo tem-
porum, puta centum annorum decursu, arreptā à proauis tyrannidē continua successione sine interruptione
teantur, ac iustis imperiis Rempublicam moderentur;
non debet illud imperiū tyrannidis appellatione veniēnā diuturna [b] illa præscriptio remporū legitimæ creationis vim habet. Quod autem diximus, iura maiestatis præscribi non posse ad priuatos spectat; qui iura maiestatis, stante Republica, vsurpare conantur: non in consuetudine totius Reipublicæ. Diximus *sine interruptione ac interpellatione*, id est, si nulla in tyrannum eiusque liberos conspiratione, nulla intercessione ciues impetantis possessionem perturbauerint: ex eo enim quodammodo perspicuum est, eius imperiis spontecies acquieuisse; ac iustum principem comprobauisse. Intercessio vero nō minus factis, quam verbis explicatur: cuiusmodi est factum Aquilę Tribuni plebis, qui coronam statuæ Cæsaris impositā spectante populo detraxit; nec quicquam fremente Cæsare, qui deinceps amicis, quib. honores aut imperia tribueret, subiiciebat illud; *Si per Aquilam*[c] *licet*. Hæc de tyranno, seu vir bonus, seu improbus sit, qui nullo iure in Reipublicæ summum imperiam inuolauerit.

[a] *l. si per impressionem, & l. qui in carcere, quod metus, & ibid. DD. & glos. in l. 1. quod iussu. c. conuenior. 23. q. 8. Io. Andr. in ca. insinuantes, qui clerici vel vouentes.*

[b] *l. hoc iure §. ductus aqua, de aqua quoti.*

[c] *Tranquil. in Cæsare.*

Sed huius disputationis præcipua q̃stio est, de eo principe, q vel suffragio populi, vel optimatum, vel legitima successione, vel iusto bello, vel sorte, vel oraculo cælesti principatũ adept⁹, iura diuina & humana peruertit: an eiusmodi principẽ, qui loquendi cõsuetudine *tyrãnus* vocatur, interficere liceat? Plerique certe diuini & humani iuris interpretes[a], fas esse tradunt; ac nõnulli duo verba secũ dissidentia cõiungunt, scilicet *regẽ tyrannũ*: quæ disciplinæ florentissima imperia fundit⁹ euerterunt. Vtigitur q̃stionis huius nodum dissoluamus, monarcham à principe, & ciues à peregrinis, ea quã prius dixim⁹ ratione, seiungere necesse est: quia plurimũ refert vtrũ à ciue, an vero à peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcherrimis omnibus factis nullum illustrius est, quam vitam, famam, ac fortunas tenuium ac innocentiũ hominum ab iniuria potẽtiorum defendere ac tueri; quando iudiciorum aditus omnes obsidentur: sic enim Moyses Israelitarum Imperator ciues crudelissima seruitute oppressos liberauit: sic etiã Hercules ille, qui pene terrarum orbem emensus, monstra teterrima, id est, tyrannos, incredibili virtute necauit, populosque innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit; ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus est; & cum eius posteri amplissima imperia innumerabilibus seculis tenuerunt, tum vero cæteri Herculis imitatores, Dio inquam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Aristogiton, *tyrannorum interfectores & magistri* sunt appellati. Eam ob rem *Temircutlus*, quem nostri *Tamerlanem* vocant, Tartarorum Imperator, cum bellũ indixisset Baiazeto Turcarum principi, qui Constantinopolim obsidione cinxerat, professus est, se ad castigandos tyrannos nulla accepta iniuria venisse: & quidem trecenta millia Turcarum nõ modo fudit ac pstrauit, sed etiam principem eorum catenis vinctum in caueã belluarum in modum cõiecit.

Nec refert vtrum peregrinus aperta vi aut clam tyrannum, an vero iudicio damnatum morte afficiat; laudabilius tamen est, comprehensum vti latronem ac parricidam,

[a] *Paris de Puteo in Syndic. vbi quæri, an liceat occidere regem tyrannum. Andr. Isern. in tit. quæ sint regalia, Thom. Aquinas in 2.2 q.24. artic. 2. Mart. Laud. in tract. de princip. § 3. Ang. de Clauas. in summa, ver. seditio. q. vlt. Ant. in summa tit. 4 ca. 2 §. 1. DD. in l. decernimus de sacrosanct. Eccl. Bar. in tract. de tyrannia.*

<u>ridam pro scelerum ac flagitiorum immanitate, carnificibus torquẽdum permittere, quam militari supplicio plectere.</u> Tenemus igitur illud, *peregrino cuiuis licere tyrannum*, id est, *omnium vocibus infamẽ, ac suorum rapinis, cadibus & crudelitate nobilitatum, interficere.*

Nẽ tyrannum quouis pacto interficere fas sit.

Idem ciui quoq; licet in eum qui in populari aut optimatum statu princeps est, nec tamen iura maiestatis habet: quales principio fuerunt Imperatores Romani, & his temporib. Duces Venetorum, Genuensium, Lucensium; si sua potestate ad ciuium cædes, stupra, rapinas abutentur, siue aperta vi, siue Senatu iubente id fiat, vt aduersus Neronem & Maximinum factum legimus: nam vterque à senatu capitali supplicio, nullo tamen iudicio constituto, damnatus est: & quidem ille, vt more maiorum audacter, ac ruinibus ad necem vsque dedecorat: quia non erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ summa potestas, vt antea demonstrauimus: nec prope monarchia, sed [a] principatus dicebatur: iameth Seneca Neronem discipulum sic loquentem inducit: *Ego mortalium omnium solus electus sum, vt essem Deorum in terris legatus: ego vitæ necisque arbiter; in me vno positum est, quid de conditione ac statu cuiusq; decernendum sit.* Hanc quidem potestatem Nero vi ereptam Senatui populoque Romano sibi vindicabat, iure tamen non habuit: cum esset principatus, perinde vt in Aristocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes auctoritate sua sæpe coercuerunt; ac de principatu [b] Adulphum & Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium est de regibus Lacedæmoniorum; post constitutam à Lycurgo Rempublicam, quos magistratus sæpe mulcta, interdum etiam capite damnarunt, vt reges quoque Danorum ac Suecorum sæpe de imperio in exilium aut in carcerem deiecti sunt: quia summum imperii ius in optimatibus ac senatu, non in regibus ipsis positum sit: quales etiam fuisse dicuntur singularum Galliæ ciuitatum principes, quos Cæsar *regulos* vocat; qui capitis causam interdum dicere cogebatur. Quamobrem Ambiorix,

[a] *Tranquillus in Caligul. Tacit. in proœmio.*

[b] *Anno 1298 & 1400.*

Leodiensium princeps totiusque exercitus Gallorum imperator, sic de se ipse loquitur: *Nostra, inquit, iussa eiusmodi sunt, vt non minorem in me populus, quam ego in populum potestatem habeam*: quibus verbis intelligitur, summum imperium in eiusmodi regulis non fuisse: tametsi fieri non poterat vt parem haberet cum populo potestatem, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiam si iura maiestatis non attingant, si tamen sceleribus ac flagitiis inquinati, magistratuum animaduersione castigari nequeant; sed opibus ac potentia ad bonorum exitium abutantur, de medio tollere non modo peregrinis, sed etiam ipsis ciuibus semper licuit ac licebit?

Quid faciendum in monarchia summa.

Quod si monarchia quædam est summa, vnius potestate constituta, qualis est Francorum, Hispanorum, Anglorum, Scotorum, Turcarum, Moschouitarum, Tartarorum, Persarum, Æthiopum, Indorum, & omnium pene Africæ & Asiæ imperiorum, vbi reges sine controuersia iura omnia maiestatis habent per se: nec singulis ciuibus, nec vniuersis fas est summi principis vitam, famam, aut fortunas in discrimen vocare: seu vi, seu iudicio constituto, id fiat: etiamsi omni scelerum ac flagitiorum, quæ in tyrannos conuenire ante diximus, turpitudine infamis esset. Nam quod ad iudicium attinet, nulla magistratib. ac multo minus priuatis in summum principem potestas est; cum non solum ab eius vnius omnia omnium imperia pendeant, sed etiam eo præsente magistratuum & collegiorum omnium potestas conquiescat[a]. Subditis igitur principem iure rogare, aut in ius vocare, iudicium ve de vita, fama ac statu illius constituere, si nefas est; si denique nulla clienti in patronum, seruo in dominum iurisdictio est, quonam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantum quisque viribus ac ferro, sed quantum iure possit, quæritur. ¶ At nō solum is qui principem necauit[b], perduellionis reus est, sed etiam is q tentauit; qui opem[c] consiliumve attulit[d], qui texit, qui voluit, qui cogitauit[e]: quod certe factum leges tantopere execrantur, vt cū quis in reatu scelerū omnium conuictus,

a in c. de mutu. in magistratuū inter se officiis, lib 3.
b l quisquis, ad l. Iuliam maiestat. C.
c l. 1. ad l. Iul. maiestat.
d Bald. Salic in d.l. quisquis.
e DD. in l legitationis, de penis. & in l. si quis non dicam, tapere, de sacrosc.

ictus condemnationem sua morte prœuenit, integro ac illæso [a] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitatē violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus [b], ac prius iudicatus, quam accusatus esse videatur. Ac tametsi cogitationes hominum flagitiosorū nulla pœna leges psequantur, sed eatenus de dicto factove foras in scelus erumpunt, si, quem tamen violandi principis praua cogitatio ceperit, etiamsi nihil tentauerit, hanc tamen cogitationem [c] capitali pœna plecti oportere, iudicarunt. Certe quidem nostra ætate, cum nobilis homo regem Franciscum I. occidere se voluisse Frāciscano sodali religiose cōfiteretur; & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset, rex tamen à fraterculo sceleris admonitus, confitentem reum comprehendi, ac iudicibus curiæ Parisiorum istiusmodi; à quibus capitis damnatus est. nec vero iudices id metu fecerunt, cum optimi ac clementissimi regis edicta impune & quidem sæpissime recusarent. Henricum item Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cum occidere velle videretur, & in eum ensem exseruisset, capitis pœnas dedit; tametsi furiosum hominem vbique leges [d] à pœna excusant, cum ipso furore plectatis, torqueatur.

[a] l. vlt. ad l. Iuliam maiest. ff. & § pœnales. de actio. Institut.
[b] d. l. vlt. ad l. Iuliam, in fine.
[c] D.D. in l. si quis non dicam rapere. de sacrosanct. & in d. l. cogitationis.
[d] l. illiterati, de offic. præsid.

Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorū auctores fuisse, vt accuratissime saluti ac dignitati cōsulerent, sacris legib. & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorū Palæstinam totā ferro ac flamma vastarat; Hierosolymā expugnarat; templū incenderat; sacratissima vasa expilauerat, cętera militib⁹, q cędes stupris, stupra cædib. miscebant, diripienda dederat; regē ipsum trucidarat, vrbē deniq; totam ac mœnia solo exæquarat: postremo populi reliquias, quæ tātæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, & quidem in Chaldæam abduxerat: neque satis sibi factum putans, suam statuam ex auro conflari, ac in loco publico ab omnibus adorari, quoties tuba exaudiretur: recusantes in ardenti fornace viuos concremari [e] iusserat: quæ cum in

[e] Dan. c. 6.

Iudæam allata fuissent, sanctissimi [a] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonosoris liberorumque salute vota conciperent; ac precarentur à Deo opt.max. vt tamdiu superstites regnarent, quamdiu cœlorum orbes circa terram circumagerentur. Et quidem Deus ipse Nabucodonosorem seruum suum appellare non dubitauit, ac potentissimum orbis terrarum [b] principem effecturum se testatus est. Quis autem tyrannorum quotquot vsquam terrarum exstiterunt, cum isto comparandus sit, qui suam statuam tam crudeli proposito supplicio coli iuberet? Attamen vates sanctissimus, quem ex oracluo Deus ipse afflauerat, Sedechiæ regis Iudæorum perfidiam, aduersus Nabucodonosorem, cuius erat ipse fiduciarius, verborum acerbitate abominatur, ac iustissime interemtum fuisse lætatus [c]. Quid Saul? num sacerdotes omnes crudelissime mactauit, quod vnus eorum Dauidem fugientem hospitio excepisset? num Dauidem innocentissimum principem, quo tot victorias de hostibus retulerat, occidere sæpe conatus est? at eo ipso tempore quo Dauidi pestem & exitium intentabat Saul, bis in eius potestatem incidit: & cum à militibus strenuissimis, quib. imperabat, increparetur, quod hostem omnium acerrimum, quem facilime necare posset, occidi non pateretur, proposita regnandi certa minimeq; dubia spe, consilium illud execratus est, *Egone*, inquit, *regem Deo sacrum violari patiar*? quinetiam regem ipsum se persequentem protexit; ac ne violaretur, acerrime obstitit, cum prætorianos milites vino ac somno sepultos euigilari iussit: cum autem Saul ab hostibus cæsus esset, miles aliquis caput ipsius amputauit, ratus se Dauidi rem gratissimam facturum: eum tamen qui sacrum caput amputarat, nulla interposita mora necari mandauit, & mortuum regem sine simulatione luxit. Atqui rex illum iustissime ac diutissime persecutus erat, qui & rerum gestarum gloria clarus, & regis ipsius gener; legionibus etiam hostium ad quos inuitus se receperat, ipso rege potentior factus: deniq; rex ab eo

a *Baruch.c.1. Hieremiæ c.29. vers.7.*

b *Hierem.c.25. & Ezech.29.*

c *Ezech.ca.29.*

Samuele Deo iubente designatus fuerat, ac numinis diuini spiraculo [a] afflatus; nihil tamen contra regem ausus est, sed in exilium proficisci maluit, quã regi exitium intentare. Qui autem inter Hebræos, summa vitæ integritate ac doctrina cæteris omnibus præstant, Essæi inquã, reges subditis sacros esse oportere [b] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissime vetat, principé populi sui aut magistratu verbo violare? quanto magis eorum vitæ insidiari? ac ne de optimis tantũ lata videatur, de vniuersis cõcepta lex [c] est: quanquam ne vllo disputationi aut ambiguitati loco relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur.

[a] li 2. Samuel. ca. 23.

[b] Ioseph. de bello Iudaor.

[c] 1. Petri 2. 17. & 1. Timoth. 2. & ad Rom. 13.

Quę cũ diuinis & humanis legib. perspicua sint, argumenta cõtraria refellere, hominis est & literis abutentis & otio. Quẽ admodũ igitur eos, q. an Deo sit necne dubitãt, nõ argumẽtis, sed pœnis acerbissimis refellere oportet, ita quoq; statuendum est in eos, qui pernitiosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quanquam qui Theologorum [d] eruditissimi habentur, non modo no licere putant subditis, principes tyrannidis specie occidere, sed ne verbo quidem violare fas esse, nisi singulari Dei oraculo iubeantur; vt Iehus, qui Dei iussu ad regnum Israelitarum vocatus est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem à stirpe deleret [e]. Antea quidem omnes illius impietates ac scelera, pphetarum etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima supplicia, ciuium exilia, cædes, pscriptiones, atque adeo Iesabelis reginæ nefaria sortilegia patienter pertulerat; nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus, parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis: cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regum liberos, prẽter alios principes, ac Bahalis, i. Solis sacrificulos internecione deleuit: ipsam q; reginam de arce præcipitem, & canibus lacerandam dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum oraculo cœlesti prodium, cum improborum ciuium pernitiosis cõiurationibus nihil habet commune. ¶ Et quidem cum Germanorum Principes pro suscepta religione propugnare, & ad-

[d] Martin. Luther. Calvin. in Ioã. & in Instit. c. vlt li. 4. sect. 31 Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris ciuitas scribit in reges, qui iam prima fuerunt, animaduerte re, cæteris non item.

[e] lib. 4. Regum cap. 6 & 10.

„ aduersus Carolum V. Imperatorem arma capere decre-
„ uissent, Martinum Lutherum consuluerunt, num id in-
a Skidanus. „ re diuino liceret; ille negauit[a]: neque tamen princi-
bus id persuasit. Itaque funestum bellum Reique pu-
blicæ calamitosum susceptum est, cum ingenti princi-
pum ac ciuium strage: quia iusta causa nulla videri po-
„ test aduersus patriam arma capiendi: quanquam si Ca-
„ rolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam op-
„ pressisset, cum iura maiestatis non haberet, iure occidi
poterat, vt antea docuimus. Sed neque Lutherus eam
adhibuit, atq; haud scio an percepit distinctione, nec pu-
tauit eundē tuisse Caroli ac principum omniū, paucis-
mis quibusdam exceptis, cum republica consensum: sed
perinde respondit, atq; si Carolus summam imperii solus
haberet: multo minus igitur aduersus regem arma ca-
pere fas est. Lex diuina filium necari iubet, si vel paren-
tem leuissima contumelia affecerit; nam etiamsi pater
latro, parricida, impius erga Deum & patriam exstiterit,
suppliciis quidem omnib. dignus sit, nō tamen filio pa-
rentem violare fas est: quia nulla tanta impietas est, nul-
b Quintilia- nus pater, in de- clamat. c in Offic. lum tantum scelus, quod sit[b] parricidio vindicandum.
At cum Cicero eandem quæstionem disceptaret[c], *patriam parentibus dixit esse cariorem.* Princeps igitur quem
patriæ parentem iure dixeris, patre ipso carior; quippe
immortalis Dei munere concessus, & sacer cuique esse
debet: quantacunq; tyrannide ciues opprimere cohe-
tur: iussa quidem ipsius, quæ cum diuinis ac naturæ legi-
bus pugnant, repudiare quisque potest; ac prius magno
animo ac forti mortem opperire, quam pareas, si tuga
„ saluti consulere non possis. ¶ O quanta sit tyrannorum
Le tyran qui tire trop. d In Politic. Bartan tractat. de tyrannis: ty- rannum di- cunt a tyros id est, fortis, ut ipse interpreta- tur. futura multitudo, si tyrannos subditis occidere liceat,
„ quam multi innocentes ac optimi principes suorum cō-
spiratione perituri! nam qui tributis ac vectigalib. plus
æquo ciues vrget, *tyrannum* vulgus appellat; & qui con-
tra populi voluntatem quid imperat: vt[d] Aristoteli vi-
sum est, & qui cohortes prætorias aduersus improbos
habet: aut si coniuratos vitæque suæ insidiatores sup-
plicio

ficio afficit. Quę vero seueritas optimis principibus fuit ea est, si ab ipsis ciuibus à quibus potissimum seruari debeant, tyrannidis specie occidi possint? Non quod cę- » Tyrannus absit
teris principibus non licere purem persequi, ac de me- » sine principe interficiatur,
dio tyrannos omnes si fieri possit, vno tollere & eodem » ne licet subditis non
impetu, vt antea diximus; ciuibus tamen ac subditis non » licere statuo. Quanquam Diogenes vrbane, vt omnia, ac
facere, cum Dionysium iuniorem de tyrannidis arce depulsum Corinthi cū histrionibus summa securitate publico in loco lasciuientem competisset; *Na*, inquit Diogenes, *indigna teipso conditione vteris*: & *Gratiam*, inquit Dionysius, *habeo maximam, quod meam vicem grauiter ferus*. hic Diogenes; *An vero, malum, tui commiseratione id à me diciputas? Ego vero tantam felicitatem tibi inuideo; qui, cum seruili & abiecto animo sis ac semper fueris, dignus eras qui in tyrannidis arce miserrimam vitam traheres, exitumque pari similem haberes: nunc tamen cum summa trāquillitate animi nobiscum viuis, & viuis securus!* Hæc ille.

Quis autem carnifex addictum supplicio crudelius torqueat, quam metus? metus inquam mortis, infamię, cruciatus? sunt illæ vltrices furiæ, quæ tyrannos agitant, ac sempiternis terroribus diu noctuque excruciant, tum inuidia, suspicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes secum dissidentes, mentem de sanitate deturbant; ac multo acerbius lauciant & pungunt, quam crudeles domini seruos vinculis, fustibus ac tormentis exulcerare possint. Quid item miserius tyranno contingere possit, quam subditis omnes disciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quam dementes ac stupidos, bestiarum in modum efficere velle? quam vbique exploratores & alienæ vitæ speculatores habere? qui, quæ dicantur, quæque fiant ab vniuersis & singulis audiant, videant, olfaciant, atque etiam intimos animi sensus scrutentur? quid fœdius, quā quos amore ac benevolentia secum & inter ipsos conciliare debeant, eosdem à se ipsis disiungere, vt mutuis odiis ac dissidiis pareant? Quis tot animi doloribus ac perturbationibus lan-

languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar *miserorum portum*; Theophrastus *miseriarum exitum*, id est, τῶν λυπηρῶν ἀνάδυσιν appellat; neuter quidem superstitiosius, quia corporibus animos superstites esse non putarent: multo minus id reputant tyranni, quorũ mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur.

Tyranni sæpe aliquos habent in deliciis.

Sed fere semper tyranni quosdam habent in deliciis quibus quasi spongiis, ad exhauriendum sanguinem abutuntur, quos populus cum furere cœpit, comprehendere, lacerare ac distrahere solet: vt Tiberius Scianum, Nero Tigillinum, Dionysius Philistum, nec ita pridem Henricus rex Suecorum Georgium Preschonem; quos à furente plebe correptos ac discerptos legimus. Sic Antoninus Caracalla eos omnes qui se ad fratris parricidii impulerant, quasi rẽ grauissimam populo facturus, trucidari iussit: nec mitius adulatores suos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni sæpius plebis insidias ac furores euaserunt. Sin ab ipso tyranno coniurati cædem auspicarentur, nõ amici tantum, sed etiam vxores, liberi, propinqui, crudeliter necabantur: nam post Hieronymi Siciliæ tyranni cædem, omnium amicorum ac propinquorum secuta clades est; & in fœminas quoque inaudita crudelitate sæuitum; statuæ deiectæ; omnia edicta rescissa, non tantum iniqua, sed etiam vtiliter constituta; ne vlla vsquam exstarent vestigia tyrannorum: sæpius tamen quæ laudabilia fuerunt, probari solebãt. Inde illud Ciceronis [a], *nihil vsitatius quam tyrannorum acta valere, & eorum tamen interfectores in cœlo collocari.* Idem tamẽ alibi, *Magnũ*, inquit, τῶν [b] πολιτικωτάτων σκεμμάτων, *veniendum ne sit in consilium tyranni, si is aliqua de re bona deliberaturus sit.* ¶ Sed quæstionis vtriusque eadem ratio est: nam si tyranno de rebus honestis deliberari, consilium impartiri nefas est, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quoque ac decreta vtiliter abrogare necesse fuerit, aut tyrannidem ratam habere: certe ve-

[a] lib. 14. ad Atticum, ep. 16.

[b] ciuilium quæstionum.

rorum

rum bonorum consensus plurimum valet ad acta ty-
rannī sancienda ac stabilienda; quæ alioqui sola tyran-
nidis opinione ruitura essent. At sæpissime tyrannorum
non modo vtilia, sed etiam iniqua quæ sunt, rata sint
oportet, si salvum Rempublicam esse volumus. Itaque
quod Thrasybulus Athenienſibus post eiectos triginta
tyrannos; Aratus Sicyoniis, cæso Nicocle: idem M. Tul-
lius Romanis, occiso Cæsare, suaserant; legem scilicet
Amnestias, id est, omnium iniuriarū obliuionem; ac ty-
rannorum acta valere iusserunt: nec aliter lapsa erigi nec
recta diu stare Respublica potuisset. Quæ igitur acta
Neronis ac Domitiani traduntur, à senatu rescissa fuisse,
ad perpetua quædam edicta pertinent: quæ quod sem-
piternam iniquitatem haberent, nisi abrogarentur, reb.
recte constitutis interitum essent allatura. Quid autem
quinquennio Neronis illustrius? quid aptius? quid meli-
us? eo qdem Traianus optim⁹ princeps, in bene gerē-
da Republica Neroni parem fuisse neminem iudicauit.

His consentanea est Iurisconsultorum disciplina [a],
quæ successores tyrannorum ad ea quæ iuste promi-
serunt, fecerint, obligari voluit, cætera rescindi. Ita
Constantinus Magnus, [b] quæ Licinius tyrannus inique
decreuerat edixerat, vna lege abrogauit; cætera confir-
manda putauit. Idem ipsum à Theodosio & Arcadio
factum legimus, cæso Maximo tyranno hac lege: QVÆ
tyrannus contra ius rescripsit, non valere præcipimus; legiti-
mis eius rescriptis minime impugnādis. Actam etiam lar-
gitiones Maximi, & ea q̄ in flagitiosos ac nihil de Re-
publica merentes effudisset, reuocarent; magistratus,
imperia, curationes indignis adimerent; decreta quo-
que ac iudicia conuellerent; ea tamen quæ sine fraude
ac Reipubl. detrimento acta fuerant, infirmari nolue-
runt [c]. Hæc verba, sine fraude, quæ in lege Theodosia le-
gimus, ad tyrannorum propugnatores & proxenetas
pertinent; ne quis bello ciuili aut vigente tyrannide ex
alterius incōmodis sua comoda augeda sibi putet: vt cu
de Mediolani principatu armis decernerētur, cui⁹ parte

Gaili

[a] *Hanc quæstionem varie tractat Bart. in l. prohibere. §. plane, quod vi. & in tract. de tyrannia, num. 23. & sequent. Iason. in l. 1 col. 3. de constitut. Cor. cons. 278. li. 3. Alberic. in l. 2. §. exactis. de origina iuris. Matth. Lauden. in tract. de restitut. q. 4. Felin. cap. ad audientiam, col. 1. de constitut. Innocent. cap. 29. Felin. in cap. cum mulier. de sponsal. Cod. Dan. Barbat. in rubr. de sent. Bartol. in aut. ingressi, de ingred. C. Dec. de reformand. in quæ sub tyrannis. C. Hæc aliena. C. Theod. pro. C. Lucubrationes*

Galli, partem Hispani, partem Veneti, cætera Sforziadæ sibi vindicabant, & quantum quisque vi & opibus; tantum iure valeret; Iason Iurisconsultus, qui partes Hispanorum fouebat, bona Triuulcii Gallicarum partium ducis, veteratoria fraude obtinuerat: postea fusis Hispanis, Triuulcius Iasonem de iniusta possessione depulit, præposita Iasonis ipsius disciplina.

Neq; tamen in eo genere tanta vis esse debet legũ ac edictorum, quanta æquitatis ipsius, quæ nullis legibus coerceri potest: sed eorum religioni arbitrioque relinquenda, qui ex rerum, temporum ac personarum infinita varietate singula metiri; & quid quemq; cuiq; dare, facere oporteat, prudenter in conformanda Reipublicæ disp icere possint. Illud tamẽ meminisse oportet, nõ eandẽ singulorum vtilitatem esse oportere, quæ vniuersorũ; sed publica priuatis anteferenda, nisi summa quadam æquitate ac ratione priuata niti videãtur: vt si quæstores in ipso belli ciuilis ardore, aut vigẽte tyrannide, aut legitimis hostibus arces ac ciuitates inuadentibus, pecuniam publicam numerare cogantur, illud acceptũ Respublica ferre debet: sic enim iudicauit curia Neapolitana [a] debitoribus Reipublicæ, qui Caroli VIII. Regis Francorum quæstorib. debita publica numerauerant: neq; vero aliter facere potuisset Gallis, regno Neapolitano ac summa rerum potientib. At si debitores nulla petitione antecedente, aut pacti cũ hostib. debiti partem numerauerint, vt summæ totius acceptilationem ferant, non modo totius summę debitores, sed etiam maiestatis reos esse perspicuum est. Illud igitur teneamus, *acta legitima tyrannorum & hostium Reipublicæ rata esse oportere.* ¶ Qui autem omnia cõuellunt, aut tyrãnorum interfectoribus præmia largiuntur, vt ipsi regnare possint, opinione ac spe decidũt. neque n. salui esse possunt, nisi coniuratos ac parricidas sui principis, quantumuis tyrannus exstiterit, supplicio afficiant; vt prudenter Seuerus Augustus, quo omnes Pertinacis Augusti interfectores aut coniurationis suspectos, capitali pœna damnauit: quod certe factum incre-

[a] *Afflictus in decisio. Neapol. 149. & 150.*

incredibilem illi tum gloriam attulit, tum etiam diutiſ- a Herod. in Pertinace.
ſime imperandi ſecuritatem a. Ita quoque Vitellius non
nostrum Galbæ patricidas, ſed eos etiam qui ab Othone
cædis præmia ſupplici libello popoſcerant, prolatis li-
bellis ſupplicio affecit: quin etiam Theophilus Impera-
tor Græcorum, eos qui patrem occiſo Leone Armenio
Imperatorem fecerant acciuit, quaſi ampliſſima præmia
laturos; deinde contractos vnum in locum mactari iuſ-
ſit: quo facto plerique cædis minime conſcii, præmiorũ
illecebris eo deducti, pœnas dederunt.

Illud etiã crudelius, ſed tamen ad Imperantis ſecuri-
tatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis liber-
tũ capitali ſupplicio damnauit; quia Neroni ſibi gladio
iugulũ petenti, opẽ attuliſſet: tametſi rem grauiſſimam
patrono faceret, q carnificis manib. & crudeli ſupplicio
maiorum illũ eripiebat. Hæc quidem non tyrannos mo-
do, verumetiam reges optimos feciſſe legimus, non tam
vt ſuæ ſaluti quã occiſorum dignitati conſulerẽt; vt qui-
dem Dauid aduerſus eum, qui occiſi ab hoſtib. ſoceri ca-
put amputatum ad ſe detulerat: & Alexander Magnus
Darii patricidam acerbiſſime torquendum carnifici de-
dit, q ſuo principi manus intuliſſet, cuius tamẽ caput ac
vitam Alexander iuſto bello petebat. Certe quidem re-
ges noſtri, nulla re magis ſancti ac inuiolabiles ſuis ciui-
bus fuere, quã q propinquorum ac gentilium ſalutem
non minus quam ſua tuerentur; tametſi nonnullos per-
duellionis cõuictos in ipſis carcerib. ac poteſtate habe-
rent. Nam Ioannes II. Dux Alenzonius bis ex eadem
maieſtatis cauſa capitis damnatus, quod cũ hoſtibus ad-
uerſus regem Carolum VII. remquepublicam conſpi-
raſſet, vtriuſque iudicii pœnas clemẽtia regis euaſit: ple-
rique nimiã regis lenitatem accuſabant: ſed non intelli-
gunt reges, nõ tam propinquos quã ſeipſos eripere ſup-
pliciis, nec tam alienæ quam ſuæ conſulere ſaluti: & cum
gentilium ſanguinem effundi vetant, ſuo ſanguini par-
cere. Imperatores quidem Græcorũ, ac Turcarum prin-
cipes, proximorum cædibus ac ſuppliciis regiam ipſam

infestarunt, nec tam de propinquis quã de se ipsi supplicia sumserunt : certe quidem Philippus Cominius in Commentariis prodidit, annis non amplius XXXVI. octoginta regiæ gentis principes mutuis cladib. ac supplicijs in Anglia occidisse. Reges item Castiliæ puras à parricidio manus continere non potuerunt : vt enim omittam ea quæ recenter facta commemorantur, rex vnus in ea gente sex fratres crudeli parricidio peremit, at principum securitas nulla maior esse potest, quam vt subditi persuasum habeant, sanctos & inuiolabiles esse oportere : quamquam Reipublicæ plurimum interest, stirpem regiam sacrosanctam esse : ne sublatis principibus Respublica concidat, aut inexplicabili seditione perturbata, distrahatur, vt suo loco dicemus.

Quæ cum ita sint, prudenter Seleucus Asiæ Rex, qui captum Demetrium Poliorcetem, bellicis laudib. clarissimum, nec liberum abire, nec occidi passus est : alterum enim impietatis erga socerum, alterum imprudentiæ fuisse. Ita Hugo Capetus Carolum, quẽ in hac vrbe Laodunensi post diuturnam obsidionem pontificis Laodunensis fidia ceperat, Aureliorum arce concluſit, ne principatu à parricidio proximi, qui cum cognatione coniunctus esset, auspicaretur, ac regiæ stirpi parendum esse doceret. Cadelius aliquanto Henricus I. Anglorum, qui Robertum fratrem captiuum, & quidem natu maiorem ex culari, sempiternisque carceribus coerceri iussit. Necidem Christiernus huius Friderici Daniæ regis pater, eum quem de regno deiecerat, post exilium redeuntem in arce Calemburgi concluſit ; in qua cum annos XXV. exegisset, priuatus interiit. Eadem pietate Ioannes Suecorum Rex, qui nunc sceptra moderatur, erga Henricum fratrem vsus est ; quem à populo repudiatum, se remque publicam perturbaret, carceribus continere cogitur : nec aliter Elizabetha Anglorum regina Mariam Scotorum reginam, ad quam totius insulæ principatus iure pertinere Scoti contendunt, diuturna captiuitate continet, vt suæ Reique publicæ saluti consulere, ac

de-

dm aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus, restituere velle videatur.

Hic occurreret aliquis, periculosam esse captiuorum huiusmodi custodiam: atq; hęc prępcipua causa fuit, quāobrem Carolus rex Neapoleos, Romano Pontifice suadente ac impellente Conradinū Manfredi filium, eadē qua Ptolomæus postremus, Ægypti rex crudelitate Pōpeium post Pharsalicam fugā necari iussit, cum diceret, *mortuos non mordere*: sed neq; hic exitium effugere, neq; ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt: sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non sine eorum qui parricidium illud perpetrauerant, ignominia sempiterna perierūt. Certe maiores nostri, cum Ioannem Burgundiæ Ducem, Ludouici ꝓpinqui Aureliorum Ducis parricidium in ipso iudicio temere confitentem ac prę se ferentem pœnas effugisse perspicerent; principum cædem plerosque deinceps impune laturos, recte iudicarunt. Nam Ioannes publica fide accepta, vulneribus confossus interiit; ac cædis illius auctores impune inuaserunt.

De *Aristocratia*. Cap. VI.

Aristocratia *Reipublicæ forma quadā est, in qua minor pars ciuium in vniuersos & singulos ciues summa potestatis ius habet.* Atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quod in paucorum statu pars minor ciuium in populari maior imperat: vtrique tamen in eo cōuenit, quod qui summū imperādi ius habent, omnib. q̄dem sigillatim imperare possunt, collectim non possūt. Igitur monarchia eo præstabilior est ac illustrior, q̄ vnus vniuersis ac singulis imperādi i⁹ habet. q̄ animaduersione singulari dignū mihi videtur. Vt autē monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrānide cōsistit: ita quoq; Aristocraticus status aut ad dominatū, aut ad legitimā potentiā, aut ad paucorū opes spectat, quā ꝓpterea Græci *Oligarchiā* appellarūt; eiusmodi fuit Athenis tyrannorum triginta; Romæ Decēuirorum

Rerum publicarum differimen.

legibus ferendis, ac postea Triumuirorum Reipublicæ constituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam oppressserunt. Aristocratiam vero proprie optimatum statum, id est, optimorum ciuium concessu terminatæ runt. *Nam qui ea faciebant*, inquit[a] Cicero, *quaque dicebã multitudini iucunda esse volebant, Populares: qui autem ita gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur.* Hæc ille, vt causæ inseruiret.

[a] *Pro Sestio.*

Superius diximus, ad intelligendã Reipublicæ cuiusque formã, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momenti. Neque vero Respublica ex optimo genere ciuium conflari potest. Id enim vel sorte fiat oportet, vel ciuium suffragiis, vel tertio quodam modo ex vtroque apto; vituti quidem cum fortuna nihil commune est; nec adrum honestarum cõsultationes casus admittitur. Quo si populus ad hæc ipsa virtutis suffragia cieri placeat, dissimiles, id est, optimos, non seligent; sed quam mame similes, id est, stultos, improbos, impudentes; cu boni ac sapientes viri, si modo sunt aliqui, minimum ficiant vbiq; ciuium numerũ. Quid autẽ turpius, qu sapientium decus ac dignitatem pẽdere ab insipientiu iudicio dicam, an temeritate? Demus tamen esse bon aliquot ac sapientes in ciuitate viros, conspectum ce fugient improborum ac desipientis multitudinis; tamẽ si ad comitia venient, seipsos sapiẽtes iudicabu Ita quidem Lactantius Firmianus in septem Græcor sapientes vrbane iocatur; qui quidem desipiebant, si iudicio se sapere arbitrarentur; multo magis si alioru id est, stultorum opinione tales haberentur. Quo quis Latinos veteres in eo genere putet imitandos, v exercitu conscribendo, qui rerum bellicarum laude rissimus esset, delectum auspicaretur; & sui quam mame similem cooptaret, secundus tertium, hic quartu atque ita consequenter vir virum legeret, quem mame rebus gerendis idoneum iudicaret; idque toties ret quoad optimatũ numerus impleretur; optima dem ratio videretur imperii bonorum ac fortium vi

rum initio constituendi: sed quis modum ac numerum bonorum terminaret? aut quis Reipublicæ sponsor futurus esset, optimum quemque sui similem potius cooptaturum quã filium, quam fratrem, quam propinquũ, quam amicum? & vt fiat, si tanta paucitas est vbique bonorum, quis illos ab eorum multitudine, quos improbos ac stultos iudicarent, tueretur?

Demus tamẽ illud, selectorum numerum qui optimi sint, Rempublicam initio cõstitui posse, quam diu in eo statu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, si nulli sint, atque haud scio an fuerint vnquam antea status optimorum: cum enim Pythagorei tyrannos aliquot Italię in rectam imperandi viam deduxissent, ac breui futurum sperarent vt populares status & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur; vt quibusdam in locis perfecerant; populares homines imperandi cupidi, potentiam sibi specie virtutis eripi cum perspicerent; plebem in Pythagoreos & audacissimum quemq; in optimos armauerunt, ac pecudum in morem crudeliter mactarunt; cæteros in concilium coeuntes, exceptis admodum paucis, viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoreorum maximos in Italia tumultus commouit.[a]

[a] Polybius lib. 2.

Siue igitur optimi, siue flagitiosissimi, siue ditissimi, siue nobilissimi, siue egẽtissimi, siue bellicosissimi summũ imperium teneant, modo ciuium pars minor exstiterit, *Aristocratiam* appellamus. Partẽ ciuium minorẽ nõ certo numero definire necesse est; cum numerorum sit infinita varietas, quæ in nullius cõprehensionem cadit. Nã si decem millia ciuium, ex quibus centum ciues summam rerum habeant, si quidẽ in comitio sexaginta ciues cõcordes sint in lege ferẽda, reliquis ciuib. quadraginta, qui participes sunt maiestatis; itemque nouem millibus ac nõgentis, qui ab imperio excluduntur, collectim legẽ dabunt; singulatim vero decẽ millib. ciuium iidem sexaginta collecti simul imperabunt; nec propterea ius maiestatis ad sexaginta ciues contrahetur: sed quia in omni

cœtu & collegio legitimo maior pars vbique potior est, sequitur vt sexaginta concordes, reliquis quadraginta, singulis, tum vniuersis imperare possint: nisi lege de maiestate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter se consentientes, cæteris potiores sint; quemadmodum in omnibus fere collegiorum legibus ac institutis [a] præcipi videmus; qua quidem ratione sexaginta quatuor ciues reliquis triginta sex superiores erunt.

a *l. vlt. quod cuiusque vniu.*

Igitur in optimatum statu ciuium paucitatem spectare nihil est necesse, modo ii, qui in cæteros dominationem habent, dimidio pauciores sint vniuersis. Nam si demum centum millia ciuiũ in Republica, ex quibus decem millia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Aristocratia dicetur, vt si ex decẽ millibus ciuium mille ciuibus imperium detur: nam in vtroq; numero decima pars in reliquos omnes imperium habet. Nam quo pauciores fuerint, eo stabilior erit ac diuturnior optimatum status modo ne dissideant à se ipsi. Nam Pharsaliorum & Lacedæmoniorum Respublicæ; quarum altera viginti, altera triginta ciuium principes ex optimis fere selectos habebat, ex infinito pene ciuium numero, diutissime floruerũt. Epidaurii centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant [b]. Vetus item Massilienſium Respublica ad huius Celticum, omnium quotquot vsquam exstiterunt Reipublicarum, iudicio Ciceronis, optime constituta, sexcentos summo imperio præfecerat; ex quibus tum senatores creabantur, tum etiam quindecim magistratus quibus tresuiri quasi Prætores præibant. Idem iudicium est Rhodiorum ac Thebanorum, posteaquam populare imperium ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri potest, si optimi ciues haberi non possint. Itaque T. *Flaminius proconsul*, inquit Liuius [d]. *eam partem ciuitatum Thessaliæ potiorem fecit, cui salua tranquillaque omnia magis esse expediebat.*

b *Plutarch. in Apophthegmatib. Græcorum, & Strabo.*

d *lib. 34.*

Quam rationem Andreas Doria in cõstituenda [e] Genuensium Republica secutus videtur. Is enim de ciuium consensu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum

e *anno 1528. Genuensium status.*

plebeiis eorum ciuium, qui sex in vrbe domos habe-
rent imperii participes fecit; ac plebeios earum familiarũ
lege nobilitauit: optimatibus ita cõscriptis in singu-
los annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobili-
tate cooptandi potestatem fecit. Concilium ex optima-
tibus CCCC. Reipublicæ in singulos annos præfici vo-
luit; quorũ suffragiis Dux ipse & octouiri, in duos annos
creantur: quod quidem collegium octouirorum cum
Principe, *Dominationem* appellant; quoniã maxima quæ-
que in Republica tractare consueuerint; nisi quid grauio-
ri occurrat, quod Senatus cognitionem postulare videa-
tur. Senatus autem centum virorum suffragiis occultis
optimatum in singulos annos creari solet. Octouiri, exac-
to magistratu, Reipublicæ toto biennio procuratores
sunt; ac deinceps in octouirorum collegium, quamdiu
vixerint, admittuntur: qui vero Duces creantur, perpe-
tuum exacto magistratu, Reipublicæ procurationem ha-
bent; & ad collegium octouirorum semper aduocari so-
lent. Præterea Imperatorem vna cum Tribunis militari-
bus quadraginta, qui annua potestate vrbanis legionibus
præessent, iisdem optimatũ suffragiis fieri placuit. Quod
ad iurisdictionẽ attinet, peregrinos arcessere solent; præ-
torem inquã, vna cum duobus legatis; quorum alter fi-
scalis, alter crimina tractat; tum quinque viros priuatorũ
iudiciorũ in biennium, quã ipsi *rotam* appellant, omnes
peregrinos. At Septemuiri litibus extra ordinem defini-
endis ex albo ciuium accipiuntur; item Syndicatus quin-
queuirorum qui quæstiones exercent, tum aduersus Du-
cem, tum etiam aduersus octouiros exacto magistratu; e-
dicto propalam posito, si quis ciuium iniuriam ab illis
accepisse queratur, quod si nemo questus fuerit, innocẽ-
ter exacti magistratus decretum datur.

Status Genuatum.

Eodem ipso anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popu-
larem statum eiecto pontifice commutarunt. Antea
quidem seipsos in libertatem vindicare proposuerant,
nec se Ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri

profitebantur; nihil tamen audendũ sibi putarunt, quoad de principatu non modò inter Ducem ac pótificem, verumetiam pontificem inter ac populum oborta esset contentio: tunc nouandæ religionis studium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occasionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita, concilium ducentorũ virorum cum summa ppetuaque potestate stabilierunt; præterquam quod populus iubendæ legis ac maiorum magistratuum creandorũ, tum etiam pacis ac belli ius sibi reseruauit; quæ ad iura maiestatis antea pertinere diximus. Iam vero ex optimatibus ducentis Senatũ perpetuum sexaginta virorum, & ex eodẽ Senatu XXV. viros cum perpetua potestate secretiori consilio præfecerunt, qui totius Reipublicæ arcana tractarent. Postremo quatuoruiros magistratus annuos popularib. suffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præessent. Geneuates igitur hoc maxime differunt à Genuensibus, quod hi concilium CCCC. virorum ac Senatum sexaginta virorum, cum reliquis magistratibus, altero quoq; anno, mutare consueuerunt: illi perpetuum concilium, senatum item ppetuum vtrumq; fecerunt, salua tamen ciuibus in singulos annos censura, quæ acerbe exigitur: quo fit vt Geneuatum Respublica stabilior sit, & conuersionibus seditiosisque nouationib. minus opportuna. Creatio vero optimatum ac senatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuensium ac Venetorum; sed mortuo senatore, alius ex optimatum ducentorum cœtu in senatũ, & ex iis qui origine vel assumtione ciues sunt, in cœtum ducentorum subrogatur, nulla nobilitatis aut census habita ratione; sed solius virtutis ac illæsæ existimationis: quod apud Lacedæmonios factum legimus.

Heluetiorum status. Eadẽ fere est Heluetiorũ, pter pagos quinq; minores, Reipublicæ forma: vt apud Tigurinos & Bernates, quorũ exemplar Geneuates secuti videntur: nisi quod Senatus vterque mutabilis est, & suffragio sodalium qui ex opificibus coalescunt, vulgo Zunfft appellant, creatur:

sunt

nt autem eius generis sodalitia, XI. Schafusæ, XII. Tiguri, XV. Basileæ: quorum suffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo tresve ad senatū constituendum eligūntur. Ita concilium maius exsistit, ducentorū quidem Tiguri, CCXLIIII. Basileę, LXXXVI. Schafusæ: Senatorum autem Tiguri quinquaginta, Schafusæ XXVI. Basileæ LXIII. qui vero sodalitiorum suffragio leguntur, maioris concilii auctoritate confirmantur, siue senatores fuerint, siue magistratus. Id tamen singulare est, q̄ senatores dimidia sui parte mutantur, reliquis munus cōtinuatur in annum cōsequentem, vt nouos senatores decet. anteactis ac gerendis instruant ac erudiant. Basilienses v. senatus anni consequentis senatores substituere solet, ne Respublica à consilio, velut à mente, deseratur: deinde Burgomagistros cum Tribunis trib. Tiguri, duobus Basileæ; quibus nouem viri adiunguntur, ac simul coniuncti XIII. virorum collegium constituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio & arcana concreduntur: nec vlla de re ad senatum, aut ad concilium maius, nisi de XIII. virorum auctoritate, ferri consueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præest vnus Burgomagister. Item nouē senatores Tiguri ac Schafusæ publica iudicia disceptant ac finiunt: in cæteris pagis prętor Imperialis, cum tribus senatoribus, easdem quæstiones exercet: nec vero quisquam in senatum cooptatur, qui aut infamis, aut spurius sit.

Ex quibus perspicuum est, ciuitates optimatum imperio moderatas, stabiliores esse quam populares: idque potissimum apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos sodalitia nullum suffragiorum in Republica ius habent: sed ad opificia regenda tantum coeunt quatuor ciuitatis cuiusq; decuriones: sexdecim centies summæ integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici possit, quotannis seligunt: à quibus triduo ante pascha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducentum apud Bernates creatur: cuius concilii suffragiis *Anoerius*, quem ipsi

Schultheissen appellant, cæteriq; magistratus fiunt. Senatus vero XXVI. virorum apud Bernates, aut XVIII. apud Lucernates, ab iis quos dixi XVI. viris, decurionibus quatuor & Auoerio eligitur, annua quidem potestate apud Bernates, semestri apud Lucernates. Iudices enim à quatuor decurionibus & quæstoribus creantur, & à senatu cõfirmantur, qui primas prouocationes disceptant: secundę prouocationes disceptantur à sexaginta viris, q ex senatu cõstant, & XXXVI. viris quos senat⁹ ipse creauerit: postrema prouocatio disceptatur in maximo concilio ducentûm optimatum, cuius princeps est Auoeri⁹: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem fere ratio nitur in concilio ducentûm optimatum creando, à quo deinceps senatus XXIIII. virorum, item Auoerius, cum quatuor decurionibus eliguntur.

Quibus rebus intelligitur, statũ quidẽ eiusmodi optimatũ esse, sed populariter tẽperatum: quia ciuib. omnib. ad omnes magistratus, imperia, sacerdotia, curationes aditus patet, nisi sortes & anteactæ vitæ infamia aut furor, rerumve gerendarum extrema imperitia vetaret. Illud etiam populare est, quod omnes magistratus fere annui sunt: quæ temperatio potentium ac tenuium in capessendis honoribus, Rempublicam efficit multo firmiorem ac stabiliorem, quam si patritiis aut locupletiorib. tantum honores communicarentur; quos contra plebeii perpetuis certationibus dissidere consueuerunt: eoque magis apud Heluetios, vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, delata, plebeii dominationem arripuerunt; ac paulatim ad optimates summa rerum delapsa, exceptis quinque ciuitatib. montanis, statum illum moderatione quadam populari melioribus quàm cæteri legibus ac institutis temperarunt: Nam fere optimatum status patricios, aut nobiles; aut locupletes tantum ad honores & magistratus, cæteris exclusis, admittit. ¶ Plures tamen optimatũ Respublicas ex patritiis aut antiquioribus familiis, quam ex locu-

bcupletibus constitutas accepimus; vt Respublicas Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac prope omnes Græciæ ciuitates:[a] post Lysandri victoriam populari statu sublato, XX. aut XXX. viris summa vbiq; tributa potestas est. Ciuitas item Venetiarum, quam puram Aristocratiam esse demonstrauimus, item Rhagusorum, Lucensium, Augustanorum, Norimbergensiũ, optimatum Respublicas ex antiquis ciuium gentibus constituerunt. Nam Rhagusii, quos antiqui *Epidaurios* appellabant, post euersam a Gothis Epidaurum, Rhagusam eodem proxime loco fundarunt; & cum ab Albanæ regulis desciuissent, Aristocratiæ formam ex nobilissimis ciuibus instituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar secuti; quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quam Veneti studio prosequuntur: nam Venetorum patritiis cum plebeiis iura connubiorum communia sunt; Rhagusiorum patriciis non item: ne Rhagusio quidem nobili peregrinam nobilem sibi despondere licet, nisi à Zarafi aut Cantaro ciuitate originem duxerit; aureosque numos mille in censum retulerit. Sunt autem XXIIII. gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperii participes; ex his gentibus familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum concilium trecentorum circiter optimatum coalescit, qui modo XX. annum attigerint; illic creatur senatus L X. ciuium, consilii capiendi causa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, si rem litemve trecentis aureis ampliusve æstimauerit; tum etiam in publicis, in quibus de ciuium capite, fama, fortunisve agitur; præter secretius consilium XII. virorum cum annuo principe, seu rectore ciuitatis, & quinque libellorum magistris, quos ipsi *prouisores* vocant; sex consules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac XXX. viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentùm aureorum summam non egrediuntur. Sunt & alii minores magistratus, de quibus suo loco. Certe quidem hæc Respublica, omnium quas accepimus, purissimam & ab omni popu-

[a] *Thucydides & Plutarch. in Lysandro.*

Status Rhagusiorum.

populari temperatione remotissimam Aristocratiã colit.

Lucensium status.

Eodem quoque statu moderata Lucensium ciuitas, antiquiores tantum familias ad imperii societatem admittit, quæ rarissimæ sunt: tametsi anno circiter MDLV. censa fuerunt quinquaginta ciuium millia præter fœminas. Ex optimatibus creantur senatores CXX. cum annua potestate; ex senatoribus decemuiri cum principe, quem ipsi *Vexilliferum*[a] appellant. In his summa Reipublicæ consistit: cæteri magistratus censuram, præturam, quęsturam gerunt, de quib. suo loco. Nunc satis opinor ad id quod quærimus: varietate exemplorum proposita, quæ qualesque sint his temporibus Aristocratiæ percipiuntur.

[a] Confalonier.

Imperij Germanorum forma & status.

Et quoniã pleriq; imperiũ Germanorum monarchiã esse & sentiunt, & affirmant; eripiend' est hic error: tametsi breuiter antea nõnihil, sed nunc copiosius disserendũ videtur. Satis q̃dẽ persuasum est, à Carolo Magno Rege vsq; ad Henricũ Aucupem, sumam Reipublicę, imperiũ successorio iure ad proximũ quemq; Caroli nepotẽ fuisse delatum; Caroli v. stirpe sublata, monarchiã suffragio Principum ab Henrico Aucupe deferri cœpisse: sed quoniam fere semper accidit, vt ii ad quos suffragiorum ius in Republica pertineat, iura maiestatis imminuant; id quod potissimum in Republica Venetorum, cuius regia potestas erat, contigisse diximus: ita quoq; creatores Principis Germanorum iura maiestatis in sese paulatim transtulerunt; quod quando contigerit, scripsisse video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere solent, vix vnquam percipiuntur; nec nisi conuersione secuta, sentiuntur. Neminem autem esse arbitror, qui cum animaduertit, trecentos circiter Principes Germanorum ac legatos ciuitatum ad conuentus coire, qui ea quæ diximus, iura maiestatis habeãt, Aristocratiam esse dubitet: leges enim tum Imperatori, tum singulis principibus ac ciuitatibus; tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi, deniq; iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama ac fortunis omnibus Imperatoris

toris, principum, ac ciuitatum iudicare possint, dãdi ius habent.

Comitiorum autẽ rationem tripartito inire solent, vt partem quidẽ ferant septemuiri, quos dixi Principis electores creatores, cum ipso Principe, partem cæteri principes, partẽ legati, qui à liberis ciuitatib⁹, q̃ *imperiales* dicũtur, mitti cõsueuerũt; ab his imperii leges ac decreta omnia q̃ *recessus* appellantur, sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia omnium suffragia eadẽ sint, vel septẽuiri cũ cæteris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cũ septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici Principes numero vincebant, cæteri Principes qui Romanæ religionis ritus iampridem deseruerunt, Ratisponenses conuentus quos Carolus V. Imperator habuit, anno MDXLVI. grauãte tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam filii familias ac proximi Principum Germanorum, suffragii nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint principes Imperii, quorum certus est numerus, eorum q̃ Duces, Comites, Marchiones, Landgrauii, Burggrauii, Barones, Episcopi, Abbates appellãtur. Tametsi enim Lotharingiæ Dux iura suffragiorũ habet cũ Principib. Imperii, eius tamen propinquus, & quidem eiusdem gentis Comes Vallimontis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec ius suffragiorum, nec in Principum consessu locum obtinent, sed inter filios familias censentur.

Putabam ego quidẽ antea Principes ac ciuitates Imperiales habere iura maiestatis, nec alienis imperiis ac legibus, sed iure tantum fœderis ac societatis inter se obligari; quemadmodũ Heluetii inter ipsos singulas habent ciuitates, ac imperia à se inuicẽ diuisa: sed ab hac sentẽtia discessi, cũ ꝓpius animaduerti, Germanorũ conuentus summum ius maiestatis habere, nec tãtum Principes sed etiam ciuitates mulcta, exilio, proscriptione, ac pœnarũ iudiciorumq; acerbitate Principes ac ciuitates coercere, quinetiam ipsos Imperatores de imperio deturbare ac deiicere; vt Adolphum inprimis & Wenceslaum: leges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non modo

modo Principes ac ciuitates, sed etiam ipsum Imperatorem tenere.

Iam vero decē circulares cōuentus, qui in singulis prouinciis coguntur, vniuersitatis comitia sequuntur; rogationes illuc referunt; leges illinc accipiūt ac decretis parēt. Principes autē ipsi post Imperatorē initiatum & inauguratum, Imperii, non Imperatoris se fiduciarios esse profitentur; Postremo iudiciorum omnium priuatorum, quæ aureorum XL. summam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialē: ab eadē curia manant imperia, iussa, executoriæ tabulæ ad principes, ad magistratus, ad senatum vrbis aut prouincię cuiusq;. Hæc vero constat Iudicib. quatuor ac viginti; quorum prætor est vnus ex Principibus cū annua potestate: delectus autem habetur ex ordine decem prouinciarū; si qua Principibus aut ciuitatibus inter ipsas controuersia obortiatur, siue de finibus, siue de capite, fama ac fortunis agatur, Imperialis curiæ iudices quæstionem exercēt, nisi optimatum imperii vniuersitas, ad eos quos dixi conuentus causæ cognitionē reuocarit: vt quidem decretum est in comitiis, quæ Augustæ coacta sunt anno MDLV. vt si qua prouincia, Princepsve, aut ciuitas aduersus Germanos arma ceperit, iudicium cōstituatur apud ordines Imperii, quæ in eam causam Vormatiæ indicta fuerunt. Iisdem comitiis Principibus omnibus Imperii interdictum est, ne exercitum conscriberent, neue arma caperent ad auxiliares copias Principum peregrinorum, grauissima subiecta pœna. Sanctius etiam interdictum legibus quæ de Imperio latæ sunt[a], ne quis Princeps, aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet. ¶ Postremo Princeps ipse comitiorū, idemque Imperator, ac veluti caput optimatum cōuentus in vnum veluti corpus & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperii maiestas, sed in optimatum consensu inest. Nam cæteri qui summam Reipublicæ potestatē habent, Principes, Duces, & Comites creare; at Imperator à Ducibus & Principibus creari solet.

[a] lib. 2. cap. 21.

et. Quo igitur modo rex idem & subditus esset? cliens patronus? vasallus imperii, idemque monarcha? Ipse idem literas me legisse memini, [a] quib. Princeps quidam amicus ac fœderatus Francorum, Mommoranciũ, magistrũ equitum admonuit, iustam esse regi Henrico de Carolo V. Imperatore, ac de Rege Ferdinãdo conquerendi causam apud Saxoniæ Ducem, & Comitem Palatinum, Imperii vicarios; quod contra leges Imperii, contraq; morem maiorum, literas regis Henrici ad Imperii ordines à se interceptas reddi vetarét; ac episcopũ Moguntinũ Imperii Cancellarium, cui munus illud incumberet, quo minus id faceret, prohibuissent; eius tamen rei summa cognitio penes est conuentus ipsos. Illudetiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum est, anno MDLIII. ne quis Imperatoris domesticus Imperii Germanici negotia tractaret. Quod si tributa ex ordinum decreto imperantur, pecuniæ non in fiscum Imperatoris coguntur, sed in vrbes delectas ab ordinib. imperantur, Augustam inquam, Argentinam, & Lubecam: neue Imperatori quidem nummum publico erario more fas est. Ex quib. perspicuum fit, eos errare ac decipi, qui Imperatorem Germanorum appellant *monarcham*, & optimatum illud imperium, monarchiam esse arbitrantur. At quanto rectius Imperator Maximilianus I. huius atauus, cum ad Imperii ordines orationẽ haberet, coronam Imperialem à Romano pontifice accipere minime necessarium sibi videri dixit; cum Imperii maiestatem in ipsis ordinibus inesse intelligerent.

[a] Memmorancius Magister.

Neue Imperatori quidẽ licet cõuentus cogere aut dimittere, nisi extra ordinẽ cum vrget necessitas; sed in discessione ordinũ decernit de sequẽtis anni comitiis. non igitur Imperatori cogere comitia licet, & magistratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatũ semper licuit; dũ vitium id fieret, nõ collectim, veteri Romanorum more; quo quidem Consul senatores, omnes viritim suo edicto in senatum cogere poterat, & recusantes mulcta, carceribus; pignoribus capitis, ac do-

ac domus ruina coercere. Principes vero Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto cogi nō poſſunt, vt ſatis intellectū eſt imperante Carolo V. MDLIIII. At etiam Maximiliano I. I. vt conuentus haberentur petenti, recuſaruut principes, anno MDLXVI. Imperatori v. prouincias imperii obeunti, occurrunt quidem Principes pro ſua quiſque dignitate, ſed tamen quaſi peregrino Principi. Quod autem Imperator arbitrum ſe ac iudicem ferre ſolet inter Principes ac ciuitates; id quidem commode, vt alius quiſque Imperii vicarius, quos antea plures eſſe docuimus; aut ſi receptus eſt arbiter, dat eiſ iudices à quibus ipſe appellatur; ſed omnia ex imperialibus decretis ac præſcripto gerit.

At quanti eſt illud, inquies, quod Principes, quoties ad illum dant literas, magnifica oratione Sacram maieſtatē appellant? qua ne aduerſus quidem Reges omnii maximos ſerui vtantur. Hæc quidem in ſpeciem hominibus, inepte dicā an impie, quæ in Deum immortalem tantū conueniunt, tribuuntur: ſed nihilo plus Imperatoris potentiā augent, quam Regis Romanorum, quem etiam effuſa talium verborum pompa, iura maieſtatis habere putes. Sic enim Georgius Helfenſteinius Baro, cum Ferdinandi regis Romanorum orationem in cœtu principum pronunciaret, anno MDLVI. *Principum Germanorum Dominum*, & quidem *ſummum* appellauit. Certe Imperii maieſtas magis elucet, cū militias ex caſu, ac beneficia militaria ſua vnius ſponte arbitrioque largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere ſemper exiſtimaui; contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus; qui regem Henricum admonuit, non eſſe ferendum illud, quod Carolus V. Imperator Philippum filium extra conuentus, ac ſine Principum Germanorum conſenſione vel auctoritate[a] Bruxellis Mediolani Ducem deſignauiſſet. nuſquā enim ab ordinibus comperio id fieri conſueuiſſe.

[a] *Anno 1551.*

Sed quēadmodū Imperator fidē à principib⁹, Imperii nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feudare largitur.

legitur: Nam Ferdinandus Imperator Granuellam legatum ac procuratorem Philippi Regis Hispaniarum nomine, vt imperii fiduciarium, sine principum auctoritate excepit; ac fidelitatis possessionisq; acta concessit, vt vicario perpetuo Senensis principatus ac Duci Mediolanensi. Idem iudicandum relinquitur de sacerdotiorum iure, quæ à principibus ac ciuitatib⁹, aut ab ipsis collegiis sacerdotum, concessa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter pontificem Romanum & ordines Imperii confirmantur. Idem etiam publicæ securitatis tabulas fecialibus ac legatis tribuere solet, quibus antiqua formula, etiamnum vsurpatur, his verbis concepta; QVONIAM OMNIA PRO *Imperiali auctoritate possumus.* Quæ verba demonstrant iura maiestatis in antiquis regibus Germanorum fuisse; cuius maiestatis vmbra si vlla restaret, cur, ex ordinum decreto prohiberetur, eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellario verba concipiente, præstari[a] antea diximus. Sceptra quidem, regale solium, pretiosissimæ vestes, coronæ, antecessio, subsequentibus Christianis Regibus, imaginem regiæ maiestatis habent, rem non habent. Et certe tanta est imperii Germanici maiestas, tantus splendor, vt Imperator suo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari meretur: illud etiam Austriæ genti rerum gestarum gloria clarissimæ debetur: sed ea est Aristocratiæ bene constitutæ ratio, vt quo plus honoris, eo minus imperii tribuatur; & qui plus imperio possunt, minus honoris adipiscantur; vt omnium optime Veneti in Republ. constituenda decreuerunt.

[a] *lib. 1. supra in cap. de Principe fiduciario.*

Quæ cum ita sint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Aristocratiam esse? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iurisdictiones, capitalia iudicia, magistratus; sed omnia legibus, quę de Imperio latæ sūt, moderata. At quoties principes ac ciuitates seditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idē illis, quod

cęteris Rebuſpublicis cõtingit; vt ſcilicet regẽ ſe omniũ ferat: nã totidẽ Reſpublicæ, quot ciuitates numerãtur. Et quemadmodum vniuerſitas Imperii Germanorum, ſic maxima quæq; ciuitas, Norinberga, inquã, Vormatia, Vlma, Ariſtocratiam tuẽtur. Exemplo ſit Norinberga, omnium Imperii ciuitatum maximã, maximeque optimatum ſtatum amplexa; in qua ſcilicet ex innumerabili ciuium multitudine, octo tantum ac viginti tribus, ab antiqua ciuium ſtirpe, honorum ac imperii participes ſunt: ac primum annui cenſores ſummæ virtutis & exiſtimationis; quantum quidem fieri poteſt, optimatum ſuffragio creantur: creatis cenſoribus, cæteri magiſtratus abdicant. Tunc cenſores ſenatum arbitrio ſuo ſelectis xxvi. ſenatoribus cõſtituunt: deinde ſenatus de ſuo corpore xiii. viros ad arcana imperii tractanda ſeligit: ex eodem ſenatu xiii. ædiles ſuffragio fiunt: deinde ſeptemuiri, Burgomagiſtri, quorum eadem fere, quæ apud Venetos decemuirorum poteſtas eſt. Atque hi quidem quos dixi magiſtratus, ſumma quæque Reipublicæ negotia pertractant: omitto quinq; viros publicorum, ac duodecim priuatorum iudiciorum, præfectum annonæ, duos quæſtores, triumuiros tutelares, eadem pene qua D. Marci procuratores apud Venetos; quorum exemplo Norinbergenſes ſecuti quodammodo videntur.

Norinbergẽſium ſtatus.

At tametſi ciuitates aliæ aliis liberiores ſunt, vt quæ ab omni principum ditione ac patrocinio immunes habentur; omnes tamen Imperii Germanici maieſtatem comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas tyrannide Principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicum, Vormatia: nonnullæ ab Imperio Germanico quidem defecerunt, vt Rhætorum ac Heluetiorum ciuitates. Friburgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de communicanda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem *Imperii Germanici membrum* appellant; tametſi imperium à Germanico diuiſum habent. Vrani vero, Vnderualdi, & Suitenſes, libertatem ac Reipublicę moderandæ ius imperio Germanico acceptum, & quidem tabulis publicis

bicis[a] Lvdouici Bauari Imperatoris profitẽtur. Ita quo- a Anno 1316.
que Tietmarsi locorum asperitate confisi, ac propter difficiles vrbis aditus in finib. Danorũ, seipsos ab imperio Germanico seiungere non dubitarunt; Fundata ergo Republica ex optimatib. octo & quadraginta cum perpetua potestate, in demortuorũ locũ alios substituunt. Sed eos non ita pridem [b] Adolphus, Holsatiæ Princeps, b Anno 1329.
propinquus regis Danorũ, diuturna obsidione suis imperiis subiicere tentauit. Perspicuum est igitur, non modo vniuersitatem, sed etiã singulas ciuitates Germanorum, quæ *Imperiales* dicuntur, Aristocratiam amplecti.

Illud autẽ cauendũ, ne in Aristocratia principes Reipublicæ ac summos magistratus, cum regibus, conciliũ item optimatum cum senatu misceamus: in quo sæpissime ab historicis peccatur: idq; potissimum in optimatũ paucitate, quam *Oligarchiam* Græci appellant, vt Pharsaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum XXX. nec plures fuere in omnib. Græcorum ciuitatibus post Lysandri victoriam: Tietmarsos octo & quadraginta regebant; Cnidios sexaginta, quos *Amymonas* ab integritate vitæ appellabant; sed hi potestatem annuam, illi perpetuam habuerunt: ac tametsi rerum gestarum rationem [c] Cnidii nunquam redderẽt, c Plut. vel. in Apophtegmatibus Græcis.
nõ tamen rerũ domini fuere; cũ nihil aliud essent quam magistratus, qui iura maiestatis sibi concredita optimatibus restituerent exacto magistratu. Ita quondam Tigurini triginta sex viros cum annua summaq; potestate creabãt, ea lege, vt summum Imperii ius in quatuor mẽses haberent: quibus seditione sublatis; circiter annum MCCCXXX. populus ducentos optimates cum principe senatus imperio præfecit.

Atq; hi qdẽ omnes optimatũ conciliũ & senatũ eundẽ habuerunt; melius tamẽ qui optimatũ conciliũ à senatu diuidunt. tametsi enim pauciſſimi sunt admodum qui Rhagusiorum Rempublicam angustissimis finibus comprehensam moderantur; ex his tamen senatus sexaginta virorum constituitur; item ex senatorum collegio

duodecimuiri ad Imperii arcana tractanda seliguntur. Chiorum quoq; Rempublicam, sublato imperio Græcorum, ad hæc vsque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenses Iustinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua potestate creabant; ex his quatuor viri cum principe pro Republica consilia capiebant, quorum tamen imperium erat semestre, præter principem Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandē Turcarum rex superioribus annis Chios imperio suo, pulsis Genuensibus, adiecit.

Quæ autem Aristocratiæ commoda, quibusque periculis illigata, & qua quæque ratione moderanda videatur, suus erit locus; restat vt Aristotelis disciplinam, ab iis quæ superius diximus plane discrepantem, refellamus. *Aristocratiæ*[a], inquit, *quatuor sunt genera: vnum quod paucis tantum locupletioribus tenetur, in secundo honores ac imperia locupletioribus sorte diuiduntur, in tertio magistratus a parentibus ad liberos successione deferuntur, postremum est eorum qui dominationem rerum omnium habent.* Hæc ille. Idem[b] paulo post, quinque Rerumpublicarum genera tradit, regale, populare, paucorum, optimorum, & ex his quintum genus conflari scribit, quod nusquam tamen comperiatur; quæ sane inconstanter dicuntur. Rerumpublicarum cōfusionem illam minime ferendam argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendum confutauimus antea: doceamus etiam Aristocratiæ formas ab Aristotele allatas consistere nullo modo posse.

a lib. 4. cap. 5. Aristotelis de Aristocratia disciplina.

b lib. 4. cap. 7.

Primū quid sit Aristocratia nusquam Aristoteles definiit. Quid enim leuius est quam Aristocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatum habeant? quid si ex decē millib. nouem millia ciuiū agros ac pecunias possideant, cæteris ab imperio exclusis, num Aristocratia dicetur? ita quidem ex Aristotelis disciplina; ex quo sequitur, *Rempublicam popularem non esse, in qua populus imperio potitur*: quæ disciplinæ si sibi consentiant, nulla sit omnino Respublica popularis; quia fieri potest, vt non modo locupletes, eo quo dixi numero, sed etiam maxima

maxima pars ciuium, qui virtute cæteris præstent, honoribus ac imperiis soli fruantur : neque tamen vniuerso populo, paucissimis quibusdam semotis, dominante, Respublica popularis dicetur: nam si bonos officio persecto metiuntur, nemo bonus est; si populari modo, bonam se quisque iudicabit; de aliena vero integritate ac virtute iudicare, cum omnibus difficile, tum vero sapientibus periculosum semper visum est; ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus sententiam ferre ausus est; nec de Q. Lutatio graui sponsione facta, vir bonus esset nec ne, iudicandum sibi putauit.

Demus tamē illud, in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Aristocratiam prętermittemus, cum à plebeiis multitudine vincantur? cur ité antiquarum gentium ac tribuum, etiamsi nobilitate minus præstent, imperium esse negabimus? etenim ciecta nobilitate à plebeiis ex vrbe Florentinorum, qui ex popularibus *grandes* dicebantur, imperium arripuerunt. certe quamplurimi gentis ac familię antiquitate, tametsi honoribus ac rerum gestarū gloria minus clari, honestiores sunt spuriis nobilitatem præ se ferentibus, qui fortasse patrem scire non possint. Formam quoque Aristocratiæ debuit Aristoteles ex corporis longitudine, quos in [a] Æthiopia principatum adipisci scribit, constituere: itemque ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animique dotibus, quę in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo sequatur necesse est.

[a] *li. 3. ca. 5. Politicor.*

Illud etiam permirum mihi visum est, ϕ Aristocratiæ formam esse putat, in qua locupletes imperia sortiūtur; cū alibi semp sortem omnino popularē esse dixisset. Athenienses autem maxime omnium populares fuisse, tum Xenophontis, tum etiam Aristotelis opinio est: apud quos tamen honores, imperia, potestates, non nisi locupletioribus tributa fuisse constat[b], vsque ad Periclis ętatem. Ita quoque plebeii ab honoribus, sacerdotiis, ac imperiis ante legem Canuleiam [c] arcebantur; tametsi

[b] *Plutarch. in Pericle.*

[c] *Liuius lib. 4.*

ſtatus popularis eſſet, vt antea demõſtratum eſt. ¶ Quartum Ariſtocratiæ genus tribuit Ariſtoteles iis, qui admodum pauci dominationem rerum omnium ac perſonarum habent, quos ſine lege imperare ſcribit. Diximus antea, dominationem eiuſmodi tum in monarchia, tum in paucorum manu eſſe poſſe, qui eadem ratione ſubditis, qua domini ſeruis imperẽt; quorum imperiũ ac poteſtas iuſta ſit gentiũ iure, perinde vt patris familiæ qui maiorẽ ſeruorum quam eorum qui mercede ſeruiunt curã gerit, eoſque cariores habet. Neq; enim leges imperia iuſta faciunt, ſed iuſtitia ipſa, id eſt, præmiorum ac pœnarũ iuſta diſtributio: nec Ariſtotelis ipſius iudicio quicquã ab immortali Deo maius ac melius optare poſſumus, quã ſummæ virtutis ac integritatis regem, qui iuſtitia ciues, ſine legibus, regere velit; cum legib⁹ pleriq; ad fraudem abutantur, nec ſe placari aut exorari ſinant: vt patritii Romanorum querebãtur [a], quod regib. exactis [b], leges à plebe poſtularentur, ne ab arbitrio magiſtratuum vita, fama, fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione à Terentio Arſa tribuno ad plebem lata, & ſex annos agitata, ad extremum perlata fuit, vt magiſtratus iis legibus, quas decemuiri ad id creati conſcripſiſſent, alligarentur.

a Liuius lib. 2. & 3. Dionyſius.

Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magiſtratus; ſed æqua iuris diſtributio, & ea quæ in vniuſcuiuſque animis ac mentibus inſcripta eſſe debet, iuſtitiæ vis & ratio. neque vero crudeliores tyranni exſtiterunt, quam qui edictorum multitudine ciues obligarunt, quæ etiam Caligula [c], minutis adeo literis proponebat, vt non niſi ab acutiſſimo Lynceo legi poſſent, quo plures ignoratione peccãtes irretitos teneret: Claudius vero Imperii ſucceſſor vno die viginti [d] edicta propoſuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut ſceleratorum multitudo frequentior exſtitit. Et quemadmodum Ariſtocratia bene conſtituta, perfecte laudabilis eſt ac præclara, ita ſi deprauari cœperit, nihil deterius fieri poteſt; eoque magis ſi nobiles ac potentiores in plebeium ac tenuium perniciem conſpirent: vt olim factum

c Tranquil. in Caligula.

d Idem Tranquil. in Claud.

legimus:

legimus: cum ad optimatum cœtum ciues applicarẽtur, & plebis ac popularium hominum hostes futuros iurabant: quod non tam ad plebeiorum, quam ad nobilium ac potentum perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hæc de optimatum statu: nunc populare Imperiũ cuiusmodi sit, explicemus.

De populari statu. Cap. VII.

Respvblica *popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium, cæteris omnibus non tantum singulatim, sed etiã simul coacernatis & collectis, imperandi ius habent*: verbi gratia, triginta quinque tribus, ad summum Romę fuisse commemorantur: ex his duodecim simul coactæ, reliquis septemdecim tribubus, ac singulis ciuibus triginta quinque tribuum, legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus tribunus plebis à Marco Octauio collega petiit, vt magistratum prius abdicaret [a], quã octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperiũ ei abrogaretur; propterea quod Tiberio leges Agrarias ferẽti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cũ item L. Rullus tribunus plebis rogatione Agraria ad plebẽ lata, peteret vt Agrotũ publicorũ diribitores essent, quos maxima pars septemdecim tribuum, id est, nouẽ tribus, suffragio creassent; M. Tullius [b] consul hanc arripuit reiiciendæ legis occasionẽ; cum diceret, tribunum plebis octodecim tribus, id est, maiorem populi partẽ, suffragio priuare: sed tribunus consulem facile refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, *Si plebs*, id est, maior pars XXXV. tribuum, VELLET IVBERET: ne de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidẽ rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex augurve moreretur, tribus septemdecim conuocarentur, vt iuberent quem pontificem à collegio cooptari vellent; ita fiebat, vt quos nouem tribus iussissent, ii à collegio cooptarentur.

a *Plutarch in vita Gracchi.*

Non parum refert, an per tribus, an per capita suffragiũ feratur.

b *Cicero in Rullum.*

Cũ igitur maximã populi partẽ diximus, id ad suffragia

singulorum ciuium pertinet, si per capita suffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhagusios, Genuenses, Lucenses, & in optimatum statu fieri consueuit? sin per tribus aut per curias suffragia leguntur, satis est maiorem tribuum aut curiarum collegiorumve partem ferre, etiamsi plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores sint: vt fere semper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Athenienſis in decem tribus diuisus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiuncta sunt, pro Antigoni ac Demetrii dignitate: rursum populus in classes XXXVI. distributus est. Hæc pro variis populi incrementis, ac suffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populum vniuersum, qui tum tria circiter ciuium millia capiebat, in tres partes distribuit: deinde singulas partes in decem curias, & vnicuique curionem præfecit; suffragia vero per capita ferebantur: sed lege Seruia populus in sex classes & censu & ætate distributus est; ita vt si prima classis, in qua locupletissimi quiq; censebantur, id est, si centuriæ quinq; & octoginta, quæ octo millia ciuium capiebant, in ferendis suffragiis concordes essent: quod fieri poterat, si vniuscuiusque centuriæ quinquaginta & vnus ciuis idem sentirent; cæterarum classium suffragia non rogabantur. Quod si primæ classis duæ treſve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, secundæ classis totidem centuriæ ducebantur; idque toties in singulis classibus fiebat, quoad octoginta centuriarum numerum implessent: raro ad tertiam & quartam classem, rarissime ad quintã, vix vnquam ad sextam [b] peruenire poterat: sexta vero classis ex censu Seruii regis amplius sexaginta millia ciuium tenuiorum capiebat, cum quinque classib. sexdecim tantum millia ciuium continerentur. quod si rationem suffragiorum à Seruio Rege inuectam exactis Regibus tenuissent, non fuisset popularis status, sed optimatum; quia minor pars ciuium in cæteros omnes imperium habuisset. ¶ Itaq; plebs à patritiis ter secessit, cum potentiorum opibus ac libidine tenues premerentur,

[a] *Liuius lib. 1.*

[b] *Liuius lib. 1. Dion. lib. 4.*

nec

nec ante destitit, quam tribunos libertatis custodes de suo corpore creandi ius obtinuisset: id autem fieri non poterat, nisi omnia omnium suffragia æquarentur: inde comitia tributa primum haberi cœperunt: & quoniam patritii ac locupletes per tribus dispersi, tenues ac plebeios magna ex parte clientes potentiorum, arbitratu suo suffragia ferre cogebant, latum est ad populum, ne deinceps tributis comitiis patritii interessent; tunc primum diuisæ sunt plebis ac populi appellationes: *populus* Senatum, patritios, & plebem complectebatur; tunc etiam diuisa plebs est in octodecim tribus; ac paulatim eo vsque incrementum accepit vt triginta quinque censerentur: quibus tandem summa Reipublicæ, omniumque legum ac magistratuum creandorum data potestas est, exceptis Consulibus, Prætoribus ac Censoribus; qui quod maiores erant magistratus; maioribus, id est, centuriatis comitiis creabantur, populo per classes, vt antea diximus, distributo.

Et quoniam libertinorum & eorum q adoptione iura ciuitatis consequebantur, tanta erat multitudo, vt antiquorum ciuium suffragia lõge superaret (id q̃ ab Appio Censore factum [a] esse diximus, vt à plebe quæ vellet facilius impetraret) Fabius Maximus censor gratiam Appii fraude collectam effudit; cum libertinos omnes, & q ab iis stirpem duxerant, in quatuor trib. coegit, vt antiquorum ac ingenuorum ciuiũ suffragia tueretur: quo facto *Maximi* cognomentum est adeptus, quia id sine seditione cõfeciſſet. Tandem Seruius Sulpicius tribunus plebis trecentesimo post anno libertinos in trib. eorum à quib. libertatem adepti erãt [b], censeri voluit; sed ante rogationem periatam occisus est; postea tamen id factum [c] est Mario vrbe potito, vt patritiorum ac optimatum minueret auctoritatem. Idem antea Demosthenes Athenis, sed [d] frustra tentarat, post cladem Chæronensem, rogatione ad populum lata, vt incolę ac libertini in ciuium numerum censerentur; sed antiquata rogatio est, tametsi non plures essent viginti millibus ciuium. At etiam

a *Liuius li 9. & Florus epit. 20.*

b *Florus epit. 77. & 9.*

c *Eidem epit. 84.*

d *Plutarch. in Demosthene.*

ætate Periclis cum tredecim millia censa fuissent, quinq; millia peregrinorum, qui pro ciuibus in censum irrepserant [a], sub iugum missa sunt. atque hęc præter seruorum multitudinem, quæ decuplo maior fuit quam ciuium.

[a] Plutarch. in Pericle.

Ex quo perspicuum fit, nullam fuisse Rempublicā adeo popularem, in qua subditi iura suffragiorum ex æquo haberent; & quib. id iure darum esset, magnam partem abfuisse: cum vero tributim comitia haberētur, interdum vnius tribus suffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui decem millium exæquabantur, & qui glorię cupidiores erant; capita tribuum sortib. aut gratia corrumpere consueuerant, cum minima pars ciuium comitiis adesset. Idcirco sæpe cauebatur in ferendis legibus ne iis derogaretur, nisi sex millia ciuium comitiis interfuisset; vt sæpe videre est apud Demosthenem: nam ostracismo nullus erat locus, nisi sex millia ciuium in eadem suffragia conuenirent, vt Plutarchus scribit: quæ tamen populi minima pars erat. At Venetorum [b] legibus, quæ maioris sunt ponderis ac momenti, sanciri solet, ne iis derogari possit, nisi mille ciues suffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti secum ipsi in eadem sententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporib. & collegiis [c] latæ sunt, adhibuisse videntur; in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adesse, & ex iis plura suffragia congruere necesse est. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modo nostra ætate coacta sunt, mille quingenti ciues affuerunt [d]. Cum igitur lex mille ciues adesse iubet, duos trientes ciuium qui suffragiorum ius habent, adesse vult; & ex iis octingentos in vnam sententiam conuenire; quod ideo factum opinor, quod octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cum singula suffragia ducuntur, vt Venetiis fieri solet: non autem tributim aut centuriatim; vt Romani, q etiamnū suffragia tribuū confuderunt vsque ad legem [e] Fusiam, quæ lata est anno ab vrbe condita DCXCIII. quo minus quid quæq; tribus iussisset intelligeretur, ad

[b] In statutis Venet.

[c] l. nominationum. de decurionib. C. l. vlt. quod au vsque vniuersitatis.

[d] Ex historia Petri Bembi.

[e] Dio lib. 38.

v. cal-

randas ciuium inter ipsos contentiones. ¶Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maxime popularis, & Mezensium ciuitas, tametsi in Francorum potestatem venerit, curiatim tamen suffragia ferunt: vt Respublicæ quoque Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magistratibus ac legib. ferendis, ea tamen ratione, vt maiores curiæ maiorem ferant partem suffragiorum. Aliter Heluetii montani, scilicet Vrani, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, qui q̃ maxime omnium populares sunt, comitia in apertis ac patentib. locis habere solent; ac suffragia viritim ferre, qui modo ciues annum decimum quartum attigerunt, veteriq; Athenienſium χειροτονία, manib. elatis, suffragãtur: sed id rarissime, id est, in Ammano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cæterisque magistratib. mandandis. Sæpius etiam imperia continuantur. Nam Amman⁹ (qui fere semper toto triennio principatum exercet) stãs pro concione, veniam à populo precatur, si quid in magistratu gerendo peccauit: deinde tres ciues designat, ex quibus vni populus in annum sequentem imperium tribuit; deinde legatum ei substituit Cancellarium, postea Tribunum ærarii. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur.

Hoc autẽ Rhætorũ Respublicę ab Heluetiis differũt, q̃ hi quasi manu se duci patiuntur; vt q̃ capita ciuitatis vnius pellexerit: totam ciuitatem in suam sententiã facile practum iri cõfidat: illi v. nec precib⁹, nec illecebris magistratuum commouentur, nisi quis curias singulas populariter demulceat. Id quidem facile intellectum est à legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt [a], Rhætorum curias à Francorum societate pene desciuisse, ac iam Hispanos plura suffragia tulisse in curia Cadeorum: sed paulo post detecta fraude, populus duci iussit ciues factiosos Hispanorum, q̃ quæstione adhibita peculatus damnati, ducenta sestertia [b] ærario publico dependerũt: quo facto legati XXVII. ab Heluetiis & Rhætis in Galliã reuouandæ societatis causa venerũt.

[a] Anno 1564.

[b] decem aureorum millia.

Hæc

Hæc popularium ciuitatum exempla proposuimus, vt popularium Rerumpublicarum vis & natura melius intelligeretur. *Est igitur Respublica popularis, in qua populi pars maxima, seu viritim, seu centuriatim, seu tributim, seu curiatim suffragia ferantur, iura maiestatis habet.* His tamen dissentanea scribit Aristoteles [a], nec statum popularem ex eo metiendum putat, si maxima populi pars summam habeat potestatem; deinde exemplum affert eius ciuitatis, in qua mille sint ac trecenti ciues: si ex his mille locupletes imperio præsint, cęteris exclusis, statum popularem esse negat: nec Aristocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus summa potestas tribuatur, nisi opibus quoque cæteris præstent: ad extremum ita concludit; Status popularis est, in quo tenues imperant, etiamsi à cæteris ciuibus numero longe vincantur: Aristocratia, in qua potentiores dominantur, etiamsi tenues non solum opibus, sed etiam numero superentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter statuat, sibi probari scribit.

[a] *Lib. 4. c. 1. Aristotelis sententia.*

Ita quidé Aristoteles omniũ non modo philosophorum, sed etiã populorũ sententiam in Aristocratia ac Democratia definienda cõuellit, vt suã vnius tueaturq; certe si locũ habeat, omnia q̃ de vtroq; statu in disciplina de Republica p̃cipiuntur, vno corruent & eodé momento. Decemuirorum n. qui legib. ferendis creati fuerant, quã omnes [b] scriptores *Oligarchiam* appellant, *popularem statum* appellare licębit: cum opib. in summa Reipublicæ inopia minime præstarent, & ex rerum gerendarum peritia selecti fuissent, recuperata vero populari libertate Aristocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicandum esset, si XX. millia ciuium locupletiorum summa potestate fruantur, quingentis ab inopia semotis: contra vero si quingenti illi ciues, egestate oppressi, cæteris locupletib. imperent, statum popularem appellare oporteret. Ita quidem Aristoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentissimi ac paucissimi ciues dominabantur. Longius

[b] *Dionysius Halicarnass. Livius, Plutarc.*

gius etiam progreditur, cum popularem ſtatum eſſe negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magiſtratus & honores formoſiſſimis aut lõgiſſimis quibuſq; ciuib. tribuat: in quo dupliciter peccatur; tum in eo quod popularia imperia cum optimatũ imperiis commutat; tum etiã quod formam Reipublicę magiſtratuum & honorum adeptione metitur, cũ ſtatũ Reipublicę ex eorum perſona qui iura maieſtatis habẽt, terminare debeamus, vt antea dictum nobis eſt.

Atque hæ quidem abſurditates, ac multo maiores ex eo ſequuntur, quod Ariſtoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro ſtatu Reipublicæ vſurpauit; cum tamen fieri poſſit vt ſit regalis ſtatus, ac nihilominus populariter gubernetur; quando ſcilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magiſtratus, honores, præmia, pœnas, ex æquo largitur, nulla virtutis aut nobilitatis aut diuitiarum habita ratione; moderata vero monarchia optimatum ratione dicetur, ſi rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præſtantes ciues, ad curationes & imperia vocaret. Quod ſi populus rerum dominus, honores, ſacerdotia, magiſtratus patritiis tantum tribuat, vt Romæ factum eſt, vſque ad legem Canuleiam, ſtatus quidem popularis futurus eſt; ſed Ariſtocratica gubernatione moderatus? ſin optimates in ſumma poteſtate conſtituti, plebeiis tantum honores & imperia largiantur, ſtatus erit Ariſtocraticus popularis inſtitutus: contra verõ ſi populi vniuerſitas dominatum adepta, omnibus ciuibus omnia imperia, magiſtratus, curationes concedat, aut ciues omnes viciſſim ſorte ad imperium vocentur, ſtatus maxime omnium popularis futurus eſt, ac populari gubernatione conſtitutus: quod Athenis factum eſt[a], Ariſtidis Iuſti rogatione, qua ciuib. omnib. ad omnes magiſtratus aditum patere voluit, nulla cenſus aut nobilitatis prærogatiua, cõtra quem lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio cẽſus haberẽtur. Quod ſi optimates ac locupletes ſummam poteſtatem adepti, ſemotis te-

[a] Plutarch. in Ariſtide.

tis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac imperiis soli fruantur, statum non modo optimatum appellabimus, sed etiam Aristocratica ratione moderatum. Hic mihi occurrat aliquis, in ea sententia quam tueor, fuisse ante me neminem: id quidem agnosco, nec dubito plerisque notum videri, sed tamen necessarium esse statuo, ad vniuersam de Republica, quã tractamus disciplinam, aut in errores inexplicabiles, minimeque ferendos, implicari, quibus Aristotelem ipsum irretitum videmus, sensus ipsos ac rationes necessarias oppugnantem. His autem fundamẽtis male iactis, nihil superexistrui potest, quod firmum sit aut stabile futurum. Ab his etiam fontibus confusa Rerumpublicarum genera, quæ prius retulimus, dimanarunt.

Statuamus igitur tres tantũ, nec plures Rerumpublicarum formas, simplices illas quidẽ, nec vlla confusione permistas: id est, iura maiestatis omnia omnib. simul coaceruatis ciuib⁹, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio vero sit illa, cum in vnius statu honores & imperia omnibus, aut in populari potestate optimis aut nobilissimis tantum, aut in optimatum imperio tenuibus æque ac diuitibus communicantur: qua quidem temperatione iura maiestatis, non propterea diuelluntur nec Monarchia Democratiæ, nec Aristocratia vtrique permiscetur: sed quodammodo inuiolabilis status vniuscuiusque moderatus perstat, cum ciues inter se & cum Republica huiusmodi gubernatione copulãtur, tametsi status popularis alius alio plus habet popularitatis, vt sic loquar; vt tyrannides aliæ aliis crudeliores sunt, & optimatum potestates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores; non propterea tamen miscentur.

Nã Heluetii mõtani adeo populares sunt, Vrani, inq̃, Suitenses, Vnderualdi, Tugii, Glarenses, Abbaticellani, vt nõ modo penes vniuersos, modo puberes, summa sit Reipublicæ potestas, verumetiam magistratus omnesque maxima quæque imperia sellulariis & opificibus tribuãtur; ac ne mœnib. quidem aut vllis propugnaculis ciuitatis

ptes muniantur. cæteri minus sunt populares: tametsi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus pleriſque ſenatum conſtituunt, maximos tamen in Republica magiſtratus ex patritiis, aut certe ex iis qui generis antiquitate clariores ſunt, creare ſolent: quo fit vt hi ſtabiliores ſint, ac ſeditionibus quam illi minus opportuni. Rhætorum vero comitia, nimis illa quidem popularia, difficillime reguntur, & commota vix placantur. Nam libertatis popularis hæc ſumma eſt, vt omnes omnib. æquari poſſint, nec aliter parere velint, quam ea conditione, vt viciſſim imperent iis quibus paruerunt. Ac nec ſic quidem in officio contineri poſſunt, niſi valde neceſſaria iuſta q; præcipientibus, aut largitionib. ac verborum illecebris demulceantur.

Cũ vero multi multis virtutib⁹, opibus, ac nobilitate excellere nequeãt fere fit, vt nobiles, locupletes, virtute præſtãtes, multitudo inuidia quadã & animo ipſo malẽuolẽtia ieiuno inſectetur: tũ ſi quis generoſo ac præſtãti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidini frenos iniicere audeat, hũc mulcta, exſilio, proſcriptione, morte denique damnare nõ dubitent; eoq; magis ſi locuples erit, aut imperiũ affectare videatur: ac ſæpe fit vt potius vnius ſupplicio vel cæde plebs elata, in cæteros quoque violenter prorumpat; idq; potiſſimum ſi armis tentatares eſt, ac optimates potẽtia plebis frangantur: vt contigit poſt Sembachiam cladem, qua Heluetiorum, qui montes accolunt, nobilitas pene tota occubuit, cæteri ferẽ liberũ exſilium quã plebis direptionib. & cõtumeliis patere maluerunt: nam quod Bernates ac Tigurini nobiliũ illuſtres familias habẽt, id mirũ videri debet nemini; cũ ſecuritate maxima, ac ſine vi, exhauſtis ciuilibus bellis contraxerint cũ victoribus ſocietãtem. Moderatius tamen Heluetii libertate populari, quam olim Græci aut Itali vſi videtur, qui ſæpe nouas tabulas petebãt, aut à debitoribus comota fere plebe, in creditores ac locupletes irruebant, ac domos expilabant, eoſq; ad agrorũ æquabilẽ diuiſionem compellebãt, interdicta pecorũ &

agro-

agrorum vltra modum acquisitione; à quibus Heluetii fere semper abhorruerunt. Ac tametsi congiatia principum ac peregrinorum munera in quibusdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, sed plebi diuiduntur; vt quo plures quisque liberos habeat, eo plus habeat emolumenti: nihilominus tamen cum Glarenses [a] à Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatæ pensiones quas à rege potentiores accipiebant, omnibus ex æquo, vna cum publica pēsione, diuiderentur, Hēricus rex sese facturum negauit, ac potius de sua munificentia tantundem detractum iri testatus est, quam priuata publicis misceri pateretur.

[a] Anno 1550.

At etiam Græcorum eo vsque progressa est licentia dicam an amētia, vt eos in exsilium mitterent, qui cęteris virtute præstarent: testis est Aristides Iustus; testis Damon, Athenienses vterque; testis Hermodorus Ephesius. quod quid aliud est quam ab radicibus virtutem ipsam exscindere conari? at illi verebantur ne virtutis splendor clarissimus in vno ciue aliorum oculos ac mētes ita præstingueret, vt libertatis obliti, excellenti virtute viro seruire quam imperare mallent: eoque magis metuendum videbatur, si cum virtute genere nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vsum coniunxisset, qui aut volētibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quod virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præstant, honoribus etiam ac imperiis præpollere fas esse putant, ac propterea seipsos à face plebis seduci ac seiungi semper cupiunt.

Cum igitur tantopere inter se dissideant principes, & optimates ab infima plebe, vix est vt eos vlla ratione æquare, aut imperiis & honoribus exæquatos inter se & cum Republica conciliare possis. Quanquam Solon id effecturum se iactabat, ac si legum ferēdarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patritiis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonem de geometrica æqualitate intelligere putabant; plebs autem ad

æqua-

qualitates aritmethicas dictum illud trahebat: ita factū
est, vt Solonem vtrique amplexi, legibus feredis, ac Rei-
publicæ Athenienſium conſtituendæ præficerent. Sed
hæc, & quæ quamque Rempublicam commoda aut in-
commoda ſequantur, ſuis locis fuſius explicabuntur.
nunc ſatis eſt Rerumpublicarum deſcriptiones ac gene-
ra, & quid cuiuſque proprium, quid alienum, quid com-
mune ſit, quis item in vnaquaq; Republica iura maie-
ſtatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidiſſe. Nunc
Reipublicæ partes ac veluti membra ſingula, quæ prin-
cipi Reipublicæ, quaſi capiti illigantur, ſenatum, inquā,
magiſtratus, curatores, collegia, corpora, ordineſq; ciui-
um, quo propoſuimus ordine, perſequamur.

Finis libri ſecundi.

IHS

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA, LIBER TERTIVS.

De Senatu. Cap. I.

SENATVS *eſt legitimus eorum cœtus, qui de Republica, deque iis, qui ſummam Reipublicæ poteſtatem habent, conſilium capit.* Sic ordo poſtulat, vt poſteaquam de iis qui iura maieſtatis habēt dictum ſit, de Senatu deinceps, veluti de præcipua potiſſimaq; poſt principem Reipublicæ parte, differatur; non quia omnino cōſiſtere Reſpublica ſine ſenatu non poſſit: tanta eſt enim interdum Principis ſolertia, vel ſuſpecta ſuorum æque ac exterorum fides, vt ſeipſo meliorem ac prudentiorem, quem conſulere poſſit, habeat neminem: vt quidem de Antigono [a] Aſiæ rege, de Ludouico XI. rege [b] Francorum, cuius veſtigiis inſiſtere Carolus V.

a *Plutarch. in Demetrio*
b *Philippus Comminæ.*

Imperator non dubitauit: itemque de C. Cæsare [a] qui rerum gerendarum tam occulta consilia capere consueuerant, vt prius confectę res essent, quam consilium cœptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesserunt, potentissimorumque hostium opes, quas nulla vi potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: qua re hostibus terribiles ac metuendi videbantur, quorum exercitus ex improuiso sæpius nihil tale suspicãtes fuderunt ac prostrauerunt. Ita duces ac milites talium Principum prudẽtia freti, ad omnes opportunitates expediti erant ac parati, vt momẽto Principis iussa exsequerentur: perinde vt corporis humani membra apte coagmentata, rationis vnius arbitrio ac volũtati, etiamsi eius consilioru participes non sint, obsequuntur tamen.

a *Tranquill. in Cæsare.*

Et quidem à plerisque [b] nulla ratione dubitari videt vtrum præstabilius fuerit Principem sapientissimũ Reipubl. siue senatui præesse, quam stupidum & ad imperandum ineptum hominem prudentium senatorum multitudine abundantem: sapientib. quidem neutrum hoc probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapientia, vt alienis cõsiliis carere facile possit, nihil maius optandũ quam vt rerum gerendarum cõsilia, quoad eius fieri poterit, quã maxime occulta sint; quoniã prodita ac pene facta, clarissimas ciuitates ac imperia fundit' euertit. Quamobrem prudentissimi quiq; Principes ita se comparant, vt quæ minime omnium fieri cupiunt, ea idem tidem se iactent esse facturos. Quid autem à stupido stulto Principe sperandum est, vt sapientum cœtus consilium arcessere velit, cum sapiẽtiæ argumentum principe nullum maius sit, quam sapientium virorum delectum habere, vt eorum consiliis vti frui possit.

b *Lampridius in Seuero.*

Cum igitur sapientiæ decus ac splendor rarissimẽter mortales eluceat; rarius etiam inter Principes, quos immortalis Dei munere & concessu hominum genti datos gratis animis excipere debemus; nihil magis melius optãdum restat, quam vt prudentium hominum consiliis, ac prudentia, à qua deseruntur, vti velint ac

quinanis sit eius Principis sapientia, qui stultorũ & improborum hominum corona circumfessus, Rempublicam opprimi patiatur.

Optimis igitur consiliis nõ solum in reb. grauissimis, sed etiam in mediocrib. ac minimis (quanquã nihil minimum debet videri q̃ ad Rempublicã spectet) principẽ vti oportere iudicamus : quia nihil tanti ponderis est ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarũ genere, quã Senatus auctoritate & consilio decerni; eoque magis si dubitetur, vtile sit necne id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optime Carolus V. Rex Francorum is qui *Sapientis* cognomentum adeptus est, facere solebat. Cum enim Anglos, qui Aquitaniq̃ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finib. expellere vellet, rebus omnib. ad ea quæ geri cupiebat ante cõparatis, suscepit Aquitanorum qũerelas aduersus prætores Anglorum; qui prouocantes ad regem, vt Britiniato fœdere exceptum erat, male mulctauerant. Rex siue cõsulto quæsitam, sine temere oblatam arripuit occasionem: sed optimatum ac populi, quorum opib. vtendum erat, auctoritate & consilio bellum geri placuit. Itaque Princeps vniuersos in curiam Parisiorum cõuocari iussit, testatus se eorum consiliis ac sapientia opus habere, vt quę à se minus sapiẽter gesta fuissent, eorum animaduersione castigarentur. Bellum illud eo consilio decretum, felici exitu confectum est.

At cum subditi vel sine consilio, vel cõtra senatus decreta res geri perspiciũt; tunc ea aspernãtur, ac pro nihilo ducũt, aut timide ac molliter imperatorũ & magistratuũ iussa exsequuntur: legũ autẽ ac magistratuũ contemtum sequuntur, populi seditiosæ voces, & aduersus Principes ipsos coniurationes ac defectiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vna cum proximis & amicis omnib. crudelissime interfectus est, tum q̃ impotẽter ac superbẽ dominaretur, tum etiam quod Senatum nulla de re cõsuleret. Sic enim Liuius; *Regnante*, inquit, *Hierone manserat publicum consilium : post mortem eius, nulla de re neque*

conuocati, neque consulti fuerunt. Eodē errore grauiter peccauit Cæsar, quod non modo in Consulatu, sed etiam in Dictatura senatus consilio nunquam vteretur: at ne senatui quidem vniuerso (constabat autem circiter mille senatoribus) ad se venienti assurrexerit: nimis arroganter ac stulte id quidem; non quod Cæsar morib. aut natura superbus fuerit; sed cum assurgere senatui vellet, Cornelio Balbo adulatore consiliorumq; omnium participe, quo minus id faceret, „phibitus est. At meminisse „ debuerat, Romulum creatorem Vrbis ac primum Ro„ manorum regē ab ipsis senatoribus, vt quidē fertur, oc„ cisum; ac Tarquinium regem eiectū, cum vterque sen„ tum contemsisset, ac suo arbitratu omnia gereret. Quz „ res non modo iis, quos, dixi, sed etiam Ludouico XI. regi Francorum, qui nulla de re senatum consulebat, exitio fuit; quod cū hic noster, quanquā sero, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit; vt literas nesciret, modo tria verba teneret, Latina illa quidem; sed eiusmodi, quz de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius quam suis sapere, ac res gerere consuesceret.

Et quidem summa literarum cognitio Principib. sapissime pernitiosa exstitit, nisi bene à natura, melius etiā à virtutibus, instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendum, quam multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta. Nullus certe Princeps exstitit, qui extra rei militaris scientiam minus habuerit literarum, quam Traianus; Nerone vero nullus fere doctior; hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem; hic Senatum capitaliter oderat, ille omnia senatus consilio gerebat.

Cū igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quā in corpore ipso mēs ac ratio, sine qua corpus ipsum nō modo sese regere, sed ne momēto quidē subsistere possit; primum de senatoris virtutibus; deinde qua numerus Senatorum esse debeat, & an plura cōsilia Republicæ necessaria sint; tum quib. de rebus senatus cōsulendus sit; postremo quænam sit in Republica Senatus potes-

poteſtas ordine diſſeramus. ¶ Principio *ſenatum legitimum cœtum eſſe* diximus, propter eam quam à Principe vel populo ſtatis temporib. ac locis coeundi poteſtatem habet. Quibus tamen locis ac temporib. ſenatus haberi debeat, parum admodum intereſt; cum rerum gerendarum variæ occaſiones ac opportunitates locum ac tempus ſæpe definiant; laudabile tamen eſt inſtitutum Lycurgi[a], vetantis picturas ad ea loca in quib. ſenatus conſilia caperet, adhiberi; propterea quod rerum earum quæ ſub aſpectum cadunt oblatæ ſpecies, mentem, quæ ad cõſilia intẽta eſſe debet, ſæpiſſime diſtrahere ſolent. Adiecimus ad Senatus definitionem, eos eſſe oportere *qui pro Republica conſilium capiant*: vt ſenatorem diuidamus à magiſtratibus & curatoribus Reipublicæ; quorum conſilijs ſæpe ſenatus ipſe, ſæpius etiam Principes, ſed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem vero à *ſenio*, vt eodẽ ſenſu γερουσίαν Græci *ſenatum* vocant: quod ſatis eſt argumenti, Græcos æque ac Latinos ſenatum legere cõſueſſe ex ſenioribus, quos noſtra lingua *ſeigneurs* appellat, pro ea quam ſenioribus maiores noſtri ſemper exhibuerunt obſeruantia: ea ſpe & opinione, vt qui ætate, iidem & ſapientia cæteros ſuperarent: ſic enim in legib. Caroli Magni cauetur, NVLLI *per ſacramentum fidelitas permittatur, niſi nobis & vnicuique proprio ſeniori*: patronos intellexit; nõ ſenatores: quaſi ſenioribus, non iunioribus cultus & obſeruatio debeatur.

De Senatorum virtutibus.

a *Plutarch. in Lycurgo.*

Nec modo Græcorum ac Latinorum, verumetiã Perſarum, Hebræorũ, ac Ægyptiorum morib. ſenes magno ſemper in honore fuerunt: ab his n. ad omnes populos iuſtitia, pietas, humanitas, reiquepublicæ bene conſtitutæ ratio ad omnes populos permanarunt. Quid diuina lex? cum enim ſenatum Iſraelitarum Deus conſtituere vellet, *Cogite mihi*, b inquit, *ſeptuaginta ſeniores, qui cæteris ſapientia, prudentia, ac ſcientia præſtent*: ſapientia quidem pietatem ab impietate; prudentia turpe ab honeſto; ſcientia verum à falſo diuidit. Ac ſi quidem adoleſcentes ſapientia rerumq; gerendarum vſu (quod יריץ

b *Deut. cap. 1. vocesit ebraica hacenim, nebonim, & lodehim, habent emphaſin maiorem, quam Græca aut Latina. Illud vero* ידעים *bifariam legi poteſt, iadhim, id eſt, ſpectatæ integritatis, vel lodehim, ſcientes nã lodeha alterum ſcientem: ſadua cognitum & probatum, eiſdem literis,*

fieri non poteſt) excellentes haberemus; ex his tamen ſenatum, vel potius *Iuuenatum* legere, non modo ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapienti ſuperiores eſſe arbitrarentur. At in Republica gubernanda non minus, atq; haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quàm ipſæ. Opinatur vulgus, & recte opinatur, *aut nunquã, aut raro admodum iuuenes ſapientia præſtare*: at qui ſunt huiuſmodi, nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare; nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt, perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernitioſius, q̃ ciues de Senatu deq; magiſtratib. malo opinari. Itaque Solon iuuenem ab aditu ſenatus arcendũ ſibi putauit, *quantumuis ſapientia præſtaret*; Græci melius patrio ſermone quam Latini, οὐκ ἀεὶ ἄνδρα δοκεῖν γεραιὸν εἶναι. & anteà Lycurgus è ſeniorib. ſenatum conſcripſerat.

Hinc beneficia, honores, vacationes munerum, & legib. huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapientiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnib. id ſenibus tributum eſt: at ne iis quidem, qui cum antea virtute ac ſapientia excellerent, eorum ætas ſic ingraueſcat, vt mens ipſa vel ægrotare, vt quidem Hippocrati viſum eſt, vel à iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hinc enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, à publicis muneribus & conſiliis, quaſi liberam vacationem dat et, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolum ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutib. omnib. ab immortali Deo cumulatos videmus: quos propterea Hebræi non זקנים ab ætate ſenili, ſed à ſapientia חכמים; poſteriores corrupta Græcorum voce *Sanedrim* appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia, *Senatum mentem, rationem, intelligentiam Reipublicæ* dixit: nec minus Reipublicæ neceſſarium ſenatum eſſe putauit, quam humano corpori ad ſuſten-

sentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem satis innuit, senatores diuturno rerum gerendarum vsu, qui indocilis est, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos esse oportere. nam quæcumque in bello ac pace, quæ in legibus sanciendis, quæ in describendis ciuium ordinibus, quæ in conformandis populorum moribus, quæque omnino in constituenda Republica præclare geri videmus, à mentis agitatione & cõsilio prudenti omnia proficiscuntur. Quamobrẽ Græci τὸ ἱερὸν τῆς βουλῆς, quasi recto consilio nihil sacrati esset, Hebræi סוד: quasi fundamentum rerum omnium, aptissime appellant: quibus verbis significant rectis consiliis. & sapienti Senatu sublato, quasi Reipublicæ concussis fundamentis, omnia sursum deorsum ruitura.

Sapientiæ ac prudẽtiæ nominib. quoties vtimur, semper cum fide ac iustitia cõiungi volumus: neque n. min⁹, atque haud scio an magis pernitiosum sit, ex improbis ac flagitiosis hominib⁹, quantumuis rerum gerendarũ vsu & experientia valeant, q̃ ex imperitis, senatũ conscribi: hi quidem si nõ prodesse, certe qdem Reipub. valde nocere non possunt; illi perditis consiliis, vt seipsos vlciscantur, Rempublicam euertere nõ dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas soli consistere possint, ac sæpissime competitorum sentẽtias, tametsi Reipublicæ salutares, acerrime oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium comparant; vt nihil aliud ferant, quã ciuitati luctuosissimum de aduersariis triumphum.

Aliud itẽ genus est senatorũ, qui nec inuidia, nec odio nec amore cuiusq̃ ducuntur, sed ptinacia quidẽ ab ea q̃ adamauerunt sententia diuelli se, aut rationib. vllis persuaderi nunquam patiantur: ac sæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quasi ad hostes debellandos, ne vel in dicendo peccasse, vel sententiam mutasse videantur. Peius etiam qui cuiquam assentiri turpe, ac præclarè secum agi putant, si vt clauum clauo, sic opinionem opinione trudant; qua peste haud

ſcio an vlla capitalior cogitari poſſit: nec minus ab ea fugiendum, quam nauigantibus à ſcopulis & præruptis ſaxis, quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens gubernator, ſi portum tenere tuto nequeat, ventis obſequitur, ac vela remittit, ne vi tempeſtatis abreptus naufragium patiatur, quouſque compoſitis fluctib. ſecundi venti flare cœperint: ità nec ſapientibus vnquam laudata eſt in vna ſententia, cum de Republica deliberatur, perpetua permanſio; id quod nō modo cum animi pertinacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum eſt: contra vero mutare interdum ſententiam, non modo laudabile, ſed etiam vtile ac Reipublicæ ſalutare eſt; & ad nouos caſus temporum, nouorum cōſiliorum rationes accommodare, concordibus ſuffragiis imperitorum interdum opinionem laudare. Quare prudenter Thomas Morus Anglorum Cancellarius, qui in ea quā opinione ſibi finxerat Vtopiorum Republica, q̄ in ſenatu decernenda forēt, eorum diſceptationem differri voluit in proximum ſenatum, nec eodem die, quo propoſita fuiſſent, diiudicari: ne ii quib. à ſuſcepta ſentētia diſcedere turpe videtur, in eo, quod temere forſtaſſe dixiſſent, perpetuo permanerent.

Senatorē igit̄ in limine ſenat⁹, odiū in aduerſarios, gratiā aduerſus amicos: pudicitiā & arrogantiā ex ſe ipſo exuere oportet; ea ſolū intuētem q̄ vel ad immortalis Dei cultum, vel ad Reipublicæ cōmoda ſpectant. In quo q̄d laudabile cōmemoratur inſtitutum Lacedæmoniorū[a], qui quæ de Republica ſemel decreta fuerant, ita tuebantur, vt quæ antea probauerant, ipſi oppugnarent: quia non licebat de legibus ſemel ſuſceptis diſputare; quod poſtea Achæorum [b] ac Florentinorum [c] Reſpublicæ à Lacedæmoniis vtiliter traxerunt: literatum vero cognitio ſemp eſt ſenatori neceſſaria, ac potiſſimum antiquitatis & Rerumpublicarum diſciplina; vt omittam legum domeſticarum ſcientiam, qua quidem vacare nō debet: magis tamen neceſſaria fides, iuſtitia, integritas: quarum virtutū adiumento, quæcunq; voluet, ſine multa

a *Plutarch. in Lycurgo.*
b *Liuius li. 32.*
c *Guicciardin.*

elo-

loquentia facile persuadebit. ¶ Sed hoc in primis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia beneficiove illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit: excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordium genere adeo purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patritios, ob id à comitiis procul arceant, quod iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, Fora patri. Quinetiam Hermolaum Barbarum (quem virum?) ac non ita pridem Cardinalem Mulanum exsilio damnarunt, quod cum legationem apud pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego vero triginta quinque Cancellarios huius imperii, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum; in Cardinalium cœtum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis pōtifex, regni Cancellarium se ferebat, necesse fuit regibus Procancellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorum effusis, corrumpere trāslatitium est: semper excipio Venetos; idque tam aperte, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas legatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multo post, sororem Valachiæ Principis, Mehemeto Bascia & Naxi Duce annuentibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat, abhorreret, regnum illud ei ereptum est; ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, concessum. Hæc in Republica bene constituta minime ferenda sunt. ¶ Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusiæ, Norimber-

Senatorum propria.

timbergæ. Id etiam apud Polonos cautũ est lege Sigismũdi Augusti, anno MDL. *vt nemo senator legeretur, nisi qui patre nobili natus esset.* Alibi census spectatur, vt quondam apud Athenienses lege Solonis; & in plerisq; Græcorum ciuitatib⁹, vt & nostra ætate apud Genuenses Doria lege. Certe Augustus neminẽ in senatum admisit, nisi q vicies sestertium in censum retulisset: quib. autem ad censum opes defuissent, suppleuit: non quia opes ad consilia pro Republica capienda necessarias arbitraretur, sed ne tenuitas & inopia, senatorium decus labefactaret; neve cæteri suis opibus elati, tenues contemnerent; vt fere fit in optimatum statu vbi senator censu legitur.

Vetere autem Romanorum instituto, nemo senator fiebat, nisi qui magistratus & honores in Republica gessisset. Quare Censores quinto quoq; anno in senatorũ ordinem fere legebant eos omnes qui magistratum gesserant, id est, qui Consules, Prætores, Ædiles Curules, aut ad summum, Quæstores fuissent. Et quoniam Mariana clade nonaginta senatores cæsi fuerant, Sylla Dictator fact⁹, vt senatorium ordinem, cui fauebat, suppleret, viginti [a] Quæstores creauit: Cæsar quadraginta [b], vt eodem momento senatores fierent, & sententiæ dicẽdæ ius haberent; quod [c] antea non licebat, nisi à Censoribus lecti fuissent. Qui certe mos laudabilis est; ac in omni Republica bene cõstituta, probandus, Null⁹ enim in Polonia senator, niu. Palatinus, Pontifex aut Castellanus sit aut antea fuerit, legationemve obierit, aut imperator exercitum duxerit. Nec vero in senatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, præterquam quatuor imperatoribus bello gerẽdo creatis, quos ipsi *Bascias* appellant, duobus Cancellariis, seu Cadileschieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, seu *Belerbais*.

a *Appian. lib. 1. βιβλ.*
b *Dio lib 42.*
c *Valer. Max. lib. 2. ca. 1 de Fabio Max. & P. Crassa.*

Quod vero senatores conscribi oportere diximus, qui magistratum gesserint, non ad eos pertinet qui sortibus ac precio magistratus adepti sunt: neque enim virtutes illæ, quas senatori necessarias esse diximus, iustitia, inquam, fides, integritas, prudentia, rerumq; gerendarum

dicum vſus, ac iuris diuini & humani ſcientia, vlla mercede, vllo cenſu, vllis pecuniis comparantur. Porro ſenatorem ſenatui probari nouum eſt atque inuſitatum, quippe quos vel cenſores, vel anteacti magiſtratus & honores adepti, ſatis probauiſſent: id tamen Gothicis temporibus, conuerſa Republica, factum legimus. Sic enim Theodoricus apud Caſſiodorum: *Admittendos in ſenatum examinare cogit ſolicitus honor ſenatus.*

De numero Senatorum.

Quantum attinet ad ſenatorum numerum, maxima ratio ſit oportet eorum, qui tantis virtutib. quantas in ſenatore ciuitatis deſideramus, clari ſint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt ſeditioſis ambitioſorum hominum vocibus, qui maieſtatis participes ſunt, occurratur, ſenatorum numerum augere ſæpe neceſſe eſt: vt Athenis quadringenti ſenatores Solonia lege ſingulis annis creabantur [a]: quibus centum adiici placuit, vt quinquaginta è ſingulis decem tribubus ſorte ducerentur; quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis inquam, ac Demetriadis, incrementum acceſſiſſet: tametſi vix vnquam ſupra viginti millia ciuium cenſa fuerunt. ex quo ſpicuum fit, ſenatum trigeſimam & eo amplius ciuium partem cepiſſe. Plato trigeſimum ac prudentiſſimum quemque in ſenatum allegit: cum enim Rempublicam ciuium quinque millib' & quadraginta conſtare vellet, centum ſexaginta octo ciuibus ſenatum conflauit. Romulus quoq; centum ſenatoribus, hoc eſt, trigeſima parte ciuium [b], cum tria millia cenſa fuiſſent, ſenatum conſtituit: non ſorte, ſed nobiliſſimum quemque ſelegit, id eſt, eos quorum maiores ſeruiturem non ſeruierant: poſtea vero Sabinis in vrbem ex fœdere admiſſis, centũ priori numero conſcripſit; quibus poſt exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum ſenatorum [c] numerus annos fere quadringentos nec augeri, nec minui viſus eſt. At Ciceronis ætate circiter ſexcentos fuiſſe perſpicuum fit ex eo, quod CCCCXV. ſenatores ſuffragium tuliſſe ſcribit, cum quæſtio aduerſus P. Claudium, qui ſacra Bonæ Deę, ob-

a *Plutarch. in Solone.*

b *Dionyſ. Halicarn. lib. 2.*

c *Dio Niceus.*

oblato Pompeiæ ſtupro violarat, decreta fuiſſet: at cum ſenatui tunc adeſſe ſenatores non cogerentur, nemini dubium eſſe poteſt, plurimos in omnes imperii Romani prouincias diſperſos; plures item reb. agendis, aut morbo ſeniove impeditos abfuiſſe. Poſtea Cæſar Dictator, quo plures haberet obligatos ad imperium ſtabiliendum, nō modo ciues omnium ordinum, ſed etiam peregrinos in ſenatum allegit; tunc mille circiter ſenatores fuiſſe tradiunt. At Auguſtꝰ pacata Republica, è tanto numero ſexcentos tantum elegit, quos etiam ad trecētorum numerum antiquum reuocare decreuerat; tametſi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuiſſet.

Non eſt igitur multitudinis in legendo ſenatu habenda ratio, ſed earum virtutum quas ſenatori neceſſarias eſſe diximus: aut ſi ambitioſis populatium hominum rogationibus ſatisfieri oporteat, vt in populari ſtatu, cauendum eſt, ne ſententiæ ferendæ poteſtas ſenatori detur, niſi maximos quoſque magiſtratꝰ geſſerit. Ni in Cretenſium[a] Republica, omnibus ciuibus in ſenatum veniendi ac ſcientiæ ferendæ ius erat; non tamē cum ſtatuendi poteſtate, quia ſoli magiſtratꝰ de re propoſita decernebant. In ſenatu Achæorum ſoli decem Demiurgi[b] cum Imperatore ſuffragium ferebant; ſed eo nunq̄ progredietur ſapiens legislator, ſi in popularibus imperiis aliter ſeditionibus occurri poſſit: quia res eſt periculi plena, quæ in ſenatu decreta fuerint, manare in vulgus, id quod neceſſe eſt in tanta multitudine ſenatorum: nec materia ſeditioſis hominibus perturbandæ Reipublicæ deerit, ſi quę multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur.

a *Ariſt. lib. 4. Polit. c. 14.*

b *Liuius l. 32.*

Huic morbo Græci veteres vt mederentur, *conſilia ſelectorum* creabant, q. προβουλοι & περιπλητοι dicebantur, vt arcana Reipublicæ tractarēt, ac reb. vrgentib. per ſe ipſi maxima quæq; pro Republica procurarent; quibuſque de rebus in ſenatu deliberari, quid item ad populū ferri oporteret, proſpicerent: alioqui ſenatum cogere, ſententias rogare, diſceptare, decernere, nec facile eſt, nec

niſi

tis temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim senatorium munus apud Romanos inprimis illustre ac dignitatis plenum: nunquam tamen Augustus efficere potuit, vt senatores ordinario senatui, qui Calēdis & Idibus ad summum cogebatur, adessent; tametsi mulctarū magnitudine absentes vrgeret: quod cum senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quemq; sorte duxit.[a]

a Dio. lib. 54.

At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cum testamento pecuniam reliquisset iis, qui in senatum venirent: neq; enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant; si decernendum esset, ducentos adesse oportuit, cum trecēti; aut quadringentos, cum sexcenti lecti fuissent; duos scilicet senatorum trientes: & in omnibus collegiis necessarium est[b]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum à Bruto cōstitutus. At in libera Republica senat⁹ nec legitimus, nec inductus haberi poterat, nisi Cōsuli, aut absente Cōsule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris consulatu vix ter haberi potuit legitimus[c] senatus; cum interea Cæsar à populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Melius Solon, qui præter senatum annuum, quem ex ciuibus cccc. constituerat, Areopagitarū consilium ex ciuibus sexaginta selegit, qui per omnes honorum gradus eo peruenissent, vt imperii arcana tractarēt; ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Respublica, prouiderent. Cuius consilii quanta necessitas esset tunc intellectum est, cum Pericles, vt, plebis[d] gratiam captaret, Areopagitarum auctoritatem sustulisset, & ea quæ prius in Areopago tractabantur, ad populum transtulisset: non multo post Respublica tum externis, tum etiam intestinis bellis concussa ruere cœpit.

b Dio. lib. 54.

c Tranquill. in Cæsare.

d Plutarch. in Pericle.

Habuerunt etiam Ætoli præter Panætoliū consiliū, sanctius, vbi arcana imperii tractabātur, de quo Liuius[e],

e lib. 31.

Sancti-

Sanctius est, inquit, *apud Ætolos consilium, quos Apoctos appellant.* Idem paulo post, *Arcanum hoc gentis consilium.* Antea dixerat, *legibus Ætolorum cautum esse, ne de pace bellove, nisi in Panætolio & Pylaico consilio, ageretur.* ac tametsi Carthaginensium status popularis esset, nihilominus, præter senatores CCCC. fuit aliud consilium XXX. senatorum, qui diuturno rerum agendarum vsu prudentia præpollerent: de quo Liuius, *Carthaginenses*, inquit[a], XXX. *legatos seniorum Principes ad pacem petendam mittunt. id erat sanctius apud eos consilium, maximaque ad senatum regendum vis.* eo consilio Romani caruerunt. Itaque miratur Liuius, Græciæ & Asiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum quæ rex Eumenes in senatu contra Perseum Macedoniæ regem egerat, ex tanto senatorum numero intelligere potuisse: *Eo*, inquit, *silentio clausa curia erat*; ex quo intelligitur, post ea tempora nihil in senatu decretum fuisse, quod non perualgaretur. Itaque senatores in arcanis imperii scribarum munere fungi, ac iureiurando singulos obstringere cogebantur, ne res manaret in vulgus[b]: nondum legibus[c] pœna capitalis erat iis constituta, Principis qui arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in senatu agerentur latere potuisset, cum quingenti aut sexcenti senatores præter scribas acta senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vsque ad Papirii tempora aditus erat in senatum. Augustus omnium primus ex senatoribus aliquot selegit, quibuscum deliberaret de rebus iis, de quibus in senatu decernendum esset. Post Augusti mortem Tiberius à senatu petiit, vt viginti senatores sibi darentur, à quibus consilium caperet de rebus iis quas ad senatum ferri oportebat. Horum deinceps exempla secuti sunt Imperatores posteri, Galba, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander Seuerus; de quo Lampridius: *Nullum*, inquit, *decretum fecit sine turi sconsultis XX. ac plerisque senatoribus rerum gerendarum vsu peritis, qui quidem quinquaginta senatorum numerum explerent, ne paciores essent, quam in senatusconsulto conficiendo necessarii videra-*

a lib. 3.

b Capitol.

c l. si quis aliquid, de panis.

vlrentur. Ex quo intelligitur, ſanctius illud quinquaginta ſenatorum conſilium, vna cum Principe, non tam de rebus ad ſenatum ferendis, quam decernendi cauſa cõſtitutum fuiſſe; vt ſenſim ſenatui rerum maximarum cognitio erepta, conſilio Principis tribueretur, quia ſenatorũ tanta multitudo Principem conſequi nullo modo potuiſſet: id quod in monarchia, Principe prouincias obeunte, aut bellis gerẽdis impedito, neceſſe eſt. Nec aliam ob cauſam Theologi veteres ac poetæ Palladem Ioui decumbẽti aſſidere finxerunt[a], non Palladi Iouem, quam vt intelligamus ſenatum Principi ſemper adeſſe, non autem Principem domicilio ſenatus affixũ eſſe oportere; quod à Principis maieſtate non modo alienum ſit, ſed omnino fieri non poſſit.

[a] *Valerius l. 2.*

At tametſi multa ſunt in omni Republica q̃ à ſenatu decernũtur, de quib. nec ad populum, nec ad optimatũ cœtum ferri neceſſe eſt; in monarchia tamen aut Principẽ ea intelligere, aut populari opinione à Principe intelligi oportet; vt grauior ſit eorum q̃ à ſenatu decernũtur auctoritas ac fides; ne ſubditi querantur quicquã temere à Principe ſine cõſilio, vel à ſenatu fieri, quod Princeps optimus non probaret. Certe quidem Turcarum Princeps ſenatui rarius intereſſe conſueuit, ſed interiore ac proximo ſenatus habendi loco fere ſemper conſiſtit; aut conſiſtere putatur, vt omnes omniũ ſententias audire, geſtus etiam vniuſcuiuſq; libere contemplari, nec tamen ipſe videri poſſit: ita fit vt ſenatores, qui Principem ſe aſſidue intueri putant, in officio contineantur.

Hic forſitan dubitet aliquis, ſi tã anguſta ſit Reſpublica, aut prudentiũ hominum tanta raritas, quãta fere eſt vbiq;, non modo ſenatus, ſed ne ſanctius quidem illud conſiliũ, ꝙ diximus, conſtitui poterit. Senatum quidem à conſilio ſanctiore in anguſta Republica diuidi non admodum neceſſe fuerit; vt in Republica Pharſaliorum, quæ anguſtiſſimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cœtu optimatum, pro ſenatu, pro cõſilio ſanctiore fuerunt. At Lacedæmonii quorum imperium poſt Lyſandri victo-

victoriam longe late patebat, optimatibus triginta, iisdemq; senatoribus contenti fuere: ex eo tamen numero duodecim arcanis imperii tractandis constitutos apud[a] Xenophontem videmus, & eandem omnium Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summum imperium & senatum haberent quique pro Republica sanctiora consilia caperent, Lysander præfecit.

[a] lib. 3. rerum Græcar.

His vero temporibus nulla fere ciuitas est, siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, q̃ præter senatũ non habeat sanctius consiliũ; ac præter vtraq; triumuiratũ quẽdam, qui secretiora Imperii arcana tractet: idq; potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac præterea Mecœnatem & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum imperii arcana cõmunicare solebat. Nam cum dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriã, imperium retineret necne; Mecœnatem & Agrippam [b] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quemquam habuit, præter Quintum Pedium, & Cornelium Balbum [c], quibus cũ τὰ μυστικώτατα literis occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum; *Arduum nimis est*, inquit, *Principe meruisse secretum.*

[b] Dio lib. 35.

[c] Trauquill. in Iulio.

Antea quidem Curia Parisiorum huius imperii senatus erat; sed cum litibus iudicandis occupari placuisset, nec facile ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod, quia res magnas sub Carolo VII. tractabat, *magnũ* dictum est, instituerunt: cum autem rursus litibus extraordinem disceptandis lege Caroli octaui implicaretur, ac multo magis Ludouico XII. Rege, qui curiam XX. iudicum constituit: Franciscus Maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperii summouit; cum aliud consilium selectorum Principũ & amicorum sibi comparauisset, quod *familiare* Latinis, nostris hominibus *pri-*

MAIOR

rum dicitur. Mortuo Francisco, Henricus filius aliud quoq; consilium quæsiit, quod quia paucorum hominũ esset, *angustum* siue *strictum* appellarunt. Postremo cum familiare seu priuatum illud consilium senatorũ multitudine redundare videretur, Henricus III. Henrici F. aliud consilium instituit; quod quia de Reipublicæ statu, non de litib. consulendum esset, *consilium status* placuit appellari. Præterea nec cesse fuit *cubicularium consilium* haberi, in quo rex à cubili exsurgens, ea q̃ in senatu decreta sunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ referuntur, legationes referuntur, mandata explicantur. Omitto consilium Tribunorum ærarii, quod Henrico II. Rege institutum est, ac rationum magistris sensim ereptum. Præterea Duumuiratum esse oportet ex amicissimis ipsius Principis, qui gratiam non ætatis flore, sed virtute ac prudentia collegerint, constitutum. Quod de consilio cubiculario diximus, paucorum est admodũ: ac tametsi Carolus IX. Idibus Nouembris MDLXIII. edixisset, vt cũ à somno desereretur, Principibus ac proximis, atque iis quos ad consilium acciri placuisset, in cubiculum pateret aditus; lex ea tamen antiquata est.

Quitot consiliorum varietatem non probant, eosdẽ multo plura quę in Hispania videmus, improbare oportet. Septem enim consilia, totidem curiarum multitudine seiuncta, & prætorio Principis comprehensa sunt; vt quo libuerit Princeps adire, ac singulorum sententias exquirere facile possit. Quod si quis putet consiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius exstitit vnquam, vacare non posse, cogitare debet, Venetorum fines, non admodum late patentes, quatuor habere consilia, præter senatum, ac cœtum omnium optimatum. Est enim *consilium sapientum*, quod *marinum* dicitur; deinde *consilium sapientum*, qui quæ terra gerantur curare possint: item *consilium Decemuirorum* & *Septemuirorum*, quibus, vt collegiis omnib⁹, Dux ipse præesse potest: quę consilia tametsi collegiis & officiis seiuncta sũt, sæpe tamen pro rerum & causarum opportunitate con-

 sociant-

sociantur. Est etiam *Senatus sexaginta virorum*, qui cum magistratibus numerum duplicare consueuit.

Quid igitur obest, in angusta Republica senatū à consilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem fere finibus quibus vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quā primo ab vrbe lapide: in vtraq; tamen ciuitate senatus sexaginta viros. consilium vero sanctius in hac XXV. in illa XII. capit. Norinbergæ senatus XXVI. senatoribus; consiliū sanctius XIII. constat; præter consilium septem Prætorum qui *Burgomagistri* appellantur. Suitensium ciuitas, vt valde exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatū XLV. virorum, consilium habet septemuirorum quibus, præest Ammanus: eadem consilii constituendi ratione vtūtur Vrani. Bernates ducentos senatores habent, Lucernates centum: vtriſque tamen consilium sanctius est; his quidem, XVIII. illis, XXVI. Aliorum alius est vtriusque cōsilii numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrumq; cōsilium. quatuor viri, duo inquam Burgomagistri, cum totidem collegiorum principibus[a], arcana tractant: apud Bernates eodem fungūtur munere duo Prætores Auoerii, & signiferi quatuor. Vtile est igitur: idq; diuturno vsu comprobatū, in omni Republica præter senatum, sanctius consilium creari.

a Zunftmeister.

Hoc tantum differunt, quod quæ in senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatū imperiis fere à magistratibus iniussu plebis, aut optimatum explicantur: quæ dubia aut grauiora sanctiori consilio videntur, de iis ad senatum ferri cōsueuit vt decernatur. Quæ à senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cœtus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur; si res ad maiestatis iura pertinet, principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera senatus in

monarchia

monarchia per ſeſe explicare videatur, omnia tamen à Principe iuberi videmus.

Quæ de conſilii capiendi ratione diximus, nuſquam fere melius, quam Venetiis fieri cõſueuerunt. Quarũ nẽ rerum anceps eſt deliberatio in vtroq; cõſilio ſapientũ, ea cum decemuiris coniunctim expediri ſolent: ac propterea decretis ſubiiciuntur hæc verba, CON LA GIVNTA. Si conſilium propter ſententiarum diſcrepantiam, exitum reperire non poteſt, cumulantur Septemuiri, ſi ne hac quidem ratione quicquam, propter diſſidẽtium varietatem, decerni poteſt, cogitur ſenatus vniuerſus, vbires explicatur: quod ſi ſalua maieſtate Reipublicæ ſenatus auctoritas non ſufficere videatur, aut inter ſeſe diſſideant, id ab optimatum omnium cœtu conſtituitur. Id etiam olim Carthagini propemodum fieri conſueſſe tradit Ariſtoteles [a]. Quæ igitur in optimatum aut populariſve imperiis ſenatus decreuit, ea optimates populiſve iubet, ſi res ita poſtulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nam quo plus quiſque Princeps ſapere ſibi videtur, eo minus à ſenatu conſilium capit: ſæpius tamen ſenatus auctoritatem, vt ſit res acceptior, exquirit: aut lites difficiles, aut quæ fere ſunt inexplicabiles, in ſenatu diſceptari iubet.

[a] lib. 2. c. 8. Toliat.

Iſta quidem ratione Tiberius Imperator ſenatum litibus extra ordinem diſceptandis occupauit, quo minus quereretur ereptam ſibi de rebus grauioribus decernẽdi poteſtatem. Nero rurſus appellationes ad Principem, à ſenatu iudicari voluit. Ita ſenſim ex ſenatu curiam iudicum effecit; cum tamen in libera Republica ſenatus nunquam, niſi iubẽte populo, aut de coniuratis [b] aduerſus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incuſans; *Quo*, inquit, *confugient ſocii? quem implorabunt? ad ſenatum deuenient, qui de Verre ſupplicium ſumãt? non eſt vſitatum, non eſt ſenatorium.* Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod ſenatores in quæſtionibus publicis aut ſoli, aut vna cum equitibus [c], aut cum Tribunis æratiis ſorte duci vident, ſenatum iudicia tractare

[b] Polybius lib. 6.

[c] Aſconius Pedianus.

putant: aliud est enim senatum iudicare, aliud senatores à Prætore quæstionis ad iudicandũ sorte duci; curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuersitas id efficit. Neq; enim senatus ante Neronem ordinariã habuit vlla de re iudicandi potestatem: at ne [a] Augustus quidẽ senatum voluit de capite, deque fortunis senatorum iudicare, tametsi Mecœnati æquũ esse videretur. Ac tametsi Tiberius [b] id faceret; extra ordinem tamen, nec ante Adrianum [c] ordinariæ iurisdictionis in modum senatui tributum est, vt de senatorum capite iudicaret.

a *Dio lib. 55.*

b *Tacit. lib 3. & sequent.*

c *Spartianus in Adrian.*

Ita quoque Philippus Bellus, senatui Francorum, qui regibus adesse consueuerat, & cum iis de Republica cõsilium capere, interdum etiam de causis grauioribus, extra ordinem cognoscere, ordinariam iurisdictionem cũ imperio dedit; ac Lutetiæ in prætorio Principis ius dicere, lege lata, iussit. Quo factum est vt ex senatu, curia iudicum, ex prætorio, tribunal, decursu temporis constitueretur: curia tamen *Parium* seu *Patritiorum Franciæ* etiamnum appellatur; qui Pares à Ludouico iuniore Rege primum instituti sunt quantum quidem coniectura cõsequi possumus; ex edicto Caroli V. regis, quo quidem Matisconensem Comitem Franciæ Parem esse iubet, anno MCCCLIX. & eodem edicto declarat, Pares duodecim ob eam causam esse creatos, vt cum regibus pro Republica consilium capiant.

Ac tametsi plures sunt Francorum curiæ eodem imperio ac potestate, litibus iudicandis constitutę, singulari tamen appellatione vnaquæq; vtitur, puta, curia Tolosatum, Rhotomagensis, Burdegalensis, Diuionensis, Gratianopolitana, Aquæsextiæ. Parisiensis vero curia, *Parlamentum*, sine loci adiectione appellatur, tũ in litteris ad Regem, tũ etiam in legibus & edictis. Sed Carolo IX. Rege cum senatusconsultũ illud, quo Rex in curia Rhotomagensi Principum suffragiis, imperio extra curatorem moderando idoneus ex lege Caroli V. renuntiatus est [d], curia Parisiorum minime probaret; Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis solum intenderet,

d *Augusti 17. Anno 1563.*

renderet, teſtatus Pariſiorum curiam à maioribus ſuis ad id ſolum conſtitutam fuiſſe, non autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta, quæ iuſſiſſet vt in Curia Pariſiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quod ſi quid minus æquum videretur, ſe admoneri quidem velle; ſi tamen re intellecta legem promulgari placuiſſet, eodem momento parere iuſſit. Curia regis edicto vehementer perturbata eſt; & quoniam iudicum duæ erant ſententiæ æquales; vna, quæ edictum publicari vellet, altera quæ recuſaret, curia rurſus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus ſenatum quem *familiare conſilium* ſeu *priuatum* appellari diximus, vocari iuſſit, eiuſque auctoritate ſenatuſconſultum A.D.VIII. Kal. Octobr. factum eſt, quo quidē curia Pariſiorum prohibetur, edicta, quę deinceps a principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Franciſco Rege cautum erat, anno MDXXVIII. Sed Carolus IX. vt curiæ auctoritatem ac dignitatem minueret, acta curiæ poſtrema ad ſe deferri ac circumduci ſe pſente mandauit. Mortuo Carolo IX. conſilium familiare ſeu priuatum, quod in infinitam ſenatorum multitudinem excreuerat, litib⁹ quoque iudicandis adeo impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum eſſe videatur: nā Henricus III. vt antea dixi, ſenatum nouum inſtituit, quod *conſilium ſtatus* appellauit, pauciorum quam antea; quod intelligeret, prudētiorum ſententias non pondere, ſed numero ſuperari; quodque difficile ſemper fuerit, arcana quæ cum multis communicantur, latere poſſe, aut garrulos ſenatores de ſenatu deiicere, niſi ad eum modum quo Athenienſes, occultis ſcilicet ſuffragiis τῆς ἐκφυλλοφορίας. Romani cenſores ſenatorem loquacem cum ppetua ignominia, niſi populi iudicium ſubire mallet, ſenatu arcebant: quamquam ſæpe Romani cenſores nimia facilitate in ſenatum recipere, ac rurſus nimia ſeueritate ſenatu mouere conſueuerant. Nam[a] Fabius Buteo Dictator

[a] *Florus epit. 91.*

ſupplendo ſenatui creatus, ſenatores CLXXVII. eodem momento legit. Lentulus vero ac Gellius Cenſores LXIV. vna litura ſenatu mouerunt.

At præſtaret, in eũ ordinẽ, niſi virtute ac ſapientia præſtantẽ legere neminẽ, quam in ſummũ honoris gradum probos æque ac improbos euehere; deinde elatos præcipiti ruina deturbare: quamquã id ſine ſeditione, aut certe ſine perturbatione Reipublicę, ac imperantis dedecore fieri non poteſt. Certe quidẽ Anglorum ſenatus ſteit iam annos CCCC. ex quo primũ Cantuarienſis pontificis rogatione cõſtitutus eſt XV. ſenatorũ: nec video plures XX. poſtea fuiſſe creatos quamquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen ac floret legibus & armis imperium illud eo ſenatorũ numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicũ IX. Francorum, & Henricum I. Anglorum Regem ictum eſt, quo ſanctius eſſet, ſenatores XVII. vna cum Principe iurati ſunt.

Non dubito in omni Republica pleroſque inaniglorię cupiditate, vel gratia, vel impudentia, vel ſordibus ac pecunia, inuitis quodammodo Principibus ac populis, ſancti ſenatus adita perrumpere; ſed his morbis occurri poteſt, ſi lege Solonis vtamur. Is enim in ſenatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altiſſimum Reipublicæ culmen, ſine vlla infamiæ labe, conſcendiſſent: ſic enim iudicabat, in eo ſenatu conſiſtere facile poſſe, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti ſaxa dubio aditu peruenire potuiſſent. Quare mirum videri nõ debet, ſi laus Areopagitarum ſenatus toto terrarum orbe claritate conſpicua fulſit. Heluetii quidem montani, eos ſenatoria dignitate frui patiuntur, qui ſummos in Republica magiſtratus geſſerunt; ſed cum de rebus grauiſſimis deliberandum eſt, licet vnicuique ſenatori duos treſve ciues, quos arbitrio ſuo legere volet, in ſenatum ducere. Quo fit, vt plerunque qua trigenti aut quingenti ſenatores, quive ſententiæ ferendæ ius habeant, in ſenatum cogantur. Eſt autem multitudo ſapientibus conſiliis ſemper inimica.

inimica. Atq; hæc de numero senatorum. ¶ Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant; & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem cōsulare mos erat, vt senatum de rebus agendis consuleret, vnde *Consules* dicebant: aut si Consules ab vrbe abessent, morbumve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Cōsulari munere fungebatur [a]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat; legatos admittebat; literas ab Imperatoribus in senatu legebat; singulorum sententias rogabat; senatus decreta præscribi iubebat; senatum denique dimittebat. Apud Græcos eodem munere fungebatur *Prætor maximus*, qui Athenienſib. ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur, ac cæteri deinceps vbi quisq; renuntiatus esset: alibi ἔφοροι ac πρόξενοι, qui eodē fere munere fungebātur, quo qui *Prouisores* Rhagusiis, *Aduocati* Venetis dicuntur; q quæ in senatu agenda, quibusve de reb. in senatu deliberandum sit, proponere solent. At in omnib. fere Græcorum ciuitatib [b], Prætor maximus per accensum clara voce primum quemque, q Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: q Liuius [b] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorum vero consuetudinem singularem, Imperator Achæorum Philopœmon vehemēter laudabat [c]; ne scilicet is, qui q vtile sibi videretur proposuisset, sententiæ ferendæ ius haberet. Ea res in populorib. & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominum, qui alios in suam sententiam pertrahere solent, quodammodo prohibere potest.

De iis qui sententias rogant in senatu.

[a] *Cicero in epistola, de Quinto fratre vrbano.*

[b] *lib. 32.*

[c] *Liuius li. 35.*

Genuensium vero morem probare non possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorum multitudine fere semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Reipublicæ vtilia sint à singulis, & omnes omnium rationes ac sensus capere queat: & vt ingenio tantum valeat. Res est tamen periculi plena, vni ciuiū tātam potestatem tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut à rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam pernitiosum, tantæ auctoritatis esse ciuem vnum, qui

primus sententiam ferat, vt cæteri quæ sentiant libere profiteri non audeant. At maiores nostri longe aliter: rogantur enim sententiæ cuiusque à Rege ipso, qui non modo Princeps, sed etiam Rex est senatus; aut ab eo qui Principi proximus est in senatu; sed ita, vt ab infimis, qui nec sessionis, nec suffragii ius vllum, sed aditum habent in senatum, sententiæ prius exquirantur; ne potentiorū gratiosa oratio cæterorum minuat auctoritatem. Ita fit vt Principes aliorum argumentis ac rationibus collectis, optima quęque sequantur. Melius igitur nos quam Hebræi, qui כשיח מיפלא, aut Romani, apud quos Cōsul Principem senatus, aut eum qui in annum sequentem Cōsul designatus esset, sententiam rogabat: contra quam in concione populi: nam priuatis [a] primum, deinde magistratibus minoribus; tum maiorib. fiebat dicendi potestas: ne tenuiorum libertas magistratuum ac potentiorū auctoritate minueretur. Quod sub tyrannis Principib. in senatu factum legimus: qui vt suarum crudelitatum ac libidinum auctorē haberent senatum, quæ fieri vellent in senatu proponi curabant; id autē improbare capitale fuisset. Ista qdē nō vis est non rogandi senatum quæ velit, sed cogendi. Ex quo Plinius [b] iunior de Domitiano; *videmus*, inquit, *curiam elinguem; in qua dicere quod velles, periculosum; quod nolles, miserum esset*: quia vnus solus censebat quod omnes sequerentur. Traianum vero cum in cæteris omnibus, tum in eo maxime laudat, quod eo rogante sententias libere dicere liceret, vinceretque sententia non prima, sed melior. At veterum Hebræorum mos fuit Rex ab aditu senatus abstinebat, ne aut ei quisquam, aut ipse cuiquam repugnaret: sic enim tradunt in suis commentariis.

a *Dio lib. 51.*

b *In Panegyrico.*

Optandū etiā illud est, vt ieiuno senatu cōsilia capiātur: neq; n. satur quisq; recte cōsiliū dabit, vt prudenter à Philippo Cominio dictum. Certe quidem Salomo Principes exsecratur eos, qui cum religioso cultu ac rerum sublimium contemplatione mentem sub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam cibatione

cinatione saginant, ac nouis alimentis cupiditatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis; *Væ*, inquit, *Principibus qui mane comedant.* Quæ res eo detestabilior est, quo pleriquevino madefieri pulcerrimum putant. Quid n. fœdius, quam vetus institutum Germanorum, qui non nisi inter pocula de rebus grauissimis cõsultarent; vt vel vniuscuiusque intimos [a] animorum sensus, cum vino inclauissent, aperirent; vel ad persuadendum disertiores fierent? sed ab his moribus nunc longissime recesserunt: neque enim poti de rebus quidem domesticis ac priuatis contrahere tutum esse putant; vt ea iudici causa sufficiat, ad ea quæ gesserunt infirmanda.

[a] I. lib. de moribus Germanorum.

Sequitur vt de iis q̃ in senatu deliberanda sint dicam[9]. Romani quidem in senatu de religionibus primum, ac de cultu deorum agere consueuerant; quasi à rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iisdem terminari deberẽt. Certe Romani populos omnes, vt Polybius [b] ipse atheos scribit, religionum ac deorum cultu & obseruantia superarunt, idemque statuit, hac vna re maximum illud imperium à Romanis fundatũ ac propagatum fuisse. Sequitur vt post immortalis Dei cultum de reb. maximis, maximeque ad Rempublicam ptinentibus, decernatur; vt de bello ac pace: nam in vtroq; non minus pernitiosa est exquisita dilatio, quam deliberatio præceps.

Quid in senatu, quibusve de rebus deliberandum.

[b] lib. 6. historiarum, qui est de domestica ac militari Romanorũ disciplina.

In omnib. autem reb. q̃ in deliberationẽ cadunt, bene sapientib. p̃cipitur, id nõ esse faciendum, q̃ dubites iustum sit necne. Eadem quoq; vtilium ac inutiliũ diiudicatio esse debet: est n. fere semp alterum cum iustitia, alterum cum iniuria coniunctum; quod si abest omnis iniustitiæ opinio, ne id quidem faciendum: quod nisi consequamur, maius detrimentum allaturum sit quam vtile futurum, si idipsum adipiscamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perspicua sint: non dubitandum, ac ne deliberandum quidem quid optãdum sit aut fugiendum, Difficultas tamen grauior occurrit, cum id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores

vtilitates in ſpeciem haberevidetur, ſi idipſum cõſequamur, quam incommoda quæ ad nos peruentura ſint, ſi eo careamus. Veterum tamen ſententia verior eſt; *rerum dubiarum, & quæ in caſu poſitæ ſunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus eſſe oportere.* Quare prudentiſſimi quique ita cauendum ſibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minime malos homines earum ſententiarum, quarum dubius eſt ac incertus euentus, auctores eſſe malint, quam ſeipſos; vt culpa vacare, ſi res male ceſſerit; aut ſi proſpere, laudem ferre poſſint. Quamquam nihil laudabile debet aut præclare geſtum videri, quod ab exitu pendeat; argumentis enim certiſſimis ac rationibus oportet, quare quidque agendum ſit, non euentis docere: ſapientem vero potius aduerſos exitus metuere oportet, quam ſperare ſecundos. Nunquam igitur bonus ſenator in fortunæ illecebris ſpem collocabit conſiliorum ſuorum; tametſi ſæpe videat eorum, qui temere ad res agendas aggrediuntur, exitus eſſe felices. Nam Theologi veteres qui fabulis ſapientiam texerunt, Deam illam quã *fortunam* appellabant, è conſilio deorum arcere non dubitarunt, ne id quod à prudentia quæri debet, a temeritate fortunæ expreſſum eſſe videatur. Nihil tamen ſæpius laudari, nihil ſæpius quam ex euentis conſilia metiri videmus. Quod ſi lege militari capitale eſt cõtra iuſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, etiamſi certam victoriam laturus ſis: quanto capitalius eſt, in incerto caſu ſpem conſiliorum ac Reipub. ſtatum collocare.

Fortunam Theologi à conſilio deorum arcere non dubitarunt.

Quare ne quid temere ac imprudenter in conſilio capiendo decernatur, Thomas Maurus ea q̃ in deliberationem ventura ſint, pridie in ſenatu proponi putat oportere: quod quidem probo, ſi de priuatorum qui ſenatui interſint commodis non agatur; alioqui tutius eſt eo ipſo die de re propoſita decerni, ne ambitioſi homines recta conſilia peruertant, & publica priuatis poſtponant. Quod plerumque fit argumentorum ac rationum ſubtilitate potius, quam veritate; quæ lucet ipſa per ſe, ac ſua perſpicuitate contenta eſt; perſpicuitas autem

arga-

Oratores arcendi à senatu.

gumentatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere, & aures imperitę multitudinis orationis ſuauitate permulcere: oculos etiam verborum luminibus præſtringere, ac rationum illecebris mentes ab infamiâ & furore ad ſanitatem perducere, non modo laudabile, verum etiam ſæpe neceſſe eſt: ſed hæc omnia procul à ſenatu amouenda ſunt, ſi modo ab iis ſenatoribus, quos dixi, id eſt, à ſapientibus, conſilia exquirantur. ac Laconica breuitate vtendum, vt ſit omnibus dicendi locus; ne quis orator cum in poſſeſſionem dicendi venerit, ſenatores optimos ac prudentes excludat: ac propterea veteri Areopagitarum ſenatuſcõſulto, nec proœmiis licuit, nec epilogis vti.

Ratio v. ſententiæ ferendæ occultis ſuffragiis, vt apud Venetos; aut locorũ mutatione, vt apud Romanos, mihi probari nõ poteſt: ac potiſſimum ſi plura ſunt capita q̃ in deliberatione cadunt; quorum alia q̃dem probantur, alia reiiciuntur: in quo genere, *ſententiam diuidere* oportuit, vt Latini loquuntur, & ſenatores ſæpius loco moueri. At cum Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta ſuffragia deſererere, & clara voce ſententiam ferre coguntur. q̃ etiam ab illis fieri ſolet, cum de capite, fama, ac fortunis omnib. iudicatur; quod quidẽ ſuffragiis occultis ac tabulis, quibus etiã Græcorum ac Latinorũ iudices vtebantur, ſine ſumma iniuria fieri non poteſt.

Senatus autem Reipublicæ tametſi certarum rerum conſultationibus minime tenetur, illud tamẽ cauendũ, ne iuriſdictione implicari ſe patiatur, niſi de Principum capite ac fortunis omnibus, aut ſummorum magiſtratuum & curiarum controuerſiæ; aut coniurationes collegia Rempublicam, niſi occurratur, perturbare poſſe videantur. Itaque Tiberius ineunte [a] Imperio teſtatus eſt in ſenatu, *ſe magiſtratuum ordinariam iuriſdictionem ad cognitiones traducere nolle.* Qui vero ſenatum litibus diſceptandis impediunt, rem ſenatu minime dignam faciunt. Debet enim ſenatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauiſſimis [b], non in minutis ac

[a] *Tranquill. in Tiberio.*

[b] *Liuius li. 26. & Polybius lib. 6 ſenatum non niſi in grauiſſimis cauſis Reipublicæ occupari conſuiſſe.*

ac leuibus controuersiis occupari. ¶ Restat extrema pars nostræ definitionis, qua diximus, *senatum ad id constitui oportere, vt iis qui Reipublicæ summam habent, consilium impertiri possint. Consilium* diximus, ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus, an senatui vsquam imperium detur, facti quæstio est; si vero, fieri debeat necne, omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate non potest; ac multo minus in monarchia, quam in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cum potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quod si quis putet absurdum videri, minimeque dicere, cæteris quidem magistratibus omnib. imperium dari, Senatui vere denegari; cum aliorum magistratuum imperia controuersiæque à senatu diiudicentur; cogitare debet, necessarium magistratibus imperium tribui, sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuum feruntur, vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibusve de rebus iudicare debeat, intelligatur. Sed nusquam in Republica bene constituta, senatui imperium tributum fuisse videmus. Nec v. maiores nostri, nec Hispani nec item Angli, senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt.

Sed nec senatus magistratuũ acta iudiciave abrogare aut rescindere possunt; nec vim vllam habent Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populusve, qui iura maiestatis habent, decreta senatus valere iubeant. Itaque ad acta senatus Principis nomen & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam à senatu geri potest, nisi post à principe ratum habeatur. Docuimus antea, Principis præsentia magistratuum & collegiorum omnium potestatem ac imperium conquiescere, ac sustineri: quod si nulla potestas est senatus absente principe, multo minus præsente, vbinam futurum est imperium senatus? Si senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quonam modo ea

que

quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent definire poſſit? Quare videmus ea quæ à ſenatu decreta ſunt, ad Principem ferri, aut ſi leuiora ſunt, Principis tamen imperio, manu ac ſigillo confirmari. Nec vero id nouum eſt; cum Rege Clotario II. Endobaldus Comes Prætorianus ſenatum haberet, vt conſulta ſenatus ad regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret.

Sed dubitatio maior eſt in popularibus & optimatũ imperiis, poteſtas ſenatui dari debeat necne: cum Principis ac populi, vnius ac multorum tantum ſit diſcrimẽ. Scribit enim Polybius, ſenatum Romanorum [a] ærarii [b] diſpenſationem habuiſſe, ac de pecuniis publicis ſtatuere potuiſſe; legatos magiſtratibus prouinciarum dediſſe, triumphos decreuiſſe; religiones probare aut improbare conſueuiſſe: ſcribit enim Tertullianus, *nullius numinis cultum Romanos ſine Senatuſconſulto ſuſcepiſſe.* Quinetiam maieſtatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, ſine ſenatus auctoritate, tuliſſet. Neque id Romæ tantum, ſed etiam Athenis capitale fuit. Itaque Thraſybulus & Androtio maieſtatis accuſati ſunt, quod ſine Senatuſconſulto rogationes ad populum [c] tuliſſent. Quæ lex non modo omnium Græciæ ciuitatum communis [d], ſed etiam his temporib. apud Venetos ſanctiſſime colitur. Quæ vt vera ſint, non efficitur tamen, in ſenatu imperium fuiſſe; ſed conſilium & auctoritatem; cũ in populi poteſtate ſemper fuerit, ea quæ per ſenatum decreta fuiſſent, infirmare, vt Dionyſius [e] Halicarnaſſeus, aperte demonſtrat; ac Liuius ipſe, quoties hanc formulam vſurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Feſtus Pompeius verborum ſignificatione abutitur, cum verbum *iußit*, interpretatur, *decreuit*. Eſt enim *Senatus decernere, populi iubere*: ſic enim Liuius de Scipione Africano; *Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iußu eſſe.* Tribunorum quiſque minimus, ſola interceſſione conſulta ſenatus perrumpere poterat.

Antea docuimus argumentis ad aſſentiendum neceſſariis, ſenatum ne minimis quidem magiſtratibus impe-

[a] *lib. 6.*
[b] *Cicero in Verrinam. Ærarii diſpoſitio ita fuit penes ſenatum, vt nunquam à populo ſit appellata.*
[c] *Plutarch in Lyſia. Demoſthenes contra Androtionem.*
[d] *Ariſtot. lib. 4. de Republ.*
[e] *lib. 2.*
[f] *Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.*

imperare potuisse : eo potissimum argumento, quod Romanorum *senatus decreuit, vt consul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari. Si consul nollet, vt Prator id faceret: si ne is quidem vellet, vt Tribunus rogaret: Consul rogationem ferre noluit, ac Pratorem senatui parere vetuit.* Si senatus tantum imperii habuisset, quantum vel Consul, vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione nunquam vteretur. Idem alibi: *Decreuerunt patres*, inquit, *vt M. Iunius Prator vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appuloque, quoad eius publicum erat, metiendo diuidendoque crearet.* Quod si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur. Nam Fulvius Consul, cum senatusconsultum legisset in hæc verba; *Integram rem ad senatum reiiceret, si ei videretur*: interpretatus est, *quid magis è Republica duceret, æstimationem sibi permissam*: agebatur autem de capite, deque fortunis omnibus Campanorum, quorum partem Cōsul posthabita senatus auctoritate securi percuti, partem sub hasta venire iussit. Magistratuum vero maiorem in Republica dignitatem fuisse, quam senatus, ex eo apparet, quod qui literas ad senatum populumq; Romanum darent, si magistratus complecterentur; ordine senatu priores erant; vt planum est ex ipsis literatū inscriptionibus in hanc formulam: C N. *Plancus Imp. Cons. design. S. P. D. Conss. Prat. Tribb. pleb. Senatui, populo, plebique Rom.* Oratorie igitur Cicero Vatinium proscindit; *Estne*, inquit, *patriæ certissimus parricida! ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur*: ac Liuianus [a] ille, cū de triumphis agit: *Nunquam antea de triumpho per populum actum: semper æstimationem arbitriumque eius honoris penes senatum fuisse, ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse*: oratorie agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docuimus.

[a] lib. 28.

Sed vtcunque senatus pro sua auctoritate consulta faceret, nihil tamen eorum quæ decreuisset, imperare aut

ut aut exsequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ sunt magistratuum & imperii argumenta[a]; illos habuit senatus: magistratus patrum decreta, si eis ideretur, exsequi iubebant: nec facile in reprehẽsiones ncurrebant, si quid ex auctoritate senatus imperarent. taque cum senatus Cæsarem coercere nullo modo pos-t, illud Senatusconsultum, quod extremis Reipublicę emporibus fieri solebat, vsurpauit; VIDEANT *Consules & cæteri magistratus, ne quid detrimenti capiat Respublica. Hoc Senatusconsulto*, inquit Cæsar, *armati Consules*, &c. uibus verbis auctoritatem quidem in senatu, sed impe-ium in magistratibus fuisse perspicuum est. At si tribu-nus aliquis Senatusconsulto intercederet, non modo Senatus auctoritas, sed Consulum quoque & aliorum magistratuum imperia conquiescebant. Erant enim aliquot Tribuni plebis in limine senatus, ante quam aditus illis in senatum ex lege Atinia pateret, ad quos Senatus decreta deferebantur; vt ea probarent, superposita litera T; vel respuerent hoc verbo VETO[b]. Atque hi quidem Tribuni plebis popularis libertatis custodes liberam intercessionem semper habuerũt, nisi lege lata populus negotium propositum Senatui, sublata intercessione, omnino permitteret: vt Sempronia[c] rogatione quam C. Gracchus ad plebem tulit, vt Senatui potestas fieret, eo anno de prouinciis consularibus decernendi, sublata Tribunorum plebis intercessione: nam populus sæpissime prouincias arbitrio suo magistratib.[d] dedit, sine senatus auctoritate. Ærarii vero dispensationem penes senatũ fuisse video, sed quatenus & quamdiu plebi placuisset, id est precario: qui autem precario quid habent, nihil suũ dicere possunt. Argumẽto sit, quod militibus vestes ex ærario publico dari placuit, Sępronia lege. Ita sæpe Triumuiri Venetorũ, qui *Reipublicæ aduocati* dicũtur, non modo sapientũ ac decemuirorũ, sed etiam senat⁹ decretis intercedere possunt, & ad optimatũ cœtũ negotia tractãda præire. Hic ruisus obiiciatur, si nulla fuisset imperia senatus, nihil inter Senatusconsultũ & auctoritatem

[a] *Gellius li. 13. cap. 12.*

[b] *Liuius libr. 8.*

[c] *Saluſtius in Iugurth. Cicero in prouinciis consularibus.*

[d] *Cicero pro lege Manilia. Appianus libr. 1. ciuilium.*

auctoritatem interesset: hoc absurdum, illud igitur: nam si senatores pauciores fuissent quadringentis, aut certe ducentis post legem Iuliam, nō poterat Senatusconsultum fieri; sed id quod paucioribus ducentis [a] placuisset, *auctoritatem* appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictum erat Senatui quemquam [b] legibus soluere, nisi ducenti senatores senatui adessent. Hæc vt vera sint, vti sunt, nō tamen efficitur, imperiū in senatu fuisse. Est enim decretorum ea vis & natura, etiamsi à magistratibus ipsis interposita sint, vt nihil præter rei cognitionem præ se ferant: & quemadmodum sententia iudicis nullius est ponderis ac momenti, nisi iussa sequātur; ita nec decreta Senatus vllam vim sine magistratuū imperiis habuerunt.

a *Dio, lib. 54.*

b *Asconius in Cornelianam.*

Omnia vero Senatusconsulta, quantūuis imperio magistratuū confirmarentur, annua fuerūt; vt recte scripsit Dionysius [c] Halicarnasseus; non autē perpetua, vt putat Conanus [d]. Cur igitur, dicat aliquis, senatus trecētos ciues Romanos, q restabant, cæsa legione q̄ ad Rhegium præsidii causa missa fuerat, Romam perductos nudari ac fustibus cæsos securi percuti oportere decreuit, damnatis nec quicquam prouocantibus, ac intercedentib. Tribunisplebis, leges sacratas violari? Agebatur militaris disciplina, quæ nihil fere habet cum domesticis legibus ac morib. commune. Deinde Senatus quidem cōsulto, sed imperio Consulari, cæsi sunt ciues. Præterea tanta erat sceleris ad Rhegium admissi crudelitas & immanitas, à præsidiariis militibus, qui vrbē, quam ab hostium incursionib. seruare debuerant, ipsi crudelissime diripuerant, vt nulla supplicioru magnitudo sufficere videretur. Quæ causę cum inciderant, legum apices ac subtilitates, potissimū inter armorū strepitus, minus exaudiebātur [e].

c *lib. 9.*

d *lib. 1. cap. de senatusconsultis.*

e *Valer. Max. lib. 2. Appianus lib. 1. bellorum ciuil.*

At quoties Senatus aut Consules ipsi iura maiestatis ac leges perrumpere conabantur, Tribuniplebis intercedere solebant. Quod enim C. Cornelius tribunus plebis rogationem tulit ad populum, ne deinceps senatus contra libertatem populi, contraque iura maiestatis decer-

decerneret, satis significat senatum sæpe cõtra leges iura maiestatis vsurpauisse [a] *non tamen quid fiat, sed quid fieri debeat, intuendum.* At senatum postremis temporibus ius facere potuisse constat [b]. Verum id quidem; sed iam senatus esse desierat. ac potius curia quędam iudicum esse videbatur. Quanquã magistratus ipsi, Prætores inquam, Ædiles, atque adeo Iurisconsulti, magnam partem Romani iuris confecerunt: sed hæc ab arbitrio principis aut populi pendebant; sine cuius sanctione ac iussu, nulla vis erat legum aut edictorum, aut decretorum, aut iuris cõstituti [c]. Cum igitur nulla sit in populari, aut optimatum imperio Senatus potestas, multo minus in monarchia iure iudicandum est: eoque minus quo Reges suæ maiestatis iura melius quam populi tueri solent.

a *Dio Nicæus. Asconius in Cornelianam.*

b *l. non ambigitur, de legibus ff.*

Quod autem diximus, rogationem ad populum inconsulto senatu ferre non licuisse, id quidem lege Poplitia & Hortensia cauebatur: semper tamen licuit inconsulto senatu rogationes ad plebem ferre: ac tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem inconsulto senatu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulo post abrogata est lege [d] Pompeia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanę magna licentia abutuntur, ac potissimum Græci, & qui scriptores Græcos interpretantur, Romanæ [e] antiquitatis immemores. Illud etiã animaduersione dignum est, quod magistratibus, etiamsi rogatio, quam ad populum laturi erant, Senatui displicuisset, postea quam senatum consuluerant, ferre tamen licebat. Idem iudicandum est de eo quod Iosephus tradit, Moysen vetuisse ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquã de Republica statueret: quod nusquã lege diuina cauetur: si tamen ita caueretur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse haberent, tametsi Romani Imperatores seipsos [f] *Principes senatus* appellarent, vel *socios*, vel etiam *indulgentissimos dominos*, vt Tiberius [g] ineunte imperio senatores vocabat. Quantum vero principi, senatui, aut senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior significat, vbi se-

c *Id autem ius constitutum dicitur, in l. in rerum. rerum communiũ l. Gallus, de liberis & posthu. quod ab Iurisconsultorũ auctoritate pẽdebat, Aufrerius in decisio. Tolosan. q. 405. Bald. in l. humanum. de legib. C.*

d *Plutarch in Pompeio.*

e *Appiani interpres li. primo plebem pro populo vertit. Horum sane ex. Romanis fuere.*

f *l. Ius senatorum. de iuris. iudicibus, C.*

g *Tacitus.*

natus decreto quodam agit; *Voluntati tamen*, inquit, *principis fui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque obsequi*. Nec vero senatores vlquam *magistratus* aut *curatores* appellantur; qui nec singuli, nec vniuersi vllum imperii habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllove regis diplomate, sed breui tabella sine sigillo, nudo tantũ regis chirographo senatores fiunt, ac Principis arbitrio senatu mouentur: cæteri magistratus lege creantur, ac diplomate regia manu ac sigillo maiore confirmantur; nec principis arbitrio, nec nisi capitali fraude contracta, & quidẽ publico iudicio damnati, magistratu abdicare à principe coguntur.

Cur Senatus imperio vacare debeat.

Si quis exquirit quamobrem Senatus in Republica bene constituta debeat imperio vacare: hęc potissima ratio est, quod senatus idem consiliorum arbiter ac Reipublicæ princeps esset; & quæ de bello, de pace, de legibus, de magistratibus, deque vniuersa Republica fieri oportere censeret, eademque iuberet quæ censuisset, nulla populi, vel optimatum, vel regis esset in Republica potestas; sed ab vnius senatus arbitrio; nutu ac voluntate omnia penderent: quod salua maiestate fieri non potest. Ex quo intelligitur eos qui imperium senatui tribuunt, Reipublicæ interitum ac status euersionem moliri. Itaq; cum apud Venetos Decemuirorum consilium maiorum nostrorum ætate in iura maiestatis sensim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperium illis ademptum est; ac ne quid sine Septemuiris de Republica statuerẽt, interdictum. Eandẽ ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperii tractant, potestatem bimestrem esse placuit, tum vt plures ciues viciſſim eo fruantur honore, tum etiam ne diuturna imperia quibusdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarent: mea tamen sententia commodius est, senatores perpetuos esse; quales fuere Romanorum, Pharsaliorum, Massilienſium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum; & his temporibus Polonorum, ac Geneuatum. qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti, Rhagusii, Lucenſes, Genuenſes, Nocti-

is, Norinbergenſes; non modo ſenatus ſplẽdorem obſcurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verumetiã Rempublicam in apertum diſcrimen coniiciunt, dũ arcana promulgantur, ac nouis ſenatoribus rerum præteritarum ignaris ſummã Reipublicæ gubernacula committuntur. Quod cum Florentinis valde periculoſum videretur, rogatione P. Soderini principis ſenatus in conſtituenda Republica cautum eſt, vt cum cæteri quidem ſenatores ixxx. ſemeſtres eſſent, qui Principes ſeu Imperatores in Republica fuiſſent, perpetuo manerent, vt ab iis noui ſenatores de ſtatu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenſes eandem legem in mutabili ſenatu ferre coguntur; qua ſcilicet perpetui ſenatores ſunt qui Reipublicæ principes ac ſyndici fuerunt. Melius tamen Rhaguſii quam Veneti, quorum exemplar in conſtituẽda Republica ſecuti videntur: nam hi ſenatores quidem in ſingulos annos, nõ tamen vniuerſos; hoc eſt ſimul ac ſemel, ſed viritim ac viciſſim mutant. Quod ſi tanta eſt honorum cupiditas, vt non aliter iis ſatisfieri poſſit, quã vt ciuibus omnibus in ſenatum viciſſim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari ſtatu Athenienſium conſtituto, mutabilem Senatũ quadringentorum ciuium in ſingulos annos conſtituit, ſanctius tamen conſilium Areopagitarum perpetuũ fecit, vt velut fixo ac ſtabili cardine mobilis illa Senatus ac magiſtratuum omnium annua conuerſio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta ſint; ſequitur vt de officialibus & curatoribus Reipublicæ dicamus.

De Officialibus & Curatoribus. Cap. II.

Officialium & Curatorũ Reipublicæ diſcrimen.

CVm in vniuerſo iure publico multa ſint frugifera ac fructuoſa, tum vero de perſonis publicis diſputatio fructuoſiſſima ſemper viſa eſt: ac tametſi pleraque peruulgata de magiſtratibus & cõtrita putantur, fere tamen in abdita obſcuritate latent; quod, qui eo ſe genere diſſeruerunt, nihil perſpicue definiant. Igitur à de-

finitione auſpicandum opinor: *Officialis eſt publica perſona quæ munus habet lege definitum. Curator, qui munus publicum extra ordinem ſine lege, imperantis arbitrio, gerit.* Peregrinis verbis aut parũ Latinis, à quibus deſerimur, vtendũ nobis eſt, ne verborum obſcuritate rei difficultas augeatur. Quanquam *Officialis* verbum terendo, Latinum plerique fecerunt; ac Paulus ipſe *Officia* [a] appellat *munera publica*. Tranquillum ſecutus.

[a] *l. munus trib. de verb. ſign. f.*

Vt autem definitiones à nobis poſitæ clarius elucẽſcant, perſonarum publicarum diſtributionem à capite arceſſere commodius eſt. *Perſonas publicas appello, quæ publicis muneribus incumbunt*: harum autem duo ſunt genera, alterum ſine imperio; alterum cum imperio coniunctum. Sine imperio ſunt, qui religiones & ſacra publica curant (fuerunt etiam ſacra priuata quæ *familiaria* dicebantur) vt pontifices ac ſacerdotes: item Senatores, legati, quique iuſſis magiſtratuum ciues parere cogunt, vt ſcribę, notarii, viatores, lictores, accenſi, corniculatii; & id genus alii; qui quod imperio vacant, *magiſtratuum miniſtros* ſe ferunt; quibus omnibus munera ſunt legibus & edictis comprehenſa. hos igitur *officiales* ſiue *officiarios ſine imperio* appellemus. Et quoniam magiſtratuum deſcriptione Reſpublica, ſeu lege agere, ſeu bellum gerere, ſeu imperare, ſeu iudicare, ſeu imperata exſequi oportet, vacare nullo modo poteſt, de toto officialium genere diſſeramus.

Reipublicæ principio à curatorib. regebãtur, antequã magiſtratuũ ac legũ vis intelligeretur; *omnia*, inquit Põponius, *manu regia tenebantur*. Ariſtoteles quidẽ vniuerſũ genus ἀρχὰς [b] appellat, quos *magiſtratus* interpretantur, ἀρχὴν autẽ ſeu *magiſtratũ* definit, q conſilii publici, iudiciorum, ac imperii particeps eſt: q verbum ad eos tantũ magiſtratus pertinet; quib. imperandi ius eſt. Eſt enim Græcis ἄρχειν, τὸ ἐπιτάττειν, id eſt, *imperare*; quod in ſcribas, viatores, ac cæteros magiſtratuum miniſtros conuenire nullo modo poteſt. Illud tamen in magiſtratus definitione ab Ariſtotele allata abſurdum videri poteſt; quod

[b] *lib. 4. de Reſpubl.*

qui

inon ſit conſiliorum ac iudiciorum publicorum par-
ceps, magiſtratus nomen non mereatur. quæ diſcipli-
e ſi ſibi conſentiant, nulli aut certe pauciſſimi ſint in
epublica magiſtratus, cum magna ſit in Republica be-
e conſtituta ſenatorum raritas, quos tamen imperio
ecare docuimus: & maximam partem precarium mu-
us habere.

Inter iuriſcõſultos qui recte magiſtratum definiat ha-
emus certe neminem. Id n. Goueanus difficile ſemp ſi-
i æq; ac Ferreto viſum eſſe [a] teſtatus eſt: & certe in ea q̃ a. lib. 2. de iuriſ-
bi ꝓpoſuit definitione magiſtratus, errore labitur; *ma-* dict.
ſtratum n. definit, *poteſtatem populi Romani ordinariam*. At
portet definitiones eſſe vniuerſorum; ſingularia v. nec
efiniri, nec vlla diſciplina comprehendi poſſunt; præ-
ea *poteſtatis* verbo magiſtratus prouinciales fere ſemp
gnificantur, vt poſtea dicemus. Cuiacius [b] præter defi- b In notis ca. 1.
itionem Ariſtotelis, tres allaturum ſe ſpopondit: ſic e-
im ille; *Magiſtratus*, inquit, *eſt perſona publica quæ iuriſdi-
tionem præſt; vel quæ pro tribunali ius dicit: vel quæ iuriſdictio-
em ac iudicium publicum habet*. Iſta quidem ratione qua-
uor futuræ ſunt vnius & eiuſdem rei definitiones? quo
ihil eſt à Dialecticorum [c] præceptis ac doctrina, atque c Ariſtot. lib. 6.
deo ab ipſa natura magis alienum; quę non patitur vni Topi.
ei plures vna definitiones eſſe. Deſcriptiones quidem
ei cuiuſque innumerabiles ſunt, quia rerum earum quę
cuique accidunt, καὶ τῶν συμβεβηκότων, infinita eſt multi-
tudo: q̃ tamen rei vim ac naturam terminare nullo mo-
do poſſunt. Iſtud quidem in arte ratiocinandi grauiter,
multo grauius tamen in legitima ſcientia peccatur, quæ
à magiſtratib. iuris initia, ſtirpem & originem ducere vi-
detur. Nam id quod in magiſtratibus primum ac præci-
puum eſt, imperandi ſcilicet prohibendiq; poteſtas, ab
his trib. definitionib. abeſt: magiſtratuum enim legati, &
ii quib. iuriſdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali
iudicare ac decernere ſolent, non ſunt magiſtratus ta-
men. Pontifices ipſi ius dicunt ac iudicant, & quidem ꝓ
tribunali. Cum enim Lentulus Pontifex de conſecra-

tione domus Ciceronis, ad Senatum decreta collegii pontificum, ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est[a], *Pontifices religionis sunt iudices; legis, Senatus.* Atque *veterum Romanorum, neque nostra aut Arabum religionis Pontifices vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent, in ius vocare, prehendere, coercere, punire, sententias exsequi non possunt: at viatores quidem aut lictores vllos habent.* Contra vero sæpe fit, vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est ademta: quod postea perspicuum faciemus. At quæstores[b] parricidii, quibusque extra ordinem iudicandi fiebat potestas, imperare, prohibere, in ius vocare, prehendere, coercere, iudicare denique poterant: neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cum ita sint, harum omnium definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quod ex his definitionib. magnã magistratuum, curatorum, ac ministrorum perturbationem sequi necesse est, cum nulla distinctio adhibeatur[c]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitionem diligenter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quod *Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet*; deinde omnib. magistratib. iudicandi, imperandi, auspicandi & exsequendi potestatem tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationem gerit. At non debet latius aut augustius definitio quam res quæ definiatur patere; & in omnes respublicas, etiamsi auguriis & auspiciis careant, magistratus descriptio in hac quam de Republica instituimus disciplina valere.

Dixim[e] inprimis officiales omnes, seu magistratus fuerint, seu magistratuũ ministri, publicas esse personas, quæ hoc ipso à priuatis differunt; quòd hi Reipublicę negotiis nõ implicant: adiunximus ordinarium munus tractare, vt curatorib[g], quos nostri cõmissarios appellant, distinguemus; hi enim muneri publico, sed extra ordinem incumbunt: vt olim Dictatores, Quæstores parricidii, ac cæteri iudices extra ordinem à populo, rogante [d] magistratu dati. Postremo posuimus, ordinarium illud munus

[a] *Cicero in epistolis ad Atticum.*

[b] *l. 2. de origine iuris.*

[c] *l. 3. c. 5. de iure prouin.*

[d] *vt l. 2 de origine iuris.*

lege

lege lata præscribi ac definiri: quia nisi lex in eā causam feratur, officialis non dicetur, sed curator. Atque id non modo his temporib. vbique fieri, sed olim Græcis æque ac Latinis factū videmus; cauti⁹ tamen ac vberius nostri principes minima q̄que munera, tum legib. ꝓmulgatis, tum etiam diplomatū varietate, q̄ sigillo ceræ viridis, ac sericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiā verborum discrimine à cæteris edictis q̄ temporaria sun ꝫ cerni iubent. Curationum v. diplomata nec cera viridi, nec funiculis sericeis, nec formula perpetui temporis cōcepta sunt. Ac tametsi corporū & collegiorum iura principum beneficio constituta sunt; si tamen iudicum aut magistratuum eiusdem collegii numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: idq; etiamnum in vilissimis ac sordidissimis munerib⁹, q⁹ publica sunt, sæpe fieri videm⁹: plena sunt curiarum nostrarum acta, quib. sanctiones ac publicationes continentur.

Quod autem diximus, *leges de officiariis perpetuas esse*, ad muneris perpetuitatem spectat, etiamsi annui sint aut semestres, qui publicis munerib. incumbant. Romæ quidem omnes magistratus annui fuerunt lege Villia[a] præter censuram, q̄ in menses octodecim, tandem in quinquennium prorogari placuit; quia tantum munus breuiori tempore explicari non posset. Florentiæ semestres erant Senatores: Venetiis sexuiri sanctioris consilii bimestres: at etiam arcis Rhagusiæ præfectus post horas XXIIII. abdicat præfectura; quæ perpetua quidem est, sed imperium præfecti cuiusq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legibus definiuntur, non quia leges tabulis describi, aut in æs incidi, aut cereis plumbeisve sigillis, aut funiculis versicolorib. ac sericeis subornari oportet: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen nō efficiunt[b]: nullius enim populi leges sanctiores aut magis diuturnas fuisse videmus, quam quæ his omnibus caruerunt: leges inquam Lycurgi, quæ quod scribi prohiberentur[c] *Rhetras* appellarunt. Sic enim persuasum habuit, inuiolabiles ac diuturnas fore, si

[a] *Liuius li. 40.*

[b] *l. non figura. de actionib.*

animis ciuiũ,nõ tabulis, mentib. nõ libris, inſcriberentur. Athenienſes tamen *plebiſcita*,id eſt, ψηφίσματα, in æreas tabulas inciſa,p columnis pendere voluerunt;ne qꝝ erroris ſpecie peccatum excuſaret. Cum n.centum ſenatores conſcribi placuiſſet, Antigonidis ac Demetriadis tribuum acceſſione, lex ad populum [a] perlata eſt: ꝙ in cæteris quoq; munerib.fieri cõſueuiſſe tradũt Græci ſcriptores [b]. Nec alio iure Romani vtebantur. Conſules n. creati ſunt lege Iunia [c]: Tribuniplebis, lege [d] Duillia,cũ vero alterum Conſulem plebeium creari placuiſſet, id lege Licinia factum [e] eſt: Prætorem quoque vrbanum lege Sextia [f]: ſex item publicarum [g] quæſtionum Prætores,lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum ſit cætera perſequi: plenus eſt tamen Codicis Iuſtiniani liber prim⁹ ac duodecimus,quibus perſpicuum fit,ſingulis officialib. ſingulas leges eſſe latas.

[a] *Plutarch. in Demetrio.*

[b] *Demoſthenes, Ioan. Plutarch.*

[c] *Dionyſius li. 4. Liuius lib 2.*

[d] *Dionyſ. Halicar. lib. 10. Liuius lib. 3.*

[e] *Liuius lib. 6*

[f] *Liuius lib. 6.*

[g] *Liuius li. 40. Feſtus lib. 16. in voce Rogatio l. 2. De orig. Iuris.*

Munus ordinariũ diximus; ꝓpterea ꝙ leges etiã de curationib ferebãtur ad populũ:id eſt, iuſſu populi magiſtratu rogante,quã Romani *legẽ* [h] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordiuem datum eſt,vt bellum contra Piratas gereret:& lege [i] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui cõficiendum erat,nihil oportuit magiſtratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus eſſe debet, creari,ſed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Temp⁹ autem rogatione Catuli definitum eſt annis quinq; bello Piratico gerendo;vt ſi bellum diutius protrahi etur,populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum ſubſtitueret imperatorem;ſin bellum illud citius conficeretur,Pompeius imperio abdicaret. Huiuſmodi erationes extraordinarias, noſtri homines *commiſſiones* appellant. Dictatura quoq; curatio fuit, non ordinaria poteſtas: quia Dictator nõ niſi extra ordinẽ ab Interrege vel etiam à conſule ſine lege dicebatur, ſi res ita poſtularet: & quoniam creato Dictatore magiſtratus omnes abdicabant, placuit imperium ei ſemeſtre dari; quod

[h] *li. 1. tit. 1. Inſtit.*

[i] *Cicero pro lege Manilia.*

ſi ne-

negotium, cuius causa Dictator fiebat, citius confecisset, imperio abdicabat. Nam Æmilius Mamercus Dictator creatus, vno die rē gessit, die sequenti abdicauit; tenstatus imperia diuturna sibi displicere.

Curationum autem omnium ea vis est, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari possint: ac tametsi curationes in popularibus & optimatum imperiis, stato tempore fere definiantur, in monarchia tamen & extraordinarium & precarium mun⁹ est nullo tempori is interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium curatori datum, breui temporis interuallo terminari necesse est, ne diuturna potestas ambitiosis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occasionem: nam propterea dictatura semestris erat, nec vlli vnquam in libera Republica, præterquam Furio Camillo, imperiū diutius prorogatum videmus: cum enim populus Decemuiros legib. ferendis extra ordinem cum annua summaq; potestate creasset, iisque in alterum annum imperium prorogasset, quousq; leges duodecim tabularum ex optimis quibusq; ciuitatum institutis selectæ fuissent, Decemuiri cōsuetudine imperandi, Reipublicæ libertatē oppressérant, nisi de manibus imperium illis, non sine maxima perturbatione ciuitatis, ereptū esset. Quę res plebem excitauit ad creationem Tribunorum, vt libertatis custodes essent; & ex omnib. magistratibus, creato Dictatore, aliaue potestate, extra ordinem soli imperium retinerent. Aliter Florentini, qui fere sexto quoque anno decemuiros aut octouiros cum summa potestate, nullo imperii tempore definito, extra ordinem, Reipublicæ constituendæ causa creabant, quib. creatis, magistratus omnes abdicabant. Id autem hominibus imperandi cupidis Reipublicæ inuadendæ occasionem dedit. Periculosa est enim non modo in popularibus & optimatum imperiis, sed etiam in monarchia ipsa magistratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio nunquam video contigisse, præterquam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus V. regni procura-

a Festus in verbo, optima lege.

tionem à patre adeptus, quinquaginta curatores Reipublicæ constituendę fecit, vt de omnibus magistratibus quibus potestas interim erat ademta, libera quæstio haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorum hominum vehementer iactata est Respublica gubernatorib. destituta: sed hæc suo loco.

Vt autem planius magistratuum & curatorũ disciplina intelligatur, hos quidem precario, illos quasi cõmodato munere fungi putemus [a]: precarium autem semper repetere licet; commodatum non item, sed tempore definito. Sic enim Tacitus lusit de Galba Imperatore occiso, cum trimestre imperium gessisset; *Precarium*, inquit, *sens imperium breui transiturum*; non quia imperium precario haberet, sed quia ingrauescebat ætas iam sua; & cũ imperio minime idoneus videretur, id matura morte sibi, etiam si occisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Curationes item omnes, etiam si tempus definiatur, confecta re, ante tempus desinunt. Extat in actis [b] Curiæ Parisiorum vetus decretum aduersus viatores; qui quum cum iudicibus quæstionum publicarum extra ordinem Tricassium missi, post temp⁹ quæstionib. definitum munus exercerent, eos curia abdicare iussit, cum officiarios non esse iudicassiet. Hic diutius hæreo; quod tametsi rerum gerendarum vsu peritis facile videatur; cæteris tamen nouum est: quinetiam Demostheni cum Æschine ob id tantum controuersia grauissima fuisse videtur. Ni rogatione ad populum à Ctesiphonte lata, vt aurea corona Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicã meritis donaretur; ob id potissimum quod vrbis Athenarum arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligẽter curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omnium maximus, rogationi intercessit; causas intercessionis ex legibus conquisierat; quibus cauebatur præmia laturum esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem populo reddidisset. Demosthenes, quod sua dignitas agebatur, pro Ctesiphonte, vel potius pro corona, orationem habuit omnium elegantissimam, cuius status in

[a] l. 1. & quia. de iurisdict.

[b] In libro cui titulus est, stim.

vnius

nius verbi significatione pene versatur, scilicet *quid sit magistratus*, id est, ἀρχὴ. eum enim q sarta tecta curasset, in est τειχοποιὸν, οὐκ ἀρχὼν ὄντα, ἀλλ' ἐπιμέλειάν τινα καὶ διακόσμησιν esse docuit: Latini veteres *curationē*, q̄ videtur Tranquillus in Augusto *commissionē* appellare: *Admonebat*, inquit, *Praetores, ne paterētur nomen suū commissionib. obsolescere*. Ex quo intelligitur, mun⁹ illud publicū mœnium sarciēdorum, nō ordinarium sed extraordinarium fuisse: quia non est perpetua murorum reficiendorum necessitas.

Mirum videri debet nemini, si Demosthenes munerū publicorum, magistrātuum inquam & curatorum, differentiam tenuit, propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutissime versatus esset. Aristoteles vero nusquam illa distinxit, vt nec cæteri quoque philosophi, qui tametsi de Republica scripserunt, quam ne digito quidem tractarunt, eos tamen Laertius quorum vitam describit, πάντας ἀπειρηκέναι τῶν πολιτικῶν πραγμάτων fuisse iudicauit. Nec mirum cuiquam debet videri, si Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius scriptis contrariis de imperio se mutuo impetiuerunt, nec seipsos explicauerunt, qui literas forenses ac senatorias non attigerant. In Caroli Magni legib. *curatores missi* appellantur, à mittendo. Germani *Skaken* veteri verbo vtebantur: vnde *Stacarium* curiam appellabant iudicum, qui extra ordinem in prouincias mittebantur.

Hic forsitan dicet aliquis, eos quos *iudices libellorū curiæ*, & *Castelli commissarios Parisiorum* vocant, ordinariam potestatem habere; & quidem perpetuam legib. ac edictis comprehensam. Huic dubitationi satisfiet, si intelligant iudices libellorum vetere instituto curatores tantum fuisse, ac precarium imperium habuisse: sed vtilitatis publicæ causa perpetuum postea imperium illis tributum est, manente veteri appellatione, qua etiamnum *iudices curiæ libellorum*, *commissarii Parlamenti* dicuntur; quasi dati iudices, qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curiæ libellorum ne ab ipso quidem Rege reuocari nunc possunt, nisi iudicio capitali damnati fuerint,

aut

aut ſponte abdicariat: id enim Ludouici XI. lege cauetur; non quia magiſtratus curator eſſe non poſſit; nihil enim ſæpius occurrit; ſed quia non poteſt idem magiſtratus eiuſdem muneris curationem & magiſtratum ſimul ac ſemel obire. Neque enim mandata extra ordinem quæ magiſtratibus dantur excitandæ iuriſdictionis cauſa, *curationes* appellari debent, niſi tempus locuſve iudiciorum [a] mutetur. Nec vero parui momenti res eſt, cum etiam Iuriſconſultorum decretis planum ſit, iudicium non conſiſtere, ſi iudex datus, quaſi magiſtratus ordinario iure cognitionem eius rei ſuſceperit, quam extra ordinem iudicare debuiſſet: hoc tamen [b] ita verum eſt, ſi rei cognitionem iure magiſtratus non haberet; alioqui ſi cognitionum concurſus erit, hoc eſt, ſi quaſi iudex datus, & magiſtratus de re propoſita iudicare poſſit, ordinaria magiſtrat[a] cognitio potior futura eſt: vt ſua vi magiſtratus iudice dato præſtat, ſi vtriuſque par eſt imperium: & [c] magiſtratuum acta firmiora ſunt ac ſtabiliora iis quæ extra ordinem explicantur.

a *l. 1 de variis cognit. Iacob. Butrigar. in l. qui pro curatore in princ. de procurat. Lanfran. in repet. c quoniam contra de prob. DD. in l. & quia. de iuriſdict. Fel. in c. licet, de offic. ordinarii. Angel. conſil. 137.*

b *Bald. Ioan. Andr. Panor. Felin. Cardinal. in c cum ex officii de præſcr. extra.*

Illud etiam perſpicuum eſt, curationes q̃ magiſtratuũ imperium ac poteſtatem exhauriant, minus eſſe gratioſas; niſi ad cõformandos magiſtratuum mores, ac ſordes eluẽdas curationes ſuſcipiãtur: vt Venetiis quinto quoque anno, Geneuæ ſingulis annis fieri conſueuit, ab iis quos *Syndicos* appellant, q repetundarum q̃ſtiones exercent; quod quidem munus Athenis magiſtratibus ordinariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cum antea Quæſtores iudicesve à populo extra ordinem darentur. Fuit etiam gratioſa extra ordinem cognitio iudicum, quos Veſpaſianus [d] Imperator dedit terminandis litib[us] quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iudicandis vix omnium magiſtratuum ætas ſufficere potuiſſet. Memini Carolo IX. Rege Francorum decretam eſſe quæſtionem extra ordinem, de agris dominicis ac publicis prouinciæ Normanorum [e]; iudicibuſque ordinariis ereptam cognitionem: ac tametſi Rhotomagenſis curia diu reluctaretur, iuſſis tamen iterum atque

c *Argum. l. 3. de militari teſtam. l. ſocietatem. §. arbitrorum. pro ſocio. & ibi. DD. Bal. in l. ſi miles. de teſtament. milit. Felin. in d. c. cum ex officii.*

d *Tranquill. in Veſpaſian.*

e *Anno 1570.*

iterum

ierum à Rege manantibus, paruit. Cum mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modo cum ipsis curię prouincialis principibus, verumetiam cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem.

Sed vt planius & vberius totum genus curationum percipiatur; siue de prouinciis moderādis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de fartis tectis, siue de iurisdictione agatur: curationes omnino vel à principe, vel à magistratibus, vel ab ipsis curatoribus à principe datis deriuātur: quartum nihil est. Rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum: si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio alienum est. Itē curatio extra prouocationē datur; vel vt prouocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas; seu principis iussu magistratus extra ordinē de appellatione à iudicib⁹ curatoribusve datis cognoscat. Interdū etiā iudices dāturab eo iudice [a] quē princeps ipse extra ordinē iudicare iussit; si mādato id cōprehensum fuerit, litis instruendæ [b], nō tamē iudicandæ causa; aut instruendę ac iudicandæ, salua tamen exsecutione si prouocatum sit; aut denig; iudices à magistratib. dātur, vt de iure, vel de facto, vel vtroq; cognoscāt; idq; cū imperio, vel sine imperio. Hæc distributio omnes curatorum formas cōplectitur.

Diuisio curationum.

a *l. à Iudice. ff. de iudic. C.*

b *Authen. ad haec, de iudiciis. C. cap. vt debitus. de appellat. e super quæstionum. de offic. delegat. lo. Andr. in ca. cum Berold. de re iudic. & ibi Panor. post Innocentium & Hostiensem. Bartol. in l. more, de iurisd. Anfiteri. in de cis. capel Tolosa.*

Id quidem in Republica Romanorum constat, magistratibus, Consulibus inquam, Prætoribus, Quæstoribus, imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cum Italiæ finibus Romana ditio terminaretur: propagatis vero extra Italiam Imperii finibus, placuit curatores pro magistratibus, qui prouincias regerent, creari; q tametsi vno verbo *potestates* appellarentur, quia tamē pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias susciebant, Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt. Sic enim Liuius de Philone, qui primus omnium Romanorum, extra Italiam proconsulatū gessit:

Allum

Actum, inquit, *cum Tribunis plebis est, ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, pro Consule rem gereret.* At cum imperium latissime proferri cœpisset, senatus fere semper prouincias decernebat iis, qui magistratu excesserant, qui vel comparabant inter se, vel sortiebantur prouincias: nisi bellum grauissimum in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri consueuerat; vt forti ac strenuo Imperatori prouincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Africano, qui per ætatem magistratum adipisci non poterat, imperium extra ordinem, rogatione Tribunitia datum est, vt bellum in Hispania & in Africa gereret; quo facilius Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmylio belli aduersus Perseum in Macedonia gerendi, mandatum à populo imperium est extra ordinem, & extra sortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum, iis omnibus, qui anno superiore magistratum gesserant, summotis. Id tamen rarius fieri consueuerat, quia fere semper Consules, Prætores, Quæstores magistratu defuncti, prouincias anno sequente sortiebantur; nisi mutuo consensu inter se comparare possent. Et quoniam sors belli contra Mithridatem gerendi, Cornelio Sullæ obtigerat, P. Sulpitius Tribunus plebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra sortem, summoto Sulla, daretur: qui re intellecta, cum legionibus Romam reuersus; funestissima suorum ciuium strage Vrbem primum, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticensi decreta est prouincia aduersus Ptolemæum Cypri regem: qua prouincia suscepta Claudius se Catoni linguam euellisse iactabat, quæ contra extraordinarias potestates semper libera fuisset. Interdum etiamsi sceleris cuiusdam immanitas atrociorem cognitionem postularet, ad populum ferebatur, qui rem arbitrio Patrum permittebat: senatus vero iudices quæstionis dabat; vt cum L. Tibul[illegible] prætor inter sicarios sordibus tribunal fœdissime inq[uinasset], [a] populus lege lata, iussit senatum inquirere: [illegible]

[a] Cic. lib. 2. de fin.

nam

tus vero ad Cn. Scipionem quæstionē detulit. Ita quoque Tiberius Augustus senatū de cædib. inter Nucerios ac Neapolitanos quærere iussit; senatus Consulib.[a] cognitionē mandauit. Quanq; si extra vrbē in Italia atrox aliquod scelus admissū diceretur, senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt[b] Polybius scribit. exemplū est apud Ciceronē in Claris oratoribus, de cæde crudelissima; cuius cognitionem senatus ad consules detulit.

a Tacit. lib. 14.

b lib. 6.

Quibus exēplis propositis[c], perspicuum est eos quib. à principe populove, si modo iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse: q; eatenus verum est, nisi madato diserte comprehensum fuerit, ne iudex alius, quam qui à principe datus est, de re cognoscat: aut de iure[d] maiestatis agatur: nam cū legato pacis actiones ac fœderis leges hostibus dicere permittitur, id alteri mandare non potest. Idem sentiēdum fide[e] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicii quidem constitutio & quæstio mandari poterit; iudicū ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimāve absentiam excusaret. Iustinianus[f] tamen sanctius ac melius cauit, ne iudices à principe dati aliud aliis cōmitterent, præter litis instructiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiam iussit, iudices à principe lectos, de prouocatione ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene constituta, singulari rescripto singula mādata contineri oportet.

c l. à iudice, de iudic. Cod.

d Bald. in l. 1. de iure aurearum. C. & in l. scripta. de procurat. imperat.

e l. 1. de offic. eius cui mandat.

f Authen. ad haec. de iudic. cū. super quæst. de offic. deleg. cap. fi. cum. de rescript.

Cum autem plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud inprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis[g] occasu, vel reuocatione[h] mandati, vel adeptione[i] impetii ac magistratus, ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cœperit: quia nunc alter alteri imperare non potest. Reuocatio vero quæ imperantis edicto rescriptove continetur,

g l. si quis ad cur. §. morte. mandat.

h l. iudicium solvitur de iudic. ff. l. 4. quia. de iurisdict. omn. l. d. l. iudicium solvitur.

ad

ad eos etiam æque pertinet, qui mandatum iudiciumve solutum ignorant [a], ac si cognitum haberent. Ac tametsi quæ gesta sunt reuocatione mandati secuta, inter eos tantum, qui sponte ac voluntate curatori paruerũt, vim habitura sint, etiamsi mandatum solutum esse intelligerent, aduersus alios vero, nihil omnino valeant summo [b] iure; ipsa tamen æquitas eos obligat, quousque curatores iudicesve dati, mãdatum reuocatione sciant esse solutum. Vt enim [c] ante acceptum mandatum curatoriudexve datus nihil agit quod firmum ac stabile futurum sit, etiamsi curia sibi commissa fuerit; eadem æquitas facit, vt acta gesta valeant à iudice reuocato, nisi reuocationem sui plane intellexerit. Itaq; Celsus [d] acta præsidis prouinciæ valere putat, nisi se reuocatum intellexerit: tametsi pontifex Innocentius [e] aliud iudicandum putabat, si de capite vel fama quæratur; non [f] tamen in sententia permansit, vtcumq; summus princeps, & vtriusq; iuris peritissimus esset; suis scriptis non maiorem quam reliquis auctoritatem tribui oportere testatus est; nostrorum vero regum actuarii ac primicerius ipse in mandatis ac rescriptis quibus quid fieri mandatur, hæc verba inscribere solent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. Quæ si rescripto defuerint, intelliguntur tamen inesse.

Ita quoque morte [g] mandantis soluitur mandatum re integra; alioqui curator rei gerendæ præpositus, negotium sibi creditum conficere potest, dum id fiat sine fraude [h]: fraus autem legi fit quoties curator non quidem à viatore, aut accepto rescripto, sed aliunde certo scit principem mortuum rebus integris, agitamen; res integra non est, quæ salua Republica, saluoque priuatorum iure, seu de publicis, seu de priuatis rebus agitur, à curatore deseri non potest: siue princeps, siue magistratus [i] mandauerit. Res integra non est in bello, si acies instructæ fuerint; nec falso exercitu Imperator

[a] c. dudum, de prabendis. cap. pennult. eod. cap. ex literis, de offic deleg. Felin. in cap caterum.
[b] Imol. Panor. Butrio. Felin. in d cap. caterum.
[c] in curia Romana decis. Rota in nouis 459. Archidiac. in cap sape, de offic deleg.
[d] l. si forte, de offic præsid.
[e] Innocent. in cap. qualiter, de accusation. quem Bart sequitur, in l. Barbarius, de offic. prator. nu. 11. Rom in l. si cui, de verbor. obligat. Cardin. cons. 115. Rom. cons. 60.
[f] Innocent. in cap. ex conquestione, de restit. Spoliat. Archidiac. in cap 3. de probat.
[g] l. & quia, de iurisdict. Ioan. Andr. Bald. Imol. Hostiens. Panor. in cap. cum venissent, de testibus. Arg. in l. 1. de iurisdict. Baldus in dict. l. & quæq. Liuor. l. si quis alienus l. mandatum. mandati.
[h] argum. l. eius certum. & l. si ego §. 1. de iure dotium.
[i] vendit. de iudic. cap. 2. de offic. deleg. l. vbi captum, de iudic.

recepti

neptui canere possit: prælium committere debet [a], etiam si principem intelligat mortuum esse; aut vetitum, ne prælium committat; res integra non est, si seditio populi coorta aliter sedari non potest, quam si de auctoribus supplicium sumatur; id exsequendum est, deinde rescribendum [b], inquit Iurisconsultus: tametsi prius mors aut interdictum imperantis interuenerit. Sed rescripta Principum iurisdictionis causa, quas nostri *iustitia literas* appellant, longe differunt ab iis quæ singulari iussu à principe imperantur; quas vulgus forense, *literas Iuris* appellant: harum enim mortuo principe nulla vis est, illæ vero suam vim retinent; nec principis occasu robur amittunt: sæpe tamen successor imperii ratum habet id, quod alterius iussu confectum est, etiamsi reintegra mortuus esset: eoque magis si vtiliter gesta res est; quod magistratui aduersus curatorem iudicemve à se datum [c] minime liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta sint.

[a] *l. nam & seruus, §. si vinum, de negot. gestis.*

[b] *l. filio, §. hi autem, de iniust. rupto.*

[c] *l. observare, de offic. proconsul. ca. ex parte decani, de rescript. Molin. tit. de senatibus, in consuetud. Paris. §. 32 glos. num. 33.*

Magistratuum vero potestas ac imperiū morte principis nō terminatur; tametsi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari cōsueuerant, mortuo rege sustinētur quodammodo actiones curiarum maiorum: nā mortuo Ludouico xi. Rege curia Parisiorum decreuit, vt publicis muneribus incumberetur, dum interim mandata noui Regis acciperentur, vt antea vetere senatusconsulto decretum erat, anno MCCCLXXX. At curia Tolosatum Carolovii. Rege mortuo, sibi vacationē quidem ab omni iurisdictione indixit, quousq; rescriptum à rege accepisset: si quid tamen incideret quod curiæ auctoritate egere videretur, id curiæ iussis ac edictis factum iri, sine vlla Regis appellatione. In quo maiestas principis agebatur: quia nemini dubium est, antiquissima huius imperii lege, id est, Salica, proximo cuiq; stirpis regiæ mortuo rege sceptra deberi: ac regia potestate prius vti, quam initiat' sit, vt in curia Parisiorum pridem [d] iudicatum est, contra quam nonnulli temere scripserunt, quamobrem nō debuit

[d] *Anno 1492. 19. April.*

buit curia Tolosatum de principis imperio ac maiestate dubitare: qui si nullus tunc fuisset, ne ipsa quidem curia vllam potestatem haberet. Aliud iudicandum erat, si reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia; vbi mortuis regibus imperii maiestas ad populum recasura sit: tunc magistratus non *principis* vtuntur appellatione in interregno, quia rex nullus est, sed quasi à senatu populoq; imperium haberent, legitimos actus ac munera quiq; sua obeunt, propter vim legis ac imperii, quod magistratuum proprium est: curatores vero iudicesve dati, mortuo principe imperium retinere nullo modo possunt; quia nihil ex vi legis aut ordinaria potestatis gerunt: non quia curationes odiosæ[a], magistratuum vero munera gratiosa sint: est enim (vt antea docuimus) sæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior ordinaria potestas. Quod enim curia Parisiorum iudicauit[b], rescripta iussave regis parem, mortuo rege, retinere potestatem, quam viuo ac spirante habuissent; ita verum est, si cœpta res & inchoata sit.

a DD in ca. fin. de offic. del. & in cap. gratum. ord. Bart. in L. 1. de iudic. Cuneus, Albericus, Castrensis, Bald. in d. l. eius, quæ cer. um

b Anno 1531. 6. Octob.

Quare si magistratuum potestas est annua, & antequam magistratui definitum rex intermoriatur; magistratus tamē continuata potestate, legis actiones, siue inchoatis, siue reb. integris, exsequetur; quia potestatis ab lege perpetua, non autē à rescripto temporaria pendet. prius legem abrogari necesse est, quā magistratui potestatem. Cum enim Tribunos militum potestate cōsulari, propter patrum ac plebis dissidia, creari placuisset, prius creatio Consulum repeti potuit, quam Licinia lege Tribunatus illa potestas de republica tolleretur. nostra ætate cum duos curiæ Parisiorum præsides exbo curiæ demere placuisset, nō quidem ipsis erepta potestas est; id n. nolentibus sine iudicio capitali fieri poterat; sed in posterum ne in mortuorum locum alii substituerētur, lege [d] sancitum est: nostri *suppressionem* appellant, vt ea quæ Carolo IX. Rege est [e] omnium magistratuum, qui ab imperio Francisci regis aui creati fuerant: lata lex est rogantibus omnium ordinum legi-

c Anno 1546.

d In actis curiæ rege Francisco, fol. 91. verso, & fol. 99.

e Anno 1560.

qui ad Aureliorum conuentus cõformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant.

Ac sæpe fit, vt vnus vna lege magistratus fiat; sæpius etiamplures: vt viatores sexaginta vna lege creati sunt à Francisco [a] I. rege; & Prætores iudiciorum publicorum in vniuersa Gallia vno creati sunt & eodem [b] momento; cum antea Prætor idem publicorum ac priuatorum iudex esset. At non modo scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata [c]; vt minima quæq; munera, quę in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari consueuerant. Nec satis est, lege magistratus ac cęteros officiales creari; sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationem adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationum ad magistratum aliquem, puta ad Prætorem Parisiorum, vel mortuo Prætore ad successorem [d] in eadem Prætura pertineant; quia princeps magistratum, non personam eligit: sin cuiusquam delecta sit persona, cuius nomen rescripto comprehensum fuerit, eo mortuo successor in eodem magistratu curatione defungi non potest; quia princeps non magistratus, sed personæ delectum [e] habuit.

a Anno 1544.
b Anno 1517.
c 1544.
d Bartol. in l. terminato. de fundibus & litium expensis. C. Panor. in ca. 1. quod metus. Felin. in c. quoniam, de offic. deleg.
e arg l inter artifices, de solut.

Hoc etiã differunt curationes ab officiis, q̃ hæc latissime patent; curationes vero angustissimis finibus cõtinentur, q̃ multa magistratuum religioni relinquuntur! q̃ multa æquitati [f] permissa! curatori nihil extra rescriptũ licet, eoq; minus si de Reipublica, de fœderibus, de pactionibus, de finib. imperii, de principis dignitate agitur; in quib. explicãdis mandatũ egredi capitale est. Interdum legatorum mandatis hæc clausula subiicitur; si quid *amplius fieri oporteat, pro locorum, temporum ac personarum varietate curabit legatus*: vel ea q̃ est apud Æschinẽ pro sua legatione, vt *legati pro sua prudẽtia, quæ è Republica esse iudicabunt, exsequantur*: non pertinet ad ea, quæ non aliter quã singulari mandato debẽt explicari, hoc est, ad fœdera concipienda, aut conuellenda; sed ad ea tantum quæ his leuiora videbuntur: nam si quid largiendum

f L penult. de institit. l. respiciendum, de pœnis.

hostibus est aut sociis, quo imperium eorum cum Reipublicæ incômodo ꝓferatur, id legatis sine mãdato singulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera solutaq; agẽdi potestate, nõ licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre, ac ne iusiurandum quidem suscipere, aut referre, sine singulari [a] mandato; quanto minus in Republica licebit? rata quidem haberi possunt [b] quæ sine mandato gesta fuerunt; iure tamen sine mandato fieri nequeunt.

a *l. contra, §. vlt. de pactis. l. transactionis, de transact. l. mãdato, de procur. l. procurator tutorum eod. l. iusiurandum. §. vlt. de iureiurando. l. 3. de accepilat.*

At tametsi priuatis in reb. mandato recte paruisse interpretamur eos qui, vberius ac melius quã iussi fuerant, negotium gesserunt, in publicis tamen non eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hostem inuasit, aut magister equitum qui prælium conseruit, tametsi victor opima spolia de hostib. retulerit [c], capitali tamen pœna obligãtur, si vetante imperatore id fecerint. Quid enim præclarius vnquam aut sempiterna gloria dignius fieri potuit, quam à Fabio equitum magistro Papirii Dictatoris factum est? is enim viginti millia hostium centũ ciuibus tantum amissis internecioni dedit, sed quia vetante Dictatore in hostem inuaserat, capitis postulatus est, nec aliter quam Dictatore placato populi precibus supplicium euasit. Itaq; C. Cæsar [d] Silanum legatum recte ac prudenter fecisse scribit, quod manus cum hoste non conseruisset, tametsi victoriam certam relaturus videretur: quia *nihil debuit*, inquit, *contra iussum imperatoris tentare*. At ne duci quidem exercitus iniusso, nisi victoriam relaturum se certo sciat, aut vrgentibus vndiq; hostium copiis, prælium inire licet, quanto minus vetante imperatore? Ac tametsi Paulus Termæus tribunus militum Gallici exercitus ab hostibus captus fuisset, exercitu fuso ac prostrato; is tamen qui triumpharat, male acceptus est ab Hispanis, quod Belgia in Francorum potestatem ventura fuisse videretur, nisi fecisset.

b *l. quod si de iureiur. de minor. 2. vbi Bald. l. penult. vers. ratam l. hoc iure, de regul. vbi ad Macedon. Cod. c. l. 2. de re militari.*

d *lib. 2. belli ciuili.*

Hæc ad eos pertinent, qui aut legati sunt, aut alicuius imperio tenentur: non autem de iis quibus propter vim imperii ac magistratus bellum gerere licet; vt Consuli-

bus,

lo, aut legatis absente Consule, vt etiam apud nos magistro militum, vel eo absente antiquiori Marescallo: is apostquam indictum est bellum, omnia quæ bello gerendo necessaria sunt, voluntate arbitrioq; suo regere fas est; siue hostem lacessere, siue prælium conserere, siue arcem obsidere, siue hostium castra inuadere; nisi à principe prohibeantur. Vrbes v. captas hostesve abductos dimittere, aut pacem inire iniussi non debent: tametsi in popularib. imperiis hæc ad viuum resecari nequeunt; sed omnia fere Imperatores per sese obeunt, quæ in monarchia ab vnius principis arbitrio pendent: quia facilius est vnius quam omnium; principis, quam multitudinis, exquirere voluntatem.

Itaque videmus non modo belli gerendi, sed etiam rerum omnium potestatem à populo Romano imperatoribus sæpe tributam: vt cum aduersus Hetruscos bellũ gerri oporteret; *Omnium rerum*, inquit Liuius [a], *arbitrium & senatu, & à populo, & à collega, Fabio consuli permissum.* Idem [b] alibi, *Initio liberum pacis ac belli arbitrium permissum.* Hoc tamẽ intererat inter eos qui ex vi magistratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum gererent; quod magistratuum acta ratihabitione non egerent, nisi quid factum esset, quod ad populi maiestatem pertineret: cæterorum vero actiones ratas haberi senatu populove necesse fuit, si quid vltra mandatum fecissent. Nam Pompeio belli aduersus Mithridatem gerendi data potestas est; aliis tamen principibus ac populis bellum indixit; regibus nonnullis sceptra dedit; quibusdam ademit; largatione agrorum ac pecuniarum quos voluit, locupletauit: quæ omnia vt senatus rata haberet, sæpissime petiit; cum tamen id obtinere non facile posset, affinitatem ac societatem cum Cæsare contraxit, vt mutuis opibus & gratia seipsos aduersus [c] accusationes inimicorum facilius tuerentur.

[a] lib. 10.
[b] lib. 30.
[c] Dio & Plutarch. in Pompeio.

Quod si qs dicat belli rerumq; agendarũ summã Põpeii arbitrio ac voluntati pmissam, nec ratihabitione opꝰ fuisse, fallitur. nam huiusmodi verba quæ rescriptis con-

tinentur ; EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIÆ, RELIGIONI PERMITTIMVS, sic [a] interpretari oportet, vt optimus ac prudentissimus quisque faceret, ita vt Reipublicæ vtilitatib. & commodis caueatur: in quo genere si quid peccatur, id Reipublicæ præstare oportet, nec vllus est erroris aut imperitiæ excusationi [b] locus: potissimum in iis, qui non oblatam sed quæsitam; non delatam sed extortam, curationem acceperunt: si enim in priuatis ac leuibus negotiis, qui mandatum etiam gratuitum suscepit, imperitiam aut errorem excusare non potest; quænam in Republica gerenda excusatio futura est?

[a] *l. in venditione, §. de tempore. l. hac vēditio. de contrahend. emt. Locditor. §. Lucius mandati.*

[b] *l. §. fideiuss. mandati.*

Et vt plenius curationū ac officiorum vis ac differentia percipiatur, placet veterum Romanorum exemplis vti, & ea cum nostris conferre. Sic n. Festus scribit: *Cui imperio esse dicebatur apud antiquos, cui nominatim a populo debatur imperium*: nos *commissionem expressam* appellamus, sine magistratus honore; quem qui adeptus est, imperium quoque dicitur esse adeptus : quia magistratus ab imperio diuidi non potest. Nam cum Hannibal Vrbem obsideret, *placuit*, inquit Liuius, *omnes qui Dictatura, Consules, Censoresve fuissent : cum imperio esse, donec recessisset hostis à muris*: id est, imperium illis tributum est extra ordinem sine magistratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæsare Octauiano, *Deum*, inquit, *imperium Cæsari, sine quo res militaris geri non potest*: quia Octauianus adhuc adolescens, nec per leges magistratum adipisci, nec legiones ducere, multo minus sine imperio munē imperatorium obire poterat, Cicero fauet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur, qui locus Sigonium & Grutchium exercuit vehementer. Neque enim Cicero, si Octauianus Consul aut Prætor fuisset, his verbis vteretur ; quia iure magistratus imperium habuisset. Magistratuum vero & Curatorum creandorum ratio, non solum munere, sed etiam rogandi forma differunt: nam magistratus creati solebāt ex legibus an; ea latis, magistratu populum ita rogante, Quī

vel-

VELLENT CONSVLES FIERI: in curatorib. vero his verbis, VELLENT IVBERENT *vt huic imperium esset*: vt antea de Scipione Africano diximus, cum per ætatem magistratum adipisci non posset. Itaq: Cicero in Rullum, *Omnes*, inquit, *potestates, imperia, curationes, ab vniuerso populo profisci conuenit*. Potestatis verbo, *magistratus prouinciales*, qui proprie sic dicebantur, intellexit: Imperia vero, ad eos, quibus vrbani magistratus ordinario iure, vel extraordinario munera cum imperādi potestate cōcedebant: Curationes, ad ea munera quoque pertinent, quæ etiam sine imperio tribuuntur. Oratorie tamen Cicero, vt causæ inseruiret, quia maxima pars magistratuum ac curatorum non ab vniuerso populo, sed à plebe semotis patritiis, ac tributis, non centuriatis comitiis fiebant; vt antea docuimus: nā Imperator proprie dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: Dux autem de eo qui ꝙ strenuus est & militaris disciplinæ peritꝰ, aciem instruit, castra metatur, arces obsidet, imperatore tamē inferior est. Ita Cicero bellum duce Xanthippo Lacedæmonio, imperatore vero Asdrubale, contra Romanos in Africa gestū scribit. Idē de Pōpeio; *Toties*, inquit, *Imperator antequā miles*. Verbū autem *Curationis* eos omnes complecti, qui sine magistratu munꝰ publicum gerunt, docet Cicero[b]. Idem, *transfero*, inquit, *in magistratus, curationes, sacerdotia*, nam his trib. omnia fere munera publica complexus est. Ita Vlpianus quoque curatorem Reipublicæ diserte à magistratu diuisit, tum in eo libro quem de curatore Reipublicæ scripsit, tum alibi sæpissime[c]. Græci λογισταὶ appellant: qui mulctā dicere non poterat[d], id quod omnib. magistratibus licuisse antea docuimus.

Omnes autē Curationes in magistratꝰ abeunt: quoties ordinariū munus lege lata fit ex eo, ꝙ antea extra ordinem gerebatur. id nostræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorum exemplum est de tribunis militum qui antea curationis in modum à Cōsulibus fiebant: sed anno ab vrbe condita CDXLII. rogatione tribunorum plebis lata lex est, vt munus ordinarium esset, & populi

[a] *Liuius lib. 26.*

[b] *Verrina quarta.*

[c] *l. 1 §. graui. l. 3. §. primo, & penult. de administr. rerum ad ciuit. l. magistratus reipubl. l. curator. cod. l. 7. de offic. procons. l. 1. & 2. de operib. publicis l. 2. & 17. de vsuris. l. vlt. de muneribus & l. penult. de collegiis. l. 5 § Lat verba. quod vi aut clam.*

[d] *l. curator de modo multa. c.*

[e] *Liuius lib. 9.*

beneficio tribueretur: quod postea semper fieri consueuit, nisi tam graue bellum impenderet, vt extra ordinem tribunus militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduersus Perseum Regem, Licinius & Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno[a] Tribuni militum à Consulibus legerentur: vti factum est lata quoque Cõsules, Prætores, ac cæteri magistratus, seruos ex familia, viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant, vt in hoc imperio factum est vsque ad Philippi Belli ætatem; qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit, ita tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit[b]. Nec ita pridem, id est, maiorum nostrorum ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere consueuerat: nunc vt magistratus ordinarii à principe creantur. Atque hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint; sequitur vt de magistratib[9], & quæ cuiusque propria sint, explicemus.

a *Liuius li. 42.*

b *In actis rescissorum.*

De magistratibus. CAP. III.

MAGISTRATVS *est Officialis qui publicum imperium habet.* Patum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modo rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quæ munus ordinarium lege definitum habent: Curatorem vero publicam personam, quæ mun[9] publicum extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat, vt de curatorib. quam de officialib. diceremus; cum illi prius exstiterint, quam legibus vllis vteremur. Nam principum voluntas, verba, nutus, pro legibus initio fuerunt: ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari; ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerant. Illud est quod[c] Pomponius scribit, *manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse.* Certe quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Iuli-

c *Lo. de origine iuris.*

litarum

larum originem ab vltimo principio repetens, in libris aduersus Apionem Grammaticum, docuit, Moysen primum omnium mortalium leges scripsisse. At ne quingentesimo quidem post anno verbum legis exaudiebatur: argumento sit, quod Homerus tot ac tam multis libris quos scripsit; nusquam νόμον verbum vsurpauit. Quare necesse fuit omnibus curatorib. committi, cum sine legibus ordinaria imperia, munera, potestates constitui nõ potuerint; nec principes se legib. teneri paterentur, quo minus quæ vellent arbitratu suo statuerent; arbitrium autem illud ac summa potestas legib. imminui videtur, quibus magistratui imperium certis cõditionib. ac temporib. finiendum datur; si quidem nisi potestate abutatur, adimi non possit. Quamobrem nostri principes, qui iura suæ maiestatis nulla ratione minui patiuntur, in mãdandis magistratibus adhuc vetere clausula vti solent; QVOAD NOBIS VIDEBITVR; quia quidem precarium, nõ ordinarium imperium significatur: tametsi videtur inanis ea clausula in hoc imperio; cum Ludouici XI. lege ordinaria munera semel à principe ex legibus tributa, inuitis ante tempus, nisi fraudem capitalem admiserint, adimi non possint. Eadem lex est omnium pene ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: sed ea clausula, qua etiamnum principes in tribuendis honorib. ac imperiis vtuntur, significat omnia imperia extra ordinem à legib. olim precario data fuisse: quod Rebuspublicis vtile sit necne, suo loco differetur.

Sed prius definitionem magistratus à nobis allatã suis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magistratus officiales sunt; non item omnes officiarii, magistratus: hoc igitur maxime inter se differunt, quod hi quidem imperium habẽt; illi non semper. Græci melius, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magistratus, id est, *imperantes*; παρὰ τὸ ἄρχειν, quod est *imperare* ac *edicere*. Latini magistratus, quasi *magistros*, vocant, id est, moderatores ac duces. Dictator vero in maxima potestate constitutus, *magister populi* dicebatur:

batur[a]: nam *Dictatoris* vox, imperatorem significat, quasi *edictator*: est autem *edicere* nihil aliud quam iubere, sed magistratus proprium est: sunt enim *edicta, magistratuum iussa*: vt scribit Varro in libris De lingua Latina, si modo is auctor est. sed quisquis est, nō debuit Dictatorem interpretari, quod ab interrege diceretur: nam ea ratione magister equitum Dictator quoq; vocandus esset, cum à dictatore diceretur: nec *dictatorē* sed *dictatum* appellare oporteret. Melius ergo Dionysius Halicarnasseus Varronis domesticus, qui Dictatorem quasi *edictatorem*, id est, imperatorem, appellari scribit: ac propterea *Populi magister* dicebatur.

[a] *Festus in verbo Optima lege.*

Superi[9] dixim[9] definitionē magistratus ab Iuris interpretibus & ab ipso Aristotele allatam, stare nullo modo posse: in eo tamen nobis cū Aristotele cōuenit[b], q̄ vtriq; imperium magistratui tribuimus. Idē tamen eos omnes quos *Officiales* dicim[9], ipse ἀρχὰς appellat[c]; nomine scilicet ꝓprio magistratuum quibus imperium est in Republica; quos partem facit ἀναγκαίης partem πρὸς κόσμου τε εὐτυξίαν, γυναικονόμους, παιδονόμους; deinde magistratuū administros, viatores inquam, scribas, lictores, actuarios enumerat; quos ipse magistratuum complectitur appellatione; qui tametsi imperio vacant, imperii tamen participes esse scribit, his verbis[d], τῆς ἀρχῆς μετέχουσας. Alibi hæret ac dubitat, num iudices & oratores veniant magistratuum appellatione, cum ab imperio deferantur; quæ dubitationes magnam in hac disciplina perturbationem pepererunt. At M. Cato cum viatores, actuarios & scribas plecteret[e]; *Vos*, inquit, *vestræ conditionis memoriam decuit, nec magistratus, sed ministros vos esse.* Hebræi vno verbo iudicum שופטים publicas personas quæ imperium habent complectuntur: cæteros שוטרים, id est, *ministros*, vocant. De oratoribus, seu concionatoribus, quos ipse ἐκκλησιαστὰς vocat, cum imperio vacarent, nemini dubium est eos magistratus non fuisse; sed quæ incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur, suadere aut dissuadere consueuisse: quod Athenis priuato cuiq; licebat[f], modo an-

[b] *Lib. 3. Polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id est, imperare.*

[c] *Lib. 6. Polit.*

[d] *Iustin. lib. 3. Polit.*

[e] *Plutarch. in Catone Vticens.*

[f] *Plutarch. in Numa.*

dum

um quinquagesimum attigisset; cæteris vero iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere, nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint necne, facile est ad explicandum, si demus iudicũ aliatã ab Iustiniano [a] diuisionẽ apte sibi cohærere: partem n. iudicum magistratus esse, partẽ sine magistratu esse scribit. Eorum igitur qui participes sunt publici muneris, q̃ lege definiatur, id est officialium, quosdam magistratus esse, qui scilicet imperiũ habeant; cæteros magistratuum ministros appellari cõstat. Ea diuisio necessãria visa nobis est, vt negationes, q̃rectam partitionem vitiant, effugeremus. Imperatores suis legib. ministros magistratuum, qui imperio carent, sæpissime *officiales* [b] appellant. Sed quoniã verborum inopia laboramus, verbũ illud de toto genere dici cõmodius oportere iudicauimus, tum vt verbo ministrorum veremur suo loco; tum etiã vt hãc disciplinam ad vsum forensem, senatoriũ ac militarem accõmodaremus: nõ *officiarios* appellamus populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, siue imperium habeant, siue ab imperio destituantur.

Iuris q̃dẽ interpretes [c] nostri, Acursiũ secuti [d], curatorũ ac magistratuũ rationẽ ita, quia Romanorũ antiquitates ac mores minus intelligerent, sæpissime cõfuderunt. Magistratuum quatuor genera statuunt; *illustres*, *Spectabiles*, *clarissimos*, *perfectissimos*, quib. merum imperium tribuunt. Quanquã *Patritios*, qui cæteris [e] omnibus dignitate præponderant, omiserunt, & *Augustales*, qui clarissimis superiores erant. Hos enim [f] gradus honorum constituit Iustinianus; *Patritii*, *Illustres*, *Spectabiles*, *Augustales*, *Clarissimi*, siue *Speciosi*, & *Perfectissimi*: quæ in [g] priuatos ciues æque conueniunt atq; in ipsos magistratus. Quod vero quibusdam [h] tribuunt sine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen imperium ac iurisdictionem habere confitentur: huius opinionis leuitas à se ipsa confutata, non desiderat orationem meam, nec item illud quod gymnasiarcham iuris-

a *In Authen. de iudic.*

b *lib. 1. & 12. C. Iustin.*

c *Bart. in Authent. vt ab illustr. consti. 33. Bal. in l. 1. de offic. eius cui est mag. 4.*

d *Accurs. in d. l. 1. de offic. eius. e l. 1. de proximis sacrorum scriniis. C. l. 23. de vsufru. C. f lib. 12 C. & in Authen. vt ab illustr. g l. Speciosæ. de verbor. sign. h Bart. in l. nes magistratibus. de muner.*

a Bart. in l. omnes populi, de iustitia.

iurisdictionem in discipulos habere putant[a]: quod qui dem si demus, magna perturbatio publici ac priuati iuri sequatur necesse est. Alexander Imolensis, Iuris omnium suæ ætatis peritissimus, propiꝰ abest à vera magistratus definitione quam cæteri, cum magistratus eos tantum esse statuat, qui sunt ordinarii iudices: sed ne id quidem satis est. Etenim magistratus etiam dicitur is cui imperium est sine iurisdictione; vt Censores ac tribuni plebis contra vero iurisdictionem habent ordinariam plerique sine imperio, sine viatore, sine lictore: vt olim quidem & vbique nunc pontifices, qui de rebus sacris, sanctis, ac religiosis iudicant. *Pontifices*, inquit Lentulus, *religionis sunt iudices; legis, Senatus.* Ex quibus perspicuum fit, eam de imperio ac iurisdictione est, deque magistratibus disputationem, nõ esse ab interpretum riuulis, sed ab ipsis

b l. 1. §. quis iuris dicenti.

iurisconsultorum ac historicorum fontibus hauriẽdam. Scribit enim Vlpianus,[b] omnibus magistratibus, præterquam duumuiris, licere suam iurisdictionem pœnali iudicio tueri; quod non modo ad mulctam pertinet, sed

c l. cum ab eo, ad l. Iul.

etiam ad manus[c] iniectionem.

Hic tamen dicat aliquis, magistratuum appellatione

d l. 1. l. dicas. §. duas, de damno infecto ff. e iuuere, de iurisdict.

venire quoq; Duumuiros; alioq frustra exciperentur[d]. Idẽ tamẽ negat, iurisdictionem Duumuiros habuisse, aut vllam litium cognitionem, præter quam[e] quod poterant in possessionem mittere ac iubere cauere; quæ magis imperium sapere, quam iurisdictionem videtur. Hæc Vlpianus; qui etiam in eo genere causarum Duumuiros

f l. 1. l. die. §. vbi. de damno.

Prætoris iurisdictionem exercuisse scribit[f]: quoniam dilatio periculosa videretur, si ad Prætorem iri oporet. Ob eam causam tutoris[g] dandi potestatem fecerunt

g Lins dandi, de tutor. dat.

Duumuiris, si tenues essent pupillorum fortunę. Ex quo planum fit nihil eos iure sui magistratus, sed Prætoris tantum iurisdictionis partem habuisse precario. Qui vero mandatam aut precariam habent iurisdictionem, nihil suum dicere possunt. Siue igitur Duumuirorum potestas in imperio, siue in iurisdictione tantum posita fuerit, vt[h] Paulus velle videtur, precaria certe fuit. Ex quo

h l. ea quæ, ad municip.

inter-

intelligitur, Duumuiros magistratus non fuisse. Qui autem imperium ac iurisdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iurisdictionem tueri, & iudicata exsequi possunt. Quibus imperium est sine iurisdictione, prehendere quidem licet, cætera non licent.

Atq; in eo fallunt, qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia[a] magistratibus omnib. mulctæ dicendæ facta[b] potestas est, iudicium magistratib. omnib. fuisse arbitrātur. nam si mulcta publici iudicii causa diceretur à magistratu, puta à Tribunoplebis, licuit aut mulctam dependere sine causæ cognitione; aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt sæpe videre est apud Liuium[c]; idque factum est lege[d] Icilia; quia mulcta non quidem exsese infamiam[e] irrogaret, sed ex causa publici crimis; vt ictus fustium nō minuit existimationem, sed causi. Quodsi mulcta diceretur ei, qui magistratui se vocanti non pareret, aut rogatus non responderet, aut ex alia causa quæ dignitatem non violaret, magistratui licebat pignoribus captis mulctam exsequi extra prouocationem; quia Tarpeia lege, modus mulctarum magistratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coerceri posset illæso statu. Erat autem mulcta minima, vna ouis; maxima, duo boues, aut oues xxx. quæ quod p varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi & curari possent, æstimari placuit ouem quidem decem assibus, bouem centum assibus, ideſt, totidem æris pondo. Sed postea auctis opib. ac finibus imperii propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ sunt, si causa grauior occurrisset: vt de Fuluio scribit Liuius[f], quod se Prætore aduersus hostes exercitus in fugam conuersus esset, & initium fugæ à Prætore ortum fuisse diceretur; Tribuniplebis mulctam triginta millium æris Fuluio dixerunt; cum antea suprema mulcta esset duo boues, aut oues xxx.

Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis est ab errore purgandus. Is enim in Noctibus Atticiis scribit, mulctam supremā fuisse triginta boum, vel ouiū duo-

[a] Annis ab V. Cond. 297
[b] Dionys. Halicarn. lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Festus lib. 14. in verb. Peculat.
[c] lib. 25. triginta millia æris mulcta dicta est Fuluio à magistratu.
[d] Dionys. lib. 7. Cicero Philip. 2.
[e] l. 2. de iurisd. mulct. Cod.
[f] lib. 2.
[g] lib. 11. cap. 1.

duorum: ex quo colligit, maiorem in Italia boum quam ouium copiam exstitisse; ac propterea *Italiam* dictam fuisse; Ἰταλὸς enim Græcis ac Varroni *vitulus* seu *bos* dicitur. At Dionysius [a] Halicarnasseus Varronis domestic', lege Tarpeia mulctam omnib. magistratibus, cum antea Consulibus tantũ liceret, permissam fuisse scribit: modũ tamen lege definitum, ne scilicet amplius quã duos boues, aut oues triginta ad summum, mulcta egrederetur. Consimili errore peccat Festus [b] Pompeius, iisdem verbis, quibus Agellius: vt alter alterius ductu & auctoritate lapsus esse videatur. vterque etiam scribit olim oues [c] masculino genere dici: quod nusquã reperias, tametsi boues genere fœminino vsurpari videamus, sed fieri potuit, vt *duos oues* pro *duos boues* legerent. At ne quis putet in Romanis antiquitatibus Dionysio Halicarnasseo homini Græco plus à me tribui, quam Agellio, quam Festo Romanis ciuibus, ipsi à se refelluntur. Nam vterque confitetur [d] minimam mulctam fuisse vnius ouis; maiorem triginta boum aut duorum ouium, oportuisse igitur minimam mulctam vnius bouis exsticisse. Neque tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione, quem Dionysio Halicarnasseo anteferre debemus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit assimiliaris, & ex eius fontibus optima quæq; hausit: nãbros qui de lingua Latina circũferuntur, nõ esse Varronis, tũ ineptiæ declarãt, tũ etiã ꝙ in illis legitur, *mulctam* per antiphrasin dici: Agellius vero scribit, Varronem libro vno & vicesimo Rerum humanarum, mulctam verbum Sabinũ appellare; sed posteriores Grãmaticos per antiphrasin dici putare: quo argumento perspicuum fit eos liberos non esse Varronis. Hæc tamen quæ de pecorum æstimatione diximus, auctoritate Demetrii Phalerei confirmantur. Is enim scriptum reliquit argentea drachmã legib. Solonis cõstitutã fuisse iis qui lupam occidissent; qui vero lupum, quinq; drachmas: drachmas autem ouis precium exstitisse; quinque vero drachmas bouis vnius; quod lupa facilius ouem capit, lupus robu-

a *Lib. 20.*

b *In verbo pecuſi.*

c *Gellius lib. 11. c. 1. Festus in verb. Ouem, & in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.*

d *Festus in verbo Ouibus, & in verbo Peculatus.*

bustior bouem. ex quo planum est, etiam in ipsa Attica boues triplo viliores, quam in Italia fuisse: nam fere decem asses seu denarius drachmæ præponderat.

Alius item est error apud Agellium eodem loco, vbi mulctã quæ *suprema* dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit. demendum est verbum *dies*: lex enim voluit à singulis ciuibus, si plures ex eodem delicto tenerentur, non posse grauiorem mulctam exigi, alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent, sæpius mulctare: ex quo scelerum impunitas & magistratuum cõtemtus sequeretur. Argumento sit illud exemplum Agellii, *Marco Terentio quando neque citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem mulctam dico.* Alius item error est apud Festum [a], vbi legem de mulcta T. Menenium Lanatum & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum à Consulibus leges sanciri: nã lex ea lata est anno CCXCVII. ab V. C. quo Sp. Tarpeius & A. Aterius Consules creati sunt: sed sexto post anno T. Menenius & P. Sestius Capitolinus consules, rogationem ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur, decussi vel decem æris pondo in singulas oues, cêtum in singulos boues. Quod vero solis consulibus mulctam dicere licuisse Dionysius scribit, mirum videri non debet, cum eo tempore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam esset creatus. Cicero cum Platonis exemplo scriberet leges Reipublicæ illius, quam cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita cauit [b]; *Magistratus nec obedientem ciuem mulcta, vinculis, verberibusve coercento, ni par maiorue potestas, populusue prohibessit, ad quos prouocatio esto. Cum magistratus iudicassit interrogassitve, per populũ mulcta certatio esto.* Idem paulo post, *Omnes magistratus auspicium iudicium habento.* Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronẽ videmus, errore labuntur: postea docebimus, non omnes magistratus iudiciũ habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est. ¶ Iurisconsulti vero, non modo iis magistratib. qui suo iure habeãt, sed etiam

[a] In verbo Peculatus.

[b] Lib. 2. De legib.

etiam qui aliis acceptum ferant iurisdictionem, ea quo
[a] l. vlt. §. qui mandatum, de offic. eius cui. que necessaria putant, sine quibus [a] iurisdictio inanis si
ac inutilis futura, id est, imperium quod iurisdictioni co
hærere dicitur. Ex quo sequitur, Pontifices, qui imperi
cauerunt, iurisdictione propria caruisse, cognitionem
[b] Cicero ad Atticum, li. 4. tantum, seu notionem, habuisse. Nam quod Lentulus
Pontifex in Senatu dixit, *Pontifices religionis* [b] *iudices fu*
isse, legis Senatum, eo pertinet, vt perinde illis, cum quæ
[c] l. 1. de ventre inspiciendo. ritur de religionibus, ac cæteris in sua [c] arte peritis cre
di oporteat, aut vt iudices dati, seu ad facti quæstionem
nudam, qui proprie *recuperatores*, seu ad æquitatis co
gnitionem, qui verius *arbitri* iure dati, non tamen ex cõ
promisso: sæpe tamen *iudices* appellantur. Itaque Vesta
les quæ pudicitiam prostituerant, semper à Prætorib. vr
banis apud Liuium coerceri videmus, à Pontificibus
nunquam: & cum Publius Clodius Pompeia Cæsari
stuprum inferre in templo Bonæ Deæ conaretur, sena
tus frequens de violatis religionibus quæstionem de
creuit. Nascentis vero Christianæ religionis initio
[d] in epistola 69. & 165. 164. 165. [e] lib. 7. c. 43. pontifices Christianos ne minimam quidem vllius re
[f] Author. de sanctissimis episcopis. §. si quis. l. repetita, de episcopis & cleric. C. iurisdictionem aut cognitionem in sacerdotes ipsos ha
buisse testis est Augustinus [d], testis Nicephorus [e], te
stis Iustinianus [f], qui tamen illis cognitionem in suos
dinis homines concessit [g]. Nec maiores nostri ponti
cibus vllam imperii partem tribui voluerunt: idque
sæpissime curia Parisiorum suis decretis testatum re
quit. [h]

[g] in d. Authentica, & in l. repetita.
[h] Gallus aduocatus fisci, part. 3. q. 270.
[i] cap. cum episcopus, de offic. ordin. li. 6. c. nouit vos, de verb. sign.
[k] notat Gallus q. 275. & 363. parte 3.
[l] Gallus q. 276.
[m] edicto remissionis facto.

Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres,
quæstiones pontificibus [i] permitti videmus? quid hæc
nisi imperium & quidẽ merum significãt? At etiam Phi
lippus [k] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum põtifex
prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego vero su
periora illa in vocatione quidem, non in imperio vsu
ri statuo, quia magistratuum exsecutio est: eodem tamẽ
momento adempta est prehensio pontifici Parisiorum,
quo fuerat concessa; idque Senatusconsulto [l], ac tamẽ
nõ ita pridem Henricus II. ex impietatis causa [m] prehen
sionem

fuem omnibus Pontificibus dediſſet, paulo poſt tamē [a] illa abrogata eſt. At etiam Pontifices ipſi ſuis decretis nullam rei vllius exſecutionē habere ſe profitētur [b]. Prehenſio quidem intra tribunalis ac ſubſelliorum fines ſeptaque permiſſa illis eſt apud nos, dum tamen vltrius ne progrediantur [c]. Et cum multæ contra leges temere à pontificibus noſtris decernerentur, curia Pariſiorum liberam vniuſcuiuſque prouocationem ſuſcepit: poſt etiam vocatio illis eſt erepta, quam ipſi *citationem* nouam appellant. Exſtat enim Senatuſconſultum vetus, quo Pariſiorum pontifex [d] grauiter mulctatus eſt, cum ea vocatione vteretur. Cum autem iuriſiurandi ac numinis violati ſpecie, omnem pontifices apud nos omnium pene rerum cognitionem ad ſe pertraxiſſent (nam Alexander [e] Imolenſis iuſiurandum ſufficere putauit ad tribuendam pontificibus iuriſdictionem) curiæ maiores iuriſiurandi cauſa, cognitionem vllam ſuſcipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis eſt poſſeſſionum de ſacerdotiis cognitio; idque poſt diuturnas acerbiſſimaſque contentiones, Martini V. pontificis Romani decreto cautum, quod adhuc exſtat in archiuis publicis [f]. At ne Hiſpani [g] quidem eccleſiæ Romanæ acerrimi vindices, epiſcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, niſi quæ religionis & ſacrorum cauſa ſuſcipiantur: in qua ſententia video fuiſſe Felinum vtriuſque iuris bonum auctorem [h], qui pontificia decreta ſubtiliſſime interpretatur.

Ac tametſi decreta [i] q̄dā ambitioſa pl⁹ auctoritatis ac poteſtatis pōtifici Romano, quā omnib. principibus ac populis tribuant; ipſe tamē [k] Innocentius IIII. pont. maximus, ac optimus quiſque iuris interpres [l], hæc decreta iampridem repudiarunt, quæq; pontificem Romanum cæterorum pontificum principumque concilio [m] rætulerunt. [m] Ac Bartolus [n] ipſe cum timide ſcripſiſſet [o], *maie-*

[a] *Anno 1562.*
[b] *cap. cum non ab homine, de iudic*
[c] *Boerius notat in conſuetudines Biturig. §. 15. Gallus q. 276. Bald. Cynus in l. epiſcopale, de epiſcopali audient. Cardinal. Bri. in repetit. § cōtrahentes. col. 19.*
[d] *curia Pariſior. vetuit Anno 1395 curia vero Toloſana etiam in clericos prohenſionem ademit. Benedictus in capit. Raynutius. n. 424.*
[e] *Anno 1346. notat. Gallus q. 275.*
[f] *conſ. 63. lib. 3. decretum illud ad verbum deſcripſit Guido Pap. c 1. q. Delphin.*
[g] *lex regni p. 3. tit. 19. lib. 2.*
[h] *Felin. in cap. qua in eccleſiarum, de conſtit. col. 2. verſ. concluſio.*
[i] *in ca. nemo. & gloſ. eod. 9 q 3.*
[k] *in cap. quanto, de iureiu.*
[l] *Ioan. Andr. in c per inquiſitionem, de ſententiis excom. & Hoſtienſ. in cap. quanto, de tranſlat. Prælatis.*

ſa conſilium quidem Pontifici Romano ſubditum eſſe, ſed illud adiecit, clauē non errante.
m in Clement. ne Romani, de elec. lio. & in cap ſignificaſti, de electio quæ abrogata ſunt decreto Concil. Conſtan. n in rectr anogant. ad reprimendum. verbo rebelles. o *In concilio Sardas de epiſcopis &c.*
gratia Pontificis tribuenda eſt. c. ſi quis. 6. q. 4. ca. ſi inter epiſc. ca. ſi epiſcop. 11 q 3.

statis non teneri ciues, qui aduersus Principem pro salute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris sui veniam deprecatus est. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur, pontificibus aut imperium cum tanta causarum quantam habent cognitione dari; aut illam iurisdictionē ad puram de Religionibus cognitionem traduci, vt Romanos veteres, vt Helueticos, item Geneuates ac Germanos feciſſe videmus: morum tamen cenſuram pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura; de qua ſuo loco dicemus.

Nec tamen debet pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omninò illis imperium tribui: cur enim magiſtratus pontificis ſententiam iniquam exſequi cogatur? Nam omni cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi à pontifice poteſtatem abutenti, ad curias ſuperiores; quod rarius fit apud nos propter pœnæ grauitatem, ſi temerè prouocatum eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſque iuris interpretes [a] definiunt *acta magiſtratuum, qui de cauſis pontificum cognouerunt, non eſſe*, vt ea q̄ pro tribunali pontificū explicata fuerint q̄ ad magiſtratuū cognitionē pertinēt, nullius momenti eſſe conſtitūtur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus aut falſi conſtus ſit corā magiſtratu, qui etiam reū habeat de crimine conſitentē, nulla ratio cōfeſſionis habeat, p tribunal pontificis: id n. pontificio decreto [c] comprehenſum eſt.

Sed cum incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legati pontificis acta geſta coram magiſtratu ad ſe reuocarat ac reſcinderet, prouocatum eſt ad curiam Pariſiorum vbi diu dubitatum memini, *an prouocationes perſonis quibus ſacerdos apud magiſtratum conuictus erat, irritæ oporteret*: nam de cæteris actis minus ambigebatur. extremum curia in cōſilio decerni oportere iudicauit. Et cum rurſus conſimilis cauſa me præſente apud iudices rerum capitalium diſceptaretur; eadē curia cum iterum ampliauit, & ad conſilium detulit, ne vel pontificum ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleris peccatis

[a] Bart. in l. magiſtratib. de inſtit. & in l. decuriones, de cuſtodia reorum. Imol. in cap. 1. de offic. ord. Felin. in cap. ſi clerici, de iudic.

[b] Bald. in l. placet de ſanctiſſ. C. Ancharan. in regula, ea quæ, de reg. lib. 6.

[c] in c. ſi clerici, de iudic. & in cap. olim, de reſcript.

[d] Anno 1549. 2. 6. Feb. Felin. oppoſ. diſputat in d. ca. ſi clerici.

licentiam præbere videretur. Quid n. absurdius esset, q̃ permittere sacerdoti, q̃ lege Cornelia de falsis conuict' sit, publicatis attestationib', causa retractata, testes reiicere, nè cõponantur, ac testimonia cõuellendo, cũ nulli amplius testificari possint in media Republica impune grassari? maiores nostri nunq̃ [a] publica iudicia de sacerdotib. diuisa cognitione tractarũt: curia v. Parisiorum tametsi iustis sæpe decretis Põtificia placita vel sustulit, vel æquitate tẽperauit, nunq̃ tamen iustius quã in ista causa; q̃ cũ sæpius ampliata fuisset, tandẽ lege apud Molinæos [b] lata, decretũ illud pontificii iuris apud nos sublatũ est.

Ita paulatim pontificia iura suis finib. circumscribere oportet: nã principio nascentis ecclesiæ Christianæ angustis admodũ regionib. terminabatur põtificia cognitio; latius patere voluit Iustinianus hac lege; *Si quis* [c] ait *aduersus clericos, monachos, diaconos, ascetetias, actionẽ habeat, episcopus iudex esto: sententiam vero episcoporum magistratus exequitor.* sed verba legis quæ sequũtur, magistratui permittunt, vt de sententia episcopi cognoscat, nisi iudex à principe datus sit. Quæ verba pleroſq; cõturbarunt, dubitantes, an episcoporũ sententias exèequi debeant, priquã de sententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio interceſserit, [d] pleriq; sententiam sine cognitione exèqui putant oportere; sin prouocatũ sit, de appellationis æquitate quærendũ [e]; alii negãt [f] id licere. Sic tamen statuo; si de re ipsa seu de materia iudicii quæratur, necaduersus pontificia decreta iudicatum sit, nullã esse magistratuũ cognitionẽ oportere; sin põtifex aperte iura põtificia cõuellere sua sententia conetur, siue in reipsa siue informa iudicãdi peccauerit, magistratuũ cognitionẽ fore; hoc est, si decretis & auctoritate põtificia abutatur. Erit etiã magistratuũ cognitio, si pontifex in iudicãdo cõtra leges imperii sententiã ferat, etiamsi decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque sunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino cõtraria magistratus imperii leges auctoritate põtificia labefactari non patietur. In cæteris magistratus pontificum

[a] *Auferrias 14 Phylo parlamentis, parte 3. art. 63. tit. de Gallicis.*
[b] *artic. 39.*
[c] *Auth. de sanctiss. epis. & ca inquisi. §. prohibemus, de hæretic. li. 6. Felin. in c. si cler.*
[d] *Cyuus in l. ab exsequat. quarum appellat. non recipiũtur. Bart. in l. vlt. si quis ius dicenti. & in l. diuus. §. 2. de custod. reorum. Salyce. in l. ea quidem, de accusat. Cod. Felin. in cap. ad audientiã. de iudic. Ol. in ad eam fil. 19. textus in auth. de sanctiss. §. si vero.*
[e] *Bal. in Auth. clericus, de episcop. & Innocent. in c. 1. de offic. ord. Panor. eo. Imol. & Tuner. cap. ad audientiam, de reser. Anchoranus. in c. at si clerici. de iudic. Lucas Penna. in l. 1. de priuil. fiscal. Angel. in l. magistratibus. de iurisd. textus est in ca. ad sanctorum, de crimin. falsi. c. 7. dist. 9. Decius in l. 6. c. in præsentia. de offic. ord.*

sententiam bona fide exsequi par est: & eo quidem iu
vti solemus: eodem vtuntur Orientales populi, apu
quos pontifices nudam cognitionem, magistratus ve
nudam habent exsecutionem: quare nec lictorem h
bent pontifices, nec viatorem; quæ præcipua sunt imp
rii ac magistratuum argumenta.

Sed dubitari potest; omnes magistratus habeant iuri
dictionem necne? cum M. Messalla & M. Varro [a] scrip
reliquerint, magistratuum partem habere vocationem
partem prehensionem, partem neutrum: qui prehensi
nem haberēt, viatorem habuisse, præterea nihil; qui vo
cationem & prehensionem, iis lictores cum fascibus da
tos fuisse; qui autem nèc vocationis ius, nec prehensi
nis haberent, vtroq; & viatoribus & lictoribus caruisse
Prehensionem appello manus iniectionem, siue in pigno
ra, siue in corpora; nostris enim moribus plerisque pra
diatoriam iurisdictionem habentibus, præ iis manu
iniicere licet; corporibus non item. Hic agitur de Roma
norum magistratuum imperio ac potestate: quod bre
uiter complecti necesse est, vt magistratuū in omni Re
publica potestates ac imperia clarius illucescant.

[a] *Gellius, li. 13. cap. 12.*

Quæ fuerit magistratuum Romanorum potestas.

Maiores igitur *magistratus*, Consules inquam, Prætores, Censores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiā prouinciarum Proconsules, Præsides, Proprætores, Præfecti, atque omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehendere nō modo ciues priuatos viritim, sed etiā minores magistratus potuerunt, exceptis Tribunis plebis, quorū corpora quod sacrosancta essent, violare nefas erat: nec solum vocare ac prehendere, sed etiā mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carcerib. coercere; postremo insulas ac domos eorum qui imperanti magistratui non parerent, euertere ac diruere licuit. Ac Tribuniplebis vocationem quidem non habuerit, sed ciues omnes viritim (non tamen vniuersos) atque adeo Consules ipsos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Drusus Tribunus plebis, Philippum Consulem, quod se in concione interpellaret, (id enim per leges

ipse capitale fuit) obtorta gula in carcerem egit; præterea licuit illis intercedere, non modo magistratibus omnib. ac vniuerso Senatui; sed etiam vni Tribuni intercessio, cæterorum collegarum actiones prohibere potestatem tanta potestate freti, vocationem ac iurisdictionem vsurpare contra leges nō dubitarunt. Cum tamen Labeo Iurisconsultus à Tribuno plebis in ius vocaretur, iussa recusauit; publice testat, Tribunos plebis nō iuri dicundo sed intercessionis causa creatos fuisse, vt vim prohiberent. Itaq; P. Sempronius Tribunus plebis, cum Appius censor post exactum legis Æmiliæ tempus imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, nisi Æmiliæ legi paruisset: sed cum Tribuni tres collegarum septem decreto intercessissent, Appius censuram retinuit.

a Dionysius Halicarnass. li. 5.

Quod autem vnius Tribuni plebis intercessionem cæterorum collegarum acta prohibere diximus, ita verum est, nisi plebs imperium illi ac magistratum tributis suffragiis ademisset; vt rogatione Sempronia Tiberii Gracchi factum est aduersus Marcum Octauium tribunum, Agrariæ legi, quo minus perferri posset, intercedentem. Hinc illa Tribuni ad nobilitatem oratio; Fatu, inquit, *ne iuuet vox ista* VETO, *qua collegas nostros continentes tam lati auditis*: idem paulo post; *Contemni iam tribunos plebis: quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangit intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantum sit; nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari Reipublicæ esse.* Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magistratus qui imperare possent; intercessionem quidem & auxilium habere tribunos, imperio tamen vacare; nec aliter plebeios patritiis æquari posse, nisi magistratus & imperia vtrisque communicarentur; itaque rogationem tulerunt, vt Cōsules ex plebeiis perinde fierent atque ex patritiis: quod cum à patritiis obtineri non potuisset, placuit, Tribunos militum consulari potestate ex vtroq; ordine creari: idq; annos quadraginta quinq; cōtinuatum est, quoad Cōsul è plebe crearetur. Illud ora-

b Liuius li. 6.

torie à Tribuno dictum, *imperio carere Tribunos plebis*, cum tamen imperii partem, hoc est, manꝰ iniectionem ac intercessionem, haberent. Cum n. Vlpianus [a] verborum proprietate vteretur; negauit *ius esse vocandi Consules, Praetores, Proconsules, & cateros qui imperium habent, & iubere possunt in carcerem duci.*

a *l. nec magistratib. de iniur. & in l. 1. de in ius vocando. l. fr. & fi. §. hac clausula, ex quib. causis maiores.*

Ex his perspicuum fit, eos esse magistratus quibus etiamsi vocare in ius non liceat, iisdem tamē ciui manus iniicere possint: quales fuere *Tribuni plebis*. Quales item apud nos *Triumuiri Procuratores Principis*; item *Triumuiri Aduocatores* apud Venetos. Neque enim illud assentior Plutarcho [b], Tribunos plebis magistratus esse negauit, quod lictoribus carerent, sella curuli carerent: hasce quidem magistratuum notas esse scribit: viatores enim habuerunt; quod *imperii argumentum* definit M. Messala. Illud etiam minus vere, quod Appius Consul dixit in controuersia, quam in concione habuit aduersus Tribunum plebis; de qua Liuius [c]; *Tribunus*, inquit, *viatorem mittit ad Consulem; Consul lictorem ad Tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu*: id enim ad leuandum Tribunorum potestatem: quæ tamen tanta fuit, vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coegerit [d]; alius item duos Consules in carcerem adegit, quod rogantibus tribunis plebis decem quibus vacationem à militia concedere noluissent. Sed illa tribunitia potestas mœnibus [e] Vrbis terminabatur. Itaque M. Fabius, & L. Valerius Consul. qui propter intercessionem tribunorum delectum militum habere prohibebantur, sellas extra Vrbem portari iusserunt, vt tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen tribuni plus quam per leges liceret audebant; sæpius edicta proponebant, sæpissime in ius vocabant, ius dicebant, iudicem dabant. Hinc Liuius [f], *Communiter*, inquit, *edictum tribuni, ne quis Consulem faceret, si quis feciſſet, se id suffragium non obseruaturos*: vniuersis quidem imperare nemo poterat, singulis tamen imperabant, cum nullo iure id possent. Ius etiam contra quam liceret, dicere conue-

b *In Problem. Rom.*

c *lib. 6.*

d *Plutar. apit. 55.*

e *Dion. lib. 9.*

f *lib. 3.*

uerant,

uerant,[a] in basilica Porcia. Nam Asconius Pedianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales[c] nō in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quinetiam Appianus[b] Liuiū Drusum tribunūplebis in iure dicundo diligentissimum fuisse testatur. Et certè Pomponius [c] inter eos magistratus qui ciuib. ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunosplebis collocauit. Quare Cicero [d] Tribunosplebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset, si iurisdictione caruissent? At nō modo iudices dabāt, sed etiam Ædiles Ædituos suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[e]. Iurisdictionem autem quam non habeas, alteri mandare non possis: cum tamen Tribuniplebis iuri dicundo creati non essent, nec vocationem vllam haberent, perspicuum fit, eos in alienam iurisdictionem inuasisse, vt rectè Labeo[f] docuit; seq; vocantib. Tribunis imperium recusauit.

a *Plut. in vit. Catone maiore.*

b *li. 1. Emphyleon.*

c *l. 2. De origine iur.*

d *pro Quintio.*

e *Dionys. l. 6. Flor. epit. 18. Gelius libr. 12.*

f *l. more 1 ff. de iurisdict.*

Quod de Tribunis, idē iudicandū relinquitur[g] de Ædilib curulibus; quib. si Varroni cedim[9], nec vocādi in i[9] fuit, nec manus iniiciendi. Itaq; nec lictores habuerunt vllos, nec viatores, Prætorię tamen iurisdictionis partē magnā vsuceperant; ꝙ Prætores vrbani, quia causarum multitudine vndiq; premerentur, facile ferebant: principio quidem vt iudices à Prætorib dati ad pecuniarū & supellectilis distractionem; deinde ad p̄diorum cognitionem; post etiā ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere non licebat, nisi apud Ædiles publice profiterentur; vt quas libido non potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia vero postremis temporibus pudorem vna cum pudicitia exuerāt nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apūd Ædiles profiteri non erubuerant; Tiberius Augustus quæstionem publicam in illas decreuit,[h] quibus temporibus Ædilium Curulium repressa audacia est, & quatenus quibusve de causis iudicare ac prehendere liceret, legibus definitum: tametsi suæ originis principio nec vocationem viritim haberent, nec pre-

g *Gelius li. 4.*

h *Tacit. lib. 2.*

[a] Pisc. Antiquum li. 4. Dionysius li. 10.

henſionem; etiamſi plebis comitia [a] habere poſſent. De Quæſtoribus ambigitur. M. Meſſala & vocationem illis, & prehenſionem omnino ademit: at non modo viatorem, ſed ne ſellam quidem Curulem, qua Ædiles curules geſtabantur, habuiſſe docet Aſconius: quos tamen Quæſtores in ſubſelliis iura dixiſſe tradit. Igitur confitendum eſt, eos Prætoriæ iuriſdictionis particulâ arripuiſſe, quam ſine imperio exercere eo modo potuerunt, quo Ædiles Curules, quo Pontifices, quo Iudices dati, quorum ſententias magiſtratus exſequebantur [b].

[b] l. à diuo. de re iudicat.

Exacto tamen magiſtratu, Quæſtores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Gracchus proquæſtor in Sardiniam miſſus [c] eſt. At prouinciæ rector plus in prouincia imperii habuit, quam omnes [d] in vrbe magiſtratus. Quantum ad Cenſores attinet, Fr. Othomanus & Carolus Sigonius, antiquitatis vterque peritiſſimus, poteſtatem quidem habuiſſe confitentur, imperium negant: quod qua ratione fieri poſſit non video. nam [e] *poteſtatis verbo*, inquit Paulus Iuriſconſultus, *in magiſtratu imperium ſignificatur*. Vlpianus vero vt ſignificaret prouinciæ præſidem gladii ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magiſtratib. æquale habuiſſe, *poteſtatem* [f] appellauit: ac propterea Alexander [g] Auguſtus negauit ſe poteſtatum mercatores eſſe paſſurum. At ſæpe legimus edicta [h] Cenſorum in antiquitatibus. Quin etiam M. Varro ac Meſſala [i] *Cenſores non modo magiſtratus, ſed etiam maiores magiſtratus, ceteros minores appellant: Conſules*, inquam, *Cenſores, Prætores*. Idem Varro [k] *Prætori*, inquit, *exercitum vrbanum conuocare non licere, Conſuli, Cenſori, Interregi, Dictatori licere*. Et cum Annibal ad vrbem caſtra admouiſſet; *Placuit*, inquit Liuius, *omnes qui antea Dictatores, Conſules, Cenſoresve fuiſſent, cum imperio eſſe, donec hoſtis à muris diſceſſiſſet*. Quo modo priuatis imperium daretur, ſi prius in magiſtratu non habuiſſent: cum ne Prætoribus quidem, qui non modo lictores, ſed etiam ordinarium imperium habuerant, id permitteretur. Si, inquam, Tribuni plebis, quos

[c] Plutarch in Gracchis.

[d] Obſeruare l. ſolent. de offic. proconſ.

[e] l. poteſtatis, de verbor. ſignific.

[f] l. 3. de iuriſdictione.

[g] Lampridius.

[h] Liuius li. 40. Zonaras tomo 2.

[i] Gellius lib. 13. c. 12.

[k] lib. 1. De lingua Lat. ſi modo is auctor eſt.

quos Messalla minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores imperio vacarent? Certe quidem Plutarchus [a] Censoribus plus imperii tribuit, quam vllis magistratibus: eius tamen scriptis non ita assentior; quia sæpissime Græcum hominem in Romanorum antiquitationibus offendere videam.

[a] *In Catone maiore.*

Illud igitur plerosque fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, à iurisdictione tamen desererentur. Fallit enim Augustin[o] Onuphrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recenset, iudicasse scribit. aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prætor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi; de illis prætores publicorum iudiciorum, ac Triumuiri capitales iudicabant: mores quidem populi castigauerunt; sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. *Censoris iudicium*, ait Tullius [b], *nihil fere damnato affert, præter ruborem: itaque vt omnis ea iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* non dixit *infamiam*, sed *ignominiam*; qua plerique pro infamia temere abuuntur. Carolus Sigonius [c] *ignominiam* definit *infamiam* esse: quinetiam capitalia quædam esse iudicia scribit [d], quib. infamia irrogatur, tametsi crimine vacant: quod valde alienum est ab iuris disciplina, qua qui publico iudicio damnatus est, infamis [e] fit: qui autem miles ab imperatore sua culpa missus esset, ignominiosus quidam erat, non tamen infamis; quoad Prætoris edicto [f] id comprehensum fuisset. Iuris interpretes *ignominiam appellant infamiam facti*; de qua quidem Cassius [g] scribens, *senatorem, qui senatu motus est, testificari, missi restituatur, non posse putat*: dixit *se putare*; quo verbo etiam vtitur Vlpianus [h], cum ait, *se putare ei quæ in adulterio deprehensa est & absoluta, notam obesse*: quoniam is quem sententia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus est, non tamen ab ignominia. Callistratus [i] quoque *se putare* scribit, *dignitatem minui ac violari, quando quis ordine mouetur.* Festus item Pompeius militarium pœnarum tria genera constituit; *deprehensam, castigationem,*

[b] *li. 4. de Republica apud Nonium.*

[c] *li. 2. c. 3. de iudic.*

[d] *eodem loco.*

[e] *l. infamiæ, de publicis iud.*

[f] *l. 1. de iis qui notantur.*

[g] *l. 2. de senatoribus ff.*

[h] *l. palam. de ritu nupt. §. quæst.*

[i] *l. cognitionum. de iudiciis cog.*

ignominiam: *Deprehensa*, inquit, *castigatione maior, ignominia minor*: lex *infamiam* addit. Alioqui si Censorum nota infamiam irrogasset, infames fuissent LXIIII. Senatores, quos Lentulus & Gellius censores vna liuni ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius Censores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuersum infamem fuisse oportet; si quidem Liuius Salinator in censura tribus omnes notauit, & inter ærarios retulit, quod se publico iudicio damnauissent, deinde Consulem & Censorem fecissent: Metiam tribum [a] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicasset. Postremo collegam suum Cl. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de censura; *Illud*, inquit [b], *commune proponam, nunquam animaduersionibus censoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuisse.* Exemplum affert de C. Geta senatore, qui senatu motus est à censoribus; deinde censor ipse factus: tum subiicit: *Quod si iudicium illud putaretur, vt ceteri tempi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur: sic hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus esset: timoris enim causam, non vitæ pœnam illa potestas esse voluerunt: quare qui vrbis in mentem venit has appellare iudicia, qua à populo Romano rescindi, ab iuratis iudicibus repudiari, à magistratibus negligi, ab iis qui eandem potestatem adepti sunt, solent commutari?* Ex quibus perspicuum est, censores omni iurisdictione caruisse. Nam Prætores publicanorum causas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, scripturis, sartis tectis & publicis locationibus prædiorum à censoribus gesta fuerant, discepta bat [c]: quoniam censorum imperium à iurisdictione Prætoria diuisas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur, sine iurisdictione primen, nisi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiam Triumuiri [d] capitales iurisdictionem ac imperium, deque publicis ac priuatis criminum iudicationem; sed inter peregrinos tantum, & exter-

a Val. M. Max. lib. 2.

b pro Cluent.

c Cic. in Prætura vrbana.

d Cicero pro Cluentii. Valerius Max. lib. 8. cap. 4.

cor-

conditionis homines, non inter ciues, nisi forsitan magistratuum tanta esset indignitas, tantæ sordes, tantum flagitium, vt cæteri magistratus cognitionem Triumuirorum capitalium, & publicam animaduersionem libēter dissimularent[a]. Præterea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magistratuum exsequi curabant.[b]

a *Valer. l. 6. c. 1. §. & li. 8. c. 1.*

b *Sextus Aur. Victor. in Cæsar. Iulia.*

Ex quo intelligitur Romæ quosdā magistratus fuisse, qui originis suæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem sine iurisdictione, vtrumq; tamen vsurpauisse. Ego vero magistratus appellatione venire nō puto eos qui imperio vacant: honore quidem aut munere publico frui, magistratu nō item. Etenim *muneris* verbum latissime patet, ad eos etiam qui munera sine dignitate gerunt; honor vero ad eos qui cum dignitate munera publico præsunt *Honor*, inquit Callistratus[c], *est administratio Reipubl. cum dignitate*, ea autem est diuinarum aut humanarum rerum. Quæ ad humana pertinent, ea tribuuntur cum imperio ordinario, vt magistratibus; vel extra ordinem, vt curatoribus Reipublicæ ac prouinciarum; aut sine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniisque cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & sartis tectis, vel ad aquarum vim arcendam aut deducendam, vel ad hostes repellendos. Qui rebus sacris, aut sanctis, aut religiosis sine imperio salua dignitate præficiuntur, sunt sacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patritii apud Liuium querebantur, Salios ac Flamines sine imperiis ac potestatibus relinqui; cæteris pleraque munera seruilia, quædam etiam quibusdam vilissima, non tamen salua dignitate tribuuntur. Scribas autem & actuarios seruis communicari voluit Valentinianus[d]. Qui autem muneribus prophanis cum honore ac dignitate curandis sine imperio præficiuntur, sunt legati, senatores ac cæteri qui ad Reipublicæ consilia admittuntur. Quibus autem iudicatio cum honore datur, ii vel cognitionem sine imperio, vel imperium sine iurisdictione; vel vtrumq; coniunctum & connexum habent: cuiusmodi exempla superius attulimus. Dictatores vero, Interreges, Præfecti,

c *l. honor. de muneribus.*

d *l. generaliter. de tab. C.*

Vrbi

Vrbi Latinarum feriarum causa, ac rectores prouinciarum, magistratus sæpe à scriptoribus appellantur; nō tamen ab iis qui verborum ac rerum significationem propius contuentur. Fit etiam sæpissime, vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac potestate careāt: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur; qui quidem honor maximus est, sine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam honoribus cumulantur, sed imperio vacant. De legatis principum, de pontificibus, de senatoribus idem iudicium est: carent n. imperio ac iurisdictione, cum tamen vtrumque minimis quibusdam magistratibus tribuatur.

Quod v. diximus munera quædā publica esse, q̄ salua dignitate geri nō possunt; id p̄ legum ac morum varietate varium esse competio. Exemplo sit illud, q̄ Romani lege Censoria carnificem mœnibus vrbis arcendum esse voluerunt [a]: qua lege etiamnum Tolosates vtuntur. Censoria lex ad eos carnifices tantum ptinebat, qui gulā damnatis laqueo frangerent; nō ad lictores, q̄ vel fustib. ad necem vsque furca suspensos cæderent, aut securi percuterent: hoc tamen nostris moribus æque indecorum est, vt illud. *Is etiam carnificis loco habebatur, qui se vulnerasset vt moreretur*, inquit Festus. Viatorum & accensorum quondam seruilia fuere, nunc honesta munera putātur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuersitatem, qui vna magistratuum siue ἀρχόντων appellatione complectuntur, doctrinam vniuersam de muneribus & honoribus: deque magistratibus & curatoribus conturbant.

a Cicero pro Rabirio perduelle.

Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria spectari debent: primum creatores ipsi; deinde ex quo ciuium ordine quisque cuique muneri præficiatur, postremo qua ratione quoq; modo id fiat. Primum maiestatis proprium esse docuimus. Secundum etsi maiestatis quoque proprium sit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui solet: eoq; magis in optimatum ac popularib. imperiis. In vniuersum tamen

tamen munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiſque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter ſe coniunctis: nulla eſt enim Reſpublica tam barbara, quæ nullam harum rerum in tribuendis muneribus rationem ſequatur. Quid autem ex his potiſſimum ſequi debeamus, non eſt huius loci. Tertium, quod in creandorum officialium ratione verſari diximus, id ipſum à delectu pendet, aut à ſorte, aut ab vtroque ſimul. delectus autem fit, aut clara voce, aut manuum extenſione, id eſt, χειροτονία qua Græci veteres & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur: aut denique tabellis, aut ſpherulis, aut calculis; idque bifariam, occultis inquam, aut apertis ſuffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribuſve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus vero ſortitioni rarius à veteribus miſcebatur; quo genere tamen Genuenſes ac Veneti ſæpius vtuntur: vt Romani ſemper in iudicibus publicarum quæſtionum ducendis, qui ex ordine ſenatorio tãtum, ante legem Semproniã, vel ex equeſtri ac ſenatorio lege Sempronia; vel ex vtroque ac Tribunis ærarii, lege Aurelia, ſemota plebe ſorte ducebantur. At in populari ſtatu, oportet ciues vniuerſos de ſingulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare, extra ſortem ac delectum: neque enim in ciuium vniuerſitate vllus delectui poteſt aut ſorti locus eſſe; aut quoſdam ciues ſorte, vel delectu, vel vtroque modo de ciuibus ſingulis; aut quoſdam de quibuſdã ſorte tantũ, vel delectu tantum, vel vtroq; coniunctim; aut ex omnibus ordinib. partem delectu, partem ſorte ductos, de quibuſdam ciuibus; aut ex omnib. quoſdam ſorte ductos, cum quibuſdã ex vno pluribuſve ciuium ordinibus acceptis; aut partem ex omnibus, partẽ ex ordine certo ciuium ſorte ac delectu.

His generibus omnia quæ cogitari poſſunt in iudicum aut magiſtratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præſunt, continentur. Æſchines orator Athenienſium, τῶν ἀρχόντων genera breuius & obſcurius, quam pro tanta ciuitate, ſic diſtribuit[a]: πρῶτον

[a] contra Ctesiphontem.

πρῶτον γὰρ πᾶσι φανερώτατον, οἱ κληρωτοὶ καὶ οἱ χειροτονητοὶ ἄρχοντες, λύτεον δὲ, ὅσοι τὰ διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τεσσαράκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπισάται, τρίτον δὲ, ἐν τῷ νόμῳ γράψαντα, καὶ εἴ τινες ἄλλοι αἱρετοὶ ἠγεμονίας δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τούτους ἄρχειν δοκιμαζόντας. Hic omnes qui publicis muneribus præficiuntur (excipio res diuinas) siue ordinaria ratione, siue extra ordinem curatores adhibeantur, siue pareant, siue imperent, ἀρχόντων (id est, *magistratuum*) appellatione complexus est. Itaque[a] Demosthenes, Æschinis de magistratibus diuisione repudiata, *magistratus* appellat qui in templo Thesei sorte ducebantur, quique imperandi potestatem à populo extra sortem accipiebant. M. Varro duo genera magistratuum Romanorum facit, maiores & minores; quod hi minoribus, illi maioribus auspiciis crearētur. Cómodius opinor munera publica versari dicemus circa res diuinas, aut humanas: quæ circa res humanas versantur, ordinaria sunt; quæ officia dicuntur: vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria munera ad honores aut ministeria pertinent: honores aut cum imperio tantum, aut cum iurisdictione tantū, aut cum vtroque coniunguntur; aut vtroq; carent: huius generis sunt ordinarii legati Reipublicæ ac senatores; ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio eadem ratione diuiditur. Eorum vero munerū quæ ad ministeria spectant: quæque honore vacua sunt, quædam ignominiosa sunt, quædam sine vlla ignominia exercentur. Singula vero partitionis huius membra rursus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicuntur, qui maiestatis tantum imperio tenentur; aut minores: hi rursus duorum sunt generum; alteri, qui maiorum magistratuum imperiis obligantur, ac magistratibus inferioribus imperant; alteri qui in priuatos tantum imperium habent. Perſequamur igitur hæc tria magiſtratuum genera, ac de officiis cuiuſque diſſeramus.

[a] Pro Ctesiphon.

Qui

Quid quantumq; à magistratib. maiestati debeatur. CAP. IV.

CVm magistratuum persona post principem perpetua, præcipueque in omni Republica necessaria sit; & cum magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habent, quærendum inprimis est, quid quantumque à magistratib. maiestati debeatur: hæc enim magistratuum prima, post Deum immortalem, officia disquiruntur. Nam hoc maxime princeps à magistratu, & vterque differt à priuato: quod princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica; videt neminem; quippe ab altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longo interuallo infra se despicit; priuatus vero, nemini ciuium imperare publico iure potest, etiãsi priuatis ac domesticis imperiis familiã moderetur: sed magistratui personã sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia rite exsequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi plane intellexerit quæ obedientia maiestati à se debeatur; quoque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito apposite dictũ est; *Magistratus virum, cum varias velut in theatro personas agere cogatur, ita quoque Vir magistratum:* nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantundem & magistratui detrahitur, & Reipublicæ maiestati: vt Liuius de Quintio Flamininq; *Non qui sibi honorem*, inquit, *adiecisset, sed in dignitate sua vim ac maiestatem magistratui quem gerebat demsisset.*

Quantum princeps à Magistratu, & vterque differat à priuatis.

Vt autem commodius definiamus quænam principibus à magistratu obedientia debeatur, prius intelligendum est, quid cuique magistratui princeps imperare iure possit. Est autem magna eorum quæ à principibus imperantur, varietas ac dissimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legũ habent in omnes ciues, aut in maximã omnium partem, aut in pauciores quosdam; idque ad breue tempus: quædam vero priuilegia continent, aut bene-

beneficia; aut præmia erga merentes, aut pœnas aduersus improbos; aut curationes ad sarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducendas; aut ordinaria munera; aut legum interpretationem; aut edicta belli gerendi, aut exercitus conscribendi, aut tributorum imperãdorum aut pecuniarum extra ordinem cogendarum, aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res prosperè gestas gratulandum, vel calamitatibus condolendum vel connubia tractanda, vel societas coeunda, vel fœdera ferienda sint, sæpissime quoque princeps quæstiones extra ordinem haberi, iudicia rescindi, lapsos restitui damnationes aboleri iubet: sæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi solet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excusationes, aut iura ciuitatis aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equestris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc omnia duobus generibus complectimur, quæ *rescripta iurisdictionis* aut *status* appellamus, tametsi in vtriusque verbum IVBEMVS inseri consueuit, sed singulorum fere suæ sunt clausulæ, sua ratio, suæ formulæ, sui actuarii: quinetiam chartarum, sigillorum, funiculorum, cerarum denique varietas, rerum diuersitatem significant. Latini quidem veteres MANDATA [a] *principum* appellabant eas quæ *instructiones* nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præsides prouinciarum, tum etiam ad imperatores exercitus. Sic enim Iustinianum legimus De mandatis librum composuisse: sed omissa verborum subtilitate rem teneãmus, & ea quæ rescriptis principum continentur, quam vim habeant, disseramus.

a *in constitut. 27 & in l. mandatis, de pœnis.*

Principio hæc verba, VNIVERSIS, PRÆSENTIBVS ET FVTVRIS, ad leges, aut ad cõstitutiones, quæ vt perpetuæ sint feruntur (quanquam nihil in rebus humanis perpetuum) non autem ad curationes, edictaue temporaria pertinent. Sed clausula quæ iurisdictionum rescriptis inseri consueuit, scilicet QVANTVM SATIS EST, &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam refertur, vt probare, aut repudiare suo iure possit: quæ ver-

tain

in cæteris reſcriptis, quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, nunquam inſeruntur; tametſi interdum facti quæſtio ad magiſtratum dirigitur, his verbis, SI PARET, &c. Itaque illud in vniuerſum de toto genere diplomatum, ac reſcriptorum, quibus iuris aut facti quæſtio magiſtratui permittitur, nihil quod magiſtratui vim afferat iuberi poteſt. Quinetiam [a] noſtris legibus ac moribus ſanctiſſime cauetur, *ne iudices vllam habeant reſcriptorum huiuſmodi rationem, niſi quatenus æquitati ſunt ac veritati conſentanea.* Quanquam nihil omnino talibus reſcriptis opus eſt, cum hæc omnia Romani magiſtratus pro iure ſuæ poteſtatis exſequerentur; ac tametſi mos ille inueterauit, non modo in hoc imperio, verumetiam in Hiſpania, Germania, Britannia & vbique fere, præterquam in popularibus & optimatum imperiis, nihil tamen ad principum maieſtatem aut ſplendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auctoritati plurimum: priuati vero ſordibus & corruptelis eorum qui vtilitatis ſpecie ineſcantur; vexari conſueuerunt; quæ omnia æquius erat aboleri, ſi rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuiſſet. Nam ea clauſula, QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVET, eadem eſt cum illius edicti clauſula [b], SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera vero quæ vrbano Prætori tributa fuerunt [c] lege Prætoria, vt leges ſupplere, emendare, corrigere poſſet, non ad magiſtratuum iura, ſed ad maieſtatem pertinent: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori conceſſa fuerant, *honorarium* ab Latinis, *nobile officium* ab interpretibus noſtris appellatur [d]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cum princeps ea quæ ſunt magiſtratuum in ſe conuertit; ita quoque iura maieſtatis eleuantur, cum arripiuntur à magiſtratibus. Bene vero, quod reges noſtri, tametſi lapſos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum reſtituant; ea tamen beneficia magiſtratibus diſcutienda relinquunt, & quidem hac conditione & clauſula, SI IVSTVM SIT, *ſi æquitati, ſi veritati, ſi rationi con-*

a *Conſtitutionibus Carol V. art. 66 & Philippi Belgi art. 11.*

b *L. ex quibus cauſis maiores.*

c *l. penult. de iuſtitia.*

d *Bar. Alexand. Alber. ad l. imperium.*

sentaneum: quæ verba peregrino cuidam summos in hac Republica honores tractanti displicuerunt; quasi regia minuerent maiestatem: quod minus mirũ videri debuit, cum in alienæ ciuitatis legib. & institutis peregrin⁹ esset. Quid si reges Ægypti legisset, quondã in magistratib. creandis eos solemni iureiurando adegisse, ne suis mandatis obedirent, si quid iniquũ iuberetur? sic enim Plutarchus [a] scribit. ¶ Hæc igitur q̃ diximus rescripta iuris, cum in arbitrio ac voluntate magistratuũ posita sint, omittamus: pergamus ad ea q̃ quod ad Reipublicæ statũ, & ad publicas, non ad priuatorũ rationes spectant, *rescripta status* appellantur: de quib. quæstio duplex est; vna eadem, an comperta rei veritate, quæ magistratus officio discutiẽda sit, cætera magistratus exsequi, ac potissimum iniusta præcipienti principi parere debeat? altera, an excepta magistratui nõ modo æquitatis, sed etiã veritatis quæstione iussa principis iniqua repudiare oporteat: eoque dubitatio maior est, si grauius vrgeantur. Nam fere plerique rescripta publica priuatis precibus ac literis facilius reddit: interdum etiam publicis rescriptis mãdata precibus mista sunt, ne princeps omnia ab inuitis extorqueri, sed pleraq; persuadere videatur. Ego vero sic statuo, *nulla re magis eleuari iura maiestatis, quam precibus principum erga subditos.* Nã si honestum est quod iubetur, quid precibus opus? si turpe, cur iubetur? Nunquam enim magistratum de iure precati; nec de iniuria deprecari opor-

[a] in Apophthegmatis.

[b] Rota decis. 8. de except. in nouis. Felin. in cap. de rescript. col. 2. Panorm. eod. col. 7. Alex. sing. 5 & Imola in c. cum contingat, de rescript. [c] Imol. in Clementina 1. de rescript. [d] Bar. in l. 2. de iudic. col. 9. Bart. in l. 2. de iudic. [e] Bald. in c. post. de rescript.

tet. Quid autem regis maiestate ac dignitate magis alienum, quam aduersus subditos orationum illecebris insidiari, misscere? quanquam hæc inter se ipsa pugnant ac discrepant, vt iubere simul ac suadere te posse putes. Sed est illud, τῶν τυράννων δεήσεις παραγγέλματα εἶναι.

Demus igitur illud, nihil acerbius imperari, quã quod princeps orationũ blanditiis suadet. Si veritatis & æquitatis q̃stio omnis magistratui est adempta rescripto, ne contra principis iussa possit, nisi vnicuique competens sit rescriptum intuenti, aut falsum ac vitiosum [b], aut absurdũ [c] ac legi naturæ dissentaneũ esse: vt si princeps iu-

[b] Bald. in l. 1. C. de sacrosanct. Eccles. [c] Bald. in l. 1. C. de sacrosanct. Eccles. Alex. in l. 1. de iust. & iur. Ias. in l. 1. de iust. & iur. Bald. in l. 1. de iust. & iur. Bald. in l. 1. de iust. & iur. Bald. in l. 1. de iust. & iur.

fantes ac impuberes mulctari iubeat, quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium prædari, & aliena diripere, vt nostra ætate Albertus Marchio Brandeburgicus, qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta, qui non strenue bona ciuium expilaret, tametsi iustam causam contra patriam arma capiendi nullam haberet. Quod si magistratui, extra fines prouinciæ, aut supra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recusare fas [a] est, tametsi honestum sit illud quod iubetur; quanto minus principi turpia & iniusta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperii à natura ipsa positos mouet, ac suæ iurisdictionis leges ab immortali Deo sacratas perrũpit. Quod si quis dicat, principem, qui contra naturę leges quid iubeat, futurum neminem; recte ille quidem: is enim principis nomen ac dignitatem amittit [b], qui à ratione discedens diuina iura conuellit.

[a] *L. vlt. de iurisdict.*

[b] *Bald. in l. magna de senat. & in l. imperium, de iurisdict. Innocentius in ca. quia in ecclesiarum, de constit.*

Superius quid quantumq; principi ꝑ iure maiestatis liceat, satis opinor copiose dixim⁹; vnde plurima q̃ hui⁹ disputationis cõmunia sunt, deriuantur: neq; n. intelligi potest, q̃ obedientia maiestati debeatur à magistratibus, nisi prius percepta sint & plane cognita iura maiestatis. Hic vero q̃ritur quę principũ iussa magistratus, & quatenus exsequi debeat: Nã sæpe iniqua, sæpe turpia iubẽtur, q̃ magistratus ipsi libentius ac turpius exsequuntur, quã iubeantur: vt nõ ita pridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrauit, præses curiæ Normannorum, cuius nomen obliuione sempiterna sepeliẽdum est, iussus aureorum triginta millia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipse, qui hanc procurationẽ sibi decerni petierat, trecenta millia extorsit: ꝑnia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti præfectum acerbe increpans, quod grauiora tributa quã iussus erat exegisset; *Tonderi*, inquit, *meas oues, non deglubi volo.* Ergo magistratus iussa principis exsequetur,

quæ à diuinis, quæ à naturæ legibus non erunt aliena; etiamsi cùm iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem à principibus pro rei cuiusque publicæ commodis aut incommodis mutari, non est alienum à natura. Tametsi enim princeps imperii leges ac mores seruare iuratus & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contraque principis officia quid imperet; non ideo magistratus imperata recusabit: quia non est in officio magistratus positum, diiudicare id quod princeps in legibus humanis sanciat, iustum sit necne. Si tamen legem antiquare iubeatur, quæ vtilitate nouæ legibus præponderet, iussa tantisper sustinebit, dũ principem admoneat, idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vtilia respuat, certe magistratus iterum atque iterum imperanti principi obediet: satis enim fecit officio. quinetiam prima iussa exsequetur, si dilatio periculum esse allatura.

[a] in 20. cum inceperit, de offic. deleg. [b] cùm. non licet, to distin. 8. Bal. in c. a cumadeo, de rescript. [c] Accurs. & Cyn. in l. 1. si contra ius DO in l. 1. de constit. princ. & in cap. quæ in ecclesiarum, de constit. d. l. vlt. si contra ius C. [d] Auth. de mãd. prin. §. de iude. & auth. ne nulli iudi. §. & hoc. Bald. in l. pueris si contra ius. C. l. vlt. sententiam rescind. C. Bart. in tract. de repressal. 6. & in Auth. vt determinatus sit iudicum. Baldus consil. 309. Ancharan. cons. 33. & 339. ff. si vindicari, de pan. C.

Atq; eò pertinet id, quod ab Innocentio [a] IIII. primùm quam Romanus Pontifex esset, scriptum est, *etiam in ea principum iussa exsequi oportere, non tamen si legib. naturæ [b] contraria sint.* Hucetiã Iurisconsultorũ [c] disciplinæ spectant, *principem iuri naturæ derogare posse*; id est, vt ipsius interpretantur, *gentium legibus & institutis, ne quis verborũ obscuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturæ leges violari patiatur.* Ac tametsi Anastasia [d] lege *rescripta principũ contra leges indulta priuatis, à magistratib. suscipi prohibentur*; hoc tamẽ ita verum est, nisi legibus derogatũ fuerit singulari clausula, rescripto comprehensa: principes tamẽ sui officii, vt diximus, accurate iudex admonet. Quod si rationibus principem a proposita suscepta sententia diuellere non potest, mandatis iterum à principe repetitis obedire oportet, etiamsi publicis vtilitatibus damnum allatura videãtur. Exspectabit igitur alias iussa, vt legib. [e] cauetur. At etiã Theodosia lege [f], q̃ Ambrosii Mediolanensis Pontificis optimi rogatione lata est, diserte cauet, *vt totos dies triginta iussa principis sus-*

ctum, si severius aliquos puniri mandauerit. Legis [a] ferendæ occasionem dedit septem millium hominum cædes in Thessalia Theodosii iussu facta; quod quæstores ac magistratus aliquot intermisissent. Ambrosius Imperatorem exsecratus est, eique sacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius exsecrari passus est, quam ea lege lata. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum à Romanis Pontificib. impetrantur rescripta, *monitoria*, inquam, *iussoria, exsecutoria*.

[a] *cap. literis. de rescriptis.*

Idē nobis iudicandū relinquitur, si princeps antiquatas sua vetustate vel magistratuū incuria leges renouari, pœnasq; exigi mandauerit: nō antea magistratus pœnam exigabit, q̄ leges iterum promulgari iusserit. q̄d n. iniqui⁹, q̄ vt pœnam à me reposcas, qui tādiu legem iacere ac impune violari passus es? Hoc n. ab arcanis veterum tyrannorum à Nerone Imperatore repetitum legimus. Traiano vero optimi principis laudibus clarissim⁹, leges quæ vetustate extabuerant [b], sanctius renouari iussit, ne cui fraudi esset, quod publico omnium errore in legem cōmisisset: ius enim sæpissime in errore publico [c] positum est, nisi quid peccatur in naturæ legem, quam contra probabilis error nullus esse potest. An igitur magistratus ea iussa exsequetur, quæ putat, quamquam falso, naturæ contraria? quæ enim natura iusta sunt, prauis opinionibus interdum sic obscurātur, vt quid sequendum, quidve fugiendum sit, non facile intelligatur: ita sæpe prudentissimorum ac philosophorum dissidentes sententiæ; ac tam variæ populorum, tamque discrepantes inter se leges sunt, vt ex iisdem causis interdum præmia in alia ciuitate proposita sint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur. pleni sunt libri, plenæ historiæ, pleni populorum ac principium scita; quæ singula qui perquirere volet, infinit⁹ sit: sed optima est cautio sapientum, *si dubitant id facere, quod dubites iustum sit necne*, quoniam vbi dubitatio iniuriæ opinionem affert: quanto magis habet locum, si persuasum habeas, id quod iubetur, natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si vero de ciuili iusti-

[b] *Plin. lib. 10. epistol.*

[c] *l. 3. de offic. prætor. l. 3. de suppellectile legata. ff.*

tia quæritur, iussa exsequenda tibi sunt, etiamsi putes, quod præcipiatur, iniquitate ciuili non carere.

Itaque in omni Republica, magistratus in leges iura coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reu cetur id, quod cuique magistratui fixum ac persuasu esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusqua imperium deponerent (id autem fieri solebat Calend Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebat; id peractis in Capitolio sacrificiis solemnibus: alioqui m

a *Liuius in fine lib. 31.*

gistratu, nisi iurati [a] essent, intra quinque dies abdic

b *Appian. b. 1. ciuilium.*

bant. Ac sæpe magistratus [b] ipsi, lata lege ad iusiura pum adigebant eos ciues, qui quo minus lex perfer posset intercesserant: quod facere cum recusasset Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appul ias, rogatione tribunitia exsilio pulsus est. Ita quoq promulgatis in curia Parisiorum Ludouici XII. Reg constitutionibus, quod eas plerique improbarent, pr

c *Anno 1498. 25. Iulii.*

curator [c] fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secun dum eas leges iudicarent, indicta maiestatis pœna iis q eas in disputationem reuocarent: vt in actis curiæ lep mus. licet enim cuique ante promulgationem de legib deq; earum æquitate differere: cum vero perlatæ sun non licet. Antea quidem Ludouicus XI. Rex dicta quæ dam iniqua in curia Parisiorum publicari iusserat: cum recusauit, propterea q iniqua vnicuique viderentur: re sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam indict pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta, regem adiit corona iudicum purpuratorum stipatus, ni vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cu diceret se suosque collegas mortem mille, quam lege propositę promulgationem pati. Rex incredibili ma gistratuum fortitudine & constantia perterritus, lege abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacera iussit; testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ ria improbaret: precatus etiam est à iudicibus, vt ea qui proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. In credibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac mo

mentu

senti ad regem in officio retinendum, qui semper antea suo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti consuesset. Prius n. quam regnū esset adeptus, curiæ Præsides acciuisserat, vt quæ in actis curiæ exstabat, delerent; scilicet DE EXPRESSO *mandato*: quæ verba subscribi curia iusserat beneficio Comiti Cenomanorum indulto: testatus se, ni prius id fieret, vrbe non excessurum, nec mandatum sibi a Rege imperium suscepturum: curia quidem illa verba cancellari iussit; sed, vt litura exstaret, acta seruari mandauit: quæ adhuc incorrupta seruātur[a]. Hæc autem verba, *de expresso mandato*, quib. interdum hæc subiiciuntur, *multis vicibus iterato*: quæ principum rescriptis curiæ conscribi curant, eam vim habent, vt cæteri magistratus ac priuati nullam, aut non magnam earum legum rationem habituri, eadem dissimulatione facilius antiquari patiātur. Hoc igitur curiarum arcano stetit hoc imperium, quod alioqui ereptis legib. ac priuilegiis extortis à principibus futurum fuisset: nam Reges optimi, qui largitionib. effusis canes aulicos explere nullo modo possint, ista ratione suorum beneuolentiam cum imperio diutissime retinuerunt.

[a] Anno 1442. 22. Iulii.

Sed quæri potest, an magistratum abdicare prius liceat, quam iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certe cum iniquitate coniunctas esse putes; quæ tamen cæteris magistratibus ac multitudini probantur: nam iustitiæ vis ac rectæ rationis momenta non nisi à paucissimis, iisque sapientibus percipi solet: sapiens autem, veluti iustitiæ norma quædam, multitudinis aduersarius est omniū maximus. quod si ita est, cur sapiens insanienti magistratuum multitudini assentiri cogatur? Sic tamen statuo, pauciores magistratus, vt cæteris assentiantur, cogi oportere; nec ferendos, si potius magistratu abdicare velint: alioqui si magistratui iustitiæ specie, leges communi consensu receptas, quantumuis iniquæ sibi videantur, eiūrare liceret, hoc idem cæteri sibi fas esse ducerent: tum Rempublicā gubernatorib. vacuam, procellis ac tempestatibus obiicerēt; tum

Lex Ludouici XII.

etiam maiestatis iussa identidem recusarent. Itaqu Ludouicus XII. inter laudatissimas leges, hanc quoqu iussit : *Si tres plureſve fuerint in collegio decuriave iudicu dictæ ſententiæ, pauciores ſententiam mutare cogendos, vt plur um iudicia ſequantur.* Curia Parisiorum diu dubitaui an legem promulgaret: quia durum videbatur & abſu dum, vt quis *non ex animi ſui ſententia*, vt Romani in ſen tentiis ferendis dicere solebant, *ſed cõtra quam ſentiret, i dicare cogeretur*: ac potissimum in iis quæ iudicum rel gioni ac prudentiæ concredita fuissent: cuiusmodi su omnia fere tum publica, tum priuata, iudicia. Cum t men curia prouideret ob ſententiarum multitudine ac varietatem, in eodem collegio lites exitum reperi non posse: legem promulgauit, quæ temporis decursu tilissima visa est; quanquam huic quoque veteru Romanorum ratio accedit : vt *iudices ſæpe ſententia mutarent, ac pluribus ſeſe adiungerent.* Sic enim Plin

a *lib. 8 epiſt.* us a iunior. *Quoniam pars iudicum damnauerat, pars um abſoluerat: cæteri exſilio pellendum cenſuerant: vtrique te dem & qui damnauerant, & qui abſoluerant, tertiam ſenten am ſecuti ſunt.*

At noſtra lex eo melior est, quo pauciores plurib. ſe adiungere cogit. Quod n. in omnib. corporib. & collegi plurib. placuit: id æquum est plus valere, ac suffragiorum numero vincere. Est autem in omnibus consultatio nibus, ac rebus agendis optima veterum ratio: *propoſit pluribus honeſtis ac vtilibus, id quod iuſtius ac vtilius ſ amplecti : pluribus vero propoſitis periculis, grauiora dc nare*; alioqui nullus actionum humanarum exitus re periatur: Iustitia v. naturalis dici non potest, quæ in du bium reuocatur: cum id quod natura iustum sit, nec ob scurum est, nec ab hominum erroribus & opinione in certa, sed ab ipsius sempiternæ mentis clarissimo & im mutabili splendore manat. Nec tamen prius quemquam magistratu abdicasse video: quam Ludouici legem illam probaret: ac ne tum quidem, cum virtute magistratu d imperia, non sordibus & gratia quærerentur: neq; e

re

regia lege quisq; imperio abdicare ,phibetur:id tamen æquius esset,quã arbitrio ac voluntate magistratuum permittere, vt Rempubl.deserere,quam sentẽtiam malint. Quare Procuratores Regis sæpe magistratus ac iudices, vt ex legib.ac morib.iudicarent,compulerunt:& cum apud Tolosates agerem,Bartholomæus Præses Inquisitionum,cum suæ decuriæ iudices omnes contra Regiam in curia promulgatam sententiam ferrent, coacto curiæ totius concilio, sententiam mutare & ex legibus iudicare coegit:& iuste quidem. quis enim vt magistratum peteres,aut oblatum acciperes impulit? accepto imperio, vel ereptis suffragiis,vel pecuniis & ambitu quæsito , iuratus leges,quas antea legere potuisses,aut certe debuisses,eiurabis ? tu falsa iuris ac iustitiæ opinione fraudem magistratui quem geris,fraudem legibus,fraudem principi,fraudem Reipublicæ facies?

Fit tamen interdum , vt quæ leges per se se iustissimæ cuique videantur,causa tamen ex improuiso oblata , iniustæ appareant. Tunc certe principem admoneri oportet,vt sæpissime in curia Parisiorum factum memini,qui re senatui communicata,legibus latis obrogare aut subrogare solet:nostri *declarationem* appellant;quam principis propriam [a] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magistratui contra legem iudicare fas est , etiamsi sentẽtiam sustinere licet , quoad principis voluntas eluescat: in cæteris ex legibus iudicandum,non de legum æquitate magistratui disputandum;alioqui si iudex contra legẽ sciens prudensque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia [b] notatur:sin errore id faciat,cum ex legib. se iudicare putet,non quidem [c] infamia dignus est,sed perinde est ac si nihil iudicasset;at ne appellare quidem à sententia, quæ nulla est,Romano [d] iure necesse fuit.

[a] *l. placuit. de iudicib C.l.1. de legib.C.*

[b] *l.1.ad Turpil. l relegati de pœnis.*

[c] *l. cum prolatu. de re iudicata.*

[d] *Iisi expressim, quando appellare non est necesse.*

Refert autem plurimum , vtrum de legibus latis , an vero de ferendis agatur : illas enim seruare quemque oportet, ac magistratus omnium maxime, quos etiam si scienter aberrauerunt , infamia legum ac periurii [e] sequitur : sed priusquam ferantur , de iis disse-

[e] *can. infames. 22.q.5.*

rere oportet, ac iustis ponderibus eas exigere maiore magistratus, ad quos præcipue legum promulgatio pertinet; principem sui officii sæpius admonere, etiamsi priuata vnius ciuis vtilitas agitur; ac multo magis si ex ea promulgatione grauissima Rempublicam incommoda sequantur: contra vero si quodammodo lex iniqua fuerit, maxima tamen ex ea lege ad Rempublicam commoda peruentura sint, legis iniquitas vtilitatis specie proposita minus apparet, vt veteribus etiam Rerumpub. moderatoribus visum est. nec tamen eo vsque progrediendum vt quãtacunque vtilitas appareat, à ratione deseramur, & iniustitiæ velis abripi nos patiamur: vt Lacedæmonii quondam, qui *iustitiã omnem vtilitate publica metiebãtur*[a]: huc leges omnes, huc omnia iudicia, huc denique consilia reuocabant.

a *Plutarch. in Alcibiade.*

Præstat igitur magistratu abdicare, si lex ipsa diuinas aut naturæ leges oppugnet, aut vnicuiq; turpis & iniqua videatur: quemadmodũ Cancellari[i] Philippi II. Burgũdionũ Principis fecisse dicitur, in re multo leuiore, quãquã Princeps inuictã Cancellarii constantiã conspicat[us], iussa reuocare q̃ forti ac sapienti viro carere præstabilius esse iudicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo, principes ab infamia, leges ab interitu, Respublicas ab excidio sæpe seruauit. Cum vero Reipublicæ morbis, ac principum peccatis mederi constantia non potest, præstat aliquid indulgere, quam Reipublicæ vulnera à principibus illata exacerbare; eosque ab insania ad furorem adigere: vti Papinianum fecisse legimus. Hunc n. ab Imperatore Seuero filiorũ & imperii Romani tutorem dati, Imperator Antoninus Caracalla iussit parricidium fratris excusare: Papinianus recusauit; cum diceret, *Parricidia difficilius excusari quam admitti.* Fortiter ille quidem magis quam sapienter. Nam Caracalla furens, ac fratris cruore nondum satiatus, Papinianum occidi mãdauit[b]: ac post tanti viri occasum, qui solus hominis impetum regere, ac furentem audaciam reprimere potuisset, à cædib. & crudelitate non prius destitit, quam

b *Spartian.*

ipsum

ipsum cum imperio perditum iret. Quod sic à nobis dictũ velim, nõ vt hominis diuinissimi laudes egregias vlla sui parte minuerem, id n. fieri nullo modo potest; sed vt magistratus intelligant, quatenus peccata principum quæ auferri non possunt, ferre debeant. Non debuit igitur Papinianus tanto viro, id est, seipso, Rempub. orbare, sed Principi vel potius suo dolore indulgendo, sibi Rempub. ac seipsum Reipub. seruare: fortiter quidem & sapienter facturus, si nondum parricidium fuisset admissum. Turpiter Seneca, eiusq; collega Burrhus, eodem honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullã scelerati consilii excusationem habuerunt, cum Neroni matrem, quam à naufragio casus eripuerat, necare persuaderent [a]: consilium igitur, & iussum, & factum omnium crudelissimum sempiterna infamia ac dedecore cũ auctoribus suis cumulabuntur.

[a] *Tranquill. in Nerone. Tasit. li. 14.*

Quid si princeps aliquid iusserit: deinde consilium re nõ integra reuocarit, an edicto posteriori magistratũ obedire oporteat? id qdẽ oportere primo cuiq; intuenti videtur: sed res distinctione illustranda est; si qdẽ cœpta res omitti sine publico detrimento nõ potest, edicto locus nõ erit: idque potissimum in bello. recte n. Marcellꝰ Consul; *Multa* [b], inquit, *magnis ducibus sicut non aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda.* Id quidem militiæ. Domi vero, si princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iussit, re incoata & affecta, nondum tamen confecta, mãdatum, reuocarit; omnia sunt omittenda, vel potius intermittenda: contra quam Fuluius Consul, qui capta Capua, cum in auctores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorũ maximam partem supplicio affecisset, acceptis literis, vt rem integram remitteret ad Senatum [c], priusquam eas referret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos senatores secuti porcussit. Non quidem tenebatur Consul imperio senatus, cui nihil omnino imperii fuisse docuimus; fere tamen magistratus prouinciarũ & imperatores Senatusconsultis, perinde vt legibus parere consueuerunt. Certe quidem Gandauẽses XXXVI. viros capitali supplicio affecerũt,

[b] *Liuius li. 24.*

[c] *Liuius li. 26.*

non aliam ob causam, quam quod ciuem vnum capitis damnassent, mortuo Carolo Burgundiæ Duce, priusquã imperium illis esset prorogatum, tametsi necesse non fuerit, vt similibus exemplis superius disseruimus. Illud autem fere perpetuum [a] est, eos qui imperium habent, suo iure mandata exsequi posse, etiam post imperii tempus, si is qui mandauit, sciens prudens factum dissimularit, nec prohibeat cum possit.

a l. vlt. quod cũ, col. 1. de exact. militaris. C. ca. olim de offi. delg.

Quæcunque diximus, de iis mandatis dicta sint, quæ nullam ad magistratus facti q̃stionem detulerunt. Quid igitur si rescripta iussaque pro compertis ac veris narrant ea, quæ nec publice, nec magistratui cognita sunt? hic rursus dispiciendũ, an facti quæstio magistratui singulari mandato ademta, an v. permissa: si hoc, minime dubium est, quin magistratus ea quæ rescripto narrãtur quærere [b] debeat vera sint necne. sin magistratui q̃stio omnis est erepta, dubitari potest an inquirere possit, potissimum si princeps declarauerit se vera compertaque narrare, vt magistratibus omnem eripiat dubitãdi occasionem. Verius est tamen vt vtroque casu magistratus de rei veritate cognoscat. Ac ne magistratus ea de re dubitarent, Cõstantinus id lege sanxit [c], vt magistratus verane sint quæ rescripto narrantur inquirat; siue id mandatum fuerit, siue omissum: ac tametsi nihil aperte caueat, cum magistratus de rei veritate cognoscere prohibetur; inquiret [d] tamen, si dilatio quæstionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum sit allatura: quia non debet alterius vtilitatis causa alteri incommodum creari, multo minus Reipublicæ. Et in vniuersum ea quæ in legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, sententiis narrantur, nullum veritati præiudicium inferre possunt [e]. Ac tametsi vrgente Mediolani Sfortiadarum [f] tyrannide, cautum esset, vt rescriptis ac legib. fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vibe & agro Mediolanensi, à regibus Francorum abrogata est.

b l. vniuersa de rescriptis. C. & ea parte. de re script. Magistratus facti quæstionem habet.
c l. 4. si contra ius. C
d Castren. sit cõs. 256. Alex. cons. 20 lib 7. Panor. in ca. ad audientiam. col. 2 de præscrip. Innoc in cap. inquisitionis. fine. de sent. excommunic.
e l. apist. de pactis. C
f Bossius Senator Mediolan. in suis tit. de Priuc.
g Castrens. cõs. 253. examinato. col. vlt. Decius cons. 168. co. vlt. Felin. in cap. cũ venissent, de rescind. col. 2. nu. 7. Curtius sen. cons. 49. & seq.

Ac fidẽ habere oportet rescriptis & legib. [g], id solũ intelligẽdum de iis, quib. leges edictave principis obscu-

de-

declarantur: quanquam potius *sanctiones* debent quam *narrationes* appellari. Sed si Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiusquam suo rescripto testificatus, in curationibus, magistratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantum abest vt ea testificatione magistratus contentus esse debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quasi princeps non fuerit ea beneficia imperto vel imprudenti concessurus [a]: contra vero si cuiquam magistratum imperiumve princeps dederit, non erit amplius inquirendum [b], quia princeps honore dignum iudicauit; nisi aut permittat, aut regionis moribus ac institutis id fieri consueuerit: vt postremis [c] temporibus Romæ fiebat, & vbique fere morem inualuisse videmus, ac potissimum in iudicibus renuntiandis. Quinetiam Gothis imperantibus iudicium de senatoribus fiebat, priusquam in senatum admitterentur [d]: sic enim Theodoricus Gothorum Rex apud Cassiodorum, *Admittendos in senatum examinare cogit solicitus honor Senatus.*

a *l. gradatim, de muneribus. Bald. in l. præscriptione. si cõtra ius. C. Innocent. in c. super iis ars. de rescript. Bart. in l. Aurelio §. Sicho, de liberat. legata.*

b *l. disputare, de crim. sacrileg. C. l. quidã, de rei vindicat.*

c *l. vt gradatim, de muneribus.*

d *Cassiodorus in formula.*

Quod si qua veritatis specie principi quisquam obrepserit, cõmodis ac vtilitatibus rescripto comprehensis, summouendus erit: eoq; magis, si largitionibus effusis ærariũ exhauriatur: cui morbo vbiq; grassanti mederi potest, si legi Valesiæ locus sit. Nam Philippus Valesius rex Francorum largitiones ac dona repeti iussit ab iis, qui ꝙ antea ex eadẽ causa adepti fuerant, donationum tabulis reticuissent: id quod etiamnum Mediolani [e] fieri solet. Cum n. Reipublicæ intersit plurimum, quid quisq; pecuniarum ac beneficiorum, cui quisq; præmia ac priuilegia consequatur, accuratissime in eo genere magistratib. est incumbendum, ac potissimum in popularibus imperiis, in quib. cũ publica omnia omniũ direptioni patent tum vero seditiosis hominibus ob eam causam perturbandæ Reipublicæ occasio datur. Itaque duodecim tabulis sanctissime de toto genere priuilegiorum ita cauetur [f], PRIVILEGIA, *nisi comitiis centuriatis, ne irroganto: qui secus faxit, capital esto.* Constantinus [g] vero hunc in

e *in tit. de rescriptis, in const. Mediolanensib.*

f *Cicero pro Domo sua.*

g *l. nec damnes. de præbend. Cod.*

mo-

modum: *Nec damnosa*, inquit, *fisco, nec legibus contraria impetrari oportet.* sunt autem omnia priuilegia legibus contraria; alioqui priuilegia non sint. Quare si alteri iussioni obtemperandum est, vti oportere diximus; sic tamen interpretari [a] oportet, vt Reipublicæ incommoda, quoad eius fieri poterit, farciantur: & iurisconsulti volunt, *ea quæ contra leges, contraque publicam vtilitatem à priuatis extorquentur, non oportet gratia, sed odio digna iudicare* [b]; *nec verborum interpretatione augere*: vt ii qui beneficia militib. concessa, ad militiam forensem ac cœlestem, speciosa verborum pompa traxerunt, vt rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius erat, tributorum multitudine premerent.

Et quoniam de priuilegiis ac beneficiis disputationē non instituimus, hoc potissimum magistratus admonēdi nobis videntur, vt quam accuratissime fieri possit, beneficia concessu principum tributa dispiciant; cum satis vnicuique compertum sit, indignissimum quemque ea non tam impetrare, quam à principibus inuitis extorquere: quanquam in eo genere, non modo principibus, sed etiam diuinis & humanis legibus fraudes innumerabiles fieri videmus; idq; tot verborum argutiis ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magistratus, nisi aperta vi, occurrere posse videantur. Eiusmodi est ea clausula, DE MOTV PROPRIO, quæ à Romanis pontificibus ad omnes principes manauit: nullus enim fere princeps est, qui in tribuendis honoribus ac beneficiis, aut priuilegiis perrumpēdis, ea clausula non vtatur, tametsi erepta beneficia sæpe ignotis ac indignissimis hominibus tribuatur. Est enim Romæ campus qui *floridus* appellatur, non tam florum quam testium copia fertilissimus, vnde testimonia decerpere cuiq; licet, vt iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Africæ oris versari solent, idque MOTV PROPRIO: q̄ quidē clausula omnes omniū fraudes facile excusantur: si modo fidem Pontificii iuris interpretibus [d] habeamus; sed iampridem fraudes illas de nostra Republica valere iussimus.

[a] *ea. vlt. de filiis presby. And. Tanor. Baldus. Butr. Imol. in c. causam quæ. de rescript. Felin. eod.*

[b] *l. si quando, de iustit. test. C. l. 2 §. merito, ne quid in loco publico. l. quod vero. Ius singulare, de leg.*

[c] *c. sf motu proprio, de prabed. l. 6. Clementina. sf Romanus. eod. Decisio. Rota. 218.*

[d] *c. audientiam. 2 de rescript. Andr. Tanor. Felin. eod. auct.*

Et quoniam principes ac magistratus improborũ hominum fallaciis circumuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuissent; prudenter cautum est, vt rescripta principum, nisi eodem ipso anno quo imperata sunt, magistratui oblata fuerint nullius momenti [a] futura sint; nec prius vim habitura, quam eorum exsecutio magistratuũ auctoritatem sequatur. At etiam Mediolanensi lege rescripta principis ad senatum, anno; ad magistratus, mense definiuntur: hoc item vberius cauetur, vt non modo dies & Consul, sed etiam hora qua quidq; iusserit princeps ipso rescripto contineatur: idq; nostra [b] rogatione cum ad comitia Blesensium legatione fungeremur cautũ est: idq; iurisconsultorum [c] auctoritate fecimus.

Quid igitur si princeps suo rescripto magistratui quæstionem veritatis expressa clausula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps falsa pro veris, & plane intognita pro compertis suo rescripto inseri mandauerit, an vero facti quæstionem magistratibus eripuerit. si enim in militem sacerdotium contulerit, aut sacerdotem exercitum cõscribere iusserit, cum tamen hunc ducem exercitus esse arbitraretur, illum vero sacerdotẽ, vti iusque rescriptum sustineri oportet; quia probabili errore aut fraude princeps circumuentus [d] est. Sed cum princeps ipse discrte vetuit, magistratus facti quæstionẽ suscipere, nullo probabili errore ductus est. Quamobrem magistratus inquisitione omissa, principem admonebit, ac bona fide vera narrabit; & propositis incommodis, à suscepta sententia, quantum quidem poterit, diuellet: si minus id præstare potest, imperãti parebit: alioqui Reipublicæ maiestas à magistratuum arbitrio penderet. Illud etiam multo magis metuendum, ne vnius aut alterius exemplo cæteri magistratus deinde priuati, iussa principis populive contemnere pergant; ex quo Rerũpublicarum interitus sequuntur. ¶ Quod si putes nihil principẽ quod turpe sit aut iniquũ imperare oportere, recte tu quidẽ putas: at nihil omnino cõtra decus vel dignitatẽ, vel ꝙ in reprehensionẽ cadat, à principe imperari debet,

[a] c. pleruique de rescr. Felin. eam te, de rescript. col 3. Tabor. in c. dilect. 3. de præbendis. Masuer. in practica, tit. de literis, not. § 1. ramis ex c. vt debitus de appel. ea. vt nostrum. ea. c. si capitul. de conscss. præbend.

[b] Anno 1577.

[c] Accurs in gl. vlt. l. si ex pluribus § vlt. de sol. Bald. laudat. in l. imperator. l. comment. primo. & in l. vltima. 4. de edicto d. Adrian. C. Io. Andr. Panor. Tut. in ca. p fraternalis de rescript. extra. Ias. in cons. si à side.

[d] Bart. in l. si pater. de hæred. instit. C. Bald. in l. eam quam de fidei. C. tex. in l. cum tale, de condit. & demonstrat. § quod autem.

lice

nec magistratibus, etiamsi minus recte sentiant, vlla vi inferri; quia nihil tam imperitæ plebis animos à princi pis & legum obsequio detrahit, quam in legibus feren dis senatui aut magistratibus vim afferre.

Sed hic de magistratuum officio quæritur: ecquid a gendum illis est, si princeps populusve officium deseri suum, & contra leges ciuiles, contraque publicam vtili tatem quid iubeant; an propterea magistratum ab offi cio discedere oportet? At leges ipsæ iubent magistratu etiam iniusta præcipienti obediendum esse: *ne*, inquit lex, *Prætoris maiestas contempta videatur*: qua in senteni video fuisse, quos viros [a]? Cicero sæpe tribunitios furi ros execratus est; idem tamen tribunorum intercessio nibus etiam iniquis [b] obtemperandum scribit. *Parere in bet lex*, inquit, *intercessori, quo nihil præstantius: impediri nim bonam rem melius est quam concedi male.* Antea dixerat *nihil exitiosius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri ac legi bus, nihil minus ciuile & humanum, quam composita & con stituta Republica quicquam agi per vim.* Videmus sæpe ciue in principem armari, leges violari, iura omnia pessum i re, cur ita? quia magistratus ipsi defectionis auctores sũt, falsa iuris ac iustitiæ opinione. Ac inquiunt, iniqua le est; nec possumus, nec parere debemus. honesta quidem oratio, si non potes; sed illud quod non debeas vnde di dicisti? quibus ex fontibus hausisti? tu tibi priuatos etiam iniusta præcipienti, verberibus, carcere, mulcta, extremo denique supplicio parere cõgis; nec tamen imperanti Principi obedies? at negabis iniquũ esse quod imperas negat etiam Princeps iniquum esse quod iubet: tune arbiter eris? aut si te arbitrum feras; cur non idem de tui erga priuatos edictis ferendum putes? Quanquam ma gistratum vt peteres nemo coegit; abdicare nemo vetat si tibi lex iniqua videtur. facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare velis; principi tamen populo ve parere nolis.

Hoc igitur fixũ teneam[9]; *Principi iniqua præcipienti in dire præstabilius esse, quam iussa recusantem cæteris magistra-*

[a] *Iurisconsulti, l. prætor ait. §. ait prætor. de o pera noui. l. pe nul. de iustitia l. seruo § cum prætor. ad Trebel. Platonis Ciceronis.*

[b] *Cicero pro Cluent. 2 li. 3.*

lus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere, ſu contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria, bonis, vita denique ipſa prius debes, quam fide, iuſtitia, integritate, religione ſpoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iuſſerat ſacerdotes omnes ſe præſente necarinemo fuit qui iuſſa non recuſaret præter Doegum; isad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præſes iuſſus eſt Imperatoris Caligulæ ſtatuam in templo Hieroſolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorum templis factum erat. Iudæi ſtatuas Imperatoris de ſuis ſacellis deiecerant. Petronius principem admonuit, ſe imperata facere ſine graui ſeditione & cladibus nō poſſe. Altera iuſſa afferuntur, & quidem crudeliſſimis Petronio propoſitis pœnis, ni pareret. Itaq; Petronius veteranorum legionibus, præſidiariiſque militibus coactis, exercitum conſcribit, ac Hieroſolymam pergit iuſſa facturus: nihil enim à ſua religione, nihil à diuinis, nihil etiam à naturæ legibus alienum ſe facturum arbitrabatur. At Iudæi cum de Petronii aduentu allatum eſſet, vrbes, agros, domicilia deſerere, ac Præſidi obuiam inermes ire, ſi precib. illum exorare poſſint, aut ſeipſos militibus mactandos præbere. Ergo ſupplices hominē legationibus fatigant: ſed cū nihil proficerent, innumerabili multitudine coeuntes, & quidē exarmati, circumſtantibus vndiq; legionibus, per ſacra, perq; religiones obteſtantur, vt prius mori liceat, quam ſacratiſſima Dei ſempiterni templa hominum ſtatuis inaniri ac fœdari conſpiciant. Præſes inauditam populi tum religionem, tum fortitudinem admiratus; precib. etiam ac lacrymis miſerimæ plebis commotus, ab illa quam non metuebant ipſi crudelitate alienus, ſingulos domum redire iuſſit, ac promiſit ſe ad Cæſarem rurſus literas daturū: ac prius mortem quam crudeliā iuſſa obiturum. Caligula tamen furore ac inſania demens, Petronio literas ſcripſit acerbiſſimas, & ſuppliciorum crudelitatem ſpirantes, ni iuſſa faceſſeret. Sed nauis cum vectoribus tempeſtate abrepta eſt, priuſque de tyranni cæde in Iudæam allatum

Memorabile exemplum prudentis magiſtratus.

est, quam crudelitatum nuntius eo peruenirет. Atque ita Petronius cum summam erga Deum religionem, aduersus tyrannum prudentiam, in subditos caritatem præ se tulisset, sapientissimi Præsidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipue intuendum est, ne religionis, vel potius superstitionis inanem speciem principum iussis obtendamus. Cum enim magistratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit, de principis religione male suspicari necesse est. Oportet igitur verissima certissimaque sempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac superstitione penitus alienũ esse. Sed me pudet eorum, quos *paganos* appellamus, exemplis vti, cum ad nostra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere desiit; atque adeo tepefacta est, vt vetendum sit, ne tandem omnino refrigescat. Diseruimus qualem se magistratus erga principem esse debeat; dicendum deinceps, qualem erga priuatos esse cupiamus.

De magistratuũ erga priuatos imperiis, officio, potestate. CAP. V.

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibendique potestatem habere: publice autem imperandi ius habet, qui iussis aut vetitis minus obtemperantes cogere potest. Tametsi enim Modestinus [a] scripserit, *legis virtutem esse in iubendo, vetando, permittendo, & puniendo*: magistratuum tamen ea vis est potius quam legis, quæ per seipsa muta est: magistratus autem lex est viuës ac spirans, cuius hæc maxime propria sunt: lex autem, quæ imperia ac vetita præ se fert, inanis esset, nisi magistratus, qui potentius lege dominatur, pœnas intentaret. Ad ea vero quæ permittuntur, nihil opus est lege, quæ ipsa in iussis proprie versatur; ac verbum *legis* aliud nihil est, quam summæ potestatis iussum: & qui contra quam prohibetur quid facit, contra iussa facit: pœna vero nunquam à legibus irrogatur, nisi magistratus auctoritate ac iudicio constituto sententia feratur. Ex quo perspicuum est, vim legum in iis positam esse, qui publicum impe-

[a] *L. legis virtus, ff. de legibus.*

imperium habent, seu fuerit princeps seu populus, seu magistratus: quibus imperantibus nisi pareatur, cogendi potestas est: id autē fit pœnarum irrogatione quam Demosthenes *nervos Reipublicæ* appellauit, ἀλλ' (inquit) ὅπερ ἐστὶ τῶν πολιτείας νεῦρα ἀκίνητος κατὰ τῶν ἀδικούντων.

Diximus, *cogendi potestatē*, vt magistratum ab eo seiungamus, qui iudicandi quidem, sed imperādi potestatem non habet, ac multo minus cogendi, vt Pontifices cæteriq; iudices quibus imperiū nullum est. Nam qui olim à Prætoribus cæterisq; magistratibus dati consueuerāt, nō iussu ipsi sententias exsequebātur, sed ii qui eos [a] dedissent, si modo eas probarent, in ius tamen iudices dati priuatos ad se vocabant; sed nemo qui nollet obtemperabat, nisi magistratus ipsi pro iure suæ potestatis imperarent. Itaq; ne edicto tenebatur, qui vocatū ad iudices priuatos vi remisset [b]; quia imperāti iure careret, nostris vero moribus iudices dati & vocare ad se, & sententias nō impetratā venia magistratuum, vt Pontificibus necesse est, per lictores exsequūtur; & priuatos suis edictis, quæ sua manu ac sigillo cōsignant, parere cogunt; sed iis tantum iudicibus permittitur, qui aliunde per se ipsi, aut vna cum collegā imperare possunt, nō item priuatis ciuibus, si iudices a magistratibus dati fuerint. Diximus primā cogēdi potestatem in prehensione bonorum ac personarū posita esse; diximus item prehensionem à vocatione sæpe distingui; & cui prehensio sit, non propterea vocandi, aut iure dicēdi, aut captos dimittēdi ius esse: hæc enim propria sunt eorū quibus publice iudicium est, seu de fama & dignitate, seu de capite, seu de fortunis omnibus decernatur; & partem quidē magistratuū priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partem exilio, partem supplicio capitali punire; idque cum libera prouocatione vel extra prouocationem dicatur: eos vero qui damnati sunt, supplicio liberare, potestatis proprium est, supra leges omnes supraq; magistratuum omnium iura, imperia, potestates.

[a] *l. à diuo Adriano.*

[b] *l. 3. ne quis eū qui in ius vocatus est.*

Ex quo perspicuum fit duo imperii publici genera esse;

Summa maiestatis.

esse; alterum quidem summum, legibus ac magistratuum imperio solutum, alterum legitimum, quod legibus obligatur: hoc magistratuum proprium est, illud vero maiestatis. Maiestas quidem in Republica nihil sibi post Deum immortalem maius, nihil etiam sibi æquale habet: magistratus vero principis maiestatem suspicit, eiusque legibus ac iussis obligatur: priuati denique post Deum immortalem maiestatis legibus, ac magistratuum imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis *Impero* ac *Iubeo* vti possit, præterquam ii, qui *iura maiestatis* habent: quæ verba non modo *imperium*, sed etiam *voluntatem*[a] Latine loquentibus significant: cum omnia omnium imperia ac voluntates, ab eius vnius qui iura maiestatis habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaque solius principis, populive, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium est vti verbis, *volumus iubemus*; quibus magistratus vti non potest; nec item edictis, quæ sunt *magistratuum iussa*, capitalem pœnam subiicere.

[a] *Donat. in illa Terent. Animo iam nunc otioso esse impero, id est*, volo. *& iubeo te salue re. id est*, volo. *qui scis an quę iubeam faciat. Donat. id est*, velim.

An gladii potestas principis propria.

Inde quæsitum est ab iurisconsultis, & adhuc sub iudice lis est; *an gladii potestas, quam ipsi merum Imperiũ appellãt, principis propria sit, exsecutio vero magistratuum, an vero magistratuum quoque sit illa potestas communis.* Quę quidem qstio disputata est ab Azone & Lothario iuris peritissimis eiusq; arbitrium delatum est ad Imperatorem Henrici V. qui tunc Bononiã venerat, equi sponsione facta. Lotharius sponsione vicit, arbitri recepti sententia: sed iurisconsultorum pene omniũ suffragiis Lotharius quidẽ *equum*, Azo vero *aequum*[b] tulisse dicitur; pleriq; tamẽ Lotharii sententiã secuti sunt. Vberius igitur ac plenius explicanda quæstio est, cũ ad Imperii vim ac naturam & ad iura maiestatis penitus intelligenda pertinere videatur. Quæstionis obscuritas inde manat, qꝺ nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magistratuumq; Romanorum[c] disciplina satis percepta cognitaq; fuerit. Principio quidẽ exactis Vrbe regibus, magistratus Romanorum[d] gladii ius in ciues nulli habuere; at etiam verberum potestatis

[b] *Alciat. lib. 1. paradox. ca. 1. & 4. Molin § 1. gl. 5. num. 51. in consuetud. Paris.*

[c] *Liuius lib. 7. & 29.*

lis est Porcia lege ademta [a] anno CCCCLIV; qua quidem rogatione populus Romanus non modo magistratus omnes, sed etiam seipsum gladii potestate in ciues spoliasse videtur, ac liberum ex filium capite damnatis ex omnibus criminibus permisisset. At etiamsi de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudiciũ erat plebis; si de fraude capitali, qua ciuitas amitti posset, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat, vt legibus sacratis [b] cauebatur: ac tametsi leges interdum violarentur, non tamen impune violauit Cicero; cui, quod de cõiuratis Catilinæ supplicium Consul sumsisset, aqua & igni interdictũ est, ac ducentesimo ab Vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exsulare necesse fuit. Multo post leges Valerias, Semproniam, & Porciam, quæ secures & verbera à tergo & à capite ciuium Romanorum amouerant, latæ sunt Corneliæ leges, quibus à plebe ad Prætores quæstionum ordinarios publica iudicia delata sunt [c]; sicariorum inquã, peculatus, maiestatis, repetũdarum: quibus legibus Prætori quæstionis cuiusque definita sunt iura, iudicia, pœnæ, formulæ; à quibus discedere nullo modo [d] licebat: iudices etiam ex ordinibus lege constitutis sortiri ac subsortiti necesse fuit, deinde accusationibus ac defensionibus publice admissis, iudicia tabellis ferebantur: tabellæ enim tum notis literarum, tum etiam colorum varietate distinctæ, sententiam præ se ferebant, A. C. N. L. id est, *Absoluo, Condemno, Non liquet*: interdum etiam ampliare quæstionem solebant; id est, decernere vt amplius quæreretur. tabellæ vero in vrnam cõiiciebantur, deinde numerabantur: si numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prætor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (nam cæteri iudices sorte ducti in subselliis sedebant) hæc tria verba pronuntiabat, REVS PARVM CAVISSE VIDETVR: vel, *non iure fecisse videtur*: vel, *prouinciam spoliasse videtur*.

Hæc illa fuit Romanorum in iudicando mista modestiæ grauitas, ne mentiri, aut temere quicquam, quod minus compertum esset, affirmare viderentur. Consimi-

[a] *Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel. Salust. in Catilinam.*

[b] *Cicero pro Rabirio perduel. & pro domo sua.*

[c] *lib. 2. de orig. iuris.*

[d] *Cicero de Varrom. & eodem Afronium.*

le est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem
stus scribit, magistratum ea verba pronuntiare, PAR
causse videri reum, quem de consilii sententia capitis condem
capitis pœnã intelligit, qua ciuitas amittitur. Mox sequ
batur pœna legum, reus exsilium optabat. Quæstore
damnati bona cogebant in fiscum, si ea fuisset ex legib
pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, T
muiri capitales, comprehensum in carcerem duci iub
bant. habuit ergo (dicet aliquis) Triumuir capitalis im
perium in ciues: nos tamen superius in peregrinos tant
eius imperium patere docuimus: recte quidem; sed exs
lio damnati, peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserun
Consimile est illud Marciani iurisconsulti ad S. C. Tu
pilianum [a]: *Si iudex*, inquit, *pronuntiauit hec verba*, CAL
MNIATVS ES, *condemnauit eum: & quamuis de pœna nihi*
subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur: hic
omitto libellorum inscriptiones, testium ac tabularum
inquisitiones.

[a] *l. prima. §. si iudex.*

Hæc fuit publicorũ iudiciorũ antiquis Romanis vsi
tata ratio; qua qdem intelligi facile potest, Prætores quæ
stionum publicarũ nudam habuisse legis actionem: gla
dii vsus nõ modo non habuisse, sed ne verberum quidem
aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quod si mulcta
creatio esset ex publico crimine, q̃ legib. comprehensum
non fuisset, tributa plebis comitia cogebãtur: si de capi
te, fama ac fortunis omnib. q̃retetur, populus centuria
tis comitiis iudicabat: vterq; extra ordinem, vt solent
in omni Republ. i° maiestatis habent; nec tabellis aut no
tis suffragia ferebantur, quia lex ipsa, non populus arbi
ter pœnę fuisset. Erat autem fere huiusmodi aut cõsimi
lis sententia; *Si M. Posthumius ante Calendas Maias non pa*
disset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aq
& igni placere interdici. Hæc apud Liuium [b], Asconium
Ciceronem [d] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ
statu, ereptisque populo iudiciis ac suffragiis, Prætor
tamen publicarum quæstionum, aliquãdiu iudicium

[b] *lib. 26. & 27.*
[c] *in Cornelianam, & Verrinas.*
[d] *pro Rabirio perduel.*

illum ordinem tenuerunt. Id enim satis aperte innuit Papinianus, qui Azoni ac Lothario disputandi præbuit occasionem, his verbis; *Quæcunque specialiter lege, vel senatusconsulto, vel principum constitutione tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ vero iure magistratus competunt, mandari possunt: & ideo videtur errare magistratus, qui cum publici iudicii exercitionem habeant lege vel Senatusconsulto delegatam, veluti legis Iuliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ similes, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum est, quod lege Iulia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exercitio, possit eam, si proficiscatur, mandare. Non aliter itaque mandare potest, quam si abesse cœperit, cum alias iurisdictio etiam à præsente mandetur.* Hæc Papinianus; quem Lotharius sic interpretatur, vt velit principes ac populos, qui iura maiestatis habent, magistratibus pœnarum exsecutionem dedisse, arbitrium veto, ac potissimum gladii potestatem, sibi reseruasse. Azo vero ius ipsum gladii in magistratus translatum fuisse iudicabat. [a] *L. 1. de offi. eius cui mandata est iurisdict.*

Vera igitur Lotharii sententia fuisset, si semper eũ ordinem iudicandi quem diximus, Prætores publicorum iudiciorum tenuissent; sed in eo ipso fallitur, cum Papiniani definitionem illam ad omnes omnium temporum ac locorum magistratus pertinere putauit: qui tamen maxima sui parte pœnarum arbitrium & gladii i' habẽt, & quidem iure magistratus, & imperii legibus solutum. Cum enim principes decursu temporum perspexissent iudicia illa publica, quæ tabulis ac sorte fiebant, cum iniquitate coniuncta fuisse, quod in tanta causarum ac locorum varietate vnum & idem pœnæ genus statuerent, tribus literis paulatim iudiciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Augustus tribus tabellis, quibus iudices absoluere, condemnare, aut non liquere sibi significarent, quartam adiecit, qua iudicib. ignoscere culpam liceret iis, qui aliena fraude in legem commississent, vt Tranquillus [b] scribit. Deinde iudiciorum ordo ac circuitus pene inexplicabilis conuersus est, [b] *In Augusto*

manente, inquit Martianus [a], pœna legum iudicio cuique constituta, quam nec augere, nec minuere licebat [b], quæcunque varietas causarum incidisset. Cum vero eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari oporteret, princeps aut senatus interdum extra ordinem magistratui, aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam [c] haberet, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papiniani ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum, quæ intra quæque extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cognitionem [d] extra ordinem dedit. Vrbani vero Prætores, qui de priuatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica, non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabãt: cuiusmodi exemplum affert Papinianus [e]. Interdum etiam de crimine extraordinario Prætor a Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi a Prætore præuentus, cognitionem suscipiebat. Præsides vero prouinciarum, quia omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem haberent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbitrioq; suo pœnam statuerent, & capitale supplicium, præterquam ciuibus Romanis, irrogarent, gladii ius habuisse nemini dubium esse potest: nam propterea Vlpianus potestatem [f] appellari scribit. Illud autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modum non excedant: sic scribit Vlpianus [g], *modum excederet, qui ob leuissimam iniuriam capitale supplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret.* Ex quo planum est, eos magistratus qui capitalium iudictorum cognitionem habẽt extraordinariam, gladii ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus vero lex præscripsit quid quoquo modo iudicent, nudi legis actionem habere, gladii iure carere. Atque hęc breuissime de Lotharii & Azonis hypothesi, quam ad thesin & quæstionem infinitam trahere necesse est, vt plenius & vberius disseratur.

Primũ igitur q̃ri debet, *an magistratuũ munus Reipub. pru-*

[a] *l. ordo de iudi.*
[b] *l. 1. ad Turpilianum.*
[c] *Tacit. & Tranquil. in Tiberio & Vespas.*
[d] *l. 1 de offic. præfect. Vrbi.*
[e] *in d. l. 1. §. 1. in fine.*
[f] *l. 3. de iurisdict.*
[g] *l. hodie. de pœnis.*

principis proprium sit: an v. eius qui magistratū gerit, an sibi cum Republica commune: deinde, *si potestas magistratib. concessa, magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius, exsecutio vero magistratus, an vtriusque communis.* Quod ad primam quæstionem attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (præterquam in ea Republica, quam vnius dominatu teneri diximus) comprehensa; creatio vero eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure à principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitaque consensione id fiat: vt in hoc imperio, Duces, Comites, Marchiones: & qui arces prouinciarum habét à principe, iurisdictionem ac imperium olim habuere precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum; postremo etiam fœminis accessum, tanta principum ignauia, vt imperia, iurisdictiones, potestates, perinde ac prædia ipsa, iure commerciorum in omnibus fere Occidentis regionib. ac imperiis sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure [a] quo cætera hæreditaria venaliaque bona habentur. Hæc igitur iurisdictio, quæ quod prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, *prædiatoria* dicitur; eorum propria est, & quidem iure dominii, qui prædia hæreditario aliove iure possident, modo Reipublicæ maiestati, à qua omnia omnium imperia iurisdictionesve manarunt, accepta ferant, saluis imperii legibus, & extremæ prouocationis iure.

Duces, Comites, Marchiones. Castellani olim curatores, precariā potestatem habentes.

[a] *Faber in Instit. de legitima patron. & in Auth. ingressi. col. vlt. de sacrosanct. eccles. Cod. Petr. Iacob. in summa de causis ex quib. feudum amittat. col. 5. Guido Pap. decis. Delphin. q. 59. 132. 220. & consil. 176. col 3. verbo aliter. Iason in l. de quibus. de leg. col. 16. n. 65. Decius. consil. 201. col. 2. n. 9. & cons. 269. col. 3. n. 8 & consil. 490 col. 2. nu. 8. Benedict. ad cap. Raynutius. verbo duas. n. 67. 68. 69. Fab. Rep. l. 1 de legib. resp. ense 2. n. 70. Stephan. Bertrand consil. 15. vol. 3. n. 16. li. 1.*

Sunt etiā munera q̄dam publica, sine imperio tamen, vt pleraque viatorū munera p̄diatoria, ac potissimum in Normania: & q apud nos cerā sigillo regio accōmodare cōsueuerunt, hęreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Pleriq; Comitis stabuli tū in Cāpania: tum in Normania, & Magni cubicularii munera, iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt. sed rebus in curia Parisiorum [b] sæpissime iudicatis sumoti fuere. Tametsi *Conestabulis* seu *Comitis stabuli* verbo maiores nostri pro centurione, & *Conestabliam* pro centuria

b Anno 1272.

militum vsurparunt. sic enim Frossardus sæpe: & in Actis curiæ rationum publicarum memini me legisse, CCC. Conestabiles in exercitu fuisse. Cum item Simo, Comes Montifortis, se fidei Marescallum appellaret, vt nunc quoque Mirepoisius Comes, curia Parisiorum eam dignitatem eiurare coegit [a]. Et eo quidem cupiditas imperandi proruperat, vt Tribuni militum quos *Francia Marescallos* appellamus, imperium successorio iure ad posteros transmittere conarentur; nisi curia Parisiorum graui Senatusconsulto facti temeritatem [b] repressisset: quo quidem Senatusconsulto Tribunatum militiæ, seu marescalli munus, in regis dominio esse, exercitum vero penes Tribunos militum, quamdiu viuerent, curia declarauit. Ac tametsi Tribuni militum bello confecto imperium domi exercere non possint, nihilominus tamen iure sui magistratus, si magister militum abest ab exercitu, merum habent imperium, cui nihil est cum vrbana iurisdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac institutis ad nos translatum videtur. Nulli magistratui in vrbe, at ne vniuersis quidem magistratibus simul fas erat ciuem Romanum verberibus cædere, post rogationem Poreiam [c]. Consuli tamen, Prætori, cæterisque exercituum ducib. gladii ius erat [d], sine quo militarem disciplinam tueri nullo modo potuissent: ex quo Polybius regiam potestatem Consules habuisse putauit, cum tamen cæteris ducibus idem absente consule liceret. Nec vero magistro militum gladii potestas tributa fuit; sed habet iure sui magistratus, vt eo absente Tribuni quoq; militū belli gerendi ius habent: quod sine mero imperio geri nullo modo potest [e]. Sed cum centuriones indicta causa milites sæpissime in legionibus deducendis neaerent, Henricus II. Francorum rex id fieri vetuit, Francisci Colinæi peditum ducis rogatione. Cum igitur duces exercituum in omni Republica gladii summum ius habent legibus solutum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe sola pote-

[a] Anno 1274.

[b] Anno 1561. 22. Ianuar.

[c] Cic. pro Rabirio perduell.

[d] Polyb. lib. 6.

[e] Liuius lib. 2. Seneca li. 2. De ira. Eu. Philip.

potestatem inesse. § Consequens est igitur, vt eam quam habent iure sui magistratus potestatē ac iurisdictionem, se præsentib. alteri [a] mandare possint, ex Papiniani disciplina: quod non liceret, si ex legibus cognoscere, ac pœnas legib. definitas irrogare [b] necesse haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iurisdictionem mandare potuisse scribit, etiã præsentem; quia lege Prætoria potestas ei data est leges corrigendi, moderandi, supplendi; quæ potestas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis necessitate coërcetur: quæ vero extra iurisdictionem vrbanam Prætoribus lege, Senatusve consulto tributa [c] fuerant, ea mandare non licebat. Ex quibus altera quæstio superius proposita elucescit: scilicet Imperium ac iurisdictionem, quæ cuique magistratui iure magistratus congruit, magistratuum propriam esse; tametsi honor ac dignitas personarum propria non sit. Id enim Papinianus aperte declarat, cum legatos, & eos quibus mandata iurisdictio est, proprium nihil habere [d] scribit: sequitur ergo vt ipsorum magistratuum propria sint. Ita quoque Præsidem scribit summam potestatem in prouincia post principem habere; non fuit igitur in solo principe potestas.

Quare quæstionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quam sint magistratuum propria: tametsi honores personarum proprii non sint, sed quasi *depositos* habeant; hoc enim verbo lex [e] vtitur, & eodem vtimur ipsi, cum Prætorem vrbanum Parisiorum *Praturæ cusiodem* appellamus: aliarum ciuitatum *Bailliuos*, id est, custodes: sic etiam Florentini Octouiros Reipublicæ constituendæ, maiestatis ac imperii summi custodes, *Bailliam* vocabant. Vt igitur Lotharii & Azonis quæstionem definiamus; & ab hypothesi ad quæstionem infinitam deducamus: quoties magistratibus aut curatoribus præscripta lex est, qua quid fieri oporteat, seu domi, seu militiæ: (nam latissime patet ea definitio) nihil habent præter legis actionem; cætera quæ religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentiæ eorum tributa sunt, vt pro arbitrio ac voluntate

[a] *l. solet l. mens. de iurisd. omnium iudic.*

[b] *d. l. 2. de offic. eius. d. l. §. vlt. ad Turpill. Lord. ad municipalem. l. si qua pan. de verb. signif. c. iudicem. 3. q. 7. l. si quis reum. de confess. vsur. Ant. Bus. Imol. Tyner. Decius in c. de confis. de offic. dalig. Bal. in l. & si semel. ex quib. caus. Bald. vsi fil. 443.*

[c] *l. non inuenitur. de iurisd. omn. iud. l. cum prohibemur. de iurisd. omn. iud.*

[d] *l. §. sed nec mandatum. de iurisd. & offic. eius cui. l. 1. § qui mandat vm. de offic. eius cui. l. et §. 11.*

[e] *l. vnica de offic. præfecti. Augus.*

sua statuant, hæc inquam magistratuum propria sunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magistratus officio ciuitates omnes ac imperia continentur: lex ipsa ad legis actionem, æquitas ad magistratus officiũ refertur. Item iudicium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrioque suo iudex causa cognita statuit, *decretum* [a] appellatur: cum autem ex legis aut imperantis præscripto iudicat, proprie iudicium est: ac propterea *Principis decreta* [b] dicimus, non *iudicia*; quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui *decreta* aliter definiunt, quam quæ Princeps, aut senatus, aut magistratus, arbitrio ac voluntate suo statuunt. Itaque videmus Iurisconsultos *Principis cognitiones* ac *decreta*, non *iurisdictionem* aut *iudicia* vocare: huc enim referuntur Paulli libri Decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magistratus, aut iudex datus extra legem & quasi vinculis solutus, arbitratu suo cognoscit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exsequi dicitur: ac proprie *arbiter* à Festo dicitur, qui totius rei potestatem habet. Itaque Cicero [c] aduersario obiecit, quod iudicem & arbitrum confudisset, *Eundem tu arbitrum & iudicem sumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustissimam formulam concludebas?* hic de arbitro iure dato, non de arbitro recepto agitur: quinetiam Aristoteles ipse διαιτὰς ἀπὸ τῶν δικαστῶν eadem ratione distinxit. Alterius quidem munus quodammodo seruile est, quia legibus inseruire cogatur: alterius vero ingenuum, quod iurisconsulti *nobile* vocant; alter in facti, alter in æquitatis cognitione versatur: alter in potestate legis, alter legibus solutus est. Hæc vero planius intelligi non possunt, quam ex eo quod iurisconsultus negat appellari posse à pœna quam ex lege [d] magistratus irrogauit; sed ex eo tantum quod magistratus in legem commisisse reum iudicauit; à pœna tamen quam iudex arbitrio suo extra ordinem decreuit, prouocari potest: qui enim à lege, idem à Principe appellat. Id autem capitale est.

a *L. nec quicquam. §. vbi, de offic. proconsul.*
b *l. 1 de constit. princip.*
c *pro Rosc. in Comment.*
d *l. cum prolatis. de re iudic. Felin in l. cum non ab homine. de iudiciis.*

Et

Ex quibus intelligitur, nulla ratione Alciatũ [a] ac Molinæum [b] Lotharii ſententiã ſecutos, quod illam quã diximus, diſtinctionẽ non adhibuerunt. Nam Molinæus putat prætoribus ciuitatum, quos *Balliuos* ac *Seneſcihallos* appellamus, ereptam noſtris legibus fuiſſe poteſtatẽ legatos conſtituendi; quia vſuariis, inquit, ſimiles eſſent, qui aliis vſum cedere non poſſunt: quod abſurdum eſſe ſuperius docuimus. Neque enim ita pridem Carolus VIII. Rex, Prætorum legatos ſuo beneficio creari voluit. Nam ſi Molinæi ſententia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quæ quiſque iure magiſtratus habet, mandari poſſe ſcriberet? cur leges, edictaque de legatis proconſulum, ac de iis quibus mandata iuriſdictio eſt, ſi apud nos Prætores vſuariis ſimiles ſunt? nam Romæ magiſtratus annui fuerunt, nobis vero perpetui: multo venius igitur quam illi mandare potuerunt.

Cæteri iuris interpretes, quod Romanæ ciuitatis deſcriptionem, mores, inſtituta, magiſtratuum munera minus intelligerent, variis errorib. ſeipſos implicauerunt [d]. Argumento ſit iſtud, quod *legatum proconſulis*, cum eo *cui mandata iuriſdictio eſt*, & vtrumque cum iudice dato confuderunt [e] vna delegati appellatione: quod quam abſurdum, & ab Iuriſconſultorum ſcriptis alienum ſit, ex iis quæ ſuperius explicata ſunt, quæque deinceps explicabuntur, facile intelligi poteſt. Illud autem animaduerſione dignum eſt, quod in popularibus & optimarum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propoſitum eſt, vt magiſtratus omnes, quoad eius fieri poterit legum vinculis obſtrictos teneant, vt ab officio ne tantillum quidẽ, ſi velint, diſcedere poſſint; ac veteres multo magis quam noſtræ ætatis homines. In regia vero poteſtate contra fieri ſolet; nam in iudiciis publicis omnia fere pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiuſq; intereſt, magiſtratuum arbitrio decernendum relinquitur: ac tametſi Iuſtinianus id quod cuiuſque intereſſet, lege ſibi definiendum [f] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit; *quia quod cuiuſq; intereſt,*

[a] l. 2. Paradox. c. 6.
[b] §. 1. gl. 5. n. 58. de feudis.
[c] c. articul. 103. in cauſis. Caroli ſeptimi & Caroli octaui. art. 73.
[d] Bart. Fulgo. Alex. Caſtren. in l. 1. de offi. eius. Cynus in l. vnica, q. 4 qui pro ſua iuriſd. C. Bald. in l. nos quicquam. §. vbi, de offic. proconſul. Ioan. Andr. in addit. ad Spec. tit. de iudic. deleg. Lodo. Rom. in l. 3. in perſium, de iuriſd. Anton. Imol. Panor. Felin. in c. alias, & in c. quod ſedet, de offi. delegati. Bal. in l. geſt. col. 3. de re iudic. C.
[e] Carouiſſa tit. de offi. & poteſtate. DD. in l. ix rium, de in l. vnica, ſententiis q pro ea qua.

a l. quæstum de regulis.

teresl, in facto, nō iure cōsistit; quibus verbis Paulus a omnes omnium interpretum sententias, non modo innumerabiles, sed etiam penitus inexplicabiles, quasi à stirpe recensuisse videtur: vt intelligant, id quod interest, non modo in priuatis, sed etiam in publicis iudiciis, fidei, æquitati, religioni, prudentiæ deniq; magistratuū relinqui oportere, quod regia constitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vsu receptum est, propter causarum, locorū, temporum, ac personarum varietatē: quæ quod infinita sunt, nullis legibus, nullis scriptis, nullis tabulis comprehendi, multo minus in disciplinam cadere possunt.

b l. pomp. de iustitia. c Cic. in Verrem act. 1.

Diximus antea, legem Prætoria, vel, vt apud Censorinū, *Lectoria*, in creando Prætore Vrbano, ius ei datum fuisse, vt leges corrigeret, suppleret b, emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret. Creatus Prætor, primum gratias agebat pro rostris c, ac populo sua edicta, quoque modo ius edicturus esset, explicabat: deinde in albo publice scripta proponebat; quæ tamen nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legum: sed edicta, id est, magistratus iussa, quibus nec populus, nec plebs, nec senatus, nec cæteri magistratus, ac multo minus Prætor ipse, qui ea iusserat, tenebatur: sed singuli tantūm ciues cum de priuatis negotiis ageretur.

d in Prætoris Vrbana.

Itaque Cicero d Verrem imperio ac potestate Prætoria aburentem increpās; *Qui plurimum*, inquit, *edicto tribuunt, legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quam lege.* Nam magistratus quātacunque potestate præditus sit, legibus derogare non potest, multo minus eas abrogare e; hæc enim maiestatis propria esse docuimus: sed Papiniani dictum ad legum interpretationem æquabilem spectat. Quare nec Prætori licuit f bonorum possessionem ei dare, qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres scribi non potuisset: sed eum sua sententia hæredem declarare g, quem lex h aut testator hæredem fecisset. At tametsi pleraque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iustiora essent, nihilominus tamē primus quisque Prætor ea commutare & abrogare pote-

e in d. l. pom. de iustitia.

f l. nemo est. de bonorum poss. s.

g l. ab diuo Pio. de vsufr. accres. l. legatis. de verb. obl.

h l. si testamento. de bonorum poss.

tat, ni

ne,ac noua edicta proponere, aut leges, quæ sua vetustate extabuerant, in vsum reuocare. Ac propterea populus Æbutia [a] rogatione leges duodecim,quæ temporis diuturnitate obsoluerant, penitus abrogauit:quâ lege nihil opus esset, si prætores vrbani legibus duodecim derogare potuissent.

[a] Gell. li. 17.

At ne Prætores quidem ipsi ex suis edictis semper ius dicebant, sed ab iis interdum discedebãt, si causarum æquitas id postularet: nonnulli tamen odio vel gratia priorum ea commutabant:quod oratorie Cicero Verri probro dedit:*Ille*, inquit,*nulla religione motus,contra quam edixerat,decernebat*. Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat: vt Prætores ex iis edictis,quæ ineunte magistratu proposuerant,ius dicere cogerentur [b], nec ab iis discedere liceret.Sed cum ea lex aduersus vim legum lata fuisset,quæ [c] quemquam suis legibus obligari minime patiuntur,paulo mometo [d] euanuit :tametsi quod quisque iuris in alium statuisset,eodem in sua ipsius causa vti cogeretur, cum in eum ius dici oporteret: magistratibus tamen edicta sua commutandi potestas ea lege non est erepta, siue edicta annua (quæ etiam *perpetua* dicebantur) siue semestria, siue menstrua, siue diurna, siue horaria fuissent. *Quod enim*, inquit Vlpianus, [e] *iussit vnius Prætor, contrario imperio tollere potest*; licet de sententiis contra: quia decreta cum cognitione causæ facta mutari ac rescindi sine iniuria non possunt: nec quicquã habilius esse debet rebus [f] iudicatis,quibus ciuilis societas maxime continetur.

[b] Asconius in Cornelianam. Dio lib. 26. & l. à Titio. §. nulla, de vsur. oblig.

[c] Asconius in Cornelianam.

[d] l. quod iussit, de re iudic. l. 5 opus, de operis noui. l. qui vetare, de regul. & l. Iudex, de iudiciis.

[e] Bart. in l. pater filium. § Imbius, de legat. 2. Cynum præceptorem suum. Duarenus in tit. de sententiis. §. missa. Socinus Iacobum Ranconatum.

In quo pleriq; interpretes fallũt, q iussa magistratuũ *decreta* vocant, nõ itẽ *edicta*:at nihil aliud est *edictum*, vt ait Varro,*quã magistratus iussit*. Inde ali° error manauit, scilicet pcepta magistratuũ obligare neminem:sic n. traduntur magistri [g] disciplina si æquitati consentanea sit, cur lex obedire magistratui, etiã iniqua [h] præcipienti,iubet:cur Modestinus [i] *Reipublicæ interesse* scribit, *vt iniustis & ambitiosis decretis pareatur*? At nihil sanctiut, non modo legibus, sed

[g] l. pater ait. §. aut prætor de testam. tutel. l. seruo. § cum præcipit. ad Treb. l. cum venissent. de ritu. nup.

[h] l. si seruus. de iniust. testam. l. 2. de iniust. rupt. irrit. fact. testam.

[i] l. 2. de iniust. rupt. irrit. fact. testam.

sed

[a] Plato in Critone Cicer. li. 3. de leg. & pro Cluentio.

sed etiam sapientum scriptis ac decretis continetur[a]. Quanquam multo æquius ac facilius est, edicto diurno vel horario, quam annuo parere, si de iniquitate edicti queramur. Ipsæ vero leges, sententiæ, decreta, nullam omnino vim habitura sunt, nisi iussa sequantur. Itaque Prætores ac cæteri magistratus raro admodum iudicabant; sed in iudicibus dandis, in edicendo, in sententiis iudicum quos dedissent, exsequendis, occupari consueuerant. Quod si eorum iussa, quæ isti *nuda precepta* vocant, nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuisset. Nam propterea magistratibus omnibus [b] suum imperium pœnali iudicio, nisi prærearur, tueri fas est.

[b] *Si quis ius dixerit.*

Grauius etiã peccatur, ab istis, quod *magistratibus vim inferentibus* (sic enim loquuntur) siue in iure, siue extra ius resisti fas esse [c] putant. At plurimum refert vtrum in iure an extra ius quid fiat: nam magistratus extra ius, id est, cum publico munere abstinet, priuatus quodammodo videtur: ac si quemquam verbo factove violauerit, e obsisti iure potest: at ius in sua prouincia dicenti, si nec imperii, nec iurisdictionis fines egrediatur, obtemperandum est, siue iuste, siue iniuste quid imperet[d]: sin suis finibus non contineat, & supra quam ꝙ per leges licet quid iubeat, parere nemo tenetur, sed intercessionibus erit locus: quod si prouocare non liceat, aut licet quidem, sed prouocantem magistratus non exaudiat, resisti tamen nõ debet, si damnum illatum sarciri potest: alioqui si magistratus prouocantem verberibus aut securi cædere tẽtarit, vim illam repellere cuiq; ac innocentium hominum vitam tueri licet [e]: sed eatenus vt bene populari seditione, ac sine fraude id fiat; non magistratus violandi causa, sed eius qui iniuria opprimitur eripiendi. Nam cum Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accensus, legibus vim afferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret; Virginius pater vt filiæ decus seruaret, filiæ vitam quam pudicitiam perdere maluit: itaq; filia publice occisa, totam ciuitatem com-

[c] Bart. Bald. in l. vt vim, de iustitia. Zasius ad §. quadruplici, de actio. DD. in l. meminerint, vnde vi C. in 2. q 1. Iason. ad l. quod prætor. ne quis eum qui in ius.

[d] l. Prætor ait. §. prætor ait, de operis nou.

[e] Bald. in l. si quis filio. §. 2. de iniusto rupto. Bar. in l. vt vim, de iustitia. Innocentius in c. si quando. a. pastoralis, de offic. delg. l. vnde vi. C.

mouit

nouit. Hæc fuit hominis desperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quietem perturbare debemus, quæcunque vis à magistratibus inferatur.

Quanquam priuatorum iudicium non est, vis à magistratu inferatur necne? quod si magistratuum aut principis ista cognitio est, frustra quæritur, *an magistratibus vim inferentibus, priuati vim vi repellere possint*: sed hoc tantum, *an magistratibus, qui contra prouocationem capitales sententias exequi, & supplicia damnatis irrogare conantur, obsisti iure possit*: licere non dubito, dum id sine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite agitur: sin de bonis aut mulcta, aut prehensione iudicium feratur, non licere statuo: quum hæc vel intercessionibus, vel prouocationibus, vel actionibus iniuriarum, vel supplicationibus farciri possint[a]. In cæteris causis nulla lege seu diuina seu humana magistratibus vim inferentibus obsistere fas est; vt male à doctrina, peius etiam à ciuili disciplina imbuti tradunt plerique[b]: quorum disciplinæ, si tibi consentiant, ciuitatum omnium ac imperiorum status misceri ac perturbari necesse est. Nam si magistratibus vim afferre licet, idem aduersus principem licebit, ac leges omnes, quæ de vi priuata ac publica latæ sunt, impune perrumpere ac violare. At qui videmus legumlatores ac iurisconsultos nihil prius habuisse, quam vt vim omnem non modo à magistratibus, sed etiam à priuatis prohiberent. Itaque prædones qui in alienas possessiones inuaserunt, si vi deiecti fuerint, restitui lex[c] iubet: eos vero qui deiecerunt, suo iure spoliari[d].

Ac tametsi qui iurisdictionem prædiatoriam habent, suo quodammodo iure manus prædio fiduciario iniicere per se se plerique posse putẽt, cum fiduciarius officium deserit suũ: verius tamen est in sua causa id non[e] posse; quia iniuriosum & iniquum est, vt quisquam in sua causa iudicet[f], aut ius dicat sibi ipsi. Iam vero lex[g] ea quæ vetat priuatos id facere, quod per magistratum fieri debeat, suffragationem habet, *ne occasio sit maioris tumultus faciendi*. Neque lex illa duodecim, VIS IN POPVLO ABESTO, g

a *l. nec magistratib. de iniur.*
b *Soc in tit. de cur. § fi. n. quid. Fel. in cap. ex literis de restit. Spol. Decius cons. 459. Aff. lect. in c. ult. et. Neapol. vir. 1. n. 7. Bart. in l. prohibitum de iure fisci. c. l. 3. § si de fundo, de vi & ve arm. l. si prægnare § si prad. de pig. l. 1. § si prad. & l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel prad. cõ notari. d. l. si quis in tantum ad l. Iul. de vi. C. l. ex hac, quod metus. l. quem ad nullã. al. § rad. Aquil. Lex Semilariana in aqua. vel arm. possess. l. vnica, de sepulc. Iaz. C. l. in rebus. fœnat. l. in rebus. de in. dar. C. ex l. creditores ad l. Iul. de vi priuat. contra Molinæum § 1. glos. 4. nu. 7. in consuet. Paris. t. 1. n. 9. qui in sua causa iudicet. C.*
g *l. non est singulis. de reg.*

de vi publica priuatave tantum agit; sed vis etiam est cum ea, quæ per iudicem debent, priuatorum auctoritate geruntur. [a] At ne domino quidem reb. suis, quæ modo sint in alterius possessione, sigillum apponere licet per leges: cur ergo licebit ei qui prædiatoriam iurisdictionem habet, alienis prædiis manum per sese iniicere? Ergo repudianda nobis est Platonis sententia, qui stuprum per vim puellis aut pueris illatum, propinquis, non magistratibus vindicandum relinquit, in libris De legibus, cap. CCCCLXXXIII.

Sed quæritur, magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare liceat necne? de qua quid sentire debeant Iurisperiti [b], nondum constituerunt. Eo tamen iure vtimur, vt magistratibus omnibus liceat mulcta, pignoribus captis, carceribus eos castigare & coercere pro modo suæ iurisdictionis, qui se verborũ temeritate & contumelia violarint [c]. Sed si tãta sit iniuriæ atrocitas, vt verberibus aut capite punienda videatur, magistratus quia iniuriam [d] accepit, iudicio debet abstinere. Quod si decuriæ iudicum, collegiove magistratuum iniuria allata sit, vniuersis licebit, quod singulis non liceret: ratio videtur, quod publicas iniurias, non priuatas vlciscuntur lex autem quæ iniuriarum actionem dissimulatione abolleri iubet, ad priuatos refertur, non ad magistratus, quos qui violauerit, lex ipsa maiestatis crimine obligauit [e]. Itaq; iniuria, quæ per se ipsa leuis est illata magistratui [f], atrocior fit, non tantum vbi ius dicit, id est, vbi sella imperii maiestate, saluoq; more maiorum [g] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis, & *sacrosanctus* debet; nam eo verbo vtitur *lex Horatia de sacrosanctis magistratibus*; quę sic concepta [h] est; *Qui Tribunis plebi, Ædilibus, Iudicibus nocuerit, eius caput Ioui sacrum esto, familia ad aedem Cereris, Liberi Liberæque venum ito.* Verbo *Iudicum* pl rique Consules intelligi putant: quod falsum est, quia l ta lex est, anno ab V. condita CCCIIII. quibus temporibus nondum *Consules dicebantur iudices*, inquit Liuius [i], *Prætores*. Principio prætores dicti sunt, deinde iudices & cu

a d l exstaa. quod mat. & l. in rebus, de iure dott.

b Bart. Bald. Alber. Salic. in l. qui iurisd. de iurisdict. Decius in ca. cũ venissent, de iudic. Oldrad. consil. 7.

c ex leg. 1. si quis sus dicentil. item §. adicitur, de iniuris.

d Angel in leg. qui iurisd. de iurisdict.

e l. 1. ad l. Iul. maiestat.

f l. au. Sella, de pœnis.

g l. 4. de interrogat. in iure fac.

h Liuius libr. 3. Dionys. Halicarnass. lib. 5.

i lib. 3.

cum iurisdictionem consularem ad Prætorem vrbanum transferri placuisset, *Consules* sunt appellati[a], quod M. Tullius satis significat sua lege[b] his verbis concepta: REGIO *imperio duo sunto: iique præeundo, iudicando, consulendo, Prætores, Iudices, Consules appellantor.* Cum autem lex Horatia iudices postposuerit Tribunisplebis ac Ædilibus æquitatis (nondum enim Curules creati erant) magistratus omnes ac iudices in vniuersum complexa videtur: non enim de Tribunisplebis tantum lata fuit, nec rogatione tribunitia, sed consulari, scilicet ab Horatio Consule. Hæc item lex Horatia lata est anno quadragesimo quarto post legem[c] Iuniam factam de Tribunisplebis; vt lege singulari sanctius illis cautum esset quam cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magistratus, ac potissimum pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obstricta est, cum de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud etiam optime, quod lex Horatia *Ioui sacrum esse iubet caput illius qui iudicibus* NOCVERIT; non dixit *occiderit*, sed *nocuerit*, non in iure tantum, sed vbi vbi iudices fuerint. Cum enim apud nos quidam reus, generis nobilitate clarus, vni è iudicibus curiæ Parisiorum gladio vulnus intulisset extra ius, curia dextram ei amputari; deinde corpus in membra secari, bonis publicatis, & grauissimam iudici mulctam pendere iussit. Male Papus noster, qui *vulnus in actione interrogatoria illatum iudici* scribit: est enim inauditum, reos gladiis accinctos à iudicibus interrogari.

Sin magistratus vestitū dissimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiq; iniuriā allaturi[e], si offensionē à quoq; acceperit, non quasi magistratui iniuriā illatā vindicare oportebit: vt Aulus Hostilius Ædilis, cum noctu meretricis fores perrūpere tentaret, grauiter & quidem impune[d] ictus est: q̄ mirum videri non debet, cum etiam Tribunusplebis, qui puero stūprum obtulerat; à Triumuiro capitali comprehensus contra leges Sacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus[e] fuerit: nam

a Varro lib. 4. de lingua Lat. Festus in v. Lictores. b Lib. 3. De Legib.

c Dionys. Halicarnas. lib. 6. Liuius lib. 3. Cicero pro Sestio.

d Gellius.

e Valer. Max. lib. 6.

cæteri Tribuniplebis collegam sine auxilio deseruerant, impotenti magistratus libidine permoti. Idem erit iudicium si personati fuerint magistratus, ac publice vagari velint, vti Romæ fiebat festis dieb. Magnæ[a] matris Deorum; iniuriam non vt magistratui, sed priuatis illatam coerceri oportet, si errore personarum peccatum est.

a *Herodian. in Commodo.*

At non modo magistratus violare, sed etiam non colere, non venerari, nefas est, vt quibus imperium Dei potentis reuerere & concessu tribuatur: quod certe Romanos, à quib. iuris ac iustitiæ fontes toto terrarũ orbe dimanarunt, multo quam cæteras gentes sanctius obseruasse videmus. Nam equiti Romano coram Censoribus altius oscitanti quam decorum[b] videretur, equus ademtus est. Vectius item[c] ciuis Romanus cum præteriret Tribunoplebis non assurrexisset, occisus est à plebe; lex ipsa *sacrilegium vocat, non reuereri magistratum.*[d] Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuisse magistratuum venerationem, ex eo intelligimus, quod in Areopagitarum[e] Senatu ridere nefas esset. At illis temporibus ac locis, imperia virtute, non sordibus aut eiectis pecunia suffragiis quærebantur: fuit certe tempus illud quo virtuti præmia proponebántur; sed leges de ambitu, & antiquitatum historia, satis significant, etiam Romæ magistratus & honores de lapide, vt ait Cicero, sæpius emptos fuisse: nam vtcumque vel gratia, vel opib. vel armis imperia quærantur, non sine diuino numine, concessu, auctoritate tribui confitendum est. Testis est illa Dei vox ad Samuelem Israelitarum principem iam senio fractum; cuius imperia cum populus repudiaret, *Non te*, inquit, *sed meipsum contemserunt.*

b *Valer. Max. lib. 2.*
c *Plutarh in vita Gracchi Veturium vocat.*
d *de quæstor. & magist. offic.*
e *Æschines contra Timarchum.*

Quod si quis est, qui se nominis religione persuadeat non patiatur, cogitare debet, priuatorum erga magistratus obsequium ac venerationem ad Reipublicę salutem ita necessariam esse, vt sine ea vix vllus humanæ societati locus esse possit. Quod veteres theologi fictis fabulis aperte significant, cũ πειθαρχίαν deam, id est, subditorum erga magistratum obedientiam, Iouis vxorem fuisse

fuisse tradunt; & ex eo connubio εὐτυχίαν, id est, *felicitatem*, procreari. Ergo magistratus suæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionē excitabit: nec patietur sua indignitate magistratui quem gerit, ac Reipublicæ dedecus vllū iniuri. nam q̄ à priuatis leuius peccantur, grauissima fiunt pondere & auctoritate personarum. Quamobrem Solon legislator magistratum ebrium suis legibus [a] impune occidi voluit: iniqua certe lex; quia verendum sit, ne ebrietatis specie magistratuum vita sæpissime periclietur: ex eo tamen colligimus, quanta integritate, scientia ac prudentia magistratus cæteris præstarent. [a] Laertius.

Neque tamen eos imitari debemus, qui aut pœnarum acerbitate scueritatem, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opinionem affectant: vtrumque ab officio magistratus alienum esse lex [b] ipsa docet. In quo fallunt plerique, qui æquitatem lenitate & commiseratione definiunt: at nihil æquitas habet cum vtroque commune, sed ab extremis, crudelitate inquam & misericordia, deflectens, clementium, id est, mediocritatem vtriusq; vindicem, tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit, magistratus qui extra ordinem cognoscet, quasi arbiter æquitatis pœnam augebit: si leuius est, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit [c]. Et certe grauius peccat magistratus commiserationem affectans, quā si crudelis videatur: quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet; illa mores ac leges ciuitatis soluit, peccandique licentiam impunitate proposita solet afferre. Itaque sapienter lege diuina testium inopia & commiseratione in iudicio permouen[d] prohibemur. [b] *l. respicientes. de pœnis.* [c] *d l. respicientes. de pœnis.* [d] *Exod. c 23.*

Sunt q̄ nec misericordiam in iudiciū, nec crudelitatē adferunt; sed eā quę magistratū decet grauitatem ac seueritatē tueri non possunt: vt quidem nostra ætate curię maioris Præsidem sæpe vidimus, p̄ tribunali iudicia exercentē, sententias capitales vrbanitatis salibus aspergere, & audientibus risum ciere. Aliter Augustus pater, qui tametsi summa integritate imperii maiestatem tuere-

tur, vix vnquam tamen capitis ſupplicium irrogare po-
terat, quin ex imo pectore ſuſpiria duceret[a]. Pleriquev
ſcelerum atrocitate ſic inflamantur, vt ab iniuriis & con-
tumelia verborum ſibi tẽperare non poſſint vt de Clau-
dio Imperatore ſcribit Tranquillus[b], cum Tribunali pre
eſſet, in reum tanta iracundia exarſiſſe, vt cultellum qui
manu tenebat, in os illius adegerit.

a *Seneca in lib. de Clementia.*

b *In Claudio.*

Nec tamen omitti debet magiſtratuũ cohortatio gra-
uis & efficax aduerſus improbos, vt peccatorum magni-
tudinem intelligant & ſentiant, eoq; magis cum lenita
quam per leges plectendi videãtur: habet iſta verborum
acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtili-
tatem. Sed iniurioſum eſt, minimeque magiſtratus im-
perio ac prudentia dignum, quem capite damnauerit,
etiam verborum contumelia vrgere. Fuit Papyrius Cur-
ſor omnium ſuæ ætatis, qua nulla virtutum feracior fuiſ-
ſe dicitur, domi ac militiæ clariſſimus, imperandiq; ma-
ieſtate adeo terribilis, vt ferociſſimos quoſque oratoris
vi trepidare cogeret: ſed illam verborum acerbitatẽ pœ-
narũ lenitate temperabat. Cum n. Prætor Prænestinorũ
copias auxiliares ex fœdere promiſſas deduxiſſet, bello
plane confecto & victoria parta, Papyrius Conſul Prã-
torem orationis ac vultus ſeueritate incredibili extemu-
it; deinde lictorem faſces expedire, tum ſecurim tenen-
tem truncum arbuſti excidere iuſſit: Prætor vitam Papy-
rio acceptam tulit, cum ſecurim ad ſe feriendum expe-
diri arbitraretur. ſi Prætorem ſupplicio affeciſſet, mœ-
renda erat defectio Prænestinorum. Idem Papyrius de
Romano ciue ſupplicium ſumſiſſet: vt minima quæque
peccata ſeueriter punienda veniunt, ad tuendam mi-
tarem diſciplinam, quia *vix in bello bis peccatur*, vt vetus
prouerbio dictum eſt.

Nec tamẽ ſeueritatis fines imperatorẽ egredi oportet,
nec eos ductores militum imitari, q vt ſtrenui videãt, nõ
hoſtes, ſed ciues indicta cauſa trucidant: cuiuſmodi fuit
Piſo Proconſul, quem Seneca ſcribit à multis vitiis im-
munem fuiſſe, ſed prauum, & cui placeret, inquit, pro con-
ſtu-

stantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deducit? est, & iam ceruicem porrigebat, cum subito apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc Centurio supplicio præpositus condere gladium speculatorem iubet, damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam: nã militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducũtur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vn⁹ innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium; nam illum centurionem qui damnatũ reduxit, duci iussit. Cõstituti sunt in eodem loco perituri tres ob vni⁹ innocentiam. *Te*, inquit, *duci iubeo, quia damnatus es te, quia causa damnationis commilitoni fuisti. te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti.* Excogitauit, quemadmodum tria crimina faceret; quia nullum inuenerat: Istud qdem & Imperatore, & Romano, & Pisonum genere indignum: sed eo indignius; quod nec prouocare, nec principi supplicare, nec supplicium euadere licebat. Restat vt de magistratuum mutuis erga seipsos imperiis & officiis disseramus.

De mutuis magistratuum, inter ipsos, imperiis & officiis. Cap. VI.

Tres sunt in omni Republica magistratuum ordines; supremi, qui maiestatis tantum imperio tenentur; medii, qui superiorum quidem iussis obligãtur, inferioribus tamen ordine imperant; infimi vero, qui superiorum magistratuum legibus coercentur, nec vllum præterquã in priuatos imperium habent. Eorum item qui in ordine supremo collocantur, duo sunt genera: vnum eorum qui magistratibus omnibus imperare possunt, ac solius maiestatis imperium agnoscunt: alterum eorum qui

Tres magistratuum ordines.

maiestatis quidem solius imperiis obligantur, nec cæteris omnibus qui in mediis & extremis ordinibus collocantur, imperare possunt; sed iis tantum qui suæ iurisdictionis ac potestatis finibus continentur.

Primi generis paucissimi sunt, ac multo pauciores in ciuitatib. quam olim fuisse comperiūtur: quippe diuturno rerum gerendarum vsu compertum est, nihil periculosius esse, quam è magistratibus eminere vnum aliquē, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magistratibus imperare iure possit, quiq; vno tantum gradu abfit à maiestate: eoq; periculosius, si summus ille magistratus nec parem habeat, nec imperii collegam, & Reipublicæ opibus suas confirmare possit: vt quondam præfectus Prætorio, qui post Imperatorem omnibus magistratib. vrbanis ac prouincialibus imperabat; & qui ab omnibus imperii Romani magistratibus [a] appellari poterat: ab ipso vero ne Imperatorem quidem [b] prouocare licebat. Primus omnium Seius Strabo sub Augusto; deinde Seianus sub Tiberio, Præfecti fuerunt Prætorio Principis: sed hi legionibus tantum Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt ijs, quorum integritatem, fidem, & amicitiam penitus exploratam haberent, & quos imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eaque obire quæ ipsi Imperatori obeunda fuissent: cognitiones inquam imperiales suscipere: legatos admittere ac dimittere, prouocationes à magistratibus omnibus prouinciarum suscipere: quo munere, quia nemo, nisi qui iuris ac legum peritissimus esset, fungi poterat, Imperatores pro ducibus legionum iurisconsultos adeò in honorem peruexerunt: Otho quidem Imperator Marcinum; Seuerus Papinianum; Alexander Vlpianum. Tandem vero sub Græcis Imperatoribus duos Prætorio Præfectos, ac postremo tres creari [c] placuit: vt tantæ potestatis opes diuisæ minuerentur, ac pluribus honores communicarentur. Eiusmodi fuit apud maiores nostros *Magister palatii*, & qui *Francorum Princeps* dicebatur: necnon

[a] *Flauius Vopiscus in Floriano.*

[b] *l. 1. de offi. præfect. prætor.*

[c] *l. 1. C. de offic. præfect. præt.*

pridem

pridem Henricus Dux Andium, *summus* Caroli regis *legatus*; & qui in Turcarum imperio *Bassa* ordine *primus* est: item veterum Sultanorum *Edegnarus*. Hoc tamen differunt, quod in imperio Turcarum, Principis liberi Bassis omnibus imperare & præire solent: Edegnarus vero cæteris omnibus imperabat: exceptis tantum iis quibus arces imperii ac propugnacula credita fuissent: quod quidem institutum, siue Oriētis Principes à nostris, siue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hispanis, ac cæteris quoque populis amplectimur.

Non debet igitur magistratui summum in cæteros omnes imperium tribui, nisi Respublica aliter seruari non possit: nec tamen auctoritate ac specie magistratus, sed curationis in modum; vt Dictatori Romanorum, Archo Thessalorum, Æsymnetæ Lacedæmoniorum; qualis etiam apud nos *regni procurator* seu *rector* creatur, si Rex ab imperii finibus abesse cœpit, aut impubes est, aut furiosus. Nam præsente principe omnia magistratuum & curatorum imperia conquiescunt: & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vna cum nomine absorbetur, cum ab ostiis in mare confusi labuntur; & siderum omnium stellarumq; tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur, cum primum Sol exoriri cœpit. quasi lumē acceptum soli restituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magistratuum omnium imperia, præsente principe conquiescunt. Itaque principis iussū qui consilium pro Republica, aut sententias in cognitionibus exquirit: seu in senatu, seu in curia iudicum: seu apud ordines, seu coram populo id fiat, his verbis vtitur; Rex iubet vel dicit: contra vero si rex absit, *is qui princeps est Senatus, seu Procancellarius, seu curiæ Præses, ex Senatus vel curiæ sententia iubet ac decernit.* At cum Guilielmus Poyetus, meus popularis, Francorum Cancellarius & magni consilii Præses (vt tempora ferebant) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, *Rex dicit*; maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique

fallunt, qui putant eas leges ac reſcripta, quæ præſente principe in Senatu vel curia promulgantur, à Senatu vel curia probari: cum nulla ſit aut Senatus, aut curiæ potestas: promulgatio vero fit iubente principe: nam procuratoris eius rogatio, vel conſenſus præſente domino, nihil habet omnino momenti. In popularibus imperiis, magiſtratus ſummi æque ac infimi coram populo faces ſummittunt, ac ſtantes concionem habent ad populum ſedentem: rogationes enim Romanorum magiſtratuũ ſupplici forma fiebant, VELITIS, IVBEATIS. populus vero cum ſuffrageretur, clara voce ante legem Caſſiam tabellariam, his verbis vti conſueuerat, OMNES *qui hic aßident, volumus iubemusque.* Poſt leges tabellarias literæ tabellis inſcriptæ, A. & V. R. ſignificabant ANTIQVO, & VTI ROGAS. Itidem populus Athenienſis ſedẽs ſuffragium ferebat, magiſtratu ſtãte, quamdiu ad populum orationem haberet.

a *Plutarch. in Phocione.*

Hic dicet aliquis, ſi magiſtratus coram populo nihil imperarent, ſed tantum rogationib. vterẽtur, cur Tribunus plebis viatorem miſit ad Appium Conſulem, vt illũ concionari prohiberet: cur vicißim Appius lictorem ad tribunum? frequens erat huiuſmodi concertatio coram populo inter magiſtratus, ac potiſſimum Conſules inter ac Tribunos; nihil tamen præſente populo imperari iure potuit. Et quidem memini adoleſcens, cum controuerſia inter curiam Pariſiorum & vectigalium de rogis purpureis oborta eſſet, non procul ab Henrico II. Rege Francorum, magiſter qui tunc Curiæ maioris princeps erat, viatorem miſit ad iudices curiæ vectigalium, ac vlterius progredi vetuit: ille reſpõſum tulit, nullam eſſe Magiſtro in curiam vectigalium imperandi poteſtatem: nec tamen ſi ius imperandi haberet, id præſente principe recte facturum.

Rurſus obiici poteſt, ſi pſente principe nullũ magiſtratib. imperãdi ius eſt, magiſtratꝰ nõ eſſe; nec tãta dignitatũ & honorũ ratio pſente principe haberet. Ego magiſtratib. nihil decedere iudico, ſed imperãdi iꝰ pręſente prin-

cip

cipe sustineri: vt etiam creato Dictatore, magistratuum omnium imperia sustinebantur: Deinde rebus à Dictatore gestis, & imperio abdicante; magistratꝰ eodem quo antea iure imperabant. Nam videri plerisq; potuit magistratib. creato Dictatore imperium abrogatum fuisse, ex his verbis q̃ sæpius in Romanorum scriptis occurrũt: CREATO *Dictatore magistratus abdicant*; quæ ad eum quẽ dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore, nouum magistratib. imperium à populo petere oportuisset. Nam si minori potestati coram maiore imperare liceret, seruus domino, priuatus magistratui, subditus principi imperaret, aut certe intercederet, ac inferiores suo iure, quo minus superiorum iussa facerent, prohiberet: quæ salua imperii maiestate fieri nullo modo possunt. Quamobrem Claudius Imperator inepte, vt omnia, Prætoribus ius dicentibꝰ assidebat, & quidem inferiore [a], non pro tribunali, aut principis loco.

a *Tranquill. in Claudio.*

Fit tamen interdum vt Rex ipse deposita quodammodo maiestate, de sua causa magistratus iudicare iubeat: quia iure ipso [b] receptum est, vt par maiorve potestas iudicium accipiat, si se alterius imperio ac iurisdictioni summiserit: quod non modo in priuatis ac magistratibus, sed etiam in ipsis principibꝰ locum habet: siue aliorum principum, siue suorũ iudicia subire malint. Ac tametsi in sua causa iudices esse possunt, quib. ab imortali Deo rerum omniũ arbitrium legib. solutum conceditur, vt est apud Xenophontem [c]; æquius est tamen ac verius, magistratuum iudicia quam sua subire. Sed ne regium nomen, ac principis splendor oculos magistratuũ præstringeret, aut maiestas vlla sui parte minueretur, prudenter à maioribus nostris institutum est, vt in causis omnibus publicis, in quib. Reipublicæ aut principis priuato nomine interesset, regiũ nomen reticeretur, ac procuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes, & qui prædiatoriam iurisdictionem habent, imitantur. Id quidem Augustus Imperator ad Præsides prouinciarum rescripsit, *ne paterentur commissionibus*: sic enim

b *l. ostreopiũ. de iurisd. l. ꝑ quos in conscribend. de pallio. Cod.*

c *lib. 3. Agesilaꝰ. l. & hoc Tiberius de hæredit. instituend. Iuuenal. de satir.*

Tran-

Tranquillus scribit, *nomen suum obsolescere.* Illud tamen singulari quodam more à maioribus nostris receptũ est, vt si Rex aduersus priuatos in priuatis iudicijs restitui velit, procurator regius sedem ac locum mutet, ne publicam, sed priuati causam gerere videatur.

Quod autem diximus præsente principe magistratuum imperia sustineri, ad vniuersam principis familiam pertinet, quandiu principem concomitantur: in eos n. nullum magistratib. imperandi ius est, præterq; ijs magistratib⁹, quos princeps curiali iurisdictioni præfecit. Quæri tamen potest, *An magistratus priuatum ab aula principis prohibere possit, etiamsi prouinciæ fines non excesserit?* Habet ea res dubitationem: sic tamen statuo, disputatione prætermissa, magistratum, qui extra fines suę iurisdictionis datos excedere iubet, quibus finibus principis prætorium fuerit, ab aula principis tacite prohibere: expresse vero principis aula prohibere non potest. Ita locus est lu-

a *l. expressa. de regul.*

risconsultorum cautionibus, *Expressa*[a] *nocent, non expressa non nocent.* Quamobrem Senatui ac potissimum Hospitali Cancellario valde nouum visum est, iudices à principe datos Alemano rationalium præsidi, qui meis consilijs familiariter vtebatur: cum illum sua sententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad sexagesimum lapidem interdixerunt: Senatus principis, re intellecta, id nemini præterquam principi licere decreuit. Atque hæc potissima causa fuit cur Præses ἀναχώρησιν à rege obtinuit, quia non modo acerbum ac durum est ab aditu principis subditos arcere, quo min⁹ rogationes ferre possint, verum etiam id salua maiestate fieri nullo modo potest. Ac tametsi curiæ superiores huius imperij extra fines suæ iurisdictionis exsilio damnare consueue-

b *l. relegatorũ. de pœnis.*

runt, inane tamen[b] esset iudicium earum, nisi regia mãdata sententijs subscriberentur.

Quemadmodum igitur principis præsentia omnẽ omnium magistratuum potestatem suspensam tenet; ita quoque de magistratibus superioribus ergà inferiores iudicandum est. Nam curiarum superiorum iudices

ac magistri libellorum in hoc imperio, cum in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius imperium habent, Prætorumque potestatem coercent ac retinēt: quod in vniuersum de superioribus magistratibus aduersus inferiores dictum sit; *Iudicium*, [a] inquit Paulus, *solutur vetante eo qui iudicare iusserat, vel qui maius imperiū meæ iurisdictione habet.* Imperii autem verbo non solum iubendi prohibendive potestas, sed etiam magistratus ipse significatur: vt cum Cicero [b] *maius imperium a minore rogari ius non esse* scribit. Hoc Messala Iurisconsultus exemplis illustrat; *A minore*, inquit, *imperio maius, aut a maiore collega rogari iure non potest: quare neque Consules aut Prætores Censoribus, neque Censores Consulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auspicia: at Censores inter se, rursus Prætores Consulesque inter se, & vitiant, & obtinent.* Hæc Messala, quæ ex libro XIIII. Cai Tuditani se descripsisse profitetur; sed consequentia non congruunt: aut describentis errore in eo peccatum est, quod *Prætorem Consulis collegam* appellat, cum dici debuerit, *Prætorem Prætoris esse Collegam*: nisi demus, Consules, Censores, Prætores collegas ob id fuisse, *quod iisdem auspiciis, iisdem comitiis, i. maioribus; ceteri magistratus minoribus auspiciis & comitiis crearentur*: alioqui *collegarum* verbo Latini nunquam eo sensu abutuntur: nam quo iure Prætor Consulis collega diceretur, cum à Prætore ad consulem legitime prouocaretur? Æmilius Lepidus consul prouocantem ab Oreste Prætore excepit [c], ac decretum prætoris contrario decreto rescidit. Item Lutatius Consul, triumphum Valerio Prætori [d] qui hostem fregerat, ademit; quia Consul exercitus imperator erat, non Prætor; tametsi Consul ipso die pugna abfuisset. Illud etiam ad vim imperii maius est, quod Consul fasces vbique XII. Prætor duas in vrbe, sex ad summum in prouincia haberet: ex quo dicebantur *Propretores* ἐξαπελέκεις. Sic enim cauetur *Lectoria* lege, quæ lata est de imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat; *Prætor* [e] *vrbanus duos lictores apud se habe-*

[a] *Iudicium, de Iudic.*

[b] *Ad Atticum lib. 2.*

[c] *Valer. li. 7. & li. 2 cap. 4. Plinius lib. 7. c. 30. Festus in verbo Tuditani.*

[d] *Valer. lib. 2. cap. 3.*

[e] *Cuspinian.*

habeto, isque ad supremum Solis occasum ius inter ciues dicito.

Hoc igitur fixum sit, non modo eiusdem imperii collegas, sed etiam magistratus pari potestate se inuicem iure[a] rogare non posse: multo minus eos qui maius imperium habent. Sed an collega, aut pari potestate magistratus, minorve, imperio parem aut superiorem prohibere possit? Incidunt enim sæpe controuersiæ graues inter magistratus, eosve qui sine magistratu precarium imperium acceperunt; quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur. Plurimum autem interest, prohibeatne quis sua inter cessione, an vero impetet. De collega satis perspicuum est, etiamsi nullum imperium habeat in collegam; intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere posse. Piso, Prætor inter ciues ac peregrinos, Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues sæpe turbauit; ac suum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iussit, vtiniqua Verria[b] & iniuriosa decreta prolitteret, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad se confugientibus, vti licebat per leges, ius diceret. Itaque M. Tullius, in libris De legibus; *Magistratus*, inquit, *nec obedientem, & noxium ciuem mulcta, verberibus, vinculis coerceto, nisi par maiorve potestas prohibessit*. Nec satis est illud *Prohibessit*, quia nihil magistratus præsente collega imperare aut decernere potest, nisi aperte assentiatur, aut se imperio sponte subiiciat. Sic enim Paulus[c] scribit; *Apud eum cui par imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse*. Neque pugnat Vlpiani dictum[d] illud, *Consulem apud Consulem manumittere posse*: quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac imperium habet. Tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant; Consules tamen, qui eiusdem muneris participes erant, nunquam simul eodem die fasces habuerunt vt Verrius[e] Flaccus scribit. Ac propterea Liuius Salinator Consul, triumphum Claudio Neroni collegæ eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præsentia ad uectus

[a] l. 3. §. vlt. l. nã magistratibus, de arbitru. l. apud, de manumiss. vindi. l. minor, de minoribus.

[b] Asconius & Cicero in Verrin. allegantibus.

[c] l. apud, de manumiss. vindicta. l. apud. de manumissionibus.

[d] l. 1. de offic. consulis.

[e] Festus in verbo Maiorem.

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

uersus Asdrubalis copias pugnatum fuisset: quia penes Liuium imperandi ius ac fasces eo die fuissent. Nam L. Cæsar (vt est apud Festum Pompeium) *maiorem Consulem dici putauit eum, penes quem fasces essent, vel eum, qui prior Consul factus sit*: idque Paulus ipse confirmat. Prudenter illud quidem. Nam si imperium eodem tempore fuisset, nihil pacatum, nihil stabile, nihil firmum in publicis actionibus esse potuisset. Quamobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum; legi subrogatum [a] est illud, vt vtrisque imperandi ius ac fasces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam possit, si eodem momento imperium habeant, ea ipsa est, quod *in re communi* [b] *prohibentis conditio potior est*: erat autem imperium Prætorum omnium commune, tametsi diuisam haberent iurisdictionem: quę ratio valet etiã, cum dęvi ac potestate legum quæritur; *vetantis maior vis est quam imperantis.*

[a] *Liuius lib. 2.*

[b] *l. in re communi, de reg. iur. l. Sabinus communi diuidundo. l. per funcũ. ff. ficor. prad. DD. in ca. cum omnes, de const. l. fistulam, vrbanarum prad.*

Quod autem dixi magistratus pari potestate aut collegas imperio collegarum nõ teneri; hoc ita verum est, si numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus coronibus & collegiis, qui numero, iidem potestate superiores [c] sunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium sententia fuisset, decretis edictisve inscribi consueuerant hæc verba, PRO COLLEGIO [d]: quæ suo loco explicabuntur. Cum igitur, dicet aliquis, Messala scribit, *Consulem ab omnibus magistratibus concionem auocare posse, ab eo neminem: inde Prætorem ab aliis quam à Consulibus: minores magistratus nusquam, nec concionem, nec comitiatum auocasse*: iam ex eo perspicuum fit, minores magistratus maiorum actiones & imperia prohibere non potuisse. Ego *auocationem* in imperio versari statuo, non *interlocutionem*: interest autem plurimum vtrum quid iubeas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. Sed ad prius animaduertendum, Messalæ disciplinam

[c] *l. vel. quod cuiusque vniuersitatis.*

[d] *in verbo, pro significat.*

in cæ-

in cæteris quidem magistratibus valere, in tribunisplebis non item: qui tametsi minores magistratus fuerint, ac minoribus auspiciis & comitiis creati, nec imperandi ius habuerint: intercedere tamen ac maiorum magistratuum, ipsiusque Senatus actiones prohibere potuerunt. Si quid etiam fieri iuberent, & maior magistratus eorum iussa repudiaret, in carcerem duci iubebant. Sic enim Senator Seruilius; *Vos*, inquit, *Tribuniplebis, Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem diuve Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronunciant, placere Consules Senatus dicto audientes esse, ac in vincula se duci iussuros.* At tantum abfuit vt Consulibus liceret concionem à Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas esset: id enim Icilia lege[a] cauebatur capitali subiecta pœna, nisi is magistratus, qui tribunum in concione interturbaret, multam eius arbitratu penderet. At etiam Philippus Consul Drusi Tribuniplebis iussu in carcerem obtorta gula coiectus est, quod se concionantem interpellasset.

a Dionysius lib. 7.

Vnius Tribuniplebis intercessio, magistratuum omnium & collegarum actiones prohibere potest.

Quod item diximus, collegas qui numero vincũt, imperio cæteris potiores esse, locũ nõ habuit in Tribunisplebis: cum vnius tribuni vox, non modo Senatus, verũ etiam magistratuũ omniũ & collegarũ actiones prohiberet; contra vero vnius Tribuniplebis acta valebãt, nisi aperte collegarum aliquis intercessisset. Nam Liuius publicanorum locationes irritas fuisse scribit, *sub vnius Tribuni rogatione promulgata*. Pauciorum etiam collegarum intercessione plures Tribunosplebis prohiberi potuisse planum fit ex eo, quod cum Appius Censor imperium ac censuram contra legẽ Æmilium vi retineret, Semproni us Tribunusplebis in populi concione, *Ego te*, inquit, *Appi in vincula duci iubebo, nisi Æmilia legi paruerit. Appellantibus sex Tribunis actionem, collegæ tres auxilio fuerũt, sexque maiz, inuidia omnium ordinum solus Censuram gessit.* Cõsimile est exemplũ de M. T. Cic. q fuso Catilinæ exercitu C. Antonii collegæ auspicijs, cũ in vrbe solus dominaretur

b lib. 4.

plebis opes & gratiam in se vnum conuerteret, nouē Tribuniplebis decreuerant, Pompeii [a] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coercendam; nisi vnius Catonis Tribuniplebis intercessio collegarum actionem prohibuisset. Cum item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunusplebis Gracchorum pater intercessit.

[a] *Liuius li 47. Cicero in prouinciis consularib. Plutarchus in Cæsar.*

Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem Senatus imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt imperium ei abrogaret. Nam Tiberii Gracchi rogatione tribunitia, Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges Agrarias oppugnanti [b], magistratum prius abrogare necesse fuit, quam lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eo pertinet illius Tribuni ad patritios oratio; *Faxo*, inquit, *ne iuuet vox ista*, VETO: *qua collegas nostros tam lati concinentes audistis.* Et paulo post: *Contemni iam Tribunos plebis: quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo.* Sed illa Tribunorum intercessio, pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cum enim L. Cotta Tribunusplebis, creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denuntiarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros; Ad extremum placuit collegium Tribunorum iisdem legibus quibus cætera collegia teneri: vt scilicet plurium collegarum suffragiis decreta cæteros obligarent; vt ex Liuio intelligi facile potest: sic enim scribit: *Ex auctoritate Senatus latum est ad populum, ne quis templum arcemve iniussu senatus, aut tribunorumplebis maioris partis, dedicaret.* Polt etiam lege Attilia latum [c] est ad plebem, vt tutores fœminis ac pupillis à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorū plebis, darentur. Qui mos ita inualuit, vt senatus Quintum Pompeium Rutum Tribunumplebis in carcerem duci iusserit, quod populi comitia vnus [d] phiberet: alioqui furor

[b] *Plutarch. in vita Gracchorum.*

[c] *Liuius lib. 39. Institian. de Attilian. tut.*

[d] *Dio, lib. 40.*

vnius tribuni vniuersæ Reipublicæ statum perturbasset. Itaque Consul concionem populi habiturus, magistratusomnes se minores, ne de cœlo seruarent, edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut si dexter auium volatus aspiceretur, aut comitiali morbo quisquam corriperetur, aut quid aliud monstri datum esset, comitia vitiabantur, ipsique magistratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minime propitios denuntiantibus. Ac tametsi augures nuntiationem haberent, magistratus vero spectionem, magistratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licet *vitiosa comitia*, & *vitio creati magistratus* dicerentur [a]: maiores vero magistratus aut pari potestate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant magistratus, auguribus denuntiantibus, imperium sæpe nemine querente retinebant: interdum tamen magistratu abdicare cogebantur: cum enim C. Figulus Consul vna cum collega acceptum exercitum in Hispaniam transmisisset, nihilominus tamen vterque Consul domum reuocatus est ex Senatus decreto, & imperio abdicare coactus: cum Augures antea Tiberio Gracchо Consuli, consularia comitia habenti [b], auspicia contraria nuntiassent.

a *Varro, Festus, Pompeius. Cicero, Philippica. 2.*

b *Cicero lib. 2. De natura deor. & 2. De Legibus.*

Non poterant igitur minores magistratus maiorum comitia turbare, aut concionẽ auocare, sed æquales tantũ ac pari potestate. Tribuni vero plebis, tametsi comitia maiorũ magistratuũ aut concionẽ auocare non possent, cæteras tamen actiones sua intercessione impediebãt, aut nisi intercessioni obtẽperaretur, vim afferebãt, ac sæpe vulneribus ac cædibus res gerebatur: nã Asellio Prætorem vrbanum sacrificantem deturbauit Tribunus plebis opificum multitudine stipatus, eumq; necare passus est, quod debitoribus contra fidem creditorum aperte faueret. Item Appius Saturnius Tribunus plebis Memmium Consulem creatum in ipsis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magistratuum

rium intercessione, vel imperio tantisper geruntur: ita rebus gestis prouocationi locus est a minoribus ad maiores magistratus, salua cuiusque iurisdictione ac potestate. Quod si minor magistratus maiorum imperia vel actiones dum geruntur, prohibere non potest, multo minus acta gesta conuellere aut aduersus sententias ac decreta restituere[a] poterit: cum ne à maioribus quidem ad æquales magistratus liceat[b] prouocare. Quinetiam legatus, aut datus à magistratu iudex, si parem potestatem imperiumve adeptus sit, legatus esse desinit, ac[c] iudicium ab eo susceptum soluitur. Quamobrem si par minoriue potestas, prouocantem à maiore parive potestate exceperit, iniuriarum agi potest aduersus magistratū, & eum qui minorem potestatem, imperiiue collegam appellauit. Nam Cæsar adhuc Prætor apud Quæstorem accusatus, quod coniurationis Catilinæ particeps & sceleris conscius fuisset, accusatorem & Quæstorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potissimum Quæstorem, *quod apud se*, inquit Tranquillus, *maiorem potestatem compellari passus esset*. Curia Parisiorum graui decreto iudicibus ac magistratibus eorum, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, interdixit, ne regios magistratus iudicesve suis edictis aut interdictis obligarent: sin aliter facerent, coerceri à maioribus magistratibus pro iure suę potestatis permisit.

[a] l. 3. si aduersus iudic. C. l. minor autem 2. de minoribus.
[b] l. 1. § si quis. de appel.
[c] l. iudicium. de iudic.

Sed quæri potest, *an magistratus minor legato, cui maior magistratus imperium mandauit, obtemperare teneatur*, teneri putant plerique, cum legatus nihil suo[d], sed eius qui mādauit imperio vtatur: alioqui si minori magistratui imperia legati, ciusve cui maior magistratus iurisdictionem mandauit, repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quanquam illud quoque addi potest, eos, qui *legatorum* nostris appellantur, imperium ac potestatem lege adeptos, ac suo iure, non alieno beneficio imperare videri. Sic tamen statuo, cum legati sint, nihil suo iure, sed nomine Prætorio imperare, vt quidem Curia Parisiorum iudicauit, Prætoris Turonensium

[d] l. 1. quis & à quo appellet.

prouocatione susceptâ aduersus legatum, qui huic nouæ ne edicta ac decreta concipiebat. Proculo omni dubitatione erat ante Caroli VIII. regis edictum, quo quidem legatorum potestas ac imperium, non à Prætoribus, sed ab ipso rege legibus promulgatis accipiebatur. Dubitatio est tamen, ea lege prætorii quidem [illegible] potestatem vero [illegible] peratores ipsi legatos [illegible] nō propterea tamen ipsum [illegible] pe, sed à Proconsulibus [illegible]

a l. 2. de offi. proconsulis.

negat *legatum Proconsulis esse legis actionem*; non quod legatis omnium magistratuum non liceat in sua prouincia [illegible] sed quia limitter, vt Iacobus Cuiacius b putauit, qui hæc verba *ex qua prouincia ingressus est*, de eo tantum oportere: quæ castigatio si ferenda esset, legatis [illegible] uincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret. Hæc enim propriè sunt ac dicuntur *legis actiones*, quas legatos in sua prouincia exercuisse legimus, [illegible] uri non modo [illegible] in sua prouincia, sed etiam tutores dare c potuerunt.

b li. 1. cap. 1. obseruat.

c l. 1. de officio eius cui mandatum est.

d Paulus li. 5. sententiarum.

Non est igitur in legatis, aut in iis quibus mandata est iuris dicendi potestas, ipsa legis actio, sed in eo qui mandauit: at ne magistratus quidem qui alterius iurisdictionem exercet, suo nomine quicquam imperare e potest. Ex quo manat illud, à legato, eove cui mandata iurisdictio est, ad eum qui mandauit appellari f non posse: quia idem à se ipse appellaretur, ac tametsi Proconsul de iniquitate ac iniuria à legato priuatis illata cognoscat, hoc tamen ideo fit, quod legatus non habet vniuersam Proconsulis iurisdictionem ac potestatem: non enim capitali supplicio damnare g potuit: hoc igitur si faceret, Proconsulis cognitio fuit. Ita quoque magistri militum, & legati principis, summum quidem imperii ius habent, & omnem in milites animaduersionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium constituere possunt. At ne episcopi quidem maiorum pontificum & archiepiscoporum legatis seu

e Lex prætor. de offic. eius cui mandat. l. 3. de offi. proconsulis. f l. 1. quis & à quo.

g l. si quid crit. de offic. proconsul.

offi-

libus parere tenentur, vt curia Parisiorum in causa
thesis Tricassiorum [a] : recursus pro Niuernensi [b] pō-
iudicauit.

a Anno 1551.
b 1553.

Quæ autem de magistratuū imperio ac potestate di-
iurisdictionis ac prouinciæ cuiusque finib. defini-
tum extra territorium, inquit Vlpianus [c], impune ius
dicenti non paretur. Sed q̄ potestate ac imperio pares sunt,
an etiam honore ac dignitate pares censentur? Ego nihil
habere dignitatem cū imperio comune, existimo: ac sæ-
pissime fit vt cui plus honoris, minus imperii tribuat,
quo quidem arcano nullum fere maius est, nec ad tuen-
dā existimatum & popularia imperia vtilius [d]. Qui prior de-
signatus erat cōsul, idem in fastis, in legib. cōmunib. [e], in
senatusconsultis in publicis actis prior erat ordine: si vter-
que simul designatus fuisset, qui ætate, ide honore colle-
ga superior fuit, vsq; ad legē Papiam [f] Poppæam, q̄ Con-
sulem honore superiorem esse voluit, qui vxorem duxis-
set: aut si vterque vxorem haberet, cum quo plurimo li-
berorum vinceret. Inter Prætores quorum iam erat
collegium, etiā potestas, *vrbanus* dignitate cæteris ante-
ibat, qui propterea *maximus* [g] *Prætor* dicebatur, quod pri-
mus omnium creatus esset, & absentibus Consulibus,
consulare munus obiret. Inter Archontas Athenienſium
tametsi potestate pares essent, vnus erat qui annalib. &
actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος
dicebatur. Curiæ maiores in hoc imperio eandem fere
potestatem habent: curia tamen Parisiorum, tum anti-
quitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac singu-
lari quodam iure *Curia Parium* appellatur. Carolo qui-
dem VII. rege, Senatus quem *magnum consilium* voca-
bant, pro Republica consilia capiebat: nihilominus ta-
men Ludouici XII. lege cautum est [f], vt quoties ageretur
legibus aut rescriptis de magno consilio, & Curia Pari-
siorum, quam *parlamentum* vocat, curia ordine prior es-
set. Cum item innumerabiles pene sint regii procura-
tores, vnus curiæ Parisiorum dignitate cæteris prior est:
nam cæteri iusiurandum curiæ cuiusq; iudicib. præsta-

c l. vlt. de iurisd. & l. 3 de offic. præsid.

Honorum ac imperii diuersa ratio est.

d Nicephor. lib. 7. Sozomen lib. 1. cap 9.

e Festus in verbo Maiorem.

f Anno 1499.

re solent. Procurator vero curiæ Parisiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris disciplinę ac bellicarum rerum arbiter ac moderator, is qui apud nos *magister militum*, seu *Conestabilis* dicitur, aut inter Mareschallos seu Tribunos militum qui primus eũ honorem adeptus est; domesticæ vero disciplinæ ac iudiciorum princeps est *Cancellarius* seu *primicerius*: vterque vtriusque disciplinæ magister summa potestate constitutus; nec alter alterius imperio tenetur, sed vterque vtriq; æqualis eodem gradu ac ordine incedit, nihilominus magister militum dignitate superior est; dextrumq; principis latꝰ occupat, Cancellarius sinistrum. Ac ne quis putet eum ordinem magistro militum tribui, quasi gladium principis ad dextram præ se ferre teneatur: quoties locorum angustiæ nõ ferunt vtrumque simul incedere; magister militum antecedit, deinde Cancellarius, quem Prætorio Præfectus sequitur: quę sic à me dicta sint, non vt de honoribus aliquid definirem, sed vt, quãtum honor ab imperio distaret, intelligeretur.

Cum v. neq; in maiorẽ neq; in parẽ vllũ imperiũ sit, q̃ri potest inter principes eiusdem feudi dominos, an alter alteriꝰ, si qd peccauerit, imperio coerceri possit? Etenim iurisdictio sua vi ac potestate singulis solida [a] debetur, ci in [b] partes diuidi nõ possit. Reges qdẽ ac magistratus suis quibusdã finib. imperia terminare solent: in collegio vero magistratuum nullus per se ipse imperare potest, nisi ab vniuerso collegio imperium acceperit. Sunt tamen q̃ putant inter plures dominos fiduciarii prædii, in quo iurisdictio insit, eum qui quid peccauerit aliorum potestate ac imperio posse coerceri; propterea quod culpa contracta imperium ac iurisdictionem amisit: sic enim [c] cum Romana iudicauit: recte quidem decretum est, sed ratio nec vera, nec probabilis videri potest: alioqui confitendum sit, ante iudicium sententiam ferri posse; aut priusquam sententia feratur, exsequendum esse: cur enim imperio ac iurisdictione spolietur, quem nondum [d] iudicatum, & inauditum esse apparet? Ac siquidem epistolæ, decre-

a *L. imperialem. §. præterea. de prohibita feudi alienat.*

b *Bar. in l. inter tutores. de administrat. tut.*

c *Rota decis. 253. in nouis Ang in l. ast recepti. de arbitr. idem putat.*

d *l. 1. de exceptione rei iudic. C.*

decreta, edicta, comminationes, rei iudicatæ vim habeant; quod per leges fieri nullo modo [a] potest: semper tamen iudicium constitui oporteret, factum sit nec ne, id quod in quæstionem cadit: quinetiam legibus iudiciis perspicuum est, etiam in ipsos confitentes sententiam ferri oportere [b] à iudice. qui in parem eiusdem feudi dominũ nullum imperium habet: vt Iurisperiti [c], qui quod æquius melius esse iudicant, vno pene consensu confitẽtur; aliorum alia [d] mens est; propterea quod vnumquẽque vbi peccauerit, ibi puniendum esse putant; quod ita verum est, si nihil iudicum constitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidem magistratuum ac iudicum, si collegarum maxima pars consentiat, nemini dubium est, quin iudicium in collegam, aut etiam in minorem collegarum partem constitui possit: vt in Senatu Romano fieri cœpit post eam legem, quam Adrianus de Senatoribus iudicandis tulit. Idque per omnes huius imperii curias fieri videmus. Sed inter dominos eiusdẽ feudi diuersa ratio est; quoniam singulis solida iurisdictio cõpetit; nec nisi vicissim [e] iudicare possunt, nec plura [f] tribunalia vnius & eiusdem iurisdictionis habere, nisi patroni nouo cõcessu. Atque hoc differt à iurisdictione seruitus, quod hæc singulis simul ac semel se fruendam patiatur; illa non item, contra q̃ plerique [g] putant; propter feuda Ducum, Comitum, Marchionum, quæ legib. feudorum indiscretam naturam habent.

Sed nec necesse nobis est, nec loc⁹ postulat eorũ disciplinã argumẽtis refutare, q̃ iurisdictiones p̃diis ita cohærere putãt, vt seruitutes. Illud tantũ, Principẽ q̃ feudum, quãtumcũq; sit, alteri dono dederit, aut vẽdiderit, nõ propterea cohærẽtem iurisdictionẽ dono dedisse aut prescripsisse videri, vt quidẽ sæpissime iudicauit curia Parisiorũ: ac tandem Philippi Belli lege sanctius cautũ est, quo minus dubitaretur; vt pleriq; in legato, religionis [h] pietatisve

a l. 1. cõminationes, ipsius. C. b l. 1. de confess. Cod. c Bart. in d. l. inter tutor. Andr. Barba. d. Bart. ita consuluisse tradit cum Bal. in d. § prætrea. Bart. suã sententiam cõfirmat ex l. si vir certo § si duo. quã Pano. Buntrio, Imola, in c. prudentiam, sequuntur Castrẽses in l. est receptum de iurisd. & in l. cõtra. §. si duab. de legat. 1. Dominicus Garsian in ea. 2 de arbit. lib 6. Anchoran in c. postulasti, de fora competenti. d Felin in d. ea. prudentiam & Pano. in ca. inferior. de maioritate. e l. si vnus. iudicatum solvi. d. l. 2. §. ex iis. f Molinæus in consuet. feudor. g Bar in d. l. inter tut. Butr. Imol. Pano. Domin. Gemin. Felin. in d. c. prudentiã. Bal. in c. delegatorii. de offic delegat. h ex Bald. sententia in c. quãto. de iudic.

Oldrad. consil. 252. Bart in l. 1 de iurisdict. omnium iudicum. fine. Oldrad. consil. 176 factum. Bald. in l. 2. prouisione. de re iudicata. & consil. 318 considerandum. & consil. 295. thema. & consil. 322. lib. 4. Alex. in. l. vnica. col. vlt. § final. quib. mod. ius feudum amit. Lud. Rom consil. 444.

causa facto legi locum esse nõ putant, sed nõ recte putãt, cum lex in vniuersum lata sit. Cum igitur nec pari potestate magistratus, multo minus eiusdem prædii iurisdictionisq; domini mutuo sibi imperare possint; maiorum magistratuum, aut imperantis suo iure patroni cognitio erit. Nostris quidem morib. curię maiores regiorum magistratuum inter ipsos de imperio ac iurisdictione cõtrouersias sibi reseruarunt. Quod si decreta resve iudicata in aliena prouincia exsequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia, quamquam noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto fere imperio omnia omnium magistratuum iussa exsequi licet.

Principibus vero, qui alienæ maiestatis imperio tenentur, mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quando maioris potestatis imperio cogi non possunt: vt coguntur magistratus, qui ne petita quidem venia sententias aliorum magistratuum in sua pronincia exsequi patiuntur. Veniam autem petere à maiore, aut ab æquali potestate in exsequendis in aliena prouincia rebus iudicatis, antiqui moris [a] est & exempli. At stante imperio Romano, principum iussis opus fuisse videtur: Sicn. luriscõsultus, *Sententiam*, inquit, *Romæ dictam, possunt Præsides in prouinciis, si hoc iussi fuerint, exsequi.* Æquius est tamẽ id cum bona magistratuum venia impetrare, quã vi extorquere: vt in consimili causa de Hibero [b] quodam legimus; ad quem imperator, *Alloquere*, inquit; *illum, ne rem iniustam faciat*: quia principum iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent, qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exsequi vident: quæ concertationes magistratuum, in priuatos sæpissime redundant: vt Marcellum Consulem legimus, Nouocomenses verberibus non aliam ob causam cædi iussisse, quam vt intelligerent, se iura ciuitatis à C. Cæsare accipere non potuisse.

Grauius tamen priuatorũ damno peccatur, cum inter summos magistratus curiasve maiores de imperio certatur: vt contigisse memini ob rem iudicatam in curia Pa-

[a] *l. episcopales de episcopali audient. C. & c. Romana §. contrahente. de foro competenti lib. 6 l. iudices, de fide instrument. C. dr cons. 167. li. 2 qu. 3 Fel. in cap. significasti de offic. deleg.*

[b] *l. quidam liberum. rusticorum prad.*

risiorum, quam Curia Burdegalensis in sua prouincia exsequi permisit, accepto principis iussu; ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cum viator intercessioni nō paruisset, prouocatum est ad curiam Burdegalensium; actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps cōtrouersiam ad magnum cōsilium detulit, cuius decreto iudicatum est, negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cum *suæ quemque legis*[a] *ac sententiæ interpretem esse*[b] *oporteat*. agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cum reus exsequenti viatori maioris curię decreta, à quibus per leges prouocari non potest, intercedit; quod si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam à sententia curiæ maioris, quam ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est; nisi curia, summota intercessione, iudicatum exsequi mandauit.

a l. 1. in dubium. de legib. Cod.

b l. 1. § vlt. de prætoria stipulat.

Quid si magistratus æqualium aut inferiorum rogationes contemserit, nec decreta exsequi patiatur? certe maiorum magistratuum edictis, aut si sumi fuerint magistratus, inter quos de imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi[c] sunt: id enim significāt hæc Vlpiani[d] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet à principe, non autem à magistratibus; cum Præsides prouinciarum summum, post principem, in sua quisque prouincia imperium haberent. Cum autem legib. aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc habet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab iis, qui prædiatoriam iurisdictionem habent, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis, decretis[e] prohiberētur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur.

c Alexād. Bar. Cumanus. in dictum de rescind. l. 1. de seruis fugit. Auctor. q. 411. Tolos. Feud. in cap. vlt. de foro competenti.

d in d. § sententiam.

e Burdegalæ anno 1517. Martii 5. & 1519. Decembris 3 & 1523. Ianuar. 23. & Gratianopoli Guidus Pap. q. 346.

Sed q̄ri potest, an magistratus suā sententiā, à quo prouocatum est, exsequi possit, post *stata tempora*, quę nostri *fatalia* vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorum leges τὰς νεαρὰς, Latinas

fecerunt; in quib. pro κυρίας ἡμέρας, legerũt κυρίας ἡμέρας qui dies in legibus duodecim, *stati* [a] appellantur; vtin hac lege, SI STATVS DIES CVM HOSTE, id est, cum peregrino. Eodem sensu à M. Tullio κύρια δόγματα, *decreta* Philosophorum *certa ac rata* vocantur. Nec vero Latinorum quisquam aut Græcorum κυρίας ἡμέρας aut *fatales* κυρίας appellauit. Iurisconsulti sæpe *dies sessionum à continuis* diebus seiunxerunt: quod si quid intra certum tempus à magistratu fieri iubeatur, *statutum tempus & edictum peremptorium* [b] Iurisconsulti vocant: cum vero tempus, quo lis terminari debeat, lapsum fuerit, *litem mori* [c], non *instantiam perimi* dicimus, antea vero *litem viuere*: sed Iurisconsultorum nemo *fatalem diem*; aut *fatalia tempora* vsurpauit. Omnis error ab vnius literæ *v* in *n* mutatione deriuatur. nam cum verbo כזב seu כיר Græci æque ac Hebræi *fatum* significarent, necesse fuit κυρίαν ἡμέραν *fatalem diem* interpretari. Demosthenes sæpe κυρίαν vocat, quod Latini *statutum diem*, nostra praxi *præfixam* appellamus. Sic enim Demosthenes contra Mediam ἐπειδὴ ἔχει κυρία τῷ νόμῳ: item contra Stephanum, κυρίαν ἐγγεγράφθαι interdum etiam ἡμέραν διαμεμετρημένην, ad Nicostratum. Iuniores Græci ἡμέραν ὑποδέσμιον & ὡρισμένην, nusquam tamen κυρίαν appellarunt. Synesius [d] quidem Pontifex vitę postremum diem κυρίαν metaphorice appellauit, non κυρίαν diceret, verbum à Christianis hominibus & à vera religione alienum. Verius igitur ac melius pro *fatalibus* [e] *appellationum diebus*, *statuta tempora* dicamus. sic enim Iurisconsultus [f] vocat. Leges autem Iustiniani Graco sermone prius quam Latino scriptas fuisse, nemini dubium esse opinor. Codicem inter Theodosianum, & Hermogenianum, ex quibus Iustiniani codex fere totus conflatur, Græco æque ac Latino sermone scriptos fuisse planum est, & ab homine Græco potius quam abore qui Latine loqui didicisset, legem *Properandum* [g] interpretatam: cum plane Græco more scribat, & *reum* interpretetur *fugientem*, id est, φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quod Græci Romanorũ leges ac ipsius Iustiniani institutiones Græcas fecerunt; cum etiã Thomæ Aci-

[a] Cicero lib. 3. offic.

[b] l. 3. de temporib. appel. & in leg. ad peremptoriũ de iudiciis. [c] l. 3. qua in fraudem. l. 2. iudicatum solui.

[d] ad Theophilum.

[e] vt in l. properandum. de iudic. C.

[f] in l. 3. de temporib. appellat.

[g] de iudiciis C.

natis pleraque scripta, & posteriores Aristotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, quæ interciderant, ex Arabicis Græca fecerint, quasi postliminio ciuitate restituta.

Sed vt vnde digressa est, eo redeat oratio, nihil necesse est appellatione deserta magistratus superioris, ad quẽ prouocatum erat, imperio, ad exsequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum nostrorum ætate fieri consueuerat Principis rescripto, quod nostri pragmatici *Iustitia literas* appellabant, quæ Caroli VIII. lege penitus sublatæ fuerunt? satis est, apud iudicem qui sententiam tulit, appellatione deserta petere, vt iudicatum exsequi iubeat: nisi superior magistratus, quem damnatus appellauit, iudicatum exsequi prius vetuerit, quam de prouocatione cognitum sit; nisi dilatio Reipublicæ valde perniciosa foret: tunc enim magistratum sententiam, etiam capitalem exsequi, deinde rescribere [a] oportet: alioqui in causis, in quib. de capite q̃ritur, post appellationem, tametsi deserta fuerit, nec magistratus superior exsequi iudicatum prohibuerit, non licet exsequi tamen. Quod si magistratus prouocantem supplicio affecerit, capite [b] puniendus est ipse, eoq; iure vtimur: etiam lege Sempronia [c] qui verberibus ciuem contra prouocationem cæderet, maiestatis legibus tenebatur.

[a] *argumento l. si quis filio. §. de inio. flo. rupto.*

[b] *l. addictos, de episcopa. audientia C. Fator. in l. à proconsulibus de appel C.*

[c] *Cicero pro Rabirio perduelle.*

Quę hactenus de mutuis magistratuũ inter ipsos officijs dicta sunt, ad eos ptinent, q eiusdem imperii finibus coercentur. Quid igitur iudicandũ est, si reus in hoc imperio à magistrarib. damnatus, in Græciã confugerit. an Turcarũ princeps rogante Francorũ rege, aut etiã priuato cui⁹ interest, iudicatũ sine causæ cognitione exsequetur? Quæstionem non dissimilem in priuato cuiusdam iudicio, in curia Parisiorum agitatam fuisse memini. Venetus mercator Francum hominem ad Venetiarum Prætorem in ius vocauit; Francus, cum iudicio sisti se promisisset, vadimonium deseruit: damnato à Prætore Franco, mercator in Galliam, petita à principe venia per legatum, vt fieri solet mutuis inter principes officijs, ac iure gentium fere omnium communi, rescriptum exsequendæ sententiæ causa impetrauit. Francus intercedit,

& cum interceſſioni nō obtemperaretur, curiam appellat. Pleriſque videbatur ſententiam exſequi oportere: alioqui ſi curia de ſententia Prætoris Venetiarum cognouiſſet, Venetorum Reſpublica curiæ Pariſiorum decreta reſcindere, & eodem iure conuellere acta potuiſſet. non tam iniquitate ſententiæ quam maieſtatis vindicandæ cauſa. Placuit tamen illud quæri, *an Francus ſe Venetorum iuriſdictioni ex pacto ſubiecißet*: deinde, *an ex moribus Venetorum, poſt edicta peremptoria, ac ſtatuta legibus Venetorum tempora, ſententia lata fuißet*; quibus cognitis ſententiam exſequi oportere curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudiciis.

a *l diuus Adrianus, de cuſtod. reor.*
b *Bal in l 2 de ſeruſugit Co. Odof. d in Authentic. qua ſi prouincia vbi de crimine. Co. Iac b Belloviſ. us in §. contrahentes. de foro competenti nu. 115. Affli. in conſtit. Neapol. lib 2 tit 3 n. 88. Chaſſan. in conſuetud. Burgūd. tit 12 num. 14. Fulgoſ. cōſ. 149. et 2 Decr. deciſ. 29. Imol. in Clemen. paſtoralis. de re iudi. Aufre in addit ad deciſ. Capel Tholoſ q. 119 Bartol in l qui ſepulcri. de ſe. ſe. violato Angelus, in l. Lucri abſcīſa. de ulte. Felin in c. vlt. de foro competenti nu 11. c in l. 1. vbi de crimine agi oportet. ſ.*

Sed ſi de capite non tantum noſtri ciuis, ſed etiam adnos confugientis peregrini, agitata q̄ſtio fuiſſet, non poſſe exſequi ſententiam oportuiſſet, quam re integra de cauſa cognitum eſſet. At etiam Adrianus [a] Auguſtus Præſides prouinciarum ſuſcipere ἀνάκρισιν (eo verbo lex vtitur) id eſt, rurſus iudicare voluit de iis, qui ab Irenarchis eiuſdem imperii Romani damnati fuiſſent. Certe quidē Heluetii, Geneuates, Lucenſes, Genuenſes, ac cæteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad ſe confugientes, integro ſtatu prius iudicari iubent, quam exteris principibus ſubditos repoſcentibus reſtituant. Sic enim omnes vno fere conſenſu [b] Iuriſperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad ſe confugientes repoſcentibus dedere. Demus illud certe, ſi de iure ciuili quæratur: ſed illi, ſine vlla diſtinctione iuris gentium ac naturæ, omnino negant ſubditum repetenti principi reſtituendum. Vnus Baldus [c] id ea conditione æquum eſſe ſcribit, modo ciuitas ea, quæ damnatum ad ſe fugientem recepit, ſceleris pœnam exquirat ac vindicet. At ſi confitentur principes iuris ac iuſtitiæ legibus obligatos teneri, illud etiam, ſubditos ſuo principi reſtituendos eſſe, confitendum ſit: non tantum ad probationum neceſſariam inopitis diſcrimine perſpicuitatem, quæ haberi nullo modo poteſt, niſi teſtes cum reis cōponantur, quam nobis pragmatici *confrontationem* vocant: verumetiam vtilis

in locis, quibus peccatum est, vltio sequatur: id enim omnium maxime ad pœnarum vtilitatem, & ad exemplum publicæ vltionis pertinere videtur. Quod si magistratus eadem Republica mutuas operas, & officia sibi inuicem, ac Reipublicæ, cui post Deum immortalem omnia debemus, præstare oportet, ne scelera inulta maneant, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legibus consentanea est principes liberantur? Itaque Muhamedis Imperatoris Constantinopoleos, eius inquam, qui Magnus est appellatus, egregium factum laudatur, quod parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudelissime trucidarat, ab vrbe Constantinopoli, quo sese receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipsi Florentinorum ciuitati reposcenti restituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, sed immortalis prepotentisque Dei vim ac potentiam extimuit. Nostri quidem Reges in hoc imperio reos petentibus principibus restituere solent, nisi de maiestate, aut de imperii finibus actatu rei quæratur. Quæ quidem causa triplici iudicio terminata videtur: curię scilicet Parisiorum, [a] Romanorum [b], ac Tolosatum [c]. Romanæ curiæ iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem reposcenti denegandum esse decreuerunt: siberat probabilis causa; quia regnum illud fide ac beneficio ecclesiæ Romanæ tenebatur: atqui oportet, vt curia Burdegalensis [d] solemni iudicio decreuit. Quanquam id quoque fœderibus excipi solet & exceptum est eo fœdere, quod Heluetii cum Carolo V. Imperatore pro agro Mediolanensi percusserũt. Quamobrem Henricus II. Rex Francorum, cum per legatos à senatu populoq; Geneuate petiisset, vt Baptistam Didatum, Italum hominem, reum peculatus sibi redderent, rogati sæpius denegarunt: tandem Rex quetus est apud Bernates, se aduersus senatũ populumque Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatum, iure legationis vsurum. Bernates extemplo fecialem ad Geneuates [illegible]erunt, vt fugitiuum regi redderent:

a Boerius in consuet. ud. Biturig. §. 21. de iurisdict.
b Old. ad cons. 124. Faber in §. est & inter, de publicis iudic.
c Loer. decis. 27.
d Anno 1517. 24. Decem.

sic

sic tandem publicę pecunię depeculator à Geneuatibu
desertus est, ne vel potentissimi regis, vel etiam Helue
tiorum inimicitias in se excitarent, vel furibus ac scele
ratis hominibus asylum aperire viderentur. Hæc quidi
ex literis legati Francorum ad Annam Mommorantium
magistrum militum expressimus: vt reprehensionem ei
fugere non possint, qui aliter sentiunt & scribunt. Sice
nim statuo, *reum fugitiuum, sceleris consciũm sine summa a*
liena maiestatis iniuria, retineri non posse. Eam enim ob cau-
a Iudic. 20. cap. sam tribus omnes Israelitarum [a] aduersus vnã quæ pau
cissimis quibusdam exceptis delata fuit, coniurauerunt,
quod sceleris turpissimi conscios, nec rogati redderent,
& inultos apud se fouerent. Nec aliam ob rem Hippot
populi internecione deleti sunt, vrbe eorum funditus
Thebanis excisa, quod Phoxi Bœotii sicarios tueri ac
iis propugnare, quam rogãtibus Thebanis reddere ma
luissent. Si tamen ciuitas certo sciat, fugitiuum hominẽ,
quem hospitio excepit, tyranni crudelitatem effugisse,
ne c sceleris vllius conscium esse; non modo prodere in
nocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe sit ac
iniurioſum, verum etiam pro miserrimi hominis capite
b Deut. 26. & 23. ac salute dimicandum erit: cum ne lex quidem diuina [b]
seruum fugitiuum irato domino restitui patiatur.

Atque hæc de officiis & imperio, deque toto ma
gistratuum iure dicta sint, quæ de vniuersa disciplina
dici posse existimaui. Veterum autem magistratus cum
nostris conferre, non est huius instituti: quos tamen, si
c lib. 2. Regum. nominibus & appellatione dissentiant, re tamen ipsa
fere eosdem fuisse videmus. Nam in sacris libris, [c] Sa
monem legimus ab Azaria Pontifice ad res diuinas
stitui; Iosapham vero consilii principem seu cancella
rium; Eliphoram & Aiam ab epistolis; Banaiam ma
stirum militum; Azariam sororium suum, proregem
imperio Turcarum *maximus Bassa*, magister militum
cundus ab illo, maritimæ classi præfectus est; *Beler*
duodecim prouinciarum præsides; *Sangiachi* vrbium
gularum præfecti: *Cadileschieri* duo to
gat
pub

retinendas ipsa iustitia potiorem esse: cum lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur; amicitia vero, quæ societatibus alitur, non modo lites, sed etiam controuersiæ à stirpe conuellantur, & summa cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter se ipsi, & cum Republica concilientur.

At legum omnium diuinarum & humanarū hic scopus, hic finis est, vt hominum societatem & concordiam inter ipsos, & aduersus Deum pietatem, tueantur: id autem omnium maxime fieri potest, si vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ sine virtutibus esse nulla potest, consspirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenses [a] olim omnis ætatis, ordinis, ac sexus, simul publicis in locis epulabātur, vt illā quā dixi caritatem, ac mutuam inter ipsos beneuolentiā fouerent; sed postea sexus & ætates suis quibusdam ordinibus ad perturbationem ciuili vitandam, placuit describi. Nec aliam ob causam legib. diuinis [b] cōuiuia sacra statis temporib. summa lætitia coliubentur, quam vt religione erga Deum, & amicitia inter se ciues conciliarentur. Quæ cōuiuia principio nascentis ecclesiæ Christianæ, quod mutuis amplexibus & osculis terminarentur, ἀγάπαι appellata sunt. Ac tamen si multa vetustate pridem extabuerunt, imago tamen veterum conuiuiorum sacris epulis etiamnum adūbratur. At Veneti non ficta; sed vera conuiuia, sæpius etiam celebrant, ordinib. ciuium & opificum in collegia descriptis, summa cura prosequuntur; si vero lis obortа fuerit in sodalitio, communi consensu dirimitur; sententia nō scriptis, sed tabulis, non atramento, sed creta descripta. Fuere tantum veteribus fuere sua opificum omnium & negotiatorum collegia verumetiam philosophorū:, maxime tamen Pythagoreorum [c], quib. non studia modo, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decursu legibus optimis ac institutis sanctius ac melius temperata fuere.

Vt igitur ordine singula explicētur, q̄ de collegiis disserere oportet: primū, quæ collegii cuiusque potestas sit,

[a] Aristot. in Politic.

[b] Numer 9. Leuit. 23.

[c] Iāblichus in vita Pythagorearum.

PAGES MISSING NOT AVAILABLE

& quæ beneficia cuiq; tributa; deinde qua ratione m
derari, quoq; modo in officio retineri debeant; poſtr
mo an collegiis Reſpublica vacare poſſit necne, & q
cuiq; Reipublicæ collegia maxime neceſſaria ſint, ord

Collegiorũ genera.

ne diſſeramus. Omnia igitur collegia aut rerum diuin
rum aut humanarum cauſa ſunt conſtituta: quæ ad n
humanas pertinent, aut iuriſdictionem habent, aut i
riſdictione vacant: hæc iuuentutis educationem con
nent; aut medicorum, aut ſcholaſticorum hominu
aut mercatorum, aut opificum, aut agricolarum ſodal
tia, illa vero magiſtratuum ac iudicum deſcriptione
de quibus ſuperius dictum eſt. Rerum diuinarum, ac p
blicę pietatis cauſa collegia in infinitum pene numeru
excreuerunt; quæ legibus, moribus, victu, cultu: inſ
tutis, ratione, veſtitu differre videmus. Cum autem d
plurave collegia in vnum coeunt, vt fit ſæpiſſime, qu
ex duobus pluribusve coaleſcit, non collegium, ſed c
pus appellari debet, tametſi verborum ambiguitate ſ
pius vtraque confunduntur. Aliud eſt enim collegi
tribunorum, aliud Prætorum, aliud Quęſtorum: at cu
hæc tria collegia in vnum & idem corpus coeunt, inc
collegium, nec tamen vniuerſitas appellatur, quæ
ex omnium ciuium, collegiorum & corporum, ade
etiam pagorum eiuſdem regionis cœtu & conuentu
ſiſtit. *Corpus* igitur *appellabimus, quod ex pluribus co
giis aut perſonis conditione diſſimilibus coaleſcit.* At bene
quædam quibuſdam collegiis dantur, quæ cæter
piuntur. Item ſingulis collegiis ſæpe coire licet, vniu
non licet.

Id autẽ cõmũne eſt, nõ modo collegiorũ omni
eorporũ, ſed etiã vniuerſitatis, q̃ ſunt cœtus in Re
ca iure ſociati, id eſt, ſummi principis beneficio & cõ
ſu, ſine quib. corporũ & collegiorũ ius ac nomen
tunt: ac ꝓpterea in definiendo collegio, legitimã d
conſociationem, quod non ſolum ad coeundi pote
tem, verumetiam ad locum, vbi coire debeat, ad t
quoque modo, & quæ in collegio tractare licet. V
lu

PAGINATION INCORRECT

bona autem *consociationis* eo pertinet, vt sit aliquid collegarum omniũ inter ipsos commune; aut si nihil commune fuerit, nec collegium quidem sit, satis est conuentum esse communem, procuratorem aut auctorem cõmunem, ac beneficia collegio tributa collegarum omnium communia; nec tamen ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non sa- [a] *Bartol. in tit. de colleg. Accurs. in l. 1. quod cuiusque vniuersitas.*
tis apte definiunt [a], qui *collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatẽ, qui bona pecuniamve in commune quarant*: quæ ipsa quidem omnium bonorum, & conuictus societas est, collegium tamen non est; contra vero collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune; dum tamen lege principis ve concessũ tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibusve de rebus inter se agãt: vt sunt collegia opificum. Quædam tamen ea quæ diximus habẽt fere inter se communia, vt ea quæ religionis [b] causa simul sociata videmus. [b] *l. 1. § sed religionis. l. 1. de sacrosan. C. l. vl. de iurisd. C. l. collegium. de hared. instit.*

Collegarũ autem numerum definire nihil necesse est, modo ne sint pauciores tribus, alioq collegiũ non [c] fit. Quare nec Cẽsorũ, nec itẽ Cõsulum collegiũ dicebatur, vt Prætorũ, Tribunorum, & Quæstorũ. Collegas autẽ, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarũ vnus in singulos, non tamen in vniuersos habeat coertionẽ, vt nostri pontifices, & qui ab Hebræis detorta voce *abbates*, Latinis *principes collegii* dicuntur. Quod si vniuersos coercendi [d] habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasium, si modo consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, *collegium* dici non potest; quia Pontificis summa est, non tantũ in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necisque potestas; aut si iure non habeat, re ipsa habere videtur. [c] *l. Neratius de verbor. signif.*

An collegæ princeps sit collega.

Quæri tamen video, & quæsitum est à doctis, *an Pontificum cœtu sacerdotum, Abbasve, collegarum nomine ac iure censeatur*: & adhuc sub iudice lis est. Ego vero quæstio-

nem ea quam dixi ratione terminari oportere existimo, scilicet collegam esse Pontificem, collegiive principem, etiamsi coercendi singulos ius habet, dum tamē nullam in vniuersos habeat potestatem: sed in sententia ferenda suffragio collegatum vincatur. Quamobrem errore laburtur [a], qui collegas ipsos collegium à philosophis appellari putant; qui enim tam inepte philosopharetur, vidi neminem: collegii autem verbo ius significatur, & in vno [b] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipsa collegii consistere possunt. At ne omnib. quidem collegiis morte exstinctis bona [c] fisco vindicantur, nisi lege lata ius habendi collegii sublatum sit: nullum autem collegio beneficium maius tribui potest, quam vt ei legari testamēto [d] possit. Cœtus vero iure prohibiti, collegia non sunt, nec quicquam iis testamēto relinqui potest, tametsi singulis collegiis legari [e] possit. Ego vero necessarium duco ad illicitos cœtus & collegia coercenda, lege prohibendum, non modo vniuersis, sed etiam singulis quasi collegis legata relinqui.

Cum autem collegium sine ærario consistere posse diximus, illud etiam intelligendum est, collegium ea lege creari posse, ne ei donatione testamentove quicquam relinquatur. Primus quidem [f] Antoninus collegiis omnibus legata donationesve fieri permisit, præterquam collegiis Iudæorum, quibus tamen religionis causa coire, & synagogas habere [g] licuit. Nam Octauianus Augustus [h] Præsides prouinciarum, & Norbanus proconsul Ephesiorum magistratus interdicto vetuit Iudæorum cœtus & collegia perturbare, aut quo minus religionis causa publice coirent, prohibere. Quinetiam Augustus sacrificium diurnum ac perpetuum Hierosolymis tauro, hirco & ariete, pro sua Reipublicæ salute fieri iussit; ac diurnis largitionibus Iudæorum [i] inuitati opem tulit. Ac tametsi senatorium collegium maximum, maximeq; Reipublicæ necessariū sit, si quidem senatui legaretur, peti non aliter potest, quam si senatui legari permittatur. Nam cum senatui Romano

[a] Bart. in Laut facta. de panis.
[b] Innocent. in c. 2. de operis noui. Alexan. consil. 74. li. 4. c. contra, & ca. dilect. de exces. t. prælat.
[c] l. 90. §. 1. l. 114. §. qui ab ab intestato. de legat. 1. l. 50 de manumissis testa. l. 6 §. est fisco. ad Trebell. l. 6. §. certe. si quis omissa causa l. 1. §. 1. l. vlt. de successor. edict. l. 41. de iure fisci l. 11. de vsucap. l. 19. de perpetuis & tēporal. l. 20. de inoffic. testam. C. l. 22. de appel. & cap. cum dilecti. de rescrip. l. vlt. de collegiis.
[d] l. senatus. de rebus. dubiis. l. omnib. ad Trebel. ff.
[e] l. cum senatus. de reb. dub. f l. 1. de iud. C. g toto tit. de studiis. C.
[h] Philo in legatione ad Caligulam.
[i] Philo in orat. ad Caligu.

grum esset à Russio Cæpione, ea lege vt iis tantum caperet liceret, qui in senatum venirent; hæredes Cæpionis senatu legatum petente deberi negarunt: ac pro hæredibus contra senatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus a scribit. a in Domitiano.

De collegiorũ definitione satis, de potestate dicam. Ea v. cuiusque collegii legib. ac rescriptis terminari consueuit; quare nihil de singulis, sed vniuerso iure disputãdum est. Præcipua Reipublicę collegia sunt magistratuũ ac iudicum; quia nõ modo collegas singulos, ac minorẽ totius collegii partem, sed cætera quoque religiosorum ac opificiũ collegia, ꝓ iure suæ potestatis moderantur & coercẽt. Atq; hoc maxime collegia magistratuũ à cæteris differunt, quod hæc communia tantum negotia cuiusq; collegii procurant, illa v. tum sua, tum aliena, ac potiꝰ aliorum quam sua causa sunt constituta. Sed quemadmodum sapientem sibi primum, deinde cæteris sapere, ac iudicem de seipso prius, quam de cæteris iuste iudicare, necesse est: sic n. eleganter Hebręi caritatem à seipso quẽque prius auspicari oportere putant, id est, efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum est vt suum cuique tribuatur; quę potissima iustitiæ totius pars est. Non aliter collegia magistratuum ac iudicum recte & ordine ius sibi ipsis, tum singulis, tum vniuersis prius dicere necesse est, quam quid de cæteris statuant.

Dubitari tamen possit, an collegia magistratuũ ac iudicum, ab aliis quam à seipsis iudicari præstabilius sit? quæ dubitandi argumenta sint in vtramque partem, suo loco explicabuntur: sed vt breuitati studeamus, si collegium ex ignaris aut vitiosis hominibus cõflatum sit, aut superiorum magistratuum imperio coerceri possit, de hoc superiores magistratus; de illo, quod alterius collegii potestate coerceri non potest, principem ipsum iudicare oportet. Si collegarũ virtus ac prudentia ea sit, vt minime de vniuersis dubitari, tamersi de singulis possit, præstat collegio iudicium collegarum singulorum, quam aliis committi; quia habent sua quæque collegia,

quædam arcana, cæteris nec percepta, nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis communicari nó patiuntur; deinde collegarum inter ipsos beneuolentia ac dignitas mutuis iudicãdi officiis alitur ac sustentatur. Eam ob causam potissimum Adrianus [a] Senatores à senatu iudicari voluit. Item mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodius visum est; eoque iure, quod ab Italis expressimus: magna bonorum omnium consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia, quæque religionis causa sunt cõstituta, tametsi iurisdictione ac imperio vacant; coercendi tamen ac modice, vel potius intra modum castigandi, ius habent, seu mulcta, ac verberibus, seu carcere, pro vt legibus ac institutis cuiusque collegii cauetur. Nam lege [b] Aquilia tenetur qui seruum acerbius castigat; & Cornelia de sicariis, qui fraude occidit; quanto magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informare debuisset? Atque in eo quidem Lacedæmonii grauiter peccabant, quod in ara Dianæ pueros æque ac puberes tanta verberum atrocitate cædebant, vt interdum animam [c] efflarent; quia ne gemitus quidem aut suspiria ducere licebat; ne cæsi mollius se gessisse viderentur. Ac tametsi Fridericus [d] II. Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in homines de schola dederit, ac gymnasiarchæ in suos habeãt, vti semper more maiorum habuerunt, verberum coertionem; id tamen pertinet ad leuia peccata; non ad eam, quam magistrat[e] in priuatos habent, iurisdictionem, vt plerique [e] opinantur. Nec vero Imperator Germanorum, aut Pontifex Romanus, eam potestatem, præterquam in suos, principibus collegiis aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius quidem Romanorum Pontifex; eo rescripto, quo quidem Vrbani V. & Innocentii VI. rescripta Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno capite excepit, vt *si scholastica homo scelus admiserit, Pontificis Parisiorum sit cognitio*; altero capite *pro debito quemquam nec li prohibuit.* Sed nostri Reges ac magistratus, Pontificiis legibus [f] non

[a] *Dio, in Adriano.*

[b] *l. 1. §. vl. ad l. Aquil. l. item quæritur. §. iii. locati. l. 1. de emend. C.*

[c] *Plutarch. in Lycurgo.*

[d] *authent. habita. ne filius pro patre. C.*

[e] *Bald. Salyc. Castrens. Bart.*

[f]

non teneri sæpe declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis causa constituta sunt, grauioribus legib[9], & pœnis aliquanto atrocioribus, quam cætera obliganntur.

Ac propterea [a] patria potestate soluti sunt, qui sese deuouerunt; tametsi ab ea sententia plerique [b] discrepant: ego vero, si quid sentiã exquiratur, sic statuo; patriæ potestatis vim ac decus deuotionibus filiorum minui non posse, cum natura legum humanarum norma sit; lex autem naturæ liberos parentum obsequiis arctissimo vinculo constrinxit, qua seipsos eripere ac liberare nõ aliter possunt, quam emancipatione legitima; aut si parentes tericentia quadam, voris liberorum conceptis, quibus obsistere poterant, acquieuisse videantur; quæ tamen assensio liberos à cultu parentum non excusat, tametsi liberi deuoti collegiorum [c] filii, quibus [d] etiam collegia hæreditario iure succedebant, seruili [e] conditione censeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificii religionib. collegiorum deuotos ab omni [f] Pontificum coertione liberos esse tradunt; idque rebus in curia Parisiorum [g] sæpe iudicatis confirmatum memini.

Quare qui monasticum vitæ genus profitentur, de iis quæ ante concepta vota gesserunt [h] accusari non possunt; quidem interpretandum est de peccatis leuioribus, ne religionis specie scelerum ac flagitiorum impunitas ac latebræ quærantur; sed ne sequatur impunitas, magistratuum est prouidere, & lege diuina iubente sicarios ab altaribus sacris auellere ac trucidare; vt non ita pridem apud Tolosates è monasterio ad extremum supplicium duo Deauratæ [i] monachi contumeliosissime tracti sunt,

a Autor. in l. si ex causa. §. Papin. de minor. sequitur Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in Authẽt. ingressi. de sacrosanct. Eccles. C. Albertus in n. 12. aut. opinionem esse doctorũ. & Archi. in can. vñ. de catus. 12. q. 1. & gl. quã sequuntur Panorm. & Fel. Guid. Pap. singul 26. Bart. & Cuneus in l. patre furioso. de his qui sunt sui. Dynus in l. ergo. de acquir. rer. dom. Boer. decis. 121. Alex. in l. sub conditione. de liberis & posthu.

b Bal. inconsiderater in l. vlt. §. 1. de bo. qua li. &. And. in c. vl. de iudic. lib. 6. arg. l. vl. § si autem. de bonis qua liberis. C. Spec. in titu. de statu monach. ver. 12. Iacob. Burtigal. in Authent. si qua mulier. & ibi Bald. de sacrosanct. Eccles. Angel. in l. sub cõdit. de li. & posthu.

c Alex. in d. l. sub condit. de liberis & posthu. d Bart. in auth. si qua mulier. de sacrosanct. Bal. in l. cum adoptauit. de adopt. Angel. Bar. Paul. Alex. in l. sub conditione, & in l. apud hostes. de suis & legit. C. Cassan. consil. 293. lib. 1. Anchoran. in c. de catero. de testib. Stephan. Bertrand. consil. 66. lib. 3 cons. 136. cod. lib. Iason in l. qui se. unde lib. Cod. e Bald. in l. 1. nu. 42. qui admitti. C. Innocent. in c. cum olim, nu. 4. de spond. Iason in l. 1. nu. 42. de vulgar. & in l. cum fundus §. 1. nu. 17 si certum. Ludo. Roman. in l. qui habuit. in c. 6a qua. c. singulis. de statu regul. Decis. Capel Tolosan. 309. Guid. Pap. decis. Delphin. 50 h. can. admittere. 25. q. 2. c. p scripturæ de voto. Bart. in Auth. ingressi. nu. 34. Panor. in ca. cum in c. ecclesiarum § fin. ordin. i Anno 1560 mense Iunio

quod monasterii principem, cuius coertionem ferre nō poterant, crudelissime occidissent. Ita quoque nihil prohibet Abbatem in ius à monachis [a] vocari, non tantum si de priuato, sed etiam si de publico iudicio quæratur; quinetiam ab eis sententia liberam prouocationem habere, sæpe iudicauit curia Parisiorum, idque fieri posse non impetrata venia, testis est Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus iudicatis decreuit curia Burdegalensis [b]. Quod si collega decreto collegii mulcta grauiore puniatur, aut à collegio arceatur, iudicis ordinarii cognitio erit, Tametsi veteri iure collegam decreto collegarum à collegio prohibere potuisse, docet M. Tullius [c] his verbis; *Mercuriales & Capitolini M. Furium, hominem nequam, equitem Romanum de collegio eiecerunt.* & Plutarchus [d] Lacedæmonios scribit collegam de cœtu collegarum deturbare potuisse, quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, quę religionum causa constituta sunt, licere [e] scribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum; non tamen verberibus cædere, aut vinculis constringere, aut atrociore pœna coercere; vt quidem Parisiorum [f] curia sæpe iudicauit.

Sed quęri potest, an collegii decreto caueri possit, ne quis collegarum alibi, quam apud collegium, si lis ei cum collega, iudicium constitui patiatur; & si quidem ita decretum sit, an qui legi non paruit, sed collegam in ius vocauit, pœna decreto comprehensa teneatur. Scæuola [g] decretum valere, ac pœnam commissam peti posse statuit. Ego vero, si de crimine publico ve iudicio quæratur, decreto locum non [h] esse iudico: atne in priuatis quidem iudiciis, nisi omnium collegarum assensione decretum illud factum sit, perinde vt in receptis arbitris, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeo in omni cœtu ac societate, id quid ad omnes seorsum a communione pertinet, id singulorum [i] assensione ac voluntate fiat oportet: sin ea res vniuersorum sit, maximam omnium partem consensisse præbuisse satis est, dum nihil fiat contra leges [k] eius, qui colle-

[a] *Arg. l. 1. de precib. imperat. offer. C. Innocent. in cap. infinuante. qui clerici vel vouent. c. monachi, de statu monach.*

[b] *Anno 1544. Decemb. 15.*

[c] *ad Q. fratrem lib. 2 epist. 7.*

[d] *in Lycurgo.*

[e] *in ea. cum cōtingat. co. 9. de foro competenti. & prag. de conuēt. §. quod si. ghisi. in ver pertinet not. 31 ca. quanto. de offic. ordi.*

[f] *Anno 1514. Oct. 15 & 1530.*

[g] *l. vl. de decretis ab ordine.*

[h] *l. non distinguamus. §. Iulianus. de rec. prīs arb.*

[i] *ea. de electa. de exces. prælatorū. l. per fundum. rusticorū. prad. & §. religiosum, de rerū diuisio.*

[k] *l. vlt. de collegiis.*

collegii creator est, quasque princeps Imperio suo valere iussit: licet igitur collegio acvniuersitati saluis legibus ad eum quem dixi modum, decreta facere, quæ omnes collegas seorsum, ac minorem collegarum partem collectim teneant [a], dum tamen duæ collegii partes decreto cõsentiant: maiorem vero omnium collegarum partem collectim obligare non possint; multo minus vniuersos: vti nec princeps [b] suis legibus, nec testator [c] testamento, nec priuati suis pactis, à quibus communi consensu discedere [d] possunt; nec quicquam est tam rationi ac naturæ consentaneum, quam quo quidq; modo fiat, eodem dissolui [e].

[a] l. 3. & 4 quod cuiusque vniuersit.

[b] l. princeps. de legib. l. à Tit. §. nulla. de verb. obligat.

[c] l. si quis. in princip. de legat. 3.

[d] l. ab omnibus. de pactis.

[e] l. nihil tam naturale. de regul.

Sed dubitari possit, *an quæ omnium consensione ac voluntate pro collegio decreta sunt, maxima pars omnium, aut etiam collegii duæ partes antiquare possint*? ego si de iure vniuersorum quæratur, posse non dubito [f]; sin de iure singulorum seorsum agatur, singulos assentiri oportere. Quamobrẽ si Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines distribuãtur, nihil à duobus ordinibus decerni potest, quo vni ex tribus incommodum inferatur, si res ad singulos ordines seorsum ptiner. Qua quidem ratione duos Francorum ordines vt sententiã mutarent, perfeci. Nam cum essem prouinciæ Veromãduorum legatus Blœsas missus, quo Henricus III. Rex vniuersæ Galliæ conuentus habebat [g], quæstio grauis est inter ordines obortа, *an aquius melius q; esset rogationes populi rũ principe diiudicari à triginta sex viris, quos ordines singuli suffragio creassent, quam ab ipso principe ac senatu.* Iam ordo sacer ac nobilitas non solum ita decreuerant, sed etiam magnam nostrorũ partem ereptis seorsum suffragiis, & maxima præmiorum proposita spe in suam sententiam pertraxerant. Ego ambitiosorum hominum consilia subodoratus, amplius deliberandum esse respondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuersis non potuerant, à paucissimis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturius agitata, sine mandato singulari à nobis id fieri posse negaui: nec si mandatum à populo haberemus,

[f] Innocent. in ca. huiusmodi. de maioritate & obedient. Ludo. Rom. in tit. de arbitris. col. 15.

[g] Anno 1577. Nouembri.

sine

sine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri posse docui: & in meam sententiam collegas pertraxi; qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines à proposita susceptaque sententia dimouerem. Sed cum Archiepiscopus Lugdunensis sacri collegii princeps, acerrime obsisteret, ergo more maiorum, & exemplis eorum quæ in comitiis Aureliorum gesta fuerant, legibusque imperii, ac moribus Hispanorum, & Anglorum æq; ac Francorum, docui nihil à duob. ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, statui posse: deinde rationibus & argumentis propositis cur id pernitiosum videretur, perfeci, vt cæteri ordines sententiam mutarent: q̃ tamen si non mutassent, nihil quod stabile ac firmum esset, nostro collegio dissentiente, decernere potuissent. Princeps re intellecta, me ordines arbitrio meo moderari dixit; idq; coram Ruzęo Andium Pontifice, dolorẽ quem ex eo ceperat dissimulante. At si res ea quæ in deliberationem cadit, collegas singulos seorsum à communitate non afficit, sed vniuersos tantum; de ea decerni potest à maxima collegarum parte: id quod ab vniuersis & singulis antea decretum fuerit, cæteris dissentientibus abrogari possit, etiamsi exceptum esset, ne decretum aliter antiquaretur, quam si omnes id probarent: quia semper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem suffragio vincant, saluis, vt sæpe dixi, ac dicendum sæpius est, Reipublicæ legibus, & collegii cuiusque institutis.

Quamobrem fallunt[a] q̃ putant id à potissima collegii parte antiquari non posse, q̃ omnium collegarum consensione decretum est; quod quidem si probabile sit, illud quoque probandum erit, vnum scilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere posse, cuius seorsum à cæteris nihil interest. Iam vero lege[b] quæ de collegiis & corporibus lata est, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, singulos teneat; maiorem vero partem terminarunt, cum duę[c] partes ad summum, cæteris sine præsentibus, siue etiam absentibus, simul conspirant: neque

a *Tan. ita sentit in ca. constitutus de appell. glos in ca. si cui de elect. lib. 6.*

b *l. quod maior. ad municipale. l. 3. & nominatim de decurio. & l. vbi de tutor. l. 3. de decretis.*

c *l. 3. l. 4. Item. quod cuiusque vniuers. Bart. Angel. Castrēs ibid. Ant. Tabor. in ca. postulato. de rescript. & l. 2 de praediis eccliasticis.*

neque enim adesse omnes oportet, vt decreta rata sunt, dum tamen omnes vna cogantur. In iis vero quæ pondus habent ac momentum, non satis est omnes vocari, sed etiam duas ad summum partes adesse, tametsi nõ omnes consentiant, nisi lege caueatur, duas partes in eadem suffragia consentire oportere, [a] quod iudiciariis legibus Ludouici XII. regis Francorum cauetur, vt *iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare possint*: nam in publicis pares sententiæ reum liberant, qui tamen damnatur, si vel vnius suffragio maior pars vincat minorem: sic etiam Gregorii X. Pontificis Romani decreto, duas collegii Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Pontifex futurus sit. Interdum etiam necesse est omnes collegas vnũ & idem sentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem sentire oportuit, aut aperte dissentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum esset: tunc decreto hæc verba inserebantur, PRO COLLEGIO; qua de re superius dictum est. Si nulla lege id caueatur, maior pars suffragio potior erit: sed eum quem diximus collegarum consensum in ipso collegio fieri necesse est: alioqui [b] nihil proficit collegas omnes seorsum consentire etiam apud acta; nec vero sibi vllum incommodum eiusmodi consensu creare possunt. neque enim pro collegio [c] fit, quod collegæ seorsum faciunt. Plus ergo potuerũt duæ partes collegarum coactæ simul, quam omnes collegæ seorsum consentientes.

Hic tamen quæritur; Ecquis collegas conuocabit? plerique [d] putant seniorem id suo iure facturũ; sed quoniam imperium recusantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coercere potest, inanis vocatio futura est, nisi sponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæsaris Consulatu haberi potuit, Cæsare maiore magistratu vetante, vt superius dictum est. Aliorum [e] alia sententia

a *ca. fi. ea. de concess. prab. ea. quod sicut, de electio. Panor. in capit. bona. eod. Felin. in cap. cum omnes, de constitut.*

b *Panormitanus Felin. Anton. Butr. in d. cap. cum omnes, de constitut.*

c *Accurs. in l. sicut. quod cuiusque vniuersit. Bart. in leg. ami facta. de pœnis. Panormi. in cap. gratum, de postul. prælat.*

d *Innocent. in cap. 1. de maiorit. Panor. Imol. Butrio in cap. cum nobis olim. de elect. Bartol. in l. 1. de albo scribendo. Panor. in cap. quæsuit, de iis quæ fiunt a maiore parte. Bald. in l. 1. de fide instrum. & in l. obsecro. de decurio. Cod. Ludo Roman. in l. si vero §. de vsur. faciens. 24. solut. Trebel. Bald. in cap. col. 6. de iudic. Tiraquel. in tractatu primigen. num. 116 & 117.*

here matrim. Cardinalis in ea liert, de elect. Imol. in cap. cum omnes, de constit. & in l. 1. §. suis quæsit.

e Panor. sui oblitus, in cap. cum omnes, de constit.

est, vt scilicet duæ collegarum partes cæteros pro iure suæ potestatis cogant; sed quis duas partes collegarũ vocare possit, omittunt, quanquam satis est, duas partes ad decernendum [a] adesse. More tamen à maiorib. accepto, qui ætate superiores sunt, cæteros elicere solẽt ministerio seruorum, aut campanæ sonitu, vel tuba, more Græcis quondam ac Romanis vsitato: quum magistratuum edicta Cornicularius κήρυγμα, deinde clara voce promulgaret: edictum autem in singulos ciues conceptum erat, quia vniuersis imperari nõ poterat. Qui non paruisset edicto, hunc magistratus pignoribus captis; interdum etiam ruina domus cogebat: vt M. Antonius Consul Ciceroni, nisi in Senatum vocatus veniret, domum eius euersurum se minatus est: Res igitur difficultate caret, si is qui collegas vocat, imperium habet. Sed si collegium à magistratu deseritur, aut magistratu non vacat, sed collegas vocari nolit, debet is, cuius interest, magistrat[9] [b] imperio ac potestate id efficere, eoq; iure vtimur. Potest tamen maior pars collegarum simul singulos, nisi vocati adsint recepto vocandi more, fructuum & commodorũ parte mulctare, dum tamen id moderate fiat, si decretum fuerit. Tametsi enim collegiis omnib. & corporibus licet decreta, saluis tei cuiusque publicæ legibus ac statutis facere, & quantacunq; pœna pecuniaria plectere, vt iuris vtriusq; [c] interpretes sentiunt: id tamen vsu receptum est, vt in eo genere grauiter mulctare nõ liceat. Absurdum est autem, leges aut decreta facere, nulla subiecta pœna, cuiusmodi decreta fieri à collegio posse tradunt [d], nisi is qui legem iubet, peccãtes arbitratu suo punire possit. Quod autem diximus vniuersitatem aut collegium legitimũ decreta saluis legibus facere posse, etiam eo pertinet, ne in deliberationem collegii veniant ea, de quibus non modo decernendi, sed etiam deliberandi potestas legibus est adempta, ne pœna committatur quæ aduersus illicita [e] collegia decerni consueuit: sed de reb. tantũ ad collegiũ [f] pertinentib. deliberare fas est.

Atque hæc de iure ac potestate collegiorum & cor-

porum:

[a] l. 2. & 4. quod cuiusque vniuersitat.

[b] Glos. in cap. si duobus, de concess. prabenda. [c] l. vlt. de collegiat. l. ob. de decretis ab ordine. Panor. in cap. cum omnes, de const. & in ca. nuper. de decimis. Bal. in d. cap. cum omnes. [d] Panor. in ca. qua in ecclesiarum, de const. Angel. cons. 267. Bar. in l. omnes populi, in 3. col. hoc. & 24. q. 2. Innocent. in cap. cum accessissent, de cõst. Io. Andr. in ca. cum omnes de const. Anchoran. in cap. licet causam, de probat. [e] l. sub prætextu, de extraord. crimin. l. semper. §. quibusdam, de iure immunit. Barthol. & Accurs. in leg. 2. qua sit longa consuetudo.

porum: nunc de ratione pœnarum ab iis exigendarũ dicamus. Quãquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exsistit; at neq; collegium, neq; vniuersitas peccare potest, imo ne consentire [a] quidem, aut dolo malo [b] quid agere, ac propterea nulla doli mali actio esse potest aduersus collegium, aut vniuersitatem; etiãsi collegæ omnes, aut singuli ciues eiusdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines seorsum ac singulatim consensum præbuerint; quod tamen fieri non potest, quia nec impuberum, nec furiosorum vllus est consensus: sed quoniam ea quæ à maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta gesta fuerunt, ab omnibus geri videntur, idcirco de collegiis & corporibus pœnę sumuntur; ius coeundi eripitur; beneficia adimuntur; mulctæ indicuntur, si modo peccatum est, collegis omnibus: aut potissima collegarũ, aut etiam ciuiũ parte, concionis aut cœtus habendi causa simul collecta; vt quidem iudicauit curia Parisiorum [c]. Quod si pœnæ grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendę sint, ab iis tantum exigi oportet, quisceteris participes & conscii fuerunt [d]: eum etiam in priuatis delictis, quæ à pluribus peccantur, ea tantum actione in singulos & in solidum vindicantur, ita jvt vnius solutione cæteri liberentur: si tamen vnus aliorum conspiratione & consensu peccauit, omnes tenentur in solidum; nec vnius solutione [e] cæteri liberantur. ¶ Hic v. absurdũ videri possit, magnã collegatũ aut ciuiũ eiusdẽ vniuersitatis partẽ innoxiã cẽseri, ac nihilomin⁹ vniuersos multari. Quid facias? cũ etiam in decimandis legionib. fortissimus quisq; sortiatur [f], ac pro ignauissimo puniatur. eo quidẽ argumẽto vs⁹ est Cassi⁹ Senator, cũ Senatusconsultũ Silanianũ persuadere senatui vellet, & seruos quadringẽtos innocẽtes, ob vni⁹ q latebat culpã, capitis dãnari. *Omne*, inquit, *magnũ exemplũ habet aliquid ex iniquo, q̃ publica vtilitate compensatur.* Non videtur tamen, dicet aliquis, ex absurdis absurdũ iure concludi. Ego vero nihil iustius aut melius fieri posse puto, quã pluribus propositis incommodis, grauissima quæq; declinare; eoque magis

[a] *l. 3. §. 1. de acquirenda poss. l. 1. de liberi. vniuersitatis.*
[b] *l. fid ax dolo. §. 1. de dolo. Innocent. in cap. grauẽ. de sponsal. exsommunic. Angel. & Castrens. in d. §. 1.*
[c] *pro ciuitate Corbilonensi l. semper §. 2. quod vi. l. aliud. de regul. & l. aut fallã. de pœnis. & ibi Bar. & Tanor. in c. gradum. de postul. prælat.*
[d] *l. semper. §. quod vi.*
[e] *Quis modus in pœnis collegiorum & corporum exigendis esse debeat.*
[f] *Tarinus scribit, lib. 2.*

magis si de sceleribus quæratur, quæ inulta esse non oportet. Nam si à pluribus quisquam cæsus: aut violatus sit, [a] omnes in solidum tenentur, tametsi vnius ictu occisus sit: quod si apparet quis occiderit, ac sine coniuratione aliorum id factum sit, solus ille tenetur: si non apparet cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes quidem à pœna corporis liberantur [b], pecunia tamen mulctantur. Nihil autem ad verum & iustum eliciendum efficacius est quam quod admittitur, vt absurdion & iniustiora declinare possimus: nam si plures traben alienam extulerunt, nemo furti tenetur, si verborum subtilitati hæreamus. Hic non agitur de oppidorum & vrbium direptione, de ciuium internecione, quæ ab hostibus inferuntur; in quibus quo quisque fere innocentius se gessit, eo patitur acerbiora; sed quid principi in suos à se deficientes statuere debeat, quæritur. Romani quidem, vt cæteras gentes æquitate ac iustitia superarint, non tamen semper eam quam diximus iuris & æquitatis disciplinam secuti videntur; sed interdum ciuitates ac ciues non modo vniuersos, verum etiam singulos plectere non dubitarunt; acerbius tamen in auctores, quam in cæteros animaduertendum esse putarunt. Argumento sit illud: *Valerius Leuinus*, inquit Liuius [c], *Agrigento capto, qui capita rerum erant, virgis cæsos securi percussit, cæteros prædamque vendidit*. Idem alibi; *Quoniam*, inquit, *defectionis auctores meritas pœnas à diis immortalibus & à vobis habent P. C. quid placet de innoxia multitudine fieri? Tandem ignotum est illis & ciuitas data*. Consul vero Fuluius, cum Capuam quæ à Romanis defecerat, diuturna obsidione expugnauisset, octoginta senatores præter XXVII. qui venenum hauserant, securi percussit; trecentos præcipuæ nobilitatis, carcerum vinculis ac diuturno squalore necauit: cæteri ciues quasi seruitia, sub hasta venierunt. *Atella Calatiaque in deditionem accepta: ibi quoque in eos qui capita rerum erant, animaduersum*. Alter Consul Appius, ipso collega seuerior, etiam de sociis coniuratis quærendum censebat: sed Fu-

a *l. vulgaris. §. penul. de furtis. l. si plures, de iniuriis. l. ita vulneratus. ad l. Aquil.*

b *Liuius. Mela, §. si plures. vid. ea. sacris, de sepulturis.*

c *lib. 26.*

nius vetuit, ne Campanorum perfidia falso delati socii ad defectionem prouocarentur. Ex quibus perspicuum fit, qua seueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos censuerint, quamdiu stetit imperium populare. Imperatores vero Romani, partim venia & commiseratione, partim acerbitate suppliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Augusti factum, qui cum vrbem Tyana obsideret, iuratus ne canem quidem militares gladios euasurum, si vrbem expugnaret: Vrbe capta, cū ad crudelitatem illum improbi exacuerent, canes ad vnum mactari iussit. Eadem clementia Henricus V. Germanorum Imperator, Brixiam ferro ac flamma delendam esse iudicio constituto decreuerat [b]: expugnata vrbe ciuibus pepercit, ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atque in eo Dei optimi maximi bonitatem secuti sunt, qui non modo bonos cum improbis perire noluit; verumetiam ciuitatibus ac sceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregię virtutis ciues, parcendum esse iudicauit. [c]

[a] *Vopiscus in Aurelian.*

[b] *Bartol. in L. a vt facil. de panis.*

[c] *vt de Sodoma.*

At vero Antoninus Caracalla, vt contumeliam sibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlciscereturquod in illum dicteria iacerent, præsidia militū & cohortes Prętorianas plebi ludos spectanti commisit; deinde data tessera pene innumerabiles promiscuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vti quisq; obuius fuisset, trucidari iussit. Quid ꝙ antea Hierosolymis quoq; exsequi mandarat. In vrbe vero Thessalonica Theodosius magnus septē circiter ciuiū millia occidi mandauit, vt quæstorum ac magistratuū aliquot cæsorum mortem vlciscereturNon tanta crudelitate quidem, sed grauiore contumelia Xerxes rex Persarum, qui vrbis quæ postea ab euētu *Rhinocorura* dici cœpit, ciuibus omnibus nares amputari iussit. Omnium tamen crudelitates Sylla superauit, qui præter septuaginta ciuium Romanorum à se occisorum millia, etiam vrbis Prænestę ciues omnes supplicio affecit, præter vnum hospitem; qui cum cęteris mori maluit, q̄ patrię suę certissimo

tissimo parricidæ vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vsus Philippus II. Rex Macedonum, Romanis seruire ac tributa pendere coactus est.

Sunt tamen ac fuerunt seculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quam seruire maluerunt. Ac maiorum nostrorum ætate Pisani; cum Florentinorum imperia, tametsi iusta, ferre nō possent, ab iisdem defecerunt, Carolo VIII. Rege Francorum fauente, deinde Borgiæ impurissimi pōtificis Romani spurio seipsos dediderunt; qui cum eos deseruisset, primo Genuensium, post etiam Venetorum necquicquam patrocinium appetiuerunt; postremo diuturna obsidione fracti, in Florentinorum potestatem redierūt: à quibus tamen summa facilitate ac lenitate veniam consecuti sunt. At Ludouicus Niuernensium & Flandriæ Comes, cum Gādauos diutissime obsessos fame ac inopia ad deditionem compulisset, acerbissimas ac libero populo minime dignas conditiones proposuit, vt scilicet omnes laqueo in collū inserto ex vrbe supplices ad se venirent, postea decreturum se quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi desperationem adduxerunt, vt quinque circiter ciuium millib. armatis ex vrbe prodeūtibus, Comitis exercitus quadraginta millium hominū fusus sit ac prostratus: parta victoria cæteras Flandriæ vrbes præter Audenardam sui imperii finibus adiecerunt. Comes ipse fuga dilapsus imperium vna cum dignitate turpiter amisit. Tanta clade illata Gandaui multo quam antea arrogantiores, principum suorum nunquam deinceps imperia sponte pertulerunt. Tum enim intellectum est, nullos desperatis ciuib. in principem ferociores hostes reperiri, nec vllum bellū iustius videri quam quod necessarium sit. Necessarium fuisse planum est, ad deditioni turpissimæ mors immineret omnium crudelissima, & morte ipsa contumelia grauius ferenda: vtilla ætate libido principibus incesserat crudelitatem contumelia cumulare. Nam Fridericus II. Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cum summo de-

no dedecore iniuriam vlciſceretur, vrbem obſedit; expugnauit; diripuit; cædes ſtupris, ſtupra cædib. miſcuit; principes ſuppliciis omnibus ſubiecit; domos ac mœnia ſolo æquauit; cæteros qui furorem militū euaſerant, cō tumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorū atrocius; qui poſteaquā Pictauiū ferro flāmaque deleuiſſet, ꝙ ſuis opib. hoſtem fouerēt, ſolum exſecratione ſempiterna exarari iuſſit, ac ſale ſterilitatē cieri: ex quo *ſalſi Pictones* etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtrique, & qui ſubditorū defectionē inultā eſſe patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinē in fractos ciues & ſæpe innoxios explere pulcrum putant.

Sed laudabile ſit, in plectendis ciuibus ſuppliciorum acerbitatem lenitate temperare, eoque temperamento Rempublicam ſeruare, imitando Carolum, Ludouici IX. regis fratrem; qui poſtea regnum Neapolitanum adeptus eſt: is enim accepto imperio à rege, vt in Monſpelianos, qui regios quæſtores ac magiſtratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia ſolo exæquauit; ciuitati iura collegiorum & corporum eripuit: campanas ſuſtulit; ciues centū ac viginti aureorum millibus mulctauit. Sunt qui putāt, ſexcentos ſorte ductos ad ſupplicia tractos fuiſſe, quorum tertia pars incendio, totidem ſuſpēdio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicarum ac decretum fuerat ad terrorem; ſed princeps optimus innoxios exemit, cum cædes illa magiſtratuum nullo ſuſcepto conſilio, vel ciuium concione conuocata, ſed temeritate ac licētia plebis contigiſſet. Eadē lenitate Carolus vi. rex Francorum Pariſios rebellantes penitus exarmauit, ac auctoribus ſupplicio affectis ciuium vniuerſitatem graui mulcta coercuit.

Dem⁹ tamē, ciues omnes ſuſcepto cōſilio, re deliberata, ac populi totius ſuffragiis, & cōſpirantibus ſingulorū animis defeciſſe; nouum ſibi principem creauiſſe, ac ſcelus contumelia cumulauiſſe; non eſt tamen Principis, non dicam optimi, ſed ne prudentis quidem, de omnibus pœnas quas poſſit exigere, ne ſempiternam ſuæ

existimationi ac famæ, qua nihil principi carius esse de
bet contumeliam inurat: etiamsi hoc saluo Reipublic
statu, quod tamen difficilimum est, efficere possit. Sap
enter ergo T. Quinctius, cum legiones seditiose tumu
tuantes plectere salua Republica non posset, necmil
tes in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam p
fectus rogationem ad populum tulit; *Ne cui militu
fraudi esset secessio*: id summa Senatus populique Roma
voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Afric
nus pater seditionem exercitus ad Sucronem xxx. mil
tâm supplicio compescuit. Hic Liuius, *Certabatur*, i
quit, *vtrum in auctores tantum seditionis* xxx. *animaduer
tur, an plurium supplicio vindicanda defectio magis esset qua
seditio: vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pe
consisteret, ad multitudinis castigationem satis esse*. Scipio ver
in oratione ad milites, *Se*, inquit, *non secus quam viscera s
cantem sua, cum gemitu & lacrymis* xxx. *hominum capitis
expiasse octo millium noxam*. At cum Appius Consul, m
meritate dicam an arrogãtia maiore, exercitum tumu
tuantem coercere conaretur, Tribuni militum acce
turiones restiterunt, cum nihil periculosius esse diceret,
quam eos vi coercere velle, in quorum obsequio ac fi
imperii tota vis consisteret.

Ac si quidem nihil esset in pœna totius exercit
aut ciuium exigenda metuendum; id tamen in popu
laribus pœnis præcipue spectandum, *vt pœna quidem
ad paucos, metus ad omnes perueniat*, vt non minus de
serte quam prudenter est à Marco Tullio dictum. I
ne principem quidem, si fieri potest, pœnarum iudicem
ac multo minus spectatorem esse oportet, ne suorum
nimos vlla pœnarum aut vltionis acerbitate exaspe
quinetiam legatorum suorum ac magistratuum; tamen
iustam ac iudicibus necessariam seueritatem, leniore
quadam moderari æquius erit; imitantem Antiochu
magnum Asiæ regem, qui cum per Hermeam magist
militum de Seleuciæ ciuibus, qui à se defecerant, pœna
sumeret, Hermeas plurimos proscripsit, ac deportari

iura collegiorum ac vniuersitatis, cæteraque beneficia vrbi concessa dempsit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exsules reuocauit, ciuitati beneficia restituit, decima fere parte mulctæ[a] contentus. Sed exemplis nostrorum hominum libentius vtor. Henricus II. rex Francorum, Annam Mommorantium magistrum militum, rebellantes Aquitanos propter salarium vectigal, ac præcipue Burdegalenses castigare iusserat, ille cum iudicibus re communicata, publicas ædes in quibus ciues conuenerant, solo æquari; beneficia ab antiquis retro principibus vrbi concessa, lacerari; defectionis auctores capite plecti; exercitum omnibus stipendiis & commeatu sustentari, ac centum circiter aureorum millia fisco dependi iussit: rex abolitionem ciuitati ac beneficia, paucis quibusdam exceptis, restituit, mulctam etiam & exercitus stipendia indulsit. At Carolus V. Imperator, Gandauorum defectiones & iniurias suis maioribus illatas, vno vltus est & eodem iudicio, non tam crudeliter quam prudenter. Cum enim sua edicta publice lacerare prætorem vrbanum ciues coegissent, & legatos ad Franciscum I. regem Francorum misissent, vt patrocinium vrbis reciperet; eoque recusante cæteros ad defectionem inuitarent, Senatus Hispanorum vrbem solo æquari oportere decreuerat, ciuium bona in fiscum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi, in qua natus & educatus fuerat, pepercit, triginta defectionis auctores capite puniit; iura corporum & collegiorum omnia sustulit; ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit; arcem denique munitissimam pecunia ciuium construi ac præsidio militum firmari iussit: sententiam ipsius Imperatoris à Gandauis accepimus cũ Francisco Andium ac Belgarum Duci à cõsiliis essemus. Non ita multo post Franciscus ipse, qui Gandauorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob salarium vectigal rebellantes, orationis maiestate perterruit, ac pecunia mulctauit; supplicio tamen affecit neminem: quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati re-

[a] Polyb. lib. 4.

liquit: testatus, se non minorem sui vindicandi occ
sionem habuisse, quam Carolum V. suas tamen laude
ciuium salute quam exitio, & clementia quam crudeli
tate, cumulare maluisse.

His exemplis, ppositis, intelligitur quid de vniuersit
tis & collegiorū pœna statuendum sit: nam q lenitatem
affectant, iisdem ciuibus iterum atq; iterum rebellandi
materiā præbent; q̄ præcipue in republica principi cauē
dum est. Nemo prudenti⁹ Carolo V. in eo genere se ge
sisse videtur. Idē tamen q̄ seuerus in Gandauos exstitis
videtur, sum̄a lenitate in omnes ordines Hispanorū vs
est: cū nō modo ab se defecissent, verum etiam Calabri
Ducem regem creauissent, qui beneficium illud tam p
nitiosum repudiauit. Carol⁹ neminem ex tanta multitu
dine puniendum putauit. Prudenter ille quidem; quā
pe vniuersa Reipublicæ membra secare oportuisset. Et
si enim salutare est, putre membrum ad vniuersi corpo
ris salutē vrere ac secare: num̄ propterea si omnia mem
bra extabuerint, aut gangræna inficiantur, sectionibus
ac vstionibus vtendum? vetat maximus Hippocrates *de
speratis morbis inferre medicamenta*; eoq; minus si corpor
potissima præcipuaque membra tabes inuasit.

Quamobrem vt hanc q̄stionem concludamus, si vn
uersitatis consilio ac fraude peccatum est, res ea quæ
vniuersitatis, publicari debet; si nihil est quod publica
possit, pecuniæ mulcta irroganda est: sed ab iis tantu
exigenda, qui consilium opemve dederunt, cum ab vn
uersitate id fieri non possit: prioris quidem speciei *l. iubemus nullam, de sacrosanctis*. C. posterioris, *in l. n
magistratibus conueniend*. ff. si nocentes ab innoxiis
cerni nequeant, omnes pecunia puniendi sunt: *auth
de pace, iuramento*. pœna vero corporea non est exig
da, nisi à singulis & vniuersis grauiter peccatum sit, *
l. metum*, §. *animaduertendum, de eo quod metus*. Nec
vniuersi peccare videntur si vexilla sequantur, nisi
uersorum ac singulorum deliberatio antecedat: vt
Bart. definit, in *l. aut fasta, de pœnis*. sed vniuersitate

ctata sceleris conscios non eximit à pœna. ¶ His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas spectãt, restat vt videamus, an collegiis & corporib. Respublica vacare possit. Illud initio posuimus, homines hominum societatis appetentes vbiq; esse ac semper fuisse; paulatimq; ex familiari ac naturali societate in collegium, in corpus, in vniuersitatem, in ciuitatem deniq; coaluisse; & hæc quę videmus Imperia constituisse: quæ amicitia imprimis, ac mutua hominum inter ipsos caritate ac iustitia niti videmus; quæ ipsa sine societatibus stare nullo modò potuissent. Quamobrem qui dubitat, vtrum collegiis ac sodalitiis Respublica vacare possit, is mihi dubitare videtur, vtrum sine caritate & amicitia, sine qua ne mundus quidem ipse momento subsistat, Respublicæ stare possint; & cum seditiones à corporibus & collegiis in Rempublicã manare videant, ea ipsa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore fere semper ii peccant, qui leges enumeratione ac selectione malorum bonis prætermissis accusant inique.

Demus enim, id q̃ verum est, è collegiis ac sodalitiis peram institutis grauissimas in Rempublicam pestes serpere, & coniuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nã sæpe sodalitiorum ac religionũ specie, detestabiles ac impię superstitiones fouentur. Argumento sint vetera Bacchantium sodalitia, quæ ad religionis speciem quæsita, exsecrabiles ac nefarias vtriusque sexus libidines, & crudelissima parricidia tandiu texerunt, quoad aditis patefactis vrbem terrarũ dominam, ac Italiam totam odore teterrimo cõspurcarent. Quæ certissimis fuerunt cõperta & comprobata testimoniis. Ac propterea perpetuo Senatusconsulto Bacchanalia sublata fuere, eodemque momento lata lex est, *ne quis deinceps nocturna sacra fierent* [a]: id quod antea Damonax Athenienſis in Græcia efficere tentarat, cum diceret, *sacrificia nocturna sibi semper suspecta fuisse*. Prętar igitur, sacra, quæcunque tandem sint, in conspicua ciuium luce fieri, quã nocturnos cœtus religionis specie

[a] *Liuius li. 39.*

coire. Qua de re Cato Censor grauissimus testis; *Ab nullo genere*, inquit, *non summum periculum est, si cœtus & consilia, & secretas consultationes esse finas.* Sed eo minus caueri potest, cum falsa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectissime Flaminius Consul in oratione quâ habuit ad populum de tollendis Bacchanalib. *Nihil*, inquit, *in speciem fallacius prauæ religione: vbi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor.* Hæc ille.

Rara principio sodalitia quib. latebræ quæruntur, nec priusquam incrementum acceperint, sentiuntur; sed ad extremum prauis honorib. vnum in locum aggestis, rumor erumpens vniuersum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento sit quod ætate nostra, cum multa seditiosorum hominum concilia semper exstiterunt religionis specie quæsita: tum vero nulla magis pernitiosa colluuies citius erupit, quam Anabaptistarum, qui duce Leidano sartore vrbem Westphaliæ maximam, pulsis principib. sub imperium ac ditionem suam subiecerunt, nec nisi valido imperii Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagorei moderatius, qui sapientiæ studia professi, maximos quosque Græciæ ac Italiæ principes, in sui admirationem & imitationem conuerterãt; quorum opib. ac potentia freti, populares status ac tyrannides euertere vbique sunt conati, vt optimatum ac sapientum imperia stabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitiosi homines, qui seditione plebeiorum excitata, conuentus Pythagoreorum sedi flammaque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia exstiterunt[a].

[a] *Polyb. lib. 2. Dionys. ac Iudæor. Cæsiodorus lib. 5. ca. qui sit ordo 45. distinct. ea quæ to. cap. 3. & Ioseph. de bello Iud. lib. 6. & 28 q. 1. can. sepe vide ea filiu. and Ligust. num. 19.*

Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Christianæ principes, quum Iudæis cœtus & synagogas, quas olim Tyberius primum, deinde Claudius ac Domitianus vetuerant, habere ad cultus diuinos permiserunt[b]; sed ea lege, vt sacra publicè facerent. Idem iam Pharao rex Ægyptiorum vltione diuina perterritus Moysi permiserat; sed conditionem respuit[c] Moyses, cũ metuẽdum esse diceret, ne Iudæos peregrina & legi impro-

[b] *Cæsar. lib. 14. c. 16. Iosephus lib. 19. ca. 2. Suetonius in Claudio, & Dion lib. 67.*

[c] *Exod. 8. cap. 12.*

improbata religione vtentes Ægyptii lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficilima semper visa mihi est, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, seu publice, seu clam sacra fiant: quia plebs vbiq; religionibus deditissima, ritus à publica religione discrepantes ferre non nisi grauate potest; nec magistratuum imperiis, nec militari præsidio contineri, quo minus in furorem sæpius erumpat, non modo in tenues, verum etiam in potentissimos quosque. Thomam enim Imperatorem diuorum aras ac statuas euertentem, plebs irritata in ipso Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cum Francofurti ad Mœnum quatuor religiones ciuitas admisisset, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam; cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis dissidētes, pertulerunt: Helueticam vero quæ propius aberat à Lutherana, obortа seditione penitus vetuerunt. [a]

[a] anno 15 67. Maio mensi.

Minus id metuendum in antiquissima religione, quæ suo quodammodo iure possessionē tuetur suā, qualis est Iudæorum religio; à qua cæteræ, præter διαβολολατρείαν, origines duxisse videntur: quā propterea Chrysostomus *gentium matrem* appellat [b]: hāc enim principes tum pagani, tum Christiani, tū Ismaelitæ innumerabilibus seculis pertulerunt; eoque nomine aurum [c] coronarium exegerunt Imperatores Romani; vt nunc quoq; Germani, qui Imperatrici vectigal illud concedere solēt [d], vt religionis suæ cultu ac beneficiis quibusdam fruātur, quæ maxima sunt in Polonia, à Casimiro [e] Magno rege Poloniæ concessa, rogatu Hesteris cuiusdā Israelitidis fœminæ; qualia fuerūt olim à Rege Persarū huic genti [f] in gratiā alterius Hesteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquissima vetustas ac summa Iudæorum inopia, quibus nusquam terrarum prædia possidere licet, quo minus pro sua religione, proque libertate propugnare possint.

[b] tomo 2. pag. 907.

[c] l. 1. de auro coronario C.

[d] Martin. de Gazar. fol. 4. de princ.

[e] In corpsit. Polonor.

[f] Hester. c. vlt. ac penul.

Sed si tantus fuerit principum ac populorum in noua religione consensus, vt sine Reipublicæ exitio prohiberi non possit; sapientissimi quique Rerumpublicarum mo-

deratores in eo genere gubernatorem imitantur; qui eo, quo cupiat, pergere non possit, eo quo potest cursum dirigit, ac sæpe velificatione mutata, procellis ac tempestatibus obtemperat, ne, si portum tenere velit, naufragium patiatur. Ferenda igitur ea religio est quam sine Reipublicæ interitu auferre non possis. SALVS enim *Reipublicæ extrema lex esse debet.* Quamobrem Constans Imperator Arrianorum religiones & collegia pertulit; non quia tam illis quam Reipublicæ saluti faueret: ac Theodosius ipse pater καθολικώτατος, Arrianorũ religionem quam nulla vi exscindere potuisset, ferebat: post etiam Leo, vt omnes omnium religionum cœt⁹ inter se & cum Republica coniungeret, edictum ἑνωτικὸν, id est, *unionis* ac *tranquillitatis*, promulgari iussit: eius etiam exemplo Anastasius legem ἀμνησίας iussit, cõcionatores moderatos amplexatus.

Neq; tamen dubium est, quin princeps si velit, sectam exscindere possit, nisi Dei p̃potentis ope sustineatur: neque ad id efficiendũ armis opus est, modo princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius q̃ verbis ab ea religione quam exstingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiusmodi est, vt amet ea quę principes amplectuntur; earum vero rerum quæ mente percipiuntur, quo maiorem vim ad ea vetanda adhibueres, eo minus proficias. Quid autem pernitiosius, quam principem in subditos armari, & eos quos imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum sui facere, vinci possit à suis necne? Quod si principes qui plus sapere videntur, difficilime in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid sperãdum de iis principibus, qui rerum gerendarum vsum nullum habent? qui ab assentatoribus obsidentur? qui à calumniatorib. vrgentur? qui à furiosis impelluntur: quib. hoc vnum propositum est, vt sese aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio nascentis ecclesiæ, tam multa impudenter in Christianos scripta sunt, ad eorum cœt⁹ & concilia tollenda, vt, nisi exstarent, incredibilia videri possint. Testis est

Athena-

Athenagoras [a] orator: testis Tertullianus [b], testis Origenes contra Celsum: quorū scripta quædam exstant, quib. intelligitur, Christianis obiici consueuisse, *quod Athei essēt, quod omnia tollerēt numina Deorum, quod in sodalitiis ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestib. conceptos mactarent, iisq; vescerentur.* Id q̄ etiamnum Epiphanius de Gnosticis tradit; scilicet in mortario partus ex incestu natos, vitellis, farina, melle, & aromatis admistis, contundere ac pinsere, placentasque facere consueuisse, vt ex iis vescerentur, idq; sacramentum fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumniæ incredibiles viderentur, nisi maiorum nostrorū ætate aduersus *Templarios*, & non ita pridem in eos qui religionum sectas renouarunt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamen collegia Templariis in Gallia concessa [c], tandem Bonifacii VIII. decreto sublata fuerunt: ac magister ipse ordinis cum magna collegarum multitudine crudelissimis flammarum suppliciis absumtus esset; vt agrorum latifundia accusatorib. darētur: sed Germani scriptis prodiderunt, summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudæos Gallia [d] & Hispania pulsos legimus, quod pueros cruci configere dicerentur; ac fontes sanguine leprosorum labefactare; vt eorum bona fisco vindicarentur.

a *In apologia ad Antonin.*
b *In apologia pro Christianis.*
c *Bartol. in l. aut facta, de pœnis.*
d *sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Longo regibus, & ab Hispania sub Ferdinando vltimo, & Emanuele rege Portugalliæ.*

Vt igitur q̄stionē propositam definiam [e], collegia Rebuspublicis vtilia sint necne; nihil certe ad imperia popularia tuenda ac retinenda potenti [e] ac melius cogitari potuit vnquam: sed ad euertēdas tyrannides nihil collegiis accommodatius: nam quæ Respublicæ maxime inter se dissident, contrariis legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur; quod intelligant à ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probant, nec penitus tollenda putant; sed quæ Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex optimus opificum sodalitia & φρατρίας primus cōstituit,

e *Tarquinius Priscus.*

Tar-

a *Dionys. Halicarnass. lib. 6.*

Tarquinius Superbus[a] sustulit, ac populi conciones prohibuit; quinetiam senatum abolere constituit, nec morte senatorum quemquam substituendum putauit. Tarquiniis Vrbe pulsis, senatum trecentorum patrum conscribi placuit, & omnia collegia, conciliaq, opificum ac ciuium restitui. Cum vero plebs impotentius Tribunorum ope dominaretur, ac senat[9] sexcentos fere optimates ac principes ciuitatis caperet; collegia magna ex parte senatusconsulto [b] sublata; *nec multo post*, inquit Cicero, *non modo vetera rogatione Tribunitia [c] restituta, sed etiam innumerabilia alia noua conscripta fuere*: quod factum est à Claudio Tribunoplebis, vt qui grauiore se populo exhiberet, eiurata nobilitate, ac patritiorum ordine, hominis plebeio se adoptandum dedit. Cum autem Cæsar dictaturam oppressa Republica, arripuisset, collegia vetuit [d]; quæ postea Augustus pacata Republica restituit [e]. At Nero Imperator eadem [f] sustulit. Ex quo perspicitur eos qui tyrannidem affectant, cæt[9] ciuium ac societates exscindere velle: nam Dionysius Siciliæ tyrann[9], ne proximos quidem simul epulari patiebatur; sed quum à cœna redirent, spoliari iubebat [g]. Ita quoq; Nero vicos Vrbis noctu obsidebat, & obuios à cœna redeuntes ab amicis spoliare ac cædere consueuerat.

b *Asconius in Cornelianam. Salust. in orat. Porcii Latronis.*

c *Cicero in Pisonem & pro Sestio.*

d *Tranquill. in Iulio.*

e *Tranquill. in Augusto.*

f *Tacit. lib. 14.*

g *Plutarch.*

Regia tamen potestas optimis legib. ac institutis moderata, nihil corporibus & collegiis firmius aut stabilius habere potest. Nam si opibus, si pecuniis, si exercitu regi opus est, id omnium optime à collegiis & corporibus fieri solet. Quinetiam illi ipsi qui conuentus, quos Hispani *curias*, Angli *parlamenta* vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis, ad conuentus velut ad sacram anconam confugiunt, vt seipsos Remque publicam ab hostibus tueantur. Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis, de sanandis populis, de iubendis legibus, de statu conformãdo, quam apud principem, in senatu, coram populo agi potest? Illic querelæ tenuium, illic potentiorum iniuriæ, illic furta, peculatus, sordes, quæ sæpius ignaro principe fiunt, explicantur; illic ordinis

cuius-

cuiusque rogationes exaudiuntur. Ac incredibile dictu est, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quam libenter concionantem audit! quã ab eo videri quisque gestit! quanti esse putat suas rogationes accipi, qui etiã si repulsam multarum rerum patiatur, æquius tamen ac melius ferre solet, quam si eo ipso quod cupit à principe contemta fruatur.

Quamobrem sapienter ab Anglis & Hispanis institutum est, si quidẽ illud teneremus, populi conuẽtus tertio quoq; anno haberi: & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, nisi populi conuentus haberẽtur: id quod etiamnum factum memini, quum ab Andium Duce Francisco in Angliam iussus legationis causa traieci. Nostri reges nõ ita sæpe vt Angli comitia cogunt; sed cum sexdecim prouinciæ in hoc imperio numerentur, sex habent sua quædam singularia comitia, quæ vt omnino tollerentur, modis omnib. tentatum est ab iis, qui sua scelera ac peculatus peruulgari metuunt; vt etiam Carolo viii. Rege imperium ineunte, cum vniuersæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur; non defuerunt qui maiestatis crimen ingererent iis, qui in senatu cum populo idem sentirent; quibus acerrime restitit Philippus Cominius rerum gerendarum vsu clarissimus senator.

Sed quam sint necessaria totius populi cõcilia, ex eo perspicitur, ꝙ quib. populis suã concilia cogere licet, eũ iis optime agitur; cæteri populi tributis ac seruitute vrgentur; nam singulorum voces minus exaudiuntur; totius vero prouinciæ clarissima vox est, & rogatio efficax, quam ne princeps quidem ipse, si velit, repudiare possit. Quanquam innumerabiles sunt conciliorum vtilitates. Nam si conscribendi exercitus, imperanda tributa, cogenda pecunia sit, tũ ad hostes repellẽdos, tum ad latrocinia perditorum hominum coercenda, tum ad portus, arces, mœnia, sarta tecta, vias, & cætera id genus sarcienda, quę nulla ratione possent à singulis, omnium optime ab vniuersis conficiuntur. Vt enim omittam cætera,

Septi-

Septimaniâ prouincia, quam noſtri *Lingoccitanam* vocãt, ſcholam annis ſuperioribus erudiendæ inuentuti Nemauſi propoſitis præmiis aperuit; Buzacum nobiliſſimũ latronem, quem nulli iudices, nullæ curiæ, nulla vis magiſtratuum coercere potuerat, comprehenſum iudicari, & extremo ſupplicio affici curauit: cuius ego rei ſpectator fui, ac populũ incredibili lætitia exſultantem aſpexi, cum homine graſſatorũ omnium maximo ſe liberatos intellexerunt, tametſi decem amplius aureorum millia ad id rationibus expẽſa fuiſſe memini. Et vt prouincia à latronibus tutiſſima eſſet, multo ampliora præmia quã vllæ prouinciæ, latrunculatori propoſuerunt.

Sed quæ de cõciliis prouinciarum diximus, quã ſint Reipublicis vtilia, quam prouincijs ſalutaria, quã ciuitatibus ſingulis neceſſaria, omnium optime Heluetii ac Germani ſentiunt, eoq; melius, quo fructus percipiũt longe quam nos vberiores. De Heluetiis notũ eſt, & libris accurate perſcriptum: de Germanis obſcurius; habent tamen nõ modo ſingulæ ciuitates ſua collegia, corpora, iura vniuerſitatis; verumetiam decem Imperij prouinciæ, *circulos* ipſi appellant, ſua ſingulis annis comitia cogunt; quorum rogationes ac decreta ad vniuerſos totius Imperij conuentus referuntur: quibus imperium illud ſtare videmus, & quibus ſublatis ruere neceſſe eſt.

Diximus modum ac mediocritatem, quæ in rebus omnibus debet, in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus tenendum eſſe: nam qui omnia ſuſtulerit, tyrannidem ſtabilire velle videatur; ſin promiſcue omnia permittantur, nec regum poteſtate, nec optimatum imperiis facile coerceri poterunt. Interdum etiam tot ac tantas fraudes contra publica commoda à opificum ſodalitijs ſtrui animaduertimus, vt in hoc imperio prohiberi, aut magna ex parte circumcidi neceſſe fuerit: opifices vero in varias vrbis regiones diſtribuere, nec eodem loco, nec eadem via omnes omnium ſedes cõſtituere, vt in pleriſq; ciuitatibus fieri video, niſi locus ipſe propter aquarum copiam aut alterius rei vtilitatem

liratem necessariis omnibus videretur: quia præterquam quod singuli opifices, singulis vrbium regionibus vtilius collocentur, etiam hac rogatione mōnopolis facilius occurri potest. Nec tamen studiis & otio deditos homines cū salsamentariis, vel ὁπωλοτεχνίτας aut coriarios, cū scholasticis miscere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum societatibus & conciliis Reipublicæ comparantur; ita nihil est, quod Rempublicam æque frangere ac debilitare possit, quam si collegia & corpora omnino tollantur; quod prudenter Romanos deuicta Macedonia fecisse videmus, ac cœtus omnes & concilia prohibuisse: tum etiam victis Achæis, *Mummius Consul*, inquit Liuius, *concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phocensium, & Bœotorum, aut in alia parte Græciæ deleuit*. Postea vero quam Romanorum imperio, inquit Strabo, acquieuissent, *antiqua genti cuique concilia sunt restituta*.

a Liuius lib. xv.

De Ordinibus Ciuium. Cap. VIII.

Qvoniam de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & consectamur, confusione vero ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus; quanto magis in Republica enitendum est, ciues apta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medii vtrisque, omnes omnibus nexu quodā ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quam quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certoque ordine suis quamq; in sedib. collocauit. Nec vero quicquam ordine aut ad intuendum pulcrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. At qui ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exæquare conātur, vt nihil primum in ciuitate,

nihil

nihil postremum, nihil medium, sed omnes omnibus sine vllo sexus, ætatis, conditionis discrimine, confusos esse velint; perinde faciunt vt ii, qui hordeum, frumentum, oryzam, milium, legumina in vnum aceruum accumulant: qua ex re, & singulorum seminum, & vniuersi acerui vsum amittunt.

Quamobrem nullus vnquam legislator tam imperitus exititit, qui non aliquam ciuium descriptionem, cēsum & ordinem fieri oportere arbitraretur. Ordiné hic appello ciuium partem, à cæteris conditione aut statu, aut sexu discretam; cōditione quidé, nobiles à patriciis, equites à plebeiis; sexu vero fœminæ à viris, statu denique ingenui à libertinis, statuliberi ab vtrisque diuiduntur.

Vniuersitatis descriptio. a *l. quod attinet, de regul.* b *l. verus quæstio, de vsufruct. ff. l. antiqui si pars hæred. l iustissime de adilitio ff.*

Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium pene populorū [a] consensu diximus: quinetiam instrumentorum loco seruos Aristoteles vsurpauit, cæteri aut p pecudib[b], aut infra pecudes habuerunt: & adhuc sub iudice lis est[b], num serui sint in fructu. Ego vero si mihi tabellæ ac ius suffragiorum in hac disputatione tribuantur, seruos æq; ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ n. tam arrogās est ista hominum temeritas dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal, nō seruire modo suæ libidini turpiter erepta libertate cogant; verumetiam pecudum instar, aut deteriore conditione esse velint? Sed vt serui sint abiectissimæ conditionis homines, num propterea ciuium nomen non meretur? Sunt in humano corpore membra nō turpia illaq; dē (quia nihil quod sit à natura, turpe esse potest) sed tamen ita pudenda, vt nemo nisi valde impudens ea reuelare sine pudore debeat; num propterea tamen corporis membra esse desinunt? pedes ipsi perpetuo labore corporis totius mole sustinent ac circumferunt, sæpiusque luto, sordibus, puluere squalēt: quis tamen vsque adeo demens, à corpore resecandos putet? Quod si membra ista partes corporis & sunt & vocantur, cur non eadem ratione seruos, qui assiduis ciuium oneribus & impensis grauissimis vrgentur, ciuitatis membra dici non patia-

mur.

nur? si hoc absurdum putamus, ciuitatis finib. exterminandi sunt, ac veluti putria membra resecandi: sin eos in ciuitate, in familia, in obsequio retinere volumus, ciuitatis quoque principes esse oportet. Certe quidem cũ subditi sint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium censeri necesse est. Quæ sic à me dicta velim, non quod seruitia de Republica nostra iamprídem sublata restitui cupiam; sed quoniam eo vis hominum & audacia prorupit, vt seruitia sensim irrepere ac redire videamus, prospiciendũ est ne durius quam humana conditio ferat, in posterum accipiantur, & vt suum quendã in ciuitate locum atque ordinem retineant.

Sit igitur in ciuitate seruorum infimus ordo; placet enim ab his auspicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio, quod *affinitatem ita contraxisset, vt se ordini infimo commendaret*; de libertinis dictum voluit, non de seruis; quia nullũ in Romana ciuitate ordinem serui habuerũt; nec Metelli oratio *de maritandis ordinibus* ad seruos pertinebat, cum his omnino interdiceretur iure connubiorum; sed contubernia tantum mutua habere licebat, vt Paulus scribit libro [a] II. Sententiarum, quanquam illud inepte; cum iura sanguinis perinde vt ciues tuerentur, & ab incestis [b] nuptiis æque vt alii prohiberentur, tametsi cætera connubiorũ iura non haberent. Et quoniam saepius incerto patre serui nascebantur, etiam incerta proles erat; nec propterea gentem habere serui libertiniq; genetis homines dicebantur: patricii vero soli se gentem habere iactabãt. Hinc illa Decii aduersus patricios oratio; *Semper ista audita sunt, vos solos gentẽ habere. An hoc, si Claudia familia non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritum quilibet, qui modo me duobus ingenuis ortum sciam, vti citerepoßim*? Ex quo satis innuit, nec seruos nec libertinos gentem habuisse; & gentiles fuisse qui ex ingenuis nascerentur: hinc illa vox à nostris vsurpata, *vt qui nobiles sunt gentiles* [d] *dicantur*. Sed patricii longius progrediebantur, vt eos tantum gentem habere iactarẽt, quorum maiores nulli seruierant seruitutem; quia plebeiorum multitudo

a *l. 14. § seruiles, de ritu nupt. l. 49. de manumiss. testam. l. 35. de adoptio. l. 3. de inc. & in. C. l. 9 de successionis.*

b *L. captiuus, de ritu nupt. ff.*

c *Liuius lib. 4.*

d *gẽtil homme.*

titudo fere à libertinis originem habuisse credebatur.

Proximi sunt seruis *statu liberi*: deinde ordo libertinorum, qui diuersa conditione vbique, vt seruorum quoq; varia genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittã, Romæ quatuor genera libertinorũ fuisse videmus, *Romanos*, inquam, *Latinos*, *Iunianos*, *Dedititios*, quæ quod contracta sunt ac peruulgata, prętermitto: satis est, dicitum ad fortes intendisse, ne in ciuitate libertinorum ordines confundantur. Statu liberorum ordo medius erat inter seruos ac libertinos; quia cum libertas eorum suspensa [a] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quam serui, deteriore quam liberti. Atque hi quidem ordines erant statu suo quisq; gradu collocantur: cæteri ciues ex conditionibus variis pro morum varietate describuntur.

[a] *Vlpian. lib. 2. institut. c. 2.*

Illud tamen omnium fere populorum commune est, vt nobiles à plebeiis ordine ac dignitate diuiderẽtur, ex quo primum Nimerodus latro nobilissime consceleratorũ suiq; similium ingenti manu stipatus, crudelissimo uitute tenues oppressit, ac in dominatum Assyriorum primus inuasit, vt superius diximus. Is igitur nobilitatem scelere partam, posteris ad imitandum reliquit; eaque opinio peruagata tam alte radices egit, vt quo quisque vi ac cædibus potentior, eo nobilior esse crederetur. Quousque optimis legibus & humanitate populi melius informati, nobilitatem virtute, non scelere quæri oportere iudicarent. Et quoniam alius alia virtute præstat, & quarum virtutũ in vna ciuitate maxima laus est, earundem alibi cõtempta iacet; idcirco nunquam potuit vna populis omnibus conueniens definitio nobilitatis referri, sed ex more cuiusque regionis dignitas & infamia iudicantur. Nam Perusinorum [b] ac Florentinorum moribus, non ita pridem qui militare cœpisset, ex ignobili nobilis efficiebatur; nobis vero non quidem statim, sed si militiam posteri sequantur, nobilitatem quasi temporis diuturnitate adepti putantur: non item Venetis, qui ab illustri vetustate earum gentium quæ publicis consiliis ac negotiis intentæ semper fuerunt, nobilita-

[b] *Bartol. & Plat. iuc. 1. de dignitat.*

tem

um patriciorum metiũtur. Ac tametsi Decuriones Romano iure *nobilium* appellatione censeantur; quæ lex apud Pictauos trium ordinum consensu recepta est; nusquam tamen alibi.

Militiam vero per sese nobilitare nõ modo Florentinis ac Perusinis, sed etiam legum interpretibus [b] plerisque video placuisse: atque imprimis Alciato [c], qui eius sententiæ Triuultium Tribunum militum auctorem citat non dubitauit. Certe quidem apud Ægyptios non nisi Calasyris; ac multis posteà seculis, Sultanorum dominatu non nisi Memelucis militare armaue gestare licebat; qui propterea immunitates maximas consequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem militiæ seiunxerunt; nec propterea qui miles esset, nobilem censuerunt; quam in sententiam maximi [d] quique Iurisconsulti cum Platone vno pene consensu ierunt. Ac tametsi Romani bellicis laudibus populos omnes longe superarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarũt, cum & libertinis militare liceret [e]; nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames [f], qui ab honoribus arcebantur, à militia vacationem [g] haberent. At cum ciuibus omnibus sumpta virili toga militare necesse [h] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuissent: quod absurdum sit, quasi omnes ciues nobiles, nemo, ignobilis cẽseatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus à Dionysio Halicarnalleo *plebeius* vocatur; eiusque oratio exstat aduersus patricios; qua quidem gloriatur se annos quadraginta pro patria stipendia fecisse, centum ac viginti præliis dimicasse; vulnera quinq; & quadraginta, vno die duodecim, omnia aduersa, corpore excepisse; quatuordecim coronas ciuicas, tres obsidionales; torques aureos tres & octoginta, brachialia aurea centum & sexaginta, hastas decem insignes, phaleras XXV. tulisse. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clarissimi viri laudibus cumulatus erat ac [i] nobilitatus, tametsi Romanorum legibus ignobilis esset.

a *l. vlt. de decurionibus. C*
b *Salyc. in l. 1. de iustu & iuste. C ex l. 2. §. in filii, de decurio. Guid. Pap. decis. 318. Lizet. alias, verbo militari, de pacta suc. larg. C.*
c *Alciat. in lib. de singularit. ex sententia Triuultii.*
d *Bart. in l. 1. de dignit. C. Ios. Plat. ibid. Lucas Penna in l. mulieres, de dignit. C. Faber in l. milites, de quæstio. Bal. & Ang. in l. filius-fam. §. veteranis, de procurat. Salyc. in l. non prohibentur, qui accusare. Alberic. in l. milites locati. Cod. Roman sing. 507.*
e *Florus epitome 74. l. si duobus, de militari testa. l. operis, de operis liber. & l. vlt. de libertis. Cod.*
f *l. infamia, de de. uerb.*
g *l. si quis filiofamilias §. veteranis, de iniuste. Cod.*
h *Plutarc. in Gracchis.*
i *Salust. in epistola Lucii Sergii Catilinæ.*

Illi n. *nobilem*[a] primũ definiebãt, *qui noui hominis fili-*
us esset? nouum autem, *qui primus in sua gente magistratum*[b]
curulem adipisceretur, ac statuas sibi erigendæ ius haberet, vt
Caius Marius & M. Tullius, Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primum, deinde Ædilis, postea Prætor, tandem Consul factus, in concione ad populum de sua nouitate exultans: *ago*, inquit[c], *nouum hominem, primus omnium claustra nobilitatis effregi*, &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem; *Contemnunt*, inquit[d], *nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quod si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, quibus, vti mihi, nobilitas ex virtute cœpit; nunc vidute quam iniqui sunt, quod ex alterna virtute fiat arrogant, id mihi ex maxima non concedunt, scilicet quia imagines non habeo, & noua nobilitas est, quam peperisse melius est, quam acceptam corrupisse.* Nec Cicero sex habuit in consulatu competitores duos patricios, quatuor plebeios; ex quibus duos nobiles, duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti fuerant, solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marii, Catonis Censorii, Quinti Pompeii Curii, Philonis, Genucii, ignobiles ex plebe fuerunt, ipse vero noui, eorum filii nobiles.

Sed qui à senatoribus, Romulo imperium ineunte scriptis, quiq; à conscriptis à Publio Valerio Consule derigné duxissent; Patricii dicti sunt, ceteri plebeii fuerunt aut equestri loco nati: quanquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, & ex patriciis & plebeiis constaret: sed qui in senatum lectus erat, equestri definebat, vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus, qui cum publicos adhuc haberent eqnos alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladem à Veiis acceptam quo publico stipendia fieri cœperunt. Patricias autem gentes circiter X L. video Romæ fuisse[f]; earũ vero qui nobilitatem sua virtute posteris pepererunt, Ciceronis

a. *Asconius in orat. in toga candida.* b. *id est, qui ædilis curulis, prætor, consulve fuisset.*

c. *in Rullum orat. 1.*

d. *apud Sallustium.*

e. *Asconius in orat. Ciceronis in toga candida.* Patriciæ gentes.

f. *Sulpitiam, Pompiliam, Potitiam, Marciam, Horatiam, Tullium, Tarquinium, Fabiam, Antoniam, Iuliam, Sergiam, Iuliam, Cegetiam, Nautiam, Æmiliam, Cæliam, Valeriam, Horatiam, Flauiam, Menenium, Virginiam, Sulpitiam, Furiam, Lucretiam, Quintiam, Papyriam, Claudiam, Seruiliam, Cornelium, Manliam, Cossiam, Æbutiam, Pinariam, Veturiam, Semproniam, Marciam, Aquiliam, Horatiam.*

erate circiter triginta[a]; quarum gentium septē fuerunt eiusdē nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Marcia, Tullia, Iunia, Mucia, Claudia, Sempronia.

Nobiles gentes.

[a] Luciliā, Aureliam, Deciā, Caeciliam, Aeliam, Domitiē, Claudiam, Mariam, Portiam, Curiam, Fabriciam, Coruncaniā, Acilium, Marciam, Pompeiam, Iuliam, Iuniam, Tullium, Fulviam, Sempronium, Atiliā, Calpurniam, Mucium, Popilium, Lutatiam, Plautiā,

Et quoniam plebeiis ad honores aditus ante legem Canuleiī interclusus, & à patriciis obuallat⁹ tenebatur, nec tamen ex patriciis quisquam nobilis censebatur, nisi maiores habuerit q magistratum curulem adepti essent; pleriq; patriciorum, qui à senatoribus quidem originem duxerant, nec tamen maiores ciere possent, q magistratum curulem gessissent: id autem ex ipsis statuis intelligebatur, ignobiles habebantur. Ita hebat, vt quidā post legem Canuleiam ex plebe nobiles, quidam v. ex patriciis ignobiles essent: id est, obscuri & ignoti: vt M. Æmilius Scaurus patriciæ gentis, maiores habuit ignobiles, ipse nouus homo, Prætura, Consulatum, Censuram adeptus ac senatus princeps fact⁹, posteritati peperit nobilitatem[b]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi suffragiis & arbitrio posita.

[b] Cicero.

Illud autē absurdū & iniquū, vt sceleratissimus quisq; patricida, quantūuis obscuro genere nat⁹ esset, beneficio magistrat⁹ curulis nobilitatē ad posteros propagaret; qui virtutibus, pietate, iustitia, tēperantia, fortitudine, eruditione claruisset, & patricio sanguine ortus esset, nisi maiorū statuas demōstraret, ignobilis haberetur. Eius est huius verbi apud Latinos, qui eodem plane sensu γνώμης à Græcis appellatur; & ἐπιφανὴς id est, q in hominum notitiam ex aliquo, seu turpi, seu illustri facinore venerunt: sæpius tamen accipitur in meliorem partem. nam qui ἐνδόξους dicuntur, ad generis splendorē referunt, quę apud Romanos in patriciis potissimum elucebant; qui quod pene interm ortui essent, C. Cæsar lege Cassia, deinde Augustus lege Seruia, pleraq, nobilium gentium in patriciorum ordinem sublegerunt. Nam ante legem Canuleiam solis patriciis pontifices ac sacerdotes esse solis sacra facere & auspicia habere fas erat; postea vero quam Genucius, primus ex plebe Consul factus, suis auspiciis prælio commisso cum ingenti clade

exercitus cæsus esset. *Patres*, inquit Liuius, *non tam publica calamitate mœsti, quã feroces infelicis Cõsulis plebeii ductu, fremũt omnib. locis, irent, crearent Consulẽ ex plebe, trãsferrent auspicia, quo nefas esset.* Antea Appius Claudius Cõsul in concione interrogãti Tribuno, cur è plebe Cõsulem fieri nõ oporteret? respondit: q plebeius nemo auspicia haberet; ideoque decemuiros connubium decreuisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebs ad id maxima indignatione exarserat, quod auspicari plebeii tanquam inuisis diis immortalibus negarentur posse. Actametsi plebeia cum patribus tandem communia fuerint; honores inquam: imperia, iudicia, auspicia, curationes, sacerdotia, consilia, potestates, statuæ, triumphi, cæteraq; in Republica maxima; nunquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo in regem diceret, aut Flaminem Dialem, aut Martialem aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegium cooptaretur. Vt autem statua apud Romanos insigne fuit adeptę nobilitatis, ita nostris olim stemmata insignibus superposita nobilitatis decus iudicabant. Insignia quidem vnicuique sibi fingere semper licuit[a] ac licebit, non tamen stemmata[b] imponere illustriumve familiarum insignia[c] vsurpare.

a *Lad cognoscẽdum, de ingenuis C.*

b *lege Henrici III regis veteris praterquam nobilibus.*

c *Panor. in c. delecta ex l. 1. de his qui potentiorum, nec C. Bal. in l. 1. qua res vendi non possunt. C. & in l. vlt. pro socio*

At Græci veteres nobilitatem nõ adeptione magistratuum, quos apud Athenienses post Aristidis legem & Ephialtis seditiosas cõciones sorte quisque, pauca suffragiis obtinere poterat; sed nobilitas aut à stirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarum, Cecropidarum, & aliorum id genus, ducebatur; aut qui ob res tum à se, tum à maioribus præclare gestas publico decreto coronam auream, immunitates, statuas, primos consessus, victum in Prytaneo aliisve publicis in locis optimatum populive decreto adhibita laudatione consequebantur, cuiusmodi Athenienſium est illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio: *Placuit*, inquit, *populo Athenienſi vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iustitiæ ergo, & populum statuam ei aneam in foro collocare, præterquam vbi leges*

rigi vetat; victum v. præbere in Prytaneo in perpetuũ posterorum Lycurgi natu maximo. Item Iæus orator scribit, Harmodii tyrannicidæ posteris victum publicum, ꝑedrias & imunitates fuisse cõcessas: ꝙ [a] Aristoteles omnib. fere Græcorũ ciuitatib. commune fuisse tradit; vt liberis eorum, qui ꝓ patria fortiter occũbuissent, victus de publico daretur. Sed nimia felicitate dicam an iniquitate, Græci statuas merentibus erigebant; quas leuissima offensione acceptа, maiore contumelia deiiciebant: cum enim Demetrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV: Athenienses decreuissent, omnes tamen vno disturbarunt & eodem momento: neque id solum, verum etiam tanto furore comminuerunt, vt nullius fragmentum restaret, præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat.

[a] in Politic.

Hebræis autẽ illustrium ac nobilium virorum duo genera fuerunt; alterum ab Aaronis stirpe, ꝙ soli sacerdotes erant; alterum à stirpe [b] regum: cum n. gens illa summam bonorum omnium in religionib. ac diuini numinis cultu collocaret, ita sacerdotes, qui proxime ad immortalis Deinumen accederent, nobilissimos omnium iudicabat. Singularem autem delectum Deus adhibuerat in Aarone designando, eoque post grauissimas populi secessiones & clades cõfirmando. Itaque quoties extremum populo exitium pronunciari [c] iubet, illud identidẽ ingeminat, כמו כהן: id est, sacerdotis ac plebeii eandem fore conditionem. Itaque cum Antiochi nobilis seruitutem excussisset, genus Asmonæorum de stirpe Aaronis pontificatum maximum vna cum regno tenuit, annos circiter CC. id est, vsque ad Herodis magni dominationem. Recte quidem Hebræi: nam si adepto pecuniis ac sordib. magistratu curuli nobilitas posteritati commendatur, quid causæ est, quamobrem Dei æterni sacerdotiam nobilitare non debeat? siquidem muneribus, non personis dignitatem metimur.

[b] Iosephus.

[c] Iesaiæ 24. Osee 4.

Certe sacerdotii dignitatẽ [d] omnib. honorib. ac muneribus anteferri putãt oportere Iurisconsultorum doctissimi quiq; : nec inter plebeios [e] censeri rerum diuinarum

[d] conf. 190. & l. si in leg. generaliter, c. l. 2. de in ius vocan.

[e] ex l. 2. vt nemo priuat. Sylv. col. 4. q. 7. de iuris & facti.

in scientiarum abditarum ac præstantissimarum cognitione posuerunt, quas q assecuti fuerint, *nobilissimos* lex ipsa [a] diserte appellat; *quos*, inquit, *scientia nobilissimos facit*, vel vt Cassiodorus [b], *ex obscuro nobiles efficit doctrina*. Quãto nobilior vtroque, quẽ virt[9] moralis, cum virtute mẽtis cumq; scientia cõcurrens nobilitauit? Si tamen à scientiarum pstantia seiungatur integritas, huic priorẽ ordine locum tribui æquum est, pærq; in illis munetib. in qb. disciplinarum cognitio necessaria sit. Imperatorem n. rei militatis peritum, tametsi improbis morib. exercitui præesse æquius est, quam virum bonum scientiæ militaris ignarum, sed de his suo loco. Illud tamen q Plato statuit, eos q obscuro loco nati, virtutib. præstant, ordine superiores esse oportere, quam qui clara stirpe creati, iisdem virtutib. excellant: absurdum mihi videtur.

Et qdem duob. his ppositis, æquum [c] est, vt auorũ virtuti ac nobilitati detur aliquid: atq; in ea sentẽtia fuerũt iurisconsulti, siue de honorib. adipiscendis, siue de ordine & cõsessu agatur, primas esse tribuendas iis q virtute simul & auorum claritate cõmendantur. Quẽ v. princeps nobilitauit, tametsi nec sua nec maiorũ virtute, nec vlla scientiarum cognitione clar[9] sit, omnium tamẽ iurisconsultorum [d] cõsensu nobilium ordine ac loco censeri placuit. Ac ppterea Plin. de Traiano scribẽs: *Cæsari esse dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur*. Sed hãc nobilitatem Bart.[e] nõ inepte *ciuilẽ* appellauit: ex quo satis innuit, hominum qdem opinione fictam nobilitatem fuisse adeptos; verã tamen nobilitatis sine virtute decus nullum habere. Demus igitur, eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quib. principum munere & cõcessu tribuuntur, seu nobilitas illa pecuniis & sordib. seu ætatis flore ac fœdissimis obsequiis parta fuerit. Sed illud qui tribuere possint, in eos tantum cõuenit q *iura maiestatis habent*, non etiam in eos quos Bartolus *principatũ* [f] *habere* scribit; si aut superiorum iussis teneantur, aut habent Imperii socios & collegas, qui ne natalibus quidem restituere [g] possunt. Multo minus verum est, quod [h] quidam scripsere, *principum comitis*

[a] *l. prouidendum. de postul. & in l. nobilissimos. & ibi Cy. Faber, Bald. Ang. Sal*

[b] *lib. 9. epist 7. & Cy. in l. prouidendum, de postul.*

& Panor. in c. 1. in 1. no de donat. Alua. in c. 1. colum 3. quis dicatur. Dux. Bald. in l. nobiliores, de cõmer. Corne. in vl. not. communia legat.

c Host. Panor. Io. And. in c. clerici. de iud.

[d] *Bal. in l. sacerdotii. de diuer. reseri. & Bar. in l. 2. de dignit. C. & Plat. ibi l. mul. in ca. multa. de prabend. Cod. Io. Ray in tract. nobilit. q. 2. Alberic. in l. Imperatores de decur. l. quarii. de natal. restit. Cassiã. in 1. quæstiõi, vbi senatores. C.*

& in l. 2. de dignit. C.

f Bar. & Plat. in l. 1. de dig.

g Ang. Perus. Ars. Cor. Ias. in l. omnium qui testam. fa. Cod. Pla. in l. 1. de domest. & prot.

h

ac domesticos nobiles esse: vt enim vacationibus munerum ac immunitatibus fruantur, nō propterea tamē nobiles iudicādi sunt, nisi magistratus & imperia maiora gesserint.

Sed quæritur & antea sæpe video quæsitum, *an sit nobilitatus qui militiā ex casu. siue feudū adeptus est.* id quidē plerisq; video placuisse [a], modo Imperiū maius feudo annexū & adiunctū fuerit. vti sunt Duces, Comites, Marchiones, aut si fiducię [b] tabulis ac legibus ab ipso principe nobilitas diserte rebus ipsis expressa, & posse floribus tributā sit. Hinc illa feudorū nobilium ac ignobiliū origo manauit. Sed nostris moribus quibus feuda eodē quo cętera prædia iure censentur, ꝙ ad personarū ius attinet, nihilo nobilior est opifex, qui Ducatū hæreditario iure, aut pro emtore, q̄ si prædium vectigale possideret: certe maioribus nostris absurdum visum est, quā à se nō haberēt, à iure prædiatorio dignitatem expiscari, ac personas ipsas rebus, quasi picturā tabulę cedere: indignius etiā iura nobilitatis in hominū cōmercia venire. Duarum autē rerū omnium maximarum, virtutis inquā ac nobilitatis, nullum esse cōmercium, clara voce testatur Eurip. Μόνον δ' ἄν (inquit) αὐτὰ χρημάτων ἀκὰν λάβοις γενναιότητα κρείττω. Cum igitur nostris æq; ac Germanorū, Hispanorum, Britannorum, Italorum moribus omnia isthæc, seu *feuda*, seu *beneficia*, seu *militias ex casu* appellare placet, in cōmercium veniant, quis quamquā ex eorum adeptione clariorē se fore putet? At ignobilissimis quibusq; cerdonib. feudū adeptis licet vasallos creare [c]; ac nobilissimo cuiq; necesse est vasallū ignobilem excipere. Quibus ex rebus efficitur, opes & copias, quantæcunq; sint, nec verā parere, ac ne parturire quidē nobilitatē; tametsi Eurip. ex opinione vulgi personā sic loquentē inducit. Τὴν δ' εὐγένειαν ἐν χρήμασιν, & in Aulide, εὐδαίμονες ἐν πᾶσι κλεινοὶ καὶ περίβλεπτοι βροτοῖς. ¶ Quamquam non tantum vulgares ac plebeios, sed etiam ipsum Aristotelem [d] legimus primum dignitatis ordinem in opibus, deinde in claris natalibus, postremo in virtute posuisse: quod ordine primo deuerat, id postremo collocauit. Solon quidem ciues Athenienses ex opibus ac fortunis ad honores [e] & imperia

a *Io. Andr. Iser. cap. 1. si vero de pace intam. nio.*
b *loco Eulur. in proœmio feudor.*
c *Bald. in 1. §. March. tit. de ea qu. feudum dare. Aluar. Card. Alex. ib. Guid. Pan. decis. Dolphin. 4. & 5.*
d *lib. 4. Polit.*
e *Plutar. in Solon. Arist. lib. 2. Politic.*

selegit; cuius rei causam deinceps suo loco explicabimꝰ. Quæ opinio tam alte radices egit, vt non modo copias, opes, fortunas, nobilitatem ingenerare plerique [a] putẽt, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari: sed obscuræ sunt auctoritatis. Augustus [b] quidem censum Senatorium tenuibus suppleuit, ne ab inopia clarissimus ordo premeretur. Sed Bartol.[c] aperte scripsit, *nec ab opibus dari, nec ab inopia adimi nobilitatem.* Neque enim M. Æmilius Scaurus ab inopiâ generis claritatem sibi putauit ereptam, quin etiam gentis Æmiliæ splendor illum ab accusatorum grauissimorum potentia vindicauit [d]. num igitur si carnifex ignominiosissimꝰ sit ac locuples, ordine tenuib. superior erit? negabunt opinor: quanto minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati hommes, quib. opes affluunt, claros ac nobiles iudicare debemus. Semper enim Romani opes à nobilitate seiunxerunt. Sic enim Tacitus de Cassio & Silano: *Alter*, inquit, *opibus vetustis, alter generis claritudine excellebat*; & M. Tullius Roscium nobilitate ac pecunia municipii facile primum fuisse dixit. Itaque cum reges nostri bellis vrgentibus, ac premente ærarii inopia, nobilitatis iura promercalia fecissent: ac plerique turpitudine vitæ infames, pecuniarum vi nobilitarẽtur: princeps lata lege declarauit, neminẽ eorum nobilem propterea iudicandũ, quo minus ordine ac muneribus ignobilium censeretur ac fungeretur. Quid enim absurdius aut pernitiosius, quam dignitatem quæstu, ordinem pecuniis, nobilitaté opibus metiri: cum sæpius aut furtis ac rapinis, aut tyrannorum effusa in deterrimum quemque largitione, aut casu quodam, (tametsi nihil casu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honestas nihil habet cum fortuna commune, nec vera virtutis ac nobilitatis possessio furtis eripi, nec incendio absumi, nec aquarum voragine absorberi, nec vlla viperire potest.

Sed quoniã inani opinione ac popularib. hominũ erroribꝰ, qb. iura, tum publica tum priuata, constant, pleriq; duci-

a *Platea in l. 1. in fine colũ. 1. de dignit. Soc. cõsil. 18. Benedictus in c. Raynutius, in verbo, & vxorem. nu. 966.*

b *Tranquillus in Augusto.*

c *in d. l. 1. colũ. 3. de dignit. C. & ea significanti bus, extra, de offic. deleg. Felin in c. aures. de rescript.*

d *Plin. iunior. Valer. lib. 2.*

ducimur, illud etiam obtinuit, vt qui principum conces-
su, vel sua virtute, vel opibus vel eruditione, vel milita-
ri laude nobilitatem adeptus sit, eam non modo ad po-
steros [a] verumetiam ad adoptiuos [b] transferre possit. Id
quidem contra Theologorum ac Philosophorum de-
creta: quibus satis intelligitur, putre lutū suæ originis o-
mnes habuisse: id est, ὅτι πηλὸν πάντες ἀπὸ ἄτομοι ἴσμεν ἔχειν.
Sed aliud est in sapientium hominū cōsessu, aliud in fæce
plebis de ordinibus ac dignitate disputare: legibus autē
suæ quemque ciuitatis assentiri, non modo est ac semper
fuit honestum, verumetiam necessarium. Auorum tamē
virtutes, merita, claritatem non vltra pronepotes [c] pro-
pagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantum, non
etiam ad nothos [d] & spurios. Certe quidem Turcarum
moribus dignitatis ordo ex virtute cuiusque ponderā-
tur; nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas pro-
pagare consueuit. Prudenter illi quidem, vt sui quisque
generis claritudinem intermortuam renouare studeat,
aut ignobilium ac plebeiorum ordine censeatur. No-
stris vero moribus deprauatis & corruptis, quo quisque
à virtute maiorum à quibus originis claritatem accepit,
remotior est, eo nobilior iudicatur, nec si flagitiis o-
mnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordi-
nem aut nobilitatem amittit, nisi rebus iudicatis infa-
mia [e] notatus sit: nec tamen si à flagitiosa vita & conse-
leratorum cœtibus discesserit, vt bonorum consortio se
adiungat, nobilitatem semel amissam, nisi principis
restitutione ac rescripto singulari recuperaturus [f] est. Et
quemadmodum à maiorib. nobilitatem accepit, sic et-
iam ad posteros infamiæ contumeliam traducit [g], seu iu-
re, seu iniuria damnatus sit; quia *iudicata res pro re ve-*
ritate habetur. [h] Quid mirum? cum sine iudicio qui sordidas
artes, minimeque illustri viro dignas exercet, in plebe-
iorum ordinem redigatur.

a *l. 1. de dignit. & l. senator & l. si senator. eod. C. Bald. in l. cum in anti-quioribus, de iure deliberandi. C. Lucas Tenna. Bart. Platea in d. l. 1. de dignit.*

b *l. liberos. l. senatoris, de senatoribus.*

c *gloss. in l. 1. de dignitat. Cod. ex l. diuo. de quæstor. gloss. in leg. liberos, de senatoribus. Bart. in d. l. 1. Ifern & Affitt. in constit. Neapolitana. ex l. 1. de priuilegiis.*

d *Bartol. qui nothus, & quidem sacerdotis erat filius, id se fieret ex d. l. 1. de dignitat. C. Bald. in leg. cum legitimæ. de incest. l. C.*

e *l. infamem, de public. iudic. l. si qua, de secundis nupt. Cod. Bald. ibid. l. 1. vbi senatores. C. Bart. & Plat. in leg. 1 ac dignit. col. 4. Baldus in l. cum antiquiorib. de iure deliberandi. C.*

f *l. impp. talis, de nupt. C. l. 1. de sententiam passis. Cod.*

g *Fab. in diuo Marco. de decurio. Cod.*

h *l. ingenuum, de statu homin. l. 1 nobiliores, de ceremoniis, Cod. l. ne quis, de dignit. C. Bart. & Plat. eod. Curt. senior cons. 18. Felin. in cap. super eo. de testibus.*

Sed

Sed quæ sint sordidæ artes, ardua quæstio est, propter varias gentium leges, in eo genere, sui quã dissimilimas. Herodotus [a] quidem scribit sua ætate sordidos omnium populorum moribus haberi consueuisse, qui opificia tractarent: in qua sententia Xenophontem [b] fuisse legimus; rationem tamen subiecit, Philosopho minime dignam, quod scilicet talium artium opifices assiduo labore virgeantur, & vmbratilem ac sedentariam vitam sequantur: quid enim arte imperatoria laboriosius? quid iudiciaria magis vmbratile ac sedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius esse potest? Melius Aristoteles [c], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatibus, à consilio, ab imperiis, ab honoribus summoueri scripsit, quod animi excelsi vim ac robur mercede conducti penitus amittant.

Certe quidem Sapientiæ magister [d], agricolas, fabros, figulos, statuarios, cæteros; opifices ab imperiis, ab honoribus, à consessu iudicũ arcet. Lycurgus [e] item ac Romulus [f] suos ciues ab opificiis omnibus procul seduxerũt: hic tamen agriculturam ac militarem; ille vero militarẽ tantum permisit: & quo minus dubitaretur, idipsum Dionysius Halicarnasseus repetens, *Hoc lustro*, inquit, *qui puberes essent, supra centum millia censa: mulierum autem, seruorum, mercatorum, artesq; sordidas exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam artẽ aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quã turba ciuilis.* Sunt tamẽ qui Numã Pompilium legi Romiliæ derogasse putant, cum opificũ collegia instituisset: quasi nec ex peregrinis potuerint, nec item ex seruis conflari; Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos exsticisse diceret, qui circum tabernas concursarent, pretio sperantes sollicitari posse animos egẽtium: quod item Tribuniplebis opificum turba sese aduersus consularem libidinem munire consuessent. Sed iis obstat ac repugnat quod Dionysius Halicarnasseus scribit, scilicet *septuo lustro censa fuisse centum millia ciuium præter opifices*: quibus verbis planum fit, Numam legi Romiliæ non derogasse, cum

a *In Euterpe.*

b *In Oeconomico.*

c *lib. 3. & 7.*

d *Eccles. 38.*

e *Plutarch. in Lycurgo.*

f *Dionys. Halicarnass. lib. 2.*

cum Seruius rex à Numa tertius primum censum egit[a]. Nec arguit ciues fuisse quos Tribuni, quos seditiosi ciues ad defectionem solicitabant; cum etiam seruitia sæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam fecisse legimus. Quin etiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad seditionem inflammabant, ita loquitur; *Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera atque quæstus, frequentia ciuium sustinetur, alitur oratio.* Absurdum videretur, opifices ciuium frequentia sustineri, si ciues fuissent. At lege militari [b] Romanorum ciues sumpta virili toga stipendia facere cogebatur ad annum vsque quinquagesimum quintum, nec Romano ciui ad honores aditus patebat, nisi decennium militasset. Quamobrem duo millia ciuium sub hasta venisse proditum est à Liuio, quod annos quatuor stipendia nulla fecissent. Quæ in opifices cadere nullo modo possunt: quos etiam Liuius vno loco scribit *ad bellum gerendum minime idoneos esse.* Grauius est etiam Ciceronis illud testimonium; *Illiberales sunt* (inquit) *& sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur; est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis.* At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectum, nihil vile, nihil denique nisi cũ dignitate aut sentit aut scribit[c]. Ex quo intelligitur aut seruos, aut certe inquilinos aut infimæ conditionis homines opificia Romæ tractasse; aut si Romani ciues manumissione fierent, libertinos tamen fuisse; & quodammodo ciuium Romanorum ius amisisse: non aliter atq; nobiles apud nos qui sese sordidis & quæstuariis artibus dediderunt, nobilitate, sic etiam ordine illos, gradu, dignitate decidisse[d]: nisi veniam [e] à principe nostri impetrauerint, quod vrgente necessitate, aut premente metu, quæstuariis artibus sese implicarint.

[a] Dionys. li. 4.

[b] Plutarch. in vita Gracchorum.

[c] pro Cœcinna, pro Rabirio perduel. l. nobiliores, de auctoramentis. C. ne quis. de dignitat. Cod. auth. de restitut. §. 1. Bart. & Plat. in d. l. de dign. Curtius senior consil. 12. Fel. ca. fin. ex. 2. de restitut. Andr. Isern. in constit. Sicil. & Specul. tit. 22. dignitat. ordo seruetur.

[d] Masserius tit. de tollit. §. item qui nobilitate. vel ingenuitate. de ingenuis. Cod. Guid. Pap. de dec. 196.

[e] habe-

haberet ad fructus vectandos. *Quæstus omnis*, inquit Liuius, *patribus indecorus visus*: quam legem Hortensius sua ætate mortuam esse dicebat, vt est apud Ciceronem. Ex quo intelligitur non modo cæteris ciuibus id salua dignitate cuiusque licuisse, verumetiam ne senatores quidem à mercatura penitus abstinuisse: aut certe institores habuisse; vt patriciis quoque Venetis, Hispanis, Anglis in more positum videmus. Equitibus vero Romanis mercaturam concessam, aut certe veticam non fuisse, argumento est illud Ciceronis in Verrem; *L. Pratius splendidissimus Eques Romanus, qui Panormi negotiatur: & Q. Mutius Eques Romanus, qui Syracusis.* Multo minus igitur plebeiis interdicta mercatura fuisset. Tametsi vetere Romanorum instituto mercari ciuibus non turpe videretur: non tamen id licere videbatur; vt quidem ex Dionysio Halicarnasseo planum fit; qui ciues censos fuisse scribit supra centum millia; mulierum autem & mercatorum, & sordidas artes exercentium, triplo plus quam turbæ ciuilis. Nam hic videtur mercatores ex albo ciuium Romanorum eximere voluisse. Neque id tantum Romanis, sed etiam Spartiatibus ac Thebanis in more positum fuisse videmus. Quanquam Spartiatibus auri & argenti vsu sublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo [a] singulari lege sanctius caueri. Thebanis [b] vero ciuibus non aliter magistratum petere aut oblatos capere licuit, quam si totos decem annos mercatura abstinuissent. Tandem aliquando legibus [c] imperialib. ordini mercatorum, omnes aditus ad honores & imperia præclusi fuerunt: neq; id tantum, verumetiam nobilium ordini æque est interdicta negotio [d], vt mercatoribus [e] militia. Quibus legibus autem dida, aut non satis honesta mercatura pferisq; videtur. Certe quidē Plato [g], Aristoteles [h], Apollonius [i] Tyaneus *mercaturam virtutibus inimicam esse, statuunt.*

Quinetiam populum sanctum diuina lex à mercatura videtur arcuisse his verbis; *Non erit mercator in populo tuo*, id est, כנעני, quæ vox impropriè quidem *impostorem* signifi-

a *Plutarch. in Lycurgo.*
b *Aristoteles. l. 3. Polit.*
c *L. eos quos, de dignitat. C. leg. sententiales, de consultibus. C. l. mercatum, de incest. C.*
d *L. habiliores. de commercijs C.*
e *l. negotiatores ne militent. & Bart. Platea. Lucas de Penna. Baldus in l. 1. ne quis. Faber. in l. g. fals. de dignit. C.*
f *in Legibus. lib. 7. cap. 9.*
g *lib. 1. de Philosophia.*

ſignificat, proprie vero *mercatorem*: eſt enim כנעני *mercatoreque* ſenſu fere ſemper vſurpatur[a]. Videtur enim diuina lex, quæ ciuibus fœnerari[b] vetuit, non peregrinis eadẽ vetuiſſe; ne quid emere liceret, quod carius Iſraelitæ ciui diuenderetur. Cui conſentaneum eſt illud quod Sapientiæ[c] princeps ille ſcribit, *Mercatorem manus à ſcelere purasvix habiturum.* Quamobrem ſæpiſſime prophetæ[d], ſæpius etiam ſacrarum literarum interpretes, mercatorum genus ita exſecrantur, vt Chryſoſtomus[e] non obſcure aut ambigue, ſed perſpicue mercatorem Deo placere poſſe negauerit; propter negotiatorum mendacia, periuria, fraudes: quodque *ad lucra turpia*, vt Vlpianus ſcribit[f], *proniores ſunt.*

a Ezech. c. 27. v. 5. & 28. v. 16. & Cantic. 3. v. 6.
b Deut. 23.
c Eccleſ. 24.
d Ezech. ca. 28. Zacharia cap. 4 Pſal. 70.
e Homil. 11. in Matthæum. Apollonius apud Philoſtratum. Auguſtinus in Pſal. 70.
f In fine §. proponitur, de adilit. edict.

Illud tamen admonendi ſumus, quod Deus immortalis populũ, quem ſingulari quodam iure ac delectu ſibi ſacrauerat, abſtinere mercatura prohibuit, ad cæteros populos non æq; pertinere, vt multa[g] ſunt id genus interdicta, quæ ad ſanctiſſimũ populum non etiam ad cæteros ſpectant: quoniã hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Eſt n. mercatura non tantum ciuitatibus vtilis, ſed etiã honeſta; nec ſolum honeſta, verumtiã neceſſaria. Quid n. ſi ſolo tã ſterili condita ſit ciuitas, ut eo loco poſita, vt in ea non modo nõ cõmode viui, ed ne viui quidẽ poſſit? cuiuſmodi Athenas fuiſſe accepimus; qualis eſt etiã noſtra Limogea, Norinberga Germanorũ, ipſiuſq; maris mediterranei decus Venetia: quæ tatuor ciuitates, ſine mercatura nunquam tales tantæ exſtitiſſent. Quamobrem M. Tullius[h] ex albo mertorum, aut certe ſordidorum hominum, exemit eos ui vberem & quæſtuoſam, non qui ſordidam ac tenuẽ ercerent mercaturam. *Mercatura*, inquit, *ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt; ſi magna & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt admodũ vituperanda.* Ego illud Platonis[i] ſubiungerem, Si modo ciuibus neceſſaria, aut certe vtilia aduexerit, & utilia euexerit. Ac propterea iuriſconſulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copioſam, ni-

g vt qua de ſacrificiis, ac ciborum delectu, traduntur.
h lib. 1. Offic.
i In libris de legibus.

hil natalium splendori, nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt[a]. Id quidem fortasse in Italia, Britannia, Lusitania locum habeat; non item in Gallia, nec rursus in Germania.

a glos. in ver. publice. in Clemen. de vita & honestate cleric. Ancha. Card. Florentin. ibid. Alciat. regu. 1. præsumptionū. Tu aquel. in l. de nobilita. Rebuff. in auth. habita, ne filius pro patre. C. & in l. honoribus. § 1. de vacat. muneru.

Illud tamen vbiq; verum est quod Cicero scribit, *fordidos iudicari qui mercantur à mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant*: quia nihil proficiant nisi admodum mētiantur: nihil autē turpius est vanitate. Quamobrem prudenter illi quidē, qui nō modo nobilitatem, verum etiam magistratus ac milites negotiari vetant[b], ne mercaturæ specie sordib. ac rapinis aditus aperiātur: nec ferendum est, vt qui per sese non potest, seruorum ope ac ministerio[c] fraudem legi faciat. His tamen sordidiores sunt rerum turpium quantumuis pretiosarum mercatores, opificibus ac operatiis ordine inferiores collocandi vel potius è ciuitatibus, quantum quidem fieri potest, exigendi: neq; n. omnino id effici potest, cum turpiū & honestorum, vtilium ac inutilium nō sit vbiq; lex eadē.

b l. 1. negotiatores. ne milit. c l. 2. § 1. de admi. rerum. ad ciuitat. Bar in l. 3. § fi procur. quod quisq; iuris. ff. Alciat. in Limicus, de verb. signific.

Picturam & statuariam Græcorum ac Latinorū opinione nobilitatā accepimus. Quid enim Protogene clarius? quid illustrius Apelle? cuius vna tabula, quæ, quod artificiosissime accurata esset, Rhodū obsidente Demetrio ab interitu seruarat, trecentis amplius talentis æstimata fuisse dicitur. Et *Fabio nobilissimo viro Laudi datum est* inquit Tullius, *quod pingeret*: omnium tamen artium Hebræi sordidissimam arbitrantur. Turcarum vero ac totius Orientis & Africæ legibus ac institutis nō modo sordidum sed etiā capitale est, acu vel penicillo, vel fusione quicquam seu stirpium seu animantium, seu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum seruile & abiectum munus fuisse legimus[d], ac medicinam à liberalibus disciplinis disiunctam[e]: quā tamen in summo pretio Hebræi & Græci semper habuerunt: eadem à nostris colī cœpit, cum Arabes primum chirurgos ac pharmacopolas, quibus quasi instrumentis ac ministris vtendum esset, à medicis seiunxissent. ¶ Ac tametsi colendi sunt

d in l. Thais. §. Lucius. de fideicom. libert. l. alimenta, de alimentis & cibar. l. Soie, de annuis legat. l. 1. §. ne 15. aute, de feriis cōmuni. ff. e l. 1. § medicorum, de variis cognit. l. 1. de decretis decurio. f l. ambitiosa, de excusat. ab ordine. Aristophanes scatophagos appellat.

sint[a] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum est oratoribus ac iurisconsultis exæquari; scientiam enim ciuilem ac legitimam, non modo artium, sed etiam scientiarum omnium moderatricem & architectonicen, clarissimi philosophi definierunt[b]. Romam quidem sine medicis annos amplius sexcentos floruisse, testis est M. Cato[c]; sine legibus legitimaq; disciplina ne momẽtum quidem vlla ciuitas stare potest. Agricolarum item & pastorum ordo laudabilis; quippe duab. antiquissimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias reb. maxime omniũ necessariis sustentatæ docuerunt[d]. Certe quidem nulla re Cyrus maior tantopere gloriatur, quam de agris suo labore ac industria consitis: Serranus item, Curius, Cincinnatus, Torquatus, Cato, non minus vrbana quã domestica laude illustres, ob id maxime laudantur, *quod attritis opere rustico manibus salutem publicam stabilirent; quaq; modo arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerent.* Sed illa potissimum ætate fiebant, cum ab aratro Consulares ad Dictaturam vocarentur. Omniũ certe rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac pecuaria melius, nihil vberius, nihil dulcius, dicerem etiam nihil homine libero dignius, id est, vt Theophrastus scripsit οὐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τῇ ἐλευθέρᾳ ἄξιον: nisi seruilẽ in modum mercede conductis hominibus nobilissimæ artes contumelioſe manciparentur.

Diximus sordidas artes censeri, quarum merces auctoramentum sit seruitutis: vt mirum videri non debeat Romani sub imperii occasum agricolæ à militia[e], summouerentur. Ex quo consequens erat, vtrumque ordinem agricolarum inquam & pastorum, inter opetarios collocare. Nam ordinum dignitatem, pro moribus ac legib. cuiusq; ciuitatis temperandum esse necessitas ipsa, ratione saepius repugnãte, cogit. Carnificis munus vbiq; fere gentium sordidissimum iudicatur: neq; enim per leges censorias carnifici domicilium in Vrbe habere[f] licuit; vt ne hac quidem ætate apud Thoſosates licet. At Hebræorũ legib[9], nobilissimos quosq;, si testes

a *Rhas. sup. 36.*

b *Plat. in Gorgia. Aristot. l. 2. Politic. c. vlt. Panor. cap. coterum, col. 2. de iuramento cal. & in c. clerici, de iudi. vbi Fr. Arct & Dec. l. aduocatos diuersorum iudicum. l. laud. b. litis. et. sequen. i. Cod*

c *Plin. Dioſc.*

d *Plin. lib. 2. ca. 3. Columel. Guid. Pap. lecas. 41. & 190. & 192. Benedict. ad c. Raynut. verbo, decem nu. 52. Aristo. & Xenophon. in Oeconomicis.*

e *l. colonos, de agricol. C. l. vlt. de mancip. & col. l. 2. de pra. & situ facti cubic. C. l. milites, decaus. C. l. originarius, de agricolis. C.*

f *Cicero pro Rabirio perduelle.*

capitalium scelerum fuissent, eosdem carnifices habere, non modo fuit honestum, sed etiam necessarium[a]. Quinetiam in Anglia proximi cuiusque parentum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium est agere carnificem, iisque de trabe humili pendentibus gulam frãgere: nostris vero moribus huic muneri, tametsi sordido, quæstuosa præmia proposita videmus, ne tam necessario ciuitatibus munere deseramur: vt quondam Gandaui contigisse accepimus; vbi iudex patrem ac filium eiusdem sceleris conuictos ac damnatos sortem ducere iussit, vter vtrius carnifex esset: patri sors obtigit: sed cum ætas ingraueſceret iamſua, precibus eblandita gratia obtinuit, vt filius ætate robustior eo munere fungeretur. Ergo filius intrepide parentis iugulum hausit: cuius impietatis ac sceleris sempiterna vestigia, quæ inuiti spectauimus, Gandauenses æreis statuis in vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum exstare patiuntur.

[a] Deut. cap. 17. & 19.

Est etiam in ciuitatibus otiosorum hominum ingens numerus, qui nec bello, nec pace vllis artib. aut disciplinis impliçantur: quos ciuitatib. exterminare aut publicis operibus vrgere, necesse est, cum nullo in ordine collocari possint; eoq; magis si nihil habeant, vnde otiosam vitã tueri possint. Hos enim Ægypti rex Amasis non aliter atq; grassatores supplicio capitali afficiebat. Cõmodius Parisienses; qui robustos ac valentes operibus publicis vrgent: senes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor distinctis collegiis, præter nosocomium maximum maximisque opibus auctum studiosissime erudiunt. Si partis aut vetustis opibus ciues otiũ colant; tametsi turpi ac ignauo otio fruuntur; ferendi sunt tamen, vt nihil aliud quã Rebuspublicis inopia laborantibus opitulari possint. Quod si rerum cœlestium ac sublimiũ contemplatione mentẽ pascant; ciuiũ omnium beatissimos, & in primis ordinibus censeo collocandos. Sin vitę genus actuosum

malint

malint quam quietũ; ad honores & magistratus subeundos, si nulla obstat vitæ turpitudo, arcessere multo vtilius est quam egentes: quia puriores à sordib. & corruptelis futuri sunt, quam qui premuntur egestate. Quamobrem locupletes sæpe nobilioribus ordine [b] conferri, interdum lex anteferri [c] iubet in magistratibus & honoribus adipiscendis; si nulla vitę anteactæ infamia obest: idque consentaneũ est morib. ac legibus Iudæorum, quos Plinius ad honores & imperia optimum ac locupletissimum quemque prouehere scribit.

Quo igit ordine ciues collocãdi sint, ad ceremoniarũ cuiusq; ciuitatis magistros arbitriũ deferendũ est, ppter morũ ac legũ dissimilitudines ppe infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia nõ incõmode collocari posse putẽ: vt Regẽ ipsum, q extra ciuiũ ordinem lõge antecedat, sequatur ordo sacer: sacrum ordinem Senatus; Senatũ ordo militaris, atq; inprimis Imperator ipse exercitus seu Magister militum: deinde Duces, Comites, Marchiones, prouinciarum præsides, Landgrauii, Burggrauii, Barones, Castellani, vatalli cæteriq; milites, quibusve ea cura more maiorum incumbit. Postea ordo togatorum qui collegia magistratuum & curias iudicum suis decuriis apte distinctas complectatur; ipsosq; oratores, iurisconsultos, causidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, scribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accensos, præcones, cornicularios, carcerum custodes, totamq; turbam forensem; quam proxime sequatur ordo medicorum, chirurgorum; pharmacopœorum: quibus subiungantur scholastici homines, quique iuuentutem eruditunt ac eruditur; diuinarum inquam & humanarum legum, medendique professores, physici, mathematici, dialectici, rhetores, historici, poetæ, grammatici. Post togatorum ordinem mercatores, negotiatores, publicanos, argentarios, nummularios, proxenetas, collocandos opinor, eosque potissimum qui ciuitatis annonam, quęque ciuib. alendis quam maxime necessaria sunt, inuehere curant: cuiusmodi sunt frumentarii,

[a] *in authen. de defens. ciuitat. §. 1. & l. rescripto de muneribus. l. ad sit. beneficia, de decurio. Iferm. in tit. de pace iuramento. c. 3. Platea in l. ne quis. de dign. C. affl. in consuet. Sicilię col. 2. not. 2.*

[b] *l. 1. de custo. reo. c. 2. de testib. Alex. consil. 209.*

[c] *l. rescripto. de muneribus*

Ordo Ciuiũ in Monarchia.

administros & sacrorũ moderatores: neq; hæc noua est, sed ab vltima antiquitate ducta sententia. Nam vetustissimi reges, vt augustiorẽ ac sanctiorem regiam potestatẽ efficerẽt, põtificiam [a] dignitatem exercuerunt: nec modo Græci, verumetiam Romanorum reges, atque adeo Imperatores ipsi, *pontifices* sese *maximos*, appellarunt: quæ instituta Arabum summi principes iidem & pontifices secuti videntur. Christiani quidem reges, cum religione prohibentur profana sacris, arma religionibus miscere, quod proximum erat, effecerunt: id est, sacrum ordinem non modo plebeiis, sed etiam patriciis, neque his tantũ, verumetiam ducibus, comitibus, cæterisque magistratibus omnibus prætulerunt; vt primos consessus & à rege proximos, prima loca in cœtibus, in conciliis, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largitione consequerentur. Quid ni? cum Celtarum antiquissimi populi Druidas, qui sacrorum ac iudiciorum principes erant, non modo plebeiis, sed etiam equitibus ac regulis superiores haberent. Itaque Cæsar [b] in ordinum descriptione primo loco Druidas, deinde equites, postea plebem collocauit. Nam equestris ordo apud maiores nostros, validissimos equitatu populos omnes, Cæsaris [c] testimonio ac Marci Antonii testimonio [d], superabat: vt propterea ἀκροθῖνες dictos fuisse putem. est enim ἀκρόθινα ὁ ἄζυξ: quem Latini *cellarium* vocant.

a *Aristot. 1. Politic.*

b *lib. 6.*

c *de bello ciuili in Africa gesto.*

d *Plutarch. in vita Antonii.*

Dixim⁹ antea Turcarũ & Arabũ principes in singulis imperiis etiamnũ *Mophtas* pontifices maximos præcipuis honorib. colere & obseruare; & eorum, q̃ in iure maxime sunt, maximeq; ambigua, sumam ad illos deferre. Venetæ tamen sacerdotes a cõciliis, ab imperiis, à magistratibus sumouere cõsueuerũt: ne fortasse pontifici maximo, cui obsequiis ac iureiurãdo obligãtur, ciuitatis arcana deferent. Est igit̃ apud Venetos patricius omniũ prim⁹, cum in eo insint iura maiestatis. Patricios sequuntur nobiles, qui extra patriciorum albũ censentur; postremo plebs: vtriq; tamen *ciuadinorum* veniunt appellatione. At Florentini, priusquam vnius dominatu omnia tenerentur,

no

non tantum nobilitatem ab ordine sacro, sed etiam nobiles à plebeiis, ac plebeios triplici rursus ordine discreuerant [a], quorum qui opibus præstabant *grandes* appellabantur: secundo censu populares, tertio fæx ipsa plebis. Melius Ægyptii veteres, qui vniuersitatem ciuium in sacerdotes, milites, & operarios diuiserant [b]; sacerdotibus a militibus; quos ipsi *Calasyros* vocabant, immunitate [c] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulo aliter Hippodamus Milesiorum legislator, populum in milites, opifices & agricolas partitus est; cuius scripta Aristoteles aut non percepisse, aut non satis prudenter coarguisse videtur [d]; vt perspicuum sit ex iis quæ apud Stobæum restant fragmentis. Illud etiam, nescio, quomodo Platoni [e] venit in mentem, vt facta ciuium distributione, in custodes, milites, & agricolas, militum ordinem, sub cuius clypeis ac tutela ciues esse oportet, à custodibus discreuerit. Porro custodes rerum gerendarum vsu ac prudentia cæteris omnibus excellere, iisque imperare [f] voluit, nulla claræ stirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter istud quidem à sapientissimo viro decretum est; qui tametsi ab antiquissima patriciorum stirpe, & ab ipso Solone Athenarum legislatore maternum [g] genus duceret; vere tamen nobilitatis ac imperii decus in virtute positum esse iudicauit: idq; antea scite Euripides [h], Ὅ μὲν γὰρ ἐσθλὸς, κἂν ἀμείνων πατρὸς ἐμοὶ γ' ἀνὴρ. Ὁ δ' ἐκ δόξης ὢν, κἂν ἀμείνων πατὴρ Ζηνὸς πέφυκε, δυσγενὴς ἔνδον δόκει.

Verã igit nobilitatẽ virtute metiamur; cũ ea sit nõ modo Philosophorũ ac theologorũ [i], verumetiã poetarum: [k], historicorũ [l], ac iurisconsultorum pene [m] omnium cõsentiens opinio; qui negant vllũ sine honestate nobilitati locum relinqui: ac duob. propositis, generis in quã splẽdore ac virtute, superiorem ac dignitate priorem virtute locum [n] esse oportere decreuerunt, seu de imperiis & honotibus, seu de testium grauitate ac pondere quæratur.

Proximam à virtute nobilitatis causam plerique

a *Machiauel.*
b *Diodorus.*
c *Genes. ca. 47. Diodor.*
d *in Polit.*
e *In li. de legib. & lib. 3. & 9. de legibus.*
f *Laertius Proclus in Timæũ.*
g *id est*, Bonus vir mihi quidem nobilis: improbus vero etiãsi Ioue ipso meliore patre editus sit, ignobilis tamen videtur.
h *Hieronym. in epistola ad Demetriadem.*
i *Ouidius in Tristibus.*
k *Plutarch. in lib. contra nobilitatem*
l *Cardinal. Alex. & Cardinal. Florentinus penult. de probat. Bartol. Socin. sen. Ardet. Antonin. Emil. Alberic. Angel. in l. si quis si pulsatus ff. Stychum. § si quis ita. de verb. obl. & Bal. in l. si ita. de fideicom. lib. & in leg. nobilitatis de commerc. C. & in l. prouidendum. de postul. C. Cristi S. Lycet Imac Decius in leg. mulieres. de dignitat. C. Angel & Platea, in l. 1. de conditiis in publicis hor. C. n Saliceto. de penis. de probat. ex l. pronunciatio. §. matrem, de verb. sign.*

macellarii, cetarii, piscatores, pistores, fartores, coqui; quibus subiungemus agricolas ac pastores: his deniq; opifices; qui quod innumerabiles prope videtur, vtilissimos quosq; priorem locum obtinere oportet: architectos inquā, hoplotechnitas, fabros, lignarios, lapidarios seu latomos, metallarios, monetales, bracteatios, aurifices, fusores, vitrifices, pytotechnitas, fornacarios, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores, quiq; lanificia tractant; id est sericam, vellera, pilosq; animantium, linum, canabim, xylum, cæteraque id genus; ex quib. telam, funes, vimia, vestes, aulæa, vela, papyros, chartas parari videmus; quos proxime sequuntur coriarii, pelliparii, fullones, tinctores, sartores, sutores: quibus opificiis typographiā, etsi vetustate non est conferenda, nobilitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nā pictores, statuarii, sculptores, pigmentarii, tibicines, histriones, saltatores, arenarii, agitatores, ludiones, pantomimi, scenici, mangones, aut ciuitatib. exigendi, aut postremo loco statuendi mihi videntur: vt iis etiam priores sint balnearii, tonsores, nautę, caupones, stabularii, lecticarii, aurigæ, vespillones, libitinarii, lictores, carnifices propterea quod alteri quidem sordibus egerendis, ac lustrandis ciuibus, ac ciuitatibus necessarii sunt; alteri sordidissimis artibus turpiumque aut inanium voluptatum efficientibus non modo ciuium mores corrumpunt, sed etiam ciuitates ipsas funditus euertunt.

Ordines autem ciuium ita descripsimus, non tam vt dignitas, quam vt conditio cuiusque intelligatur. Neque vero nisi rarissime, & quidem vrgente necessitate, ciues à ciuibus ordine diuidendi sunt: quod eam seditionum ciuilium materiam afferre possit: cum ab aliis nō tantum seiuncti sunt, sed etiam ordinis discrimine se notari sentiunt. At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione constituendos esse diximus, nisi ad id aut locorum angustiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pelliparios, balnearios; quandoquidem aquarum vsu aclotio-

onis

onibus perpetuis vtuntur, secus aquarum riuulos, domicilia constituere: & hoplotechnitas seorsum à togatis & scholasticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homines vtile est à se inuicem diiungi, ac singulis regionibus distribui, vt ciues omnes omnium opera facili⁹ vti possint, ne ab extremis ad extrema vrbis loca sæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hęc illud etiam accedit, quod eiusdem conditionis ciues diuersis regionibus seiuncti, non ita facile contra Rempublicam conspirare, aut legibus fraudem facere possunt.

Ac si conuentus omnium ordinum fieri necesse sit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo distringui oportet, vt ordinum [a]dignitas quędam seruari possit; cauędum in primis ne ciuium partitio fiat bifarjam: nec tamen ordines plures tribus in comitiis constituantur: nam inter duos oborta contentione ad vim facile prũpitur, aut æquatis ordinum suffragiis infecta re discedit; cũ vnum vni tantum cõtrarium sit; plura vni contraria p naturam esse non possint; sed tertius alterutri sese adiungat oportet, ad vtrumq; conciliandũ. si plures tribus fuerint pari numero, eadẽ incommoda sequuntur: cum par numerus bifariam scindatur. si numero impares sint, opinionũ multitudo discrepantiã difficilime conciliare poterit. Quinetiã vtili⁹ fuerit vnũ omnium ordinũ oratorem esse, q̃ plures pluribus; modo conueniat omnibus ordinibus, quid agendum, quid sentiendũ, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit. Sin ordines inter se dissideant, suum cuiusque ordinis oratorem esse necesse est; vt non ita pridem apud Blesenses conuentus, cum Pontifices de nobilitate, nobilitas vicissim de pontificibus, plebs de vtrisq; grauiter cõquereretur, tres oratores creari necesse fuit: at ne isto quidem modo satis plebi cauere potuit, quin oratores præuaricationis insimularentur: ex quo graues plebis querelæ manarunt in vulgus. Hæc præcipue cauenda sunt in monarchia, in qua vnus est

[a] l. 1. vt ordinũ dignit. C.

omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatum generibus, vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur.

Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum vero statu necessaria est illa; quam dixi ciuiũ in tres ordines distributio; vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alteutri adiunctus nolentem à suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quique saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare: seque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facilime, duo difficilime conciliantur; inde seditiones ac bella ciuilia; idque præcipue in optimatum statu quoniam inter optimates ac plebem tertium nihil esse potest: cum in optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe; in populari vero ciuitate patribus ac plebi communia sint iura maiestatis. Tertium igitur ordinem creare facile est, vt Romæ ordo equestris quodammodo sequester fuit inter patritios ac plebem, & ex vtroque ordine conflatus: sed quoniam patritii & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem constituebant, plebs impotentius dominabatur: idque præcipue intellectum est, cum lege thetrali locus senatui primum, deinde Equitibus in spectaculis seorsum à plebe datus est: qua de re sic Liuius: *C. Atilii Serrani, L. Scribonii Libonis, Ædilium curulium ludis Romanis primum Senatus à populo secretus spectauit, præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alii tandem, quod multo ante debuerit, tributũ censentibus amplissimo ordini, aliis demtum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset interpretãtibus, & omnia discriminata lia quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertatis eam minuenda esse, ad quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres plebem velent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & superbam libidinem ab nullius ante gentis senatu neque desideratam, neque institutam; postremo Africanum*

quoq; ipsum, quod Consul auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferũt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur ad popularem libertatẽ & concordiam tuendam ordines ordinibus ita collocanioportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure facilius conciliari possint.

Hoc igitur Africani factum non modo à plebeiis sed etiam ab ipsis patribus, quorum gratiã sibi peperisse putabatur, reprehensum est. Sicn. Tullius, nõ solũ à sapientissimis hominibus, sed etiam à seipso accusatum fuisse scribit: propterea quod à plebe per vim illud extortum erat, quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, nunquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat [a]. Centesimo circiter anno post, lata lex est à L. Roscio Othone Tribunoplebis, vt Equitibus locus esset in XIIII. gradibus proximis à scena: cum enim magistratus cęterique senatores in primis ac scenæ propioribus locis ex lege Censoria commodius spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minus honesti iudicabantur; & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta millia ciuium caperent, non tamen ciues omnes continere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit, Equitibus in gradibus XIIII. locum seruari [b]: & quoniam ecepta latenter plebi suffragia videbantur à Roscio tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cum ipse spectatum venisset, ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu; à plebe vero maximo strepitu acceptus est; cumque certatim plebs & Equites clamoribus & conuitiis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit, Ciceronem consulem populum vniuersum à theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinii [c] vox in laudes Ciceronis, *Te suadente tribus Roscio*

a *Valer. Max.*

b *Tranquill. in Augusto.*

c *lib. 7.*

theatrali legi auctori ignouerunt, notatasq; se discrimine sedis aquo animo tulerũt. Erat autem pœna lege theatrali dicta, *ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in* XIIII. *spectaret.* Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos è XIIII. non auderent, metu pœnæ theatralis, Augustus[a] pronuntiauit non teneri ea, quibus ipsis parentibusve Equester census vnquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantum; ab omnibus magistratibus, imperiis, iudiciis, cœtibusque publicis & consiliis procul arcendas esse statuo. vt muliebribus domesticisque negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusius disseremus.

[a] *Tranquill. in Augusto.*

Finis libri tertii.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu; conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAP. I.

Origines ciuitatum.

RES omnes publicæ originem ducunt vel à familia, quæ sensim propagatur, vel momento existunt, cum populi multitudo è ciuitate colonia deducta, quasi apum examen ex alueariibus, alio euolat, surculusve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitus: qui si radices egerit, fructum profert multo suauiorem, quam quæ arbore exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatemque suam sub alterius imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis fun-

tidianus, si bene consita Respubl. fuerit, principio contra ventorum conspirantium vim, contraque hostiles impetus, deinde contra morbos qui in intimis viscerib⁹ latent, se ipsa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousque ad summum peruenerit; quem *statū firmitatem* appellare licet, qui propter incertos casus, dubiamque rerum humanarum varietatem diuturnus esse non potest.

Intereunt n. aliquando Respublicæ, nō tantum confectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt vt absoluantur, & q̄ inchoantur adhuc & informantur, primisq; lineis ac rudimentis designantur. Ac sæpe fit vt maxima quæq; imperia suapte grauitate ac pondere, alia v. armis ciuilib⁹, nonnulla popularib. morbis; pleraque hostium impetu; q̄dam vi diuina momento subuertantur; pauca vetustate caduca fatiscant, suaque senectute tabescant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut casus grauiores sentiunt, q̄ quę sunt florentissima; nec propterea sunt vituperanda. Et quemadmodū Demetrius is, qui *vrbium obsessor* est appellatus, neminē putabat infeliciorem, quā qui diutissime in summa rerum omnium affluentia pacate vixisset, neq; casus aduersos vnquam esset expertus; quasi hunc ipsum fortuna abiectum & indignum iudicaret, quo cum luctaretur: ita ciuitates quædam aut voluptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt; aut ita deprauatæ sunt, vt ad misericordiā potius, quam ad inuidiam quemquam commouere possint.

Ergo diligenter nobis intuendi sunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ conuersionis cuiusque causę fuerint, priusquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. *Conuersionem ciuitatis* appello, *cum status ipsius conuertitur ac omnino mutatur*: id autem fit, cum imperium populare ad vnum, aut paucorum potestas ad omnes ciues defertur, contrave. Non enim legum aut religionis aut loci mutatio, appellanda est conuersio, sed ἀλλοίωσις, id est, vt sic loquar, *alteratio* quædam, permanente Reipublicæ statu; qui conuerti potest sine

vlla

vlla religionis ac morũ, rerumve, præter eas quæ ad maiestatem pertinent, conuersione: vt cum nostra ætate status Florentinorum ab imperio populari ad vnum perueuit. Neque enim ætas Reipublicæ, vrbis ac mœnium diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paul⁹ Manutius, qui Rempublicam Venetorum, quæ nunc est, mille ac ducentos annos stetisse scribit, quæ tamen tres pertulit conuersiones, vt mox dicemus. Fit etiam interdum, vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac religionum vlla conuersio ac vis vlla sequatur, nec detrimẽtum quisquam accipiat, Respublica tamen intereat: vt cum Rex aliquis se regnumque suum, ac populum vniuersum sub alterius imperium subiungit: aut hæredem regni testamento relinquit: vt proditum est de Attalo Asiæ, Coctio Alpium, Ptolemæo Cyrenẽsium, Eumene Pergami, Nicomede Bithyniæ, Polemone Ponti regibus, qui populum Romanum hæredem tot imperiorum reliquerunt: tunc enim regna sublata sunt, ac Respublicæ in prouinciarum formam redactæ; non autem conuersio Rerumpublicarum ab regia potestate deflexit ad popularem; contra vero si ex vna pluribusve ciuitatibus ac prouinciis totidem monarchiæ populariveve stat⁹ imperii summi potestate diuidantur, non est illa conuersio, sed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhætorum prouinciæ, ab imperio Germanorum defecissent, octodecim Respublicæ exstiterunt imperii summi potestate à se inuicem diuisæ.

Interdum ex duabus vna fit & eadem Respublica, vt Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem imperio ac fœdere duobus regibus ac populis; nec alter alter⁹ legum aut leges pertulit, sed æquatis imperiis in eandẽ ciuitatem vtrique coaluerunt: ac ne Sabini Romanis adiuncti, alteri⁹ imperio accreuisse viderentur: placuit vtrusque populi nomine sublato *Quirites* appellari, quo nomine deinceps magistratus in concionibus semper vsi sunt: tametsi Romulus, qui, ne socium ferre videretur, fratri non pepercerat, Tatium non multo post occidi iussisset.

iussisset. Non igitur Respublica Sabinorum interiit aut Romanis accessit, vt quibusdā visum est, tametsi cæteri populi nec *Sabinos*, nec *Quirites*, sed *Romanos* appellarent; quia nomē Vrbi ac populo semel indit im. mutari nunquam potuit, vel quia Romanorum plenior est quā Quiritum appellatio: vel quod vtriq; in Romanorum mœnia coaluissent. Id enim ad quæstionem Cunei Iurisconsulti definiendam pertinet, qui dubitat *an vnius Reipublicæ ciues, si cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnum & idem corpus coeuntes, subditi fiant eorum quibuscum copulantur*: negat Bartolus [a], exemploque vtitur Raimundi Tolosatum Comitis: definitione certe non peccat, sed exēplo. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Regē Francorum & Raimundum Tolosatem ictum est, filia Comitis Alphonso Ludouici regis fratri spōsa fuit, iis legibus, vti si liberis iusto matrimonio quæsitis destituerentur, Comitis vniuersa ditio huic imperio cōiungeretur; salvis tamen moribus ac legibus populi, cui nisi assentienti tributa imperare non liceret. Alphonso sine liberis mortuo, prouincia Narbonensis ac Septimania, quę antea ab ipsis regibus fiduciario iure ac legibus maiestatis tenebantur, soluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia, non Respublica. Si tamen prouincia abhoc imperio auulsa fuisset, legibus fœdere comprehensis subdita fuisset, quia non æquis legibus in fœdus venerat.

[a] in l. si conuenerit, de pignoratitia act.

Sed vt plenius vberiusq; hæc disserantur, omnes Rerumpublicarum conuersiones, aut sponte fiunt aut necessitate, aut voluntate quidem, sed coacta; quæ tamen ipsa *voluntas* appellatur [b]: necessitas item violenta quædam est, quædam vero naturalis conuersio cum necessitate coniuncta. Tametsi enim ortus rerum occasur laudabilior est & nasci quam mori iucundius; hic tamē fluentis naturæ torrens alterum alterius consequens esse declarat, vt quæcunque [c] oriantur, etiamsi seculis innumerabilib. steterint, aliquādo tandem aboriātur Sed quem-

[b] l. mortuo. §. mulier quod metus.

[c] Plato in Phædone & Timæo. Aristot. lib. 1. De cœlo.

quemadmodũ mors ea tolerabilior iudicatur, quæ post diuturnã ac placidã senectutem sensim irrepsit: ita quoque Reipublicæ conuersionem vel occasum iudicamus naturę congruentẽ, quem post infinita pene secula paulatim fieri necesse est: neq; enim violentum dici potest, quod naturæ consentaneũ sit; cum cursus ætatis cuiusq; rei certus sit, & ætati cuique tempestiuitas data, adeo vt exstingui suo tempore optabile videatur. Mutanturaũt Respublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, seu naturæ congruenter, seu violenter id fiat: quæ tamen violentos habent motus, celeriter fieri necesse est; naturales vero conuersiones minus sentiuntur.

Omniumautem conuersionũ nulla facilior est, quam quæ imperantis & subditorum consensu ac volũtate fit: siquidem is, qui summũ imperium habet, optimatib. aut populo cedere quam imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturã, nec sine crudelissima ciuiũ strage, arripuisse, ac Reipublicæ summam potestatem à populari statu in monarchiam conuertisse: cuiidẽ tamẽ quadriennio post summa ciuiũ volũtate imperium populo reddidisse. Sic etiam optimates Senensis Reipubl. summum imperium populo cõmuni consensu dederunt, quod postea Pandulphus tyrannus violenter inuasit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes, tum ab elementis, tum à corporũ animiq; habitu, tum ab humorum temperatione, tũ ab educatione alimentorumq; varietate: ita quoq; ciuitatum conuersiones, siue in hanc, siue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hostib⁹, aut ab vtrisq; simul, contingere possunt: idq; sæpius inuitis ciuibus. ac populis, quos vt infantes ac furiosos sæpe sanare necesse est: nam Lycurgus nõ modo leges ac mores sed etiam ciuitatis statum inuitis ciuib. cõmutauit, ac summũ imperiũ, quo seipsi ac proximos regiæ stirpis Heraclidarum spoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (præmiũ virtutis) orbatus oculo. ¶ Et quoniã tria omnino Rerũpublicarum genera, neq; plura esse docuimus, sequitur sex omnino

Conuersiones aut ab hostib⁹, aut ab amicis, aut ab vtrisq; simul contingunt.

Rerumpublicarum conuersiones quot & quæ.

mnino conuersiones perfectas haberi: scilicet à monar-
chia ad popularem statum: à populari ad monarchiam:
ab optimatibus ad populum: à populo ad optimates itē
à monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monar-
chiam: & cuiusq; generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas
minus Latine *alterationes* dicemus? scilicet à regia pote-
state ad dominationem, à dominatione ad regnum; à re-
gno ad tyrannidem, cōtrave: à tyrannide ad dominatū,
contrave. Idem iudicandum de optimatum ac plebis
imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. ἀλλοίωσιν di-
ximus, cum rex in tyrannum euadit, aut populare impe-
rium in turbulentæ plebis impotentiā, quam Græci vo-
cant ὀχλοκρατίαν; quia status non mutatur. Hic monar-
chiæ conuersionem *in* ἀναρχίαν, omitto; quia duarchiā
oligarchiæ genere comprehendi superius docuimus: a-
lioqui à monarchia, ad τριαρχίαν, τετραρχίαν, & id genus
alias conuersiones innumerabiles, quę non modo in di-
sciplinam nō cadūt, sed etiā absurdissimæ sunt, partitio-
nem fieri oporteret: nam vbi ab vnius imperio discesse-
ris, pluralitas sequitur, q̄ vt Iurisconsulti tradunt, duo-
rum [a] numero continetur; vt superius dictum est.

[a] l. vbi numerus, de testibus.

Præter eas quas attulimus conuersiones, interdū sta-
tus quidē nō interit, sed tamdiu sustineri videtur quoad
de imperii maiestate decernatur: atq; interea curatores
Reipublicæ dātur: aut magistratus per sese sine curatore
Rempublicam moderantur: nā mortuo Vrbis creatore
Romulo, *interregnum* dicebatur tempus illud vnius an-
ni, quo Senatores vicissim interreges fuerant; non tamē
iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine:
quia maiestas imperii ad senatū populumq; Romano-
rum reciderat; quousq; regem, suffragiorum communi
consensu creasset. Est etiam, cum sublata monarchia, vel
aristocratia, vel democratia, sequitur Anarchia quædā,
cum nec imperii maiestas vlla, nec magistratuū, nec cu-
ratorum imperium est: vt mortuo Iephthe Israelitarum
principe, res ad anarchiā redierat, ac solius Dei regis o-
ptimi maximi, procuratione ac nutu imperii maiestas susti-
neba-

Interregnum

Anarchia

[b] Iudicum cap. 27. & vlt.

nebatur: ſic enim ſacris literis proditum eſt. Ac cr
Dione Syracuſarum principe, pura fuit anarchia: ite
a Leo Afr. Abuſahite Feſſarum rege mortuo, populus annos oct
ſine regibus miſerrima conditione vixit: id quod etia
accidiſſe memoratur, cæſis pluribus Ægypti Sultan
Nam Prætoriani milites, qui *Memmeluchi* dicebantur,
ne principe tamdiu fuerunt, quoad Campſonem C
ramaniæ regem arceſſiſſent. Conſimiliter Ruteni bel
ciuilibus exhauſti ac fatigati, tres Germanos princip
b Annales Cromeri. „ ſibi crearunt [b]. Cum igitur res ad puram anarchiam
„ dit, id eſt, cum nec imperat, nec paret quiſquam, inte
„ tus eſt Reipublicæ non conuerſio: etiamſi familiæ
„ collegia mutuam amicitiam colant. Quod ſi ius eſt
„ ptimatibus aut populo creandi principis, eoque m
„ tuo magiſtratus imperii vim ſuſtineant, maieſtas ipſa
„ ad optimates, vel ad populum recaſura videtur; nec
„ bet anarchia cenſeri. Itaque poteſt, Republica int
empta, populus iura familiaria ſocietateſque & co
mercia tueri; ſed vniuerſo populo deleto, Rem quoq
„ publicam interire neceſſe eſt: vt Thebanis accidit, qu
„ Alexander Magnus internecione, ac vrbem ipſam fe
„ flammaque deleuit, præter Pindari poetæ domum,
cuius limine ſcriptum erat, μὴ κίνει τὸν ὕμνον τῦ Πινδά
Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Pherezæi,
Iſraelitarum populo à ſtirpe deleti ſunt: ac Byzantion
Reſpublica tum interiit, cum Seuerus Imperator vrbe
ſolo exæquauiſſet, ac populum vniuerſum interemiſſ
agro Byzantino Perinthiis conceſſo.

„ Id vero monarchiæ proprium eſt, quod cæſo ac pu
„ rege, ſi rex alius ſuccedat, etiam legibus, moribus, ac re
„ gionibus mutatis, non tamen Reſpublica mutatur, qu
„ ſtatus imperii ac maieſtatis idē permanet qui antea fu
„ vt noſtra ætate Anchemo rege Teleſiorum à populo
acto, ſceptra tulit Abyamenus: quem ſtatim Ariade
Ænobarbus de imperio diſturbauit: ipſe quoq; nō mu
to poſt ſpoliatus eſt ope Caroli V. Imperatoris, Abuch
mone reſtituto: qui, quod crudeliſſimam de aduerſari
vltionem

ritionē cepisset, rursus ab Ariadeno eiectus est. ἀλλοίωσις

igitur fuit, imperii conuersio nulla fuit: vt imperium Romanū eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt vicissim, cum alius alium spoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primum, deinde Gordianus maior, ad imperii sceptra nolentes ac inuiti pertracti sunt, nostraque ætate Tripolitani Africæ, cum ab Iachia rege Tunetano defecissent, Mucamenem regem fecerunt: cui, cum veneno sublatus esset, successerunt Eremitam; quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolentem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrenus Tripolim vi cepisset, ac regem in Siciliam deportasset; quem Carolus V. Imperator in solitudinem pristinam redire iussit.

Eremita rex inuitus à Tripolitanis creatus.

Et quemadmodū pleriq; in ipso ætatis flore, nōnulli in pueritia, quidam in infantia, multi antequam nasci licuerit, aboriuntur: ita quoq; imperia videmus ac ciuitates prius exscindi quam armis aut legibus florere potuerint, quasdā abortiuo similes prius extingui quam oriātur: vt nostra ætate Anabaptistarum imperium in Monasterio Westphaliæ metropoli prius sublatū est quam ortum fuisse putaretur; cum Leidanus sellularius opifex regem se ferens, triennium imperii maiestatem ac sceptra inuasisset: qui tamen ab imperiali exercitu obsessus, & vrbe expugnata supplicio affectus est.

Immature dies vrbis aliquando fuerit.

Statū vero seu florem Reipublicæ, non perfectī quidem illum aut numeris omnib. absolutum intelligimus, cum nihil in rebus humanis stabile ac perfectum sit; sed cum ad summum suæ virtutis ac laudis culmē peruenit; vel quo longius abest ab omni genere vitiorum: id autē intelligi nequit nisi post occasum imperii cuiusq;. Cum enim Romanorum Respublica regiam potestatem, tyrannidem, oligarchiam, democratiam, denique ὀχλοκρατίαν pertulerit, nunquam tamen clarior fuit quā in populari potestate: populare vero imperiū illustrius, quam ætate Papyrii Cursoris. *Illa*, inquit Liuius, *ætate*, *ali.* 9

Papirii Cursoris ætate Roma virtutibus florentissima.

qua nulla virtutum feracior fuit, nemo erat quo magis innit
Romana, quam in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fu
Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentiſ
»ma: quia nunquam militaris ac domeſtica diſciplina m
»gis culta fuiſſe dicitur, nunquam leges, mores, inſtitut
»fides, religio, maiori in pretio, nec vitia acerbius caſtig
fuerunt: Vt mirũ videri non debeat, ſi tãta exſtiterit il
ſtrium virorum ſeges. At nondũ, dicet aliquis, ex Ital
exceſſerant, nondũ in Græciam, in Aſiam, in Africam
ma, peruolarant; ſed ne Italiam quidem totam ſub impe
ſubiunxerant, nec aureis laquearibus Capitolium ſple
»debat, ſed fragmine contectum erat. Ego vero impe
»laudem non latifundiis, aut regionum amplitudine, ſ
»virtutis finib. terminari puto: vt incultos horrenteſq; l
eos plus habere iudicemus maieſtatis ac veneratio
quã viridicatas & digeſtis in quincuncem arboribus
ſatas ſyluas. Ita Romam ſqualentem & impexam, qua
bene comtam & vnguentis delibutam, auguſtiorem
»maieſtatis pleniorem fuiſſe duco. Nunquam enim R
»manorum potentia maior fuit quam Traiano princip
qui non modo Arabiam Felicem, ſed etiã vltra Euph
tẽ prouincias ampliſſimas imperio adiecit, & ſupra D
nubium exſtructis pontibus incredibili ſubſtructio
mole, cuius veſtigia etiamnum reſtant, regem Dece
lum ac Daciam ſubegit, ferociſſimaſq; gentes ac im
nitate barbariſſimas Romanorum legionibus fregit;
uitas vero ipſa ac imperii totius caput, libidine, auari
luxu, mollitie ita diffluebat, vt nullum antiquæ virt
»veſtigium exſtare videretur. Nec Lacedæmoniorũ R
»pub. cum Græciam totam, & Aſiæ partes ſuis arma
»muiſſet, florentiſſima fuit; iam enim auri & argenti
»in ciuitatem contra leges admiſerant: iam Lycurgi d
»plina pene extabuiſſe videbatur; nec multo poſt
rium illud præcipiti caſu collapſum eſt. ¶ Conuerſ

Cauſæ conuerſionum Rerumpublicarum.

autẽ, quæ Rebuſpublicis accidũt, cauſas enumerare
gulas difficile eſt, ſed ad diſciplinam vniuerſa
eaque exemplis illuſtrare ſatis erit. Frequens eſt illa

interemortua regis stirpe, facit, vt principes Reipublicæ de imperio armis decernant, aut maxime paucorum o- pes, cum extrema multitudinis inopia; aut magistratuũ & honorum inæqualis distributio; aut immoderata cupiditas imperandi; aut iniuriarum appetitæ vltiones; aut tyrannorum crudelitates, aut metus pœnarum, aut religionis ac morum mutatio; aut voluptatum fruẽdarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur singula explicanda sunt.

Docuimus antea Rerumpublicarũ origines à tyrannide initium habuisse, inde ad dominatum, post ad reges eorumve liberos quasi successorio iure imperia peruenisse. Pleni sunt libri, plena antiquitatis memoria, primũ imperatorem in Assyria, quod acerbius dominaretur, *Nimerodum*, id est, *amarum dominatorem*, appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatũ acceperunt, non modo agrorum ac possessionum, sed etiam personarum, quousque Arbaces Præfectus Medorum de regia potestate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinose lasciuientẽ deiecit. Huius imperium duo præfecti inter se diuiserunt, alter Assyriorum, & qui Chaldæi dicti sunt; alter, Persarum imperium adeptus est: ac tãdem vtrunque ad Cyrum regem delatum, cuius filius Cambyses sine regia stirpe mortuus, occasionem principibus præbuit aduersus magos, qui regiam iuuaserant, coniurandi: quibus cæsis, decem principes comparuerunt inter se, vt cuius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: sic Darius regnũ adeptus est, ac deinceps eius posteri maximũ illud imperium tenuerunt vsque ad Alexandrum Magnum, qui reges Indorum ac Scytharum subegit, eorumque imperia cũ auitis, & iis q̃ sua virtute pepererat, coniunxit. Si cæteras gentes conquiramus, reges vbiq; iisdem temporibus imperasse comperiemus: Ægyptios inquam, Æthiopes, Græcos, Macedones, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Atheniẽses, Lacedæmonios, Lydios, Cretenses, Latinos: qui vi & armis imperia consecuti, posteris ea iure successorio reliquerunt: nisi alius

Prima imperia vi occupata sunt.

alium regno ſpoliaret, aut exſtincta regum poſteritat optimates imperia retinerent. Ac ſi quis è plebe imperi
Origines Ariſtocratiæ. particeps eſſe vellet, hic fabulam audiebat leporum, qu ſe leonibus exæquabant: aut ſi populus vniuerſus iur maieſtatis tueretur, honoribus tamen ac magiſtratibu
a Ariſtot. lib. 3. cap. Polit. ſoli[a] principes fruebantur: Nam mortua ſtirpe regum a pud Athenienſes princeps vnus decimo quoque anni creatus eſt: quouſque populare imperium conſtituiſſe Solon, qui tamen honores ac magiſtratus non niſi cũ optimatib. communicauit. Ac tametſi regibus Romano rum exactis, populare imperium Brutus ac Valerius Publicola conſtituiſſent, omnes tamen honores, imperia, ſacerdotia, magiſtratus, ad patritios deferebãtur: primu quidem Ariſtides ac Pericles Athenis, Canuleius Rom aditum ad honores & magiſtratus plebi aperuerunt.

Sed cum diuturno rerum gerendarum vſu percepti eſſet, monarchiam omnium turiſſimam eſſe, populare Monarchia optima. vero ac optimatum ſtatus difficilime conſtitui, difficilius etiam retineri, toto fere terrarum orbe optimatum a populatia imperia exegerunt, vt ea regibus ac proximo cuique ſucceſſoria lege tribuerent, aut ſi reges à ſtirpe deficerent, ipſis vel adhuc ſpirantibus, vel teſtamento
b Leo Afer. adoptare liceret: vt in Africa[b] fieri conſueuit: aut mort „ regibus optimates creandorum regum poteſtatem ſi „ reſeruarunt, vt Carinthii, Hungari, Bohemi, Poloni Di „ ni, Noruegi, Suedi: qui ſæpe reges de imperio deieceru, ſi vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus impe conſpurcarent, aut regi Philoſopho ſtrenuum Impe torem ſubſtituebant: vt Romani pro Numa Pompi rege ſapientiſſimo & religioſiſſimo, Tullum Hoſti ducem fortiſſimum regem fecerũt: ſic Iſraelitæ, tam Samuelem diuiniſsimum principem haberent, ducu tamen exercitus ſibi petierunt.

Ac fere ſemper crudeliſsimos tyrannos excipiunt „ ſtiſſimi ac moderatiſſimi reges. Quorum n. exitus per „ horreſcunt, eorũ facta imitari pudet; vel ꝙ certis leg & conditionibus imperium accipiunt. Nam Marco A

toni

nio, libidine ac luxu diffluenti, successit Augustus sapientissimus ac temperantissimus princeps: Neronem flagitiosissimum, Galba Imperator optimus excepit. Vitellium ebriosum ac libidinosum, Vespasianus cõtinentissimus; Heliogabalum naturæ portentum, Alexander Seuerus virtute nemini secundus; quod mirum videri possit, cum Heliogabali sororius esset, & cum eo simul educatus. ipsa vero imperandi natura sæpissime ex hominibus probis improbos; è sapientibus insanos; è strenuis ignauos; ex humilibus superbos efficit. Quid enim Neronis quinquennio, quid adolescentia præclarius? quid Tiberii principio moderatius? *Paulo minus*, inquit Tranquillus, *quã priuatum egit: Dominus appellatus à quodam, denuntiauit, ne se amplius contumeliæ causa nominaret: aduersus inuitia & famosa de se carmina subinde iactabat, in libera Republica liberas esse linguas oportere: bonum & salutarem principem, & senatui seruire debere, & vniuersis ciuibus sæpe, & plerunque etiam singulis.* Hæc Tranquillus [a]: sed confirmatis imperii opibus ac potentia, nemo crudelior vsquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior exstitit. Sic Herodem inniorem scribit Philo sex annos iuste imperasse, triginta duos crudelissimam in omnes tyrannidem exercuisse [b]: nam septuaginta senatores regiæ stirpis, excepto Semnea, interemit; nobilissimam coniugem occidit; tres filios trucidauit; ac iamiã moriturus, optimos quosque viros ac principes necari iussit; vt se mortuo luctus ingens sequeretur.

[a] In Tiberio, c. 27. 28. 29. 42.

[b] Ioseph.

Ex quibus perspicuum fit, tot ac tantas virtutes inio principatus diuturnas esse non posse: cuius ratio ea videri potest, quod qui principio tam clarus ac illustris apparet, simulationem vultu tegat necesse est; in quo genere Tiberius omnes superasse dicitur. Ab iis autem qui artes simulandi ac dissimulandi tam curiose docuerunt, nihil verum, nihil sanctum, nihil rectum speramus debemus, sed omnia ficta, vana, veteratoria, versuta. Qui autem insita sibi vitia primo cuique detegit, tamen non admodum sapit, supra modum tamen improb⁹

esse non potest, ac sperandum est & iustum & integrum aliquando fore: qualis exstitisse dicitur Ioannes Francorum rex; qui quem oderat, ne intueri quidem potuisset. Itaque nihil turpiter aut scelerate ab eo factum memoratur.

Nec v. debet cuiq; mirũ videri, si pauci principes summa virtute clari exstiterint: nã si bonorũ ac fortium tãta vbique raritas est nec tamen ex eo numero reges creantur: quib. autem imperia successione obueniunt, eorum educatio tot vitiis inquinari cõsueuit, vt q̃ maxima sint, non facile dici possit: certe miraculo proximum est, ex vitiorũ gurgitib. vnum aliquẽ emergere posse. Si qs tamen virtutib. clar⁹ exstiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia cõplet: nec tantum viuus ac spirans laudib. cumulat, verum etiã mortu⁹ suauissimos sue virtutis odores liberis ac posteritati relinquit: cui, etiãsi scelerate vixerit, patrię virtutis gratia indulgetur. Cãbyses n. multa crudeliter ac turpiter gessit: hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris; cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentib. tam alte hæserat, vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aureli patris virtus amabilem fecit, tametsi patri omnino dissimilis, gladiatorem morib. ac vultu referret: quinetiam populum Romanum ludos in Circo spectantem, vno iusserat & eodem occidi momento, quod risum tenere non potuisset, intuentem in arena pro imperatore tam strenuum tamque ingeniosum gladiatorem.

Patris virtus liberos commendat.

Itaque imperia quæ à stirpe quæruntur, ratissime conuerti videmus, si patrem optimum filius eius sceleratus exceperit: quia eius imperium consimile est arbori amplissimæ, quæ tam alte radices agit quam rami sursum late repandi explicantur: qui autem nouus ad imperium accedit, nulla maiorũ virtute ac potentia cõmendat⁹, arbori excelsæ quidem similis est: sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbi-

tabine conuellitur. Ergo tyrannũ tyrãni filium in summo discrimine versari necesse est: nisi maximis opibus ac finitimorũ princípum potẽtia, aut maiorũ diuturna successione regnum adept⁹ sit. Neq; n. noui principis virtutes filium flagitiosum à suorũ cõiuratione vindicare possunt: vt q dẽ Hieronymo Siciliæ tyrãno contigit; qui Hieronis aui imperium excepit: auus autẽ nullo iure imperium Siciliæ arripuerat: sed tot ac tantis virtutib. claruit: vt cum priuatus esset, imperio dign⁹ videretur: itaq; imperium annos fere LX. sine armis ac sine præsidiis summa omnium voluntate moderatus est, nec modo suis carus, sed etiã finitimis omnibus ac in primis populo Romano carissimus. huius nepos, vt auum magnificentia superare videretur, p̃sidiis imperium firmare se posse putauit: tum omni luxu diffluens, arroganter in omnes se gessit ac omnium in se odia excitauit: Senatũ, in quo imperii auiti firmissimũ fundamentũ exstiterat, omnino spreuit: illud etiã suæ calamitatis extremum fuit, q̃ à societate Romanorum, nulla offensione accepta, discessit. Quamobrem cum & ornamenta dignitatis, & p̃sidia stabilitatis suę amisisset, cõiuratione ciuium crudelissime cum amicis ac proximis omnib. imperia ad plebem redeunte, cæsus est. Consimilem fere exitum habuit Dionysius iunior, cuius pater in Rempubl. fraude inuaserat, firmissimisq; præsidiis ac ꝓpugnaculis potentia confirmata diu tenuerat: eo mortuo fili⁹ rerum gerendarum imperit⁹ ac luxu perdit⁹, Dionem auunculum in exsilium egit, deinde bona illius, ꝓscripsit. Itaque reb. desperatis, ab exsilio in patriã cum exercitu rediẽs, Dionysium imperio spoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit: nec multo post, Dione occiso, populus summam Reipubl. potestatem accepit.

Ex quo intelligitur nouos principes, sine suma virtute, imperium difficilime tueri: quod etsi planum est, plalissimæ sine summa virtute imperia tuẽtur. nius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæsar, protector Antipatri parentis militarem virtutem, imperium indæotum ex Senatusconsulto detulerat: ac tametsi apud Marcum Antonium & Octauianum Augustum gratia

plurimum valeret, nihilominus tamen vt imperium cõfirmaret, arces validissimas exstruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat; tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cum tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit; plerosque etiam maximis beneficiis cumulauit: cum tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exsultare : quæ res illum pene ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum imperiis parerẽt: quod certe obtinuissent, nisi apud Augustum cui Herodes auri talenta M.D. testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset : omnes tamen Herodis posteri, qui permulti fuerunt, annis LX. sublati sunt: quia nouus homo imperium nulla sua virtute partum, inuitis ciuibus acceperat.

„ Imperii aũt conuersiones eo citius accidunt, si tyran-
Auaritia et im- „nus auaritia, aut impotenti libidine, aut vtroq; vitio fa-
potens libido prę- „ctus lãgueſcat: plures tamen voluptas perdidit q̃ crude-
cipua ea malorum „litas, quia crudelitate homines pterrentur: at libido tyranni nõ modo subditos ad odiũ, verum etiã ad contemtum excitat: cũ intelligunt hominem voluptatib. dediti impotentis animi esse: nec imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles pene tyVoluptas multos perdit rannos perdidit voluptas: Sardanapalum inquam, Cynadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocratem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericum, Appium, Claudium, Galerium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Perucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges; quo mnes ab imperio exciderunt, cum impuræ libidini quã virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Africæ vrbes potentissimæ à rege Fessarum defecerunt, propterea quod Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusse-

hiza

lita, cum sex liberis cęsus[a] est à domestico seruo, quod eius vxori stuprum intulisset. Nec aliam ob causam populus Constantinus Africæ maritimæ, Delcaiedi, qui à religione Christiana transfugerat, imperium, quàm regis Tunetani filium perpeti honestius putauit. Cur ætate nostra Mulealles de regno deiectus, nisi ob intemperantiam? qui tametsi exul in Italia & Germania vagaretur, ac de opibus Caroli V. Imperatoris, in quo spes omnes collocarat, omnino desperaret; nihilominus ad pauonis vnius, quo vescebatur, condimenta vix aurei nummi centum sufficiebant; vt quidem Iouius scribit: & vt suauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiscitur, iucundius molliusq; hauriret, oculos velabat; quod duobus sensib. duplicem voluptatem simul percipi nō posse didicisset: sed non sine vltione diuina ferro candenti oculorum humores sensim exsiccāte, iussu filiorum obcæcatus est ac imperio spoliatus.

[a] Leo Afer.

Crudelitas v. per sese imperii conuersionem non affert, nisi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominē ex homine penitus exuisse videatur: qualem fuisse accepimus Phalaridem, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen sæuitia in plebem, non tanta fuit, vt propterea cæsi fuerint; sed in principes & gratiosos homines, qui tyranno semper metuendi sunt: quibus etiam contumelia quam crudelitas ipsa sæpe grauior est. Exemplum domesticum habemus Bodilillius, qui, quod verberibus Childerici regis Francorum iussu cæsus esset, non modo regem, sed etiam reginam vterum gestantem occidit. Iustinus vero III. Imperator trucidatus est ab Atelia magistro militum, cuius filium interemerat, & vxorem seruis contumelioſe prostituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus est, quem Euripidi poetæ verberandum prodiderat: eiusque nepos rex Macedonum ab eo est interfectus, cuius pudicitiam ab Antipatro impune violari passus erat, ac vltionē petentem irriserat. Optimatum item status apud Mitylenæos, populo cessit, propter contume-

Crudelitas per se non affert tyrannidem.

Sæpe plane fuerunt.

Contumelia crudelitate sæpe grauior.

liam nobilium plebeiis illatam, quum scilicet præteteruntes fustibus odiose verberarent; Megacles[a], arrepta occasione, plebem in patritios inflammauit, vt eos necarent. Ac ne longius exempla petantur, Henricus non ita pridem rex Suecorum, nunc vero captiuus, regno exutus est, quod ciuis rogationem non modo contumelioſe repudiarat, verumetiam crudeliſſime, & quidem ſua manu occiderat: populus regem vt imperio abdicaret, compulit, ac fratrem inniorem ſceptra capeſſere iuſſit.

[a] Ariſtot. Polit. 5. cap. 10.

Tyrannicidarum præmia communia. Inſtigatio ad tyrannicidium.

„ Id autem omniũ fere tyrannicidarum cõmune eſt, vt „ vel imperio, vel bonis tyranni cæſi, vel ſummis honorib. „ ac magiſtratib. præmiorum iure fruantur, vt Brut⁹ vterque, alter quidem, q̃ Tarquiniũ regno exegiſſet; alter vero, q̃ Cæſarem necaſſet. Arbaces quoq; Præfect⁹ Medorum, qui Sardanapalũ in tantã deſperationẽ adduxerat, vt ſeipſum viuũ cum regia ſupellectile & concubinis cõcremaret, regnũ adeptus eſt. Ludouicus Gonzaga, à quo gens Gonzagarum claram originem duxit, cæſo Bonacolſio Mantuæ tyranno, princeps ſuffragio populi creatus eſt: cui⁹ poſteri ad hæc vſque tempora Mantuæ principatum præmii iure tenuerunt: non aliter ac Veneti, q̃ „ cęſo Ecelino tyranno, Patauium receperunt. Nec tamen „ deſunt ple: ique, qui nulla præmiorum vel imperii ſpe, „ nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propoſitum habẽt, „ vt illatas ſibi ſuiſque iniurias vlciſcantur: vt is qui legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Africæ in Hiſpaniam accerſiuit, vt contumeliam ſibi à Roderico Hiſpaniæ rege, qui vxori ſuę ſtuprum intulerat, illatam vindicaret. Ex quo Arabes Hiſpaniarum imperio ſeptingentos annos potiti ſunt.

Illatas ſibi imperio noſtro iniurias vlciſcantur.

„ Poſtremũ gen⁹ eſt eorũ, q̃ nec imperii, nec magiſtratus, „ nec bonorũ ſpe, nec vltione iniuriarum, nec priuatis inimicitiis, ad cędẽ tyrãnide ducti, nec mortẽ crudeliſſimi „ euaſuros ſe cõfidentes, id vnũ propoſitum habent, vt ty„ rannide patriam liberare poſſint: quales Harmodius & Ariſtogito Athenis: quales item ii, qui Domitianum &

Illi patriã tyrãnide liberarunt.

Cali-

Caligulam occiderunt: quod potissimũ euenit, cum erepta libertas est populo, eius dominatu qui fraudibus aut aperta vi imperium inuasit. Nam Alexander Medices Pontificis maximi propinquus, & Caroli V. Cæsaris gener; Florentiæ dominatum armis soceri adeptus, ferocissimos quosq; ac potentissimos exegit; præsidio militari vrbem firmauit: custodib. cinctus & armatus semper incessit; Laurentii tamen Medices nõ tantum proximi, sed etiam familiaris ac domestici cõiuratione interfect⁹ est, cum suam ipsius sororem ei subornasset Laurentius, vt hominem exarmatum inter amplexus & oscula sororis, qui stuprum inferre cogitabat, sicario necãdum exhiberet: at ne milites quidem quos ad corporis custodiam puigiles cõquisierat, cũ in cœnaculo sese oblectarent, cædem principis senserunt. Nec tamẽ Laurenti⁹ tyrannide patriam, nec seipsum periculo liberauit, sed tandem à sicario Venetiis cæsus est. Cosmas v. Medices, qui post Alexandri cædem præsidio militari, & amicorum opibus, ipsiusq; Romani Pontificis gratia dominatum adeptus erat, tametsi iustissime ac prudentissime imperaret, & arces munitissimas in ipsa vrbe haberet, vix tamen coniuratorum, qui sæpe caput illius ac vitam petierunt, manus euasit: & qui nunc dominatur, prope fuit vt Puccini cõiuratione non ita pridem interficeretur; nec tutus erit sine præsidio, quandiu ciues præmia virtutis ac libertatis & meminerint & sperabũt. Quod cum intelligeret Dionysius[a] maior, qui suæ ciuitatis imperium fraude consecutus erat, quadraginta millia hominum, præter milites prætorianos, locis omnibus dispositis, vt Siciliæ partẽ teneret, ac Syracusanis imperaret: quem tamen Plutarchus multa laudabiliter gessisse, ac reges quamplurimos superasse confitetur: certe ab alienis vxorib. non modo abstinuit, sed etiam filium, quod alienam rapuisset, acerbissime increpuit: nec diuturnum eius imperium futurũ verissime est auguratus.

a Plutarchus.

Quod si quis putet, imperia, quæ vi ac metu retinentur, non fore diuturna, verissime putat: sed tyrannum

Imperia vi ac metu retinentur non fore diuturna.

qui

qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt, coniuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitæ genus contrarium est omnino regiæ potestati: quæ eo firmior ac stabilior est, quo minus princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos cures, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, à se repulit: testatus, se nec populo, qui suæ fidei seipsum commiserat, differre posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At *Seruius infimæ conditionis homo, cum ad regnum*, sic enim Liuius, *præter vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit, summaque integritate ac fide se gessit*: prudenter ille quidem, cum à patritiis, qui seruile imperium indignissime ferebant, desertus esset; neque enim humanitas illum aut integritas ab inimicorũ manibus eripuissent. Quid enim Iulio Cæsare humanius? quid vrbanius? quid magnificentius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominus à Bruto filio, [a] cæteriſque incredibili conspiratione fide & consensu coniuratis, in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea, vt corporis custodias sibi adiũgeret, ingenue respondit, *mori semel præstabilius esse, quam metu tamdiu languere*. Illud quidem non satis prudenter: quod præsidia respueret, cum tamẽ sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur.

[a] *Plutarch. in Bruto, filium Cæsaris fuisse scribit.*

Lõge aliter Augustus, q̃ omnes Cæsaris auunculi cõiuratos interfecit, nõ tam pietatis officio, q̃ suæ ipsius securitati consulens: deinde p̃sidio & corona militari cinctus, vim facile repulit: ac tametsi fractis Sexti Pompeii ac Lepidi opibus, victo etiã ad Actium Marco Antonio, qui sibiipsi postea manus attulit, ferocissimis quibusque ciuibus cæsis ac sublatis tutissime imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit: tres in Italia, nec procul ab vrbe dispositas, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit: senatores iniussos ex Italia exire vetuit: legionibus præ-

tores

tores equestris ordinis, aut infimæ nobilitatis, præfecit; magistratuum vrbanorum creationem inter se ac populum partitus est, sic tamen, vt prehensos candidatos ad populum manu duceret; ereptisque suffragiis, & populi gratiam, & magistratus sibi obligatos haberet. Ius vero tam assidue dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat, vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur, Augustum verbo quidem *Tribunumplebis*, & *Principem* appellatum, reipsa *Regem* fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur, quod Reipublicæ debita q̃ bellisciuilibus contracta fuerãt, remisit, ac debitorũ tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit. Sed cum ciues omnes æque ac peregrini eius virtutem, bonitatem, iustitiam plane perspectam & exploratam habuissent, eiusque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones exsecrati; *Augustum vero non quasi dominum*, inquit Seneca, *sed quasi parentem optimatum colere & adamare cœperunt*: ita paulatim Augustus custodias à se dimittere, & cũ priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare imperium ferocissimæ nationi ereptum ad vnius potestatem conuertit.

Augustus verbo *Tribunus*, re tamen ipsa rerum omnium arbiter ac moderator.

Omnes autem conuersiones, quæ ab optimatum aut populi potestate in monarchias abeunt, initium habuisse constat ab eo magistratu, qui plus in Reipublica potestatis aut imperii haberet: aut cum à finitimis regibus ac populis victi ciues fuissent; aut cum vnius quam pluriũ dominatum maluissent. Primi generis exempla libris omnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cum summum in Republica magistratũ adeptus esset, in populi libertatem inuasit; vt Cypselus Corinthum; Thrasybulus, Gelo, Dionysius, Hiero, Agathocles Syracusas; Panætius & Icetes Leontium; Phalaris Agrigentum; Phido Argos;

Perian-

Periander Ambraciam, Archelaus Cretam, Euagoras Cyprũ, Polycrates Samum: Anaxilaus Rhegium: Nicocles Sicyonem, Alexander Pherã: Mamercus Catanam: Decemuiri Reipub. cõstituendæ, deinde L. Sylla, postea iam C. Cæsar, Romanum imperium: Scaliger Veronam: Bentiuolus Bononiam: Manfredus Fauentiam: Malatesta Ariminum: Baleo Perusium: Vitellius Tiferna: Sforcia Mediolanum: & innumerabiles id genus, qui, cum Prætores essent ciuitatũ aut exercituũ, summã potestati arripuerunt. Id n. omnib. constare oportet, eum qui Reipubl. arces & exercitus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in populariḃus & optimatum imperiis prudenter constitutis, & maximi honores sine imperio, & maxima imperia non sine collega tribuuntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis imperii consortẽ habere, vti est in re militari, ad breue tempus imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo imperio præfecerant duos Cõsules: Carthaginenses duos Suffetas, qui vicissim alternis diebus imperium haberent.

Reipublicæ dominus est, qui plus potest.

Ac tametsi societas imperii sæpe rebus gerendis inimica sit: minus tamen conuersionibus est opportuna popularis aut optimatum Respubl. quæ summum imperium duobus tribusve sociis ex æquo distribuit, quam si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo apud Rhodios Prytani: apud Achæos & Ætolos annuo imperatori: apud Genuenses Duci. Nec aliã ob causam Dictaturæ tam breue imperium fuit: quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quamdiu floruerunt in populari statu, lege cautum erat, *vt eius caput sacrum esset, qui exercitu præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definito, imperium non deposuisset.* qua lege Pelopidas & Epaminondas capitis damnati sunt, quod exercitum cui præerant, stato tempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Iode quoq; annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes,

Societas imperii minus tuta est.

ones, in popularibus & optimatum imperiis. At etiam Sexuiris, qui consilii capiendi causa Venetorum Principiadesse iubentur, imperium bimestri curriculo definitum est. Nec vero Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum praficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur.

Hoc igitur summopere cauendum est in popularibus & optimatum imperiis, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedant, nisi Respublica, adempto imperio, in summũ discrimen casura videatur, vt Furio Camillo Dictatura in sex menses iterum prorogata fuit, q̃ antea nemini concessum fuerat: Itaque lege Sempronia cautum est, ne prouinciale imperiũ cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar imperii Romani statum non mutasset: sed Pompeio & Crasso annuentibus imperium Galliarũ, quod in quinquennium ei datum erat, post exactum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil pernitiosius ferri potuit, cum Cæsar incredibili cupiditate imperandi laboraret, & cui ex imperio Galliarum tantum auri & argẽti accesserat, vt Paulo Cõsuli, ne sibi aduersatius esset, octingenties LI.S. Curioni vero Tribunoplebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rõ. stipendia decem legionum, quamdiu imperium Gallicum haberet. Quæ tanta potestas imperium Romanũ peperit Imperatori omnium, qui vnquam exstitisse dicitur, fortissimo ac audacissimo, addam etiam nobilissimo: vt q̃ pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere à regibus, paterno à diis originem duxisse: denique cum aduersarios omnium maximos haberet Catonem ac Ciceronem, alter Cæsarem diligẽtiæ incredibilis τέρας appellarit [a]: alter cum de Cæsare loqueretur, à sobrio tyranno metuendum esse dixit. Cũ autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tum vero id vnum studebat vt populi gratiã, inaudita magnificẽtia, ludis, venationib⁹, gladiatoriis muneri-

Coercendi in Rep. erat magistratus imperia. magistratuum imperia. q̃ limitanda temporibus

Id est DCCCC. millia nummum aureorum.

[a] in epist. ad Atticum.

neribus, congiariis, conuiuiis, & omnibus illecebris aucuparetur; quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit, vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cum populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quam populi opes ac potentiam modis omnibus circumcidere & amputare: nam octoginta millia ciuium, qui frumentum ex publico accipiebant, in colonias remotissimas relegauit; reliquis collegia sodalitiaque demsit. Ex quibus perspicitur, id omnibus fere popularibus & optimatum imperiis commune fuisse, vt ab iis, quibus potentiâ & imperium infinitum dederant, penitus euerterentur: quod Iulianus Augustus, is qui Transfuga est appellatus, eo emblemate significauit, quo aquila iis ipsis configitur sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperii in vnius dominatum conuersione.

Conuersio à populari ad optimatum statum.

Popularis vero potestas ad optimates tũ relabitur, cũ vel Reipublicæ opes ab hostib. attritæ fuerunt, vel ingenti ciuium exercitu cæso ac prostrato; contra vero popularis potentia tum maxime incremẽtum accipit, cũ parta de hostibus victoria domũ reuertitur. Cuius conuersionis cum multa sint exempla, tum v. nullum est accommodatius quam de Athenienſibus ac Syracusanis. Nam Athenienses à Syracusanis, duce Nicia, ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum populare in aristocratiam mutarunt, & ex ciuibus vniuersis cccc. ciues imperium arripuerunt; qui tamen seipsos pro quinque ciuium millib. ferebant; quod Pisandri fraude factũ est. Cum vero plebs imperio spoliatã se quereretur, & in conciliũ suffragii ferendi causa veniret, vi & armis est ab optimatibus repulsa, pluribus suorum interemptis [a]. Plebs autem Syracusana eodem quo Athenienses momento statum optimatũ in popularem conuertit. Nec multo post Athenienses, cum de Alcibiadis auersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de imperio non tantum depulerunt, sedetiam maxi-

[a] *Xenophon. Plutarch. in Nicia.*

maximam partem, Thrasyllo duce, interfecerunt. Consimiliter Thebani ab Oenophytis victi, popularem statum ad optimates detulerũt. Romani vero post vtramque Pyrrhi regis Epirotarum victoriam, etsi statum non mutarent, re ipsa tamen imperii maiestas penes erat trecentos Senatores: plebs autem Senatus ac magistratuũ imperia nunquam libentius ac facilius pertulit. Sed cũ ager Tarentinus ac ciuitas ipsa in potestatem Romanorum venisset, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo præscripserãt, seditiosis ac turbulentis concionibus poscere, nobilitatem aspernari, omnia miscere cœpit. At post ingentes illas quas a Pœnis acceperunt offensiones, secundo bello Punico, nihil plebe cõtemtius, quousque Carthago domita, Pœni fracti, Perseus captus, Antiochus prostratus, Macedoniæ & Asiæ regna sublata fuissent: tunc secutæ sunt agrariæ actiones, ac seditiones Gracchanæ, quibus plebem ferocius exsultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam à Clemẽte pontifice Romano constitutam euerterunt, libertate plebi reddita, cum primũ intellectum est Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pontificib. obsessum teneri. Incredibile est quo furore plebs indomita in Mediceos bacchari cœpit, qua rabie statuas eorũ deiecit, stemmata deleuit, acta omnia rescidit. Populares autem Heluetiorum status ab arrogantia quidem & licentiae Præfectorum originem habuerunt; sed incremẽta maxima secuta sunt victoriam Sembachiam, circiter annum MCCCLXXVII. quibus temporibus optimates ac nobiles fusi ac prostrati, popularibus cesserunt.

Harum igitur conuentionũ præcipua causa est in plebis temeritate posita, quæ, vt frangitur offensione accepta, ita quoq; arrogantius ob victoriam insolescit; nec » Populares ... » ... » ... »

Bella hostiũ necessaria, ad tuendos populares status.

„Ex quo quidem perspicitur, nihil ad plebem in officio „continendam vtilius esse, quã externis bellis implicari. Quæ potissima ratio fuit, cur Scipio Africanus iunior Carthaginem deleri nollet, ne, si bellũ aduersus hostes nullum esset, cum ciuib. esse inciperet. Quam etiam ob causam Onomademus Chiorum imperator, pacata Repub. ac seditiosissimis quibusq; cæsis aut exsilio pulsis, reliquis parcendum esse decreuit, ne, si domi hostẽ nullum haberent, amicis bellum inferrent. Sed hic hostes „domi habere vtile esse; ille cum peregrinis semper dimicandum putabat, ne cum ciuib. dimicaretur. Vterq; recte. Hic n. in ciuib. retinendis nõ tantum obsides habuit quib. cæteros exsules in officio retineret, verumetiã debiliores vtrosq; reddidit. Alioqui verendum sit ne exsules desperati, coniunctis copiis & opibus, Reipub. sepositio metu bellum inferant, ac popularem statum mutẽt vt quidem accidit Heracleotis, Cumanis, & Megarensibus, cum plebeii nobilitatem vniuersam in exsilium egissent; quippe nobiles coniunctis amicorum copiis earum ciuitatum populares status euerterunt, ac optimatum deinceps imperium stabilierunt.

„ Sæpius tamẽ popularis potestas in monarchiã cõuer- „ titur: idq; potissimũ ex ciuili seditione: vel si summo magistratui infinita potestas detur. *Ex victoria*, inquit Tullius, *cum multa, tũ certe tyrannis exsistit*: illic agit de bellis ci- „uilibus inter Põpeium & Cæsarem. Quia fere sempera „ ciuili bello scinditur populus, ac duces partium armis „ si concurrant, cui Victoria obtigerit, nemini dubium est „ quin armis ac potentia fretus, imperium vel cupiditate „ laudis incẽsus, vel vt suæ securitati consulat, retinere co- „ git. Cõtra vero tyrannides (vt plurimũ) abeunt in popu- Quamobrem à populari ad monarchiam mutatio fiat, crebrius. Tyrannides ex plurimũ in populares status.

lares status: q̃a populus q̃ nec modũ tenere, nec moderatẽ colere potest, tyrannide semel sublata cũ omni „ summũ illud imperiũ cõmunicare cupiens, tyranni pro- „ ximos omnes & amicos tanto odio prosequitur, vt ne- minem reliquum esse velit. Hinc optimatum cædes, exsilia, proscriptiones, quibus casibus ferociissimus quisq; interi-

intemperantissimæ plebis, quasi belluæ indomitæ rabiē effugere quam imperare præstabilius ducit. Id quidem Athenis post occisos Pisistraditas accidisse constat: Romæ exactis regibus: Syracusis occiso Hieronymo; ac rursus electo Dionysio: Florentiæ, post Athenarum ducem qui magister militum occubuit in clade Pictauiensi, ex vrbe pulsum: Mediolani, Galuagno electo: plebs enim Mediolanensis annos quinquaginta populare imperium tenuit: quod postea recidit in tyrannidem Torrianorum. Heluetii non aliter imperiū illud populare stabilierunt, quā tyrannos ac tyrannorum amicis omnibus fusis ac prostratis. Sic etiam Thessali, post Alexandri Phæreorum tyranni cædem; & Senenses Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiso; factione optimatum, qui à monte nouo dicebantur, ex vrbe electa, plebs imperium inuasit. Nec dubiū est quin post Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs imperium ac dominatum Medicib. ereptura fuerit, si tyrannum cæsum fuisse certo scisset: cum enim Laurentius Medices solus pene cum sicario Caracciolo cædis conscius esset, ac tyranni non modo familiaris & domesticus, verumetiam amicissimus esse crederetur; nemini persuadere poterat, se tyrannum occidisse: momēto tamen fuga dilapsus, Cosmę propinquo potestatis arripiendæ præbuit occasionem.

Hæc autem conuersio tyrannidis in democratiā, aut democratiæ in tyrannidem, frequens est, cum bello ciuili decernitur, sin ab hostibus ac peregrinis subacta sit Respubl. imperio victoris adiungitur; nec conuersio sed interitus appellatur; nisi victor, quod rarissime fit, victus, imperium ac rerum dominatum restituat: quemadmodum Lacedæmonii socias ciuitates Athenienſium bello Peloponnesiaco à se deuictas; atq; adeo vrbem ipsam Athenarum sua libertate frui, quam Lacedæmoniorum imperio adiungi maluerunt; vbique tamen pro populatibus optimatum imperia fundauerunt contra quam Athenienses, qui optimatum imperia vbique euertere

a Thucydides, Xenophon, Plutarch. in Lysandro.

conabantur. Refertigitur plurimũ, ab hostibus nec a ciuibus Reipublicæ conuersiones oriantur.

Est etiam interdum plebis, quæ imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerum nouandarum perpetua cupiditate feratur, eoq; sæpius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant, vt de Athenienſibus, Megarenſibus, Syracuſanis, Florentinis, Genuenſibus proditum est: tunc enim se quisq; imperio dignum indicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur: nec, nisi difficilime, recta præcipientib. cedit: si vero genus hominum ingenii acumine minus præstat, morem gerit, & in consiliis capiendis facilius acquiescit, quam quos argumentorum multitudine ac disserendi subtilitate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consiliis inimica, rerumq; publicarum variæ conuersiones sequuntur. Et quidẽ Athenienses[a] centũ paulo minus annis, quinquies; Florentini septies statum Reipub. commutarunt: quod nec Venetis accidit, nec Heluetiis, quos ingenio minus valere constat. Quis n. nescit Florentinos ingenii acutissimi, Heluetios vero obtusiores semper fuisse? At cum iisdem fere tẽporibus monarchiã execrati, ac statum populare amplexi fuisse nt, Heluetii annos fere quadringentos in eodem statu permanserit; Florentini vero non multo post ad Atistocratiam conuersi sunt: cum qui opibus ac nobilitate cæteris præstirent, plebeiis æquari nollẽt. Optimates igitur imperium adepti, cũ de principatu inter se cõtendere cœperunt, si vero mutuis odiis ac proscriptionibus tantopere seipsos attriuerunt, vt à popularibus hominibus, qui aduersa nobilitatẽ arma ceperant, facile vincerẽtur ac fugarentur: nobilitate fusa, populares de imperio decertarũt inter sese, atq; hi potissimũ qui *grandes* dicebantur: ni plebeiorum tres ordines fuere: hi tamen crudelius quia, quod non iudiciis aut legibus, sed armis decernebant cum mutuis cædib. exhausti fuissent, medius ordo plebeiorũ gubernacula cepit: hi rursus, cum inter se honoribus & imperiis ferro dimicarent, plebs infima potiti-

Populi rerũ nouarum cupiditate ferri, primũ ingenio.

Peruicacia sapientibus consiliis inimica.

a Thucydides, Xenophon, Plutarchus.

ter

dor euasit, quæ cædibus ac sanguine ciuium omnia cō-
pleuit nec cædib. tantum, sed etiam rapinis & incendiis
ciuitatem adeo fœdauit, vt Lucenses, quia grauissimis
Florentinorū casib. & commiseratione permoti fuerant,
ex vrbe effusi Florentiā venirent, ac vicinos arma pone-
nere, pacemq; suadere conarentur, quorum orationib.
pfuasi, à cædib. tandem conquieuerunt. Itaq; legatos ad
Pontificē Romanum mitti placuit, vt regiæ stirpis vnum
aliquem mitteret, qui Florentinorum imperium susci-
pere vellet. Et quidem casus obtulerat Carolum Nea-
poleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrem. Is igitur &
pontificis maximi & Florentinorum oratione persuasus,
Florentiā venit, imperium susc epit, dissidia composuit;
ciues inter se & cum Republica coniunxit; conciliatis
ciuium animis & constituta Republica, cum ad regnum
Neapoleos euocaretur, legatum vrbi pręposuit. Sed non
prius ex vrbe excesserat, quam Florentini imperium le-
gatorum pertæsi, ad popularem statum redierunt, ac
bella ciuilia renouarunt: quę vt componerentur, ad mo-
narchiam redire necesse fuit. Itaque Ducem Athenarum
aciri placuit. Dux igitur imperium adeptus, ciues arma
ponere iussit, & cohortes ad corporis custodiam adhi-
buit, vt seditiosos ac rebellantes coerceret. Sed cum li-
bertate ciues spoliatos, & custodiarum terrore in serui-
tutem redactos se arbitrarentur, odia mutua in princi-
pem conuerterunt; ac latenter primum, post etiā aperta
vi, tes in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem
ciues vniuersi tantis in principē odiis exarserunt, vt præ-
torium ac prætorianos milites obsidione cingerent, quæ
obsidio non aliter solui potuit, quam ex vrbe cum do-
mesticis omnib. excederet, tametsi vix annum integrum
Reipub. gubernacula tenuisset. Ciuitas magistri metu
liberata aristocratiæ formam constituit, populari non
dissimilem: deinde mutatis subinde magistratuum no-
minibus, ac mulieribus & curatoribus Reipubl. quam
ipsi *Balias* appellabant, non aliter ac furiosis & infan-
tibus sępe datis, vix annos viginti statum eundem conti-

nuasse memorantur. Et quemadmodum ii qui à febrium ardore inflammantur, mox huc, mox illuc circumferre iubent, quasi in locorum situ, non in ipsis viscerib. morbi hererẽt: ita Florentini tãdiu conuersiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Cosmã medicorum peritissimum inciderint; qui popularib. morbis ciuitatem sanauit, & arce triplici constructa validissimisque præsidiis vbique dispositis; dominatum annos fere quadraginta cõ firmatum liberis reliquit: quo nihil magis salutare seditiosissimæ ciuitati ab immortali Deo optari potuisset.

a Antonius Poggius, Machiauellus.

Hæc breuiter de statu Florentinorum, quæ incredibila viderẽtur, nisi ab ipsis Florentinis [a] memoriæ prodita fuissent. Consimiles tragœdias habemus ab Africæ populis, qui ingenii acumine Italos superare dicuntur: quot populares status experti fuerunt? Argumento sit Segelmessa [b] ciuitas in Bugiæ maritimæ finibus, quæ cum regis imperio desciuisset, statum popularem adamauit; sed postea tot ac tantis seditionibus agitata est, vt cum ciues nec regem nec seipsos imperantes ferre potuissent, communi consensu domos omnes ac mœnia solo æquarint, vt in sua quique familia ruri principes essent. Plebi item Togodæ ciuitatis, optimatum potestatem pertæsi, regionem deseruit [c]. Quamobrem Africæ populi, cum populares & optimatum statũ ferre non possent, monarchiam vbique fere constituerunt.

b Leo Afer.

c Leo Afer.

Optimatum status quamuis videatur ... duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, nisi concordiam & amicitiam colant: alterum ab hostibus, alterum à plebeiis impẽdet. nam si optimatib. inter ipsos graues controuersiæ fuerint, plebs in optimates armati consueuit, vt Florentiæ contigisse dolemus. Iisdem tempestatibus iactati sunt Genuenses, Senenses, Agrippinenses, Lindauii, Argentinenses, quibus Florentini, quæ discordiæ nobilium ac plebeiorum, non singulos modo ciues, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt Græcorum ciuitates.

Grauius autem periculum immanet, cum peregrinis

nib. patet aditus in vrbem: in qua sensim opes & incre- Liginor: in vrb
menta accipiunt, & cũ opib. ac potentia ciuib. pares essa, admissio
cœperint, ab honoribus & imperiis „ phiberi se graviter fe-„
runt. quo fit vt si ab optimatib. iniuriã acceperint, aut tri-„
butorũ põdere grauati fuerint, ad vim & ad arma cõcur-„
rãt, ac dissidẽtes inter ipsos optimates de imperio deiiciãt.
Certe q dé Lindauii, Argentinenses ac Tigurini, optima-
tib. cæsis aut exsilio pulsis, populare imperiũ, ex quo dixi
modo, stabilierunt: ac ne deinceps optimates põpularẽ
statum euerterent, legib. eorũ sanctissime cautum est, ne
quis suũos in vrbe magistrat⁹ cõsequatur, nisi pri⁹ ex in-
ima plebe compertum sit originem traxisse. At Corcy-
træorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patritios ac
optimates, initio belli Peloponnesiaci, cõprehensos in
vincula coniecit, quos postea [a] crudelissime trucidauit: [a] Thucyd. 4
quam cladem optimatum, imperii secuta conuersio est.
Idẽ contigit Rebus publ. Samiorũ, Sybaritarum, Trœze-
niorũ, Amphipolitarum, Chalcidensium, Thuriorum;
Cnidiorum & Chiorum; quorum optimates, cum pere-
grinorum multitudinem in ciuitatẽ sine imperiis & ho-
noribus admisissent, ipsi de imperio ac ciuitate deiecti,
bonisq; omnib. spoliati, & magnam partem cęsi fuerunt.
Quo nihil est in Venetorum Repub. magis metuendum:„
in qua soli patritii, honoribus & imperiis fruuntur, cæ-„
teris tum nobilibus, tum plebiis, qui ab ipsis *Citadini*„
vocantur, exclusis. id autem intellectum est, cum anno Census Ve-
MDLV. cẽsa fuerint ciuium quinquaginta nouẽ millia, netorum an-
CCCXLIX. supra annum vigesimum: fœminarum vero no 1551.
LXVII. millia DLVII. monachorũ duo millia CLXXXV.
reliqui II. millia LXXXII. Iudæorum MCLVIII. q̃ sum-
ma conficit CXXXII. millia CCCXXX. ciuium. quib. si
dieceris tertiã partem totius summæ eorum qui iunio-
res sunt annis XX. quoniam hominis vita sexaginta [b] fere b Herodotus,
annis terminetur; numer⁹ ciuium fuit circiter CLXXVI. ad l. Politicor.
millia CCCCXL. extra peregrinos. Patritiorum v. siue o-
timatum numer⁹ eo censu nõ fuit comprehensus: id q̃
tractis cõpertum erat: vix tamẽ, ac ne vix q dé tria millia

fuisse, tum præsentium; tum absentium, perspicuum est ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis, qui testatum reliquerunt, maximum concilium patritiorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maxime Respublica ciuibus abundauit.

Ac certe mirũ mihi visum est quãobrem Veneti cẽsum puulgari, ac typis quoq; mandari voluerint. Eodẽ errore peccatum est olim ab Athenienſib⁹; quorum ciuitas, cũ populosissima esset, habuit X. millia peregrinorum, XX. millia ciuium, CCCC. millia seruorum, Romani v. non modo seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu quidem, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset à quibusdã, seruos vestitu designari oportere: sed vicit eorum sententia; qui pernitiosum esse dicerent, ac metuendum, ne serui cum numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic n. Seneca scribit. At patritii Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificantur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legib⁹, quam incredibili concordia patritiorum, & libertate summa qua frui cuique licet. Plebem quoque magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, à quib. summouentur patritii. Et cum ab armorum ac militari exercitatione abhorrent; tum v. voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissime fruuntur.

Conuersiones populatis status in aristocratiam.

Optimarum autem status in populares cõmutari sine vi externa aut domestica non possunt; tametsi populata potestas sæpius nulla pene sentiente, conuertitur ad optimates: idque bifariam: cum vel tenues agricolæ, opifices, etiam mercatores, reb. priuatis ac domesticis intẽti publicas sponte deserunt; vel cũ ciues numero minuuntur popularib. morbis, offensionibusve acceptis, tũ à seipsis, tum ab hostibus; peregrinorum v. numero & incolarum, quib. patet in ciuitatem aditus sine iure suffragiorum imperii, sensim augetur: ita fit vt minima pars ciuium summam habeat Imperii potestatem; q̃ aristocratiã esse docuimus. Eiusmodi fuit earum quas dixi ciuitatum ue-

uersio, à populo ad optimates: qualis etiam contigit Venetis, Lucensib⁹, Rhagusianis; quorum imperia cum olim popularia fuissent; temporis diuturnitate Aristocratica, nullo pene id sentiente, hausserunt.

Causa popularis imperii ad optimates.

Hæc autem vtraq; cõuersio & facilis est, & minime omniũ seditionib. opportuna, nec aliter impediri potest, q̃ si peregrini ab aditu ciuitatis ꝓhibeãtur; vel colonię deducantur, vel ad honores & imperia admittantur: eoque magis, si rei militaris ac bellicæ laudis studia ciues sequãtur: alioqui verendum est, ne optimatibus ac nobilitate bellis exhausta, plebs imperii gubernacula p̃ se se arripiat: vt Tarenti contigit, cum Iapyges vno prælio Tarentinorum nobilitatẽ à stirpe excíderent: nã ex eo popularis secuta potestas est Themistoclis ætate. Quamobrẽ Argiui, optimatib. à Cleomene cæsis, plebeios in partem imperij sibi cõsociarunt, vt sponte ac summa voluntate tribuere viderentur, q̃ inuitis ac nolentib. plebs ereptura fuisset. Nec vero plebis Romanæ licentia Patribus tam metuenda fuerat, nisi Veientes vno prælio trecentos Fabios patritios omnes eiusdem gentis occidissent: nec multo post duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus sui primordia ad Deos referebant, vno & eodem anno extinctæ sunt, vt Liuius scribit. Itaque Veneti melius ab vrbana quam à militari disciplina instructi, si bellum, q̃ non nisi summa necessitate coacti suscipiunt, aduersus hostes gerendum sit; imperatorem quidem patritium, belli v. duces ac milites mercede locare consueuerunt; quam prudenter, suo loco disseremus.

Monarchia vero non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret: ac ne nunc quidem monarchia desinet, si dux aut imperator aliquis strenuus principem se ferat. Turcæ quidem, vbicunque armis & opibus superiores fuerunt, regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatum quasi pecudes agerent: ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima imperij Turcarum secuta sunt incrementa. Cum item Francorum

Monarchia non facile mutatur amissa nobilitate, nisi principis genus omnino interiret.

nobilitas prælio Fontenaio pene tota mutuis armis concisa ac postrata fuisset, partium duces tanta clade attoniti, Lotharius, inquam, Ludouicus, & Carolus, fraterno fœdere coniuncti, tres eodem tempore monarchias tenuerunt.

In Aristocratia nihil tã metuendũ, q̃ vt ex optimatib. aut plebe dux aliquis imperãdi cupidꝰ exsistat, q̃ plebẽ in optimates armare, ac se ducem ferre velit. Hinc n. aristocratiæ ac optimatum cerrissimus occasus. Ad hunc modũ Thrasyllꝰ primum, deinde Thrasibulus Athenis, Marius & Cæsar Romæ; Fr. Valerius ac P. Soderinꝰ Florentiæ, plebẽ in optimates armauerunt. q̃ eo magis metuendum est, si hominibus fœdissimis ac turpissimis maximi honores tribuantur; ac bene de virtutibus & Republica meriti sumoueantur: q̃ res non solum optimo cuique grauis est ac minime ferenda, verumetiam seditiosu ac popularib. Tribunis inflammandæ plebis aduersus optimates occasionem affert. Neque n. aliam ob causam Oritarum imperium plebs optimatibus vi extorsit, quí quod Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad summos honores prouexissent, quæ res etiam Neroni & Heliogabalo exitiũ attulit, quod turpissimis quibusque hominibus summos honores tribuerent.

In optimatũ imperio, plebs amouenda, & honor. sumptio maxime metuenda.

Id autem omnium maxime metuendum est in optimatum imperio, q̃ aristocratica ratione gubernat: id ei cum ab omnib. honoribus ac imperiis plebs summouetur: quod, etsi æquo animo ferre difficile est, ferendum tamen, si optimo cuiq; gubernacula cõcedantur: sed si sceleratis ac indignissimis hominib. tribuuntur, audacissimus quisque oblata occasione plebem ab optimatibus seducet; eoque facilius, quo minus optimates inter se concordes erunt: quæ pestis cum omnibus imperiis ciuitatib. tum vero optimatum generi maxime omnium fugienda est.

Discordiæ sepe ex rebus leuissimis nascuntur.

Discordiæ vero ex rebus leuissimis sæpe nascuntur, quæ veluti scintillæ flammas excitant: ac postremo bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum intero-

pa-

primates initia ceperunt ab eo qui ex Bondelmõtorum gente nobilissima nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa. Hinc nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cædes, quæ ciuitatis statum funditus euerterunt. Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quod mater filiam nobili, tutores autem plebeio collocare vellent: sed cum nobilitas a plebeiis fusa ac fugata esset, Romanos [a] acciuit; plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. Nec aliam ob causam Delphorum ciuitas [b] ab optimatibus ad plebem conuersa est. Status item Milesiorum ab aristocratia in popularem abiit, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri [c] duarum pupillarum tutelam consequerentur. Item Hestiæensibus statum mutandi occasionẽ dedit lis inter priuatos suscepta de petitione hæreditatis. Bellum autem sacrum, quod Phocensium Reipubl. non conuersionem attulit, sed interitum, dicitur originem habuisse ab vnius virginis collocandi controuersia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis seipsos diutissime attriuerunt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenses & Byzadi propter leuissimum myoparonem. Picti vero & Scoti crudelissima bella diutissime inter se gesserunt, quæ nullis fœderib. placari potuerunt, tametsi pacem annos fere sexcentos antea coluissent: bellorum causa fuere canes erepti. Rursus Heluetii bellum grauissimum susceperunt aduersus Carolum Burgundionum Ducem, quod non aliter quam ipsius Ducis occasu finem accepit: cum Heluetiis currus pellium ablatus esset.

a Liuius l. 4.

b Pausan. l. 4.

c Aristot. lib. 5. Polit.

Sæpe quoq; Respubl. mutantur, cũ agitur de repetundis aduersus potentiores, ac rerum gestarum rationes exquiruntur, in quo genere optimis qbusq; metuendũ est, potissimum in populari statu, vbi agitur de capite, de fama, de fortunis omnibus vt n. omittam [a] externa, domesticis abundamus; & quidem recentibus exemplis eorum qui huic imperio faces subiecerunt, ac bellorum ciuilium incendia excitarunt, quibus vniuersa Gallia pene deflagrauit, cũ decies millies Lis ab illis repeteretur.

Nec

Nec mirum si peculatus accusationem metuerent, cum
a Plato, Thucydides. Pericles summę vir integritatis [a], & qui suas opes p Re-
b Plutarch. in Pericle. publica [b] Athenienſium magnifice ſemper effudiſſet, ne
c Plutarch. ex Theopompo, Ephoro, Thucydide. rationes redderet, bellum Peloponneſiacum excitarit? quod non prius finem accepit, quam omnes Græcarum ciuitatum ſtatus conuerterentur. At vir frugi cum ſemper fuiſſet, & Reipublicæ ærarium annos fere quinquaginta curauiſſet, nihilo tamen locupletiorem fuiſſe tradit Thucydides veriſſimus ſcriptor, & quidem ipſius Pericliis aduerſarius omnium maximus: à quo etiam in exſilium oſtraciſmo pulſus eſt. Eandem ob cauſam Coi a Rhodii ſtatum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametſi Cæſar imperandi cupidiſſimus eſſet, non tamen imperii tanta in eo cupiditas exſtitit, quantus ei
d Cicero ad Atticum. metus, ne rerum à ſe geſtarum rationem [d] priuatis reddere cogeretur, vt palam aduerſarii iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametſi ſumma integritate ac religione Rempublicam geſſiſſent, populi iudicio fuiſſe damnatos.

Quod ſi bonis metuendum, quid fiet improbis? qui præterquam ꝙ perturbata Republica iudicium euaſuros ſe cõfidunt, illud etiã ꝓpoſitum habent, nunquã facili[e] publica depeculari, aut bonos occidi poſſe quã bello ciuili: ac ſi quidem improbi quoq; perituri ſint (vt ſæpiſſime cõtingit eos qui bello ciuili cauſam dederunt, miſerrime perire) illud tamen in ore habent ꝙ Catilina, incendium ſcilicet domi ſuæ conceptum, ꝙ aqua non poſſet extinctum iri. Et quidem proxime abfuit quin Rempublicã Romanorum funditus euerteret, ac imperium occuparet, ni Cicero Conſul peruigil eiuſque collega C. Antonius, audaciſſimum ciuem difficilimo
Periculoſum eſt potentiores in exſilio agere. tamen cum ſuis interemiſſent. Neque enim debuerat Cicero (quod cum bona illius venia dictum ſit) Catilinam de ciuitate deiicere, ſed cõiuratione detecta illum in ipſa Vrbe opprimere. Nam qui ſe domo ac ciuitate pulſum videt, nemini dubium eſt, quin ſi poſſit Reſpublicam euertat: quod certe Catilina facturus videbatur, ſi Ca

ſCaii Antonii copias fregiſſet: cum Cæſarem ac patrios quamplurimos ſuæ gentis & coniurationis conſcios haberet in Vrbe, qui ciuitatis conuerſionem moliebantur. Catilina quidem ex Vrbe excedente, magna & pernitioſa ſentina Reipublicæ exhauriebatur; ſed opprimi quam in patriam armari præſtitiſſet.

Tutius eſt igitur, eiuſmodi hoſtes, ſi amicos habere non poſſis, penitus obruere, quam ciuitate exigere: niſi oſtraciſmo locus eſſet, vt quondam Athenis, Argis, Epheſi fieri conſueuiſſe legimus. Nam quo quiſque plus opibus gratia, virtute cæteris præſtitiſſet, eo citius relegari ſalui, opibus ac dignitate conſueuerat: ſed tamen ad breue tempus, quod ſemper decennio ad ſummum terminabatur. Nec propterea quiſquam ciuis patriæ bellum huius relegationis cauſa [a] intuliſſe memoratur. Sed periculi plena res eſt è ciuitate parentiſſimum quemque bonis omnibus ereptis, contumelioſe exigere: quia ſæpe fit vt exul rerum dominationem vi & armis ſociorum adipiſcatur: vt Dio Syracuſanus, qui tametſi exularet, nõ tamen prius bellum intulit Dionyſio, quam ab eo ſcriptus eſſet. Item Marcius Coriolanus, qui exſilio pulſus Romanos in tantam deſperationem adduxit, vt niſi matris ac fœminarum (quas ad eum Romani miſerant) precibus & lacrimis exorari ſe pareretur, de Republica actum fuiſſet. Conſimiliter exſules Mediceæ gentis, ac Tigurini optimates, de ciuitatibus deiecti, amicorum & ſociorum copiis & opibus patriam obſederunt, ac periculoſo difficiliq; bello ciues diutiſſime fatigarunt.

[a] Plutar. in Ariſtid.

Hic dicet aliquis, tutius videri ciuẽ improbum mœnibus arcere, quam in intimis Reipublicæ viſceribus peſte laborare: concedam illud: ſed quanto ſtultius eſt, eũ, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emiſſus bellum ciere ac reuouare & velit, & ſe poſſe cõfidat? Cyrum iuniorem maieſtatis reum, Artaxerxes Perſarum rex in carcerem coniecerat, & catenis aureis regalem in modũ vinciri iuſſerat: deinde maternis precibus exoratus, nexu liberauit. At non prius libertatem

adeptus

adeptus est, quam regi grauissimum bellum intulit, adepturus imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus, nisi ab exercitu regis circumuentus & interfectus esset.

Hostes patriæ cauent occidi aut gratijs obligandi

Diximus eiusmodi hostes aut necandos esse, aut ingentibus beneficiis & gratia obligãdos: imitantes Augustũ, qui coniuratos in patrem ac seipsum interfecit, exceptis paucissimis, quibus non solum veniam dedit, verumetiam beneficiorum multitudine in perpetuum sibi obligauit. Extremus fuit [a] Cinna, quem Augustus perduellionis reum peregit, non leuibus coniecturis, sed argumentis necessariis ad assentiendum; literis inquam ab eo scriptis quibus caput Augusti petebat: ei tamen pepercit Augustus: sed non eo contentus fuit, nisi cum hoste acerrimo sempiternum fœdus feriret, eumque mannis beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem sententiam ac supplicium exspectaret, hac oratione aduersus eum vsus est Augustus; *Vitam tibi Cinna*, inquit, *iterũ do, primũ hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas.* hæc ille. Neminem deinceps Augustus habuit cariorem: ab eo etiam scriptus est hæres omniũ bonorum Augustus: nec postea quisquam inuentus est qui optimo principi insidiaretur. Sic quoq; Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe; qui nullus generi nominique Veneto capitalior hostis erat, quique suas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euersionem coniunxerat, eum tamẽ captum Senatus populusque Venetus non libertate modo, verumetiam imperatoria potestate subornauit: quibus beneficiis auctus deinceps in summa fide & amicitia permansit. Illud est quod Pontius Samnitum Imperator consultus dixisse fertur; Romanum exercitum inter angustias Apennini montis interceptum delendum esse, aut fœdus sempiternum cum Romanis feriendum. Sic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur; aut libertate vitaq; à Samnitib. accepta Romanis fidem amicitiamque colerent sempiternam.

[a] Seneca, lib. de cl. mentia. Dio. lib. 55.

Con-

Conuersiones autem Rerumpublicarum sæpius ac-
cidunt in angusta ciuitate quã in maximis imperiis: qa ci-
uili paucitas facile diuiditur ac scinditur in partes: inges
vero ciuium multitudo non item: quia potentissimos
inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti sunt, &
potentium & mediocrium, bonorum item ac improbo-
rum, senum ac iuniorum, qui extrema simul coniungũt,
aut in plures factiones abeunt: quod si plures duab. fue-
rint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera
cõsociata alteram franget ac superabit. Itaq; plures vno
seculo in Græcorum & Italorũ ciuitatibus cõuersiones,
quam multis ætatibus in hoc vel Hispanorum imperio
cõmemorantur. Neq; n. dubitandum est, quin extrema
secum ipsa dissideant, nisi mediorum concordia coniũ-
gantur: quippe sceleratis aduersus bonos sempiternum
bellum futurum sit, tenuibus aduersus locupletes, nisi
mediocrium hominum coniugatione secum ipsi & cum
Republica copulentur. Quinetiã vnius fluminis ac va-
cuum ædificiis interuallum ciues ab amicitia sæpe diuel-
lit. Itaque Iosephus Mauritaniæ ac Fessarum princeps ex
duobus oppidis interuallo à se inuicem disiunctis vnam
eamque maximam Fessarum vrbẽ continuatis ædificiis
perfecit: in quo sane prudentissimi principis laudem est
assecutus; quia non solum ædes ædibus, ac mœnib. mœ-
nia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrã-
tes, ac perpetuis bellis diuisos, amicitia sempiterna de-
uinxit. Id ipsum quoq; Clazomeniis accidit, vt cũ altera
pars vrbis in cõtinente, altera pars esset in insula, semper
insulanis cũ cæteris ciuib. discordiæ ac bella intercede-
bant: vt Athenienſibus qui in Piræo, cum iis qui incole-
bant editiorem vrbis locum, quem ipsi *Astu* vocabant,
tamdiu dissidia ac discessiones intercesserũt, quoad Pe-
ricles muris longissimis portum vrbi cõiunxisset. Eandẽ
ob causam grauissimæ seditiones vrbanis ciuibus Vene-
torum cum nautis intercesserãt, & quæ ciuitatem in ex-
tremum discrimẽ deduxerant, nisi Petri Lauretani sum-
ma virtus & grauitas motus composuisset.

Fit

publica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt cõuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de imperio Germanorum, quod à Carolo Magno constitutum, & ad posteros eius delatum vnius dominatu tam diu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœperunt: & cum potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principibus definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas confirmari cœpit. Nisi Austriacæ gentis illustrissimæ principes vndecim terrum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio dum alius alium, se vivo, Imperatorem designari curat imperii Germanici maiestatem quodammodo tueten tur, iampridem Imperatores Ducibus Venetorum pares, atque haud scio an inferiores fuissent. Eadem cõuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem à stirpe extinctam: & Danis, cum Christiernum regẽ subditi spoliassent, ac imperium certis legibus & conditionibus rendum iurato fratri dedissent. Hunc Fridericus filius cepit, qui iisdem legibus quibus pater iura maiestatis optimatibus diuisit. Nec dubium est quin summum imperium adepturi sint optimates, si Fridericus sine liberi moriatur. Tametsi enim Hungari, Bohemi, Poloni ac Dani, creandorum regũ ius habeant, fere tamen parentes ad futurum imperium designant liberos, qui maiestatis multo melius tueri solent, quam peregrini.

Conuersio imperii Germanorum ad optimates.

Ac siquidem imperium à proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatibus ad reges iura maiestatis redeunt; quæ conuersio & facilis & Reipublicæ salutaris. Sic enim Casimirus magnus Polonorum, à proauis imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Polo Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerunt, sed maiestate plurimum diminuta: ac multo magis post Ludouici sine masculæ prole occasum, cuius filium Iagello

Lith-

Lituaniæ Dux cum regno Poloniæ suscepit. Huius posteri principes ducentos amplius annos imperium quasi successorio iure ad se delatum susceperunt, ac monarchiæ iura diligenter coluerunt, quousque Sigismundus Augustus regnum liberis ac propinquis masculis orbatum reliquisset. Tunc populus ad Henricum Caroli IX. Francorum regis fratrem imperium detulit, sed iis legibus, vt potius princeps quam rex esse videretur. Et quidem cum Metim, vna cum Duce ac Pontifice Lingonũ, ad legatos Polonorum excipiendos missus essem; ac Lutetiam vna cum legatis reuersus, de imperandi legibus multa didicissem, summa fuit, senatum Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuisse, si Francorũ principũ salua dignitate id fieri potuisset. Ad hunc igitur modum iura maiestatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populũ redeunt, nisi monarchiæ leges immutabiles ferantur: vt in Põtificis maximi creatione, cuius maiestas non est à collegio pontificum accita; nec item sacræ militiæ Magistri potestas ab equitum collegio imminuta; quia suis legibus nituntur. Ac tametsi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iulio II. potestatem futuri pontificis imminuere decreuisset, nihilominus tamen Leo Pontifex à Iulio quodammodo designatus, cæteris omnibus augustior visus est.

Nihil autem periculo propius, quam rege sine liberis mortuo vnũ aliquẽ exsistere qui opib. ac potentia cæteros præstet, eoq; magis, si regnandi cupidus fuerit. Neque enim dubium est, quin dominatum cæteris principibus, si possit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli Magni stirpe, cum præfectus Prætorio opibus & gratia plurimũ valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Othone filio ex omnibus Caroli Magni nepotib. restabat, de imperio deiecit: id quod Othomanis principibus metuendum est, qui tametsi habent Tacanos, Ebranes, Michaelitas, suæ gentis ac nominis principes; nihilominus tamen si Othomanorum familia penitus intereat, verendum est, vt qui plus opibus &

gratia possit inter Prætorianos milites, de imperio dimicaturus sit; ac principibus qui minus potentia valent, dominatum erepturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret; propter eam quam de Othomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperii Lacedæmoniorum. Nam
„ fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiata-
„ rum populus summo imperio tres annos præfuit; sed cũ
„ allatum esset, Cleomenem regem in Ægypto cæsum fu-
„ isse, ex Ephoris quinque à populo creatis, duo, arreptis
„ armis, tres collegas sacrificantes occiderunt: deinde po-
„ pulus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarum suffragio
„ regem creauit. Sed cum ante Cleomenẽ duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo ereptis pecuniæ suffragiis, rex etiam à populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam à petitione diadematis summoto: qui tantam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cum non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cum Heraclidarum gentem pene deleuisset. Atque hæc de rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint; quæ præuideri possint, necne, differendũ nobis videtur.

An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint. CAP. II.

QVONIAM Theologorum ac Philosophorum omnium decretis constat, res humanas nec prætereunt
„ piti casu, nec fortunæ temeritate fieri, consequens est Rerumpublicarum interitus & conuersiones à Deo, vel à natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pẽdere. id est, à diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ipsa naturalium causarũ & effectionum serie ac con-
„ cutione, sic aptata, & ab immortali Deo colligata, vt prima extremis, media vtrisq;, omnia omnibus inuiolabili
In Theæteto. „ nexu cohæreant; quam Plato ex Homeri sententia retinentem auream: id est, σειρὰν χρυσῆν, Zeno *fatum*, cæteri Stoici appel-

cipræam, Augustus, Panætium (opinor) & Senecam secutus, *Deum* appellauit. Grauiter autem ab iis peccatur, qui naturam Deo mutant, quasi Deus naturę legib⁹ obligaretur, vt Iouem fabulæ ferunt Adrastiæ decretis teneri. Recte tamen Augustinus, qui fatum aut nullum esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea vero quæ Dei munere & concessu tributa est hominum generi voluntas, Hebræorum & Theologorum doctorum consensione libera est, & omni necessitate [a] soluta; nam si nostratum voluntatum cœlestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solum humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & inepte velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum ac fatalium hominum inerti atque ignaua disciplina, Posidonius [b] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem, & optimi quique tum philosophi, tum etiam peritiores theologi, procul discesserunt. Quin etiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrime propugnauit, liberas hominū voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur?

[a] *sic Moyses Maymo in epistola aduersus Astrolog.*

[b] *Galen. in libr. De placitis Hippo. & Plat.*

Cum autem humana voluntas tam varia sit, tamque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis, quod ad Rerumpublicarum euersiones aut cōuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maxima parte abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino remota; nisi Deus opt. max. vates quosdam eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit, vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & imperiorum conuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati comprobatos. Rarius autem diuina potentia sese exserit sine causarum interiectione: idque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cum ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vbes delapsis vno perdidit & eodem momento: locum

etiam aquarum dulcium ac piſcium affluentia pleniſſimum, teterrimo ſapore ſic mutauit, vt omni piſcium generi peſtifer ſit ac lethalis: ipſam v. tellurē vberrimæ fertilitatis, cinerib. ac putido ſulphure ita conſperſit, vt nec ſalutarib. plantis vllum nec frugib. locum in ea regione reliquiſſe videatur. Ita quoq; Buram & Helicen ciuitates Græcorum tanta voragine aquarum ac tam repente obruit, vt etiam ii qui ex vrbibus in naues conſcenderent, mirabili aquarum inſurgentium vi à portu prohibiti omnes inundarentur. Conſimili vltione diuinitus illatas tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarum hiatus vno hauſit momento, vbi poſtea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Aſiæ terris deſcendentib. vna labes derepente dicitur abſorbuiſſe.

Cum igitur humana voluntas libera ſit ac varia, ſemperque ſui diſſimilis; diuina vero occulta & abdita: reſtat naturæ vis, quæ nec penitus obſcura eſt, & conſtanti quodam cauſarum ac effectionum tenore moderata cur ſum tenet. Cauſas autem cohibentes in ſe efficientiam naturalem, quæ multę ac variæ ſunt, nō ciuiles dicimus, quas proxime ſequitur conuerſio vel occaſus ciuitatum: vt, cum nulla benefactis præmia proponuntur, nulla ſupplicia peccatis, quis huiuſmodi Rempublicam breui
„ neſciat interituram? omnium enim cauſarum nulla certior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis propius abeſt, quam iſta: ſed cauſas cœleſtes naturæ vi quidam manantes inquirimus: tametſi iuuat omnes inuenri ac prouidere. Et quemadmodum hominem aliter
„ pictor, aliter medicus; & animum aliter phyſicus, aliter
„ theologꝰ contemplatur; ſic quoque Rerumpublicarum
„ conuerſiones aliter politicus, aliter aſtrologus, aliter
„ theologus diiudicat. Politicus in ciuitatis euerſione principis iniurias, magiſtratuum ſordes, legum iniquitatem accuſat: Aſtrologus cœleſtium ſyderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus vero peſtes omnes, bella, frugum ſterilitatem, ci-

Varia ratio ſtudij.

uitio-

uitatum denique ac populorum interitus [a], à diuini numinis & religionum contemtu manare constanter affirmat, ob idque Deum irasci, sapientissimos quosque magistratʒ in stupore agere, ac sua sydera in principes armare. Habet suas quisque causas, quarum ope & concursu ciuitatis interitum fore sapiens auguratur.

Nam in eo qꝫplurimos magno errore labi videmus, qui syderum scientia ac peruestigatione Dei præpotentis maiestati quicquam detrahi putant: quæ tamen ex iis clarius elucescit, cum adiumento causarum cœlestiũ ea fiunt, quam si ab ipsius Dei manu ac potestate, nulla interiecta causa, gererentur. Quis autem cœlestium corporum vim & effectionem in vniuersa natura admirabilem non sentit? non propterea tamen vlla naturæ necessitas facit, quoniam ab immortali Deo coerceri ac retineri possit: quippe qui naturæ legibus, quas ipse iussit, solutus est: non quidem à senatu aut à populo, sed à seipso, qui maximus est, nec quicquam nisi quod rectum ac iustum sit, efficere potest; quia optimus: & perennem populorum omnium curam [b], sed tamen securam gerit; quia maximus est. At cum omnia quæ ortus sui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac dissolubilem naturam, vt certissima minimeque dubia demonstratione perspicuum [c] sit: consequens est etiam non ciuitates modo, verumetiam omnia quæ post originis, suæ primordia seculis innumerabilibus floruerunt, tandem aliquando casura. Ac tametsi Plato philosophorum princeps, nec ratos orbium cursus, nec cœlestium corporum vim ac naturam, quæ tunc densissima caligine ac obscurissimis nubibus obtegebatur, percepisset [d]; eam Reipublicæ formam præclara mentis agitatione talem sibi finxisset, vt sempiterna fore videretur, si à legibus & institutis non aberraret: nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clarissima luce prospiceret ludibria rerum omniũ; quæ vt oriuntur, sic etiã aboriri necesse est; nec quidquam firmum aut stabile esse, præter rerum omnium parentem; tametsi Sophocles

[a] *Tzalm. 107. Leuit. c. postremo. Iob. cap. 12.*

Sobria scientia

[b] *Esa. cap. 19.* Benedictus populus meus [Ægypti, & opus manuum mearum Assyrius: hereditas autem mea Israel.

[c] *Plato in Timæo, in Phædone. Aristot. li. 1. de cœlo. Esa. c. 43. 45. Psalm. 90.* primus fui, & nouissimus ero.

[d] *Plato scientiam syderum* Θεοῦ εἰς βάσις *appellauit. nam Solis Lunæq; præcipue subsunt.*

[a] Soli Dii senectam non sentiunt, nec mortem.

de toto genere Deorum scripserit [a], μόνοις δ' ὑπάρχειν τοῖς θεοῖς γῆρας, καὶ δὴ καὶ μὴ δύνασθαι ποτε. Quæ cum ita sint, nulla tam præclara instituta, nulle tã sancte leges, quæ ab obitu certissimo respublicas vindicare possint. Quibus argumentis Secundus philosophus Stoicæ familię Pompeium post cladem Pharsalicam fractum & desperatum erexit.

" Nec propterea, qui causarum in natura seriem ad ci-
" uitatum conuersiones & occasus ptinere putant, hi mẽ-
" tem hominis voluntate libera spoliatã, ac multo minus
" ꝓpotentem Deum fati necessitate deuinciunt. Non n. si
antecedentib. causis omnia conferte contexteq; fieri iu-
dicarem [9], cum diuina potestate natura ipsa cohibeatur.
" Quamobrem sæpe videmus stirpes & animantia, q̃ cer-
" tos vitæ fines habẽt, vi extrinsecus illata; terminos quos
" natura pepigit anteuertere, ac ciuitas q̃ per naturam li-
" cuisset interire. De hominum genere in sacris literis illud

[b] Exodi c. 19. Leuit. c. pstrũ. Deut. 6. in fine capitis. Iob. c. 12 Samuel. cap. 2. li. 2. Ezechie 33.

sæpissime [b] testatum habemus, eos qui integritate ac vir-
tutib. cæteris præluxerint, vitæ suæ terminos diutissime
prorogaturos; conscelerates v. vitæ suæ cursum breuioꝛ
habituros, ac celerrimum exitiũ sibiipsis illaturos. Qui-
bus constat, certos esse terminos vitæ cuiusque ab imꝛ-
tali Deo fixos, qui scelere breuius contrahi, virtute lon-
gius proferri possint. Ita quoque imperia suos habent
ortus, sua incrementa, status, conuersiones, occasus: qui-
" do tamen conuersionis cuiusque momenta futura sint,
" quando moriendi dies finitus, nulla disciplina percepti
" aut cognitum videmus. Quod enim Plato imperia tunc
ruitura scripsit, cum modulationis suauitas & concentus
periret, leuius est quam vt refelli debeat: hæc tamen suo
loco. Plerique ciuitatum conuersiones ab errantium &
inerrantium syderum vi ac potestate petendas esse puta-
runt; sed res ipsa difficultatem habet infinitam; quæ fo-
tassis explicari posset, si Rerumpublicarum eadem esset,
quæ rerum omnium origo à natura petita.

" Iam vero si status aut obitus ciuitatum ab illis sempꝛ
" ternis ignibus eorumque mutuo concursu ac traiectio-
nibus

nibus penderent, nulla tamen certa disciplina tradi aut percipi possent; cum tanta sit eorum, qui syderum vim orbiumque cœlestium cursus notarunt, varietas & incõstantia, vt eandem stellam alius recto, alius auerso cursu ferri eodem momento scripserit; quæ tamen in cœlo stabilis ac immobilis conspiceretur: vt sua ipsi temeritate refellantur, qui stellarum vim in ciuitates, quidque ad quamlibet multos annos effecturæ sint, sine errore prædicere se posse iactant. At ne in ipso quidem Lunæ cursu, qui minus habet obscuritatis, dogmatum suorum constantiam ac conuenientiam tueri potuerunt. Certe Leouicius, qui Alphonsi decreta secutus est, superiorum planetarum concursus altero post mense prodidit, quam in cœlo apparuissent. Errores Astrologorum.

Ac tametsi Ger. Mercator, ex retroactis ætatib. Solis ac Lunæ deliquia q̃dam à maiorib. prodita notauerit, vt ratione vniuersi tẽporis à mundi conditu certius meliusq; iudicaret; nihilominus tamen eius obseruationes ruinã minantur. Posuit enim, Solem in ipsius mundi originib⁹ Leonem tenuisse, Iulium Maternum nulla probabili ratione secutus. Arabes vero ac cæteri Astrologi, Solem in Ariete fuisse putant. Vtriq; tamen aberrant à scopo; alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: siquidẽ in iugo Solem positum initio fuisse, non modo antiquissimis populorum omnium morib. ac institutis, verumetiam diuinissimis testimoniis testatum habemus; quib. festa dies collectionis frugum extremis [a] anni diebus colebatur: scilicet die secunda & vigesima mensis septimi, quem ante migrationem ex Ægypto primum fuisse Moyses diserte scripsit [b]. Id autem sæpi⁹ ab eo, quo min⁹ ambigeretur repetitum legimus. cum enim diem festum *Abib*, id est, *culmorum* quem Græci πεντηκοστὴν vocant, coli iussisset, subiecit [c] hæc verba, וחג האסיף תקופת השנה, id est, *Et festum collectionis frugum vertente anno*. At extremum superioris anni momentum, sequentis initium est, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum significasse scribit, dracone in orbem circumacto. Iosephus [d] autem

[a] *Exodi. cap. 23. v. 16.*

[b] *Exod. c. 12. v. 2.*

[c] *Exod. c. 34. v. 22.*

[d] *cap. 3. lib. 3. Antiquit.*

tem optimus antiquitatis interpres, mentem *Abib*, qui Chaldæis *Nisan*, nobis vero antea *Martius*, nunc *Aprilis*, ordine primum fuisse tradit, propter adeptam libertatē excussa Ægyptiorum seruitute: mēsem autem qui Chaldæis *Ethanim*, Hebræis *Tisri* dicebatur, is erat October, natura primum; qui postea incidit in Septembrem. Hæc non modo Iosephus, verumetiam omnes fere Hebræorum magistri, Eleazar[a] inquam, Abraham[b] Ezrę F. Ionathas Chaldæ[9] interpres[c], ac cæteri fere omnes id confirmant. quod quia magnum pondus habet ad Rerumpublicarū euersiones diiudicādas, plani[9] explicandū nobis est. Schola vet[9] Israelitarū libros Moysis de Originib. ab Autummo auspicatur: ac Samuel antiquissimus Hebræorum magister, primam *Tecupham* seu conuersionem annuam, in autumni æquinoctio statuit. quibus planum fit antiquissimæ gentis dogmata & instituta cum lege diuina congruere ac conuenire.

a *in Genesim.*
b *in c. 7. Danielis.*
c *li. 1. Reg. cap. 8. v. 2.*

Eadem fuit de anni principio disciplina veterum Ægyptiorum & Chaldæorum; à quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur, non modo originem acceperunt, sed etiā ab iisdem ad omnes populos dimanarunt. Sic Iulius Firmicus tradit, Ægyptios à maioribus acceptum posteritati tradidisse, Solem in extrema parte libræ initio positum fuisse. Eadem fuit Indorum sententia, qui adhuc Solis & Lunæ cultores sunt; vt Hispani prodiderunt. Ac tametsi Græcorum annus à solstitio æstiuo initium haberet, nihilominus tamen Asiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quin etiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idib. Septembris mensem auspicabātur: *lex*, inquit Liuius[d], *vetusta est, & prisca scripta literis, vt, qui Prator maximus sit, idibus Septembr. clauum pangat.* clauum hunc Festus *annalem* appellat[e], *quotannis*, inquit, *figebatur in dextra parte Capitolii, vt per eos clauos numerus colligeretur annorum.* Augustus etiam ludos Olympicos Septembri mense instituit. Ac tametsi astrologi nouam anni rationem à Moyse traditam (& cæteri fere populi) sequantur, & à sectione verna in

d *lib. 7.*
e *in verbo, Clauus annalis.*

cipiant, nihilominus cœlestium conuersionum tabulas ab Ægyptiis & Chaldæis acceptas ordiuntur ab autumni [a] sectione.

[a] Ptolema. in lib. magnæ constr. Alphō. tabulæ.

Quę antiquitates, totq; ac taliū virorū auctoritas, tāetsi rē satis ꝓpicuam ac minime dubiā efficiunt, nihilomin⁹ ipsa natura nos eo deducit, vt ab autūno mundi origines cœpisse cōfiteamur. Nā si dem⁹, id ꝙ necesse est, hominē ab immortali Deo, ac cætera quoq; animantia eo statu cōdita fuisse, vt nutricib. nō egerent: necesse est omni animatium generi, atq; in primis homini fruges māturas, & arbores fructib. ad vescendum graues, & ad intuendū iucundas, vt est in libris [b] sacris Originum, inq; hortis amœnissimis consitas fuisse: quod fieri nullo modo potest, nisi mundus autumno ineunte cōditus sit; quoniam circa Iordanem creatus[c] est Adamus, vbi fruges vere spicam nondum exseruerunt: est n. mensis *Abib* dictus, quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exsurgūt; arbores v. vix efflorerunt. neq; n. naturæ lex est ab orbe cōdito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarch. in Sympositacis, cum quæreret oua sint auibus priora necne, definit aues prius esse procreatas, & quæcunque maximo sinu mundi continentur, omnibus suis partibus absoluta fuisse; alioqui si Deus hominē vagientem, si vitulos pro bobus, si oua pro auibus, procreasset; nutrices quoque ad lactandum, & aues ad oua incubanda creare oportuisset. quę si absurda sunt & ridicula, & illa ex quibus hæc sequuntur, absurda videri necesse est; scilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera denique incoata nec perfectionem assecuta fuisse.

[b] Genes. 2.

[c] Genes. 2.

Ex quib. planū fit, eos errare grauiter qui vltima mūdi principia à verna sectione; ac diem ipsum à meridie repetentes, tum sacras literas, tum etiam antiquissimam Indorum, Chaldæorum, Ægyptiorum, & Latinorū memoriā inanibus coniecturis abolere conantur: quia scilicet frigora sequantur autumnum; veriti opinor, ne Adami infantis nuditas algeret. Cum igitur astrologi falsa, vt hi quoq; cœlestium conuersionū principia, posuerint,

ac summopere inter se de syderum ac stellarũ cursu dissi-
deant, nihil de rebus humanis & ciuitatum interitu cõ-
stanter tradere possunt. Quanquam periculum est, vr-
bium conditione Rerumpublicarum origines & cõuer-
siones metiri, q illi faciunt: quinetiam iactis substructio-
num fundamentis, de casib. futuris ædium, de incendio,
de ruina temere affirmant; quod certe ab insania & furo-
re proxime abest: quasi naturæ constantissimus ordo ab
humana leuitate, & orbium cœlestium vis ab opificis &
latomi arbitrio penderet. legibus [a] quidem cauetur, *ali-
um exustarum æstimationem ab ætatibus fieri oportere*: sic enim
in exemplari Hetruscorum legitur; tametsi Cuiacius an-
tiquarum lectionum diligentissimus interpres, eorum
sectam sequitur, qui QVANTITATIBVS legendum putat.
Sed hac ratione marmoreas ædes angustissimas vilius æ-
stimari oporteret capacibus horreis, luto ac materia pu-
tri constructis. At Vitruuius & architecti omnes ex ædi-
um exustarum ætatibus (nisi parietes lateritii fuerint:
hos enim Plini [g] *æternos*, si ad perpendiculum erigantur,
appellauit) accepti damni æstimationem inire solet. Sed
ad Vitruuium [b] & architectos, talium quæstionum ar-
bitria referamus.

Quod autẽ ab ædificiorũ & vrbium fundamentis de
imperii statu, qualis futur[g] sit, iudicari putant oportere,
refutatione min[g] egeret, nisi M. Varro, quem Tulli [g] Gre-
cos ac Latinos omnes eruditione superasse scribit, Ta-
runtium Firmianum iussisset horoscopum vrbis Roma
explicare: sic enim Plutarchus & Antimachus Lyrin
tradunt. Is igitur causas ex progressu Reipublicæ, & ac-
cessiones ex consequentibus comparans, leuissimis &
inanibus coniecturis tradit, iacta fuisse vrbis fundamẽ-
anno tertio sextæ Olympiadis, ad X. Cal. Maias, sub ho-
ram à Meridie tertiam, Saturno, Marte, ac Venere Scor-
pionem, Ioue Pisces, Sole Taurum, Luna iugum, Gem-
nis cœli medium occupantibus, oriente Virgine. Ar-
huius thematis cardines præcipui ad Mercurium pen-
neam

[a] *l. domos, de le-
gat. 1.*

[b] *Vitruuius li. 2. ca. 1. Non-
quia sint molli camento fabrili facie venusta-
tis non ea esse possint in ve-
tustate non rui-
nosa. Itaque ci-
arbitria cõmu-
nium parietum
sumuntur, non
æstimant eos
quasi facti sint
sint, sed cum ex
tabulis inueni-
ant eorum lo-
cationes, pretia
præteritũ an-
norum singulo-
rum deducũt o
ctogesimo, cri-
ta ex reliqua
summa partem
redd. habent, pro
iis parietibus,
sententiamque
pronunciant, e-
os non posse plus
quam annos o-
ctoginta dura-
re. De lateritiis
vero, dum mo-
do ad perpendi-
culum sint fac-
ti, nihil dedu-
citur, sed quan
ti fuerint olim
facti, tãti sem-
per æstimantur.
Ex his apparet,
legendum esse,
examinatis
ætatib. in l. f
dimus. de lega-
to.*

neant, & hominum ſtudioſorum mercaturæ, Philoſophię, literarum denique omnium, theſis illa cœleſtis notam præ ſe ferat, qui fieri poteſt, vt in Romanos mortalium omnium bellicoſiſſimos homines iſta conueniāt? Quanquam Taruntius pudendo errore lapſus eſt, qui ſitum orbium cœleſtium cum natura diſcrepantem, poſuit, id eſt, Solem Veneri ἀντικείμενον & plane oppoſitū; cum tamen Venus à Sole quam longiſſime diſcedit, ad ſummum octo & quadraginta partibus abeſt, quod quidem excuſandum, & μνημονικὸν ἁμάρτημα venia dignū videretur, ſi aliud agenti excidiſſet, vt Augerio Ferrerio excidit; qui in libro de iudiciis planetarum Mercurium Veneri, & vtrumque Soli oppoſuit: quod per naturam fieri non poteſt: cum Mercurius à Sole partibus triginta nunquam diſcedat. Tametſi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuum cœleſtium demonſtratione Iuliū Maternum falſo coarguit, quod Solem in Ortu, Mercurium vero in decima domo collocaret: *quod*, inquit, *fieri non poteſt, niſi Sol à Mercurio abſit circuli quadrante*: nec animaduertit globum ad Aquilones ita conſtitui poſſe, vt Sole oriente, Mercurius meridianum, imo duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat? nec tamen à Sole Mercurius triginta partib. abſit. At Plutarc. ſcribit, Antimachū Lyrium teſtatum reliquiſſe, Solē lumine defectum; quē tamen circuli diametro à Luna abfuiſſe tradit. Illud etiam falſum, quod Solis ingreſſum in Tauri ſignum xxi. die April. contigiſſe tradit Taruntius; cum diem tertium ante Cal. Maii Taurus illa ætate occuparet. Quanquam Lucas Gauricus, qui clariſſimarum vrbium themata cœleſtia collegit, toto cœlo diſcrepat à Taruntii propoſito themate. Is enim iugum (vt Manlius) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus abſurdiſſimis nulla eſt abſurdior, quam vrbium euerſione ciuitatis interitum metiri; cum ſuperius demonſtratum ſit, ſalua ciuitate vrbem ſæpius euerti ac ſolo æquari; vt de Carthagine docuimus: & ſaluis mœnibus ac ædificiis Rempublicam ſæpius interire.

Ni-

Ciuiles discordiæ sæpe Reipublicæ perniciosæ

Fit autem sæpissime, vt propter ciuiles discordias Reipublicæ conuersio sequatur: si princeps aliquis finitimus ciuitatem cædibus ciuium exhaustam, vel ciues ipsos intestantes repente oppresserit: vt quidem Angli sæpe Carlos secum dissidentes fregerunt. Item Fessarum princeps Tessam vrbem ciuili sanguine exhaustam facile subegit. Item maiorum nostrorum memoria Philippus II. Burgundiorum princeps, Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantum fluminis interuallo seiunctas, cum se mutuis bellis diu attriuissent, imperii sui finibus adiunxit, quas tamen antea superare nulla vi potuerat. Consimili casu præses Thunarum ac Telesinæ prouinciæ regem se tulit, cum Mauritaniæ reges inter se de summa rerum contenderent. Et Lachares Athenienſium dominatum occupauit, cum ciuili discordia Rempublicam conflictari perspexisset. Quinetiã Romanis in media vrbe pugnantibus, seruorum & exsulum manus in Capitolium inuasit, nec nisi summa vi deiici, nec vlla re facilius Romani ad concordiam cogi, quam ab hoste arcem occupante, potuerunt.

Sunt igitur periculosissimæ ciuitatib. discordiæ ciuiles, si nulla cum finitimis principib. societas intercedat: quia prius hostis ciues inter se dissidentes opprimit, quã succurri possit. Cum igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immensa profunditas, nec locorum desertissimæ solitudines, nec substructionum moles ingentes, nec hostium innumerabilis multitudo, regnandi cupiditatem coercere possit: quomodo à finitimis hostibus, si mutuis armis cadant, abstinerentur? Atque ideo magis metuendum, quo fuerint angustiores imperii fines, vt Lucensium, Geneuatum, Rhagusiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & angustissimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, statum ciuitatis euertere possit: at vbi longe lateque imperia patent, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mutuis auxiliis consociantur, vnius vrbis euersione aut prouinciæ direptionem non sequitur Reipubl. occasus.

Hos

Hoc tamen habet singulare monarchia, quod rege capto, stat imperium tamen: at in popularibus & optimatum imperijs, si sedes imperij, in qua optimates aut populus iura maiestatis tuetur, capta fuerit ab hostibus, actum est de Republica. Cum enim Romani Capuam cepissent, secundo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum vrbe expugnata, Cosma Florentinorum Duce, secuta est imperij euersio: neq; enim multo post arces omnes & oppida in hostium potestatem venerunt. Rex autē captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quisque ad imperium vocatur: ac fit interdum, vt princeps imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quam subditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æque terruit Carolum V. Imperatorem, quam quod Franciscus I. rex Francorū declarauit se, si oblatas pacis cōditiones repudiaret, imperium Galliarum Francisco filio daturum. Tametsi enim Itali, Angli, Hispani, Belgæ, Veneti, ac Pontifex ipse maximus, vna cum Carolo Burbonio magistro militum, in Francorum & huius imperij exitium societatem coiissent, ac nostras legiones ad Papiam fugassent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hispaniam abduxissent, imperium tamen Francorum saluum & incolume stetit, nec ausus est hostium exercitus in Galliam penetrare; nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore coniurata manus vllam attulit Reipublicæ conuersionem; at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc imperium firmissimis legibus ac moribus antiquis quasi ædificium artificiosissime ac pene inuiolabili materia coagmentatū, stare, nec nisi difficilime vi externa concuti posse. At ciuitates nonnullas videmus, ani male sibi cohærere, vt leuissimo impulsu ruituræ videantur.

Singulare monarchiæ.

Francisci regis captiui propositum.

Neq; tamen vllum est imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. Sed beatior est eorum conditio, qui conuersiones aut ramuis partem & obitum minus sentiunt: vt de Re-

Nihilo sanior est Hieronymus Cardanus; qui, vt abdita & retrusa subtilius q̃ cæteri tractaret, & admirabilitatẽ sui apud imperitos earũ rerum excitaret, maximarũ
» ciuitatum ac imperiorum origines & incrementa ducit
» ab ea stella quæ extremã caudã Helices occupat; quam
» vrbi Romæ nascenti verticalem fuisse tradit: inde Romanum imperium Constantinopolim, post in Galliam, hinc in Germaniam eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tametsi ab homine leuissimo prodita fuerint, rerũ tamen cœlestium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda nobis sunt. Nã cum intelligeret extremã stellam Helices populis omnib. fieri quotidie verticalem; pendicularem vero iis tantum qui subiecti sunt circulo quemea stella describit: Cardanus subiecit, verticalẽ esse oportere cum Sol meridianum circulũ attingit: quo in statu fuisse putat, cum Romulus creator Vrbis fundamenta iaceret. Id autem per naturã fieri non potuit, vt scilicet extrema Vrsę maioris eadem hora, id est meridiana, cum Sole verticularem circulum attingeret. Cum enim ea stella nunc posita sit in XXI. parte Virginis, extitione motus octaui orbis, necesse est in XIX. parte Leonis exstitisse, cum vrbis fundamenta substruerentur: Solem vero in XIX. parte Arietis, vt Solis antecessiones declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti partibus à verticali, cum in eodem signo, & eadẽ parte signi qua Sol, esse debuisset; si vera sit Cardani doctrina: qui tamen cum sciret eandem stellã multis oppidis nascentibus iam ab orbe condito verticalem fuisse, & quidem Sole meridiano, præoccupatione vsus adiecit, vni tantũ monarchiam deberi: sed cur potius Romanis, à quorum vertice duob. gradibus abest, quã Scotorũ piscatoribus qui Orcades accolunt, aut Noruegis, & cæteris ad Aquilonem populis, quib. eadem stella non modo verticalis est Sole meridiano ac mense Septembri, sed etiam pendicularis? Illud etiam ab ũrdius, quod ab extrema Helices imperium Constantinopolim delatum fuerit, cum mille circiter annos ante condita fuisset, quam imperii

ferii sedes illic collocaretur. Iã vero vrbis illius horoscopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus descripsit, vtquidã olim à Porphyrio literis proditum affirmant, satis inconstanter ac temere; cum Porphyrius [a] *mundum ætrnum esse accerrime tueretur: horoscopus autẽ vrbis præ se fert annum mundi* 5838. *Maio mense, die Lunæ, hora* 2. *M. o. post ortum Solis*; vt quidem Gauricus ex Vaticano descripsit: cui subiicit hæc verba; *Subtrahe* 5200. *anni mundi, Byzantii* 3838. *post Christum* 638. *Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrum, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cæli verticem occupantibus. feria secunda, post ortum Solis.* Aliud eiusdem vrbis thema cœleste Valens Antiochenus obseruasse dicitur, superiore tardius quadraginta momentis.

[a] *Ita Proculus discipulus tradit in Remp. Platonis.*

Illud v. perabsurdum, & Gauricus Constantinopolim conditã tradit anno Christi DCXXXVIII. trecentos annos post mortẽ Porphyrii; quã tamẽ constat ante Christũ quingentos amplius annos floruisse: deinde captam à Turcarũ exercitu putat anno Christi MCCCCXXX; cum tamen expugnata ac direpta fuerit anno Christi MCCCCLII. A. D. III. Cal. Iunii: quæ ante mille & octingentos annos à Gallis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vsque ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius scribit: quo tempore *Byzantium* dicebatur: ac rursus à Pausania rege Lacedæmoniorum [b] bello Medico; itemque ab Alcibiade [c] Athenienſium duce; post etiam à Seuero Imperatore triennium obsessa; expugnata, direpta, ac solo penitus exæquata, reliquis ciuibus in seruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Christi ducentesimum: nec multo post instaurata est, & à Constantino magno valde locupletata, cum illuc imperii sedem transtulisset: ac rursus ab exercitu Imperatoris [d] Galieni crudelissime ferro ac flamma vastata, ciuibus omnibus cæsis, aut in seruitutẽ redactis; nec tamen domicilium imperii Græcorũ esse desiit, quoad iterum Galli duce Balduino dominatum vrbis ac imperii Græcorũ inuaserunt, à quib. anno post quinquagesimo expul-

[b] *Thucydides.*

[c] *Plutarchus in Alcibiade.*

[d] *Dio Xiphilinus.*

expulsi fuere, ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vsque ad Turcarum expugnationem. Quæ imperii conuersiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus nec Cardanus ipse suspicatus est: alioqui res tam absurdas ac secum dissidentes nũquam, opinor, scripsisset.

Sed cur huic stellæ, quã inepti quidã astrologi *Saturniam* esse putant, plus quã cæteris, tũ magnitudine tum natura clariorib. tribuit? cur Regulũ maximam inemitium, cur Meduſam, Spicam, Canem, Vulturem clarissimas; cur deniq; stellas mille sexaginta (tot n. præter vagas numerãtur) quib. Hebræorum mathematici triginta sex addiderunt, ab orbis imperio summouet? Infinitum sim, si omnes omniũ errores in eo genere complecti velim: sed eo modò refellere placet, qui plus sapere sibi videtur: cuius modi est Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim „ Rerũpubl. ac religionũ, ortus, cõuersiones, obitus, à superiorum planetarum concursu pendere scribit. Acrem mihi visum est, quamobrẽ I. Picus Mirandulæ Princeps istius hominis errores sane pudendos in cœlestium orbium doctrina pro certis & compertis demonstrationib. habuerit. Cum enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsque ad annum Christi MCCCLXXXV. triginta sex Iouis & Saturni concursus tradiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tẽpore describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemæus in eadem quoq; sententia fuerunt: scilicet populorum migrationes, bella, pestes, eluuiones, incẽdia, sterilitates, fugam inopiam & copiam, à concursu planetarum, ac potissimum superiorum, Iouis inquam ac Saturni, pendere, eoque magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Id quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi à cœlo impendet.

Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissime errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, an notũ septem millia ab orbe condito fluxisse pu-

ptauit, Alphonsi, Eusebii ac Bedæ secutus errores, quos non modo Hebræorum, sed etiam Christianorum omnium summa consensio non ita pridē repudiauit, cum intellectū est ex antiqua Bibliorū interpretatione [a], mille & quingentos amplius annos peccatum fuisse. Itaque Philonis Hebræi rationem certiorem sequuntur: is enim inter Iosephum & Hebræos recentiores mediam fere rationē amplexus est. Nā Iosephus annos CCCXLII. Philo CLX à cæteris Hebræis dissentit. Ex hoc igitur colligunt, hunc annum, qui à Christo nato millesimus est, & quingentesimus octogesimus tertius, quo Bodinus hæc Latino sermone scripsit, fuisse ab orbe cōdito quinquies millesimū quingentesimum trigesimum primum: vel ad summū 5550. Quare fallit Alliacus qui ante septē millia annorum superiorum planetarum cōcursum posuit anno post orbem cōdito trecentesimo ac vigesimo: idautem mille ac ducentos annos ante conditam vniuersitatem contigisset. Idem etiam putat mundo nascēti, cuius ipse horoscopum describit, Cancrum in Ortu fuisse, Solem in Ariete (id quod antea falsum esse argumentis ad assentiendum necessariis demonstrauimus) Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piscibus, Martem in Scorpione, Mercurium, in Geminis: quæ cum orbium cœlestium motu ac natura ipsa pugnant: quod cuiq; propius intuenti, & ad hæc vlq; tempora subductis rationibus dirigenti planum est: vt omittam illud quod cum Solem in parte XIX. Arietis, Mercurium in XV. Geminorum, collocauit, alterum ab altero sex & quinquaginta partibus seduxit repugnante natura, vt superius docuimus: scilicet Mercurium, cum longissime à Sole discedit, triginta tantū circuli [b] partib. abesse. Sed hoc sibi proposuerat, contra decus ac maiestatem planetarum fore, si nascente mundo alibi quam in sito quemque solio & carpento collocaret: quæ impetuorum commenta leuiora sunt, & ab antiquitate Chaldæorum remotiora, quam vt refelli mereantur.

[a] In Genesin. De aturib. Ioseph sunt interpretes in numeratione notis.

[b] Ptolem. lib. 9. magnæ constructi.

Quanto certius ac melius, qui ab his quas intuemur

planetarum traiectionibus & coniunctionibus ad initiũ recurrentes, antiquitatibus Hebræorum & Copernicianis maduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerumpublicarum conuersionibus ac statu iudicantis tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit. Neque vero sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerumpublicarum, & vniuersitatis interitum à flammis cœlestib. futurum, arioli nostri temere augurantur: tametsi trium superiorum congressus futurus est in parte IX. Arietis: quæ tamen cõiunctio vera non est, id est, quæ nõ per centra, sed per orbes planetarum fiat: vt neque anno sequenti, à Christo 1584. tametsi Mars vna cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim fere gradibus distabit: quæ coniugatio vix anno post octingentesimo recurret.

Ad hunc modũ licet, annales intuentem, cõuersiones ciuitatũ literis ac posteritati mandare; & ex antecessionibus cõsequentia iudicare; salua tamen Dei præpotentis maiestate, qui nullis naturæ legib. obligatur, ac ne sese quidem obligauit. In quo pleriq; grauiter peccant, qui cœlestiũ orbium leges nullas esse putãt: cũ tamẽ earũ vis potestas summa semper fuerit, non tantũ in hæc quæ videmus elementa, & in omne animantium genus, sed etiam in eos qui belluarũ vitã viuunt, vt est in sacris[a] literis: quibus tamen nihil omnino ab his metuendum. Nã plerique anno 1524. quo trium planetarũ superiorum centra coniugata sunt in decima parte Pisciũ, cæteris planetis in capite Draconis Aquarium aut Pisces, aquatica signa occupantibus. Certe quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrantia sydera, viginti fuerunt: quæ res omniũ admirationem ingentissima visa est. Itaq; Astrologi, toto terrarũ orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, eamque

[a] Iob 39. & 40. vbi agit, de legib. cæli super terram.

rum eluuionibus terram inundatum iri tam constanter
affirmarent, vt non defuerint qui sibi naues ad aquarum
perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Tolosas,
humani quidem iuris consultissimus, sed qui leges diui-
nas aut ignoraret aut irrideret, immemor sempiterni
fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percus-
sit[a]: *iuratus mundum hunc nunquam deinceps aquis interitu-* a Genes. 9.
rum. Annus quidem ille aquarum & imbrium intempe-
rantia laborauit; nullæ tamen vrbes, nullæ regiones a-
quis immersæ memorantur.

Igitur ad præcepta de conuersionib. & obitu Rerum-
publicarum tradenda, non satis est, maximos illos trium
planetarum superiorum, sed etiam medios concursus, q
ducentesimo & quadragesimo quoq; anno, & qui vige-
simo fiunt; intueri, tum defectionis Solis ac Lunæ, atque
inferiorum planetarum inter se & cum superioribus cō-
spirationem & consensum; ac denique traiectiones mu-
tuas, & inerrantium syderum vim ac potestatem, & cum
errantib. habitudinem, accurate obseruare? Veterum q-
dem nonnulli animaduerterūt, eiusmodi superiorū pla-
netarum congressus, aut frugū inopiam, aut populares
morbos, aut interitus animantiū aut populorū motus,
aut eluuiones aquarū, aut vrbium incendia, aut cōuer-
siones imperiorū consequi, non quidē vbiq;, sed certis
quibusdā regionib. ac locis. Ex quo quidem coniectura
quadam iudicauerunt, hoc vel illud signum huic vel illi
regioni à Deo tributum. Inde cœlestia signa duodecim
quadrifariam diuiserūt, ex elementorū vi ac potestate: &
præcepta quædā posteritati reliquerunt; quæ, quod ex-
perientia diuturna non satis probata fuissent, artem effi-
cere non potuerunt: vt mentiti sunt Chaldæi, qui se
CCCCLXX. millia annorum in experiundis natiuitatibus
posuisse iactabant[b], quo suam illam scientiam certiorē b Cicer. in Di-
esse persuaderent, & vendibiliorem redderent. uinat.

Atque hæ Chaldæorum nugæ longe late ad omnes
populos dimanarūt. Nulli tamē ineptius q̄ Indi Sinarū,

quiab orbe condito DCCLXXXIII. millia annorum & septingẽtos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur, sed impudenter tamen. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclius, anni maximi periodum CCCLX. millibus annorum complectebãtur, vnde CLXXXIV. millia fluxisse arbitrabantur. Sacerdos vero Ægyptius historiam annorum XX. millium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [a]Solone. Paulo post Herodotus historiæ parens appellatus, ab iisdem Ægyptiis accepit, tredecim annorũ millia in sacris literis exstare. Diodorus cæteris iunior cum in Ægyptũ veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes quosdam qui dicerent trium ac triginta millium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cum rei veritatem iustis põderibus exigeret, comperit omnẽ eorum antiquitatem tribus annorum millib. ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone plane congruit, ducentis paulo minus annis. Et certe Callisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cum cæteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Chaldæorũ conquisiit, ac omnẽ Chaldęorũ historiã annis MDCCCCIII. comprehensam animaduertit: quod quidẽ tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimerodi, qui primus dominatum Chaldæorũ adeptus est, tempora dẽcãtur: & eo quidem historia verior est, quo à Simplicio [b] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [c].

[a] Plato in Timæo.

[b] in lib. 1. De cœlo Arist.

[c] Bodini Methodus historiar. cap. 5.

Itaq; Ptolemæus, qui quã lõgissime Chaldæorum antiquitates ab vltima memoria repetens, eorum inquam qui ratos orbium cursus notauerant, motuũ cœlestium principia non longius ducit quam à Nabonassare, & ab iis Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, id est, anno mũdi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemæus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarem. Quamobrem mirũ videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est,

ti, nec orbis octaui conuersionem tenuit: at ne æquinoctia quidem recte animaduertit: quippe XXVI. Septembris post ortũ Solis æquinoctiũ fuisse tradit, quod Hipparchus CCLXXXV. annis eodem mense ac die cõtigisse docuerat, sub mediam noctem; quorum errores vix ætate maiorum nostrorum deprehendi potuerunt: nec ita pridem Io. Regiomõtanus trepidationis motum prius ignotum demonstrauit. Quo igitur modo casus humanos ac ciuitatum conuersiones & occasus arte conclusissent, qui ne cælestes quidem mot⁹ tenuerunt: multo min⁹ populorum historias, quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberent.

Quamobrem inepte illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt; vbi triplicitas ignea datur Europæ, & iis regionib. q̃ Occasum inter & Aquilonem interiacent; Asiæ aërea, & iis locis q̃ posita sunt inter Aquilonẽ & Orientem; aquea Africæ; cæteris locis terrestris. Neque v. planetarum superiorum concursus secuta sunt ea, quæ sequerentur, si certa præcepta fuissent.

Quod si quis putet, vt plerique inepte, mutatis signorum sedibus, vim & naturam cœlestium orbium mutari, profecto prius vniuersam de syderum vi ac potestate scientiam ab illis traditam subuertat oportebit; cum stellæ inerrantes à conditu mundi quartam fere orbis octaui partem decurrisse comperiantur: sed ex quo primum à Chaldæis cœlestium orbium cursus, sub rege Nabonassare notari cœperunt, ad hanc vsq; ætatem integrum fere signum εἰς τὰ ἑπόμενα: vel, quod idem est, æquinoctia stellarum inerrantium cardines eodẽ spatio ἐπὶ τὰ ἑπόμενα anteuertisse. Nihilominus eadẽ est, q̃ fuisse dicitur, domiciliorum vis ac potestas in hominum natiuitatibus comprobata; id quod etiamnum Cardanus ipse confitetur: quem tamen scribere non puduit, Britannos, Hispanos ac Normanos, olim mites ac modestos, nunc mutatis regionibus syderum, vafros, astutos, latrones factos: quia Sagitarii legibus olim gubernantur, nunc vero Scorpionis. huic igitur idẽ reponi

Cassii iocus in Chaldæū.

„debet, quod Cassius Chaldæo cuidam astrologo, qui „vetabat bello Parthos ante lacessere, quam Luna Scor„pii sydus euasisset: ad quem Cassius, *Non Scorpiones*, in„quit, *pietuo, sed Sagittarios:* propterea quod Romanorum legiones[a] in Chaldæa fusæ ac prostratæ fuerant Parthorum sagittis. Et quidem si Cardani opinio vera sit, rerum natura omnino subuertatur necesse est, quæ tamen eadem est quæ semper fuit. Qui n. ad Aquilonem positi sunt populi, cæteris statura longiores, robustiores, bellicosiores sunt. Tales etiã Vitruuius, Plinius, Cæsar, Strabo, Plutarchus, fuisse ante mille & sexcentos annos scripserunt; ac propterea iocosos esse, bibaces, ingenio rudi, crassa voce, oculis cæruleis, flauo capillo: Australes vero tristes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, crispo capillo, voce clara. stellarum tamẽ superiorum concursus in eodẽ cœli domicilio, puta Scorpione, suam vim (si qua vis est) in Asia & Europa exseruisse constat, non in Africa, quam Scorpionis sydere gubernari tradit. Prius enim quam imperii Romani conuersio fieret, & a populari statu ad vnius Cæsaris dominatum transferretur, superiores Planetę magno cõcursu coierunt in Scorpione: ac septingentesimo post anno rursus eadem coitio recurrit: quo tẽpore Arabum legiones innumerabiles, noua Mahumedis religione susceptа, aduersus Graecorũ Imperatores rebellarunt: Asiæ Orientalis magnam partem suis armis domuerunt; instituta, ritus, mores, ceremonias, leges Christianorum abrogarunt; cum tamen Asia situ contraria sit Europæ. Eadem coniunctio incidit in annũ Christi MCCCCLXIV. quam secuti sunt populorum varii toto fere terrarum orbe motus. Zadamachan. rex Tartarorũ a suis de imperio deiectus est: Henricus V. Rex Anglorum a subditis captus & occisus: Eduardus IV. ex priuato rex factus: Fridericus III. Hungaria pulsa a Matthia Coruino, qui ex priuato rex electus est: Ludouicus XI. rex Francorum, a suis obsessus: Alexander Albanorum regis filius, in aula Turcarum educatus, contra Turcarum principem arma cepit.

[a] *Plutarch. in Crasso.*

Illud

Illud tamen animaduersione dignum, quod planetarum superiorum magni concursus, vim in Scorpione maiorem exserunt, quam in cæteris signis; eoque magis si Mars accedat. Eodem concursu coierunt iidem planetæ, sed in Sagittario, anno LXXIIII. cui Europam subiici putant. Nihilominus tamen grauissima bella tum in Italia, in qua Imperatores quatuor eodem anno occisi sunt, tum etiam in Palæstina, in qua decies centena hominum millia cæsa memorantur, ac Hierosolyma expugnata. Ducentesimo & quadragesimo post anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta est; quam mirabiles non modo Rerumpublicarum, sed etiam regnorum cõuersiones secutę sunt, Constantino Magno duce; q quatuor Imperatorib. profligatis ac cæsis, & imperii sede ab Occasu in Orientem translata, deorum fictos & inanes cultus perpetua lege sustulit. Iidem planetæ cum in Aquario centesimo post anno coissent, Gotthi, Frãci, Gepidę, Heruli, Hunni ab Aquilonis regionib. quasi apum examina effusi, prouincias imperii Romani occuparunt; Vrbemque ipsam, imperii domicilium expugnatam crudelissime diripuerunt.

Rursus anno MDXXIIII. cum in piscibus superiorum planetarum concursus, imo viginti coniugationes contigissent, maximi populorum motus in Europa secuti sunt. plebs aduersus patritios armata, Germaniam totam conturbauit: quo bello centum millia hominum cæsa memorantur[a]; Rhodus Christianis est erepta: Friderico Christierno fratre pulso, Daniæ regnum occupauit: Gostau[9] ex priuato Suecorum regem se tulit: Rex Francorum ad Papiam fuso exercitu, ab Hispanis captus est. Maximam quoque planetarum superiorum in Leone copulam anno DCCLXIX; & quatuor eodem anno eclipses, secuta est euersio imperii Longobardum, ac regis ipsorũ cędes, Italia Gallorũ imperio Caroli Magni auspiciis adiecta: deinde Germania & Hũgaria subactę; & cum Saxones Deorũ inaniũ cultu deserere cogerent, Arabes vi & armis suam quoque religionẽ in Europa propagarunt.

[a] Sleidanus vt minimũ, 50000

Nihil tamen in eo genere temere affirmandum est, vt fecit Cyprianus Leouitius, qui de futuro planetarũ pene omnium concursu cum eclipsi Solis anno MDLXXXIV. mundum interiturum quasi ex oraculo pronuntians, *Proculdubio*, inquit, *alterum aduentum filii Dei ac hominis in maiestate gloria sua pronuntiat.* Si tam certus erat de mundi occasu, cur Ephemerides annorum triginta conscripsit in illud tempus, quo cœlestia sydera collapsura & res omnes publicæ interituræ sunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Christianæ finem futurum scripsit, anno Christi MCCCCLX. Item Abrahamus is qui Princeps dict⁹ est, auguratus est anno Christi MCCCLXIII. Iudæorum Messiam aliquem futurum (sic enim Imperatores strenuos Hebræi vocant) qui suos gentiles à Christiana seruitute ereprurus esset. Nihilo sanior fuit Arnoldus Hispanus; qui Antichristum anno Christi MCCCXI. venturum prædicauit. At Leouitius scire potuit ab orbe condito ad hæc vsq; tempora, ducentas ac septuaginta superiorum planetarum coniugationes exstitisse: in quo numero magnę sunt XXIIII. id est, quæ post annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem, vt loquuntur, triplicitate coeuntibus; minores anno quoq; vigesimo: mediocres Saturni ac Martis, trigesimo quoq; anno in Cancri sydere; maximam Iouis ac Saturni in Ariete, quę post annos circiter DCCC. recurrit. tametsi Messahala maximam omnium appellat, cum tres planetæ in Ariete coeunt: quod tamen non videtur futurum anno MDLXXXIIII. vt Leouitius putat, cum Iupiter à Saturni & Martis copula duodecim gradus recedat; quæ coitio ne per orbem quidem dici potest. Sed cum idem concursus & certe maior, vna cum obscurissimis Solis ac Lunæ deliquiis, Carolo Magno Imperatore contigisset, non propterea tamen mundum hunc interiisse videmus.

Hebræorum quidem philosophi tradunt post septimum quemque millesimum annum humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum sequi, propter quæ-

quarum eluuiones ac deflagrationes: ac post septies septem annorum millia, cœlestium orbium ac mundi totius occasum fore: tum rursus sempiterni Dei potestate mundum renouandum, idque lege diuina, quanquam obscure, significari aiunt, cum septimo quoque anno, agrorum cultus deseri iubeatur: ac post septies septimum non modo agricultura deseri, sed etiam serui ac debitores liberari. & ad sua quisque prædia redire iubetur. Certe quidem diuturna obseruatione tandem cognitum est ac perceptum, trepidationis motum septem annorum millibus absolui: ac septies septem millibus nouum orbẽ circumagi; quæ veteribus Chaldæis ac Ægyptiis incognita fuerunt.

At tametsi veteres Hæbræorũ philosophi nõ modo rerum diuinarum ac cœlestium scientiã, sed etiam abditas naturæ causas diuino munere & cõcessu habuerint, & ab iis ad omnes mortales rerum pulcerrimarum cognitio profecta sit, vt Porphyri[9] omnium suę ætatis philosophorum maximus confitetur [a]: cumque hæc Hebræorum disciplina eorum impietatem conuellat, qui mundum æternum, aut Deum otiosum innumerabilibus seculis fuisse statuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec syderum cœlestium decreta vlla metuunt: sed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mundi fundamenta quoties volet, quatere possit: vt quidem intellectum est in aquarum eruptionibus, quę orbem terrarum absorbuerunt anno ab orbe condito MDCLVI. Non tamen dubito quin præ-
cepta quædam de Rerumpublicarum conuersionibus
& obitu certiora tradi possint, si quis modo retroacti
temporis inde vsque ab orbe condito certam rationem
ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens, p-
ueharur altius, ac historicorum inter se dissidentium va-
rietatem componat; tum etiam ex omnibus Solis ac Lu-
næ deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrẽs, de-
monstrationibus certissimis vniuersi temporis ratio-
nem complectatur; veris simorumque scriptorum nar-

[a] In epist. ad Boeth. 8. Theodoret. in lib. de affection. Græcarum curat.

„ rationes inter se,& cum cœlestium corporum syderum-
„ que traiectionibus & coniugationibus comparet;eaque
„ cum numeris , quorum in vniuersa natura maxima vis
„ est,annectat & coniungat,quæ infinitis obscuritatib. in-
„ uoluta,& in intimis naturæ recessibus abdita ac retrusa,
„ non inanibus coniecturis,sed perspicuis argumentis ve-
„ niunt demonstranda.

Id autem minime sperandũ est ab iis qui verborum q̃ rerũ ac scientiarũ auidiores sunt,q de schola,pfecti syllabas aucupãtur;qui animi peruicacia quadam mundi origines contuebant,& annum,quem ab autumno debuerant,à veris initio; & diem quem ab occasu oportuit,à meridie auspicantur;immemores,tenebras luce,confusionem ordine,chaos vniuersitate prius exstitisse; ac toties illud in sacris originibus repetitum,*vespere & mane dies vnus*.multa quidem in Gerardo Mercatore temporum emendatissimo scriptore probo;sed quod aliunde initia ducit quam à Libra,probare non possum.annum autem certissima ratione docuimus,nõ modo ex antiquissimis omnium pene populorum institutis,verumetiam ex pariss simis sacræ Scripturæ fontibus, ab autumno initium habuisse.Id ipsum rursus ab humanis casibus & conuersionibus Rerumpublicarum confirmare placet;ex quib. consequentia certius ac melius cernuntur, & rerum maximarum conuersiones circa autumnum, id est, paulo ante aut paulo post æquinoctium autummni, cum Sol Iugum subiit,initium habuisse.

Rerũ maiorũ conuersiones circa autumnum.

„ Ac primum illud constat,aquarũ diluuia ab autumno
„ cœpisse,& in autũno desiisse[a]. Terrarum v. mot⁹ ingen-
„ tes,qui ciuitatib.sæpe ac regionibus exitium attulerunt,
„ autumno contigisse legimus: cuiusmodi fuit illa Constantinopoli terræ labes,quæ tredecim hominum millia hausit[b] anno MDIX. Septembri mense:ac rursus eodem mense in eadẽ ciuitate terra discessit,anno[c] MCCCCLXIII. Item anno Christi DXLV. terrarum cõcussio tanta exstitit Septembri[d] mense, vt vniuersa pene Europa contremuerit.Eodem mense Septembri , quo ad Actium pu-

[a] Gen.6.& 7.
[b] Cuspin.
[c] Iordanes in annalibus.
[d] Cedrinus in Iustiniano.

gna-

gnatum est, terræ motu in Palæstina decem hominum millia perierũt. Ac superiori ætate, id est, anno MDXXVII. xvi. mensis Septembris, terræ motus Puteolis ingens factus est. Tertia die eiusdem mẽsis anno Christi MDLVI. tanta vis tempestatis, imbrium ac fulminum Lucernæ contigit, vt nusquam maiorem fuisse proditum sit [a]. Eodem mense ac die Prætorium Magdeburgense cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapsis penitus deflagrauit. Eodem mense [b] ac die Augustus & Antonius de imperio Romano tantis opibus ad Actium certarunt, vt nusquam antea maiores fuisse videantur: ex quo imperium Orientis & Occidentis in vnius Augusti dominationem cõcessit. Macedonum imperium, quod tanta cum gloria ac tamdiu floruerat, eodem mense ac die, Perseo rege victo & capto, Romanis cessit [c]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnum eodẽ die ac mense subegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac mense recurrente, Arabes & Mauri Rodericum Hispaniarum regẽ imperio spoliauerunt. Eodem die ac mense redeunte Ludouicus XII. rex Francorum Mediolanum vna cum Ludouico Sforcia Duce cepit, ac omni ditione spoliauit. Consimili die Carolus V. Imp. in Africam traiecit, ac regnum Algerium [d] inuasit. Die sequenti, id est, quarta Septembris, Sulimanus Sigetum arcem Europæ munitissimam obsedit, die septima Septembris expugnauit. anno Christi MDLXIIII. die IX. Septembris, Iacobus rex Scotorum ab Anglis occisus est, exercitu fuso ac prostrato [e]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium Possiacum in Gallia Carolo IX. rege coactum est anno MDLXI. ac de noua religione suscipienda decretum; quod maximos in Gallia motus excitauit. Eodem die ac mense Alexander Magnus Darium regem Persarum cum exercitu CCCC. millium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnũ Persarum suo imperio adiecit. Die decima mensis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli septimi regis iussu trucidatus est, ex quo grauissimis bellis tota Gallia exarsit. Cõsimili die ac mense

[a] *Lycosthenes.*
[b] *Suetonius. Dio Cassius.*
[c] *Liuius li. 45. Plutarchus in Æmilio.*
[d] *Beuth.*
[e] *L. Surius.*

menſe cæſus eſt à coniuratis Petrus Aloiſius Placentinorum tyrannus. Die XI. Septembris Palæologi imperium Græcorum, fuſis Belgarum principibus, à quibus annos quinquaginta regnatum erat, recuperauerunt. Die XIII. copiæ Heluetiorum ad Marinianum proſtratæ ſunt, ingenti clade à Francis accepta anno Chriſti MDXXI. Eodem die recurrente, Turcarum exercitus Viēnam Auſtriæ metropolim obſidere cœpit. Die XVII. Francorum legiones Pictaui fugatæ ſunt ab Anglis, capto Ioanne rege. Eodem die, vel potius conſimili labente, pacem inierunt Franciſcus maior rex Francorum, & Carolus V. Imperator, cum vtriuſque exercitus ingens de imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Sueſſionum, anno MDXLIIII. quo quidem anno, die ac menſe, planetæ ſuperiores vna coierunt. Eodem die eiuſdem menſis, anno MDLXXI. claſſis Chriſtianorum ad Naupactum Turcarum claſſem cum ingenti cæde fugauit. Die ſequenti, hoc eſt XXIIII. Septembris, Conſtantinus Magnus Imperatorem Maxentium prælio vicit, anno Chriſti CCCXXXIII. vnde annorum Epochā deinceps ordiri iuſſit Conſtantinus Magnus; & in Faſtis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur, ΙΝΔΙΚΤΙΩΝΩΝ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΝΩΝ ΕΝΤΕΤΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipſo die annalib⁹ noſtris[a] proditum eſt, anno MCLXXXVI. aſtrologos Orientis ex ſuperiorum planetarum concurſu proſpexiſſe graues orbi terrarum calamitates & acerbiſſimos caſus Rebuſpublicis impendere. In eo tamen peccauit ſcriptor hiſtoriæ, quod menſe Aprili duas eclipſes, alteram quidem Lunæ die quinta, alteram Soli XI. contigiſſe tradit: quod per naturam fieri nō poteſt. Illud etiā memorabile eſt, quod die XXVII. Septembr. anno Chriſti MDLXVII. Carolus IX. rex Francorum à ſuis obſeſſus eſt, decimo ab vrbe lapide; nec niſi Heluetiorum præſidio ac celeri fuga, coniuratorum manus euaſit. Henricus vero Goſtaui F. rex Suecorum, eodem momento à ſuis imperio ſpoliatus & in carcerem coniectus eſt. Die XXVIII. Septemb. Amurathes Turcarum

[a] *Hiſtoria Dionyſiaca.*

carum princeps confertissimas Christianorum legiones ad Nicopolim memorabili clade fudit ac prostrauit. Bonifacius item octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorum spoliatus est, Septemb. mense anno MCCCIII. Sub finem eiusdem mensis anni MDLIX. Franci ciuili b. armis prælio Monconturensi acerrime dimicauerunt. Eodem mense maximos orbis principes interisse legimus: Augustum inquam, Tiberium, Vespasianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodosium Magnũ, Valentinianum, Gratianum, Basilium, Constantinum V. Leonem I V. Rudolphum, Fridericum III. Carolum V. Imperatores Romanorum & Græcorum: è regib. vero Francorum, Pipinum, Ludouicum iuniorem, Philippum III. Carolum V. qui Sapiens est appellatus: & Ludouicum eius gentilem, Hungariæ & Poloniæ regem. Illud etiam memorabile est, quod Lotharius & Carolus Calui, hic Francorum, ille Germanorum rex, vterque Ludouici Pii Imperatoris filius, die XXIX. Septembris occubuerunt: prior anno DCCCLV. alter DCCCLXXVII. Carolus vero V. & Sulimanus, maximus vterq; Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundem occasus mensem habuerũt, scilicet Septembrem. Antoninus Pius, & Frãciscus maior rex Francorum, eodem Septembri mense nati, Martio Septembri oppositio mortui sunt. Augustus vero pater, eodem mense Septembri vitæ initium [a] ac finem A.D.XIV. Cal. Septembr. habuisse memoratur.

[a] Gellius lib. 15. Tranquill. in Augusto.

Quibus rebus intelligitur, autumnum, & eum mensem à quo mundus originem cœpit, illustrium principũ & conuersionum, quæ tum orbi vniuerso, tum ciuitatibus accidunt, notam quodammodo præ se ferre. Proximas conuersiones ciuitatum ac motus, in Arietis signũ, quæ altera Solis est periodus, incurrere videmus: tertia & quarta circa solstitia: non quia mundi initia ab Ariete ducantur, sed propter Solis periodos insignes. Quamobrem non debuit Leouicius, imperitorum hominum somnia secutus, mundi origines ac interitum in Mensem Martium conferre: ac multo minus mundo proximum

mum exitium intentare. Antea quoq; Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatum scriptis pollicebatur, vt aliorum principum (sic enim scribit) crudelitatem ac tyrannidem castigaret. De quib. tamen moderatius scribere decuerat: sed ab eo dominatu, quē inani spe conceperat, tantum abfuit Maximilianus, vt sibi viuenti ac spiranti, & quidem Germanorum exercitu spectante, Sulimanus Imperator longe lateque populatis imperii finibus, Sigeti arcem Europæ munitissimā, de manibus extorserit. iam vero Leouicius, qui de mundi exitio tam constanter affirmat, regum inimicorum pericula imminentia, & quidem proxime futura non vidit. Quanquam valde ridiculum est, quod mundum anno MDLXXXIV. interiturū denuntiat, vna cum Christi religione: quoniam Christus sub aquea (sic enim scribit) triplicitate natus sit: in qua Planetas superiores coire necesse est, scilicet in Piscibus: quæ sane sententia non modo impietatis, sed etiam insciciæ plena, se ipsam refellit; seu astrologorum decretis vtamur, qui Planetas sua domicilia euertere posse negant, quod tamen Ioui in Piscibus accideret; seu Platonis [a] ac Philosophorum omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarum & incendia vicissim fieri tradunt; seu diuina promissa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus.

[a] In Timæo Aristot. lib. de Mundo.

Stellarum congressus &c. [illegible]

„ Neque tamen stellarum congressus ac syderum cœlestium vim inanem esse arbitramur; quæ eo magis sese „ ostentat, quo propius Solis aut Lunæ deliquia coniun„ ctiones maximas comitantur: vt pridie quam Alexander Magnus Darium cū legionib. fudit ad Arbelam, & Romani Perseum regē; ex quo imperii vtriusq; secuta cōuersio est; obscurissima [b] Lunæ deliquia apparuerunt. vt etiā initio belli Peloponnesiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die serena vehementer obscuratus est, cū Pe„ ricles Imperator vela facere auspicaretur. Qui vero cœ„ lestium syderū vim aut contemnunt, aut penitus igno„ rant, quasi attoniti hærent, quod eodem momento Re„ rumpublicarum cōuersiones, ac motus populorū simul ac semel

[b] Plutarch. in Æmylio & Alexandro Magno.

ac semel cieri vident: vt quidē Polybius ἀθεΘ ad stupore vsque miratur, iisdem temporibus nouos principes orbi terrarum contigisse; Philippum inquam iuniorem, Macedoniæ; Achæum Asiæ; Ptolemæum Philopatora, Ægypto; Lycurgum iuniorem Spartæ; Antiochum Syriæ, Annibalem Carthagini: & iisdem pene temporibus omnes arma cepisse; Carthaginenses aduersus Romanos. Ptolemæum aduersus Antiochum, Achæos & Macedonas aduersus Ætolos ac Lacedæmonios: post etiam eodem anno tres Imperatores totius orbis clarissimos, Scipionem scilicet Africanū, Annibalem, & Philopœmenem, interiisse; vt Liuius scribit. Eodem quoque tempore Carolum IX. Francorum & Henricum Suecorum reges, à suis obsessos: Mariam Scotorum reginam clarissimam, à suis imperio spoliatam, & ab iis, à quibus eripi decuerat, carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum: Anglorum reginæ bellum à suis, æque vt Philippo regi à Belgis & Granatensibus illatum, Galliamque vniuersam bellis ciuilibus exarsisse. nec Principes alios hostes quam subditos habuisse. Quæ astrologi ad planetarum superiorum congressus in Leonem anno MDLXIV. referri iudicabant.

At Copernicus astrologorum suæ ætatis facile princeps, vt veterem Eudoxi disciplinā de terræmotu renouauit; ita quoq; Rerumpublicarum conuersiones & occasus ab eccentrici motu, quē terræ attribuit, pēdere putauq; quidem opinio tam absurda est, vt minime omnū refelli mereatur. Posuit enim, eam vim quā syderibus omnes philosophi tribuūt, terrę deberi, hoc est, terrestria cœlestibus, caduca sempiternis imperare. nec minus absurdum est, quod terræ varios syderum motus attribuit: stellas vero inerrantes, partim mobiles, partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi constituit: denique terrarum globum à centro longissime seduxit; & in cœlo collocauit: postremo stellarum errantiū partem mobilem, partem immobilem statuens, omnium philosophorum ac theologorum decreta humanosque sen-

sensus, scientiarum omnium fundamenta, labefactare se posse putauit. Ptolemæus quidem, coniecturis & argumentis non tam necessariis ad assentiendum quam probabilibus vsus, Eudoxũ refutauit, quibus satis á Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum sacratiorum auctoritate refellit; eo potissimum loco [a] vbi Sol ab ortu ad occasum cursum obire dicitur vnius diei interuallo. potuit etiam illud afferri quod Iosua Solem ac Lunam consistere iussit: nisi quis putet multa id genus sacris literis mandari quibus imperitorum animi erudiantur: vt cum Luna stellarum omnium post Mercurium minima, cæteris omnib excepto Sole [b] maior esse dicitur. At Copernici disciplina perspicua demõstratione, qua nemo hactenus vsus est, refelli potuit: scilicet vnius [c] corporis simplicis vnũ esse naturalem motum: cæteros motus aut contra naturam, aut aliunde cieri. Cum igitur terra corpus simplex sit, & quidẽ homogeneũ, vt cætera elementa, cõsequens est, vno eoq; proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri confitetur: vt necesse sit duos motus violentos esse: nihil autem quod violentum sit, diuturnum esse potest: aut certe aliunde qui à se moueri oportet eo motu, qui sit præter naturã. Nam isto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, necesse est horis quatuor & viginti, deinde circa Solem annuo spatio, tum motu trepidationis, ac præter eas motiones naturali quodam impetu singulas terræ particulas recta deorsum labi, vt omnia quæ sui ponderis grauitate stant. Motus est etiam cum terra violenter quatitur ac discedit; vnde labes & hiatus exsistunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipsius Copernici disciplina, terram brutam ac stupidam suique ponderis grauitate solidam, quinq; motus omnino dissimiles ac discrepantes habere. Quæ cum absurda sunt, & ea, quæ posuit Copernicus, falsa videri necesse est: scilicet ab eccentrico terræ, cõuersiones Rerumpublicarũ pẽdere.

[a] Psalm 19.

[b] Gen. cap. 1. Demonstratio aduersus Copern.

[c] Aristot lib. 1. De cæl.

Sed ad Platonis sententiam veniamus. Is enim respublicas

blicas conturbari & occidere putauit, cum ſuauitatis illius quæ ab harmonia exſiſtit, concentus interrumpitur, aut violatur: id a.fit, cum in numero nuptiali ab aliis rationibus, quas muſici ἡμιόλιον ἐπίτριτον ἐπιτέταρτον vocant, longius diſceſſeris. *Numerum* vero *nuptialem* definit, qui ab vnitate incipiens, dupla ac tripla ratione ſcinditur, vt dextra quidem mares, ideſt, impares, ſiniſtra fœminę, id eſt, pares numeri, continua ſerie hunc in modum cõſtituantur: media vero loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, ſphæricis, cubicis, vt nulla numerorum ratio deſit, compleantur. Hæc autem numerorum ſeries infinita eſſe poteſt, quia toni vis ac poteſtas æque eſt infinita partitione, vt dimenſio quælibet. Ita reipub. bene conſtitutæ forma ſtabilis erit, quamdiu rationes rectas & aurium ſuauitati cõgruentes ſeruabit: dupla quidem, ſeu diapaſõn, ab vnitate ad binarium: ſeſquialtera, à binario ad ternariũ, quæ fit ἡμιόλιον: ſeſquitertia trium ad quatuor, q̃ fit ἐπίτριτον τεσσάρων tripla, quæ fit, ἐπιτρίτου καὶ ἡμιολίου διὰ πασῶν; q̃ quod omnes concentus complectitur, συστημα vocatur. Si vlterius progrediare ad eam rationẽ q̃ eſt quatuor ad nouem, inſuauis ratio & auribus ſupra modum ingrata futura eſt. Illud eſt quod voluit Plato, vt quidẽ opinor: quoniam qui facem in locis tam obſcuris prętulerit, habemus neminẽ: vt non immerito queſta ſit antiquitas, nihil Platonicis numeris obſcurius eſſe. Nam Foreſter. lõgiſſime à Platonis ſententia diſcedit cũ rationes triplas & quadruplas conſectatur: quoniam numeri nuptialis fundamenta, ac trianguli latera, quæ ex dupla triplaq; ratione exſiſtunt, abſtractat. Illud etiam abſurdum, q̃ eandem rationem inter 27 & 64 eſſe putat, quæ eſt trium ad quatuor; cum ſint 3 ad 4 ſed 27. At Plato iubet aream trianguli numeris cõtineri; & iis quidẽ numeris qui ex mutuo marium ac fœminarum complexu exiſtunt: vt ſi duo ducantur in tria,

Platonis de Rerumpublicarum conuerſione ſententia.

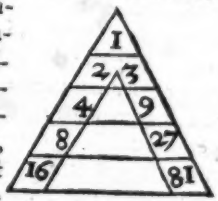

gignitur senarius; qui medius complet aream vacuam quæ est inter 4 & 9. qui duo numeri nulla quidē nation concentū efficiūt: sed vtriusq; ad senariū ratio eadē est trium ad quatuor, id est, sesquialtera seu ἡμιόλιος. Item ducātur duo in sex, ac rursum tria in sex, duo numeri deunt, 12. & 18. qui complebunt aream trianguli vacu quæ inter 8 ac 27 interiacet. Item si ducantur 2 in 12, & in 18, procreantur 24, & 54: ac rursus 3 in 12. vel quod id est, 2 in 18, exsurgunt 36. qui tres numeri, 24, 36, & 54, ream trianguli complebunt, quæ vacua erat inter 16 & 81. quorum numerorum interiectorum rationes mu tuæ, & cum proximis quibusq; numeris accommodata perpetuum continent suauitatis tenorē etiamsi in inf nitū trianguli latera porrigātur, cuius hæc sit forma. Si gitur rationum, q̄ suauem concentum efficiūt, delectu habeatur, in ppetua serie nume rorum, sempiterna respublica fi tura sit: si quidē ab harmonia Re rumpub. status pendet. Sed ab e inquit Plato, discedit; vt nece sario pereant concentus, & Re ubl. tandem intereāt. Num p tius metuendum est vt ciues optimo & naturæ congruenti legum ac morum conci tu discedentes, leges iniquas amplectantur?

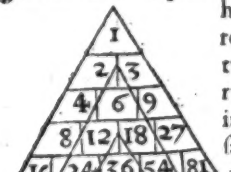

Neque tamen dubium est, quin maxima semper fu rit harmoniæ in Repub. vis ac potestas; vt non mod Plato verumetiam Aristot. [a] quoque placet: tametsi no putat Cic. cantibus Reipubl. mutatis, Respublicas m tari, sed vita victuque ciuium mutato. Cuius rei mem rabile exemplum habemus de Repub. Cynæthensi Arcadiæ populorum; qui neglectis canendi legib. vi nitatem ac humanitatem cum feritate commutar grauissimis bellorū ciuilium fluctib. tam diu iactat quoad Reipub. ac ciuium interitus sequeretur [b], id q dem mirum omnib. visum est, quamobrem ex omni Arcadibus soli Cynæthenses tā feroces ac barbaries quos

[a] lib. 7. & 8. Politic.

Maxima musicæ vis est in Republica.

[b] Polybius li. 4.

quouſq; Polyb. omiſum prim. animaduerit, propter deſectum muſicæ ſtudiũ id illis accidiſſe; cum ſanctiſſimis maiorum legibus accurate cauerētur, vt omnes ciues ad annum vſque trigeſimum in ea ſtudia diligenter incumberent: qua quidem ratione primi legum latores ſapiẽter Arcadiæ populos feroces ac barbaros, vt qui montes accoluntad humaniorem & mitiorem vitæ cultum permouerunt. Idem prope iudicandũ relinquitur de Gallis; quos Iulian.[a] Imp. is qui Transfuga appellatur, barbaros ac feroces, & libertatis ſtudioſiſſimos appellat: qui- nunc tamen nullis Europæ populis humanitate cedunt; nulli magiſtratib. tractabiliores, nulli principibus magis obſequentes. optime certe ſunt à natura, melius etiam à diſciplina inſtituti: & maximas ſuauiſſime canendi laudes omnium finitimorum iudicio aſſecuti dicuntur. Illud etiam animaduerſione dignum, quod omnes fere gallorũ cantus ac moduli, quib. etiamnum ruſtici ſummopere delectantur, Ionici ſunt aut Lydii; quem muſicum *quintum* & *ſeptimum* appellant: à quib. tamen Ariſtot. ac Plato pueros & fœminas abſtinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt; quem noſtri *primum tonum* vocant; vt miſta modeſtiæ grauitate, quæ huius moduli propria eſt, imbuerentur. Ionicos autem ac Lydios, incredibilem vim ad molliendos animos habere putant. Rectius in Aſia minore Ionici ac Lydii prohibeantur; cum cœlo Aſiatico nihil mollius ſit: vtiles tamen eſſe iudico populis montanis, & qui ad Aquilonem poſiti ſunt; quorum natura propter locorum ac cœli intemperiem, ferocior & agreſtior eſt. Eam ob rem eccleſiæ Chriſtianæ duces olim ac Pontifices in ſacris laudib. cantus Ionicos ac Lydios vetuerunt, Dorioſq; ſolum probauerunt; quib. etiamnum in ſacris precibus ſæpius quam reliquis vti ſolemus. Et quemadmodum fera animantia ſolent à manſuetariis vnguibus ac dentibus detractis exarmari, ſic etiam Ionici ac Lydii cantus hominum ferocium & crudelium animos feritate detracta, multo mitiores ac tractabiliores efficiunt: quod quidẽ Gallis contigiſſe puto;

[a] *In epiſt. ad Antiochum Moſopotam.*

Gallia muſices ſtudio addicta.

qui huius imperii leges nō tamdiu pertuliſſent, niſi mores illorum, quos Iulian. Imp. feroces ac ſeruitutis impatientiſſimos fuiſſe tradit, flexibiles muſica reddidiſſet.

Nulla tamen ex omnib. q̄ attulimus, de cōuerſionib. futuris interituq; Rerumpub. iudicādo, præcepta certa videmus; tametſi probabiles cōiecturas habemus; quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quā quæ ex numeris elici poteſt. Sic enim opinor, Deum opt. max. qui rerum omnium naturā mirabili ſapientia coagmentauit, ac ſingula ſuis quibuſād numeris, modo, ratione, concentu, futura colligauit, Res etiam publicas ſuis quibuſdam numeris circumſcripſiſſe; vt ſtato quodam annorum decurſu, etiamſi optimis morib. ac legib. vtātur, intereant tamen, vt Plat.[a] cum Ariſtot.[b] conuenit. Quādo vero id futurū eſſet, neuter definit; niſi Plat. numeris obſcuris id ſignificare quiſquā putet, li. 8. de Repub. qué ad ſcopulū nō modo Academici omnes, ſed etiā omniū pene philoſophorum familiæ nauim afflixerunt. primus quidem Ariſtot.[c] locum hūc quaſi vallum tranſiit, neq; vt ſolet, magiſtrum momordit, eum propter obſcuritatē non haberet qua parte illum carperet. Proculus 7. quidē Plat. de Repub. libros ſatis accurate interpretatus, 8. attingere noluit, rei difficultate. vt opinor, reuocatus. Theoni quoque Smyrnæo non modo Platon. Philoſophiæ, ſed artium quoq; mathematicarū peritiſſimo, (aliuseſt Theon Alexandrinus, qui ad Ptolemęum commentus Græce ſcripſit) cū Plat. Rempub. interpretaretur, aqua hæſit; nec ſibi locum hunc interpretandum putauit. M. Tullius numerorum Plat. obſcuritatem vno verbo excuſauit. Marſilius Ficinus, Academicorum omnium, quantum quidē opinor, acutiſſimus. ſe, quid Plato vellet eo loci, neſcire plane confitetur; veritus ne idem illi vſu veniret quod Iamblicho, qui trib. verbis rem per ſe obſcuriſſimam non illuſtraſſe, ſed obſcurius inuoluere voluiſſe videtur. Philo Hebræus, Platonis vbique imitator, numerum illum quinquaginta eſſe[d] putauit: idq; ſignificari ſcribit orthogeno ſcaleno, quale Pythagoras trib. nume-

a li 5. de Republica.
b lib 5 de Republica.
c lib. 5. cap. 12. Polit.
d in libris de vita Moyſi.

numeris 3. 4. 5. complexus est: eoque referri putat verba illa Platonis, *sesqui tertia radix quinario coniuncta*: est enim 3. ad 4 ratio sesquitertia. sed in eo fallit, quod numerum planum inuexit; cum appareat Plat. solidum numerum quæri voluisse, qui omnia numerorũ genera præter perfectos complectatur. Philo tamen ex his radicibus 3. 4. 5. singulatim in se ductis tres quadrãtos efficit: vnde constantur 50. numeri, omnes plani: at Platonis verba centesimum cubum complectuntur. Præterea nulli sunt dimetientes lateribus incõmensurabiles, vt in numero Plat. cuius verba describere, eaque interpretari placet: tum quod interpretes inter se plurimum discrepant; tum etiam quod eius numeri ignorationem ciuitatum moderatoribus prope capitalẽ esse prædicat. Sic igitur Plat. ἔστι δὲ θείου μὲν γεννητὸν περίοδος ἣν ἀριθμὸς ἐπιτελεῖ τέλειος. ἀνθρωπεί᾽ ἂν, ἐν ᾗ πρώτῃ αὐξήσεις δυνάμεων καὶ δυνηστευόντων τρεῖς λαβοῦσα διαστάσεις, τίθεμεν ῥητούς τε καὶ ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων, καὶ αὐξόντων, καὶ φθινόντων πάντα στερεὰ καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέρρωσε, ἃ δὴ πάντα πυθμὴν σημαίνει συζυγίας, δύο ἁρμονίας παρίχοντι τελεί· αὐξηθείς τ᾽ μὲν ἰσοπλευρος ἐπίπεδος, τοσουτοπλάσιος· τ᾽ δὲ ἰσομήκη τῇ σεσημμένῃ ἑκατὸν μὲν ῥητῶν, λὸ λημμάτων ῥητῶν σεσημασμένων ἑνὸς σπάνιον ῥήτων δὲ δυοῖν, ἑκατὸν δὲ κύβων τελείων ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιοῦτος, κύριος ἁμείνονων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est, vt ego interpretor; *Ierum quidem earum, quæ diuinitus oriantur, ambitum numerus complectitur perfectus: humanarum vero, is numerus in quo reperiantur numeri superantes ac superati ex incremento ac decremento trib. interuallis quatuor terminis comprehẽsis; ex quibus efficiuntur cum similes, tum dissimiles inter se numeri, aucti atque imminuti: qui propriis nominibus efferantur, & inter se comparentur: quorum sesquitertia radix quinario cõiuncta, duorum centus efficiat: ter aucta, vnũ: æqualem, æqualiter; centies, centum: alterum æqualem vna parte sui longiorem centum ex dimetientib. quæ inter se comparari possunt, detractis quinariis vnitate minoribus; duabus vero ineffabilium rationum centum vero solidorum ipsius ternarii. Atq; hic numerus geometrica ratione conflatus in reb. humanis potentissimus est ad eos qui meliorem quicq; deteriorem originem sortiuntur.* Hic Plato, non aliter quam Polypus, ne irretiatur, atramento vndequaq; effuso, elapsus est. in quo quidẽ Heraclitũ, ad cuius scri-

pta interpretanda Delio natatore opus esse dicebat, imitari visus est; idq; iã inde ab Heraclito commẽtum cum sæpissime discipulis illud ingereret, σκότιον [a], non tantũ à Platone, sed etiam ab Aristot. sæpius vsurpatũ est; vt rerum difficilimarum & in abditis naturæ arcanis retrusarum, caligine peritis æq; ac imperitis obducta, admirabilitatem sui excitarent. Id potissimum animaduertim' in libris De natura; quos Aristoteles se dedita opera in scripsisse gloriatur, vt intelligi nollet [b]; Platonis Timæi obscurissimum imitatus: quod de se ipse Lucilius scripsit, se non intelligi quam reprehendi maluisse.

a Idest, loquere obscurius.

b Gellius.

Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quæ aperte scribit; vt de iis quæ verborum obscuritate inuoluit. certius iudicari possit. Voluit enim res eas q̃ diuinitus oriũtur, perfecto numero definiri. Sed quæ tandem res est q̃ ortus sui principium immortali Deo non alia causa interiecta, aut intercedentibus causis, non debeat? cœlestia quidem & angelos per se nulla interiecta causa Deum procreasse, non tantum Plato, sed ipsi quoq; Manichæi confitentur, qui impie terrestria à malorum principe ortum habuisse putabant. Terra quidẽ procreauit stirpes & animantia bruta: aquæ vero pisciũ & auiũ genera; vtrumq; tamen Dei præpotentis iussu ad hominis vero procreationem [c] angelos adesse voluit. quamquam Aristot. [d] formas rerum omnium diuinitus quodãmodo infusas esse putauit, cũ scriberet in omnib. inesse, δαίμονα mentem vero hominis, non obscure aut ambigue, sed aperte [e] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id est, (vt ego interpretor) ἔνθεον, θεῖον, ἀγαθόν, non traduce semine, vt de reliquis animantib. de quib. tamen in vniuersum Mar. ficinus [f] ait, igne, inquit, *est ollis vigor & cœlestis origo.* igitur omnia perfectis numeris includi, si Plat. credimus, confitendũ est.

a Faciamus hominem, ad angelos oratio habetur.

d In libris de ortu & interitu.

e in libris de partibus animant.

f Superne, diuinitus caelitus.

Demus tamen Academicis (quod impium est) hæc terrestria quæ tractamus, aliunde quam ab omnipotente Deo ortum habuisse; an propterea perfecti numeri, vti præstantiores reb. diuinis tribuantur? an potius terrestribus perfecti numeri conuenirent: quia perfecti num-

numeri quotquot sunt, pares sunt, fœminæ sunt; alioqui perfecti non essent. nec plures sunt [a] quatuor intra centũ millia, supra perfecti quoq; sunt numeri; sed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terrestres accommodari possint [b]. Cum igitur senarius sit primus perfectorũ, reb. diuinitus procreatis congruere debuisset, ex Plat. sententia videmus tamen vilissimis animantib. conuenire. lepores enim legib. diuinis immundum animal & sancto populo vetitum, 6. annos ad suum ũ viuere scribit Aristot. totidem annos murib. immundissimis idẽ tribuit. Insectis quoq; muscarum generib. quibus idã puta vespis & apib. sex anni à Marone [c] tribuuntur, & alueraria ipsi. hexangulari figura semper constructa. quæ tamen animantia, excepto lepore; putredine concrescunt. At *numero Deus impare gaudet*, vt ait Poeta: & impares numeri marib. tribuuntur. Nam ꝙ Seneca scribit, *Septimus quisq; annus ætati notam imprimit*, de marib. tantum dictum est: nam fœminis annus quisq; sextus ætati notã aliquam indidit, vt cum mares anno decimo quarto, fœminæ duodecimo pubescãt. Feriæ quoq; diuinæ omnes septenariis aut imparib. numeris concluduntur. nascuntur etiam q̃ plurimis in locis adamantes hexangulo læuore ab ipsa natura distincti, vt Plin. lib. 33. prodidit: idq; contritũ est in Pyrenæis. Est igitur absurdum quod Plato rerum diuinarum origines & occasus perfectis numeris tribuit.

At Porphyr. Philosophorum suæ ætatis clarissimus, cum illud Platonis ex Timæo interpretaretur, τοῖς μὲν θειοτάτοις ἐννεακισχιλίοις, scribit rerũ omnium publicarum latus, ac dæmonum vitam, anno ad summum 1000 definiri. Plutar. in libr. περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας, lõgius pgredi putat dæmonũ vitam: sed neuter perfectos numeros conquisiuit. Quo I si Plato in tanta perfectorũ numerorũ paucitate, qui reb. diuinitus ortis conueniret, explicare non potuit? quib. tandem numeris rerum humanarum tantam varietatem expediret? aut si numeros ille scisset, cur à musis precaretur ac vota faceret, vt numerum illum indicaret? Quamquã necesse est, ex verbis

[a] *Numeri perfecti intra centum millia. 6. 28. 496. 8128.*

[b] *Numeri perfecti supra centum millia, 33550336. 8589869056. 137438691328.*

[c] *Lib. 4. Georg. Plinius sapientes esse ad summum verisimile est sententiam Maronis.*

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam, quæ vltra denarium extendi potest.

| | | |

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	*Superati,*
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	*Numeri superantes.*

Platonis nõ vnum aliquẽ numerum, ſed corpus geometricum exprimere voluiſſe, in cuius laterib. ac dimetientibus annis illa numerorum varietas, quã hac tabella cõplexi ſumus, contineatur: quia geometrica ratione numerum cõflari ſcribit, nec rationes ſurdę ſiue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum eſſe non poteſt, cum ſex omnino perfecta ſint, nec plura excogitari poſſint corpora in tota rerũ natura ſcilicet globus, Pyramis, cubus, octeadrum, dodecaedrũ icoſaedrum. at cum Plato altera longiorem quæri iubet, ſatis indicat numerum illum perfectis corporib. quæ vſquequaq; æquabilia ſuiq; quã ſimilima ſunt, congruere non poſſe. non eſt etiam parallelepipedum, cuius definitio repugnat cubo: centeſimus autem cubus à Platone proponitur in eo corpore ſolido: nec clyndrus, cuius extrema ſunt circularia; nec item priſma, cum extrema priſmatis latera ſint æqualia. treſq; pyramides[a] ſemper complectatur: at in corpore geometrico Platonis, partim inæqualia ſunt inter ſe latera, partim æqualia. Quod ſi quis putet corpus ſolidum eſſe in cuius extremis ſint orthogoni ſcaleni ſeſquitertia ratione quinario cõiuncta hunc in modum: nuſquam tamen dimetientium incõmenſurabilium, nec eorũ numerorum qui hic à Platone proponuntur, vlla mentio exſtabit: nec ſi corpus illud duplicaueris hoc modo:

[a] Euclidis li. 11. defin. cap. 11. & 12. propoſit. lib. 12.

gura ſo-
i corpo
rigo-
, cuius
rema
enis deſcribuntur. 3. 4. 5.

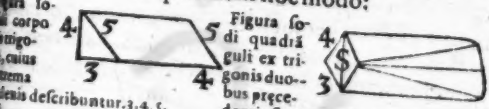

Figura ſo-
di quadrã
guli ex tri-
gonis duo-
bus præce-
dentis figuræ duplicata cum diametris.

ꝙ protendas in denarium aut amplius, nulla ratio in-
mmenſurabilis alteri exſiſtet, nec quadratum, nec cu-

bus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄῤῥητοι, quos Plato ꝓpoſuit, exſurgunt: ſed omnia geometriæ legib. inter ſe cõparata, menſurã admittũt. nec tantũ in magnitudine, ſed etiã in numeris. nam quadratorũ parium diameter, duplo & vnitate plus poteſt q̃ latus: quadratorum v. impariũ vnitate minus ꝓteſt q̃ duplũ in numeris, cum tamẽ in geometricis rationib. ſemp hypotenuſa duplũ vtriuſq; lateris orthogoni poteſtate contineat[a]. Id autem ꝓpetua ſerie numerorum ꝓſpicuum eſt: ſi latus quadrati primi diametro cõiunxeris, ſequentis quadrati latus exſurget: verbi gratia, vnitas primi quadrati latus eſt, eadẽque ſui ipſius diameter: ſi vnitati coniunxeris vnitatem, exſurget binarius, radix quadrati ſequentis diameter vero ſecundi quadrati conficitur; ſi præcedentis quadrati diametro duplicatũ latus adiunxeris. cum n. primi quadrati latus ſit vnitas, dimetiens quoq; vnitas. ſi vnitati bis vnitas addatur, exſurget ternarius, ſecundi quadrati dimetiens, aut ſi radicẽ quadratorũ inquiris, duplicari ſecundi quadrati latus, & præcedẽtis latus coniunctum, efficit radicẽ quadrati ſequentis; vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati, quæ eſt vnitas, efficit quinariũ. radicẽ quadrati ſequentis. Sic quoq; duplicato diametro, & antecedentis quadrati diametro cõiuncto, efficiens diametrũ ſequentis quadrati: vt ternario ſecundi quadrati diametro adieceris vnitatem, primi quadrati diametrũ, exſurget ſeptenarius dimetiens tertii quadrati. Quo fit vt omniũ quadratorũ dimetientes ſint impares & latere ſui quadrati maiores differentia lateris pcedentis. cæterorum vero quadratorum ſeu parium, ſeu impariũ, qui diametros habent ineffabiles, id eſt, ἀῤῥήτους quas noſtri inepte *ſurdas* appellant, ꝙ nullo numero deſignari poſſint, geometricis demonſtrationib. rationes pſpicuæ ſunt. hæc autem dimetientium cum lateribus incõmenſurabilis ratio, nuſquam reperiatur in ſolido corpore ſuperius ꝓpoſito: quantumuis cõtrahatur. Hic dicet aliqs, centeſimum cubicum ꝓcreare 1000000. & in ſolidi corporis figura ex primi poſſe, cuius denarius ſi

lines,

[a] Ex 49. lib. 2. Euclid.

Latera quadratorum. 6. 2 5. 12 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorũ, 2. 3. 7. 17. 41. 99. 239. 577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles. 33. 73. 129. 201. 393. 513.

Quadrati pares dimetientium ineffabilium. 16. 36. 64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientium ineffabilium. 9. 49. 81. 121. 169. 225.

Nam tetragonicum latus quadrati 33. inter 5. & 6. latus quadrati 17. inter 4. & 5.

linea, centenarius superficies, mille vero corpus denarii; rursus denarii linea fit centum; q̃ in se ducta centies centum efficiat, hoc est, decem millia, superficiem procreabit orpus ce tenarii: eumq; cubũ esse 7 19 28 ☉. Platonicæ Demus illud certe: nusquam tamen in eius cubi lateribus illa varietas numerorum parium, imparium, oblõgorum, lateralium, solidorum & dimetientium incommensurabilium reperiatur. Quod si quis ex orthogono scaleni 3, 4, 5, effici putet 12, numerum in sese concentus oẽs cõplectentem; & radicem esse magni numeri, quem *fatalem* nõnulli putarunt, scilicet 17 28: cui si detrahatur prior numerus, 1, eiq; addatur vnitas, relinquetur nouenarii cubus 7 19: est illud quidem partim verũ: partim in coniectura politum: non tamen efficit eam quã ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationẽ. Multo minus cætera corpora non rectangula conueniunt.

Numeri fatales. 1728. 729. tadiu, 11. 9.

Quæ à nobis accuratius exquisita sunt; vt planum sit ex partium singulari enumeratione nullum cõrpus geometrica ratione coagmẽtatum ad eas, quas Plato, posuit numerorum rationes accommodari posse: vt rerum humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Deniq; vt planum sit Platonem eo loco suiipsius oblitum esse, satis indicãt rationes geometricæ ineffabiles, quas eo corpore cõplecti voluit, quod ab arithmeticis rationib. ac numeris plane est alienum. Altius igitur intuentem oportet eos numeros inuestigare qui rerum humanarum cõuersiones significare possint, & q diuturna experientia pbati sint, nõ leuib. & inanib. coniecturis: cuiusmodi septenarium esse statuo, & nouenarium, eorum quadratos & cubicos 49: 81. 343. 729. Vt enim senarius q primus est omnium perfectorum, mores fœminarum aut habitum ac naturam immutat, ita septenarium mares quodãmodo immutare antiquissima vetustas comprobauit [a] & vt septenarius ac nouenarius hominibus initium nascendi tribuere solent, ita quoq; numerus ex vtriusque pr opagatione coalescens exitum afferre consueuit. Idem ego ad Respublicas transfero, vt numeri septenarii ac nouenarii

[a] Hippocrates De partu septimestri: Censorinus de die natali.

narii quique ex eorum quadratis & cubicis existunt, Rebuspublicis sæpius occasum & interitum afferunt. Quod
[a] lib. De die natali. cap. 5. n. attulimus ex Seneca & Censorino [a], septimum quoq; annum ætati notam imprimere, ac pericula vitæ fortunarumque omnium in septenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius sententiæ auctore vsum habeo, quo magistro nec melior quisquam, nec certior esse potest: nam sextus quisq; annus certissimam sui notam fœminis omnib. relinquit: ac primum anno sexto corporis & animi robur in illis augetur, aut vita definitur. duodecimo puberes sunt, decimo octauo nubiles: & in senarios si morbi incurrant, periclitantur. quę maribus septimo, decimo quarto, item vno & vigesimo accidunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares maribus tribuat. Plutarchus vero scribit
[b] In quæstio. Roman. veteres Romanos consueuisse maribus nono die nomē imponere, fœminis octauo; ac propterea veteres opinor octauo quoq; die Neptuno sacra facere consueuisse; q aqua fœminarum generi conueniat, vt maribus ignis: ptenarium vero metuendum esse arbitrabantur. Arier diuina circumcidi iubet mares octauo die, quod sacr Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathū inte[illegible]atiuitatem & circumcisionem intercederet, ac infanti robur adderet: etenim diem septimum, qui nasceti mundo natalis exstitit, bonis omnibus & gratia cœlesti Deum abunde
[c] Genes. 2. Exod. 20. Deut. 5. cumulare Moses sacris literis testati raliquit: quæ bonorum affluentia & copia cæteris dieb. nusquam tributa perspicitur, mirabili quadam & abdita philosophis omnibus naturæ causa.

Nihil tamē in humana natura videtur admirabilius, quam annum sexagesimum tertium senib. fere omnibus
[d] lib. 15. cap. 7. vltimum esse. *Obseruatum est*, inquit Agellius [d], *in multa hominum memoria, expertumq; in senioribus plerisq; omnibus sexagesimum tertium vitæ annum cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbiq; grauioris, aut vitæ interitu, aut animi ægritudinis.* Exstat enim Augusti ad C. nepotem epistola A.D. ix. Cal. Octobr. huiusmodi: *Aue mi Cai, mag[illegible]*

cela

tuis incũdißim°, quẽ ſemper mediuſfidi° deſidero quũ a me aber: ſpræcipue diebus talibus qualis eſt hodiernus: oculi mei requirunt meum Caium; quem vbicumq; & hoc die fuiſti, ſpero letũ & bene valentem celebraſſe quartum & ſexageſimum natalem ſuum: nam vt vides, κλιμακτῆρες communem ſeniorũ omnium tertium & ſexageſimum euaſimus, &c. Attigit Auguſtus ſeptuageſimum ſeptimum; quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modo tenuium & infimorum, verumetiam illuſtrium virorum enumerare poſſumus, qui annum tertium & ſexageſimũ vitæ diem extremum habuerunt: ſed literarum ſtudiis clariores tantum ciere placet; Ariſtotelem inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Eraſmum, Lutherum, Melanchthonem, Siluium, Alexandrum Imolenſem, Cardinalẽ Cuſanũ, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Græcorum theologi ſeptenarium Apollini, nouenarium Muſis ſacrauiſſe videntur, vt Plutarch. ſcribit. Quod ſi quis curoſius iſta conſectari volet, compeniet hominum vitam fere ſeptenariis aut nouenariis, fœminarum vero ſenariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuiſſe; Petrarcha decem ſeptenarios; eo die quo in lucem venerat in orbem redeunte, mortuus eſſe: Galenus decem; Staſeas Peripateticus duodecim, Heli 14. Hippocrates 15. D. Hieronymus, Hiero rex Syracuſarum, & Iſocrates, tredecim; Plinius, Bartolus, Cæſar, octo. Lamechus annos 777. expleuit: Methuſala (qui mortalium omnium vitam diuturnitate ſuperauit) nongenteſimum ac ſeptuageſimum attigit: Abrahamus ſeptenarios 25. Iacobus 21. Iſacus nouenarios 20. Dauid decem ſeptenarios. Infinitum ſit omnes enumerare. Is quem maiorum noſtrorum memoria ac hiſtoriæ Ioannem De temporibus appellant, annos vixit 361. id eſt, tres & quinquaginta ſeptenarios. Homines item conſtat nono menſe ſemper naſci, vel ſeptimo, quos Græci ἑβδομαγενεῖς appellant: qui tardius aut citius, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die ſeptimo membris omnibus conſummari ac perfici ſcribit: deinde incremen

Septenarij poteſtas.

crementa capere: septimo mense natum viuere, octauo neminem vixisse: septimo anno dentes expleri, septem diebus inediam passos, etiamsi diutius vixerint, interitu ros tamen, vt Plinius ipse ab extrema memoria obseruatum scribit.

Lex item diuina diem mundi totius ac rerū omnium quasi natalem sanctissime & consecrauit & coli iussit cui vni ex omnib. Deus opt. max. benedixit, quē omnis antiquitas experientia diuturna cæteris hebdomadæ dieb. ita dissimilem prodidit; vt vetere prouerbio contritum sit, *diem septimum nullum præterire, quo Sol se non præbeat hominibus conspiciendum*: quo die veteres Hebræi dęmonum impetus coerceri; mentib. etiā sapientiam, corporib. robur, agris fertilitatem infundi constanter affirmant, annus item septimus lege diuina sacer est, & septies septimus: nec dubium est quin occulta q̄dā vis insit in vtroq; ad rerumpublicarum cōuersionem vel occasum: vt mirum videri non debeat, si numerus hic ab Hebræis *sacer* dicatur: quem Caluinus (Galenum opinor secutus) *perfectum* appellat, vbi agit de requiete Sabbathi; quod ad stuporem miratur toties ac tam sancte colendum omnibus ꝓponi, vt & capitis pœna violatorib. addita sit, & in eo legum omnium diuinarum summa contineri videatur. non tamen perfectus est; quia impar, & quidem masculus: oēs autē perfecti pares sunt & fœminæ. perfecti n. mathematici definiunt qui in easdem partes integras diuiditur ex quib. cōflatur, vt nihil desit aut supersit. Vt senariū partiri licet his trib. num. 1, 2, 3, in partes integras ac ex iisdē conflatur. Eodē errore peccauit Lactan. qui ternariū & denarium perfectos & plenos appellan tum etiam Cicero [b], qui plerosque in errorem impulit, quod septenarium & octonarium *plenos* vocat *numeros*, quos Macrobius *solidos* alii *perfectos* interpretantur: neutrum de septenario dici potest: octonarius vero solidus quidem est, non tamen perfectus. Consimili errore labitur Plutarchus [c], qui ternarium perfectum esse scribit: tametsi Aristoteles maximam eius numeri [d] vim in vniuersū

a In lib. De opificio Dei.

b In Somnio Scipionis.

c In Symposiacis.

d lib. 1. De cœlo.

natura

fūra ineſſe putet. Lapſus quoq; eſt Philo, qui decem millia perfectiſſimum putat. Perfecti numeri quatuor ſunt, vt antea diximus, nec plures intra centum millia: ſcilicet 6. 28. 496. & 8128. è quib. vnus potiſſimum ad cōnectiones ciuitatum accommodati poteſt, ſcilicet 496. cæteri non item. conflatur autem ex ſeptuaginta ſeptenariis annorum & numero perfecto, atque illud eſt ab antiquiſſima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingenteſimo conuerti aut euerti.

[a] In lib. Diplomatum Num.

Numeri autē bifariam & ad principes & ad imperia referuntur: vt ſi quis diceret imperium hoc Francorum occaſurum poſteaquam tres & ſexaginta reges ſceptra tenuerint, quia numerus hic ex ſeptenario & nouenario inſeſe ductis exſiſtit: vt Ieſaias Romuli æqualis, qui nouē adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino prædidit: deinde imperii Iudaici euerſionem fore. nouem item reges Perſarum futuros: aut ſeptimum regem Romanorum de regno deiectum iri cōuenit autem numerus principum cum annis quibus regnatum eſt in Iudęa, ſcilicet CLXXXII. quī numerus ex ſeptenariis ſex & viginti conſtat: Romæ vero CCXLIV. nam ſeptuageſimo quinto ſeptenario, id eſt, 245. eiectus eſt Tarquinius Superbus. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Ieſaiæ expleretur: ac pronūtiauit populum liberatū iri anno 70. captiuitatis: vt certe liberatus eſt, ac ciuitas vna cum templo reſtituta. Idem [b] Ieſaias Tyrum vrbem clariſſimam anno ſeptuageſimo poſt oraculum deſertam fore deinde ab eiuſdem vrbis euerſione anno poſt ſeptuageſimo inſtauratum iri. Idem numerus congruit Athenienſium Reipublicæ, in qua ſeptē principes, quos illi *Archontas* appellabant, annos ſeptuaginta imperarunt [c]. Vrbis vero expugnationem, & victoriam Athenienſium ad Salaminam, conſimili die contigiſſe proditum eſt [d].

[b] C. 23.

[c] Appianus.

[d] Plutarch.

Qui vero ab Academicis *fatalis numerus* appellatur, id eſt, 1728. quadratus videtur expleri à Nini dominatu ad Alexandri magni victoriam ad Arbelam, & imperii Perſarum euerſionem. Nam Herodotus, Diodorus, Trogus Pom-

Pompeius, Iustinus, & Cteſias, à Nino imperiũ illud a
ſpicantur. Cum vero acerbiſſimis calamitatibus oppre
ſa eſt Hieroſolyma, expugnata, ac ſolo æquata, templu
dirutum, rex Sedechias occiſus, populus abductus, iſd
temporibus Ægyptii à regibus Aſſyriorum defecerun
Atheniẽſes Piſiſtratidas, Romani Tarquinios eieceri
Templum autem ſteterat annos CCCCXXVII. ex integri
ſeptenariis. Et quoniam maxima eſt hiſtoricorum inte
ipſos diſcrepantia, Faſtis Romanorum vtamur. Igitur a
Vrbe condita ad illud tempus, quo poſt Actiacam vict
riam, qua fuſus eſt ab Auguſto M. Antonius, & imper
Romani ſumma poteſtas ad eum delata, Ianuſq; quart
cluſus, numerantur anni DCCXXIX: qui nouenarii ſo
lidus eſt ac plenus. Idem annorum numerus recurrit a
euerſione imperii Longobardorum, ad illud tempu
quo Ludouicus XII. rex Francorum eaſdem regione
fuſis ac fractis Venetorum & Sforti adum copiis, ſuæ po
teſtati ſubiunxit. Idem numerus eſt annorum ab eon
ſione imperii Pictonum & Scotorum victoria, vſque a
Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egeberto Saxon
qui Anglorum imperium ſolus tenuit, vſque ad Mari
Anglorum reginam, quæ prima Gynæcocratiam in
inſulæ occupauit. Ab Auguſti dominatu poſt Actia
cam victoriam & Ianum quartum cluſum, vſque ad Au
guſtulum Imperatorum Romani nominis extremum,
quem Oduacer Herulorum rex eiecit, & occupauit
Gothis imperium, numerantur anni CCCCXCVI
quem numerum perfectum eſſe diximus & ex ſeptua
ginta ſeptenariis conſtantem eſſe cum ſenario perfect
nam in Faſtis anno ſequenti, qui eſt ſeptuageſimus p
mus ſeptenarius, Oduacer imperare cœpit. Illud etia
animaduerſione dignum, quod primus Imperatorum
Auguſtus ſumma felicitate ac prudentia magnum illu
imperium auxit, & annos amplius quadraginta obtine
Auguſtulus vero, & nomine & imperio deminutus, v
annũ integrum imperauit: id autem contigit A D. X
Cal. Septembres. Ita Conſtantinus primus imperii do
mic

micilium Constantinopolim quidem transtulit: extremus vero Imperator Græcorum, qui vrbe capta cæsus à Mahamede, Constantinus dicebatur. Iam vero ab vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1125. qui numerus ex septenariis integris exsistit. Id autem Vectius Augur maximus futurum prædixerat, vt Censorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorum à Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam vero à Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiam occisum & imperii euersionem, recurrit numerus ille perfectus annorum 496. Quod autem Iosephus [a] vtriusque templi incendium, & vrbis expugnationem, eodem die, scilicet nona mensis quinti, accidisse tradit, vtique ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni, scilicet 496. numerantur à Carano primo rege Macedonum vsque ad Alexandrũ Magnum, postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alii detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, vt quę ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuique licet. Cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsque ad eius dirreptionem à Gallis Senonibus, anni CCCLXIV. numerantur; qui numerus ex septenariis integris constat. Item ab V. C. ad cladem Cannensem Terentio Varrone Consule, quo Respubl. est in extremum delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX. id est, septuaginta septem annorum septenarii. Inde vsq; ad cladem à Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam, labuntur anni 224. numerus ex integris septenariis constans: & vtraque clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minus memorabile est illud, quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingentesimo septimo, & qdẽ anno septimo Roderici regis, & imperiũ tenuisse annos septingentos

[a] *Lib 10. Antiq ca. 11. & lib. 7 cap. 9. & 10. belli Iudaici. Cum Hieremias ca 39 & 52. ait, mense 4. die 9 captam fuisse vrbem, quod ipsum confirmat Iosiph. lib. 10 ca. 11 Antiq. ludidem Iosiph li 7. cap. 9. belli Iudaici ait mense 5 die 10. ad factum. liber autem Reg. 4. ca. 25. ait, mense 5. die 7. captam vrbem fuisse.*

Tt septua-

septuaginta : nec penitus ante Ferdinandum Aragoniæ & Castiliæ regem expelli potuisse. Illud etiam animaduersione dignum, quo ab Amani supplicio & liberatione Iudæorum, vsque ad Maccabæi victoriam aduersus Antiochũ nobilẽ Syrię regem, eiusq; legatos, anni fluxerunt 343. qui septenarii solidus est numerus: & vtraq; victoria obtigit die XIII. mensis Adar. Idem numerus est annorum ab Augusto, cum id nomen est à Senatu consecutus, vsq; ad Constantinum Magnum; quo principe magna Rerũpublicarũ ac religionũ secuta cõuersio est.

Quod autem fere senarii fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmãdum opus esse putaui, ne in rebus leuissimis hærere viderer. Illud tantum, quod anno MDLXXXII. cum princeps Auraſius lethale vulnus accepisset, A. D. XII. Calend. Aprileſ, qui erat illi XLIX. & cum de illius vita desperaretur, valetudinem recuperauit; cum annum quinquagesimum attigisset. At Carola Burbonia eius vxor altero post mensẽ diem extremum obiit; cum attigisset annum XXXVI. qui senarii quadratus est: vt maritus XLIX. septenarii quadrato percussus fuerat: quod scribendum non putarem, nisi ab ipso principe Auraſio id accepissem, cum Antuerpiæ Francisco Duci à consiliis essem. Nec omittendũ videtur quod Tacitus[a] scribit, fuisse qui annotarent A. D. XIV. Cal. Sextiles principium incendii vrbis Romæ Nerone principe ortum, quo & Senones capti Vrbẽ inflammarunt. Alii eo vsq; progressi sunt, vt totidẽ annos, menses, & dies inter vtraque incendia numerent.

[a] Lib. 15 in quo tamen quid vocet, diuinari non potest.

Postremum est, quoniam eo nos oratio deduxit, vt liquid respondeam iis qui mea scripta carpere quam probare maluerunt; quod oracula Danielis de imperiorum ortu & obitu mihi non liquere[b] dixerim. Non enim dubito, si homo sapientissimus, quæ afflatu diuino hauserat & expressérat, suis quæque temporibus aperte definiret, omnia in quibus hæremus, perspicua fuissent ac sine dubitatione futura. Suæ quidem ciuitatis statum, Cyro regnum incunte, quo soluta captiuitate

[b] In lib. De methodo historiar.

eſſex oraculo Hieremiæ [a], quod quidem ipſe ab excidio vrbis ac templi auſpicatur, non à Ioachimo, vt quidem putant: & populus ſanctus poſtliminio reuerſus, definiit hebdomadibus annorum ſeptuaginta, id eſt, annis 490. & quidem dilucide: cum oraculum redditum ſit anno poſtremo captiuitatis, qui erat ſeptuageſimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporaque ipſa temporibus apta ſerie continuarentur. Qui lógius tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu reliquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diſerte numerari docuit oportere: quo quidem poſtliminio rediit populus, ac principem ſibi magiſtratuſque conſtituit, vnde ciuitatis inſtauratio non in murorum ac inſulariū ſubſtructionibus. Recte enim Pōpeius; *Vrbe deſerta, in parietibus Rempublicam non conſiſtere* dixit. At hiſtorici quamplurimi [b] à Cyri dominatu vſq; ad Herodis Magni principatum, qui captis Hieroſolymis, cæſiſque omnibus Senatoribus ac rege ipſo, Iudæos imperio ſpoliauit, numerant annos cccexc. alii aliter, ac tanta inter eos varietas ac diſcrepantia, vt non modo à ſingulis, ſed etiam ab vniuerſis, omnes omnium opiniones refellantur.

[a] Hier. c. 25 & Daniel. c. 9.

[b] Ioſephus, Eusebius, Moreſenius, Tirin.

Quæ vero de imperiis Daniel ſcripſit, aperte ille quidem Medos, Perſas, & Græcos ad Babylonis imperium vocauit; præter eos certe neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cum illic de Babylone quæratur, quam Romani nunquam ſubegerūt: quod cum tentauiſſent Euphrate tranſmiſſo, ſæpe illi & quidem in gentes ab inuictiſſimis Parthis clades accepe-unt. Ineptius tamen, qui quartum illud imperiū tribuunt Germanis; qui ne per ſomnium quidem vllam imperii Babylonici particulā viderunt. Quæ φ à nobis alibi [c] putata ſunt, omitto: ea tamen Frankebergerus Saxo, impiorū Pontifex, Lutheri auctoritate; Dreſſerus vero, homo de ſchola, nulla ſubiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego diſertum putabo, ſi, quā male didicit, tam bene dicere condiſcat. Sed quoniam homo iracundus,

[c] In Method. hiſtoriarum.

commune ingenioſorum hominum malum, mihi ſubiraſcitur, quod de oraculis diuinis temere affirmare non auſim, ne quid in rebus tam arduis, & ab omnium ſenſu retruſis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta imperia, quæ denotauit [a], decies Germanico maiora, quæque imperii Babylonici magnam partem complexa ſunt, Danielem omiſiſſe putet? cur item Daniel de ſeipſo primo capite ſcripſerit, ſe ad primum vſque Cyri Perſarũ regis annum vixiſſe? cur tamen anno tertio Cyri diuinũ oraculum ſe diuinitus [b] hauſiſſe? & quamobrem capite ſequenti Darii Perſarum regis meminerit, qui trigeſimo ac ſeptimo poſt anno inauguratus eſt quam Cyrus imperare cœpiſſet. Neq; enim Beroſus veriſſimus Chaldaicarum antiquitatum interpres, quem Cteſias ac veteres ſecuti ſunt; nec Megaſthenes, Perſicarum; nec Herodotus, hiſtoriæ parens appellatus; nec Græcorũ quiſquam aut Hebræorum, Darium ante Hyſtaſpem quemquam fuiſſe tradũt: excipio Ioſephũ, q à Beroſo eo loco defecit.

a In Method.

b Cap. 10.

Sed ne acerbius agere, ac nimis vrgere videamur, quid eſt, quamobrem Daniel capite XI. Darium tres ſucceſſores Perſas habiturum ſcribit: quartum è Græcia venturum, qui potentibus copiis imperium adepturus ſit? Hunc enim Alexandrum Magnum fuiſſe ambigit nemo, qui Darium Codomanum de imperio Perſarum diſturbauit, cuius fuit pater Darius Achos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus; ad quem Daniel orationem conuertit. Quod ſi ita eſt, certe Danielem oportuit annos ducentos ac viginti ſuperaſſe; ſi modo pubes in Chaldæam captiuus abductus erat: id quod neceſſe eſt, cum diſertiſſime ac prudentiſſime loqueretur. Hæc autẽ, tum ex ſacris literis apertiſſimè, ũt etiã ex Herodoti ac Ioſephi antiqua hiſtoria colligere quiſque poteſt. Cyrus enim imperii anno trigeſimo mortuus eſt; Cambyſes ſexto, Darius Hyſtaſpes trigeſimo ſeptimo, Xerxes XXI. Artaxerxes XLIV. Darius Nothus XIX. Mnemon XXXVI. Darius Achos XXVI. Codomanus X. ſumma annorum CCXXVIII. Daniel enim

nim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere sibi putent interpretes oraculorum; & hebdomadas
o quisque iudicio summa asseueratione definiant: qua
ratione tueri possunt, qui subtilissime omnia tandem
iscusserunt; illud Zachariæ [a] & Aggæi [b], qui anno septua- [a] cap 7.
esimo captiuitatis desinente scripserunt, Dario No- [b] cap. 2.3.
no, vt ipsi volunt, imperante? Annus hic, inquiunt, se-
uagesimus agitur: & si non ab excidio templi, sed ab
dicto Xerxis septuaginta annos numerari velint, pro-
cto necesse est Zerubabelem & Nehemiam populi du-
es annos ducentos quinquaginta impleuisse, cum id
ratis essent Cyro imperium ineunte, vt populum à
haldæa in Palæstinam deducerent; quos vsque ad Da-
um vltimum vixisse Nehemiæ ipsius testimonio con-
rmare non dubitant [c]. Hic igitur omnes historici a- [c] Ioseph. Scaliger. lib. 6. ca. de hebdom. Dan.
errime conflictantur. Alius enim quinque modo reges
ersarum; alius sex; plerique septem; nonnulli octo;
uidam nouem: sunt etiam qui decimum commenti
nt. Certe Genebrardus quinque tantum fuisse asseue-
t in Chronologia; Funccius vero decem. In tanta igi-
r sententiarum varietate de duobus alterum fieri po-
st, vt earum nulla, alterum non potest, vt plus vna vera
: quæ qualisque sit affirmare non possim; nec si possim,
lim: ac modestius opinor, quam illi, mihi non liquere,
ipsi: quibus tamen assentiar, si modo suorum decre-
orum constantiam tueri possint. Quanquam multa
æ in Danielis scriptis reperiuntur, D. Hieronymus
epudiauit: cætera quæ non Chaldaice sed Græce scri-
a sunt à Theodotione, Hebræi non probant. His igi-
r propositis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus
occasus coniectura quadam consequi, ac rerum ante-
edentium causas, syderumque varios concursus ac tra-
ctiones intuentem eo vsque progredi, quo rerum ca-
um disciplina ferre potest: nihil de rebus ab immortali
eo procul ab hominum sensu remotius aut temere ef-
mantem aut leuiter assentientem.

Reipublicæ faciem, leges, instituta, vno mutare & eodem momento perniciosum esse. CAP. III.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quam variæ cuiusque conuersiones, & quibus coniecturis eorum interit⁹ assequamur, satis opinor aperuisse videmur. Sed quoniam ea quæ de ciuitatum interitu futuro disputata sunt, nulla certa demonstratione nitũtur, & ab hominum popularium sensibus & cogitatione remotissima sunt; nec tamẽ si demonstratione ac certioribus præceptis traderentur, necessitatem inferrent; restat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates regere, earumq; conuersiones & occasus prospicere ac declinare modis omnibus studeam⁹. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiose quid in cœlo fiat disputãt, disciplina, syderum affectione ac potestate nõ teneri sapientem, sed eos tantum qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec ꝙ rationis ac legum optimarum imperio duci volunt, quibus Sapientiæ magister Salomo rotarum tormenta acerbe intentauit: quibus verbis significant, orbium ac syderum cœlestium vim nullã ergo bonos, maximam aduersus improbos futuram.

Sapientem syderum imperio non teneri.

Cum igitur syderum affectio ac potestas, ope diuina, id est, prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit; ipsosque medicos artis præcepta tradere perspiciamus, quibus morbi contra naturam curari, aut certe minui queant: cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legib. optimis laboranti ciuitati non medebitur? cur salutem non procurabit? aut certe si tanta mali vis est, tam certum exitium; vt nulla hominum sapientia prohiberi possit; nihilomin⁹ tamen id assequetur quod periti medici, qui ex diebus decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit, certius melius que augurantur; ac opportune ciues suos admonebit, ne Reipublicæ cadentis ruina penitus opprimantur. Et

quem-

quemadmodū medici ægrorū in ipso morbi statu ac dolore acerbissimo, si salutaria fuerint symptomata, melius sperare iubent, q̄ si dolor ac febris remissior esset: cōtra v. hominem explorata spe salutis valentissimum, & ea tēperatione cōstitutum, vt nulla p̄stantior esse videatur, in summo salutis periculo versari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoq; sapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hostib. vndiq; circumsessam intuetur, siquidem in tanto discrimine sapientissimis gubernacula tributa videt, ac ciues magistratuū imperiis, magistratusq; ipsos legib. inseruire diligenter & accurrate, bene de Repub. sperare iubebit; cum tamen ignaui ac rerū humanarum imperiti desperatione frangantur.

In eo statu fuit Respublica Romanorum post tertiam cladem ad Cannas acceptam, sociarum ciuitatum quā plurimæ, quæ antea in officio ac fide permanserant, à Romanis defecerunt, Annibalis victorias ac fortunam secutæ: quia fere ab omnib. de Romano imperio desperabatur: ex omnibus tamen nemo Rempub. grauius afflixit quam Terentius Varro Consul, qui tantæ cladi, qua sexaginta millia ciuium cęsa fuerant, cum pauciss. superstes, literas ad S.P.Q. Campanum scripsit, actum esse de Republica, ciuiū ac sociorum robur interiisse: quas res Campanos, tametsi opibus ac potentia cæteris præstarent, tanto metu perterrefecit, vt non modo Romanos desertos esse paterentur, verumetiam quamplurimos sociorum ad Annibalem ipsum pertraherent: cum offensionem & cladem acceptam minuere Consul debuisset. At Scipio, qui postea Africanus dictus est, plerosque ciues de Republica desperantes, bono ac forti animo esse iussit: eosque qui ciuitatem deserere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republ. propugnare accepto iureiurando coegit. Nec vero Senatus tot periculorum circumstantium metu territus est, sed prudētia maiore Rempublicam tueri visus. Ac tametsi plebs vbique pro insita leuitate ac rerum imperitia in omnib. fere ciuitatibus Annibalis laudes post tot ac tantas de

Quale iudicium fuerit de Romana ciuitate post cladem Cannensem.

Romanis victorias prædicaret, Senatus tamen cuiusque ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius [a]; *vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaserat, vt plebs ab optimatibus dißentiret; Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.* Quinetiam Hiero Rex Syracusarum, qui cæteros id ætatis reges sapientia superabat, multo quam antea diligentius Romanorum amicitiam coluit ac societatem: suisque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ statuam in ea rerum desperatione Romanis dono dedit; quippe qui Senatus prudentiæ incredibilem in rebus agendis sæpissime expertus esset.

a lib. 24.

Hæc igitur sapientium iudicia fuere, qui quod Romanos intelligerent rebus extremis summa prudentia constantiaque Rempublicam moderari, nec vnquam antea leges in maiore pretio fuisse, nunquam domestica aut militari disciplina ciuitatem magis floruisse, (vt Polybius earum rerum spectator & scriptor tradit) bene de Republica sperandum iudicabant. Carthago vero tot actis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina, & in summo felicitatis gradu collocata, nunquam propius abfuerat ab interitu: cuius rei certissima indicia fuerunt, quod nec legibus esset in Republica nec virtuti locus: omniaque impetu populari ac plebis impotentia gererentur: vt necesse fuerit paulo post ab altissimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inseruire, vt contigit Scipione imperante.

Prima igitur Rerumpublicarum, bene ac prudenter gerendarum, lex est, earum statum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborum causas intueri: qua de re fusius à nobis superiore libro disputatum est. Neque vero cuiusmodi sit optimum ciuitatis genus, intelligi satis est, nisi vniuscuiusque statum, quem mutare non liceat, tueri possis: aut si periculum erit ne pro conuersione Reipublicæ euersio sequatur, pessimâ Rempub. habere quam nullam præstabilius est; & languentē ęgrotum moderata vię ratione quoquomodo sustētare, quā incurabili morbō medicinā, quæ vitam auferat, con-

conquirere velle. At ne medici quidem, nisi extremis ac desperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modo in Republica, sed etiam in legib. ac moribus immutandis: in quo certe grauiter peccatur ab iis, qui ab alienis ciuitatib. leges acceptas ad eam quæ plane contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere.

Docuimus antea quib. legib. monarchia cõsistit, iisdẽ popularem statum; & ea instituta quib. alitur populi libertas, occasum inferre tyrannis. Ac tametsi plurimæ leges omni ciuitatũ generi salutares sunt; nondum tamen sapientib. inter ipsos conuenit, *an lex iniqua, quæ sua vetustate nititur, antiquari debeat, vt noua vtilior feratur?* quia lex optima fit pernitiosa, si sua nouitate cæteratum legum afferat contemtum: ipsa vero vetustatis species tam cara cuique est, vt lex antiqua sine magistratibus seipsam tueri facile possit: legum vero nouitas vix vlla præmiorum spe, aut metu pœnarum, aut magistratuum officiis cõsistere potest. Quo fit, vt ea, quæ putatur nouæ legis vtilitas, non tanta sit, quanta sunt incommoda, quæ ex vnius aut omnium legum contemtu profectura sunt. In summa nihil fere exitu pernitiosius est legum nouitate,[a] si de statu Reipublicæ quæratur. Atque hæc ratio magni ponderis semper visa mihi est; eoque maius periculum imminet, si leges quibus stat Respubl. mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ seruitutum ac testamentorũ iura continent; quæque de rebus rationibusque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus fit: sed qui leges quæ ad statum Reipublicæ pertinent, mutare salua Republica conatur, perinde facit vt si qui ædium altissimarum substructiones & fundamenta renouare se posse putant saluis ædibus, quæ nisi ruant, plus tamen ipsa concussio domus incommodi, quã noua materia vtilitatis est allatura: eoq; magis cum ciuitas quasi vetus & caduca domus, diutissime stetit in eodem statu.

Legũ præceps abrogatio periculosa.

[a] *Plato legum mutationes tradit esse pernitiosas, li. 7. de legibus.*

Est n. ab antiquis accepta & posteritati diu ꝓbata, ciui-

tatum cõseruandarum disciplina, scilicet in ea Republica quæ diutissime floruit eodem statu, quantacunque vtilitatis species appareat in sperata conuersione, nihil esse mutandum. Quamobrem veteri Athenienſium lege, quam etiam Publilius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur, ne vlla rogatio ad populum inconsulto senatu ferri posset, maiestatis subiecta pœna iis, qui in legem commisissent: quam legem amplexa Venetorum Respublica inuiolabiliter tuetur, cum ne ad senatum quidem de Republica inconsulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrensium ciuitate seuerius agebatur; quippe rogationem laturus laqueum collo insertum gestabat, quo ei gula frangeretur; nisi legem persuasisset Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutissime antiquissimis institutis ac legibus florens, cum qui leges rogaret, nullus reperiretur, quousque luscus homo rogationem ad populum tulisset, vt qui sciens prudẽs oculum lusco eripuisset, vtroque oculo ipse orbaretur: suæ rogationi ferendæ occasionem aduersarius dederat, quod minas sæpius intentaret, oculum se illi erepturum, etiamsi pœnam legis laturus, & oculo altero carituras esset. populus equitate vel potius necessitate rationis persuasus, legem iussit; qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodam modo communis erat, derogabatur: qui a malitioſe alterum excæcauisset, æquum erat vt ipse excæcaretur.

Quod si quis plerasq; leges sæpi° mutari doceat oportere, vt de annona, de mercib. euchẽdis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, q̃ paruo momento mutabiles sunt, assentior ego quidem; cum vis ipsius necessitatis nulla legũ obligatione teneatur. leges n. nouæ si spem afferunt, vt tanquã in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: sed agitur de legibus quæ statum ciuitatis continent: quas si fieri possit, immutabiles esse & velim & optem: non qui Respublica legibus inseruire debeat; cum Reipublicæ ac societatis tuendæ causa leges omnes ferantur: neq; le-

gi

ges quiſquam legum Reipublicæ cauſas ſaluas eſſe velit. Eſt enim hæc rerum omnium publicarum prima ac præpua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themiſtoclem mouit, vt vrbem Athenienſium mœnibus ac propugnaculis muniret, eadem ratio Theramenem adduxit, vt mœnia diruenda ſuaderet: id eſt, ſalus populi; alioqui ciuitatem vna cum ciuibus Lacedæmonii perdidiſſent.

Nulla igitur tam ſancta lex eſt, quam non oporteat vrgente neceſſitate mutari. Quamobrem ſapienter Solo,[a] qui promulgatis legibus Athenienſes iureiurando adegit, vt eas centum annos ſtabiles eſſe paterentur; vel quia neminem eorum qui iurarēt, diutius victurum arbitraretur, vel vt intelligeretur, leges omninō immutabiles eſſe non poſſe. Lycurgus item Spartiatas, in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tamdiu legib⁹ illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec poſtea reuerti voluit, vt perpetua iuriſiurandi religione ciues obligaret. Et quidem præſtat legis conditionem, vtcunque iniquam, ferre, ac paulatim nō vtendo antiquare, quam momento abrogare. Ita Romani pleraſque leges XII. tabularum ſenſim exoleſcere quam abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII. demeret auctoritatem, cum vero diuturna obliuione ſepultæ fuiſſent, id eſt, anno poſt ſeptingenteſimo quam latæ fuerant, placuit Ædutia rogatione leges duodecim inuſitatas, quæ ſua vetuſtate iam pridem extabuerant, abrogari, ne cuiquam in poſterum fraudi eſſet, ſi in eas leges committeret. Sed ea eſt hominum natura, ea mens, vt paulatim à recto curſu deflectat, ac præcipiti lapſu ſæpiſſime cadat, niſi alterius ope fulciatur: & quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate, vel copia collecti, tandem morbos contrahunt, & corpori exitium inferunt; ita quoque in hominum animis vitia ſæpe vel ab educatione turpi, vel etiam ab ea quæ ineſt in hominum ingeniis rauitate collecta, foras erumpunt: vt neceſſe ſit noua ſupplicia nouis peccatis, & acerbiores pœnas grauioribꝰ

[a] Plutarch. in Solone.

flagitiis

a *Plutarch. in Agi.* flagitiis irrogari. Id autem sensim fiat oportet. Nam cũ Agis rex Lacedæmoniorum veterem Lycurgi disciplinã, & leges diuturna magistratuum negligentia collapsas restituere vellet, momento ciuiũ omnium tabulas & cautiones palam proferri iussit, vnoq; incẽdio comburi, deinde agrorum omniũ diuisionem æquabilem facere, ac bonorum omnium æquationẽ multis antea seculis sublatam, exemplo Lycurgi restituere tentauit: quod etsi à plerisque non modo tenuibus, sed etiam à locupletibus peteretur, quia tamen modum tenere nescit, non tantum spe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo postea ipse cum amicis ac proximis omnibus deflagrauit. Nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum, in carcere suffocari iusserunt. Decuerat enim rem omnium difficilimam, id est, Lycurgi instituta, longo interuallo repetẽtem, & bonorum æquationem meditantem, opes amicorum ac præsidia sibi comparare; deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in suam sententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat: tum auri argentique vsum prohibere, vt ista ratione pro ferro vile esset, tandem etiam pretiosam supellectilem. Sed violare populi libertatem, tentare mansuetudinem, commutare disciplinam, ac paulo momento maximam sanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vstiones ac sectiones ad ægroti debile corpus adhibere velle, non est illud curare, sed necare.

Non igitur medicos tantum in sanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturam ipsam, vel potius ipsum naturæ parentem imitari oportet, quem nihil violenter aut momento, sed omnia sensim ac paulatim efficere videmus: Veneti sapienter, qui nihil ausi sunt adhuc viuo ac spirante Augustino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: nec principi iam seni contumeliam facerent, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent; sed eo mortuo futuris principibus leges tulerunt, vt moderatis imperiis vtere-

rrentur. Diximus antea, Germanis Imperatoribus ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia ista ratione paulatim accisa, quibus tamen ornamenta regia in speciem permissa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle, ciuitatibus pernitiosum, ita principi ipsi periculosum, multis magistratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati sunt, imperium vno abrogare & eodem momento; vel etiam superiorum principum domesticos honoribus simul ac dignitate spoliare. Et quidem huius imperii fundamentum firmissimum in eo esse arbitror, quod mortuo principe magistratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio remque publicam tueantur. Ac tametsi mortui principis domesticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamē periculosum sapientibus visum est, nec nisi cum bona venia, & sine contumelia faciendum: aut certe prius exarmandos qui opibus & gratia statum Reipublicæ cōturbare posse videbuntur. Quod cum Imperator Galba minime prouidisset, ac Pisonem in spem imperii adoptasset, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cum se neglectum videret, Galbam vna cum Pisone, vt solus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari statu minus metuenda sunt, quantum quidem attinet ad iura maiestatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: sed in summi magistratus aut Imperatoris creatione, vt superius dictū est, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnum allaturæ videantur, metuendum est à secessione plebis, & à Reipublicæ perturbatione.

In summa, quoties de imperio magistratibus abdicādo, vel de collegiis & corporibus tollendis; vel de iure immunitatum minuendo; vel de pœnis augendis; vel de populi moribus sanandis; vel de rationibus rerum à potentioribus gestarum exigendis; vel de religionibus à superstitione purgandis: hæc omnia paulatim fieri commodius

modius est, quam vim adhibere, aut momento omnia conuertere velle. Cum enim Carolus V. is qui Sapiens est appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum consilia secutus, magistratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multo post in Curia Parisiorum proceribus coactis ex Senatusconsulto legem abrogauit: exstat adhuc in actis Curiæ Senatusconsultum in hanc fere sententiam: *Cum regia potestati ac procurationi quam gerimus, non modo quæ ab aliis, sed etiam quæ à nobis ipsis & in Rempublicam & in singulos peccantur, emendare consentaneum sit; rebus plane perspectis & cognitis, quæ de imperio magistratibus adempto noua lege iussimus, placet abrogari, vt quidem abrogamus, & aperte declaramus, legis illius, quæ importunis quorundam rogationibus erepta est, nullam vim fore, & quæ acta gesta sunt, cum magno nostro dolore acta gesta fuisse, nec illam magistratuum ac honorum abrogationem quam non iure factam esse confitemur, cuiquam fraudi esse; aut cuiusquam ius ac dignitatem, violare nos vlla ex parte voluisse, ac proinde legem illam iure à nobis rescindi & abrogari testamur, vt omnibus magistratibus salua omnia & integra restituantur.* Hæc ille. At Carolus IX. cum magistratuum multitudo pene innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo excreuisset, magistratibus & Quæstoribus, quos honoribus aut stipendiis spoliari necesse videbatur: imperia munerave adepta non sunt: quia id sine summa[a] iniuria fieri non poterat, cum pretium restitui per inopiam ærarii non posset: nec tamen si restitui potuisset, contumelia vacaret, cui imperium sine causa abdicaretur, cum plerisque dignitas vtilitate prior & carior sit; multo magis pretio & honore spoliarentur, metuendum erat ne violata dignitas & quæstus præsens, ac soluti pretii spes erepta, plerisque rerum nouandarum occasione præberet.

Senatusconsultum quod Carolo V. pro curatorium factum est, anno 1359. Maii 18.

a §. *Nos autem in feudis, de prohibita feudi alien.*

ret. Profuerunt igitur nobis aliud agentibus, ærarii angustiæ, & casus imprudentiæ succurrit; vt pictori quondam equum pingenti, cum ex tædio spongia in opus impacta esset, quod ars imitari non potuerat, casus expressit, ita magistratuum multitudinē morte exstingui placuit, cum pretium restitui non posset. Neq; tamē si principis tantæ fuissent opes ac potētia, vt vel nutu quę vellet, momento efficere posset, prudenter facturus videretur, imperia magistratib. vendita eripere: quia nonmodo is, qui iniuriam accepit, sed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & casibus commouentur: at quo quisque potētior est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tum maxime in subditos se gerat oportet.

Prudēter ergo Senatus populusq; Basilienſis, qui deserta Pontificis Romani religione (quam exsecrabatur) monachos ac vestales de veteri possessione eiicere noluit, sed in posterū nouos admitti vetuit, vt collegia illa morte collegarū paulatim exstinguerētur. Quo factū est vt è Carthusianis omnib. sponte collegium deserentib. vnus iura collegii tueretur, ac sine molestia otiosissime viueret, nec tamē ritus veteres ac religionem semel susceptam mutare cogeretur. Eadem lata lex est in comitiis Coriensibus [a] vt scilicet nouæ religionis Pontifices prædiorum ecclesiasticorum fructib. alerentur, nec tamen monachi antiqua collegia deserere cogerentur, ēmodo ne deinceps vllos admitterēt. Ita quidē fuit vtriq; salua ratio: & qui nouā, & qui veterē colerent religionem. Iniquum.n. fuisset, eos qui non modo otiose viuere, sed etiā qui nihil agere, vt iocabatur Lucilius, qui nullum opificium, nullā artem exercere didicerant, de veteri quantumuis iniusta prædiorū possessione deiicere: qui tamen in summa desperatione constituti, Rempublicā perturbare potuissent. ¶ Iisdem fluctib. ac procellis religionum iactata Gallia, cum plerisq; Fratrum sodalium vitam eiurassent, ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent, edicto sanctissime cautum est, vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari vide-

[a] Anno 1558. Nouembr.

videbatur, qua cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. Sed hoc agebatur, vt non modo magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundę iudicio constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus insperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modo Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticâ vitam professi sunt; ab omni spe adeundarum hæreditatum [a] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus [b]; quæ non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minusque ferendum sit, ferenda tamen potius est quam exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodius, quam si tyrannus liberis orbatus sit, vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tãta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur (vt Tarquinius Superbus, quique pestem illam imitantur, facere sibi propositum fuerunt) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superius dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur. Deum igitur prepotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim: nam semina per-quã exigua in arbores excelsas ereuscere iubet, idque tam occulte vt nemo sentiat: rerũ etiam omnium extrema, inter se discrepantia maximeq; contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudẽtia coiungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniã eo nos deduxit huius quæstionis conclusio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit pernitiosum; differamus etiã illud consequenter, *an magistratus in ciuitate bene constituta mutabiles, an vero perpetuos habere præstabilius sit.*

a *Authen. ingressi, de sacrosanctis. C.*
b *Leges, de legibus. C.*

Præstetne, magistratus mutabiles an perpetuos habere. CAP. IV.

QVONIAM nullare ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quam pro magistratuum & honorum adeptio-

sceptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuilem pertinere opinor, Magistratꝰ annuos an perpetuos habere præstabilius sit, necne? qua quidem quæstione haud scio, an omnium quæ de Republica disputantur, aut ad diiudicandum difficilior, aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic à nobis proposita est, vt inquiramus tantum, cæteri vero, qui plus ingenio possunt ac rerum gerendarum vsu, decernant.

Sũma ratio igitur, q̃ magistratus annuos esse iubet, ea videtur esse; quod Rerum omnium publicarum præcipuus idemque optimus finis est virtus: nec legislatori ac ciuium gubernatori optimo præstantior finis ad intuendum propositus est, quam vt virtutibus omnibus, quantum quidem fieri poterit, præstantes, & quam optimos ciues efficiat. Quod nulla re melius consequetur, quam si maxima virtutis præmia omnibus ad intuendum veluti certissimum scopum, & ad consequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum esse potest honore ipso; quem vtilitate ac quæstu metiri velle cõtra decus est, cum virtus hostem nullum habeat vtilitate q̃-uosa capitaliorem, siquidem vtilitas à virtute, cui nam ipsa cohæret, seiungatur. Quod si curationes, imperia, magistratus, quos Latini rectissime *honores* appellant, à theatro virtutum auferantur, vt priuatorũ, & quidem indignissimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuo includantur, quis erit, honore sublato, virtuti locus? cum ea sit hominum natura, vt non nisi difficilime ac propositis pręmiorum multorum illecebris ad virtutem impelli possint. Ergo ciuitatis moderator optimus, ciues omnes honoribus ac magistratibus pro suis quemque meritis frui patietur: quod fieri non posse videtur, si magistratus in perpetuum tribuantur.

Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeãt.

Hoc item principi optimo propositum esse debet, vt seditionum ac ciuilium discordiarum stirpes ac fibræ omnes, quoad eius fieri poterit, ab ipsis radicibus euellãtur. Atq; in eo quidem omnib. ciuitatum creatorib. consistit inter ipsos, nihil Rebuspub. tã necessarium videri,

Seditionum causas præcidere oportet.

quam vt ciues mutuam inter se concordiam & trãquillitatem tueantur: quia tametsi virtutẽ è ciuitatib. plerique exegerint, ne illius splendore tenuium oculi perstringerentur, ac optimo cuique dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in summa licentia viuerent; quam longissime à ciuitate profligari putarũt oportere ciuilia bella, quæ improborum æque ac bonorum ruinam & exitium complectuntur. Seditionum autem ac discordiarum ciuilium causa est præmiorum inæqualitas: pacis vero & concordiæ comes, est æqualitas illa quæ in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuisione seruatur. Qui igitur honores ac magistratus pauciſſimis quibusdam ciuibus tribuit (id quod necesse est si perpetuos esse velit) idem seditionum ac bellorũ ciuilium incendia inter ciues excitabit.

Atq; his quidem rationibus, virtutis inquam fruendæ, ac discordiarum fugiendarum causa, efficitur, magistratus annuos esse oportere. At non modo virtutis præmia tolluntur, & ciuiliũ bellorũ semina propagãtur, verumetiam perpetuandis honoribus & imperiis supplicia peccatis proposita eripiuntur: cum tamen pœnarũ scelératis irrogandarum, quam præmiorum virtuti tribuendorum optimo legislatori cura maior esse debeat: quoniam is, qui perfecta vitæ officia consecutus sit, maximũ omniũ præmiũ in ipsa virtute fruenda positum arbitretur, sceleratos autẽ ab iniuriosa facinorosaq; vita quiescere nihil curet, nisi suppliciorum metu terreantur? Quis autem supplicia perpetuis magistratibus, aut pœnas irrogandas iis, quos attingere nemo possit? quis illos accusare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiusdem imperii? nunquam profecto suas sibi manus, nunquam sua secabunt viscera. quid si scelerũ ac peculatus socios habeant? pudore potius afficiantur & cõmiseratione sui similium, quã supplitiorum immanitate ad irrogãda supplicia duci patiantur. Ac si quis forti animo accusatorem se aut delatorẽ fore capitalem fraudem admiserit, nisi testimoniis Solis perclari-

darioribus reum conuictum teneat, & quidem eorum scelerum, quibus latebræ obscurissimæ quæruntur.

Demus iudicem accusatum, conuictum, confitentẽ, iudices tamen procollegæ carmen illud contritum ac populare vsurpabunt, FRATER NOSTER EST: quod *repetundarum ac peccatorum omnium emplastrum* appellant. Ita ne millesimus quidem vno seculo merita supplicia latus est. Si vero imperia annua sint, metu accusationis futuræ terrebuntur, ac toties trepidabunt, quoties illam Tribunorum ad Manlium orationẽ [a] meminerint, *Priuatum rationem rerum ab se gestarum redditurum, quoniã Cõsul noluisset.* Quid autem præclarius quam eos qui iurisdictiones, imperia, curã ærarii ac munera publica gesserũt, priuatos aliquando rerum gestarum rationem reddere? Quæ certe maxima laus est à Plutarcho [b] Romanis tributa: ꝙ adolescentes ad accusandum eos, qui sordium & corruptelæ rei tenerentur, quasi harpocraticos ac sagacissimos canes in feras impellerent ac incitarent: quasi q-dẽ nõ solũ supplicia peccantibus irrogabantur, verũ etiam ciues omnes acrius ad virtutis studia incitabãtur; ac potissimum iis, qui alios accusauerant, quibus satis cõpertum erat vitæ suæ & omnium actionum exploratores nũquam defuturos, si quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatibus vacare necesse est eas ciuitates quæ perpetua magistratuum imperia esse patiuntur.

a *Liuius li. 4.*

b *In Lucullo*

Quamobrem Claudius [c] Imperator legem veterem quæ exoleuerat renouari prudenter iussit, vt qui ꝛ. sorte prouinciæ obtigerant, in eas omni excusatione sepositâ proficiscerentur, ne quis exacto magistratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret; qua ratione scelerum impunitas continuis imperiis & honoribus sequebatur. Neque vllis legibus effici potest, quin improbi magistratus collegarum ac sociorum præsidia quærant. Quamobrem Annibal Imperator rogationem ad populum Carthaginensem tulit, vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium continuum iudex esset. Placet verba Liuii [d] describere: *Iudicum ordo*, inquit,

c *Dio. lib. 55.*

d *Li. 33.*

[c] a tempestate dominabatur Carthagine, eo maxime quod iidem Perpetui iudices erant: res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat, qui vnum eius ordinis, & omnes aduersos habebat. Horum in tam impotenti regno Praetor factus Annibal, vocari ad se Quaestorem; idem pro nihilo habuit; nam aduersa factioni erat: & quia ex quaestura in iudices potentissimum ordinem referuntur, iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum ratus Annibal, viatorem ad prehendendum Quaestorem misit, subductumque in concionem non ipsum magis quam ordinem iudicum (pra quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus) accusauit, & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, legem extemplo promulgauit pertulitque. Hæc ille.

Ac tametsi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli summa integritatis ac virtutis laude cumulantur, cæteris tamen aut propinquitate aut affinitate fere coniunguntur; quo fit, vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet. Certe non ita pridem in Curia Parisiorum, quæ hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus constat: cum lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Ioan. Tilium Curiæ scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices, propinquitatis subiecta causa reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouinciæ conuentu communi omnium ordinum decreto, mandatum est Io. Durando vniuersitatis Actori, [a] vt rogationem illam, quæ cum cæteris coniuncta erat potissimum vrgeret, ne deinceps in eadem Curia iudicum proles crearentur. Ac rursum triennio post eadem rogatio Aurelii, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iussit, lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit, quandiu perpetui honores in Republica tribuentur. Et quidem Carolus V. rex Francorum; ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicē deinceps in ea vrbe, in qua quis natus esset, futurū neminem: vt consimili edicto M. Aurelius [b] Imp. vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse, cuius legis tanta vtilitas visa est, vt ea

[a] *Anno 1557.*

[b] *Xiphil. in Anton. Philosoph.*

ium ad Assessores pertinere voluerit: & ad hæc vsque tẽpora tum in Hispania, tum etiam in plurimis Italiæ ciuitatibus, tam salutaris iudicatur, vt Prætor vrbanus vbiq; fere peregrinus sit. Quod etiamnum legati Moschouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriusque tamen & Philippi & Caroli lex apud nos tunc exoleuit, cũ perpetui magistratus esse cœperunt: tametsi lex illa à vetustissimis Gallorum moribus repetita fuisset, vt quidem Cæsar[a] scribit de Heduis: quorum legibus sanctissime cauebatur, vt omnes potestates annuæ essent: nec fas erat duos eiusdem gentis simul magistratum gerere; aut quãdiu viueret is, qui magistratum deposuisset: at ne duos quidem eiusde m gentis Senatores esse; nec vtriusque simul, nec alteri fas erat, quamdiu alter qui Senator iam fuerat, vixisset. [a] lib. 7.

Iam v. publica vtilitas, q̃ subditis omnib. curæ esse debet, ab iis omnib. deseretur, qb. nec honores, nec impẽria, nec magistrat⁹ vllos gerere licebit. Quis n. ciuẽ priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet, vt omnes priuatis cõmodis intẽti, publica deserta esse patiantur: quia magistratus, q̃ antea spẽuerant, semel adepti, min⁹ de publica vtilitate soliciti videbunt. At illud quanti est ad vitã bene beateq; degẽdã, vt q Rempubl. gesserint, ac prudentiã humanæ vitæ decẽ rerum gerendarũ vsu didicerint, beatum illud otiũ cum dignitate colere, rerumq; naturalium ac cœlestium vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere possint? est n. verissimę sapientiæ ac beatæ vitę parens & magistra, mentis agitatio: quam homines publicis negotiis intenti, ne per somnium quidem gustare possunt. Quanquam in perpetuis imperiis, vix eli vt recte omnia gerantur ab iis qui non modo negotiorum, sed etiam magistratuum & curationum multitudine obruuntur: vt Carthagine [b] quondam licebat; quod Platoni [c] & Aristoteli pernitiosum videtur: quia singulos singula munera recte curare difficile est, plura b Aristot. in Polit. c Plato in legi. nemo possit. Honorem tamen & imperii cupiditates

ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecellis ac veterno languens stomachus eo plus appetit quo difficilius coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quęque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt. minores ad se delatos repudiare: quod pernitiosum mihi videtur; quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quanto igitur pernitiosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verendum est enim, vt ii qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere nō possunt, tandem coacti desistant, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cum enim in campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pōtes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ à prætereuntibus exciperentur; & qui sexagesimum annum attigissent, admonebantur vt loco cederent, ne à multitudine opprimerentur: non quia senes de pontib. in flumen præcipites darent, vt quidam opinantur: Quanto igitur præstabilius est, eos, qui in magistratib. & imperiis consenuerunt, pri⁹ abstinere, quam de altioribus locis præcipiti casu deturbari!

Est autem honorum ac imperii locus adeō lęuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. Casus autem, non modo eius qui labitur, sed etiam circumstantium ruinam sæpissime trahit. Cum enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatum peruenisset, tametsi ætas ingraueſceret iam sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciā de manu L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi sua concluderet. At cum Sylla populari tumultu contra leges & præter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota pene Italia ciuium sanguine redundaret, nec

nec tantum duces partium Marianarū, sed etiam socios, amicos, proximos, affines, proscriptionib⁹, exsilio, morte mulctaret. At etiam cum decemuiri Reipubl. constituendæ ac legum ferendarum à populo Romano imperium annuum accepissent, idq; in alterum annum prorogatum esset, perpetuam potestatem ac populi libertatē inuaserant, nisi vi & armis (non sine grauissimo ciuitatis periculo) depulsi fuissent. Superi⁹ dictū est, non aliam ob causam populares & optimatum status tyrannos ptulisse, quib. imperia diuturna dedissent, aut contra leges prorogassent: vt Pisistrato Athenis, Philoni Argis, Cypselo Corinthi, Dionysio Syracusis, Panætio Leontii, Cæsari Romæ. Quod prospiciens Æmilius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Censoria potestas sesquiannua[a] esset, cum prius in annos quinque tribueretur: ac postridie quam Dictator creatus fuisset abdicauit, testatus illud apud populum; *Vt sciatis*, inquit, *quam mihi diuturna imperia non placeant.* Eo pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magistratum eundem intra decem annos petere liceret: nec multum abfuit qn Gabinius Tribunus plebis à Senatorib. in ipso Senatu interficeretur[b], quod belli Piratici prouinciam in annos quinque Pompeio sua rogatione tribuere non dubitasset: cuius rei rationem optimam Dio subiecit; quod qui diutissime imperarunt, nō modo cæteros contemnunt, sed etiam imperantibus magistratibus parere dediscunt: quod eodem fere sensu scribit Cassiodorus: *Antiquitas*, inquit, *prouinciarum dignitatem voluit annua successione reparari, vt nec diutina potestate vnus insolesceret, & multorum fructus gaudia reperirent.*

a *Liuius lib. 3.*

b *Dio.*

Nec vero vlla re tamdiu Assyriorum ac Persarum imperia stetērunt, quam quod exercituum ducibus ac legatis singulos annos potestates & imperia darentur. At maiorum nostrorum ætate liberi, vt paratum imperia ac potestates retinerent, interdictis legere non dubitauerunt, vt quidem ii, qui *Connestabiles* Campaniæ, Normanniæ, Britanniæ dicebantur:

tum etiam ii, qui *Fidei Mareſchallos* ſe appellãt: *Cubicularius* item *maximus*: atque adeo *Viatores*, beneficiarii pleriq; que. Andibus etiam, Turonibus ac Cænomanis, Rupeorum domus *Praturas hereditarias* fecerat: niſi D. Ludouicus præſcriptionem illam nouę legis interruptione ſuſtuliſſet. Prudenter ille quidem: cum intelligeret, Duces, Marchiones, & Comites, qui precarium olim imperium habuerant, primo quidem annuum, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium feciſſe indulgentia regum noſtrorum. Quanquam cæteri pene populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modo Gynęcocratiæ, verumetiam βεεροκρατίαι: ac poteſtatem mercatura omnium fœdiſſima ſecuta eſt. Neque tamen magiſtratuum emtorem imperio ſpoliare æquum eſt, niſi reddito pretio. Quæ peſtis Rerumpublicarum ab iis originem traxit, qui poteſtates & imperia perpetua fecerunt; quo nihil legislatores ac philoſophi pernitioſius ciuitatibus accidere poſſe ſumma conſentione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Græcorum, ac Romanorum antiquiſſima imperia, quæque apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutiſsime floruerunt, annuos magiſtratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit.

a §. *his autem. de prohib. feudi alien.*

Magiſtratus perpetuos eſſe commodius videtur.

His fere argumentis vtuntur qui magiſtratꝰ & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui vero perpetua malunt, nihil tam breui ſpatio, id eſt annuo, recte geri putant; quia prius imperium deponere neceſſe eſt, quam quid gerendum ſit, intelligatur; aut reb. perceptis & plane cognitis, cum operi manus admouere cœperis, repẽte nouus magiſtratus aderit, qui manum de tabula: tum huic alius atq; alius idẽtidem ſubſtituetur, noui omnes. Ita Reſpub. magiſtratibus rerum gerendarum vſu peritis ſemper caritura eſt. Sed demꝰ, populum aut principem, ipſoſque magiſtratuum creatores, publica munera non niſi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cum tamen tot feſti dies, nefaſti, interciſi, comitiales, præli-

prælíares, maximam anni partem hauriant, publicas æque ac priuatas actiones conturbari; bella incoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborum aboleri, supplicia differri, Rem denique publicam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rem exemplis abundam⁹ eorum qui annuas habuere potestates. Etenim vsu veniebat, vt qui belli gerendi prouinciam susceperisset, antequam eo peruenire potuisset, vel cum eo peruenerat, rebus affectis & incoatis reuocaretur; vt cum Scipioni Africano successorem dare placuit; *Multis*, inquit Liuius, *& in Senatu & ad populũ acta res est: postremo eo deducta, vt Senatui permitteret: Patresigitur iurati (sic n. conuenerat) censuerunt, vt Consules prouincias inter se compararent.* At Scipio cum intellexit, successorem sibi datum, pacem cum hostibus fecit, maiore hostium commodo, quam factur⁹ fuisset, nisi vereretur, victoriarum spem ac fructum sibi à successore ereptum iri, vt sæpe dixisse fertur. Bellum vero Mithridaticum annos viginti protractum est, propter eam quam dixi imperatorum successionem: dum interim occasione rerum feliciter gerendarum oblata ac deserta, hostis imperium longe late propagaret. Quinetiam in ipso plii cum hostibus conferendi momento, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nul lus daretur: vt quidem Epaminõdas ac Pelopidas, quorum potestas eo momento desierat, quo prælium cum hostibus committendum erat; qui tamen cum sine maximo Reipublicæ detrimento imperium à se deseri non posse perspicerent, prælium commiserunt, ac victoriam clarissimam reportarunt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cum triumphare debuissent, maiestatis accusantur, & capitis damnantur, quod exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent[a].

[a] Xenophon li. 7. rerum Græcarum. Cic. lib. 1. De diuinat. & Plutarch. in Epaminonda. Appianus, in Syriaco.

Quis autẽ nescit q̃ multæ arces, vrbes, oppida, muratæ Prætoribus, in hostium potestatem venerunt? plures

etiam ab ipsis ducibus proditæ sunt, cum honore spoliatos se intelligerent, vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quanquam Tyberius Imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur: cum amici quererentur, illum potestates ac imperia perpetua fecisse, reposuit illud, *hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur, quiescere, recentium morsus esse acerrimos*: sic nouos magistratus, quicquid sanguinis est ac medullarum, auiditate summa haurire: vt veteri prouerbio dicitur, *Non parcit populus regnum breue.* At Tyberii principatu potestates & imperia donari, non vendi; impetrari, non peti; bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tyberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus Imperator mercatores potestatum minime ferendos esse dicebat, eandem causam quam Ludouicus XII. rex Francorum adiecisse fertur, quod quę auersione emi solent, sigillatim diuenderentur.

Quanq̃ nec imperii decus tueri, nec cũ maiestate imperare potest, q̃ se breui priuatũ fore metuit: q̃ si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? qs metu cõtineri poterit? quis imperata exsequetur? Sin ppetua potestas erit, & cũ dignitate imperabit, & cum obsequio parebitur. nec magistratui metuenda erit, ne aliquando priuatorũ cõtumelias, aut improborũ calumnias ferre cogatur. Sed principum impotentibidini, ac potentiorum opibus sese opponet, proque tenuibus fortiter propugnabit, vt plerique principes magistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosaq; vita abstinere, leges optimas iubere; iniquas abrogare sæpe coacti sunt, cum intelligerent imperia perpetua fortissimis viris eripi nõ posse, ac populi rumores extimescerent; apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerum magnarum vsu peritos esse volumus (omnes autem velle debemus) perpetuos optare necesse est: quia fieri non po-

poteſt, vt tam arduum munus quam eſt imperii natura, ſiue vrbanis, ſiue bellicis in reb. ſiue in ciuium cauſis diiudicandis, ſiue in ærarii publici cura, tam breui ſpatio à nouis magiſtratib. aut plane condiſcatur, aut recte exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum pernitioſa ratio eſt, quæ ſeruorum mutatione delectatur: ita quoque Rerumpublicarum exitioſa diſciplina, quæ magiſtratuum nouitate ac varietate paſcitur: ab iis enim noua conſilia, nouæ leges, noui mores, noua inſtituta, noua edicta, noua iudicia, noui ritus, nouæ legis actiones, noua denique rerum omnium facies ad Rempubl. permanere cõſueuit; vnde verearum legum ac morum priſcorum ſequitur contemtus. Id quidem perſpicere cuique licet in veterib. inſtitutis Græcorum ac Romanorum, apud quos noui magiſtratꝰ ſimul ac renuntiati fuiſſent, nouas rogationes ad populum ferebant: quippe cꝰ hoc vnum illis ꝓpoſitum eſſet, vt ſui memoria apud poſteros exſtaret. at qui inanis gloriæ morbo laborant, magnæ quam bonæ famæ cupidiores ſunt.

Sed quid opus argumentis? nũ quicq̃ melius ab hominũ inuentis conſtitui, quã lege diuina, potuit vnquã? At Deus ipſe ciuitatũ moderator optimus, ꝑpetua poteſtate magiſtratus ac iudices ſubornauit, & cũ omnia q̃ ad virtutem homines & ad beatã perfectamq; vitam impellerent amplexus fuerit, an ea quæ dicuntur virtutis ꝓmia omiſſurus fuiſſet? Quinetiam Plato in ea, quam *diuinam* appellabat, Republica, magiſtratus fere omnes perpetuos eſſe decreuit. Ex quibus perſpicitur, ea quæ attulimus argumenta tum auctoritate diuina, tum etiam diuturno clariſſimarum Rerumpublicarum vſu confirmari, Perſarum inquam, Ægyptiorum, Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moſchouitarum, Polonorum, Germanorum, Francorum, Danorum, Sueçorum, Anglorum, Scotorum, Hiſpanorum, Italorum; pauciſſimis quibuſdam exceptis, qui perpetua magiſtratuum voluptate ac ſeditionum perpetuis fluctibus agitãtur. Tot igitur gentes, tot nationes ac populi, qui & bellicis laudi-

laudibus,& domeſtica diſciplina tamdiu floruerũt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur:quæ tamdiu ſtare non potuiſſent in magiſtratuum paulo momento mutabilium creatione.

Atq; hæc in vtramq; partem argumenta,non modo probabilia,ſed etiam ad aſſentiendum neceſſaria videri poſſint;aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magiſtratus tribuantur. quib. interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modo imperitorum, ſed etiam acutiſſimorum virorum oculos præſtringant;quæ partim à nobis in medium allata ſunt, vt aſſenſionem quiſque cohibeat,quoad iuſtis ponderibus ſingula exigantur. Nam cum ſæpe in tuendis hominum ſocietatibus ac ciuitatibus moderandis, tum vero duabus in rebus grauiter peccatur; altera quidem quod legum incommoda plerique omiſſis vtilitatibus aliunde conſectantur;altera quod ab extremis ad extrema vitioſa decurrunt,cum in mediis conſiſtere debuiſſent. Plato perpetuos in ſua Republica magiſtratus omnes eſſe voluit. Iſtud quidem extremum Ariſtoteli vitioſum viſum eſt:itaque ad aliud extremum delatus,Platonis ſententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit:neuter tamen (opinor)ad quæſtionem definiendam adhibuit eam, quam decuit Rerumpublicarum diſtinctionem: cum in eo potiſſimum quæſtionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapſus videtur Michael Hoſpitalis Francorum Cancellarius, vir doctus inprimis,ac domeſtica diſciplina clariſſimus is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere,atque id modis omnibus efficere tentauit. Antea ſæpe diximus,ac dicendum ſæpiſ eſt,quarum ciuitatũ contrarii ſunt fines,earum contrarios mores eſſe oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertũt:eius generis ſunt leges annales de magiſtratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent; anni decurſu poteſtates ac imperia terminauerunt : quoniam æquum erat,

Duabus reb. grauiter in Republica peccari ſolet.

ciues

ciues omnes, qui imperii ſummi participes eſſent, ad honorum petitionem admitti: quod fieri non potuiſſet, ſi in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ ſtatum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac viciſſim imperandi ratione conſeruatur: ne diuturna imperandi conſuetudo dominatum arripiendi ciuibus ambitioſis vllam præbeat occaſionem.

At in monarchia, in qua vnius eſt imperii maieſtas, non neceſſe eſt, at ne vtile quidem, ſubditos imperandi cupiditate excitari, ſed potius obediendi conſuetudine: quod potiſſimum locum habet, cum omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis, in illa ſubditos natura ſeruos fecit: quibus ſi detur imperiū, monarchiam vtramq; interire neceſſe eſt. Quamobrem tyranni, qui non minus ſubditos oderunt, quam ſubditis odioſi ſunt, peregrinos ſibi aſciſcunt, aut eos ciues quorum fidem & amicitiam cōpertam habent, vt iis tantum & corporis ſui cuſtodiam & imperia perpetua committant, ne cæteri ciues imperandi conſuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad ſe trahant, aut tyrannidem funditus ſubuertāt. Is autem qui iuré dominatum adeptus eſt, & qui natura ſubditos obſequētes fecit, nec annua, nec perpetua imperia facit, ſed ea precario tribuit, vt omnia ab eius arbitrio ac volūtate pendeāt. Qui rex eſt, quoniā ſubditos eo loco habet quo pater optimus liberos, non ſeruilem in modum, ſed liberali conditione tuebitur: leges de magiſtratuum imperio ac iure laturus; nec omnia omnibus imperia communicabit; nec item omnes magiſtratus in perpetuum tribuet: ſed pro cuiuſque virtute ac meritis, rerumq; gerendarum vſu delectū ſingularem habebit; vt alios quidem annuos, alios perpetuos eſſe patiatur; aliis itē prouincias curationes & imperia concedet, ſi res ita poſtulabit: vt in omnibus mediocritatem aureā, & quid quemque maxime deceat, intueatur: non committet igitur, vt prouinciarum Præſides ac rectores aut Curiarum & ærarii Principes imperio perpetuo fruantur: vt ſit accuſandi

sandi locus, rerumque gestarum rationes reposcantur à priuatis; quod minime sperandũ est ab iis, qui perpetuũ & quasi summum in Republica imperium habent. Est etiam patritiorum ac nobilium in tribuendis honorib. habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, si virtute aut experientia vtriq; pares sint: qui vero minus habent virtutis aut eruditionis, non omnino ab honoribus & imperiis arceãtur, vt seditionibus occurri possit, sed cum iis coniungantur q diuturno rerũ vsu ac virtute præstãt.

Nec tamen legibus à se latis princeps ita inseruiet, qn illos ipsos, quibus perpetuum imperium potestatemve dederit, priuatos esse iubeat, si aut corporis, aut ingenii vires publicis munerib. impares sint: modo id cum bona gratia & sine contumelia fiat, Augusti prudentissimi principis exemplo, qui senatores eo munere indignos spõte Senatui seipsos subducere pmisit; aut si quidẽ imperii abrogatio contumeliam habitura videatur, honoribus ac immunitatibus frui permittet; rebus tamen gerendis curatores dabit. Cum autem iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maxime omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur; ea potissimum quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi fit potestas, prouocatione summota non solum vt diuturno vsu iudicandi prudentiam ac peritiam sibi comparent; verumetiam vt plures eadem potestate coniugati perinde vt magna vis aquarum, difflo-
lius corrumpantur. *Nemo*, inquit Plinius [a], *omnes, nemo-*
a in Panegyrico. *nem vnquam omnes fefellerunt: melius omnibus quam singulis creditur. Nam sæpe fit vt vnius prudentia ac virtute omnes eiusdem Curiæ iudices sordibus corrupti, vel etiam errore lapsi, arguantur.* Et quidem memini Potierum summæ virtutis & integritatis iudicem, (qui duos suæ virtutis hæredes patriæ reliquit) capitalium causarum iudices in Curia Parisiorum à proposita susceptaque sententia reuocauisse, & innocentissimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, capitali supplicio nõ sine summa pietate liberauisse.

Id autem maiorum noſtrorum inſtitutis ac diuturna experientia perceptum eſt & cognitum, plures conſilio communicato melius ac certius quam ſingulos iudicare; tametſi Ariſtotèles ſingulorum ſententias ſeorſum exquiri putat oportere, idque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri conſueuiſſe tradit. Vtramque rationem Romanos tenuiſſe auctor[a] eſt Aſconius, vbi aliam eſſe rationem tradit, *cum vniuerſi iudices conſtituunt, aliam cum ſinguli ſententiam ferunt.* Quam ob rem æquius ac melius in Europa ab vniuerſis iudicatur, quã à ſingulis in Africa, vbi vnius prouinciæ iudex ſingularis de prouocationibus arbitrio iudicioque ſuo decernit. Eſt enim Cirta vrbium fere omniũ maxima: in qua iudices quatuor ſeorſum de aliis atque aliis rebus iudicant; vnus itẽ quidẽ omnibus prouocationibus ſine collega & quidẽ ſua voluntate ſtatuit; qui ſordibus vel gratia facile vinci poteſt; tametſi Cadileſchierus vterque iudicum omnium princeps, arbitrio ſuo iudicibus imperia ſolet abrogare. Nam omnia imperia ac poteſtates precario dantur & accipiuntur.

[a] In Diuinat.

Diximus, nec omnia munera perpetua, nec annua eſſe oportere, potiſſimum in regia poteſtate. Sunt n. pleraque ſine imperio; viatores in quã, ſcribæ, actuarii, cornicularii, & id genus alii, q facile accuſari, damnari, & coerceri, poſſunt; & minores quiq; magiſtratus, qui ſæpius mutari ſine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorũ detrimento nõ poſſunt. Senatores itẽ, quib. rerum agendarũ prudẽtia nõ niſi vſu diuturno comparatur, patres & Romæ, & Lacedæmone, & Areopagi fuiſſe, & vbiq; eſſe oportere iudico; vt in perpetua magiſtratuum mobilium varietate, Senatus ſit conſtans & immutabilis, in eoq; velut in ordine cætera imperia mutabilia cõquieſcant. Id quod à Platone minus prouiſum eſt, cum Senatum in annos ſingulos ſorte duci voluit, in libris De legibus, cap. CLXXIV. Summis vero magiſtratibus, quib. nihil niſi à principe poteſt imperari, annuum debet aut precariũ imperium tribui; nõ modo in optimatũ ac popu-

lari

pulari ſtatu, verumetiam in monarchia; tum ne in ium maieſtatis inuolare poſſint, tum etiam vt rationum reddendarum metu in officio contineantur. Quæ item collegia perpetuam poteſtatem habent, ea ſi mutanda veniant, (vt fere in optimatũ ac populari ſtatu neceſſe eſt) collegas non ſimul, ſed viciſſim mutari commodius erit. Vt ſenatus Rhaguſiorum, cui conſilia Reipublicæ aciudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur: & cum aliqnandiu depoſito magiſtratu domeſticis rationibus ac ſtudiis intenti fuerunt, rurſus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica proſpiciendum erit, vt quibus ſumma poteſtas datur, ne ſit perpetua; aut ſi perpetuam eſſe velint, ne ſingulis, ſed collegio tribuatur.

Hac igitur poteſtatũ & imperii temperatione, illa ſuperius à nobis allata ſunt incommoda iã nulla erunt quia nec magiſtratus vno mutabuntur & eodem momẽto, nec Rempubl. gubernatore vacuam ac deſertam, nec publicarũ actionum pernitioſas interruptiones vllas eſſe patiemur: nec verẽdum erit vt magiſtratus ſordidiorum geſtarũ rationem nunquam reddere cogantur. Ni qui annuos magiſtratus, annuos ſenatores, annuas poteſtates, annua deniq; imperia & cupiunt & optant, præter eas quas attulimus difficultates, non proſpiciunt ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea, q̃ obire nequeant, munera publica vocari; vel Reipublicæ hominũ prudentiſſimorum & omni rerum gerẽdarum vſu ac diſciplinis inſtructiſſimorũ plenam eſſe oportet. Quanquam id per naturam fieri nõ poteſt, vt omnes omnia poſſint, cum vix ſingula munera ſinguli recte obire videantur: quibuſdam ſumma conſilii capiendi prudentia eſt, qui nullam imperandi dignitatem habent.

Quod ſi ad eum quem dixi modum honores concedãtur, metuendũ minus erit ne non ſatis magna præmia virtuti propoſita ſint: quia tanta magiſtratuum multitudo dignitatẽ ac decus præmio detrahit, & quo pauciores erunt, & omnium virtuti patebunt, eo ab omnibus ami-

dius

dus appeti necesse erit, vt scopum quidem vnũ omnes intuentur, sed quia pauci feriunt, eo præmia maiora sunt tamagis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur, præterquam ignauis ac vitiosis hominibus, qui sibi vias honorum turpiter præcludunt ipsi. Ita quidem seditionum causis sublatis, ciues summa pace ac trãquillitate fruentur. Rationum etiam à magistratibus reposcendarum laudanda lex est à maioribus nostris, & ab Italis sæpe vsurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo *syndicos* appellant; quales à D. Ludouico & Philippo Bello Francorum regib. olim creatos accepimus. Forsitan incommoda plerique scrutabuntur: sed iniquum est incommodis legum propositis vtilitatum nullam haberi rationem, cum *nulla lex omnibus commoda esse possit*, vt Cato Censorius dicere solebat. Ego, si decernendum sit, legem semper vtilem esse statuo, cuius incommoda vtilitatibus leuiora sint. In quo sępissime peccatur ab iis, qui omnia incõmoda de legibus salua Republica, detrahi posse putant: & cum in ea pericula inciderunt quæ non prospexerant, leges accusant, easq; sæpius mutãt, cum seipsos accusare ac mutare debuissent. Argumento sit illud quod Ludouicus XI. rex more maiorum initiatus, statim ineunte imperio Caroli patris domesticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate sibi coniunctos quam longissime à Republica gerenda summouit, qui summa cõspirationis fide & consensu cum hostib. coniurati, aduersus principẽ rebellarunt, & in eas angustias illum adegerũt, vt pene coronam de capite decuterent, ac sceptra regalia de manibus extorquerent. Rebus tamen compositis, & pace imperio parta, magistratus omnes & ministros magistratuum sua lege perpetuos esse iussit: ac filiũ, domesticos & familiares; quos per omnes honorum gradus prouexerat, à se abalienare, & quo minus sibi sapere videretur, literis operam dare vetuit; cum intelligeret eos principes qui literas multas didicerũt, aliena cõsilia repudiare. Sed illa de toto genere officialiũ lata lex,

ne cuiquam imperium nisi volenti, aut morte, aut scelere admisso eriperetur, inuiolabilis hactenus exstitit: curetiam subrogatum est vno capite[a], quo cauetur, *magistratu abdicare cogendum neminem cuiuscunque criminis causa, nisi iudicatus ac damnatus sit*: cui legi locum esse iussit, non solum se viuo ac spirante, verumetiam Caroli filii principatu: quod etsi iure non poterat, successores tamen legi paruerunt; tametsi maiorum formula magistratuum tabulis inseritur, *vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit*: quæ verba non perpetuum imperium, sed precarium tribui significant[b]: nisi legibus vel moribus aliter caueatur: clausula tamen restat, inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia à regibus nostris olim precario data fuisse: ac rursus dandi ius Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac posteritatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretũ fuerat. At Philippus Valesius cuationes abrogauit, vt magistratuum potestas, quæ semper antea precaria fuerat, perpetua deinceps esset. Argumento sit, quod interea laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur, illud etiam celebratur, quod imperium ac potestatem nõ ni turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauisset. Ex qu intelligitur, Roberti maiores aliis legibus ac moribus consueuisse.

a XX Septõbr. 1412.

b Alex. in l. principalib. de rebus creditis.

Putant pleriq; magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorũ precario darentur; id tam falsum esse docuimus; & vt verũ sit, pernitiosũ tamen esset, quia satis vnicuiq; perspicuũ est principes ab adulatorib. & canib. aulicis fere semper obsessos, turpissimum quæstum ac mercaturã magistratuum facturos; aut imperia optimis quibusq;, qui fere semper aulicorũ hominum vitam vitiis omnib. inquinatam oderunt, identidem erepturos. Hæc autem precaria tribuendorum magistratuum ratio, tyrannidem aut dominationem, non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet (quantum quidem fieri poterit) non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet

quem subditi velut aliquē Deum cœlo delapsum adorant ac metuunt, eiusq; arbitria pro naturæ legibus habent. De rege aliter statuendum est, quem à subditis amari potius quam metui oportet: eius autem amādi ratio compendiaria futura est, si præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magistratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec nisi iudicio cōstituto eripiātur. Quib. enim iure ac legibus erepta potestas est, de principe queri non possunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, non satis perspecta Philippi Valesii ac Ludouici XI. lege; Curiæ Parisiorum iudices annuos esse putauit, plerosq; in suam sententiam pertraxit. Argumento esse poterit iusiurandum illud solemne Idib. Nouem. in singulos annos repetitū, & rescripta quæ à principe quotannis ad Curiam antea mittebantur; quibus precariam tantum curationem aut certe annuam, non perpetuam potestatem significari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minime perspexerant, in quibus intueri cuique licet Curiam Parisiorum lege Philippi Longi constitutam fuisse, eiq; perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnusue Prætor max. præesset, ac primum quidē omnium fuisse Burgundiæ Comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus ex ordine principum. Ita quoque diutissime Prætor Curiæ Parisiorum vir militaris fuit ac legatus, non, vti nūc est, legatus. argumento sit quod in albo Curiæ Parisiorum qui *Prator maximus* est; quem nos *primum præsidem* appellamus, is *miles* appellatur: cæteri *iudices* non item, qui tunc sexaginta fuere, nunc vero centum quinquaginta. Ex quo perspicuum fit Curiam Parisiorum ordinariam ac perpetuam potestatem habere, nec principū rescriptis annuis ad lites iudicādas opus habere. Tametsi Henricus II. rex Francorum, cum ab adulatoribus circumuentus in Curiam ad edicta legesque promulganda veniisset, quas curia publicari nollet; palam dixit, *Curia potestatem nullam fore nisi suo rescripto eam quotannis*

renouaret: qua re attoniti plerique hæserunt: nihil tamen rescriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum necessaria videbantur, cum Curia extra ordinem à principibus cogebatur. ordinaria vero ac perpetua potestate Curiæ tributa, ac iureiurando semel à iudicibus singulis ineunte magistratu concepto; frustra iusiurandum repetitur. Nam magistratus annui Romanorum mutabiles, quotannis iuratos esse oportuit; ineunte nouo magistratu: Senatores vero, quia perpetui erant, semel iureiurãdo adigebãtur. Idem iudicium est de sigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos & auctoritate ac nomine principali imperando prohibendoq; vtuntur: quinetiam literæ Curiarum ad principem, regia stemmata præ se ferunt: tametsi cæteri Prætores ac minores iudices priuato sigillo vtuntur, & imperant non regia sed Prætoria potestate. Quæ quidem argumenta certissima sunt, Curias maiores extra ordinem lites olim disceptasse, ac velut Senatores imperanti principi adesse consueuisse. quem quidem morem semel à Curia Parisiorum probatum, cæteræ Curiæ imitari, quam proprio sigillo vti maluerint: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuaque potestas est, ac rege mortuo imperium adhuc retinent: quod quidem si precarium esset, abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, potestates, principis arbitrio vel morte definiuntur. At Curiæ magistratusque ordinarii, rege mortuo, nec cultum mutant, nec lugubri veste vtuntur: noui tamen principis nouo rescripto imperium, vt cæteris quoq; magistratibus, confirmatur.

Neque tamen improbanda eorum principum ratio, qui precariam potestatem magistratibus tribuunt, ac voluntate arbitrioque suo imperium illis abrogant, si iusta causa subest, vt quidem Anglorum reges consueuerunt: cum etiam in optimatum ac populi statu, quibus legibus arctius quam principes obligantur, interdum populus magistratibus imperium abrogare, aut curatores rebus gerendis creare necesse habeat. hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Consuli

abdica-

abdicatum est imperium Fabii Maximi rogatione, cum bello grauissimo Respubl premeretur [a], cui gerendo minime idoneus esset. quod si adepta potestate, morbus sonticus, puta furor aut cęcitas, cui mederi non poterat, magistratuum actiones prohiberent, magistratibus imperium abrogari necesse erat. tametsi L. Torquatus ad quem populus tertium Consulatum detulerat, valetudinem oculorum excusauit: quod indignum duceret, ei fortunas ciuium ac Rempublicam committi, qui alienis oculis vti cogeretur; nihil tamen prohibebat acie ingenii omnia prospicere, optimeque ciuitati consulere. At quanta multitudo cęcorum, surdorum, mutorum, quib. nullum ingenii consilijq; lumen est; nulla rerum gerendarum vsu parta prudentia; nullæ animi vires quibus seipsos tueri possint; qui tamen ipsa Reipublicæ gubernacula capessere non dubitant?

[a] Liu. lib. 24.

Quod autē dixim⁹ in monarchia omnes potestates ordinarias paucis exceptis ppetuas esse oportere; in populari b. v. & optimatū imperijs annuas, sic temperandū erit, vt semp excipiantur aliqui magistratus q ppetua quadā stabilitate mobilium magistratuū vices sustineāt. nulla sunt imperia Venetijs, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter principem (cuius perpetua quidem est, sed valde accisa atq; truncata potestas) procuratores D. Marci, Primicerium seu Cancellarium consilij publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII. regis crudelissima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, Ducem perpetuum esse voluerunt, vt in tanta magistratuum omnium conuersione ac volubilitate, aliquid esset stabile, in quo ciuitas acquiesceret: sed quoniā eum statum Florentini turbulentissimi diu ferre non potuerunt, in grauiores seditiones ac difficultates quam antea delapsi sunt. Quod si Senatum perpetuum habuissent, qui Reipubl. curam gereret; non tot ac tantis seditionū fluctibus, ac bellorum ciuilium procellis iactata & quassa Respubl. fuisset. Quibus explicatis, quærendū illud

etiam, *an magistratus oporteat, in ciuitate bene ac prudenter moderata, concordes esse.*

An magistratuum concors animus Reipublicæ salutaris sit futurus. CAP. V.

ISTVD quidem frustra nos quærere, ac de re minime omnium obscura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magistratus in ciuitate bene prudenterq; moderata concordes esse debeant, vt communem omnium vtilitatem, & ciuium inter ipsos concordiã tueantur? Est illa profecta sapientibus probata sententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre, huius autem membra omnia inter se apta ac mirabili cõagmentatione colligata, officium ac munus à natura sibi tributum accuratissime obeunt, mutuisque præsidiis & auxiliis ad vniuersi corporis formam & salutem procurandam incredibili consensu & concordia conspirant: quæ si dissiderent inter se, nec mutuas operas sibi vicissim præstarent, & dextra manus sinistram truncaret, & pes alter alterum supplantaret, ipsique digiti oculos cõfigerent; cæteraque membra proximorum alimenta ad se attraherent; ac officia deseri, & corporis vniuersi partiumq; singularũ turpem deformationem & interitum consequi oporteret: non aliter de Republica nobis est iudicandum, cuius dignitas & salus ex mutua ciuium inter se & cum principibus beneuolentia exsistit. Id autem minime sperandum est, si magistratus ipsi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & charitatem mutuam exemplo suo alere decuit, inter se dissideant. quæ etiam factiones in ciuitate exsistere, ac partium duces occultas primum, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac postremo ciuilia bella erumpere; aut si prohibeantur, nihilominus publicas actiones magistratuum discordia impediri, ac ciuitatem conturbari necesse est. Idemq; futurum de Republica, quod de puella, quam cum riuales ac proci adamare & amplecti debuissent, in partes crudelissime distraxerunt. Quæ autem

Argumenta quib. erudiantur magistratus, ad cõcordiam mutuam inter ipsos.

item de hostibus victoria speranda, si duces exercitus mutuis armis seipsos confodiant? quæ iudicia futura, si iudices mutuis odiis contrarias sententias tueri quam æquitatem malint. Nam sæpè magistratuum ac iudicum inter se discrepantium simultates in Reipublicę ac priuatorum exitia redundarunt. Ac si quis ciuium vitam, caput, fortunasque tueri sibi proposuerit, alius odio aduersarii inflammatus, acerrime illum oppugnare ac perdere conabitur. Quod quidem Agesilaus rex Lacedæmoniorum fecisse fertur, vt Lysandri, quem oderat, & gratiam minueret [a] & auctoritatem; eius omnia iudicia, omnes sententias non tam causarum iniquitate, quã eius odio, rescindere ac iactare solebat. Cum igitur ciuiles discordias, ciuilia bella, (pestem Rerumpublicarũ) à magistratuum inter se dissidentium odiis oriri, & ab iis incrementa suscipere cuique planum sit, consequens est magistratuum concordiam ciuitatibus non modo vtilẽ, sed etiam necessariam esse. Hæc argumenta probabilia videri possunt.

[a] *Plutarch. in Lysandro.*

Magistratuum discordia vtilis.

Qui tamen subtilius ista disquirunt; ex magistratuum discordia Reipublicæ salutem exsistere iudicant. Est n. virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti cõtraria sit, nec inter se viri boni, quantũuis dissideãt, inimici esse possint: sed improborum & aduersariorum iniuriis lacessiti luxuriant atque efflorescant: nec virorum fortium virtus tam conspicua sit, quam cum sine acerbitate contendunt, suique similium ardore ac velut incẽdio quodam inflammantur, competitorumque æmulatione ad res præclaras incitantur. Cum enim Traxilas rex Iadorum Alexandro Magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsque fines populanti, regnum suum per legatos, si opib. egeret, libenter obtulisset: sin opib. abundaret, Alexandri opes se nõ recusaturũ diceret: hic Alexãder, qui nec victor poterat, nec victus acquiescere, cum armis non liceret, virtute dimicauit: *Non mihi*, inquit, *Traxilas hanc laudis palmam præripiet, vt magnificentia me & vrbanitate superare videatur: sed lu-*

dandum nobis est. Itaq; illũ ego regni alterius amplitudine ac pecuniarum vi cumulatissime augeo. Sic etiam Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum dictatorẽ, *Quas tu nobis*, inquit, *ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica melius & acrius propugnabunt.* Quod si contentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est, ac præclara ciuitatibus futura, quanto magis hominibus ignauissimis, vt ad virtutem impellãtur aut à vitiis deterreantur, necessaria debet videri? Omnium enim vtilitatum quæ maximæ ab aduersariis decerpi solet, nulla maior est quam id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur.

Quod si p̃clara est & vtilis cõtentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certãt, quanto vtilior futura contentio bonorum aduersus improbos? si v. magistratus omnes improbi erunt, nõ modo vtilis est, sed etiã necessaria luctatio: alioqui si cõcordes erunt, & publica & priuata libere ac omni metu sepositò depeculari licebit; tunc Reipubl. saluti melius succurri nõ potest, quãdo mutuis odiis & accusationib. suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palã detegant; vt nunq̃ meli⁹ cum gregibus & armentis agitur, quam si lupi se inuicem vorare consuescant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalibus iudiciis saluti plebis publicæq; securitati cõsulere scribit. Et cum Appius Consul acerrime intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinnatus illum interpellans, *Desine*, inquit, *Appi*: nam quo plures Tribuni fuerint, eo difficilius concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorum intercessione frangi ac debilitari necesse erit, cum vnius intercessione omnium actiones prohibeantur. Prudenter ille quidẽ: stetit enim Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quæ concordibus momento ruitura fuisset; ac tamdiu stetit quoad Publius Claudius, homo improbus, anno post quadringentesimo, rogationem tulit ad plebem, *ne vnius Tribuni*

intercs-

uerebio collegarum actiones impediret. Itaque Cato maior, Romanæ ſapientiæ decus, nec ſeruorum in ſua familia, nec magiſtratuum in ſua ciuitate concordiam [a] ferre poterat; ſed latenter & occulte inimicitias & odia ſeruare vt mutuis accuſationibus quaſi vulneribus, improbi caderent, boni vero laudem adipiſcerentur: nec fieri poſſe putabat vt in tam magna ſeruorum ac magiſtratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatam, vel impunitate propoſita, vel certe accuſationis metu ſublato, non diriperent. Itaque non dubitauit quinquagies accuſare, ipſe vero quadragies accuſatus eſt: vitæ crimen anteactæ ac rerum laudabiliter à ſe geſtarum cõſcientia fretus, omnium aduerſariorum facile calumnias eluſit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum & fortiſſimorum abundantiſſimam reddidit. Quid? cum Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Conſulatum emeret, ac Cæſaris furibus obſiſteret, qui Luceium amicum ad petitionem conſulatus callide ſubornarat, quo facilius [b] omnia nutu arbitrioque ſuo, concordi & conſentiente collega geſſeret? Quinetiam Cæſar [c] ipſe clariſſimus rerum Gallicarum teſtis, de moribus maiorum noſtrorum ſcribẽs: *Gallia*, inquit, *non ſolum in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibusque, ſed pene etiam in ſingulis domibus factiones ſunt; earumque factionum principes ſunt, qui ſummam auctoritatem eorum iudicio habere exiſtimantur; quorum ad arbitrium iudiciumque ſumma omnium rerum conciliorumque redeat. Idque eius rei cauſa antiquitus inſtitutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret. Suos enim quisque opprimi & circumueniri non patitur; neque aliter qui ſit, vllam inter ſuos habet auctoritatem. Hac eadem ratione eſt in ſumma totius Galliæ: namque omnes ciuitates quæ diuiſæ ſunt duas.* Hæc ille. Quibus rebus ingruit, ciuitatibus ſalutaria ſemper exſtitiſſe magiſtratuum ac principum inter ſe diſſidia, quib⁹ ſcilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accuſationibus franguntur.

[a] *Plutarch. in Catone maiore.*

[b] *Sueton.*

[c] *Lib. 6. Commen.*

Neque id solũ Romanis æque ac maiorib. nostris, verumetiã Lycurgo sapiẽtissimo legislatori vtile visum est cum ipse inter vtrumq; regem Lacedæmoniorũ discordias sereret: legatos etiã qui inimicitias exercerent, simul cõiungauit, ne Rempublicam conspirationis mutua consensione proderent. Quod v. corporis humani membra omnia contagione[a] quadam amica sibi esse, eaque sublata hominem interiturum putant, argute magis illud quidem quam vere dici videtur: cum ex repugnantibus maximeq; inter se contrariis humorib. ac partib. hominis natura tota coagmẽtata sit, & in qua repugnent calida frigidis, humida siccis: scilicet flauæ bili ac felli amarissimo dulcissima pituita; cupiditati belluarum in modum exsultandi, ratio diuina: qua partium discordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipso sublata, vterq; momento sit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare sibi, non repugnat motibus ciuitatis bene constitutæ, siue in senatu, siue in iudicijs, siue in rebus rationibusq; contrahendis, siue omnino in inuestigatione veri, cuius splendor maximus inter omnia potissimum elucet.

[a] συμπάθειαν Graci, Cicero contagionem appellat, in lib. De fato.

Ac mihi ppius res historiasq; Romanorum intuenti prudenter suos magistratus, quantum quidẽ licuit, ingeniis ac voluntatib. inter se discrepantes simul coniunxisse videntur. Cum n. prospiceret Senatus Claudium Neronem consulatum adeptum ire, fortem quidem ac strenuum imperatorem, sed animi quodam impetu magis quam prudentia in hostium exercitus irruere consuetum; senatus, quod graue bellum aduersus Hannibalem & Hasdrubalem in Italia gerendum esset, Liuium Salinatorem ad Consulatus petitionem promouit; prudentissimum inprimis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegæ furorem temperare & iam ingraueſcẽs à collega ad bellum acrius inflammari posset. Ita quidem vterque vtique eodem munere coniunctus memorabilem de Poenis victoriam fuso ac cæso Hasdrubale domum retulerunt.

qui

quæ Carthaginensibus certissimum exitium, Romanis salutem & imperatoribus gloriam peperit sempiternam. Eosdem senatus ad Censuram designauit: ac tametsi clam inprimis esset vtriusq; & vna omnium voce concelebrata virtus, sic tamen inter se diffidebant, vt in ipsa censura, in qua modestiæ mista grauitas elucere, & odia cõcepta restingui aut certe conquiescere debuissent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium Maximum & M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum coniugarunt; maximum vtrumq; imperatorem & militaris disciplinæ petitissimum; sed hic præli cum Annibale conferendi cupidissimus, ille hostẽ patientia frangere doctus; hic cominus hostem lacessere, ille impetus modo sustinere; hic acerrimus & audacissimus pugil, ille moderatissim⁹ cunctator; hic *gladius*, ille Romanorum *clypeus* est appellatus: & vtriusque virtute imperium non tantum[a] ab interitu impendenti seruatum est, sed etiam longe late propagatum. Quod si bonorum ac fortium ciuium æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatib. affert, quanto maiores futuræ sunt, si aduersus improbos inimicitiæ exarserint?

[a] *Plutarch. in Marcello.*

Atq; hęc argumenta in vtramq; partẽ, pbabilia videri possunt. Quid autẽ statuendũ sit, nõ ita facile diiudicari potest. Neque n. magistratuum modo, verumetiam Reump. statũ intueri oportet. Illud tamen de toto genere Reump. statui posse opinor, minores magistratus inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularib. imperiis, vtile esse. Et, quoniam populus non alios rum communium procuratores habet, quã magistratus ipsos, publica magistratuũ direptioni facile parebũt, nisi mutuis accusationibus coerceantur. In monarchia vero vtiles sunt interdum maiorum magistratuum contentiones, cum vnius potestate regantur, à quo facile castigari possint: modo princeps nec amẽs sit, nec insanus, nec infans, qui alienæ potestatis imperio teneatur.

At in optimatum & popularib. imperiis, summos in Republica magistratus inimicitias & odia exercere valde

de periculosum iudico, nisi publicæ fuerint, quam suæ vtilitatis cupidiores; qualis fuit controuersia Scipionis Africani maioris cum Fabio Maximo. & iunioris cum Catone maiore; Liuii Salinatoris cum Nerone, Lepidi cum Fuluio; Marci Scauri cum Catulo; Themistoclis cum Aristide: quorum egregia de virtute contentio, Reipublicæ semper fuit salutaris. Si vero imperandi nimia cupiditas & honorũ contentio inter improbos ciues & in summa potestate constitutos oboriatur; cuiusmodi fuit Marium inter & Syllam, Cæsarem & Pompeium, Augustũ & Antonium, Thucydidem & Periclem, status conuersionem aut euersionem impendere ciuitati necesse est, eoque magis in optimatum quam in popnlaribus imperiis, quod pauci optimates iura maiestatis habent, & honoribus soli semota plebe fruuntur; qua occasione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata, libertatem cum imperio inuadunt; aut partium duces opibus superiores aduersarios opprimunt; aut ad vnũ dominatum Respublica delabitur.

At in monarchia maiorũ magistratuum inter ipsos cõtentiones minũ metuendæ sunt; quia principis imperio sedari, & improborum sordes ista ratione elui facile possunt. Omni ciuitatũ generi necessaria est ad cohibendas cõtentiones quę ciuitatib. interitum allaturę videantur, sumorum magistratuum disparitas, seu potentia, seu numero: ne, qui numero pares sunt, si sententiis dissident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitiosorum hominum vim frangere & conatus perrumpere possint; idque potissimum in popularibus imperiis vtile esse iudicio. Et quidem ea res (opinor) impulit Veranos, Tugienses, Vndervualdos, Glaréses, qui maximi omniũ populares sunt, vt tribus Ammanis, non duobus summum imperium tribuerent: nam duos inter se dissidentes tertius facile conciliare potest: ac minus opportuna seditioni ciuitas est, quam si duob. summum imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Solodurios, Friburgenses, Basilienses, Schafusios, Tigurinos, etiam

ilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Suitenses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero; vt olim Athenienses nouem Prætores, quos ipsi *Archontas* appellabant; vt pauciores cæteris assentirent, aut numero vincerentur. Quod à duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac vicissim imperent, vt Suffetes Carthaginensium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se, aut alteri se adiungere posset: qui magistratuum impar numerus, in populari & optimatum statu magis est quam in monarchia necessarius; & in hoc statu maiorum magistratũ controuersię minus metuendæ. Et quemadmodum Deus opt. max vniuersitatis ac naturæ parens, mundum hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex syderum ac elementorum discrepantibus naturis, tũ etiam ex animantium stirpiumq; contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis) ex dissidentium inter se magistratuum dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur: & vt in fidibus & cantu ipso, quem absurdum & eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimilimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtraq; artificiose confusis ac temperatis, discordia quædam concors efficitur & congruens; ita quoq; ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis, tum etiam mediis ordinibus interiectis, atq; adeo ex ipsa magistratuũ inter ipsos discordia, salus omnium concors extitit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cum Cæsar Bellouacis acerrimum bellum inferens, Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atq; hi spectante Cæsare summa laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quam hostibus dissensum, nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cum sæpissime, tum vero Ludouico XII. rege

Fran-

Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papienſis, qui Pontificis maximi exercitum ducebãt, contentiones acerrimæ victoriam regi faciliorem peperterint, quem in ſtatum Romani delapſi videbantur contione inter Fabium Max. & Minucium Romanorũ duces oborta, quæ Annibali victoriam, Romanis exitium attuliſſet, niſi Fabius pro ſalute publica inimicitias depoſuiſſet, ac collegium vna cum exercitu Romano ab interitu ſua virtute liberaſſet.

Pernitioſæ ſunt igitur in imperio populari maiorum magiſtratuũ contentiones, ſi prius ſuis cupiditatib. qui Reipub. ſeruire malint. Itaq; Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Cenſoribus, acres illas inimicitias quas antea ſæpe exercuerant, Senatus frequens, vt ſalutis publicæ cauſa deponerẽt, perſuaſit. id q̃ à Senatu ſæpe factũ legimus, cũ Tribunorum plebis furor in Conſulatem libidinẽ exarſiſſet, q̃ ciuitati detrimentum allatura videretur. Sed quæ pericula imperio populari à maiorum magiſtratuum grauiſſimis contentionibus, eadẽ atq; haud ſcio an interdum maiora, ab arctiſſima illorum amicitia impẽdẽt, niſi publica cõmoda priuatis anteponãt. Quamobrem cum Cæſar, Craſſus, & Pompeius ſummam ſocietatis fidem & amicitiam affinitatibus & conuiuiis cõfirmarent, totamq; ciuitatem ad ſe pertraherent, Cato Vticenſis, qui velut è ſpecula futuros caſus ac tẽpeſtates proſpiciebat, palam dixit Rempubl. lenociniis principũ proditã eſſe ac proſtitutã. Duobus tamen propoſitis periculis grauiora ſunt, quæ ab acerrimis contentionibus, quam q̃ ab amicitia arctiſſima principum impendent. magnis opibus ac potentia præſtant: quia concordia paucorum, qui plus cæteris poſſunt, etiamſi priuatis cupiditatibus & commodis omnino inſeruiat, minus eſt Reipub. nocitura quam diſcordia: ac præſtabilius eſt paucos ſimul imperium ſeruare quam perdere: quod futurum eſt, ſi graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia perrumpant. Hoc quidem cum ſignificaret Liuius de Caluinio Campanõ, *Hominem*, inquit, *improbum ſed non ad*

tran-

rum perditum: qui mallet incolumi quam euersa patria domari. At M. Tullius tametsi tricipitium illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeii valde metuẽdum esse diceret, nihilominus tamẽ Crassio cũ legionib. Romanorũ in Chaldæa occiso, & Iulia Põpeii celeri morte præuenta exclamauit[a]. *Vinam, Cn. Pompeii, amicitiã cũ Cæsare nunquã coiisses, aut nunquã diremisses.* quoniã illorum amicitia creuerant Cæsaris opes liberis ciuib. ac Reipubl. populari metuendæ amicitia vero, quam Iulia Pompeio collocata vtcunque tueri potuisset, Crassi cæde dirempta, ad Pompeiũ & Cæsarẽ summa rerum delapsa est; quorũ alter cum pati ferre, alter maiorem non posset, armis ciuilibus dimicandum necesse habuerunt, vter vtri imperaret. [a] Philip. 2.

Quod v. maiores nostri factiones principum ciuitatibus vtiles esse putabant, vt quidem Cæsar scribit, vix est vt mihi persuaderi possit, cum ipsius Cæsaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitium illis attulerint; aliis quidem Germanorum, aliis Romanorum opes adiuuantibus: quoniam aut vtriusq; aut certe victorib. seruiendum erat. Nec verum est principum in Anglia cædes mutuas tenuibus salutares esse, vt Cominius scribit: quinetiam cum Angliam legationis causa profectus essem, ab incolis didici, nihil eos nisi principum factiones ac ciuiles discordias metuere: quas vt commodius dirimere & frangere possint, sæpissime conuentus omnium ordinum habere consueuerunt. Atque hæc quidem de magistratuum erga principem obseruantia, tum de officio erga se mutuis, & aduersus priuatos: nunc ordo postulat, qualem se princeps erga subditos gerere, iudicem ne agere, & colloquia cũ illis habere debeat necne, qua ratione fieri poterit, disseramus.

An maiestati principis iudicem agere, & cum subditis colloquia serere conueniat. Cap. VI.

Noua sane quæstio nõnullis, minimeq; dubia videri possit, cũ veterib. omnib. tũ philosophis tũ historiis ipse se cõueniat, *iustitiæ fruenda causa reges esse creatos,*

vt

vt quidem Herodotus de Medis, Tullius de Romani scribit. Quinetiam veterum Græcorum reges non alio quam *iudicum* nomine fuisse appellatos, testis est Æacus vnde genus Æacidarum; testis Minos, testis Rhadamanthus Græcorum reges; qui, quod æquitate summa ius dicerent, ab Ioue sempiternũ iudicandi ac imperandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Homerus aliter fere Græcorum reges appellat quam ποιμένας λαῶν. quæ vox non iudicia modo verumetiam populi procurationem, eiusque tuendi solicitudinem significat. Qui vero post Æacidarum gentem apud Athenienses quasi *proreges* fuerunt, δικασταὶ seu *iudices* appellabantur. Ac tamen Hebræorum Imperatores belli gerendi causa sæpe Deus excitaret, nihilominus tamẽ, שופטים id est, *iudices* dicebantur. Quinetiam cum Samuel consenuisset, atque in grauescceret ætas iam sua, populus regem sibi postulauit hac lege & conditione, vt aliorum regum morib. ac institutis populo ius diceret. Id autem principis aduersus subditos obligatio postulat; quæ quidem obligatio mutua est & vtrinque contracta, vt non magis principi parere subditi debeant, quam princeps subditis ius dicere. Neq; enim satis est à magistratu iubente principe id fieri; cum subditi fidẽ principi & obsequium præstare iussi procuratorum ministerio vti non possint.

Ac multo magis necessarium videtur, principem per seipsum ius dicere, quam subditos procuratorio nomine fidem principiare: quia subditi obsequium ac fidem in dubium minime reuocatur: sed is quem princeps ius dicere iussit, vel sordibus, vel gratia, vel odio ad iniquum iudicandum adduci potest: quod in principem minime conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere tenetur: & qui opponere illud non possit, se suorum iudicum religionem ac fidem secutum. Quid autem maius aut efficacius ad mutuam principis ac suorum coniunctionem & concordiam; quam subditos à principe iudicari & singulorum res rationesque cum principis actionibus communicari & comparari; qua communitate sublata, vel

eluti quodam ſubditorum cum principe cõmuni vinculo hinc inde ſeceditur; & ea, quæ vtriſq; cõmunis eſſe debet, caritas & amicitia, paulatim refrigeſcit. Putant. n. ſubditi contumeliam ſibi à principe inferri, cum ius dicere dedignatur; & quidem æquiore animo ſententiam principis iniquam pleriq; ferunt quam repulſam; eoq; libentius quo contumelia grauior eſt, quam iniuria. Sin princeps ipſe rogationem acceperit, legerit, diſceptauerit, etiamſi minus quam oportuit, quam decuit, conſequantur, ſibi tamen ſatisfieri putant.

At quanti ſunt illa, non modo principem pro tribunali ſedentem intueri, audire, ſed etiam ab eo videri, audiri, cauſam agere. Hæc certe incredibilẽ lætitiam ſubditis omnib. allatura nemini dubium eſt. Ac ſi princeps vlla virtute clarus ſit mirabilem etiam ſui amorẽ in omnium animis excitabit. Iam vero magiſtratuum imperia ac iudicia ipſe ſua auctoritate iudicando efficiet multo clariora. Et cum magiſtratus iniq; ſæpe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legibus iniquis coacti iudicent, aut principis interpretatione ac reſcripto ad iudicandum egeant, ſæpe fit vt cum mortalis ſit hominum natura, lites tamẽ inmortales ſint, quas ſi princeps ipſe iuriſcõſultũ ope diſceptaret, cum legib. ſolutus ſit, non argutias legũ ac formularũ momenta, ſed æquitatem cõſectaretur, ac breui lites omnes à ſtirpe reſecaret. Item tot appellationes, ſupplicationes, euocationes, ac iudicia iudicium varietate cumulata, & eadẽ de re tot ac tam multiplici non oporteret: ſiquidem à principe prouocari non poſſet. Illa vero magiſtratuum ac iudicum tanta ſtipendia, quæq; ob rem litemve dicendam pecuniæ tam multæ à ſingulis & vniuerſis minime extorquerentur, nec ſordibus vel gratia tot erepta dicam an empta iudicia videremus, quanquam venalia iudicia, venales ſententiæ ſub haſta ſæpe proponuntur, ſed ſoluto pretio non merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Eſt etiam in pleriſq; iudicibus tãta ſegne vecordia, tanta inſcitia: vt pleriq; vi & armis, quã

apud eiusmodi iudices iure agere malint, quos princ
ipse, si ius diceret, nutu solo ab iniuria ad mutuam co
cordiam reuocaret. Sed vt nullâ maior vtilitas ad Re
publicâ pertinentura sit, quam quod princeps iudica
consuetudine iuris ac iustitiæ vim in animo penitus
pressam habeat, quid ab immortali Deo maius ac mel
tum principi tum ciuibus optandum, quam vt acur
sime & assidue ius dicere consueſcat? Aliarum quidē
tium ac disciplinarum scientia princeps carere facile
test, iudicandi scientia non potest, quæ ipsa regalis es
regum maxime propria: cum arte imperatoria, quæ
militarem continet, aduersus hostes tantum vti, leg
ma vero scientia nec domi nec militiæ vacare possit.

Sed ne argumentis omnia differantur, exempli
pientissimorum & quam maxime illustrium princi
vti libet. Quis autem Salomoni sapientia in toto
talium genere comparandus est? At non ante rex in
tus erat, quam ab immortali Deo id vnum precatu
vt quantum sapientiæ ad populi iura iudiciaque di
ptanda satis esset, tantum sibi tribueretur. Quæ voc
etsi somnianti Salomoni exciderant, quasi à vigili
cta fuissent, tam grata Deo fuerunt, vt in eum omn
pientiæ ac scientiæ thesauros abundantissime & cu
genti mortalium omnium admiratione effudisse
atur: vt omnes intelligerent Deum non modo sapi
am illi afflauisse, sed etiam iudicādi munus regib
à Deo tributum fuisse. Quis item Augusto rerum
marum vsu ac prudentia comparandus? assidue
ius dixisse fertur, ac ne morbum quidem excusa
tum, quominus in lectica ius diceret. Quanqua
populi Romani ac temporum, non Augusti propri
est; cui, si aliter faceret, imperare nō licuisset: vt qu
anus illa ad Adrianum Augustum rogationem in
tempus reiicientem, quia sibi non tantum otii
ceret, *Noli igitur*, [a], inquit illa, *imperare*: qua oc
permotus Imperator constitit, vt roganti ius dic
tantus princeps, & cuius imperium iisdem finib

[a] *Spartianus.*

bus Solis cursus terminabatur, satis officio fecit, cur ii qui particulas eius imperii adepti sunt, ius rogant ib. dicere recusabunt? cur non potius omni studio, labore, industria in id vnum incumbent, cum *nulla sit laudabilior philosophiæ pars*, inquit Plinius,[a] *quam agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi docuerunt, in vsu habere*? Quod si legitima scientia iurisque dicendi munus principibus tot actantas vtilitates parit, quanto vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere, iura maiestatis eorumque cognitionem exuere, non nisi cum imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti; qui, quæ sua sunt & quam maxime propria, nunquam nisi alienis oculis intuentur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiusque peregrina lingua loquuntur. superius quidem docuimus, non modo peregrinarū gentium sed maiorum etiam nostrorum exemplis, ignaviam regum, qui omnia domesticis crederēt, sibi posteritique suis exitium attulisse.

[a] Lib. 2. epist.

Hæc argumēta speciosa quidē videntur iis, qui arcana imperii & abditam tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi vero propius intuenti, non modo necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus, principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus, tales fore principes, quales Scylurindorū reges opinione sibi finxerat, id est, tanto subditis præstantiores, quanto Dii mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quam in clarissima populi luce positum principē per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est n. virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientum cœtu delectetur, & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad

Cur princeps ius dicere nō debeat.

intuendum, & ad imitandum proponat, nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata, in principe flagitia indicantur: nec magis latere possunt, quam in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur.

Est autem subditis omnibus quasi lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta, gestus, mores accuratissime imitetur; atq; in id vnũ intentos habeant oculos, studia, mentes, vt eius singula vitia, virtutes, omnes denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant; vt rectissime Plinius vitam principis *censuram* appellauerit, eamque perpetuam, ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina primum ab ipso Sapientiæ magistro, deinde à Platone, Cicerone, Liuio, Cassiodoro repetita: *qualis* scilicet *fuerit ciuitatis princeps, talem quoque populum futurum.* Marlius etiam Theodoricus rex Gothorum apud Cassiodorum, cum ad Senatum populumque Romanum scriberet; *Facilius est*, inquit, *errare naturam, quam dissimilem sui princeps possit Rempublicam formare.* Quid exempla in re tam perspicua opus est? domesticum illud tam de multis. Franciscus maior rex Francorum, & Maximiliani Africæ ac Hispaniarum Imperator, alio quidem vtempore ac loco, bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est; repente principes, patritii, nobiles, sacerdotes, milites, opifices, omnis denique ætas, omnis sexus tantis studiis omniũ artiũ ac disciplinarum scientiam prosecuti sunt, vt nullis vnquã seculis, nullis vllis regionib: tanta doctorũ hominum seges quam sub principib. exstitisse videatur. ¶ Cum igitur tãtum valeat principis imago, ad conformandos, & in vtramq; partem mutandos suorũ mores; summopere cauendum est, ne principem nisi optime à disciplina, vberius etiam à natura informatum, populo spectandum exhibeamus: nam si vitiosus erit, suorum oculis quasi pestem populare

modis omnibus subducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitiosum oportet à publicis actionibus, à foro, à Senatu, à iudiciis abstinere: cum nemo tam sit deprauatus, vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia dissimulare possit; quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri sunt ciues; vt hæc quidem declinare, illas amplecti facile possint. Ego vero vitia potius imitaturos quam virtutes existimo: eoque facilius quo citius ad vitia quam ad virtutes gliscit hominum natura; & cum vnus sit ad virtutem rectissimus aditus, innumerabiles vltro citroque sinuosi anfractus, quis dubitet quin praua potius quam recta sequamur? Fuerunt in Alexandro Magno rarissimæ virtutes, sed rerum à se gestarum gloriam ac decus turpissima ebrietatis consuetudo fedauit: quum etiam talenti præmium proposuisset ei qui pocula vini ampliora siccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effusis visceribus propemodum spectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modo Græci, sed turpiter cæteri quoque principes imitari studuerunt. Mithridates vero, etiam iis qui auidius vorarent ac biberent, præmia proposuit, & in vtroque genere victoriam (si vincere, ab intemperantia vinci) fœdissimam est adeptus.

Virtutes vero simulare, aut vitia dissimulare, cum omnibus, tum vero principibus difficilimum semper visum est: quia cupiditatibus imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minime omnium didicerunt: quæ qui nesciat, malus est simulationis magister futurus. Dionysius iunior Platonem Syracusas acciri iusserat, hominis virtutibus ac fama illectus excitatus: vt primum viri verba, voces, sapientiam gustauit, momento histriones, ebrietates, lenocinia, meretrices sese à principis conspectu subduxerunt: sed quia vultum mutarat, non mentem, & libidinum illecebras, non ipsas libidines exegerat, diu vitia dissimulare non potuit; nec Platonem diu ferre, qui non prius aduenerat, quam princeps ad consueta flagitia, non

quidem omissa, sed paululum intermissa rediit. Tantum valent principis ad immutandos subditorum animos illecebræ, multo facilius tamen ad vitia quam ad virtutes.

Sed domestica libentius quã externa memini. Fracis[a] maior rex, accepto vulnere, capillos, quo facilius curaretur, tõderi iusserat: repente domestici omnes, principes, nobilitas, magistratus, opifices; omnes denique ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac si quis maiorum vestigiis insisteret, aut tõderi turpe duceret, cũ omnium risu excipiebatur; cum tamẽ regum insigne ab huius imperii primordiis semper antea fuisset, nec nisi patriciis ac nobilitati capillitium nutrire fas erat: cæteri seruili habitu tonderi tamdiu coacti sunt, quoad Petrus Lõbardus Parisiorum Pontifex obtinuit, pro ea quæ tunc erat Pontificum in reges auctoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis assentatores, non modo animi, sed etiam corporis & naturæ vitia modis omnib. affingere conantur; & vt procul ridentem aspexerint, ridens si claudus est, claudicant ipsi. Alexander Magnus & Alphonsus rex Aragonum colla contorquebant; hic quidã à natura, ille v. à consuetudine deprauatus[a]: aulici cane vtriusq; vitium modis omnib. studebant imitari. Quid igitur ciuitati pernitiosius quam principum vitiis subditos imbuere velle? illud etiam exitiosius, quod principis peccata leuissima (quanquam leue nihil in eo genere videri potest): amplificare student aulici, vt quocunque proficiscantur, populi mores deprauari sit necesse: vitiatarum & eruearum examina populatis frondibus & frugib. etiam in posterum semina relinquunt, quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant.

[a] Plutarch. in Pyrrho.

Demus tamen, vitiosum non esse principem (rarum mortalibus ac Dei concessu tributum donum, quum vix singulis ætatibus singuli principes tolerabiles reperiantur) & summæ virtutis esse, vitiis item vacare; tamen maximum interuallum sit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti sunt, & qui à vitiis deseruntur: vix tamen fieri potest vt non aliquid excidat principi, quod spectantib.

dantibus risum mouere possit. At multum de principis eius dignitate detrahitur, qui aut ineptus sit, aut esse videatur. Demus igitur illud quoque, nec vitiosum nec ineptum esse, ac ne videri quidem, sed præclaris virtutibus informatum: ipsa tamen subditorum cum principe consuetudo, maiestatem plurimum minuit, & eius contemtum parit: contemtum v. sequitur contumacia, & à principe defectio. Quod si princeps se populo terribilẽ ac metuendum ostentarit, vt maiestatem suam tueatur, metum quidem fortasse suis incusserit, sed tantumdem de amore sui detrahat oportet: amor autem suorum multo magis ad Reipublicæ salutem quam metus, necessarius est; eoque magis, quo qui amat, violare metuit quem amat: qui v. metuunt nec amant, hoc vnũ student, vt quem metuũt oderint; & oblata occasione, si possint, occidant.

Ac mihi quidẽ alti[9] cogitanti, videtur Deus opt. max. viam compendiariam principes humanos docuisse, q̃ si sequantur, & amari possint, & metui: quia sese mortalib. non nisi latenter & quidem dormientibus, nec nisi paucissimis quibusdam summæ sanctitatis ac integritatis visis insinuat[a]. Cum vero decalogum sua voce promulgauit, fulgura, tonitrua, flammas, ac turbarum mirabiles fluitus & clangores tanta vi excitauit, ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent; cum illam rerum faciem nec contueri possent, & à Deo precarentur ne deinceps vocem eius, quã iam non poterant, audire cogerentur, sed per Moysen, quæ vellet iuberentur. Deum igitur qui non nisi mente conspiciendum se præbet, suas leges resonantem sese audiuit vna omnium selectissima gens: cum tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momentis mortales omnes, imo vero omne animantium genus summa caritate ac bonitate sempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantissime augeat. Principem igitur in Reipublicæ administratione, illam quam Deus in mundi procuratione adhibet sapientiam

[a] Numer. 12.

imitantem, à subditorum & à populi conspectu se quantum licebit subducere; nec se nisi cum maiestate summa contuendum præbere: sua consilia & arcana cum paucissimis summæ sapientiæ ac integritatis hominib⁹, quorum delectum singularem in primis habebit, communicare. & eos suarum legum interpretes adhibere; subditos denique summa benignitate & caritate fouere, & ab omnibus hostibus summa prudentia ac potentia tueri oportet. Extat liber De mundo ad Alexandrum Magnum, in quo quidem Deus vniuersitatis moderator, cum rege Persarum potentissimo comparatur, qui in arce superba triplici muro ac fortissimis propugnaculis munitissima, omnibusque deliciarum generibus abundantissima, domicilium habet: ac tãetli mortalium nemini visendus esset, præterquam paucissimis quibusdã amicis; nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Hellesponti finibus quæcunque in imperio gererentur, breui temporis interuallo dispositis vndique flammarum per speculas indicibus & exploratoribus, intelligeret ac sentiret. At nulli principes tam magnum imperium tamdiu tenuerunt; nulla vsquam subditorum erga principem obedientia maior, nec iustiora vllius principis erga suum imperia exstiterunt.

Iam v. principes illi q libidini seruire didicerunt, à luce & conspectu multitudinis se ipsos in latebras subducere cõsueuerunt, vt liberi⁹ omnib. voluptatum generib. expleantur: vt qdẽ Tyberius optimus simulationis artifex, insulã desertissimã ad fruendas voluptates conquisiens, turpiter ille quidẽ, minus tamen imprudenter, q̃ qui impurissimarum libidinũ odore teterrimo loca publica & ac priuata cõspurcant: qui cum plus exemplo quam scelere ipso peccant, tum etiam in vniuscuiusque mentibus & animis sui contemptum ingenerant. At princeps quomodo sapit, quoties sese populo conspiciendum præbet (quod quam rarissime faciet) seipsum ita comparabit, vt ore toto ac vultu maiestatem mista modestiæ grauitate spirare videatur, ac potissimum in sermone,

in quo

in quo dignitatem & pondus sententiarum ineſſe oportet, ac dicendi genere vtetur, quod ſit vtcunque à populari remotum: quę ſi paulo difficiliora principi videbuntur, præſtabilius erit vel pauciſſime loqui, vel omnino conticeſcere: cum ſciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus quam aliqua certa ratione commoueri. ac ſi verum eſt quod Sapientię magiſter ſcribit, *Stultum, quamdiu vocem continent, ſapientiſſimos iudicari*, quantũ principi publicam orationem habituro enitendum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique actione, cum dignitate maieſtatem tueatur? nam hæc ſingula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi conſueuerunt. In quo Tyberius ne quid peccaret, nouum morem inuexit, vt ſcriptis conueniretur ac reſponderet. *Moris erat*, inquit Tranquillus, *eo tempore principem etiam præſentem ſcripto adiri*[a]. Ab iis vero qui ſæpius ſermonem habent in concione, apud Senatum, coram populo, multa peccari neceſſe eſt, quæ principis contemtum allatura ſint, aut exiſtimationem violatura; vt non immerito Græcus neſcio quis diceret; *Principem non aliter publice, quam in tragœdia, modo ſapit, verba facturum.*

[a] Tranquil. in Tyberio.

Intelligo quæ quiſque dicturus ſit, nec meam ſententiam omnibus probabilem videri: ſcilicet principem ab oculis ciuium ſubducere, ſermones non niſi cum amiciſſimis ſerere; multis multa iure rogantib. nihil reſpõdere; ac ne loquentes quidem ſubditos audire velle: abſurda illa quidem ac principe minime digna videri. Ego vero principem ſuorum ciuium conſpectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: nec enim de rege Borneo noſtra ætate proditum eſt, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem; videtur enim nemine: ſed domeſticus aliquis ex abditis locis arundineo ori admota ſolet adeuntes conuenire; ne frequens ſit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus ſit in ſuorũ, niſi proximorum & familiarium colloquiis; iocis, dicteriis, luſu, exercitatione publica voluptate

quærat: his enim rebus principis maiestas, quam modis omnibus illæsam esse oportet, & existimatio valde minuitur atque eleuatur; eoque magis quo maior erit & augustior princeps. Neque enim in eo genere Turcarum aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hispaniarum principem cum regulis æquare oportet; nec ridiculi videantur, si ne aspici quidem à subditis se patiantur; vt illi, quos non nisi demissis in terram oculis alloqui fas est, & à quibus non nisi aduerso vultu & corpore discedatur. Quanquam ad interioris Africæ reges nemo nisi adorans, & puluere antea conspersus, verba facit[a]. Quod si quis putat, Orientis & Austri reges his moribus ac institutis vti oportere, quod seruilis & abiecta sit subditorum natura. Aquilonis vero populus ingenuam quandam animi vim ac præstantiam habere, quæ seruitutem huiusmodi ferre non possit: istud quidē suo loco, & quæ regionis cuiusq; natura sit, disseretur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moschouiæ, qui ad Aquilonem positi sunt, Gallorum & Italorum principibus augustiores, ac multo accuratius quam nostros maiestatem tueri suam.

[a] *Leo Afer.*

Periculum, ne princeps qui omnia alteri cōmittit, imperio euacuatur.

Occurritur etiam à plerisque, principes qui suorum ope ac solicitudine publica omnia gerunt, ab aliis interdum regno spoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant; quorum tamen alter inops à mente, alter omni voluptatum genere diffluens, ad seruitutem quam ad imperium aptior erat. sed absurdum est, vnius aut alterius principis exemplo præceps concludere velle. nunquam certe Gallorum populi magis obsequentes fuere, aut regum maiestas augustior, quam primis illis regibus, qui non nisi Calendis Maii sese populo conspiciendos proponebant; omnia Præfecti Prætorii, quem *Palatii magistrum* appellabant, imperio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facile occurri potest, si ad præfecturam Prætorianam duos tresve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis fecisse videmus; ita fiet vt potentia singulorum deminuta,

uta, regia maiestas augustior sit ac tutior futura. Nam cum Tiberius Seianum, Commodus Perennum, Theodosius II. Eutropium, Iustinianus Bellissarium, Xerxes Artabanũ, Childericus Pipinum haberẽt, & summam rerũ & corporis sui custodiã solis tribuerent, in ea q̃ dixi pericula inciderunt. Quod autem ad iurisdictionem attinet, multo melius magistratuum quam principis officio exerceri posse non dubito. Quis est enim qui nescit, tam multa in boni iudicis officio posita esse, vt peritissimos etiam ac diligentissimos fugiant? plura certe principem ante prætervlabi necesse est quam percepta sint. At in eo sæpe quod aures prætervectum est, status causæ versatur.

Ac si quis principẽ dixerit iuris ac iustitiæ peritissimos viros habiturum, quales Augustus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuisse feruntur; id quidem non ita difficilime Romanis principib. sic educatis videbat, sed aliis morib. ac institutis nunc viuitur. Quis autem nõ videt tam multas vbiq; litium dilationes, tot subterfugia reorũ, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorũ rogationes & clamores, nõ modo principem non latuturum, sed ne magistratus quidẽ sine incredibili molestia, q̃ deuoranda illis est, ferre posse? at ne res quidem omniũ in ciuitate maximas maximeque ponderis ac momenti princeps capere potest; quo igitur modo tot rebus litibusque iudicandis sufficeret? si munus illud suscipiat, nec tamen recte atque ordine exsequatur, pro iure iniuriam illaturus est. In quo certe Demetrius, is qui Obsessor est appellatus, Macedoniæ rex, cum iudicandi munere vellet videretur, ac rogationes quamplurimas à singulis accepisset, oblata occasione omnes ex intimo sinu in flumen contumeliosissime effudit [a]; cuius facti insolentia & indignitate Macedones sic exarserunt, vt non multo post exercitus illum deseruerit; deinde totius populi, conspirantibus omnium animis facta defectio est, regnandi potestate ad Pyrrhum delata. Si principem iudices ac iudicia daturum putes, vt

[a] Plutarch. in Demetrio.

sic

lite constituta, deinde plane percepta & cognita, sententiam ferat; erit tamen in iudicum arbitrio qualis sententia feratur, nisi princeps ipse facti quæstionem, testimonia, tabulas, leges, mores, & cætera quæ ad lites instruendas pertinēt, exquirere volet: sed quis non potius litium ac iurgiorum requiem optet? quibus autem principibus tantum ab re sua otii est, vt etiamsi maxime velint, ea tractare possint?

Demus tamen, vniuersi populi iudicia principem nō modo velle, sed etiam posse disceptare: nego principis maiestati conuenire, lites ac iudicia ordinaria pertractare; qui præterquam quod pleraque rescripta, decreta, iudicia in Prętorio, principum vel gratia vel pecuniis regio nomine erepta videm⁹; illud iniquum est, subditos à necessariis negotiis rebusque domesticis auelli, vt principi huc illuc vagantem consequantur: ac multo commodius videretur liti cedere, quam cum tanto detrimento litigare. Cum autem nulla sit principe cognitio dignior, quam quæ est de capite, de fama, de fortunis omnibus, quis accusator reos apud principem agere, quis peragere velit? quis audeat? quis possit in tanto fortunarum ac vitæ discrimine si reus euaserit? Etenim cum principes vi vnquam reos damnare consueuerint, & damnatos sepe restituant, non modo nulla peccatorum vltio, sed summa improborum impunitas ista ratione in Republica requeretur: quò nullum certius est citò perituræ ciuitatis argumētum. Cui calamitati cum variis legib. occurrere soleat, tum v. nusquam commodius quā lege Conani Sectorum regis: indictum illud appellant, Mediolanēsium morib. vsitatissimum; quo quidem sanxit arcam pertusam in maximo cuiusq; vrbis templo constitui, in quam cuique latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus scelus admissum, locus, tempus, testimonia, rei denique & consciorum ppetrati criminis nomina perscripta sint. magistratus stato die vrnas aperiunt, q̄stionem habent, reo damnato, bonorum dimidia pars delatori cedit. Quæ ratio vindicandorum criminum perfacilis est apud om-

dinarios magistratus ac iudices, quæ nec à principe expediri potest, ac ne commode quidem explicari. Quamobrē Tyberius ineunte imperio palā dixit in Senatu, & magistratibus sæpe rescripsit [a], *se magistratuū iurisdictionē nec mutare, nec ad se pertrahere velle: maius esse quod à principe quam quod maiestate petatur.* [a Tacitus.]

Neq; vero mirum cuiquam debet videri, cur iudicādi munus antiquorum regum proprium, nunc vero magistratuum sit: quia cum nullis adhuc legibus populi terentur, sed regia manus ac voluntas pro lege haberetur [b], necesse erat causas ciuium à principibus iudicari: promulgatis vero iudiciorum publicorum ac priuatorū legibus, & quæ quibus peccatis supplicia, quæ merentibus præmia dari oportet, necessitas illa sublata est, & à principibus ad iudices delata. [b De orig. iuris.]

Sed hic occurri potest, principem nō modo rerum omnium magnarum scientia eruditum, sed etiam omnib. præclaris virtutibus subornatum: eius etiam imperium tam angustis finibus terminari posse, vt vel vnius oppidi regionib. sine cuiusquam inuidia concludatur: eum vero iucundissimos pacis ac suauissimæ tranquillitatis percipere fructus; quis regnū illud ac regem quoque ipsum in summa felicitate non putet constitutū, si princeps iudicandi munere per se ipse fungatur? Ego vero, si quid sentiam exquiris, ne illi quidem principi tam beato, nec tantis tā fortunatis vtile puto principem iudicare: non quia sui principis maiestatem subditi tāto cultu & amore prosequuntur, vt nec satis libere ausint lites interdum odiosas aut non sine aduersariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur: sed quia nihil tam principis proprium est quam clementia, regis quam misericordia: maiestatis quam lenitas. Et cum tanta esset in Tito Imperatore morum facilitas vt vtillum *humanigeneris delicias* appellarent, ad iudicandi munus difficilime accessit: ac ne quemquam capitis damnare cogeretur [c], Pontificis max. munus libentissime complexus est: cum tamen Imperatores cæteri, qui etiam [c Tranquill. in Tito.]

Pon-

Pontifices erant, à iudiciis capitalibus minime omnium abstinerent, nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quam cõmiseratio; nec iudicis officio quicquã magis repugnat quam misericordia: cum diuinis æq; ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri, phibeatur. Id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt abesse diuelli non possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi, & integerrimi iudicis.

Ac si quidem principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit, qui supplicia legib. decreta non effugiat, si principem habiturus est qui lacrymis, & precibus, qui calibus humanis commoueatur. Etenim Augustus prudentia nemini secundus, parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur, *Certe patrem me occidisti.* quibus verbis non modo reum erudiebat, qui principi, eidemq; iudici responsurus esset, verumetiam parricidii veniam humanissime largiebatur. Quinetiam Neronem ferunt, cùm iudicio capitali subscribere rogaretur, *Vtinam*, inquit, *literas nescirem.* At M. Tullius cum Ligarium, quem Cæsar damnare proposuerat, defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracundia placari, vrgere cœpit: *Causas, Cæsar, egi multas; & quidem tecum, cum te tenuit ratio honorum tuorum; certe nunquam hoc modo: Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit: si vnquam posthac ad parentem sic agi solet: ad Iudices, Non fecit, non cogitauit; falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de falso Ligario iudicem esse*, &c. Quibus illecebris ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non prius orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura consequeretur quam sperarat. Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus[a], quique fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarii omnium maximè eloquentia fractus ignouit ei, quem capitaliter oderat. Quis princeps aliquãto leuior, qui deserti hominis fidem orationem, aut mulierculorum gemitus ac suspiria, vo-

a In Brut.

voces & lacrymas puerorum sustinere possit? Rex Agesilaus rerum gestarū gloria & gratia florens, importunis amici precibus coactus, ad iudices literas dedit, quib. petiit vt reus, si falso accusaretur, causa bonitate vinceret; si iure convictus esset, vt tamen in Agesilai gratiam absolueretur; & quibuscunq, modis supplicio eriperetur. O quam multi pœnas legum effugerent, si iudices principum literis, non modo occultis, sed etiam patentib. rescriptis obsequerentur! quid principē facturum putas si iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maiestati.

Ac si quidē procliue est, in eo genere principem labi ac decipi, quanto procliuius populo iudice, qui sceleratissimos quosq; pœnis eripere, optimum quēq; damnare consueuit; vt quidem Athenienses ac Roman. sæpius fecisse videmus. Nam cum Seruius Galba summus Orator maiestatis accusatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad misericordiā accōmodata, filiolos amplexus populo commendauit, ac lacrymis effusis facile pœnas euasit. Itaque Cato maior, qui reum peregerat, dixisse fertur, Galbā, nisi pueris & lacrymis abuteretur, a *Valer. lib. 2.* vapulaturum fuisse [a]. At viri fortes & rerū præclare gestarum conscientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, si vel mendax Orator, vel calumniator improbus accusaret, iniquissime damnabantur. Principem vero nō Oratores, sed assentatores, non aperte, sed interdum variis fraudibus circumueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magistratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium à Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorserat, vt se iudice nobiles causam agerent, quoties de capite aut fama quæreretur [b], ex quo flagitiorū omnium impunitas secuta est, ac si quando rex accusatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, nunquam tamen vllius sceleris causa quisquā capitali supplicio, sed omnino tantum carceris pœna tenetur. ¶ Demus, principē non facile misericordia cōmoueri; verendum tamen, vt in iudiciis crudeliter se gerat. Nam cum mediocritatem tueri cuiq; difficile est, tum vero principib. difficillimum.

b *Anno 1573. in Conuentu Varsa.*

Si

Si princeps optimus sit, ac virtutes amplectatur, scelera-
tos capitaliter oderit: cum sapientissimus quisq; aduer-
sus improbos indignatione vltra modum commoueā-
tur. Quid exēplis opus? pleni sunt libri, plena antiqui-
tatis memoria. Cum Augustus incredibili prudētia Ro-
manum imperium moderaretur; frequenter iudicabat,
ac damnatorum pœnas initio grauiter ac modeste, atq;
[a] *In lib. De ira.* interdum acerbius ferebat, vt Seneca scribit [a], quam qui
plectebātur: quia tamen in iudiciis adeo frequens erat,
vt sæpissime damnare necesse haberet, seuerior fiebat.
Itaque cum Mecœnas familiaris ac domesticus illum,
tribunali quamplurimos variis suppliciis addicere ani-
maduerteret, & iracundia quadam flagitiosorum mul-
tudine permoueri, nec tamen ob iudicii frequentiam il-
lum conuenire posset, tabella in sinum conjecta *caru-*
[b] *Seneca in lib. De ira.* *cem* appellauit [b], hic Augustus constitit, & vt iracundia
liberius exsultantem cohiberet, iudicium solut.

Quamobrem maiores nostri prudenter, qui Cu-
riam publicorum iudiciorum, quam nostri homi-
Tornellam appellant, ita instituerunt, vt singuli Cu-
singularum iudices velut in orbem statis temporibus
ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum co-
suetudo insitam vnicuique à natura clementiam omi-
no eriperet, & animos efficeret quam pro natura cru-
liores, quia *quanto quisque melior est, tanto difficilius*
[c] *Seneca libr. 3. De ira.* quit Theophrastus [c], *aduersus improbos iracundiam*
habere potest, quin aliquando in furorem erumpat. Nam
Claudius Imperator cum accusatorem, tot ac tam mul-
scelera de eo narrantem audiret, continere se non po-
tuit quin turpiter & contumelioſe pro tribunali gl-
[d] *Tranquill. in Claud.* dium in os eius produceret [d]. Si princeps ad crudelem
tem natus sit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Cali-
lam ferunt quinquaginta reos capitali pœna, & quidē
ex diuersis criminibus eadem sententia damnasse, ac
Caligulę cru-delitas. pe ob idipsum tantum reos supplicio addixisse, vt cer-
cibus secandis voluptatem & gloriam quæreret aut
dii aciē experiretur. Igitur si modus ac mediocritas

quæ crudelitatem inter & misericordiã interiacet, quæque tam necessaria [a] iudicibus est; in paucissimis reperiãtur; quis in principib. fore putet, in quibus acerrimæ q̃dam cupiditates insunt ac vehementes animorum perturbationes, quibus ad extrema quæq; præcipites agunt? Ira priuatorum in principe indignatio; iracundia cæterorum, in principe furor appellatur.

[a] *L. respiciendũ, de pœnis.*

Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec ira, nec odio, nec gratia, nec misericordia commoueatur: sit omnium virtutum ac scientiarum orbem cõplexus; sit etiam iudicandi peritissimus; sit deniq; omnibus curis ac negotiis vacuus; nec metuenda sint ea quæ diximus incommoda: sequuntur tamen grauiora, quæ illum à iudicando prohibere debeant. Nam cum principi multa ad imperium retinendum vtilissima præcepta tradi possunt: tum vero nihil tam necessarium est, quam vt omnes illum (quantum quidem fieri poterit) amore & beneuolentia, nullus odio prosequatur. Illud autem omnium optime consequetur, si pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta sunt. Et quoniam gratiosissima sunt præmia, pœnæ vero odiosissimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia præmia tribuere, magistratus inquam, imperia, sacerdotia, curationes, munera, beneficia, restitutiones; pœnam vero irrogare nemini: sed magistratibus integerrimis ac prudentissimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet vt principem pro suis erga singulos benefactis subditi omnes summa beneuolentia complectantur; inimicitiarum omnium sublata, & in magistratus ac iudices deriuata causa. Hoc ipsa natura nos docuit, quæ inter apum examina regib. aculeos detraxit, quo minus cuiquam nocerent.

Imperandi ars optima.

Ac tametsi sacræ literæ nos erudiant, pestes omnes, morbos, calamitates, & casus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratius tractant, summa consensio est, nihil hominis à Deo opt. max. vt ab effectrice causa fieri, sed consilio quodam, & causa non prohibente deriuari: quam

quidem causam Hebræorum loquendi mos verbo H
phil vbique significat: paulo aliter Græci, qui ad fabul
omnia traduxerunt, Iouem tria fulmina iaculari, qu
Latini *manubias albas, rubras, atras* appellant: albas quic
esse innoxias, quia Iouis vnius consilio [a], & amica trai
ctione ad Solem fieri soleant sine cuiusquam offensi
ne. *Id solum fulmen*, inquit Seneca, *placabile est quod mi*
Iupiter. Rubras vero fieri traiectione ad Planetas min
res, quæ consilia Deorum minorum vocant, quo fulm
ne aut fruges, aut animantia bruta feriuntur, homin
non item: tertium fulminis genus atrum esse dicitur
traiectione ad superiores planetas, quæ consilia Deor
maiorum appellantur, fieri consueuit: ex quo cædes h
minum sequuntur. Nam Iouialis Theologia triplex
quidem, & ad Philosophos & ad Pontifices non min
pertinet, quam ad Poetas: prima quidem ad mundu
& ad causas in natura positas: secunda ad ciuitatem, q
sacris & sacrificiis cõtinetur, tertia ad theatrum spect
vt M. Varro eleganter scribit lib. vno & vicesimo Re
humanarum.

[a] *Porphyrius qui à Festo pauulum dissentit, in verbo Manubia.*

Omniũ tamen cõstans opinio est, Deorũ omniũ pri
cipem, quem ipsi Iouem esse putabant, nec irasci cuiq
nec violare quemquã, at ne damnare quidẽ: sed med
interiectis causis, & Angelorum imperio ac potestat
mnia procurari. Ac ꝓpterea veteres Ægyptii legem i
vsq; à Prometheo legislatore repetebant, qua reges n
modo ꝓhiberentur occidere, sed etiã supplicia spect
re [b]: ne ex illis spectaculis vllũ in spectatorib. crudeli
vestigiũ restaret. Mihi quidẽ arcanũ hoc imperii nõ
permagnũ visum est, ꝙ ad beneuolentiã subditorũ e
reges plurimũ valet; à regib. omnia præmia, largitio
honores, magistratus, curationes, imperia proficis
magistratibus vero pœnas ac supplicia decerni & irro
ri: Nam cum Guilielmus Poyetus meus popularis Fr
corũ Cãcellarius, violatæ maiestatis reus, & aduersa
rum gratiosissimorum inuidia circumuentus fuisset, n
luit princeps qui offensionem acceperat, se iudicem fi

[b] *Plutarch. in Opuscul.*

neque iudicio quidem adesse: quin etiam cum reus Parisiorum iudices omnes reiecisset, placuit ex omnibus Francorum Curiis iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos, ad eum iudicandum acciri. Ex quo intelligi potest, quanto iuris ac iustitiæ cultu steterit hoc imperium; cum iisdem ferè temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius, vterque maiestatis causam diceret; quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos, pro iudicibus haberet; alter aduersarios omnium maximos. Scilicet subornatis testibus, & cum reo compositis, cū summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis dānatus est; nec prius testes patrio more GILTHI [a], vna voce effuderant, quam successor in eodē magistratu, iudex idē & accusator rege assentiente, reus laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet; quæ crudelitas magnam Henrico regi apud bonos omnes inuidiam conflauit.

[a] *Idest*, reus conuictus.

Hic forsitan dicetes, illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama, de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem. Cum etiam Dux Alenzonius Caroli VII. Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, senatus regi consulenti respondit [b], *iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi à Paribus Franciæ rege ipso præsente.* Idem Ludouico XI. regi de causa Renati Siciliæ Regis Senatum negauit responsum est [c]: *etiamsi in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere.* Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. Nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cum ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem exstat in actis Curiæ [d] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat à rege secundus, qua publice intercessit, quo minus Carolus Vlex iudicio perduellionis, quod aduersus regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo V. rege obtestati sunt,

[b] *Anno 1458. 26. April.*

[c] *Anno 1475.*

[d] *Anno 1356. Martii.*

ne iudicio Ducis Britannorum interesset; aut si more
maiorum innouare vellet, vno consensu senatui acce
sterit ati testatum id voluerunt, ac suæ declarationis ac
sibi decerni petierunt. Curia testationis acta Paribus
procuratori regio decreuit. Itaq; cum de fortunis omn
bus Marchionis Salussiarum Francisco I. Rege Franc
rum ageretur, magna contentione certatum est, ac m
cessariis argumentis rationibusque, tum diuinis tu
humanis [a], demonstratum, regem à iudicio penitus a
stinere oportere. Ac tametsi regio procuratore causa
vrgente iudicio rex interfuerit, nec sententiam tulerit
qua Marchionis bona iustissime publicata fuerunt, n
hilominus plerisque visum est, iudicium illud ereptu
fuisse. Quamobrem cum Calisthenis ac Philotæ ali
rumque coniuratorum perduellium capita peterent
Alexander Magnus [b] *nec se iudicem ferre, nec iudiciis inter*
iustum putauit, ne iudicibus metum incussisse aut liberam iu
candi potestatem ademisse videretur. Nam si contra natura
est, vt eundem iudicem & accusatorem feramus [c], n
autem in omnibus publicis iudiciis accusator sit; quan
id verius est in crimine perduellionis, quo reus princ
vitam aut famam violasse dicitur? Quamobrem D. L
douicus iudicia maiestatis aduersus Petrum Britann
Ducem & Thomam Flandriæ Comitem, tractare n
luit: nec Philippus Longus Rex Francorum, Robe
Flandriæ Comitis causam; sed omnia iudicanda per
sit Paribus, quorum imperio ac potestate iudicia co
tuta sunt, & sententia his verbis concepta; *Nos I*
Franciæ ad requæstam & mandatum Regis venimus in
curiam Parisiis, & tenuimus curiam cum XII. aliis per
&c. Item sententia aduersus Petrum Maledoctum,
Britanniæ iudicia ab eo adiudicatur, lata est ab Arch
piscopo Rhemensi, duobus Episcopis, octo Comit
Matthæo Mommorancio, Vicecomite Belliomonti
Ioanne Suessionensi; & hac formula concepta; *No*
TVM facimus quod nos coram carissimo domino nostro Ludo
rege Franciæ, iudicauimus, &c. quibus verbis perspicue

a *Bald. Paris. & Innocent. in ca. Verum, de foro competente. Andr. in c. 1. de cleric. coniugat. Panor in c. ea tertium, de iudic.*

b *Q. Curtius.*

c *l. 1. ne quis in sua causa. C.*

rege quidem auctore, ac sæpius præsente, non tamen iudice, maiestatis iudicia disceptari consueuisse. Cum vero Alphonso Pictonum Comite mortuo, Rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad se delatam creuisset, quam D. Ludouic⁹ iure accrescendi ad se pertinere diceret, iudicio abstinuit. Nec Franciscus maior in iudicio aduersus Carolum Burbonium perduellem constituto sententiam sibi ferendã putauit, tametsi præsens adesset. Quinetiam cum de fide à Comitibus Campaniæ præstanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præsente constitutum est ac terminatum; cuius sententiæ formula [a] sic concepta est: IVDICATVM *est à Paribus regni, videlicet Rhemensi Archiepiscopo, & Lingonensi, Guilielmo Catalaunensi, Ph. Belnacensi, Stephano Nouiomẽsi episcopis; & Othone Duce Burgundiæ, & aliis episcopis & Baronibus, &c. nobis audientibus & iudicium approbantibus.* [a] anno 1216. Iulio.

Quod si æquum ac verum est, principem iudiciis abstinere oportere, cum quid sua interest, vt in omniũ benevolentia velut in arce munitissima acquiescat; quanto magis in causis capitalibus maiestatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæstio habita aduersus Valerium Burboniæ cõiurationis reum, præside Selua: & quæ à coniuratis Tarrariæ expressa sunt, Thimone Rhotomagensi [b] Præside ac iudice quæstionis: quibus quæstionibus plane intellectum est, non aliam coniurationis & rebellandi causam Carolo Burbonio fuisse, quam quod Franciscus rex, & publicam, & matris causam nimis fouere videretur; cum agri publici ex imperii legib. ac more maiorum sublata fiducia Reipublicæ vindicarentur; quæ Burbonius iure legitimo ad se delata contendebat. Si rex iudicio penitus abstinuisset, quanquam abstinuit quodammodo, si tamen iudicibus integerrimis ac procuratorib. fisci tractanda omnia reliquisset, nec Respublica, nec rex ipse tot ac tantas calamitates pertulisset. Nam quęcunque sententia feratur, semper tamẽ is qui causa cadit, iniuriam sibi à iudicibus dictam opinatur. Illud vero alienum quod à quibusdam [b] anno 1525.

obiicitur, *Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicatum fit, prouocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis.* Quis est enim qui nescit quam magnis exemplis litigandum, quam multas ambages ac dilationes, quam multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotii est?

Neque v. putandum est, iudicia eo meliora fore quo breuiora. Tametsi enim Thucydides, Areopagitarum sui temporis facile princeps, in eadem qua ceteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri oportere: ego tamen Plutarchi, imo v. Hebræorum sententiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram in iudiciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei, qui recte iudicare volet. Ille vero in eo libello quem de sera numinis vltione scripsit, pspicue docet hominem ab immortali Deo admoneri, tardissime ad capitales sententias veniendum esse; vel vt res ipsa magis confisa cua sit; vel vt ab improbis prius fructum aliquem decerpere liceat, quam moriantur; vel vt scelerum aliquando pœniteant; vel vt grauius puniantur (sunt enim eo acerbiora supplicia quo diutius impendere videntur) vel vt æquius ac melius de alterius capite iudicetur. Neque enim fieri potest, vt si iudex vltionis appetitu, vel perturbatione, vel aliorum temeritate feratur, quantumcunque sit integritatis ac prudentiæ, recte iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroq; vacat? Sentiat magistratuum minorum à maioribus emendari solere: quis autem quæ à priucipe iudicata fuerint, rescindere poterit? Is enim qui priore iudicio nõ satis accurate omnia explicauit; aut si quid errore prætermisit: si prouocandi locus est, omnia commode sarcire poterit: sed si princeps ipse prima iudicia tractauerit, nullus erit prouocandi locus aut erroris emendandi relictus; Quæ cum nobis disputantur, vt principem omnino à iudiciis arceamus, nisi summa sapientia præstet, aut prudentium hominũ consiliis sua iudicia constitui ac terminari velit, & eiusmodi causæ fuerint, quæ principis cognitione

a *In libro, pirk cauoth.* בתוכים בדרי חור.

iudicio dignæ videátur: imitantem præcepta Iethronis, qui Moysen Israelitarum principem, difficilima causarum omnium iudicatione pene obrutũ, ea ratione subleuandũ putauit, vt de reb. tantum arduis, & ab ordinaria magistratuum iurisdictione remotis, cognosceret; cęteta magistratib. ac iudicib. permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. Is enim senatui ac magistratibus mãdata iurisdictione ordinaria, grauissimas [a] tantum causas sibi reseruandas esse putauit.

Quæ res principis cognitione dignæ videantur.

[a] *Dionys. Halicarnass. lib. 2.*

Ac tametsi Imperatores Romani latius aliquanto sua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis quibusdam regionib. finiebat imperatoria cognitio: quas principum assentatores: aut etiam principes ipsi sæpius egrediebantur; vt de Claudio Imperatore, quo nullus in iudicando ineptior fuisse dicitur: de quo Tranquillus ita scribit; *Alium negantem, rem cognitionis, sed ordinarii iuris esse, subito causam apud se agere coegit:* sed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnib. fere intelligebantur, *stultum senem* appellare pro tribunali non dubitaret; ὦ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem supplantauit, achumi prostrauit; eoque tandem progressa est Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultum pueri domestici atramento deformarent ac fœdarent. Atque eo debibi necesse est principem, qui prudentiæ expers, difficilimas quasque res spectante populo gerere, & sui contẽptum ac risum omnibus excitare pulcrum putet. quo nihil in monarchia pernitiosius fieri potest.

Principẽ igitur, q̃ frequẽs in iudiciis, in senatu, corã populo esse volet, hũc ego sapiẽtia Salomonem, prudentia Augustũ, moderatione Aureliũ æquare, aut rarissime in publicũ ꝓdire, ratius etiã ius dicere volo; eoq; min⁹ si ad eum spectandũ conueniant peregrini; qui q̃ minus laudanda videbuntur, non modo in animi, sed etiam in ipsa corporis deprauatione, aut non satis splendido cultu; quæq; à subditis excusari solent, turpia iudicabũt: ac minima quæq; apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Agesilaus sui fama ac rerum gestarum gloria

Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægyptius cum humi fusum, ac viliſſimo Græcorum pallio indutũ, corporis etiã ſtatura puſillum & claudum intueretur, vehementer deſpexit. Quod etiam Ludouico XI. regi patrum memoria contigiſſe proditum eſt. Is n. ad fines regendos & ad lites diſceptandas, q̃ regi Caſtiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus, riſum & contemtum ſui apud Hiſpanos excitauit; cum hi ſplendido cultu nõ modo pueros, ſed etiam equos aureis veſtib. ac phaleris inſtratos deduxiſſent: regem Francorum cultu viliſſimo ſordeſcere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maieſtas: ſed hominem diuorum peregrinationib. deuotum diceres, cuius pileus imagunculis vſque quaque conſutus, veſtis ſqualida, totiuſque comitatus viliſſima ſpecies: ac ni regis exercitus in planitie apparuiſſet, noſtros homines Hiſpanorum ſeruos eſſe putares. Tandẽ Ludouicus, reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad ſe venire, regias veſtes indutus, & ex ſublimi ſede conſpicuus, regalem ſpeciem illis oſtentauit: Inde laudatur Tarquinius Priſcus, quod ex Hetruria faſces, trabeas, ſellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triumphum, cæteraq; regalia decora aduexiſſet, quib. maieſtas principis conſpicua eminueret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium acceſſerit, quod quam [a] rariſſime fieri debet, ne quid in cultu corporis ac multo minus in oratione actu appareat, q̃ vituperatione dignum videatur: quoniam præſentia fere ſemper minuit eam quam quiſque de ſeipſo excitauit opinionem ac famam.

[a] Philippus Cominæus.

Quæ autem diximus maieſtati iudicia non conuenire, multo magis in ſtatu populari quam in monarchi locum habent: cum difficilime populus cogi, difficilius etiam ratione ac prudentia regi poſſit, ac ſeditioſis ſape concionibus aut factionibus iudicia perturbari ſit neceſſe. Quam rationem publicorum iudiciorum, quo

ſæp

sæpe bella ciuilia Romæ excitauisset, Corneli⁹ Sulla Dictator præter [a] perduellionem, à populo trãstulit ad Prętores quęstionum. Certe quidem nulla res vnquam ciuitatibus tam exitiosa fuit, quam auctoritatem Senatus & imperia magistratuum ad principem aut ad populum transferre: quia quo minus principi ac populo tribuas, saluo iure maiestatis, eo Respublica firmior est ac stabilior futura: vt recte Theopompus rex Lacedæmoniorum iudicauit, cum Ephoris imperium daret, & senat⁹ auctoritatem foueret; vxori quęrenti cur suas opes à seipso imminui pateretur, reposuit illud, *ista quidem ratione stabiliores futuras*. Difficile est n. ædificia excelsa, nisi sustentaculis validissimis ac firmissimis fundamentis nitantur, diuturna fore. hæc autem in senatu ac magistratuum officiis posita sunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter tum illud prudẽtissime, quod qui iura maiestatis habent, nõ modo iudicia nulla disceptant; sed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel à magistratibus, vel à Senatu commode explicari possint. Concilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maiestas consistit, cogitur fere nunquam, nisi magistratuum creandorum aut legum ferendarum causa: cætera per Senatum, aut p magistratus expediuntur. Quæ si laudanda res est in optimatum potestate, quanto laudabilior futura in populari statu? cum in omni cœtu ac multitudine hominum, qui consilii capiendi aut Reipublicæ constituendæ gratia coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter, decernitur ac iudicatur.

[a] *Cicero pro Rabirio perduellionem. & pro Domo sua.*

Non est eripienda Senatui aut magistratibus sua potestas.

Neque v. mihi probari potest Xenophontis clarissimi sententia, qui in eo libro, quem de Athenienſium Republica scribit, popularem statum tum maxime conueneri putauit; cum rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia sorti ac iugo cedunt, id est, πάντα κλήρωσις καὶ ζυγός, quæ sane res populares imperia peruersus euertit. Nam cum à Senatu Areopagitarum consilio ad populum autore Pericle translata fuissent, ciuitas [b] ops à mente, inops à consilio, temere ferri, ac [b] paulo

[b] *Plutarch. in Pericle.*

post p̃cipiti casu ruere cœpit. At Heluetiorum status ducentos amplius annos domestica non minus q̃ militari laude florens, legib. minime omnium popularibus, vt ita dicam, conseruatur. nihil n. populo fere tribuitur, præter magistratuum creationem: cætera maiestatis iura modice, vel etiam intra modum cum plebe communicantur. Nec v. status Romanorum vllis temporib. à ciuilibus armis longius abfuit, aut magis claruit, quam cum à senatu & magistratibus, salua maiestate populi omnia gererentur. Cum autem Gracchus vterq; legibus maxime omnium popularibus de senatus auctoritate, deque magistratuum imperiis, quantum quidem potuit, detraxisset, vt populi opes ac libertatem augeret, secuta est Reipublicæ miseranda conuersio: nec deinceps ab armis ciuilib. aut à seditiosis concionibus ciuitas conquieuit, quoad populi libertas vnius dominatione oppressa fuisset. Detenus etiam Megarenses, quos Plato scribit ab intemperanti libertate ac licẽtia populari, cum scilicet omnia omnibus licerent, in extremam seruitutem fuisse delapsos. Optimum v. Reipublicæ genus est, in quo senatus consilio, ac magistratuum imperiis salua maiestate (id n. semper excipiẽdum nobis est) omnia gubernantur. alioquin si princeps populusve senatus auctoritatem, magistratuum imperia, munera, iurisdictiones ad se traduxerint, verendum est, vt omnium ope deserti tandem sua ipsi maiestate spolientur.

Ac turpiter, meo iudicio, peccant, qui principum opes ac potentiam augere se posse confidunt, cum illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne qd in Republica tam stabile sit ac firmum, quod eorum arbitrio non mutari possit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in Iurisconsultorum possessiones inuadere auderet, cum diceret, *Faciam, vt nihil rogantibus respondeant, nisi* ECCVM[a]; id est, *ecce eum.* Hæc autem opinio in principum animos sensim illapsa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis defi-

[a] *Allusit ad ecquem.*

end

endum etiam illud videtur, *an princeps se ducem partium ferre debeat in seditione ciuili.*

An princeps in bellis ciuilibus partium dux esse, an etiam bonus ciuis in secessione alterutri factioni sese adiungere debeat, quæq; sit ciuilium discordiarum congruens medicina. Cap. VII.

Qvemadmodvm principem erga suos se gerere oporteat, & quatenus subditis, quibusque de reb⁹ ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maiestati minime conueniant: satis, opinor, superius explicatum est: sequitur vt differamus etiam illud, *An princeps in ciuilibus seditionibus, partium ducem se ferre, item bonus ciuis sectam quam sequatur optare debeat, necne?* Primum illud statuamus, ciuium secessiones ac discordias omni ciuitatum generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut si quidem nullis consiliis prouideri, vel prouisæ caueri non potuerint, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reipublicæ pariant, vel certe morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus existunt sæpe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quæ sine seditione non exstitissent: non propterea tamen ciuium secessio per seipsa salutaris est. neque enim si æger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda exsistere putabat: ita sæpe fit, vt bellis ciuilibus improbi ciues cadant, aut exsilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt cæteri pacem ac tranquillitatem colant: sæpe quoque leges optimas iuberi, iniquas abrogari contingit, quod sine ciuili tumultu fieri non potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilibus acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, cædes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cum nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos

vel

vel ad singulos, vel ad vnum aliquem perueniat; quinetiam illa ipsa facinorosorum hominum flagitia Deus opt. max. ad improborum vltionem & ad sui gloriam trahere consueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipsæque animi ægritudines ac perturbationes, tum corporib. tum mentib. noxiæ sunt, ita quoq; bella ciuilia Rebus publicis ac ciuitatib. pestifera sunt ac pernitiosa. Quod si quis putet tyrannis vtilia esse, næ ille fallitur. Etsi n. tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipsos accusationib. ac maxime potentiorum casib. & proscriptionibus sustentatur; cõcordia v. ciuium & conspirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur, armis ciuilib. tyrannidem confirmari: quoniam necesse est, ciues aut tyrãnum aut seipsos mutuis armis conficere: aut si tyrannus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei est, vt vel armis ciuilibus cadat, vel ab iis ipsis quos armauerit, tandem feriatur: sin demus, tyrannos ciuium quam maxima strage delectari, & ex arce quasi è specula otiose luctantes contemplari; illud tamen confitendum erit, nũquam eos quos amauerint, obsequentes habituros; nec tyrannorum quemquam adeo furiosum & amentem esse, qui nõ malit incolumi quam euersa ciuitate dominari. Quamobrem tyranni cum multa metuunt, tum illud maxime, ne ciues arma capiant; & modis omnibus, quasi feras bestias, quæ non nisi detractis vnguibus ac dentibus quiescunt, exarmare conantur.

Neq; v. plures tyrannorum casus accepimus quam ex bellis ciuilibus exstitisse. Ac tametsi exhausta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primum de ciuibus ouant, vt tandem de tyrannide ipsa facilius triumphare possint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem causam habuere, cur Pistorienſium, quos sub imperium subiunxerant, factiones occulte fouerent: quos enim mutuis armis alteri posse putabant, vt Florentinos rerum dominos facilius ferrent, non prospiciebãt ferociores euadere, qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quam qui

pace

pace & otio delectantur, qui vim & robur animi deliciis affluentibus amittunt.

Cum autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum vero popularib. & optimatum imperiis semper exitiosa fuerunt. Nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possūt, cū q dominat, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit aut bonorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueriat in Democratia & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit; nisi maxima pars ciuium à factione remota simulque coacta seditiosos ac rebellantes parere cogat. Factionem intelligo non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas vero ne capiat incrementum, principio coerceri debet. Quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus cōtrouersiam diriimi patiatur. Aut sit tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu cōticescant principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes prætorias, aut etiam turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicii metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliātur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues, q pro patriæ salute mori non dubitent; plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sepius in vno homine salus summa Reipubl. periclitanda sit; etiamsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordiæ exoriantur.

Singulare in vnius dominatu.

Quod si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minime dubitandum est, an princeps se aduersariū ac hostē ferre debeat seditiosorū, qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos protentur: alioqui si, cum de statu ac fortunis Reipublicæ,

aut

aut etiã de principis capite agitur, ipse otiosũ spectatorẽ se præbeat, nõ modo audacissimos, sed etiam ignauissimos quosq; ad se opprimẽdum inuitabit. Si parua manus est coniuratorum, patietur magistratus ipsos lege agere, ac supplicioru acerbitatem sua lenitate moderabitur; eoq; citius quo pauciores comprehensi fuerint, vt tum boni ciues in officio contineantur, tũ improbi ab incepto deterreantur; nec tamen nimis curiose & anxie de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormẽtorum vis arcana extorqueat, quæ ignorari quã sciri præstabilius sit. Expressa tamen rei veritate, nec coniuratorum in caput principis supplicia differre, nec facile cuiquam in eo genere ignoscere debemus. Cũ enim nobilis quidã Normanus apud nos fraterculo sodali confiteretur se Francisci regis occidendi voluisse, nihil tamen ausum esse, & flagitiosæ voluntatis sponte pœnitere: sodalis reo confitenti ac scelus deprecanti, quantum quidem poterat, ignouit: eundẽ tamen paulo post de regem detulit: qui reum comprehensum ad Curiã Parisiensem misit iussu Curiæ capitali supplicio, quasi perduellionis conictum, damnauit. Prudentius tamẽ, opinor, rex ignouisset; quia cogitationis illius ac voluntatis, quam propter scelerum atrocitatem leges coercẽt, hominem pœnituisset, ac sui ipsius proditor & accusator prius extitisset quam accusaretur. At cum Q. Gallus Augustum occidere non modo proposuisset, verumetiam confidenti audacia consilium exsequi conaretur, à senatu Romano perduellionis damnatus est: eundem Augustus supplicii metu liberatum ad fratrẽ prouinciæ Præsidem misit; sed prius occisus est quam eo perueniret: quod quidem Augusti iussu factum interpretabantur: eadem consilii calliditate qua C. Cæsar Marcum Marcellum aduersarium omniũ maximum, cui rogante senatu pepercerat, necari iussisse dicebatur. Verius est tamen nec Cæsarem, qui fere principes omnes naturæ clementia quadam superarat; nec Augustum in tam sublimi honorum ac maiestatis sede collocatum, suam dignitatem occulta cæde eorũ quos

iussisse

iuſtiſſimis ſuppliciis afficere potuiſſent, fœdare voluiſſe: cæteri factum excuſabant, vt ſuæ ſaluti conſulerent, & clementiæ famam, quam de ſe ipſi excitarant, iſta ratione tuerentur.

At ſi cõiuratorum in principẽ magna fuerit multitudo, cauendũ erit ne ſupplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiãſi tyrannus omnes ſolo nutu necare poſſit: quia multo plures coniuratorum amicos ac proximos in ſui odiũ excitabit, quib. forſitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multo minus voluntas deerit ad vltionem repoſcendam: quarum rerum ſi metus abeſt, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem omni ratione declinare oportet. In quo genere eſt à Nerone grauiter peccatum [a], qui cõiuratione in ſui exitium ac perniciem detecta, cum quæſtionibus ac tormentis omnes coniurationis conſcios exquireret, effecit, vt rei, quam de tyranno non potuerant, de tyrãni ſectatorib. vltionem acciperent, cũ Neronis amiciſſimos ac domeſticos quaſi coniurationis participes incuſarẽt: quos ille omnibus ſuppliciis affecit. Inde ſecuta eſt legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexander Magnus poſtea quam de Parmenione ac Philota, deq; cæteris coniuratis pœnas ſumſiſſet, legi Macedonum [b], quæ proximos quinq; coniuratorum in primum morti addicebat, noua lege derogauit.

a *Tacit. lib. 14. & Tranquil. in Nerone.*

b *Q. Curtius Arrianus.*

Nulla re tamẽ cõ uratio melius caueri poteſt q̃ ſi præcupata diſſimuletur: vt recte Tacitus, *Optimũ*, inquit, *medium inſidiarum eſt, ſi non intelligantur*. Cum n. Hanno imperator Carthaginenſis ſenatores ac principes omnes ætatis nuptiarum ſpecie necare propoſuiſſet, ſenatus intellecta decreuit, legem ſumtuariam promulgari oportere, qua numerus conuiuarũ ac ſumtus ſeueriſſime coercebatur: Hoc Senatuſconſulto [c] ſine tumultu ac cæde eorum inſquam oppreſſa coniuratio eſt. Sic Eteocles Lacedæmoniorum imperator [d], cum inſulam Chiũ aduerſus Athenienſes præſidio militari tueretur, milites occaſione coniurationis decreuerant in inſulæ dominatum

c *Iuſtin. lib. 22.*

d *Xenophon li. 2. Rerum Græcarum.*

cæſis

cæsis incolis inuadere; coniurationis vero tessera fuit arundo: imperator re intellecta amicorũ corona stipatus, vrbem obire cœpit, ac militem sibi obuium arundinem gestantem occidit; tum repente edixit, eos omnes occisurum qui arundinem gestarent: ita cõiurati qui essent, sciri noluit; incolas tamen iussit militibus stipendia soluere, vt conspirandi occasione sublata, conquiescerent.

Ergo diligenti cuique imperatori ac magistratui danda est opera, vt non tã seditiones tollere quã præoccupare studeant. Nam seditio semel accensa quasi scintilla impetu populari repente agitatur, ac totam vrbem prius inflammare solet, quã restingui possit. Nec iussa sunt exspectanda principum, qui quæ aduersus eos occultis insidiis parantur, minime omnium intelligunt. Ac fere fit, vt exteri ac peregrini principes aliorũ principũ arcana, scripta, gesta sermones intelligant: & q̃ domi gerãtur penitus ignorant. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmea recuperanda, prius Athenis peruulgata fuerat, quam quod gestum esset à coniuratis; vt euentus docuit. Nam paulo ante quam dux Archias vna cum præsidiis cæsus esset, admonitus fuerat per literas [a] Pontificis Athenienſiũ, vt sibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, cõtritum prouerbium vsurpauit, *In crastinum negotia*. Quis nescit Carolum V. Imperatorem omnium fere, quæ quam gererẽtur ab aliis principibus, aut consortem aut consciũm fuisse? at eam coniurationem, quam Mauritius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domestici Cæsaris susceperant, quamque ad exitum perduxerũt, ne suspicatus quidem est. Quid externa persequor? Ambrosiana coniuratio, qua pene tota Gallia deflagrauit, prius ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta est, quam ab illis ipsis, quos contra suscepta fuerat, subodorata fuisset: quibus tandem Cardinalis Granuella literas rem ipsam dicitur aperuisse. Coniuratorum tamẽ ex multis fuisse plerique scripserunt.

[a] Plutarch. in Pelopida.

[b] Anno 1552.

[c] Anno 1560.

Ex quo perspicuum est coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet, periculosas

adifficiles exitus ſemper habuiſſet; quia nec à paucis expediri, nec à multis taceri poſſint: ac ſæpiſſime à mulierculis coniuratorum arcana manant in vulgus. Nã Philotas meretrici coniurationem aduerſus Alexandrum Magnum detexit, à qua cum ſociis proditum ferunt[a]. Sic Fuluia Catilinæ coniuratos ad Ciceronem detulit. & noſtra ætate occulta conſilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quiq; Venetiarum ciuitatem diripere propoſuerat, à meretrice prodita ſunt. Difficile eſt tamen, eum qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori ſimul propoſuit, à ſuſcepta ſententia & ab inferenda vi prohibere, ſi propoſiti conſcium quem memere poſſit, præter ſeipſum habeat neminẽ. qualis Scæuola fuiſſe dicitur, qui primus ab euentu genti ſuæ nomẽ indidit, quod dextram ardenti rogo ſponte ſuppoſuiſſet; quia regis Porſennæ legatum pro rege occiderat[b]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domeſticus, Pazetem Turcarum regem inter mediας legiones occidit, vt domini necem & ſtuprum uxoris illarum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri Magni parentem Pauſanias toto exercitu ſpectãte trucidauit. Quinetianã Petrum Aloiſium Placentiæ tyrannum in ſua ipſius arce Prætorianorum militũ præſidio ſtipatum coniurati necarunt, & is qui Domitianũ Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem fraude transfixit, qua dux Iſraelitarum Aodus Moabitarum regem. Ac nihil Coſmus Medices, is qui principatũ Florentinorum adeptus eſt, vbique ferreo thorace armatus eſſet; nec cohortes Prætoriæ, nec arces illũ ſeruare potuiſſent ab hominum deſperatorum manibus qui in abdita quæq; loca ſæpiſsime penetrarunt, vt illum interficerent, quocunque tandem ſupplicio perituri fuiſſent: cum enim ſenatum haberet Prætoria cohorte circumdante, non defuit qui principem ſica tranſuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuiſſe armatum; eodem momento ſicarium præcipitem dari iuſſit.

a *Arrianus.*

b *Dionyſ. Halicar. non probat. id verum eſſe.*

Sed quib. artib. eas coniurationes ac pericula princi-

pes declinare possint, superius diximus. Nunc etiam illud differatur, quæ ratio principibus sit ineunda, si secessiones ciuium in Republica exstiterint, nec vlla in principe odia, nullæ inimicitiæ contractę fuerint, quid principi agendum sit? nam sæpe controuersiæ exsistunt inter ciues eiusdem vrbis, sæpius inter oppida diuersa, nonnunquam etiam inter prouincias. Princeps igitur omnia prospicere debet: eoque accuratius cauere, si præsides prouinciarum, aut magistratus eiusdem vrbis, secessionum principes fuerint. Nam quæ in eo genere leuissima ducas, paulo momento grauissima comperiuntur: & maximæ tempestates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationib. ac vaporibus leuissimis excitantur: ita quoque bella ciuilia, quæ ciuitatibus exitium afferunt, sæpe ex reb. minimis exoriuntur. Argumento sit illud Iustiniano Imperatore non modo ciues singuli, sed etiam vniuersi, ac oppida ipsa factionib. diuisa fuere, vt quemquisq; colorem adamauerat, pro eo quasi pro aris & focis propugnandum putaret, idq; potissimum ludis Circensibus. Hinc æmulationes, odia, contentiones, primum quidē verborū, post etiam verberum: ac tandem eo res lapsa est, vt cum magistratus vrbis Constantinopolitanos aliquot seditionis auctores duci iuberent, aduersa factio lictorib. & magistratibus vi depulsis supplicio addictos eripuerit: ac cæteros carcerib. effractis liberauerit. Nec tamē plebs cōquieuit, sed eodē furore Sophię templū maximū incēdit: & vt impunitatē, quā positis armis sperare non poterat, adipisceretur, Hypatium fratrem ducem, trepidante & in latebris abdito Iustiniano, Imperatorem creauit[a]: eoq; amentię processit, vt triginta circiter hominū millia vno die ceciderint: ac nisi dux partiū idemq; nouus Imperator cæsus esset, plebs Iustinianū imperio spoliarat: qui tamen ex eiusmodi factionib. oblectationē initio ceperat. Ita quoq; Syracusis duo corriuales de amasio inter se certarent, cęteris ridentibus risum ciebant: q tamen ciues vniuersos armauerat, tantis odiis & animis pugnatum est, vt ferocissimis quibus

Ex rebus leuissimis grauissima bella oriuntur.

[a] *Procop. lib. 1. de bello Persi. & Zonaras in Iustiniano.*

husq; cæsis, plebs armata pulsis optimatib. imperium arripuerit. Prius igitur quam ex eiusmodi scintilla incendiū conceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cum Alexander Magnus intelligeret, Hephæstionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione mutua dissidere, & ad sui tutelam fortissimos quosq; duces pertrahere, vtrosq; blādis sermonib. simul; deinde seorsum seductos acerrime increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto vtrumq; vtriq; conciliauit. Ac certe Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, caritate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiā perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quā non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret[a]. [a] *Historia Todinalis.*

Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne infiniendis principum litibus gratia vel odio cuius quā commoueri videatur. Atque in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum; qui, cum duos sibi amicitia coniunctissimos contendere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroq; petiit ecquē arbitrum reciperent: cum Archidamum optassent, iureiurādo vtrumque adegit, se quæ iuberet facturos: data fide, sic orsus est: *Vos*, inquit, *veto hinc discedere quoad in amicitiam bona fide redeatis.* Ita prudenter vtriq; vtrunq; sine sui offensione ac inuidia coniunxit, & ab vtroq; gratiam retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cum nulla sint propugnacula principib. certiora, nullæ arces validiores quam subditorū erga principē fides ac beneuolētia. Hic nō agitur de tyrānis qui nulla re magis quā intestinis potentiū odiis, ac mucuis cædib. delectantur. Sæpe fit tamen vt reb. compositis tyrannum inimicitias ferentem ipsi adoriantur: vt quide Columnarum & Vrsinorum factiones ad concordiam & amicitiam redierunt, cum intelligerent Alexandrum VI. Pontificem maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate

ſpurii ſui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potentiores in ciuitate ꝓpinquitatib. & gratia florere videt, nec pares aduerſarios quib. obſiſtere poſſint habere, tenuibus occulte fauet, eoſque in locupletiores armare ſolet ac nefario ſcelere ſibi obligare, quo minus in gratiam mutuam redire poſſint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bononiæ tyrannus feciſſe dicitur, cum Mariſchotorum gentis principem ab aduerſariis necari facile permiſit, vt eo ſcelere conciliari ꝓhiberet, & mutuæ amicitiæ ſpem omnem à ſtirpe conuelleret. Quanquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia, quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur.

Scelerum obligatio exitioſa.

Capitalium autem ſcelerum obligationes ciuitatib. inprimis exitioſæ ſunt: quoniam amicitiarũ & cõcordiæ ſpe ſublata deſperati homines in ómne ſcelus prorumpunt, nec vllis promiſſis ab inſania deduci poſſunt: vt cõ legio Carthaginenſium bello confecto domũ reuocaretur, milites ſtipendia ſibi petierunt; quæ cum denegaretur, oppida quæq; munitiſſima occupant ac diripiunt. Et quoniam ducib. metuendũ erat, ne ꝓderentur, militi quemq; fortiſſimum inaudita ſcelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Haſdrubalem imperatorem, ac legatos cum omnib. Carthaginenſib. qui in eorum poteſtatem venerant, crucib. affixerunt: vt neceſſe fuerit Carthaginenſibus nouos exercitus cum veteranis conſcribere, ac difficili diuturnaq; obſidione rebelles, qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare [a]. In quo genere belli principem oportet ſe ꝓduellium hoſtem acerrimum oſtentare. ¶ Sed ſi principib. ſecũ ipſis ſub eodẽ rege contentio eſt, quos quidẽ ꝓ iure maieſtatis, nec verbis, nec præmiorum ſpe placare poſſit, arbitros ſumma integritate ac prudentia præſtantes, & quales ipſi optauerint, dare oportet, vt rex ab omni inuidia & maleuolentia ſitorũ ꝓcul ſummouearur. Nam ſi cõtrouerſias q̃ ptincipib. inter ipſos intercedũt, aliorum principum arbitrio ac ſententia terminari æquum

[a] Polyb.

quum est; eoq; iure populi omnes vtuntur: quanto id æquius est in eadem ciuitate, iudices eos dari qui ab omni odio, gratia, inuidia, sordib. puri sint? princeps enim priuatos [a] cogere potest vt arbitrium recipiant: idque potissimum inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim & arma præcipites ferantur.

[a] Bal. in l. æquissimum. de vsufruct. ea. placuit. 30. distinct.

Sed hoc maxime omniū principi fugiendum erit, ne alterum odio, alterū gratia prosequatur: ea res n. multis principib. ac ciuitatib. exitiosa fuit. Nam Pausanias Philippum Macedoniæ regem occidit, quod Antipatro, à quo fuerat contumeliosissime constupratus, non modo aperte faueret, sed etiam ius petenti [b] denegaret. Nec aliam ob causam Henricus VI. Anglorum rex diuturnū illud ac funestissimū bellū excitauit, quo annis triginta vniuersa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes, si Cominio credimus, hausit, quā quod rex Lancastriæ factionis ducem se ferre non dubitaret aduersus Hyorchos; qui fusis ac prostratis aduersariis regem ipsum, & quidē in carcere cum propinquis omnib. interemerūt: Quod item Marchio Pesquerensis aduersus Carolum V. Imperatorē coniurauit, in causa positum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eiq; nimis fauere videretur. Infinitum sit, Burgundionum & Aureliorū nostrorum factiones, bella ciuilia, principū cædes, ac totius Galliæ miserandum statum oratione persequi: quæ omnia ob id contigerunt, quòd ii qui propinquos æquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuissent, regiæ maiestatis obliti, quasi Aduocatorum & Oratorum officia susceperunt, vt viderentur partium duces: & cum alteri alteram factionem prætulissent, aliorum quidem se socios, aliorum hostes quam reges esse maluerunt.

[b] Plutarch. in Alexandro.

Quod si qs obiiciat, principes eo sæpe trahi, & quidē inuitos; cū pleriq; peruicaci animo nulla se ratione aut iuris æquitate duci velint, ac ne vllis quidem amicorū precib. exorari se patiantur: ego principi, quē eo necessitas adegit, facile assentiar, vt cum omnes iuris aditus ad cōciliandos suorū animos frustra tentauerit, illud tandem

quod æquitate non potuit, armis consequatur. futurum enim non est, vt qui nec amicis velit nec rationi obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnib. enitendum, ne subditos sese potentiores esse patiatur.

Sed incidunt sæpe causæ, in quib. tantæ sunt difficultates, tanta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occulte illata fuerit, quam qui intulit inficiatur, nec vllis argumentis præterquam iis quæ in coniectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios qdé expedita res erit iudici; quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminé: sed ii qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriantur, putant dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iniuriam se accepisse affirmat. vitam quidem ac fortunas subditorum in arbitrio ac potestate tyrannorum esse confitentur; dignitatem negant. His igitur in causis populi qui ad Aquilones positi sunt, singularia certamina decreuerunt. plenæ sunt leges Longobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorum, Alemanorum, Normanorum; quæ nec legib. diuinis, nec Pontificio iure, nec aliorum institutis probantur [a]: nisi aduersus legitimos hostes bellū indictum fuerit, idque ducis exercitus auctoritate & consensu. Interdum etiam duces ipsi, vt suorum sanguini parcerent, singulari certamine de summa rerum decernebant: vt Romulus, Cossus, Marcellus, hostium reges singulari pugna fregerunt: ita Hurdigus rex Saxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: Carolus item rex Neapolis Petrum Aragoniæ regem singulari pugna, vt de regno decernerent prouocauit, neque id nouum, cum Scipione Africano Romanorum imperatore Corbis & Orsua de principatu contendentes, negarunt se alium deorum hominumve quam Martem iudicem habituros.

Monomachiæ origo.

a ca. Monomachia 2. 5. q.

Et quidem præstat nobilium controuersias certamine legitimo, ac more maiorum (qui monomachiam in perspicua minimeq; dubia causa non admiserunt) dirimere quam

quam ciuilib.armis cõcurrere, si personæ illustres tot ac tantis odiis exarserint, vt placari nullo modo possint: duob.n.propositis incõmodis maius declinandũ esse sapientes rectissime præcipiunt:mores ante inueteratos ac multis seculis pbatos, non modo difficile, sed etiã periculosum est cõuellere conari. Nã cum Raotaris [a] rex Lõgobardorum monomachiã sustulisset, eandé non multo post importunis suorũ rogationib.restituit, testatus belluarum hunc morem sibi vehementer displicere. Nãm sublata monomachia secutæ sunt crudelissimæ innocẽtium hominum & occultæ cædes, q̃ forsitan propositis periculis & infamia sempiterna non contigissent.certe quidem D.Ludouicus nulli pietate secundus, monomachiam prius omnium apud nos sustulisse dicitur [b]. quam legem Philippus Bellus Ludouici nepos iterum promulgari iussit:idem tamen biennio post omnium fere ordinum rogatione suam ipsius legem antiquare quodamodo coactus est:cum occultis cædib. fortissimus quisque caderet.Philippus II. Burgundionum Dux non quidem duellum sustulit, sed non nisi legitima cognitione magistratuũ decerni voluit:cum temere apud Batauos id cuique liceret; pernitioso Danorum exemplo, apud quos olim Fronto rex omnia causarum ac litium genera singulari certamine definire permisit [c]. Ruteni vero & Hũgari non aliter quam si de causa iudicanda non liqueret, at Melphitanus princeps nullum ad seditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam salutare esse ducebat, quam monomachiam imperatoris auctoritate & concessu decerni; ea lege tamen vt victus à victore necaretur, & in profluentem sine sepultura mergeretur: constituto ad certamina subeunda loco publico quem flumen vndique cingebat. Hãc igitur legem militarem tulit, cum Insubriæ à rege Francorum præfectus esset. Cum enim sublata spe fugæ & auxilii, vincendum aut cum infamia sempiterna moriendum esset; milites modeste deinceps ac temperanter societatẽ & amicitiam inter se coluerunt. ¶ Iam vero cum nec Romanis

[a] *in legib. Longobard.*

[b] Nous defendons batailles par tout en nostre domaine en toutes querelles.

[c] *Saxo Grammaticus.*

mendacium putaretur[a] iniuriosum, nec maiores nostri singulare certamē ob illatum alteri mendacium decernerent, tandem nostra ætate contumelioſum[b] ac prope capitale esse cœpit: atque id potissimum contigit Francisco I. rege Francorum, quum in principum corona virorum bonum esse negaret, qui mendaciuin oblatum armis non reiecisset: quod in Carolum V. Imperatorem, à quo quidem verbo violatus contumeliā mendacio tu solemni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamen posteà deinceps apud nos in legem abiit, vt iā inter nobiles aut milites nemo, qui mendacium oblatum patienter pertulerit, vir bonus aut fortis cepseatur, sed ignauus. Inde graues controuersiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarunt. tandem Henricus II. qui monomachiam decretam, magno illustrium virorū cōcursu terminari non sine acerbissimo dolore viderat, lege[c] perpetua in posterum controuersias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ subiret is, cui mendacium temere quisquam oppositum esset, Carolus IX. legē sanctius renouari iussit; cui etiam illud subrogauit, se dignitatis & existimationis periculum, eorum nomine q̄ mendacium oblatum vi & armis non vlciscantur recipere: subire velle: nunquam tamen tanta sicariorum multitudo antea in Gallia fuisse videtur, [illegible]nta extitit sublata duello. Quis enim sine risu excipere tur, qui ob mendacium oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamen nobilitatis ac centurionum grauem infamiæ labem patrimi milesve contraxisse videatur, qui vi & armis illam seu petulantiam, seu contumeliam non refellat: nec facile profecto tam stultæ opinionis prauitas dicam an leuitas, ex hominum animis eximi poterit.

Itaq; ꝙ antea diximus duellū ad grauiora declinandā incōmoda ferendum esse, non ꝓpterea id lege sanciendū putamus, sed principis rescripto ac maiorū magistratum cognitione decernendum. Illud certe incommodum cauebitur, cui sine duello prouideri nequit, quod gentiles, vicini, amici, ac propinqui, ob vnius acceptam iniuriam

a Cicero pro Murena.
b Bart. in l. iiij. §. ait prætor. de iniuriis. DD. in l. si liber de condict. ob causam. & in c. 1. de treu. & pac. qui contumax. Barba. in cap Raynoldus. de testamē. Rol. Bart. Castre. f. Angelus, in l. §. extranei, prin. de acquir. hared. Cardinalis Alexander, in ea. regno, 9. distinct. Et a. dionem iniuriarum esse, etiam si quis ad diderit, tu mentum, saluo rouentia.
c Anno 1547.

iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogantur: etenim sæpissime improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capita redundant. Illud autem in causæ cognitione potissimum versatur, ne duello controuersiam vllam, nisi quæ capitalis fuerit, & cuius perspicua probatio extorqueri non possit, dirimere liceatque legibus & conditionib⁹, vt cui arma erepta fuerint, eidem vita eripiatur, ac infamiæ sempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamiæ met⁹, pletosq; tum à duello, tum etiam ab iniurioſa facinorosaq; vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella sublata non aliter nobilitati restituenda putauit, quam causa à magistratib. cognita, vt vetere senatusconsulto cauetur. Idem senatus in causa Fuxæi Comitis aduersus Arminiacum, negauit locum esse duello quoties cõtrouersia iuris exsistit; quod etiamnum Bearnensium lege municipali continetur. Quinetiam legibus Neapolitanis [a] monomachia decernere non licuit, nisi de perduellione aut cæde fortuita quæreretur. cum antea quocunque crimine oblato præter furti causam aduersarium prouocare certamine liceret: sine causa maiorum [b] nostrorum moribus non video licuisse. Nulla tamen legibus Hispanorum [c] duelli iusta causa probatur.

Quid igitur, si cõtentiones inter familias aut inter collegia eiusdẽ ciuitatis ex iisdẽ causis oriantur, quib. inter priuatos; an armis experiri fas est? monomachia certe locũ non habet: nã ipsa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. ac tametsi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hostilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi causa ferendum erat: nec interest quo numero aduersus hostes decernatur: sed aliud statuendum est ciuibus inter ipsos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri; aut si cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. Et quoniam iura quædam familiaria sunt, & sua collegiorum statura, iudicibus hæc accurate discutienda erunt; ac omni studio prospiciendum, vt si metus se-

a *Tit. 32. de pugna sublata. ẽdict. Neap. Afflict.*

b *Faber in §. per contrarium de haredit. qua ab intestato deferunt.*

c *Petrus Bellugata in Speculo, tit. 26. §. Iosu.*

ditionis ciuitatem inuaserit, magistratꝰ cohortes armatas locis omnibus disponat. Id autem sæpenumero accidit, cum de capite potentium vel gratiosorum ciuiũ agitur; aut cum supplicia inusitatis legib. ac morib. irroganda sunt. cum n. senatusconsulto Silaniano quadringentos seruos ad extremum suppliciũ ob vniꝰ culpam trahi oporteret; quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer commouebatur; Nero legionem omnib. vrbis regionib. disposuit, vt plebẽ coerceret. quod cum ab Imperatore Iustiniano in consimili vere causa ptermissum fuisset, ingens illa seditio, quam superius diximus, vrbem Constantinopolim vno velut incendio repente inflammauit. Nec ita pridẽ duæ clarissimę vrbes, Lutetia inquã & Antuerpia, graui seditione iactatę fuerunt, cum religionis causa damnatos populus supplicio liberaret. Inde Belgarum à rege defectionis primordia cœperunt. Neq; id nouum est, sed in ipsius populi Romani luce contigisse legimus: cum Voleronẽ seditiosum ciuẽ fustibus cædi iussisset Consul, plebs illum supplicio eximit, ac Tribunum creauit, vt popularem aduersus optimates libertatem tueretur; quibuscum perpetuum erat interstinumque bellum: qꝰ aliter sedari nõ poterat, quam si hostis ciues vrgeret. Quamobrem hoc præcipuum magistratibus ac senatui studium fuit, vt ciuibus hostes opponerent; aut si hostes defuissent, belli semina vndique conquirerent; alioquin à bellis ciuilibus nunquam conquieturi. Neque v. bella ciuilia magis exarserant, quam parta pace cum populis omnibus, belloq; aduersus Penos primum confecto. tunc enim Ianum Consules eluserunt; quod contigerat antea nunquam. Ac mihi propius in eam rem intuenti, nihil videtur bellicosis nationib. tam permitiosum quam pax; nec militibus quicquã magis infestum quam otium. Itaq; C. Marium imperatorẽ quidem omnium optimum fuisse historiæ prodiderunt; sed pessimum domi ciuem, qui pacem ac tranquillitatẽ colere nesciret. An vero populũ bello assuescere præstabilius sit, quam paci, suo loco disseretur.

Cum

Cum autem ciuium secessiones omni ciuitatum generi periculosæ, tum vero popularibus imperiis maxime omnium metuendæ sunt, ac summa diligentia præoccupandæ; si tamen seditio prius coorta fuerit quam prospiceretur, sapientissimos ac summa virtute præstantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere possint, adhibere oportebit. Et quemadmodum ii qui à furore affecti saltant, nec aliter curantur quam si lyricus aut citharistes inconditos saltatium motus imitari studeat, vt paulatim grauioribꝰ modis furiosorum hominum saltationes cohibere possit; ita magistratum, necesse est, initio sese ad populi furētis animos accommodare ac tempestati obedire, vt tādem portum feriat: nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ii qui torrentem præcipiti casu de rupibus altissimis labentem sistere se posse confidunt. Qui autem armis subditos coercere conantur, nisi opibus ac potentia valent, Rempublicam in summum discrimen adducunt. neque enim plebs impotentis animi victoriam assecuta victis parcere consueuit. Quod si princeps eam quam de populo sperarat, quemque armis frangere tentarat, victoriā non reportarit, magnum sui ipsius contemtum in animis nō modo ciuium sed etiam hostium ac peregrinorum ingenerabit.

Et qdē cum alibi sæpenumero tū v. sæpissime senatus Romanorum deprehendit, eos q̄ vim ad sanandū plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauisse: qui v. lenitate sermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatē pene cadentē erexisse. Appius Consul populo petenti nouas tabulas, quibus debitores liberarentur, acerrime restitit; atque iterum plebem à patribus secedentem acerbe tractari censuit oportere, nec aliter ad officium reuocari posse: sed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt, plebem non acerbitate sed potius lenitate ac facilitate ad officium esse reuocandā. quod Agrippa re ipsa docuit, ac pereleganti corporis humani tabula tenues cū potentiorib. exemplo salutari cōciliauit,

&

& arma vtrisque de manib. extorsit. Quæ res illi summã omnium beneuolentiam,& cũ Reipublicæ salute gloriã peperit immortalem. Quod si feræ bestiæ nunquam fustium ictib. mãsuescunt, sed mansuetarii comitate ac facilitate; quis plebem ferarum omnium ferocissimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet?

Dandum est igitur aliquid plebi: ac siquidem sedmo ab inopia rei frumentariæ proficiscatur, tenuib. frumentum de publico erogandum erit: nec oratione vtendum, quia *venter aures non habet*, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quam præstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophõtis sententia probabilis est: *Magistratibus scilicet non aliter quam medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere.* Sic enim Pericles populum Atheniensem comœdiarum ac ludorum illecebris, tum etiã frumenti ac pecuniarum in tenues diuisione, permulcere solebat; & cum feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modisque omnibus cepisset, edicta salutaria, quæ per famem aut fauorem exaudire non licuisset, promulgabat.

Quod autẽ diximus populo dandũ aliquid esse, & interdũ ea q̃ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maxime v. in popularib. & optimatum imperiis: hoc in vrgente necessitate verũ esse statuo; ad secessiones cohibendas; alioqui pnitiosum est plebis impotentis libidini semp inseruire: sed eam ita moderari necesse est, vt libertatis fræna nec constringi, nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, pernitiosius tamen est aperte populum oppugnare, quam illecebris flectere velle: vt Appius, Coriolanus, Metellus, Phocio, Hermodorus, qui cum omnia populo denegarent, seque plebis aduersarios omnium maximos profiterentur, seipsos Remque publicam aut perdiderunt, aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quam maiestati miscere facilitatem: nihil tamen popularibus imperiis, tam necessarium esse potest. Et quemadmo-

admodum Sol cum cæteris ſyderibus oritur & occidit rapidiſſima cœlorum omnium conuerſione, idem tamẽ paulatim ab Occaſu curſum retroagit: & quo ſublimius à terra ſurſum euehitur, eo minor apparet: ita principem ciuitatis, populi voluntates ac ſtudia quodammodo ſequi oportet, vt facilius ea qua volet, in poſterum conſequatur.

Nec ſi poſſit princeps vniuerſum populum arbitrio ſuo cogere, vim adhibere debet, ſed moderatis imperiis ac iuſſis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui ſectionibus & vſtionibus, ſi alitẽr morbos curare queat, vtẽdum putet? Quis enim princeps aut magiſtratus in populari ſtatu plebem, quam nutu poteſt aut oratione ſalutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla proponuntur; nullum tamen illuſtrius eſt quam Pacuuii Caluini Campani; qui cum popularem ſtatum tueri & ab optimatibus diſſidere videretur, nihilominus tamen cum intelligeret, plebem ſenatores vrbis Capuæ necare propoſuiſſe, ac parricidium vehementer exſecraretur, ſimulauit ore ac vultu ſe populi voluntates & conſilia probare. Is igitur ſenatores eodem in loco cõcluſos admonuit, ſe populi concionem habiturum, proque eorum ſalute propugnaturum; ac bono animo eſſe iuſsit. In cõcionem progreſſus, hilari vultu ſic populum alloquitur? *Quod ſæpe*, inquit, *optaſtis Campani, vt ſupplicii ſumendi vobis ex improbo ac deteſtabili ſenatu poteſtas eſſet, eam nunc non per tumultum expugnãtes domos ſingulorum, quas præſidiis clientium ſeruorumque tuentur, cum ſummo veſtro periculo, ſed tutam habebitis ac liberam. Clauſos omnes in curiam accipite: de ſingulorum capite vobis ius ſententia dicenda faciam. Sed an omnia ita vos ira indulgere oportet, vt potiorem ira ſalutem atque vtilitatem veſtram habeatis. Nam ſenatum omnino non habere non vultis: quippe aut rex, quod abominandum, aut quod vnum liberæ ciuitatis conſilium, ſenatus habendus eſt. Itaq; duo agenda vobis ſunt, vt & veterem ſenatum tollatis, & nouũ opteris.* Inde conſedit, & nominib. in vrnam conie ctis, citari

PAGINATION INCORRECT

citari, quod primum nomen ex vrna excidit, ipsumque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen malum & improbum, passim quisq; clamare, esse supplicio dignum, tum Pacuuius, *Video quæ sententia de hoc sit data: iubetis ergo malo & improbo bonum senatorem & iustum eligere.* Primo silentium erat inopia potiores subiiciendi, cum tamen aliquis omissa verecundia quempiam nominasset, multo maiore exemplo clamor orebatur, cum alii negarét nosse, alii probra, humilitatem sordidamq; inopiam & pudendæ artis aut quæstus genus obiicerent. Hoc multo magis in secundo & tertio senatore est factum: vt ipsius pœnitere homines appareret. Ita dilapsi homines, notissimum quodque malum maxime tolerabile dicentes esse, iubentesq; senatum ex custodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis consilio non tantum ab interitu seruata ciuitas est, verumetiam releuata atque recreata: cum Tribunus ille plebis indomitæ furorem simulatione compescuisset, ac planum fecisset, non modo cædem senatorum in sempiterna posteritate crudelem vsumiri; verumetiam cæteris senatoribus ciuitatem sine consilio desertam ciuilium discordiarum incendio propter honestum contentiones deflagraturam.

Quod si furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili sanguine seipsam respersérit, perarduum est perque difficile ad sanitatem reuocari. Atque in eo genere non nulli domos suppositis facibus incenderunt, ne Respubl. discordiarum incendio periret; cum scilicet ciues repente positis armis ad incendium restinguendum concurrerent. Quod si quis animi præstantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitate ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnum populi motu placaturum, aut video neminem: quod eleganter Maro his versibus expressit:

Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta
Seditio est, sæuit q; animis ignobile vulgus;
Iamq; faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem

Consti-

Conſpexere, ſilent, arrectiq; auribus aſtant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Tales fuiſſe diximus Periclem Athenienſem, Menenium Agrippam Romanum, Petrum Loredanum Venetum. Cum enim ii qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul ſummouerent, nec magiſtratuum imperiis, nec auctoritate ſenatus coerceri poſſent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iuſſit, ac ciuilem diſcordiam momento ſedauit. Ex quo intellectum eſt, virtutis ſingulare decus ac maieſtatem plus in Republica valere, quam leges, quam arma, quam edicta, quam magiſtratuum omnium iuſſa. Nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, faſcib. coerceri potuerãt, vnius ciuis auctoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad ſanitate reuocati ſũt.

Eſt etiam in religionis metu magna vis ad plebẽ coercendam. Cum enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter ſe exarſiſſent, vt ciuium ſtrage ac ſanguine vrbs ipſa redũdaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere poſſet, Fráciſcus Soderinus Põtifex ornamenta Pontificia indutus, ac ſacerdotum corona comitatus cruce præeunte, inter medios ciuiũ cuneos proceſſit. Repente ciues religionis metu arma poſuerunt. Ita quoq; Iadus Pontifex Hebræorum Alexandro Magno ad vrbem Hieroſolymorum vna cum exercitu venienti, ſacris veſtibus ſubornatus occurrit: cuius ſpecie ac ſplendore exterritus Alexander pontificem adorauit, ac tantum abfuit vt regionem aut ſacram vrbẽ diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret[a]. Eadem ante Vrbanus pontifex max. Attilam ab vrbis Aquileiæ obſidione dicitur auertiſſe.

[a] Ioſeph. in Antiq.

Sed interdum tanta ſunt ciuium inter ipſos odia, vt ſociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus ſit. Etenim Lucenſes ex vrbe eſſuſi, Florentinorum grauiſſimis caſibus & calamitate quam ex ciuili diſcordia contraxerãt, permoti, Florentiam ad pacis actiones componẽdas per opportune venerunt: quæ res

non

non modo laudabilis, sed etiam vtilissima semper visa est, non tantum ciuitati perituræ, verumetiam iis, qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim sæpenumero vt ciues à discordia abhorreant & pacem cupiant, sed salua dignitate peti non posse putent: quo fit vt nullus ciuilium calamitatum exitus reperiatur, nisi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multo difficilius est quam in monarchia; in qua vnius imperio ac potestate ciues secum ipsi & cum Republica facilius cõiunguntur: nisi princeps se partium ducem malit quam regem videri: quæ res exitium ei proculdubio est allatura, si de rebus aliis quam de maiestate quæratur: vt quæ superioribus annis controuersiæ de religionibus exstiterunt, quibus adhuc vniuersa pene Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorum, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, stante Rei cuiusque publicæ forma: tametsi nõ sine grauissimis calamitatibus acerbissimoque bonorum ac fortium virorum occasu. At cum semel constituta & omnium consensu probata religio fuerit; ne posthac in disputationē deducatur, cauendum est, vt omnes seditionum viæ, omnes aditus intercludantur, & præsidia pacis muniantur. Quarum enim rerum disputationes in vtramq; partem seruntur, earum omnium probabilis est ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propius abest, quam leges diuinas, quarum sempiterna sit natura, & quæ omnium animis ac mentibus assensione certissima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil est enim tam firmum ac stabile (nisi demonstrationes clarissimæ minimeque dubia nitatur) quod argumentorum vi subuerti non possit: at rerum diuinarũ disciplina non in demonstrationibus aut perspicuis rationibus, sed in assensione sola versatur. Et qui demonstrationibus libris peruulgatis id consequi se posse putant, non modo illi cum ratione insaniunt, sed omnium religionum fundamenta labefactant.

Exsti-

Exſtat Lycurgi [a] lex antiquiſſima, quam Florentini, diſputatores omnium acutiſſimi, in populari ſtatu iuſſerũt; *Ne ſcilicet de legib. ſemel receptis ac phatis differere liceret.* Intellexit vir ſapientiſſimus, leges diſputatas in dubium reuocari; dubitationem vero iniuſtitiæ opinionẽ afferre, ex quo legum ac magiſtratuum contemptum & Reipublicæ interitum ſequi neceſſe eſt. Quod ſi Philoſophi ac Mathematici ſuarum diſciplinarum principia in diſputationem reuocari non patiuntur, quæ dementia eſt de religionibus non modo priuatim ſed etiam publice diſputare velle? Quanquam Anaxagoras niuem eſſe atrũ; & Fauorinus quartanam hominib. vtilem eſſe tuebantur. Carneades vero cum iuſtitiam maximis laudib. extuliſſet, perendie iniuſtitiam præſtabiliorem eſſe pleriſq; perſuaſit. Sed Ariſtoteles eos qui quærerent, nix alba ſit necne; egere ſenſu dicebat. Qui vero dubitarent, Deus ſit necne; pœnis eſſe, non argumentis refellendos: tametſi Deum ſempiternum & eſſe, nec plures vno exiſtere poſſe neceſſaria demonſtratione [b] confirmauit.

[a] *Plutarch.*

De religionibus diſputare, pernitioſum.

[b] *lib. 8. Phyſic. & 12. Metaphyſ.*

Quare prudenter Orientis & Africæ populi ipſique Hiſpaniarum reges de religionib. diſſerere ſanctiſſime prohibuerunt. Et cũ Moſchouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, varie de religionib. ſentirent, ac ſeditioſis concionib. in ſectas diſtraherentur [c], rex Moſchouitarum ne quis de religione diſſereret capitali pœna ſanxit: ſed curionib. ac Pontificib. exhibuit librũ, quo quid cuiq; de reb. diuinis perſuaſum eſſe vellet, cõtinebatur, vtrũ populo ad legendũ & ad intuendum apponerent, capitis pœna ſubiecta, ſi quid vllius interpretatione additũ detractumve eſſet. Certe quidem Moyſes cũ omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expreſſerat, accuratiſſime deſcripſiſſet, ac populo expoſuiſſet, vno capite legis, populo adhuc in deſerta ſolitudine vaganti, iuſſit Sacerdotes ac Leuitas legẽ diuinam clara voce ac diſerte legere, idque aſsidue, vt omni ætati ac ſexui perſpicua & cognita eſſet: altero capite legibus diuinis quicquam addere, detrahiue prohibuit. Itaq; cum in monte Sionis ſeptẽ

[c] *Sigiſmundus Liber Baro in hiſtoria Moſcheuitarum.*

essent collegia, nonnulli cccc. fuisse putant, quibus lex diuina docebatur; & vt plęriq; seorsum præcepta de religionibus traderent, nemini tamen disputare fas erat, vt quidem Optatus Mileuitanus scribit[a]: quippe iudicabant, nihil tam à rebus diuinis abhorrere quam disputationes quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum assensio certissima cuiq; esse debet.

[a] lib. 3.

Cum igitur de rebus diuinis disputationes non tantũ dubitationem ac religionum interitum, verumetiã Rerumpublicarũ euersionem afferant, eas profecto sanctissimis legib. prohiberi oportet. Quod ab imperii Germanici ordinibus post diuturna bella ciuilia cautum est, vt Romanam & Saxonicam religionem mutua concordia principes tuerentur: illud etiã subrogatũ, ne de religionib. capitali pœna indicta, disputaretur, quam pœnam Germanorum magistratus, ac potissimum Augustæ cum à nonnullis exegissent, vniuersa Germania conquieuit.

Iam v. cum legislatores omnes ac philosophi, atq; ipse deo Polyb. ipse[b] atheos, religionẽ rerum omniũ publicarũm firmissimum fundamentũ esse, ab eaq; subditorũ fidẽ in principes, obedientiã erga magistratus, pietatẽ in parentes, caritatẽ in singulos, iustitiam in omnes perdere confiteantur, seueriss imis legib. cauẽdum est, ne res omnium sacratissima puerilibus ac sophisticis concertationibus, ac potissimum iis, quæ publice fiunt, vilescat, probabilibusq; argumentis in dubium reuocata, ex animis auditorum ac disputantium tandem eripiatur. Nec audiendi sunt qui subtilioribus rationib. omnia se persuadere posse putant, quoniam *summa ratio est quæ pro religione facit*, vt elegãter respõdit Papinianus[c]. Quanquam rectissime Aristot. [d] vtrosq; ineptire scribit, & Oratores q demonstrare, & Geometras qui persuadere quæ velint, conantur: quoniam nec probabilia demonstrari possint, nec certa necessariaq; argumentis persuaderi debeant.

[b] lib. 6. De milit. ac domest. Roman. & ipse alibi.

[c] l. & si quis. de vulgari. ff. ad Theodos.

Hic non definio, quænam in tanta populorum de religionibus inter se discrepantium varietate, optima censeri debeat, (quanquam quod verum sit, plus vna esse

esse non potest; & ad religionem adipiscendam quæ vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, nõ disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum, deorum omnium parentem ac principem, rogationibus vtendũ) si tamen princeps aliquis certissimas de lege diuina, deque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditosq; opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet, vim amouere oportet: nam quo grauiora supplicia irrogabis, eo minus proficies; cum ea sit in hominibus insita vis ac natura, vt ad aliquid assentiendum, sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorum reginam, & ad optimates ac senatores oratio, cum de Campanio Iesuita deque Catholicis quæstiones capitales haberentur.

Principem igitur oportet vera religione vtentem, nõ inani specie ac simulatione ficta, sed ardentibus votis ac precibus sempiternum Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationẽ conuertet, ac sectarum omniũ radices ac fibras amputabit. Cuius rei cum multa sint argumenta, tum vero nullum ad hanc rem accommodatius, quam de Theodosio maiore: qui ineunte imperio prouincias omnes Arrianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatorib. Arrianis, vt nõ modo confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quę variis temporib. Tyri, Sardis, Syrmii, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tarsi, Arimini coacta fuerant; ac potissimũ Synodo Ariminensi, quæ sexcentorum Pontificum cõcordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat; verum etiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis supplicijs coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & Catholicis, sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusq; religionis pontifices haberi permisit. Ac tametsi catholicorum Pontificum importunis rogationib. edicta

quædam aduersus Arrianos promulgari iussisset, facile tamen irrita esse passus est; vt ipsius ad Ambrosium literæ demonstrant his verbis: *Trade*, inquit, *Arrianis Basilicam: mei namque sunt omnia iuris*: quod etiam Rotaris Rex Longobardorum sua lege permisit. Nihilominus tamen cum sine simulatione decreta concilii Nicæni tueretur, ac liberos & propinquos eadem religione imbuendos curaret, Arrianorum sectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimum; tametsi Asiæ & Africæ populi etiamnum Arrianorum placita Muhamedis auctoritate tueãtur. Turcarum quidem rex maximus summa veneratione religionem à maioribus acceptam colit; neque tamen peregrinas aliorum religiones exsecratur, sed suo quemq; ritu viuere patitur; eos inquam qui Romanam, qui Græcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Persicam sectam sequuntur: & Calogerontas Christianos summa caritate quotidianisq; largitionibus fouet, non minore pietate quam olim Augustus Iudæos; quib. non modo suæ benignitatis fontes diurnis eleemosynis aperuit, verumetiam sacrificia perpetua Hierosolymis pro suæ Reiq; publicæ salute publicis expensis quotidie fieri mandauit [a]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina persuasum habuerunt, omnes omnium religiones, quæ à pura mente proficiscãtur, diis immortalibus gratas esse: quam sapienter, non disputo: si quis tamen propria superstitione rogatus [b] iurasset, iusiurandum legibus probauerunt. ¶ Ac tametsi peregrinas religiones in Rempublicam non facile admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium est, *ne qui nisi Romani dii, neu quo alio more quam patrio colerentur*: nihilominus tamen suo quemq; ritu, sua quemque religione priuatim intra vrbem frui facile patiebantur: ac Romani ipsi sacra Isidis & Æsculapii in vrbem receperunt, ac *Pantheon* diis omnibus consecrari permiserunt. Solet omnibus populis Iudæi peregrinos ritus exsecrabantur; ex quo populorum omnium in seipsos odia excitauerunt. Nam cum Antiochus Nobilis Hierosolymam obsidé-

[a] *Philo in legatione ad Caium.*

[b] *qui iurasse deinde retinendo.*

sideret, Iudæi pacti sunt octo dierum inducias, vt festum euasionis immortali Deo sacrũ colerent. libenter assentit Antiochꝰ, vt est apud Plutarch. nec eo contentus tauros & arietes ad victimã summa cum lætitia vsque ad portas vrbis deduxit. Post inducias vrbẽ expugnauit, eamq; (vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus scripserunt) diripuit. Cum v. sacrificiũ ritu Græcorum pararet, Pontifices ac Leuitæ cum exsecratione templum deseruerũt. Hic Antiochus quasi dẽorum contemptores ad Græcorum ritus & sacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iisq; Iudæos vesci iussit: recusantes omni supplicíorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ conuersionem peperit. At Ptolomæus Lagus, vt scribit Agatharchides, deinde Pompeius, Hierosolymã (vt est apud Vegetium) post obsidionem diuturnam ceperunt, eodem die quo Iudæi sub Antiocho pacti erant inducias; sed à sacrilegio manus habuere continentes: Crassus non item; nec Flaccus, quem Cicero negat aurum templo sancitum expilasse, qua in oratione vt causę inseruiret, dixit, Iudæorum deos à seruitute Romanorum suos cultores eripuisse.

Cum igitur Iudæi cæterarum gentium numina exsecrarentur, maximum sui odium & contemptum apud omnes excitauerunt. Cum enim Quadrato Iudææ præside gregarius miles sacrificantibus Iudæis pudenda in ipso templo reuelasset, tanta seditio secuta est, vt viginti millia Iudæorum cæsa sint; quo tempore Iudæi ex Senatusconsulto Roma exacti sunt. Qui solum vertere noluerunt, religionem mutare aut seruire coegit Tiberius; sed hoc Romæ tantum: idem enim Tiberius Pilatum, qui clypeos sanciarat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexander vero Seuerus imperator, in sacris familiaribus Abrahamum, Orpheum, Herculem & Christum sibi proposuit ad colendum. Cum autem Christiani æque ac Iudæi triginta illa deorum millia, quæ Pindarus sua iam ætate venerabatur, exsecrari

cœpissent,& in hominum mentibus deorum contemtũ ingenerarent,principes ac magistratus illos acerbissimis supplicijs insectari cœperunt, nisi Christum eiurarent. ac Iudæi ipsi Christianorum accusatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, suæ religionis antiquitate freti. Atq; hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus exsecrantibus.hinc rerumpublicarũ variæ quoq; conuersiones exstiterunt.

Ac tametsi crudelitates incredibiles tyranni in suos antea exercuissent,nunquam tamen hominum mentibus ante regem Antiochum,quem modo diximus,imperandum sibi fas esse putauerunt. Quæ ratio facit,vt Theodoric⁹ Imperator religionis causa cruciari pateretur neminem,ne vel impietatis specie aliena bona diripere,vel liberas hominum voluntates,q̃ nullis imperiis possunt, constringere velle videretur. Sic enim ad senatum Romanum scribens;*Religionem*,inquit,*imperare non possumus, quia nemo cogitur vt credat inuitus*. Quæ quidem ratio Cassiodori omnium efficacissima mihi visa est, ad supplicia, quæ religionis specie irrogantur,tollenda.

Impios qdẽ ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuiũ potentiorũ exsecratur,arceri à ciuitate vtile esse duco,ad tuendam ciuium inter ipsos amicitiam,quę præcipue rerum diuinarum conspiratione & consensu alitur ac sustentatur;si tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modo suppliciis vindicari non debet, sed etiam prouidendum,quoad eius fieri poterit, vt si publice citra seditionem non liceat, sacra tamen priuata facere nemo prohibeatur: alioqui futurum est, vt qui alienis sacrificiis interesse nefas esse ducunt, & suis carere coguntur, omnem omnino religionis opinionem exuant; ac sublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant, sed omnia in omnes sibi licere putent. Quanquam quid vetat sanctissimorum Prophetarum consiliis insistere? quorum [a] alter quidem suis popularibus in seruitutem Chaldæorum abductis

[a] *Baruch.*

per-

perſuaſit, vt cum ante idola procumbere cogerentur, Deum tamen ſempiternū mente colerent, alter Naami Syriæ regis domeſtici pura religione initiati excuſationē accepit, ii quidem regi ſacrificanti peregrino deo adeſſet quippe mentem puram ab impietate ſeruaret. Fallunt n. qui humanis imperiis ac legibus Reſpublicas, non vltionis diuinæ metu contineri arbitrantur. Et quemadmodum ex omni ciuitatum genere nullum deteri⁹ eſt anarchia, in qua nemo paret, nemo imperat, ſed in ſumma ſceleſtum ōmnium impunitate ac licentia viuitur: ſic etiā nulla peſtis ciuitatibus grauior accidere poteſt numinis carentia, quam Græci ἀθεϊσμόν vocant: & certe non parū peccant q πολυθεότατος ἀθεότητι & eandē pœnā ſtatui putāt oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν ἢ ἀνοσιώτατον θεὸν ἀναιρεῖν. Nam ſuperſtitio quantacunq; fuerit, homines tamen in legum ac magiſtratuum metu, & in mutuis vitæ officiis continet: impietas autem aduerſus numina, omnem ex animo peccandi metum penitus euellit. Duobus igitur propoſitis incommodis, ſuperſtitione inquam & atheiſmo, mai⁹ declinare oportet: quando vero religione quæ in vnius ſempiterni Dei vero cultu verſatur, publice vti nō licet, ac ne publicę religionis contemptu ad impietatē ciues, aut ad ſeditionē incitare videamur, publicis ſacrificiis adeſſe præſtat, dum tamen in vnius ſempiterni Dei cultu mens acquieſcat,

a a *Heliſæus.*

b *id eſt* infinitate deorum poſita Deum opt. max tollere.

Quod v. pleriq; mirantur, quamobrē in ipſis eccleſiæ Chriſtianæ primordiis, tāta ſectarū ac numinū, tāta religionū multitudo, quāta Tertullian⁹ & Epiphani⁹ fuiſſe memorāt, id eſt, centū circiter ac viginti, ſine bellis ciuilib. cōtineri potuerit, in cauſa fuit ipſa diſcrepantiū inter ſe opinionum varietas. nihil n. periculoſius eſt quam in duas ſententias ſcindi ciuitatē, ſiue de legibus, ſiue de religionibus, ſiue de reb. aliis ciues inter ſe diſſideant: quia *rerum quæ per rerum naturam contrarium quidem eſſe poteſt, plura vni cōtraria fingi non poſſunt:* Itaq; cum plures inter ſe diſcrepant, medios quoſdam interiectos eſſe neceſſe eſt inter extrema contraria. Ac propterea Solon lege cauit,

Cur plures ſectæ Rēpublicam continent, duę v. ſtatum euertunt.

vt iſi ciuium ſeceſſionibus, vnā quiſq; factionem ſequi neceſſe haberet. ꝙ periniquum pleriſq; viſum eſt; cū qui factionibus abſtinet vt placitus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur: illud etiam iniquius, ꝙ quam opinionem cum ſcelere cōiunctam putes, eandem tueri cogere, ac pro iis quos contra ſentias propugnare; ſiquidem ex omnib. ciuium ſententiis nulla tibi probabilis videatur, Poſtremo ſi quam ex omnib. probaueris opinionem, ſequi & armis defendere neceſſe habeas, etiam aduerſus parentes, vxores, liberos, propinquos arma capere, eoſque quos tueri debeas, ſi contrariam ſectam ſequantur, necare licebit. In ſumma, diuina[a] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honeſtum ſit aberrantem, ſequi vetat.

a *Deut.12.*

An lex Solonis de factionibus vtilis ſit.

Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri poteſt, ac potiſſimum populatibus & optimatum imperiis, quæ ſummo principe, à quo ciuium concordia ſperanda ſit, deſtituuntur. Nam callidiſſimus quiſq; ciuis in populari ſtatu ſe, quam longiſſime poteſt, à ciuilibus armis ſubducit, niſi victoriam certiſſimam ſe adeptum ire confidat; nec ſe vitamque ſuam aut fortunas periculis, niſi ſumma neceſſitate coactus opponat. ac ſæpenumero ſit vt ſeditioſiſſimus quiſque diſcordiarum ſemina conquirat, nec vlla ne magis quam ciuili ſanguine delectetur; vt cæſorum bona diripiat, ac honoribus alienis fruatur. Salios Martis Sacerdotes imitatus, quos antiqui ἐνυαλίους appellabant: propterea quod exſecrationibus rite factis inter aciem vtramque faces coniiciebant, ac præla miſcebant, eodem momento ſeſe belli periculis ſubducentes. Quod ſi legi Solonis locus erit, ſeditioſi ciuiles diſcordias ciere metuent, cum eadem ſibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni vero & quieti ciues, quotium ac tranquillitatem rerum omnium pulcerrimam dūcunt, ſi factioſos ſequi neceſſe habeāt, modis omnib. diſſidia ciuium proſpicere eaq; prohibere: aut ſi proſpici non potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac ſumma auctoritas

ritas valet plurimum ad insanos & præcipites in officio cõtinendos, quib. interstinum sempiternumque bellum futurum est, nisi sapientum consiliis ad sanam mentem deducantur. Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis esse videatur.

Quanq̃ si in fœderib. ac societatib. principũ inter ipsos vtile est, vnumquemq; plus cęteris omnib. posse, aut certe cũ potentiorib. coniungi, quãto id verius ac vtilius est in bellis ciuilib⁹, in quib. qui neuter est, ęque ab omnib. deseritur & p̃da fit omnium cõmunis? Nam cum Theramenes discordiarũ inter ciues otiosus spectator fuisset, miserandũ præbuit omnib. spectaculũ suæ calamitatis. Quisquis igitur in bellis tum ciuilib. tum externis neutrã partium sequi volet, hunc saltem oportet vtrosq; inter se conciliare; aut si putat alienas discordias sibi boniſque ciuib, vtiles fore; quoniam salus bonorum in exitio improborum consistit; enitendum tamen erit sapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit n. sæpenumero, vt qui apertè concordiam simulant, occulta dissidia serant: quo nihil est immortali Deo detestabilius[a]: nisi hoc agatur vt sceleratis ac flagitiosis inter ipsos bellum sit sempiternũ. vtn. rarissimas virtutes, quæ mutuam inter se concordiã tuentur, plurima inter se dissidentia circumstant: ita quoque bonorum raritatem obsidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, nisi mutuis bellis pestem & exitium sibiipsis inferrent. Quãobrem Deus sæpissime gloriatur, se hostium suorum ope suos hostes acerrime vlturum.

[a] *Prouerb.* Septem sunt quę odit Deus, & detauũ, quod abominatur anima eius. Eos qui discordias alunt inter fratres.

Ad ea quæ diximus sedandarum inter ciues discordiarum præcepta pertinet illud etiam, vt commotis ciuibus nolæ ac tintinnabula prohibeantur; quod factum legimus in Monspelienſi ac Burdegalenſi seditione; quas tamen restitui nõ sine magna mercede, placuit: quam sapienter, non disputo. Certe Turcarum rex, ac ueteri principes Orientis, inuentum illud Nolanorum Campaniæ cum a suis ciuitatibus quam longissime repulsi essent, maximã bellorum ciuilium occasionem à suis

ceruicib. depulerunt. Clangor n. cum mentes hominũ à quiete deturbat, tum v. ſonitus nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur, etiam ſapientes à ſanitate in furorem præcipites agere conſueuit.

Arma quoque ſeditioſis eripi ſi poſſunt, non modo tuendæ ciuium ſalutis amuletum ſingulare eſt, ſedetiã bellorum ciuilium curandorum neceſſaria medicina. Quanquam italiæ ac multò magis etiam Orientis principes arma ferre, aut longiorib. gladiis ſubditos, præterquam eos, quos ad hibent ad corporis cuſtodiam, accingi non patiuntur: neq; nouum eſt illud inſtitutum, ſed ab vltima antiquitate repetitum. Nam Ariſtoteles barbaros in ipſis ciuitatib. ferro accinctos fuiſſe miratur[a], At noſtris, æque ac Germanorum & Anglorum morib. id non modo licet, verumetiam Heluetiorum legibus neceſſarium eſt: vnde cædes ac ſeditiones ſæpe deriuantur. nam qui armatum ſe contuetur, arrogantior fit, & ad inferendam tenuibus iniuriam audacior, leuiſſimaque iniuria affectus ad cædem ferocior. Qui vero exarmatus erit, nec quenquam iniuria violabit, nec violatus occidet, nec ignominiam contrahet eorum qui ferro accincti injuriam illatam armis repellere, ac vitæ diſcrimen ſubire recuſant. At Turcarum legibus etiam militiæ exarmati eſſe oportet, ſi hoſtes longius abſunt: arma vero cum ac iumentis fere circumferuntur; omnes tamen populos bellicis laudib. ac victoriarum gloria ſuperarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbariſſimos eſſe putamus, quanto æquius eſt, domi ciues exarmatos eſſe? Lutetiæ quidē Pariſiorum ne breuiſſimos quidem gladios baiulis ferre licet; quod antea in contentionibus, quibus ſæpiſſime implicantur, ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes ſi valeret, plures cædibus ac ſeditione vacuas ciuitates haberemus. Neque enim prudentis legislatoris eſt, parricidia tam acerbe vlciſci, quam ne fiant proſpicere ac modis omnib⁹ cauere. & vt medicus quiſque peritiſſimus iudicatur, non tam qui morbos curare, quã qui valetudinem tueri & morbis occurrere ſolet; aut ſi qui

[a] In Polit.

morbi vis inopinato partem vllam corporis inuaserit, ægrotum primo conquiescere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnibus leniat, dum interim morbi causas omnes ac symptomata putare, salutaremque medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis secessiones aut factionum incendia antecuertere, aut cœpta repẽte extinguere; deinde seditionũ causas omnes scrutari & contueri diligenter oportet, vt quam optimis legibus in posterum declinari possint.

Causas autem secessionum easdã reperiem⁹, quas ciuitatib. conuersiones & interitus afferre superius diximus: pœnarum inquam ac præmiorum iniquam diuisionem, iniurias tenuib. illatas; nimias paucorum opes; summam multitudinis inopiã, impunitatem deniq; sceleratorum. atq; hoc postremum maxime omniũ ciuitatib. exitiosum esse antea sæpe diximus, ac dicendũ sæpius est: propterea quod pleriq; tum principes tum magistratus, dum lenitatis gloriam affectant, improborum pœnas subire se nõ putant. Addo illud q̃ Salomon toties ac tã sæpe cauendũ præcipit, ne fideiubeam⁹: nõ quia mutuam inter nos caritatem phibere velit, sed vt omnes intelligant, eos qui sceleratorum prædes fuerunt, eosq; meritis suppliciis eripuerũt, alieni sceleris obligationem luituros. Sic n. vastille ora laceratus regi Achabo certissimum exitium pronuntiauit, quod Benadabum regem Syriæ, captiuũ vadatus esset. Quod vni regi dictum est, latissime patet ad omnes principes ac magistratus, qui pestem sibi ac ciuitatib. capitaliorem inuehere nullam possunt, quã flagitiorum impunitatem, quam pleriq; sordidi magistratꝰ ac iudices prouocanrib. proponunt, vt cæteros turpissimi quæstus causa ad sese pelliciant.

Scelerum impunitas ciuitatibus exitiosa.

Quamobrem sapienter prouisum est legib. Imperialibus, vt cum in priuatis iudiciis Curiã imperialem prouocare cuique integrum sit, modo summa aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem à Prætoribus publicarum quæstionum: quæ occultissimis rationibus iniri solent, maiores

iudices

iudices prouocare fas est. Et quibusdam inferioris Germaniæ prouinciis scelera, quæ certissimis testimoniis nō possint, coniecturis vindicantur; quæ ratio iudiciorum iam inde à Carolo Magno ad hæc vsque tempora continuata, vtilissima comperta est, vt atrocissima quæq; scelera, quæ clam ppetrari solent, ista ratione vindicetur, & facinorosos deterreāt ab iniuriosa vita. Ex quo manauit illud veterib. incognitū, vt ꝓ modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridem apud nos inueteravit.

Ad seditiones etiam coercendas in posterum, pœnas seditiosis irrogare necesse est: quod qua ratione fieri debeat superius diximus, cum de corporum & collegiorum pœnis exigendis disputaremus. Sed quæ de collegiis & corporibus pœnę sumuntur, ad maiorem populi partem accommodari non possunt. Non enim si membri vnius, puta pedis aut manus, vstio vel sectio corpori salutaris est, propterea caput ægrum secabit medicus; sed magis Hippocratis præcepta sequutus, *desperatis morbis medicinam adhibere cauebit.*

Præter eas quas dixim⁹ secessionum causas, potissimū ꝑcipuaq; est in Oratorū licentia, qui hominum mentes ac voluntates quo volunt facile ducunt, & vnde volunt deducunt: vt nō immerito maiores nostri Herculē Celticum nō inuenili robustoq; corporis habitu & clauam insignem, sed caluum & senecta venerabilē effingerēt, eius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitę peruenirent, quę dicentem sequeretur[a]: vt omnibus perspicuum esset, nullas principum opes ac legiones plus valere, quam admirabilem illam dicendi vim ac facultatem eius, qui populorum animos & languentes erigere, & ad bellum inflammare, & ad vim parati exarmare, & ardenter ad virtutem cohortari, & à vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari; mox à beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere posset. Qua quidem incredibili dicendi vi ac potestate paucissimi ad laudem, plerique ad Rerumpublicarum euersionem abutuntur, ac

[a] *Lucian.*

ii p

ipotissimum, qui sic loquuntur vt vitio; sic viuunt vt virtuti bellum indixisse videantur. Cum enim ars illa præcepta contineat, quibus falsa, p veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnibus audiẽtium animos fallere ac decipere possis; mirum debet videri, si quis est qui artibus tam pernitiosis recte vtatur: cum M. Tullius Oratorum sui temporis facile princeps, hoc primum Oratori propositum esse scripserit, vt nihil contra quam persuadere velit, id dicendum putet; vel vt Aristoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare quea, vt fraus detegi nõ possit; id est, primã Oratoris optimi legem esse, vt omnia mendacio ac simulatione tegat.

Itaque ab iis qui Oratorum clarissimorum laudem ab omni æuo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum denique publicarum conuersiones & interitus cœpisse, & eosdem calamitosos exitus habuisse videmus. Neque.n. Græcorum & Romanorum tantum exemplis abundamus, verumetiam eorum qui Africæ & Occidentis omnia imperia religionis specie conturbarunt, ac nõnullis cepta regibus extorserunt: id quod accidit Marochi regibus qui à Iosepho genus ducebant, quos seditiosus quidam concionator de regali solio præcipites dedit: ac ametsi *Eques Asinarius* vulgo diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit[a]. Consimili frau- [a] *Leo Afer.*
de is qui primus inter Persarum reges *Sophus* est appellatus, Vsuncassani regis gentiles de imperio deturbauit. Necita pridem Leidanus sellularius opifex, arrepta religionis Anabaptistarum occasione, regem se ferens, Monasteram Westphaliæ metropolim inuasit; vnde non nisi ab imperiali exercitu & obsidione diuturna [b] [b] *Sleidanus.*
expelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis prædicatorum, Soderini consilio statum Florentinorum ab optimatibus ad populum transtulit: non aliter quam Ephialtes Orator Periclis suasu summam imperii publici consilii potestatem Areopagitarum senatui ereptã, seditiosis concionibus plebi attribuit. Deni-

Ger-

Germaniæ plebem vniuersam in patritios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidem centum circiter hominum millia cæsa feruntur[a]. Quam sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnibus inflammarent vt quondam Nestorius, qui coram Imperatore & in celebrissima Constantinopoli luce ausus est dicere, *Da mihi Cæsar, da*, inquit, *terram hæreticis vacuam, ego tibi cælum: exscinde mecum hæreticos, ego te victoriam de Persis spondeo relaturũ.* Hunc propterea πυροφόρον appellarũt. Nam si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, imperium ciuib. vacuum reliquisset, ac Nestorium hæreticorum principem mox interfici iussisset.

[a] *Sleidanus.*

Est igitur ab eloquentia improborum ciuium multo magis metuendum quam à peste, quam à gladio furentis; ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentibus præsidio, & improbis terrori, & probis ornamento sit; eamq; exserat in sanandis populis, in fundendis legibus, in moribus conformandis, in castigandis erroribus, atq; omnino in bonorum ac malorum animis, oratione elegãti ac numerosa designandis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis à natura, sed ad verum decus tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur; sic hominum ferocissimorum barbaries ac feritas eloquẽtiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modum mitescit. Nec vlla res est, quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furentis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audentium animos, eosq; pulcritudinis suæ splendore obstupefactos facilius possit quam eloquentia regere; eoq; magis in populari statu quam cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quam diserti Oratoris facultate retineri. Quæ res facit, vt quo quisque plus eloquentia potest in populari ciuitate, eo maiores opes & honores adipiscatur; cum ab iis

abiis pœnarum ac præmiorum iura, leges, arma, imperia, curationes, belli deniq; ac pacis summa pendere videatur. Tyrannis vero nihil tam metuendum quam eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem exsecratur.

Finis libri quarti.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER QVINTVS.

De confirmando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibusq; disciplinis populorum mores dissimilesque naturæ percipiantur.

CAP. I.

QVÆ ad vniuersam rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent, abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur; consequens est, vt quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat; quibusq; rationibus gentium mores ac naturæ percipiantur, explicemus; ne aut formam ciuitatis à populi moribus alienam instituamus; aut naturæ leges hominum arbitrio ac voluntati repugnante, natura seruire cogamus: quod pleriq; facere conati, florentissima imperia funditus euerterunt. Id autem accuratius faciendum nobis est, quod omnium qui de Republica instituenda præcepta tradiderunt, qui hanc disputationem attigerit, videmus fuisse neminem. Quemadmodum igitur in toto genere animantium non modo innumerabiles sunt figuræ; verumetiam earum quæ figuram eandem habent, maxima varietas est:

Co

PAGINATION INCORRECT

sic hominum inter se admirabilis est ac pene incredibilis dissimilitudo, variaq; pro locorum diuersitate natura, cum in eodem climate Orientis & Occasus modica declinatio magnam efficiat hominum inter ipsos diuersitatem, eorum item quib. idem est circulus Meridianus qui ad Aquilonem sedes habent, ab iis qui ad Austrum positi sunt, corporum & animorum habitu plurimum distant. Quinetiam inter eos, qui non solum sub eodem circulo Meridiano, verum etiam sub eodem tractu ab Æquatore æque remoto, sub eodem cœli gradu, sub eodem fere puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallibus domicilia quæsierunt. Et inter locorum naturas quantum intersit, videmus alios esse salubres, alios pestilentes: multaq; sunt alia quæ inter locum & locum plurimum differant. Quo fit vt eiusdem vrbis homines, non tantum pro dissimili temperatione, verum etiam pro diuersitate locorum dissideant inter se plurimum, & mirum videri non debeat, si seditionibus sæpius iactetur vrbes, inæquali situ positæ, quam quæ æquabilem planitiem habent: vt Roma ipsa, cuius mœnibus septem montes clauduntur, ideireo seditionibus præter cæteras sæpissime agitata est: quod locus inæqualis ad id magis opportunus esse videretur: Quam quidem ad rem ouans Plutarchus minus aduerteret, pene ad stuporem mirtur tres Athenis de statu conuertendo factiones exstitisse. Nam qui Astu editiorem vrbis locum accoluere, populari statu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorem, oligarchiam cupiebant: qui Piræum, potiorem diuebant plebis & optimatum temperationem. Causas ipsas naturæ congruentes mox aperiemus. Quod si Theophrasto [a] mirum videtur Græcorum nationem moribus & institutis vsq; adeo sui esse dissimilē, quis non miretur ciues eiusdem ciuitatis, eiusdem vrbis tantopere inter se differre? Neq; vero tribuendum illud est gentium confusioni, cum scriberet Plutarchus de Solonis ætate, quo generis Athenienſium puritas ac simplicitas tanta fuit, vt solo Attico procreati esse putarentur: qua de re gloriatur

[a] In libro περὶ τῶν ἠθῶν χαρακτήρων.

tatur Aristides in Panathenaïs, vbi Athenienses mortalium omnium nobilissimos appellat, quod γηγενεῖς & αὐτόχθονας esse opinaretur.

Sed ne longius aberrare videamur, quis nescit Heluetios ab extremis Gothorũ finib. oriũdos, moribus, legibus, institutis, religione, statu, differre ac distare plurimum? nam qui montes inter eos accolunt, vt Rhætorũ quoq; natio, cæteris habentur ferociores ac bellicosiores; statu vero magis populari, & licentia maiore fruuntur; cæteri tractabiliores sunt, ac vitæ cultu aliquanto splendidiores; aristocratiam quoque magis probare ac licentiam indomitam agrestium hominum feritati congruentem, arctioribus quibusdam legibus ac religionũ vinculis constringere solent.

Hæc porro naturæ consentanea ratio spectãda in primis est ei, q̃ Rẽpublicam fundare, ac ciuitatẽ optime instituere volet. Cum n. Florentinorum temporis decursu & inquilinorum, qui in eam ciuitatem coaluerãt, aucta multitudo fuisset, antiquioribusq; gentib. ac familiis, q̃ bellis ciuilib. exstincta fuerant, ciuitas exhausta videretur, status popularis esse desierat; quia ciuiũ pars multo maxima ab honorib. & suffragiis arcebatur, nec magistratuũ poterat imperio contineri. Itaq; senatũ cogi placuit vt deliberaretur, popularemne an optimatũ statum habere præstabilius esset. Hic senator Vespucius aristocratiã laudare, ac plebis impotentis licentiã exsecrari: & cum multa in eam sententiam dixisset, Venetorũ statum licentissimũ, qui ex optimatib. constabat, velut exemplar suis ciuib. proposuit ad intuendum & ad imitandũ. At Petrus Soderinus populare imperium, si non æque laudabile videretur vt optimatum, Florentinis tamen commodius esse contendebat, & eorum ingeniis ac naturæ similius: legislatori vero necessarium esse statum ciuitatis ad populi cuiusq; mores ac naturam accommodare. Venetos quidem aristocratiam suis moribus consentientem amplexari: at Florentinorum mentes ad libertatem popularem esse natas; nihil autem quod repu-

Statum ciuitatis ad naturam accõmodare oportet.

gnante natura fieret, diuturnum aut ſtabile futurum. Peruicit Soderinus, & Senatuſconſultũ in ſuam ſententiam factum eſt. Quam vere vterque, poſtea diſſeretur.

Quod item Belgæ ab Hiſpanorum imperio defecerunt, hanc potiſſimum defectionis cauſam fuiſſe cõſtat, quod Hiſpanorum mores ſuis diſſimilimos ferre nõ poſſent. Abeſt autem cœlum Hiſpanorum ab extremo Belgarum tractu duodecim fere partibus in latitudinem, qua morũ diſſimilitudines præcipue oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios, Syracuſanos, moribus non admodum Florentinis diſſimiles fuiſſe legimus, nec optimatum modo imperia abhorruiſſe, ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre potuiſſe: quod ſi quis virtutib. & animi præſtantia cæteros ſuperaret, hunc relegare conſueuerant. Athenienſes tamẽ & Epheſii, humaniores; Syracuſani, Florentini, Carthaginenſes, ferociores cuius rei cauſa fuiſſe videtur, quod hi ad Occaſum, illi ad Orientem poſiti ſunt. Eſt autem Orientis natura mollior q̃ Occaſus: populi quoq; vrbani, iactabundi, loquaces. Sic enim legatus[a] ille Rhodius in Senatu Romanorum, *Gentes*, inquit, *alia iracunda, alia audaces, quadam ita dæin vinum, in Venerem proniores aliæ ſunt: Athenienſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem ad conandum Lacedæmoniorum, cunctatorem: non negauerim totam Aſiam gionem inaniora parere ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſpimonem eſſe.* Quib. verbis legatus ſuorũ ciuium erroripu cendum ideo ſuadebat, quod ita nati eſſent. Plutarchus etiam Athenienſem populum ad iram & miſericordiam procliuioré fuiſſe ſcribit; & qui adulationibus gaudent & vrbana dicteria non ingrato animo ferret. Carthaginenſes vero ad crudelitatem & vltionem promptos, quiq; ſubditis impotenter dominarentur, dominanti humiliter ſeruirent: caſus item nec proſperos, nec adſos æquis animis acciperent. At populus Romanus offenſionib. acceptis demiſſior videbatur, nec partoria elatior, ſed moderatos ac domitos animi motu præſe ferebat; adulatorũ vero ac leuium Oratorum

[a] Liuius l. 45.

nes conciones auersabatur; grauitate ac seueritate vsq; adeo delectatus, vt Catoni Censuram [a] petenti, ac seuero Censore ciuib. opus esse iactanti, populus eum honorē, q omnium maximus erat, tribuere mallet, quā nobilissimis quibusque blanditiarū illecebris populū demulcētibus. Idem quoque populus ad Manlium Torquatum, ciuem omnium imperiosissimum, nec petentē ac ne cogitantē quidem, detulit Consulatum. Is igitur in cōcione delatū honorē repudiauit, cum diceret, nec populum imperia Torquati, nec Torquatum populi vitia ferre posse, ac sapienter facturum si alium Consulē faceret; nihilominus tamen populus Consulē esse iussit. Sed ex illa actionibus, quas Athenienses ac Romani Oratores posteritati reliquerunt, perspicue sane intelligitur, Romanos magistratus populi maiestatē veneratione multo maiore coluisse quam Athenienses, qui populi patientia sic aburebantur, vt cum nescio quis magistratus populum conuocari iussisset, populus edicto paruit, diutissime exspectauit: ad extremum Orator roseis sertis & coronis redimitus in concionem processit, ac palam dixit, se amicos eo die cōuiuio excipere velle: quo dicto abiit, ac populus arrisit. Item Alcibiadi concionē ad populū habenti coturnix è sinu euolauit: populus conturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine accidisset [b], lapidaretur. Romani tantam oratorum leuitatem impune certē non tulissent; cum enim Romano ciui [c] paulo altius quam Romanæ grauitatis decus postularet, corā Censore hiauerat, iura ciuitatis ademta sint [c].

[a] Plutarch. in Catone Censorio.

[b] Plutarchus.

[c] Valerius.

Principem ergo ac legislatorem populi mores ac natura regionis in qua ciuitas est, nosse prius oportet, quam legum aut ciuitatis conuersionem moliatur, cum de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quam ad varios gentium mores ac naturam ciuitatis cuiusque leges ac formam congruentem accommodare. Nam quod Baldus nationem negat locis regionibus terminari, hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque

aliter ſtatuere iubeat. Vt n. ſapiens atchitectus ædificium diuturnum ac ſtabile futurum ad ſubiectam cuiuſq; regionis materiam aptare debet: ita quoq; optimũ principem ciuitatis ad populi regionisq; naturam leges accõmodare oportet: quando non idem omnib. licet, q Buſiri Ægyptiorum regi, quem Iſocrates ob id etiam vehementer laudat, quod regionem ac gẽtem omnium maxime ad regnum ſtabiliendum aptiſſimam cõquiſiiſſet.

Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Auſtrum poſiti ſunt inquiramus; deinde eorum qui ad Ortum & Occaſum; poſt etiam ſingularem illorum qui montes, qui valles, qui paluſtria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quibus explicatis quantum diſciplina valeat ad immutanda hominum ingenia diſſeretur, nec tamen illud aſſentiemur Polybio & Galeno qui cœli ac ſoli naturam neceſſaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalib. cauſis vitia naſci poſſint, exſtirpari tamen & omnino tolli, vt is ipſe qui ad ea propenſus fuerit à tantis vitiis auocetur, non eſt id poſitum in naturalibus cauſis, ſed in voluntate, ſtudio, diſciplina quæ tolluntur omnia ſi neceſſitati locum demus. Quæ vt planius percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polũ vtrumq; diuidemus; ita vt cuiq; regioni partes cœli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrumque Polum numerantur. Prima regio quæ ab Æquatori propius abeſt, ardoris intemperie calidiſſima eſſe dicitur, vt quæ ad Aquilonem ſpectat, frigiditate rigidiſſima; inter vtramq; calore ac frigore modice temperata interiacet. Rurſus regiones ſingulas bifariam ſubdiuidemus: nam regio quæ partes cœli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior eſt, contra quam plerique magno errore putant, quam quæ Tropicis vtrisque ſubeſt. Item regio quæ trigeſima circuli Meridiani parte ad XLV. porrigitur, multo mitior eſt quam quæ à XLV. ad LX. propter vtriuſque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV. regiones quidem multo frigore rigent, colonorum tamen,

tamen, ac populorum multitudine abundant. postremo regio quindecim partium cœli à LXXV. ad XC. etsi omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigoris ac niuium intemperies, vt non satis commode viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, ferè in antris ac latebris bestiarum more versatur, [a] aut vagatur in syluis. His finib. regionum descriptis, de gentium moribus, ac natura certius ac melius iudicari potest.

[a] Olaus & Saxo Grammaticus.

Nec v. satis est intelligi, ad Aquilonem positos, roboreque quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus; ab his tamen ingenii præstantia superari. Nam qui vtroq; Polo quindecim gradibus absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & à frigoribus perinde adusti, vt Australes à calore, vt quidem Hippocrates ipse confitetur [b]: qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest, ea, qua dicimus, regionum descriptione, quod item Hippocrates, qui optima quæque Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam auctore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem, tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est, λεπτοτειχας: sic enim Lucanus,

[b] Inli. De locis.

Fundit ab extremo flauos Aquilone Suenos:

Alenus *capillo rubentes* vocat, id est, φοινικοτειχας: quę tamen plurimum inter se differunt. Dani certe ac Sueci, itaque vltra mare Suedicum regiones Gothicas occupant, fere capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaque Angli aliqui crine rubent, à Noruegis & Suecis originem trahe, ab iisque; perinde vt Galli, cauendum putant: eoq; ego si cætera priuatis adsunt argumenta; vt illa Martia-

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus;
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

At qui citra mare Suedicum ad gradũ quadragesimũ Scythæ oculis cæsis & naso capto. positi sunt, fere capillo flauescunt, nisi aliunde venerint: migrationes enim populorũ magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatẽ pepererunt. Scythas flauities capillorũ, & cęsius oculorum iris arguebat. Nec ita pridẽ Sigisinundus Liber, in hi-

ſtoria Moſchouitarum, ſcripſit; Lituanos omnes ad vn
cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitan
ti mihi ac miranti Pruinſquinus Lituanus Polonorum
in Galliam legatus, & Holſter Suecus, confirmauerun
Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vb
de Cimbris agit, ὀμμάτων χαροπότητα caſtaneos & rufos oc
los interpretatur, cũ *caruleos* reddere debuiſſet. Sic enim
Iuuenalis;

Cærula quis ſtupuit Germani lumina flauam
Cæſariem, & madido torquentem cornua cirro?

quia capillos ac barbam in nodos ac cirros veterum Gr
corum more torquebant: vt Horatius,

Nec fera cærulea domuit Germania pube.

Truces (inquit Tacitus) *& cærulei oculi, rutila coma.*

Qui propius à Polo abſunt, hi non cæruleos oculo
ſed glaucos ſeu cæſios habẽt, vt γλαυκῶπες, qui magis albo
ſcũt: cærulæi vero meliores, quia nigricant aliquantuli
Omnium deterrimi ſunt albi, & quaſi Nyctalopes, q
noctu melius & acutius quam interdiu vident, ad luce
hebeſcunt. Cæſius autem color oculorum eſt ab intim
vi caloris, vt qui atros habent oculos, à calore vehemen
ti deſeruntur. Eadẽ vis caloris facit vt Scythatum corpo
ra ſint maiora ac robuſtiora, quia frigus exterius calo
ad intimos corporũ aditus cogit ac tuetur: niſi tanta vi
eſt frigoris, vt penitus calorem reſtinguat, vt qui à xxx
gradu latitudinis verſus vtrumq; Polum ſolitudines h
a *Sigiſmundus Liber.* bẽt: qui à frigorib. ſic vrgentur, vt pleriq; intereant: tri
etiam totus maris Suedici tractus glacie ſæpe cõcreſc
Æſtate vero tanta eſt interdũ caloris vehementia, vt n
modo fruges, verumetiam arbores, ſyluæ, domus ex a
b *Sigiſmundus Liber.* dore ſolis flammam concipiant [b], quod non ſolũ in Mo
ſchouia, ſed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Co
merus, & in ipſa Anglia, vt quidem ex literis Naualli L
gati ad regẽ Henricum II. didicimus: quibus affirmat
ſolis ardoribus flammã conceptam fruges ac ſyluas in
regione Angliæ quæ *Gallia* vocatur, conſumſiſſe. Quo
à veteribus anxie quæſitũ video, cur inflammationes A
quiloniæ

quilonem versus maiores sint, id ita esse quasi rem com-
per: à minimeq; dubiâ tradiderunt [a]. Ego vero sic statuo
in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantib. & con-
uallib anfractib. ardentius aërē inflammari versus Aqui-
lonem quā ad Austrum: Naimum Aquitanię oppidum [b];
Montecorneum [c] in agro Laodunensi, cœlo sereno de-
flagrasse propter eam quā dixi causam; nisi quis vltione
diuina id factū putet. Sed naturam secuti balnearii ther-
mas suppositis ignib. aqua respergunt: vt vapor elatus ac
densior factus, calorem ardentius tueri possit. Nā cor-
pora quo solidiora, eo sunt ardentiora conceptis ignib.,
qui efficacius calefaciunt in metallo quam in ligno, & in
hoc quam in culmo: ita quoque Solis calor vehemētior
est in lapidib. quā in terra, & in aqua quā in aëre, ac rur-
sus in aëre à vaporib. denso, quā subtili raritate extenua-
to. Quo fit, vt sub Tropicis tellus quidē, aquæ, lapides
tant vehementius quā versus Aquilones propter rectā
radiorum traiectionē ac reflexionē: sed quoniam regio-
nes quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontib. ac flu-
minib. scatent, quib. fere vacant Australes tractus, neces-
se est in iis aërem ab aquarum vaporibus fieri crassiorē,
& calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilo-
nes maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbri-
bus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus sca-
terent, ac propter niuium copiam citeriores Africæ o-
ras ad Septemtriones conuersas vbertate fertiles ac po-
pulosissimas reddidisset, Africæ magna pars hominibus
vacua reliqueretur. ¶ Quod igitur hybernis temporibus
intra videmus ac puteos calere, item animantia fumos
calentes exspirare, æstate vero terræ cauerna supra mo-
dum rigere: idem iudiciū est de populis: vt qui sunt ad A-
quilones, intus caleant, Australes frigeāt: at qui plus ha-
bent caloris, cibos facilius coquere possint: vnde corpo-
rum ac virium incrementa maiora quam in Australibus,
qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuiorib.
alimentur alimentis. Quo fit vt exercitus qui ab Africa in
Europam, & ab Austro versus Aquilonē proficiscuntur,

[a] Aristot. in Problem.

[b] Anno 1542.

[c] Anno 1574. Maio.

robustiores fiant. Annibalis enim copiæ clarissimas de Romanis victorias in Italia pepererunt. Item Arabes ac Mauri, ex Africa prodeuntes, maximas clades Asiaticis & Hispanis intulerunt. Nec ita pridem Vasconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hispanorum legiones in Saxoniam Carolo V. Imperatore, bellicosissimorum hominum vim fregerunt.

Cur exercitus languent qui versus Austrum profi ciscuntur.

At quoties ab Aquilone Austrũ versus expeditiones suscipiant, lãguore ac inertia fatiscunt milites; vt experientia pceptum est & cognitum. Cum n. Cimbrorũ innumerabiles copiæ in Italiã pergerent, robur paulatim amittere, ac sudorib. diffluere cœperunt; vt qdẽ Plutarch⁹ scribit & cum magnitudine corporum ac legionũ multitudine Romanos terruissent, nihilominus tamen ingenti clade suorũ ac duplici Romanorũ victoria fusi sunt ac pstrati. sæpe Gallorũ exercitus in Italia fracti: cõtra vero Hispani ab Austro in Italiã profecti, victorias illustres adepti sunt. Id primum compertum est, inquit Polybius, in eo prælio, quo Galli circa Florentiam victi sunt à Romanis. Quanquam nulla accepta offensione vix incolumitatem ac salutem sine maxima solicitudine tueri possunt, qui à Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maxime Australis est, proficiscuntur. Cũ enim quatuor Germanorum legiones superatis Alpibus Romam Carolo Burbonio duce cepissent, vix anno vertente dimidia[a] legio superstes in Germaniam rediit; tametsi nullam nisi à crapula, quæ ad Austrum lethalis est, offensionem accepissent. Atque id etiamnum in gregũ & armentis diuturna experientia compertum fuisse tradit Plinius, vt quæ ad Austrum aguntur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabescant; contra quam accidit iis qui ad Aquilonem iter faciunt. Quinetiam flantibus Austris cruditates ac vertigines robustissimos quosque inuadũt: quo fit vt & cibi min⁹ appetantur, & salutares sint vomitiones[b]: quam aëris diuersitatem percipit in primis omne genus auium; quæ flante Aquilone vegetiores fiunt; ab Australi vero flatu tabescunt.

[a] Cæsar. in Comment.

[b] Aristot. in Problemat.

Hoc

Hoc tamen insularum proprium est,& eorũ qui maritimos tractus accolunt,vt aeris frigida temperies ab æstu maris tepefcat:idq; mihi dubitanti perceptum est cũ in Angliam traiecissem, vbi cœlum mitius est quam in Gallia. Nam Oceanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur.Itaq; nullæ hominib. aut gregib. à frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem , si Leo Afer & Aluaresius suam intelligentiam adhibuissent,non tantopere Afros & Æthiopes ab incredibili ciborũ abstinentia laudarent:qui ubertioribus epulis indulgere velint, non possint.

Eandem fere ab Antarctico Polo naturam hominib. egenerari, ratio ipsa corporumq; cœlestium vis cogit onfiteri. Nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, onstat,non procul à freto Magallianoantarcticę regiois genus hominum , quos Patagonas vocant,tantæ pentitatis extitisse,vt vix vnum octo Hispani vinculis cõhingere possent: homines alioqui simplices ac stupidi udicio Hispanorum,qui ingenii præstantia cæteros Euopæ populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur, corporum vim ac robur esse versus vtrumq; Polũ: animorum vero,ad Australem plagam.

Qui inter vtrasq; regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitã beatiudinem salubriusq; degendam idonea fortiuntur, mediocres eũ habent corporis & animi dotes.In quo quidem admirabilis elucet Dei optimi maximi sapientia,qui maximam non modo ingenii,sed etiam animi vim ab ingenti corporis robore semper disiunxit: quum prospiceret iustitia potentibus copiis armata nihil crudelius esse. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorum ac ingenii,minus tamen roboris,quam qui ad Septemtrionem:sed corporibus validiores sunt quam Australes, à quibus ingenio quidem, non tamen animorum vi ac fortitudine superantur.Habent etiam artes imperandi maiorum,& in rebus agendis iustiores sunt vtrisque.

Ac mihi propius in historias & scripta veterum intu-

enti, exercitus & copiæ ab Aquilone; recõditæ scientiæ, philosophiæ inq̃, mathematicæ artes, religiones, & q̃n veri inuestigatione versãtur disciplinæ, ab Austro aduectæ videtur. Artes v. imperandi ac ciuitatis moderandæ, tũ ét legitimę scientiæ, oratoriæ ac theatrales disciplinæ, à populis mediæ regionis origines & incremẽta susceperunt: omnia deniq; magna imperia, Assyriorum inquã, Medorum, Persarum, Græcorum, Romanorum, Celtarum, in mediis regionum temperatiorum spatiis sedem ac domicilium habuere. Sed ea imperia multo magis ad Austrum quam ad Septemtriones propagata sunt. Nam quibus temporibus Scythæ Nomadum in morem huc illuc vagabantur, *nulla fere oppida, nullas arces, nullis propugnaculis munitas vrbes habebant Germanici*, vt Tacitus scribit. Ac tametsi Traianus admirabili põte supra Danubium exstructo (cuius adhuc vestigia restant) Decebalum regem Dacorum fregisset: nihilominus tamẽ Adrianus successor pontem dirui mandauit, ne gentes Aquiloniæ aditu patefacto in intimos imperii Romani recessus penetrarent. quarum gentium vim ac robur cum Augustus expertus esset, legiones septemdecim ad Rhenum & Danubium in excubiis disposuerat, vt imperium commodius tueretur: quibus legionibus à Constantino Magno sublatis, repente Alemani, Gothi, Ostrogothi, Vandali, Franci, Heruli, Burgundiones, Hunni, Gepidæ, Longobardi, ac postremo Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina, in prouincias Romanorum irruperunt, Ac tametsi Angli clarasti Francis, quos habebat ad Austrum, victorias retulerunt, nunquam tamen Scotos de insulæ particula depellere aut sub imperium subiungere potuerunt. Turcarũ quoque natio ab Hyrcaniæ finib. profecta, longe lateq; vesus Austrũ arma protulit, & optimas quasq; Asiæ, Europæ, Africæ regiones, ac pene totius Mediterranei maris insulas imperio adiecit; Tartaris tamen concessit, ne imperium ad Aquilonem vlterius propagauit. Itaque cum Australes populi vim Aquilonis intelligerẽt, Deus

prophe-

prophetarum [a] oraculis ab Aquilone ſæpius minas intentauit: inde bella, clades exitia Rerumpublicarum futura prædixit.

Ac tametſi non eadē eſt q̄ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tantū robur, nec ꝓcera Gigantum ſtatura; qua de re Plinius ſcriptores omnes ſæpe conqueri ſcribit: vix n. vſquam terrarū exſtat vrbs Capuæ ſimilis, q̄ in ambitum milliaria tredecim cōtinebat; multo minus Babyloni cōparanda, quę tametſi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo [b] pedites vrbis mœnia emetiri poterant: nihilominus tamen regionis Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporū, & robore ipſo Auſtrales facile ſuperant. Quamobrem lex militaris Romanorum, q̄ vacationem dedit à militia anno quinto & quinquageſimo [c], non cōueniebat in Lacedæmonios, qui tametſi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadrageſimo vacationem [d] habuerunt; quia robore inferiores eſſent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Auſtri naturam. Erat n. Lacedæmon Auſtralior vrbe Roma. Quod ſi Scythæ ad Auſtrum ꝓficiſcantur, animi languore ac ſudorib. diffluūt. Quamobrē piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborē in illis regionib. inutiles viliſſimo pretio addicūt.

Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & ærīs ſiccitiſſima natura, populis maiorem ſitim ingenerat quam Auſtralibus, quibus interiora frigida, & Auſtri flatus natura humidus: ſic enim Græci: νότου πνεόντος ὑγροῦ, id eſt, *ab humore*, dici tradunt: quia flantibus Auſtris, imbres; Aquilone vero ſpirante, puritas cœli nitidiſſima ſequitur: quo fit, vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogātur: vnde prouerbium ἐπισκυθίζειν; quo apud Athenæum potator dipnoſophiſtes puero aquam infundenti, verbo modice deflexo vſus eſt, cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἔπιχυσον: quod non niſi Græce intelligi poteſt. Hinc etiam illud Taciti de Germanis *Neque noctem que continuare potando, nulli probrum: crebra*

vt in-

a *Eſaiæ ca. 14. & 41. & 49. Hieremiæ ca. 4. & 6. 10. 13. 15. 25. 46. 47. 50. 51. Ezech. 38. Daniel 11. Zacha. 2. & in lib. Sap.*

b *Ionæ ca. 1. Herodotus, Aristot. in Politic.*

c *Polyb. lib. 6.*

d *Plutarch. in Agesilao.*

vt inter violentos, rixæ. Id autem regionis, non hominum vitium esse, argumento est, quod qui ab Austro ad Septemtriones iter habent; eo bibaciores, ac voraciores fiunt: contra quam iis accidit qui ad Austrum proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quam Australium, propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egeruntur, quo fit vt maior insit in Aquiloniis copia pilorum, quam in Australibus, quibus densior, siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retortidos capillos gignit. gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo non possunt. Et cum Romani ad bella exercitatissimi totas hyemes in otio transigerent, vt Pœni quoq; & Græci: nihilominus Scythæ tum maxime bella gerunt [a] cum omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cum iuga Peruana superarent, historici prodiderunt vi frigoris exanimatos fuisse [b]. ratio est in promptu. cum enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quod si frigore inopinato corripiantur, vt Australib. accidit, quum altissima iuga superant, à calore intus & extra deseri necesse est: contra qui Scythis accidit, quibus insitus à natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verũ tamen sit; Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere, dysenteria sæpius vexari.

a *Agathias & Cranzius.*

b *In histor. Indiarum.*

Cum item Septemtrionum loca paludib. ac fluminibus vndiq; scateant, ob id Scythæ aquis facile cõsuescũt, & in ipsis lacubus sæpe deliteſcunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabant, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cum non satis perspexisset, miratur morem Germanorum, qui infantes, vt primũ in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent; quãquam Ausonibus quoque id esset in more positum; vt Mare,

----natos ad flumina primum
Deferimus, sæuoq; gelu duramus & vndis.

De

De Germanis vero Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, scribit[a], spurios à legitimis in Germania dignosci, quod cum primum nati sunt, fluminibus superponuntur: ac spurios quidem mergi; legitimos vero aquis innatare ferunt. Quanquam his temporibus sortilegii suspectas iudices Germanorum aquis superponunt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim merguntur, à sceleste puras esse pronunciant: quæ vero supernatant, sortium impietate teneri iudicant.

a *In epistola, ad Antiochum Aliopegana.*

Spuriorum ac legitimorum discrimen.

Qui medias regiones occupant, propterea quod tēperiem æquabiliter fusam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulsus sentiunt: facilius tamen imbres & frigora perferunt quam Australes, difficilius quā qui ad Septemtriones: & cum vtrisq; societates facilius propter quandam morum similitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac sapientia copulauit, sic etiam Australes populos, qui propter naturæ discrepantiam ac dissimilitudinem Scythis consociari difficilime potuissent, eorum propinquitate qui media locatenent, quasi quodam communi vinculo coniugauit. Quarum rerum cognitio non tantum suauis est ac iucūda, verumetiam maximi ponderis ac momenti, cum de fœderibus & societatibus principum ac populorum inter ipsos disceptatur: aut cum exercitus ex variis nationibus conscribuntur: vt in legionibus collocandis siue in castris, siue in prælio conserendo, extremarum regionum homines seiungantur, & qui cum vtrisq; cōspirant, in mediis spariis cōstituantur. Sunt autem ii qui laudatā corporum temperationem & moderatos habent animorum motus, quales sunt Asiatici: qua quidem temperatione remotissimi sunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Asiæ pars illa quā innuit Galenus, vnde originem acceperat, non modo inter Polum & Æquatorem, sed etiam inter Orientem & Oceasium media interiacere videtur. Hic hominum natura mitis est ac mansueta: hic morum vrbanitas tanta, vt rectissime sit à Marco Tullio dictum, *Non modo in Asia esse, verumetiam*

Humanitas ab Asia.

ad

ad omnes populos inde peruenisse humanitatem. ¶ Sed eorum sententiam probare non possim, qui gentium barbariem ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficisci putant: cum experientia diuturna compertum sit, Australes ingenio præstare cæteris; barbaries autem ab inopia mētis consilii deriuatur. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate superare scripsit. Idē Cæsaris iudicium habemus [a]; *ipsi homines Ægyptii, ingeniosissimi ac subtilissimi, tum artificiose*, inquit, *nostrorū memorias imitabantur, vt ab illis expressisse videremur.* Et cum M. Antonius vrbanitatem, lepores, delicias Ægyptiorū degustasset, Romanorum quasi agrestium hominum mores contemsit [b]. At Ægyptus magna sui parte sub Tropico posita est; vbi homines ardentius à calore quam sub Æquatore vrgeri tradunt, quotquot vtramq; regione peragrarunt: cuius ratio est in promtu, scilicet Solis status diuturnior, ac Tropici minor q̄ Æquatoris amplitudo. Eundem fere tractum occupant Pœni, qui Romanorum potentia calliditate sæpius ac perfidia quam robore fuerunt: hos Columella *gentem acutissimam* appellat. Ægyptiis tamē Australioribus ingenii subtilitate cedit.

[a] Lib. 2. belli ciuil.

[b] Plutarch. in Antonio.

Sed ne longius discedamus, domesticis vtemur exemplis. Philippus Cominius scribit, Anglos maiorū nostrorum memoria queri consuesse, quod bellicis laudibus Gallos sæpius vincerent, consilio tamen ac sapientia longe inferiores essent, vel, vt Ennius loquitur, *bellipotentes sunt magis quam sapientipotentes*: ꝙ sæpius intellectum in pacis actionibus ac fœderibus sanciendis. Ita Galli queruntur, se ab Hispanis consilio ac rerum gerēdarum prudentia superati, & in fœderibus sæpissime circumuentos. Infinitum sit peccata nostrorum hominum singula commemorare. Nam vt superiora prętermittam, extremo fœdere Cameracensi quod cum Hispanis icimus est, omnia quę annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata sunt: cum tamen nec viribus inferiores Hispanis, & pugna superiores sæpe fuissemus. Neque vero Hispani se de manibus Gallorū Insubriam, A-

Iobn

brogum Corsicam, vllis vnquam viribꝰ erepturos speauerant: sed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt nō modo Allobrogum Duci regiones ad portas vsq; Mediolani, & ad mare Celticum longe late patentes, sed etiā Genuensib. Corsica restituerentur: nec solum beneficii gratiam Hispanis acceptam ferrent, sed etiam Gallos ab Italia sequestro Duce Allobrogum longe summouerent, vt nihil Gallis præter agrum Salussianum in Italia restaret; in quem etiam Hispani bello Sacro quo Gallia exarsit, variis fraudibus inuadere sunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones & fœdera cum Hispanorum legatis sancienda missi fuerant, summa fide ac solicitudine rem gessisse opinor, etiamsi horum nonnulli captiuitatis suæ pretiū publico detrimento pacti dicerentur: sed à sapientibus iudici, decretum in Hispania fuisse, pacis actiones, quo ad eius fieri posset, protrahendas: quod amens esset is animus Gallorum, vt tædio ac molestia diuturnæ spei facti, omnia concedere quam exitus suarum rerum fortes exspectare malint. Illud etiam animaduersum, nostros legatos in eum locum, vbi de pace agebatur, prioris cōuenire solitos, dum interim Hispani moras necterent; ac nostros homines semper eo modo fefellisse, vt ab Hispanis non sine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate nostros legatos cum Francisco Sfortia Duce Mediolanensi vsos esse scribit Cominius, ac sæpius simul fuisse locutos: Ducem vero nostros increpuisse, vicissim loqui iussisse.

Quibus rebus intelligitur, Hispanos, quorū vniuersa regio nobis est Australis, animorū motus habere moderatores, ac propter insitum atræ bilis humorē, ad quietē & contemplationem natos: qui autē mentis agitatione & contemplatione pascuntur, ingenium acuunt. Gallos vero & mediæ regionis populos flaua bilis ad celeritatē mouet, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tū tum ad res agendas efficit promtiores! Itaq; Galli cursu videntur Hispanis, etiam in ipso gressu; quam agendi celeritatem mirantur & amant Hispani, ac magna

mercede

mercede opifices ac pueros è Gallia regionum fere omnium populosissima accersere solent. Nam cum Narbone ageremus, in Hispaniam proficisci mirabamur ex Aruernis & ex Lemouicibus magnam tenuium opificum multitudinem; quoniam intelligunt Hispanorum agros ob inertiam hominum incultos, & vrbes opificibus fere vacuas esse. Cum enim N. Strossa Prior Campanus, triremes nostras, quibus in litore Massilien-
a Anno 552. si[a], Barcinonem vrbis diripiendæ cupiditate egisset, eamque ex improuiso adoriri vellet, detecta fraude, decem millia Gallorum opificum in vrbe Valentina, iussu Maximiliani proregis Hispaniarum capta sunt; quorum tamen Hispani vades esse quam ab eis deseri maluerunt. Quo fit vt Hispania Gallorum multitudine abundans, connubiis & societatibus vtriusque gentis implicata, optimi generis homines, & quidem Gallis & Hispanis præstantiores procreare videatur: quoniam in Hispanis nimia tarditas, in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ à Lycurgo & Platone tam multa de gymnastica deque ciuibus exercendis præcipiuntur, ad Australes quidã accommodari debent, vt validiora fiant ac vegetiora corpora quæ ingeniorum magnitudinem contemplandi assiduitate tabescunt: qui autem abundant flaua bile, quietem oderunt, ac bile vrgente huc illuc feruntur; qui contemplationi sese dedere possunt, prudentissimi fiunt.

Aquilonarium vero feritas & mentis stupor, literarum studio mitescit: nam labore assiduo homines ferociores fiunt; vt Aristoteles scribit lib. VIII. Polit. Est autem natura melior, quæ nimiũ inter & parum interest, quæ tum in ingeniorum, cum etiã in corporum aurea mediocritate consistit: vt Italorum. Nam Italia non modo inter Æquatorem & Septemtriones verumetiam inter Occasum & Orientem fere media interiacet, ac modicè ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vertatur qui sub vtroque Polo positi sunt; & atra bile qui sub Æquatore: ita sanguineam εὐκρασίαν adepti videntur, qui

pos

post decimum quintum à Polo tractum, vsq; ad mediã
gionem, loca tenent, id est, vsq; ad quadragesimum à
Polo gradũm, qui est ab Æquatore quinquagesimus: de-
inceps sanguini flaua bilis copiosius miscetur, & qui ꝓ-
pius ab Austro absunt, subvirides euadunt, propter flauę
atrę bilis copiam; quæ confusæ simul ac mistę, eam
efficiunt quam dixi colorum varietatem, quousq; à So-
lis ardorib. & ab atra bile adusti penitus atri fiant. At Ga-
lenus cum animi mores à corporis temperatione dedu-
cit, stupidos homines effici putat à copia pituitæ, lętos ac
robustos à sanguine, alacres & ad res agendas idoneos
flaua bile; ab atra vero constantes & quietos. Illud ta-
men omissum ab eo est, quod à sanguine robur; vnde *re-
bustus à rubore* dici Festus scribit; à bile vero flaua fortitu-
dinem & animorum vim: non quia sanguinis & humo-
rum copia robur per sese efficiat: sed crassior ac fibrarum
plenior sanguis concrescit, & auget musculos, vnde ro-
bur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus, quo
quisq; plus minusve particeps est atræ aut flauæ bilis, aut
sanguinis, aut pituitæ, eo propius abest aut longius ab ea
quam dixi temperationum varietate, quam Theodorus
Duca Imperator Constantinopoleos duobus ac nona-
ginta generibus breui libello distinxit: non modo pro
varietate quatuor humorum, sed etiam ꝓ tribus animi
partibus, ratione inquam, ira & cupiditate.

[a] *Miscuit humoribus vim λογικὴν, θυμικὴν ἐπιθυμίαν.*

Sed cum illa humorum cum animæ viribus tempera-
tio ab eo allata, oraculis Delphicis obscurior sit ac diffi-
cilior; tum vero nullis rationibus aut argumentis, ac ne
exemplis quidem illustratur; nec regionum aut locorũ
quidam habet partitionem: quam tamen Hippocrates [b]
hominum naturam penitus intelligendam maxime ne-
cessariam esse ducit; nec item à montanis plana loca; nec
aquas à maritimis aut à palustrib⁹; nec à ventosis ac tur-
bidis, quietas ac trãquillas regiones; nec populos disci-
plinis eruditos ab agrestibus & barbaris diuisit, in illa q̃
iudicio finxit animorum ac humorum varietate. nos
ea disciplinam sequemur, quæ rationi ac naturæ con-

[b] *in lib. De lo-cis & aqua.*

sentanea sit, & exemplorum multitudine confirmata. Cum enim de Germanorum moribus scriberet Tacitus, *Gens*, inquit, *non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omnium mens posteriùs retractatur, & salua vtriusque temporis ratio est, deliberant fingere nesciunt, constituunt, dum errare non possunt.* Idem iudicium est apud Strabonem, Iustinum, Plinium, Herodotum, Vegetiũ de Scythis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad sui corporis custodiam semper adhibuerunt. Quinetiam Rhagusiorum ac Genuensium populares status Prætorias cohortes ex Heluetiis & Germanis conscribere consueuerunt: regesque Turcarum & Africæ citra Atlantem præsidia militum ad Europa arcessere solent eorum qui Christianam religionem eiurauerunt: quod primum à Mansora Magno Africæ & Hispaniarum Imperatore factum ad posteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum è Christianorum transfugis, & Prætorias cohortes ex[a] conscripsit: quod simpliciores ac robustiores habentur quam Afri: nec quicquam aliud optant aut sperant, quam diurna stipedia, parum admodum soliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate; sed ad vltionem cœsi principis, & ad omnes casus parati, seu pro rege, seu pro tyranno propugnandi sit. Nam cum Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum, quæ ex Germanis conscriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidisset, eodem momento cæsus est à Germanis, qui vltionẽ ac vindictam, inquit Iosephus[b], cohibere non potuerunt. Illud etiam à veteribus animaduersum est, crudelitatem ac barbariem Scytharum generi ac nomini quasi à natura insitam esse. Nam Thucydides ipse, Olori Thraciæ regis filius, Thraces suos populares *crudelissimum hominum genus* vocat, id est (vti eis verbis vtar (φονικώτατον γένος). Tacitus quoq; de Germanis[c], *Occidere solent*, inquit, *non disciplina & seueritate, sed impetu & ira, vt inimicum, nisi quod impune.*

Scythæ simplices.

a *Leo Afer.*

b *lib. 9. cap. 1.*

c *De moribus German.*

Vetera omittamus, ac recentioribus vtamur exem-

pla

plis. Nullum est autem memorabilius quam Georgii [a] Iulius Grantzius. tronum Ducis, qui cum multa crudeliter ac scelerate in Hungaria gessisset, tandem captus ac semiustus, viuēs adhuc & spirans, sociis triduo maceratis ad epulas appositus est; deinde viscera detracta, & semicocta ad vescendum sociis ac militib. data. Omitto Draculæ Transilu niæ principis inaudita crudelitatum genera; & Othonis Trucsesii legati Cæsaris publicam vindictam de sicario, qui Præfectum vrbis cuiusdam bello rusticorum occiderat. Hunc enim lentis ignib. torreri iussit, tam crudeli spectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuisse videretur. Nec ita pridem Grombacho, quem Augustus Saxonię Dux, Gotthanorum arce repugnata, cum Ioanne Federico cœperat, viscera viuenti detracta sunt; deinde ora corde palpitanti diuerberata ac sanguine fœdata. Rotarum autem supplicia à Germanis, vt varri traiectio à Tartaris inuecta. Nec minor Lituanorum crudelitas, qui supplicio addictos sibi ipsis gulam frangere cogunt, aut fustibus ac loris diu cæsos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea q̄ de crudelitatibus regis Moschouitarum prodita sunt, vera esse confiteri. Nam quo longius homines à ratione discedunt, vt qui minus ingenio valent, eo propius absunt à feritate bestiarum, quæ vim iracundiæ cohibere nequeunt.

Australium vero crudelitas non minor est; non quidem à mentis inopia, qua valent plurimum, sed ab artæ vitæ copia, q̄ vt difficilime inflammatur, ita semel inflāmata difficilius restringui potest. Nam Polybius co bello, quod Carthaginenses aduersus Spendios gesserunt, negat vllū crudelitatis genus prætermissum fuisse; quæ tamen leuia videri possint, si cum iis quæ à Leone Africano prodita sunt, conferantur. Quin etiam superioribus annis Tunętanum regem Muleassem liberi summa impietate nō tantum regno expulerunt, verumetiā crudelissime excæcauerunt [b]. At Iosephus Mauritaniæ rex cū suos [b] Tunetan. ipsos à rege Tenesmo occisos esse intellexisset, ingentem exercitu in Tenesmi regnū expeditione suscepta

decies centena hominum millia trucidasse, pecus omne
a Leo Afer. abegisse; arces diruisse; omnia oppida ferro ac flamma solo æquauisse, arbores omnes ex cidisse memoratur[a]. Item Homerus Essuinus concionator, cum in Marochi regnum inuadere conaretur, arce Vngiasena expugnata, non tantum præsidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exsectos pectoribus matrum superpositos dilaniari iussit[b]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius castrari mandauit, perpetuaq; seruitute oppressit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus est humanitatis aut religionis sensus, crudelitates exstitisse feruntur; vbi & cæsorum hostium carnibus vesci, & infantes sanguine mergi vsitatissimum erat.
b Leo Afer. lib. 2.

Sed crudelitas in eo maxime cernitur, cum supplicii iudicio constituto irrogantur: quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune; vt quæ apud Persas[c] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo spectaculo publice exhibentur: q̃ nec Græci, nec Romani sine gemitu vel spectare vel audire potuissent. Nã vtriq; damnatos, vel inedia vel cicutę poculo necabant. Quinetiã Chii cicutam aqua, Atheniẽses vino (sic enim Theophrastus) temperabant, vt lenius ac citius mortem accirent. Differt igitur Scytharum crudelitas ab Australium hominum sæuitia: quoniam Scythæ impetu ac belluarum in mõtem ad vindictam feruntur; Australes vero vulpina calliditate ac suscepto consilio vltionem meditãtur.
c Plutarch. in Artaxer. Herodot. lib. 7.

Et quemadmodum atra bilis difficilime curatur; sic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ à melancholia abradente ingenerantur, nõ facile sedari possunt. Quo fit, vt qui à mẽte sic affecti sunt, si appetitus explere non possint, furore corripiantur. Inde tanta furiosorum hominum in Africa & ea Hispaniæ regione quæ Africæ propior est multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furiosis constituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit. Tametsi enim frequen

quens est vbique stultorum numerus, Australes tamen tenues ac macilenti & spectra vident, & vaticinantur; ac sæpe quoque à dæmonibus aguntur, eaque quam nunquam didicerunt, lingua sæpius vtuntur: quem *furorem diuinum* incolæ vocant: quasi insanus ea videat: quæ sapiens non videt: & is qui humanos sensus amisit, diuinos assecutus sit. Quos vero ad Septemtrionem furor inuadit, hi assidue aut rident, aut saltant, qui morbus *D. Viti* appellatur à Germanis. Curatur autem fidibus & cantu primum incitato, deinde sedato; sine abalienatos sensus musica reuocat; siue morbos corporis cõcentus sedata mente curat; siue mali genii, qui furiosos sæpissime cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furentem malus genius pulsata lyra deseruisse dicitur. Quamobrem Elisæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum edituru, citharisten acciri iussit: simul enim cum suauitate concentus numen hausit. Et cum Saul à Samuele initiatus esset, non prius prophetarum chorus ei cum citharis occurrit quam numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genii ad hominum furorem sese accommodare consueuerunt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cædem ac vulnera prorumpunt: quod his qui sanguine abundant non accidit, ac multo minus qui spirituita lethargiæ furore afficiuntur; quos rerum omnium obliuio ac stupor mentis inuadit.

Quamobrem musica furorem curet.

At quo plus est in melancholicis ingenii ac sapientiæ, eo difficilius correpti furore curantur: contra quam accidit iis qui sanguine abundant, qui rarius à furore, sæpius ab insania vexantur. Insanos appello qui suis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non possunt. *Furor autem*, inquit Tullius, *in sapientem cadere potest, insania non potest*: & furiosis curator legibus datur, non insanis: tametsi non minus hi quam illi curatoribus indigent. Sed quotus quisq; domitas habet libidines? quotus quisq; cupiditates coercet? nemo certe præter sapientẽ. Insania vero interdũ in furorem abit: quod furoris genus verberibus miteſcit. Nam Londini furio-

forum hominum multitudo eodem coacta domicilio, verberib. acerrime castigatur quarta decima Luna, qua maior vis est furoris tumēte cerebro. Cuius rei me commiseratio cum cœpisset, a curatorib. intellexi salutarem esse furoris medicinam.

Quod autem diximus, Australes ingenio præstare cæteris, non modo id perspicitur inter Germanos & Hispanos, qui maximo interuallo à se inuicem seiūguntur; verumetiam in vna & eadem regione. Ac ne longius exēpla petantur, nostri homines satis intelligunt, quantum Pictaui, Aruerni, Lemouices, Normani, Cenomani, Belgas ingenio superent. Itaq; nostris moribus iudicantur illi anno XIX. vel ad summum XX. maiores, Belgæ non nisi XXV. Ingrati animi labem effugere non possim, si patriæ ac meorum popularium videar oblitus: de quib. iudicii exstat in antiquo diplomate [a] Caroli V. Francorum regis eius qui Sapiens vsurpatur; quo quidem beneficia quāplurima Andium Academiæ indulta sunt: hac potissimū causa subiecta; QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS, VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS, VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE.

[a] *Anno 1373. Calendas Augusti.*

Hoc etiam ab Australib. Scythæ differunt, q̄ tametsi Australes naturam habeant ad cōtrahendos fœdandosq; appetitus præstantiorem, difficilime tamen domitas libidines continere possunt. Causas enim libidinis ab amabile perēdas esse duco. Inde monstra promiscui sexus ab Africa; quā propterea astrologi, sic n. opinor, Scorpioni ac Veneri subiecerunt. Ptolemæus certe Afros veteres summo cultu Venerem vbiq; persecutos fuisse tradit. Liuius item duob. locis quib. Numidarum meminit, *Ad omnes barbaros*, inquit, *Numidæ in Venerem effusi*. Est autem Numida omnium Africæ prouinciarum, quæ Romanorum imperiis paruerunt, maxime Australis. Quamobrē mirū videri non debet, si Persarum & Africæ princeps concubinarū greges habuisse legimus [b], q̄ moribus deprauatis tribui

[b] *Herodot. Dion lib. 2. Ioseph. Antiquit. Iud. lib. 4. Quintus Curt.*

bui nón poteſt, cum apud Indiæ Occidentalis popu-
los, regem Alcazarem quadringẽtas; Gnacam vero Per
uanorum regem ducentas vxores & quinquaginta libe-
ros: item Gillo Orientalis Indiæ regem ſexcentos, habu-
iſſe proditũ ſit [a]. totidem liberos Hierotimus res Parthorum dicitur [b] ſuſtuliſſe. Ab his moribus lõgiſſime abſunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, *Seuera apud eos*, inquit, *matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. Nam prope ſoli barbarorũ ſingulis vxoribus contenti ſunt.* At etiã Scythæ plerique indigne ferentes quod ad Venerem inepti ſint, ſeipſos caſtrant parotidos venæ quæ ſub aures latet, ſectione; vt quidem ſcribit Hippocrates; qui cum iſtius ad Venerem imbecillitatis cauſas inueſtigaret putabat equitationem in cauſa eſſe, & caloris inopiã: ſed vtroq; modo fallit: nam geſtatio ad Venerem excitat, vt quidẽ Ariſtoteles, & experientia ipſa docet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationum, tum ipſa Septemtrionis vniuerſi natura cogit confiteri. Auſtrales vero caloris inopia laborare ſuperius docuimus. Eſt igitur in Auſtralibus atrę biliſ copiſſimum abradentis copia; quæ quod ſpumoſa eſt, libidinẽ proritat, vt etiamnum Ariſtoteles tradit, vbi cauſas inquirit, *cur qui atra bile abundant, cæteris ſalaciores ſint*: quod ipſum videre eſt in lepore, qui ex omni animantium genere melancholico ſucco maxime abũdat: eſt enim libidinoſiſſimũ animal; & vnum omniũ quod ſuperfœtat: imo tres partus in vtero ſimul ac ſemel geſtat [d]: & quidem mas æque ac fœmina, vt M. Varro ac plerique ſcriptores [e] tradunt, & ipſi compertum habemus, non quidem in omnibus, ſed in pleriſque ſexum duplicem eſſe.

a *In hiſtoria Perſica Indorum.*
b *Iuſtinius lib. 44.*

Caſtratio Scytharum qua etiamnũ Germani plerique vtuntur.

c *In Problem.*

d *Strabo. Plin.*
e *Herodot. Æliauus.*

Quibus rebus intelligitur eos falli plurimum, qui Scytharum ac Germanorum pudicitiam & continentiam tantopere laudant [f], vt ſuperius ex Tacito docuim⁹. Sed audi quoq; de Germanis [g], *Intra annũ*, inquit, *vigeſimum ſuam notitiam habuiſſe, in turpiſſimis habent rebus*, cuius nulla eſt occultatio, Neq; enim impotentia laudem

f *Conradus Celtes.*
g *Lib. 6. Comm.*

meretur: sed is demũ laudandus est, qui cum improbu
a *Psalm.13.* esse posset, noluit tamen [a]. Et vero quę laus est Henrici Imperatoris, quod perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? melius Casimirus I. Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges qui quod ad Venerem inepti essent, à nuptis semper abstinuerunt. At Ioannes II. Moschouiæ Dux vsq; mulieres exhorruit, vt ad earum conspectũ animo
b *Sigismundus Liber, in histo ria Moschouitarum.* deficeret [b]. cæteri Moschouitæ quas ducturi sunt vxores, non prius intuentur, quam nuptiæ [c] pactæ sint.
c *Idem Sigismundus.*

Quare nec mirũ si zelotypiæ morbo minime omnium anguntur Germani, vt Munsterus & Irenicus gloriatur, qui etiam pręclarũ [d] putant omnes fœminas cum omnibus maribus in publicis balneis simul perlui. Australes populi ne sacra quidem publica fieri patiũtur, nisi vtroque sexus pariete medio diuidatur. At cum in Anglia legationis causa profectus essem, audiui Mendozam legatum Hispanorum, cum turpe esse diceret viros simul cum fœminis in concionibus sacris permistos videri: Dalus Magister libellorum vrbane reposuit, *Turpe id quidem apud Hispanos, qui etiam in sacris locis cogitarent de explenda libidine, à qua procul aberant Anglorum mentes.* Certe Australes zelotypię morbo tantopere conflictantur, vt plerique angore animi pereãt. Puna quidem rex Indorum, vt ea suspicione sese liberaret, eunuchis suis non pudenda modo, sed etiam nares & brachia amputari iubebat.
d *Munsterus in descript. Badensi.*

Hic aliquis occurret, si tanta est Scytharum ad Venerem imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robustissimorum quanta est ad Septemtriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam vero liberorum ac dissimilitudines à frequenti & à promiscuo concubitu proficisci opinor. Ac propterea Lycurgi institutis non licuit cum vxoribus pernoctare. Satis quidem compertum est, eò quemque plures ac robustiores procreaturum liberos, quò temperatiores ac rariores habebit cum vxore congressus; ac sæpissime quæ à maritis secubant, pleno congressu geminos pariunt. Quo fit etiam vt homines, tametsi cum belluis similitudine quadam coniun-

gun-

guntur: qui tamen à bestiarum natura propius absunt, vt Scythæ, eo magis voluptatib. naturæ congruentib. fruãtur, & parentib. similes pariant, vt Germanos omnes sui similes Tacitus fuisse scribit: quia peregrinos & abhorrentes à natura complexus minime appetunt: non quia sit eadem cœli temperies, vt Hippocrates scribit: cum vbiq; terrarum sua sit aëris ac cœli temperatio. Est igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæq; congruenti voluptate. Inde Iornandes inferiorem Germaniam *hominum officinam* appellauit. Hinc enim gentium examina pene infinita prodierunt. Quinetiam in Selandiæ & Hollãdiæ agris, quos veteres Cimbris ac Batauis tribuunt, oues ter quaterq; singulos annos (non sine admiratione) fœtare vidimus, & interdum ter geminos & quater geminos parere: cum ad Austrum semel aut bis ad summum, nec plus vno parere comperiantur.

Illud etiam incredibile, verum tamen sit, ad Septemtriones aut parem aut maiorem esse marium quam fœminarum vbique copiam: ad Austrum multo plures esse in omni genere animantium fœminas quam mares. Nam & Cæsar Britannos duodecim vna vxore sępe contentos scribit, Indos vero singulos greges vxorum habere compertum sit, hic copiam, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias sedes Polum inter & Æquatorẽ occupant, omnia mediocriter consecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. Etametsi Iulius Cæsar Dictator Heluidium Cinnam populi, vt legẽ πολυγαμία ferret ad populum, vt Cæsarionem, quem de Cleopatra susceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata est[a]. Eadem lex à Ianne Leidano sartore promulgata, cum Munsteræ vrbis principatum inuasisset, statum suæ ciuitatis plurimum[b] cõturbauit. At Imperatores perpetua lege πολυγαμίας infamię pœna subiecta vetuerũt[c]: nostris vero legibus pœna capitalis Henrici II. principatu irrogari cœpit. Arabicæ leges ac religiones ab Australib. profectæ, ab Romanorum derogauerunt. Ita fit vt plerique, cũ

[a] *Trahquil in Iulio.*

[b] *Stridan.*

[c] *Neminem, de nuptiis. Cod.*

omnes omnib. populis leges accommodare velint, res-publicas & imperia sæpius euertant.

At iis quæ diximus discrepare videtur Cardani disciplina: is enim hominem omniū animantium sapientissimum esse tradit, quod calorem ac humorem habeat copiosiorem quam cætera animantia: sed nihil ab eo dici potuit absurdius; cum bestiæ q̄ minus habent caloris, sapientia cæteris præstent, vt rectissime Aristoteles[a] iudicauit. Ac pœnarum quidem militarium vna fuit sanguinis missio[b]: quod qui sanguine abundarēt, animorū impetus & cupiditates rationi minus obsequentes haberent. Bestiarum autem omnium sapientissimus[c] elephas ob id esse, scriptorum omnium summa cōsensione creditur, quod sanguine sit frigidiore, vt Plinius scribit: & atræ bilis copia abundet plurimum: vnde Elephātiasis ingenerari putatur: & ab eadem atra bile adusta cancer & lepra deriuātur: qui morbi ab Australib. Africæ populis per Asiā & Europā late perfuaserunt: negat n. Plutarchus,[d] leprosos ante suam ætatem in Græcia vllos exstitisse. Plinius etiam ante Pompeium Magnum Italiā leprosis vacuā fuisse scribit. Sed in eo fallitur, quod leprā Ægypti propriam fuisse iudicat; cum Africa tota leprosorum ab vltimis Æthiopum finib. vsq; in oram maritimā adeo plena sit, vt & morb⁹ popularis esse videatur[e], nec à cæteris ciuib. leprosi seducantur. Hic tamē admonendi sumus, lepram cum Elephātiasi magno errore non tantum ab indoctis, sed etiā ab iis qui summā auditionis opinionē excitarunt: cum Elephantiasis[f] crurum atq; tibiarū tumor sit ingēs; lepra vero totius corporis cācer. Error manauit ab interpretib. Galeni, qui λέπραν & φαγέδαιναν diuersos morbos, *leprā* interpretātur. At Galenus[g] scribit, duos elephantiasi morbo laborantes, ex eā viperarū in leprā incidisse: quo tamē ciborum genere Australes tum medicorum familię leprā curari constanter affirmant[h]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiasi scripsisset, alterum quoq; de lepra scripsit[i].

Atrā vero bilem diuturnæ vitæ causam esse potissimū opi-

a l. 2. *De partibus animantium*
b *Gellius.*
c *Ælianus Cicero in epist. familiaribus, Plutarchus in τοῦτε μετὰ τῶν ζώων φησι μετέχειν.* *Plin. lib. 8. Tranquil. in Nerone.*
d *In Symposiacis.*
e *Leo Afer. Franciscus Alvarez.*
f *Rasis & Auicenna.*
g *lib. 11. cap. 2. de simplici medicina.*
h *Auicenna.*
i *Leonicenus & Fernandus Vechius Parad. 2. lib. 2. ca. 16.*

opinor; non sanguinis & caloris copiam. Argumento sit quod quæ animantia plus habent atræ bilis, eo sunt viuaciora; elephantes inquam, quibus nihil diuturnius esse Aristoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quibus tamen nihil fere sanguinis est, sed exiguum quiddam atræ bilis. In hominum genere Australes cæteris longiorem vitam viuere constat; vt mirum videri non debeat; si Memnona regem Æthiopum, quem *auræ filium* appellat Homerus, annos quingentos vixisse proditum sit; cum in iisdem regionibus quosdam annos sexcentos excessisse auctor sit Xenophon [a] nec ira pridem Franciscus Aluaresius Lusitanus, Marcum Abunam Pontificem Æthiopum se vidisse testatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen senium præ se ferentem. Idem quoque Leo Afer in Numidia pleroſq; se vidisse tradit qui centesimum annum superauerãt, in quib. nulla senectutis species appareret: nihil tamen siccius fieri potuisse. Quod ipsum de Massinissa Numidiæ rege scribit M. Tullius annos xc. natum cum pedib. iter ingressus esset, in equum nõ ascendere; cum equo, ex equo non descendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuisse, vt capite esset operto; deinde subiicit summam inde corporis siccitatem fuisse.

[a] *Plin. lib. 7.*

Morbis tamen grauissimis tum animi tum corporis adstrictos teneri Australes homines perspicuũ est; furore inquam animi, lepra, morbo comitiali, ac dysenteria: quibus morbis qui vacant, lõgissimam vitam ducere, & maximis virtutibus præstare constat. Itaq; cum Liuius magnas Annibalis Afri virtutes enumerasset; *Has*, inquit, *virtutes ingẽtia vitia æquabant, inhumana crudelitas, perfidiaque Punica* & cætera vitia q̃ ab eo maxima cõmemorantur. Nã in maximis ingeniis ac præstantib. natura, vt in agris fertilissimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare consueuerunt. Ergo literis abutuntur qui horũ mores ac simplicitatẽ laudant; & vitia Australium tantopere vituperant. Nec minus fallit Machiauallus qui omniũ hominũ sceleratissimos esse putat Italos,

Gal-

Gallos, Hiſpanos, cum nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem noſſet.

Ac ſi quis propius Aquilonios, Auſtrales, ac media regionis homines intueri velit, is non inepte profecto cum iuuenibus, ſenibus, ac maturæ ætatis hominib. cõparare poſſit. Nam qua quiſque re populus plurimum valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula ſæpius vti conſueuit. qui ad Septemtrionem, vi & armis ſubditos in officio fere continent: qui ad Auſtrum, religionib. ac minimis metu, cæteri æquitate ac imperio rationis. Tacitus de Germanis, *Nihil*, inquit, *neque publicæ neque priuatæ niſi armati agunt*, & Campanus in oratione de Germani, *Nec maiores veſtri templum*, inquit, *niſi armati ingrediebantur*, Cæſar vero de Germanis. *Neque Druides*, inquit, *habent qui rebus diuinis præſint: neque ſacrificiis ſtudent. Deorum numero eos ſolum ducunt quos cernunt, & quorum aperte opibus vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt.* Ex quo intelligitur, eos qui mentis inopia laborant, ſolo ſenſu ferri beſtiarum in morem ad id quod adeſt, quodq; ſenſib. percipi poteſt, vt mirum videri non debeat, ſi pleriq; Germanorum qui Romanos ritus deſeruerunt, ſtatuas tamen mordicus retineant, vt oblata diuorum ſpecie, ad rerum diuinarum cogitationem ferantur: nam ſtupidiores homines ea q̃ cernunt, p̃ numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluiſſe ſcribit; quippe apud eos armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicæ momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia, pfecta, quaſi ſolemni iudiciorum ritu, ratione debuerat, armis tranſigeretur. Hinc à Frontone rege Danorum & Gothorum profecta lex, vt omnes cõtrouerſiæ armis definiantur. Neq; ius illud quod Germani Riterorum proprium vocant, adhuc exoleuit. Et autem victorib. obſequi, & Brennus Sulpitio Quæſtori vrbano aurũ ex fœdere, pmiſſum appẽdẽti ferturdixiſſe.

Quamobrem qui penitus Aquilonios homines Auſtralium in morem exarmare velit, non inſpecto, quid

cum

mique genti conueniat, is profecto naturam oppugnare videatur. ¶ Litium vero constituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Asia minore, à Græcia, ab Italia, à Gallia, atque omnino à mediæ regionis hominibus fluxerunt: *Gadia*, inquit ille, *causidicos docuit facunda Britannos*. Et qui lites, quibus Gallia mirifice delectatur, à stirpe se conuellere posse putant, næ ipsi nostræ ciuitatis euersionem moliuntur. Necesse est enim aut vi aut ratione controuersias dirimere; quorum alterũ hominum, alterum bestiarum quodammodo propriũ est. Deniq; maximos quosq; Oratores, Iurisconsultos, Legumlatores, Historicos, Poetas, Actores fabularum, quæ hominum mentes sermonibus & verborum illecebris permulcent, à mediis regionib. planum est originẽ habuisse. Hic rationib. ac feciali iure Legati principum cõtrouersias, quoad eius fieri potest, dirimere cõsueuerũt ac testari deos & homines, se inuitos ad arma venire.

Vt autem Aquilonii ad vim facile prorumpunt; medii vero populi leges & verborum lumina conquirunt. sic Australes astutia & calliditate vti aduersus Aquilonios, & religionum metu suos terrere consueuerunt. Quia dicendi Veneres ac lepores stupidi Scythæ nõ sentiunt: Australes vero astutissimi falli ac decipi cum nõ possint verborũ lenociniis; nec rationes nisi necessarias ac perspicuas demonstrationes admittant; probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falsum periclitãtur, dubitationemque animis afferunt, omnino respuant: necesse est oraculis diuinis persuaderi, ac numinib. metuq; eorum iniecto à maleficiis deterreri. Quamobrem videmus abditas naturæ scientias, & reconditas disciplinas, artesque mathematicas, quæ hominum mentes ad admirationem quasi tormentis cogunt, à Chaldæis, ab Ægyptiis cæteriſq; Australibus populis prodiisse; Religiones item omnes ab Australibus ad omnes populos peruenisse: non quia Deus opt. max. religionis præstantiam his aut illis aut personis illigari velit, cum omnes homines sui numinis bonitate participes afficiat: sed vt Sol clarior

ap-

apparet in aqua nitidissima & quieta quam in turbida & cœnosa: ita quoq; diuina lux à purgatis animis, & à mentib. ab hac terrestri labe longissime remotis, facilius percipitur ac retinetur, quam ab eo qui *affigit humo* diuinam *partitulam aurae*[a]. Quod si purgatio mentis est ab integerrimi Dei puritate, & ab ipsa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet eo facilius peruenire ab iis qui pernitibus animorum alis, id est, à diuinissima mentis agitatione sursum rapiuntur, quam qui perturbationum mole premuntur?

a Horat.

Aptior est igitur ad diuinos afflatus eorum natura moderatos habent animorũ motus, & ab atra bile quietos, vt liberius ac facilius ad cõtemplationem ferantur: quam propterea Academici *mortem*, Hebraei[b] *mortem pretiosum* appellant, quia mentem à corporeis carceribus vinculis seducit. Quamobrem mirum videri non debet, si nationes Australes Respublicas melius religione tuentur, quam cæteri armis aut rationum momẽtis. Quare imprimis animaduertenda est iis qui ciuitates moderantur, vt eas gentes quæ nec armorum vi, nec dicẽdi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogant. vt quidem Christophorus Columbus Genuensis fecisse dicitur, qui cum Indiæ populos ad humanitatem & hospitalitatis iuua blanditiis pellicere non posset, numinis metum iniecit. prospexerat enim Lunæ (quã Indi summa veneratione colebãt) deliquium breui futurum. Itaque Lunam elatis manib. testatus est, eam iniuriam non æqua mente laturam, q. se hominem Lunæ amicum & cultorem à portu, ab hospitio ab aquis, à cõmeatu prohiberent. triduo post Luna deserta lumine barbaros terruit, vt summa voluntate Columbi iussa facerent.

b *Psalm. 116.* pretiosa in conspectu domini mors sanctorum eius.

Stratagema Columbi.

Neque vero mirum debet videri, si à Septemtrionis discedentib. ad Austrum homines tanta constantia religionem semel susceptam tueri videmus, vt quidẽ in Europa Hispani, multo etiã magis Afri, si Aluaresio & Leoni Afro fidem habemus. Hic enim scribit fana nec ſe in vrbe Fessa numerasse: quorum maximum quingentos ad

mille passus in ambitum, vnam & triginta portas, lampades DCCCC. haberet, annui reditus tria ac septuaginta millia numûm aureorum. Aluaresi[9] vero qui Æthiopica scripsit, incredibilia prope narrat de templorum immẽsa mole, de sacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac sacerdotum multitudine; quodque vno actu inaugurari viderit duo millia ECCIV. sacerdotum. Ex quib. perspicuum fit religiones maiore cultu q̃ in Æthiopia nusquam haberi. Idẽ auctor est omnib. id persuasum esse, ea quæ in speciem aut quæ reuera bona malave iudicantur, non ab hostibus, aut ab amicis; sed à præpotenti Deo impendere. quę sane persuasa ratio magnum inprimis ad eorum Respublicas, & ad hominum societatẽ attulit incrementum.

Lites vero prope nullas habent: illud etiam mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla testamenta pũblicis aut priuatis tabulis, sed rationes tantum accepti & expensi conscribuntur[a]. Qui rationes illas litium anfractibus quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempubl. funditus sustulerit. Itaq; sapienter Ferdinandus rex Hispanorum, qui cum Pedrariam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit, ne iurisconsultum aut causidicum eo deduceret, ne litium semina, quæ in illis regionib. nulla erant, ab istis importarentur ac propagarentur. In quo certe peccauit Matthias Coruinus rex Pannoniarum, qui iurisconsultos & causidicos ab Italia magna mercede accersiuit, vt litigãdi leges ac legis actiones populũ ignarũ docerent. Paulo post enim tot ac tantis litium ambagibus circumuenti sunt, vt populi rogatione causidicos suis finib. arcere cogeretur. At nostri homines qui omnium mortalium in ogenere studia superarunt, iudiciis ac litibus constituendis & alendis mirifice delectantur, quas qui ab radice rescindere volet (quanquã id omnino fieri non potest) Rempublicam perdiderit, cum sua quisque & aliena viribus ereptum sit. Itaque iudices nostri tanta inuolum causarum obscuritate impediuntur, vt cum

[a] Fr. Aluarez

nec

nec porro progredi, nec regredi possint, necesse ha
ad arbitros rem deducere, aut dedita opera causas
pliare ac iudicia differre, vt tandem aliquando reo
pensarum tædio ac molestia litigandi ad mutuam c
cordiam adducant: ac modis omnib. efficiant, ne, q
iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur.

Quib. rebus intelligitur mediæ religionis popul
rum gerendarum ac ciuitatum moderandarum scie
cæteros superare, vt qui maiorem natura prudentia
depti sint. Est autem prudentia honestorum ac turpi
vtilium ac inutilium, iuris & iniuriæ norma, atq; om
no vitæ humanæ moderatrix. Hæc igitur artem imp
toriam; quæ hominum societatem tuetur, in se co
net: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad i
exsequenda pertinet, Australes vero qui ad res agen
minus idonei sunt, minus etiam robore præstant, se
tos ad contemplationem rerum diuinarum ac natur
um conferunt, vt verum à falso, pietatem ab impiet
diuidant: in quibus scientiarum ac religionis summa
sistit. Artes itē & opificia, & quæcunque à manuum
& industria proficiscuntur, ab Aquiloniis nationib. g
uiter exercentur. Itaq; Australes ea quæ à German
Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam m
ta ac tam affabre facta mirātur quidem, imitari vix
sunt: quasi Scytharum ingenium, quantumcunq; est,
tum in manibus ipsis positum esse videatur.

Prudentia Scientia Artes, tribus populorum genesib. tributa.

Et quemadmodum triplex animorum facultas
scilicet sensus cōmunis seu φαντασία ratio & intelle
ita quoque in omni ciuitate prudenter constituta, P
tifices ac philosophi in rerum diuinarum & ab hom
sensib. abditarum disquisitione versantur, quasi mens
psa ciuitatis: principes ac magistratus in imperando,
dicando, atq; omnino in ciuibus prudentia moderā
quasi ratio ipsa ciuitatis, milites, opifices, agricol
iussis exsequendis, atq; in opificiorū varietate occup
tur, & ad id q adest, sensu cōmuni feruntur. Idem no
de vniuersitate ac Repub. mundana iudicandum re
qui

mitur quam mundi princeps ac moderator tant. a sapiē-
tia fundauit ac stabiliuit, & Australis natio in rerum oc-
cultarum scientia omne studium ac operam collocaret,
cæteraſq; gentes pulcerrima rerum admirabiliū cogni-
tione informare posset; mediæ religionis populi artes
imperatorias, legitimam disciplinam, oratoriam, mer-
caturam, gubernatoriam ad huius mundanæ ciuitatis vti-
litates adueherent; cæteri opificiorum varietatem inser-
rent, & ea metalla quæ in intimis terræ viscerib. retrusa
sunt, infinito labore promerent. Vt enim Australes in-
genii acumine cæteris præstent, ea tamen quam dixi la-
titate, & ad res agendas celeritate necessaria vacant, q̄
abile flaua impellitur & excitatur: quo fit vt prudentia,
quæ non nisi actione & vsu indocili comparatur, excel-
lere minime possint. Itaque iucundissima veri inuestigā-
di oblectatione ac suauissima contemplatione perfruū-
tur, & cum publicis sese negotiis implicare conantur,
veleam molestiam ab otio ac tranquillitate animi alie-
nam ferre, vel simulationem rebus agendis sæpe neces-
sariam imitari nequeunt: quo fit vt cum ad res agendas
minus idoneos se sentiant, sponte Rempublicam dese-
rant; aut ab hominib. ambitiosis & gloriæ cupidioribus
eiciantur: id quod accidit Magis Persarū mortuo Cam-
byse; ac Pythagoreis qui Rerumpublicarum ac ciuitatū
imperia se tueri posse putabant. Sic enim Iupiter impe-
randi cupidus Saturnum parentem, rerum abditarum
contemplationi plus quam Imperatorem deceret, intē-
tum, & quietis amantem, de imperio deturbauit.

Nam qui acutius planetarum vim intueri voleт, ad e-
asquas dixi regiones non inepte à natura tributam in-
telliget; si Saturnum supremum omnium Australib. tri-
buat; mediis Iouem; Aquiloniis Martem: sic enim ordo
planetarum postulat. Solem vero fontem luminis pla-
netarum omnium communem sequitur Venus. hæc itē
Australibus, quorum maxime propriam esse diximus,
omne seruato tributur; Mercurius mediæ regionis na-
tionibus, Luna vero Aquiloniis. Quæ distributio trium

natio num vim ac naturam aperte declarat. Australes enim quieta mentis contemplatione gaudent, nec vsquam ab eis, nisi Veneris cupiditatibus à natura impulsi & coacti, euocati se patiuntur: media gens Iouis ac Mercurii dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæstum faciendum adepta, contemplationem respuit: postrema Lunæ ac Martis, id est, venationis, militiæ, opificiorumq; omniū studiis delectatur. Scytas quidem veteres ac Germanos Martē ac Dianam (vt Australes Venerem, quam ipsi *Astarten* vocant) magna religione coluisse, ac omne studium in venatione posuisse Cæsar auctor est[a]. Quineriam Lunam Germani masculino genere semper enunciant, id quod Antonius Caracalla non modo præclarum, sed etiā ad imperium in fœminas retinendum necessarium putabat. Atque hæc stellarum inerrantium ad regionum & nationum varietatem conformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mūdi totius est imago, similitudinem ac rationem. Nam si dextra conuerteris ad Septemtriones, sinistra ad Austrum, ora versus Occasum, terga vero ad orientem: rectissima fuerit & naturæ consentanea corporis humani constitutio, vt alibi[b] perspicue demōstrauimus: ita fiet vt motus interiora cum orbis vniuersi cursu conueniat, dextra pars masculea robustior cum regione Septemtrionis, sinistra fœminea cum Australi, cui lien atræ bilis cōceptaculum impendet: iecur vero cum folliculo fellis in dextrolatere, Lunæ ac Martis naturam & sanguineam vim demonstrant. Antea diximus plures ad Septemtrionem nasci, ad Austrum vero fœminas numero vincere, aliter humanum non potuisset, vt singuli ad Australem greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu masculorum ad vterum extram prodita sunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuersis dicta sint. Nam vbiq; reperiuntur qui atra, qui flauam bilem, qui sanguine, qui pituita plus minusve abundant.

Orientis autem & occasus diuersa ratio, non parum quoq; ingeniorum diuersitatem parit. Tametsi enim

a lib. 6.

b In Method. historiæ cap. 5.

sint nihil, occidit, veteres tamen vno pene consensu Asiaticos facilitate morum & humanitate cæteros superare tradunt [a]. Sic enim Iulianus Transfuga in eo libro [b] quem aduersus Christianos scripsit; *Quis*, inquit, *ingenia Persarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? qui Celtarum ac Germanorum animos feroces ac sua libertatis amantissimos; Romanos vero & natura militares & vrbanos; Ægyptios acutissimos & effœminatos esse nescit?* Hispani profecto nostra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum littus accolunt, cæteras gentes vrbanitate, ingenii lepore, Brasilianos vero sub eodem Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes omnes superare. Ventus item Orientalis, & aëris suauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præstent. Hoc vero mirabilius, quod populares morbi, qui ab Oriente ad Occasum, aut ab Austro ad Arcton progrediuntur, longe lateq; grassantur: contra vero si ab Occasu vel Arcto, minus nocent, & facilius curantur: id enim diuturna experientia cognitum est, & in Gallia Narbonēsi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniam alibi [c] fusius à nobis explicata sunt & quousq; Orientis & Occasus natura progrediatur, nihil necesse est ea commemorare: cætera persequamur.

[a] *Galen. Hippocra. Plin. Strabo, Iulianus contra Galileos apud Cyrillum.*

[b] *Apud Cyrillum.*

Orientales populi huj maniores ac vrbaniores.

[c] *Id variis exemplis in hist. riarum Methodo demonstratum. c. 5.*

Nam præter ea quæ ad vniuersi naturā pertinent, singularis quædam est differentia eorum, qui mōtes accolunt ab incolis vallium; & eorum qui sub eodem cœli vertice montes obuersos habent ad Austrum, ab iis qui ad Septemtriones conuertuntur; item eorum qui ad orientem Solem conuersi iuga montium habent à tergo, ab iis quibus à fronte mons ad Ortum oppositus est. argumento sint incolæ vltra citraq; Appenninum, qui totam pene Italiam ab radicibus Alpium ita secat, vt pars altera ad Meridiē, altera ad Septemtriones spectet: *mons* item *Adriani* dictus, qui citeriorem Hispaniam ab vlteriore, tum etiam altissima Pyrenęorum iuga, quę Gallam ab Hispania diuidunt; Taurus in Asia minore; Atlas in Africa, qui ab Oceano in Ægyptū vsq; excurrens

Singulæ loca.

maritimam Africæ oram versus Aquilones, ab Australi solitudine dirimit. Item Alpes qui à Gallia in Thraciam vsque producuntur, & Carpathus qui Pannonias à Polonia distinguit. Inde tanta ingeniorum sub eodem cæli vertice dissimilitudo; Hetruscorum inquam à Bononiensibus & Aconitanis, Arogonensium à Vasconibus, Numidarum ab iis qui oram Africæ maritimam colũt, quorum alteri sub eodem cœli puncto parui, atri, ficci, alacres, longæui; alteri fusca facie, corpore robustiores, morbis sæpius obstricti esse feruntur.

Qui ad hæc animum intenderit, mirari desinet, quid sit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Insubres ingenii acumine in vrbanis rebus rationibusq; vincant; in publicis tamen vincantur. Nam Venetipruden ter consilia capiunt: quippe & à sententia discedere, & saniora consilia sequi non dubitant: vt qui ingenii viribus nec plane confidunt nec diffidunt omnino. Illiuero, siue nimia differendi subtilitate, sine ingenii ostentatione, quam semel sibi proposuerunt sententia, modicus tueri pulcerrimum putant, & cum se imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quam optimatum. Et quemadmodum ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur, vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenæis Valentiam petunt, insignem aëris dissimilitudinem percipiunt: ita non minorem percipere est animorum diuersitatem ac naturã, tametsi eadem vtrisq; cœli longitudo, ac latitudo, ac pene vertex idem vtrisque. Sed alteri ad Septemtriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem pene fuit Athenienſium ac Thebanorum ager, idem cœli tractus, eadẽ longitudo: breue inter vtrosq; iugum, & fluuius Asopus gratias tamen Plato diis agebat, quod se natura Græcũ fecisset, non barbarum; Athenienſem, nõ Thebanum: acutissima fuere Athenienſium ingenia, stupida Thebanorum: *Athenis tenue cœlum*, inquit Cicero, *ex quo acutiores putantur Attici, crassum Thebis, itaque pingues Thebani & valentes.* sed ob id tenue cœlum Athenarum, quod earũ situs

ſtus eſt ad Meridiem decliuis; Thebanorum vero ad Arcton. Itaq; alteri ſcientiarum, alteri agrorum cultores & armorum. Ac tametſi ſtatus vtriſq; popularis eſſet, Thebani tamen, quantumuis ſtupidi, ſtatum quietum tantiſper coluerunt, dum Athenienſes aſſiduis ſeceſſionibus conflictarentur; non aliter quam Heluetii, qui etiamſi minus ingenio valent quam Itali, annos tamen fere quadringentos popularem ſtatum ſumma cum laude tuentur; quem Italorum ingenioſiſſimi Florentini, & Ligurum callidiſſimi Genuenſes, vix annos decem ſine ſeditionibus retinere potuerunt.

Ex quib. planum eſt quæ quamq; rem res conſequantur; q̃ quibuſq; locis Reſpublicæ conueniant. Amãt mõtium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares ſtatus, aut monarchias liberas, vt principib. imperia tribuere, itaq; eripere quoties velint, poſſint: cum tamen corporis non ingenii viribus confidant; prudentioribus acquieſcunt. Superius docuimus nationes Scythicas, Bohemos inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros, regib. imperia dare & abdicare. Eadem pene eſt montium quæ Septemtrionis natura, propter cœli intemperiem; quæ ita eſt vt perpetuis niuib. aut glacie tegantur etiã ſub ipſis Tropicis & Æquatore, vt antea diximus. Quamobrẽ nihil eſt cur Leo Afer mirari debeat accolas Atlantis, ac potiſſimum Megenzæ montis, nõ modo candidos eſſe, verumetiam ſtatura proceros ac robuſtos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, puſillos videri. Eſt enim omnium ſcriptorum [a] vna vox, homines, beſtias, arbores, omnia deniq; robuſtiora in montib. eſſe quam in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non ſponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neque hinc tantũ in Heluetiorum ac Rhætorum montib. liberi ſunt ac popularia imperia: verumetiam ii qui Arabiæ, Atlantis, Parenæorum & Æmi iuga tenent, ſine imperio, latrociniis & rapinis libertatẽ vitamq; tuẽtur; nõ armorum ac præruptarũ rupium fiducia, quã natũ deſiderio libertatis; cuius dulcedine ſic aluntur, vt

[a] Plinius, Columella, Galenus.

ferarum in modum q̃ in libertate cõsenuerunt, mãsuescere non facile possint. Hæc igitur est, opinor, causa quã Plutarchus q̃rebat, quamobrem ii qui editiorem vrbi Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent; qui decliuia loca, oligarchiam optarent.

Quamobrem qui Heluetiorum & Rhætorum populares ſtatus in monarchiam conuertere volet, operam luſerit: quia tametſi regnũ imperio populari præſtat, ꝓſpiciendũ tamen eſt, quid queq; natio cupiat, quid ferre recuſet. Prius enim montanas gentes ad manſuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguib. ac dentibus exarmare oportet, quam regnũ ꝓponere. Manſueſcunt autem, & feritatem ſenſim amittunt populi quib. à militia vocatio datur, qui otio ac trãquillitate fruuntur; ac potiſſimum ii qui diſciplinarum humaniorum ſtudio ac muſices aſſueſcunt. Cum. n. Arcadiæ reges accolas mõtium vix armis & imperio exercere poſſent, ad ſtudia muſices maximis propoſitis præmiis impulerunt; indicta graui pœna qui muſica ſtudia deſeruiſſet, vt feritatem ac barbariem ſenſim deponerent: ſic enim Polybius ſcribit[a]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores eſſe dixit quam pro ingeniis Græcorum, & mercede militarem operam ſic locare cõſueſſe, vt ſæpe eiuſdem gentis acies contrariæ inter ſe pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos cõtra diutiſſime bella geſſerunt, pene inuictos ſe præbuiſſe; tametſi trib. tantum oppidis populare imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium eſt de Ligurib. mõtanis, qui Romanorum exercitus ſæpe fregerunt, ac tametſi centum amplius annos Romani bella aduerſus eos geſſiſſent, non prius tamen Romanorum imperia ferre potuerunt, quam coloniis deducendis montes deſerere coegiſſent: ſic tandem imperiis populi omnium potentiſſimi parere didicerunt.

[a] Lib. 4.

Iam vero Marſi veteres Appennini montis accolæ, omniũ Italiæ populorum ferociſſimi fuiſſe feruntur, hinc illud,

Prouerb

sed, *Sine Marsis triumphasse neminem*. Item *Samnitis vicarie*, inquit Liuius, *in montibus habitabant*: nulli quidquam aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud: quod Gostauus, vt Sueciæ regnum inuaderet, exercitum ex Dulecarlis montibus conscripsit. Non est ergo quis imoberem quis meretur legibus Heluetiorum arma foris ac domi habere, ac ferrum gestare quemq; oportere: quod alibi tamen, præterquam ad Septemtriones, prohiberi videmus sic enim nati, sic educati sunt, vt prius sibi vitã quam arma de manibus extorqueri patiantur; contra quam accidit iis qui in conuallibus ac planis regionibus nati sunt, præsertim fertilioribus; qui sæpe ingenerantur mores nõ tam à stirpe generis ac seminis quam ex iis rebus quæ ab ipsa natura loci vitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur, eam qui maritima loca tenent, & mercaturam assidue exercent, cõstat cæteris eiusdem regionis hominib. molliores haberi, astutiaq; & calliditate præpollere. Itaque Cæsar cum de Neruiorũ morib. quæreret; *sic*[a], inquit, *reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum ad luxuriem pertinentium inferri, quod his rebus relangueſcere animos eorumque remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnæq; virtutis*. Quamobrẽ Iosephus aduersus Appionem, eos qui Spartam ad Hierosolymam à maritimis locis remoti incolerent, peregrinorum vitiis minus inquinatos fuisse tradit; vt nõ immerito ciuitatem procul à portu fundari Plato vellet, ne delitiis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quærentes mentiri ac fallere consuescerent. *Carthaginenses*, inquit Tullius, *fraudulenti & mendaces, non genere, sed natura loci, quod propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallendi studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes: docuit ager ipse, nihil ferenda nisi multa cultura & magno labore quæsitum. Campani superabundantia agrorum & fructuum magnitudine, vrbis salubritate, descriptione, pulcritudine*. hæc ille. ex quib. ea quę dixim' confirmantur. Eoq; pertinet illud quod prouerbio iacta-

[a] lib. 2.

tur, *Insu lanos omnes infidos haberi*; quibus cum peregri assidua sunt commercia: qui vero mercatura quæstu faciunt, eosdem mentiri ac sæpe fallere, tum etiam vul multa simulare, ac variis hominum moribus assueti callid ores effici necesse est. prudentia quidem mores diuer arum gentium dignoscendis comparatur. vt Homer is Vlyssem propterea prudentissimum appellat, qui *mores hominum multorum vidit & vrbes.*

est etiam illud singulare, quod ventosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt, quieta vero humaniores & constantiores. ratio spicua est, quod trãquilli ens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur; cuius argumento sit, quod in motu ac tumultu cõtemplari nemo potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quisquis magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vtvt sit, satis cõpertum est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Norvegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicũtur, ferociores alere gentes, quam quæ regiones eodem cœli tractu quietæ sunt; vt Assyria, minor Asia, Italia, (præter Liguriã) Ægyptus, Insubria, vbi cœlum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonẽsibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis australiores sint: quod illic *Altani* (sic enim Plinius eodem nomine quo incolæ ventos appellat) ac Circii fere semper, & quidem violentissime spirantes, feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æque ac animi mollities quædam montanis & arentibus regionibus plane contraria.

Quinetiã ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cœli ac terrarum tractu existentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vbertimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acceptas tradit[a], at loci sterilitas homines temperatiores esse, sectes serenas vigilare, omniumque artium genere victum

[a] Liuius l. 40.

sib

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

sibi quærere cogit: quale fuit solum Athenienſium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, niſi ab iis artes ad vitam neceſſarias didiciſſent. Quo fit vt agri ſterilitas nō modo homines ad temperantiam, ad laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora; verumetiam vrbes efficiat populoſiores: tum quia ſteriles agri ab hoſtibus minus appetuntur; tum etiam quod opifices & ſellularii minime vagantur. eiuſmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populoſiſſima: qualis etiam Noriberga, cuius agro nihil magis ſterile fieri poteſt; omnium tamen Germaniæ vrbium populoſiſſima, & opificum multitudine florentiſſima putatur: cuiuſmodi fere eſt apud nos Limogæa: ſic enim incolæ pronuntiant, verbo plane Græco non quidem ἀφ' ὑδὸν λιμὲν, cum in montibus poſita ſit, & ſalutaribus aquis vſquequaque irrigua; ſeu ἀφ' ὑδὸν λοιμὲν, quia fame interire ꝓpter agri ſterilitatē, aut aliunde frumentum aduehere neceſſe eſt: omnium tamen Galliæ vrbium, præter Lutetiam ac Toloſam, ingenioſiſſimis opificibus, abundantiſſima.

At conuallium incolas molles ac deſides facit agri vbertas. Cum enim è montibus fontes ac riuium fertiliſſimarum copia in valles diffluat, neceſſe eſt fertilitatem ingenerari, quæ montium ſterilitatem compenſare poſſit. Tales ſunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centeſimam, Leo Afer non ita pridem quinquageſimam colligi meſſem tradiderunt. Strabo vero in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum naſci, & ex vna ſimmodios colligi ſeptuaginta ſcribit. eadem fere de ago Damaſceno in conuallibus Libani montis prodita ſunt. Nota nobis eſt Aruernorum Limonia, Taurinus ager, imo tota Inſubria, aurea vallis Pyrenæorum, Theſſala Tempe, inter medios montes, vallis item Sedunenſis, & Carpathi conualles; quæ incredibili fertilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & regionum amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere neceſſe eſt: quales Sybaritas in mediis conuallibus poſitos

Athenæus delitiarum infamia flagrasse scribit; qui nec Solem orientem viderent, nec occidentem.

Neque illud omittendum, quod ad singularem animaduersionem spectat, eos qui in extremis imperii cuiusque finibus positi sunt, cæteris qui intimos prouinciarum recessus occupãt, ferociores ac validiores esse; quia fere semper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui vero bello assueſcunt, ferociores & crudeliores euadunt; vt qui pacem & otium colunt, mitiores sunt & humaniores. Itaq; Plutarchus [a] Siculos assiduis bellis quæ mutuo inter se diu gesserant, omnem humanitatem ante Timoleontis in Siciliam aduentum exuisse scribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus, à quibus nisi aliquantum conquieuissemus, humanitatem penitus amisissemus. Antea quoque Angli ferocissimi fuisse dicuntur; pace tamen diuturna sic humanitatem (expertus loquor) coluerunt, vt nihil vrbanius ac mitius fieri possit.

Bella feritatem ingenerant.

[a] In Timoleonte.

Quod si quis planius intelligere volet, cũ à statu naturæ discesseris, recta disciplina ad immutandos hominum mores quantum possit, in extremos Belgas ac Germanos intuearur; qui cum Taciti Proconsulis tẽpore nec vrbes, nec leges, nec certam Reipublicæ formã haberent; nunc fere cæteras gentes siue vrbium magnitudine, siue multitudine, siue militari laude, siue domesticã disciplina, siue artium varietate, superare videntur. Qui vero Carthaginensem Africæ agrum incolunt, quique de orbis imperio cum Romanis diutissime certarunt, nunc inertia, ac dulcedine musices, cuius apud eos incredibile studium est, sic languent, vt nostra ætate Petrus Nauarrensis nauibus quatuordecim eo delatus, Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrẽ Plato duas [b] artes ciuitatib. necessarias esse iudicauit, gymnasticã ac musicen; hanc quidem animorum, illam vero corporum nutricem: qui gymnasticen negligunt, corporis scrib. languere; qui musicen (id est musarum studia) aspernantur, rudes ac barbaros fieri; qui ab vtraq; desertus

[b] In Timæo.

ignauia corporis & mentis inertia torpere neceſſe eſt. Certe quidem populos qui muſarum ſuauiſſima oblectatione mentē aſsidue delectant ac paſcunt, humaniſſimos ac mitiſſimos eſſe videmus. Quid Romanos cōmemorem: quid Vrbem illā æternā q̄ toties de Europa; de Aſia, de Africa triumphauit, cum vtraq; ſtudia coleret? Nunc vero facies ita verſa atq; immutata eſt, vt minime mirum videri debeat, ſi ab otioſiſſimis Pontificibus, per ſummam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari diſciplina, triumphatā ac proculcatam videamus. Ex quo plane intellectum eſt quantum praua, quantum recta educatio poſſit. quamquam id antea Lycurgus ſuis ciuibus elegāti ſpectaculo comprobarat. cum enim duobus eiſdem parentibus catulos educari iuſſiſſet, alterum quidem ad venationem, alterum ad ingluuiē domeſticum: vtrumq; poſtea, in theatro exhibuit; deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuū dimitti iuſſit; repente venaticus in leporem irruere; culinarius in ollam.

Sed Republ. ſemel conſtituta, niſi ſumma cura ac diligentia magiſtratuum mores ac leges ciuitatis retineant, non facile populus ad naturā recurret. Quod ſi coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facile naturā mutabunt quam ſtirpes quæ radicib. ſolo hærent, vnde ſugunt alimenta: aliquando tamen mutabuntur, vt videmus Gothos, qui olim Hiſpanias & agrū Toloſatem ſuo imperio ſubiecerunt; Gallorum item colonias, quæ in Inſubriā ac Germaniā Ambigati regis Celtarum auſſu deductæ fuerant temporum decurſu mores ac linguam omnino mutauiſſe. Nam Cæſar de Gallorum ciuitatibus quæ olim ad Hercyniam ſyluam circa Rhenum habitauerant, *Quæ gens*, inquit, *ad hoc tempus his ſedibus ſeſe continet, ſummamq; habet iuſtitiæ & bellicæ laudis opinionem, quod eadem in egeſtate patientia qua Germani permanent, cultu & habitu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & tranſmarinarum rerum notitia, multa ad copiam & vſum largitur, paulatim aſſuefacti ſuperare multosque finitimos, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant.*

Hæc

Hæc ille quingentesimo circiter anno scripsit, post illam coloniarum Gallicarum migrationem.

Et quoniam eo nos perduxit oratio, operæ pretium me facturum opinor, si errorem inueteratum de leuitate, quam Cæsar, Tacitus, Trebellius Gallis non sine contumelia tribuunt, refellam, Si leuitatem appellant illam animi ad res agendas alacritatem, qua Galli valent plurimum, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias sedes habent, communis est. Sic enim Liuius [a] Asiaticos, Græcos, Syros leuissima hominum genera vocat: id quod Rhodiorum legatus in Senatu Romanorum confiteri nos dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatē leuitatis verbo significare voluisse. Nam lib. III. belli Gallici subita ac repentina scribit fuisse consilia Gallorū, & ad bella suscipienda alacrem ac promtum animum fuisse. Idem alibi [b]; *Gallos apertos esse minimeque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare consueuerunt.* Certe quidem Iulius Scaliger Veronensis, non minus eruditione quam genere ac prole clarus, cum vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optime nosset, hoc iudicium tulit. *Gallos video*, inquit [c], *ad omnia momenta vel euentuū vel disciplinarum promtos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum vel auditum illico apud illorum ingenia deponant & amittant nouitatem: in eo ipso videntur nati atque educati; qui animorum vigor igneus, maturaque celeritas, nulli alii nationi data est à natura. quocunque incubuere, felicissime sese dant, ociosissime proficiunt, gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionem, subtilitatem, candorem, eloquentiam, omnium tamen gentium aliquantionum fide sunt maxime integra, & constanti.* Hæc ille. Quæsi vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus, omnium suæ ætatis poeta clarissimus, sic de Gallis scribit.

Ignea mens Gallis, & lactea corpora, nomen

Ala-

a lib. 38.

b In lib. de bello Afric.

c Contra Cardanum.

A candore datum, populis muliebria pingit
Ora color Tyrius: Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Lati alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conuiuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire, iugumq;
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin.
Liberi, vt ingenuis mos est, tetricosq; perosi.
Venatu, aucupio, campos, montana, lacusq;
Solicitant; bellandi vsu latantur, equorum
Terga fatigantes, loricæ, hastilia, & arcus
Delitiæ genti: sub dio ad sidera somnum
Capere, fuscari Sole & ferrugine, pulcrum est.
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere, dulce est. Hæc ille.

Quæ vero sit Gallorum constantia, si non antea, certe intellectum est in suscepta ac probata religione maiorum, pro quo iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suâ quisque religionem constanti animo tueremur. Accerte re ipsa compertum est, verissimum esse testimonium Cæsaris[a], qui Gallorum totam nationem religionibus deditissimam fuisse scribit; quod certe à leuitate alienissimum est. Sed *ignea mens* vt Mantuanus ille; vel *igneus vigor*, vt Veronensis loquitur, quem in Gallis cernimus, incredibilis in rebus agendis alacritas, à flaua bile est. Inde celeres animorum motus, inde cædes, cum à verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit, quæ tamen si modice; vel etiam intra modum temperatur, prudentiam humanæ vitæ moderatricem plurimum auget, vt Galenus putauit à flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potius animorum celeritatem illam siue ad in-

[a] lib. 6.

con-

constantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur.

Leues homines ac perfidos & esse & semper vbique fuisse non dubito: sed hæc τῶν περὶ τὸ. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit; leuitatem vero iis qui sanguinei sunt, & à sanguine εὔοπτοι. est n. atræ bilis contrarius humor, ac propterea contrarias effectiones ab vtroq; oriri necesse est. Aquilonias autę gẽtes illa corporis temperatione præstare rubicũdus oris color satis demonstrat; quiq; maxime perspicitur in iis qui lepra laborant, q̃ punicea tota est ad Septemtriones; cum tamen ab Australib. ab albedine ἀλεὸς dicatur. Cum igitur Aquilonii cæteris robustiores (*robur* etiam à *rubore* dici Festus notat) iuuenilem ætatem plane imitentur, vt melãcholici eam quæ senio proxima sit; sequitur Aquilonios cæteris leuiores esse: nam adolescentib. insitam esse leuitatem non modo Aristoteles [a] sed etiam vsus ipse docet; quos scilicet repente desiderii ac fastidium cepit nouarum cupiditatum. Item audaces esse, iracundos, facetos, prodigos; quæ certe Aquiloniis omnia conueniunt; contra quam Australibus accidit. ¶ Sed qui leuitatis eius in Gallis accusant [b], exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens; *Ergo*, inquit, *detecta omnium mens posterâ die retractatur*. Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt à Valente vt agros sibi permitteret, iurati se religionem Christianam suscepturos: postea tamen Valentem qui quæ petierant concesserat, incredibili perfidia oppressérunt ac viuum cremarunt. Cum vero constantia potissimũ in religione semel susceptа elucere debeat, Gothi tamen cum Italiam venissent, repente Christianam religionẽ, mox etiam Arianam susceperunt. Gronlandi, qui propius à Polo absunt, ingenio mobiles, inquit Hesterus, facile Christianam religionem probarunt; postea ad idololatriã relapsi fuerunt. Turcarum gens, vt primùm à Scythia in Asiam minorẽ venit, Arabicos ritus ac nomina auide hausit. Tartari cogente nemine Chri-

[a] Aristot. ad Themist. lib. 2.

[b] Strabo.

tam, nec multo post Arabicam sectam amplexi sunt. Bohemi & Saxones, primi Romanos ritus deseruerunt; quam sapienter, non disputo, neque est huius loci: sed repente Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui à Suecis originem traxerunt Heluetii, post etiam Britannia & Scocia, defecerunt. restitit aliquantū Germania superior, quæ à Septemtrione remotior est: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos sexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis sese diuelli patitur. Et quidem Sleidanus, qui Gallicam notat leuitatem, nouē annos acerbissimas vstiones ac sectiones in Gallia se vidisse confitetur, in Germania nullas. Nec in noua Lutheri sententia quam probauerant, diu acquieuerunt, sed paulo momento Anabaptistarum, Leidani, Zuinglii, Carlestadii, Osiandri, Westphali, Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdensium, Interimistarum, innumerabiliumque sectarum opiniones combiberunt. At Australes Asiatici & Afri, non nisi oraculis aut armorum vi suscepta religione defecerunt. Miramur Iudæorum, qui ab Austro in orbem terrarum longe late diffusi vagantur, in tanta seruitute ac inopia pertinaciam incredibilem, quæ Anthiocum Nobilem ad insaniam pene adegit: iam enim quatuor pene annorū millibus legem Mosis acerrime tuentur.

Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnib. ineam mediocritatem, q̄ constantia dicitur. quæq; pertinaciam inter ac leuitatem medium tenet, semper probaui: tametsi pertinaciam à peruicacia plerique diuidūt; alteram quidam vitio, alteram laudi tribuunt [a]. vtut sit, nunquam profecto sapientibus probata est in vna sententia perpetua permanfio: sed vt in nauigando tempestati obsequi artis est, etiamsi portum tenere nequeat; sic in rebus humanis (diuinas excipio) quæ variæ sunt ac fluxissimiles, opinionem mutare honestum existimo: qui vero suam sententiam adeo pertinaciter defendunt vincelli turpe, vinci nefas esse putēt; aut qui de vita quā susceptā opinione decedere malunt. ii neq; sibi sunt, neque

[a] Nouum vitium Senecæ.

neque ciuitatibus vtiles. Eiusmodi sunt Australes; Scythæ vero leuissimi: est enim contraria gentium interse moribus ac natura discrepantium disciplina. Vtigitur Australis ater est, sic Aquilonius ex albo rubescens; hic longus, ille breuis; hic robustus, ille debilis; hic calidus humidus, ille frigidus siccus; hic pilosus, ille glaber; hic lætus, ille subtristis; hic sociabilis, ille solitarius; hic audax, ille timidus; hic vinosus, ille sobrius; hic sui & alieni negligens, ille circumspectus, hic rustice arrogans, ille demisso vultu elatus; huic rauca vox, illi clara; hic prodig⁹, ille parc⁹; hic minime salax ille salacissimus; hic sordidus, ille nitidus; hic simplex, ille versutus; hic miles, ille sacerdos; hic opifex, ille philosophus; hic in manibus spem ponit rerum suarum, ille in mente; hic terræ venas ac fodinas, ille cœlestes inquirit. Consequens est igitur vt si Afri pertinaces, quemadmodum Plutarchus scribit, Scythæ leues sint. Qui v. medias regiones sorditi sunt, constantiam illam & animi forditudinem, in qua decus est omnium virtutum, melius quam vtriq; tuentur. Est autem cõstantia media inter peruicaciam ac leuitatem. Nam qui minus habent ingenii, huc illuc sine ratione feruntur, consimiliter vt pueri qui facile amicitias contrahunt ac deponunt; homines ætatis proiectæ non ità & quo quisque ingenio plus valet, eo minus ad amicitias, vel odia, vel ad opinionum nouitatem trahi solet; eo tamen pertractus ægre diuellitur.

Est autem animi leuitas nõ modo cum perfidia semper coniuncta, verum etiam ipsa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exsistit. Nam qui prudẽtiam vsu rerum gerẽdarum sibi comparauit (vt mediæ regionis populi) non modo præsentia circumspicit, sed etiam futura prospicit: qui vero inops est à consilio, vt omnibus diffidat, sic datam fidem sæpissime fallit. Scythæ quam diffidentes sint ac suspiciosi, vel ex eo intelligitur, quod Danorũ ac Suecorum magistratus in omnibus hospitiis exploratores collocare cõsueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, gestus notare possint. Illud etiam adim-

ad immutandas gentium naturas plurimum valet, quo scilicet ciuitatis genere vtantur. Nam qui tyrannide ac seruitute premuntur, animi vim plane demittunt; qui vero status populares habent & libertate fruuntur, audaciores fieri necesse est, & ad bella gerenda meliores. Nihil est cur exempla commemorem, cum sint in prôtu, & infinitum sit ea persequi.

Ex quib. intelligitur non modo cœli naturam ac regiones vniuersas, sed etiam singularia & regionis cuiusq; propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aëre, qd à montibus, quid à vallibus, quid à ventorum natura, quid à religionibus, quid ab institutis, quid à disciplina quid denique ab ipso statu Reipublicæ in animis cuiusque ingenerari possit. Nam qui ex eodem cœli tractu mores eosdem iudicare volet, sæpe labi necesse est. Argumento sit quod in eodem ab Æquatore intervallo, differentia quadruplex hominum & quidem insignis animaduertitur, etiam in oris ipsius habitu & colore. Indi n. qui ad Occidentem, plane lutei sunt, vt mala cotonea diu cocta. Eadem à polo distantia Hispalenses candidi, iisdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonæ spei occupant, nigerrimi, qui vero eadem latitudine argenteum flumen accolunt, castaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hispanis proditum est. atrum illum colorem omnino solis ardoribus tribuendum putem, si tantum sub Capricorno nigri fierent. Sol enim eris propior est in Capricorni sidere tota eccentrici latitudine, q̃ fere millia Dccc. miliariorũ capit. sed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æq; nigri sunt.

Facit etiam coloniarum migratio magnam hominũ diuersitatem; sed paulatim naturam cœli sequuntur. Illæ coloniæ quas Carolus Magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum sedibus paulatim mores mutauerũt: accessit etiam Belgis mollior vocis Aspiratio, vocalibus inter consonas, quo lenius fluerent, interfusis. Quem enim Saxones equum **Pferdt** Belgæ **Perdt**, enuntiant: nã plus habet caloris, eo vehementius & asperius vocẽ

reddit: quæ ratio facit vt Scythæ ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant, quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronuntiant. Hoc profecto in vna Israelitarum tribui scilicet Ephrataeorum, perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modo robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus, qui planitiem occuparant; verumetiam consonas & aspirationes quas cæteri nõ poterant, facile pronuntiabãt: & cum montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes à sociis dignosci poterant, vnius vocis pronuntiatione deprehẽsi sunt, & quadraginta millia cẽsi magna ex parte: qui Iordanis vada traiicerent, *Schibolet* pronuntiare iubebãtur à montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant [a]; hoc enim *spicam*; illud vero *aquæ alueum* appellabant; tametsi vtusque acceptio sæpe confunditur [b].

a Iudic. 12.
b Psalm. 79. v. 25 Iob. 24. v. 24 Genes. 41. v. 5.

Naturam vero locorum linguas ipsas immutare, non modo in Aquiloniis & Australibus planum est; sed etiã in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neq; in iis tantum, verumetiam ab aquis linguæ vitia sæpe deriuãtur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est; vt Poloni quã Germani mollius loquuntur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus diiimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. Hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses Narbonenses *Crabe*, aliquanto leuius: cuius vocis initio Genuenses aliquando victi & cum Venetis confligne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cẽ consimili clade affecti sunt Galli, Celtæ ac Belgæ in vbe Monspelienſi, cum Carolo V. rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facile ciuos à peregrinis internoscerentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Hautes* appellant: Sabinorum mos

qui

qui *Fircum* & *Fœdum*, pro *hirco* & *hœdo* enuntiant, vt Varro scribit. Atq; hæc de moribus & natura populorum.

Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summum multitudinis inopiam exoriuntur. Cap. II.

Potissima causa conuersionum ac euersionũ quæ ciuitatibus olim contigerant.

CVm multa sint quæ ciuitatibus & imperiis non modo cõuersionem sed euersionem afferunt, tum nulla causa certior est, quam nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni sunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de statu Reipubl. quærebantur, oblatam occasionem spoliandorum locupletum semper arripuisse. Quæ tamen conuersiones rarius nostris quam veterum seculis contigerunt propter innumerabilem seruorum multitudinem; quæ tanta fuit vt in plerisque ciuitatibus quadraginta serui pro vnius liberi hominis capite censerentur, vt superius diximus. Diuturnæ vero seruitutis merces amplissima fuit libertas, quam plerique pecunia vel operarum conuentione, vt nunc in Lusitania, paciſci cogebantur. Cum vero pleq; abundarent, vt fere solent qui frugaliter ac temperãter viuunt; & cum inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac liberos vendere necesse habebant, quoniam vsura, quam apposite *morsum* Hebræi, hoc est, נשך appellant, non modo debitorum opes exhaurire, sed etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exsugere consueuit. Quam inopiam eũ amplius ferre tenues nõ possent, aucta multitudine locupletiorũ, qui pauciſſimi erant, opes dilapidare, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationẽ petere non dubitabant. Hoc vbiq; vsitatiſſimum. Quamobrẽ Plato duas Rerumpub. antiquiſſimas species appellauit, opes & inopiã: grauior tamen est inopia, non tantum propter inediam ac famem, qua nihil acerbius; sed propter insitũ vnicuiq; egestatis pudorem; cui plerisque paupertate ipsa durior est. quamquam vitium lana telave aut opificiis quærere non tam metuendum est, quam pernicies ac pestis illa quæ ab isto pudore profecta, familias ac ciuitates funditus euertit.

Quibus morbis vt occurri posset; quæsita sæpius est a
quatio bonorum, quam plerique pacis & concordiæ p
rentem appellant: inæqualem vero bonorum diuisio
inimicitiarum ac discordiarum nutricem. Nã quo qui
que alios opibus superat, honoribus etiam, voluptat
ac delitiis superior esse, de virtute nihil aut parum ad
modum solicitus; tenues vero sibi inseruire, seque reue
reri cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia; hin
inimicitiæ; cum qui virtute superiores sunt, non mod
ab honoribus arcentur; verumetiam in summa egestat
& contumelia viuere coguntur.

Hæc opinor, causa veteres legumlatores impulit a
eam quã dixi facultatum aut certe agrorum æquabile
diuisionem Lycurgũ inquam, Platonem, ac nostra æt
te Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ, quod nusqu
esset, *Vtopia* est appellata: vbi non modo æquationem
bonorum, sed etiam conuictum perpetuum inani co
gitatione sibi finxerunt. Sed rerum ipsarum pondus
cul abest ab idearum simulatione & inani figmẽto. C
enim Thebani & Phocenses coloniã deduxissent, à Pla
tone per legatos petierunt vt ciuitatem optimis legibu
informaret: ille susceptο negotio, re infecta discessit, c
scilicet illam bonorum æquationem coloni ferre no
possent. Lycurgus quidem id perfecit in agrorum diu
sione, auri & argenti vsu sublato; non tamen sine capit
ac vitæ discrimine. Secutus est Solon; cui ad bonorum
æquationem nec animus defuit nec voluntas sed con
ciendæ rei desperatio. Id tamen quod proximum era
scilicet nouas tabulas, quã σεισάχθειαν appellabat, inue
xit[a]. Idem rex Agis fecisse dicitur, cum tabulas omn
debitorum in publicũ allatas vna & eadem flamma cõ
buri iussit, quo incendio nullum vmquam se clarius vi
disse testatus est: cum tamen agros omnes ex æquo di
stribuere conaretur, ab Ephoris in carcere necatus est.
Post aliquãto Nabis tyrannus cum Agros expugnasset,
duas leges promulgauit; alteram nouarũ tabularũ, qua
debitores ære alieno liberauit; alteram agrorũ ex æquo
diuiden-

[a] *Plutarch. in Solone.*

dendorũ: *duas faces*, inquit Liuius, *nouantibus res ad plebem optimates accendendam*. Ac tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse videntur, sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserũt [a], vt debitores tertia quartaue debiti parte aut in totum leuarent; ne illis idem accideret quid optimatibus Thuriorum, qui cum omnes agros sibi coemissent, ac tenues debitorũ onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ciuitate expulsi fuerunt [b].

a Liuius l. 7. & 8. Cæsar li. 2. de bello ciuili. Trãquil. in Cæsare. Appian. lib. 1.

b Aristot. lib. 3. cap 7.

Hæc tamen in speciem præclara iudicantur: cum re vera nihil magis pestiferum ac pernitiosum æquatione illa bonorum, ac spe nouarum tabularum cogitari possit, idq; maxime ad euertendas ciuitates, quæ fundamẽtum firmius aut stabilius nullum habent quam iustitiã: iustitia vero esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac promissorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim dubitet sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rempubliçam breui interituram? Quamquam nouæ tabulæ sæpius egentium facultates exhauriunt: & eorum potissimum qui nihil præter nomina in bonis habent; callidi vero fœneratores, ex audito nouarum tabularum rumore, æs alienum vndique graui fœnore contrahunt: vt quidem Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq; fœneratores ista ratione locupletauit [c], tenuium facultates euertit. Quamdiu vero prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitant: deinde cum illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur; alieisque bonis manus afferre coguntur; aut desperatorum improborum hominum societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionem arripiant, Remque publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, soluendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur.

c Plutarch. in Solone & Agi.

Quod si iniquũ est creditores sua perdere, ac debitoribus aliena lucrari; quãto est iniquius agrariis legib. veteres possessores suis sedib. pellere, & ex aliorum direptione alios locupletare? nã qui creditarum pecuniarum li-

berationem quærunt, iniuriam fœnoris specie velant, & pecuniariam sterilem naturam: sed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iustis conuentionibus cuiq; obuenerunt, diuisionem æqualitatis specie postulant, nō modo Rerumpublicarum, sed totius humanæ societatis, quæ stare nulla potest, nisi sua teneātur fundamenta, labefactant. Absurdius etiam qui bonorum æquationem *concordiæ parentem* appellant: cum nullæ capitaliores sint inimicitiæ quam eorū quibus omnia sunt æqualia. At cū egentes ac tenues locupletioribus inseruiunt, nō modo ab inopia sed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur. Quę res, opinor, Hippodamum Milesiorum legislatorem impulit, vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat, locupletes cum egentibus, potentes cum tenuibus connubio copularet: Solon vero de agrorum possessione deturbauit neminem; sed ordines quatuor ciuium ex censu descripsit[a]: eorum scilicet qui tritici oleiue aut vini quingentos modios annui reditus possiderent, deinde qui trecentos, tum qui ducentos; ordine postremo cęteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato quem æquationis istius auctorem ciere non dubitant, in secunda Republica, quę ipsius est, altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit: & ex eo ciuiūnumero, scilicet quinque millium & quadraginta, singulos ex singulis familiis totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permisit. Ex quo summa inæqualitas paulo momento secuta fuisset. Atque in eo ipso Lycurgus in conuertendo suæ ciuitatis statu grauiter lapsus videtur, cum agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulo post, & quidem se viuo ac spirante, viginti hæredes eiusdem agri, & ab inopia liberorum viginti hæreditates ad vinum peruenturas videre potuit.

[a] *Plutarch. in Solone.*

Pleriq; ciuium numerū augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem millib. in ciuitatem admitti noluit. Quam sententiam Aristoteles quoq; probauit: ac ne plures nascerentur, abortus fieri & Platoni & Aristoteli

stoteli [a] placuit; at etiã distortos ac membris captos exponi iubet vterque. Quod sine exsecratione dici nõ potest: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præstantius conditum est, posteaquam ortum est, viuere non modo non permittatur, verumetiam aboriri iubeatur: quam tamen sententiã arripuit. Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures sedecim liberos vnamquamq; familiam habere voluit, quasi præpotenti naturæ imperaturus esset. Ac tametsi Phido legislator Corinthiorũ prudentius cauisse videtur, cum vetera quidem vrbis ædificia sarciri, ac lapsa restitui permisit: noua cõstrui prohibuit: id quod Lutetiæ Senatusconsulto factum memini [b]: ciuium tamen multitudine colonias deduci, aut iniuria exsulare necesse est.

a *Aristot. lib. 7. Polit. ca. 16. & Plato lib 5. De legib. Plutar. in Lycurgo.* Liberis captos exponi iniust.

b *Anno 1548.*

Sed grauiter, meo iudicio, peccant, qui ex liberorum ac ciuiũ multitudine futuram metuunt inopiam; cum nullæ ciuitates locupletiores sint aut artium ac disciplinarum omnium varietate clariores, quam quæ ciuium multitudine magis abundant. Quod quia perspicuum est, exemplis non vtemur. Illud etiam frustra metuunt, ne scilicet ex tanta ciuiũ multitudine secessiones exsistant; cũ nulla re ciuitates à seditione tutiores sint quam hominum copia ac varietate: quia potẽtes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, sapientes ac desipientes, opifices ac nobiles, magnam mediocriũ in omni genere multitudinem interiectam esse oportet, q extrema dissidentia mediis ordinibus coniungat, contra quam fit in angustis ciuitatibus, quæ & momento in duas factiones diuisæ secedunt, nec facile conciliantur.

Magnę vrbes minus opportunæ seditionibus.

Omissa igitur agrorũ exæquatione in Rep. iã cõstituta, & eorũ q aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata societate: quiq; liberis procreandis modũ ponere se posse diffidunt; agrorum quidẽ æquabilẽ in cõstituenda Republica, aut in deducendis coloniis diuisionem admittimus; ea tamen ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniam Dei sapientissimi in Republica Israelitarũ constituenda exemplar plane diuinũ

habemus, non video quamobrem meliora, aut diuini legibus neglectis, inanium hominũ errores sequi, quarum quidem fieri poterit, debeamus. Nam ex tredecim tribubus vnam sibi sacrauit; cui quod sacrificiorum ac iurisdictionis curam didisset, prædia præterquam vrbana possidere non permisit, sed frugium omnium, & pecudum decimam à singulis accipere; vt decimas duodecim quasi iure quodam primogenituræ à duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quã pontificatum maximum detulerat, honore primogenituræ frui voluit: ita vt decimam à cæteris Leuitis decerperet ac pleraque iura sacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primogeniorum, id est, בכורה constituit: vt scilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas à possessione prædiorum depulit[a], nec aliter parentum hæreditatem cernere voluit, quam si mares in familia nulli exstitissent, aut proximo cuiq; eiusdem tribus nubere iussit. est enim ciuitatibus valde vtilis & gratiosa fœminarum à prædiis non modo fratrum[b], sed etiam parentum exclusio, quidiu mares eiusdem familię exstabunt. cui legi Deus ipse rationem subiecit, ne prædia gentilia distrahantur. In quibus planum fit æquationem lege diuina fuisse repudiatam semotis ab hæreditate fœminis, & concesso iure primigeniorũ; non quidem semisse aut triente, sed portione ad cæteros dupla: ne pauciorũ nimiæ opes, aut egestas multorũ, Reipubl. perturbationem esset allatura.

Agrorum diuisio ex lege diuina.

a Num. 27.

b Bald. in l. 2. qui ad libertatem. C. Alex. consil. 144. libr. 6.

Vt autem agrorum diuisio semel facta diutius consistere possit, prædiorum distractio nõ omnino prohibenda est, modo ea lege distrahantur, vt vel anno trigesimo vel ad summum quinquagesimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. Nam isto modo fructus erat, non prædiorum venditio, æstimatione annuitus ditus facta: sed annus ille quo prædiorum ac personarum libertas dabatur, terminus erat omnium cõmunis. Ita fiebat vt si triennũ anno lubileo deesset, triũ annorum fructus æstimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædi

dia semper possidebant: nec prodigorum liberi possessionibus auorum cauere cogebantur, & promissorum fidem exsoluere licebat.

Nouarum autem tabularum cōcessio, pernitiosa est; non tam propter iniurias quæ inferuntur creditoribus, (qui fere tenuium facultates fœnoribus exhauriunt) quam quod violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occasio desperatis hominibus præbetur, quamdiu nouas tabulas & meminerunt & sperant: nisi fortasse id fiat ad vsuras & illicita fœnora minuenda: vt sæpe Venetiis factum est, vt qui antea centesimas vsuras diutissime acceperant, deminuto fœnore trientes tantum exigerent. Lege diuina non quidem aufertur [a], sed anno septimo quę semita vocant, æris alieni dissolutio differtur. Nulla est autem tenuium subleuandorum via compendiosior, quam omne genus fœnoris ex lege [b] diuina prohibere inter ciues. Noluit legislator inter peregrinos; ne ciuium opes peregrinorum fraudibus, quibus imperari non potest, exhauriantur. Neque tantum diuina lex vsuras omnino vetuit, verumetiam sapientissimi quique legislatores ac philosophi, Solon [c] inquam Lycurgus [d], Plato [e], Aristoteles [f], Decemuiri [g] legum ferendarum. Atque hi quidem vt locupletes ad subleuandam tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vsuram permiserunt: quæ non nisi longissima hominis vita, id est, anno cētesimo, sortem æquaret. Qui grauiorem vsurā pactus esse, quadruplum ex lege duodecim restituere cogebatur: sapiētissimi quidem, vt fœneratorem grauius [h] quam furem qui tunc per leges xii. dupli tantum pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata est anno ab. V.C. cccxcvi. ac decimo post anno fœnus vnciarum ad semunciarium cogi placuit [i]: vt nō nisi anno ducentesimo sortem exæquaret. atque id etiam anno sequente penitus sublatum est Genucia rogatione [k] propter continuas tenuium seditiones. Nam vt minimum fœnerari per leges liceat, sensim ad summum prouehimur. vt si concessi legum semel quotanis mœchari fas esset, scelus istud

a *Rabi Leui in 15. c. Deut.*

b *Deut. c. 23. Num. c. 15. Leuit. ca. 25. Tsalm. 14.*

c *Plutarchus in Solone.*

d *Idem in Lycurgo.*

e *In libris. De legibus.*

f *in Polit.*

g *Tacit. lib. 5. Festus lib. 19.*

h *Catolib. 1. De re rustica. cap. 1.*

i *Liuius li 7.*

k *Liuius lib. 7.*

lege comprobatum continua licentia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autem quicunces vsuras in Republica ferendas esse putant, vt Heluetii, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quam ad creditorem peruenturum sit; ne illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam diserte omnia fœnorum [a] genera prohibentur, vt eas nemo indubium reuocare debeat, nisi aperte inanib. argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad commoda debitorum vti velit, innumerabiles tamen abutuntur.

a Deut. cd. 23.

Tutius est igitur vsurarum non modo radices, sed etiã fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec corporib. vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis specie permittere: quod cum iure Pontificio factum esset, priuati quoq; idem sibi licere putarunt. quis enim q̃ publice vtile ac honestum videatur, priuatim turpe esse putet? Nulla autem violandæ legis occasio maior est, quam eum qui legem tulerit, eãdem sua lenitate perrumpere. Sed cum inutilis sit lex quæ quid vetat nisi ꝓposita pœna; & minæ inanes nisi pœnarum exsecutio sequatur: in quoque pœnis sublatis Genucia lex contempta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnaque lege subiecta, magistratum curatoremve ad pœnas reposcendas crere consueuerunt. Nam Genucia lege antiquata tandem eo prorupit auaritia fœneratorum, vt ducentesimas vsuras & sortem; cũ libuisset, à debitoribus repeterent: quousq; Gabinia lex maximas vsuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquagesimo mense, in cæteris vt centesimo sortem æquarent: quoniam mẽstruæ veteribus fuerunt, non annuæ vsuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: sed in prouinciis eo licentia tandem processit, vt quadringentesimas stipularentur [b]; quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu; vel ab extrema fœneratorum auaritia vsurarias leges, si vel minimum fœnerari liceat, pessum ire necesse est.

b Cic. in epist. ad Attic.

Grauis erat aduersus fœneratores pœna Cretensium legi-

legibus constituta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere simulabat; tũ si partas vsuras soluere recusaret; furti ac rapinæ iudicio postulabatur [a] à creditore. At nostri mille fraudes multo maiore solertia dicam an malitia nectere consueuerunt simulatis emtionibus; aut pretio inter contrahendum à creditore delibato. Constantinus [b] quidem Magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coegerat, sesquialterum fœnus non modo pecuniarium, sed etiam fructuum nomine pactum sustulerat. paulo post tamen lex auaritia premente antiquata est, potissimum in fructib. nam qui vrgente fame tritici modium mutuo acceperit, se modium cum sorte promittere non dubitabit, vt tẽpus solutionis in messem differatur, quo ei frumentariæ vbertas ad pretium altero tanto vilius futurum sit: quod cum æquitate quadam coniunctũ videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipsa sustentatur, carius esse potest. Quæ ratio Iustinianũ [c] impulit vt prohiberet à rusticis vsuram triente maiorem stipulari in pecuniæ mutuo; aut centesima grauiorem in fructibus; cum antea sesquialterum exigerent, quæ grauior est quadringentesima vsura; quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidẽ omnium librorum errorem subesse putauit [d]; vt Ludouici XII. legem & Curiæ Parisiorum decreta quibus vtraque vsura æquata est, tueretur. At plurimum inter vtramq; interesse quis non videt? quis rusticus, quis inops à pecuniis magnum se quæstum fecisse non putet, si premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt sequẽte anno tredecim creditori reddat? Nam Iustinianus permisit. at Molinæus tertiam modii partem additamento definiri putauit; quod creditoribus ridiculũ videatur: ac pstabilius sit additamentũ illud egentiũ inopiæ largiri, vt lege diuina cauet. Cõstantini legẽ & Nicæni concilii decretũ illud de fœnore mitẽdo, Rom. Pontifices initio pbauerat; sed postride via deflẽ-

a *Plutarch. in Apophthegm. Horat.*

b *Rufinus & Nicephorus Callistus in hist. eccles.*

c *In Auth. Ad hæc & in Auth. vem duran. de vsur. C.*

d *In lib. de vsuris.*

e *Deut. 23. Nehem. 5.*

deflexerunt, Calliſtius, inquam III. & Martinus v. P.M. qui reditus conſtitutos via antea vſitatos inuexerunt; quibus tenues adeo conflictantur, vt quincunces vſuras, quales, Heluetii probant, ſtipulari præſtabilius fuerit quam reditus beſſales ſine vſuris: quamquã centeſimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretiũ. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicę opes exhauriunt. Quis n. nõ miretur ſteriles pecunias Adamo centenario Genuenſi millies ſeſtertiũ, Thomæ marino ciuſdẽ ciuitatis, bis millies paucis annis peperiſſe.

Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat; opifica negligantur; agricultura ſordeſcat; pecuaria deſeratur: ipſiq; nobiles auorum poſſeſſionib. diſtractis, centeſimas vſuras cum fructib. prędiorum; deinde ſorte diſſoluta, fortunas omnes momento abliguriunt; & ci illos pecunia primum deinde fides deficit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant; aut, quod extremum eſt, perturbata ciuium quiete ſuam inopiam Reipublicæ ruina ſarcire; quod eo magis metuendum eſt, quo ciuili ordo, qui cæteros opibus longe ſuperat, à cæteris numero ac potentia ſuperatur: vt ſacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duob. ſuperior, tametſi vix centeſimam populi partem capit, frugum ac pecudũ decimas; contra quam veteribus nãſcentis eccleſiæ decretis cauetur[a], ab omnibus ordinibus exigere: omnia omnium teſtamentis & codicillis legata petere; prædia inquam vrbana & ruſtica, villas, arces, ciuitates, Ducum etiam, Comitum & Marchionum ampliſſimas poſſeſſiones, ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in ſacrificia erogantur, coraderе; nec tamẽ tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocumque iure delatas cernere; prædia ſibi ex opibus eccleſiaſticis parere; partas opes collegiis & corporibus ſacri ordinis legare; diſtractionem prædiorum ac rerum eccleſiaſticarum prohibere: poſtremo immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus extorquere non dubitauit.

[a] Can. futuram eccleſiam & can. vdentes 12 q.

Sacer ordo maximis opib. auctus.

Qui

Quæ opes ne in infinitum excreſcerent, in pleriſque ciuitatibus cautum eſt, vt quæ prædia deinceps eccleſiaſticis collegiis dono data fuerint, ea vēdere coganturvt Eduardi lege [a]: qua etiam eccleſiaſtica collegia deinceps prædia comparare prohibentur. eadem promulgata lex eſt iuſſu Caroli V. Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna ſubiecta; quæ tamen lex antea lata fuiſſe videtur, cum Belgarum Comites ſacerdotum hæreditatem olim fiſco vindicarent, quoad Vrbanus V. P. M. interdictionis pœna id vetuiſſet. Eandem ob cauſam Curia Pariſiorum Carthuſianos prædia, reſve immobiles quærereptidem vetuit [b]: quamquam id iure Pontificio contra quam Panormitanus putat, prohiberi iure poteſt [c]. Veneti [d] cautius, qui non modo eccleſiaſticis collegiis prædia iuraue prædiatoria in poſterum denegarunt, ſed etiam eccleſiæ legata diſtrahi, aut niſi diſtrahantur, fiſco iuſſerunt; neque id tantum, verumetiam fideicommiſſa ſacerdotis nomine relinqui, aut teſtamentum ſacerdotis oratione ſcriptove fieri vetuerunt.

a *In charta magna.*

b *Panormit. prohiberi poſſe negat, ex l. vlt. de paſt. fin.*

c *In cap. nuper. De decimis.*

d *lib. 4. cap. 56. De ſtatut. Vene.*

Tandem apud nos lege [e] Aurelia populo rogante ta ſacerdotes excipere teſtamenta, quibus quid eis legatum ſit, prohibentur; ſed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab iſta teſtamentorum deſcribendorum licentia [f] qua nec oculati, ac ne auriti quidem teſtes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac poſſeſſiones inuaſiſſe? Certe quidem auorū noſtrorum memoria, qui teſtamento nihil curionibus aut collegiis eccleſiaſticis legaſſet, honore ſepulturæ caruiſſet. Quum vero quiſquam inopinato caſu occubuiſſet, ſacrificulus Pontificis iuſſu, mortuo teſtamentum condere, & quæ vellet eccleſiæ arbitratu ſuo quaſi teſtamento legare ſolebat. quem morem tametſi inueterarat, ſuſtulit Curia Pariſiorum [g] Habeo ex archiuis & antiquitatum noſtrarum monumentis viginti Baronum Normanæ teſtationem: qua quidem apud Philippum Auguſtum regem aperte declarant, eius bona qui triduum non inteſtatus diem extremum obiret, fiſco iure vindicare

e *Anic. 17.*

f *Vt Pontificij iure licet in causis. De teſtamentis.*

g *Anno 1189 & 1401.*

cari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, confirmatione Richardi regis Anglorum & Comitis Pictonum concessa, illud magni beneficii loco excipitur, ne intestatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona, quasi caduca, fiscus vindicare possit. Neq; id Gallorum proprium sed Hispanorũ quoque commune fuit vsq; ad Ferdinandum Arragoniæ & Castiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata [a]; cuius verba subiicere placet ex ipsis legibus descripta; *Queno selauen quintos da los que mueren sin fazer testamento dexãdo bien o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & hereda sus bienes.*

[a] Anno 1492.

Mirum certe igitur videri minime debuit, si tot actitæ fuerunt ecclesiasticæ opes, cum ista pœnarum grauitate testari necesse fuerit, vt ordini sacro legata relinquerẽtur: cuiusemel quæsita nec distrahere [b], nec diuturna locatione [c] concedere liceret. Certe Caroli IX. regis iussu cũ census ageretur [d] bonorum ecclesiasticorum in hoc imperio, quater millias sestertiũ [e] annui redditus in cõsum relatum video extra pecuniam & grauitas oblationes. Id tamen parce ac tenuiter, ne ex vero censu inuidia aut periculum ordini Pontificio crearetur. Allemanus enim rationum publicarũ Prætor, nihil curiosius omnia conquirenti narrabat duos fere trientes agri Gallicani sacrũ ordinẽ possessione vel dominio pertinere. Incredibile id quidẽ mihi visum est; tametsi non ignoro quatuor supra centũ episcopos, duodecim archiepiscopos, quingentos & quadraginta octo abbates, curionum XXVII. millia & CCCC. si modo singulis vrbibus & pagis singuli curiones tribuantur: extra minores archimãdritas, & cœnobia tenuium monachorum vicatim mendicantiũ. Ac multo maiores apud nos ecclesiæ opes fuissent, nisi Ioannes XXII. P. M. Nicolai Pontificis maximi decretũ antiquasset: quo quidem licebat mendicãtium ordinib. prædia possidere, quæ vsu & fructu ad se pertinerẽt, nexu vero & mancipio ad Pontificem maximum. Quæ quidem fraude vota paupertatis inania fuissent, cũ dominii

[b] In Auth. De ecclesia non alien.

[c] Clamum prima, de rebus eccles.

[d] Anno 1563.

[e] duodecim millionas.

mini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vsumfructum habituri essent; sunt autem perpetua collegia ecclesiasticorum. Sed non ita pridem Concilii Tridentini decreto prædia mendicantium ordinibus possidere licuisset, nisi concilium illud Gallia repudiasset. Hic non disputo quibus tot ac tanta prædia aut quam vtiliter distribuantur: sed illud tantum, eas opes seditiosis hominibus turbandarum in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuisse, vt ordini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis specie: quæ si deesset, nouam ipsi conquirerent, vt maiorum nostrorum ætate Templarii de antiqua prædiorum, quæ nimis ampla videbantur, possessione per summam iniuriam ac huius imperii dedecus depulsi fuere.

At philippus Tribunus plebis & nouas tabulas & agrorũ diuisiones depoposcit, turbãdęq; Reipublicæ occasionẽ inde arripuit, cũ diceret vix duo millia ciuiũ rem habere [a]: tametsi paulo ante trecẽta circiter millia ciuiũ cẽsa fuissent. ac paulatim eo ꝓgressa est opũ, quibus pauperrimi ciues fruebantur, affluentia, vt M. Crassus quater millies sestertiũ in censũ retulerit [b]. Lentulus Augur decies millies. Quib. quidem morbis occurri potuisset, si legib. agrariis quas Quintius [c] & Apuleius tulerãt, locus esset relictus; vt scilicet agri hostib. ereptis tenuib. diuiderentur. Sed cũ eos agros Cẽsores locarent ea lege [d], vt frumenti decimã, cæterorum fructuum quintã, pascuarium vero nomine pecuniarum aliquid ærario publico inferrẽt; potentiores ambitiosis rogationibus & gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quãobrem Sextus Titius Tribunus plebis re intellecta rogationem tulit, vt Quęstores à possessoribus prædiorum publicorum pensiones exigerent: sed lege neglecta, latum est ad populum, vt agri publici, ex quibus nulla ad Rempubl. vtilitas peruenirent, plebi diuiderentur. Quæ res possessores impulit ad Sp. Thoriũ [e] Tribunum plebis prece ac precio excitãdũ, vt sua intercessione ꝓficeret ne possessores

a *Cic. in Offic. & ad Atticum.*
b *Plutarch. in Crasso.*
c *Polyb. lib. 2. Anno ab V. C. DXXI.*
d *Appian. li. 2. emptyg.*
e *li. 2. De orat. pro Murena. Valer. li. 8. ca. 6.*

possessores agris carere, sed pensiones præteritorum annorum Quæstoribus soluere cogerentur; postea tamen Thoria [a] lex abrogata est: cum scilicet potentissimi quique ciues ea prædia possiderent, vnde nec deturbari, nec ad solutionem sine perturbatione maxima cogi possent. Ita Liciniam legem [b] ferri placuit, per quam non licuit plus quam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita, centum maioris possidere, cætera fisco vindicari permissum. Sed cum variis fraudibus legem eluderent locupletes, Tyberius Gracchus de publicis tantum [c] agris rogationem tulit, vt Tres viri agrorum diuisores à plebe crearentur; qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias superesset, tenuib. diuiderent; sed antea cæsus est quam legem perferre potuerit. decimo tamen post anno perlata lex est à Caio Gracchofratre: qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At cum legem Sempronian Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta supereslet, egentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros concessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi subrogatum est, ut regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripserat, opes, iis quibus publica prædia concessa fuerant, donarentur. Ea res tenuium ciuium egestatem plurimum subleuauit. Ac ne in posterum seditiosis concionibus populares homines plebem ab optimatibus diuellerent, placuit colonias infimæ plebis in agros hostibus ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præciduum erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut emere fas esset, per summam magistratuum negligentiam [d] antiquari cœpit. Turbatur enim æqualis agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cum cuique à se abalienare prædia sine modo liceret; ac potissimum testamentorum iure cuique concessum vt per leges XII. contra morem maiorum legandi cuique facta potestas [e] est; quam legem Decemuiri legum ferenda-

a *Appian. li. 1. ciuil. bell. Cicero. in Brute.*

b *Anno DCxx ab V. C. Fl. epito. 1. Plutarchus in Grac.*

c *Liuius lib. 6. Appian. in li. 1. ciuil. Plutarch. in Cami.*

d *Appian. li. 1.*

Lex testamentaria inique.

e *l. veriti, De verbo. signif.*

ferendarum à Solone acceptam Romanis ꝓpoſuerunt[a]. [a] *Plutarch. in Solone.*

Aliarum vero gentium omnium exceptis Athenienſibus, vna lex erat, ne prędia teſtamento legare liceret. Atne viuentibus quidem vlla ratione diſtrahere prædia Moſes permiſit[b]. item Lycurgus cum ſeptem Spartiatarum millibus qui tunc in vrbe cenſi fuerant, ac duodecim ruſticorum millibus agrum Lacedæmonium ex æquo diuiſiſſet, alienandi poteſtatem eripuit. Quinetiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cęteris dignitate pręſtare videbantur, in plures aut pauciores partes diuidi vetuit: ſed primogenito cuiuſque familiæ, aut proximo cuique agri partem vnam è ſeptem millib. cõtedi iuſſit, ne ab vno plurium hæreditates cernerentur. Cæteris autem Spartiatis, ſi plures ſeptem millibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum[c] erat. Nam regi Ageſilao, quod primogenitus non eſſet, nihil agri Spartiatici obuenerat: quouſq; Leotychides ſuperius de iure primogenituræ depulſus eſt. Quam Lycurgi diſciplinam Plato vehementer probauit lege cxxv. ac ſolidam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optaſſet, cernere, voluit, alienatione interdicta. Hæc igitur æqualis ſeptem millium Spartiatarum diſtributio tamdiu cõſtitit, quoad Ephorus aliquis in odium filii primogeniti cui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem teſtamentariam pertulit, qua cuique omnia bona legare permiſſum: quæ lex Athenienſibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatib. conuerſionum peperit occaſionem.

[b] *Num. 27. Leuit. 25.*

[c] *Plutarch. in Ageſil.*

Diutiſſime tamen cæteri populi leges teſtamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vſum teſtamentorum neſciiſſe accuſant, & quaſi probrum obiiciunt, ne ipſi probro digni videntur. Sic enim Tacitus, *Hæredes*, inquit, *ſucceſſoreſq; ſui cuique liberi: & nullum teſtamentum. Si liberi non ſunt, proximus gradus in poſſeſſione, fratres, patrui, auunculi.* hęc ille. Ac tametſi Germania Romanorum leges teſtamentarias magna ex parte probauit; nihilominus maiores noſtri prædia paterna gentiliave

præter duas treſve vncias ad ſummum legare prohibuerunt, ſed ad proximos quoſq; iure legitimo detulerunt. At Polonis nihil omnino prædiorum, quocumque iure quærantur, legare fas [a] eſt. Oxilais certe ac Phythalis veteribus ne pignori quidem dare prædia licebat [b]. Morib. autem Ambianenſium & Atrebatum, feuda ſeu fiduciaria prædia nemo niſi ſummam egeſtatem coram iudice iuratus diſtrahere poteſt. Quæ lex multo ſanctior eſt apud Hiſpanos quam vſquam gentium.

[a] Ciſtrinſque Simundi legib. [b] Ariſtot. in Polit.

Quod autem lege diuina prohibetur prædiorum perpetua diſtractio, ſiue pactis, ſiue teſtamentis, ſiue iudicũ decretis id fiat, quod etiam Lycurgi lege ſeptem Spartiatarum millibus indiuidua pars agri ſemper tribueretur; vt Caucis Normanotum populis vſitatum eſt: Reipublicæ vtile videri poſſit, quod his hominibus quaſi ſempiternis firmiſſimis quibuſdam columnis Reſpublica niti videatur: quæ columnæ ſi exiles ac tenues, tametſi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium ſuſtinere vix poſſint. Et quidem Gallorum & Hiſpanorum æq. ac Anglorum imperia nobiliſſimarũ familiarum & collegiorum perpetuis opibus quaſi certiſſimis fundamentis ſtare, iiſque ſublatis ac opibus in tenues diuiſis, tanta imperia breui ruitura videntur.

Optimatum locupletiorũ familiæ ſtatum ariſtocraticũ tueri ac tyrannidẽ euertere poſſunt.

Hanc tamen ſententiam magis probabilem quam neceſſariam duco, præterquam in optimatum ſtatu. Nihil enim principi ac potiſſimum tyranno tam metuendum eſt, quam collegiorum & familiarum illuſtrium opes ac potentia. populare vero imperium maximas paucorum opes, in ſumma plebis inopia ferre nullo modo poteſt. Reſtat optimatum poteſtas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac ſuſtentatur; vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum ſeptem millia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatarum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum geſtarum gloria aut æquabant aut ſuperabant, vt Plutarchus ſcribit [c]. Iiſdem fere moribus maiores noſtri

[c] In Ageſil.

vte

vtebantur: nec dubito quin Francorum nobilitas multo clarior fuerit ac illustrior futura, si legibus ac moribus feudorum semper acquieuisset, vt Hispanos ac Polonos feciſſe videmus. At cum feuda nobilitati vendere, eaque plebeiis emere, principum venia dicam, an inscitia licuisset, secuta est patritiarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud suos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, subiecta proscriptionis pœna. Ac tametsi Ludouicus XII. rex legem [a] abrogasset, eadem tamen à Francisco [b] maiore renouata est.

a Anno 1506.
b Anno 1535.

Status etiam aristocraticus magnum incremẽtum ac robur accipit, cum legibus connubialibus licet egentib. patritiis plebeiorum filias locupletes sibi desponderet: vt Romæ fieri cœpit post legem Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incremẽtum accepisse videtur, tum ad patritiorum opes & copias fulciendas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam stabiliendam. In omni tamen Reipublicæ statu certus de dotibus leges esse oportet, tũ ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiã vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obsequium virorum facilius alantur: quibus autem dotes amplissimas dari videm⁹, necesse est turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inseruire. *Danda sunt igitur frena impotenti naturæ, & vt Censorius Cato* [c] dicere solebat, *in equis animali. Nã vt semel pares esse cœperint, extẽplo superiores erunt.* Quamobrem sapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longe summouit, quamdiu mares in familia exstitissent, ꝙ nulli mares familiam tueri possent, proximo cuique filias cum hæreditate nubere iussit: quæ lex ad Hebræos translata est: apud quos non licebat τῇ ἐπικλήρῳ, nullis exstantibus [d] masculis, nubere nisi agnato gentili proximo. Apud Persas & Armenios nihil dat pecuniam aut suppellectilem puellæ nubenti datur: qui mos vniuersæ Asiæ & Africæ communis

c In orat. pro lege Oppia.

d Deuteronomio contra Beatæ.

est: tametsi legẽ Armeniorum, quæ non solum filias, sed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iustinianus, vel potius Theodora vxor; quæ fœminas maribus æquales aut etiam superiores efficere modis omnibus tentauit. Qua peste nulla ciuitatis pernitiosior accidere potest. Superiores autem futuræ sunt, si æquo iure partes hæreditarias cum masculis sortiantur; quia cum fœminæ vbique mares numero vincant, potissimum in mediis & Australibus regionibus: necesse est familiarum iura violari, prædia gentilia distrahi, eoque magis si locupletes non tenuibus sed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt paucissimi maximis opibus affluant.

Quod autem fœminæ numero vincant, planum cuique esse potest antiquitatum memoriã ab vltimo principio repetenti. Atque id primum Athenis experientia ipsa comprobauit, vbi fœminarum numerus vbi Deæ nomen impositum[a]: nec ita pridem Venetiis, cum census ageretur: tametsi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus amplius millibus mares superauit: siue id fiat propterea quod fœminæ à bellis, à peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire necesse est, seducuntur; siue quod in naturæ vniuersitate rerum deteriorum maior est affluentia quam pretiosarum. Id etiam Lacedæmone planius intellectum est postigem testamentariam. Nam Aristotelis ætate tres aut Lacedæmonii partes ad fœminas peruenisse prodidit est, cum masculi vix duas partes[b] possiderent: ex eo, inquit Aristoteles, vt maritis imperent, à quibus etiam blandissime dominæ appellantur[c]. Cui malo, quo nulla fere grauius esse potest, vt Cato Cẽsorius occurreret, legem Voconiam suasit, rogante populum Voconio Saxa Tribunoplebis; quad quidẽ fœminas ab omni iure hereditario, exstantib. quocunq; gradu propinquis eiusdem nominis, summoueri placuit. Item ne ex alieno testamento legatove plus ad fœminas quam hæreditatis quadrans perue-

a *Pausanias. in Attic.*

b *Aristot. in Polit.*
c *Plutarch. in Laconi. Arist. in Polit.*
d *Flor epito. 41. Paul. li. 4. senten. Cicer. Verr. 3. & in li. De finib. Dio. li. 56. Gell. li. 17. August. lib. 1. de ciuitate.*

peueniret; neve plus quam qui ex hæredibus teſtatoris minimum ex aſſe conſequeretur.

Lex illa ciuitati opib. affluenti valde ſalutaris exſtitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatē tuebatur, tum etiam q fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coercebat. Sed primum fraudibus & cuniculis, cum aperte nō poſſet, oppugnari cœpit: ſcilicet fideicommiſſis ſub nomine fœminarum cōceptis: id tamen in eius arbitrio ac poteſtate ſitum erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec perſecutione, id eſt [a], nec ordinario iure, nec extra ordinē peti poterant ante Auguſti tēpora, qui Trebatii pernitioſa conſilia ſecutus, legis abrogādæ prębuit occaſionem, ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit à Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdiſſime concuſſa, Romani ciues capite minui ac ſerui pœnæ fieri cœperunt: cū vxores dominas non tantum appellatione [b], ſed etiā re ipſa teſtarentur: quib. temporib. ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas ſuffocari Seneca querebatur [c]. Nam Plinius Proconſulis neſcio cuius filiam termillies ſeſtertium in gemmatū pretio habuiſſe ſcribit; maximum occaſus imperii argumentum. At in Maſſilienſium Republica, quam omniū florentiſſimam Cicero iudicauit, centum aureorū dotes maximas & quinq; aureorum veſtes nubentium pretioſiſſimas fuiſſe legibus [d]. Veneti tamen lege de dotib. lata, mille ſexcentis aureis patritiæ dotem definierunt [e], ne familiarum illuſtrium opes dotibus exhauriātur ſi vero patritius plebeiam vxorem duceret, duob. quidęm aureorum millibus dotem terminauerunt, ſed legem faciē antiquari patiuntur, vt patritiorum quorundam egeſtati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriuſque ordinis concordiæ conſuli poſſit. Illud tamen prudenter, quod fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri poteſt, exſtantibus maſculis ſummouere conſueuerunt. Nobis vero lata lex eſt [f] Carolo IX. rege, qua dotes omnium maximę decē libellarum millibus terminantur:

[a] *l. pecunia. de verb. ſign.*

[b] *Tranquill. in Claudio. l. vxorem. de lega. 3. l. Titia. §. quis marito de annuis legat. & in l. vl. §. vxorem. de auro & argento.*

[c] *In lib. De remediis fortuit.*

[d] *Strabo. lib. 4.*

[e] *In ſtatutis Venetorum.*

[f] *Anno 1563.*

pœna mille aureorum constituta qui fraudem legis fecisset. Sed lex ipsa non antiquitate sed nouitate sua eua
it: tametsi nec Philippus Bellus Elizabethæ Angloe
regi nuptę, nec Carolus V. filiabus regum maiorum
tem constituissent.

Quod si quis putet auri & argenti summam
tunc erat in Europa inopiam legib. illis causam ded
non quidē male putabit; sed ætate nostra dotem fili
Henrici II. regis Francorum constitutione quadring
aureorum millib. definitam fuisse videmus; qua ratio
centum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At h
diuina maximam dotem quinquaginta siclis, id est,
decim circiter áureis nostris constitutam habemus:
mulcta tenetur erga patrē is q̄ virginem se duxit, quā
iam domū ducere, si quidē pater puellæ assentiat, per
a Deut. 22. gem cogebatur[a]. Quæ ratio facit vt facile credam ea q
ab Herodoto de Persarum morib. prodita sunt; scili
curatores connubiorum curandorum formosissima
venustissimas quasq; puellas pluris licitantib. addixi
& coactis pecuniis ex formosiorū licitatione dotes
formib. cōstituisse, interposita cautione Prętoria ab
deformes ducerent, se numq̄ vxores repudiaturos
dote restituta. qua ratione & nuptiis puellarū, & fœ
narū pudicitiæ, & honestati publicæ, & maritorū dig
tati, prospiciebatur: cuius rei summā legislatorib. curæ
portere Plato iudicabat: & quidem persapienter.

Quamobrem Andium, æque ac Cænomanorum a
ribus, nobilium ac patritiorum filiæ partem hæred
tis, quæ masculis exstantibus perquam exigua est, a
dominii consequuntur: quam masculi, excepto prim
genito, non nisi vsu ac fructu possident, ne scilicet pa
læ innuptæ deserterentur. Iniqua tamen lex bonis om
bus sæpe visa est prædia beneficiaria primogenito ce
re præter trientem quem cæteris liberis ad fruend
tantum Andes & Cænomani permittunt, ita vt nihil
nomine hæredibus relinquatur: multo minus cen
Ambianis: cuius rei graues sæpe nobilium querelæ o
sitertur

fierunt, & parricidia sæpius contigissent (: quæ tamen nimis multa fuerunt:) nisi iam pridem Vindocinenses, Andium municipium vetus, ab iis moribus discedentes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impulissent, vt triens iure dominii ac nexu possideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametsi Godefridi[a] Britanniæ Comitis, vniuersam hæreditatem nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac sororibus dotes & alimenta præberent; nihilominus tamen Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus est, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominii habere, cæteros trienti vti frui permisit; vt non ita pridem decreto Curiæ Rhotomagensium idē Cauchis permissum est.[b]

a *Anno 1185.*

b *Ferrerius in consuet. Normann. arreste. 1521. Ianuar. 24.*

Atque hæc de ciuibus ac subditis: nihil de peregrinis, quos à prædiorum domino, nisi iura ciuitatis beneficio adipiscantur, prohibere oportet. Arcendi sunt etiã grassatores ac fures, qui Ægyptiorum specie ac nomine impune vbiq; prædãtur: quos contra lex Aurelia magistratus armari iubet. q̃ pestis q̃ in Hispania quoq; latissime grassaretur, edicto Ferdinãdi[c] regis coerceri cœpit. Falso quidem se *Ægyptios* appellãt, cũ morib. ac lingua Ægyptiorũ dissimillimi semper fuerint; nec probabile sit ex vberrimis fertilissimaq; regione ad extremas Hispaniæ infertilis oras emẽso mari mediterraneo aduectos, sed illa sortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenæorum præruptis saxis & latebris appetẽte æstate quasi fucorum examina in regiones vberiores erumpunt. Nihil est autẽ in Republica tam pernitiosum, quã otiosorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo, qui & priuatorum bona diripiunt, & in euersione Reipublicæ spem omnẽ fortunarum suarum posuerunt. Hanc pestem Athenis Ægyptiorum ab Ægypto longissime repulit: cum lege lata sanctissime cauisset, vt otiosi homines qui nihil laborent q̃ suum dicere possent, capitali supplicio quasi prædones afficerentur. Hic non disputo, (: quod suo

c *Anno 1423. Quelos Ægyptianos consenores sálgan del Roy no dentro ses santa dias.*

loco dicendum erit) *prædia beneficiaria distrahi, an vero inalienabilitati perpetuo relinqui debeant.* Disseramus etiam illud, *an bona damnatorum vtilius sit proximis quam fisco addicari.*

Præstatne bona proscriptorum propinquis quam Reipublicæ adiudicari? CAP. III.

HÆc quæstio pendet à superiore, cum earum rerum quæ ciues ad inopiam extremam deducunt, nó minima sit proscriptio damnatorum: quæ eo maior futura est, quo plures fuerint quibus [a] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari [b]. Nec in eo tantum leges diuinæ ac naturales violantur; sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, cædes impelli videntur: atque ita potissimum quos ad otium & inertiam affluentia rerum omnium educarat. Neque enim sperandum est, vt in deliciis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant: nec si possint, velint. ad hæc etiã accedit sceleris alieni contumelia infamiaque gentis posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad latronum cœtus, ac conscleratorum hominum societates quærendas, & ad piraticam exercendam inuitat. Quo fit vt ab vnius proscriptione prædonum ac sicariorum multitudo existat; pœna vero quæ & improborum numerum minuere, & bonis ciuibus securitatem afferre debuisset, dissimilimos exitus habitura sit. Hęc argumenta quęcumque exemplorum varietate augeri possunt, non modo probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria Iustiniano Imperatori occasionem præbuisse videntur ferendæ legis [c] qua damnatorum bona fisco ademit, vt legitimis hæredibus relinquerentur: quam vt legi diuinæ consentaneam summa consensione plerique populi, exceptis perduellionis causa comprobarunt.

[a] *l. cum ratio de bonis damnator.*

[b] *Deut. 24. Ezech. cap. 18. Hiere 32. & 44. Reg. 14.*

[c] *Aut bon. ea damnator. De bonis damnator. C.*

Qui tamen aliter sentiunt, legem hanc quasi nouam & ab antiquorum sententia penitus alienam repudiant,

Vete-

Veteres enim legumlatores bona damnatorum quæri fisco voluerunt; siue de peculatu ac repetundis agatur; vt scilicet erepta Reipublicæ restituantur; siue pœna sit pecuniaria ob scelus contractum: quia Reipublicæ satisfieri aliter nō posse videtur, siue ad improborum hominū terrorem, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia scelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita solliciti; quippe omnium miseriarū extremum solatium ac requietem in corporis & animi interitu consistere putant. Quid in re perspicua exemplis opus est? Cassius Licinius repetundarum reus, vt vidit M. Tullium Prætorem quæstionis prætextam induere damnationis sententiam laturum, misit ad eum qui diceret in reatu periisse; ac spectantibus iudicibus sudario fucibus elisis spiritum præclusit: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. *Hic*, inquit Valerius, *Cicero constitit quod qui in reatu periisset, integro statu* [a] *interiisse videretur*. Erat quidē in reipotestate liberum exsilium, etiamsi damnatus esset, optare per legem Sempronium: cum ne ciuem quidē verberare per legem Porciam [b] liceret: sed metuebat illud ne liberos inopes à pecunia relinqueret. Ac tametsi Cicero scribit ad Atticum se Licinium damnasse, idque Plutarchus confirmare videtur, sic tamen interpretor *damnatum* appellare qui sibi metu iudicii necem intulisset. Nondum enim latæ leges erant aduersus eos qui ante sententiam mortem sibi cōsciuissent [c]. Ac multo post ii qui ex animi dolore, aut sceleratæ vitæ conscientia, aut pœnarum acerbiorum metu sibi manus attulissent, sepultura fruebantur: quinetiam eorum testamenta rata erant [d] crudelissimi Tiberii principatu: quo tempore Tacitus scribit *pretium* illud fuisse *festinandi*, ac mortis præoccupandæ.

Nullum tantum scelus est quod liberorum ditandorum causa improbis leue non iudicetur.

[a] *l. vlt. ad l. Iul. maiest. ff.*

[b] *Cicero pro Rabirio perdu.*

[c] *l. 2. de iis qui ante sentent. ff.*

[d] *Paul. li. 5. sent. t. & Tacitus lib. 6.*

Ex quib. planum fit liberorum opes plerisq; parentib. vita ipsa fuisse cariores: nec vlla re improbos ab iniuriosa facinorosaq; vita magis prohiberi, quam proscriptionis metu quæ liberos ad egestatem perducat. Nam *male meritus*, inquit Tryphonius [e], *publice, vt aliis exemplo sit ad*

[e] *l. bona fides. depositi.*

deterrenda maleficia, egestate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur; nec filius parentis culpa obligatur. Alia sunt enim parentum, alia filiorum bona. Nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac spiriti iure adempta fuerunt. Ac si quis metuit vt inopia liberos ad desperationem & scelerum immanitatem perducat; multo magis metuere debet vt scelerati liberi parentum opibus ac fortunis male partis ad Reipublicæ & bonorum perniciem abutantur; vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscãtur. Quamobrem iis legibus quæ de maiestate latæ sunt, cum noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis excepta causa est, & masculis [a] liberis adempta bona vt vltionis potestas eis eripiatur; imbelli vero sexui, id est, fœminis, Falcidia in bonis maternis relicta. Illud vero perniciosius futurum est, quod sublata proscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas consequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam præmia delatoribus necessaria esse.

[a] *l. qui sciens ad Lul. C.*

Necessaria delatorum præmia.

Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantib. argumẽtis concludamus, primum Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiumque necessarias expensas detrahi oportet; alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quamquã ea principum cura potissima esse debet, ne improbi ab inopia peccatorũ pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum via dicta sublatis accusatorum prẽmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur: emptæ vero possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat; cæteri publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorum egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit.

possit. Neque enim æquum videtur vt gentilia prædia, q̃ ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta condemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopiæ, quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia vero damnatorum pecuniis ac sudoribus quæsita, non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui sed publice vendi, ac pecuniam in ærarium publicũ cogi oportere, propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantum, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calumniandum impellantur. Quod si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quemadmodum venator canibus vilissima quæq; feratum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur; ita legislatorem domesticos leones ac lupos accurate venari, & canibus ciuitatis (sic n. Demosthenes Oratorum genus appellabat) præmia quædam proponere necesse est[a]. Cum enim præpotẽti Deo nihil gratius, aut Reipub. vtilius sit quam ab improbis pœnas exigere, modis omnib. enitendum est vt eo perueniri possit,

[a] *Plutarch. in Luculo.*

Difficilis illa quidẽ bonorũ discussio videri possit, nec facile fuerit pleriſq; principib. id persuadere: sed q Rempubl. saluã & honestã esse volet, omnes autẽ id velle debem[9], sueq; dignitatis curam gerere, semper publica cõmoda priuatis anteponet. Nã si prędia publica amplissima sunt, nihil prædiis priuatorum opus est: si nulla sunt, non est æquũ priuatorum bonis proscriptionibus Rempublicam locupletari; ne calumniatorib. ac tyrãnis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad sanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio succurrit, qui in libris De legib. cap. DXXVIII. auita prædia distrahi prohibuit, aut ærario inferri, ne æquatio bonorũ quam ibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrannidis crudelissimæ omnes est extrema proscriptio; hãc vero

vero proxime ſequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & ſupplicia. Quarum rerum cum exempl vbique abundant, tum nulla grauiora quam principat Tyberii qui vicies millies ſeſtertium moriens reliqui quæ immanis pecunia fere ex proſcriptionibus coac fuerat. Cuius exempla ſecuti nepotes, Caligula inquan & Nero, Rempublicam totam ciuium ſanguine turpi ſime fœdarunt. Certe quidem nulla Neroni præcepto ris necandi occaſio fuit, niſi vt bonis occiſi frueretu Nec talibus tyrannis calumniatores vmquam defutu ſunt, quorum ſcilicet opibus ac potentia nituntur. Hin illud Plinii iunioris, *Vidimus*, inquit[a], *delatorum iudi um quaſi graßatorum, non ſolitudinem illi, ſed templum, ſe forum inſederant: nulla teſtamenta ſecura, nullus ſtatus ce tus, non orbitas, non liberi proderant.* Quamobrem pruden ter noſtris legibus, procuratores fiſci delatorum nomi na prodere coguntur, ſi reus calumnia circumuentu fuiſſe iudicetur, quod legibus Hiſpanorum ante accuſa tionum neceſſe eſt.

[a] In Panegyrico.

Quum vero proſcriptiones bonorum omni ciuitati generi pnitioſæ ſunt, tum vero maxime in vnius domi natu; ex quo tyrannus facilius q̃ in cæteris exiſtit. Quod ſi quis putet nihil ab optimo principe metuendũ vt ſuo rum exitio ditari cupiat: ego ſic ſtatuo, nulla re ex bono principe tyrãnum facilius quemquam fieri quã propoſi ta pſcriptione damnatorum, eoq; magis ſi tenues ſunt principis opes ac fortunæ. Quib. enim principibus nulla diripiendi cauſa eſt, propoſita bonorum adipiſcendorũ ſpe, nec occaſio, nec crimen, nec calumniator, nec im probus iudex vmquam deerit: ac ſæpe principum vxo res, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cædes & ad proſcriptiones impellunt. Cum enim Acha bus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuiſſet, Iſabella vxor teſtes ſubornauit qui hominem capitali fraude circumuenirent, ac læſæ ma ieſtatis quæſtionem intentarent. Sic Fauſtina ſæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidii Caſſii liberos ne

can

cari iuberet, eorumque bona diriperet. Ægre ferebat optimum Imperatorem Cassii perduellionis damnati bona liberos possidere iussisse: quod non modo Romani, sed etiam Persarum Reges facere consueuerant [a]: vt Polonis quoque non modo proscriptiones nullas probant, sed ne perduellionis quidem damnatorum bona fisco adiudicant. Quæ vero semel fisco quæsita sunt, vix vmquam eripiuntur; siue iusta fuerit, siue iniusta condemnatio; quod eo magis metuendum est in criminibus læsæ maiestatis, in quibus damnatorum bona summo tantum principi, non item [b] aliis quibus fiscalia iura tributa sunt, quæruntur: nec satis est summum esse principem, sed eum cuius maiestas deminuta sit: cæteri bona damnatorum suæ ditionis finibus comprehensa, in fiscum ex aliis criminibus cogere possunt, ex causa maiestatis non possunt. [c]

Ac tametsi quãplurimos habuit Gallia principes integritate, fide ac iustitia clarissimos, & quidem plures, opinor, q̃ vlli populi; nulla re tamẽ regales opes maius incrementum quam publicis proscriptionibus acceperunt. Quis D. Ludouico pietate ac iustitia comparandus? hic tamen Petri Druidarum Comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico proscripsit [d]. Theobaldus vero Cãpaniæ Comes, iudicio maiestatis postulatus, ne damnaretur, Brærorum Fortionum, & Monstrolensium agros late patentes, eiusdem regis ditioni [e] concessit: vt Raymundus Tolosatium Comes vniuersam Septimaniam & agrum Tolosatem Alphonso D. Ludouici fratri dotis nomine quã ei desponderat, ea lege donauit, vt Alphõso sine liberis moriente in regis potestatem venirent: q̃ metu magis quam sponte fecisse dicitur, vt bella ciuilia, quibus premebatur, religionis specie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam vero totam, Andes, Cænomanos, Turones, Auernos, proscriptionibus in Philippi Augusti potestatem venisse constat [f]: vt Alenzonius ac Perticensis ager Carolo VII. rege [g], quid commemorem Petragorios, [h] Ponticos, [i] Marchianos [k], Angolismæos,

a Herodo. l. 3.

b Speculi. tit. de feudis. vers. 40. DD. in l. vlt. ad l. Iul. maiest. Bart. in extranea. ad rep. imundam.

c Paul. in l. cum ratio §. fi libertinum. de bonis damnatorum Bonifacius 8. in ca. Forbitis. de pœnis l. 6 nocem §. fi deportatus. de bonis libertorum.

d Anno 1230. apud Ansemu.

e Anno 1254.

f Anno 1202.
g Anno 1448.
h Anno 1396.
i Anno 1372.
k Anno 1412.

[a] Anno 1535. [b] Anno 1527.

smæos, Saluciarum [a] deniq; comitatum, & omnes Caroli Burbonii fortunas [b]? omnia hæc proscriptionibus fisco quæsita videmus. Si vero singulos persequar, infinitus sim. nulli tamen ex iis iniuste damnati memorantur. Crudelior Scotorum lex de maiestate, qua damnatorū bona summotis non modo vxore ac liberis, sed etiam debitoribus, solida fisco adiudicantur.

[c] Anno 1304.

Hic occurri potest, ne priuatorum agri publici fiant, lege Philippi Belli sanctissime cautum fuisse [c]; quæ prædia publicis iudiciis ad regem peruenerint, si alterius domini fiducia teneantur, distrahi oportere: cætera vero priusquam agris dominicis penitus coniungãtur, à principe bene de Republ. meritis donari posse [d]. At ne principi quidē per leges huius imperii resq; iudicatas licere gentilia prædia oblato emtorib. pretio, recuperare [e]: ne priuatorum omnium agros ista ratione princeps emtionibus suos efficere possit. Hæc quidem ,,pposita incommodis cõmodiora duco, quam q, lege Cornelia cauebatur [f], vt scilicet ,,scriptorum ciuium agri publici fierent. Sed fere fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortunæ ciuium præmia ferant, & quidē summa gratia, non virtute sed flore ætatis aut turpissimis obsequiis collecta. Quis non meminit (quamquam meminisse doleo) innocentium ciuium priusquam damnarentur, imo priusquã accusarentur, sanguinem pretio specie religionis effusum vt aulicæ hirudines saginarentur?

[d] Sæpe iudicatum in Curia Parisior.
[e] iudicatum Anno 1533. Maii 15. in Curia Paris.
[f] Cicero in Rullum. Saluſt. in Catil.

Quamobrē nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proscriptionum finem video futurum, nisi ea qua dixi ratione, vt scilicet peterna auitaq; prædia dānatorum ,,ppinquis fruenda relinquantur: cætera distrahitur: ex pecunia vero coacta debitorib. primum, deinde delatorū præmiis satisfiat: cætera fisçus vindicet; publicis operib. ac sacris ædib. parte arbitrio iudicum relicta, ea lege vt quæ accusatorib. aut collegiis, adiudicata fuerint, non in prædiis sed in pecuniæ summa decernantur. Romanos quidem veteres sacris faciendis mulctas designasse planum est apud Dionysium Halicarnasseum: de

Sacramenta [a] dicta fuisse: ac propterea Titus Romilius populi Romani beneficium, q̃ mulctæ veniam dederat, a de causa repudiauit, cum diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege [b] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat q̃ si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses vero decima bonorũ q̃ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto q̃ factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomarchũ & Antiphontem perduellionis dãnatos; in extremo hæc verba subiiciuntur; ARCHIPTOLEMVS & *Antiphon vndecim viris capitalib. ad extremum supplicium traditi, bona eorum publicata, decima Minerua data; domus eorum solo æquata.* Cũ vero religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt [c] fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarum partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri; eoque iure vti solemus.

a *Festus in verbo Sacramentum.*

b *Num. 18.*

c *vlt. de mod. mul. C.*

Quæ vero de bonis auitis ac paternis diximus, præcipue locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis, qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente, ppinquis feuda cõmissa restituuntur [d]. Germanorum vero legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt; sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quo fit vt raro calumniatoribus ad innocentium hominum confiscationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant præter militas ex casu. Et quoniam eo nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis disseramus.

d *Iudicatum in Curia Parisiorum ad seruos sine Manu mortuos ad sanctum Vincentium pro D. de Partenay Anno 1556.*

De præmiis ac pœnis in Republ. decernendis. Cap. IV.

Ocvs hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum rim breuiter complectamur. Quo de genere si quis nia scriptione concludere velit, oratio initium quiem, sed exitum vix habitura sit. Nec minus peccaretur si lo-

si locum hunc, quo vix vllus in tota Republica dispu-
tione feracior aut vtilior est, obliuione ac reticētia pre-
Duo rerum omnium publicarum fundamenta. teriri patiamur: cum Res omnes publicæ duob. his fun-
damētis, præmio, inquam, ac pœna, stare ac omnino re-
ti videantur: si videlicet propositis bonorū ac malorū
finibus, supplicia peccatis, præmia recte factis decerna-
tur. Nec vero grauiores ciuitatum motus, frequentior
Rerumpublicarum interitus contigerunt, quam & cu-
impune sceleratis peccare licuit, & bonorum ac fort
um virorum præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur ne
quidem parce ac tenuiter: quoniam quæ quibus pecca-
tis supplicia debeantur, pleni sunt iurisconsultorum li-
bri, plenæ forenses literæ; de præmiis vero qui scripse-
rit video fuisse neminem: quod propterea contigisse pu-
to, quia bonorum magna raritas est, improborum vero
innumerabilis multitudo; vel quia ciuitatibus vtilius e
improbos pœnarum metu prohiberi, quam bonos pra-
miis ad virtutem inuitari; cum bonis ac sapientibus vir
ipsa virtus magnum per sese præmium esse videatur: v
quod principes præmiorum largitionem sibi depos-
scerunt, vt subditorum gratiam modis omnibus col-
gerent: magistratibus vero ac iudicib. dederunt id quo
erat ingratissimum, pœnarum scilicet irrogationem, a
suppliciorum acerbitate ab ipsis regibus illata quicq
de subditorum erga principes amore ac beneuolen
detraheretur. Altius enim iniuriæ, quā merita descē
vt acute Seneca scribit in libro primo de beneficiis.

Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitat
vel ad vtramque comparantur; alioqui præmium d
desinit, si verborum subtilitatem, non popularem
cendi morem sequamur, quem tamen sequi neces
quoniam in media Republica versamur, non in sch
Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile esse p
tant quod non sit honestum: nec honestum, quod i
non sit cum vtilitate coniunctum. quæ per seipsa qu
præclare ac vere dicuntur: numquam enim deber v
tas à dignitate seiungi: sed quoniam popularibus ho

nem opinionibus legumlatores ac principes inſeruire cogantur, ea quæ natura coniuncta erant, honeſtas ſcilicet ac vtilitas, opinione communi diſtraxerunt. Nam et erroribus [a] & inani opinione iura iudiciaque ſæpiſſime conſtituuntur. Ergo prędia quo plus habent vtilitatis, minus honeſta dicemus; ſiquidem opibus ac pecuniis vtilitatem metimur: quæ autem omnino ad verum decus ſpectant, quo ſunt ab illa vtilitate remotiora, eo ſplendidiora iudicari debent; dignitas enim vtilitate caret. Honeſtiſſima præmia verſantur in triumphis, in laudationibus, in ſtatuis, in magiſtratibus, in imperiis, quæ propterea *honores* appellantur: quibus, clarorum virorum priuatæ opes ſæpius exhauriuntur; cætera plus vtilitatis quam dignitatis habent, ſacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes à muneribus publicis, immunitates à vectigalibus, à tributis, à tutelis; iura ciuiũ, natalium reſtitutiones, iura liberorum, nundinarum, nobilitatis, Equeſtris ordinis & patritiæ dignitatis. Alia quędã præmia vilia putantur, vtilia ſunt tamen, vt ſcribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id genꝰ munera. Quod ſi munus nec vtile, nec honeſtum iudicatur, non præmium, ſed onus [b] appellari debet. Præmium item à beneficio differt diſtatque plurimum: hoc etiam immeritis, illud non niſi merentibus datur: hoc virtutem antecedit, illud ſequitur; priuilegium in vtramq; partem accipitur: vt cum Cicero *Priuilegium de ſuo capite latum eſſe* ſcribit [c].

[a] *l. 1. de offic. Prætor. l. 3. de ſupplet. libe legata.*

[b] *l. munus, de verb. ſignific.* Præmium à beneficio quid differt.

[c] *Pro Domo ſua.*

Eſt autem ꝓ vario genere ciuitatum varia præmiorũ ac beneficiorum diſtributio. In ſtatu populari præmia plus habent honoris quam vtilitatis. plebs etenim quæ rerũ laudis guſtum nullum habet, ſemper vtilitates & commoda conſectatur, honores vero & imperia hominibus ambitioſis facile tribuit. In monarchia vero principes dona facilius quam honores & imperia largitur, ac potiſſimum tyrannus, cui nihil grauius eſt quam ſubditos honoribus cumulari; vel quia metuit ne honorum dignitate ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occaſionem;

sionem; vel quia tyrannorum mentes virtutis splen-
ita perstringit, vt virum bonum non modo laudari
patiantur, sed ne intueri quidem possint. At etiam
gula honores immortali Deo debitos grauiter fer-
tametsi trepidus ad Dei tonantis vocem antea
Domitianus vero fractl animi tyrannus, fortissim-
quemque ac laudatissimũ ciuem, alienæ virtutis ac
dis inuidia flagrantissimus necari iussit[a]. Interdum
pro meritis fortissimi viri principum iussu trucidan-
tantis opibus & copiis florent vt ab illis metuendum
vt Alexander Magnus Parmenionem magistrum e-
tum; Iustinianus Belisarium; Eduardus IIII. Com-
Varuichium. Quam inuidiæ suspicionem vt fugere
Germani, omnia fortiter ac præclare à se gesta, princi-
bus suis tribuere non dubitabant, vt Tacitus scrib-
Quamobrem nullos triumphos Imperatoribus in
narchia decerni videmus; sed laudationes regibus tri-
untur ab ipsis victoribus: ac duces exercituum victo-
adeptam regibus acceptam ferre consueuerunt. Ro-
ni quidem triumphos Consulibus ac Imperatorib. q-
rum auspiciis pugnatum erat, decernere solebant, e-
prælio non affuissent: sic enim Senatus decreuit Lu-
tio Consuli triumphum eius victoriæ, quam suo de-
Valer. Legatus absente Luctatio pepererat. Et cum Li-
us Salinator vna cum Claudio Nerone clarissim-
de Asdrubale victoriam consecutus vterque fuisset
perio ac potestate consulari, Liuio tamẽ triumphus de-
cretus est; quia eo die quo fasces ac imperium pene-
uium erant, prælium commissum, & victoria Li-
spiciis parta diceretur. Quid igitur mirum si in vni-
minatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tri-
untur? nam si aliter fieret, reges ipsi nulla pericula gl-
adipiscendæ causa adire recusarent; ac Rempublic-
in extremum discrimen sæpissime abducerent. Qua-
men vt delinaret Carolus V. exercitui raro præesse so-
bat; aut si prælium conserendum esset, periculo s-
subducebat; ac propterea Sapiens est appellatus: c-
par-

a Tacit in Vita Agric.

b In moribus Germ.

gentis captiuitatem & imperii huius calamitates accepta clade Pictauienſi meminiſſet; clariſsimas tamē de omnibus hoſtibus victorias conſecutus eſt.

Hocigitur vno popularis ſtatus cæteris præſtare videtur, quod in eo ſolo ſtatu belli ducibus honores ac triūphi decernuntur; vt mirum videri non debeat ſi in popularibus imperiis plures bellicis laudibus quam in reliquis ciuitatibus excelluerunt; quia virtus honore alitur ac ſuſtentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minime dubium eſt quin adipiſcēdæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnib. obiecturus ſit. Honorum vero præmia quo maiora fuerint, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura eſt. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ prēmia propoſuerunt quam Romani; neceſſe erat vt populos omnes illuſtrium virorum multitudine ſuperarent. Nam qui legionem hoſtium fugaſſet, aut triumphum poterat, aut magiſtrum optare, alterutrū adepturus. Triumphus vero tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat, vt nihil ſplendidius cogitari poſſet. Nam qui triumphabat, regalem ſpeciem & apparatum longe ſuperabat; quippe ſpolia de hoſtibus ordine longo relata deducebantur: deinde maiorum imagines lætitiam ſpirātes poſt etiam exercitus armorum ſplēdore inſignis antibat; tum Imperator triumphali curru purpurea veſte auro intexta & laurea corona illuſtris cum ingenti non modo admiratione, ſed etiam tubarum clāgore ac plauſu vehebatur; hunc ſequebantur reges captiui ac hoſtiū duces manibus poſt terga reuinctis; atque in Capitoliū Imperator ſacra facturus conſcendebat: poſtremo magiſtratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc ſpecies [a] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad ſtudia virtutis ſua ſponte currentem magis ac magis inflammabat.

Cur imperia Popularia cæteris clariora.

Triumphi deſcriptio.

[a] Polyb. lib. 6.

Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, tū gladiatorii, ac viſcerationes fieri ſolebant ſpectante populo Romano: vt omnium animi ad gloriam in-

a lib. 4. citarẽtur. *Matronis*, inquit Liuius [a], *honor additus, vt tam ficut virorum solemnis laudatio esset.* Scio plerique glo cupiditatem inanem videri; à qua quidem virum bo distrahi putant oportere. Ego vero Theophrasti sen tiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut gis expetendum ducit iis gloriæ stimulis, quibus mol puerorum animi acrius ad honesta studia virtutum in tantur. At etiam Thomas Aquinas principem verè l dis cupiditate alendum esse putat; vt ad ea quæ hon sunt feratur etiam inuitus: cuius rei argumentum n lum maius est quam Romanorum, qui virtutibus ac rum gestarum magnitudine iis gloriæ illecebris popu omnes longe superarunt. Honestum erat in Olymp aurea corona donari, qui cursu aut luctatione aduer rium superasset. Honestius quod Athenienses statu aut coronam auream mererì, publicis epulis ac impe sustentari, in primis ordinibus assidere, ab oratoribus theatro laudari; quæ præmia non minus, & certe plu tilitatis habuere quam dignitatis. At Romani ex om genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pre maiorem æstimauerunt quam gramineam; quam vni omnibus Romanis ciuibus Quinto Fabio Maximo l ctatori decreuerunt, duorum verborũ commenda ne, scilicet PATRIÆ SERVATORI. In quo quidem Ro ni illi veteres quæ essent verissima virtutis præmia pe soli tenuisse videntur: cum ista ratione non publici m do ærarii inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurretur, rumetiam solidæ virtutis vim in animo ciuium altis incideremt.

At cum pleriq; principes tributis ac vectigalibus s ditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant aliquot canes aulicos interdũ etiã, rarius tamen, de publica bene meritos pecuniarum largitionibus (q quam virtus ipsa nullo pretio æstimanda est:) expl possint; Romani maxima præmia in tribuendis hono bus posuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia maiora ducebant, quo ab vtilitate & quæstu longius esset

dent; ita nullum supplicium ignominia maius esse arbitrabantur. Quæstus autem victoriarum fere ad ærariũ aut ad milites redibat. Quin etiam miles Romanus quũ ad Auarici obsidionem strenuissime se gessisset, aureum torquem à Labieno Cæsaris Legato sibi oblatum repudiauit; cum diceret, se virtutis, non auaritiæ præmia latorum. Sed virtutem honores antecedere, non sequi oportet; vt olim Pontificum Romanorum memorabili decreto cautum est. Cum M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hostibus reportauit, templum Honori ac Virtvti dicare vellet, Pontifices interceserunt, cum negarent vllam cellam amplius quam vni Deo recte dedicari; quia si de cœlo tacta esset, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret; templũ igitur pariete medio sic diuiserunt, vt nemini pateret ad tẽplum Honoris aditus, nisi prius patefacta Virtutis porta.

Et quidem ex omnibus populis Romani pene soli veræ laudis gustum habuisse videntur, cum summa tenuitate ac egestate laboraretur. Nã Menenio Agrippæ, qui plebem cum patrib. conciliarat, nihil morienti, vnde funus curaretur, superfuit; patritiis tamen cum plebe certamen erat ad eum funerandum, ac meritis laudibus euehẽdum. Quid Cincinnatus in bonis; quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cum victui necessaria vix haberet, ad Dictaturam tractus est; alter regnũ à Pyrrho sibi oblatum recusauit: *qua ætate*, inquit Liuius, *nulla virtutum feracior exstitit vmquam*: quia nõ nisi de virtute bene meritis præmia dabantur. Cum vero indignis honores tribuuntur, gloria iacet ac sordescit: vt cum Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo suo merito à plebe creatus esset, qui honos patritiis tantum aut ad summum nobilib. dari cõsueuerat, vtriq; & patritii: & nobiles aureos annulos proiecerũt. Ac deinceps cum Romanorum ciuitas aliarum opib. ac pecunis redundare cœpisset, diuisitores suffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticensis sordidorum iudicum communi spectante populo deseruit, ac tabellas sibi obla-

tas confregit, ne ipse quoque pecunia corruptus videre
tur. ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cu
gulum aureum gestaret quæ pudicitiam prostituisset, c
tamen plerisq; vsu veniret vt prostrata pudicitia de cin
gulis aureis gloriarentur, matronæ probatæ virtutis a
reo cingulo abstinuerunt, vt postea prouerbio vsitatu
fuerit *aureo cingulo præstare integram existimationem*. Nih
enim bono viro grauius est quam in adipiscendis hon
ribus improbis exæquari; quos tamen nisi officio coa
non petit: si petit, alienæ, non suæ vtilitatis causa pet
nec si adeptus sit, exsultat; nec si repulsam tulerit, an
tur animo; sed placate id ac moderate fert: aut si quic
dolet, Reipublicæ vicem dolet, nõ suam. Prudenter i
tur Carolus VII. rex, qui cum Equestrem ordinem ca
mitosissimis Reipublicæ temporibus cum indignissi
communicatum prece vel pretio fuisse, nec sine gr
contumelia extorqueri posse intelligeret: erat autem
dinis insigne aurea stella pileo innexa: cohortes Præse
vigilum auream stellam pileis consuere iussit. Quoe
cto repente omnes Equites aureas stellas de pileis
traxerunt. Nam aliter Athenienses qui legem de os
cismo qua q virtute cæteris præstarẽt, salua dignitat
fortunis relegari mos erat, abrogauerũt, cũ Hyperbo
turpitudine vitæ infamis ostraciſmi damnatus esset
Nicia.

Est igitur in omni genere ciuitatum turpissima
pernicioſissima honorum ac præmiorum quæ vir
debentur, mercatura, quamquam non minus fallun
qui putant magistratus quos pretio mercati sunt ho
ri sibi futuros; quam si aureis alis quas Euripides
nione sibi finxit, volare se posse putent: cum ex ea ma
ria qua nihil grauius esse potest, id quod leuissimum
oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maies
de Republica sublata, ciues in omne dedecus ac fl
tiorum fœditatem prorumpere necesse est: quod m
me futurum est, si honores ac præmia harmonicis ra
nibus distribuantur; vt parta victoria Consuli tri
phus; Legatis Consulatus; Tribunis militum Prætu
C

Centurionibus Tribunatus; Equitibus equi, torques cæteris militibus spolia; & vti quisque præclare se gesserit, dona decernatur. Item in magistratibus ac imperiis tribuendis, patritio Consulatus, plebeio Tribunatus detur. Sumen plebeii hominis tanta virtus est, vt cæteris omnibus facile præstet; summis honoribus perfrui oportet, vt lege Canuleia cautum est ad seditiones patritiorũ ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectissimum hominem & indignissimum imperio consulari subornare aut magistrum dicere volet, dignitatum ordinem ac decus honorum penitus conturbarit.

Honor in contumeliam abire solet cum indignis tribuitur.

Maiores nostri difficilius Equitem creabant, quam his temporibus imperatorem aut ducem exercitus. Ac ne regum quidem liberi ac propinqui eum honorem facile consequebantur: vt in antiquitatibus nostris Philip. III. legimus à D. Ludouico; item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona solemni apparatu Equites esse creatos: nec ita pridem nostra memoria Franciscus maior rex Francorum parta de Heluetiis ad Marinianum victoria, Eques à Duce Baiardo creatus est. Sed iam equestris honos maioribus nostris exoleuerat, ex quo Carolus VI. in obsidione Biturigum amplius 500. momento creauit, qui sublatis signis copias conscripserunt [a]. Militare quoque cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republ. meritis impartiri, & quibusdam contumelioſe adimere consuerunt, vt Iulianus Imperator, is qui Transfuga vsurpatur, Iouiano qui post Imperator factus est, ac cæteris ducib. & militibus Christianis cingulum ademit. Secuta est paria dignitas, quæ initio non nisi principibus & Imperatorum fœderatis communicari solebat: cuius rei argumento est quod Anastasius Imperator Clodoueum regem Francorum patritium creauit, & eius dignitatis insignia, cum Turonibus [b] ageret, misisse dicitur: sed dignitas indignis quoque tributa, sordescere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogita-

a *Monstrel.*

b *Gregorius Epis. Turonensis.*

Ordo equestris Anglorum.

re necesse habeant. Nam Eduardus III. Equestrem dinem D. Georgii primus instituit. Eius exemplo Io

[a] Anno 1351. nes Francorum [a] Rex ordinem quoque Equitum au stella insignitum creauit. Secutus est Philippus II. B

[b] Anno 1429. gundionum Dux [b], qui ordinis Equestris, quem au vellere subornauit, leges accuratissime sanciuit: qu

[c] Anno 1469. Ludouicus [c] XI. quadragesimo post anno imitatus e eumque ordinem D. *Michaeli* nuncupauit. Duces in Allobrogum suum sibi ordinem finxerunt. Sed au velleris prima lex est, *vt in eum ordinem nemo cooptari pos nisi genere nobilis, & sine vlla infamia labe vixerit.* secun lex est, *ne alterius ordinem optet sine venia eius qui sit prim aurei velleris.* septima lex vetat Equitum contentiones quib. existimatio versatur, alibi disceptari quam in co legio Equestri. iudiciis autem collegarum constituen dis Cancellarium, Quæstorem, Scribam, Patrem patr tum, Fecialem, ac cæteros collegii administros creau collegio iurisdictionem ac imperium merum extra pr uocationem dedit. Ludouicus XI. rex, aliquamdiu ed catus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ord nisleges describi curauit, vt iisdem legibus, paucis qu busdam immutatis, sui ordinis dignitatem tueretur. I

Præcipuæ leges ordinis Francorum.

lud etiam trigesimo septimo capite legis subrogauit, v quo die collegium cogetur, quæstio de singulorũ Equ tum vita, moribus, & existimatione bona fide habeatur vtque liberius & commodius id fiat, placuit vnumquo que singulatim discedere, tũ, redire vt Cãcellarii censu ac sententiam audiant; quo capite principem ordinis scilicet regem Francorum, iisdem quæstionibus, iisdem iudiciis, iisdem pœnis, eadem censura qua cæteros col legas teneri placuit, si quid contra decus ac dignitatem Equestris ordinis fecisset, capite octauo & quadragesimo cautum est, vt singulorum collegarum occasum aliorum cooptatio pro collegio sequatur; nec princeps ipse suffragia plura duobus ferat; sic tamen vt iurati col legæ cum ipso principe dignissimum quemque in collegium sine fraude & procul ab omni odio, inuidia,

gratia,

gratia, generis propinquitate, si cooptaturos spondeant ac promittant. Extremo capite cauetur ne legibus ordinis ab rege, posterisve suis, collegiove vniuerso derogari possit.

Hic dicat aliquis, iniquum videri ꝙ postremo capite cauetur, ne scilicet numerus Equitum augeatur: quia bene de virtute meritis amplissimi ordinis aditus ac spes eius honoris adipiscendi præcisa videatur. Nec n. plures vno ac triginta ordo velleris in collegium admittit; Frãcorum ordo sex supra triginta; Anglorum vero quadraginta capit. Sic tamen statuo, nullam ex omnibus legib. magis necessariam fuisse; vt in ea commoda quę propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepserant, eius legis præsidio declinarentur. Nã quo pauciores cooptati fuerint, eo ardentius tantum honorem adipisci cupiunt. Vt in publicis certaminibus præmia quo sunt pauciora, eo auidius appetuntur: quamquam reges ac summi principes eo numero Equitum non sunt cõprehensi; quia collegii legibus obligari, ac iura maiestatis simul tueri non possunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitum Francorum creatio quatuordecim tantum capiebat; nec rege Francisco maiore plures fuisse legimus: dignitas autem ipsa multitudine plurimum eleuatur. Quamobrem plerique cum indigne ferrent Equestrem hunc ordinem abiectissimis ac sordidissimis hominibus, ac tantæ multitudini à rege Carolo IX. communicatum, vt sexcenti circiter non ita pridem censerentur, nouas Comitum ac Marchionum dignitates à principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeo excreuit, vt rex idem Carolus ad coercẽdam ambitiosorum hominum cupiditatem edixerit, vt in posterum Ducibus, Comitibus, Marchionibus sine masculæ legitimaque prole mortuis, prædia beneficiaria fisco vindicarentur; sed cum edicto princeps importunis rogationibus derogare sæpius cogatur. Curia tamen horum rescripta reiicere consueuit.

Prudẽtis autem principis est honores ac præmia mo-

dice aut ẽt intra modũ, nec nisi de virtute, deq; Reipubl. bene meritis largiri. Illud amplius necesse est, quo præmia sint gratiosiora, ab eo tantum qui iura maiestatis habet, concedi priuatis; qui honores ac dona principis ac libẽtius accipiunt, & fructus sentiunt vberiores, cum intelligunt sua erga Rempublicam merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi; principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent; beneuolentiaq; & obsequio maiore principem complectantur.

Sed prius necesse est principem canes aulicos, quique principis auctoritate & gratia impudentissime abutuntur, domo quam longissime prohibere aut fumo necare; imitantem Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes casura intellexerat, quasi à principe in sui vnius gratiam concessa fuissent, promittentem, ac magnam pecuniarũ vim eo nomine à plerisq; extorquentem publice alligatum fumo necari iussit, voce præconis præeunte, Sic *ymo pereat qui fumum vendidit*. Nihil enim principibus beneficiorum ac præmiorum suorum gratia carius esse debet; quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt imperium tandem aut certe imperii fructum omnem amittant. Nam cum Absalo Dauide dissimulante, honores, imperia, curationes, beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit. hunc enim subditorum animos ac voluntate Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cum enim Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorũ millia extorsit, quæ Prętorianis militibus diuisa imperii sibi pepererũt: paulo post enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accommodat, vt aquilam ipsam configere posit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum inquam & Caroleorum? num imperio Francorum spoliati sint

a Tranquill. in Othone.

sint cum suorum beneficiorum ac præmiorum gra-
am ignauiter ac turpiter sibi à domesticis præripi pate-
retur? nam præfectus Prætorio, qui *palatii Magister* di-
cebatur, omnia beneficia, imperia, curationes, ne ipso
quidem rege conscio largiebatur. At Lupus Abbas Fer-
rariensis Carolum III. prudenter monuerat, ne sua be-
neficia domesticis accepta ferri pateretur.

Scio principib. hoc supra modum difficile futurum:
quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum
rogationib. nihil daturum se posse confidat? id certe vi-
deretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum. Id
tamẽ parcissime fieri oportet: eoq; magis si imperii suc-
cessorem habiturus est, qui populare gratiam imperatis
dispendio se collecturum confidit. Memini Carolum
IX. Regem fratri Henrico beneficium alterius nomine
petenti libenter annuisse, iussisse tamen eum acciri, eoq;
præsente ad fratrem conuersum dixisse; *Nihil clarissime
frater denegandum tibi puto: hoc tamen beneficium quod alteri-
us nomine vis, non consequere: id ego illi summa voluntate pro
suis Reipublicam meritis dono dedi.* Quod si princeps o-
mnino domesticorum cupiditatib. inseruire velit, alie-
num mancipium videri poterit, nec maiorem vim ha-
bere quam circuli in logistica; quorum quidẽ ope vnita-
rum numerorum vis infinita tribuitur, quæ tamen per se i-
nfinitus numerus dici nõ potest. Interest etiã principis bono-
rum ac fortium virorũm merita erga se, erga Rempubli-
cam singulos habere cognita ac perspecta, vt cæteri
bene de se merendum acrius incitari possint.

Sed ne princeps multis multa importune petenti-
bus denegare cogatur; oportet prudentissimos sibique
fidissimos adiungere libellorum Magistros, qui singu-
lorum rogationes excipiant: vt eos, si quid contra de-
cus, contraque publicam vtilitatem petant, à proposito
remoueant, ne princeps tam recusasse, quã quid sit ne-
gasse videatur; aut si tam illustris est, qui quid sibi dari
postulat, ne princeps ipse imperatus offendatur, sed se se
imparet ad eum qui rem iniquam petat æquitate quã-

dam

dam refellendum, & cum bona gratia dimittendum. In quo genere Titius Imperator principes omnes superasse dicitur; quia neminem à se tristem discedere passus est: quem propterea *generis humani delicias* appellarunt. Qui vero imprudentius petere non dubitant, cum suas rogationes à prudente libellorum Magistro expendi putabit oportere, difficilius ad petendum accedent. Numquam enim Prætoria principum adulatoribus, numquam hirudinibus vacabunt quæ principis ac populi sanguinem ebibant, & ossium ipsorum medullas auidissime exsugant. Qui vero plurimum de republica merentur, ii fere à principum conspectu quam longissime remoti sunt, siue quod præmia virtuti suæ debita, quæ impetrari, non peti debent, extorquere à dignitate alienum putant, siue quod iis petendis semper pecunias, sæpe quoque operam ac spem penitus amittant. Ac si quidem prima rogatione repulsam ferant, nihil amplius tentabunt. Atq; in eo ipso Callicratidas Lacedæmoniorum imperator clarissimus ab aulicis Cyri iunioris irrisus est, quod principi diutius inseruire, ac tempus in aula regum terere numquam didicisset: Lysander vero, qui aulicorum more ac naturam compertam habebat, ab eodem principe q̃ vellet consequebatur [b]. Ita fitvt viri boni ac prudentes impudentiũ aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus fere principibus in more positum esse, vt eos incredibiliter ament & colant, iisque plurimum se debere putent, quibus omnia largiuntur ad libidinis, parasitis, adulatoribus, meretricibus, cinædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope sceptra teneant, capitalibus odijs fere prosequantur. Et quidem ea beneficiorum vis est ac natura, vt qui dedit, non minus quam qui accipit obligari videatur; gratiarum autem actio ingratis hominib. grauis est; vltio grauissima; cuius rei causam Tacitus inquirens; *Proniores*, inquit, *ad vltionem sumus, quam ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in questu habetur.*

Ac tametsi plerique principes nihil nisi eblandita pre-

a *Tranquillus in Tito.*

Cur viri boni præmiis vacant.

b *Plutarch. in Lysandro.*

Cur ad vltionem quam ad gratiam proclliiores simus.

precibus, ac sæpissime inania tantum verba largiuntur: leuissima tamen aliorum promissa quasi obligationes arctissimas dissolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, spem sæpissime adimit, quod quibus virtutis nomine quid conceditur, priusquam rei concessæ fructum vllum decerpere possint, magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationib. plurexpensa ferre quam acceperint, aut sæpissime inanes redire cogantur. Quæ pestis aulica non aliter quam sectionibus ac vstionibus curari potest; nisi princeps per sese sua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, sed dignitate impetrata videantur: quæ multo maiora & vberiora futura sint quantumuis exigua, quam si aliena manu donata fuerint; etiamsi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus, quę cum ab ipso principe proficiscuntur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus superiorem; vt vituperatio ab ipsius principis oratione profecta quouis supplicio acerbior iudicatur.

Pœnarum autem ac præmiorum distributio numquã speranda videtur, quamdiu honores, magistratus, imperia, sacerdotia, curationes, in officina tabernaria mercatorum publicis venditionibus quasi sub hasta proscribentur; id quod non sine acerbissimo dolore diutissime spectauimus: quo malo nullum in republica grauius cogitari potest. Omnium quidem populorum legibus satis accurate prouisum est, ac nos ipsi sanctissimas D. Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur si ex cuiusquam amplitudine gratiam sibi quis conciliarit, aut honorum adiumenta quæsierit; legibus item [a] Ferdinandi Regis Aragonum magistratuum creandorum ratio accurata continetur, quam honesta æmulatione ab edictis Caroli VIII. regis accepe- rathac clausula legibus [b] subiecta, *Que no se puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguazziladgo, ny regimiẽto, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item suæ sunt leges, quibus turpis illa mercatura prohibetur;

[a] *Anno 1472.*

[b] *In legibus Ferdinandi et Isabellæ.*

betur; quas etiamnum vigere animaduerti. Ac nobis ipsis quoque leges D. Ludouici vsq; ad Francisci maioris imperium pene inuiolabiles exstiterunt.

Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam sequantur, oratione persequi infinitum sit, id tamen in popularibus imperiis plebi persuadere facilius est, quam in optimatum statu: quia tenues à magistratibus & imperiis arceri per inopiam necesse est, si magistratus emi patiantur: principi vero, à quo vno imperia & honores petuntur, perfacile, nisi egestas illum & inopia ad mercaturam turpissimam deducat. Legibus autem perruptis vix ac ne vix quidem medicina salutaris adhiberi potest. Petilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum suffragiorum causa prohibuit; Papiria candidam togam ademit; Calpurnia [a] eos ab honorum petitione perpetuo summouit, qui publico iudicio de ambitu damnati essent, nisi reum de ambitu quam [b] peregissent: qui vero competitorem iudicio publico superasset, eius honore ac magistratu [c] fruebatur. Lege item Tullia Consulari Cicerone rogante lata, Senatorem [d] ambitus damnatū in decennium relegari placuit. Vix tamē legib. locum vllum video relictum fuisse; cum iisdem fere temporibus ambitiosorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim spectante populo effundere ac suffragia palam emere non dubitarent: eoq; processit impudentia, vt Cæsar competitori aduersarium in Consulatu metuens, Luceio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emtionem suffragiorum satis esset: qua re cognita optimates, quos metus ceperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, auctore Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecuniis contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem è Republica fieri [e]. Hæc fere in ipsius imperii popularis occasu contigerunt cum omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimā, scilicet sacra ipsa ru-

a Dio. lib. 36. ab V. C. 680.

b Cicer. pro Cluentio.

c Cicer. pro Sylla.

d Dio lib 37. Cicer pro Murena.

e Tranquill. in Iulio.

Incommoda quæ ab emtione magistratuum oriuntur.

a,iudicia,leges,sanguinem innocentium hominum,&quæcumq; Rempublicam continent, in commercium omnium fœdissimum cadere patiuntur.iidem scientiarum,pietatis ac virtutum omnium præmiis penitus subtris, ad furta, rapinas, sordes,iniuriam,inscitiam,ad omnia denique vitia aditum aperire non dubitant.

Nec principes egestatem ac inopiam prætexere sine scelere possunt: cum nulla tanta inopia esse possit,q̃ ad tantum scelus principem impellere debeat. Quãmquã ridicule princeps qui se inopem à pecunia queratur,opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat. Numquã imperium Romanum inopia grauiore quam Heliogabalo naturæ portento laborasse dicitur: imperii tamen successor & propinquus Alexander prudẽtissimus princeps turpem illam mercaturam exsecratus,oratione habita in Senatu. *Non patiar*, inquit,[a] *mercatores potestatum.* [a] *Spartian.* Hic tamen vectigales populos imperio Romano tantopere subleuasse dicitur, vt ab eo qui antea triginta sestertios Quæstoribus solueret, sestertius vnus tantum exigeretur. quinetiam si diutius sceptra tenuisset,effecturũ se receperat vt ad trientem sestertii tributa redirent. Et cumannos quatuordecim imperasset,Parthorũ & Germanorum copias fugauit,ac florentissimum armis & legibus imperium successori reliquit. Sed ab effusis largitionibus abstinebat, frugalitate domesticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbissimis quæstionibus ac suppliciis vrgebat[b]. *Seueri* nomen tulit,quod seueritatem præ se ferret;& assentatores principum pestem ac perniciem, exsecraretur:sed aulici omnes ac hirudines ab eius aula quam longissime discedebãt;fuit enim princeps cum in cæteris rebus rata quadam & exquisita prudentia, tum miro in pronoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusque meritis iudicio prædirus ac secuta quadam maiestate venerabilis. [b] *Spartian.*

Docuimus antea principũ bonitatẽ nimiã, vel potius malitiam, ciuitatib. semper exitiosam fuisse. Cum enim

Fran-

Franciſcus I. Rex acerbior quam pro natura videretur, cumque ætas ingraueſceret iam ſua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbæ ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes euſq; creuerant, vt rege moriente amplius millies ſeſtertium [a] in ærario publico reperiretur, præter tributa acta, & tigalia, quorum dies venerat. Rempublicam vero florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitaq; doctiſſimorum hominum ac opificum ingenioſiſſimorum varietate, poſtremo imperii fines Mediolanum vſq; prolatos pace terra mariq; cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædes q; magnificas exſtruxit. Sed nimia facilitate Henrici filii, annis paulo minus duodecim omnes opes, arma literæ, atq; illa ingenioſorum hominum affluentia, dilapſa ſunt: ærarium vero non modo exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vſq; adeo oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium [b] deberetur: vt quidem ex rationib. publicis collegi; acciſis etiam imperii finibus, Inſubria inquam, Corſica, & Allobrogum prouincia tota Duci reſtituta. Omitto quantũ imperii huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantum q; diſciplinis omnib. de priſtino ſplendore deceſſerit. Quib. calamitatib. oppreſſa Reſpublica iacuit, cum præmiis bonorum ereptis, ſceleratorũ acies piorum hominum multitudine omnia redundarent.

[a] *Id eſt, 274 000. libellarum Turonenſium.*

[b] *Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres millies millies CCCC LXXXIII. millia DCCC XXXIX libra Turonenſes.*

Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit, nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia vero ac beneficia ſibi reſeruabit; eaque ſenſim pro meritis cuiuſque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat; pœnas autem mouere to irrogari iubebit, vt dolorem minus ſentiant qui plectuntur. Nam cum pœnarum quamplurimæ ſunt varietates, earum tamen minima eſt quæ peccanti dolorem

scit, vt scilicet melior fiat; quod in extremo supplicio fieri non potest. Maior est in eum in quem peccatur, vt violata vel immortalis Dei maiestas (: quamquam inuiolabilis est:) vel mortaliū dignitas quoquomodo sarciat: quam certe nemo sui vnius causa repoſcere debet, si magnum illum Augustum imitetur, quem, pœnas dedisse apparebat cum exigeret; ac tametsi solatium iis qui graues iniurias acceperunt afferre soleat; magis tamen spectandum illud est, vt in reliquum tempus & ei qui offensionem accepit, & cæteris omnibus pariat securitatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt scilicet cæteros egestatis, infamiæ, cruciatus, mortis deniq; terror ab iniurioſa facinoroſaq; vita prohibere possit [a]. Hic ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica constituris, & virtutibus semper erit & dignitati locus: scelerati vero nusquam apparebunt; æs alienum dissolueretur; opes vndiquaq; affluent; quibus rebus potens ac beata ciuitas semper futura est.

[a] Plato in Gorgia duas tantum vtilitates sp. fac.

Sed quoniam tot ac tantæ sunt aulicorum hominum fraudes; tot ærarii diripiendi artes, vt prudentissimos quosq; principes in eo genere labi ac decipi videamus; optima cautio est Philippi Valesii [b], quæ principis dona reuocari iubet, nisi omnia quæ tum ipse, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis obtineantur. qua lege tametsi nulla vtilior ferri potuisset, biennio tamen post abrogata est, quod incredibile detrimentum ærarii depeculatoribus, quamdiu vim haberet, allatura videretur. Abrogatione nihilominus tamen est, vt tabulis donationum derogatio contineatur; vt in actis Curiæ me legisse memini. sed id quoque factum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationū magistros à promulgatione reuocandi reuocaret. Hæc igitur lex antiqua in vsum reuocanda venit: item lex Caroli VIII. quæ donationes principum centum libellis [c] Turonensibus maiores à ratione magistris publicari iubet: sed vetustate consenuit

[b] XV. Maii Anno 1333.

[c] Ideſt 15. aureis.

iam sita; vt pleriq; cum ingentes opes ærario penitus exhausto coegerint, nihil tamen rationibus publicis relatū relinqui iactēt. Hæ igitur principū effusæ largitiones & qdem in paucissimos, non modo ærariū diruant, verumetiam eos qui ꝓ Republica suas opes prodegerunt, ad statum ciuitatis conturbandum impellunt, ne ipsi egestate opprimātur. Quod si donationes singulis tribuātur, non modo seditiosis nouandarum rerum occasio præcideretur, verumetiam sua quisque præmia laturus & princeps innumerabiles sibi obligatos habiturus est.

Parcius etiā importunis hominib. largiendum; vberius autem iis q̄ cum bene de virtute mereantur, nihil nisi cum verecundia postulant, ac interdum oblata recusāt, quales ex amicis duos Antigonus Asiæ rex habuisse dicitur; quorum nec alterius satietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat [a]. cum his igitur Dionysius maior ita se gessit, *vt nihil nobis*, inquit Aristippus, *qui multa petimus; Platoni vero, qui omnia respuit, multa largiantur*: ista ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quamquam præmia ipsa conquirenda sunt ea quæ interdum gratiora sunt quam quæ locupletiorem reddunt accipientem: vt si princeps bene de se merentibus gratuletur vultu, gestu, sermone, laudatione, matrimonio conciliando, & id genus benefactorum; quæ cum gratissima sint, numquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus V. Imperator Calabriæ Ducem optime de se meritum, quod imperium Hispaniarū summa ordinum consensione ad se delatum repudiasset, perpetuis carceribus liberauit, eique Ferdinandi aui locupletissimam viduam despondit; ex quo matrimonio nō modo libertas cum opibus maximis ad Ducem; imperii securitas cū amicitia summa vtriusq; coniugis ad Carolum, ad omnes ordines incredibilis lætitia peruenit; sed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonii impidissimam à peregrinorum principum coniugio deduxit; ac sterilem vxorē senioq; proximā principi dedit, liberorū spe sublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli posteritas tutissime frueretur.

[a] *Plutarch. in Demetrio.*

Caroli V. callidum commentum.

Ha

Hæc igitur potissima lex est præmiorum ac beneficiorum, vt animo gratissimo tribuantur. Sunt enim pleriq; nimium impudentes ac inurbani, tamque tenaces ac sordidi, vt facilius sibi dentem ex ore excuti quam numum vnum ex arca moueri patiantur, aut nihil sine exprobratione largiri velint; quo nihil stultius fieri potest; quia non modo beneficiorum gratia, sed etiam præmiorum vis tota perit. Deterius tamen qui rem eandem pluribus donare non dubitant; ac summam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues inter amicos discordiæ: ac sæpe fit, vt quibus donata res est, aut mutuis litibus opes; aut mutuis armis vitam amittant: princeps autem non modo præmiorum fructu, & subditorum amicitia isto modo caiturus est, verumetiam pro summa gratia summã inuidiam & odia sempiterna laturus. Quod cum absurdum sit ac principibus æq; ac subditis exitiosum nulla re tamen frequentius peccatur: idque fit non rerum præteritarum obliuione; sed opera dedita eorum qui sic principes à teneris annis imbuunt, vt nihil petentibus denegandum, sed omnia omnibus largienda suadeant, vt omnium voluntates & amicitias beneficiorum multitudine conquirant: qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam sibi proposuerant via longissime aberrant. Nihil autem cuiquam denegare, non est hominis qui liberalitatis aut magnificentiæ vim teneat, sed prodigi ac imprudentis.

Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis. Rẽ eandem pluribus donare pernitiosum.

Ego principẽ non solum liberalem, verumetiam magnificum esse volo; eatenus tamen ne in prodigum euadat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri; & cum sua penitus effuderit, aliena rapere ac donare necesse est. Leges beneficiorum iubent diligenter intueri, quantum, quibus temporibus, quibusque locis cuiquem ad finem donatio fiat: sed principem hoc amplius spectare oportet, ne sint præmia donationibus posteriora; ac prius merenti debita reddat, quam nihil merenti temere largiatur; & vtraq; tum præmia, tũ beneficia opib. ac facultatib. metiatur. Romani, vt Horatii

Coclitis, qui Vrbem à direptione, ciues ab interitu ser-
a Plin. de viris ill. Brix. Lamius lib. 2. uarat inopiam subleuarent, terræ iugerum donauerũt[a]; ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide patebat. Sed Alexander Magnus solidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui si aliter faceret, contra decus faciſſe videretur. laudatur etiam Romanorũ vetus inſtitutum, quoter geminos, si vlli nascerentur, publicis impensis aliuoluerunt, pro memorabili Horatii Tergemini victoria de Curiatiis: sed ex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidissent, de publico sustẽtari voluit, diuturna esse non potuit; tametsi Græcorum fere omnium
b Arist. lib. 2. Polit. ca. 5. communis[b] esset: quia publicas opes & ærarium penitus exhauriebat.

Si quis putet principem nulla magnificentia illustrem futurum, si nihil nisi bene merentib. donauerit, id quidẽ assentior: nec certe debet nouum videri si quem princeps obscuri generis hominem ac egestate oppressum maximis opib. ac fortunis locupletarit; si qua virtute illustris & clarus erit. Exstat Chilonis dictum memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, *Superbos*, inquit, *sublimi loco deiicit: eos vero qui iacent in sordibus & squalore, in altissimum honoris gradum erigit.* Optimum principem Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opib. ac imperiis augentem. At cum Iulius III. P. M.
Vrbani dicteria Iulii III. Pont. M. Mõtanum, quem voluptatis gratia ex infima egentium face domi educarat, Cardinalem creasset, rogatio pro Cardinalium collegio lata est, ne pateretur ordinem dignissimum hominis sordidissimi labe maculari: cum nec opibus, nec sapientia, nec virtutib. nec generis splendore, nec vlla re commendaretur: hic Pontifex, quibus virtutibus, qua eruditione, quibus natalibus, quibus disciplinis nobilitatum Pontificem me creastis?

Neq; vero dubitandum est quin principes semper dissimiles domesticos & amicos habituri sint: vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatum genere inquinatos cõquisiit, quos amplissimis imperiis & opibus locupletauit.

tuit. Ex qua re Prætoriani milites indignati, humani generis portentum illud vna cum matre cæsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica cõmemorem? quid immanes largitiones, & in quos homines effusas? habeo ex rationib. publicis amplius millies sestertium vnius anni [a] spatio donationibus exhaustum. Omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimisq; proscriptionib. coacta erat; quæ fundi nostri calamitas est cum tamẽ legib. D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestã esse volumus, renouari, atq; Alexandri Seueri morem in vsum reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos, & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatorib. decreta; cum turpe esse diceret [b] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligendis curam gerere, quam principem in rectorib. prouinciarũ. Quod certe institutum laudabilius est quam Venetorum, Lucensium, Genuensium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habent. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere non dubitabit. commodius est igitur occurrere moborum principiis, quam in iis curandis conflictari. Serius tamen id fieri præstat, quam nullam omnino quęstionem habere. Sed vtroq; tempore & ante magistratum adeptũ, & exacto magistratu, quæstiones Solonis [c] legib. decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt, pœnas improbis, præmia bonis constituere, ad honores gerendos optimum quemq; munerique gerendo maxime idoneũ creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarii curam minime omnium auaris, iudicia iustissimis, censurã integerrimis,

a Anno 1572.

b Lampid. in Alexandro.

c Demosth. in orat. De falsa legat. & contra Timarchum.

laborem robustissimis, gubernacula prudentissimis, sacrificatum religiosissimis tribuere; sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuique ratio diligens habeatur: quoniam ridiculū sit Pontificem imperatorio muneri, militares innocentes conquirentes religionib. curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de præmiis & triumphis, de honoribus & imperiis, quæ ex maxima parte militarib. hominibus tribuuntur consequens esse videtur vt quæramus; *An commodius sit bellicis artibus ciues exerceri, quam imbelles esse.*

Præstatne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quam iis vacare. CAP. V.

CVM multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit; propter ea quæ in vtramque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem propugnaculis firmam & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarem disciplinam ciuib. & arces vbi necessarias esse significant; sed in quo genere ciuitatis non definiūt. Nā si de toto genere dictū velint, maximis erroribus versari necesse est; cū dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis legib. moderari oporteat. Illud etiam q̄ posuerunt, vbi propugnaculis munitissimam esse debere, à ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur; cum arces & propugnacula ciuem ignauum efficiant: vt quodammodo Cleomenes fortissimus imperator op pidū arte ac natura munitissimum intuens exclamauit, *O muliebres latebras!* meminerat suæ ciuitatis ac gentis principem Lycurgum Lacedæmonios arces ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidem vbi reliquisse, ne cum in mœnibus ipsis, nō in animi fortitudine & robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia laborarent.

Neq; vero ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus,

dibus, sed in præstanti fortissimorum ciuium virtute q̃ pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantisper dimicabunt, quamdiu nullam in fuga, nullam in latebris spem posuerint fortunarum suarũ. Hæc igitur inter se pugnant; vrbes valde munitas, & fortes habere ciues; cũ nec strenui videri possint qui murorum præsidia quærunt, nec hostium impetus metuant, nec militaribus disciplinis egeant, qui munitissimis oppidis cinguntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis imperiis ac bellicis laudibus clarissimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes, at ne oppida quidem vallo munita; sed fere in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges [a] quinquaginta obediunt, semper in tentoriis versatur, nec arcem vllam tam late patentibus regnis habet; præter eam quæ a maiorib. est in Anga [b] monte excelsissimo exstructa in qua principes seueriore disciplina educãtur, ne plebem seditiosis factionib. à regis obsequio diuellãt. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorũ regibus vel imperandi maiestate superiores, vel subditorum obedientia sacratiores, vel hostium legionibus formidabiliores esse memorantur.

[a] Ioniu.

[b] Franciscus Aluarus.

Quamquã propugnacula inutilia optimo cuiq; Imperatori iudicantur, qui vrbiũ & oppidorũ dominũ fore se confidit, si agris hostium potiatur. Quis est enim qui nesciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momẽto magnum illud Persarum imperium in Alexãdri Magni potestatem venisse? propugnacula deditionem fecisse? vrbes munitissimas hostib. patuisse? populos omnes victoris imperio acquieuisse? cuius tamen exercitus omnis triginta millibus hominum, nec plurib. constabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato à Romanis Perseo rege ductu Pauli Æmilii vel diem vnum victoribus restiterunt? Age vero quis audita clade Pharsalica Pompeium non deseruit? eius tamen imperiis omnes Orientis prouinciæ, classes, maria,

portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæsarem omni adituprohibebant;nihil oppida,nihil arces profuerunt.Sed nostra libentius recordor.Ludouicus XII. rex aduersus Venetos grauissimum bellum gessit ; triplici prælio tres exercitus fudit ac prostrauit: non multo post omnia oppida quæ multa fuerũt, omnes arces quæ munitissimæ & inexpugnabiles putabantur , deditionem fecerunt:secutus est Franciscus Ludouici gener; cui post Marinianam cladem oppida omnia Insubrum&arx ipsa Mediolana patuerunt. In sequentibus annis eodem rege cum exercitu Hispanorum, Germanorum, & Italorum coniunctis copiis prostrato, quæ priori victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momento.

Arx munitissima est subditorum benevolentia.

Ã vero si vrbes excelsis mœnib.ac ppugnaculis muniantur,verendum vt hostes captis oppidis ea pertinaciter retinere ac regione vniuersa potiri velint;quam populatis agris ac direpta suppellectile, si nullæ superstint arces, deserere cogantur. Quamobrem Maria Ruerus Vrbinatum Dux,suæ ditionis arces diruit,ac Venetias se recepit, cum se hostium copiis imparem esse exploratũ haberet; nec dubitaret Valentinum Borgiam capitalia odiis apud bonos omnes laborare, nec se mortuo Pontifice Alexandro tueri posse,sibi vero saluum ad suos reditum fore,nec spes illum fefellit:nam Alexandro Pontifice veneno, quod ipse miscuerat ,sublato,Dux Vrbinas saluus & incolumis domum rediit: cæteri principes ecclesiæ Romanæ fiduciarii in suis propugnaculis capti ac cæsi fuerunt.Nec aliam ob causam Genuenses fugato ad Papiam Gallorum exercitu, ab hoc imperio defecerunt; arcem obsederunt, obsessos diuturna fame ad deditionem compulerunt;arcemq; captam funditus euerterunt:vt Genuæ fruendæ spes Francis omnib. arce sublata præcideretur:Ita quoq; populus Mediolanensis arcem Iouiam, quæ ante exstructa fuerat quam Sfortiades imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt seipsos à tyrannide vindicarent. Ita veteres Syracusani Achradinam; Romani Corinthum,Numantiã,Carthaginem

deleue-

deleuerunt; numquam id facturi, nisi metuernt ne vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti, regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flamininus prudenter, qui vt Græciam tyrānidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum inquam, Demetriadem, & Chalcidem, quas Philippus iunior Macedoniæ rex *Græcia compedes* appellabat, solo exæquauit.

Atque hæc potissima ratio, quamobrem propugnacula ciuitatibus bene constitutis pernitiosa debent videri, vt tyrannidis occasio principibus improbis eripiatur. Nam propterea populi *nidos tyrannidis* arces appellant; tyranni vero *iuga populorum*. Sic enim Grilerus Heluetiorum Præfectus Vranam arcem, quam ipse exstrui iusserat, *Zvving Vri*, id est, Vranorum iugum ac flagellum, appellabat: inde tyrannidis, inde quoq; defectionis Heluetiorum origo. Et cum Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audacius subditos cogere nouis tributis ac vectigalibus vrgere non dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quæ nouum regem sibi depoposcerunt. Vrbes enim & loca munita principibus aduersus populos, ac populis vicissim erga principes suspicionem ac diffidentiam ingenerare solent. Quamobrem nec reges Anglorum nec Mochouitarum rusticas domos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fossaue muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cum Telessæ vrbis ciues mœnium excelsorum altitudine ac latitudine confiderent, Thunetani regis Præfectos complures occiderant: nec imperia cuiusquam ferre poterant, quo ad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro flammaq; vastauit[a]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, Seuerus Byzantium, Vespasianus Hierosolymam Dagobertus Pictauium, arte ac natura minutissimas vrbes diuturna obsidione tandem expugnauerunt, crudelissime trucidatis ciuibus solo exæquauerunt; ac nisi murorum substructionibus confiderent, æquis

Arces principibus tyrannidis, defectionis vero subditis occasionem præbere.

[a] Leo Afric.

conditionibus paciſci non dubitarent. Nam fere
oppida quo debiliora ſunt, eo facilius ac citius ſine
metu ignominiæ paciſcantur, quæ ignominia ſequ
eos qui locorum propugnaculis tecti obſidionem
re recuſant. Iam enim mille ac ducentos Lutetia Pari
rum opibus ac populis florentiſſima, poſt Cæſari
pugnationem centies obſeſſa ſemper hoſtes æquis co
ditionibus admiſit, aut pecunia repulit: cum potentiſ
mæ quæque vrbes aut crudeliter direptæ hoſtium vi
ac libidinem perferre cogerentur. Quamquam nul
vrbes adeo munitæ ſunt quæ diuturnam obſidionē
re poſſint, his potiſsimum temporibus quibus tor
torum bellicorum vi & impetu non vrbes modo ſol
ſed montes quoq; ipſi conculsis fundamentis ſubru
tur; ita vt ſi pauci obſideātur, hoſtium vi maiore; ſi
ti, fame cito interituri ſint. Cum igitur loca munitiſ
vel principes ad tyrannidem, vel populos ad defec
nem, vel hoſtes ad obſidionem, vel ciues ad ignau
inuitare ſoleant, quis ciuitatibus ac populis permi
eſſe non fateatur?

Vtile eſt igitur (: dicet aliquis:) artib. ac præceptis
litarib. informari, ſi vrbes munitæ ciues à virtute ad
uiam auocare ſolent: ego iudiciorū formulam No
VET, in eo genere q̄ſtionum vſurpare ſoleo. Nā ſi
tā Rempubl. iudicamus in qua princeps immortalis
ac naturæ legib. obſequitur; magiſtratus principi, p
magiſtratibus; liberi parentibus; ſerui dominis; de
ciues mutua beneuolentia inter ſe & cum Repub.
iunguntur, vt tranquilla pace & quiete ſuauiſsima
frui poſsint; profecto eam felicitatem & quietem
bellicæ res oppugnant; ac milites ipſi hoc vitæ genere
ſecrantur. Neq; vero fieri poteſt vt ciuitas religione,
ſtitia, pietate, integritate, liberalibus diſciplinis, agri
tura pecuaria, opificiorum varietate floreat; niſi
pace ac tranquillitate vitæ: quam militares homines
turbare, propterea ſolent, q̄ pax inimica bello ſemper
rit, & militū virtus pacata ciuitate cōtemta iaceat. Q
an

im furioso militi tam inimicum quam qui otium, qui
ium, qui philosophiã, qui virtutes colit? nam milites
mmæ laudi ac voluptati ducunt agros vallare, agrico-
spoliare, vicos incendere, vrbes obsidere, obsessas ex-
gnare, expugnatas diripere, direptas inflãmare, stupra
dib⁹, cædes stupris cumulare; omnia deniq; humana
ina miscere. Hæ sunt vtilitates, hi militia fruct⁹ bonis
nibus detestabiles, militib. tamen suaues ac iucundi.
la exẽplis in re tã perspicua op⁹ est, aut quis ea recor-
i sine horrore, vel audire sine gemitu possit? Quis et-
nũ agricolarũ vulnera nescit? quis nõ videt calami-
s? qs querimonias non audit? Certe quidẽ omnes o-
niũ agros, pecora, fruges, quib. spiritũ ducimus hęc in-
mnia sunt in potestate militũ, id est, vt pleriq; omnes
rpretantur, prædonũ; quos vel auaritia ab hostib. ad
dã; vel libido ad volupptatẽ; vel crapula ad ingluuiẽ;
furor ad crudelitatem reuocare consueuerunt.

Quæ cum ita sint, nõ video quamobrem ad hoc cru-
illimum vitæ genus ciues instituere, aut armate, nisi
xtrema vitæ pericula debeamus. Nam qui belli sce-
a conquirunt vt strenui videantur, hi muscas imita-
ndent, qui non nisi scabris in locis consistere pos-
, specula polita oderunt. Qui vero belli gerendi oc-
onem ad opes, ad copias, ad fines proferendos susci-
nt, nę illi vitam miserrimam ducunt; qui habẽdi cu-
itatem, quæ modum nescit, laxatis habenis regere se
se confidunt. seruus enim vinctus id tantum postu-
t vincula dissoluantur; solutus, libertatem petit; li-
factus, ciuitatem; ciuitatẽ adeptus, magistratũ; hinc
ummos honorum gradus conscendere; quousq; re-
m consequatur; nec eo contentus, solum se Monar-
m fore confidit; postremo humanæ conditionis ob-
t diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior
ceps aut ciuitas angustis imperii finibus (quamquã
il angustum quod sua sorte contentum est) qui se-
pace, ac tranquillitate procul à metu, ab hosti-
, ab inuidia fruatur? Nam *Respublica bene constituta*

fines

fines non gladiis vt iactabat Ageſilaus, *ſed iuſtitia terminantur*. vt Pompeius Parthorum regi reſpondiſſe fertur, ei fluuium Euphratem vtriuſq; imperii, Romanorum inquam & Parthorum, terminum eſſe vellet. Hęc quidem breuiſſime contra vrbium propugnacula contraq; militarem diſciplinam.

Vrbes munitiſſimas eſſe oportere.

Sed in cõtrariam ſententiam multa dici poſſunt: ſcilicet vrbes ſine mœnibus omnium direptionibus ac latrociniis, libertatem vero ciuium vitamq; hoſtium libidine patuiſſe ſemper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendę ac deripiendæ illecebra quædam eſt; qua ſublata, nemo facile id auſurus eſt: nec ſi velit, poſſit: modo reb. ad obſidionem neceſſariis muniatur, vt qui inermes iter ingrediuntur, ad ſe inuadẽdum vltro latrones inuitant, qui ſeſe hoſtes voluntarios exarmatis hominib. profiteri non dubitabunt, quos ſi armati eſſent, contueri non auderent. At prima quidẽ ſociandarum hominum occaſio inde nata eſt; vt non modo ſingulorum; ſed etiã vniuerſorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, poſſeſſiones, ab hoſtium incurſionibus tutiores eſſent, quæ ſine mœnibus ſalua eſſe non poſſunt. Quod autem ad ingenerandam audaciam aiunt mœnia ciuitatis in ciuium ipſorum corporib. conſiſtere oportere, magis ad pompam & ſpeciem dicitur quam ad rei veritatem; cum pars ciuitatis minima ſit q̃ armis ſe tueatur. nam imbelle fœminarum genus maximam ciuium partẽ ſibi vindicat, partem pueri, partem ægri, partem ſenes, quorum ſalus in parietibus vrbium pene conſiſtit.

Quod ſi robur animis ingeneraret nudata mœnibus nulloq; ſepimento obuallata ciuitas, cur fœdiſſimi quique caſſide, clypeo, lorica tegũtur? laudas quidem Lacedæmonius irruentib. in vrbem Thebanis totum ſe nudauit, abiecta etiãm tunica interiore, eoq; habitu altera manu hoſtile, altera enſem geſtãs, in cõtertiſſimos hoſtes irrupit, nuditatẽ hoſtib. ſumma temeritate oſtentans: a *Plutarchus.* naſit tamẽ, eiq; decreta eſt corona a: ſed nõ ſine mulcta, q̃ nudus aduerſus hoſtes dimicaſſet. Eodem iure Sce-

rus

Spartanorum mulctari debuisset, quod vrbe nuda
mœnibus ciuium caput, vitam, fortunas hostibus sub-
isset, nudosq; pugnare coegisset; quæ ciuitas nisi fossa
alloque septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat
roculdubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem
iuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin
nuis armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues
rauos, rebelles, seditiosos efficit, cur non fossas vr-
is repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset,
ius comprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmo-
orum post cladem Selasiam fusus ac prostratus in vr-
em se recepit; cum tamen hostium aduentum audisset,
Egyptum aufugit, ac vrbem ipsam vnam vna cum ci-
bus hostium libidini ac direptioni reliquit. Cõtra ve-
Lysander Athenien sib. in deditionem acceptis, mu-
vrbis solo exæquauit, quorum ope tota ciuitas o-
ium Græciæ vrbium clarissima ac florẽtissima omni
stium generi acerrime restiterat.

At sine mœnib. hostes regionẽ retinere non potẽ-
medemus hoc sane: sed quis illos ab vrbiũ direptione,
ciuiũ cæde, à captiuitate puerorũ, à stupris fœminarum
bere poterit? hæc n. iura belli antiquissimis gentium
nium morib. pdita sunt. At ciues sine propugnaculis
stem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem
rent: imo vero facilis ad vrbẽ aditus non ad pactionẽ,
d ad direptionẽ inuitat hostes qui fortissimas arces nũ-
am obsessuri fuissent; quoties oppidum vnum, arx v-
ingentes exercitus repulit? quoties ii q obsidione vr-
m cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnib. ob-
i fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem
nos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorũ
iones Paiazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita
dem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi re-
eptem annos passus est, ac hostium se circumsiden-
interitum summa securitate spectauit; nec multo.
Mecna vrbs Africæ diutius etiam circumsessa, ho- a Anno 15 m.
us ipsis exitium, attulit ac dedecus sempiternum. ne Afor Lus.

tamen

tamen longius exempla petantur; cum noſtri homines arcem Metenſium Caroli V. Imp. legionib. oppoſuiſſent non modo illum ad deſperationē fruendæ vrbis adegerunt, verumetiam hoſtium fame ac frigore pereuntium ſtragem incredibilem tuto ſpectauerunt; & eo veluti clypeo Galliam vniuerſam protexerunt. Quis item neſcit Tyrum vrbem Alexandri Magni obſidionem ſex integros meſes pertuliſſe, & eius furorem retardaſſe, dum interim Darius exercitum ingentem conſcripſit.

Nec vero credibile eſt ſi arces ignauiam hominib. ingenerarent, Romanos vrbem & arcem munitiſſimam habituros fuiſſe, cū populos omnes animi robore ac fortitudine ſuperarent, alioqui Tarquinius Superbus, Marcius Cariolanus, Pyrrhus, Annibal, momento Vrbem deleuiſſent, ac niſi poſt Allienſem cladem Vrbe capta & incenſa ciues in arcem ſe recepiſſent, vt Gallorum impetū ſuſtinerent, Romanum nomen & imperium a ſtirpe exciſum fuiſſet: vt patrum noſtrorum memoria poſt Vrbē Carolo Burbonio duce captam Pontifex maximus vna cum principib. ciuitatis ab arce Angelica, quaſi ab extrema ancora; ſuæ ſalutis præſidium opportune quæſierit. Quæ autem regiones munitis oppidis deſtituuntur, vno vel altero prælio in hoſtium poteſtatem veniunt, & ſæpius inopinantes & ex improuiſo pauciſſimi quamplurimos imbelles fortiſſimos adoriuntur. Anglia quidē Anglo ſaxonibus conceſsit pulſis Britannis; eadem Danos victis Anglis dominos recepit; poſtea Normanos duce Gulielmo. Et cum bellis ciuilibus principes Hyorchorum ac Lancaſtrenſium exarſiſſent, non amplius ſemeſtri ſpatio ter amiſſum ac recuperatum regnum fuiſſe legimus. Ac tametſi Eduardus IIII. regno potitus eſſet, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum imperium Henrico VII. exſule cum leui exercitu redeunte, momento amiſit; quæ regionibus arces præſidiis firmitas habentibus non contigerunt.

Regnum Angliæ ter amiſſum ac recuperatum

At etiam Romani artis imperatoriæ peritiſsimi non vrbes modo, ſed etiā exercitus locis omnib. vallo ac foſ-

ſa mu-

munire docuerunt, nec sine castris prœlia gessisse leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmilius imperator optimus graui ad milites oratione [a] cum diſſereret; *Maiores*, inquit, *nostri castra munita portum ad omnes casus exercitus ducebant esse vnde ad pugnam exirent, quo iacta pugna receptum haberent: & qui castris exutus erat, etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo habebatur.* Ipsa denique populorum pene omnium, Persarum inquam, Romanorum; Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarum consuetudo muniendarum vrbium ad hostium perniciem ac salutem ciuium rem maxime necessariam esse comprobauit. Ad quam opportunitatem Tartari sese tandem suaque oppida accommodarunt; cum ad improuisos hostium impetus sæpissime imparati offenderentur: qua ratione fortissimos quosque ab ignauissimis superari videmus. Quæ cũ ita sint, haut dubie ciues militaribus etiam disciplinis instructos esse oportet; quia non tantum armatus aduersarius repellendus est, sed etiam feriendus.

[a] Liuius. li. 44.

Neq; vero ab vllis magistris accepimus aut didicimus, sed ab ipsa natura hausimus & expressimus, vt cædes, incendia, rapinas, libidinẽ, à vita, fortunis, corporib. arceamus: ac Deus ipse iubet à templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatẽ depelli, & omni ratione salutem nostram expediri neq; id tantum, sed etiã hostes ac latrones consectari ac perdere. quæ naturæ disciplina omnib. diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud consequens est, non modo clypeos & oppida præsidiis omnibus ad bonorum tutelã & salutẽ obuallata; verumetiã ad improborum & latronum offensionem ac ruinam tela, gladios, hastas comparari oportere. Ego latrones non tantum appello eos qui latera tyrannorum aut viatorum obsident, quos propterea Latini *Latrones* [b], dixerunt; sed etiã eos qui scelerata consensionis fide conscriptis legionibus vagantur; qui alienis imperatis ciuitatibus insidiantur; qui nulla iniuria lacessiti iustis populis bellum inferunt: qui cum sceleratissimi sint;

[b] *Festus ait Hebræa* לטר *latrone à* לטר *quod latus* לטר *significat.*

sint, hominum tamen innocentium perniciem molitur; etiamsi regalia sceptra teneant, & regali pompa circumferantur. Neque enim verum est quod [a] M. Tullius scripsit, *bellum iustum non esse nisi quod aut rebus repetitis gerratur, aut quod ante denuntiatum sit & indictum*: quia denuntiatio non facit vt iuste bellum suscipiatur; sed belli causam non modo probabilem verumetiam necessariam subesse oportet. Iusta vero causa nulla est quam pro sua deinde pro innocentium vita tuenda. Etenim paulo minus peccat, qui hominum innocentium vitam, caput, fortunas non tuetur; aut si potest, illatam aliis iniuriam non propulsat, quam si ipse vltro inferat. quod de singulis dictum latissime patet ad vniuersos, vt etiam copias ac legionibus, cum aliter non possumus, iniuria violatos vlciscamur. Id autē sine arte militari ac imperatoria fieri non potest, cuius aliæ sunt quāplurimæ præter eas quas diximus vtilitates; vt scilicet pace domi ac tranquillitate fruamur, bellis externis implicari oportet.

[a] Cic. lib. 1. Offic.

Bellum extremum contra ciuilia bella salutare.

Hoc vnum aduersus improborum ciuium coniurationes ac seditiosos cœtus remedium salutare, Romani nō modo vtile, sed etiam necessarium esse duxerunt: quo vt minimū ab externis bellis conquieuissent ciuilib. commebantur. Cū. n. aliquando in ipsius Vrbis viscerib. Patres cum plebe capitalib. odiis inter se cōtenderent, hostis in Capitolium inuasit: repente ciues ad concordiam adducti hostem repulerunt [b], rursus parta pace cū in ciuiles discordias relapsos intuerentur Veientes, Romanos agros vastare cœperunt; repente ciuilis motus conquieuit, vt hostes propulsarent. Quamobrē cum Latinorum ac Hetruscorum nationib. perceptum & plane cognitum esset populum Romanorum nō nisi à seipso vinci posse simultates & odia in ciuitate clam seri oportere decreuerunt. Sic enim Liuius scribit [c], *Principes Hetruscorum populorum fremebant aeternas esse opes Romanorum, nisi intra metipsos saeuiant; id vnum venenum, eam labem ciuitatib. opulentis repertam, vt magna imperia mortalia essent.*

[b] Dionys. lib. 7. Liuius lib. 3.

[c] Lib. 2.

Nec vero motus ciuiles Hispanorum aliter sedari po-

uerunt, cum absente Carolo V. Imperatore nouum sibi regem creauissent, quam Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente, quas regiones Galli occupauerant: sed Hispani repente conciliatis animis hostilis impetus represserunt, & amissa recuperarunt. Quid Anglicanum portũ totius Normaniæ prouinciæ munitissimũ ac opulentissimum occupauerant, totamque prouinciam crudelissime populabantur[a], finitimas, puincias regnum ipsum appetentes, nisi arma ciuilia Galli in communem hostem conuertissent? mox. n. fusi ac fugati domum se receperunt; nec prius in Galliam se redituros decreuerunt, quam ciuilibus seditionib. quassata Gallia facilis aditus ad se inuadendum aperuisse videretur.

[a] Anno 1561.

Ad externa redeo (atque vtinam domesticis exemplis carerẽmus) vt planum sit Rempubl. Romanorum nullare magis floruisse quam arte militari, sine qua non modo imperii fines augeri, sed ne stare quidem potuisset. Pleni sunt Græcorum ac Latinorũ libri, quib. perficitur Senatui populoq; Romano id vnum propositũ fuisse vt perpetuis bellis cum hostib. ciues implicarent. Sed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquã fas esse putabant, nec subactis finitimis, & auctis opib. quisquã Romanos lacessereret impune incredibili virtute & animi fortitudine sociis ac fœderatis illatas iniurias vlciſci, aut tyrannide oppressos liberare proposuerunt: vt nec materia belli honesta deesset, nec inertia ciues ac desidia diffluerent, aut sibiipsis bellum inferrent. Itaque & pro imperii dignitate, & pro gloria, cuius auidi præter ceteras gentes fuerunt, & non modo pro iure sociorum sed dimicandum esse statuerunt, sed etiã pro iis qui nullibi societate cõiuncti fuissent, si à potentiorib. violarentur. vbi enim melius sanguis spargi potest? vbi honesta vita deponi? vbi verior ac solidior gloria cõparari? Neque quoq; mercatoribus ac nauicularijs iniurioſius tractis bella gesserunt, aut cum salus tenuium in periculũ discrimen vocaretur, maximeq; sociorum, pro quib. bello inflammato ad vltionem reposcendã sic rapiebatur,

tur, vt eorum metus qui per animos gentium barbarorum & crudelium tyrannorum peruaserat, potentissimos quosq; ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutum omniū decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum, modestiam, inquit, *modestiam in milite, quam virtutem.* Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas a pueritia ludo exercebātur; extrema pueritia milites; ineunte adolescentia Centuriones, appetente iuuentute Tribuni militum; ætate matura Imperatores fiebant; nec scientiā militari alienis præceptis aut literis sed suis imperiis, non offensionibus belli sed victoriis, non fuga sed triumphis quæsierunt; vt mirū videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt q̄ cæteri legerint; plures prouincias confecerunt quam alii concupierint. Ergo prolatis vsque ad imperii finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, superesse viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt; ac potissimum Cæsar & Pompeius, vter tri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuib. tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset, calamitosum etiamsi vicisset. Crudelior tamen Triumuiratus, postremo copiis omnib. & opib. imperii maximis cum ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnib. pace pacta, tamen exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamē quadraginta legiones in prouincias imperii, ac potissimum in fines ferocissimarum gentium dispersit, vt assidue militari disciplina ciues exercerent, belliq; ciuilis materiam quam longissime ab Vrbe remoueret. quæ disciplina tamdiu stetit imperium Romanum quoad Cōstantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus, legiones illas ac robur imperii plane sustulisset. mox n. sublata militari disciplina, barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt.

Imperii Romani labes

Ex quo perspicue intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniumque rerum publicarum opes ac po-

potentiam ſub militaris diſciplinæ clypeo contine-
. Nam cum bello aliquo occupata ciuitas eſt, cæte-
artes ac diſciplinas latere quaſi metu perterritas ne-
eſſe eſt, & inter tubarum clangorem, tympanorumq;
repitum nullum ſui vſum præbere, ſed arti militari cō-
edere.

Illa quoque vtilitas quæ ex militari diſciplina exſiſtit,
axima debet videri, quod nulla tam ſancta ciuitas eſt,
ue hominum improborum multitudine vacare poſſit,
i cum otioſe viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, vō-
ptatibus, alea, ſtupris, vitam turpiter traducunt, ac bō-
orum cœtus labefactant: nec tamen legib. vllis aut im-
riis magiſtratuum aut pœnarum metu coerceri poſ-
nt. Leges enim Anacharſis comparare ſolebat cum a-
neorum tela ſubtili, q̃ cum muſcas imbecilles irretire
ſſic, ad beſtiarum maiorum impetus celerrime fran-
tur. remedium igitur maius eſſe nullum poteſt, qua e-
ſmodi homines qui ꝓpter deſidiam in otio viuunt &
ſua turpi inertia voluptatib. diffluũt, è ciuitate ad bel-
m emittere, ac veluti prauis & corruptis humoribus ple-
m corpus vacuare. Atq; hoc potiſſimũ ſpectabat Ca-
lus V. rex, is qui Sapientis laude ac nomen adeptus eſt,
mauxiliares Gallorũ copias duce Vertranio Gueſcli-
magiſtro militũ in Hiſpaniã miſit; vt Ludouicus XI.
conſimili cauſa Henrico Ricamundi Comiti exerci-
ad regnum Angliæ recuperandum dedit; vnde ſalus
icimperio parta, cum ſceleratis omnib. redundaret;
egib. exactis in ſua regna reditus nõ ſine Gallici no-
is ſumma laude patuerũt. Quamq̃ militaris diſciplina
manorum, q̃ omniũ cõmunis eſſe debet, ex ignauo
e fortẽ, ex intemperato moderatum; è deſidioſo ſtre-
um; è luxurioſo frugalem; è libidinoſo continentẽ ef-
ebat. Neq; enim ſolum bellandi virtus in Imperatore
ilite quæritur. ſed multę ſunt artes eximię huius ad-
ſtræ comiteſque virtutis: ſcilicet labor in negotiis,
ſidio in periculis, temperantia in cupiditatibus, in-
ria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium

Bellivtilitas non minima.

Disciplinæ militaris laudes.

in prouidendo. Sunt hæc militari disciplinæ & imperatoriæ arti necessaria.

Tantum abest igitur vt arte militari ciues ad luxū, ad libidines; ad scelus, ad inertiā erudiantur, vt ex sceleratis & flagitiosis ad omne genꝰ virtutum assuescant; si eam quam dixi Romanorum militarem disciplinam & artem imperatoriæ præcepta condiscant. Age vero, quid ciues ad omnia vitæ officia promptiores efficit quam hostium ac belli metus? nullis certe temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quam cum Pyrrhus primū deinde Annibal Vrbem suis legionib. terruerunt[a]. Vtroque ex Italia decedente, post etiam Persei ac Antiochi opibus fractis, cum Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primum vitiorum labes serpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio sapienter; qui Carthaginem deleri noluit, cum prospiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hostes quibuscum de virtute certarent, Carthagine deleta nullos essent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit ꝓpliores. Nec dubium est quin antiquissimus ille imperiorū ciuitatum omnium temperator Deus non modo singula singulis cōtraria, sed etiam populis quibusq; aduersarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciscatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat; vt quidem oratione graui Samuel[b] in concione populi testatus est, scilicet Deum præpotentem in populum selectum hostes vndique concitauisse, vt suos periculorum ac seruitutis metu quasi frænis quibusdam in officio retineret.

Hostium metus in officio continet.

a *Polybius li. 6.*

b *Samuel. cap. 12. & Iudicum 9. & 3.*

Ac vt breuissime concludam, si tot ac tantarū vtilitatum nulla ratio habeatur, necessitati tamen ac Reipublicæ saluti prospiciendum, ne hostium rapinis ac libidini desertam esse patiamur. Nam cum hostium copiæ non longe absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit; ac sæpissime totius anni fructus vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittun-

tur,

rit. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incumbere debeant, in quo nō modo gloria & vtilitas maxima, ſed etiam quo vno ſalus ciuium, auxilia ſociorum, fortunæ ſubditorum, ſecuritas omnium continetur? Quibus rebus perſpicuum eſt eos errare ac decipi, qui fruendæ pacis aut iniuriæ propulſandæ cauſa bella ſuſcipi putant oportere. tametſi nulla pacis ab hoſtib. conſequendæ via compendioſior eſt, quam vt intelligant ſibi cum ſtrenuiſſimis ac fortiſſimis legionibus negotium fore. Recte n. Manlius Capitolinus, *Oſtendite*, inquit, *modo bellum, pacē habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipſi remittent.*

Hæc in vtramque partem argumenta non modo probabilia, ſed etiam pleriſque ſeorſum intuentibus neceſſaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus, Reipublicarum genera vt varia ſunt, ita quoque varios huius quæſtionis fines ad ea accommodare neceſſe eſt. Ego populares ſtatus ad militares & imperatorias artes exerceri oportere ſtatuo, propter eas quas ſuperius attulimus earum artium vtilitates: eoque magis ſi populi natura ipſa bellicoſi ſunt ac feroces, vt Scythæ ac mōtani; quos non modo bellis aſſueſcere quam otio præſtat, ſed cum hoſtibus ſæpiſſime confligere: nec pacem petentibus, niſi optima conditione delatam ſuſcipere oportet, cum ciuitati pernitioſa ſit; bellum vero, ſi extra fines imperii geratur, ſalutare. parta pace ne ſit otioſa exercitus, aut principum finitimorum mercede alendus erit, aut certe in ipſis imperii finibus quaſi in prædijs collocandus. In quo genere Heluetii prudenter, q, quod maxime omnium ad bella gerenda idonei ſunt, ad tuendam libertatem nati, cum à bellis domeſticis inquieuiſſent, ſub exteris principibus ſtipendia mererentur militiæ diſciplinis exercere quam inerti otio langueſcere maluerunt: ne vna cum militari diſciplina populi imperium ac libertatem amittant. Quantum vero Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ fundamenta ex ſocietate cum regibus noſtris contracta exſtiterint, omitto: illud tantū, pernicieſ eius imperii

Definitio propoſitæ quæſtionis.

moliri, qui eos à militari disciplina religionis specie deterrent. Quamquam bella ipsa legibus diuinis non tantum probantur, verumetiam iubentur, quæ modo iusta sunt. Et certe Romani veteres bella nō nisi summa cum religione decreuerunt. *Ciuitas Romana*, inquit Liuius, *religiosa in principiis maxime nouorum bellorum, supplicatione, habitu & obiecratione circa omnia puluinaria facta.*

Vrbem in qua popularis imperii sedes est, muris succinctam esse oportet.

Arces autem præsidiis obfirmatas habere periculosum est libertatē populare amantibus; præter vrbē ipsam in qua sedes ac domicilium popularis imperii collocatum sit: ne quis hostium vel etiam ciuium ac domesticorum imperandi cupiditate inflammatus, arces occupare, eisque præsidiis obfirmare possit, vnde popularis status cōuersio aut etiam Reipub. euersio sequatur. Cum enim Dionysius Achradinam Syracusarum arcē fraude occupasset, populum ad seruitutem adegit. Lacedæmonii victis Athenienſibus ac Thebanis, cum muros solo exæquassent, arces tamē præsidio firmarunt; quia non aliter populare imperium euerti potest quam arce munitissima ad plebis impetus & furores coercendos exstructa, vt veteres quidē tyranni semper, ætate vero nostra Cosimus Medices exemplo memorabili planum fecit. At ex Heluetii quidē montani, qui status plane populares tenentur, Vrani inquam, Vnderualdi, Glarēſes, Abbaticellani, oppida sua muris cinxerunt, vt cæteri qui populus abesse ab aristocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum statu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minus & certe maius periculum optimatib. impendet, ne vnius imperandi cupiditas arce capta, dominatum arripiat, aut suas opes ad potentiorū exitium cum plebe coniungat.

Quæ vero imperia regionibus ac prouinciis latissime patēt, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, præterquam in ipsius regni finibus necesse est; vt regnum & aduersus hostes, & contra ciuiles motus facilius tueri possint. Hoc etenim natura ipsa nos docuit, q̄ cum animantium extema vn-

vnguibus, aut cornibus, aut ſolidiore oſſium cõpage
nauerit, cætera exarmata reliquit. Sed abſurde prin-
s vrbẽ validiſſimis mœnib. cinxerit, niſi arcem quo-
e agris & vrbi imminentem præſidio firmarit. Quod
magnum eſt ac late patens imperium optimatum, nec
hoſtium irruptione tutum, vrbes quidẽ hoſtibus op-
ſitas propugnaculis arceſq; munire oportebit; ſed ea
ene Præfectus arcis vrbani Prætoris aut præſidis cu-
quam aut alterius quam ipſius regis imperio tenea-
Sic. n. Turcarum principes ab Ægypti Sultanis[a] in- [a] Leo Afer.
uti, ſic Veneti, ſic reges noſtri Præfectorum imperia
iſerunt. Veneti hoc amplius quod annua poteſtatũ
Præfectorum imperia eſſe voluerunt; ne quiſquam in
e perpetuum ſibi domicilium conſtituendum putet.
guſti vero, qui optimatum imperiũ vnius vrbis am- Diffidentia inter optimates.
,& anguſtiſſimis agri finibus tuentur, arcem loci na-
firmiſſimã habere coacti, Præfectum in ſingulos di-
utant, & obuoluto capite in arcem deducunt. Id q-
ex vetere Athenienſium inſtituto, qui ex nouẽ Prę-
b. vni tantum claues arcis quotidie committerent.
Tutius eſt tamen in optimatum ac populari imperio
s ab vrbe metropoli in qua domicilium imperii cõ-
atur, amouere; ne quis ex optimatibus arcem vna
imperio inuadere ſe poſſe confidat. In monarchia
ingulis ruſticas arces munire liceat, prudenter eſt nõ
do ab Anglorum & Moſchouitarum, verumetiam
mnibus Orientis & Africæ regibus inſtitutum ne
liti defectionem meditentur, ſi potentes fuerint; aut
cinia, ſi tenues. Quamobrem Heluetii ac Germani
s quasq; munitiſſimas & latronibus & tyrannis op-
unas quæ liberis ciuitatibus imminebant, iampridẽ
erterunt. Sed in monarchia in qua mos inueterа-
vt arces ac præſidia contra vim latronum ruri habe-
eat, qui eas edictis euertere ſe poſſe putet, næ ille
ubl. ruinam moliatur: ſemper tamen in omni Re-
ica licuit ac licebit prædonum latebras ſempiternis
m ruinis cumulare.

Atq; hæc de muniendis vrbibus, ac locis præsidio militari firmandis, Belli vero studia optimatũ generi vsui ne sint, an pernitiosa, dubitari potest. Nã si plebs armis fuerit difficile est vt optimatũ imperia ferre, & honoris ac præmiis excludi se patiatur. Si optimatib. tantum arma tribuantur, vna clade, vt pluribus belli offensionibus acceptis deleri, ac penitus exstingui, ex eoque status optimatum interire necesse est; vt superius variis exemplis docuimus. Sin militarem disciplinam omnino deserant, finitimorum direptioni ac ludibrio subditorum patebunt: nisi arctissima cum illis societate ac fœdere coniungantur, aut vrbes arcesque munitissimas optimatum præsidio teneant? vt Veneti coguntur: quos Contarenus scribit studia belli ac militarem disciplinã propter ea quæ diximus incommoda deseruisse: quamquam hoc ignauiæ potius quam vllis institutis ac legibus tribuendum est, cum ante ducentos annos rem militarem strenue tractauerint, ac de Genuensibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica studia neglexerunt, vt peregrinis non modo militibus, sed etiam ducibus aduersus hostes impridem vti cogantur. Ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipendia quærat, hunc ab instituto domum reuocant: vt nota impridem Cornariũ opibus ac propinquitatibus florentem, cum militares animos spectare ac imperandi cupiditate quadam teneri videretur, à principum peregrinorum consuetudine seduxerunt.

Certe quidẽ periculi plena res est exercitũ peregrinũ ac ducem peregrinũ conducere: quib. præsit domesticus imperator: cum imperium militare in eos qui nisi velint cogi non possunt, inane sit ac inutile futurũ. Carthaginẽses quidẽ nõdum militari disciplina satis instructi, deces Lacedæmonios arcessere solebant, qui exercitum Carthaginensiũ ducerent sub imperatore Carthaginensi. numquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendi sibi putauerunt, ne Respub. in peregrinorũ potestatem veniret.

iret. Sed Veneti loci natura, oppidisq; ac propugnaris munitissimis tuti, exercitus peregrini fraude vel iniuria vinci possunt, de imperio penitus deturbari non de possût. Seditiones vero ciuiles arte militari deserpe declinauerunt; cum antea declarationum ac sesionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur.

Ac si quidem bella non nisi propulsandæ iniuriæ ac cisfruendæ causa fusc ipienda sunt, ac beata ciuitas esputetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: proho Respublica Venetorum beata videatur, quæ non ado imperii sedem in loco arte ac natura inexpugnaicollocarit, verumetiam in continente arces ad imiiadiumentum valde opportunas tantis præsidiis firnt, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & ditos imperiis ac legibus facile tueri possit. Propagãrero imperii curam penitus omiserunt: quinetiam llorum causas omnes studiosissime declinant; & illadifficilime suscipiunt: suscepta vero finire, ac pacem odis omnibus magnoque sæpius cum detrimento ire conantur; vt videre est in fœderibus cum Iulio II. ntifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum phonso rege Neapoleos iisdem temporibus[a], & non [a] Anno 1508.
pridem[b] cum Selimo principe Turcarum percussis: à [b] Anno 1570.
o pacem petere amissa Cypro non dubitarunt.

Et quemadmodum bestiæ imbelles, quib. natura bimademit, vt cerui & columbæ; aut quas omnino exarnit, vt lepores, fuga saluti suæ consulunt: ita quoque pe videri debet nemini, si gens imbellis cum suo deimento paciscatur; cum tamen ei qui plus armis ac ob. valeat, aut par hostib. esse possit, pacem petere etiam e detrimento turpe esse videatur. Nec vero vlla res [c] Anno 1514.
nricũ II. regẽ & Carolũ V. Imperatorẽ ab ineunda ce tamdiu retardauit quam quod incerto rumore Cahis pacem ab rege petiisse diceretur; quo nihil ab vllo ncipe, ne votis quidem cõceptis maius optari potest; q magis si fines hostium persuaserit, vt idem Impera Francisco rege I. non modo suis, sed etiam Germanorum

norum & Anglorum opibus fretus, huius imperii pa-
uinciis quasi finium regundorum iudicio vindicabat
quidem Sleidanus scribit: sed Pontifex max. Imperato-
rem ad pacis actionem adegit, quam non nisi æquissimis
conditionibus accepimus: eandem tamen Ludouicus
XI. ab Eduardo IIII. rege Anglorum, cum primum fi-
nes imperii valido cum exercitu vastare cœpisset, pete-
re, precioque affinitate contracta mercari non dubita-
rat, & cum ab amicis ac familiaribus *cunctator* & *timi-
dus* appellaretur, patienter ferebat. Quamquam Carolus
VII. Ludouici pater pacem multo fœdiorem petierat à
Philippo II. Burgundionũ Duce regis fiduciario ac sub-
dito, & quidem per legatos quos omnium illustrissimos
ad hoc negotium adhibuerat, scilicet magistrum equi-
tũ, Cãcellarium ac Tribunũ militũ, legationis Comiti-
bus additus, qui circumstante magna principum ac illu-
striũ virorũ corona; regis ipsius nomine veniã paternæ
cædis à Duce petierunt, cum id factum à rege prauis quo-
rundã consiliis confiterentur: Dux ad extremum dum
conditionibus quas dixerat, persuasus, ægre tamen, de-
clarauit se Pontificis max. ac principum Christianorum
rogationibus impulsum regi Francorum paternam ce-
dem ignoscere. Nihil abiectius, nihil humilius à fero-
ci fieri potuit, quam quod à rege Francorum maximo fa-
ctum est, vt Anglos de regni possessione deiiceret.

Romani prius Rempublicã cum fortunis omnibus
extremum discrimen adduxissent, quã iis legibus pacem
acciperent: cum annos amplius Dcc. quibus cum po-
pulis fere omnib. de imperio dimicarunt, ad pacis pe-
tionem pertrahi nulla vi potuerint, prærerquam à Gal-
lis, qui fusis Romanorum legionibus & Vrbe inflãma-
Capitolium cum principibus ciuitatis obsederant, in-
pti quidam historici scriptis prodiderunt Gallorum e
ercitus, postea Furii Camilli ductu fusos ac prostrato
fuisse, adeo vt ne vnus quidem tantæ cladi superstes e
set: quasi vero Furius exsul, inops ab exercitu, à pecuni
à consilio, quos potuisset quã Senatus populiq; Roma
legiones,

legiones, opes, exercitusque sociorum. At Callimachus
quaque historia Græcorum, copias exercitusq; Gallo-
rum Græciam subegisse, ac regnum Thraciæ condidis-
se testantur. At L. Marcius Proconsul cum exercitu Ro-
manorum fusus oblatas à Perseo victore pacis conditio-
nes repudiauit, nisi Perseus seipsum ac Macedoniæ re-
gnum Senatus populique Romani legibus potestatiq;
permitteret; tametsi tributum Romanis dependere
non recusaret. Pyrrhus item duplici aduersus Romanos
victoria elatus, ac pene Italia potitus, legatos Romam
misit pacis conditiones æquas excepturus: legatis re-
sponsum est, *nullam fore pacis actionem, nisi Pyrrhus Italia*
cederet: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis cer-
tamen, non capitis aut fortunarum. Rex accepto reipō,
se dixisse fertur; *Romanos nec victores nec victos acquiesce-*
re posse. Fuerunt illa quidem fortium virorum responsa,
dicit, eorum qui bellicarum rerum vsu & animi magni-
tudine semper inuictos sese omnibus Italiæ populis an-
te præstiterant; quod principem minime deceret, qui
nec viribus nec potentia par esse videretur. Hunc e-
nim tempestati obedire ac tamdiu vela facere aut con-
uhere necesse est, quoad portum tenere possit: ne in-
ni gloriæ inseruiens, nauim vna cum vectoribus ac se-
ipso naufragio perdat. Moschouitarum Dux antea
maximus proauus istius qui potentia finitimos superā-
rit, cum allatum esset Tartarorum Præcopem cum le-
gionibus octodecim aduentare, obuiam processit; &
ad potentioris pedes humiliter aduolutus, imperata fa-
cere non dubitauit, vt consuleret patriæ saluti. Igitur
ace turpi conditione accepta (: quamquam nihil turpe
dici potest quod cum salute Reipublicæ coniunctum
it) tantum incrementum accepit, vt non modo Tar-
arorum iugum excusserit, sed etiam eos extra fines im-
erii longe propulerit. Igitur principem copiis, opibus,
ictatibus, propinquitatibus florētem, ad pacis actio-
es accepta iniuria delabi turpe putant quod Reipub-
uitati, & in posterum securitati non prospicitur. Nā
qui

qui ab hostibus iniuriam impune accepit, ab iisdem
ges accepturus, ac postremo seruitutem passurus est.

Principem magnanimum nec pacem petere nec bellum apertere.

Quamobrem magni principis est salua Republic
nec bellū appetere, nec si lacessitus, pacem precari; n
prælium conserere, nisi plus vtilitatis in adepta victo
laturus est, quam detrimenti si vinceretur: vt quidē A
gustus prudentissimus princeps fieri oportere judic
bat; qui bellum necessarium intulit nemini, & illatu
propulsare satis habuit; pacem vero, quantum quide
fieri poterat, sanctissime coluit. At regulos minutosq
principes, quique artes imperatorias ac militares iace
patiuntur, pacem à clarissimis Imperatoribus precari,
deprecari bellum turpe videri nō debet. Iulius quide
III. Pont. M. susceptum ab Henrico II. rege nostro be
lum pro socii dignitate ac salute tuenda, quantum qu
dem poterat, sustinuit; sed cum tanti principis opib. im
par sibi videretur, pacisque tuendæ auctor esse debere
legatos ad pacem petendam mittere non dubitauit; u
status per literas illatarum ab rege iniuriarū fore Deu
vltorem, ad quem prouocare se dicebat, rex petenti p
cem annuit, seq; pro tribunali Deo opt. max. assuturu
spopondit; certo scire tamen Pontificem vadimonia d
sertuṛ[a]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium non inu
tus accepit, tametsi dolorem verbis ac vultu simularet.

[a] Litera III. Idus Martii scripta Anno 1553.

Vt autem animi magnitudo decus est omnium virtu
tum, quæque principem in summo honoris gradu co
locare solet; ita quoque hostium animos ac mentes si
splendore præstringit, vt eiusmodi hominibus spont
seruire quam imperare pulcrius esse dueant. In qu
genere Romani multa egregie & ad immortalitatē me
moriæ glorioſe gesserūt. Nam Furius Camillus Falisco
non vi, sed virtute debellauit; cum principum liberos a
ludimagistrum perduellem ad obsessos mitti iussisset
Fabricius Pyrrhum regem, cuius potentia Romanorum
exercitus fregerat, singulari virtute superauit, cum vene
ficum seruum ei reddidisset: nec eo contentus oblata
sibi à rege prouincias ac pecuniarum vim respuit: capti
uo: ut

rorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiserat, pretium solui iussit, ne quid tanto principi à Romanis deberetur. Item Scipio cum capta Carthagine formosissimam Celtiberiæ principis vxorem inuiolatam marito reddidisset, nulla vi maximam Hispaniæ regionem populo Romano subegit, Cyri quẽ vnum exomnibus ad imitãdum sibi propoluerat, continentiam in consimili victoria imitatus. Quæ tantæ virtũtes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modo sempiternam gloriã, sed etiã maxima regna pepererunt.

Sed cum infinita sint Romanę virtutis ac fortitudinis exempla, tum vero nullum præclarius est ad muniendos & confirmandos ciuium animos aduersus hostium metum, quam quod à Senatu decretum est, ne captiuorum octo millia, quæ cladi Cannensi superfuerant, vllo precio redimerentur; vt omnes intelligerent aut vincendũ, aut hosti misere seruiendum esse. qua quidem re Annibal sic animo fractus est ac perterritus [a], vt deinceps de Romanis victoriam vllam se laturum desperaret. Romani vero statum ciuitatis tot cladibus afflictum & cõcussum firmissimo præsidio stabilierunt; cum iudicaret senatus Annibalem, qui tantum Romani sanguinis hauserat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhausturum, & ignauissimos quosque ciues redditurũ: se vero libertatis ademta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderunt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant, ita nec secundis rebus elatiores animos quam antea gerebant. Cum enim Antiochus Magnus amisso ingenti exercitu legatos ad vtrumque Scipionem misisset, pacis conditiones quas vellent accepturus, responsum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modestiam amittere: nec duriores pacis conditiones se parta victoria quam ante bellum dare consueisse.

[a] Polybius li. 1.

Scipionis Africani virtus egregia.

Nihil autem commodius Romanis, quam extra fines imperii bella gerere, & ab Italia militum velut examina prædam & colonias toto terrarum orbe dissipare; vnde amissos

amissos exercitus facile reputare; aut si vincerent, reg-
nes eas quarum dispendio bellum gesserant, sub im-
tium subiungere possent. Neq; enim fortem ac mag-
nimum principem decet in imperii sui visceribus pr-
um committere, si hostes extra fines imperii anteuene-
possit; aut certe alios exercitus vno amisso, vel munitis-
mas ac plurimas arces quibus se recipiat, habere opo-
tet: alioqui periculum imperii ac fortunarum omni-
facturus: vt Anthiocus is quem modo dixi, Perseus, h-
ba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius postremus, a-
sæpe reges nostri aduersus Anglos. Prudenter Ludou-
Crassus rex Francorum; qui cum Imperatorem Henri-
vna cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audi-
set, pro suscepto à rege Pontificis Gelasii patrocinio, e-
ercitum ipse militum ducentorum millium conscripsi-
tot enim Suggerius in historiam retulit: & extra fin-
imperii ad Rhenum vsque finitimas imperii prouinci-
longe late populatus hostes anteuertit: qua re perter-
tus Imperator, pacis conditiones arbitrio regis accep-
Pari fortitudine ac prudẽtia Philippus Augustus Lud-
uici nepos, cum allatum esset Othonem Imperatore-
vna cum rege Anglorum & Belgarum regulis magn-
cum exercitu Galliam appetere, arces & oppida præ-
dio firmauit: deinde extra fines imperii hostes inge-
clade prostrauit. Ac siquidem Franciscus I. Rex, cum e-
ercitu ad Papiam amisso in potestatem hostium ven-
tantam cladem in Galliæ visceribus accepisset, imper-
hoc in extremum sui discrimen venturum fuisse ne-
est (: vt opinor:) qui dubitet. quæ cum in Italia contig-
sent, detrimento multo leuiora fuere: quia ciuibus t-
terim tempus ad animos colligendos & ad vires recup-
randas datum est, vt de salute desperandum non esset.

Præsentia principis magnum affert ad victoriam adiumentũ.

Pleriq; tamẽ eum principem in quo summa Reipu-
potestas sit, prælio interesse oportere negant; eoq; m-
nus si hostes in intimos imperii recessus penetrauerin-
Illud quidem facile assentior, si princeps ignauus & a-
iecti animi fuerit; sin magnanimus est ac strenuus, pr-
culdubi-

tal dubio militibus animum incredibilem addit, vires q; duplicat: eoq; magis si exercitui catus sit, ac singulorum virtutem interpellare velit. *Vrget enim*, vt ait Maro, *præsentia Turni*. Sæpe sane principis præsentia fugam exercitus repressit: vt Cæsar ipse aduersus Morinos, deinde aduersus Pompeii liberos, cum de vita dimicaret. Quod item Eduardus IIII. rex Anglorum nouies ex prælio victoriam reportauit, hoc ideo ei contigisse putans, quod exercitui semper imperaret, ac pedes cum hoste manus consereret. Quam multi regem præliaturum alacres consequuntur, qui aliena imperia recusarent! nam cum Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam detrectauit, ni lectica aduheretur in campum, vt eius auspiciis ac ductu [a] prælium inirent. Imperatorem tamen militis officia gerere nolo, nec se vitamq; suam in aperta pericula conijcere: vt temere fecisse arguitur Pelopidas, M. Marcellus, Vasto Fuxæus, ac pleriq; alii, quorum occasus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hic fines imperatorias ac militares non attingo; ne disciplinarum fines ac præcepta misceantur: sed id tãtum quod politicæ disciplinæ proprium est.

[a] *Plutarch. in Eumene.*

Hæc igitur meæ cõclusionis summa est, principẽ dubitantẽ hostes in eius imperiũ inuadere velint necne, arces & oppida finitima præsidio militari accurate munire: bellũ extra fines imperii, quantum quidẽ fieri potest, gerere oportere: aut si fines sui imperii pulserit hostis, nõ temere prælium committendum, ac multo minus vitam hostib. opponendam esse, si cum bellicosissimis ac desperatis hominib. bellum geritur: qui cum nullã vincãtur, salutis aut præsidii spem habent, desperatione victoriã sæpissime adipiscuntur: cuius rei cum infinita sint exempla, nullum tamen Francorum nomini calamitosius esse potuit, quam quod prælio Pictauiensi contigit Ioanne rege, qui non modo seipsum, vitamque suam, ac decus nobilitatis, totiusq; imperii fortunas amisit prælio commissit: nec hostibus pacem petentibus, modo impune regni finib. excedere liceret, indulgendũ puta-

Nihil periculosius quam cum desperatis hominib. prælium cõmittere.

putauit. Quid? decem circiter millia desperatorum minum quadraginta quinque millia fugarunt, ac captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili peccauit: cum ad Rauennam hostium copias fu reliquias Hispanorum in cuneum coactas, quæ fug salutē quęrebant, persecutus, vitam primum, nē to post cætera quæ clarissimis victoriis adeptus e misit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exer in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus v ac legionib. hostium terra marique circumsessis, ac ui, nisi vicisset, fame interiturus; nihilominus tamen peius prælium committere, inuictasq; legiones lac re non dubitauit. In tanta rerum desperatione Im

Inuicta vis necessitatis.

tor Volscorum breui oratione milites hunc in mo inflammauit; *Armati armatis obstant: virtute pares, ceßitate superiores estis.* Hæc autem vis necessitatis tan prementibus armis, vt quæ iniusta sunt, iustissima vid tur. *Iustum est bellum*, inquit ille ad Samnites, *quibus sarium*; *& pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur* Quamobrem sapienter Fabius Maximus, is qui ge Fabiæ extremus fuisse dicitur; omnes omnium co melias ac dicteria patienter ferre maluit, quam Re blicæ fortunas ancipiti prælio committere: atque *cunctando*, vt ait Ennius, *restituit rem.* Annibal vero q Scipione de summa rerum ante mœnia patriæ cer imperium ac Rempublicam perdidit.

Romani quidem antea sæpius cum Pyrrho, Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse raro tamen: sed ea gens erat cui exercitus numquam essent, cum per leges militares anno decimo sept Romani ciues arma capere necesse haberent; nec quinquagesimum quintum ætatem excusare. videmus apud Liuium duo millia Romanorum à C sotibus ex albo ciuium exemta, quod annos qua studia militiæ deseruissent. Nec vero ad honorum titionem admittebantur nisi saltem decennium tassent[a]. Quam quidem ad militiam initio coacti

[a] *Plutarch. in Graccho*

finit

timis, quorum hostilibus incursionib. assidue vrge-
retur; deinde aliis atq; aliis sensim subactis aut in so-
cietatem acceptis, milites & auxilia ex legibus fœderum
ferebantur. Et cū in otio sine bellis ciuilib. gens mi-
ta dedita domi pacem colere non posset, aut vindicā-
sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebant;
illata sustinebant: ac optimo cuiq; imperatori triū-
magistratus, honores, cæteraque præmia in Repu-
ca maxima decernebant; id sapienter est à Senatu in-
tum, quasi aduersus bella ciuilia remedium salutа-
quod Bæbius Tribunus plebis obiecit Patribus, bella
bellis seri, ne plebs vmquam otio frueretur. Nec pro-
ea domesticam & vrbanam disciplinam deserebāt:
dem ciuis Romanus boni Senatoris, boni oratoris,
etiam Imperatoris laude cumulabatur vt de Cato-
iore fertur: qui etiam de agricultura libros accura-
scripsit. Nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad
iam, ad iudicia, ad conciones progredi: fuit enim
sar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquen-
us, artisque imperatoriæ peritissimus.

Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veteribus Grę-
atq; Italis diutissime communia fuerunt. Atheniēses
im ineunte pubertate militabant [a], id est, anno deci-
quarto, nec ante sexagesimum vacatio à militia tri-
bolebat. Itaq; Aristidem, Periclem, Themistoclem,
biadem, Phocionem, Leosthenem, Demetrium
lereum & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ
ribus bellicam & vrbanam diciplinam coluisse, &
mq; [b] excelluisse legimus; cæteros populos non i-
m. Nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas v-
studia [c] diuisisse videmus. Itaq; Lycurgus Ægyptio-
morem, apud quos non nisi Calasyris militare lice-
in sua Republica probauit: quod & maioribus no-
i, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est; qui
am tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas,
ulatim Athenienses [d] quoque ac Romani vtraque
era diuiserunt, & quidē hoc breuissimo vitæ curri-

a Iulius Pollux. l.

b Plutarchus in Phocione.

c Plutarch. in Lycurgo, Herodot. Cæsar. de Gallis lib. 6.

d Plutarch. in Phocione.

culo, qui in vrbana disciplina excellant pauciſſimos, qui in vtraque, videmus fere neminem. Auguſtus enim ſenatorib. ac Proconſulib. gladii geſtandi ius ademiſſe primus [a] videtur. decurſu vero temporum *vrbani honores* priſcæ *dignitates* appellari cœperũt: ſic enim Caſſiodorus [b] *Quamuis, inquit, omnia dignitatum officia manu ſecludantur armata, & ciuilibus veſtibus induci videantur, qui diſtrictionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas à terroribus abeſt natura, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accingitur, armata iuris ſunt, non furoris.* Hæc ille. Vix enim ciues omnes militaribus ſtudiis imbui ſalua Republica poſſunt.

a Dio. lib. 53.

b In forma honoratorum.

Quamobrem Franciſcus maior rex Francorum ſeptem legionum pedeſtrium copiarum quas imminentibus bellis arma capere iuſſerat [c], ordinem ac deſcriptionem ſuſtulit: ac tametſi Henricus filius patris inſtitutum anno poſt vigeſimo renouaſſet [d], idem tamen conſilium mutare coactus eſt, cum ab iis legionibus Rempublicam perturbari, ac motus vndiq; excitari videret. Quamquã ſi diſciplinam militarem tenuiſſemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potiſſimum imperio, quod potentiſſimæ nationes vndiq; circumſtrepãt. Ac ſi quidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius imperii tutelam conſcriptæ, & in imperii finibus quaſi militaria præſidia collocatæ fuiſſent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. eſt enim Gallia fere vigeſima pars imperii Romani, cuius præſidio Cæſar Auguſtus quadraginta legiones ſufficere iudicabat. Quod ſi pro quatuor legionum quas dixi, ac turmarum equeſtrium annuo ſtipendio quingenties ſeſtertium imperatum fuiſſet, ſatis omnibus fieri potuiſſet, & quidem vberius quam decem legionum ſtipendio temporibus Auguſti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, præterque duas claſſes ad vtriuſque ſuperi & inferi maris tutelam, imperium ab externis & ciuilibus bellis tutiſſimum reddidit: vix tamen quaternos in annua ſtipendia dediſſe conſtat pulcerrimum

c Anno 1534.

d Anno 1555.

e Id eſt, ex vnaquaque collegiata ſuperum millia ſpondo soluenti.

ordinum descriptione: quam cæteri principes & ad intuendum & ad imitandum sibi proponere debuissent, qualem Orosius, Dio, Tranquillus, ac reliqui scriptores monimentis expressam reliquerunt. Nec tamen Romanis militibus tam exiguo stipendio prædari fas erat, vt nunc impune licere videmus. Hæc igitur Augusti instituta seruantem, ac pro temporum ac locorum ratione stipendia mediocriter augentem, militarem disciplinam tueri, iura ciuium ac sociorum defendere, hostes ab imperii finibus procul summouere licebit. at vrgente bello non modo socios, sed etiam Rempublicam deserere, aut tyrones hostibus opponere, aut peregrinum militē magna mercede ad prædam cogimur inuitare.

Non tamen sociorum auxilia repudianda statuo, vt plerisq; videtur: nullum enim magnum imperium sine auxiliatibus sociorum copiis & opibus augeri, ac ne diu quidem hostium impetus sustinere, aut paulo momento stare potuisse certum est. Sed ea sociorum auxilia probo qui æquis fœderibus ac legib. consociantur, vt ciuitates Heluetiorum inter se, q̄ eosdem hostes habent & amicos: aut si fœdera p̄ tuēdis imperii cuiusq; finibus, nō ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisque communes sint. nobis quidem cum Heluetiis societas est, ad imperii vtriusque tutelam; sed non iisdem legibus: vnde sæpius discordiæ inter socios suboriuntur. Reges nostri societatem Heluetiorum coluerunt, ac tanta mercede conduxerunt quantam videmus. tum propter iura necessitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad se maiori mercede pertraherent, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde conscriberent. prædam vero & agros hostibus ereptos communes esse oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti sunt: quæ vero seiunctis copiis parta sunt ab vna ex sociis ciuitatibus, eius esse propria oportet. Quod cum à sociis Romanorum non satis accurate prouisum esset, decepti sunt ac circumuenti à Romanis: qui tamsi auxilia sociis imperarent duplo maiora quam ipsi

a Auxilia sociorum æqua esse oportere.

conscriberent; nihilominus tamen suis stipendiis militabant sub Romanis: fuerunt n. semper exercituum Imperatores Romani: vrbes vero, arces, agri, oppida hostibus erepta in Romanorum potestatem veniebant, nihil fere præter tertiã prædæ partem ad socios perueniebat: ac ne honores quidem illis in Vrbe communicabantur exceptis oppido paucis. Inde sociorum aduersus Romanos graues querelæ, ac postremo sociale bellum quo tota Italia pene deflagrauit, nec ante exitum reperire potuit, quam omnibus fere sociis ius Romanæ ciuitatis lege Iulia tribueretur. Athenienses eadẽ fraude socios circumuenerant, quibus tributa imperabant, nec vllũ vnquam prælium, præter vnum [a], ab Athenien sib. sine sociali exercitu gestum memoratur. Ex quo sociorum ab Athenien sibus ad Lacedæmonios defectio secuta est.

[a] *Plutarch. in Phocione.*

Illud etiam quæri potest, *num socialem exercitum diuersarum gentium ac linguarum habere vtilius sit, quam vnius linguæ.* vnius quidem gentis exercitum oratione Imperatoris commodius flecti posse opinor: nihilominus tamen diuersarum quoque gentium legiones facile regi posse primus Annibal docuit: qui tametsi exercitum ex Mauris, Carthaginensibus, Numidis, Hispanis, Gallis, Italis, Græcis conscripsisset, clarissimas tamen victorias adeptus est, nec totos quindecim annos quibus exercitui præfuit, seditio militum excitata est. Ac sæpe quoq; nostros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis, Gallis, collectos strenue rem gerere, & concordiam simul tueri vidimus: seditione tamen oborta placari difficilime posse iudicauit Polybius Scipionis Africani præceptor.

Quæ autẽ de socialibus copiis dixi, non eo pertinent, vt sociorum copias maiores quã domesticas esse velim: nec tantam in alienis opibus spem collocare, vt iis obsisti non possit: cum vnicuique planum sit penes eos summam imperii ac rerum omnium esse, qui opibus præponderent: quibus collectis imperium ac dominatum si velint occupabunt: nec vero voluntas imperandi cupidis vmquam deerit. Quod si prouidendum est ne socialis

tialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quanto magis cauendum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractę? neq; enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quam alienæ inseruiant; ac premente hostium metu, aut victoriæ laudem prædamq; sibi tribuant; aut fugæ latebras quærant: cum tamen alienis stipendiis bello assuescant, & parent opes quib. alienum imperium adipiscantur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cum ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algerien sibus accersitus, vt eos à seruitute Hispanorum, qui arcem occupauerāt, liberaret, parta victoria Selimum regem cum domesticis occiderit, ac regnū Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quem Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret, pulsis Christianis imperium Ægypti occupauit: quod vt stabilius esset, Circassiorum ac Tartarorum venalitios ad coporis & imperii sui custodiam Ægyptiis omnibus ac Syris exarmatis adhibuit, ac florentissimū imperii statum reliquit posteris qui non nisi à Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Longobardi Italiam; Franci Galliam, Anglosaxones Britanniam; Scoti suis Pictis ac Britannis eam regionem, quæ nunc *Scotia* dicitur, occuparunt: cum tamen mercede conducti fuissent. Turcarum item imperium inde potissimum incrementum accepit, quod dissidentibus de Orientis imperio Græcorū principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerūt. Et quidem Carolus V. Imperator Germaniam in prouinciæ formā pene redegerat eadem fraude qua illi; cum scilicet Germaniæ pars regionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principib. cæteros etiam Hispanorum imperiis subiicere tentabat ac iam Philippum filium Germanorum Regem designarat, nisi victi tandem Gallorum opes imploraſſent: à quibus Henrico ne seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulga-

tis confiteri non dubitarunt. Id quidem antea à Carolo imperium ineunte prouisum erat. nam 12. capite iurirandi verbis à Pontifice Mogontino conceptis Imperator diserte iurauerat se peregrinum exercitũ in Germaniam numquam traducturum. Tandem mortuo Carolo creatores ipsius Imperatoris singulari iureiurãdo ipsos obstrinxerunt, ne in posterũ peregrinũ Imperatorem

a Deut. cap. 17. facerẽt. prudenter id quidem, & legi[a] diuinæ congruenter.

Si tamen domesticum imperium ciues ferre nolint, cõmodius est procul Imperatorem accersere quam finitimum. Itaq; Ætoli annuum Imperatorem Antiochum Asiæ regem, Tarentini Pyrrhum, Poloni Henricum Ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnum ex liberis Andreæ regis Pannoniarum, repudiatis vicinis acciuerunt. aliqui metuendum est ne finitimus Imperator perpetuum imperium inuadat; aut si perpetuũ est, hæreditarium faciat; aut si hæreditario iure ad posteros quoq; noui principis regnũ peruenturum sit, quasi prouinciã imperii vectigalẽ sit habiturus: neq; n. sperandum est principem vicinũ de aliena gente potius quã de sua solicitum fore aut vt suos tueatur, peregrinos non deserturum.

Vt igitur hanc disputationem finiamus omni ciuitatum generi arces aliquot vrbesve munitissimas in finibus imperii necessarias esse duco, in quibus præsidia militaria constituantur, ac bellicis artibus exerceantur: iisque præsidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur vt veteres militiæ ex casu; & ea quæ in imperio Turcarum *Timaria* dicuntur, quæ militibus non aliter ac sacerdotiis conceduntur, vt imminentibus bellorum periculis cum equis armati præsto sint: quorum prædiorũ nihil ad hæredes peruenturum sit, sed strenuissimis quibusq; tantũ militibus principis beneficio omni alienatione interdicta dentur; ne deinceps militibus prædari ac impune latrocinari liceat. quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis schola fuit, nunc latrocinandi ars esse videatur.

Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla proposita sint,

sint, à militia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatibus & vacationibus à necessariis Reipub. muneribus Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eo diligentius curanda erunt, quo fuerint eorum agri uberiores ac fertiliores, & imperia bellicosissimarum gentium regionibus circumsessa: cuiusmodi est Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Asia minor, Persia, ipsiusq; mediterranei maris insulæ, q̃ piratarum incursionibus vndiq; patẽt: quæ vero in extremis Scytharum ac Æthiopũ finib. positæ sunt regiones, quo sunt ab hostium incursionibus remotiores, eo facilius arte militari ac præsidiis militaribus carere possunt: minus etiam ii qui ad Septẽtriones quam qui sunt ad Austrum: quod illi suapte natura satis ac plus etiam quam satis est, ad belli studia ferantur, ac propter summam equorum copiam exercitus habeant quam cæteri probabiliores. Excipio statum popularem; quod vbicumq; tandem fuerit, nec militari disciplina diu potest nec vsu belli carere.

Illud etiã accurate cauendum erit, ne cui præter eos qui conscripti fuerint milites, aut militaribus disciplinis assidue instructos, arma capere ac militiæ studia sectari liceat, ne vel vrbani ciues bellis assueti otium ac pacẽ abhorreant; agricolæ vero armorum fiducia latrocinari q̃ ros colere malint. Quamquã nihil periculosius est quã agricolis tyronibus exercitum conscribere, qui hostiũ conspectu vel classico perterriti, signa deserere consueuerunt. Opifices vero ac sellularii, tum quod in oppidorũ vmbra delitescunt tum etiã quod ex ipsa sessione diuturna mẽbrorum mollitiem ac præsertim tibiarum imbecillitatẽ contraxerunt, nec iniurias cœli perferre, nec bene diu possunt: quos propterea Romani ad bella minime omnium idoneos esse summo consensu iudicauerunt[a]. Et quoniã de bello ac pace atq; omnino de militib. copiis, & sociorum auxiliis satis multa dixisse videmur: consequens est etiam vt de fœderibus sanciendis, ineunda cum principibus ac populis societate, & quatione cuique optime caueatur, disseramus.

[a] *Liuius lib. 2. in fine. contra quam putat Thomas Morus in Vtopia.*

De iure feciali, deq; fœderibus & pacis actionibus inter populos sanciendis ac muniendis. CAP. VI.

IVRA fecialia quæ superiorib. sunt consequentia, ne ab Iureconsultis, nec ab iis quotquot de Republ. scripserunt, pertractata fuisse videmus: cum tamen nullæ principes ac populi grauius periclitentur quam in pace cum hostib. sancienda, aut in fœderibus feriendis, aut coeunda societate, seu cum peregrinis, seu cum ciuibus secessione quadam, aut ciuili bello ab vnione mutuo distractis agatur; in quo genere quemadmodum optime quibusq; caueatur quæri solet. Quæ vt clarius illucescat definitionibus singulorum nobis vtendum est.

Ius igitur *feciale*, à fide dictum, & *feciales*, quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis constitueretur: sic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina exstant, & libro vndecimo de vita populi Romani *Bella*, inquit, *ita de & nulla licentia suscipiebant; quod bellum nullum nisi pium putabant geri oportere: ac prius fecialis quatuor mittebant, quos Oratores vocabant*, Fœdus autem quod & *fidus* ab Ennio dictum fuisse idem Varro scribit, « *publica populorum principumue inter ipsos conventio in pacem tum concepta. Sponsio, Ducum Legatorumve pactum conventum sine populi iussu, cuius exitus & conditiones a principis populisve pendent, vt rata irritaue sint promissa. Pactio, pactum populorumve conuentio temporaria, quæ sæpius magistratuum aut Ducum potestati permittitur, qui ad breue tempus differre, aut pactis aliquot dierum induciis sustinere bella possint.* In fœderibus antiquis præter nomina fecialium vtriusq; populi nulla inscripta erant: in sponsionibus nomina Ducum Legatorumve inserebantur: vt Cõsul Romanus qui cum Samnitibus pacem iniussu populi Romani fecerat, in concione disseruit: ex cuius oratione & ex historicorum fontibus discrimen fœderis à sponsione & vtriusque à pactione hausimus & expressimus, tametsi hæc interdum ab imperitis confunduntur.

Tum

Tria sunt autem genera fœderum: aut enim cum amicis, aut cum hostibus fœdus est, aut cum iis qui nec hostes sunt nec amici. Cum hostibus paciscimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuam, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offensiones acceptæ reticentur, vt fere fit, aut commemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maiestatis, aut commerciorum & hospitii agi consueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuersiæ diffiniuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo; idque dupliciter: vno modo cum alter populus alterius maiestatem obseruare ac superiorem confiteri, seseque in eius clientelam, & quasi in tutelam tradere profitetur, quod *patrocinium*[a] dicitur: aut superiorem quidem agnoscit, & comiter maiestatem eius obseruare promittit: non tamen in eius clientelam concedit. Qui autem in fœdere superiorem agnoscunt, ii vel tributum indictum pēsionemve dependere solent; vel ab omni pensione tributoue immunes sunt. Qui eo pacto coniunguntur, quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, suæ maiestatis dignitatem nulla sui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti superiorem obseruare, nec alter illum in honorum prærogatiua cedere tenetur, etiamsi alius alio plus minusve ad auxilia mutua conferre promiserit. Qui vero sponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, sed subditis nihil differunt. Sic enim Liuius scribit de Campanis qui sponte seipsos Romanis dediderant, *Aliam esse conditionem eorum qui non fœdere, sed per deditionem in fidem venissent.*

[a] *Festus in verbo patrinium.*

Omnibus autem fœderatis principibus populisve cōmunis est societas, amicitia, ius hospitii, commerciorum, vt liceat in sociorum fines ire, agere, negotiari, rationesque contrahere; & libere mercaturam quamdam rerum aut omnium vltro citroque exercere, id-

que sine vectigalis vllius solutione, aut certo vectigali quod ex fœdere mercatoribus imperatur.

Horum item fœderatorũ duo sunt genera; alterum rum qui auxilia mutua pacisciuntur, si ab hostib. lacessiti fuerint; alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad sociorum hostes inuadendos promittunt, idq; vel exceptis quibusdam, vel sine vllius exceptione. Omnium autem arctissima societas est cum eosdem hostes, & eosdẽ cum sociis amicos habemus. In quo genere societatis & amicitiæ principes honorariũ quodcã gentis insigne puta militare cingulum torquemve mutuo dare & accipere consueuerunt. Interdum etiam connubiis societates ac fœdera sanciuntur. Sanctior tamen societas est ea fides quã rex rex, vir viro, populus populo dat accipitq; vicissim: qualia sunt antiqua Francorum cum Hispanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis esset, non antea, certe quidem intellectum est cum Eduardus IIII. rex Anglorum regno exutus esset, ac Francorũ ope fœdere pactas per legatos imploraret: responsum est legatis, cũ Anglorum rege regnoq; contractum esse fœdus, nec aduersus nouũ Angliæ regẽ regnumve saluis fœderib. bellum geri posse. Ea vis est horum verborũ, CVIVSQVE POPVLOVE. At cum rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno spoliatus, auxilium iure petere potest.

Hæc autem fœdera vt sanctiora sint, sæpe in Senatu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populiue promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum est inter Ludouicum XI. regem Francorum regem & Maximilianum Austriæ Ducem anno MCCCCLXXXII. Est etiam vnum genus fœderis quod *neutrum* dicimus, quod ab iis fere coiri solet qui inter medios hostium finium positi sunt, vt ab vtrisq; tuti sint, quales est fœdus cum populis Burgundionum qui *liberi* appellantur, quibus concessit a Bassinorum ager rogatione Heluetiorum.

Rursus, omnia fœdera aut perpetua sunt, aut tempore definita, aut tamdiu vim habitura quãdiu socii principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro

cipe

ipe mortuo tres quatuorve annos societati cum successore locus sit; & in fœderibus Francorum cum Helueti-
Ex quibus perspicitur legatos Romanorum ad Antiochum Magnum fœdera non satis accurate distribuisse, cum dicerent: *Tria tantum*[a] *esse genera fœderum: vnum: cui bello vitio dicerentur leges; alterum cum pares bello æquo fœdere pacem & amicitiã venirent; tertium: cum qui numquam hostes fuerunt, ad amicitiam fœdere coeunt, qui neque dicunt nec accipiunt leges.* [a] Liuius.

His ita explicatis, de cautionibus fœderum disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta conuenta satis habere momenti plerisque videtur. Sin dubia fides est, aut cum hostibus agatur, obsidibus caueri solet. Sunt etiam quæ arces oppidaue sibi dedi aut omnino dirui velint. Interdum quoque victi exarmantur, quo minus fidem fallere si velint, possint. Omnium autem cautionum maxima putatur, si fœdera affinitate ac propinquitate conuenta jungantur. Sed vt hostes à sociis, victores à victis, potentes à tenuibus, principes à subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissimè cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quam quod à Plancio Consule Romano in senatu dictũ est: *Neminem populum diutius ea conditione esse posse, cuius eum pœnitere at.* Quærebatur à Legato Priuernatũ, qua pœna suos ciues dignos arbitraretur? *Ea*, inquit, *qua qui liberi esse debeant*: tum Consul; *Quid si vobis ignoscatur, pacem nec veram habituri sumus?* hic Legatus, *Si bonam dederitis, & fidã perpetuam; si malam, haud diuturnam.* Hæc legati vox iuuenibus nimis arrogans videbatur, senioribus non item: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantum dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant; alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est, deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuenda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus

Roma-

Romanos coniurauerant, ac victi deditionem fecerant.

a Lib. 2. 1. Mos autem, inquit Liuius, a *Romanis vetustus erat, ne*
nec fœdere nec aquis legibus iungeretur amicitia, non prius
perio in eius unquam pacatum vti, quam omnia diuina hu-
nata dedidisset; obsides accepti, arma ademta, præsidia vr-
impositæ forent.

Non enim sperandū est in obsequiore retinen[dum] populum, aut qui semper antea liber fuerit, nisi exa[cta] ciuitate ac præsidio vbi impositio, quieturum. [Li]beratem vero qui quadam ex parte minuunt, acrius [re]sant quā qui penitus adimunt; vt Ludouicum XII. R[ex] accepimus Genuenses à Francorum fiducia & clien[te] rebellantes fregisse, ac vrbe capta ducentis aureorū m[il]libus, præsidio arci imposito mulctauisse, eos tamen [in] is legib. ac magistratib. viuere permisisse: præterquam numismata regali figura signari iussit. Commodius fu[it] set libertatem illis integram restituere ac fidos soc[ios] habere; aut si perfidia metuenda erat, in prouinciā [re]mam redigere: cum antea Ludouicus XI. oblatam [ei] Genuensibus cum annua pensione clientelam æqu[o] cepisset; quod iampridem à clientela quam Carolo [VI.] Francorum rege subierant, belli Venetici metu sublat[o] defecissent. Ita Bernates olim cum à Burdorgorum [in]bili gente premerentur, petierunt à Comite Allobro[gum] vt se in clientelam reciperet, hic patrocinium non re[cu]sauit; sed metu sublato, nihil prius habuerunt quam [ut] lege clientelari solueretur: quam conditionem Com[es] accipere maluit, ac fidos socios quam infidos client[es] habere. Quamobrem Franciscus maior rex Francor[um] male vt opinor, consultus, clientela Genuenses liber[os] noluit, tametsi ducenta aureorum millia, vt præsidium ab arce Genuensi amoueret, obtulissent, cum & gra[ui] bello, & inops à pecunia vndique premeretur. Ex qu[o] satis intelligi poterat Genuenses numquam in obsequ[io] permansuros, quæcumque rebellandi occasio daret[ur]. Alterutrum enim oportuit, fidos inquam ac liberos [li]bere socios æquoq; fœdere coniunctos, aut penitus [re]

Reipublicæ administrandæ potestate vti subditos in cio continere.

Hic dicet aliquis non licere patrono specie patrocinii ntib. eripere libertatem. Ego vero tũc licere putem, liens fidem fefellit. Quinetiã Augustus[a] populos ve- gales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem arolus IX. rex in prouinciæ formam Virodunos, Tul- s, ac Metenses quodammodo redegit, cum allatum es- clandestinis coniurationib. id agi vt Hispanos in vr- e admitterent: Omnibus n. fœderibus quę ob cliente- anciuntur, cauëri solet clientes suis legibus, moribus, gistratibus, consiliis & integra libertate vsuros: sed cautio inanis est, si princeps qui patrocinium susce- clientum vrbes arcesve præsidio teneat; si quidem ex eris populis vectigales, quoties voler, efficere possit. Quis est n. qui nesciat Constantiã, Traiectũ ad Mosam, meracum, Viennam Austriæ, quæ gentis Austriacæ ocinium adamauerant, recepto præsidio libertatem isse? Iisdem casib. conflictari cœpit Ioannes Panno- rex, qui Austriacorum insidias metuens, Turcarum lam subiit; à quibus tamen postea seruilem in mo oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pan- iæ pactis conuentis q̃ inter maiores vtriusq; gentis cta fuerant, ad se pertinere contendebat. Sed ea ne populi cõsensione exorta nulli stabili funda- to niti videbantur, cum regis creatio populi suffra- fieri deberet. Quod si gens Austria propinquitati- imperiis, rerumque gestarum gloria florens roga- em ad populum Pannoniarum tulisset, vellent iu- vnum aliquem sui generis regem inaugurari, re- illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. populus iure suffragiorum in rege creando exci- Matthiam Coruinum Huniadis filium Regem e maluit quam Sigismundi imperatoris liberos ha- Cõsequentia vero pacta cum rege Coruino & Au- principib. inita, ordines rata quidem habuerunt, men ereptis suffragiis & armorum metu potius ex-

[a] Tranquil. in Augusto.

torta

torta quam legitimo consensu facta querebatur. Itaque cum ad vim prolapsa res esset, populus Turcarum ore eblanditus est contra Ferdinandum; qui tamen promissis aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt hisce vectigal annuum penderetur. quæ ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum se tributarium habere gloriatur. Imperator vero *pensionem*, non *tributum* appellat. Differt autem hoc ab illo; quod tributum à subditis aut ab iis qui potentiorum vi coacti, vt libertate acquisita fruerentur, pecuniam victoribus se daturos spopondêrunt; pensio libera est seu à cliente, seu ab iis dissoluatur qui æquo fœdere societatem & amicitiam cum iis inierunt qui sese cum hostibus coniunxerint: seu ab iis auxiliares copias vrgente populo accipiant; vt quidem nostri reges cum Heluetiis in societatem æquis fœderibus venerunt; ea lege tamẽ vt reges arbitrio suo exercitum Heluetiorum ad huius imperii tutelam conscriberent, ac vicissim Heluetiis aduersus hostiles incursiones opferrent. sed quoniam ad huius imperii tutelã frequens exercitus ab Heluetiis acciri necesse erat, ne hostes huius imperii Heluetios à Francorum societate diuellerent, reges nostri libenter pensionẽ mille aureorum in singulas ciuitates spopõderunt; tametsi Francis. maior reuerentia eorum prælio ad Marianum paulo ante fœdus cõmissa clarissimam omnium victoriam de Heluetiis retulisset.

Tributa & pensiones differre.

Ac tametsi superius diximus *patrocinium* verissime appellari cum tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam subeunt: quia [a] merces officio non debetur, potentiores autem tenuium patrocinium aduersus hostium iniurias suscipere debent: nihilominus tamẽ nobile fere patrocinia gratis suscipiuntur, atque interdum tenues inuitis ac recusantibus patronis petitionem permittunt, vt obligatione necessaria quasi mercede soluta ad opem ferendam teneantur. Id quidem veteribus contra decus contraque dignitatem imperii factum iudicaretur: sed posteaquam vtilium & honestorum consideratio est, patrocinia potentiorum mercede conduc-

[a] l. 1. mandati.

po-

portuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Massilienſis graues querelæ, *opes ſcilicet tenuium patrocinijs exhauriri vt ſalui eſſe poſſint.* Quis eſt enim qui neſciat Lucenſes, Patmenſes, Genuenſes, Florentinos patrocinium regis Hiſpaniarum ingenti mercede paciſci?

Illud etiam indignius minimeq; ferẽdum, patrocinii pretium à clientib. ſolui, non vt ab hoſtib. aut finitimis, ſed vt ab ipſius patroni latrociniis tutiores ſint. Nã poſt calamitatem Papienſem Francis illatam omnes Italię ciuitates patrocinia regis Hiſpani magna vi pecuniarum mercari cœperunt: Lucenſes quidem decem aureorum millibus; Senenſes quindecim millibus; Dux Ferrarienſis quinquaginta millibus: ſed hic quidem ſpecie mutui, cum eſſet in clientela Francorum. Hoc vero turpius ſit an ſceleratius, non facile dici poteſt: eum qui patronum ſe ferat, mercedem accipere, ac nihilominus in ipſis periculis clientem deſerere. Quid? Sigiſmundus Auguſtus rex Poloniæ, patrocinium Liflandorum contra regẽ Moſchouitarum ſuſceperat: fœdere tamen cum rege Moſchouita percuſſo clientes turpiter non tam deſeruiſſe quam hoſti prodidiſſe dicitur.

Quod ſi quis ſubditus regnum alienum adeptus ſit, hic in eius principis cui ſubditus eſt, fidẽ & clientelam quã rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & ſubditi tutelam obligatur; eoq; magis de clientis exiſtimatione ac dignitate cũraturi vt non ita pridẽ [a] Pius Põt. max. Reginã Nauarrę citari iuſſerat, & quidem edicto prætorio, vt pro tribunali Pontificis ſe ſtato die ſiſteret, pœna publicationis bonorum indicta. Carolus IX. rex aduerſus Pontificis iniurias reginæ patrocinium ſe ſuſcepiſſe declarauit, tum quia ſibi propinquitate coniunctiſſima eſſet, tum etiam quod in eius fide, obſequio, ac patrocinio ſemper fuiſſet. periniquum autem videri & cõtumaciam maiorum, contraq; regũ & pontificum pacta edicta, huius imperii ſubditos capitis arceſſere, famęq; & fortunarum cauſam apud Pontificem maximũ dicere

[a] *Anno 1568. menſe Mar.*

cum

cum tamen Clemens VII. Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum Legatos misisset, vt quas repudiandæ reginæ causas haberet ipsi salua principum maiestate disquirerent: & quoniam Pontificis aduersus regem Nauarræ interdicta regis quoq; Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem per legatum admonuit, & quæstionem de subditis quorum fraude ac dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ad decreta reuocaret; alioqui reginæ sibiq; illatam iniuriam pro iure suæ maiestatis more maiorum se vltum declarauit. Certe Ludouicus iunior Theobaldum Campaniæ Comitem olim acerrime castigauit, quod eius ope consiliove Pontifex Romanus Veromanduorũ Comitem diris exsecrationibus deuouisset.

Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu liberati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, domesticis abundamus exemplis. Cum n. Saxoniæ Dux Ioannes, Philippus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iunior Marchio Brandeburgicus, Imperatoris Caroli V. seruitute premerentur, opes Henrici II. Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Henricus II. summa voluntate patrocinium principum imperiiq; Germanici tutelam suscepit: & aduersus Imperatorem, qui cum antea concordissime sese gessisset, ingentem exercitum conscripsit: ac tantum abfuit vt nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorum millia Germanis principibus belli aduersus Carolum gerendi causa magnifice largiretur. Ac tametsi ex [a] XXXIIII. fœderis, quod ab illis cum rege Henrico erat, tres vrbes imperii Germanici Gallis finitimæ Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non pertamen Imperator Germaniæ finibus excessit, principes & vrbibus Germanorum seruitute liberatis, quam clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neque id modo verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac [b] trono nefarium bellum indixerunt. Post etiam [b] omnium imperii Germanici ordinum cõsensu aperte decreto

[a] Fedus Chambordi Anno 1552.

[b] Anno 1565. Augusto.

bello

bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperii, quas ex le-
gib. fœderum huic imperio subiecerat, restituere vellet.
tametsi Virodonum iam inde à Carolo V I. rege in clie-
tela Francorũ fuisset. Sed imperialis decreti vim absterſit
copiarum, aut consilii, aut animi, aut pecuniarũ inopia,
aut quo verius est, vrbium expugnandarum desperatio, nõ
voluntas. Antea [a] rex admonitus erat ordinibus, imperii
gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim inquam, Tul
lum ac Virodunum, sub imperii fiducia retineret.

a Anno 1519.

Et quoniam patroni à clientibus non magis inuadi
possunt quam potentes ab infimis: ita maiorem his quã
illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinii specie li-
bertatem amittant. Hic occurret aliquis absurdum vi-
deri clientem à patrono cautionem exigere, cum se sua-
que eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidẽ
indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ
vasallum à securitatis petitione cõtra dominum decre-
uisse mouit [b]. Sed eo processit hominum fraus ac perfi-
dia, vt etiam vasallis contra vim patroni succurri opor-
tere sapientibus [c] videatur. quãto igitur æquius est in eo
genere clientibus opem ferre?

b Pro Comite Pelinaico Gal-
lus quæst. 121.
Anno 1387.
c Molin. ad d. Galli 9.

Cautiones clientelares.

Prima igitur cautio est, *vt æquissimis conditionibus v-
triusque teneatur*: deinde, *vt patrocinii tabulæ quas
alii protectionis literas appellant, clientibus à patrono den-
tur*; quibus testatum sit iura maiestatis sãlua & integra
clientibus futura: quas tabulas à nouis principibus ra-
tas haberi oportet: alioquin patrocinium morte clientis
aut ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses
mino Henrico II. rege Francorum, clientelares ta-
las à Carolo Henrici filio confirmari petierunt; non
dem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maie-
tis ac libertate sua vti frui liceret. Atque hæc non mo-
do patrociniorum, sed etiam fœderum ac societatum
cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio
subsequentibus principibus exigi debet, quæ alioqui
tate diriimeretur. Nam Perseus rex Macedonũ mor-
Philippo patre, legatos ad S.P.Q.R. misit [d], vt ea quę

d Liuius lib. 40.

Philippo cum Romanis societas & amicitia intercesserat, se imperium ineunte continuaretur. At cum Romani leges easdem fœderum, quæ prius cum Philippo fuerant, renouari vellent, recusauit Perseus: cum diceret *nihil sibi cum paternis fœderibus commune esse: si Romani amicitiam ac societatem colere vellent, prius de pactis conuentis agi oportere.* Ita quoque Henricus VII. rex Anglorum cum Philippo Caroli V. Imperatoris patre Sufolcium Ducē iuratus recepisset, ea lege ne in eum sæuiret, neve illi vitam eriperet, fidem seruauit: sed mortuo Henrico VII. Henricus VIII. filius Ducem securi percuti mandauit: cū diceret si nec pactis, nec iureiurando patris obligari. Oportet igitur ita cauere vt qui stipulatur, pro se hæredibusq; suis ac successoribus imperii stipuletur: & qui promittit, pro se hæredibusque suis ac successorib. promittat, vt obligatio sit efficax [b].

a Liuius li. 22.

b *Eadem dicemus de vectur. oblig ff. & ibi Bart. num. 30. l. tale pactum. de pactis.*

Sed q̄ antea dixi, dicēdum sæpius est, clientelare fœdus omniū periculosissimum esse, nisi bene accurateque clientum libertati caueatur: quoniam sæpissime fit vt patroni in dominos vel etiā in tyrannos, clientes in subditos, sæpius etiā in seruos euadant: quib. vt caueatur, timinanda sunt patrocinia breuiore temporum interuallo; vt si clientibus grauiora videantur, mutari; si honesta, continuari possint; idque potissimum in popularibus & optimatum imperiis, quę quodāmodo sempiterna sunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta [c], patrociniū annis triginta definierunt; quibus elapsis disturbata ciuitas est paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum imperio ac potestati Geneua dederetur: captis tamen ac cæsis aliquot coniuratis, societas æquo fœdere cum Bernatibus iuncta est [d]. Fallunt enim qui antea patrocinii fœdus cum Bernatibus fuisse negant, propter rerum ac verborum ignorationem. Quod enim Latini *patrocinium* & *clientelam* iuniores *Aduocatiam* appellarunt, nostri homines *Auoerie*. Ego Heluetiorum omnia fœdera quæ multa sunt, à Cruceo Gallorum apud Heluetios legato accepta accuratissime

c *Anno 1526.*

d *Anno 1558.*

ssime legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri
nageretur, plane intelligerem. Valdaostæ eadem qua
Geneuates difficultate laborarunt, cum illos Valesii pa-
trocinii specie suis imperiis subiicere conarentur[a], nisi a Anno 1559.
regis Francorum ope erepti fuissent. Sunt etiam Rotuil-
lani ac Mulhusii in Heluetiorum omnium; Abbas vero
S. Galli, in Tigurinorum, Lucernarum, Suitiorum, &
Glarensium singulari clientela. Quod igitur de vasallis
dici consueuit, eos à fiducia dominorum eripiendos si
darius & acerbius quam pro dignitate habeantur, vt
pridem Curia Parisiorum decreuit[b] aduersus Britanniæ b Gallus q.
Ducem: idem de clientibus iudicium est, vt si patronus 140.
leges fœderis perrumpere velit, cliens ipse patrocinii le-
gibus solutus sit.

Omnium autē cautionum maxima est, ne patroni cli-
entum arces vel oppida præsidio militari teneant. Nihil
enim verius quam quod à Bruto Tribunoplebis velut
ab oraculo in populi Romani concione dictum est, *Vnā
esse tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt sci-
licet potentes si nocere velint, non possiunt; cum nocendi voluntas
ambitiosis hominibus & imperandi cupidis numquam sit defu-*
tura. Itaq; cū in Anglorum patrocinium Scoti venirēt[c], c Anno 1559.
prudenter, puisum est vt & obsides Scotis darētur, quos
nouare sexto quoq; mense, nec arcem vllam Anglis in
Scotia habere liceret. In quo quidem ab Athenienſibus
peccatum est; quod cum Antipatri, deinde Cassandri,
post etiam Ptolemæi ac Demetrii clientelam optas-
sent, arcem illis præsidio militari munire permiserunt:
ab iis enim à quibus seruitute liberari debuissent, op-
pressi fuerunt. Id quod à Demosthene prouisum erat,
cum plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem
laudarent; *Dominum*, inquit, *quantumcunque facilem
repudiamus.* Hunc igitur Antipater in Italiam vsque per-
secutus mori coegit. Sed Athenienses eadem fraude qua
socios olim fefellerant, circumuenti fuere. Cum enim
Persæ Græciam deseruissent, Græcorū ciuitates, exceptis
oppido paucis, societatem per legatos æquis fœderibus

coierunt, vt sua quæque ciuitas libertate ac imperii maiestate frueretur; omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis; quo pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His conditionibus ac legibus iurati omnes, sacrificioque solemni fœderibus percussis, Aristides Athenienſium legatus ardẽtem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deasque testatus; *Sic*, inquit, *repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua exſtinctam videmus.* Athenienſes tamen pecunias communes ſociorum, vt classem pararẽt, in arcem Palladis coegerunt; deinde ſociorum opibus locupletiores facti cum tributis ac vectigalib. illos prægrauarent, ſibi ipſi non modo immunitatem, verumetiam imperium Græciæ pepererunt: cum ſociale fœdus in patrocinium muraſſent, ac tandem etiam dominatum arripuiſſent. Erat enim ab omnibus ſociorum magiſtratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt eſt apud Xenophontem [a]. Dominandi vero cupiditas ex eo profecta eſt, quod Athenienſes communibus ſociorũ pecuniis arma, claſſes, exẽrcitus compararent: ac militarem diſciplinam ſocialibus impenſis tuerentur. Eadẽ fere Lacedæmoniorum ſociis contigerunt; quos ſub æqui fœderis ſpecie imperioſe ſibi parere compulerunt: cum ſcilicet ſoli pene ex omnibus ſociis artem imperatoriam colerent: neque enim Lycurgi inſtitutis licuit Spartiatis opificia tractare.

Societas violata Atheniẽſium fraude.

[a] lib. de Republ. Atheniensium

Nihilo æquius Romani aduerſus ſocios Latini nominis ſeſe geſſerũt: inde Setinus Latinorum imperator hac oratione de Romanis queſtus eſt, *Sub vmbra fœderis æqui ſeruitutem patimur.* Itaque *concilia populorum Latinorum habita*, inquit Liuius [b]; *reſponſumque non ambiguum imperantibus milites Romanis datum, abſiſterent imperare in quorum auxilio egerent: Latinos pro ſua libertate potius quam pro alieno imperio arma laturos.* Iiſdem prope querelis aduerſus Romanos Lycortas Achæorum [c] imperator vſus eſt, cum diceret, *Fœdus Romanorum cum Achæis ſpecie quidem æquum*

[b] lib. 8.

[c] Liuius lib. 32.

quum esse, re precariam libertatem, apud Romanos etiam imperium esse. Non aliam ob causam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnum gesserunt, quam quod societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent.

Superius sociale bellum omnium fere sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quod Romani sociorū armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum imperium ac tantis opibus auctum peperissent[a]; ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certe Romani aduersus socios quā imperiose se gesserint, testis est illa vox Appii Consulis ad Achæorum imperatorem cum de Lacedæmoniorum libertate ageretur: *Dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne nos inuiti & coacti facerent.* Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percusserunt; IMPERIVM *maiestatemque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo, hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto; & bellum aequitor gerito; obsides arbitrio Consulis XL. & talenta quingenta dato.* Liberum quidem imperium Ætolis reliquerūt, sed iis conditionibus, vt paulo minus quam Romano imperio subditi viderentur. Hæc autem verba fœderis MAIESTATEM *Romanorum conseruato*, iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superius diximus. Cum vero fractis Persei regis opibus Macedoniam suis imperiis subiicere possent, & in prouinciæ formam redigere, vt postea fecerunt, placuit tamen eos populos suis legibus ac magistratibus vti; sed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occasio daretur, omnes belli duces, legatos prouinciarum, præfectos, senatores principis domesticos & familiares, *qui seruire regibus humiliter, aliis superbe imperare consueuerunt*, in Italiam transmitti placuit. postremo regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiserunt, interdicta capitali pœna, si qui ex vna religione in aliam cōmearent, aut cœtus affinitatesve contraherent, com-

[a] *Liuius lib. 36. Polyb. li. 6. de militari Romanorum disciplina.*

a Liuius li. 45. merciaye[a] haberent. Quibus rebus perſpicuum fit precariam quidem libertatem Macedoniæ populis tributam imperium vero penes Romanos fuiſſe. Iiſdem fere

b Strabo. artibus Mummius [b] Conſul Achæis victis, quo minus rebellarent, cœtibus ac ſocietatibus interdixit; Corinthum quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat, diſturbauit; liberos tamen populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti permiſit; tributorum ac vectigalium parte leuauit, quibus artibus Romani libertate populis omnib. propoſita, tyrãnos incredibili metu terruerunt; cum intelligerent æquitate ac iuſtitia temperandas eſſe leges, aut de imperio deducendum. Ita Romani triũ pulcerrimarum virtutum, iuſtitiæ inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriiſque artibus cumulati, populos omnes in ſui admirationem conuerterunt.

Tyrannidis igitur & iniuſtitiæ metu ſublato, princeps iniuria violatur, cum ſubditi ſeſe ab eius obedientia diuellũt, vt patrocinii ſpecie, ppoſita libertatẽ adipiſcãtur; eoq; magis ſi cliens nullo fiduciarii prædii iure teneatur. Itaq; cum Carolus Lotharingus Metẽſium Pontifex imperii Germani patrocinium ne verbo quidẽ à rege Carolo IX. violatus, ſed ſummis honoribus & opib. cumulatus ſubire conaretur; tabulasq; fiduciæ, quos noſtri *ſecuritatis literas* appellant, ab Imperatore acceptas, pmulgari vellet; Præſes puinciæ Metẽſis interceſſit; cum iſta ratione Pontifex ſui principis obſequium eiurare, ac huius imperii maieſtatẽ in dubium reuocare videretur.

Periculoſum eſt igitur alterius principis clientelam ſuſcipere; periculoſius etiam ſine iuſtiſſima cauſa ſubire; cum præcipua ſit bellorum fere omnium materia, ex qua ciuitatum & imperiorum conuerſiones, ac ſæpiſſime euerſiones ſequuntur; cum ſubditi à ſuorum principum fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareãt, diſtrahuntur: qui etiam ſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuaq; omnia potentiorum arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdem quos illi hoſtes habeãt & amicos; proq; eorum dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant

beant æque ac pro ſeipſis propugnare, & eadem quæ illi pericula ac detrimenta ſubire; victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipiſci. Quo fit vt qui melius ſibi cauent, huiuſmodi clientelam, niſi armis coacti aut potentium iniuriis oppreſſi, adire nolint: ſed aut neutrarũ partium eſſe malint; aut omnium amicitiam & gratiam ex æquo ſine cuiuſquam offenſione tueri, eoſq; ad arma concurrentes modis omnibus ad concordiam mutuam reuocare. Nam ſi omnes omnium hoſtes ſunt, aut ſociali fœdere cõiuncti, quis arbiter diſſidiorum futurus eſt? illud etiam pleriſq; tutiſſimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cum in vicinorũ principum caſu ac ruina Rei cuiuſq; publicæ ſalus & incrementum conſiſtere videatur. Quamobrem T. Flãininus Attilio Conſuli Ætolorum captas vrbes vaſtare cupienti reſtitit, cum diceret Ætolorũ calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas.

Neutrius partis imperium ſequi.

Incommoda neutrarum partium.

Hæc igitur cõmoda conſequuntur eos qui ſe neutros quã hoſtes aut ſocios eſſe maluerunt. Sed grauiorib. incõmodis obligari videntur; cum tuendæ ciuitatis aduerſus hoſtium impetus præceptum fere nullum maius ſit, quã aut potentiſſimum eſſe, aut cum potentiſſimis ſocietatem & amicitiã coire: ſiue euiſdẽ imperii ciues, ſiue plurium ciuitatum principes bellis mutuis conflictentur: cuius præcepti tanta vis, tanta ſententia eſt, vt qui neutratum partium duces ſequatur, victoribus quaſi certiſſima præda ceſſurus ſit: vt Legati [a] Romanorũ perſuaſerunt Achæis, quos Antiochus à Romana ſocietate diuellere cupiebat, vt neutrã in partẽ inclinarent. Quãdiu Ludouicus XI. nullius principis aut populi ſocietatib. implicari voluit, hoſtium incurſionib. ſæpe oppreſſus eſt: cum vero ſocietatem cum Heluetiorum populis contraxiſſet, nulli deinceps in eius imperii fines inuaſerunt; ipſique Heluetii viciſſim tutius beatiusque vixerunt. Media via *neque amicos parat, neque inimicos tollit*, vt Prætor [b] ille Samnitum non oratione modo, ſed re ipſa comprobauit. Eadem oratione vſus eſt Ariſtænus

[a] *Liuius lib. 35.*

[b] *Liuius l. 9.*

Imperator in concilio Ætolorum, cum diceret *Romanos aut socios habere aut hostes oportere; mediam viam nullam esse.* Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ imperio spoliaret, nihil prius habuit quam vt illum à Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnib. desertus facile opprimeretur. Ipsi quoque labeni, cum Itraelitas bellis implicatis sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani pene inciderunt, cum bello Persico domi sese continuissent [a]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruiture oppressi fuerunt, propterea quod nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent [b]. Ac superiori ætate Florentini cum à Francorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniuratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorum hostes, quibus cum amicitia coniuncti fuerant, profiteri: assentior illud ego quidem; sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantum societas violatur, *si socios mutes pro hostibus habeas, aut cum hostibus te coniungas*; verumetsi premente metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur.

[a] *Polyb. lib. 4.*

[b] *Iudicium, cap. 11.*

Tutissima cautio eorũ qui neutrarum partium esse velint.

Vna tamen cautio est eorũ qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorũ principum mutua consensione imperiũ per sese tueantur, & à bellis sociorum abstineant. Qua quidẽ ratione Lotharingi, Allobroges, Burgundi libera pace ac trãquillitate floruerunt, quamdiu à bellis finitimorum principũ & quidẽ eorum cõsensũ abstinuerunt: at cũ primũ Dux Allobrogum Hispanis sese adiunxisset, imperio ac potestate à Francis exutus est. Differtigitur, distatq; plurimum is qui nec hostes habet nec socios, ab eo qui vtrarumq; partium communis est amicus, modo id fœderibus sit comprehensum. Quod quæ consilium si omnibus ciuitatibus salutare est ac laudabile, quanto laudabilius ei futurum, qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate superat, vt controuersiarum

que

quæ principibus inter ipſos ſæpius intercedunt; arbitrè accipiatur? Eſt enim ac ſemper fuit in more poſitum, vt populorum diſſidia componantur amicorum ac ſociorum communium ſententiis & auctoritate: & eorum poſſimum qui opibus ac potentia cæteris præſtant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum noſtrorum ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honeſtum ducebant: qua quidem ex re & populis ſalutem, & ſibi ſecuritatem cum ſumma ſua laude pepererunt; qui vero partium duces eſſe quam arbitri præſtabilius duxerunt, cum ſuę ciuitatis ruina cumulauerunt alienam.

Nouum Hiſpanis viſum eſt, ꝙ Alexander VI. Pōtifex fœdus cū Ludouico XII. rege Francorum aduerſus Hiſpanos ſuos populares cōtraxiſſet: cum vero Hiſpani ſuperiores in Italia fuiſſent, Pontifex Ludouici legatū admonuit ſe à Frācorum ſocietate, vt patrem omnium cōmunem, abſtinere velle. ſera fuit illa pœnitētia, cum incendia cōcepta, quæ ipſe inflammarat, reſtringuere nec poſſet, nec ſi potuiſſet, velle videretur. Conſimili errore Paulus III. Pontifex M. cum rege Henrico II. ſocietatē coiuit, procuratore fiſcali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna eccleſiæ Romanæ fiſco vindicarentur. Id agebant vt Hiſpanis ex Italia expulſis, Pontifices centum vtriuſque regni recuperarent, ac Francis imperioſius quam Hiſpanis dominarentur. aut quod Iulius II. Pontifex dicere ſolebat, cum alteris ſocietatem inirent, quo facilius vtroſq; quaſi barbaros ex Italia exterminarent. Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium communis quam Hiſpanorum hoſtis eſſe mallet: non acquieuit tamen; cum iam tota Italia Francorum & Hiſpanorum exercitus diſſiparentur. ſed cum ad prælium Hiſpanos de vrbium latebris ac præſidiis detrahere Gallinon potuiſſent, nec obſidione arces expugnare, Pontifex à ſocietate Francorum abſtinere coactus: & in pactionib. exceptum, ne Pontifex Romanus deinceps Hiſpanos aut Francos tueretur, ſed eadem vtroſq; ami-

citia complecteretur. Nullius vmquam principis inimicitiæ tantas huic imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatæ fuerũt mox enim Sanquintinam cladem secuta pax est omniũ quas accepimus, huic imperio pernitiosissima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant, ademit. & quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat, ad pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. consimilibus peccatis ad officium reuocari debuisset. Hunc enim Ludouicus Canosa legatus apud regem Francorum studiosissime admonuerat, vt se patrem omnium principum communem profiteretur, in eoque suas opes, fortunas ac dignitatem versari persuasum haberet. Quæ consilia cum repudiaret, vrbem prius ab Hispanis captam vidit quam obsessam, direptam quam expugnatam; seque in arce ipsius vrbis ab hostibus ante circumsessum, quam hostes venturos suspicaretur. Hic non quæritur à me vtri pontificis gratiam vel odium, Franci an Hispani promereri studuissent; sed illud tantum, omni principum ac ciuitatum generi turpe esse, vt qui communes amici aliorum controuersias componere possint, sese duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta sequantur, quanto magis declinãdum illud est, si anceps ac dubia victoria ruinam tibi sit allatura? Nec desunt qui suis ciuibus publicè interdicunt, ne pro finitimis inter se dissidentib. quibuscum amicitia coniunguntur, arma capiant: nihilominus tamen factum probant, aut dissimulant, ac sæpe clam iubent imbecilliorib. succurri: vt Liuius de Ætolis, *Iniustum*, inquit, *aduersus suos socios, publica tantum auctoritate demta, militare sinunt, & contraria sæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habent.* Diligentius ab his quam ab hostibus cauendum.

Hic occurret aliqs, periculosum esse vnũ aliquẽ populũ cæteris omnib. eminere, & ex aliena ruina suam ciuitatẽ sic augere, vt si velit, sub imperiũ cæteras subiicere possit. Illud quidẽ assentior; nec vlla causa probabilior est; quia-

quamobrem qui neutrum profiteatur, imbecillioru cabus ſuccurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum impetia ſtabiliora ſunt, & ab iniuria finitimorum tutiora, cum ſocietates ac fœdera ſic contrahuntur, vt æquabilis quædam ex omnibus potentia exſiſtat. Cum enim aduerſus Perſeum Macedoniæ regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: *Tertia pars*, inquit Liuius, *optima eadem & prudentiſſima, ſi vtique optio domini potioris daretur, ſub Romanis quam ſub rege eſſe malebat: ſi liberum inde arbitrium eſſet, neutram partem vellent altera oppreſſa fieri potentiorem: ita inter vtroſque conditionem ciuitatum optimam fore, protegente ſemper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriuſque partis viribus parem eſſe.* Sed hoc Liuius prætermiſit, quod qui ita de ciuitatum ſtatu iudicarent, neutri parti ſeſe adiunxiſſent, cum tamen vtriuſque obligarentur. At illis bene ceſſit: quia non ſi ex alieno caſu detrimenti aliquid ad te perueniturum eſt, propterea ſocietatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honeſtum eſt igitur & eum, q̃ cæteris dignitate ac potentia ſuperior ſit, etiamſi non conuenerit inter principes & imbecillioremſi ita conuenerit, neutrarum partium eſſe.

Hoc etiam communi omnium gentium ſaluti neceſſarium: vt ſi controuerſiæ inter ſocios fuerint, ſi bella ſuſcepta ſociorum & amicorum communi conſenſu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus eſt eorum qui neutrarum partium ſe eſſe verbo declarant, re tamen faces vtriſque ad bellum inflammandum clam ſuppeditant: ferendum illud quidẽ quodammodo, ſi ſuę ſaluti aliter conſulere non poſſint: vix eſt tamen vt ea fraus latere diu poſſit: re vero plane cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtriſque mutua concordia conciliatis. Etenim cum maiorum noſtrorum ætate Veneti inter finitimos principes occulte iurgia ſererent, ac turbatis rebus in alienas poſſeſſiones clam inuaderent, Ludouicus XII. rex Francorum ſocietate cum Iulio II. Pontifice Romano, cum

Maxi-

Maximiliano Imperatore, cumq; Ferdinando Hispaniarum rege contracta, Venetos triplici prælio fusos ac fugatos ad earum vrbium quas ipsi fraude occuparant, restitutionem compulit? ac primum per sese Cremam Cremonam, Brixiam, Bergomum, Guiaraddam Mediolanensium municipia; Pontifex Romanus Fauentiam, Ariminum, Rauennam, Ceruiam, vrbes Romanæ ditionis: Maximilianus Patauium, Vincentiam, Veronam Imperii nomine; suo vero Treuisam ac Forum Iulium; Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni, quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit; cum tamen ante bellum satis Pontifici fieri potuisset vnius oppidi restitutione: sed Dominicus Treuisanus Reipublicæ Venetorum procurator interceſſit, cum diceret a Venetis quidem arces & oppida capi semper, semel ademta restitui nouum & absurdum esse.

Tutius est igitur eos qui neutrarum sunt partium, ab iis fraudib. abstinere, ac potius bellis implicatos ad pacē reuocare; aut certe simulare, si aliena bella tuæ ciuitati vtilia sunt; pax autē detrimento futura; quamquam nec simulare, nec personam diu ferre quisquā potest. Quod si res ad pacē inclinat, id est, si apparet eos qui diu bella inter se gesserunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maxime conniti oportet, ac modis omnib. efficere vt te auctore ac suasore pax inita videatur: imitantem Athenienses, q cum Rhodios ac Demetriū graui diuturnoq; bello fatigatos desiderio pacis quam petere puduisset, teneri intelligerent, legatos de pace ad vtroslibet miserunt, ac summa cum sua laude Reique publicæ securitate, vt ab armis discederetur, obtinuerunt: tametsi nullo fœdere cum illis sociarentur. quanto præclarius est igitur pacem conciliari ab eo qui communis socius est eorum quibuscum bellum intercedit? nam si alterutri tantum socius erit, pacem conciliare necesse habet, aut iisdem bellis implicari, si vel sociis abs te, vel tibi à sociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiusmodi sunt Heluetiorum fœdera nobiscum. Quamobrem reges nostri sæpe

dissiden-

dissidentes Rhætos cum Heluetiis,&inter se Heluetios conciliarunt: tũ ,ppter necessitudinis &amicitiæ iura,tũ etiam ne sociorum auxiliis interim carere cogerentur.

Est etiam illud necessarium, cum bellorum pertæsi, quos pacem ab hostib.petere piget,clandestinis cõsiliis finitimum aliquem excitant, qui bella componat:vt cũ Florentini Venetos ab auxilio Pisanis ferẽdo dissuadere vellent, idq; bellũ Venetis ipsis molestum esse intelligerent, clam Ferrariæ Ducem excitauerunt; qui quasi arbiter ab vtrisq; receptus rem composuit. Nihil autem principe dignius ,nihil magis optandum quam dissidiorum ac bellorum inter populos arbitrum ciere: vt olim S.P.Q.Romanus propter summam virtutis quam de se ipse concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani, propter eam qua cæteris præstare videbantur pietatis ac religionis opinionem. Cum enim Carolo V. Frãcorum regi cum rege Nauarræ [a] & Richardo regi Anglorum cũ Philippo Augusto grauissima bella intercederent, ad Pontificem Romanum,quasi ad arbitrum honorarium, belli summam detulerunt. Id autem ab omnibus fere Christianis principib.fieri consueuerat, nisi pontificis ipsius causa ageretur:vt cum Federico II. Imperatori cum Innocentio III I.Pontifice Romano graues controuersiæ interessissent, Federicus ad Francorum Senatum,q summam iustitiæ laudem adeptus erat, arbitria detulit: tametsi Pontifex ad regem Francorum sacram Pontificum Romanorum ancoram, confugisset. At nostræ ætatis Pontifices cupidissime hunc honorem ambire videntur. Clemens enim VII. societate cum regib.Francorũ & Anglorum aduersus Carolum V. Imperatorem contracta, [b] vno capite fœderis excipi voluit, *vt si pacem cum Imperatore iniri commodius videretur, ipse arbiter esset*. Paulus III. Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Massiliensi [c] ac Suessionensi [d].

[a] *Anno 1365.*

[b] *Anno 1538.*

[c] *Anno 1536.*

[d] *Anno 1544.*

Nihil autem æque necessarium est in fœderibus concipiendis, quam vnum aliquem potentia vel autoritate præstantem populum vel principem excipere, qui sociorum,

ciorum ac fœderatorum arbiter sit futurus; ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facile exitum reperire possit. Et quidem vtilissimum est, omnes inter se principes, qui societate vel amicitia coniuncti fuerint, conspirantibus animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta sit, vt si velit, infimos armis ac imperio frangere possit: aut etiam tenuib. illatum bellum modis omnib. ante partam victoriam componere oportebit, vel iustas conditiones recusanti bellum indicere. Vt ret Ægypti, Athenienses, Rhodii, Chii, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem cōpulerunt, ne statum Ætolorum rex potentissimus facile disturbaret, ac in prouinciæ formam redigeret; quo facto vniuersæ Græciæ imperio [a] potiretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, Dux Ferrariensis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percusserunt: non quia Francorum afflictæ fortunæ ad misericordiam illos allicerēt (vt fere contingit regib. quib. regale nomē sanctum videtur;) sed ne Imperatoris aquila, quę magnam Europę partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguib. discerptos laceraret. At illi ipsi paucis ante annis cum Imperatore coniurati Francorū opes fregerant: quod Francisci Italiæ imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur; vt iam Sfortiadæ imperio Mediolani, Marchionem Salussiarum principatu, Genuenses libertate spoliasse dicebantur. Eandem ob causam Mithridates rex Ponti, cum Romanos vertice cęlum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum, vna cū Græcorum ciuitatib. quibusdam, ad fœdera contra Romanos, quorum opib. ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Asia, vno nuntio, vna literarum significatione, omnes ciues Romanos, qui non pauciores fuerunt quadraginta quinq; millibus, necandos trucidandosq; denotauit. Sed illa consociatio fera fuit, nec eadem animi fortitudine à cæteris regibus qua à Mithridate susceptum est illud bellum. Superioribus annis

[a] *Liuius li. 34.*

nis cum de pace Cameracensi [a] Francos inter & Hispanos reges ageretur; omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sint: locus etiam iis qui sexto post mense fœderib. regis alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus,

a Anno 1559.

Exceptio vero diserte fiat oportet, non generali oratione ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant q belli faces ministrãt. Nã fœdera sæpe ac societates tã occulte ac tam repente fiunt, vt prius confecta esse, quã quis affectam fuisse suspicetur; vt Cameracẽse fœdus aduersus Venetos, de quo superius diximus, tã occulte contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorũ inquirendorum artifices optimi, quid actum esset ante suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quam societas aduersus eos contracta omnium sermonibus ac fama peruagaretur. Nec dubium est, si Veneti quæ in perniciem suæ ciuitatis gerebantur, prospicerent, quin prohibere potuerint cum etiam bello suscepto, incoato & affecto, Põtificem maximum à societate non modo distraxerint, verumetiã perfecerint vt Francorũ hostium acerrimũ se præberet: vnde primum salus Reipublicæ Venetorum illuxit. Eadem calamitate Germani principes cõflictari cœperunt, cum quid aduersus eos fœdere Suessionensi [b] Pontifex Rom. pace cum rege Francorum & Imperatore facta moliretur, scire neglexissent. Nam primo capite Pontifex vtrũque principem ad arma pro Romana Religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illi nõ antea credibile visum est, quam exercitus Hispanorũ, Belgarũ, & Italorum in Germaniam irrumperent. Nec tamen difficile videbatur pestem illã auertere, cum nec Imperator nisi vrgente Põtifice bellum illaturus esset, & ab eo rex Francorum non modo abstineret, verũetiam illis occulte faueret, ac præter Pontificem Romanum hostem haberent neminem. Interdum tamen tanta sunt odia, tantæ inimicitiæ, vt etiam prouisæ nullo consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus

b Anno 1548.

maior

Fœdus contra Francos.

maior prospiciebat Pontificem Romanum, Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses; Ducem Mantuanū, Sfortiadas coniuratos[a] in se vnū armari, vt agri Mediolanēsis possessionem Maximiliano Duci restituerent: non tam ipsius Ducis gratia quam quod illos regis Franco ā potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent Rex societatem illam nec prohibere poterat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant; à fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem plerique principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tanta est hominum perfidia, vt cum maxime fallere proposuerunt, omnib. exsecrationibus sese deuouere nō dubitent: vt Lysandrum[b] dicere solitum ferūt, *pueros quidem astragalis, ceteros iureiurando falli oportere*: sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas.

a *Anno 1513.*

b *Plutarch. in Lysandro.*

Certe quidē periuriū atheismo detestabilius est: quia non tāta est eorum, q deos omnes auersantur, impietas, quanta eorum qui & esse deos, & reb. humanis prospicere confitentur, iuris tamen iurandi simulatione numē irridere non dubitant; ista vero impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniā is q scies periurium admittit, hostem quidē metuere; Deum vero despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalem esse, aut eum quē Deum esse putant, suæ fraudis testē numquam appellare, sed seipsos tantum: vt Richardus Anglus Pictonum Comes in beneficio Rupellanis ciuibus cōcesso ad extremum hac formula vsus est, TESTE MEIPSO. Cum igitur fides iustitiæ totius vncum sit firmamentum, qua non modo Reipublicæ, sed omnia humana societas continetur: cum omnibus, tum vero principib. inuiolabilem esse oportet: qui cum violatam à subditis fidem acerrime vlcisci debeant, quis desertæ à principib. fidei vltor futurus est? Excipio turpia pacta; quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietate

Turpia pacta.

iureiurando cõfirmari possunt [a]. At ne princeps quidẽ si iurauerit ea se nõ facturũ quę natura iusta sunt, si à promisso desciscat, nulla iurisiurãdi religione obligatur: cũ priuati plura q̃ ciuili iure liceat præstare ne iurati quidẽ teneantur [b]. Quæ autem iniusta sunt natura, nec permittere quemquam, nec ab aliis promissa exigere fas est.

[a] cap. 1. de iureiurando.

[b] l. vlt. de non numerat. pec. C. l. adigere §. vlt. de iure patronat. l. iurisgentium § generaliter de pact. l. vlt. qui satisdare cogantur. Canonistæ alter sentiunt ex cap. ex rescripto. de iureiurando. gl. in l. si pecuniã. de cond. causa. Bald. ibid. vetitum est. ar. esto. Curtius Tar. siorum fidem exigere eorum pactorum quæ ciuili iure permissa sunt Rebuff. in gl. vlt. num. 9. de mercat.

Ambiguitatẽ etiam verborum circumcidere, & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorum aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendique occasio quæratur: vt cum Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum, Biturigũ, ac Burboniorum Ducibus cumque Alenzoniorum & Arminiacorum Comitibus iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Henricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret; quia fœdere exceptus non esset. Illi vero Henricum in eam societatem nõ pertraxissent, si regem Francorum diserte exciperent. sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cum nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multo minus aduersus patriam arma capiendi; nõ quia perfidiæ scelere careant principes, qui fidem pactorum, quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi à victoribus paciscimetu cogantur: contra quam plerisque Romani iuris interpretibus [c] videtur: qui nec iura fecialia nec veræ iustitię disciplinam, nec vllam antiquitatis Romanorũ, quorum leges interpretantur memoriam tenent. Sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter principes contrahi possit, si victores victis legem dederunt: vt iam legati de fœderibus disceptantes non dubitent, hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quod vi ac metu facta; quasi ex edicto Prætorio actionem instituerent.

[c] Alex. consil. 48. lit. k. & consil. 17. lit. s. Frãcus de Ascol. consil. 14. Decius consil. 219. Bald. cõsil. 364. & 26. lib. 3. & consil. 40. lib. 1. Domin. Gemman. consil. 124. Cardin. Zabarella consil. 137. Bartol. ad l. cum notissimum. de pœnis. ff.

Mirum tamen est hanc nouã prudentiã Romanos, à quibus ad oẽs populos iuris fecialis totiusq; iustitię fontes purissimi manarunt, antea semp latuisse. Quis est n.

qui neſciat pacis conditiones fere ſemper inuitis dari, & a victoribus vi ac metu accipi, vt quod dici ſolet, *Minima de malis*? Nemo tamen aut princeps aut legislator exſtitit vmquam, qui quod victori promiſiſſet, exſequi recuſaret quaſi vi coactus id feciſſet. *qui enim viro forti*, inquit, Tullius[a] *vis poteſt adhiberi*? illic agit de Marco Attilio Regulo, qui ex inſidiis captus duce Xanthi, po Lacedæmonio, imperatore Amilcare Romam venit, iuratus ſe Carthaginem rediturum niſi captiuos nobiles pro ſe reddi perſuaſiſſet; Senatui mandata expoſuit, ſententiam ne diceret, recuſauit: quamdiu iureiurando hoſtium teneretur, non eſſe ſe Senatorẽ. ſciebat ſe ad cruciatum & ad exquiſita ſupplicia reuerti: vim tamen aut metum non excuſauit, ſed ad hoſtes rediit. nec aliter Manenius Conſul faciendum ſibi putauit, cum Senatui pacis conditiones perſuadere non potuiſſet. Quos enim iuris fecialis magiſtros grauiores; quos Romanarũ legum meliores interpretes quam Conſules Romanos quæramus? Illi tamen officii retinendi cauſa ad cruciatus voluntarios proficiſci, quam turpiter fidem deſerere maluerunt. Quid Conſul Poſtumius? quid ſexcenti obſides cum ageretur de pace Caudina? exſtant actiones Conſulares, quib. quid ille in Senatũ, quid corã populo diſſerueri, intelligi facile poteſt. ſi vim, ſi metũ excuſaſſet, à populo lapidaretur. Nulla tamẽ vis maior videri potuit, quam cum inter anguſtias Appennini montis fraudib. hoſtium ſic interceptus Romanus exercitus, ſic concluſus erat, vt nec progredi, nec regredi, nec cum hoſte dimicare poſſet. Illud tantum, pacem iniuſſu populi Romani ſancire non potuiſſe: ac propterea Conſul petiit à populo qui pacis conditiones repudiarat, vt vna cum Veturio collega nudi ac vincti hoſtib. dederentur: cum ſcirent ad cruciatum aut ad ſempiternam ſeruitutem quouis cruciatu fœdiorẽ proficiſci.

[a] lib. 3. Offic.

Pace Madrica[b] rex Franciſcus maior Carolo Imperatori iuratus promiſit ſe, cum primum regni fines attigiſſet, pacis conditionem ratam habiturum, aut in captiuitatem

[b] anno 1526. 14. Pius.

tatem redituram. Franciſcum & Hericum filios obſides dedit. Non prius Hiſpaniæ fines euaſerat, quam omnes vno pene conſenſu principes ac populi ſuas opes & copias ad illū ſponte detulerūt, ſi aduerſus Imperatorem bellū renouaret. Rex in Curiā Pariſiorum venit, Senatū habuit, & vniuscuiuſq; ſententiam exquiſiuit. pacis cōditiones ratas haberet necne. Selua Præſes Curiæ Pariſiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ [a] Cardinalis auctoritate vſus eſt, qui, quod in eo genere vi ac metu factum ſit, ratum haberi non putat oportere; idq; exemplo Ioannis Cypri regis, qui à Genuenſib. captus, obſidē filium dederat, nec tamen fidem ſeruarat. Miror ego nō „ erubuiſſe principem tanti ſenatus, quo nullos toto ter- „ rarum orbe illuſtrior eſt, non modo iuris fecialis imperitum hominem teſtem laudare, ſed etiam eius tam ineptis argumentis ſeſe munire. Hæc potiſſima pacis infirmādæ occaſio fuiſſe videtur. additum etiam illud, non potuiſſe regem prouincias huius imperii, Burgundiam inquam. & maximam Belgiæ partem, ſine ſenatus ac populi conſenſione hoſtibus promittere. id quidem verum eſt. cætera extra rem. Numquam enim veteres Romani, qui neruoſius quam noſtri de toto iure feciali diſſerebant, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæſierunt: & quidem nihil ineptius eſt quam captiuorum arbitrio relinqui, vt poſtliminio reuerſi ratum habeant quod cum hoſtib. geſtum ſit. obſides vero q dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur, ac ne iurare quidem cogebatur; qui obſes in eā cauſam datur, vt pro captiuo fide iubeat, aut capite luat, ſi is qui promiſit, à pactis conuentis receſſerit. Illud eſt quod Poſthumius Conſul in concione populi Romani; *Cum me,* [b] inquit [b], *ſeu turpi, ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxit qua tamen, quando iniuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquām corpora noſtra debentur hoſtibus: dedamur per fociales nudi vinctique.* & paulo poſt; *Quid enim obſidibus aut reſponſoribus in fœdere opus eſt, ſi precatione res tranſigitur? nomina Conſulum, Legato-*

[a] Conſil. 271

[b] Liu. lib. 9.

rum, Tribunorum militum qui ſpoponderunt, exſtant: ſi exſtadere res acta eſſet, praterquam duorum fecialium non exſtarent. *Sponſionem* appellat, non *fœdus*: quia fœdus inter ſummos principes aut populos ſolemni precatione perpetuam vim habiturum: Sponſio à ducibus & Imperatoribus, qui obſidib. cauere ſolent, niſi populis principibusve conuentio accepta ſit: Pactio, tẽporaria eſt conuẽtio ſine obſidibus: Pax vtroq; modo conficitur ab iis quib. publice data poteſtas eſt. Ex quibus perſpicuum fit eos qui obſides dederunt, nec iure iurando, nec pacis actionibus magis obligari, quã qui ab hoſtib. captiui, tametſi fidem dederunt, vinculis tamen aut carcerib. retinẽtur: qui ſi euaſerint, nulla periurii fraude obligantur[a]: vt Fráciſcus rex Granuellæ Caroli V. Imperatoris legato aperte reſpondit: quoniam, vt Romanorum quidem Conſul dicere[b] ſolebat; *vult quisque ſibi credi, & habita fides ipſa obligat fidem*. Itaque Senatuſconſulto decretum eſt, vt Romani ciues, quos Pyrrhus data fide Romam ire permiſerat, ad hoſtes indicta capitali pœna redirent.

a *L. nihil interest. de captiuis l. 1. §. non ſicut de dolo.*
b *Liuius. l. 22.*

Hic occurret aliquis, Franciſcum regem iurato promiſiſſe, niſi pacis conditiones ſibi probarentur; in Hiſpaniam ſe rediturum: idque factum olim fuiſſe Ioanne rege Francorum; qui tametſi obſides fidemque dediſſet, cum ea quæ promiſerat ac ſperarat efficere non potuiſſet, in Angliam rediit. neuter tamen datis obſidibus rẽdeundi obligatione tenebatur. Quamquam Franciſcus, vt pacis actionem probaret, cogere tamen non poterat Senatum populumque Francorum, ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cum ejus potiſſimum intereſſet ne prouinciæ ab hoc imperio diſtraherentur. Quamobrem Imperatori qui à pacis conditionibus diſcedere noluerat, iure bellum indictum eſt. Qua quidem re commotus Franciſcum regem perfide ſe geſſiſſe dixit. Quod cum allatum eſſet, rex omnibus coactis principibus in ſenatum venit: cumque de iniuria ſibi ab Imperatore illata graniter queſtus eſſet Granuellum Hiſpanorum legatum adeſſe iuſſit, vt Carolo

Auſtriaco

Austriaco qui sibi absenti perfidiæ probrum obiecisset, pista contumelia denuntiaret eum toties improbe mentitum, quoties hoc dixisset; vtq; duelli locum ac tempus assignaret. Eadem oratione aduersus Carolum vsus esse dicitur rex Anglorum, cum etiam à Carolo perfidiæ insimularetur. Fortiter illi quidem, & perfidiæ crimen à se depulerũt, cum eo scelere vix vllum in principe grauius esse possit: quia nulla res vehementius Respublicas continet quã fides; qua sublata, cum vna de pulcerrimis virtutib. iustitia cum humana societate tollatur necesse est.

Nec vero tantæ impudentiæ princeps vllus exstitit vnquam, qui honesti promissi fidem violare fas esse diceret: sed alius fraudem hostium, alius errorẽ, alius praua consilium, alius rerum conuersionem, quæ prouideri nulla prudentia potuerunt, excusat, aut quia promissa seruari sine Reipubl. interitu non possint. denique omnia iure facta defenduntur, vt vel oportuerit, vel ne esse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cum incidunt, violandæ fidei occasionem præbere solent: quæ tamen iusta esse non potest, nisi & promiseris natura iniquum fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissius ista differunt, periurii latebras omnes studiose conquirere: qui autem neruosius, fidem omnibus vtilitatibus quantacunque fuerint anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua minimeq; dubia videantur.

Qui vero Pontificem Romanum, nõ seipsum modo sed etiã alios iurisiurandi religione soluere posse [a] tradũt tos ego summa impietate obligari iudico; quamquam ab ipsis Pontificii iuris interpretib. [b] satis refelluntur. Ac ne Iulius quidẽ II. Pontifex max. quem *Ecclesiæ Romanæ fidem* historici [c] appellant, tantę impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cum Ludouico regi nefariũ bellum pro tot beneficiis quæ antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam inuit occasionẽ, cũ Pontificatum Arelatensem actori

[a] *Petrus Anchoranus, memorabilem de electione.*
[b] *Io. Imol. & Anton. Butrio in c. 1. de constitut.*
[c] *Guicciardin.*

cuidam Romano contra decus huius imperii, contraq; morem maiorum tribuere non dubitasset, atq; ita se gereret, vt ne regis quidē legatum admoneret: quod cum allatum esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorū fructus in Gallia Romani percipiebant, ærario adiudicauit. Hāc igitur Iulius inferēdi belli occasionē nactus est improbe q̄sitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus auctor, iactare cōsueuisse scribit, se fœdera ac societates cū Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, ad eos fallendos ac decipiendos contrahere: vt omnes ex Italiæ finib. exterminaret. Nec desunt q̄ perfidos quidē exsecrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vede Philippo Alexandri patre fetunt. Itē Lacedæmonii Phœbidam perfidiæ damnauerunt, q̄ contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmeā arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt[a].

[a] *Plutarch. in Pelopida.*

Qui vero suæ dignitatis curam habent, ne turpiter à fide desciuisse videantur, iuris cōsultorum responsa cōquirunt: vt Marchio Pesquerensis, qui accurate ac latenter tacitis nominib. ac locis exquisiuit, num vasallus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quam regi teneatur. consilii vero capiēdi summa fuit, vt si bellum aduersus Carolum V. à Mediolanensi Duce, annuente Pōtifice, susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum Duce perduellionis damnato præmii iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem Ducis Cancellarium in carcerem egit: quem pro tanto crimine leniter tractauit, ne seipsum morituros proderet. Marchio tamen paulo post, cum omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. Eadem enim perfidia Imperatorem, Ducem, Pontificem, aliosq; omnes fraudare proposuerat; quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius cogitari potest. Licet quidē *vna fidelia duos parietes dealbare*, dum salua religionis fide id fiat: vt de Themistocle fertur, qui regem Persarum clam admonuit, nisi ex Europa breui excederet. Gre-

cos

ditum Helleſponti præcidere decreuiſſe: precatus
et etiam à rege ne rem euulgaret. Quo quidem conſilio
Themiſtocles ſibi ſecuritatem peperit, ſi penes regem
victoria futura fuiſſet, ſin conſilio rex acquieſceret,
vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratia fu-
turet.

Qui tamen veteratoria calliditate ſibi cauent, vt in v-
trumque partem fallere poſſint, exitium ſibi procurare
ſæpe conſueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduerſus Æ-
tolos ab Achæis ſuſceptum ſe in conſilio Achæorum pa-
rare dicebant; Ætolis vero clam ſignificauerunt ſe illis
hoſtes minime futuros, idem bello Macedonico Perſe-
iſſe amicos fore promiſerunt, modo ne Romanorũ in ſe
odia excitarent: Id *agebatur*, inquit Liuius, *vt ſi rex abſti-
uiſſet Epiro, integra ſibi eſſent omnia apud Romanos, & conci-
liata apud regem gratia, quod accepturi fuiſſent venientem.* quæ
conſilia patefacta exitium illis ac miſeram ſeruitutem fu
gato Perſeo pepererunt. Hæc autem iuriſconſultorum
conſentiens [a] diſciplina eſt, *vt nulla frangentibus fidem fides*
debeatur.

[a] *Iſ autem qui pro ſocio, ſocio & vxori, ſolute mutuum.*

Sed porro noſtri pgrediuntur, q etiã decreto concilii
Cõſtantienſis nullã ſtatuũt eſſe fidem, q̃ infideli data ſit.
Patres ita decreuerũt, cum Sigiſmundus Imperator La-
dislao Bohemiæ regi fidem dediſſet, Ioannẽ Huſſium &
Hieronymũ Pragenſem ſaluos & incolumes à concilio
domum reuerſuros: q tamen de concilii ſentẽtia impie-
tatis dãnati & exuſti fuerunt. Imperator nec fidem regi
datam nec publicã ſecuritatem violari fas eſſe ducebat:
ſed hunc illi ſcrupulum accerſiti iuriſconſulti; Nicolaus
inquam Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus
eiemerunt, cum dicerent *infideli fidem vtiliter dari non po-*
teſſe nec datam ſeruari oportere: in quam ſententiam Pon-
tifices ac minutos theologos facile pertraxerũt, vt quos
capitis arce[illegible]nare non dubitarant, crudeliſſi-
mo ignis ſupp[illegible]o nec[illegible]nt: tamerſi nec imperatori nec
Patribus in eos vllum ius eſſet: nec ſi fuiſſet, Bohemiæ
ex cui data fides erat, ab eccleſiæ Romanæ ritu deſci-

An infideli ſeruanda fides eſt.

uerat: sed omnia pessum iere. cuius erroris argumentum
[a] In l. conuentionum. de pactis. ff. à Bartolo [a] iuris vtriusq; cõsulto (quamquam nimis inepte ac pueriliter) repetere non dubitarunt. Is enim hostibus priuatis, qui ius imperandi nullum habent, fidem seruari necesse non putat. Quo est detestabilior talium hominum immanitas dicam an insciti a, qui talib. argumentis iustitiæ fundamentum, id est, fidem, subuertere conantur, in ea fundit us delẽda occupati & sunt & fuerunt. Et quoniam Bartoli dictum illud vanius est ac leuius quam vt longa oratione debeat refelli, ad summam huius disputationis referamus [b].

[b] Vide lib. 3. Offic. l. 1. de pactis.

Hoc decreto armari Patres Cardinalem tituli sancti Iuliani legatum in Pannoniam miserunt, vt Huniadi fortissimo duci significarent fœdus cum rege Turcarũ contractum violandum esse, ac bellum renouandum quæ res illi cum absurda & Reipublicæ Christianæ exitiosa, pax vero æquissimis legib. accepta videretur, tamdiu restitit quoad concilii decreto à sententia discedere coactus est. Ruptis fœderib. renouatũ est ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Christianos vndiquaq; cæderent ac profligarent, imperiumque illud, quod iisdem pene finibus quib. Solis cursus terminatur, fractis opibus Christianorum longe lateq; amplificarent. Ac tametsi Sigismund' Imperator innumerabiles Christianorum copias ad Nicopolim coegisset; nihilominus ingenti clade acceptæ prostratus est: vt perspicuum omnib. esset, decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo displicuisse: cum etiam legatus ille quem modo dixi, à latronibus cæsus sit. Nam si fidem infideli frangere fas est, dare certe nefas est: sin fidem dare ius est, data m seruare oportet. Hæc enim ipsa sibi sunt consequentia.

» Quærendũ ergo prius erat, cum infideli principe pa-
» ciſci ius sit, necne? Carolus quidem Imperator cum rege
[c] Anno 1544. Persarum amicitiã inire per legatos non dubitauit [c] eoque ꝓfectus est Robertus Anglus, quem Syriæ Præfectatis equis pene comprehendit: vt nullo iure tum apud

Pon-

Pontificem maximũ, tũ etiã apud imperiales Germanorum conuentus Imperator quereretur regem Francorũ cum Turcarum principe amicitiam ac societatem contraxisse. Quis est enim qui nesciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuensium, Rhagusiorum, amicitiam Turcarum iam pridem sibi conciliauisse.

Idem Carolus Imperator Martino Luthero, quem Pont. Maximus diris exsecrationib. quasi Ecclesiæ Romanæ hostem deuouerat, fidem dedit, vt ad Vormatiæ conuentus venire non dubitaret[a]: quo cum venisset, Eckius theologus in eum eodẽ iure iisdemq; pœnis quib. in Hussium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Constantiensis decreti, fidem hostib. fidei non esse seruandam cõtenderet. Sed nemo fuit qui Eckium nõ aperte exsecraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaq; Imperator, ne securitas publica violaretur, equitũ turmas aliquot Luthero dari iussit, quousq; saluus & incolumis domum reuertisset. Quamquam nescio quomodo Patrib. Constantiensis concilii venit in mentem, hæreticis omnem fidem abrogare: cũ Pontifex ipse maximus quoties sacris initiatur, accipiat ab ipsis Iudæis fidem, eosq; religionis suæ institutis summa cum libertate frui patiatur. Quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis testib. sæpissime in iudiciis vtuntur. Exstat iurisiurãdi[b] formula imperialibus legis actionibus comprehensa, qua Iudæi religiose affirmare debent in iudiciis se perinde aduersus Christianos homines fidem seruaturos, ac sui maiores aduersus Gisanos. Quinetiã Iosues Israelitarum imperator fœdere cum Gabaonitis dæmonum cultoribus contracto, tametsi fraude circumuentus esset, nec vlla iurisiurandi religione obligari potuisse cæteri duces contenderent, nihilominus tamen sanctissimus imperator fidem seruari oportere decreuit, *Ne*, inquit[c], *Dei prapotentis, quem fœderis testem appellauimus, iram in nos, & furorem ciere videamur.*

Quod autem diximus nullo periurio teneri, qui fœ-

[a] *Anno 1521.*

[b] *Lib. 1. cap. 2.*

[c] *Iosue 9.*

diſtragis fidē non ſeruarit, omnib. ita perſpicuū eſſe opinor, vt nihil exēplis opus ſit: ſed interpretatione tēperanda res eſt. Nā cui rupta fides erit vel vno capite fœderis, iuriſiurandi religione ſolutus eſt, ita vt nullo fœderis capite teneatur: nō tamē ſi noua fœdera iiſdē qb. ante aut diuerſis legibus feriantur, periuria præterita repetere licebit: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus ſit, nec periuria vllos exitus reperiant. Vt non ita pridem noſtra ætate Sinanus claſſis Turcarum Præfectus, obſeſſa Tripoli in Africæ littore, & pacis conditionibus interpoſito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues ſalua libertate oppidum dedere ſpopondiſſent, deditione facta ciues omnes vinculis cōſtrictos in ſeruitutem redegit, exceptis ducentis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati reſtituit. At ciues cum de violata fide graniter quererentur, (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo iureiurando nullum ad obligandum efficacius eſſe putant) ipſe repoſuit periurium equitū Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati ſe numquam aduerſus Turcas arma laturos, ſalua libertate diſceſſerant. Sed illud refelli poterat à Tripolitanis, niſi ius in armis poſitum fuiſſet, ſe nec Rhodiorum equitum obligatione teneri; nec ſi antea iuraſſent Tripolitani, periurii vltionem nouo iure ſublatam repeti potuiſſe.

a l. ſi quis. §. penult. de ædmendi le. 4. & ibi Bar. ff.

Quod ſi fraude fraus, ac periuria periuriis ante noua fœdus rependantur b, nihil eſt quamobrem quis cōqueri iuſte poſſit. Vt cum Epirotæ aduerſus Romanos perfide ſe geſſiſſent bello Macedonico, ac Perſeo regi clam fauerent, Romani parta victoria ſimulauerunt ſe præſidia ex Epiro ſublaturos, & vna edicti ſignificatione inſerūt decē viros ciuitatū principes quicqd auri & argēti eſſet in ærario cuiuſq; ciuitatis, pferre: quo facto imperator Romanus vrbes ſeptuaginta militib. diripiēdas pmiſit. in qua pfidia puniēda Romani paulo crudelius q par erat, ſe geſſiſſe videntur, cū ad eos tantū q periurium admiſiſſent, pœna peruenire debuiſſet: ea vero ſimulatio contra decus eſt antiquæ Romanorum dignitatis.

b l. ſi. commentar. pro ſocio l. vero ſolutio matrim.

Tu-

Turpius tamen ii qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculum esse putant, ac securitatem publicam ad pestem & exitium dare solent: vt Carolus Dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militum securitatem proposuit, vt eum Ludouico regi Francorum turpiter proderet[a]. Fœdius etiã Antonius Spinola Genuensis Præfectos Corsicæ insulæ qui ad periurium crudelitatem adiunxit, cum principes omnes insulæ consilii capiendi specie coactos & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed haec vetus de exsulibus Cynæthorum, qui reuocati & ceteris ciuibus nouo fœdere conciliati, cum præteritas iniurias sempiterna obliuione sepelire iurati sanctissime promitterent, hoc tantum, inquit Polybius[b], moliebãtur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerentur ac ciues cum ciuitate hostibus proderẽt: sed eam proditionem proditoribus ipsis exitio fuisse exitus declarauit.

[a] Philip. Comm. lib. 1.

[b] lib. 4.

Sepe tamen fit vt fides ac societas deseratur metu potentiorũ, q victoriã adepti cæteros perterruerunt: huius rei permultorũ exẽplorum & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæq; gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socii prope omnes deseruerunt. Perseo rege Macedonię capto, Rhodii palã edixerũt, ne quid à quoquã ciuium in gratiã Persei regis, qui cum societate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fieret ve, subiecta capitali pœna. Quid socii nostri capto ad Papiã Francisco rege? Itali omnes à societate tunc defecerunt. Metus quidem ab auxilio ferẽdo ignauos homines, à periurio tamen nõ excusat. Sed q̃ excusatio eorum esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt, nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aiebat, vltionem reponeret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII. ac Ludouicum XII. quibus regibus Maximilianus inimicissimum tenuit, integritate, fide, pietate, iustitia pares prin-

principes omnibus seculis pauciſſimos, ſuperiorem h
buiſſe neminem.

At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus *patria*
rens eſt appellatus, tametſi grauiſſimas in Italia belli o
fenſiones accepiſſet, nihilominus pactis induciis Fer
nandum in littore Genuenſi prætereuntem ſumma fi
ac libertate inuiſere, & in triremen ipſius deſcendere n
dubitauit: quem animi candorem ac fiduciam admira
Ferdinandus, ad portum appulit, ac Sauonam ingreſſ
à rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnifice
tiæ officiis cumulatus diſceſſit. Vtriuſque fiducia perſ
dis quidem hominibus improbatur, qui quod turpit
facturi fuiſſent, aperte declarant: bonis omnibus laud
bilem videri neceſſe eſt, qui quæ ipſi exſecrantur, ne d
aliis quidem ſuſpicari fas eſſe ducunt.

Si tamen principes acie inſtructa pacti fuerint induci
as, vt ſimul ad alloquēdum veniāt, exarmatos eſſe opo
tet; ne is qui clam pugione ſicave armatus ſit, hoſtem e
dē fraude qua Iphicrates Athenienſis Iaſonem tyranni
aut Mithridates Armeniorum principem ſororis filium
trucidet aut ſi alius alio copiis & exercitu multo inſtru
ctior ſit, potentior infimo cauere debet obſidib. aut ar
data. Sic Perſeus cum Quintum Marcium Philippum
legatum Romanorum cōuenire cuperet, & flumen vtri
uſq; imperii finitimum transmittere vellet, Marcius ob
ſides ſibi dari petiit, ſi comites plures tribus ſecum de
duceret: Perſeus amiciſſimos obſides dedit, Marcius au
los; quia nec exercitum nec copias vllas haberet.

Cauendū etiā in liberandis captiuitate principib. qui
obſidib. cauent, vt vires in vtramq; partē pares ſint, ob
ſideſq; in finibus imperii eodem momēto recipiantur,
quo captiuus princeps liberatur: vti factum eſt cū Fran
ciſcus I. rex Francorū ex Hiſpaniæ captiuitate poſtlimi
nio rediret alioqui metuendum eſſet, ne princeps vna
cum obſidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho pro
curator Syriæ Ionatham ex inſidiis cepiſſet, centum ta
lenta ſibi pactus eſt vt captiuum liberaret, obſideſq; Io
natha

rachæ filios acciperet acceptis obsidibus ac pretio libertatis, patrem cum liberis trucidauit, ac pupillum suum Syriæ regem crudelissime necari iussit. Ab hoc pestiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla societas, at ne commercia quidem habenda, nisi valde necessaria: quia cum maxime fallunt ac perfidiam cognitam ad iurisiurandum adferunt, hoc agunt, vt viri boni, vt amici esse videantur: qualem ætate superiori Alphonsum regem Neapolis fuisse accepimus, qui Iacobum Comitē Mediolani ducis legatum interemit: qualemque etiam Antoninus Caracalla fuisse dicitur, qui nemini gratulari possit nisi iis quos ad cædem designarat. Vt tacam cætera quæ infinita sunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias sibi deposcit: rex annuit, vt sanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Persidem magno comitatu ad sponsam profectus, magnifice à rege excipitur: tabulæ cōficiūtur; dicta dos est: interim Imperatoris Comites qui vestibus arma texerant, inopinantes regios amicos ac principes inter mediis epulas adoriuntur et trucidant; cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdissimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hostes sic accipiendos esse. At tanti sceleris immanitatem Deus immortalis non diu impunitam reliquit: sed paulo post à domestico ac familiari occidi passus est, cum aluum exoneraret.

Huic pesti quam similimum fuisse ferunt Borgiam Alexandri VI. Pontificis Romani filium, qui à patre quo ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. Nec vtrum perfidia superaret, vix dici potest: alterum enim ferunt numquam dicere solitum quæ facturus esset: alterum numquam efficere quæ dixisset: ac vtrumuis vnum pro summa religione persuasum habuisse, illum omnibus dari oportere, seruandam nemini. Cū enim hostium duces ad pacis actionem deinde blandimentum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad se perduxisset, crudelissime necari iussit. cui flagitio pater arridens,

tidens, *O factum bene!* inquit. Sed non minori temeritate homini periosissimo quam imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostib. dare fidē, nec fine Pontificis maximi, penes quē erat imperii maiestas, consensu pacisci vtiliter poterant, neuter tamen ius fecialē, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas hecare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quamquam difficilime superans, eadē fraude qua hostes consueuerat, circumuentus est. Cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidē dedisset, & quidē sine fraude; neque enim tam iuris fecialis quā rei militaris peritus erat imperator: Borgia fidē Consalui secutus, Neapolim venit quod Ferdinādus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurāndum ac fidem vrget; sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat; multo minus subditū captiuum vetante rege dimittere, nec debuit imprudēter Borgia fines hostium subire.

Eodē errore peccatū est ab Alberto Francorum Comite, quē à Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Moguntinus Pontifex in fraudem pellexit, cum illū ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori cōciliaretur, si in arcē pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis, simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret: hic igitur ad Imperatorē, præfectus ab eo iure cōprehensus est: & cū fidē imploraret, Pontifex illius veteratoris, cuius Polybius meminit [a] exemplū imitatus, se in arcem reuertisse nec officiū deseruisse contendebat. Senatus Romanorū militem illū quē dixi, ad Annibalem vinctum mittū decreuit, Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidē perduelli dare; quia tamen aliter atq; Consaluus hominem iuris fecialis imperit. in dato iureiurādo in fraudem impulisset, perfidiæ turpissimo crimine non vacabat: non magis quam Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumem reditu-

[a] *li. 9. de militari ac disciplina Rom. Cicero li. 3. Offic.*

rum

rum pellexit: arcē n. duce desertam facile cepit, deinde illum incolumem ex pacto redeuntem in arce necauit.

Ac C. Merius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis, qui Memmium Consulem creatū in campo Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolii quam vna cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret, Tribunusplebis & Consulis & amici fidem secutus, vt primum è Capitolio descendit, occisus est à Caio Rabirio, quem T. Labienus Tribunusplebis trigesimo post anno perduellionis accusauit: damnatus à Quæstoribus parricidii, ad populum prouocauit: Cicero Consul eum rei causam suscepisset, & coram populo omnib. dicendi viribus exarsisset, ad extremum, *Si fides*, inquit, *Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur, non eam C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idemq; violauit, si in fide non stetit. Qua fide, Labiene, qui potuit sine Senatusconsulto dari? adeone hospes Tibi, adeone ignarus es disciplinæ consuetudinisque nostræ vt hæc nescias?* Neq; enim priuatorum pactis publico iuri derogari potest, nec si quis cum aduersario iniuriarum oblius transegerit, fidem violauit si eumdē occidere edicto iubeatur; quia ius publicum obstat. Non tamen probare possum id quod Bartolus, exsulem cum quo antea transegeris, occidere licere: *in l. opprimendorum. de inoff. test. ff.* impune quidem licet Italorum moribus, salua dignitate non licet: ne si licet, honestum tamen est: *non omne quod licet*, inquit Paulus, *honestum est.*

Consimilis fere causa fuit Vincentii Pogii qui cū Lucensium [a] imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide à magistratibus accepta vrbe excessit; iis conditionibus, ne imperatoris cædes sibi sociisve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe eripuissent coniurati, publico iudicio damnati fuerant. Melius Venetorum [b] Decemuiri, qui magistratus fidem exsulib. dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur; cum ad iuuamentum maiestatis pertineret [c]. nec multo post Senatusconsulto cautum est [d], *ne manus iniicere liceret in eos exsules qui-*

[a] *Anno 1508.*

[b] *Anno 1506. in statut. Venetor.*

[c] *l. 1. ad l. Iul. maiest. ff.*

[d] *Anno 1512. in stat. Ven.*

quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent. non q princeps populusve subditis, multo minus etiam latronibus fidem dare teneatur[a]: si tamen dederint, sine decore violare non possunt. Cuius rei à Romanis, qui optime iura fecialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exempla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis, qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impune grassabantur, suarū copiarum multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset quod piraticam exercuissent. Quo nihil sælius fieri potuit, cum piratæ sine magno Reipublicæ periculo nec vinci, nec vrbes in littoribus, quas fere quingentas cum aliquot insulis occupauerant, recuperari possent. Magistratibus enim Romanis, quominus in prouincias migrarent, ac mercatoribus mare mediterraneum penitus concluſum videbatur. Ac nisi Senatus quæ gesta cum piratis a Pompeio fuerant, probasset, Respublica periculosum eius belli exitum habitura fuisset. Non quod velim cum piratis ac latronib. vllam fidem aut amicitiā vllūve cōmercium esse, aut periurio teneri, qui prædonib. pactum pro capite pretium non attulerit, ne si iuratus quidem id nō fecerit: quia non sunt illi ex hostiū numero; nec iuris aut legū, quarū euersionem moliuntur, beneficio frui oportet: attamen Respublica datā latronib. fidē frangere salua dignitate vix potest, etiamsi periurio nō teneatur si iureiurando discesserit. Cum enim [b] Tacfarinas latronū in Africa se ducē ferens, legatos ad Tiberiū Imperatorē misisset, vt sibi suisq; agros assignaret, bellū alioqui sempiternū Romanis illaturus: Imperator ista legatione cōtumeliam sibi nominiq; Romano irrogari putauit, cum diceret in Senatu maiores quondā Spartaci latronis, qui triplici prælio Romanos exercitus fregerat, legatos pacē petētes admittere noluisse; sed fugatas eius copias Marcum Crassum persecutū fuisse, eosq; qui cladem effugerant, crucibus affixisse. Quo perspicuum fit, principem popu-

a *Lucius. de verb. signif.* Fides latroni data seruanda est.

b *Tacit. libro.*

populumve cum latronibus paciſci, contra decus eſſe: à
ſe tamen quæ latroni data ſit, etiamſi ſalua religione
poſſit, non tamen ſalua dignitate diſcedi.

Quid Auguſtus aduerſus latronum in Hiſpania ducē?
maximam pecuniarum vim publice promiſerat ei qui
Coracotam latronum principem cepiſſet. Coracotas ad
Auguſtum adire, & pactum pro ſuo capite pretium pe- Auguſti fides
tere non dubitauit: Auguſtus non modo latroni veniā,
ſed etiam præmium dari iuſſit [a], tametſi fidem ei non de- [a] Dio lib. 56.
biſſet: quoniā ſalua dignitate hominem nec ſupplicio
afici, nec præmium ei denegari potuiſſe iudicabat. tantū
ſibi publicæ ſecuritatis ac fidei momentum.

Refert tamen plurimū, fides hoſti data ſit an prædo-
ni, peregrino, an amico; ſubditis, an ſocijs: nā ſi ſubdito
induelli data fides eſt à principe, cui vitā & famam quā
quem debuiſſet, eripere voluerit: deinde rupta fide prin-
ceps vltionem repoſcat, non tanta infertur iniuria quam
à latronibus datā rupiſſet, vt fertur Dagobertum regem
Regioni latronum q̄ ex Bulgariæ finibus in Galliam vſq;
penetrarat, fidem dediſſe & agros aſſignaſſe: quibus cum
ne ſumo periculo dimicari nō potuiſſet: deinde inopi-
nantes dato ſigno trucidari iuſſiſſe. vtilitatē dignitati p̄-
ferri. Aliter Romani, qui aut fidem non dediſſent, aut
datam non fefelliſſent. At etiam cum T. Manlius, is q̄ pri-
mus *Torquati* nomen habuit, adhuc adoleſcens Pompo-
nium tribunum plebis gladio diſtricto iurare coegiſſet,
ſi patrem quem accuſabat, miſſum facturū, eoq; terrore
coactus tribunus iuraſſet rem ad populum detulit; do-
cuit ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe eſſe. *Tantum*, inquit
Cicero, *iusiurandum temporibus illis valebat.*

Sed quæri poteſt ſi princeps cum ſubditis pacem aut
indutias pactus ſit, ſeq; iuriiurādi religione obligauerit
peregrinis principibus, ſubditos minime violaturum, an
ea fide peregrini principes vltionem iure repoſcant?
Idem enim ſæpe factum legimus etiam ab ipſis Romanis, q̄
pace cum Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt,
ſubditos qui ad Romanos transfugerant, violarēt. Vnaves,

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

a lib. 39.

inquit Liuius a, *Philippum maxime angebat, quod cum legati à Romanis victo imponerentur, sæuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademtum erat.* Ego principibus, qui alienorum ciuium securitate pacti sunt, rupta fide iniuriã inferri statuo, ac vltionem repeti posse b, & pœnæ fœderibus additæ stipulatione committi vt iis qui offensioné acceperunt, debeatur: vt cum Barones regni Neapolitani, pontifex Romanus, rex Castellæ, respublicæ Venetorum ac Florentinorum, ab vltione quam Ferdinãdus rex Neapolis in eos meditabatur; tueri se vellent, rege ipsum iurisiurandi religioneobligauerunt, quominus illis noceret: data securitate, domum reuersos omnes supplicio rex affecit; tametsi pater regis ipsius filium eodem iureiurando obligatum teneret. Nam Romani à Philippo eadem securitate transfugis Macedonibus non cauissent, si principi impune fidem data frangere licuisse.

b arg. l. si id quod. & ibi. Bart. & in l. eum duo. num. 2. de duob. reis. ff.

Nihil tamen contra pacta fieri iudicandum est, si quis priuatus acceptarum anteæ iniuriarum vltionẽ repetat nisi pactis hoc diserte exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatem domũ adeundi paciscantur, quæ eam vim habet, vt de reditu quoq; pactum videatur: cum *generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam singularis ad singula:* quæ si tabulis securitatis expressa non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire indico. Quæ tamen neglecta sunt à Leone X. Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleonì fidem ac securitatis bulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacitè pactus erat, nihilominus cõprehensum in carcerem egit, nec tantum perduellionis, sed multoti criminum cumulatis iudiciis dãnatum supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalẽ Senensium principem illectũ cõprehendit, & quominus fraudem putaret, legatum regis Hispanorum clam interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem à Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus, fidem publicam vigebat, legatus ipse regis Hispanorum querelis omnia miscebat: cui repositum est ab iurisconsultis, quibus Pontifex

c Alexand. cons. 146. lib. 2 DD. in l. 1 ad Vtel. ma. sestatis. arg. num. 1 de aetate. ad Trebel. d l. 1. §. 1. quod iussit. l. si duo de administr. tut. & quia circa. de priuil. ea subdita de maioritate. Alexand. cons. 231 l. 6. e ea. fides. de rescriptis Clemens. non patiat de procur. vlt. eos dubia de verb. signific. ff. Leonis X. P. M. perfidia.

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

ifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quantumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis diserte contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna fecisset. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certe quidem Hispanorum legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari nō poterat, vt superius docuimus. Quarum rerum ignoratio non modo caliginem, sed pestem ac perniciem principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII. Pontifex Romanus calliditate non dissimili Florētinos ætate nostra fefellit: quoniam libertatem & imperii maiestatem illibatam fore legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexandro fratris spurio seruire coegit; cum diceret *maiestatis crimina, nō expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri:* quo nihil ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vmquā imperium, nullum ius in Florentinos habuisset.

Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros ac iudices fœderum ac pactionum complecti, si qua inter socios controuersia oboriatur; sic tamen vt in vtramq; partem arbitri pares sint, ac si dissideant, tertium aliquem optent, qui vtrosque dirimere possit. Vt eo fœdere quod reges nostri cum Heluetiis percusserunt anno MCCCCLXXXI. quinto capite cauetur, *vt æquatis sociorum iudicibus controuersiæ expediantur.* Item Austriaco fœdere cum Heluetiis contracto, Pontifices Bohemiæ & Constantiæ controuersiarum omnium arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod dictum est ab Heluetiis cum Francisco I. rege Francorum anno MDXVI. quia decimoseptimo capite, *facultas est omnibus socio eorumve subditis duos rerum finitimarum arbitros adhibere:* ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori à Valesiis aut Heluetiis quintū accersere liceret, cui nō esset sententiarū mutandarum ius, sed earum alteruträ sequi necesse haberet. at cauerī debuerat vt arbitri quatuor discrepantes

inter se quintum cooptarent, cum Heluetii in causis fer omnibus peritorum personas sustinerent, & eos qui vellent, sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat v regis & Gallorum causa semper deterior videretur.

Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quam maxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quod quantũcunq; legati principes ac populos rem ratam habituros spondeant ac recipiant, nihil tamen recte, nihil tuto geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius legato p misit, ipse quidem teneatur; is vero cuius nomine ac fide legatus spopondit, nulla obligatione cõstrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atq; interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur, vt Samnitibus ac Numantinis contigit. Ac ne lõgius exempla petantur, Ludouicus XII. rex Francorum pacem
a Anno 1503. cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege a pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spoponderat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat; quibus etiam se ratũ habiturum quę gener pactus esset, p miserat: dum interim socer belli Neapolitani eritum exspectabat, vt si aduersa contigissent, ratam pacẽ ac Ludouicum obligatum haberet; sin prospera consequerentur, pacta repudiaret; & quidem contigit Hispanos præliis duobus superiores esse. quod cum in Hispaniam allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset euentu sinistro, reiecta est; cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam p mittere potuisse negarent.

Aut certe si princeps quẽ rata negotia habere oportet, p cul absit, necesse est eum qui præsens quicquam p mittit, tẽpus breuissimũ concludere, quo pacta cõuenta debeant à principe absente rata haberi: quoniã cum de statu Reipublicæ agitur, reticentia inutilis est: nec, nisi expressa ratihabitio sequatur, pactũ vllũ efficax esse potest.

set. Quamobrem Britiniacum fœdus ruptum est, cum omnes regni procurator absente patre ratum non habuisset id q̃ exceptum erat de Aquitania, ne deinceps imperii Gallici maiestate teneretur. Nec aliam ob causã Carthaginenses discesserunt à primo fœdere; quo socii omnes vtriusque imperii vno verbo cõprehensi fuere: deinde additum, vt pacta cum Luctatio Consule icta ea lege valerent, si pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta sancire noluit, sed procuratorias tabulas in Africam misit cum legatis qui populi sententiam explicarent, quam Asdrubal imperator probauit: his autẽ mandatis Senatus populusque Saguntinus disserte inter populi Romani socios exceptus erat, sed populus Carthaginensis imperatoris sui acta non sanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Saguntinis iure bellum indixisse: nihilominus tamẽ cætera pacta iisdem tabulis comprehensa seruare non dubitarat; in quo videbatur exceptionem de Saguntinis sociis[a], si non verbo, reipsa tamen ratam habuisse. [a] Liuius lib. 21. de regni.

Tutius est igitur singularia mandata pferre cogẽdos, quib. cum agi de statu Reipublicæ possit, priusquã quid definiatur: quoniam tantæ sunt hominum fraudes, tot inuentib. latebræ tantiq; recessus, vt fidei violandæ occasio ex reb. quibusq; leuissimis quæratur: quamquam perfidia deesse potest nemini perfidiæ latebras quærenti: pleni sunt libri Polyæni: vt Chalcedoniorum aduersus Byzantinos, Cleomenis aduersus Arginus, Thracum aduersus Thessalos; q̃ cum aliquot dierum inducias pacti essent, noctu populabãtur agros. Fœdius etiam illud Pericles, qui hostib. vitam incolumem futuram promisit, si ferrum abiecissent; illos tamẽ exarmatos qui vel fibulas ferreas in vestib. haberent, trucidari iussit. Cũ etiã Phaedri ærario pontificis Romani aureos mille numos pendere ex pacto pmisissent si fidem fallerent, aut à re nostro deficerent; ne pœna cõmissa videretur, Eduardo III. regi Anglorum persuaserunt, vt se regem Francorum diceret: quo facto arma pro se, quasi pro rege Francorum,

corum, si iure laturos sunt polliciti. Inde renouãdi belli occasio nata est. Alii syllabas aucupantur; vt Ludouicus XI. rex Francorũ; qui, quod Ludouicum Luxemburgum magistrũ militum ad supplicium quęreret; amicorum in modũ iactabat se capitis tanti viti egere plurimum: q̃ ratio loquendi apud nos & capitalem pœnã & consiliũ significat. Carolus V. Imperator subtiliore solertia literæ vnius discrimine[a] negare se dixit quæ affirmare putabatur: cum se principes Germanos carceribꝫ. ereptũ scripsisset. At Georgius Cornarus patricius Venetus, qui fœderis cum rege Francisco percussi verba nõ poterat, sententiam malitiosa iuris interpretatione corrupit: quia cum ex fœdere auxilia vtriusq; imperii cõseruandi causã vicissim promissa fuissent, ac Franciscus de prouincia Mediolanẽsi depulsus esset, negauit ille auxiliũ deberi quasi fœdus ictum esset de retinenda ac tuenda possessione tantum, non etiam de recuperanda si admitteretur.

[a] Sleidan. in prou.

Cũ cętera omnia desunt, qui plus opib. idẽ pfidia potior esse cõsueuit; vt cũ Atabalippa rex Peruanus in potestatẽ Hispanorum venisset, pretium regio capiti dictũ est infinitæ pecuniæ; quã ille cum abundãtius q̃ peteretur effudisset, Hispani accepta pecunia regẽ impietatis accusarunt, q̃ sacra biblia humi deiecisset, nec religionẽ Christianam pbaret. cuius impietatis culpam expiari nõ aliter posse affirmabant, quam si Christianorum religionẽ professus, sacratissimo lauacro perpurgaretur. rex ægre adduci poterat vt religionem mutaret, ac Solem immortalẽ mortalib. diis anteferendũ diceret: sed perterritus tot imminentiũ periculorũ metu, Christianas leges ac religiones se probare dixit, veterẽq; impietatẽ eiurauit. Quid multa? cum Hispani regem confitentem, pœnitentę, præceptis omnib. ac pacis legib. obsequentẽ haberent; mori tamen coegerunt; vt nõ immerito M. Varrouis dictum vsurpari potuerit: *Qui pote, plus vrget: si pisces sæpe minutos Magnus comest, vt aues enecat accipiter.*

Non aliter impius ille Mediolanensis quem appellare nefas est cum aduersarium inopinantem adortus esset,

ſe,humi deiecit, & ſica faucibus impoſita mortem minatus eſt,niſi ob illatas iniurias ſatis ſibi fieret:ille inopinato caſu perterrefactus,veniam precari;pœnam deprecari;dictum factum nolle, ſicarius vrget ſe mortem illaturum niſi Deum immortalem eiuraret. ille deos deaſq; omnes deteſtabilem in modum exſecratur.nóeo contẽtus aduerſarius exſecrationes illas ſæpius, quo minus ſimularentur,iterari ex animo iuſſit;deinde iugulum gladio hauſit; poſtremo de hoſte triumphans, *Et illa eſt*, inquit,*generoſa vltio,quæ & corpori vitam eripiat,& animo cruciatus ſempiternos ſit allatura.*

Et quidé extremę dementiæ fuit in flagitioſiſſimi ac terrimi parricidę promiſſis proculcato numine ſalutis ſpem vllã collocare. Nam q numinis metum ſemel abiecit,eo minus ei credendum quo grauiore iureiurãdo ſeſe obſtrinxerit. Carolus Burgundionum Dux eo fœdere quod poſtremum cum Ludouico XI. rege percuſſit,cum perfidiæ infamia laboraret,vt ſuperius docuim⁹; Ludouicum tamen,cui nihil credendum putabat noua iuriſiurandi [a] religione obligauit; primum per verba regis, perq; fidem ſui corporis;deinde per creatorem ſuum:legem quoq; diuinã & eam qua in lauacro imbutus erat, religionem obteſtatus eſt: tum euangelia;denique ipſos miſſæ canones; poſtremo Chriſti crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps conſecuta ſint, ſatis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus magiſter militum, nullo iureiurãdo regem obligari poſſe putabat,niſi per eam Chriſti crucem quæ apud Andes exſtat;qua quidẽ Rex nihil ſacratius aut magis metuendum [b] iudicabat: cætera quidem rex annuit;hoc poſtremum recuſauit,quod quem vlciſci auidiſſime concupierat, non aliter quam iureiurando irretiri poſſe ſciebat; crucis tamen illius metu terrebatur.

a *Noua iuriiurandi formula. Philippus Comminæus.*

b *Philippus Comminæus.*

Ita veteres quoq;, non quid iurari decuit,ſed qua ſuperſtitionis vllius aut numinis met⁹ eſſet, illuc ſuſpectæ fidei homines adigi ſine ſcelere poſſe putabant [c]: alterum fore,vt vel iurati fidem colerẽt, vel iniurati fallere

c *Liquid quis de iureiurando quod quis præſtiterit, ne ſuperſtitioſa ſit iuratio.*

possent neminem. Cum n. fœdus iureiurando ac precatione sanciendum esset inter Carolum Ioannis filiũ huius regni procuratorem, & Philippum regem Nauarræ, Pontifex Lexobiensis sacris vestibus amictus inter vtrasque acies fecit, ac solenni precatione vtrumq; principem deuouit: sed cum hostia diuisa partẽ regi Nauarræ deliberandam porrexisset, ille cibum antea sumtum excusauit: Carolus quoque porrectam hostiæ partem repudiauit, ex quo vtrique religio ac futuri periurii suspicio iniecta est. Veterum alii quidem cæsis victimis, alii iunctis manibus, alii iactu lapidum, aut ferro candente frigida immerso, dira carnium exsecratione fœdera sanciebant. maiores nostros collatis signis sanctissime fœdera iunxisse scribit Cęsar. Qui arctissima conspirationis fide cõiurabant, pocula vino ac sanguine quẽ inflicto sibi vulnere expressérant, temperata simul [a] siccabant. Clearchus Lacedęmonius: ac Tissephernes Persa, victimarum sanguine gladios tingebant. reges Parthorum & Armeniæ iunctos pollices & eodem nexu colligatos leniter vulnerabant, cruoremq; expressum exsugebant [b]. Nec ita pridẽ Calangiorũ rex cum Lusitanis fœdere percusso sinistræ manus cruorẽ liguriens vultum perfudit. [c] quæ omnia penitus inania sunt si cũ perfido principe res est. Quod si dignitas illi & existimatio curæ est, sermo prolege, fides pro oraculo futura est. vetat autẽ diuina lex [d] alterius q̃ Dei æterni nomen ac numen iureiurando obtestari: is. n. solus est qui ad sui numinis contemtores & perfidos vlcisci potest, non ii qui nullã rerũ humanarum curationẽ gerunt. Cum. n. triginta Carthaginensiũ legati in senatu Romanorũ rogarentur, ecquẽ deinceps ex omnib. diis vltorẽ esse vellent si fidẽ fallerent; eos optarunt, qui superiorẽ perfidiam tam atrociter vindicarant. quamquã non minor est eius impietas qui, quem Deum putat, irridet, quam si Dei sempiterni maiestatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credendũ est. Et certe Athenienses Xenocratẽ ad aras accedentem vt iusiurandũ præstaret, iurare vetue-

[a] *Herodot. li. 3. & 4. Liuius lib. 2.*

[b] *Tacit. lib. 4.*

[c] *Historia Indica.*

[d] *Deut. 19. Hieron. 12. & 31.*

retinerunt. Nam cum bella ciuilia quæ inter Burgundiones & Aurelios interceſſerunt, vna pacis actione debuiſſent, ſex fœderibus terminari non potuerunt[a]. [a] Monſtrelet.

Et quoniã ex omnibus fœderib. nullum eſt qđ difficilius ſeruari poſſit quam quod ictum eſt cum ſubditis: neceſſe eſt principum ſociorum ac fœderatorum ſponſione quaſi prędib. confirmari; aut ciues imperii finibus excedere, ac modis omnib. efficere, vt paci, quæ nihil habitura ſit inſidiarum, conſulatur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quam cum ſubditis à quib. contumeliam acceperint, paciſci, & ad pacta ſeruanda compelli Ludouicus XI. cum ſubditis, à quibus deſertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus eſt, ſed eos omnes, paucis admodum exceptis, clam aut aperte necandos curauit: Ducem inquam Nemoroſum Magiſtrum militum; Ducem Burgundionum, Comitem Ariminiacum: Meierus, qui res Belgarum ſcripſit, fratrem quoque Carolum eo numero complexus, veneno ſublatum affirmat. Ac ſuperiori ætate rex Feſſarum à fratre iuniore obſeſſus, & iniquiſſimis conditionibus paciſci coactus, iureiurando ſeſe obligauit: ſed eodem momento fratrem quem ad complexum admiſerat, ſuffocari, ac de ſublimi ſolario coram exercitu deiici mandauit: nec mora; nam exercitus amiſſo duce, quaſi corpus decuſſo capite, animo fractus, regis imperia ſequi non dubitauit. Conſimili ſtupore atque amentia Dux Hyorchus cum Henrico VI. Anglorum rege, quem opibus ac potentia ſuperarat, fœdus iniit: quo quidem ſibi totius regni procurationem ſe viuo; liberis vero poſteriſq; ſuis regnum mortuo rege pactus eſt. rex omnia aſſentiri non dubitauit: paulo poſt tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumelioſe imponi, poſtremo ſecuri percuti mandauit. Externa libentius quam domeſtica recordor: quæ vtinam ſempiterna obliuione ſepulta iacerent.

Quod autẽ diximus in eiuſmodi pacis actionib. principes ac ſubditorũ fœderatos ac ſocios principes quaſi pa-

des & arbitros comprehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. Neque vero fas est patrocinii specie ciues alienos à principũ suorum obsequio & obedientia distrahere. & quide noster Bellaius omniũ bellorũ ac discordiarum q̃ inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitẽ fuisse affirmat, q̃ Franciscus Roberti Marchæ patrocinii suscepisset. quam prudenter non disputo. Illud tantum, principem bene à doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quę cuius causa præponderet, accuratissime contueri oportere: tum legatos mittere, ac modis omnib. dissidia, quoad eius fieri poterit, cũ bona principis gratia componere. Sin tanta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ nõ sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno animo atq; excelso suscipere, eosq; suis opib. ac fortunis contra vim contraq; tyrannidem tueri; imitantem Herculem illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissime debellauit. atq; in eo genere Romani populo omnes longe superarunt. Ludouicus noster XII. patrocinia Ferrariæ Ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iulii II. Pontificis Romani suscepit: testatus primum se nihil contra dignitatem contraq; cõmoda ecclesiæ Romanæ moliri velle. Hericus II. Ludouici nepos, pro iisdem Mirandulæ principibus aduersus Iulium III. Pont. M. proq; Germanorum libertate, fama ac fortunis, aduersus Imperatorem Carolum eodem tẽpore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur non modo imperii alieni tranquillitatem conturbant; verumetiam suæ ciuitatis statum in apertũ discrimen cõniiciunt, ac suis ciuibus rebellandi maximam præbent occasionem.

Quamobrem in omnibus fere societatibus ac fœderibus excipi solet, ne aliorum ciuium alii patrocinia suscipiant; siue iusta sit siue iniusta causa. Iniuste Proloma-

us is

tis qui Achæum in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defeciſſet, ſeque regem ferens principi prouinciam ademiſſet: vnde bella grauiſſima inter vtrumq; regem nec aliam ob cauſam Sigiſmundus Auguſtus Poloniæ rex magno cum ſuo Reique publicæ detrimento diuturnum bellum ſuſtinere coactus eſt, inferente Moſchouitarum rege pro ſuſcepta Rigiorum clientela, quã tamen ad extremum deſeruit.

Et quoniam pleriq; rebellandi argumentum inde arripiunt, q̃ iure feudatario vaſallis dominos eiurare liceat, ſi qua illis iniuria inferatur; eripiendus eſt hic error. Alia ſunt enim ſubditorum, alia vaſallorum iura, vt ſuperius docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur; quæ vt quodammodo perſonæ cohæreat, ab ea tamen vaſallus, vt cumq; libuerit, dum id ſine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere ſeſe poteſt. ille nexu & obedientia quam principi debet, ſoluiniſi à principe non poteſt. Itaque Aquitani cum duris ab Anglorum regib. tractarentur, ad Carolum V. regem prouocauerũt, ſub cuius fiducia reges Anglorum Aquitaniam tenebant: rex ſubditis ſuam fidẽ implorantibus opẽ denegare nõ potuit itaq; iudicio publice conſtituto cum rex Anglorum vadimonia deſeruiſſet, armiſq; non iure agere vellet; Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus eſt, vt iure [a] licuit: tametſi qui humanius & æquius iudicant, iuriſdictione vaſallum, non prædio ſpoliare ſatis eſſe putant [b]. Nec ita ptidẽ Genuenſes Marchionem Finalem, conquerentib. ſubditis, de principatu deiecerunt, qui cum apud Imperatorem de iniuria ſibi illata quæſtus eſſet, Genuenſes non alienos, ſed ſuos ciues à Marchionis tyrannide ſeſe eripuiſſe dixerunt. Marchio tamen iudicio vicit. Conſimili fraude Allobrogum oppida quædam quæ ex fœdere cum Bernatibus icto Duci Allobrogũ non ita pridem reſtituta ſunt, quoniam acerbius à vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aſpexerũt; ſed ab iis repudiati ſunt [c]. Ac tametſi exſules aut ſociis principib. recipi poſſunt ſalua clauſula fœderum, qui-

[a] *leges Federicl. §. quicunque de pace Conſtant.* [b] *Bald. Alexand. Caſtren. in auth. ſtatuimus de epiſcop. Cod.*

[c] *Anno 1560.*

quibus cauetur ne alii aliorum ciuium patrocinia susc
piant; quia exsules ciuitatem amiserunt: si quid tame
exsules contra principem à quo sunt in exsilium depul
si, moliantur, à socio principe prohiberi oportet.

Quamobrem Germani principes legatos ad Henri
cum I. regem miserunt, ne Alberti iunioris Brandebur-
gici, qui, quod lacerasset omni scelere patriam, eiusque
euersionem moliretur, imperialis curiæ iustissimis de-
cretis exsilio damnatus esset, patrocinium susciperet.
Henricus rex admisit humaniter legatos, & cum hoc re-
sponso dimisit; *se suosque maiores Germanis amicos & esse & fuisse antea semper, nec ab imperii Germanici amicitia & coniunctione vmquam potuisse diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certe similitudine ac velut societate quadam coniunctos esse arbitraretur, nouum videri non debere si principem Germanum fortunis ac rebus afflictum ad se confugientem hospitio dignaretur: certiores tamen esse vellet, se aduersus Imperii Germanici maiestatem nemini vnquam opem laturum*[a]. Si enim princeps compertum habeat alienum subditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad se confugisse, non tam illatas sociis principibus iniurias vlcisci debet, quam humaniter illum tueri: vt ex ipsa[b] *seruos à crudeli dominorum imperio vindicari ac distrahi iubet.*

[a] *Anno 1154. Augusto.*

[b] *l. 2. de iis qui sunt sui.*

Præclarius est tamen ac magnificentius subditos crudelissimæ tyrannidis metu sublato, in libertatem asserere, quam sub imperium suum subiicere, ne potius vtilitatis spe quam iustitiæ splendore alienum patrocinium princeps suscepisse videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Asiam, Græciam, ac plerasq; ciuitates tyrannis ereptas in libertatem vindicarent. Ita quoq; Agapetus pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac posteros bonaq; prædia à nexu mancipioq; regum vindicauit, Clotario ipso rege assentiente, propterea quod Valterum ante aras die sacratissimo veniam à rege precante impotenti iracundia interemisset. Henricus vero rex Suecorum[c] *eo subditum supplici rogatione*

[c] *Anno 1167.*

quid

quid petentē ſica fœdiſſima trucidauiſſet, populos diutumam tyrannidem pertæſus, inde occaſionem arripuit tyrannum de imperio diſturbandi. Sed id nouum viſum eſt quod Ioānes XXII. P. M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuiſſet, fœderibus quæ inter Philippum IIII. regem & Belgas contracta ſunt, hanc conditionem adiecerat, ſi rex fidem iuratus falleret, vt ſubditi aduerſus eum arma caperent: quæ conditio petentibus ſubditis ſublata eſt.

Hæc tamen conditio ferenda, ſi princeps ab icto cum ſuis fœdere diſceſſerit, ſubditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriuſque populi legatis. Quod priſcis regibus vſitatum fuiſſe videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluū Ludouici Pii Imperatoris liberos ictum eſt, verba fœderis vſque adeo obſcura ſunt, vt difficilius à noſtris intelligātur, quam antiqua verba eius fœderis, quod primo cum Pœnis ictum eſt, à Romanis iuniorib⁹ perciperentur[a]. quæ fœdera Claudius re ac ne nomine Facetus, antiquitatum noſtrarum peritiſſimus, Præſes Curiæ monetalis, deſcribenda mihi dedit, ad hunc modum: P R O Dō amur & pro Chriſtian poblo, & noſtro commun ſaluament, diſt dis auant inquant dis ſanir podir meduuat, ſi ſaluerio ciſt meo fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna cauſa ſi com hom par dreit ſon fradre ſaluar diſt ino quid il vn altre ſi faret. Et ab tanit nul plait nunquam prindrai qui meon vol ciſt, meon fradre Karle in damno ſit, &c. Id eſt, vt ego quidem interpretor; *Pro mea ergæ Deum religione, proque populi Chriſtiani Reiquepublica ſalute, deinceps ego, quantum Dei preſidio fiducia, quantumque ſtudio potero, Carolum fratrem cariſſimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac ſedulitate qua quiſque fratrem, non qua ſeipſum vitamque ſuam tuetur: nec niſi laceſſitus eum me violaturum ſpondeo ac promitto.* His verbis conceptis Ludouicum iuratum ſecutus eſt Carolus eodem ſenſu Germanica lingua. I N G O-BERT &c. Poſt vtriuſque principis exercitus his verbis iurauit,

[a] *Polybius.*

iurauit, SI LVDOVIGS *sagrament que son fradre Carlo iurât, conseruat, & Carolus meo sender de suo par no lost aint, si ist retonar non luit pon, ne io veuls cui eo retornar me pois in nulla adiudha contra Ludouig nunli iuer*, id est, *Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus à promissis desciscat, nec illum à proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est*: Romani cæterique populi beneficia bestiarum quæ mactationes, precationes, imprecationes adhibuerunt.

Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contraque viri boni dignitatem, si, quorum patrocinia suscepetis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, num quando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socii tui oppresso succurrere debeas necne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quam quæ homini cum homine esse debet, coniuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum; multo magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, *an etiam peregrinis iniuste oppressis aduersus socios opitulari debeamus*: nam si socii fecerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorũ quemquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur; non tamen si peregrinum. ¶ At iniquum videri possit tenuib. & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostram implorantibus, alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio senatum Romanum ancipitem aliquamdiu tenuit: cũ Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos à Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani viribus impares ad Romanorum opes & copias confugerunt: legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantum iusta, sed etiam Romanis ipsis summopere

a *l. proximum, ad l. Iuliam maiest. Bartol. ibid.*

nopere necessaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitibus incrementum allaturos, eorumq; opibus & agri fertilissimi opportunitate Samnites breui Romanum imperium depressuros: acta res est in senatu Romano maxima omniũ exspectatione, quid in re tam ancipiti decreturus esset Senatus; qui ad extremum Campanis auxilia contra socios petentibus denegauit. hic Liuius [a], *Tanta*, inquit, *vtilitate fides antiquior fuit*. placet Senatusconsultum perscribere; quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum limitibus inscriptum esset. *Legatis Campanorum auxilia contra Samnites petentibus Consul ex auctoritate Senatus ita respondit: Auxilio vos, Campani, dignos censet Senatus; sed ita vobiscum amicitiam instituit par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaque arma, deos prius quam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: Legatos, sicut fas est, precatum ad socios mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Legati prius in mandatis habuerant vt nisi Romani Campanis opem ferre, eosq; in societatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populumque Campanum imperio ac ditioni Romanorum subiicerẽt. Igitur legati accepto responso in senatu hæc verba fecerunt: *Quandoquidem nostra tueri non vultis, vestra certe defendetis; itaque populum Campanum vrbemque Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanaque omnia in vestram P. C. populiq; Romani ditionem dedimus. Tum iam fides agi visa, deditis non prodi.*

[a] Liuius 8. 8

Quib. perspicuum fit peregrinis aduersus socios auxilium denegandum tibi esse; si tamen sub imperium fidemque tuam se subiiciant, opitulari oportere, nec vlla re societatem violari; quia suos quisque subditos aduersus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienses Corcyræis aduersus Corinthios eadem illa quæ Romani responsa dedissent, cum in eadem causa essent, tam diuturnum illud tamque iniustum bellum quo annos prope triginta Græcia deflagrauit, non tam temere sustepissent, nec suam vrbem Lacedæmoniorum armis

expu-

expugnatam ac direptã, mœniaq; ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Atheniẽsib. belli aduersus socios pro Corcyræis quibus cum nullo fœdere sociati erant, suscipiendi causa, quam quod iniuste Corcyræis bellum à Corinthiis illatum iudicarent; quæ causa si iusta videretur, nulla sancta societas, nullum fœdus stabile esset. Igitur in fœderibus concipiendis, aut noua societate cõtrahenda, socii vetustiores tametsi iure excepti iudicantur, excipiendi sunt tamen: ne aliter posterioribus socijs opem ferre liceat aduersus vetustiores, quam si bellum antiquioribus prius fuerit illatum; vt cauetur eo fœdere quod Heluetii nobiscum inierunt anno MDXXI.

Quod si ex tribus sociis inter se fœderatis, vnus alterius opem imploret contra vim à tertio illatam, nũ quido opitulari debeat quæritur? si amicitia tantum contracta sit, auxilia nõ debentur; si ex fœdere auxilium debetur, antiquiori socio succurri oportet; si iisdem temporib. contracta societas est, ei opem ferre necesse est q arctissimo fœdere coniunctus erit, id est, qui hostes eosdẽ & amicos cum socio se habiturum spopondit; sin vtetq; par est, neutri auxilia debentur; sed vtriq; vtrumq; conciliare oportet: aut efficere vt ad communes socios iudicesve arbitrium deferatur; eiq; qui vel arbitros recipere, vel rebus iudicatis acquiescere noluerit, bellum denuntiare, vt cauetur Stanciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum est. Neq; enim arbitria repudianda sunt, quantacũq; sit principum potestas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II. Francorum regem, quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob causam quam quod se regi Francorum & maiestate & potentia parem esse iactaret. At Romani qui populos omnes opibus ac potentia facile superabant, si qua inter socios controuersia incidisset, ad cõmunes socios arbitrium deferebant. *Romanus Legatus*, inquit Liuius, *ad communes socios vocabat*. Nam si militari iure duello nullus est locus, si testibus aut tabulis quæstio explicari possit; quid iniquius quam principes aut

populos

populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quam vicinæ domus incendia, si modo potes, restinguere nolle?

Rursus dubitari possit, *num rupta fides videatur, si socii patrem fratresve fœderibus non comprehensos violaueris?* nam si fuerint subditi, dubitari nō debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cū eadē patris ac filii persona censeatur[a]: ego vero nihil contra fœdus factum esse iudico [b] nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest [c], non tamen iure feciali pro filio extra patris imperium cōstituto nec fœderib. excepto si violatus sit à socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus; quia patria[d] potestas nihil habet cum iure feciali aut cum iure maiestatis commune. est n. cum filius separatum regnum à patre moderetur: multo minus igitur pro fratribus violatis societatē violare licet, tametsi qui fratrem occidit, odio domini fœdum amittat. cap. 1. tit. *an ille qui interfecit fratrem.*

a l. 1. 2. 3. De liberali causa. b argum. l. si vnus. §. ante omnia. de pact. 1. Bart. in l. si ita stipulatur. §. Chrysogo. de verb. oblig. ff. contra. Angel. c l. 1. & seq. De iniuriis. l. lex Cornelia. end. d l. nam quod attinet. ad Trebell. ff.

Cōmodius est igitur ad ea incōmoda declinanda, quæ omnino declinari difficilime possunt, non modo subditos ac socios, sed etiā ppinquos excipere: illud etiā primū, statis ac certis tēporum interuallis quibusdā societatem terminari; ac potissimum in popularib. & optimum imperiis, quæ ipsa quodāmodo sempiterna sunt: nam in monarchia principū occasu societates ac fœdera diffinuntur. fere tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantum quamdiu vixerint, sed etiam vt e mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere consueuerunt; vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior Rex Francorum iuit anno MDXXII. sed ea conditio Heluetios quidē, non item Francisci successorem tenebat; cuius rei optima ratio est, quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, qua societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, in persona iurantis cohæret [e], vt ab ea diuelli non possit. quo igitur modo ad posteros transferretur?

e Bald in l. vnica. de caducis. C. Iason. consil. 154. column. 7. lib. 7.

Sed hic occurret aliquis, fœderum omnium quæ Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consuesse vt essent æterna; propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat esse sempiternas. Quamobrem Hebræi firmissimas societates appellant *fœdera* [a] *salis*, id est, sempiterna quia nihil eorum quæ concreta sunt ex elementis, sale incorruptius est: vt eodem sensu sacræ literæ *statuam salis* appellant, non quæ ex sale concreuerit [b], vt quidem valde insulsi putant, sed quæ sempiterna sit futura. Ego tamen nihil in consociandis principibus ac populis pernicioſius esse statuo, quam vt perpetua sint, cauere: nam cui fœdus iniquum videtur, occasione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatem; sin breuioris temporis interuallo finiatur, etiamsi graue cuiquam ex sociis videbitur, in eo tamen permansurus est. facile est autem tempore finitam societatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis est cum Heluetiis societas, ante annos quinquaginta regum nostrorum interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eademque renouari consueuit.

[a] Numeri 18.

[b] Genes. 19. Statua uxoris Lot.

Demus tamen sempiternas societates æquissimis legibus coiri posse, vt in popularibus & optimatum imperiis: necesse tamen est aliquo temporis interuallo definiri, aut certe sæpius renouari; ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigescant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valesiaco fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinq; pagos & Valesios, postremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cum octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno MCCCCLXXXI. vno capite cautum est quinto quoq; anno vt renouarentur. Prudenter id quidem & Romano more vsitatum. *Cum Laurentibus*, inquit Liuius, *renouari fœdus iussum; renouaturq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.* Idem; *Adire inſu legati Rom. Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, simul speculari nũ solicitati animi sociorum ab rege Perseo fuissent. Item*

quoq;

quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum, & Alphonsus Castulonum reges anno MCCCXXXVI. nihilominus tamen renouata sunt fœdera à Ioanne cũ Petro Alphõsi filio anno MCCCLII. ac rursus inter Carolum V. Ioannis filium & Hericum Castulonem MCCCLXIX. tamen fœdera singula in sempiternam posteritatem contracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde à Carolo Sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsq; ad annum MDLVII. quo bellum inter vtrosq; exarsit. *Fœdera Scotorum cum Francis.*

Quamquam alia quoq: ratio est, quamobrem societas omnis terminari debeat; propterea quod omnibus fœderibus fere cauetur ne pax inducieæve aut fœdera cũ hostibus sociorum communibus aut peregrinis ferianter, nisi socii omnes aut maxima pars omnium assentiãtur. Quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientib. velit? cæteros odio quoque implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si socieras sempiterna sit. Hoc autem à legib. diuinis, à natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, *Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus sociis redeat*, euiluisse ac ppemodum extabuisse videtur. Ac tantum abest, vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum consensu id faciat, vt eos scire ne velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico II. Mauricio Duce Saxoniæ, Alberto Marchione Brãdeburgensi, & Philippo Hessorum Landgrauio, cæterisque fœderatis principibus contractum est anno MDLII. capite XXII. fœderis ita cauetur; *Ne quis fœderatorum cum Carolo V. Imperatore eiusque sociis paciscatur nisi fœderati omnes assentiant: quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidia scelere exsecrabilem omnium spectante nudari, ac verberibus cæsum necari placet:* *Fœdus Chamborticum.*

Nihilominus tamen sexto post mense, fœdere Passaulco Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit sociorum consci nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus Marchio, coram exercitu in Mauricium acerbissima & contumeliosissima oratione inuectus, *detestabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem* appellauit: idem tamen qui in socium tam seuerus erat, in seipsum indulgentissimus exstitit: paulo post enim aduersus regem ipsum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat; ac nefarium bellum cum ipso Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre non dubitauit: vt impetiales ipsi duces ac milites Mauricium quidem *licentiatum*, Albertum vero *doctorem* rebus tam præclare gestis appellarent. Nec ita pridem Veneri pacem cum Selimo rege Turcarum defertis omnibus sociis inierunt; q̃ pax aduentu Legati promulgata est Cõstantinopoli anno M D LXX. tametsi societatis fœdere diserte cautum esset, *ne quis sociorum cum hostibus paciscereturnisi omnium consensu ac voluntate id faceret*. Romani cautius, qui cum sibi negotium cum perfidis hominibus esse intelligerẽt, non pacem perpetuam inire, sed inducias diuturnas paciscí solebant. *Veientibus*, inquit [a] Liuius, *pacem petentibus in annos centum inducia data*. Item, *Inducia Veientibus* [b] *pacẽ petentibus in annos* XL. *data* Item, *Cum* [c] *populo Cerite inducias in centum annos factas*. Item, *Hetruria populi pacem petentes in annos* XXX. *inducias impetrauerunt* [d]. Cur ita? q̃ sacratiores sunt ac minus violabiles inducię quam pax ipsa. Nam si quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriã ab vltimo principio repetat; profecto reperiet eorum q̃ pactas inducias violarunt, miserrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitosissimos exstitisse.

Cur Mauricius licentiatus, Albertus doctor sit appellatus.

a Liuius lib. 1.
b lib. 2.
c lib. 1.
d lib. 9.

Atque in primis violatores induciarum acerrime vlti sunt Romani: Metium Albanorum Dictatorem quadrigis distractum lacreari; Albam vero funditus æquari iusserunt: Veiẽtes ipsi à stirpe cum oppidis omnibus deleti; Carthago quatuordecim dies incendio absumta.

Cam-

Campani miserādum in modum aut cæsi, aut durissima seruitute oppressi; Corinthus ac Numātia excisæ, ciuesque omnes interemti; eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant: ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquum erat, L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor millia [a] plectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius fetiale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quę in perfidos populos diuinę vltionis magnitudinem testantur.

[a] Strabo.

Subditos vero qui ab imperio defecerant, multo acerbius Romani quā socios punire consueuerant. *In Veliternos veteres ciues*, inquit Liuius [b], *grauiter sæuitum, quod toties rebellassent, muri diruti, Senatus abductus.* Idem, *Persus*, inquit, *bello Punico* CCLXXX, *Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti.* obsides vero capite luebant, si qui dederant, à fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt [c]. Tarentinorum item obsides *fugientes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio* [d] *deiecti sunt.* cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucēsi pacta violauissent. Carolus quoque Dux Burgundionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit; tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses à fide defecissent. Hæc autem clausula, *Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur*, veteribus ignota fuit. quia semper iure licuit obsides nō modo fugientes necare, verumetiam si ii qui obsidibus cauerāt, idem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adici placuit, ne obsides ignorationem iuris fecialis exsolarent; aut alienam culpam luere nimis crudele & atrocem videretur.

[b] lib. 9.

[c] Dionysius Halicarnass. lib. 6.

[d] Liuius lib. 35.

Neque tamen negare velim, quin Romani antiquæ pietati ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint:

quod scilicet illis accidit, non tam sua quam Græcorũ ac Pœnorum, quorum perfidiam sæpissime experti fuerant; culpa factum est. argumento sit illud quod scribit Liuius [a] de legatis qui in Græciam missi fuerant: *L. Marcius & Attilius Romam reuersi, nulla alia re magis gloriabantur, quã decepto per inducias & pacis spem rege; quæ magna pars Senatus probabat: sed veteres moris antiqui memores, nouam istam sapientiam improbabant: nec æstu magis quam vera virtute bella gessisse maiores; denuntiare bella & sæpe locum finire quo dimicaturi essent.* Hæc Liuius.

[a] lib. 42.

Illud etiam præclarius, quod *bellum gesturi renuntiabãt*, inquit [b] Tranquillus, *amicitiam*. qui mos postremis etiamnum temporibus obseruari solebat. Etenim Germanicus à Pisone Syriæ Proconsule graui contumelia læsus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum nostrorũ memoria inter principes fieri consueuisse legimus. Nã Hẽricus V. rex Anglorum Ludouicum Aurelianorum Ducẽ, eum qui Lutetiæ cæsus est, per legatum admonuit, iustũ ei duellum indicere antea non posse quam amicitiam renuntiasset, ac fœderis tesseram reddidisset. At etiamnum principes & Equites quibus, dignitas & existimatio curæ est, bellum illaturi, Equestris ordinis ornamenta reddere solent iis, quos cõtra bellum gesturi sunt, à quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipsi, à quibus perfidiæ artes Romani didicerant, suarum artium fructus aliquando, rarissime tamen, degustarunt. Argumento sit illud quod Liuius scribit [c], *Phocenses cum pacti essent nihil hostile se à Romanis passuros, portas aperuerunt: tum clamor est sublatus à militibus, Phocenses numquam fidos socios iuxtaque eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmilius primo restitere; captas, non deditas vrbes diripi.* Romani tamen vt hãc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenses ab imperio liberos esse & agros eis ereptos restitui iusserũt [d]. Certe Polybius homo Græcus, qui domesticam ac militarẽ Romanorum disciplinam omniũ accuratissime perscripsit, ad Roman. astringendos verbum sufficere:

[b] Sueton. in Caligula. Liuius, lib. 30. Tacit. lib. 1.

[c] lib. 37.

[d] Liuius li. 38.

Græci

Graecis vero si vel centum numos aureos mutuo accipe-
rent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse,
nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamē his
temporibus, quib. nec tabulis publicis vllum nec secu-
ram locum relinquimus; vix etam legatis cauetur. No-
stra quidem ætate Fregesius & Rinco legati regis Fran-
corum cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dis-
simulante Carolo V. Imperatore: cum tamen olim Ro-
mani Manlium & Minucium, post etiam Fabium & A-
ronium vinctos hostibus dediderint, quod vel mini- a l. vlt. De le-
am legatos violassent, vt iure feciali cauetur a. Fœdius gat.
etiam qui de cæsis legatis triumpharunt: vt Helena Rus-
sorum regina; cuius nuptias cum rex Prutenorum pete-
ret, ipsa legatos viuentes ac spirantes terra obrui iussit; ac
simulquam ad hostes fama peruenisset, digniores legatos
ad se mitti petiit: quod cum obtinuisset, hostium quin-
quaginta principes ac summæ inter ipsos auctoritatis ad
missos vno cremari & eodem incendio mādauit. Post
etiam pacta matrimonium coniugii specie, hostiū quin-
que millia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit; po-
stremo seipsam aquarum voragine immersit.

Hic ego quot ciuitates ac populos legatorum violan-
dorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdem fonti-
bus quib. ego, hauriri quisq; possit. Sed admonēdi sunt
ipsi ne securitate publica legationis specie abutantur:
neue principū ac populorum maiestatem verborum ar-
rogantia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ in māda-
tis acerbiora videbuntur, oratione lenire; quæ vero ad
amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: in
his tamen impune est excedere mādata; in illis capitale:
quia fit interdum, vt legatorum temeritate ad iracundi-
am, prudentia ad amicitiam principes adducantur. Ex-
empla quidem deesse possunt nemini, sed nullum prin-
cipis crudelitate, aut legatorum imprudentia recentius
ideo quod de Stephano Valachiæ Præfecto memora-
tur, cum enim Præcopi Tartarorum Imperatoris filiū

bello cepisset, pater centum legatos ad filium repetendum misit; qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiam Præfecto minas intentarunt, ac ni filiũ Præcopi mox redderet, futurum vt breui tota regio ferro ac flamma vastaretur: quæ cum indigna per se & grauia videri debuissent, legati nihilominus verborum atrocitatem adiecerunt. Itaque Præfectus legatos omnes crudeliter necari iussit, præter vnum quem membris aliquot truncatis dimisit, vt inauditæ calamitatis superstes nuntius esset. Alii non tam imprudenter, non minus tamen crudeliter iniurias sibi à Legatis illatas vlciscuntur: cum scilicet dimissos subornatis sicariis domum redeuntes occidi iubent: vt Tucca [a] Illyriorum regina quæ ex tribus Romanorum Legatis iuniorem, quod sibi minas intentasset, cum bona quidem gratia dimisit, sed redeuntem occidi mandauit: quæ res sibi suisq; populis exitio fuit. Barbarissimus tamen omnium in eo genere fuisse videtur Moschouitarum Rex [b], qui clauo pileum capiti cuiusdam legati affigi mandauit, quod iniussus caput texisset. Quo facto tametsi vix vllũ nouitate fœdius sit, non tamen decuit legatum principis illius mores crudelissimos omnium sermonibus peruulgatos ignorare.

[a] *Polyb. lib. 2.*

[b] *Sigismundus Leber in histo. ria Moschouia.*

Ac tametsi legatos principum suorum maiestatem tueri decet, id tamen principis ad quem missi sunt illasa maiestate fiat oportet. quod sæpius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati sunt, vsu venire solet, qui eadem cum regibus qua cum suis ciuibus libertate vti licere sibi putant, eoque ineptiarum vitio cumulatissimi sunt: vt mirum videri non debeat si Philippus iunior Macedoniæ Rex Legatum Romanorum liberius quam decebat se alloquentem, contumelioſe increpuerit. Cum enim legatus Romanorum Philippum interrogasset, *Num Abydeni*, inquit, *tibi intulerunt arma?* insto vera audire ferocior oratio visa, quam quæ habenda esset apud regem. hic Philippus, *Ætas*, inquit, *& forma, & Romanorum nomen te ferociorem facit.* Nec multo post Popilius Romanorum Legatus, audacia dicam an temeritate

state maiore vsus est aduersus Anthiochum Magnum Asiæ regem; cui cum populi Romani mandata explicasset, virga locum in quo rex stabat, circumscripsit, ab eoque responsum priusquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hic Liuius [a], *Obstupefactus est rex tam violenti imperio.* Paruit tamen legato, ne populum Romanum, cuius antea potestatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cum in Pontum traiecisset, vt regis Mithridatis opes ac potentiam exploraret, ausus est Mithridati dicere: *populi Romani imperiis obtemperandum* [b], *aut potentiorem esse oportere*: quod magis mirum videri debuit, cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem à populo Romano haberet. licentia enim legatorum contra decus principes offendit: vt non immerito M. Antonius Augusti legatum qui ad se venerat, quod liberius cũ Cleopatra sermones seruisset, verberibus nudũ cædi iusserit.

[a] lib. 37.

[b] Plutarch. in Mario.

Prudentius tamen qui acceptarum à Legatis iniuriarum vltionem à principibus ipsis reposcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes Legatis Ludouici XI. regis respõdit, se ab Regis Cancellario contumelioſe acceptum fuisse; breui tamen futurum vt Regem facti pœniteret: nec mora quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauissimo periculosissimoq; bello vrgeret, ac pene in rerũ omnium desperationem adduceret. Itaque Franciscus maior rex Francorum, ne quid à feciali Caroli V. Imperatoris audire cogeretur quod suo nomini maiestatique labem vllam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit; ac feciali denuntiari, certum sibi mortis exitium impendere si mandata exposuisset: quippe certo sciebat, Imperatori mendacio à se oblato, responsum sine contumelia fecialem ab Imperatore non fore allaturum.

Sunt etiam qui ob leuissimas quasque offensiones à fœderis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant; vt quondam Scoti aduersus Pictos grauissima bella gesserunt ob canes ereptos tametsi sexcentos fere

annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tentare ac pleraque dissimulare quam ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat[a], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo qui cum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequentior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quam ob res ablatas, iniuriamve illatã. Recte M. Aurelius Imperator[b], *Putasne non aliter vim inferri quam si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicem debuit, per te ipse arripis*. Sed veteratorie quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere nõ dubitant. Vt illud etiam quod Bartolus probat[c], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finibus deprehensum occidere liceat si Francus ante terminum induciarum ex Anglia excesserit, idemq; aduersa tempestate in Angliam post tempus induciarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego vero sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretium captiuo dici posse; occidere vero ius non esse: cum nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit, *Casus autem ac fortunam capite luere, iniquũ debet ac iniuriosum videri*[d].

a *in l. verum. de furtis, nu. 5. & in l licitari. de publica. § quæ illicite.*

b *l exstat. quod metus. ff.*

c *In l. Cæsar. n. 13. de publicanis. ff. ex l. 1. § occiforum. ad Sylla. & l. qua actione §. 1 ad l. Aquil. ff.*

d *l. aut facta. de pœnis.*

Finis libri quinti.

IOANNIS BODINI, DE REPVBLICA, LIBER SEXTVS.

De Censura. CAP. I.

RERVMPVBLICARVM origines, progressus, incremẽta, status, conuersiones, iura maiestatis, magistratuum descriptionem, ordinesq; quibusq; artib. ciuitates coalescunt, iraq; fecialia aperuisse videmur; restant communia, (hoc enim

enim ciuitatis finiendę terminos initio pegimus) agri inquam communes, loca publica, ærarium, vectigalia, numorũ potestas, iura, leges, iurisq; dictiones, & ea præcipue quib. ciuium communitas innititur ac sustentatur: quæ vt commodius intelligi possint, à Censura nobis est auspicandum. *Est autem censere æstimare, & census æstimatio bonorum, quod* [a] *tanti quisq; rem suam æstimaret quanti Censores censuissent.* nam professio bonorum à priuatis subsignabatur, & ad ærarium deferebatur. Ad hoc enim Censura inuenta, ad hoc Censores, non ad morum castigationem, initio creati fuere. Nam vt nulla sit morum conformatio, Censura tamen omnium, quæ in Republica excogitari possunt, munerum maximum est, omnibusq; ciuitatibus maxime necessarium. Vtilitas autẽ tanta est, vt nulla maior, siue ad ciuium descriptionem, ætatem, numerum, ordinem, conditionem: siue ad fortunarum omnium ac facultatum æstimationem: siue, quod præcipuum est, ad morum conformationem [b],

a *Festus in Verbo Censeri.*

b *Arist. lib. 5. cap. 1.*

Ac mihi quidem extremam antiquitatis memoriam velut à capite repetenti, permirum sæpe visum est, quãobrem munus illud tam vtile, tamq; necessariũ, vt omnes pene populi singulis annis, aut tertio quoq;, aut ad summum quinto anno censum agerent [c], tanta posteritatis negligentia fuerit omissum, Demosthenes [d] enim omnẽ agri Attici censum talentorum millibus sexaginta ex tabulis publicis constare sua ætate scripsit. Quo quid non modo ad publicas opes sed etiam ad omnes ciuium singulorum facultates intelligendas præclarius cogitari potuit vmquam? Platoni vero præcipua cura fuit census omnium cuiusque & in albo pariete nascentium ciuium nomina publice inscribi, morientium vero deleri: ego vero vtinam ita fieri velim, vt etiam mortuorum nomina deleri possint. Certe quidem Romani veteres de omnium Græcorum institutis nullum Censura prius expressum, cum scilicet cæteris peregrinorum legibus facile carere, Censura non possent: Seruius enim rex, qui sub ipsius fere nascentis Reipublicæ primordia censum

c *Arist. lib. 5. cap. 8.*

d *In orat. περὶ τῶν συμμοριῶν.*

Græcis Censura vsitata fuit.

censum inſtituiſſet, omnium hiſtoricorum[a] qui de Romanis ſcripſerunt, laudib. cumulatur. Ac tametſi regib. vrbe exactis omnia quoque regum inſtituta, iura, leges populus Roman. abrogauiſſet, cenſurã tamen, quaſi certiſſimum publicarum fortunarum, ac ciuitatis firmamentum, mordicus retinuit: quam regia poteſtate Conſules primum exercuere: deinde Conſulib. bello gerendo diſtractis, Cenſores, quos creari placuit, ne munus tã neceſſarium vllo momento ciuitati deeſſet. Ac primi quidem L. Papirius, ac L. Sempronius Cenſores in annos 5. creati fuere; cum tamen aliorum magiſtratuum eſſet annua poteſtas. Ac tametſi X. poſt anno L. Æmil. Mamercus imperium illud breuiore temporis intertallo finire vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate diſplicerent, antiquata lex eſt tamen ab ipſis Cenſorib[b]; & ignominia quadam notatus Mamercus cenſor, quod eam poteſtatem vlla ſui parte circumcidere ac minuere conaretur.

a Dionyſ. li. 4. Liuius lib. 2. Cenſorinus.

Nec tantũ Græcis ac Romanis, ſed etiã omnib. Italiæ populis vſitatiſſimam fuiſſe Cenſuram ex eo planum eſt q̃ Liuius ſcribit, *Neronem & Liuiũ Salinatorem Cenſores 12. coloniarũ cenſum recepiſſe à Cenſorib. coloniarũ; vt quantũ numero militũ, quãtũ pecuniæ valerent, in publicis tabulis exſtaret monimenta.* q̃ netiã C. Cæſar Dictator, vt cenſũ accurati faceret, ad ſingulas vniuſcuiuſq; domos adiit; & quoniã p̃cipua potiſſimaq; pars eius muneris ad cõfirmãdos ciuium mores pertinet, ſe *Magiſtrum morum*, non *Cenſorem* appellauit. Mutato poſt Actiacã victoriam ciuitatis ſtatu, nihil prius habuit Auguſtus, ad quem Senatus morũ Præfecturam detulerat[b], quam vt diligentiſſime cẽſum ageret. ter enim non modo ciuium, ſed etiam omnium qui Rom. imperii finib. continebantur, populorum cẽſum egit; tanta ſedulitate ac ſolicitudine, quanta princeps antea nemo[c]. Tiberii vero & Caligulæ crudeliſſimorum tyrannorum principatu cenſus fieri deſiit. Sub Claudio Imperatore luſtrum 74. factum eſt: deinde ſub Nerone intermiſſum: rurſus à Veſpaſiano repetitum: is enim

b Dio. li. 54. anno ab V. C. 735.

c Tranquil. in Auguſt.

enim 75. censum egit. Domitianus vero cēsorem se perpetuum appellauit [a]; nullum tamen lustrum fecit. sic annos 160. census intermissus est: quibus temporibus imperium Romanum inclinare cœpit. Tamdem Imperator Decius Valerianum [b] in Senatu Censorem cum infinita potestate creauit. Deinceps omissa penitus Censura, imperii Romani opes ac potentia dilabi cœperunt. Græci tamen Imperatores *Magistrum census* crearunt [c], qui publicas tabulas haberet, quibus, quo die & Consule acta, testamenta, contractus, tum etiam descriptiones [d], ætates, ordines ciuium fierent, continebatur: Censuræ dignitate prope antiquata.

a *Tranquill. in Domitiano.*

b *Trebellius.*

c *l. reperta. de episcop. & clericis. l. placet. eodem C. l. consulta. de testamentis. Cod. Lin hac de donat. Cod. Nouell. 44. & 73.*

d *l. 1. si minor si maiorem. C. l. neque natales. de probat. Cod.*

Singulas autem prouincias & prouinciarum oppida suos habuisse Censores, qui Senatores cuiusq; ciuitatis crearent, etiamnum Traiani principatu, constat ex ipsi[us] Plinii [e] ad Traianum literis. Quamquam Childebertus Rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis censum bonorum omnium ac personarum fieri iussit: & in pleriſq; Italiæ ciuitatib. etiamnum Censores ad id creantur; ac potissimum apud Lucenses & Genuenses. nec ita pridē, id est, anno 1566. Veneti tres magistratus cum censoria potestate creauerunt, quos ipsi *Tresviros reformandis ciuium moribus* appellant I SIGNORI *sopra il riuedere de la cita*: quia Censorum nomen liberæ ciuitati omni genere voluptatum diffluenti nimis graue ac asperum videbatur. Annis superiorib. quam hunc magistratum crearent, libris de historiarum [f] methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magistratuum numero, quib. Veneti cæteras ciuitates superabant, Censorib. locum defuisse. Geneuates pro Censoribus. Decemuiros, quos ipsi *Antiquos* appellant, quatuor eiusdem ex Senatu sexaginta virorum; reliquos ex Senatoribus centorum creare solent quasi *Magistros morum*; qui

e *In epistola. Lex inquit, Pompeia quæ Bithynii & Pontici vtuntur,* eos qui in βυλὴν à Censoribus leguntur, dare pecuniam non iubet: sed iis quos indulgentia tua à quibusdam ciuitatibus super legitimam numerum adlicere permisit. & singula millia denariorum & bina intulerunt: superest ergo vt

f *Methodo hist. cap. 6.*

tanta seueritate vitia castigant, vt vix vllum scelus tam occultum sit, quod inultum reperiatur. Nec vero dubitandum est quin Rempublicam, si non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florentem habituri sint quàdiu Decemuirorum potestatem tuebuntur. Quib. perspicuum fit optimas quasq; ac præstantissimas ciuitates Censoribus diu carere non potuisse.

Sed quoniam minuti quidam Theologi religionem imperitorum animis iniiciunt; cum Dauidē ab immortali Deo grauiter correptum tradunt, quòd populi descriptionem fieri iussisset: eripiendus est hic error. Cum enim Mosem Israelitarum imperatorem Deus ipse non semel, sed bis censum populi agere, ac descriptionē posteritati relinquere; tum etiam lege censoria quoties populus cēseretur, sicli dimidiū, id est, duas argenti drachmas, in singula capita ærario sacro inferri iusserit[a], quis hoc scelus esse putet? Ioseph.[b] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum à Dauide scribit, quod in singula capita numos singulos ærario sacro dependi non iusserit, certe quidem lege censoria tributum illud sacrum, quoties populum censeri placuisset, exigi iubetur ad scelerum expiationem: deindē illud subiicitur, ne plaga sit in populo futura. Mihi tamen hoc amplius peccatum videtur, quod princeps arroganter nimis, ac suarum opum ac legionum confidentia maiore, quam Dei præpotentis auxiliarib. copiis niteretur. Neq; enim censum egit totius populi, sed eorum tantum qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ sacra faciebat, & Beniamiticam prætermisit.

a Exod. 30. b lib. 7. cap. 1.

Quod autē sicli dimidiū à singulis ærario sacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quæ à cæteris populis censum ciuiū ad descriptionē agentibus, sacrorum deorū faciendis æra singula soluerentur, eadē suo ritu rio Deus inferri iusserit, vt taliū numinum memoriam obliuione sempiterna deleret: sic alibi sanguiné hostiarum ac victimarū altarib. suis superfundi voluit; ac sanctissime interdixit[c], ne deinceps dæmonibus sanguis li-

c Leuit. 17. ne vltra sacrificent sacrificia sua satyris ac dæmonibus quibus cum scortati sunt.

bare

aretur; vt scilicet ab immani teterrimoq; dæmonum ultu suos reuocaret. Neque enim dubium est quin Seruius ab antiquis institutum illud acceperit, vt in fano nnonis Lucinę arca collocaretur, in quam singulis ūscentibus æra singula inferri placuit: deinde cum anno decimo septimo togam puram acciperent, æra quoque singula in templo Iuuentæ dari: postremo vti quisque mortetur; rursus æra singula in templo Veneris Libitinæ [a] solui iussit. Quod quidem institutum etiam neglecta Censura inuiolabile fuit tamen. Athenienses quidem annō decimo quarto nomina in publicas tabulas retulisse videmus [b]; tributum tamen illud non vidimus.

a *Dionys. lib. 4. Capitolin. in Gordian.*

b *Plutarch. in Solone.*

Fœminas autem censeri non consueuisse multa sunt argumenta. Cum n. Moses bis populum Israelitarum lustrauisset annis quadraginta: mares tantum ab anno vigesimo, tribū vero Leuticā seorsum descripsit: ac primo quidē lustro sexcenta & quinquaginta duo millia in cēsum relata sunt. quadragesimo post anno cū qui ex Ægypto excesserant omnes in deserta solitudine, trib. tātum exceptis, occubuissent; sexcenta viginti, quatuor millia septingenti ac septuaginta tres Israelitæ cēsiti sunt, præter aduenas, seruos, fœminas, & eos q annum vigesimū nondum attigissent [c]. Fœminas autē vbiq; numero maiores vincere superius docuimus, maxime tamen versus Australem regionem: minores vero annis viginti tertiā fere populi partem capiebant; cum ætas hominis anno fere sexagesimo tertio definiatur [d]. Romanos etiam fœminas, seruos, & opifices in numero ciuium non censuisse ex eo intelligitur, quod Dionysius, Florus ac Liuius tribuunt, Romulo regnum ineunte, *censa fuisse tria millia ciuium, moriente vero quadraginta sex millia peditū cu mille Equitibus* [e]. Seruio rege *censa sunt octoginta millia eorum qui arma ferre possent*, vt Fabius Pictor scribit: sequenti lustro 132419. post 262322. inde 273000. tum 278222. Cætera ex epitome Flori colligi possunt: qui [f] vno loco scribit *censa fuisse ciuium capita 313823. præter pupillos*

Populi Israelitarum descriptio.

c *Num. cap. 1. & 26.*

d *l. hereditatum. ad l. Falcid.*

e *Plutarch. in Romulo.*

f *Epit. 13.*

[a] Epit. 27. post Annibalis ex Italia exactū.

pillos & viduas. Idem alibi [a], *censa sunt* 137000. *ciuium: ex quo numero apparuit quantum hominum tot praliorum aduersa fortuna populi Romani abstulisset.* At præcedente lustro scripserat, *censa fuisse* 270000. *millia ciuiū*: ex quo innuit 133. millia ciuium secundo bello Punico exhausta fuisse.

Consequens est igitur Romanos fœminarum in censu nullam rationem habuisse: aut eo numero non fuisse comprehensas; quarum numerus cum maior sit quam virorum nullum omnino marib. in eo censu locum reliquissent. Itaque Liuius de septimo lustro ita scribit; *Ciuium qui puberes essent, supra centum decem millia erant: mulierum autem & puerorum, seruorumq; & mercatorum, & sordidas artes exercentium (siquidem Romanorum nemini cauponariam, aut operosam artem tractare licuit) triplo plus quam turba ciuilis.* Ex quo apparet quantus hominum numerus futurus fuerit, si fœminarum ciuium & impuberum ratio haberetur, ipsiq; inquilini qui ciues non erant, censi fuissent. Qui enim ciuis incensus esset, id est, qui apud Censores non fuisset professus, quasi seruus sub iugum mittebatur. *Maxima*, inquit Vlpianus [b], *capitis diminutio est cum ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incensus aliquis venierit.* Interdum enim Censores non modo colonias Romanorum, quæ quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebantur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent.

[b] In titulis.

Hic dicet aliquis, cum apud Censores non modo ciuium sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prædia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, qui fieri potuit vt fœminas & pueros ciues, item opifices liberos homines, tametsi peregrinos, non censerent? Ego censum omnium factum opinor: idenim Dionysius Halicarnasseus scribit libro quarto: sed Censores numerum ciuium tantum qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eumque numerum breuiter ab historicis in annales coniectum fuisse. Id ex censu Athenienſium planum est: apud quos vno tempore cen-

su

si fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent, (quod anno decimo quarto necesse erat) viginti millia; peregrinorum decem millia; seruorum cccc. millia. ita censu Venetorum facto ante annos 30. in quem omnis sexus, omnis ætas, omnis hominum conditio venit, fœminarum multitudo duobus amplius millibus masculorum numerum superauit.

Census vtilitates.

Earum autem descriptionum vtilitates singulas oratione cõplecti difficile est. Primum ætas, ordo, conditio, numerus ciuium ex illa descriptione percipi ac intelligi facile potuit; & qui qualesq; bellis gerendis idonei ciues essent, quiq: res vrbanas ac domesticas melius curarent: quos ité in colonias deduci, quos publicis operib. exerceri oporteret; quantumq; alendis ciuib. annonæ ciuitati deesset aut superesset: ꝙ cum omnibus ciuitatibus vtilissimum est, tum vero premente obsidionis metu necessarium. Quamquam vt nulla sit census istius vtilitatis vberior q̃ quæ ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur, num satis magna debet vnicuiq; videri? nam ex ea cognitione, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles sunt, anfractus expediuntur. Quamobrẽ Rex Franciscus maior Poyeti Cancellarii popularis mei ratione, lege promulgata iussit Curiones nascentium puerorum ætates perscribere, sed cum publicis tabellis descriptio non contineatur, prope lex antiquari cœpit, etsi Henrico III. Regi eãdem legem renouari placuit. Quæstiones autem de statu cuiusque, ciuis ne sit an peregrinus; spurius an legitimus; nobilis an patritius plebeius an nobilis; item quale cuiusq; verum nomen, quæ cognomata, quibusq; parentib. ortus sit: quæ quod in infinita obscuritate versantur, sine censibus explicari vix vllo modo possunt. Id quidem perceptum est Athenis, cũ apud Pericles censum ciuium, qui tunc non plures fuerunt decem millibus trecentis & sexaginta: nihilominus compertum est peregrinorum quinque millia ciuiũ numero clam irrepsisse; qui pro seruis iudicio publice facto venierunt [a].

Ætas ciuium ex censu percipitur.

Status ciuis ex censu dignoscitur.

Ordo ciuium ex censu.

[a] Plutarch. in Pericle.

Iam vero ad collegia ciuium & ad corpora constituẽda, ad habenda rite comitia, ad legenda suffragia, ad ordines ciuium in classes ac tribus ex censu & ætate redigendos, Censura necessaria est. Ac quanti est illud, quod ex censu conditio ac vitæ cuiusq; genus intelligitur? quã multi in bonorũ ciuium cœtibus velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones, quam multi qui furtis, rapinis, alea, latrociniis, ebrietatibus, scortationibus totã vitam transigunt; qui tamen in clarissima populi luce quasi in tenebris vagantur, qui tum oculis ac digitis non possint, ipso censu designarentur.

Vt scelerati ac flagitiosi ciues designari possint.

Nec minus atq: haud scio an magis vtilis sit bonorũ quam personarum descriptio futura; de qua sic Cassiod. *Orbis*, inquit, *Romanus agris diuisus censuq; descriptus est, vt possessio sua nulla haberetur incerta, quam pro tributorum susceperat quantitate soluenda.* Quod si totius imperii Romani agrorum facta descriptio esset, quis dubitet in tanti imperii singulis partib. facile fieri posse? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, cẽsus tãtopere necessarius sapientissimis Imperii Romani moderatoribus videretur, quanto vtilior hac ætate futurus est, vt exlibris censualibus quantum tributorum quæ sunt infinita, ærario ciuitatis, quantum publicis operibus quemq; dependere oporteat, intelligatur.

Vt tributa æquari possint.

Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum descriptione ad Rempublicam peruentura sint, intellectum est in descriptione agrorum eius prouinciæ quæ est ad Celticum littus, quam Romani proprio nomine *Prouinciam* appellarunt. Exstant illic publicę agrorum ac familiarum tabulæ anno MCCCCLXXI. conscriptæ, quibus tria millia ciuium qui agros ac familiam haberent, censa reperiuntur. Sed cum mutatis possessoribus plebeius ordo à reliquis premeretur, propter immunites sacerdotibus ac nobilitati tributas, grauis orta controuersia est inter ordines; quod qui erant immunes, etiam agris vectigalibus plebeiorum emtis immunitatem quærebant. tandem & rebus in Curia Parisiorum indi-

cata,

entis,& legib. Frãcisci regis, vectigalia ac prouinciæ ex libris censualib. peti oportere decretum est. Rursus anno 1516. agrorũ ecclesiasticorũ q̃ huius imperii finib. continẽtur, descriptio facta est, vt decimarũ, quas principi ac Reipub. inopia laboranti Põtifices ipsi decreuerãt, exactio q̃dã æquabilis esset: q̃ tamen ꝓpter agrorum quamplurimas sub hasta distractiones renouari necesse est. pnde tabulas cẽsuales eius ꝓuinciæ q̃ dixi. Accuratius etiam Aletensis ager omnis in Gallia Narbonensi descriptus est, quantitate ac æstimatione cuiusq; agri facta; ac triplici triũ agrorum, optimorum inquam, mediocrium ac sterilium, & cuiusq; generis triplici ratione inita, quã ego descriptionem ab ipsis peræquatoribus didici, cum ad conuentus Galliæ Narbonensis profectus essem [a]. [a] Anno 1561.

Sic igitur prospici potest inopiæ ac iustissimis tenuiũ, potissimumq; agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premuntur, vt iam agris ac sedib. quasi foro cedere sit necesse. Lites etiam & cõtrouersiæ, quæ vbiq; pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali distributione, & quib. terminandis infinita pene iudicum multitudo implicatur, ex censualib. tabulis facilime explicarentur. fraudes item peræquatorũ, quæ gratia vel odio imperata tributa iniquissime dispertiri solent, latere possent neminem: aut certe cui pl⁹ tributorum quam ferre posset, imperaretur, eum cui min⁹ imperatum esset, sponsione permutationis bonorum ac tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri consuesse legimus: nam eiusmodi sponsione vicit Magaclidem Isocrates; idem tamen à Lysimachide victus est [b]. Vt rapinis peræquatorum occentur, censu opus est. [b] Plutarch. in vita X. Orat.

Ex iisdem tabulis publicis; qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores essent; quibusque artibus aliis quidem tot ac tantæ opes quærantur, alii tanta premantur inopia, facile intelligi, & vtriusque remedia salutaria conquiri possent. Quo nihil magis est in omni Republica necessarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intolerabilis multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac

pestem inferri perspicuum sit. Iam vero leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnam irrogari oportet, perceptis cuiusque fortunis ac facultatibus ad verissimam iuris ac iustitiæ harmonicæ distributionem exigerentur. In quo tamen grauissime propter illam bonorum cuiusq; ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emtionibus, matrimoniis, donationibus, cæterisq; rebus ac rationibus distrahendis fieri, non nisi sero, ac ne vix quidē intelligi possunt, vnicuiq; paterent.

Hic omitto quam multæ de finibus regendis, deque hæreditatib. controuersiæ, tum etiam in ipso iure pignorum & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores sint, explicari possent ex ea, quam dixi, bonorum omniū descriptione; cum tamen ex earum rerum ignoratione densissimæ tenebræ non modo publicis, sed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaq; Liuius libro septimo cum dominia rerum continua mutatione translata fuissent, vt quis cuiusq; prædii dominus esset vix intelligeretur, ita scribit, *Quia solutio multarum rerum mutauerat dominos, censum agi placuit.* Omitto sumtus ingentes, quos in litib. eiusmodi iudicandis quemq; facere necesse est: prætermitto etiam quam multa iudicia, q̄ cum publicis minimeq; dubiis tabulis disceptari debuissent, incertis aut falsis testimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Censuram consequuntur, qs tam c[illegible]cus est qui non videat? tam stupidus qui non sentia[illegible]am demens qui non intelligat?

Hic tamen videre mihi videor, turbam eorum q̄ publicas opes depeculantur, qui priuatorum fortunas diripiūt, q̄ fœnorib. tenuiū sanguinē exsorbent, q̄ malis artibus diteſcunt, illud mihi opponere, indignū videri ex census ac bonorum descriptione tenuibus quidem contemtum, locupletibus autem inuidiam creari[a]. Hanc enim potissimam præcipuamque census omittendi causam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui:

a l. 2. quando & quib. quarta pars. Cod.

tui. Ego vero illis reponam nec inuidis vllum, nec irrisoribus locum fore: quoniam qui locupletes sunt, p tenuib. irridẽtur; & qui sunt inopes à pecunia, pro diuitib. obtrectatorum inuidiam subeunt. Demus tamen id q̃ iactant futurum: an propter maleuolorum aut etiam derisorum obtrectationem Censura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vmquam prudens legislator, quis princeps, qui vel paulum admodum à recta ratione informatus, legibus vsque adeo necessariis Rempublicam irrisorum aut inuidorum metu orbauit? quamquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex ista lege arripiunt, pecuniam tantum complectitur: agrorum censui nihil, multo minus personarum descriptioni obstat.

Quod vero contra decus esse putant, priuatorũ opes & inopiam, mercatorum item debitas creditasq; pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta conuenta, res denique ac rationes in vulgus manare; eo ipso satis declarant sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nã vtiquisq; cæteris integritate vitæ præstat; ita quoq; sua facta, gesta, voces atq; ad eo mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atq; intelligi gaudeat: quanto magis pecuniarum ac bonorum censum? Cum enim Architectꝰ quidam effecturum se Liuio Druso Tribunoplebis promitteret, ne quis in suas ædes prospectum vllum haberet; *Ego vero*, inquit Drusus, *meas ædes vnicuique sic patere volo, vt quid intus agatur latere possit neminem.* hunc Velleius Paterculus sanctitate atque integritate vitæ claruisse scribit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres enim Romani non modo pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti & expensi rationes, atq; adeo actionum fere omnium ephemerides & commentarios conficere solebant: postremis vero temporibus, quibus vitia fraudesque abundantius pullularunt, rationes à priuatis conscribi desierunt, cum editis ratiociniis anteactæ vitæ iudiciorum publicorum ac priuatorum discrimen subirent: vt quidem scribit Asconi-

us Pedianus. Ita Cēsuram bonis omnibus placuisse semper; improbis vero, fœneratoribus, tyrannis, atque iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere solent, displicuisse videmus: vt antea Tiberii: Caligulæ, Neronis, Domitiani exemplo confirmaui.

Absurdum est igitur quod cēsu bonorum patefacto, tyrannis ad priuatorum inuadendas opes aditū aperiri putant; cum tamen tyranni semper abhorruerint à Censura; & Romani nec tyranni nec regis nomen ferre potuerunt, maxime omnium coluerint Censuram. quamquam quis tyrannus frontem, si quam habet, adeo perfricuit, vt locupletum ac potentiorum opes non magis optet quam egentium ac infimorum? vt vbi nullus est census, locupletes pretio gratiam ac immunitatem mercantur: tenues vero diripiuntur. Hinc tenuium ciuium aduersus potentiores odia, dissidia, querelæ, secessiones.

lib. 6. *Fugere*, inquit Liuius [a], *Senatū, testes, tabulas, census cuiusq; quia noluit conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obiectari plebem aliis atque aliis hostibus*, &c.

Fugiunt ergo fœneratores censum. cur n. boni ciues iusta debita creditaue, quasque hæreditates iure creuerint, quibusq; opib. suis vigiliis ac solicitudine q̄sitis fruantur, sciri metuent? hic enim laudum suarum cumulus est vel maximus, q̄ suauissimos honesti laboris fructus iucundissime decerpunt. nec vero dubitabūt patriæ, cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac miserorum ciuium inopiam subleuare. Qui vero publicas opes suas ducit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immensis fœnoribus exhaurit, huic profecto metuenda Censura, metuendus est census.

Sed quis tam inops à consilio princeps aut legislator, qui vsurarias leges abrogaturus, fœneratores consulat? qui ebrietates ciuium laturus consilium à cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus, prodigorum hominum ac meretricum greges ad consilium admittat? Prudentium igitur ac fortium virorum nobis

is sunt, nō sceleratorum ad Cēsuram stabiliendā con-
lia petenda. Audiamus Liuium [a]: *Seruius*, inquit, *rem, sum*
stituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio. Et cum de
Censoribus creandis agit [b], *Hic annus*, inquit, *Censuræ ini-*
um fuit, rei à paruæ origine ortæ, quæ deinde tanto incremento
lta est, vt morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen
natus Equitumque centurias, decoris dedecorisq; discrimen sub
ionem eius magistratus, publicorū ius priuatorumq; locorū ve-
galia populi Romani sub nutu atq; arbitrio essent. Quid Plu-
rchus omnium fere scriptorum probatissimus? *Censu-*
, inquit [c], *magistratus est omnium sacratissimus, qui cum in*
us omnibus tum vero in moribus ciuium conformandis sum-
potestatē habet: id est, ἡ τιμητικὴ ἰσχὺν ἀρχὴ πάσων ἱερωτάτη
δυναμένη μέγα πρός τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων. Ac si
is putet nimiam illam in Republica libera potestatē
derabilem nō esse, at ne tanto quidem oneri sufficu-
m, fallitur: cum tanto imperio quantum fuit Roma-
rum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorii
neris erat initio Senatores legere, aut Senatu indi-
os eiicere: sed plebiscito id Censoribus tributum, vt se
opulus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius Festus
bit; quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. Id autem
endum non esset in monarchia, in qua princeps ma-
tatuum omnium, maxime tamen Senatorum crea-
nem, sui beneficii esse ducit.

Iudicia veterum de Censura.

a lib. 1.
b lib. 4.

c In Catone maiore.

Necessarium tamen est omni ciuitatum generi
nsoribus ærarii publici custodiam ac morum casti-
ionem committi; modo Censores fiant ii, quorum
non tantum à rapinis sed à vitiis pene omnibus li-
a sit ac vacua; quique cæteris omnibus integritate
rudentia præstent: qualium hominum Romani
res delectum habere solebant: vt Censores omni-
ciuibus seipsos quasi normam bene temperan-
que viuendi, & ad intuendum, & ad imitandum præ-
ent: omniumque mores ad virtutem & ad verum
s conformarent; quo nihil vmquam admirabilius
ri ciuitate fieri potuisse statuo. Illa vero, quam dixi,

Censura morum castigatrix.

morum probatio; quinto quoq; anno fieri consueuerat, posteaquam vectigalium, tributorum, agrorum publicorum, ac totius ærarii curam gessissent: tum etiam si quas arces, portus, mœnia, vias militares sarciri ac refici oporteret, erat ea cura Censorum extremo Censuræ actu, populus vniuersus in Campo Martio sacrificio solemni lustrabatur: ordines ciuium censebantur: & vti quisque flagitiosam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam notam iudiciis ipsis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac si quando Respublica bellis vrgentibus Censurum intermitteret, tum facile ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem labefactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus necessarias omiserint. Id secundo bello Punico satis intellectum est, cum Annibal Italiam quateret, ac Vrbem ipsam obsideret; quib. temporibus domestica disciplina ac morum probatio aliquamdiu intermissa fuerat: postea vero quã Annibal ex Italia excessit, *ad mores hominum*, inquit Liuius [a], *animum aduerterunt, castigandaque vitia, quæ, velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant.*

a lib. 24.

Neq; tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem suscipiebant Cẽsores; hæc enim magistratuum decretis ac sententiis finiebantur; sed omnis animaduersio eorum vitiorum erat, quæ nec legib. nec magistratuum iudiciis vindicantur. quamquam nec magistratus vlli tam accurate scelera vlciscuntur, quin maxima pars publicã declinet animaduersionem ac leges interrumpat, vt bestiæ maiores araneorum telas subtiles, quibus exiguas muscas irretiri videmus. Et vt publice omnia quæ legib. sunt comprehensa crimina, vindicẽtur, quis tamen, ex legib. virtutem aut dignitatem metiatur? *Quis est*, inquit Seneca, *qui se profitetur legibus omnibus innocentem? vt hoc ita sit, quam angusta est innocentia ad legem bonum esse! quanto latius patet officiorum quam iuris regula! quã multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt, quæ extra publicas tabulas sunt!* hæc ille; quamquam ignoro

cui-

diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipsa natura arripuimus & expressimus. Nam si quis animi sui complicatas tabulas euoluere velit, iam se ipse doceat eum virum bonum esse qui prosit quidem, quibus possit, noceat vero nisi lacessitus iniuria nemini; quæ nullis sunt populorum legibus comprehensa. quin etiam multa pestifere, multa pernicioſe iuberi ac prohiberi videmus, q̃ non magis legum nomen merentur, quam si furiosus ea concessu suo sciscitat.

Certe quidem nemini dubium esse arbitror, quin maxima quæq; scelera, quibus maxime infestantur ciuitates, à iudiciis & à tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis, magistratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum detestabilius est: at ea cognitio tota fuit Censorum. *Iudicant*, inquit Tullius, *notationes animaduersionesq; Censorum, qui nulla de re diligentius quam de iureiurãdo iudicabant.* Iam vero ebrietates, crapulæ, luxus, alea, scortationes, publicæ ac priuatæ, nulla vi, nullo iudiciorum metu coercentur; quibus morbis qui mederi sine Censura potest? publici vero corruptores huc illuc vagantur, & optimos quosq; ad cædes occultas, vel ad rapinas designant; a quibus tandem nisi à Censoribus arceri à Republica possunt? Nam Censores quo quisque modo se domi & in ipsis latebris aduersus vxorem, in liberos, erga seruos, cum propinquis se gereret, accurate conquisierunt.

Quamobrem si proprium nomen Censuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omnium effectricem, bonorum ciuium procreatricem, improborum expultricem appellare non dubitem: cum ea non modo flagitiorum ac improbitatum robustiorum radices circumcidere, verum etiam vitiorum fibras euellere, dispes elidere, semina exstinguere sola posse videatur. Quod si veteribus olim tam vtilis Censura visa est, vt ciuitates ea carere non possent: profecto his temporibus multo magis necessaria iudicanda sit: propterea quod omnium fere populorum moribus ac legibus maritus

in vxorem, pater in liberos, dominus in seruos vitæ ac ne
[a] lib. 1. c. 3. 4. 5. cis potestatem habuerunt, vt superius [a] diximus: nunc vero cum ius illud vnicuiq; ademtum sit, quis impietatē liberorum aduersus parentes, vxorum impudicitiam erga maritos, seruorum petulantiam in dominos, vindicare poterit? quam multæ puellæ etiamnum à parentibus ipsis prostituuntur? quam multæ corpore quęstum facere quam nubere, infantes exponere aut necare quam alere ptęstabilius ducunt? qua tamen sublata Censura coerceri poterunt numquam.

De religione erga Deū nō disputo: quia tamē nihil nō modo in ciuitatibus, sed etiā in singulis familiis pri⁹ aut antiquius esse debet. q̄ cura etsi Pontificib. ac sacerdotibus mādata sit, magistratuū tamen est omnem operam, curā, solicitudinem in eo collocare vt religionum in pri-
[b] Deut. cap. 16. mis summa ratio habeatur. Etenim diuina lege ter [b] vt minimū ad sacras cōciones adire iubetur: pleriq; tamen ab omni cultu diuini numinis penitus abhorrēt. ex quo impiorum seminaria tā longe lateq; pullularunt, vt nefaria verborum exsecratione cœlestium numinum vim omnem publice detestari nō dubitēt, & quidem impune. At diuinarū legū metu sublato, humana quoq; iura, deinde magistratus oēs pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effrænata quadā licentia latrocinari, occidere, venenis ꝓximos quosq; tollere, omnibusq; flagitiorū generib. omnia cōplere necesse est. Neq; n. sperandū vt legib. vllis aut pœnarum metu, q̄ numinis metum omnem abiecerunt, a facinorosa vita deterreantur; quia *legum metus non scelera, sed licentiam comprimit*: cum innumerabiles & olim fuerint, & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non desciscant, nequissime tamen viuunt. Recte enim Lactant. *Possunt*, inquit, *leges delicta punire, conscientiam munire non possunt.*

Cum etiā ab educatione iuuētutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendę mōmēta pēdere videantur; vt sapienter est à Plat. ex Lycurgi sententia dictum: quis putet vllam educationis sine Censoribus curā

bet

beri posse? nam quod publicum esse decuerat, priuatorũ voluntati relinquitur. Certe quidem Lycurg. Magnum *Padonomum* instituendæ iuuentuti magistratum ac Censorem creari voluit; non qui parentum arbitrio, sed qui legum præscripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum sit vnus & idẽ ciuitatis scopus ac finis, eandẽ quoq; omnium ciuium educationem esse oportere putauit. Aristoteles [a]; & recte putauit. quod certe Atheniensis rogatione Sophoclis quondam decreuerunt, quæ quod à nobis accuratius alibi [b] disputata sunt, omitto. Hæc autẽ omnia in officio Censorum posita esse nemo non videt.

[a] *lib. 8. cap. 2. Politic.*

[b] *In oratione de instituenda iuuentute Republica.*

Quis itẽ histrionicas saltationes comœdias, spectacula, fascinationes coercere nisi censura potest? neq; enim pestis in Repub. capitalior vlla esse potest, quæq; ad corrumpendos ciuiũ mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, gestus, orationis, ac turpissimarum actionum perniciem, quæ sensim illapsa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. Certe quidem non tãtum molles ac teneros puerorum animos labefactat, sed etiam castiorum quoq; fœminarum pudicitiam pertentat, vt eorum non modo scurriles ineptias, sed etiã libidines imitari studeant, quorum auidissime spectacula cõtuentur. Deniq; theatra, definire possumus, turpitudinis vitiorumque omnium sentinam ac scholam. Quamobrem sapienter Philippus Augustus histriones huius imperii finibus sanctissimis edictis disturbauit.

Quod si qs obiiciat & Romanis quondã & Græcis ea spectacula non defuisse: ego illi reponam Romanos quidem Apollinares, Seculares, Circenses, & eiusmodi ludos deorũ, quos religiosissime coleãbt, maiestati ac honori cõsecrauisse, non ad impura libidinũ exempla instituisse: postea vero quam vitia finitimarum gentium Romanam infestare cœpissent, *histriones quoque sensim ex Historia*, vt Verrius Flaccus scribit, *in Vrbem irrepserunt ac impudentia ludos aperuerunt*: quos tamen si salutis religionibus cohibere potuissent, non dubitem summæ grauitatis & sapientiæ Censores omnia de Republica spectacula

fuisse

fuisse sublaturos: vt quidem ex sapientissimis quibusque viris coniectura consequi potuit. Sic n. Seneca: *Nihil* inquit, *tam morib. alienũ quam in spectaculo desidere.* quinetiam Aristoteles modis omnibus cauendum [a] esse monet, ne ciues comœdiarum spectaculis insideant. Quid Augustinus [b], *Omnia*, inquit, *in theatris pietati ac honestati contraria fiunt.* In eadem sententia fuisse video Tertullianum [c], Chrysostomũ [d], Cyprianum [e], Valerium [f], Polydorum [g], ac principem ipsum legũ ferendarũ Solonẽ; quos viros quantæque auctoritatis magistros? Quid igitur mirum si Carthaginensi concilio ludi theatrales prohibeantur; cũ illi veteres Græci qui nullã veræ pietatis opinionem combiberant, ciuitatibus pernicioſos esse iudicarent?

Ac tametsi tragœdia nescio quid augustius ac seuerius quam comœdia præ se ferre videtur, nihilominus Solon Thespim tragœdum acerbe increpuit, quod tragœdiam tametsi puram ac nudam veteri more populo exhibuisset: ille iocum excusauit; at Solon iocum esse negauit, quem seria sequuntur. atq; illud est quod M. Tullius veterem Græciam eiusmodi fabularum actores grauiter vindicasse scribit. Quid nunc Solon si viueret? ille tragœdiam quæ propter personarum maiestatem ad decus & ad grauitatem composita plerisque videtur, ciuitatibus pernicioſam iudicauit; nos tragœdias omnino deseruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremũ obscœna quadã fabula turpissimis ac sordidissimis narrationibus condita quasi suauissimis venenis salutares cibos aspergere consueuerunt.

Cum autem omni hominum generi spectacula sint pernicioſa, tum vero iuuentuti, ac narionibus ad Aquilonem positis maxime declinanda: quæ quod cæteris leuiores sunt, & animi vim omnem pene in sensibus positam habent, vitioſos gestus ipsis oculis auidissime hauriunt: quæ vitia populi Australes, propter insitum atrabilis humorem & naturalem quandam seueritatem, ad ita facile combibere solent.

Neq

[a] lib. 7 cap. 15. Politic.
[b] Homil. 31. & 499. & in Matt. hom. 69. & in Act. 21. & lib. de Spectaculis.
[c] Tom. 2.
[d] lib. 2. epist. 2.
[e] lib. 2.
[f] lib. 3. cap. 13.

Neq; vero ſperandum eſt, vt ea ſpectacula comicorũ ac ſortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentib. ipſis faſcinum & vecordiam iniiciunt, magiſtratus qui in iis totos dies deſidere conſueuerunt, prohibeant: ſed grauiſſimis ac ſeueriſſimis Cenſoribus opus eſt: q corpora ciuium ad robur gymnaſtica diſciplina, mentes vero muſicis artibus humanitate ac tranquillitate munire ſtudeant. *Muſice* verbo ſtudia muſarum ac ſcientiarum omnium Academicorum [a] in morem intelligi volo. cauebunt etiam ne muſicam illam naturæ conſentaneam, quę non modo ſuaui oblectatione aures permulcet, verumetiam ſalutari medicina mentes perturbationibus liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil ſit q̃ mollius in animos influat vt concors illa vocum ſuauitas, ita nihil eſt quod æque mentẽ de ſuauitate deturbet, ſi graues illos ac ſeueritati congruentes modos, Dorios inquã ac Phrygios, quos noſtri primis ac tertiis tonis deſignãt, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac ſeptimo loco ſtatuunt, conſectemur: ab his enim Ariſtoteles ac princeps ipſe Plato ciues omnes, ac potiſſimum iuuentutem abſtinere iubent. Si minus id obtineri poteſt, vt ii modi qui iampridem in omnibus ciuitatibus inueterarunt; eripiantur: enitendum certe eſt, ne ab ipſis naturæ modis diſcedatur; id eſt, vt puram ac ſimplicem Diatonices rationem omnium præſtantiſſimam, & vt Plato loquitur: τὴν διατονικὴν αὐτὴν λέγω, aut ſi Chromaticẽ & Euharmonicen (quæ tamen ipſa ſui difficultate ab obſcuritate penitus inuſitata eſt) amplectantur; quartum genus illud, quod ex tribus ſumma inſcitia confuderunt, ciuitati pernicioſum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapſa, non ſolum mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad inſaniam ſæpiſſime perducit; vt nemini mirum videri debeat, ſi magna pars eorum qui naturales muſicæ modos ſic miſcent, quique rapidiſſimo breuiſſimorum interuallorum impetu ſpondaicam grauitatem peruertunt, furore & amentia corripiantur. & vt cupediarii, qui

[a] Duobus potiſſimum rebus γυμναστικὴ καὶ μουσικὴ ciuitates conſeruantur. Plato in Timæo.

qui auidissime tragemata ciboſque leuissimos liguriunt, nec alimenta ſolidiora ferre poſſunt, corporis robur amittunt, ac breui tabe marceſcũt: ita qui graues ac naturæ congruentes modos auerſantur ac refugiunt, vt ineptissimis ac leuissimis cantibus paſcantur, de mentis ſanitate facilime disturbantur. His igitur Reipublicæ incommodis ſola Cenſura mederi poteſt.

De luxu quoq; quo ciues tum epulis tum veſtib. diffluunt fruſtra querimur, niſi leges ſumtuariæ cẽſoriis legibus vim adipiſcantur: vt iidem ſint in Republica Cenſores, qui olim Athenis *Legum cuſtodes* ac *Nomophylaces* dicebantur: Quamobrẽ qui de Cenſorũ poteſtate primus detraxit, hunc Rempublicã funditus perdidiſſe non immerito M. Tullius[a] queſtus eſt. is autem fuit P. Clodius Tribunus plebis, homo impuriſſimus, cuius tamen lex antiquata eſt lege Cæcilia[b] Conſulari, Quibus latis perſpicuum fit, opinor, quam vtilis, quam neceſſaria, quam Reipub. ſalutaris ſit ac ſemper fuerit Cenſura.

[a] *Cicero in Pisonem. & pro Milone pro Sestio.*
[b] *Q. Cæcilio Metello lata anno ab V. C. DCCCI.*

Sed q̃ri poteſt an Cenſorib. imperium tribuendũ ſit? an etiam hoc tributo iuriſdictionem habere oporteat necne? Nã ſine imperio ſine iuriſdictione cenſura inanis eſſe videatur. Ego tamẽ, ſi ex me iudicium exquiratur, vtroq;, & imperio iuriſdictione, carere velim: nec munus illud negotioſiſſimum plenumq; laboris ac vigiliarum, etiã litium anfractibus implicetur. Aliud eſt n. iudicii, aliud Cenſura. Cenſores quidem Romanos imperium habuiſſe videmus, ſed ad hoc tantũ vt populi concionẽ conuocarent, vt exercitũ vrbanum cogerent, vt luſtrum facerent, vt ad cenſum quemq; vocarent: q̃ ſine edicto fieri non poterat: edicere autẽ, vocare, cogere, qui imperio careret, nemo poterat; niſi alterius opem & imperiũ imploraſſet. ſed cum exercitu ac luſtro nihil opus ſit, ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promulgari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur.

Quid igitur dicet aliquis, ſi Cenſores nec imperare, nec cogere, nec iudicare poſſint? Ego Cenſorum nutum, ignominiam, reprehenſionem omnibus omnium magiſtra-

gistratuum iudiciis ac sententia acerbiorem fuisse puto. Cum enim lustrum agerent ciuibus in campum Martiũ coactis, aderant interdum quingenti, aut quod minimũ, trecenti Senatores, ordo Equestris duplo maior, plebs ipsa quantum quidem loci amplitudo capere poterat; omnes trepidi & anxii qua quisque ignominia notaretur: Senator quidem, ne Senatu moueretur; Eques, ne equo ac stipendio ademto ignominiam subiret; plebeius, ne inter ærarios cẽseretur; ærarius, ne de ciuitate aut libertate periclitaretur. Cuius enim Senatoris nomen præteritum esset, apparitore aut accenso nomina citante, hunc certum erat ex albo Senatorum inductum fuisse; vt quidem Liuius scribit. *Senatores sex & sexaginta vna censura ordine senatorio motos.*

Quamobrem ne tanta illa Censorum auctoritas libero populo grauis esset, neve quisquam inauditus de existimatione ac fama periclitaretur: notam quidem Censores habere placuit, non iudicationem. Sic n. M. Tullius apud Nonium: *Censoris iudicium*, inquit, *nihil fere damnato affert nisi ruborem; itaq; vt omnis illa iudicatio versatur tantummodo in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est.* Differt autẽ distatq; plurimum ab infamia, quæ non nisi magistratuum sententiis, ac iudiciis & quidẽ iis quibus ex lege irrogatur[a]. Nã si esset ignominia idem quod infamia, frustra Prætor edictis [b] perpetuis infamia notasset eos qui ab Imperatore cum ignominia dimissi fuissent: hanc enim Iurisconsultorum interpretes *ignominiam* sic *dicto* comprehensum est. Non igitur infames sunt ignominiosi, vt infamium ac damnatorum pœnis teneantur. Græcis quidem olim infames necare cuique impune licuit, vt est apud Libanium Oratorem [d].

[a] *L. infamem. de publicis iudic.*
[b] *L. 1. de iis qui notantur.*
[c] *in l. palam. § qui ad nup.*
[d] *Pro Hallorantio.*

At is q; de Senatu Cẽsoris nota deiect⁹ rogationẽ ad populũ tulerat sæpissime restituebatur. Interdum etiã id iure, sed ab animo ipsa maleuolentia ieiuno. & obtrectatorũ inuidia factum fuisse docebat. Sin esset accusatus aliquis qui Censoris notam, aut etiam si Censor ipse suam

suam dignitatem tueri vellet, coram populo iudicium constituebatur. Ac si quidem censoria nota compunctum populus damnaret, non tantum *ignominiosus*, sed etiam *infamis* dicebatur[a]. Cæteris notam quidem obesse Iurisconsulti putant: existimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum enim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Censura Senatu mouisset Flaminius rogationem tulit ad populum vt restitueretur; Cato grauissima oratione hominis vitam anteactam sordibus ac turpitudine inquinatam & commaculatam coram populo promulgauit, ac iudicio publico reum peregit. Cæteri qui acceptâ ignominiam ac dedecus purgari cuperent iudiciorum aleam non tentabant, sed magistratum, aut imperium extra ordinem, aut curationem sacerdotiumve populo petebant; quam si obtinerent, omnis erat ignominia sublata. sæpissime tamen sequenti lustro à Cēsoribus sequentibus ordine ac famæ restituebantur; alioqui nec Senator præteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinemve poterat recuperare. Hoc etiam Vlpianus[b] ad testimonium admitti debeat necne, dubitare potius quam affirmare videatur. Quod apertius à Marco Tullio explicatum habemus his verbis: *Hic primum illud commune proponam, nūquam animaduersionibus Censoriis hanc ciuitatem ita contentā vt rebus iudicatis fuisse: ponam illud vnum exemplum; Caium Getam, cum à L. Metello & Cn. Domitio Censoribus ex Senatu eiectus esset, Censorem postea factū esse, & cuius mores à Censoribus erant reprehensi, hunc postea & populi Romani, & eorum q. in ipsum animaduerterant, morib. præfuisse. Quod si illud iudicium putaretur, vt ceteri turpi iudicio damnati perpetuū omni honore ac dignitate priuarentur: sic hominibus ignominia notatis neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus esset.* Et paulo post, *Timoris enim causam, non vitæ pœnam in illa potestate esse voluerunt: Censores denique superiorum Censorum iudiciis, si ista iudicia appellari vultis, non steterunt.* Hæc ille.

Itaque Claudia lex abrogata est quæ noluit quemquam

[a] *l. 2. de Senatoribus. ff. l. cognitionum de variis & extra.*

[b] *l. 2. de Senatoribus.*

quam ignominia notari, nisi qui apud vtrumque Censorem accusatus, & vtriusque sententia damnatus esset. absurde id quidem; quia Censorum potestatem amputaret, aut plurimum circumcideret, iudiciaque perinde vt in publicis accusationibus constitui vellet; cum tamē Senatus Censorum potestatem ab omnibus iudiciis & accusationibus liberam esse voluerit [a]; tametsi magistratus omnes imperio depositio accusare liceret. prudēter illi quidem; ne si qui omnium iudicio sapientissimi ac integerrimi iudicati fuissent, aut calumniis obtrectatorum, aut sordidorum hominum sententiis opprimerentur.

a Liuius li. 39.

Nec minus laudata est Cōstantini Magni sentētia, qui accusatorios libellos à presbyteris & Episcopis seipsos omnicē accusantib. ꝓpositos, cōcerpi ac lacerari mādauit, cū diceret, *iniquum videri, vt qui omniū ciuium mores ac famam iudicarent, aliorū ipsi sententiis ac iudiciis caderent.* Quāobrem Carolus Magnus Imperator vno capite [b] suarum legum *vetuit de Pontificibus minoribus iudicium constitui, nisi* [illegible] XXII. *vitam eius carperent.* maximum vero Pontificē cæteralium omnium iudiciis ac sententiis exemit. Quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis exstitit trecentos circiter annos, id est, vsq; ad Constantianum concilium; cuius decreto cautum est Pontificem maximum deinceps ab ordinibus ecclesiæ iudicandum.

b cap. De maio. §. 14.

Hic non disputo quam vtilis, quamque necessaria sit Pontificia iurisdictio; sed illud tantum, verendum esse Pontifices quod suæ iurisdictionis ac imperii fines cedi voluerint, non modo iurisdictionem sed etiam mensuram penitus amittant; qua sublata, vix religionis vllus, aut humanis legibus locus relinquetur. Et vt maiores nostri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices esse voluerunt, quorū tanta fuit potestas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquiescere omnes debent, ipsis aqua & igni deuotionib. exsecrādis interdicerent [c], eoq; metu perterritos obtemperare cogerēt: ita quoq; Pontifices Romani Christianos principes sa-

c lib. 6. Comm.

ceris interdictionib. antea sic terruerunt, vt qui Pontific maximo non paruisset, exsecrabilis omniū opinione iudicaretur, qua quidē ex re nō regulos tantum, sed etiam potentissimos quosq; reges ac Imperatores suis imperij parere: tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitibus decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant ōes historiæ Christianorum, vix vlla tamē est illustrior q̄ quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, deq; Nicolao Pontifice Romano commemoratur; quorum alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrumque vterq; poenitere, & culpam deprecari quodammodo coegit.

Quia tamen plerique Pontifices tanta potestate nimis ambitiose abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladii hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia, & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemtius esse possit. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII. Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrisque omnibus interdixit? quia scilicet consobrinam proxcul à sanguinis propinquitate remotam, quamque diuinis & humanis legibus ducere fas esset [a], coniugio sibi sociarat; repudiauit tamen. Cur item Philippum Augustum eius filium eadem exsecratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis concessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen cum summa omnium principum indignatione repudiare ab ipso Pōtifice coactus est: cū tamen his temporib. eorundem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, *pene soror & coniunx*. Omitto leuiores causas quæ fere sunt quadraginta, quibus interdictio, suspensio, excommunicatio decerni cōsueuerat [b]. Quinetiam eo tandem hominum amentia prouenerat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicæ, regna, imperia vna & eadem exsecratione sine ordine, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris vlla ratione com-

[a] Leud 11. & l. celebrandu. de incest. C.

[b] Cap. quorundā de verb. signif.

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

complecterentur: quibus morbis tandem aliquando, tametsi serius quam decuit, Romani [a] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam q̃ ad ciuiles causas & ad iudicia priuata sacris interdictionibus antea plerique apud nos aburi nõ dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Francorum princeps id prohibuisset; neve aliter quam in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificiæ rescripto quisquam vteretur.

[a] 26. Romana. §. vniuersitatem. de sententi. lib 6. venerabilibus De sent. excom. li. 6.

Certe quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morũ tulerunt: quoniã leges ac magistratus ea solum q̃ foras erumpunt ad ciuiũ perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cũ igitur morum ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidẽ vtrumque Pontificib. tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerumq; gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo maximis honorib. cumularetur: id n. potissimum diuina lex spectauit; quæ quib. religionum curam dedit, eosdem quã sanctissimos esse, summaq; omniũ obseruatione coli iussit: eos vero qui summi sacerdotis iussa respuerent, laqueis obrui [b] mandauit, vt Dei præpotentis administros requereret & obseruare condiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnib. opibus, honoribus, dignitate spoliant, idem certe omnem diuini numinis metum & cultum, omnesque religiones pessum ire patiuntur.

[b] Deut. ca. 17. Sacri ordinis contemtus Dei contemtum affert.

Quæ potissima causa exstitit quamobrem Lotanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetiorum libertate quadam insita genti ac popularibus imperiis, Geneuatum instituta paulo seueriora, Censuramque eorum quos *Antiquos* appellant, ferre non possent. Alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene cõstituta creari, aut Pontificib. Censuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio morum præfecturam sine censu, sine imperio

sine iurisdictione mandauerunt: Censorum tamen coertio illa grauis est admodum & efficax. nam qui collegii decreto nō paruerit, huic omnino interdicitur sacris: interdictiones aspernantem persequitur apud iudices religionum procurator. Hęc quidem à Pontificib. Romanis, qui sacris interdicere poterant, sine imperio tamen ac sine exsecutione: sed quem è cœtu Christianorum eiecerant, Quæstor impietatis reum perage bat: id tamen adeo negligenter ac molliter, vt quidem totos quindecim annos exsecratus vixerit: & cum ab impietatis Quæstore citatus esset, appellauit Curiam Parisiorum, q̄ hominum prouocatione victum in carcerem coniecit[a], & Quæstori mandauit vt quæstionem impietatis haberet. Nondum lex Aurelia[b] comitialis lata fuerat, qua interdictiones sacrorum ex ciuili causa prohibentur.

a Anno 1538. b Anno 1565. arresto confirmata 3. Iulii.

Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri visus est, quod nouæ religionis ministri ac Pontifices mores eo, quo dixi modo, castigarent: id enim totum magistratibus relinqui putabat oportere. Ego vero sublata sacrorum interdictione, & impietatis quæstione, religionem ac morum curam desertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac census curam Cęsoribus ita mandauerint, nihil vt de religionibus aut quæstionibus impietatis detractum videatur. si tamen vtrumque obtineri non potest alterum certe necesse est: aut Rempublicam vna cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ vero ciuitates Censuram habuerint, non modo teterrima robustioris improbitatis scelera à stirpe reuellunt, sed leuissima quæque crimina radicitus amputant: vt necesse sit ciues huiusmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutibus omnibus florere: sublata vero Censura pro virtutibus omnia sceleratis ac flagitiosis redundare; vt quidem in ipso imperii Romani occasu contigisse videmus: quibus temporibus pro *Censore creari cœpit Tribunus voluptatum*, vt est apud Cassiodorum. Et quoniam Censores ortus sui

sui principio ærarii publici ac vectigalium curandorum causa creati sunt, consequens est vt de ærario quoq; ciuitatis, quibusque rebus publicæ necessitati occurri possit, disseramus.

De ærario. Cap. II.

Nerui Reipublicæ pecunia.

Ærarii ciuitatis conficiendi & conseruandi quam necessaria sit disciplina, ex eo percipi ac intelligi potest, quod vetere prouerbio dicitur; *Reipublicæ neruos pecuniis consistere.* Vt igitur hoc quicquid est, quod de ciuitatis ærario disputamus, ordine percipiatur; principio omnem honestam ærarii conficiendi rationem explicabimus; deinde vt publicę opes vtilitati ac dignitati inseruiant; postremo vt caueatur ne publicis largitionibus exhausto ærario, repentina calamitate Respublica deseratur. Hæc igitur tria disputationis capita ordine quæque suo persequamur. Ærarii conficiendi magistros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire; ac principes ad inusitata vectigalium genera vrgere consueuerunt: eorum vero qui tam artificiose ista consectantur, qui dignitatis & honestatis in eo genere rationē haberet, video neminem. His igitur prætermissis, conquiramus eos qui cum prudenter ærarii publici summam curam habent, tum vero illud efficiunt, vt honestis rationibus publicæ opes augeantur; ne ciuitas inops à pecunia deseratur, aut turpissimis rationibus priuatorum opes ac sanguinem exsugere principes cogantur; vt Lacedæmoniis olim contigisse legimus: qui cum ex agrorum suorum finibus excedere, ac imperium longius proferre concupiuissent, Lycurgi[a] disciplinarum ac præceptorum obliti sunt, qui propterea suis ciuibus auri & argenti vsum omnino ademerat, ac numismata ferrea signari iusserat, ne & peregrinos imperii Lacedæmoniorū, & Lacedæmonios imperii peregrinorum vlla cupiditas inuaderet, ita futurum existimabat vt sui ciues non modo ab iniuriis, sed etiam à vitiis peregrinorum liberi essent. At cum primum in alienas possessiones ac

[a] *Polyb. li. 6. De militari ac domestica Rom. disc. plura.*

impetia oculos iniecerunt; qui tamen cum nec vllam alendis exercitib. pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Persarũ, vt Lysander & Callicratidas; mox etiam ad reges Ægyptiorũ, vt Agesilaus & Cleomenes, proficiſci, ac pecuniam mutuam accipere cogebantur[a]. Antea quidem Lacedæmonii deuicta Græcia, cum magnam ſpoliorum ac pecuniarum vim vndiq; coaceruaſſent, decreuerunt vt omnis ea pecunia in ærariũ publicũ cogeretur; quæ non niſi publicis ac neceſſariis Reipublicæ negotiis inſeruiret; vſus tamen priuatis interdictus. Sed ærario breui exhauſto, & perpetuis quibuſdam fontib. ſuppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non deſtiterunt, quoad rege Cleomene deſerta Reſpublica cecidiſſet. Omnibus igitur modis operam dare & conniti oportet, vt ærarii opes certiſſimis fundamentis, quæq; labefactari non facile poſſint, innitantur.

a *Plutarch. in Lyſandro, Ageſilao, & Cleomene.*

Septem genera ærarii conficiendi.

Sunt autem omnino ſeptem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis; ſecundum ex hoſtium ſpoliis, tertium ex amicorum largitionibus, quartum ex ſociorum vectigalibus ac tributis; quintum ex mercatura, ſextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehũtur, aut inuehũtur; ſeptimum ex ſubditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honeſtius eſſe videtur. Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac ſtabilire, coloniasve deducere olim propoſuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatriſque conſtituendis idonea, poſſeſſiones quasdam tuendæ & conſeruandæ Reipublicæ cauſa præter paſcua publica omnium ciuium æque communia, aſſignabant, quæ priuatis locari conſueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanum in tres æquas partes diuiſit[c]: quarum vnam ſacris faciendis; ſecundam Reipublicæ oneribus ſubeundis, tertiam ciuibus aſſignauit. & cum tria millia ciuium cenſa fuiſſent[d], ſingulis duo iugera data ſunt. Ex quo intelligi poteſt octodecim millia iugerum agri Romani

b *l. quæſt. De cæd. & ſig.*

Diuiſio agri Romani.

c *Dionyſ. l. 2.*

d *Dionyſ. Halic. eod.*

mani fuisse. Plutarchus [a] tamen numerum ciuium duplo maiorem exstitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim millia, sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne, quantum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam vero Pompilium tertiam agri Romani partem quæ publica erat, ciuibus egentibus distribuisse. Verior tamen est superior sententia; cum duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: hic enim Plinius, *Aranti sua duo iugera Concinnato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus.* Quinetiam Pompeius Festus *centuriarum agrum* dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset. cũ Romul⁹ centenis ciuib. ducena iugera; & M. Varro Antiquus noster, inquit, *Ante bellum Punicum pendebat bina iugera, quod a Romulo primum diuisa dicebantur viritim; quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt.* Postea prolatis finibus lege Licinia septem iugera cuique ciui assignata legimus; *Post exactos reges* inquit Columella, *Liciniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quã nunc obtinent amplissima veruacta* Nota concio est M. Cupernitiosum ciuem intelligi cui septem iugera non essent satis.

[a] *In Romulo.*

Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptii multis ante seculis agros ciuitatum [b] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma capebant; cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrẽ Ezechiel [c] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab Romuli ratione non procul discessit; cum vellet sacrificiis faciendis agros assignari; & pascuales agros communarmentis & gregibus alendis; præter regalia prædia, quibus principes se familiamque suam commodius sustentarent; *ne*, inquit, *populum meum vectigalibus ac tributis suis ipse exhauriant.* Quamquam in ipsius Israelitarum gente ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum

[b] *Diodorus l. 2.*

[c] *cap. 45.*

fit, quod Zicelegum oppidum vna cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit[a].

Reg. alium autem prædiorum quædam publica sunt, quæ priuata. hæc quidē principū arbitrio abalienari posse omnes confitentur; illa numquam[b]: vt sit in ciuitatib. firmamētum aliquod ac veluti fundamentū, quo publica res innitatur. Quamobrē huius regni principes cum prædia publica priuatorū fraudib. possessa reuocant, illud obtestantur se iuratos ineunte imperio publica prædia numquam distrahi passuros; aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuū tamen redimendi auctoritatem fore; at ne centesimo quidem annorum curriculo; quo cætera[c] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atq; hæc quidem rebus sæpe[d] iudicatis cōfirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos[e]; nec tātum nostris verumetiam Hispanorum[f], Polonorum[g], Anglorum[h], Hungarorum[i] legibus ac institutis. Etenim Andreas rex Hungariæ ab Honorio III. Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno MCCXXI.

Nec reges tantum, sed etiam ii, qui populares & optimatum status habent, à prescriptione seculari publica prædia vindicare solent: Veneti[k] inquam, Heluetii, cæteriq; populi. Cum enim Henricus II. rex Francorum à Lucernatibus per legatos peteret, vt pro se fideiuberēt, Hugo Prætor maximus legato respondit, *Senatum populumque Lucernatem ipsosque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos.* Quid Atheniēses? quid Romani? certe quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles, inquam, & Cato maior, fū dos Reipublicæ secularibus curriculis possessos à prærscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent, *nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere*[l] *posse.* Nec ita pridem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorum

a Sam. lib. 2. cap. 27.

b Bart. in l. prohibere. §. plane quod vi. Ang. Perusin. in l. ex præstatione. de vectigal. C. Bal. in prooemio feud.

c l. hac iure. §. ductus aquæ. De aqua quot. d Anno 1440. & 1505. & 1530. in Curia Paris. e Contra regem Siciliæ pro Comitatu Tillonum Anno 1283. & pro Comitatu Drocensi Anno 1551. 26. Iunii. f Codice Hispan. part. 5. tit. 5. & lege comitalis, Anno 1560.

g In ordinat. Polon.

h In charta magna Anglorum

i Bonfinius in historia Hungar.

k In statutis Venet. lib. 2.

l Plutarch. in Themistoc. & Catone Cens.

rum, quæ Nogaretus Felix à Philippo Bello præmiorum ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀναίκειαν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad consilium detulit, tametsi prædia ducentos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vna cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Franciſci regis Francorum dignitate tuenda inierunt[a] aduersus Carolum V. Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, *ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cum Carolo sancirī oportet, distraheretur.* ob id enim Madricense fœdus ruptum erat, quod contra ius omnium gentium commune, cõtraque leges huius imperii[b] Carolus Burgundiæ ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alii alio iure vtuntur. Alexander[c] enim Poloniæ rex eandem legem sanctius renouari iussit, ne scilicet prædia publica sine Senatus populique consensione distraherentur, quemadmodum iure communi[d] cautum videmus: neq; id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prædiorum venditio fieret, cum in fines imperii hostes inuasissent, & eadem in subhastatione quæ bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cum sit eodẽ[e] Reipublica iure quo pupillis ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura[f]; ipsiq; Reipublicæ vindicatio sine pretii restitutione competitura.

a Anno 1527.

b Edictum de domanio factum à Carolo IX. 1566.

c Anno 1563.

d l. vlt. de iure ciuitatum Cod. lib. XI.

e l. Rempubl. de iure Reip. C.

f l. si secundum de iure Reip. C.

Nec vero principibus eorum quæ publica sunt, quicquam sibi arrogare fas est, non magis quam marito dotem vxoris: ac minus quam marito iuris est in dotem; quoniam maritus dotis fructibus abuti suo iure[g] potest, principi vero publicæ dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Athenienſium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Athenienſibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis non esse, reges nostri agnoscunt & confitentur. Nam Carolus VII.

g l. in rebus de iure dot. C.

rex prædiorum publicorum oppignorationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus & cum Ludouicus VIII. rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, suppellectilem omnem sub hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, a Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negarer. At etiam Antoninus Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vlus conuertit: quem Ludouicus XII. rex *Patriæ parens* appellatus, imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas inquam, Cussiacum, Montfortium à publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt.

Singulare in monarchia.

In popularibus quidem & optimatũ imperiis nihil ad ciuitatem pertineat priuatum dici potest: in monarchia vero, & agri dominici à publicis; & fiscus ab ærario publico differt [a]. posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt [b]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerẽt, quasi quæstum vberiorem facturi; quæ sententia tyrãnidem ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicæ opes omnes ac prædia in iis posita sunt quæ olim Duces, Marchiones, Comites, Barones possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum aciurisdictionum quæstuosissima; quæ in venditionib. perpetuam alienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt: id est; æstimatione facta decem [c] annorum annui reditus: cum tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdum etiam quinquaginta annorum ratio habeatur. Ita fit vt qui publica predia sibi coemerunt, eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quam sit pretium fisco solutum. Quamquam illa

a *Asconius Pedianus. & l. 2. §. 6. e interdictum. ne quid in loco publico l. cum. & num. §. cæsar. de lib. & post.*

b *In libera à Zenone. de quadrienni præscript. C.*

c *Philo. Francisci 1. Anno 1544.*

illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum an-
nui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus
Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimatio-
nis partem continerent. Ex locatione vero publicorum
prædiorum, fructus ad rem publicam peruenturi sunt
multo vberiores ac maiores; nec mancipes ipsi ac publi-
cani à vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt
emtores prædiorum qui nobilitatis specie immunitate
fruuntur. Hoc vero iniquius, quod quas pecunias ex vē-
ditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur
vtilitatis publicæ causa; sed fœdissimis ac turpissimis ho-
minibus fere largiuntur.

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & ex-
hausto ærario, pascua quoq; ciuitatum ac rusticorum, q-
bus tenues sustentantur, sub hasta pernitiosissimo exē-
plo veneunt. Possessiones quidem amplissimas agrorum
incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quib. ni-
hil vtilitatis Respublica decepit, vendere commodius
est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cul-
tura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo diteſcant: sed
si conductorem reperiant, vendere non licet. Tametsi
Aristoteles Byzantinorum factum laudat, quod prædia
publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium
augerent: sed ea laus inanis est; cum satis vnicuique cō-
pertum sit, eos à quibus pretii pars extorquetur, maxi-
mam partem reditus deminuere. Itaq; ne id fieret apud
nos edicto Caroli[a] IX. prohibetur. Ac tametsi aliquan-
to post deserta & inculta Reipublicæ prædia publice rex
addici mandauit (quod eorum qui publica diripiūt sua-
si factum est) nihilominus Curia Parisiorum in edicti
promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi a-
gros emerent ea lege vt reditus annuos in ærarium pu-
blicam inferrent, redimi vectigal; neve vllam pretii par-
tem soluerent: ne scilicet vectigal vlla ex parte minue-
retur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt
pretium ab emtoribus accipere liceret: idque rex ite-
rum atque iterum iussisset[b], Curia Parisiorum coactis

omni-

[a] Anno 1566. artic. 42. & 57.

[b] Anno 1566. 12. Iulii.

omnibus decuriis amplius tertia parte pretii ab emtoribus solui prohibuit: idque pretium à Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in quæstores ipsos, quam in eos quibus ea pecunia principis concessu quacumq; ex causa solueretur. Et quidem Franciscus II. rex ineunte imperio [a] magistratib. ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prædia à possessorib. priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse, vt quæ prædia publica iuraq; prædatoria restarent, vix oneribus prædiorum subeundis sufficerent: sed his temporib. querendi causam habent posteri multo q̃ ille grauiorem; cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno MDLXXII. Quæstores dominii nihil fere in ratione accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II. eo capite quo summa totius pecuniæ, q̃ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum millia cõtineret: summa vero eorum quo ex dominio publico priuatis vendita fuerunt centies maior [b] est: præter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II. redimerent salarium vectigal [c] quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iuste venirent.

a Anno 1559.

b trecenta sexaginta millia sestertia maiora excedit: id est, nostro more, quatuor decim millones nongenta sexaginta millia octoginta septem libellæ Turonenses.

c Ea summa fere conficit quater centies sestertium siue quingenta quinquaginta millia aureorum. Anglorum annua vectigalia.

Ac si quidem ea quæ priuati minimo pretio possidẽt, publice locarentur, cum antiquis vectigalibus principi Reipublicæ oneribus subeundis abunde sufficerent. Certe quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum millibus XCVI. quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærarium inferuntur: ac tantum abest vt in dictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoque anno exigi consueuerant, sustulerit: nam ci illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus; tributi nomine quingenties sestertium pro sumtibus Reipublicæ necessariis oblatum à populo fuisse reginam tamen di-

inidiam pecuniæ summam recusasse, ac populo gratias egisse.

Illud autē quod ad prædia publica pertinet, animaduersione dignum est, quod in iis conseruandis diligentia in monarchia quam in optimatum aut populari statu maior adhibetur. In his enim publica quisq; sua ducit. Quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam populo cōsentiente, aut certe nō dissentiente, optimatibus etiam sæpe dissimulantibus, prædiorum sempiternas locationes exigui vectigalis specie faciant: tandem etiam vectigalium immunitatem adipiscuntur. At populo vero facile omnia extorquentur, si quis modo popularis fuerit, & aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur; vt quidem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrum Campanum plebi diuisit; ac publicanos tertia parte auctionū publicarum subleuauit: quod sine magna mercede non fecit. Decimo post anno Q. Metellus Italiæ portus omnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoq; Pericles Athenienſib. publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua principi subditos onerare tributis, nisi populi consensu aut vrgente necessitate, non licet, publica prædia difficilius à priuatis occupantur. cætera quę de agris dominicis, deq; publico dominio dici possunt, quod accurate sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX. regis Francorum comprehensa, prætermitto.

Spolia de hostibus relata, ærarium augent.

Secundū genus conficiendæ pecuniæ & ærarii augendi, ab hostium spoliis & pecuniis ducitur: vt quę bellis exhausta sunt, farciantur. Tametsi enim Romani hostiū vrbes vi captas diripere fas erat: publicæ tamē pecuniæ in Romanum ærarium inferebantur. At cum vrbes dederentur, aut pactione sponsioneve facta pecunia remitteretur, nihil miles præter stipendium ferebat: nisi tanta pecuniæ vis esset vt stipendium ob egregiam militum virtutem duplicandum videretur; cætera ærario publico cedebant. Sic enim Liuius a; *Omnes*, inquit, *argen-*

a lib. 9.

tumq;

tumque in ærarium conditum. Æris grauis CCCXC. *millia pondo in ærarium intulit Caruilius Consul*, Idem. Fuluius argenti CXLII. millia pondo, auri CXXVII. ex Hispania in ærarium intulit. Furius [a] vero Camillus Gallis trans Alpes deiectis CLXX. millia argenti pondo, æris CCCXX. millia retulit. Item Flamininus [b] ex Græcia argenti infecti pondo decem & octo millia CCLXX. facti vasa multa: signati LXXXIIII. millia tetradrachmorum Atticorum, trium fere denariorum pondus in singulis: auri pondo tria millia DCCXIV. & clypeum vnum ex auro totum: Philippi nummi CXLV. millia: & centum XIV aureæ coronæ donatiuitatum. item [c]. Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium à Paulo Æmilio illatum; à Cæsare vero subacta Gallia quater millies sestertium, vt ex Appiano colligimus. Tarento capta Fabius Maximus LXXXIII. millia auri pondo præter argentum Romam in ærarium inuexit [d].

a *Liuius li. 31.*

b *lib. 34.*

c *lib. 45.*

d *Liuius li. 27.*

Ac tametsi Imperatores magnam vim pecuniarũ sibi reseruarent, aut exercitui largirentur: id tamẽ ab antiqs parcius fiebat, ne aut repetundarum postularentur, aut triumpho carerent. Etenim Scipio Asiaticus Africani Maioris frater [e] repetundarum dãnatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII. argenti pondo CXLVII. millia aureorum Philippeorum CXL. millia; auri pondo MXXIV. Ipse quoq; Africanus eodem iudicio damnatus, graniter in Senatu questus est; *Bis millies*, inquit, *in ærarium intuli, & quadragies à me reposcitur*: quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit: & vterq; in exsilium profectus est, cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus Romanorũ imperatorum primus [f], hostium spoliis ac direptionib. ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur; plura tamen in ærarium quam superiores, excepto Cæsare, inuexit.

e *Liuius lib. 36. & 38.*

f *Plutarch. in Lucullo.*

Ex quibus intelligi potest quanta fuerit Romanis veteribus ærarii publici cura; quantæ opes publicæ. His vero temporibus nihil vmquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur: quinetiam

sæpe

sæpe vrbium direptio principum concessu ante permittitur, quam expugnatæ, quam obsessæ fuerint. Nec tamen Romani contenti spoliis, populos victos septima parte [a] agri fere mulctabant. Durius Odoacer Herulorũ regulus; qui subacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit. Nec multo post [b] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in singulos annos imperauit, vt Romani Boiis [c] olim à Scipione Nasica deuictis, præter aureos torques mille CCCCLXX. auri pondo CCXLV. argenti bis mille CCCXL. q̃ de hostibus relata sunt. Ac Guilielmus Augustus, Anglia subacta, non modo publicas, sed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipsaque prædia sua esse ac iure belli quæsita declarauit.

[a] Plutarch. in Romulo.

[b] Paulus Diaconus & Rhegino.

[c] Liuius li. 26.

Romani tamẽ in eo genere ciuitatũ moderandarum disciplina populos oẽs ac principes superarunt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egẽtium ac tenuium ciuium mittere consueuerant, & eam agri partem illis assignare, ex quo incredibilis tum vtilitas, tum gloria imperio nominiq; Romano accedebat; plebs n. tenuiorum quę Vrbem onerabat, exhauriebatur; stirpes ciuium propagabantur; veteranis agri assignabantur. Iam vero materia seditionum ex Vrbe sublata, coloniarum translatione etiã victi populi Romanorum moribus, legibus, imperiis assuescere: deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis sensim coalescere necesse habebant; aut si res nouas molirẽtur, aderat colonia Romana veluti specula quædam quæ hostes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arcessere solebat. C. *Gracchus*, inquit Liuius, *continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit, vt complures colonias in Italia deducerentur, & vna in solo diruta Carthaginis. idem Coloniam Latinam in agrũ Thurinum deduxerunt: tria millia peditum iere*: CCC. *Equites*; *numerus exiguus pro copia agri*. Nam Asconius colonias amplius LIII. in Italia deductas à Rõ. fuisse scribit: extra Italiã Plinius multo plures deductas enumerat. ¶ Cæteri fere principes victis vrbibus

bus præsidia perpetua imponunt; quo nihil intolerabilius est: quia tantum abest vt victi vincentium imperio assuescere condiscant, vt non prius à nouandis rebus conquiescant quam aut præsidia interemerint, aut arcesserint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si reges nostri capta Ludouico XII. rege Insubria, colonias eo misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria à Francorum ditione ac potestate non tam facile defecisset. Nec vero Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis imperium tuebuntur; sed ab imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quam Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorum ad imperium retinendum coniungi necesse fuisset; quoniam nec vlla vis diuturna esse potest: & *pessimus diuturnitatis custos est metus*. Muhamedes quidem alter Imperator prolatis Imperii finibus, Christianorum, quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, duosque bubalos ac sementem, duodecimo post anno dimidiam fructuum partem perpetui vectigalis nomine indixit. Mitius cum Timariotis egit Amurates I. quoniam agros ac prædia culta, cum colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent; ac fructuarii seu Timariotæ occasu fructus in arrarium cogerentur, quoad principis beneficio alius succederet. Omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. Ex quo fit, vt Turcarum opes maxime in cadaueris vectigalibus positæ sint; bellum vero nullis fere perterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus V. Imperator debellatis Peruanæ regionis gentibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratione vsus est: eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribuit, vt tantum vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis

Turcarum institutum.

Caroli V. Imperatoris institutum.

Vnio

rionum autem & fodinarū quintam partem possessoribus imperauit: quo fit vt amplius millies sestertiū in ærarii quotannis inferatur. Æquum est autem vt victis populis & auctis ærarii opib. tributa subditorum aut tollātur aut minuantur. Nam Romani debellato Perseo rege Macedonum, à tributis immunes esse cœperunt [a]. [a] Plutarch. in Æmilio.

Tertium genus conficiendarum pecuniarum, in amicorum & sociorum largitionibus ac legatis versatur. id autem breuiter explicari potest; tum quod nihil incertius aut rarius sit, tum etiam quod quæ principib. principes populive magnifice largiuntur, vix in rationem accepti veniant; cum nemo qui dignitati Reipublicæ consulat, alterius debitor esse velit: nisi tenues à potentibus & locupletibus accipiant. Contra vero, quæ princeps inops à pecunia potentiori donat, aut tributi nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quasi de tributo gloriatur. Etenim Turcarum rex sociarum ciuitatum, quibuscum fœdere coniunctus est, dona ex eo ac sublimi loco omnibus spectantibus explicari iubet, quasi tributa subditorum. Idem omnium principum legatos sustentare consueuit; nec vllos principes, præterquam ineunte imperio, nec tamen omnes legatione dignatur.

At veteres aliū largiendi morem habuisse videmus q̄ nostros. Nos enim potentib. ac rebus prosperis donare solemus; illi reb. afflictis succurrebant. Cum enim Romanos triplici trium exercituum clade Annibal oppressisset ac totam pene Italiam sub imperiū Punicum subiecisset, rex Ægypti mille pondo auri, viginti millia argenti Romanis dono dedit [b]: qui cum gratiarū actione omnia recusarunt: nec aliter Ambraciotarum ac fœderatorū populorum dona omnia eodem tempore reppulerunt: præter auream Hieronis Syracusarum regis victoriam; quasi prosperum princeps amicissimus omen futurus esset: cætera quæ in eos immensa largitione [c] effuderat, scilicet auream coronam pondo cccxx. tritici modiorum ccc. millia, hordei cc. millia, magnifi- [b] Liuius li. 37. [c] Liuius lib. 38.

Romanorū in aduersis fortitudo.

ce diuiserũt, tametsi belli offensionibus & calamitatib. acceptis ærarium pene exhaustum esset.

Erat igitur inter Romanos ac cæteros principes honoris ac dignitatis certamẽ: nec facile dici poterat, vtrorum magnificentia maior, eorũ q largirentur, an eorum q recusarent. Certe quidẽ Romani reb. afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine superasse videntur. Ni cæteri non modo reb. aduersis oblata non repudiarunt, sed inuerecũde pleriq; ac eblãditis precib. ab inuitis efflagitarũt. Cum n. Rhodiorum colossus ingens sui ponderis grauitate ac terræ motu concidisset, naues etiam aliquot (erat enim LXX. cubitorum altitudinis) suo casu contriuisset, Rhodii legatos ad reges & principes miserunt, vt sibi pecunias ad instaurandum colossum [a] engarent. Hiero centũ auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo ad colossum reficiendũ auri tria millia talentorum, sed etiam ad gymnasium exstruendum argenti CCC. talenta, frumenti modiorum amplius decies centena millia, materiã præterea infinitam ad naues parãdas, centum architectos, opifices CCC. & ad victum annuum auri talenta XIV. ad sacrificia vero modiorum tria millia largitus est. Non puduit Rhodios inopes à pecunia ex vnius veteris statutæ ruina occasionem arripere, qua veteri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam ornamentis exornarent. Id erat Ægypti regib. pene vsitatum, vt de largitionibus aduersus exteros gloriarentur, inde à Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centũ amplius millia seruorum Iudaicæ gentis ab emtorib. in libertatem vindicaret, auri talenta [b] CCCLX. ad victimas autem & sacra facienda centum talenta, phialas aureas XX. argenteas XXX. crateras quinq; & mensam auream Iudæis magnifice largitus est: præterea ea dona quibus diuinarum legum interpretes LXXII. abunde cumulauit.

[a] Polyb. lib. 5.

[b] Id est 17000. coronatorum.

Sed vt ciuitatibus inopia laborantibus probro [illegible] non debet, si potentissimis principibus quid accipiat ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem ob[illegible]

as à principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuisset. Sed regum ac principum quos sacros habuissent, & quorum ope ac præsidio beate vixissent, sceptra, imperia, prouincias, opes, cum orbi morerentur, testamento sibi relicta non indecore acceperunt. Nã Ptolemæus Cyrenensium, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges, populum Romanum hæredem fecerunt [a], amplissimaque regna nulla vi quæsita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate, nec nisi parta de hostibus victoria gratificandi animo accipiebant: posteri quasi ordinarium [b] tributum exegerunt, quamuis *oblationes* appellarent. Flaminius victo Philippo rege ac liberata metu seruitutis Græcia, CXIV. coronas aureas dona ciuitatum Romam misit. Philippus autem pacis conditionib⁹, quas decem legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centum auri pondo Capitolio imposuit. Rhodii, ne quid acerbius in eos decerneretur à Senatu, coronam auream pondo c c. Romam miserunt. Postea aurum coronarium [c] à decurionib. ciuitatum, & à Iudæorum collegiis quasi tributum ordinarium exigi cœpit.

[a] *Flor. epit.*

[b] *l. 4. de auro coronario. C.*

[c] *l. penult. de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodos.*

Ita sæpe fit vt q̃ initio principibus dono data sunt, vt honestius beatiusq; familiã tuerentur, necessaria tẽpora decursu euaserint, vt ea dona q̃ superiori ætate regibus Francorum oblata sunt à populo, quæq; ab Hispanis *seruitia* vocantur, hic & illic quasi tributa necessaria nunc extorquentur. Et quidem reges Persarũ nihil à subditis exigere, nihil excutere cõsueuerant, sed ea tantum capere quæ sponte donarentur [d] Darius vero Hystaspes, cui hinnitu equi regnum adeptus est, primus omnium tributa; *nec rerum species*, vt Marcianus loquitur; *sed numos custoribus ad id creatis imperauit*: quibus temporibus, cũ imperium ab extremis Indorum finibus ad Hellespontum CXXVII. prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, summam efficiebant quatuordecim millium CCCCCLX. talentorum Euboicorum.

[d] *Herodot. in Euterpe.*

Vectigalia regni Persarum.

Rex Æthiopum (qui *Negus* appellatur, quique maiorum nostrorum memoria præter quinquaginta prouincias quæ sui imperii finibus continentur, etiam Indiæ Orientalis amplissima regna tamdiu tenuit: quoad legionibus Tartarorum fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiamnum consueuit[a]: nihil autem imperatur, sed omnia sponte oblata: quod tibi principis maiestati quicquam à subditis petere indecorum videatur.

a *Franciſc. Alvareſius in Æthiopica hiſtoria.*

Porro quo principibus testamẽto legare velint, pauci nunc reperiantur; cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies LLS, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturum ad hæredes suos quam millies & quingenties professus quamuis XX. proximis annis quaterdecies millies & ex testamentis amicorum percepisset; quod pene cũ duob. paternis patrimoniis cæterisque hæreditatibus in Rempubl. abiumsisset[b]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarum summam[c] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quam quaterdecies millies LLS, cum hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet[d], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent, quosque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus digni tas minus cara esset, ab omnib. omnia legata capere, pranni etiã extorquere, & ex imperfectis testamentis hareditates rapere non erubuerunt[e], obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hæreditates accepisset[f]: tum de seipso, *quadringenties*, inquit, LLS, *acceptum hæreditatibus retuli; nemo tamen me nisi amicus hæredem scripsit.* Atque hæc quidem de donationibus ac legatis.

b *Tranquill. in Auguſto cap. vlt.*

c *Summa noſtro more loquendi confecit* 3500000. *coronatorum.*

d *Tranquill. ibid.*

e *Argumento ſit lex ex imperfecto. de teſtamentis. Cod. & de leg. 3. § Thiop. 2.*

Quartum genus expenſionibus ſocietum.

Sequitur quartum genus augendarum ærarii opum cum annua pẽsio à sociis ciuitatib. ex fœdere percipitur vt si bellum ab hostibus inferatur, militem sociis imparare liceat. Cum enim pacis fruendę causa pecunia quę

tam

tanni s ciuitati principive imperatur, *non pensio*, sed *tributum* aut *stipendium* appellatur: vt victo Annibale stipendium Carthaginensibus imperatum est in singulos annos [a]: item Philippo II. regi Macedonum ac regibus Illyriorum, salua cuiusque imperii maiestate. Sic quoq; reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua stipendia soluere cogebãtur [b]: vt reges Iudææ regibus Assyriorum. At Heluetiorum & Rhætorum ciuitatibus pensio à regibus nostris annua mille aureorum ex fœdere dependi consueuit, ea lege vt reges nostri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad imperii sui tutelam, Prætoriasq; cohortes ad corporis obsequium & custodiam inde conscribere possint. Neque stipẽdiarius est qui hostium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorum duces fecisse: non quia pacem precari, vt Theophrastus scribit, sed quia differri bellum cupiebat. Nullum autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Francorũ, honestius vnquam aut vtilius contingere potuit, ob ea quæ superius attuli argumenta. Certe quidem ad opes augendas vtilissimum fuisse ex eo planum est, quod præter ordinarias pensiones, etiam extraordinariæ, quas magistratibus ac ducibus Heluetiorum, quasq; priuatis reges largiuntur, ordinarias longe superarunt. Ego ex rationibus publicis à Quæstoribus expensa video fuisse in vtrasq; pensiones ac legationes CCXVIII. millia libellarum [c] Turonensium anno MDLXXIII. Quæ vero Germanis ducibus pensiones solutæ sunt eodem anno, conficiunt CXXXII. millia libellarum præter stipendia militaria.

[a] *Liuius l. 31.*

[b] *Sam lib. 1. cap. 6.*

Pensiones Heluetiorũ

[c] *Summa est, 211913. ll 12. sold.*

Pensiones Germanorũ.

Necessariæ sunt quidẽ magnis principib. largitiones ad hostium consilia, copias, opes euertendas: nec potest vllũ magnũ imperium speculatorib. carere; ac sæpius hostes corruptis ducib. ac magistratib. quam fusis legionib. vincuntur; *nec vero arx vlla tanta est tantisq; præsidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facile possit expugnari, si umentum aureis numis onustum eo penetrarit*, vt Philip-

pum I. Macedoniæ regem dixisse ferunt, qui largitionib. ac donis Græciam pene totã sub imperium subegit. Nec aliis adiumentis Persarum reges Græcos ab Asia quam corruptis ducibus depulerunt[a]. quis enim à principe donum accepit qui non aliquid in eius gratiam, si potuit, effecit? nã obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficii adipiscendi spe, vel metu, ne idem sit accusator qui corrupit. Vix enim princeps vllus amplissimas pensiones largitur, nisi iuratus sit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipsam proditurum: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps nescio quis palam questus est[b]: (nihil n. præter aditum habeo) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore Princeps aliquis, cuius nomen prætereo, q̃ annuos bis mille pensionis annuæ pactus, omnia Imperiiac patriæ suæ arcana delaturum se, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & imperio aduersus patriam propugnaturum spopondit. Ab hoc hominum genere cauendum est, potissimum in populari statu, in quo faciliusest priuatis Rempublicam prodere quam in monarchia, in qua princeps omnia q̃ publica sunt, sua ducit, ac perinde vt suarum rerum curam gerit.

a Plutarch. in Lysandro & Agesilao.

b Vuormatia. Anno 1552.

Sed largitiones & corruptelæ eiusmodi corruptoribus vtiles esse nequeunt, nisi lateant: latere autem non possunt, si plures sint quibus donatur. Reges Persarum ac Macedonum, paucissimis quibusdam Oratoribus ac belli ducibus, qui plus auctoritate poterant, largiri solebant, vt popularia & optimatum imperia ad se traducerent. Item Ptolemæus Philopater rex Ægypti Achæorum imperium suis quodammodo impensis legibus subiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono[c] daret: quippe intelligebat plus Aratum quam ceteros omnes in ea Republica posse ac potuisse semper. Itaque mirum mihi visum est, quamobrem nostri reges præter ordinarias Heluetiorum pensiones, extraordinem duobus circiter Heluetiorum millibus qui cæteris dignitate præstabant, rex Henricus II. tam multa hu-

c Plutarch. in Arato.

retur: id quidem video patris instituto factũ fuisse. Quæ non obscure aut occulte, sed ita palam fiebãt, vt Quæstor Heluetiorũ apochas rationib. accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pensiones anno M DL. summã XVI. aureorum millium & CCCCXXXIII. excessisse[a]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum millia pauciſſimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus, & quidẽ remotis arbitris & apocha, donare. Sunt enim qui amplissimis principum munerib. carere, quãapocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastingarum dominus, cui Ludouicus XI. rex annuæ pensionis nomine duo aureorum millia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit, ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium exstaret. Nihil autẽ gratius regi fuisset quam illum in suspicionem proditæ patriæ, si quando posset, vocare.

[a] Summa Bellarmi. 49299.

Est etiam cum largitiones turpissimarum rerum causa fiunt; tametsi plerisq; nihil quod patriæ commodo fiat, turpe factum videtur. Ego vero non minus turpiter facere puto, qui parricidas principũ domesticos mercede cõducunt, vt ex insidiis dominos interficiãt, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quam qui turpitudinis suę mercedem accipiunt. Quamobrem cum Pericles sedecim talenta rationibus expensa tulisset q̃ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eam causã quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecuniæ testimonium facit quo minus qui patriam adire velit, quicquam corruptoris gratia facere possit.

Hoc etiam pernitiosius, quod cum largitiones publice fiunt, si quibusdam, nec tamen omnibus donantur, suspiciones, odia, querelæ exsistunt, ac potissimum in statu populari; vt sæpissime apud Heluetios cõtigisse accepimus: & eo vsque certatum est, vt rogatione

ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. Negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tantundem detractũ iri declarauit. Diximus superius qua fraude Athenienses, quibus artibus Romani sociarum ciuitatum pecuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint.

Quintum genus mercatura.

Sequitur quintum genus cõficiendarum pecuniarũ; mercatura inquam abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet, quod genus rarius est, ac principe minime dignum. Nostris quidem æq; ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturam exercere nõ licet; aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. Neq; id nouum: cum lege [a] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: *Quæstuosum omnis*, inquit Liuius [b], *Patribus indecorum visus est.* postea [c] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æque ac ne Pontificio [d] sacerdotibus, mercaturæ studia sequi. Quod si mercatura nobiles minime deceat, quanto minus magis? Darium subditi contumelioſe mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia ad soluendi necessitatem traxisset [e].

[a] ab V. C. An. 537.
[b] lib. 21.
[c] Nobiliores. de commerciis C. l. militer. loca ti. C. l. vlt. de rescindend. C. l. 1. §. pupillus. de auctoritate tu. ff.
[d] can. clerici. 88. q. 1.
[e] Herod. & Plut. in Artaxerxe.

Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego vero, si statuendum mihi sit, principẽ mercatorẽ nolo: sin optio detur, mercatorẽ malo quã tyrannum; & patricios viros negotiari quam prædari. Quis est n. qui nesciat Lusitaniæ regis Portugaliæ mercatura. ges cum angustissimis regni finib. coercerentur, necnis suæ maiestatis satis commode tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimã & quæstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reip. commodo exercuisse? cum n. anno MCCCCLXX Orientis opes & intimos Indiæ recessus portusque matrimos nauigantibus aperuissent, populorum hist rias ad veritatẽ admirabiles, & opes incredibiles in Lutaniam aduexerunt; post etiam vniuersam Europ

spect

ſpecierum infinita varietate compleuerunt. Hoc vero magnificentius; quod in ſinu Perſico & in ipſo regis Perſarum conſpectu, atcem minutiſſimam fundauerũt; qua nauigantibus nec commeare nec remeare niſi ſoluto vectigali non licet. quinetiam quatuor Indorum reges ſuis imperiis ac ſtipendiis ſubegerunt, præter Africæ portus ac littora quibus longe lateque dominantur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Perſarum principibus, regibuſq; Ægyptiorum mercaturæ quæſtus vberrimos de manibus excuſſerunt. Quantæ vtilitates ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Luſitani Molucarum Inſulas (vnde pretioſiſſimæ ſpecie aſportantur:) nudaſſent ac ccc. aureorum millia numeraſſent Carolo V. Imperatori, cui Molucarum inſulæ iudicio finium regundorum Alexãdri VI. Pontifices maximi ſententia obuenerant, Genuenſes ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Luſitanis regibus reſtituere, & amplius quinquaginta aureorum millia Carolo dependere non dubitarunt, vt ſibi aditus ad eas inſulas pateret, quod renitente Luſitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico XII. rege Frãcorum pertulerunt, nulla grauior [a] viſa eſt, quam quod Luſitani reges mercaturæ Oriẽtalis quæſtum illis eripuiſſent. [a] Guiciardin.

Nec vero Italis abundãs & quæſtuoſa mercatura nobilitati labem aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipſe vberem mercaturam improbat [b], ſed eos q ab aliis emunt quod carius vendant, *ſordidos* appellat. Id autem in principe minime ferendum eſt, vt ſubditos exportare frumenta reſq; venales prohibeat, quib. ipſe q̃ lum faciat: turpius etiam ac fœdius vllo pretio mercari ſubditis, vt eoſdem carius res emtas emere cogat. ea res enim Alphonſum regem Neapoleos ſuis æque ac exteris odioſiſſimum fecit. Greges enim porcorum ſubditos alere, & in demortuorum locum alios ſubſtituere Mercatura Alphonſi tyranni. [b] lib. 3. Offic.
ingebat: olei ac frumenti quicquid in Apuleia concreuiſſet,

suauiores sunt vt liceret. Et quoniam aqua marina citra quadragesimum septimum ab Æquatore gradum propter radiorum solis traiectionem hebescentem,& caloris inopiam, in salis naturam concrescere non potest, proculdubio si salarium vectigal à peregrinis vel duplo minus quam à nostris exigeretur,infinita pecuniæ vis in ærarium cogi posset.

Gallia frumento, vino, oleo, sale diues.

Videmus enim, & quidem sæpissime, nauium peregrinarum classes ad littus Celticum appellere ad sales exportandos:& quia frumento, vino, oleo;cæterisq; rebus ad vitã beatius commodiusq; degendam necessariis abundat Gallia, quibus rebus Aquiloniæ regiones vacant, naues arena sæpe aut lapidibus onerant,vt emere liceat, cũ rarius permutare possint. Nam metalla cæteraq; ad humanum victum minus necessaria cũ in intimis terræ visceribus lateant, tum semel eruta vix vmquã renascuntur. frumenti vero, salis,vini ac olei fontes,& quidem perennes, in Gallia scaturiunt,qui nullis ætatibus exhauriuntur ; quarum rerum euectionem & mercaturam sic moderari principem oportet , vt subditorũ inopiæ& ærario in primis prospiciatur.Quod aliter fieri non potest,quam portoriis vectigalibus auctis:quæ quo maiora fuerint, eo parcius à peregrinis exportabuntur, aut vberior annona , aut ærarii opes maiores futuræ sũt, quamquam res ad victũ hominum necessariæ,quocunque fuerint,conquiruntur.Gallia vero magnam Europæ partem incredibili frugum vbertate & nunc & antea per sustentauit,vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populum confitetur.

Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipsas & cũ legib. Francorum icta fœdera,q; bus augere portoria nefas esse putant: ego leges cõmerciorum ac fœdera , si qua sunt disturbari nolo;sed negotiã vim earum legum esse aut fuisse, vt ab iis discedere numquã liceret.Quinetiã cæteri principes nutu arbitratuq; suo portoria regere eaq; sæpius augere videmus:vt nõ ita pridẽ in Anglia factum memini. Nec superiori anno

annis fœdera commerciorum prohibuerunt Carolum V. Imperatorem aut Philippum filium Angliæ regem, quominus in singula vini dolia maiora Gallorum mercatorib. in portum ingressis numum aureum, subditis v. nouem imperarent. Incredibile autem videri possit, verum tamen sit; quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. Cuius rei argumẽtum maius habeo nullum, quam quod vnus Lauda mercator Cameracensis anno MDLXXVIII. triginta tria millia modiorum vini terrestri vectura in Belgiũ exportari curauerit, tametsi aditus arduos ac multis locis ab hostibus intercluſos sibi videret. pretium in singulos modios vt minimũ fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi potest quanto plura nauibus deducantur. cęteras merces omitto. Sed illud omitti non debet quod anno MDLVI. Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in singulos pannos qui ex Anglia exportarentur, imperauit: at centum millia non amplius trimestri curriculo ex Anglia Antuerpiam asportata fuisse anno MDLXV. à mercatoribus didicimus. pannum autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis.

Et vt ciuitatib. vtilissimum est portoria rerũ earũ quæ euehuntur, quibusq; carere non possumus, augere: ita minuere necesse est vectigal rerum inuectarum, si quidẽ ciues iis cõmode carere non possint. Augendum quoq; vectigal fabrilium, lanificiorum, sericeorum, ac omniũ opificiorum q̃ aliunde aduehuntur; vt ciues ipsi eadem facere condiscant & consuescant. Sed ab informi ac rudi materia, q̃ à peregrinis ad nos aduehitur, amouendũ, aut quoad eius fieri potuit, minuendum est portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius est quã alienis prospiciendum. Ciues autem ex rudi materia in opificia conformata vtilitatem capiunt sæpe maiorem quam qui materiam vendiderunt: quia materiam sæpissime superat opus. nec ferendum est materiam rudem è ciuitatibus exportari, si opifices eam tractare commode possint: vt edicto Henrici a II. regis Francorum cauetur:

Materiam rudem euehere pernicio sum.

a Anno 1552.

quod

quod edictum decennio post in Anglia, deinde in Belgio promulgatum est[a], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuiũ quanta; vtilitates ad Rẽpublicam peruenturæ sint: vel ex eo intelligitur, quod Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege pecè vel pretio obtinuisse vt lege solueretur: qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italia exportauisset, ex materia pannos Florentinorum opificibus confectos in Galliam reuehi curauit: vnde quantum pecuniarũ coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius à principe fieri potest quam peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimentum ciuibus allaturi sint?

a Anno 1563.

Mercium euectionem ciuibus ademtam peregrinis permittere pernitiosissimũ.

His igitur sex generibus cõficiendarum pecuniarum & ærarii honeste muniendi sine vllo ciuium interitu, expositis. ad postremum pergamus, quod subditorũ proprium est, & quidem totum. Sed eo numquam peruenientum, nisi cætera omnia desint: ac ne desint, prudentis est principis ante prouidere. Si tamen ciuitatem vndiq; circumsessam hostes sic teneãt vt superioribus dixi generibus vt frui non liceat; aut si qua alia vis maior inopinato Rempublicam oppresserit, tunc demũ ciuibus ipsos ærario succurrere oportet. Id enim iustissimum est quod necessarium; & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, sine quibus ciuitas ipsa funditus sit interitura. Sed quoniam tributa quæ subditis difficilimo belli tempore imperantur, confecto bello continuari sæpe videmus (: est enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occasiones conquirere vt tributis subditos etiam bello confecto semper vrgeant) commodius erat mutuas à subditis pecunias accipere, quam illos onerare tributis: quæ ratio cum difficultates quæ in cogendis tributis esse solent, expediat, tum etiam fa-

Septimum genus conficiendarum pecuniarum & ærarũ munendi.

cilius

tilius reddit mutuum eorum qui & fœnus & sortem sibi & gratiam a Reipublica reddi sperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, vrbemque ipsam obsideret, Senatus diruto ærario noua tributa subditis aut sociis imperari noluit; nihil enim prementibus hostibus tam periculosum: sed Patres in Senatu sic disseruerunt: *Omne aurum argentum, as signatum ad triumuiros mensarios deferamus nullo ante Senatusconsulto facto, vt voluntaria oblatio, & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primum Equestris ordinis, ac deinde reliquæ plebis.* Hæc Liuius [a]. Idem paulo post; *Senatores pro se quisque aurum, argentum, æs in publicum conferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse, vt nec triumviri mensarii accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent.* Parta victoria & fractis Carthaginensibus, Senatus mutuam pecuniam singulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re sic Liuius; *Priuati frequentes*, inquit, *quibus ex pecunia quam M. Valerio & Claudio Coss. mutuam dederant, tertia pensio deberetur, adierunt Senatum, &c.* & paulo post; *Cum priuati æquum postularent, nec esset Respublica soluendo, quod medium inter æquum & vtile, decreuerunt: vt quoniam magna pars eorum agros venales dicerent, & sibi emtis opus esse, agri publici copia iis fieret: Consules agrũ æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros; vt si quis cum soluere posset, pecuniam habere quam agrum mallet, restitueret agrum populo. Lati tam conditionem priuati accepere.* Hæc ille [b]: quæ propterea ad verbum descripsi, quod ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberandæ omnium vtilissima visa mihi est. Illud quoque non incommodum videtur, scilicet prementibus hostibus strenuissimos quosque armis ac stipendiis eorum qui bello gerendo inutiles sint, fouere ac sustentare; id quod Romanos etiamnum feciſſe videmus [c]. ita fit vt alii aliorum opibus & auxiliis communem ciuium salutem tueatur. Hoc autem tributi genus temerarium est, & extra ordinem imperatur. Hinc

[a] Lib. 26.

[b] Liuius l. 27.

[c] Liuius lib. 28

tribu-

tributa originem traxerunt, & *ordinaria* fieri cœperunt, quæ antea *extraordinaria* dicebantur. tertium genus *caducum*, vtriusque naturæ quodammodo particeps est, nostri *casuale* appellant.

Tria genera Tributorum

His autem tribus omnino generibus continentur quæcumque ciuibus imperatur; vel pœnæ nomine, si quid in leges peccatur; vel eorum prædiorum pecuniarumve quas quisque possidet; vel etiam quæ in capita singula indicuntur, quod genus tributi *Capitationem* Latini vocant; vel eorum quæ ex traiectu percipiuntur, quod propria significatione *prætorium vectigal* dicitur; vel quacũq; etiam sordida cauſa exigitur. quęstus enim sordidissimos amant, eorumque suauissimos odores sentiunt tyranni: cuiusmodi est illud tributum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ consueuit; quodque ex vrinarum effusione Vespasianus imperauerat; ac filio quidem indigne ferenti, pater pecuniam ex prima pensione naribus admouit, sciscitans num odore offenderetur: & illo negante, *Atqui*, inquit, *è lotio est*. Idem à mulcatione, quod adeuntibus principem spatium ad calcedas mulas sæpius desiliisset, nec sine mercede id faceret, pactus est lucri partem. *Non enim*, inquit Tranquillus, *contentus est omissa sub Galba vectigalia reuocasse, noua & grauia addidit, & auxit tributa prouinciis nonnullis, & duplicauit: negotiationes quoque & priuato pudendas propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea distraheret. nec candidatis quidem honores, reisve tam innoxiis quam noxiis venditare cunctatus. creditur etiam procuratorum requissimum quemque ad ampliora officia ex industria solitum promouere, quo locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo pro spongiis dicebatur vti, quod quasi siccos madefactos deinde exprimeret humentes.* Idem paulo post; *Sunt qui nantur ad manubias & rapinas deductum summa ærarii fi inopia, de qua testificatus sit initio statim principatus, pro quadringenties* * *millies opus esse, vt Respublica stare posset.* illo. Quod si ad hæc tam fœda, tamque turpia dictu blica ærarii inopia coegit principem in cæteris prude

* Id est. decies centum millies sestertium.

tissimum, quid tyrannos quos inopia premit, facturos aut non facturos speramus.

Magister quidem Præses Curiæ Parisiorum negauit, ante D. Ludouici tempora vllum tributi genus Gallis imperatum; sed illud omisit, quod quæ belli necessitate coactus exegerat Ludouicus, confecto bello sustulerit. Extat [a] eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quam testamento inseri mandauit in hæc verba *Fili religiosus in primis erga Deum esto; benignus ac liberalis aduersus egentes; legum ac morum huius imperii custos ac vindex acerrimus; ac vectigalibus & tributis abstineto, nisi te summa vis necessitatis ac vtilitatis publicæ iustissima causa ad hoc impellat; sin minus, tyrannum te potius quam regem futurum putato*, &c. Hic dicet aliquis, Clotarium tertiam fructuũ partem ecclesiæ prędiorum exegisse, Chilpericum octauam eius vini quod de prdiis [b] quisq; collegerat, expressisse, vt iamiude vectigal vinarium quod etiamnum canponibus imperatur, originem duxisse videatur. Item Ludouicum iuniorem vigesimam fructuum reditus cuiusque totos quatuor annos indixisse. Demus id quidem; sed non nisi publicis necessariisq; bellis coactos id fecisse videmus; vt temerarium tributum Carolo VI. regi indictum. Itaq; Philippo Valesio conuentus Gallicos habente anno MCCCXXXVIII. populi rogatione decretum est, *ne vllum tributi aut vectigalis genus nisi consentientibus ordinibus imperaretur.* Ac tametsi Ludouicum XI. regem grauissima difficilimaque bella eo impulissent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominii fere octingenties [c] LLS tributi nomine extremo imperii sui anno exigeret; nihilominus tamen Carolo VIII. regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaserant, tributa sublata sunt; sed eadem oblationem quam Carolo VII. dono dederant, inærarium ac septuagies [d] LLS donationis nomine inferri: quam summam semel tantum ab vniuersis ordinibus exigi placuit. ne in posterum imperaretur. Et quidem Philippus [e] Cominius, qui tunc publici consilii parti-

[a] *In archiuis publicis.*

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

[b] *Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 30. Aymo lib. 2.*

[c] *Id est, tres millies & quadringenta millia libella rum Turonens.*

[d] *Id est, trecenta millia librarum.*

[e] *In commentariis.*

patriceps erat, negauit principibus tributa imperare li-
cere [a]; sed ea tantum capere posse quæ consentientibus
subditis dono darentur; eoq; iure Hispanos, Britannos,
Germanos etiamnum vti videmus. Exstant formulæ a-
pud nos vectigalium ac tributorum exigendorum, qui-
bus princeps ingenue profitetur se omnia tributa, cum
primum licuerit, sublaturum. Quamobrem Philippus
rex, is qui Longus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal,
id est, paulo minus centesimo numo [b] imperasset, ppa-
lam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione [c]
vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coa-
ctus vectigal illud salariũ duplicasset: nec passus est do-
minii legibus tabulis comprehendi. Ac tametsi nullum
vectigal salario leuius esse videtur; id tamen cum Liuio
& Claudio Censoribus indictum esset premente bello
Punico, contumelioſe Liuius *Salinator* est appellatus: ac
pace Carthaginensibus data sublatum est; vel quia nihil
sale vtilius aut humano victui magis necessarium vide-
retur; vel quod iniussu populi id factum esset.

Et quoniã leuissima quæq; tributorum ac vectigalĩ
genera tenuibus grauissima putantur; nec tamen Sena-
tus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis ve-
ctigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus ex-
actis plebs à portoriis & tributis præstandis libera fu-
isset [d]: C. Manlius Consul ex auctoritate Senatus legem
tulit in castris ad Sutrium, vt ii qui manumitterentur,
fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: tametsi
eo vectigali ciues nõ premerentur; nihilominus Tri-
buniplebis re intellecta capite sanxerunt *ne deinceps quis*
quam populum [e] *seuocaret*. Item [f] lex Iulia ab Augusto
populum lata est, vt quæ hæreditates, legata donatio-
nesve mortis causa ad alios peruenirent, earum pars ve-
cesima ad fiscum pertineret: vtriusq; vicesimæ vectigal
& Reipublicæ vtilissimum, & cuique grãtissimum fu-
his quidem, quod alienas acciperent hæreditates; il-
vero, quod libertatem adipiscerentur. sed quoniam p
steri principes vicesimã omniũ hæreditatẽ ac legator
imp

[a] *Nec ius illud præscribi potest a principe. ea non nullius. l. 7. l.*

Salarium vectigal.

[b] *Id est, sextam partem assis.*

[c] *Anno 1522.*

[d] *Liuius lib. 7. Dionys. lib. 5.*

[e] *Liuius li. 7. ab V. C. 390.*

[f] *Dio. lib 56. Paul. li. 4. sententen.*

Vectigalia vicesimarum gratissima.

imperabant, Traianus [a] legem Iuliã de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt [b].

[a] *Plin. in Panegyrico.*

[b] *l. 2. de imponenda lucratiuo descript. C.*

Sed præ illis intoleranda sunt q̃ videmus. Cum n. Samuel princeps Israelitarũ concionem haberet ad populum qui regem sibi petierat, minas acerbissimi vectigalis adiecit: *Ergo*, inquit, *regẽ habituri estis, q̃ decimas fructũ vobis imperaturus est*, &c. Nec Cypselus Corinthiorũ tyrannꝰ aliud q̃ decimas fructuũ à subditis exegit. Capitationẽ, portoria, cæteraq; innumerabilia tributorum genera nunc vsitatissima, nescierunt. Eorum tamẽ auctores miserando casu periisse videmus: vt Philistum Dionysii tyranni parasitum, qui de arce tyrãnidis tractus ac trucidatus est à plebe Syracusana: Procleręˉ Theodebarti Francorum regis sectorem; qui à Treuerensi plebe lapidatus est, cum ad tributa imperãda regẽ impulisset; nec ita pridem Georgium Prefchonem Henrici Suecorum regis assentatorem; q̃ plebs in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus est; ꝙ regẽ quem de imperii sedibus plebs ipsa distrahebat, ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num consimili furore plebis correptus est, ac pedibus sursum, capite deorsum aquã Tantali modo nec quicquam ligurientis suspensus propter inexplebilem istam accumulandarum opum auiditatem, q̃ incertum erat copia an inopia magis inflammaret? Nũ Theodoricus rex Francorum, ꝙ populum tributis premeret, de regno deiectus est? Vnde porro Belgarum ab Hispanis rebellantium orta seditio, nisi ob id quod Dux Albanus decimam rerum venalium illis imperasset? qua quidem ratione infinitam vim pecuniarum, vel potius omnes omnium prope ciuium opes coegisset; cum reipsa compertum esset rem eandem paulo momento decies vendi consuesse: quinetiã vnius & eiusdem diei interuallo res promercales quæ venierant, fere quingenties sestertium æstimatas esse [d], vt Hispanus quidam scripsit. ¶ Sed quemadmodum principi prospiciendum est vt quę bello vrgente indicta

[c] *Aristot. in Pola.*

[d] *Id est, septingenta ducatorum millia.*

sunt tributa; parta pace tollantur: ita ferendum non est vt sublatis omnibus tributis ac vectigalibus, ærarii opes diruantur: vt Neroni, cum opes imperii profudisset, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen dissuasit, ne Respublica ære diruta momento collaberetur. Plerique seditiosi ac nouandarum rerum cupidi ciues, vectigalium ac tributorum immunitatem plebi nostræ superioribus annis pollicebantur; sed neque id præstare licuit; nec si licuisset, fecissent; nec si factum esset, Rempublicam vllam haberemus, cum eo veluti fundamento Respublica nitatur. Quid enim restaret quo princeps imperium tueri possit, sublatis portoriis ac tributis. Superius docuimus omnia fere prædia publica, agrosve dominicos abalienatos esse; militias ex casu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi causa assignata quondam fuerunt, plebeiorum hominum, aut etiam collegiorum nexu teneri.

Non sunt igitur tributa tollenda; sed infinitæ donationes ac largitiones immanium pecuniarū indignissimis hominib. factæ, reuocandæ iudiciaq; peculatus ac repetundarū constituenda. Ac pleriq; in eo vehementer laborant, q̃ putant eo tributa redigi oportere quo Ludouico XII. rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerū omniū decuplo maiora esse quam tunc fuerint, propter auri argentiq; copiam, q̃ ab India Occidentali in Europam importata viliorem vtriusque metalli æstimationem fecit. Quarum enim rerum maior est affluentia, eo vilius æstimari necesse est, vt libro singulari aduersus Paradoxa nostris municipalibus facile intelligi potest, vbi agitur de pretio rerum. Exstat in tabulis publicarum rationum quæ D. Ludouici imperio redditæ sunt, Francorum Cancellario diurni viatici nomine septem solidos Parisienses solutos, quibus non modo seipsum, sed etiam equos, pueros, cæteroscque comites iter facienti necessarios sustentaret. Docuimus Carolum V. regem non amplius quam aureorum millia XXXI. pro Antisiodori oppidi agro

agrove, Comiti emtionis nomine soluisse; cuius pretiũ nunc tricies maius esse possit. Item Philippum I. Biturigũ vrbem amplissimam, agrumve Biturigensem ab Herpino Duce sexaginta millib. aureorum emisse. cætera q̃ copiose sunt à nobis eo libro disputata nunc omitto.

Quibus enim locis abundat auri & argenti vis illic p̃dia carius emi necesse est. cũ enim Paulus Æmilius subacta Macedonia auri & argenti vim infinitam aduexisset, momento agrorum pretia triplo quam antea carius æstimari cœperunt [a]. Et cum centesimo post anno Cæsar Ægypti opes Romam importasset, fœnus diminui, & agrorum pretia momento augeri cœperunt [b]. At cum Franciscus Pizarra Peruanum regnum subegisset [c], tanta auri & argenti abundantia exstitisse dicitur, vt vini cadus trecentis aureis Hispanicis, pallium Hispanicũ mille, equus sex millibus æstimaretur. Id quidem propter immensas opes eius regionis: quæ incredibiles videri possent, nisi & ex Indorum historia, & ex publicis rationib. exstarent argumenta: quib. constat amplius decies millies [d] sestertiũ ab rege Atabalippa expressum, præter opes decuplo maiores, quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipsi Quæstores diripuerunt, vt Augustinus Zarata Logistes Hispani regis ex publicis rationibus expressit. Ab Hispania vero in Galliam auri & argenti copia ingẽs aduehitur, cum hinc in Hispaniam frumenti omnisque generis opificiorum ac rerum venalium maxima vis assidue exportari soleat. Ita necesse fuit Galliã auro & argento affluere, pretia rerum augeri; mercedem ac salarium cuiusque maius esse; stipendia magistratibus ac militibus maiora decerni. Qui enim ex fructibus prędiorum aureos centum in censum retulerat ex iisdem fructibus mille accepto ferret.

Inde errores nõ modo vulgi, sed etiam eorum qui annonã, qui rẽ frumentariã; q̃ familiæ victum veterib. institutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies sestertiũ [e] Carolo V I. rege ex fructib. prædiorum publicorum, & ex vectigalib. ac tributis illarum, haud multo minus est

a Plutarch. in Æmilio.

b Tranquill. in Cæsar.

c Anno 1536.

d Id est, 437000. libellarum Tironensium.

e Id est, nostro more 437000. libellarum Turonen. Anno 1449.

quã ter millies[a], quod Carolo IX. rege ex omni publica pecunia coactum est anno MDLXXIIII. si pretia rerum vtriusque temporis exigantur: tametsi summa hæc tricies complectitur illam. At vtroque tempore populi se tributorum grauitate premi questus est. Cum item D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecentos paulo minus annos, pretium[b] capiti regio dictum est centies & quater decies: Iohanni regi ab Anglis capto fere bis millies; Francisco I. regi octingenties: huic quidem minus quam illi; quippe Caroli V. Imperatoris sororem domum duxit, ac imperio Belgarum cessit: sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia, cuius summa erat inopia, pro Ioannis libertate cogeretur. At Franciscus eodẽ anno, quo pacem iniit, libertatis pretium in Hispaniam misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione, quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta[c] quinquesfertia: quæ non minor videri debet quam quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium Ducibus à Carolo IX. fratre constituta est, scilicet bis mille[d] & quinquaginta nouem sestertia tum propter pretia rerum; tum quia fere quadruplo maior fuit libella Turonensis q̃ fuit Philippo rege quam quæ Caroli IX. principatu. Ac multo magnificentiꝰ Philippo rege viui potuit illa, quam dixi, pensione, quam ea quæ à Carolo IX. fratrib. soluta est, quã propter ea auger quodammodo necesse fuit. cũ enim Francisci Andium ac Belgarum Ducis libellorum Magister rationes acceptι subducerem, compẽri cẽties[e] quadragies LLS à Quæstoribus ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactum esse anno MDLXXXII. Dos vero dicta Caroli IX. sororis cuius summa fuit in singulas CCCC. millia aureorum nostrorum, minor est quam dotes filiarum Caroli V. regis aureorum sexaginta millium in singulas; tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo I. rege, quam quæ essent Carolo IX. imperante.

Aliarum ciuitatum eadem fere ratio, idem iudicium fuit-

a Id est, nostro more 1312500. libellarum Turonensium.

b Id est, 10000. libellarum Turonensium aureorum Ioannitarum.

c Id est, 1000. libellarum Turonens.

d Id est, centum milia libellarum Turonens.

e Id est, 412000. libellarum seu 20400. aureorum nostrorum.

futurum est, si vetera cum nostris comparemus. Oriens olim opibus abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quæ nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Auletes re[a] Ægyptiorum, eius familiæ postremus, pecuniam Atticorum talentorum [a] XIIMD imperabat. Sulimanus non amplius MCLXVI. talentis ex eadem Ægypti regione coegit anno MDXX. vix enim eo tempore Turcarum principum census annuus publicæ pecuniæ talentorum Atticorum sex [c] millia DCLXVI. superauit. quinquagesimo post anno prolatis imperii finibus talentorum decem millia, siue LLS maiorum CCXL. millia exegerunt: nunc etiã multo plura imperant propter auri & argenti copiam quę ad Orientem assidue asportatur. Quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ minoris, quæ vix sexta pars est imperii Turcarum, Cornelius [d] Sulla Dictator xx. millia talentorum imperarit.

Ægypti æraria ex Strabone.

a Id est, 12825000. libellarium Turcicarum quas Budæus supputauit.

b Gritti Venetorum Legatus ita retulit.

c Id est, 6300020. libellarum, aut ducatorum 4000000. Turcarum ærarium.

d Plutarch. in Sylla.

Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principũ inexplebiles accumulandarum opũ auiditates, efficiũt vt aliorũ aliæ sint opes maiores. Quis est n. qui nesciat Carolum V. Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quam Franciscus maior ex hoc tantis opib. affluente regno deliberet? quis item non videt plura Belgis imperasse, quã iisdẽ temporibus Angliæ census annuus æstimaretur? Hoc veto pernicioſius, quod non nemo superioribus annis, vt Carolum IX. ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florentinorum principem amplius millies & quater centies [e] augustissimis finib. Imperii quotannis infiscum inferre. quamquam id falsum est vix n. ex Senensi ditione septuagies LLS, ex Florentinorum ditione quater centies: tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamẽ principis est ineunte imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certe magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem nec Roboami desipientis factum imitari, qui

e Id est, 6300000. libellarum Turcens. Florentinorum Ducatorum Anno 1570.

uisset, vilissimo pretio emebat, vt summa egestate ac inopia annonæ arbitrio suo addiceret.

Omnium tamen sordidorum mercaturæ generũ quę multa ac varia sunt, nullũ sordidius, nullũ turpius, nullum detestabilius magistratuũ & honorum mercatura, q̃ numquam tolerabilis esse potest nisi extremis temporibus, vt saluti Reipublicæ consulatur: quo Venetos Reipublicæ calamitates adegerunt, vt honores & imperia proscriberent, Ludouico rege Francorum grauissimis bellis ciuitatem premente. nam totos septem annos publicis rationibus paulo minus [a] quater millies expẽsum tulerunt: cuius summæ decimam fere partem ex honorum mercatura quæsierunt: vigesimo post [b] anno Franciscus maior rex Francorum Præturas vrbanas huius imperii bifariam diuisit, & vtrasq; proscripsit; ac sensim cætera quoque vænalia fuerunt. Turpius etiam Adrianus Pontifex max. qui non modo magistratus & imperia, sed etiam sacerdotia paucos ante annos sub hasta vænire passus erat: ac iam quaterdecies [c] LLS à Pontifice Cremonensi acceperat, cum bellum sacrum excusaret. Decreuerat etiam in singulas familias ecclesiæ Romanæ aurei numi dimidium imperare; cuius vectigalis summa fere centies quinquagies [d] LLS conficiebat. Sed quoniam tam fœda, tamque pernitiosa est ea mercatura, vt nulla turpior cogitari possit, quæque vt semel cœperit, nullum habitura finem: cætera omnia tentanda prius sunt, quam vt eo delabi cogamur.

a Id est quinquies millionies ducatorum.
b Anno 1517.
c Id est, viginti millia ducatorum.
d Id est 2000000. ducatorum. Guicciardin.

Pergamus ad ea quæ restant conficiendæ pecuniæ genera: quorum illud antiquissimum & vsitatissimum est, scilicet vectigal earum rerum quæ euehuntur & inuehuntur. Quod quidem vectigalium genus Latini *Portoria* vocabant, vt vectigal prædiorum publicorum *Decimas*, pascuarum vero *Scripturam*. Portorium autẽ vectigal vnius generis erat apud veteres; nobis triplex est: ac tametsi Henricus II. rex ad vnum genus referri iussisset lege [f] de portorio lata, postea tamen legem [g] abrogari placuit: quia confusio vectigaliũ deterius aliquid allatura

Sextum genus. Portoria.
e Cic. pro lege Manilia, & in Pratura vrbana.
f Anno 1551.
g Anno 1556.

ra videbatur. Nam Caroli V. regis edicto portorium vectigal quod nostri *domanium forense* appellant, dimidia sui parte deminutum fuerat; postea tamē restitui placuit. Est autē vigesima pars pretii, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandē Imperatores posteri octauā exegerunt; vnde *Octauarium* [a] *vectigal* appellarunt: vt nostri quoq; vectigal illud *bessale* [b] fecerunt, ac duodecimā pretii partem exigere cōsueuerunt. Turcarum princeps à peregrinis portu soluentibus rerū exportādarum decimas, à subditis vigesimas capit. At nostri reges minimū quiddam ac pene nihil peregrinis pro salario vectigali; subditis vero grauissimū imperant. Et cum in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstantissimæ, vnde Belgę, Britanni, Dani sal petere consueuerunt, nobis tamen multo carius emitur quam illis: imo ab illis ad nos (latenter tamē) in fines huius imperii eruehitur: quo nihil absurdius esse potest. Nostra ætate [c] in salinis Pictonū modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorum mensura, nunc viginti aureis emitur; vectigal tamen subditis duplo grauius quam salis pretiū imperatur: quo fit vt qui longius a salinis absunt in Galliæ finib. salis modium centū amplius aureis sibi emere cogantur. Aquitani tamē vectigal tantū ac tam graue ingenti mercede redemerunt ab Henrico II. rege, cuius pater mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdā illecebris accesseret, à salario vectigali prope immunes esse voluit; ne ab Hispanis sal acciperent. Sed explorātum; & quidē experientia diuturna cōpertum est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cum antea Carolus V. Imperator Belgas non tantum ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiā Gallico sale vti prohiberet, ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportabant, animaduerterūt merces piscarias quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus Hispanico sale prope extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturā: importunis rogationibus obtinuerunt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac suauio-

[a] *l. ex præstatione. & toto titulo de vectigalibus Cod.*
[b] *Id est, octo asses ex centū.*
[c] *Anno 1540.*

primania; & salarium vectigal in Aruernia, ob eam quoque rem manubias rerum venalium plerisq; in ciuitatib. sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominũ querelas, ac tametsi manubiæ hostibus[a] accepto feruntur, sæpissime tamen pro manipulo accipiuntur, quam nostri *Taxellam*, Itali *Gabellam* vocant.

[a] *Gellius lib. 13 ca. 25.* Etymon vocis Gabellæ.

Quod si quis est qui scire de me velit, quondam genus vectigalium immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulcerrimum, principibus honestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus imponitur quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum, quæ ad libidinem spectant; aurea inquam & argentea suppellex, odores, pigmenta, innumerabilia vestium ornamenta, colores pretiosissimi, gemmæ, margaritæ, cupediæ, cæteraq; generis eiusdem; quæ prohibenda non sunt, nec, si velis, possis; vt Platoni visum est capite quingentesimo quinto legum suarũ: cum ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius expetant, quam quæ sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui Aquiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quam ex vino, quo subditi vt excrere possint, nolint tamen; sed assidue locis omnibus se iniurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ciuitatem luxu perituram quam diutissime posset, ab interitu retardaret, ornamenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam xv. millium æris essent, in censum referre viatores iussit. Item mancipia minora annis xx. quæ post proximum lustrum minoris quam decem millibus æris, aut eo pluris vænissent; vti ea quoque decem tanto pluris æstimarentur quanti essent, & his omnibus terni in millia æris attribuerentur. Melius etiam Augustus, qui vt effusas vsque sexus libidines coerceret, leges [b] de maritandis ordinibus tulit: quibus eos qui post annum quintum vigesimum vxorem nõ duxissent; aut duxissent quidem sed liberos non procreassent, hæreditatum quas crearent, & legatorum quæ sibi relicta essent, partem ea-

Vtilissima omnium vectigalia.

[b] *Gellius lib. 2. ca. 15. l. si quis hæres. de vulgari. Tertull. in li. de monogam. Vlpianus. 14. l. 1. unde vir. l. 44. de ritu. nupt. Dio. li 56.*

tam in fiscum inferre cogebat: eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibusdam immunes & in honorib. capessendis dignitate superiores esse iussit. Quibus legibus Augustus summâ sapientissimi principis laudem assecutus mihi videtur, tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repressit; tum etiam quod spuriis, quantum quidem licuit, de Republica sublatis, iustos liberos, iustas vxores, sine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quemque coegit. Etenim cum nihil de præsentibus bonis cuiusquam detraheretur, sed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinato peruenirent, decima pars deliberetur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ques virtutibus abundanter cumulauit. Quas leges caducarias, Iuliam inquam, Papiam Poppæam, Constantinus [a] primum deinde Iustinianus Imperator pernitiosissimo exemplo [b] aut sustulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Papius ac Poppæus Consules legi Iuliæ varia capita, pœnasque orbis graviores, ac præmia prolem numerosam habentibus maiora quam lege Iulia irrogarentur, incredibili legis Iuliæ vtilitate explorata, decreuissent [c]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodosio Imperatoribus *iura liberorum omnibus tributa sunt*, [d] vel vt verius ac melius loquamur, *omnibus erepta*. Ex quo tum adulteriorum Veneriſque nefandæ turpissima fœdissimaque flagitia, tum etiam ciuium sterilitas consecuta est: vt immanis illa Gothorum ac barbarissimorum hominum colluuies prouincias imperii Romani prope desertas occuparit.

Summa Augusti prudentia.

a *l.1. de iust. & iur. l. vnica de caducis tol. cod.*

b *l. vnica de caducis tol. cod.*

c *Dio l. 56. Nicephorus lib. 7. Sozomenus c. 1. c. 9. Tacitus l. 3. Vlpian. in l. fit. ca. 20. Tranquill. in Augusto. Iustinian. de nupt.*

d *l. 1. de iure liberorum. 6.*

Hæc igitur tributorum ac vectigalium genera quæ ad coercenda scelera imperantur, omnibus non modo iustissima debent, verumetiam vtilissima videri. Antea quidem Caroli IX. regis nostri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam; sed iudicum ac magistratuum, quibus tantumdem de quæstu litium detrahebatur, assiduis querelis subla-

Vectigal iudiciarium.

ſublatum eſt vix vllum tamen afflictis ærarii opibus vtilius, & huic imperio litium innumerabili multitudine oppreſſo ſplendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & imperiis tot lites quam in hoc vno imperio concreuerunt; quæ potiſſimum Caroli VI. regis temporibus accumulari cœperunt. Is enim inueteratum morem, quo qui iudicio ſuperior fuiſſet, nullas expenſas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. Id autem à maioribus noſtris inſtitutum fuiſſe opinor, vt ſubditi quodammodo ab inſita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametſi Romani in libera Republica difficilime vectigalia ac tributa imperari ſibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidē infinitis partibus grauiora, quam quæ Caroli IX. edicto imperabantur. Quo quidem duos ad ſummum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intēderet: eoſdem ab eo quem iudicio ſuperaſſet, recuperaturus; aut ſuæ temeritatis, ſi vinceretur, iuſtam pœnam laturus. At Romani decimam partem eius rei quæ in cōtrouerſiam veniret, in priuatis; aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Feſtus Pompeius ſcribit. Quamquam M. Varro [a] quingentos aſſes ab vtroq; reo, quæ pœna eadem prope Caroli noſtri edicto comprehēſa eſt, ea lege depoſitos ſcribit, vt qui ſuperior fuiſſet, ſuum recuperaret. At fieri potuit vt poſt Varronem aucta ſit pœna. Hoc item amplius, quod ſponſiones fieri ſolebant, quas qui iudicio viciſſet præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat [b], niſi aduerſarius ante iudicium acquieuiſſet: vt modis omnibus lites à ſtirpe amputarēt. Certe quidem Hebræi [c] in Pandectis litigioſum hominum genus grauius quam Latini puniebant: quia duplū rependere cogebatur qui debitum ſcienter denegaret. Turpiter tamē Caligula, q quadrageſimam rerum earū quæ iudicio peterentur, extorſit; ſiue iuſta ſiue iniuſta fuiſſet petendi cauſa.

a *in libris de lingua Latina.*

b *Valer. Max.*

c *Rabi Maymon. lib. 3. nemore ane nocim.*

Rerum autem venalium, quæ ad luxum, q ad libidinem, quæ ad pōpam cōparantur, ſemper vtiliſſima ſunt & ho-

& honestissima vectigalia. Sed cum Francisci I. regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quę ad corruptelam ciuium inuehuntur, multo vilius quam decuit, æstimantur. Nam Sulcini sine Ambari pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur [a]: at sestertia decé [b] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur. Rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt; vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum, quæ ad vitam commodius honestiusque degendã asportantur: sed tantũ aromatum, quas nostri, Latinos secuti, *Species*, appellant, quæ ab Vlpiano [c] enumerantur; & pellium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, sericarum vestium, & id genus aliarum mercium inanium: pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt.

Capitationem quoque à tyrannis inuectam sustulerat Seruius rex Romanorum; sed Tarquinius Superbus renouauit [d] & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus [e] omnino sustulit. Est autem tributum quo pater quisque familias pro singulis capitibus, etiamsi nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria [f] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta. Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, à tributis immunes esse nõ oportet, dum aduersus tenues id fiat modice vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerũt, mitius agi debet.

Nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam solicitudinem in imponendis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere

[a] Id est, 120. libellis Turonens. tria sestertia 131. ll. & 5. assibus æstimantur.
[b] l. 437. 447. 10. asses.
[c] In l. interdũ. §. Species de publicanis.
[d] Dionys. Halicar.
[e] l. 1. de capitatione ciuium censib. D. l. 1. de colonis fugit.
[f] l. 1. de imponenda lucrativa. in C. Theod. l. 9. de alii omitt. C. Quod. 19.

cuere modis omnibus conantur : vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, professus est amplius septies [a] millies sestertium subiatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facilime ac sine cuiusquam incommodo in ærarium cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cœleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ legationis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione deceperat, nisi fucum aperuissemus, posuit enim Galliam vniuersam sexcentis [b] miliariis patere à Bononia Belgarum Massiliam vsque : & eodem interuallo à monte [c] Iura vsque ad Luzum oppidum Pyrenæorum ; ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ c x x. millibus [d] miliariorum ; vel, quod idem est, quadraginta leucarum millibus, si Orontii definitionem sequamur : is enim leucam Gallicam tria miliaria complecti scribit, tametsi Parisienses in actis [e] publicis leucam duobus miliaribus definiunt. leucam vero decem millia iugerum complecti putabat : quæ summa conficit decies centena millia iugerum [f] : ex qua dimidium ; propter aquarū virum & agrorum deserta & inculta loca detrahebat : reliquum vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, id est, in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur : quæ summa fere cōficit millies ac ducēties LLS, vel, vt loquimur, quinque miliones libellarum Turonensium. Idem subfingebat oppidorum & pagorum sexcenta millia, quibus bis millies centena millia familiarum continerentur & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties LLS, vel planius quinque milliones libellarum Turonensium cogeretur. Præterea mercaturam Gallicam fere quater millies [g] æstimabat in annos singulos ; ex quibus singulos solidos in singula millia exprimi cupiebat. Postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos nummos vndecim imperabat : quæ omnia fere ter millies effici-

[a] Id est, libellarum Turonensium summam 300:000.

[b] Id est, ducentis leucis & li ex.

[c] Mons sancti Bernardi.

[d] Id est, leucarum 4000.

[e] Ita regestis Castilicæ.

[f] Id est, decem miliones. 100000.

[g] Id est, 2500000. libellarum.

um

unt. At ipſe ſepties millies non aliter conficere poterat quam coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis; contra quam initio propoſitum fuerat. Sed præterea tam multa peccabat, vt quid maxime non facile poſſet. Galliam enim quadratam efficiebat, cum ſit figura rhombo ſimilis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit deſertis agris; cum tamen peræquatoribus noſtris exploratum ſit deſerta & inculta loca, ſi aquas & vias adiungamus, duos Galliæ trientes auferre. Deinde præter decimas quę ab ordine ſacro in ærarium inferuntur, vectigales etiam agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod ſexcenta millia oppidorum ac pagorum in Gallia conſtituebat, cum ex rationibus publicis, Maximinus Præſes numerum parœciarum & curionum expreſſum ad conuentus attuliſſet: quod minus erat XXVIII. millibus, ſi pagos vrbibus equare voles. Id Henrico II. rege plane intellectum eſt: cum anno MDLIV. tributum XXXI. libellæ Turonenſis in ſingulas parœcias indixiſſet, numerus parœciarum exſtitit XXIV. MDCCCXXVII. præter Burgundiones ac Pictones.

Hieronymus Laſcus Polonus, Palatini Siradiex ſis pater ærarii opes hac ratione muniendas ſibi putauit; ſi tres *pietatis montes* (ſic enim appellabat triplex vectigal à ſe excogitatũ) inſtituerentur: primo vectigalis genere dimidiam fructuum partem ſemel tantum; ſecundo vigeſimam; tertio octauam rerum vænalium in perpetuum exigi volebat. Sed illum nemini, at ne ſibiipſi quidem perſuaſiſſe opinor. Quid enim pernitioſius? quid ad inflammandos ad ſeditionem plebis animos accommodatius quam tot ſimul ac tanta vectigalia, potiſsimũ liberis, & quidem bellicoſiſſimis ac ferociſſimis gentibus imperari? At ſanctiſſimum nomen flagitioſo commento impoſuit, pietatis ſpecie quæſita. Itali quidem *montes pietatis* vbique fere ad tenuium egeſtatem & ad inopiam ſubleuandam inſtituerunt; potiſſimum vero in ciuita-

Montes pietatis Italorum.

ciuitatibus Lucensium, Senensium ac Florentinorum, his scilicet legibus, vt cui filia nascitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momento, nec repetere possit; sed cum puella annum xviii. attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarii Quæstoribus accipiat; si centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus, sin puella prius moriatur quam nubere potuerit, (quod ei nō licet ante xviii. annū) illata pecunia ærario cedit; nisi patri altera agnata sit, quæ prioris iure fruatur.

Alterum pietatis ærarium est, vnde tenuibus pecunia detur decem ad summum aureorum, ea lege, vt trientib. vsuris [a], quæ omnium leuissimæ iudicantur, & pignorib. ærario caueant se creditam pecuniam stato die reddituros; si soluendo non fuerint, pignus publice venditur; & soluta pecunia reliquum est, debitori restituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vsuris vrgeantur, aut supellectilis distractionem alienissimo tempore ac loco patiantur. Melius tamen Antoninus Pius Imperator & piuatorū inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximā partem sibi trientib. vsuris daret his quibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, se & sortem & vsuras, cum peterentur, redditurос: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutū restituit. Augustus [b] tamē referto pecuniis ærario, partem sine vsuris dabat iis qui prædib. ac prædiis cauerent, se duplum reddituros, nisi stato die petitam pecuniam in ærarium inferrent. Ista quidem ratione pecunia publica nec erat otiosa, nec principum largitionibus effusa, nec rapinis exhausta, sed ad singulos & ad vniuersos summa vtilitas redundabat.

Hic mihi occurret aliquis, tametsi Augustus pecuniā publicam minime fœneraretur, pœnam tamen dupli, nisi stato die solueretur, quouis fœnore fuisse grauiorē, ac propterea legibus improbatam [c]. Ego vero pœnam illam tum improbari legibus video, cum in fraudem & contra vsurarum legitimarum modum quid stipulamur [d], sed qui pecuniam publicam accipit, nec stato die reddit pecu-

[a] Id est quinque pro centum.

Antonini Pii laudabile institutum Spartianus.

[b] Trancuill. in Augusto.

[c] l. pecunia fœnebris. de vsuris l. Iulianus §. idem Pomponius. de actio. emti.

[d] d. l. pecunia.

peculatum admittit; est igitur peculatus pœna, non vsurarum. Prudentius tamen principes illi, Antoninus inquam & Alexander, qui & Reipublicæ necessitati, & priuatorum vtilitatibus inseruiebant.

Qui vero pecuniam sub vsuris Reipublicæ nomine accipiunt, næ illi ærarii ac ciuitatis euersionē moliuntur. Venetos qui cæteris frugaliores videtur, vt ærarium augerent, pecuniam à priuatis sub trientib. vsuris accepisse video sine vlla spe recuperandæ sortis; quod iure communi licebat, & vbique fere in Italia licet; aut sub vsuris centesima grauioribus, scilicet sextante[a], quamdiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente, sors ærario cedit. sed pauci sunt qui ea cōditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenses quas trientibus aut ad summum semissib. vsuris pecunias accipit, easdem principib. ac mercatoribus grauissimis vsuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta est, vt insulā Corsicam ac prædia publica omnino redemta sint. Priuati quincunces vsuras sine vllo periculo sortis Georgiano collegio credere malunt, quam à priuatis, qui sæpissime foro cedunt, vel fortunarum iacturam patiuntur, vsuram accipere grauiorem. Nam collegium illud bona fide vsuras sua quaque die sine mora dissoluit. Venetos vero non eadem fide vsuras priuatis debitas soluisse videmus; sed vetustate sensim vsuras in sortem imputasse iis qui olim besses stipulati fuerant.

Ærarii publici ac ciuitatum euersio.

[a] Id est, quatuordecim pro centum.

At reges nostros ratissime accepisse, rarius etiam dedisse fœnori pecunias legimus. Primus opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope consiliove Francisco I. regi persuasit[b], vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac Lugduni statis nundinarum temporib. vsuras solueret, in futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hostibus eriperet. Hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum millia tutissime fœnori daret, ac sortem quoties vellet, repeteret: cæteri non item. Accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quam plurimi; ita paucos post annos quam mortuus est

[b] Anno 1543.

Franciscus, sors D. aureorum millia superabat: quæ ex ærario pecuniis refertissimo dissoluere potuisset; noluit tamen, etsi nec pecuniis Respublica egeret, & cũ omnibus principib. aut fœdus, aut pacem iniuisset. Secuta est calamitosissima dominatio Hérici filii, qui breui exhausto patris ærario vsuras centesimas, post etiam sesquicentesimas[a], tãdem ducentesimas pactus est. Cum vero pecunia fœnori soluendo non sufficeret, vsurarum vsuras creditoribus promisit. Carolus V. Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentibus sub fœnore centesimo pecunias accepit. Antea quoq; Henricus VIII. rex Anglorum à Germanis mercatoribus maritimarum ciuitatum centum aureorum millia acceperat sub vsuris centesimis: vt opes ac pecunias vsurarum illecebris ad se quisque pertraheret.

[a] Anno 1514.

At Henricus II. rex Francorum opinionis errore deceptus est: cum enim grauiores cæteris vsuras creditorib. solueret, maiorem vim pecuniarum se coacturum sperabat sed prudentissimus quisq; futurum prospiciebat, vt cum breui pecunia regem tam graui fœnore obæratum, post etiam fides defecisset; creditores vna cum vsuris sortem amitterent. Carolus vero Imperator creditoribus satis se facturum iudicabat, cum ciuitates quasi prædes creditoribus daret. Mortuo Hérico rege creditores quærelis omnia compleuerunt: ac plerique; non de vsuris, sed de sorte recuperanda laborarunt; cum alius sortis semissem alius trientem emtoribus suo periculo cedere cogeretur; nec solum Germani, Heluetii, Itali, Franci, verum etiam Turcarum nonnulli, pecunias mercatorum nomine regi credidissent. Etenim Rostanus Bassa quo minus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico II. mitterentur, cum in Italia Guisio duce bellum renouatum esset, intercessit; tametsi Vinea legatus aureorum decem millia regis Henrici nomine numerasset, quoniam quatuor millia fœnoris ac sortem sibi deberi quereb[a]tur. Hac enim lege fœnerantur vt sortem cum vsuris re[cipi]re liceat; vt etiã Itali publicani, qui ꝙ fœnora in Gal[lia]

liberi vidēt, verſutiſſime debitores hac fraude circumueniunt: mutuā n. dant pecuniam acceptis prædibus aē prædiis, ac vſuras interdū centeſimas, ſæpe grauiores ſtipulantur; nihil tamen fœnoris nomine ſcripto continetur. ſtato die ſine teſtib. & apocha fœnus accipiunt: quod qdē niſi ſolutum ſit, ſortē diſtracta ſuppellectile debitorū ſibi reddi per viatorē cogunt, aut etiam carcerib. debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalibus noſtris antea quoq; vſos eſſe legimus, aē propterea diuo Ludouico [a] rege primū, deinde Philippo [b] Bello Ludouici nepote, huius imperii finib. bonis publicatis exactos; debitores fœnore liberatos ſortis reliquias in fiſcum intuliſſe. Sed non ita coerceri potuit illa fœneratorum peſtis, quin Philippo [c] Valeſio rege rurſus de iis quæreretur: qua quidam queſtione decreta intellectum eſt quinquagies ſeſtertium [d] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [e] fœnoris peperiſſe. Ac tametſi ex hoc regno exterminati ſæpe fuerint, nuſquam tamen vllis temporibus exſtitit copia maior, nec quamdiu principes fœnori accipient, defuturi ſunt.

[a] Anno 1254.
[b] Anno 1300.
[c] Anno 1347.
[d] Ideſt 2187500. libellarum.
[e] Ideſt, 2187500. libellarum.

Sed cum inopia ærarii fœneratores terruiſſet, reges noſtri pecunias à ciuitatib. fere ſingulis mutuas accepe-runt; ciuitates à priuatis quibus vſuras beſſes ex vectigalibus ac tributis, quoad ſortem reciperent, promitti neceſſe fuit; quibus tamen ſatisfieri non poteſt. Hæc quidem tolerabilia viderentur, ſi quod regibus perſuaſum erat, ciuitates obſequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincere potuiſſent: ſed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones exſtiterunt. ærarii vero tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quam ſui maiores annis quadraginta à ſubditis exegiſſent: idque æs alienum annis XII. quibus imperauit, fere totum vſuris contractum eſt: præterquam quod quatercenties quadragies quinquies [f] LLS. mutui nomine ſine vſuris debuit. Eos vero pecuniarum quarum nomine vſuræ debentur, fuit ter millies quatercenties & vndecies LLS.

[f] Ideſt, 231666 ℔. Turonenſ.

vsurarum vero quarum dies venerat anno MDLX. Franciſco II. rege, ſumma fuit centies ſeptuagies ſexies LLS.[a] præter ea quæ duci Ferrarienſi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur; cuius peculiæ ſumma fuit paulo[b] minus bis millies LLS. cætera debita fere quater centies ſexagies[c] LLS. æquant. Quæ omnia debita ſimul coacta fere decies millies efficiunt[d]: quæ ſumma etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporib. oppignerata complectitur. Quamquam Carolus V. Imperator eiuſq; filius Philippus debita multo grauiora vſurarum vitio contraxerunt: nam ex rationibus publicis Hiſpanorum, anno MDLXVI. fere[e] vndecies millies priuatis debitum fuiſſe accepimus; eoq; nomine prædia publica vectigaliaq; Neapoleos ac Mediolanenſis agri, iamprudem à Genuenſium mercatoribus oppignerata teneri.

a Id eſt. 775979. ll.

b Summa fuit 391491. ll.

c Summa fuit 3564767 ll.

d Summa fuit 41: 85375 ll. Turonenſ.

e Summa fuiſſe dicitur Hiſpanicorum aureorum. 35433000.

Sed riſu digna res eſt, & non modo Genuenſibus, verumetiam ipſi Philippo Hiſpaniarum Regi ob id ſacris interdictum fuerit: quod hic quidem acciperet, illi vero darent fœnori pecuniam: & quæſtio Romæ habita de Genuenſium fœneratoribus, qua quidem compertum eſt pleroſque ducenteſimum ac trecenteſimum fœnus à Philippo accepiſſe. nec inanis fuit illa quæſtio & interdictio, cum inde Philippus occaſione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem añorum vſura fraudarit. Eadem interdictio regibus noſtris peropportuna fuiſſet ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, ſalinas mercede conducunt contra morem maiorum, contraq; leges, huius imperii finibus arcendos. Nec mirum ſi tot ac tantas rarij opes hinc in Italiam exportant impune, cum in actionibus præferantur ſubditis etiam carius conducentibus. Sed illud magis intolerandum, quod non itapridem omnibus ſpectantibus vna diminutione mercedis aureorum viginti millia cum ſempiterna Gallorum cumelia ex portorio Lugdunenſi lucrifecerunt, ac magiſtratibus quæſtiones peculatus ademerunt, vt a principe

iudicarentur, ac impune prædiari liceret. ¶ Harũ omnium calamitatum origo est à Francisco Rege petita, qui cum opib. ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit. Quo nihil in Rempublicam pernicioſius cogitari potuit: quoniam alterutrum necesse est aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, si vsuræ dissoluantur; aut turpiter fidē fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egestatem sequuntur rapinæ, sectiones, proscriptiones ac innocentium hominum crudelissimæ strages, tum n. principi cōmodum erit ac necessarium mutuam à sociis & à subditis pecuniam sub vsuris accipere, cum defectiones à se & potentium coniurationes prospicit: nam extremis periculis extrema remedia quæruntur: vt Eumenem fecisse legimus, qui à cōiuratis & ab iis quos à se defecturos intellexerat, pecunias sub grauissimis vsuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudęorum regnum, vnde expulsus erat, recuperaturus videbatur, nisi nomina fecisset, ac debita grauissima contraxisset. creditores enim, vt in regnū restitueretur, omni studio ac solicitudine curauerūt. quod itē accidit Eduardo IV. Regi Anglorum cum de regno deiectus fuisset. Illud tamen consilium inutile futurum est, si creditoribus cautum sit prędibus vel prædiis.

Quibus igitur rationibus ærarii publici opes curari debeant, satis opinor expositum videtur: quod primum huius disputationis caput erat. Secundum est, vt ciuitas coactis opibus pro salute proque dignitate publica vtatur. Quo de genere cum de præmiis disseruimus, multa dixisse videmur: cætera quæ sunt intermissa, persequamur. Maiores nostri in rationibus distrahendis primum caput expensarum erogationibus à rege factis in tenues & egentes tribuere solebant; secundum regiæ domui; tertium sartis tectis; nunc vero conuersa ratio est. Certe quidem religionis ac sapientiæ principes illi veteres Hebræi[a] hanc disciplinam a sanctissimis prophetis acceptā posteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentum omnium maximum ac firmissimum esse elee-

[a] In libris. פידקי אבות

iuniorum pernicioſiſſima conſilia ſecutus, non modo ſubditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorem ſe futurum propalam minatus eſt quã pater antea fuiſſet. ex quo decem tribuum orta defectio eſt, ac noui regis creatio.

Illud autem in conuerſionib. imperiorum fere accidit, ac potiſſimũ ſi tyrannis in popularem ſtatũ abeat, vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus: quam immunitatem Heluetii ac Lindauii pulſa nobilitate promulgarunt, deinde ſuis quemque ſtipendiis militare oportet; poſtea tributum iis indicere quia militia immunitatem quærant. Sed hoc ceteri quidem populi à nobis differunt; quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant, tenues proletarios excuſant, noſtris vero moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur; nobiles ac locupletiſſimique à tributis aut immunes ſunt, aut immunitatem bonorum ſpecie adipiſcuntur. Neq; id tantum, ſed locupletiores quaſq; vrbes à munerum vacatione excuſant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: ſicut Athenienſes aduerſus ſocios ſe geſſerunt; & cum ex fœdere ſexaginta talenta ſociis omnibus ex æquo indicta fuiſſent; Athenienſes auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducenta auri [a] talenta ſociis quaſi ſummo iure maieſtatis imperauerunt. Et quidem Themiſtocles dux Athenienſium cum ab Andriis ſociis tributum exigeret, deos potentiſſimos Vim & Amorem ſe afferre teſtatus, ab Andriis reſponſum tulit, duobus his potentiores ſe habere deos, Inopiam inquam, & Neceſſitatem [b]. Babylonis ciuitas omnium quæ vſquam terrarum fuerant maxima, & opum omnis generis abundantiſſima, à tributis & vectigalibus immunitatem [c] ſibi pepererat, vt nunc optima quæq; oppida, & locupletiſſimus quiſque ciuis aſſentientibus principibus immunis eſt, ne potentes ac beati ciues vectigalium regibus intercedant.

Sed quemadmodum valẽtiſſima quoq; corporis humani mẽbra putres ac defluentes humores ad imbecil-

[a] Æ variant Athenienſium a id est, 7200. coronati Plutarchus.

[b] Plutarch. in Themiſto.

[c] Herodo. in Euterpe.

lior

liora reiiciunt,& cum eo peruenerint, apoſtema aut exanthema ingẽti cũ totius corporis dolore erumpere neceſſe eſt:idem nobis contigiſſe videmus, vt cum ſacer ac patricius ordo fortunis & opib.locuples, miſeros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur; quouſq; plebs oneribus aſſiduis grauata ſuccũberet:tunc in vrbes antea ſemper immunes,atque in nobilium & ſacrum ordinem onus reiici oportuit: ac ſacerdotes quidem decimas pendere, nobiles vero ſuis ſtipendiis militare,& in modum equi Æſopici,qui partem oneris ferre cum recuſaret aſino ſuccumbẽte acpereunte, onus integrum perferre. Quod non ita pridem Dani experti ſunt, apud quos ſacer ac patricius ordo tributorum maximam partem ærario inferre neceſſe habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo ſacer tributa pro cuiuſq; opibus ac fortunis Græcorum ac Romanorum [a], imo populorum omnium moribus & inſtitutis pendere cõſueuit: excipio noſtros homines,id eſt,Gallos,apud quos *nihil eſt*, vt rectiſſime Cęſar [b] ſcripſit, *plebe contemtius*. Superius diximus in Septimania & Prouincia vectigales agros ab oneribus nõ eximiſſue à ſacerdotibus, ſiue à patriciis poſſideantur. At ne feuda quidem eximenda fuerunt, niſi poſſeſſores militare,aut militibus ſtipendia ſoluere cogantur. Quid enim abſurdius quam apud nos tria hominum genera,ſacerdotes inquam,nobiles ac magiſtratus fere omnes omnia tributa in miſeros opifices & aratores reiicere.

a *Lucas Penna in l. vlt. de fundo limitro. C. l. indictiones. de annonu. Cod. l. 1. de indict. Hiſp. C. l. rescripta §. vlt. de mun. C. l. 1. C. de mun.*

b *lib. 6. Commentar.*

Sunt igitur ea vectigalia, ſi modo neceſſaria, probanda, quæ in omnes ordines pro ſingulorum facultatibus exæquantur; vt ſalarium ac vinariũ vectigal, & quæ ſunt generis eiuſdem: earum vero rerum quæ minutim vęneunt, vectigalia prohiberi oportet, ne mancipes plebem ad ſeditiones incendere poſſint, vt Carolo V. ac VI. regibus ſæpiſſime contigit. Itaq; neceſſe fuit auxiliare vectigal illud ſeu viceſimam rerum vænalium, quæ nobis primum indicta fuit pro libertate Ioannis regis, ad certã ſummam redigi, quam *æquipollentem* appellant, vt in Se-

Vna militari's disciplina restituendæ ratio.

Placet igitur vt prima principis eiusque familiæ cura habeatur, deinde stipendiorum militarium; postea magistratuum, qui stipendiorum inopia fœdius interdum quam milites latrocinantur; tum eorum quibus præmia re bene gesta debentur; postremo tenuium subditorum; non tantum propter eam, quæ nobis cum illis communis est humanitatis coniunctionem, verumetiam ne inopia subditorum Respublica pertubari possit, vt antea diximus.

His ita constitutis, sarta tecta curanda sunt, arces præsidiis firmissimis stabiliendæ, mœnia instauranda, pontes erigendi, viæ sternendæ, portus muniendi, naues exstruendæ, templa exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quæque ad splendorem ciuitatis pertinent, sarcienda, aut veteribus caducis noua sunt ædificanda. Nam præter eã quæ necessario principi prospicienda est, propugnaculorum ac mœnium curam summa etiam ex operibus publicis ad vniuersos & ad singulos vtilitatis manare consueuit: quia egestati simul ac ignauiæ occurritur, inertia è ciuitate expellitur: opificia condiscuntur; tenues subleuantur; otiosi exercentur, vrbes exornantur; morbi arcentur: deniq; inuidiæ erga principes, quæ sæpissime subditos ad defectionem exacuit, nullus nec seditioni locus relinquitur, cũ quæ tributa subditis imperantur, parta pace non modo in vniuersorum, sed etiam in singulorũ vtilitatem redãdant. Quamobrẽ Alexander Seuerus Imperator pleraq; portoria tributaue ciuitatib. relinqui voluit, vt ea quæ modo dixi, melius commodiusque curarentur.

Vtilitates operum publicorum.

Quod cum in omni Repub. vtile, tum maxime in aristocratia necessarium est: propterea q̃ difficilius subditorum innumerabilis multitudo à paucis principib. coerceri potest nisi plebs operib. publicis ac opificiis intẽta quæstũ faciat. hac etiã ratione prospicitur, ne populi frumenti ac pecuniarum largitione consuescat, vt in popularib. ciuitatib. quondam fieri solebat: ac potissimum Tarenti[a]: quæ res exitium attulit non tantum ærario pibus

[a] Aristot. 10 Politic.

pibus, ſed etiam ciuitati. Itaque probro Pericli datum eſt quod primus populum Athenienſem, vt eius gratiam promereretur congiariis aſſuefecerit[a]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpiſſet, publicas opes in opera publica effudit: nec ſolum vrbem propugnaculis munitiſſimam, verumetiam ædificiorũ magnificentia ſuperbam, & opificum ingenioſiſſimorum multitudine admirabilem reliquit. Nec prius tamen id auſus eſt, quam pacata Republica & ærario pecuniis referto. Tunc enim centum millia talentorum Atticorum in ærario fuiſſe feruntur, ſi Demoſtheni[b] credimus: quæ pecunia cum immanis ſit, non dubium eſt errorem irrepſiſſe, ac *centum talenta* legi oportere: cum antea docuerimus numquam Athenienſes à ſociis, cum vectigalia ac tributa grauiſſima imperarent, plus quam duo talentorum millia extremis temporibus exegiſſe: Periclis vero ætate vix mille talenta extorſiſſe. Et quoniam apud ſocios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarii opes in templa, mœnia, portus profudiſſet, palam auſus eſt in concione populi dicere, ſi populus ea improbaret, ſe pecunias operum publicorum in ærarium allaturum, ea lege vt publicis operibus ſuum nomen incideretur[c], ſuaq; vnius impenſa facta fuiſſe poſteritati teſtatum eſſet, populus conditionem reſpuit, & impenſas accepto tulit; cum intelligeret eas opes ad vniuerſorum & ſingulorum decus & vtilitatem effuſas: quod plerique mercatores in materia ſuppeditanda, vectores & nauicularii in vehenda, opifices in polienda, ac in ſuo cuiuſque genere vberrimum quæſtum faceret. operum vero ſplendor ac magnificentia incomparabilẽ ſeculis omnib. gloriam populo Athenienſi pepererunt.

a *Plutarch. in Pericle.*

b *in Olynthiac.*

c *Plutarch. in Pericle.*

Sed præter eas quas dixi vtilitates, vna eſt omnium maxima, quod ſcilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquiſſimæ peſtes, egeſtas inquam & inertia, de ciuitate depellerentur; quo nihil in popularibus & optimatum imperiis commodius fieri poteſt: & in iis potiſſimum regionibus, quibus homines ob ingeniorum

præstantiam difficilius à rebus nouandis prohiberi possunt, quales fuisse diximus Athenienses: quales item Ægyptios, qui suorum inertiam capitalibus pœnis coercebant [a]. Hinc illæ pyramides quæ à regibus Ægyptiorum plebs otio & ignauia langueret, exstructæ feruntur. Et quidem Augustus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletissimos quosque ad ędium construendarum æmulationem inuitabat, eosq; opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent. Ipse sacras ædes vetustate collapsas, aut incendio absumtas refecit, & in sacellum Iouis Capitolini XVI. millia pondo auri contulit: ac merito gloriabatur, *se Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoream reliquisse*. Quid Claudius Imperator? nulla re posterum magis quam operum publicorum incredibili magnificentia commendatus est. Fucini lacus per tria passuum millia partim effossis partim excisis montibus canalem absoluit post vndecim annos continuis XXX hominum millibus sine vlla intermissione, inquit Tranquillus [b], operantibus. Quid Vespasianus? non modo Capitolium, sed vrbis regiones XII. incendio Neronis absumtas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis restituit; & cum architectus aliquis grandes columnas exigua impensa in Capitolium perducturum se pollicetur, præmium obtulit, operam remisit, præfatus sinere se plebeculam pascere [c]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum millia operibus publicis assidue exercent ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuersis iucundius fieri potest; quod præter opera publica ciuitati necessaria, etiam publicas opes tenuibus alendis summa benignitate largiuntur.

[a] *Plutarch. in Solone Herodot. Cæsar li. 2. de bello ciuili.*

[b] *In Claud.*

[c] *Tranquill. in Vespasiano.*

Hæc tamen splendida sunt ac magnifica, quæq; ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quæ scilicet tantæ sint opes, vt parta pace ac præmiis stipendiisq; omnib. quæ cuiq; iusta debeantur, distributis quæ dixi opera publica moliantur. Sed qui vectigalia ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt in

ædificiorum ſubſtructionibus gloriam cõquirat, ac maiorum opera collabi patiatur, is profecto ſuæ tyrannidis indelebiles notas ac teſtimonia poſteritati ſempiterna relinquit, ſe ciuium ſanguine ſua cæmenta madefeciſſe. Acfere fit vt ſuperbas tyrannorum molitiones poſteri ob id tantum euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate veſtigium exſtare poſſit. Domus aurea Neronis vrbem ferè ambitu complectebatur: at conſequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitioſam memoriam habitare vellet, inuentus eſt nemo: ſed paulo momento collapſa eſt; quippe quæ innocentium ciuium ſanguine exſtructa fuiſſet. Quamquã inanes operum ac ſuperbæ molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores ſunt quam in homines indigniſſimos effuſæ largitiones: quia principem prodigum & alieni largitorem egeſtas ſequitur, egeſtatem extrema tyrannis. Quis n. Nerone & Caligula ꝓdigalior? quis vtroq; crudelior? alter n. vicies millies immanib. largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo ſui principatus anno abſumſit: eoq; inopia Caligulam adegit, vt ſtipem mendicare cogeretur; deinde ad ꝓſcriptiones cõuerſus, poſteaquã publicas opes conſumſiſſet, priuatas expilare & crudeliſſimis ſectionibus omnia miſcere cœpit.

Tyranni ciuium ſanguine ſua madefaciunt cæmenta.

Interdum tamen principes minime malos rerum ab geſtarum obliuio tanta capit, vt quibus quantumque pecuniarum, & quam ob cauſam largiantur; quid ærario deſit, quidve ſuperſit, penitus ignorent. Itaque perſapienter Franciſcus maior rex Francorum, ſingulos prouinciarum Quæſtores generales duo breuiaria publicarum cuiuſque prouinciæ pecuniarum pridie calendarum Ianuarii ad ærarii ſanctioris Præfectum mittere iuſſit; alterum quidem verum, anni proxime antecedentis; alterum coniecturale, anni ſequentis; vt Præfectus ærarii ex omnibus breuiariis duo conficiat breuiſſimis capitibus ſummam accepti & expenſi rationem complectentia; vt principi Senatuique plane exploratum ſit, quantæ facultates, quantaque ærarii ſit inopi-

inopia; vt commodius reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas argumento esse potest, quod anno MDLXXII. ex breuiario coniecturali, quod ad ærarii tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [a] LLS. At sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [b] rationibus publicis accepto latum fuisse cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. Sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cum hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quib. quantumque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent.

a Ideſt. 175000. librarum Turonenſ.
b Ideſt. 2450000.

Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarum actionum q̃ gerũtur, instrumẽtum, sed etiam subditorum quos habet. virtutibus artibusq; illustrium nomina breuissimis tabulis comprehẽsa sæpius intueri: cum nullius tanta sit tamq; tenax memoria, vt non sæpissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI. Rege Francorum in rebus agendis prudẽtior exstitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum Comitis retiã seipsum coniecit, oblitus se legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carol. regem captiuum Peronæ, quo illum inuisere non dubitaret, obseruari iussit. Si anteacti temporis ac rerum gestarũ instrumentũ habuisset, numquam ita temere laberetur.

Instrumentũ imperii.

Sed hic assentator aulicus obiicit, instrumẽtum illud imperii nimis amplũ fore nec principẽ his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, solicitudine, labore, industria moderati sunt, tamdiu vixerunt? Augustus inquam, Tiberius, Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum imperii ab aliis conscriptum non habuerunt, sed ipsi sibi

Au

Augusti prudentissimi principis exemplar secuti, conscripserunt. Quinctiam Augustus tria volumina imperii successoribus reliquit; vno mandata de funere suo complexus est; altero indicem rerum à se gestarum; tertio breuiarium totius imperii quantum militum sub signis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiscis & vectigaliorum residuis essent; adiecit etiam eorum nomina à quibus ratio exigi posset. Nec tamen à iure dicundo abstinuit vmquam; & optimos quosque de Republica libros diligentissime legit; Demetrii Thalerei disciplinæ memor, cum Ptolemæus regi suaderet eos libros assidue sibi legendos esse à quibus intelligerent ea reges, quæ audire à nemine possint. O magnum & immortali gloria dignum principem! an igitur tanto imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus, parum vixit qui annũ 74 superauit? Vespasianus item instrumentum imperii pulcerrimum, inquit Tranquillus, confecit; annos tamen septuaginta vixit. Latius etiam Persarum quã Romanorum imperia, ab extremis scilicet Indiæ oris vsque ad Hellespontum Libyæque deserta, centum XXVII. prouinciis patebant; semper tamen Persarum Imperatores instrumentum imperii ac largitionum suarum præ se diu noctuque ferebant. Argumento sit quod Darius is qui Longimanus[a] vsurpatur, cum manus impias coniuratorum Mardochæi familiaris ac domestici beneficio admonitus euasisset, cui tamen egenti nulla præmia decreuisset; aliquanto post cum noctem insomnem duceret, instrumentum imperii ad se deferri iussit, inquo scriptum erat, Mardochæum coniuratos in principem detexisse; nec tamen vllum præmium tulisse, hominem acciri mandauit, eumque amplissimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium seu Persarum, seu Græcorum, seu Romanorum imperiis, maius est hac quidem ætate imperium Hispanorum: at non modo tanti imperii instrumentum Rex Hispanus assidue contuetur, sed etiam librum omnium literarum, quas ad Legatos & Præsides Prouinciarum scribit, compendiosissime singula

[a] Hest cap. 8.

gula complectentem voluit ac reuoluit. Ob id enim Carolus sapiens rex Francorum, Senatus scribam primus creauit; non quidem litibus notandis, sed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter describendis.

Leges optimæ.

Omnium tamen maxime principi necessarium est instrumentum largitionum; propterea quòd nulla re grauius quam in eo genere peccatur. Superius monui Philip. Valesii lege cautum fuisse, *vt dona principis irrita essent, nisi is cui quid dono datum fuerit a principe, donationum tabulis antecedentes maioribusq; suis factas largitiones complectatur.* Diximus etiam Carolum VIII. regem sanxisse, *ne largitio*

a Id est, 57. lib. vsque ad 100.

vlla vim haberet à principe facta, quæ vel duo sestertia [a] *superaret, nisi apud acta rationalis Curiæ insinuaretur.* Tertia lex [b] est, *ne quid rationibus expensi accepto feratur sine mandato & apocha.* Quæ leges cũ iampridẽ obsoluerint, non aliter aulicorum hominũ rapinis occurri potest, quam eo quo dixi donationum principalium instrumento. Postrema lex erat Frãciſci maioris, qua cautũ erat, *vt ararii sanctiori quatuor claues fabricarentur, vt vnam penes se rex haberet, tres ij quos ærario præfeciſſet.* subrogatum etiam huic legi, ne ex arca numi, nisi præsente ærarii Præfecto & scriba

b Ordin. Caroli 7. & Francisci.

c Anno 1516.

mouerentur. Postea tamen Henrici II. [c] edicto Præfecti ærarii lege soluti sunt, ne rationum distrahendarũ actione tenerentur. tum vero lata lex est cum vna largitione centum aureorum millia in vnũ ex ærarii custodib. effusa fuissent. Inde fundi nostri calamitas. ex quo n. patrimonia Francisco rege constitui cœpit, omnes ærarii opes potentium & adulatorũ direptioni patuerunt. Nec tamẽ Henrici edictum obstare debuit, quo minus ærarii expilatores repetundarum quæstionib. subiicerentur, & infinitarum pecuniarum donationes reuocarẽtur, vt quidem populi rogatione in comitiis Aureliorum ac Blœsensium decretum erat. Etenim Galba Imperator dona-

d Tranquillus Galba.

tiones [d] à Nerone factas reuocauit, præter decimam quæ donatario cuique fruendam reliquit: rem quidem pecuculi plenam, vt superius diximus; interdum tamen ac

uerſi

uersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII. pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat, quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur.

Nihil autem principib. tam vtile, nihil ciuitatibus tã necessarium, quam largitiones quæ à principibus fiunt, rationum publicarum ponderibus examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnibus magnifice largiuntur; & ærario succurri facilime potest; data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationibus expressissent. At quam pauci futuri sunt qui à principib. petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vixenim Franciscus maior annos 32. quibus imperauit, tantum largitus est, quantum se mortuo Henricus filius duob. annis effudit. Nondum iusta parẽtifecerat, cum hirudo quędam Palatina pecuniæ vim infinitam quam officiarii accepta confirmatione regibus initiatis fisco dependere solent, vno absorbuit & eodem haustu. Ac tametsi Francis. pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis, dono daret; vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium [a] singulis annis rationibus expensum ferebat, quantum quidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt [b]: tametsi principes duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos; præter legitima stipendia donationib. cumularet, O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere dicidisset.

[a] *Idest, 131250. fl. Turonens.*

[b] *Idest, 4375000. fl. Turonens.*

Duo capita huiusce disputationis absoluimus; qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quoque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum caput quid quantumque pecuniarum vsibus publicis vrgente necessitate recondi, ac veluti penuario con-

Sanctius ærarium.

conseruari oporteat. Quam quidem ad rem Romani summam prudentiam adhibuerunt; quib. tametsi nullũ fere tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vsque ad Actiacam victoriam, postquam Augustus Marci Antonii opibus fractis Ianum clusit; non prius tamen sanctius ærarium in quo vectigal manumissorum seruabatur attigerunt, quam Annibal imperium ad extremam inopiam adegisset; tunc quater centies[a] sestertium ex ærario expresserunt: vnde salus imperio quæsita. Turarum quoque principes sanctius ærarium habent, præterid quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis conflatur, vt sit aliquod extremis temporibus imperii munimentum. Maiores nostri vrgente bello si pecunia ærario defuisset, regia nemora cædere solebant, in quibus grandium & excelsarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concrescebat: at bellis ciuilib. quibus omnia subuerti cœperunt, omnia fere nemora accisa, aut certe ita circumcisa sunt, vt nihil fere præter syluas cæduas restare videatur. Ex quo quidem Respublica incredibile detrimentum accepit, maius etiam detrimentum deinceps, nisi mature prospiciatur. Iam enim grandium arborum tanta est inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendæ sint: & cum arbores fructiferę ante cædantur quam fructum pecorib. vtilem proferre possint, tei nonariæ inopia sequatur necesse est.

[a] Id est, 375000. li. Turonens.

Cum autẽ publicarum pecuniarũ custodia supra modum difficilis semper visa sit, reges Persarum perinde ac Romani, vt à rapina sanctius ærarium vindicarent, auri in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memoriæ proditum est Carolum V. Regem Francorum ceruum solidum ex auro publico cõflare decreuisse, eius magnitudinis ac figuræ quę in Palatio Parisiorum adhuc exstat, Celtæ veteres pecunias in lacus Dis sacros deponebant, Græci in templis deorum, puta Apollinis vt Romani ad Opis & Saturni; Hebræi modo in templis, modo in sepulcris. Hyrcanus enim Rex itemPont

Pontifex Hebræorum maximus ingentes pecunias è sepulcro Dauidis expressisse dicitur[a]. Sed cum nulla sepultura tam religiosa, nulla tam sacra sint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingẽtem veru transfixum in altissimo pinnaculi loco ætate superiori constituerant[b]. At veteres Ægyptii, quominus exteros principes ad se inuadendum inuitarent, omnem fere pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium substructionibus, aut in fluminibus deducendis, aut in Nili riuis reficiendis consumere solebant. Ezechias vero imprudẽter, qui cum legatis Assyriorum opes ac thesauros ostentasset[c], talibus illecebris regem Assyriorum ad Iudæam diripiendam accersiuit.

[a] Ioseph in Antiquit. 7.

[b] Leo Afer.

[c] Esaiæ 39

Certe quidẽ diuina lex auri vim maximam reges coercere voluit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hostes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuib. ac egentib. paterent, nihil tamen voluit in eo quoque modum adhibere. Quis enim prohibuerit inexplebilem auaritiam Ioannis XXII. Pontificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuisse? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberii Cæsaris vicies ac septies millies; quod Caligula non toto vertente anno absumsit? aut quadragies millies, quod Darius Persarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quãquam Dauid rex Iudæorum superiores opibus superasse videtur; quippe qui fertur auri talẽta centum millia, argenti vero mille talentorum millia coegisse[d]. quæ summa si talentis Atticis, tametsi minima sunt, expendatur, humanis videri possit; nostri tamen bibliorum interpretes falso talenta putant Attica fuisse: ego vero in sacris literis bifariam accipi video *siclum*, quem Græci *staterem*, Latini *talentum* vertunt: vno modo pondus sex vnciarum, vt lib. 1. Paralip. c. 21. altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1. Sam. c. 24. Si Dauidis thesauros ad siclum seu talentum semunicarium, non magna summa videatur; si ad sex vncias referatur, quinquaginta millia auri pondo

[d] lib. 1. Paralip. cap. 22.

Romanorũ opes sub Traiano.

ac decies tantundem argenti complectetur: si ad talentum Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nã Traiano principe, cuius temporib. imperium latissime patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recõdita LXXIV. millia talentorum Atticorum summam non excessit[a]; nisi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuisse credibile est; cum ducenta[b] millia peditum, quadraginta millia equitũ in prouinciis dispersa publico stipendio alerentur, ac trecẽti præterea elephantes bello gerendo assueti; currus militares bis mille; arma ac instrumenta bellica quantum trecentis millibus armandis sufficerẽt; triremes & quinqueremes mille & quingentæ; aliarum nauiũ supra duo millia, & instrumenta naualia quatuor millibus nauium armandis necessaria; præter LXXX. maximas naues omni apparatu regali instructissimas. At reges nostros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus fecisse videmus, ac multo minus post hac interdicta diuina violaturos.

a Appian. in Libyco.

b Sextus Rufus.

Nec vero princeps à doctrina bene informatus vn- quam torquebitur aut opum augendarum cupidita- aut amittendarum metu; nec tamen aspernandas s- reiiciendas putabit, sed ita habendas, vt benignitati ac liberalitatis administras; pro quibus ádipiscendis accumulandis insaniunt plerique, & adeptas ne am- tant, semper reformidant. Nam qui literis prodider- Carolum V. regem Frãcorum amplius quinquies m- lies LLS. in ærario reliquisse, non intelligunt regem fictas opes regni & ærarium vacuum offendisse; R- publicæ debita exsoluisse; prædia publica redemi- bella maxima gessisse, Anglos è regno exterminã- Antissiodorensem prouinciam & Eboracensem o- misse, reges Castiliæ ac Scotiæ imperio spoliatos sui- pibus restituisse, nec tamen pluspam annos septem cim imperasse: quibus temporibus vix ac ne vix qui- centies LLS. ex omni pecunia publica quotannis æ-

c Idest. 437500. fl. Turonens.

illatum ex rationib. publicis videmus[c]. Carolus VI. drageſimo post anno quadragesies LLS. amplius q-

pater accepto tulit. Carolus VII. cum grauissimis Reipublicæ casibus cõflictaretur, ac tributa ordinaria fecisset, quater centies ℔ LS. quo anno mortuus est, in ærarium coegit[a]. Ludouicus XI. Caroli filius vigesimo post anno millies ac fere centies[b]. Sed Carolo VI. I. imperiũ ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in comitiis Turonensibus omnium ordinum rogatione sublenari placuit. Eadem rogatio in comitiis Aureliorũ Carolo IX. regnum adepto lata est; sed tanta erat ærarii inopia tantum ęs alienum publice contractum, vt vectigalia augeri quam minui magis necessarium videretur. Sitamen Respublica sub eo principe ab armis ciuilibus conquieuisset, non modo satis creditorib. fieri, verumetiam ærarii inopia sarciri, tributorumq; magnitudine populus liberari potuisset. Primũ enim vsuras publicas tiente definiri, omnibusq; officiariis stipendiorum eo anno partem dimidiã detrahi placuit, ne à principe nouas tabulas accipere cogerentur: qua ratione septingenties LLS. ærario accreuit; ac paucis annis Respublica in pristinum splendorem restitui posse videbatur, sine vlla domesticorum principis deminutione. Erãt autem sexcenti circiter familiares ac domestici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inseruiebant.

a Id est, 1750000. l. Turonenses.
b Id est. 6750000 l.

Neque enim parsimonia publica in eo versatur, vt omni domestici regibus eripiantur; quod sine maiestatis ipsius contemtu fieri non potest. Ea res enim peregrinos ad principem aspernandum, & subditos ad delinquendum excitare consueuit. Quod quidem Ludouico XI. regi Francorum contigisse videmus; qui cum à familia & famulatu patricios ac nobiles exegisset, sartore pro feciali, tonsore pro legato, medico pro Cancellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt senatus principem fecisse Apollophanem medicum[c]. Verũ etiam Ludouicus hic noster, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac vestitu sordidissimo vtebatur; pileo præpingui imagunculis & cochleis fullenti, vestelanea vilissimi pretii ac tetrici coloris.

c Polyb. lib. 5.

mosynam ac benignitatem aduersus egentes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt.

Ac mihi quidē res humanas ꝓpius intuenti, nullæ familiæ, nulli principes, nulla imperia opib. ac victoriis ita floruisse videntur, quā q̄ maximam egentium ac tenuiū curā habuerunt. Atq; in eo quidem Regum nostrorum præ cæteris, quantum quidem colligere potui, benignitas in egentes clarissima semper exstitit; maxime tamen Roberti regis Capeti filii, à quo cæteri deinceps caritatis exépla didicerunt. Is n. mille pauperes humanissimas sēper fouit; eisq; iumenta præbuit, vt se quocunq; iret, cōsequerentur, ac ꝓ se vota facerent: Ac tametsi noui regis filius regnū maximū adeptus esset, nemo tamen diutius aut felicitate aut tranquillitate maiore quam hic imperauit. Illud autē de regib. nostris prędicare possumus, cęteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac sęcuritate superasse: q cum bona venia dictū sit eorū, qui non modo Christianorum, verumetiā Turcarum, Persarū, Tartarorum, Æthiopū, Indorum imperia tenent. Quem n. ex illis omnibus cum diuo Ludouico rege conferemus? Is enim 18. rerum diuinarum & humanarum collegia suis opibus fundauit; tametsi 120. pauperes qui se consequebantur, humanissime, & eodem victu quo seipsum quotidie sustentaret: at etiam diebus quadragesimæ numerum duplicabat. Itaque mirum videri non debet, si annos 44. summa cum sui nominis gloria imperarit; & ita imperarit, vt hostibus quidem formidolosus, carus amicis, Deus subditis, sanctus omnibus haberetur. Hoc amplius, quod in summa felicitatis parte reges ponere consueuerunt, omitti non debet, quod quinque filios, quatuor filias se moriente spirantes, ac regnum armis & legibus florentissimum reliquit. Extrema vero cohortatione filium regni successorem studiosissime admonuit, vt Deum inprimis veneraretur, deinde egentes actiones quam maxima posset benignitate cumularet. Nō omi-

omittendus est Iacobus V. rex Scotorum, is qui *rex egentium* vsurpatur; qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamen suos opum magnitudine longe superauit.

Illustres vero familias, imperia, ciuitates cũ principibus in exitiũ ruere, aut grauissimis calamitatib. & egestate cõflictari videmus, q̃ tenuiũ bona diripuerũt; aut quasi prædã militib. ac latrociniis publicanorũ obiecerunt. Etenim Henricus II. rex Francorum nostra ætate tributũ temerariũ imperarat[a]. q̃ vulgus *talionum* appellauit; testatus se id militum stipẽdio daturũ, ne cum cæteris vectigalib. conturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionib. militum tuta esset; vt antea tributum q̃ alendis X. legionibus indictum erat, ciuitatibus q̃ ab incursionib. ac direptionib. militum tutæ sunt; q̃ tamen tributum agricolis etiã cõmunicatum est. Ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarũ, qui tametsi indignissime à militib. diripiuntur, nihilominus tamen nouis quotidie tributis ac vectigaliũ innumerabilium multitudine prægrauantur; cũ tot ac tantis calamitatib. præclare secũ agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac præfectorum annonæ militaris leuissimo pretio pararẽt, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quib. cum tanta impunitate ac licẽtia milites latrocinantur, & in ciues grauius quam in hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes rẽgerunt, quod sine stipendiis militare coguntur, quamq̃ necinuiti militare coguntur, nec stipendia, si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat.

[a] *Anno 1543.*

Vna igitur est tuendæ ciuitatis ac disciplinæ militatis (quam nullã habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militib. certa stipendia dentur. *Neq; enim disciplinam*, inquit Cassiod. *seruare potest iniunus exercitus, dum quod deest semper præsumat armatus.* Id autem fieri nequit, nisi summa ærarii cura habeatur. At sepissime videmus principes à fœnore vel mutuo bellũ auspicari: quo nihil perniciosius fieri potest.

Exstant enim in publicis rationibus duo capita; quorum altero viginti asses expēsi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua consuerentur; altero denarii xv. vt axungia ocrea regalia inungerentur. Quæ à parsimonia profecta non sunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quam pater imperarit, ac prædia publica totiusque ærarii opes profuderit.

Officiarios quidem ac magistratus in comitiis Aurelliorum ad Ludouici XII. tempora exigi oportere populi rogatione decretum est: vt innumerabilis officiariorum multitudo, quæ prope in infinitum excreuerat, admodū reuocaretur, & quadam ex parte circumcideretur. Sed Quæstores ac publicani summa contentione intercessērunt, cum ista ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerent: ac tantum ꝓfecerunt, vt etiam magistratuum numerus non multo post duplicaretur, accisus tamen eorum fortunis & opib. qui ex edicto priore interciderant. At etiam[a] Baleus rationum publicarum Præses, cum magistratuum q̄ nouis legib. creati fuerant, abrogationem imperio æq; ac ærario pernitiosam esse iudicaret; eo potissimum argumento vtebatur, quod triplex magistratuum incremento centies quadragies LLS ærario paucissimis annis accessisset. Illud tamen q̄ omnino flagitio nō debuit, omisit, scilicet earum pecuniarum quæ à magistratuū mercatorib. soluerentur, vsuras extimas à principe dependi: cui idem fere vsuuenit quod ægris hominib. qui cum æstu febriq; iactantur, si aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiusq; afflictantur.

a Anno 1566. 10. Maii.

Quamobrem cum id regi Francisco II. Reipublicæ pernitiosum videretur, alternos magistratus edicto sustulit. prætermisit etiam Logistarum publicorum stipendia ordinaria, quæ maxima sunt; iura lignaria, vestiaria, piscaria, rosaria, stabularia, parentalia, pocularia, salinaria; & cætera quę pro charta, pergamento, calculis, cremena, cādelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu diminali; radula, funiculis, cæterisque id genus à prin-

istis rationū magistris dependi consueuerant; quę nunc tandem aliquando sublata sunt. Omissum etiā illud est, maiores ex iis magistratib. decerpi fructus, quam stipendia æstimari possint. reticentia quoq; prætermissum, q̄ cum antea imperio Gallorum longe lateq; patenti vna Logistarum Curia sufficeret, nunc septē Curias habeamus: & cum antea Philippi IV. regis edicto quinq; viri in rationali Curia Parisiorum censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. Mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impune rationum magistris otiose spectantib. magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quamplurimos vbique vagari, qui rationes reddere recusant. Qui vero residua debent, assentatores aulicos subornare, qui à principe donum accipiant, & cum furibus publicis furtidimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extraordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem.

Demus tamē rationes à Quæstorib. reddi, ac reliquū erario inferri: tantus est tamen Quæstorum ac publicarum numerus, tanta Logistarū multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipēdiis ac salariis asseratur, vt in priuatis Septimaniæ, puinciæ comitiis quib. affui, sæpe cōpertum memini. Quamobrem Martinus Durandū Prouincię actorē ac Syndicum ad regem missi placuit cum mandatis quib graues plebis querelas deponeret, ac rogationem de Quæstorib. abrogandis ad principem ferret, vt ne qd pro tributorum ac vectigaliū exactione aūt euictione principis ærario decederet. qua de re ratione principem in Septimaniæ, puincia tributum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumētis necessariis demonstrabat. triens autem fere quinquagies sus. æquabat[a]. Vigesimo post anno cum Blœsis Gallorum conuētus haberentur, Maximinus Lulerius Parisiensium mercatorum Præfectus & rationum publicarum Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem pe-

[a] Id. ſt. 1580. 2. Turonenſ.

cunię publicę ex asse in ærarium principis inferri quadrantem.incredibile id quidem videri;verum tamen esse homo rationum publicarum peritissimus contendebat.Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus,eius relegatio non Henrico regi principi optimo,sed aulicis assentatorib.ac Tribunis ærarii displicuit, quod intelligerent sine Quæstoribus & publicanis vectigalia frustra imperari, quæ imperata exigi non possent; & in arbitrio populi futurum tributa penderet necne. Cum igitur Quæstores ac publicani necessarium sit malum,vt Alexander Seuerus dicere solebat; quo pauciores erunt,eo melius

a Anno 1412. Reipublicæ consuletur.Iampridem[a] quæstus est populo apud Carolum VI.regem quod quinq; ærarii Tribunos creasset,cum antea duobus tantum Gallia contenta fuisset.quid? vectigalium tres omnino[b] iudices & Quæstorem vnum generalem olim exstitisse ex actis publicis constat;his vero temporib.quibus imperium magna sui parte accisum est,trecenti fere numerantur: Quæstores vero xxxiv.Romani quidem singulos Quæstores in singulis prouinciis habuerunt,qui à publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæstura vero prima erat ad honores adipiscendos gradus; quem magistratum nobilissimus quisque ambire solebat,non ad opes cupidas,vt fere fit, sed ad fidem ac sedulitatem populo prębandam. Qui enim repetundarum iudicio damnatus esset.præter bonorum ac famæ iacturam sempiternam omnibus deinceps honoribus arcebatur.

b Anno 1372.

De rebus autem omnibus absurdissimis, nulla absurdior visa est, quam tot ærarii Tribunos, tot Quæstores quot in Gallia videmus tantis pecuniis Quæstoras à principe mercari.Itaq; nō debet mirū videri,si quam plura repetundarū ac peculatus iudicia constituntur. Longe aliter Turcarum principes, qui cū magistratuum omnium mercaturam exsecrantur, tum verissimos pro tanto imperio Quæstores habent,vectigalia ac tributa Subarchi à Protogeris accipiunt;Sangiacprouinciarum quodammodo Præsides a Subarchis

le

lerbæi, à Sangiachis; Quæstores duo Asiæ & Europæ a Bellerbæis; scriba generalis à Quæstoribus; postremo Casmandarus ærarii Præfectus numeratam sibi pecuniã in ærarium recondit. Illud autem animaduertione dignum, quod Quæstores ac Præfecti ærario nulli sunt nisi virilib. omnino exfectis, more Persarum ac veterũ Græcorum [a]. prudenter id quidem. Nam qui nec liberos habent, nec vllis blandissimarum dominarum illecebris capi possunt, minime verendum est vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. Præter eos quos dixi, vnus etiam Quæstor est pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidem summos Quæstores viros inprimis illustres creari oportet, vt maiores nostros fecisse videmus: tum propter eam quam dixi causam, tum propter Henrici II. regis legem de Quæstoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regiæ domus, & Curiarum superiorum Consiliarios extra collegium dignitate posteriores facit, Quæstores vero præire voluit. Lex item Caroli IX. regis vasallos principis, quantæcũque dignitatis fuerint, Quæstoribus regio nomine fidẽ supplices præstare iubet. Quod si tales Quæsturæ mercatoribus magistratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec Duces, nec Comites, at ne Barones quidem sine contumelia supplices ad genua turpissimorum hominum aduolui poterunt, nec si possint, velint. Atque hæc de ærario disputata sint. Et quoniam rei numariæ cognitio proxime sequitur ærarii causam, consequens est, vt de ea quoque disseramus.

[a] *Plutarch. in Demetr.*

De re numaria, quibusq; legibus numorum depravatione facile occuratur.

Cap. III.

Mihi firmissima quæque Rerumpublicarum munimenta contemplanti, rei numariæ curatio non tantum vtilis, sed etiam ciuitatibus tantopere necessaria videtur, vt sine ea commode consistere non possint.

& quo maiòr necessitas est, eo magis numorum depra-
uationi prospiciendum: cum ea res incredibile afferat v-
niuersis ac singulis detrimentum. At non modo corru-
pi moneta sed ne mutari quidem potest sine incommo-
do ciuitatis; quoniam mutatio pretii ac materiæ numis-
matum, census etiam ac bonorum cuiusque dubitatio-
nem affert. Quo fit vt nemo quantum in bonis habeat,
constituere possit: incerta sunt pacta conuenta, quæ ver-
santur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, rebus
emtis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas
continetur: incerti reditus, vectigalia, tributa; denique
pœnæ ipsæ ac præmia, quæ à legibus & iudicibus irroga-
tur, incerta sunt futura: postremo ærarii opes, ac multa
tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibusque du-
bia ac suspensa fore necesse est. Argumento sit illius
Gratidiani Tribuni plebis edictum, qui cum de collega-
rum sententia victoriati pretium certum indicta pœna
Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati gloriæ pe-
perit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarentur, & ad ea
thus ac cerei accenderentur; certe quidem M. Tullius
ait, *neminem vnquam multitudini propter id vnum fuisse*
riorem. Ex quo intelligitur numis à principe ipso legi
auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad Re
publicam peruentura sit.

Quamquam principi nõ magis licet improba numi
mata cudere, q̃ occidere, quã grassari: nec à iure gen
quo quidem auri & argenti pretium cõstitutum est,
cedere; nisi regis nomen ac splendorem amittere, ac
fæ monetæ fabricator q̃ princeps appellari malit: qu
à Dante poeta Philippo Bello regi Francorũ, pbro
est; quod primus inter principes nostros, quantum
dem intelligo, numismata corrupisset, ac dimidiam
partem argento miscuisset; vnde frequentes in tota
lia tumultus, cuius facti cum regem ipse pœnituisse
numos pristinæ bonitati restituisset, Ludouicum fi
admonuit, ne deinceps adulterari numismata pa
tur. Neq; vero Petrus IV. rex Aragonum vllam diri

regis Balearum probabilem causam arripuisse dicitur. quam quod numismatum pretia mutasset ac deteriora fecisset; tametsi reges ipsi Aragonenses eodem vitio laborasse feruntur; cum Innocētij III. Pontificis Max. interdictis numismata legitimo pondere leuiora facere, prohibeantur[a]: Hinc reges Aragonum more à maiorib. accepto, cum imperij sacris initiantur, iurant[b] se antiquę monetæ legis minime violaturos. At nō satis est his verbis iusiurandum concipi, nisi prius numorum pretium acpondus legitime sit cōstitutum, & ita constitutum, vt nec principes, nec subditi numos deprauare si velint, possint. Improbis autem voluntas numquam defutura est, quamdiu metalla ex quibus numos conflari oportet, miscebuntur. Nam ex ea metallorum confusione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numismatum materia sempiterna datur. Etenim natura ipsa ferre non potest, vt metallum simplex alterius loco substituatur; propter metallorum naturas colore, sonitu, volumine, pondere plurimum inter se discrepantes.

a *In cap. quanto. de iureiurando.*

b *Petrus Bellugain Speculo princip. Anno 1245. & 1336.*

Quamobrem Taciti Augusti[c] legem renouari necesse est, qua omnem omnino metallorum confusionem prohibuit, indicta capitali pœna. Id autem æque in argento facto atq; infecto caueri oportet. Sed à metallis excipienda est æris & vtriusq; plumbi mistura, vnde cāpanæ, tintinnabula ac tormenta bellica veterib. inusitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum esse oportet, non tantum in numis cudendis, verumetiam in omni argētea aureaq; suppellectile; in qua tam multa peccantur, vt quid maxime non facile dici possit. & quia materiam sæpe superat opus ipsum, probatio difficilime fieri potest. In quo Archimedes ipse ingeniosissimus homo sua spe & commento fraudatus est, (neque enim Heraclij lapidis vsus plane cognitus erat) cum eius aurifcis, qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere sine operis detrimento iuberetur. Vnā auri massam, alteram argenti eiusdem ponderis in vas aqua plenum vicissim immersit; & ex aqua effusa

c *Vopiscus in Tacito.*

fusa vtriusq; massæ, voluminis auri & argenti proportione vtcumq; intellecta, vas rursum aqua repleuit, & in eo coronam immersit, vnde minus aquæ quam ex argentea massa, & plus quam ex aurea effusum est: ex quo iudicare sese posse putauit quantum auri ex ipsa corona detractum esset; quintam scilicet partem. Sed iudiciū illud fallax erat: quia posuit misturam ex argento puro fuisse, tum tamen æris & argenti mistura simul cum auro sæpissime etiam inuitis aurificib. fieri soleat: æs enim non solum vtilius est auro miscere; verumetiam auri colorē reddit magis viuidum ac splendore clariorem; argētum vero auri colorem efficit pallidiorem. Est autem voluminis argenti & æris tantum discrimen quantum distat XIII. ab XI. ita fit vt duabus partib. argenti massa eiusdem ponderis minus aquæ effundat, quam æris. Quod si coronæ mistura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit quantum auri ab opifice detractum esset, nisi plane intelligeretur quantum vtriusq; metalli auro admistum fuisset: ac tametsi penitus id perceptum esset, errore tamen peccare necesse est in aquæ mensura, vt ponderis ac voluminis metallorum proportio eliciatur. Certe quidem Heraclio lapide subtilius argētarii ac numularii vtuntur quam veteres; nemo tamē est qui, quātum æris aut argenti auro admisceatur, ex Heraclio lapide percipere possit.

At improbe aurifices queri solent, & antea sæpe questi sunt, aurea vasa sine iactura cōflari nō posse ex auro, cui ad summā bonitatē duo tantū ceratia desint, etiamsi ceratii quarta pars lege [a] Francisci I. Francorum regis detrimento tribuatur: ac legib. neglectis auro sextam, interdum quintā æris argētive partē admiscent; quo fit vt q̄ vulgo putatur aurea supellex, ei ceratia quinq; desint, q̄ in massa librarum XXIV. quinque libras æris cum auro cōfusi efficiunt. decursu vero tēporis numi ex eiusmodi auro conflantur adulterini. Quamobrem necesse est eādem in auro facto & infecto æque ac in numis auri proportionem & admistionem seuerissimis legibus seruari.

a Anno 1540.

Aurum

Aurum autem argentumve ita expurgari & excoqui, vt ſimplex ſit & ab omni ſorde ac miſtura purum, negant artifices pleriq; :(quamquam adhuc ſub iudice lis eſt) & vt puriſſimum reddatur, ſine graui tamen diſpendio nō poteſt. quinetiā auri optimi puritas noſtris æque ac Hiſpanorum legib. definitur ceratiorum XXIII. & dodrantis ceratij, cum detrimento partis octauę ceratii vnius: id eſt, aurum eiuſmodi, cuius maſſa ſi fuerit CXXII. partium, tres partes auri deſint. Argenti vero Pariſienſis bonitas omnium laudatiſſima putatur: quippe quadrageſima ſexta pars tantum æris admiſta eſt; argēto Hiſpanico optimo fere trigeſima ſexta. Vt igitur certa ſit ac perpetua auri & argenti proportio ſine iactura, neceſſe eſt legibus caueri, vt vtriuſq; metalli miſtura æquabilis ſit, tum in numis, tū in ſuppellectile, partis ſcilicet vigeſimæ quartæ; qua ratione auri & argenti materia tum ad numos, tū ad vaſa conflanda ſatis ſolida futura eſt; quæ ſi purior ſit, aut quatitur, aut ſenſim vſu deteritur.

Cum autē auri ad argentū ratio toto fere terrarū orbe duodeculpa ſit, vtiliſſimū erit vtriuſq; metalli numos eiuſdem ponderis cudere modo ne libra in pauciores XLIV. numos diuidatur; vnciales n. aurei, quales in Luſitania, & argentei quales in Germania feriuntur, facile corrūpi poſſunt: nec deprauatio ſectione aut, Heraclio lapide percipitur: quoniā circularis portio exterior qua bonitatis periculum ſit, ex auro argentove puro eſſe poteſt; interiora vero corrupta, vt ſæpiſſime deprehenſum eſt, facilius etiā deprauantur bilibres numi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorū Tiberius beſſales cudi iuſſit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriuſque metalli primū in numos XXIV. deinde in XXXVI. tū in XLVIII. poſt etiam in LXXII. poſtremo in XCVI. aut etiam ſubtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo numo eiuſdem ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hiſpanorum qui fere drachmalis eſt, aureum numū Francorum æquat pondere: ac propterea duodecim argentei

aureo

aureo numo commutantur. Quid, malum, obstat quominus omnes argentei numi aureis pondere sint æquales? cur itē eiusdem ponderis vtriusq; metalli eodem; diuersi ponderis, dissimili charactere nō ferientur? cur nō erit eadem vtriusq; metalli analogia; hoc si fiat, quod & facile est, & aliquando spero futurum, omnis deprauandorum numorum omnibus occasio præripiatur.

Dissimiliū autem ponderum numos dissimili charactere signari oportet, ne imperiti ac rustici in commutatione numorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli possint: vt in regalibus Hispanorum & in argenteis numis Henrici III. Francorum regis eiusdem characteris, imperiti sæpe labuntur. Quod si libram in XCVI. numos diuidamus, argenti quidem drachma singulorum exsistet, qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hispanicum accedit, denario Romano tribus scrupulis minor: quia septem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciā constituunt; nos *groſsum* appellamus qualis fuit maiorum nostrorum ætate grossus Turonensis argenti optimi regalis, id est, cui tantum vigesima quarta pars ad purissimi argenti bonitatem deesset. Et quoniam nullus erat ea ætate numus argenteus materiæ bonitate nostra drachma seu grosso Turonensi superior, etiam populi finitimi in fœderibus & rationibus cōmercii eō numorum genere vtebantur; vt in eo fœdere quod Bernates cum minorib. pagis Heluetiorum percusserunt, grosso Turonensi stipendium peditis diurni æstimatur: cuiusmodi Attica drachma Græcis, vt est apud Pollucem; vel denarius Romanis, vt est apud Tacitum diurnum fuit peditis stipendium, etiam Augusti principatu: ac fere opificum & rusticorum operæ diurnæ tanti æstimantur in sacris literis [a]. Iam enim prioris error Budæi deprehensus [b] est (tametsi non sine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapsus esset) qui minam libræ, drachmæ denarium æqualem esse, putarat. Tametsi enim vncia vbiq; æqualis esset, fuit tamen dra-

a *Matth. 20.*
b *Georgius Agricola. Tillii, Appiani, Celsi ac Tranquilli testimoniis cōprobatur.*

chma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero ſeptima: & cum libra caperet denarios 84. mina tamen centum drachmas æquabat.

His vero temporibus incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exſiſtit: imo vero in eodem imperio infinita ſunt prope genera librarum. Vt enim pauca de multis centum libræ Pariſienſes efficiunt Lugduni 116. libras, Rotomagi 96 $\frac{5}{7}$, Toloſæ 121. Maſſiliæ 123. Geneuæ 89. Venetis 165 $\frac{1}{2}$, Geneuæ 155. Baſileæ 98. Londini 109 $\frac{1}{2}$: Pariſienſib. cum Argentinenſib. & Veſontinis cõuenit: item Bernatibus, Baſilienſib', Nurembergenſibus ac Francofurdienſibus inter ſe: rurſum Toloſatibus, Monſpelienſibus & Auenionenſib. congruũt eadem pondera. At etiam Turonenſis prouincia libram habet Pariſienſib. leuiorem: nam 15. vnciæ Pariſienſes 16. efficiunt Turonenſes. In Oriente & Africa non minor & certe maior eſt ponderum diſſimilitudo. centum enim rotuli Theſſalonicenſes efficiunt 91. libras Pariſienſes. totidem rotuli Damaſceni libras Pariſienſes conſtituunt 420. centum rotuli Syriaci libras Pariſienſes 503. & 14. vncias pendunt. 100. libræ in Archipelago libras Pariſienſes conſtituunt 91. in oris Africæ 116. põdo complectuntur 100. Pariſienſ. in Aſia minore 100. rotuli Pariſienſes libras 123. & vncias quatuor conſtituunt. Leuiſſima libra eſt Neapolitana; quoniam centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac ſeptuaginta Pariſienſes pẽdunt.

At quibuſdã in oppidis duo, triue, interdum quatuor pondera ꝓ rerum quæ væneunt varietate, conſtituũtur. Oranum Africæ oppidum quatuor habet pondera varietate diſcrepãtia; quorum grauiſſimũ eſt quo æs appenditur: quippe cẽtum pondo efficiunt 118. $\frac{1}{4}$. Pariſienſ. id vero quo ſpecies & aromata væneunt, aliquanto leuius eſt: centum enim pondo conſtituunt libras Pariſienſes 152. $\frac{1}{4}$. tertium quo triticum & cera pendi ſolet; cuius ponderis centum efficiunt Pariſienſes libras 121. leuiſſimum denique quo xylum appenditur; cuius ponderis

deris centum libræ constituunt 182. libras Parisienses.

Sed omnis illa varietas ac discrepantia ponderũ cõciliari facile potest in numis, sed eodẽ põdere & charactere aurei & argentei eadẽ mistura, pportione feriãtur, cũ vbiq; fere terrarũ duodeculpa sit auri ad argentũ, pportio vt superius diximus. Huic gentiũ iuri derogari nõ debet, nec princeps sine summa sui nominis ac famæ iactura illud populorũ omnium commune perrumpere potest. Priuati vero ac publici numorũ corruptores sublata illa q̃ dixi metallorum confusione, simul concidant necesse est: quia nemo tã stupidus futurus sit, qui fraudẽ oculis, auribus, tactu deniq; ipso nõ facile percipiat, & quidẽ sine Heraclio lapide, sine fornace, sine stylo, sine sectione.

Et quoniam argenti pars minima quæq; pretiosa est, ad plebis vtilitates & commoda tertium numorum genus ex ære puro aut fabricari oportet; aut certe argenti vnciã non modo in duas semũcias diuidere necesse erit, sed etiam in tres duellas, quatuor sicilicos, 6. sextulas, 8. drachmas, 18. tremisses, 24. scrupula, 48. obolos, 96. semiobolos, 144. siliquas, 576. grana, vt tenues vilissimaq; que friuola facilius coemere sibi possint. Cum enim Angliæ regina nõ ita pridem ærosa numismata sustulisset, et argento satis puro numos cudi iussit: sed cum libram in scrupula ac semiscrupula nõ satis subtiliter diuisisset, tenuibus ademtum est cõmercium rerũ viliorum: nec egentibus tanta benignitate ac facilitate succurri potest, quam si subtiliores numos cudi iussisset. At Renatus Andium ac Lotharingorũ Dux vnciam argenti in mille *numos* diuisit, quos *Andegauenses* appellant; ne cuiquam deesset aut mercãdi, aut egẽtib. largiendi facultas. Quod etsi laborioſum monetalibus videtur, vtilius tãmẽ est q̃ ex ære numos ferire; cum quia nullum metalli genus citius ære rubiginem cõtrahit; tum etiam quod æris vbiq; est ac semper fuit pretium incertum. Debet autem ratio numaria sibi constare, nec vlla temporum aut locorum varietate mutari: idque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter se communia. Nam Pu-

nico

Hoc bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840. æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte diminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assibus æris quitum librales erant, æstimaretur, momento sexdecim assibus eiusdem ponderis æstimari [a] cœpit. postea librale pondus asis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quam ante legem Papiriam [b] exstitisset: post etiam æs illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteum decem asib. eius pōderis æstimari; quia ratione argenti pondo 210. æris æquabat: quale nunc pretium nostra ætate in Gallia fere vsurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnib. præterquam auro abundat, vilius æstimatur: neq; enim tantum supellex magna sui parte ærea fabricatur, verumetiam templa ipsis multis locis ære teguntur. in Hispania rarius est, in Africa vero rarissimum; ac propterea multo quā in Europa carius æstimatur. facit igitur tāta illa pretij varietas, quominus æris materia rei numariæ idonea videatur.

a Plin. li. 33. cap. 3.

b Festus li. 19. in verbo Sextius.

Hic occurret aliquis, argentum etiam quib. locis abundat, vilius æstimari. nam eo fœdere quod ictum est cū Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æstimatur [c]; at lege Cōstantini [d] auri libra exæquatur argentilibris 14 $\frac{2}{3}$ quia legislator solidos quinq; aureos, quales septuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æstimauit: nunc vero duodecupla fere est vbique ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit vt hoc multo vilius, aut illud multo carius æstimetur. Pontifex quidem Romanus auri quam argenti cupidior; in camera Pontificali auri libram æstimauit argenti libris 12 vt argentarii ac numularii aurum potius quam argēntum spe lucri Romam inferri curent. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem fere esset quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuisse. & in Pāctis Hebræorum auri numus, argenteis 25. æstimatur.

c Liuius.

d L. vlt. de argenti pretio Cod.

e In Hist. lib. tract. de angul. ca. 1. paragrafo 87.

quo

quo fit vt cum Hebræis aurea numiſmata argenteis duplo grauiora fuerint, auri ad argentũ ea ratio fuerit quæ eſt vnius ad 12 ½, Perſarum item legibus auri ad argenti ratio plane fuit duodecupla: nam ſtater Daricus aureus vncialis argenti pondo æſtimabatur, vt eſt apud Pollucem. Quinetiam Auguſti temporib. rex Indorum eandẽ habuit auri ad argentum æſtimationem, quæ tunc Romæ ferebatur; ac propterea Romanorum iuſtitiam laudauit, vt eſt apud Plinium.

Ex quib. efficitur eandem fere nunc eſſe q̃ ſemper antea fuerit, auri & argenti æſtimationẽ: aurum quidẽ pretioſius haberi cœpit Cõſtantino Magno Imperatore, cũ principum ſuperiorum luxu omnia auro ſplenderent, vt etiam Martialis Baſſum irriſerit auro cacantẽ. Quid Nero? cui non ſatis erat auream habere ſuppellectilem, niſi auream quoq; domũ haberet, ambulatoriis mille paſſuum diſtinctam. Quid Veſpaſianus? qui amplius bis mille es in exſtruendo ac inaurando Capitolio inſumſit: Agrippa vero comes auguſti, Pantheum ære, æs item auro texit; quod ad hæc vſq, tempora mille ac ſexcentos amplius annos, æs quidem à rubigine, templum vero ab iniuria cœli & à ruina ſeruauit; ac niſi æs inauratũ fuiſſet, tandem rubigine exeſum imbres admiſiſſet. Certe quidem ſacram ſupellectilẽ auream eſſe, vt lex diuina iubet ferendum eſt: ſed aureavaſa, periſtromata, cubilia, libi etiam & ephippia inaurata vbiq; videri, hominũ furorem inſaniam coarguit, quam niſi principes ſeuerissimis legib. coerceant, auri non modo raritatem, ſed ipiam vbiq; ſummam fore neceſſe eſt: cum in rebus randis aſſidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. de re populus noſter apud principem in comitiis ſenſium grauiter queſtus eſt.

Ac tametſi argenti copia tum in Europa, tũ in Aſtum in Occidentis regionib. maxima ſit, nec magn argenti iactura; nihilominus æſtimatio quã dixi, vbfere ſibi cõſtat. Quãobrem ſi miſtura quoq; vtriuſq talli ſit eadem, numiq; aurei eiuſdem ponderis ac

cum argenteis feriantur; exceptis minutissimis argenti numis ad tenuiũ subleuandam inopiam, quod in auro necesse non erit; nemini dubium esse potest, quin perpetua ac stabilis ratio numaria futura sit, & ab omni deprauatione tuta: quod minime sperandum est quamdiu erosa numisinata auri & argenti feriemus: quamquam misturam numorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hispania, quæ leges numarias accuratissime tuetur. In hoc quidem imperio auri & argẽti numisinata vsque ad Philippi Belli ætatem purissima fuerunt: primus hic dimidiam æris partem miscuit argẽto[a]: ac tametsi post aliquanto pristinæ bonitati restituta fuisset, centesimo tamen ac vigesimo post anno argẽti numi vix tertiam argenti partem habuerunt. Caroli VIII. rex ineunte imperio, tametsi rebus afflictis, numismata argenti optimi, vt populi gratiam iniret, cudi iussit[b]. sed extremis fere imperii temporibus argenteos numos labefactauit, cum deteriores quam Philippus Bellus cudi iussisset. deinceps enim argentea numismata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate, sed etiam pondere ipso; quos enim solidos Franciscus[c] I. rex cudi mandauit, non tantum superioribus leuiores verũ etiam multo deteriores fuisse videmus; quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento constabat. deteriorem tamen solidum cudit Hẽricus filius; deterrimum Carolus IX. scilicet dimidia fere parte leuiorem quam auus; admistis etiam duab. æris partibus, vt argenti tertia tantum pars restaret:

Id quidem finitimorum principum exemplo, quasi necessitate quadam coactos, reges nostros feciſse videmus, præsertim Heluetiorum, Germanorum, & Belgarum, qui cum argentea numisinata nostris deteriora sẽper feriant, nostros homines ac ciuitates numis argenteis spoliabant, vt ex iis suos conflarent, & ad nos sua numismata commerciorum necessitate traducerent. Inde populorum graues ac frequentes querelæ, quod in nũmorum permutatione & cõmerciis ineundis tanta de-

a Anno 1506.

b Anno 1490.

c Anno 1540.

trimenta ferant, atq; ij potissimum qui rem numariam propter metallorũ confusionẽ ad intelligendũ difficil, capere non possunt. Fraudis origo inde manat, quod si quisq; arte, quo vẽdibilior sit, obscurioꝛẽ efficeretur. vt medici, qui leuissima quæq; medicamenta lingu obscurissimis Gothorum, verbis quibusdã Arabum, iusmodi est *Ana*, ponderib. ac notis Græcorum tradu imperitæ plebi, ne scilicet arcana pateant medicorũ ta monetales Præfecti ac magistratus noua ratione quendi rem per sese clarissimã tenebris plusquã cimm riis obscuratunt. Nam cum facile dici potuisset, massa auream librarum xxiiii. cui duæ libræ æris argentive admistæ sint: aut breuius, aurũ cuius duodecima pars aut argentea sit, aurum xxi. ceratiorũ dicere maluerũ cum item argenteos numos media sui parte ęreos dice liceret argentum appellarunt sex denariorum; pondus duorum triumve denariorum, æstimatione quindecim denariorum: vt eodẽ verbo materiæ vim, pondus ac pretium, repugnante rerum natura significarent. cum ap perspicue dici potuisset, argenti libram in numos octo ginta diuidi; *numos sex solidorum* dicere maluerunt.

Rursus monetarum genus sic diuidunt, vt quoddam stabile sit; quoddam varium ac mobile; tertium ficti imaginarium; cum tamen nihil in re numaria stabile ci posit, & ab illa quam dixi metallorum confusione bes omnis proficiscatur. Numus en[illegible] Italorum omni ac Siculorum cõmunis quem ducatum *monetam ma nariam* appellant, verissimus erat aureus Cõstantinia lidus, eiusdẽ ponderis ac pretii cum Angelico Angli & Medino Africano, aut imperiali Belgarũ: cuius pa deris sex vncia capit, libra vero duos & septuaginta ius solidi plenę sunt leges Græcorum, Alemanorum, puariorum, Anglorum, Francorum, Saliorum, Burg dionum; quem maiores nostri *aureum solidum* appe bant: nostri ad *aureum solarem* ridicule detorserunt.

a *d.l. quotiescunque. de argenti pretio.*

In his tamen legib. quas modo dixi multiplex e varia solidorum significatio, ac pretia diuersa. Ine[illegible]

xx

nè vero nostri monetales, qui nō ita pridem aureis nostris solidis characterem Solis impresserunt; quasi solid' à sole diceretur. *Solidum* autem lex appellat, quia ex auro purissimo conflaretur: nihil est n.in vniuersa rerum natura quicquā auro solidius aut magis compactum; cum cetera omnia corpora vacuitates quasdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus numus Augusti principatu, eodem pondere quo stater Atticus, quo Philippeus, quo Roseus Anglicus (: omnes didrachmi:) sub occasum imperii Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quousq; temporib. Cōstantini tertia ponderis parte antiquo leuior esset: sic aureus Constantini solidus, qualis est Anglorum Angelicus, maioribus nostris vsitatissimus, paulatim pondere minutus est; ac semper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. Quem enim *aureum veterem* appellamus, drachmam pendit. Idem Carolo quinto rege duobus scrupulis minutus est: eius enim ponderis sunt Franci aurei tum equites tum pedites; eadem tamē bonitate qua veteres eiusdem ponderis cusi sunt Ridæi Burgundiones. Hinc ad Caroli VIII. regis imperium aureus tribus scrupulis antiquo leuior, & ceratij dodrante deterior paulatim factus est. Ac tametsi Franciscus maior pondere ac bonitate meliores signari voluisset, nunc tamē leuiores scrupulo, & ceratij semisse deteriores feriuntur.

Cæteræ ciuitates, Venetorum inquā, Genuensium, Florentinorum, Senensium, aureos numos, quos *ducatos* appellant, & Hispani ipsi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta inquam ceratij parte ab auro purissimo, tribusq; scrupulis à drachmali pondere percusserūt, vsq; ad Carolū V. Imperatorem. Is enim anno MDXL. aureos Hispanos duob. fere ceratijs deteriores, & quatuor siliquis leuiores cudi mandauit: ex quo duodecima pars auri, siue quod idem est, vncia æris argentive auro publica lege misceri cœpit. Exēplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege numos, siliqua tamen grauiores, cudi iusserunt. Pontifex ipse Romanus Paul' III.

pernicioſum cæteris omnibus præbuit exemplum. Is enim aureum Romanum omnium deterrimum ac leuiſſimũ ſub Farneſiorum ſtemmate ſignauit; quippe duob. ceratiis ac ſemiſſe ab auro puriſſimo diſtantem, ac duobus ſcrupulis ſolito pondere leuiorem. Deinde Farneſius Cardinalis, cum Auenione Pontificis legatus eſſet, deterius in eo ſe geſſit quam auus ipſe: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum eſt vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numiſmata vndique coacta corrumperent, ac deterrima quæq; ferirent.

Et quoniã acutius auri q̃. argenti pretium intuemur, & argentũ quã aurum deprauare facilius, fraus etiã obſcurior, ſæpiſſime fit vt argentei numi quo ſunt puriores, eo rarius reperiãtur; propterea q̃ ex optimis determimum conflare publica finitimarum ciuitatũ lege licet. Reges Hiſpani, argenteorum numiſmatum optimi vndeq; cõquiruntur à Belgis & Germanis, vt vnciales ac ſemiunciales numos publica auctoritate feriant: quos à regibus duodecima fere bonitatis parte abeſſe conſtat. Sic Lucernates, Solaturii, Vnderualdenſes, ex noſtris capitonibus ſuos conflare ſolent, æris fere duodecima parte admiſta: leuiores ſunt etiam capitonib. Francorum. Henim bonitatis ac ponderis rationib. ſubductis, Francorum capitonib. deteriores ſunt duob. fere aſſib. q̃ quos ſubtilius à nobis libro [a] ſingulari diſputata ſunt, omnia

a *In Paradoxo aduerſus Malteſtum.*

Principum quidem fere omnium legibus ſeuerißime cauetur; ne aurum & argentum extra fines Imperii iuſque euehatur. Sed numquam obtineri poterit vt obediatur, quamdiu commercia cum finitimis permittentur, vti neceſſe eſt, intercedent. Capitales etiam ab auaritia fraudes manare ſolent, quas omnes ſi perſequi infinitus ſim: nec tamen vllis legib. caueri poſſunt, præter ea quam dixi ratione ſemel in Republica conſtituta; ſcilicet omnia auri & argenti numiſmata æquabili proportione ac pondere feriantur, & à puriſſimis quantum vigeſimaparte tantum deſtent: nec aurificibus ab eis

diſcedat

discedere liceat. Ita fiet vt argentea suppellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coemantur ac permutẽtur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum nostrorum prouerbio dici solebat, *in argentea suppellectile nihil vẽditore perire præter opus*, cum aurifici venderetur. cur non idem quod ante trecentos annos in Gallia factum est, quod etiamnum in Hispania fieri videmus, cõsimili exemplo faciemus? At nostri aurifices sub operis specie fraudem emtoribus faciunt, ac vilissimo pretio emunt quod multo carius distrahere possint: sublata vero auri, æris & argenti confusione, fraudes à stirpe cõuelli necesse est. Vectigal etiam monetale, quod principes graui subditorum incommodo de numorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedẽ imperari æquius est: vt olim Normani principes, & non ita pridem Poloniæ reges sanxerunt, vt numorum vis ac potestas vbiq; sit eadem sine vllo permutationis numorum detrimento.

Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flando feriũdo præficiuntur, pestis præcipue manat, eoq; latissime per omnes Imperii prouincias grassatur, vnam tantum numorum officinam in eodem imperio constitui necesse est, & in vrbe omnium maxima, vt publice spectantibus magistratibus numi percutiantur. Nouum id, opinor, profectis monetalib. videri possit, præsertim nostris qui monetarum officinas habent fere viginti. At mirum videri debet nemini, qui modo intellexerit, Romanos in tãto imperio vnam tantum monetarum officinam habuisse, scilicet Iunonis templum, in quo Tresuiri monetales ærum metallorum, auri, argẽti, æris numos sine vlla mistura signabant. Præterea Marii Gratidiani Tribuni plebis rogatione scholam constitui placuit, in qua numi probarentur. Late quoque patebat imperium Francorum Carolo Magno rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit; quo seuerius & accuratius numi fabricarentur ac probarentur. Postea vero quam officinas

nas plures habere, & procul à principe metalla miscere licuit, ratio quoque numaria deprauari cœpit.

Hic dicet aliquis, Persas, Græcos, Romanos simplicia numismata æris, argenti, auri fabricasse; nec tamẽ adulterinos numos defuisse, vt videre est apud Demosthenẽ, a Demus id quidem; sed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facilime quisque metallorum simplicium naturam, vim, ac pondus tenebat, nec tamen prius numi corrumpi cœperunt, quam metallorum confusionem principes ciuitatum inuexissent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datum est, q ab aduersariis profectum opinor; cum adhuc inopia laborantib. Romanis Liuij Drusi Tribuni plebis rogatio non sine contumelia reiecta fuisset, cum octauam aut partem argento misceri vellet. Ex quo intelligitur argẽteos numos etiam illis temporib. à summa puritate nihil aut parum admodum abfuisse. Aurum quoque purissimum exstitisse demonstrant etiãum aurea numismata veterum Græcorum ac Romanorum, in quibus nihil est admistum æris aut argenti, præter centesimam partem, quæ sine diuturno labore ac detrimento percoqui non potest. At etiam Vespasianus numos aureos conflari iussit, quib. tantum defuit pars auri septingentesima octogesima octaua, vt Parisiorum aurificibus ac monetalium Præsidi Turetano compertum est. Mihi tamen sufficere videtur, si pars argenti & auri vigesima quarta desit, quærantur monetales operis diuturnitatem & iacturam aut ignibus imperari non posse. Nollem, si fieri posset, quamquam fieri posse docui, æreos numos signari, sed tamen aliter principibus videtur, puros ac simplices conflari oportet. Id quidem perfacile est.

a Contra Timocratem & in orat. de falsa.

Ac tametsi aurea numi nostri partes assium minutæ decimam duodecimamve partẽ argenti caperẽt, nihilominus tamẽ fraudes in iis quãplurimæ fieri solent, minus à plebecula, cui potissimum eiusmodi numismata cuduntur, percipi solent. Extat apud me Iacobi Pitellirei numariæ Præfecti ad Henricum II. regem epi-

populari sermone scripta; qua grauiter queritur de pu
ica calamitate, ac monetales Parisienses accusat, quod
es iusto pondere leuiores, materiaq; deteriores æcu-
erent: detrimentū vero publicū triginta sex assiū in sin-
las libras eius monetæ fuisse demōstrat. Ex quo intel-
itur in infinita multitudine talium numorum quanta
bricatur, peculatus incredibiles fuisse. Idem tamē Pi-
atellus à Curia monetalium accepta potestate a cudē- a Anno 1519.
orū denariorū ac duplorum ad officinas huius imperij
motissimas se recepit, procul à principe, procul à luce: ac
antam vim talium numismatum signauit, vt rationibus
mnib. subductis à Iudicib. quæstionū cēties fere sester-
ium depeculatus esse cōperiatur: nec dubitauit sestertii
m pellici regiæ numerare, quæ flagitiosissimi hominis
upplicium quidem distulit, non sustulit tamen.

Hæc igitur mea conclusio est, ne in minutis quidem
umis metalla misceri oportere. Sed ea quæ diximus
um in Asia & Africa, cum item in Hispania & Anglia
ectissime fiant, qui obest quominus idem in cæteris
quoque ciuitatibus & imperiis fieri possit? Non dubi-
o si principes inter se conspirent, omnia faciliora fu-
ura. Et quemadmodum veteres à numorum per-
ussione ad proplasticen & fusionem delapsi sunt, idem
unc quoque nobis faciendum opinor. Nam quo numi
alidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in
umis percussis vetustate perit. Circularis vero & æqua-
alis figura circumcidi non poterit, quin facile cuique
ppareat: nec item vllum erit ex cæmentis numorum
detrimentum: nec iterum atque iterum cæmenta con-
are oportebit; nec tot opificibus opus erit; nec tantum
emporis inaniter conterendum in molestissima per-
ussione, sed eodem momento vis infinita numorum
orma cuiusque, loco, & ordine constituta exsistet: po-
remo numos adulterinos efformare nemo poterit,
um metallorum ea sit natura, vt corporis capacitate ac
olumine plurimum inter se distent: quod quidem
olumen in numis percussis latet; quia percutientis

arbitrio distẽdi aut cogi possunt: forma vero in q̃ liquata iniiciuntur metalla, nec distendi, nec minui potest.

Quamobrem si quis aureos numos ære admisto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur; quia corpus æris duplo capacius est, & ratio ad aurum eadem q̃ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, siue octo ad septemdecim, siquidem vtriusque massa capiatur eiusdem ponderis: contrà verò corpus vtriusque metalli eiusdẽ amplitudinis sumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{2}$; vel vt subtilioribus ponderibus ac numeris vtamur, eadem est æris ad aurũ ratio, quæ 1551. ad 729. vt quidem me spectante demonstrauit Fr. Fuxæus magnus seculi nostri Archimedes. Auri verò ad argentum ratio ea est quæ 1551. ad 929. aut fere 9. ad 5. id est, argentum corporis volumine duplo fere maius est auro, si eiusdem ponderis massam vtriusq; metalli constituamus: vel aurum fere duplo grauius erit argento, si eiusdẽ voluminis massam vtriusq; metalli comparemus. Æris item ad argentũ ratio fere ea est quæ 11. ad XIII. aut exactissima ratione, vt 729. ad 929. nam hæc duo metalla corpore ac pondere sibi proxima sunt, colore verò dissimilima. Propius tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id est plumbũ eiusdẽ magnitudinis qua argentũ, tanto grauius erit argento, quanto numerus XV. maior est XIIII. vel accuratissime, vt 998. ad 929. aut huius volumen tantoperè ius erit volumine plumbi, si vtriusque massa eiusdẽ ponderis inter se conferantur. sed plumbũ corruptor numorum inutile est, propterea quod diffluit, & ab omnibus metallis facile seiungitur. Stannum quoq; admistũ cætera metalla quasi letiferum venenum perdit, plane corrumpit: ac tametsi argento colore quam similimum videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere dissimilimum est: nam vtriusq; eadem fere est ratio quæ 9. ad XIII. aut subtilius 600. ad 929. Aurum verò stannum metallorum omnium leuissimum & cõpactissimum, fere triplam habet rationẽ; id est quæ 18. ad 7. vel subtilius 1551. ad 600. Ferrum item cor-

amplitudine & pondere ad argentum cæteris propius accedit. est enim fere vtriusque ea ratio quæ 3. ad 4. vel accuratissime vt 634 ad 929: sed aliorum misturam ferre nullo modo potest: quinetiam æris drachma si in ferream fornacem iniiciatur, obstat quominus ferri materia liquari vllo modo possit ac totam aduri necesse est.

Queritur tamen Plinius corruptores numismatũ argentea lamina ferreum numum sic texisse, vt argenteus putaretur; idque appellabat *ferruminationem*; qualem me Lutetiæ numum memini vidisse. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facile detegit. aurum vero ferruminationem illam momento demonstrat, cũ ferro tanto grauius sit, quanto senarius à nouenario superatur: aut exactissima ratione 1551 ad 634. Postremum est argentum viuum, quod pondere ac volumine proxime ad aurum accedit; leuius tamen est & capacius auto: eamque fere inter se rationem habent quam 3 ad 4, vel accuratissime vt 1158 ad 1551, sed omnium celerrime igni carpitur, nec vlla vi retineri potest quominus euoletignibus admotum.

Auri vero & argenti, opinor, summa inopia fecit, vt maiores nostri, pplasticen in re numaria deserere cogerentur; vel, ꝙ verius est, monetales ipsi numos ferire maluerunt, quo fraudes eorum minus perciperentur. Nostra quidem ætate numi solertissima ratione, & quidem nostrorum hominum ingeniosissimo artificio simul ac semel orbiculari figura secari ac signari & quidem prõtissime cœperunt: sed ea ratio deserta iacet, quod vsu peruenit numos nec eiusdem ponderis esse, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine ac iteratis fusionibus magnum esse detrimentum.

Quod autem diximus libram numorum tum grauiorum tum leuiorum integris numeris diuidi oportere sine vlla fractione numerorũ habet ea res incredibilem vtilitatẽ, tum ad commerciorum facilitatẽ, tum ad numorum permutationẽ: si videlicet auri & argenti, atque adeo si placet, æris libra vnciarũ 12 in numos 24, 36, 48, 72, 96,

72,96,144,192,576: non tamen æris vel auri libram in numismata 576. diuidere necesse est, sed argenti dumtaxat. Omnium vero libræ partitionum vtilissima est drachmalis, scilicet in numos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei numariæ conuersiones graue ciuitatibus detrimentum, sæpe quoque rebellandi occasionem afferunt; id sensim fiat oportet, quo leuius incommoda ferantur. Cum enim legatione suscepta ad conuentus Gallorum Blœsas profectus essem, iussus sum à principe cum monetalibus Præfectis ac Marcello arrii Tribuno de re numaria, quà tunc grauissime Respublica conflictabatur, consilium capere; vbi breuiter ea superius scripsimus, quæq; populari sermone iampridem à nobis peruulgata fuerant, disseruimus: summa tamen fuit, nihil vtilius fieri posse. sed tam graui morbo numario Rempublicam vrgeri, vt eam medicinam quantumuis salutarē, difficilime latura videretur. At nullæ medicinæ tam sunt salutares quā q̄ faciunt dolorem. Et quoniam pocula, cataplasmata, sectiones nihil proficiunt membris putribus; & ignes & cauteria admouere necesse est. At paulo post intellexi peculatores publicos intercessisse, quominus ea quæ dixi, publica lege sancirentur. Quinetiam argētea numismata deteriora quam ea signarunt, & ex eo centies fere LLS. corraserunt. Nec dubito si ærosa numismata lege prohibeantur, actoruem facturos; quam princeps pro se quisq; quadam parte farciat oportet: sed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuissimum optimo cuique debet videri.

De rerumpublicarum inter ipsas comparatione, & quæ quamq; vtilitates & incommoda sequantur. CAP. IV.

QVEMADMODVM quisque tueri rem familiarem debeat, quibusq; initiis familias propagari, quo etiam moribus, institutis, legibus temperari: quibus modis ciuitates fundari atque institui, quibus auge-

ue amplificari; quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ denique effici possent, satis quidem superiorib. libris disseruisse videmur. Restat illud modo, vt trium legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quamque commoda aut incommoda sequantur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse nō possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas; & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in optimo tandem acquiescamus.

Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, perniciosa tyrannis vnius, tyrānorum quoq; multitudo deterior videtur; sed omnium deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, *tyrannidem* quoque *maximam* appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest; quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperare qui possit cuiquam, quiq; parere velit imperanti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur, quæ qualisq; sit, incommoda cuiusq; seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quidve fugiendum sit, planius intelligatur

Argumenta pro statu populari.

Ac primum quidē popularis status cęteris laudabilior videri possit, ꝙ in eo solo ius omnib. idem, ac sine cuiusq; gratia vel odio leges vniuersas ac singulis æquabiles, ipsiusque naturæ consentaneæ inesse videantur. Vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit, ita quoque popularis status hunc sibi proposuit finem habet, vt omnia omnib. æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quam omnes omnium. Id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura deniq; omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquā prærogatiua. Ita quidem Lycurgum,

curgum, qui Reipubl. constituendæ magister optimus habitus est, fecisse videmus, cum auri & argenti vsu sublato ac tabulis omnibus creditorum vno consumtis & eodem incēdio, legem agrariam tulit: qua quidem possessiones omnes omnibus ex æquo diuisit; tum peragrata regione summam ex ea re voluptatem cepisse dicitur, cum frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. Qua quidē re duas ciuitatum pestes antiquissimas, auaritiam inquam ac superbiam, è Laconicis finib. exterminasse dicitur, neque id tantū, verum etiam furta, rapinas, ambitum, calumniā, magistratuum sordes, factiosos cœtus de Republica sustulisse. Hæc n. æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi consistant, reperire facile non possint.

Iā vero, si hominū inter homines societas sine amicitia peritura sit, amicitiæ vero fundamentum in æquabilitate positū videatur (: hac n. re maxime amicitia fouetur ac sustentatur:) æqualitas item extra populare imperium nulla reperiatur: consequens est in popularib. imperiis humanæ consistere societatis & incolumitatis fundamentum, idq; maxime omnium expetendum esse. Quid autém optabilius est quam sublato tyrannidis metu, libertatem vnicuiq; à natura duce optima daram restitui? quid item laudabilius quam ius omnibus æquabile constitui? quid suauitate ciuili, sublato potentiorum dominatu, iucundius, aut naturæ magis consentaneū optari possumus? hæc omnia in vno statu populari posita videntur.

At illud quanti est, quod optimi Imperatores, prudentissimi legumlatores, acutissimi iurisconsulti, opifices ingeniosissimi, clarissimi Oratores, summi philosophi non modo sunt ac fere semper fuerunt in popularibus imperiis; sed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt? ita? nisi quod ingenia libertate quodammodo exsulta ac efferunt sese, quæ vnius aut paucorum dominatum inuidia quasi humi abiecta ac depressa iacēt, nihil vtrunquam aut excelsum aufint.

At etiam nulla vsquam Respublica præterquā in

ulari consistere videtur; inqua scilicet populus publica, el(: vt veteres loquebantur:) *populica*, vrbem inq̃, thea-a, vias, ærarium, opes, spolia, iura, præmia, leges, hono-es in cõmune quærit, iisq; perfruendis summâ voluptа-em capit: at paucorum vniusve dominatione cũ omnia enentur, nihil publicum, nihil commune dici potest. n summa, cum nihil ab immortali Deo tam optare de-eamus, quam vt magistratus legibus, subditi magistra-ib. se quã obsequentissimos præbeant, id tantum in v-no populari statu spectare possumus: quia legũ summa potestas est in populari, nõ in vni⁹ aut paucorum statu.

Hæc fere à popularium hominum opinione pro sta-u populari argumenta ducuntur, partim verisimilia, partim etiam vera; quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, sed non satis ad id q̃ volunt, accommodate. Sunt enim hęc argumenta ara-neorum telis haud valde dissimilia; id est subtiliter ac belle contexta, sed quæ bestiolas quidem exiguas irre-tire valeant, robustiores retinere non possint. Hæc igi-tur discutiamus.

Contra Democratiam.

Principio nulla fuit vmquã ciuitas q̃ summam illam honorum, fortunarũ ac imperii æquabilitatem tueretur, vt superioribus libris demonstrauimus. Ac tantum abest æqualitas illa rerum omniũ à natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrũpat oportet. Quis nanq́ videtur tantũ alios aliis ac animi p̃stantia tanto ex-cellentiores, quanto brutis animantibus homo præsta-bilior est, procreauisse? cur ita, nisi alios ad imperium, a-lios ad obsequium genuisset? quam multi stupidi, furio-si, insani, qui nullum naturæ, nullum ingenii lumen ha-bent? num ad imperium natos esse putemus? Ac fere sit eadem illa natura iis quibus ingenii ac prudentiæ vim demit, corporis infinitum robur ad imperata strenue exequenda dederit: quibus vero animi præstãtiam exi-guam largita sit, corporis vires demserit. Quod si na-turæ libertas, quam populares isti tantopere prædicant, in democratia locum haberet, certe nec legibus ipsis re-linque-

linqueretur, nec magistratibus imperandi prohibendique locus. at nusquam in monarchia, nusquam in aristocratia tot ac tam multi sunt magistratus; quod in democratia videmus.

Quantum attinet ad prædia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nusquam rapinæ, nusquam peculatus frequentiores. Quarum rerum cum testes quàm plurimos & quidem clarissimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem: idem enim & optimi Imperatoris, & sapientissimi philosophi laudibus abundans, de sua, id est, de Athenienſi Republica [a]; hæc scribit: Ego, inquit, *statum Athenienſium probare non possum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitiosi meliore sunt conditione quam viri boni & innocentes.* Si tantus vir ita sentit de Athenienſium Republica omnium quæ exstiterũt popularium laudatissima, vel vt Plutarchus scribit, *minime omnium vituperãda*, quis tandem sententiam de cæteris popularibus laturum fuisse putamus? In quo quidem Macchiauellus literis abundat & otio, cùm democratiam vno loco cæteris [b] præferre disserit: idem tamen cum Italiam antiquo splendori restituere vellet, id non nisi à monarchia, & quidem Pontifice maximo, fieri [c] posse iudicauit. à qua sententia rursus discedit, cum Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus præstantiorem esse scripsit [d]; vt quid sentiat homo leuissimus ac nequissimus, diiudicari non possit. Quid Plato democratiam *nundinas populares* appellauit, in quibus omnia vænalia prostant. Aristoteles paucis verbis democratiam repudiauit, non tantum rationibus, sed etiam Homeri auctoritate vsus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. Maximus Tyrius [e] vir sua ætate clarissimus, vt pernitiosam democratiam semper fuisse conuinceret, testimonium petit Athenienſium, Syracusanorum, Carthaginensium, Ephesiorum. *Et quidem vt populo placeat, cui vitia displicent*, inquit Seneca, *per naturam fieri non potest.*

Quamobrem Phocio Athenienſium Imperatori fortissimus ac integerrimus, popularib. suffragiis

[a] Xenophon in lib. de Republ. Athenien.

[b] In Lycurgo

[c] lib. 1. Princ. c. 5.

[d] In Liuium

[e] Orat. 3.

ontrarius, etiam populum semper à sua sententia discre-
antem nactus est, præterquam quod semel populus su-
m sententiam probauit: tunc ille admiratus, & ad cir-
umstantes conuersus, *Quid, malum, mihi excidit, vt populi*
nsu cum meis congruerent! Et quidem mirum debet vide-
isi plebs imperia, id est, multorum capitum imma-
is quædam hydra, rectam vllam sententiam ferat. Cer-
e quidem ab imperita multitudine consilium rerũ ge-
endarum petere; aliud nihil est, quam à furioso sanita-
em. Quod Anacharsis cum omnium optime percipe-
et, Athenienſium conciones & concilia ſine riſu ſpecta-
enon potuit, cum diceret Athenis ſapientes rerum a-
endarum ſummam populo proponere, furioſos vero
uid agendum eſſet, decernere conſueſſe. Vt tamẽ plebs
mperita ac leuiſsima quicquam quod rectũ, quod ho-
eſtum ſit, decernere velit, aut poſsit, quis tam inops à
udentia, qui conſilia ciuitatis ſacratiſsima in vulgus
anare putet oportere? num illud eſt ſacra proculcare
prophanare? quamquã res ſacræ ſi exſecratæ fuerint,
ecrari poſſunt, & prophana expiari; arcana vero impe-
iperu vulgari ſine ciuitatis interitu, aut certe ſine dede-
re & contumelia non poſſunt. Quamobrem mirum
deri debet nemini, ſi ob eam cauſam populares Athe-
enſium, Carthaginenſium, Syracuſanorum ac Floren-
iorum ſtatus breui interierunt.

Omitto quam difficile ſit populum vniuerſum vnum
locum cogere; aut coactum regere ac moderari. Nec
mẽ, niſi magiſtratui placuerit, Senatus, nec populi cõ-
o haberi poteſt: vt Cęſar in Cõſulatu cũ Bibulũ colle-
exſertis gladiis terruiſſet, ne ſemel quidẽ Senatũ, quẽ
telligebat ſuis conatibus repugnantem toto Conſula-
anno conuocauit. Ac ſi quidem Conſul Tribunos
collegas ſibi conſentientes nactus eſſet, nihil niſi
um arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus
ſpicitur, omnem populi plebisve poteſtatem pauciſ-
iorum magiſtratuum arbitrio ac libidini inſeruire
nſueſſe. At interim diſsidentibus magiſtratibus, niſi

rebus

a *Demosthenes contra Leptinem.*
b *Macrobius in Saturnalibus.*
c *Cicero in lib. de Diuin.*

rebus gerendis opportune prospiciatur, ciuitatis sta
in discrimine versari necesse est. Nam legibus Solo
æque ac duodecim [b] tabularum, priusquam rogatio
ve perferri posset, populum trinundino vocari opor
ac sæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Roma
contra populorum omnium morem sinistra dextris
liora iudicabant) aut soricis inconcinna vox, aut co
tialis morbus, forte hominis ebriosi, comitia augure
tiante, aut magistratu intercedente vitiarentur. Qua
re M. Tullius cum ad Atticum scriberet, *Scire velim*
quit, *num censum impendant Tribuni diebus vitiandis.* Id
paulo post, *Proscripsit Marcellinus se per omnes dies comit*
de cælo seruaturum; conciones turbulentæ Metelli, tem
Appii, furiosissimæ Publii. Neque enim cõpetitores sci
tantum in petendis honoribus impediebant, sed et
à magistratibus ipsis impediebantur, vt imperium
nerent. Interdum etiam Respublica magistratibus q
nauis gubernatore deserta seditionum tempestatibu
procellis miserandum in modum iactabatur. Nam p
lo ante Cæsaris Dictaturam, cum propter cõpetitor
vim nulli magistratus creari possent, Pompeius so
Consul factus est. Quamobrem Rhæti ipsi qui nunc
pularem statum vtcumq; tuentur, alternis tantum a
magistratus creare consueuerunt. At nihil est imp
populari tam inimicum, quam diuturnos honores
pisci.

Quid autem absurdius quam [c] legib. habere le
imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mand
dos honores cæco sæpius & inconsiderato impetu
certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furio
quam extremis Reipublicæ periculis ab insana p
consilium petere? nihil enim iniusi magistratus o
possunt; nec si possint velint: & vt velint, tamen and
perterriti furore plebis, quæ aduersos casus acsua
cata regerit in ipsos magistratus. Itaque Philippo re
nes Atticos incursionib. infestante, magistratus ant
latuerunt; plebs inuocata in comitium venit, nec m
lit

atus quisquam exstitit qui concionem haberet, vt a-
m Demosthenes ipse scribit. Consimili casu Florenti-
cum Carolus V. Imperator ad vrbem exercitum ad-
uit, adeo exterriti sunt, vt qui pro Republica consi-
m dare aut capere posset, nemo reperiretur. Nam le-
bus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum
o concione populi de Republica consilium caperet.
t autem plebis ea impotentia; vt quemadmodum re-
s prosperis insolentius exsultat; sic aduersis repente
iiciatur. Imperii vero decus ac maiestatem quonam
odo plebs vlla tueri possit, quam ministri magistratu-
m fascibus ac fustibus sæpissime coercent, *& in qua re-
ida plus pœna*, inquit Liuius, *quam obsequium valet*? Itaq;
hocio dux Athenienſium, cum sibi ipse audientiam fa-
re non posset in concione, O, inquit, *fustuarium Corcy-
am quouis talento pretiosius*! Ex quo quidem intelligitur
grauitatem imperii ac maiestatis pondus plebem susti-
nere non posse; in qua tamen summa Reipublicæ con-
stitit.

Sed his omissis porro progrediamur. Nemo est enim
ui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eun-
emq; optimum in eo positũ esse, vt pietate, iustitia, for-
itudine, in primisq; prudentia floreant. His n. artib. hu-
mana societas conseruatur. At populare imperium his
rtib. ac virtutib. omnibus est ac semper fuit inimicum:
quoniam *plebs id vnum*, inquit Xenophon, *propositum ha-
et, vt impudentissimum ac flagitiosissimum quemq; ad summos
onores & imperia prouehat*: alioqui pessime sibi consule-
et, si virtute ac integritate præstantib. viris imperia mã-
deret. Ab his n. imperio ac potestate summa spoliata, p-
ogaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorũ
erquam exigua, improborum autem infinita est multi-
udo: quæ ab honoribus ac magistratibus, si bonis ac ia-
entibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem
opulus Athenienſis improbos ac impudentes colit &
mplexatur, hisque omnibus qui sibi blandiuntur, au-
diam facit; integritate vero ac iustitia claros exsecra-

tur. Propterea Reimpub. Athenienſium probare, inquit, non poſſum, quod ſtatum omnium deterrimum ſequi-tur: eos tamen laudo, quod eum ſtatum amplexi omni ope, cura ac induſtria conſeruant ac tuentur; quodque integritate ac iuſtitia præſtantes viros ab honoribus & imperiis quam longiſsime repellunt; quod proſcriptione & exſilio fatigant; quod ſceleratos ac flagitioſos-mant; quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnibus vſq; adeo diſplicent, populare imperium fouent ac tuentur. Iuſtitiam vero plebs auerſatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, ſceleratorum quibus imperia mandat, opibus & conuiuiis elata. Ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum ſit ac flagitioſorum hominum ſentina, qui plebem aduerſus iuuenes ac bonos ciues armare & inflammare conſueuerunt. Leges autem optimas plebs aſpernatur; quippe quæ ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc ſententia fuit Xenophontis, hoc iudicium ſummi viri de Athenienſi Republica, quam popularium ciuitatum clariſsimam fuiſſe tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quidiu popularem ſtatum retinere vellent. Conſimile, quitum quidem opinor, Marcelli [a] iuriſconſulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere ſcribit, qui pudicitiam proſtituat: ſed quoniam verecundiæ finem tranſiliit, non turpiter facere quod bene, & grauiter impudens ex artibus meretriciis quas profitetur, quæſtum quantum quidem poteſt vberrimos facit. Ita Xenophon popularem ſtatum deterrimum eſſe confitetur; ſed eum retinendum prudenter eos facere iudicat, qui virtutibus omnibus bellum indicunt. Hoc igitur ciuitatum genus qui probat libertatis ſpecie propoſita, virtutum interitum earumque oppreſsionem tetram ac detestabilem, glorioſam putat.

[a] *l. 4. de condic. ob turpem.*

Scelerum impunitas in ſtatu popu-lari.

[b] *Leges Valeria tres, lex Sempronia.*

[c] *Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellionis.*

Et quidē popularium fere ciuitatum ſumma lex *ne ciuis quiſquā quantumcumq; ſceleris ſiue in deos, ſiue in homines admiſerit, capite feriatur* [b]. quinetiā Romanis legibus ueriſsime cauebatur, ne verberib. [c] ciuem cædere liceret

At ne vllis quidem magistratibus nec ipsi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaq; Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legib. fœdissime proculcatis, repetundarum ac peculatus omniumq; sordium & corruptelarum reus, iudicioq; publico damnatus, grauissimam pœnam Reipublicæ pẽdere visus est, quod ex Vrbe excessit. cur ita? quia populares status libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Cicerones, Rutilii, Metelli, reb. præclare gestis exsilio damnati sunt. Ita quoque Hermodorus Ephesio; Aristides Iustus, Themistocles, Thucydides, Athenarum vrbe pulsi sunt. Miltiadem vero carceribus, Socratem veneno necarunt, ac tametsi Phocio nõ modo Athenienſium, sed etiam omnium suæ ætatis virorũ clarissimus haberetur, & qui quadragies quinquies Athenienſis exercitus Imperator creatus, vitam summa integritate vitę ac innocentia sine vllo probro transegisset; nihilominus calumniator quidam de fece plebis ausus est ad populum, quem intelligebat Phocioni iratum, rogationem huiusmodi ferre; *Vellent inberent Phocionem ac socios necari*: Hanc vocem populus tanto plausu excepit, vt omnes assurgerent, ac manib. elatis ciues fortissimos ac innocentissimos capitis damnarent: nec defuerunt, qui sertis & corollis redimiti, cum seruis ac fœminis in comitium profecti sint, vt sententiam capitalem ferrẽt. Quare perspecta, *Me quidem à vobis*, inquit Phocio, *dãnari facile patior; sed cur istiũ* ad quem populus; *Quoniam*, inquit, *tibi sunt amici*: nec prius furor plebis insanientis cõquieuit, quam omnes sine iudicio, sine accusatione, sine vlla causa necarentur[a].

[a] *Plutarch. in Phocione.*

Nec vero sperandum est vt plebem; cum bonis insultare cœperit, pudor vllus à turpitudine, aut ratio à furore reuocare possit. Itaque cum Demosthenes scelestissimos quosq; euadere, ac in primis Antiphontem capitalem hominem populi iudicio absolutum videret, eadem Areopagitarum sententia reum capitis peregit,

parum admodum de populi iudicio solicitus[a]. Ex quo perspicuum fit maiestatis in populo vim pene nullam fuisse, aut proculcatam iacuisse. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magistratus, curationes publice væneunt; ita quoq; à sordibus & corruptelis nihil sanctum aut purum esse potest. quinetiam M. Marius modios argẽti plenos in comitium[b] diribitores ferre iussit, vt suffragia plebis lucro inhiantis coemeret. Idẽ Cneum Pompeium fecisse legimus. Quamobrem mirũ videri non debet, si magistratuum ac iudicum sordes & corruptelas incredibiles in Romanorum scriptis legimus[c]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damocides ineunte magistratu ad auream messem se proficiscipublice iactabant.

[a] Plutarch. in Demosthene.

[b] Plutarch. in Mario.

[c] Cicero pro Cluent. in Verrem.

At si quidẽ iura, iudicia, leges, honores, imperia, magistratus Athenis ac Romæ tam turpiter prescribi consuesse videmus, q̃ tamen opibus ac fortunis omnium florentissimæ exstiterũt; quid de ciuitatibus egestate ac inopia laborantib. iudicandum? Cum n. Megarẽses Theagenem principem imperio spoliauissent, tanta licentia viuebant, vt locupletissimos quosq; impune diripere liceret; vt est apud Platonem. Non aliter Heluetios dimissime pulsa nobilitate fecisse legimus, qui quem diripiendum plebi prodere vellent, pro foribus eius humana figuram aut personam ramis subiectis collocabant; nulla mora quin extemplo fortunis omnib. locupletissimus quisque ac innocentissimus ciuis spoliaretur.

At qui popularem statum Romanorum tantis laudibus efferunt, cum potius virorum fortissimorum & clarissimorum laudes prosequi pstabilius fuisset, quã ciuitatis formam; non vident quot & quantis seditionibus & bellis ciuilibus, & quam sæpe iactata sit illa ciuitas; plebe à patribus toties diuisam; toties furiosissimos Tribunos turbulentis concionib. optimo cuiq; ciui exsilium, mortem intentare solitos toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipsis templis deorum cædes ciuium editas; in ipso Iouis Statoris Capitolio Tiberiũ, post eũ Caium

Caium Gracchum, Druſum, Saturninum, Sulpicium, crudeliter mactatos, nec ſacroſanctæ, id eſt, Tribunitiæ poteſtatis fiducia fuiſſe tutos; toties Conſules ac Tribunos, imo Conſules inter ipſos, ac Tribunos inter ſe viciſſim pro Roſtris, in ſenatu, coram populo capitalibus diſſidiis ac ſeceſſionibus ciuitatum perturbantes, contrariasque leges, edicta contraria promulgantes. Cum enim Caſſius Conſul edicto Latinos & Hernicos vrbe excedere iuſſiſſet, Virginius Collega edictum huic contrarium promulgari [a] iuſſit; non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret, verumetiam vt ciues inter ſe & cum peregrinis in Vrbe media committeret. Quid autem indignius, aut à ciuili ſocietate magis alienum, quam ciues ſub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quaſi ad prælium proficiſci, & in ipſo foro ſæpe contrarias acies ciuium inſtrui? *Lapidationes*, inquit ille [b], *in foro ſæpe vidimus: non ſæpe, ſed tamen nimis ſæpe gladios.* Idem paulo poſt; *Meminiſtis*, inquit, *corporibus ciuium Tiberim compleri; cloacas refarciri; è foro ſpongiis effundi ſanguinem.* hæc ille.

[a] *Dionyſ. Halicar.*

[b] *Cicero.*

At videre mihi videor Sulpicium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magiſtratuum imperia proculcare, vt Syllæ quinciam eripiat; ſeditioſis concionib. quaſi furiarum facibus plebem ad arma vocare; cõcurſationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare; Syllam cum exercitu redeuntem ciuili ſanguine Vrbẽ ipſam fœdare, domos partim diruere, partim inflammare; milites effuſos ſine vllo ſexus, ætatis, ordinis diſcrimine obuios contrucidare; vndique gladiorũ fulgorem oculos præſtringere; vndique armorum ſonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri; puerorum eiulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circumſonare; cædes ſtupris, ſtupra cædibus miſceri; vrbem denique totam in ſuorum ciuium cæde ac ſanguine natare; poſt excedente Sylla, Marium redire; arces occupare; comitia turbare; magiſtratus arbitrio ſuo creare; Sylla-

nos deiicere ac fugare, cædes cædibus rependere. nec in multo post Syllam rursus cum exercitu reuersum totam Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuium strages edere, atq; adeo in funeribus Reipublicæ exsultare ac tripudiare.

In summa, si quis popularium ciuitatū veterem memoriam repetat, profecto comperiet, aut cum hostibus aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quandiu floruerunt, non populari, sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, consiliis, quasi regia quadam potestate, moderatas fuisse. Quādiu floruerunt. Athenæ nō populi, sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. Postea vero q̄ à Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebātur: quē rectissime Thucydides ciuitatis imperium habuisse constetetur. Florentini perpetuis fere seditionum fluctibus iactati sunt, quousque Laurentius Medices imperium arripuisset: hinc Soderin. in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurentii dominatione occupatam fuisse dixit: paulo post imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius cōquieuisse qui regem haberent. Romanam vero ciuitatem quis nō videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen à ciuilibus vmquam abstinuisse? quod igitur stetit, quod legibus & armis aliquamdiu floruit, Menenio Agrippæ, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio Maximo, Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa, nō populo debetur. Quamobrem Liuius [a], *Sub vmbra Scipionis*, inquit, *Vrbem terrarum dominam latere; nutu eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse.* Stetit etiam aliquamdiu popularis Thebanorum status; sed Pelopidæ, sed Epamynondæ imperio singulari [b] stetit: quos cum amisissent, non ita multo post populare imperium amiserunt: perinde vt Athenienses amisso Pericle Imperatore fortissimo ac prudentissimo, ciuitas quasi nauis amisso gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui gubernā-

[a] lib. 30.

[b] Plutarch. in Epamynonda.

bernaculis, in alto fluitare ac seditionum ciuilium procellis agitari cœpit; cum alius ancoras iacere, alius portum tenere, alius vela facere conaretur, oborta tempestate fœdissimum sui naufragii spectaculum, & hostibus iucundissimum exhibuerunt[a]. Ac tametsi tyrannis triginta vrbe pulsis ad imperium populare redierunt, Demosthenes tamen in populi concione dicere ausus est Athenienſium imperium penes aliquot Oratores esse, à quib. duces exercitus penderent, qui trecentos ad summum ciues alios aliis attributos haberent; quorum arbitrio emptis aut eblanditis suffragiis omnia in Republ. maxima gererentur. Honores autē ac imperia promercalia fuisse Plutarchus scribit; idq; popularium omnium ciuitatum commune malum appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari statu ita scribit: *In potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam esse*, ac paulo ante popularis Romanorum imperii occasum, Crassi, Cæsaris ac Pompeii quod *Tricipitium* vocabant, arbitrio ac potestate imperium illud tenebatur: sed cum alter hostili, alter ciuili bello cecidissent, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur populare imperium sine prudentissimo gubernatore diu consistere nō posse; hinc vero summa potestate tributa, tyrannidem consequi.

[a] *Polybius li. 6.*

Hic mihi occurrat aliqs, statum Heluetiorū populare esse, præclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legib. optimis floruisse; tyrannidem etiā non modo à suis seruicibus, sed etiam ab alienis strenuissime depulisse; nec minus domestica quā militari disciplina tranquillum statum tueri. Demus hæc omnia. Sed antea causas aliquot aperuisse videmur; scilicet statum quinq; ciuitatū minorum, etiamsi cæteros libertate superare videantur, gubernandi tamen ratione optimatū rationem sequi. Facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem populare auidius amplectātur; item ferocissimum ac seditiosissimum quemq; foras erumpere, vt alienis principibus inseruiant; reliquias

plebis tenuium & opificum imperii minime appetentem facile in obsequio magistratuum retineri; maximam vero partem ab armis diutissime iampridem, vt pace & tranquillitate fruantur, abstinere: postremo ciuitates omnes, quæ, paucis quibusdam exceptis, in summa inopia versantur, tot ac tam multis fœderibus ac societatibus inter se & cum finitimis aptas & colligatas esse, vt se inuicem diuelli nõ facile possint. Et queinadmodum ii qui in dẽsissimis tenebris, aut per abruptos præcipites q; locos iter habent, manibus ac vestibus sese mutuo complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitantur: ita quoque Heluetii in lubrico popularis imperii statu constituti mutuis auxiliis ac societatibus quam arctissimis vinculis inter se coniuncti, viam sibi muniunt tutiorem; nec si à mutuo complexu diuellantur, diu consistere possint. Quamquam popularem illam societatem ac libertatem nobilium ac locupletiorum sanguine fœdatam & auctam fuisse quis non videt? Victoriam Bassilienſem Ludouici XI. Delphinatis auspicio partam secuta est nobilium, qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proscriptio, & earum maxime familiarum quæ Sembaciæ cladi superfuerant: pauciſsimi quidem Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes restant. At gentinenſes vero, Lindauii, Senenſes, Genuenſes, Florentini, vt popularia imperia stabilirẽt, antiquam nobilitatem pene à stirpe auulserunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula nuerunt: sed cum ordines ciuium tres fecissent, gradum mediocrium & plebeiorum; hi quidem, grandes de imperio deturbarunt; reliqui ordines rursum de principatu inter se tantis furoribus exarserunt, vt riui sanguinis per vias percurrerent: postremo cum summa rerum penes plebis delata esset, à mutuis cædibus & strage non ante conquierunt, quam Pontificis maximi ac finitimarum vrbium consilio ad principem peregrinum, vt ea diximus, gubernacula detulissent[a].

[a] Antonin. & Machiauel. in 1. Flor.

Est autem plebi quodammodo insitum nobilitatis diu

dium, cum intelligunt ex ipsa plebecula magnam partẽ vel opibus, vel cæde cuiusquam nobilitatem sibi pepe-risse, & infimorum contemtu aut armorum vsu præ cæ-teris intumuisse. Quamobrem Argentinenses, cæsa ac prostrata nobilitate, cum imperium populare inuasisset, legem communib. suffragiis tulerunt, ne quis summos in ciuitate magistratus adipisceretur, nisi à cerdonibus, aut coriariis, aut id genus sordidis opificib. stirpem traxisset. Id enim veteribus Græcis vsitatum erat, vt in iis ciuitatib. quæ popularia imperia stabilire ac tueri vellent, ciues omnes, quantum quidem fieri posset, opibus, honoribus, imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac si quis prudentia, iustitia, fortitudine, aut vlla virtute cæteros præluceret ac emineret, hunc ostracismo extermi-nabant; aut ne virtuti tam aperte bellum indicere vide-rentur, accusationibus & calumniis opprimebant: atque id vnum efficere conabantur, vt singuli ciues non magis sui similes essent quam omnes omnium. Argentinen-sium lex.

Atetiam Plato Socratis nomine, non bona tantum-modo, verumetiam vxores ac liberos omnium commu-nes esse optabat, vt sublatis MEI ac TVI vocib. quasi dissi-diorum fomentis, summa concordia ac trãquillitate vi-geretur. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, ciuitatum o-mnium interitus sequetur: non quia metuendum sit vt in ciuitate familia sit eadem futura, quemadmodum A-pollonio visum est; sed quia ciuitates ob id maxime con-stitutæ sunt vt sua tuerentur, quodq; discordiarum vbe-riora aut fœcundiora semina nulla sint quam in rerum omniũ cõmunitate. quamquã familia ipsa principes vno labores ferre nõ possit. est autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo inepte interpellaret, vt sibi statum popularem in sua ciuitate stabiliret; ille sapi-enter, *Fac*, inquit, *tuam familiam popularem*. Ex quo intel-ligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, omnia, similia, imo eadem efficere concupierunt, vt quasi in vna ciuitate vnam familiam constituerent, vni quo-que principi, vt in familia, summum imperium manda-

re,& eandem quam in recta familia disciplinam seruari oportere: non autem honorum,imperii ac fortunarum æquationem apponere,qua nihil natura, nihil diuina lege magis alienum cogitari potest: hæc enim diserimine sua quemq; tenere,& ab alienis non tantum manus, verumetiam mentes ac sensus ipsos iussit habere continentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, qui naturæ legibus omnia fuisse cõmunia putant: neque enim præcepta diuina legi naturæ disserenea esse possunt. Vt rectissime sapientiæ Magister scribit, legem matris & instituta patris, id est, Dei ac naturæ disciplinam sibi consentientem, modis omnibus exsequi quemque oportere.

Libertas autem illa q̃ in popularib. imperiis tantopere vigere putant, in eo maxime versatur, vt suis quisq; bonis vxore, liberis tranquille fruatur; nec sibi aut suis vllis inferatur, aut si fuerit illata, vindicetur. Quod si bonorũ æquatio capitalis optimo cuique videretur, multo certe capitalior honorum & imperii æquatio deberetur: deri: quia fortunis & opib. frui cõmode quisq; potest copia datur, imperãdi vero prudẽtia nõ nisi paucissimis est Dei munere & concessu tributa: vt in statu populari etiam populi qui nullam ciuitatis imaginẽ habent, aliquem qui cæteros regere, q̃ ius petentibus dicere possit, creare coguntur: vt in Guzulana regione Africæ Fessæ finibus, accolæ Magnani montis, si quem peregrinum prætereuntem viderint, q̃ prudẽtia præstare videatur, hunc consistere cogunt vt ius vnicuique tribuat. a Leo Afer.

Popularium autem ciuitatum ea fere lex est, quæ certe esse debet, vt qui eandem imperandi prudentiam nacti sunt, eadem imperia sortiantur; quod si aliud sapientia præstet plurimum, non sorte sed suffragio imperium deferatur. Quis autem non videt inter homines tantum discrimen esse, vt alii quidem belluis ipsis multo inferiores sint; aliis vero tantum ingenii ac sapientiæ omen inesse, vt dii quidam aut angeli quibus diuinitus affulsit, moderandis ciuitatibus cœlo delapsi videri

qui æquationem honorum ac imperii in statu popu-
li constituunt, imperitis, furiosis, denique sensibus ac
mente captis perinde vt prudentibus gubernacula tri-
bui volunt. Numerantur enim suffragia multitudinis,
non ponderantur furiosorum autem ac imperitorum v-
bique multitudo partibus infinitis maior est quam sapi-
entum; si modo verum est Salomonis, quod Græci A-
pollini tribuunt, illud oraculum.

Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit vnum
Millibus è multis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum æquatio-
nem in ciuitate quærunt, iidem firmissima concutiunt
ciuitatis fundamenta; amicitiam inq̃, ac beneuolẽtiam,
quæ inter pares vix subsistere potest: inimicitię vero nus-
quam maiores quam inter pares; siue quod alter altero
superior fieri velit, siue quod alterius ope alter carere
queat. Quamobrem videmus non modo cœtus iure ci-
uiliſociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, at-
que adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ di-
uinarum coniunctione & amicitia multo melius con-
seruari ac foueri; quod alii aliorum opibus & auxiliis care-
re non facile possint: non aliter quam in humano cor-
pore, quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quæ-
dam est; ac præstantissima forma; in quo nullũ est mem-
brum cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus
cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minus
utilia putantur, cæteris alimẽtum præbent: vt sapienter
olim disseruit Menenius Agrippa ratione salutari, qua
plebem Romanam a Patribus discedentem reuocauit.
Popularia qdẽ imperia principio gratiosa ac præcla-
ra videntur; contra quam in monarchia fieri solet: sed
vt ingentibus vastisq; fluminibus consimilis est, quæ
quidem ab ortu ipso exigua sunt, longo tamen aucta tu-
ractu atque progressu, eo maiores vndas voluunt, & ca-
paciori vus alueis feruntur, quo à fontibus ac capitibus
longius recesserũt. Popularis vero status vẽto simi-
lis est, qui vnde oritur, vehemẽtissimus est; ad longinqua

ramen

tamen fractus debilitatusq; peruenit. Quæ à me cop
sius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem; qui
rum nouandarũ cupidi, monarchias humano generi
lutares euertere, ac populares status libertatis & æqu
tionis specie stabilire conãtur; qui tamen quauis tyra
nide multo deteriores sunt, nisi singulari quorunda
imperio ac sapientia dirigantur: Quamobrem quæ Re
publicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia da
riores iudicantur, tametsi popularis imperii imagine
præ se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur
ac duplicem aut triplicem Senatum habent, vt plebs in
fima quam minimum imperii arcana sentiat, & ab ipsis
gubernaculis quam lõgissime remoueatur. Cœtus vero
Mantineorum veterum more per Curias discretos, quas
ipsi *Schaffas* appellãt, distribuunt, quibus præsunt Decu
riones. prudenter id quidem, vt & facilius plebs in offi
cio contineri, neue simul coacta ac seditiosorum ciuium
querelis excitata, tumultus ciere possit.

Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut im
mutare, ne sapientissimi quidem ausint, qualemcumq;
possumus tueri, ac modis omnibus emendare debemus.
Est autem popularis status ab vniuersa natura plane di
screpans: quare diuturnus esse nõ potest, nec vlla re ma
gis conseruatur quam seueriss ima legum optimarũ exe
cutione; in quo quidem laudabilis est Heluetiorum di
sciplina, quod contra veterum Democratiarũ leges sup
plicia, de improbis ac flagitiosis seueriss ime reposcit; nec
vlla capitalium scelerum venia speratur: ac si quidem ci
uitates principum aut sociorum gratia contra legum se
ueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquã
to leuius; pœnas tamen effugere difficilime dãnati pos
sunt: quam seueritatem si remittant, statum diu tueri nõ
poterunt. Nam vt ægra corpora vigilantibus medicis
& congruenti diæta sustentantur: ita quoque popularis
imperium omnium deterrimum, si legum seueritatem
ac magistratuum accuratam diligẽtiam remittat, in pe
riculo versari necesse est. Atque hæc de populari statu:

Sed

Sed luctatio difficilior est cum iis qui aristocratiam mentur. Huius ergo vtilitates quoq; explicemus. Nam filaudanda est in rebus omnibus aurea mediocritas, & extrema vitiosa declinanda, vnius æque ac omnium imperia quasi extrema quædam repudianda sunt, vt in aristocratia, id est, in optimorum imperio, velut in medio acquiescamus, vt si 10000. ciuium censa fuerint, cētum optimi ciuitatis principes creati, sapientissimis consiliis actissimis imperiis statum ciuitatis tuebuntur. Hunc autem numerum centenarium medium esse constat inter vnum ac decem millia geometrica proportione cōstitutum. Si numerus ciuium minor maiorve fuerit, optimatum quoq; numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatum status cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium digniſſimo cuiq; tribui oportere natura ipsa docemur; dignitas autē ex virtute aut ex nobilitate exsistit: vtrumuis dixeris, status optimatum futurus est. Quod si dignitatem opibus metimur, cum locupletiores vbiq; pauciores sint, egentium vero multitudo pene infinita, etiam ex censu statū pauorum æque habituri sumus: aut si fortes, magnanimos, prudentes, qui etiā admodum pauci sunt, cōquiramus, (hunc enim proprie *statum optimatum* appellant) ex his rursus aristocratia exsisteret. Si vero ciues omnes improbi ignaui sint, vt non sit alius alio melior, sed alius alio deterior certe ex opibus ac censu statum constituere præstabilius est; quippe omnium accuratissime Rempublicam tuebuntur, quorum maxime interest tutam ac saluam esse, & qui necessaria reipublicæ munera sub-unt; tenui vero plebi Rempublicam credere periculosum est, ne extremis temporibus desertā esse patiatur. Prudenter itaq; Titus Flamininus, qui Thessalorum ciuitatibus locupletissimos quosq; imperare voluit, quod eorū potissimum interesset saluas esse. Iam vero necessitas ipsa nos ad statum optimatū impellere videtur: quorum & in vnius, & in omnium dominatione semper semi ac sapientibus imperii arcana summamq, rerum com-

Aristocratiæ vtilitates.

Rempublicam iis committendam esse quorum maxime interest tutam ac saluam esse.

cõmittere, aut omnia deorsũ sublapsa ruere necesse
quo fit vt per naturã optimatum statum sequi cogam

Contra aristocratiam.

Hæc breuiter à nobis allata sunt; quæ copiosius ar
plificari video posse, nihilominus tamẽ adduci neqae
vt status optimatum monarchia laudabiliores esse pu
Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non
medio rerum ac numerorum, sed in ratione tantum c
sistit: vt liberalitas media inter extrema vitiosa propi
abest à prodigalitate quam ab auaritia[a], at medium ill
optimatum quod inter vnum ac multa quasi extrem
vitiosa intercedit, non in ratione est sed in numero, qu
vbique tam varium esse oporter, quam varia est ciuiu
multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri v
minui videmus. Ita futurum est vt quibusdam in ciui
tibus optimatum numerus maior sit futurus quam i
pleriſque popularibus imperiis. Etenim Suitensium po
pularis Respubl. ciues habet haud multo plures quam
Venetiis optimates numerentur. Igitur si 40000. ciui
um in Republica censa fuerint, quatuor millibus opi
matum geometrica proportione imperium dari opo
tebit, & eadem incommoda quæ de populari statu dicta
sunt, optimatum imperia sequentur. Quæ præcipua ca
sa est cur aristocratiæ semper diuturniores fuerunt, in q
bus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone nõ plu
res triginta; Pharsali non plures viginti, statum diuiſi
me ab interitu seruarunt. Non est igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis petenda sit.

[a] Aristot. Ethicor. 1. aliud est medium rei, aliud mediũ rationis.

Aristocratia quæ pauciores habet optimates. diuturnior est.

Quod autẽ dici solet, dignissimis quibusq; imperium tribuendũ, ad monarchiã verius quã ad optimates pertinet; inter quos vnum aliquẽ eminere ac cæteris virtute pstare necesse est, & cui summũ imperiũ debeatur: quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquales possint. Nam quod attinet ad consilium ciuitatis, superius docuimus à maiestate semper diuisum fuisse, aut certe Senatus non sit. Argumento probabiliore vsus est Plato, cum optimatum imperium cæteris præstabilius dicit,

et, quoniam, inquit, *in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quãtæ principi optimo necessariæ sunt, vix vmquã reperiantur.* sed illud captiose: nã si difficile est vnũ aliquẽ tot virtutibus excellentẽ reperire, longe difficilius erit multos imperio dignos enumerare. Et certe Soderinus Florẽtino rũ Prætor maximus in cõcione ad populũ eodem argumento quo M. Agrippa apud Augustũ vsus est cũ diceret mistocratiam paucorum tyrannorũ statum sibi videri, ac præstabilius esse non plures vno tyrannos habere.

Ac si quis putet in optimatum multitudine bonorũ ac fortium ciuium numerum fore maiorem; populum vniuersum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri sint. Vtrumque tamen imperio inutile est, propterea quod in omni cœtu ac vniuersitate, seu optimatum, seu populi totius suffragia non ad põdus exiguntur, sed ad numerum: ac optimorum bona pars semper à deteriore superatur: quo fit vt optimorũ paucitas in magna multitudine perinde vt salis scriptul' in lacu nullam vim exferere possit. Ita quidem sæpe contigit in aristocratica imperii Germanici potestate, principes ecclesiasticos numero plures semper intercessisse, quominus fraudes Pontificiæ coercerentur; eosdem cæteris repugnantibus regi Francisco [a] bellum indixisse: quod multis retro seculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circumsessi, vllam à rege salutem sperarent. In summa, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quę iura suffragiorum habeãt, eo perturbatiores ac difficiliores rerum exitus reperiantur. Quamobrẽ Veneti, vt hisce difficultatibus occurrerent, summa quæque in Republica septem viris aut sapientibus deliberanda sępiusque decernenda committunt, ne arcana imperii in vulgus manare possint.

a Anno 1543.

Dem⁹ tamẽ cũ optimatib. omnib. cõsilia tuto cõmunicari, nec foras erumpere: quid difficilius quam pauros optimates infinitam multitudinem ab honoribus & suffragiis intercluſam imperio coercere? Vt enim plebs a potentioribus contemnitur: ita quoque aduersus

potẽ-

potentiores inuidia flagrare consueuit: quo fit vt si optimates dissideant inter se, id quod necesse est, si artes imperatoris colant, cupidissimus quisq; laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superius diximus de statu Genuensium, Florentinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinensium, Lindauiorum, Phocensium, Samiorum, Trœzeniorum, Amphipolitarum, Coreyræorum, Mitylenensium, Hestiæensium, Cnidiorum: in quibus ciuitatib. optimates à plebe cæsi, fusi, prostrati aut imperio spoliati seruant. In cæteris ciuitatib. optimates in tanta diffidentia vitam trahunt; vt nisi arces minutissimas habeant, à plebe tuti esse non possint. interdum vero tantus est plebis metus, vt optimates non nisi in arce consilium pro Repub. capiant: vt Benizenetæ, quæ est in Teleusini finibus, optimates omnes in eadem arce domiciliũ habent, non modo vt à plebe tuti sint, verumetiam ne quis patricioru arcem ac tyrannidem occupare possit. Ita quondam Mileti pulsis tyrãnis tenues aduersus potentiores arma ceperunt: fusa tamen, & sub imperium subiugata plebe, optimates Rempu. tenuerunt, sed in tanto metu, vt consilium habituri in naues conscenderent, ne popularium
a *Plutarch.* insidiis interficerentur [a], vt Samiorum Patrib. contigit, qui dum consilium de Repub. caperent, omnes cęsi sunt
b *Thucydid.* à plebe [b]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum statu ne aduersus hostes quidẽ armare ausint, ne ferociores facta cum potentibus de imperio contendat: nec ipsi pelia committere, ne vel ab hostibus deleantur, vel fracti ac debilitati facile à popularibus de imperio deiiciantur, nec tamen si peregrinos milites euocauerint, ab iisdem tuti esse possint: quibus periculis vacat Imperium popolare. Optimates autem ab hostibus circumsessi, plebem imperio coercere difficilime possunt: nam si vim adhibeant, bellum domi nõ minus periculosum quam foris gerendum erit: nec honores ac magistratus cum plebe communicari possunt, nisi populare imperium stabiliatur: aut si magistratuum & honorum partem aliquam plebi

plebi tribuant, tantundem de optimatum imperio detrahi necesse est: stabilius tamen erit imperium potentiorum, ac seditionibus minus opportunum.

Quamobrem Veneti, cum plebe cómunicare solent minores aliquot magistratꝰ & curationes; imo vero primicerium: cuius suma in Republica dignitas est, ac fructuosissima scribarum munera plebeiis attribuere, ac patricios ab huiusmodi honorũ petitione summouere; locupletiores autẽ è plebe affinitatibus ac ꝓpinquitatibus sibi conciliare ac deuincire, mutuasq; à locupletoribus pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiã inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, si velint, nocere possint. Arces autem munitissimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius absunt, facilius in obsequio retineãtur: interdum etiam bene de Republica meritis ac locupletissimis plebeiorum iura ciuitatis tribuunt. Si hostes imminent ciuitati, omnis honesta ratio expediendæ pacis cum hostibus initur: si optimatibus inter ipsos vlla contentio oboriatur, nihil prius agitur q̃ de amicitiam redeant, & omnia dissidiorum semina radicitus conuellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnibus voluptatibus; quib. diffluit illa ciuitas, dediti; tenues vero ad quæstum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus est, summa pace ac tranquillitate potentius quam imperiis & honorib. perfrui malint. non ullum igitur imperandi potestas est ademta plebi, sed etiam voluntas. His artibus Veneti Rempublicam omniũ superiorum, quantum, quidẽ opinor, aristocratici generis optime constitutã, & natura loci tutissimã hactenus interitu (post Deum immortalem) conseruarunt.

Ac tametsi summa est in Senatu prudẽtia, summa in optimates concordia, summus tenuium eum potentibus cõspirantiũ inter se consensus; vix tamen quadringentos annos eum statum tueri potuerunt, quin seditionib. Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontis iactarentur; tum etiã Iustinianorum, Scæuolarum, Morum, Bassienorum crudelissimis factionib. Respu-

blica miserandum in modum quateretur. omitto Duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cesos [a]. In quo Paulus Manutius errore labitur; grauius etiam Paulus Iouius; quòd hic octingentos, ille verò mille ac ducentos annos Rempublicam eo statu, quo nunc est, floruisse putant. Est enim accurata monimentorum publicorum perueſtigatione cognitum; ante Sebastiani Ciani Venetorum Ducis principatum, (floruit autem anno [b] MCLXXV) puram monarchiam exstitisse, nullo tamen aristocratia tamdiu stetit, sed omnes in populari imperia aut tyrannides breui desierunt.

[a] *Sabellicus in historia Venetorum.*

[b] *Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.*

Præsentib. tamẽ exemplis vti placet. Cum Genuenses fracti Venetorum opib. seſe in Francorum patrocinium dediſſent, & optimatum summa potestate regerentur, Adorniorum ac Fregosiorum factionibus ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdasſent, plebs infima imperii iugum excusserit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, [c] *quisquam Dux in ea ciuitate crearetur* [c] *nisi plebeius*: postea latum ad populum, *vt magistratuum & curationum duas partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur*. Seditionem tamen coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrbe penitus expulit; & Francorum repudiato patrocinio, infima fece plebis tinctorem ciuitatis Ducem fecit; quem Ludouicus XII. vrbe expugnata egit in crucem, ac præsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab imperio Francorum deficiente, Andreas [d] Doria ciuium censu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos *Albergos* ac *Nobiles* appellauit, iisque summum imperium semota fece plebis tribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios octo in optimatum cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. Cum enim ciuium septuaginta circiter millia cẽsa fuiſſent, vix duo millia summo imperio præerant. Ex eo numero quotannis octo sorte ducuntur, qui Ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent; si de re grauiori

[c] *Anno 1506.*

[d] *Anno 1520.*

decernendum eſſet, placuit cogi Senatum centumuiralem: Ducem vero non niſi patricium creari voluit, & quidem cohortibus Germanorum militum præſidii cauſa ſtipatum, præter imperatorẽ exercitus. Omitto quadraginta duces cẽtenarios in regiones vrbanas diſtributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices notarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Cenſores, & magiſtratus Georgianæ domus. Stetit optimatum illud imperium ſub Auſtriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta; id eſt, vſq; ad annum MDXLIX. quo Ioannes Fiſcus Dux ciuitatis ſuffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Dorię fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: ſed cum in proximam triremem tranſiliret, lapſus eſt ac demerſus. Rurſum ciuitas anno MDLXXIV. in duas factiones diuiſa eſt: altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quæ ex vrbe pulſa agri Genuenſis arces occupauit: nec adhuc plane conquierunt. Materiã ſeditionis præbuit legislator, qui nouos homines, quos ipſe nobilitarat, à ſummo magiſtratu ſummouit: qua lege lata patricii maiorum gentium, Dorienſium inquã, Grimaldorum, Spinolarum & Fliſcorum, cum ſui generis ſtirpem apud acta teſtatam eſſe vellent, cæteri contumeliam ſibi fieri putarunt: ac periculum eſt ne rurſus à plebe de imperio deiiciantur: nihil enim verius quã quod Lucano dictum eſt,

Nulla fides regni ſociis, omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit. ---

Diximus antea optimatum cœtibus magiſtratum aliquem perpetuum præeſſe oportere, veluti cardinem rerum, in quo ciuitas magiſtratib. perpetua varietate mutatis acquieſcat; Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præſidio cinctus, facile tyrannidem occupare poteſt, eoq; facilius quo ſummum imperium in alterum annum lege defertur. Quib. rebus perſpicuum fit Ariſtocratiæ munimentum firmius nullum eſſe quam mutuam optimatum inter ipſos concordiã: ea

tamen ſublata, nullum ex omni ciuitatum genere im
cillius eſſe, paci autem & concordiæ inimici ſunt mil
tes homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec n
cuiquã debet videri, ſi Venetorum, Rhaguſiorum &
cenſium Reſpublicæ aliquot ſeculis ariſtocratiam tu
tur: ſumma enim conſpirationis fide & cõſenſu cono
diam colunt, & militarem diſciplinam iacere patiun

Optimum autem ariſtocratię genus eſt, in quo op
mates ex virtute creantur, & vt quiſq; ex optimatib. n
ritur, alius optimatum ſuffragio creatur; vt apud Ge
uates: nã ſi Senator ſanctioris cõſilii xxv. virorum occ
buerit, is qui ordine & antiquitate prior eſt in Sena
lx. virorũ, demortui locũ occupat; ac viciſſim antiqu
ſimus reliquorũ optimatum cõcilii cc. virorum migr
in Senatum lx. virorum: tum ex plebe vnus ſuffragiis
cc. cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præſtet, a
certe qui nulla ſit vitæ turpitudine infamis: id enim p
tiſſimum ſpectatur. Atque hæc veriſſima eſt ariſtocrati
quæ ἀείστη, id eſt, optimos quoſq;, ad imperium arceſ
re cõſueuit, ſiue tenues, ſiue locupletes; ſiue plebeii, ſi
nobiles ſint, quo fit vt cum honorum ac imperii adi
intercluſis ſit nemini, præterquã ei, qui dignitatẽ ſua
ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum o
ptimatibus, de honorib. & imperio contẽtiones exſi
re poſſint. Præterea iſto mõdo legibus optimis ac virt
tibus erit in Republica locus.

Hoc item optimũ, q̃ in ea Republ. cenſura fit Patru
ſingulis annis, ne aut ii qui ſimulatione virtutis ad ho
nores prouecti ſunt, diu latere poſſint; aut qui fiducia p
teſtatis impotenter ſe geſſerint, cum dedecore ac infa
mia ſempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæ
monios in creandis optimatib. ſumma ratio virtutis ſine
vlla cenſus aut nobilitatis prærogatiua; ſed q̃ in altiſſim
honoris gradum conſcenderant, nulla cenſura diſturbo
ri poterant. Eo tamen ariſtocratiæ ſtatu Lacedæmon
annos circiter quingentos ſumma cum militaris acdo
meſticę diſciplinæ laude floruerunt. Sed cum alienis im

peria

petiis inhiare cœpissent, suũ amiserunt. At Geneuates nõ modo aliena non expetũt; quippe qui artẽ imperatoriã defertam esse patiuntur: ac præclare secum agi putant, si imperium, ꝙpene iisdem finib. quib. vrbis mœnia, circũscribitur, tueri, ac sibi cauere possint. Earum autẽ ciuitatum casus, quarum imperium angustissimum est, non ita metuẽdus est finitimis ac sociis, vt magnorũ imperiorũ; quæꝙ longe lateq; patent, regumq; ac ciuitatum illustrium societatibus implicantur, sæpe fit vt quasi altissimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concutiantur. Sed de aristocratia satis.

Restat vt etiam vtilitates & incommoda monarchiæ persequamur; quam etsi omnes vno pene consensu cæteris præstabiliorem ducunt, habet tamen sua quædam incommoda. Primum ipsa mors principis, mutationem quasi quandam conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autem semper metuendę sunt[a]. Nouos enim principes nouæ leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio belli sequitur: idq; quodammodo insitum est omnibus principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verumetiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur, Quod si princeps ea sit ætate ac prudentia, vt nouitati minime studeat, societates tamen quæ cum aliis ineuntur, morte principe finem accipiunt, nouiq; cientur motus: quæ in statu populari ac optimatum metuenda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc vero periculosius, si monarchia suffragio, non successorio iure defertur, propterea quẽ orientes principes sequitur ἀναρχίαν; aut si plures liberi eodem iure succedant, imperiũ ac subditos distrahunt. Hinc cædes ac ciuilia bella; interdũ etiã crudelissima fratrum aut proximorum parricidia admittuntur; aut si nulla sint inter se de imperio controuersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certe mot̃ grauissimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eo magis si mator imperandi cupidior esse videatur. Et

Quæ incommoda monarchiam sequantur.

[a] Plato lib. 7. de Repub.

vt nulla sit inter principes contentio, misera est, ac diuina [a] vltione puerorum ac fœminarum dominatio populis illata. Demus igitur tutorem lege vel testamento principi datum, metuendum est, ne pupillo sublato imperium inuadat; quod quidem Trypho crudeliter [b] fecisse dicitur, vt Syriæ regnum adipisceretur: & eodem exemplo Ludouicus Stortia cæso pupillo matrem sibi ac imperium Mediolanense simul despondit: tametsi enim maiores nostri vt puero principi ac regno caueret, procurationem quidem regni proximis agnatis, eductionem vero liberorũ matri permiserunt; ea tamen cautio non satis idonea sit, nisi proximi diuini numinis metu aut naturæ bonitate vincantur. At Charilai matri filii cædẽ pacta est Lycurgo [c] patruo, vt imperium Lacedæmoniorum vna cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regẽ se ferens, pupillum de imperio disturbat. Dux enim Northumberlanus, vt filio adimeret imperium sterneret, Eduardum v. regem Angliæ veneno sustulisse dicitur. Apelles vero tutor Philippi II. regis Macedonum, regem quodammodo se ferens, Philippo dominatum eripuerat, nisi ab eo cæsus fuisset.

[a] Ioſa. ca. 5.

[b] Ioſeph. in Antiquit.

[c] Plutarch. in Lycurgo.

Quod si princeps iã pubes regnũ adeptus sit, immanis est à tutela; cũ tamen duodecim tutores ac sapientes magistros dari decuisset, qui principẽ domitas habere libidines, & rationi obsequentes cupiditates, q̃ tũ maxime inflammantur, accuratissime docerent, ac pietatis artib. informarent. quo fit vt adolescentiũ principum & coletorũ contubernio delectatus, pernicio sis artib. imbuatur. Si armorum cupidus est, bellum iniustum potius denuntiabit q̃ animi virtutisq; periculum non faciat. Si ætate iam matura rerumq; gerendarum prudentia & illustris exstiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & concessu optabilius tribui potest) hoc tamen malo habet principatus, vt qui sapientissimus est, insanus sit, fortis, ignauus: qui continens, libidinosus. Exempla esse possunt nemini. Quibus autem flagitiis dedita fuerit, iisdem subditos imbuere necesse est.

Hos

Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauiſſima quidem; ſed ea quæ ab ariſtocratia & democratia pendent, multo grauiora. Eſt autem iniqua in omni re accuſanda prætermiſſis bonis malorum enumeratio, vitiorumq; ſelectio. In regali poteſtate ineſſe quiddam mali fateor: ſed bonum quod eſt quæſitum in ea ſine iſto malo non haberemus. Quamquam monarchia quæ ſucceſſorio iure defertur, his fere incommodis vacat. In optimatum vero ac populi ſtatu factiones & contentiones de imperio deq; ſummis honoribus & annuæ ſunt, nec multo minores quam de ſumma rerum: in monarchia nullæ de magiſtratibus ambiendis aut adipiſcendis eſſe poſſunt: quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maieſtas autem imperii præterquam in vno principe vere ac proprie conſiſtere nullo modo poteſt. Nam ſi duo pluresve principes fuerint, ſummum imperiū nullius eſt: quia nec alter alteri imperare, nec parere tenetur. Ac tametſi vniuerſis in ariſtocratia ac democratia maieſtas attribuitur, ſingulis non item; nuſquam tamen ſummum illud imperium ſubſiſtere videtur, niſi princeps aliquis exſtiterit, qui vniuerſos ac ſingulos quaſi membra corporis apta & colligata inter ſe vnire poſſit: alioqui ſi tribus & ordines inter ſe diſſideant, duces partium collatis ſignis dimicare ſæpe neceſſe eſt; quia maieſtas imperii collapſa nuſquam conſiſtit. Comparatio triplicis ſtatus.

Ac tametſi plures ſuffragio ac numero vincant, ſæpe tamē fit vt virib. ſint inferiores. Quamobrē cōtrouerſiæ frequētes oboriuntur tū inter Patres, tum etiā inter populi trib. de legib. ferendis, de creandis magiſtratib. de bello indicendo ac finiēdo, aut quia fœdus alii quidē cū hoc, alii cū illo principe malint; aut ſuffragia principibus pluris licitantib. addicāt. Rhætorū quidē tribus, cum de renouādis cum rege Francorū fœderib. ageretur [a], cum alii Francos, alii mallent Hiſpanos, acerrimis contentionibus exarſiſſe conſtat. Interdum etiam legibus cautum eſt, *ne lex perferri aut magiſtratus creari poſſit, niſi vno omnium inter ſe conſpirantium conſenſu*: vt in Polonia

a *Anno 1549.*

nisi minor pars collegiorum, aut legatorum aut senatus; aut denique populi multitudo maior, nisi oratione cuiusquam persuasa assentiat, armis cogi solet. Itaq; comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non possunt; quoniam nemo sibi ipse repugnat: & cum in populo Patribusve bona pars à maiore vincantur; princeps vnus efficere potest vt vincat sanior deteriorem.

Iam vero summa illa imperandi prohibendique potestas à plurib. vno explicari non potest in re militari, in bellis gerendis, in prælio cõserendo, sed magistratib. aut curatorib. id committendũ, qui non nisi præscriptis verbis imperant, nec sine trepidatione mandata Patrũ populive egrediuntur. Quib. difficultatib. aliter occurri nõ potest quam si vni summum sine prouocatione imperium detur. quod non modo Thessalis [a], Mytilenæis, Lacedæmoniis, verumetiam Romanis ipsis consuetum fuit, quoties periculosum & graue bellum, siue ab hostibus [b], siue à ciuib. [c], immineret; siue quid aliud difficilius explicandum esset; vel peste [d] grassante, vel si magistratꝰ extra ordinẽ creandi essent, aut quoties competitorum ambitiosis obnuntiationibus comitia vitiarẽtur, aut iudicia seuerius exerceri oporteret. *Trepidi Patres*, inquit Liuius [e], *ad summum auxilium decurrunt, Dictatorem dicipleret.* Et cum Annibal Italiã quateret, *Ad Dictatorem ducendum*, inquit [f], *remedium tandiu desideratum, ciuitas confugit.* idem alibi, *Dictatoris edictum pro numine semper obseruatum* [g]. At cum hostes Vrbẽ obsedissent, instarentq; acrius Dictatorem creari oportere visum est: hic Liuius, *Tantus*, inquit, *Dictatoris error fuit, vt hostes eo creato statim à mœnib. discesserint.* cur ita? quia summum imperium sine prouocatione, quasi regi cuidam, ad breue tempus dabatur. imperia vero magistratuum, à quibus prouocandi ius erat, pro nihilo sæpe ducebantur. Quamobrem cum Appius Consul seditiosos ciues ad populũ cõfugientes imperio coerceri non posse videret; *Minas*, inquit, *esse Consilium, non imperium, Vti ad eos qui vna peccauerunt, prouocent.*

[a] *Dionysius Halicar.*
[b] *Liuius li. 3.*
[c] *Liuius li. 2.*
[d] *Liuius li. 7.*
[e] *li. 6.*
[f] *Liuius li. 22.*
[g] *Liuius li. 6.*

Iuris

tuat: agedum, Dictatorem à quo prouocatio non est, creemus[a]. Ex quo perspicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpã regale nomen exsecrationi fuisset, imperium tamen placuisse, sine quo ciuitas diu stare non potuisset. [a] *Liuius Lib.*

Et quidẽ inane est imperium, quod vel prouocatione intertumpi, vel intercessione suspendi, vel plurib. communicatũ impediri, vel cõcursu infirmari potest. Quod enim Tacitus scribit res maximas geri non posse, nisi vni imperium detur; idem Liuius paulo aliter, *tres Tribunos consulari potestate creatos planum fecisse, plurium imperium bello semper inutile fuisse.* Ac tametsi Consulare imperium alternis diebus penes vnum esset, ne se mutuis intercessionibus impedirent; nihilominus tamen si dissiderent inter se, nihil vmquam recte gestum est. Nam cum Paulus Æmilius ac Terentius Varro aduersus Annibalẽ exercitum ducerent, ac opinionibus inter se discreparent, vtrique ab Annibale fracti sunt. Idem Christianorũ ducibus accidit aduersus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum V. Imperatorem: nec ita pridem exercitui ecclesiastico, cui tres duces æqua potestate præerant, aduersus Ruerum Ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Africæ populis diuturna experientia compertum est ac probatum, plures æqua potestate duces ab vno sæpissime, vnum à pluribus imperatoribus difficilime posse superari. Nam quãdiu Cleomenes Lacedæmoniis solus imperauit, claras ac illustres victorias adeptus est; cum vero alterius familiæ regem exsilio pulsum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fusis prostratus est ac fugatus. Quod cum intelligeret Aristides Iustus Athenienfium exercitui vna cum Miltiade præfectus, omne suum imperium contulit in collegam [b], qui Persarum copias [b] *Plutarch. in Aristide.* genti clade prostrauit.

Quod si bellicæ res summa laude ac facilitate ab vno tuntur, quis vrbanam disciplinam ab vnius summo ominatu melius quam à pluribus explicari non videat ve ad imperii decus ac maiestatem, siue ad ea quæ in de

liberationem eãdunt, ſemel decernenda, ſiue ad ſententiarum varietatem ac dubitationem tollendam, ſiue ad ea quæ decreta ſunt exſequenda, ſiue ad arcana imperii retinenda, ſiue ad populi motus coercendos, ſiue ad potentiorum iniurias caſtigãdas, ſiue ad omnia, quæ in Republica maxima ſunt, obeunda?

Quod igitur ſuperius in optimo ciuitatis ſtatu imperium ſummum vnius eſſe oportere diximus, nec cũ populo Patribuſve cõmunicandum: ꝙ item legumlatores, hiſtorici, Philoſophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatiſſimum iudicant; id non ad principis commoda pertinet, ſed ad populorum ſummam felicitatem, vitamque tutius beatiuſq; degendam. At ſumma principis poteſtas, optimatum populiue cœtib. nec ſubiugari, nec circũcidi, nec vlla ſui parte communicari ſine pernicie poteſt: alioqui maieſtatem imperii vel in peſtiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi neceſſe eſt. Id autem attentius ponderandum nobis eſt, ne ſeditioſas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtib. & comitiis ſubiiciendos, ab iiſque imperandi ac prohibendi leges accipiendas eſſe putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcerrimarum, ſed etiam ſubditorum interitus ſequatur neceſſe eſt.

At in eo grauiſſime peccatur ab iis, qui optimatum poteſtatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu ſapientum ac fortium ciuiũ prudentia maior ineſt: quaſi vero imperandi & conſilii capiendi vna eſſet & eadem, non diuerſiſſima ratio. Demus à pluribus acutius quam ab vno res obſcuras proſpici, ac plurium conſilia vnius opinione meliora videri: ſed diſſidentium inter ſe opinionum varietas multo commodius ab vno quam à pluribus conciliatur, multo etiam facilius decernitur; denique multo melius & efficacius imperatur. Quamquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui conſilii publicum ſumma poteſtate regere poſſit; propterea quod nonnulli tam ambitioſe quod eis collubitum eſt tuen

entur, vt de vita quam de ſententia decedere præclarius eſſe putent, & Rempublicam ante ruere patiantur, quam ſanioremſeipſis quemquam confiteri. Atq; in eo ſummam laudem conſiſtere arbitrantur.

Iam vero ſi Reipublicæ vnum corpus ſit, qui fieri poteſt vt plura capita ferat? monſtrum illud futurum eſt. At noui principis nouæ ſunt leges, noua inſtitura, noui rit⁹. Nemus illud: ſed id vigeſimo tantum aut trigeſimo quoque anno contingere poteſt; in popularibus autem ac optimatum imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magiſtratuum annua poteſtas eſt, quis annum ſui magiſtratus ſine lege noua, aut aliquo inſigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges q̃ Athenis, quã Romæ latæ fuerunt? Id enim popularibus imperiis inſitum eſt, quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidia, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur: quæ peſtis pernitioſiſſime in Græcorum ac Latinorum popularibus & paucorum imperiis graſſata, populares ac optimatum ciuitates quã plurimas labefactauit, quoad legibus à populo perlatis magiſtratuum nomina detraherentur.

Quod autem fœdera cum principib. ac populis icta morte principis finẽ accipiant, id neq; ſemper verũ eſt, ſed magnã partẽ poſt ipſius principis occaſum aliquot annos prorogantur: idq; prudenter à maiorib. noſtris cautũ eſt, vt fœdera pene omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, ſed etiam aliquot poſt annos rata ſint; vt ea ſocietas quæ regibus noſtris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, diſerte caueri ſolet, *vt in quintum annum à principis obitu continuetur*. At ſuperius docuim⁹, nec fœdera nec ſocietates perpetuas ſanciri oportere, idque pernitioſum eſſe. At ne populares quidem aut optimatum ciuitates quæ ſempiternæ videntur, fœdera feriunt ſempiterna. Qui vero morte principis ſocietates ac fœdera diſſolui metuant, Senatus & Curiarũ decretis ſanciri curant. Tutius autem ac melius eſt cum principe quam cum populo res rationeſq; contrahere, aut fœdus

inire,

Dignitatis cura maior est principi quam populo.

inire, eoq; tutius quo principi cura dignitatis q̃ populo maior est. Quæ vero puero principe pericula metuenda diximus, & rata sunt, & in sumis magistratib. populorũ ac principibus patriciorũ deligendis grauiora videmus.

Quod postremo tyrannos multa impotenter, multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur non nego. Quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcũque tamen tyrannis videtur tolerabilior populi dominatu. Etenim tyranni suo periculo progredi cogitant; populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibusque patriciorum animis moderatam, tyrannide præstabiliorem duco. Sed hic quæritur, præstetne regis optimi maximi imperium optimorum ac sapientum ciuium dominatu? aut num deterior sit multorum quam vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest, plurium nõ potest. Sed longius progredientem decernere oportet, num interdum commodius sit tyrannum perpeti quam optimatum aut populi statum, etiamsi vitiosi non sint: id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauum torquere velint, etiam si artem gubernatoriã teneãt, nihilominus seipsos in naue dirigenda impediunt: idem in democratia populus, idem quoq; in aristocratia Patres, quantacumq; sapientia præditi sint, facturos opinor: quousque vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito) clauum, id est, imperii summam permittant.

Siue igitur familiã, q̃ ipsa est Reipublicæ imago, siue corporis humani ac mẽbrorum omnium vna cum ipso capite coagmentationẽ, siue Solis vnius inter tot sidera splendorẽ fulgentissimum ac cætera obscurantem, siue cæterorum animantiũ greges & armenta, atq; adeo apũ examina; siue mundi totius statum, cui præest vnus ideque optimus max. princeps, intueri placet, profecto regale ciuitatis genus cæteris omnib. præstabilius esse deçemus. Hoc quidem exemplum maximus Turcarum rex Soly-

ymanus vſurpauit: cum Muſtapham filium è Perſide
liminio redeuntem, & incredibili totius exercitus
lamatione plauſibuſque exceptum necari [a], & coram
xcitu mortuum proiici iuſſiſſet, hoc velut oracullum
mulgari mandauit terribili voce præconis; Vnvs *eſt*
lo Deus, vnus in terris Sultanus. nec mora quin poſtride
tanum Gobæum veneno ſuſtulerit, quod fratrẽ luxu-
t; ac Mehemetem, quod trepidus in Perſidem fugiſ-
à fuga retractum necari iuſſit. Quartum, qui vnus tã-
cladi ſuperſtes erat, imperio reſeruãdum putauit: ne,
onſortem haberet, ſubditos à concordia mutua di-
cturus videretur.

[a] *Anno 1561*

Quamquã quid argumentei? cum perſpicuum ſit po-
os omnes: Aſſyrios inquam, Medos, Perſas, Ægypti-
Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthio-
, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moſcho-
s, Polonos, Britannos, Africanos, Peruſinos, monar-
am amplecti & antea ſemper adamauiſſe, optimatũ
opularia imperia repudiaſſe? At etiam Græcorum &
orum ciuitates, priuſquam ambitioſa imperandi cu-
itate obcæcarentur, id eſt, annos circiter mille ſub re-
imperio beatiſſime vixerũt. Teſtes ſunt reges Athe-
ſium, Lacedæmoniorũ, Corinthiorum, Sicyonio-
, Cretenſium, Achæorum, Hetruſcorum, Latinorũ.
niramur Athenienſes & Romanos, Lacedæmonios
etos, pulſis regibus quadringentos circiter annos
ulare imperium tueri potuiſſe: & quidem iure mira-
r: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile
et videri: monarchias vero quas dixi tam late paten-
ot ſeculis ſtetiſſe, minime miramur; quoniam vnius
minatio naturæ conſentanea ſit.

At tametſi regium nomen populus Romanus exſe-
etur, ſinguli tamen regiam poteſtatem affectabant.
n paucos ante menſes quam Auguſtus naſceretur, o-
lum [b] diuinitus editum ſcribit Iulius Marathus, *re-*
pop. Rom. naturam parturire: & cum Senatus exterritus
uiſſet, ne quis illo anno genitus educaretur. eos qui

[b] *Tranquill. in Auguſto.*

gra-

grauidas vxores haberent, quod ad se quisque spem re-
heret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium defe-
retur. At cum Augustus principatum adeptus Marci An-
tonii classem fugasset, pacata Republica eandem quam
Persarum principes cælis Magis quæstionem cum ami-
cis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissi-
esset. disceptationis vtriusque summa fuit, vnius do-
natum cæteris anteferendum [a]: tametsi Augustus &
borum & solicitudinis assiduæ pertæsus, magistratibu
ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, ratio-
narium Imperii tradidisset: sed reputans & se priuatu
non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio teme
committi, in retinenda perseuerauit. At cum antea vi
annos decem à ciuili tumultu Respublica libera fuisset,
sub eo principe annos fere quinquaginta summa pace
ac trãquillitate salvis legibus perfrui licuit. qua quidem
re intellectum est, regale ciuitatis genus probatum quó-
dam, vt Cicero scribit, non tam regni quam regis vitio
repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerẽ-
darum ac dubitationum optimus ac certissimus magi-
ster. Itaque Cappadoces cum amissa stirpe regia Senatus
Romanorum ad popularem statum capessendum inu-
taret, conditionem recusarunt, quippe popularium ci-
uitatum antea calamitosos exitus animaduertissent.

[a] Dio.

[b] lib. 1. Iliados.
[c] lib. 3.
[d] In Politico.
[e] lib. viii. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
[f] in Cyri præfa.
[g] In li. de creatione regis.
[h] Apud Philostratum. 1 in Orat.
[k] In tract. de regimine ciuitatis, nu. 10.
[l] Deuter. 33.
[m] Deuter 17.

Si auctoritatem quærimus, certe quidem grauissimos eius sententię & quamplurimos auctores reperiemus; Homerum [b] inquam, Herodotum [c], Platonem [d], Aristotelem [e], Xenophontem [f], Plutarchum, Philonem [g], Apollonium [h] Tyaneum, Hieronymum, Cyprianum, Maximum Tyrium [i], Bartolum [k], quos viros? Quamquã si humana auctoritas desit, diuinã habemus sacratissimis ppotentis Dei legib. expressam, qua Mosem primum populi *regem* esse iussit: hac enim voce appellatur [l]. cum item legem regiam Deus ipse iuberet; *Cum* [m] *tibi regem, vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis*, inquit, non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. Ac tametsi populus aliquamdiu regem præter Deũ haberet

ceret neminem [a], belli tamen duces habuit, qui tum iu- [a] *Iudicum cc. 19. & vltimo.*
ices cum imperio singulari, tum Messiæ in sacris literis
ppellantur [b]. Ac posteaquam postliminio à migratione [b] *Esdræ lib. 2. cap. 12. vocat.* מושיעים
abylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Sy-
æ, aut Ægypti regibus tamdiu paruerunt, quoad Iudas
Iacabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho Nobili
ege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pō-
ificatum ac regnum trāstulisset: in qua tamdiu regnatū
uoad sub imperium Romanorum subiungerentur. Se-
atus quidem Patribus LXXI. constabat: rex enim quem
enatui præfuisse tradunt, à consilio publico abstinebat,
e contra rēgem disputaretur: vt Hebræorum iuriscon-
ulti tradunt. Iudicia vero de summo Pontifice, de tribu,
e falso vate, de maiestate disceptabat; ac propterea iu-
es; id est, שופטים dicebantur, aut Græcorum corrupta
oce *Sanedrin*. Et quoniam à regia stirpe Dauidis omnes ἐκ τῆς συνε-
ere Senatores genus ducebant, maiestatis capita quædā δρίου.
ub Asmonæis principibus vsurparant: legum inquam
erendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt
Chaldæus interpres ad Hieremiam, ac iurisconsulti He-
æorum in Pandectis tradunt: sed hi tātum iudices di-
ebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum,
el vt Hebræi דני ממונות ac præterea decemuiri
udices earum rerum, quæ ad ciuitates pertinerēt, & ma-
istratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula no-
is explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum
otestatem pertulisse putant, errorem [c] eriperemus. Hos [c] *ff. Sanedrin c. 2 & 3 & Rabi lib 3. Maymon.* More
amen LXXI. siue iudices siue Senatores appellare pla- annebo-
et, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Sē- quim,
nea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui ta- [d] *Ioseph. lib. 6. c. 6. Antiquitatum.*
nen ab Hyrcano rege ac Pontifice veniam impetrarat [d]:
quem etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. [e] *Ioseph. lib. 14. ca. 16 antiq. & cod. li. ca. 3.*
ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium [f] *lib. 14. ca. 5. Antiq.*
eo Senatu non fuisse [e]: tametsi Iosephus [f] Patres indu-
it conquerentes quod Hyrcanus & Aristobulus prin-
ipes Asmonæi formam ciuitatis aristocratiam in regnū
utassent.

His

His igitur rationibus satis opinor, intelligitur ex omnibus ciuitatum legitimarum generibus præstantissimum esse regnum, vitiosarum deterrimam esse popularem. Sed quando ne sapientibus quidem licet statũ suæ ciuitatis etiam corruptissimũ commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempestatibus obediunt, vela contrahunt, iacturam etiam rerum pretiosarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoque sapientem qui conuersionem ciuitatis cupit, potentioribus primũ obsequi, & in eorum sententiam ire oportet, vt se facilius postea persuaderi patiatur. Neq; ad id temere aggrediendum est, nisi certa & explorata spe ciuitatis in meliorem statum conuertendæ. In quo grauissime peccatum est à Dione, qui sublata Syracusarum tyrannide, vt Rempublicam optimatibus consilio Platonis redderet, aut regnum legitimum stabiliret, neutrum effecit, sed suorum coniuratione cæsus Rempublicã furiosissimæ plebi reliquit: qui sane status multo miserior exstitit quam crudelissima tyrannis antea fuisset. Eadem imprudẽtia Pythagorei seipsos ac ciuitates Italiæ quamplurimas perdiderunt, cum imperia popularia ad optimates traducere conarentur: prius enim potentissimos quosque in eam sententiam pertrahere oportuisset, vt quod ratione à seditiosis obtineri non posset, vi & armis potentiorum efficeretur. At si popularis ille morbus nulla medicina curari potest, Rempublicam deterrimam quam nullã habere præstat.

Sustinendũ igitur erit vt tyrannis, siue vnius, siue paucorum, siue omnium ad summum peruenerit, nec vterius progredi, nec regredi possit, sed ex altissimo ac præcipiti loco disturbata, per se ipsa ruat. Alioqui si tyrannis concussa tantum fuerit, nec tamen euersa, crudelissimas bonorum ac fortium ciuium strages consequi, tyrannidẽ vero fortissimis præsidiis ac munimentis stabiliorem quam antea fieri necesse est. Cosmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentissimus habitus est, innumerabiles sicarii occidere frustr

ſuſtra ſunt conati: quæ res illum vi quadam neceſſita-
is coactum adegit, vt arces munitiſſimas coniuratorum
opibus ac præſidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus ex-
rmatis ſempiternum dominatum ſtabiliret: eſt autem
ntoleranda ſubditis vnius tyranni ſumma egeſtas.

Et quemadmodum ſub rege maximo ac potétiſſimo,
ui ſatis ſuperque eſt vnde cupiditates explere poſsit. ſub
optimatum auguſto imperio beate viuere licet, modo
e imperium alienum affectare velit; ita miſerum eſt an-
uſta vnius tyrannide concludi, niſi princeps optime à
tura melius etiam ab optimis imperandi artibus ac
ſciplinis ſubornatus erit: Videmus enim anguſtas Hel-
tiorum ac Rhætorum ciuitates, quæ imperii propagā-
curam nullam habent, præclare imperium tueri. Vix
im à Genena Conſtantiam vſque CCXL. millia paſſu-
in longitudinem imperium patet Heluetiorum, in
itudinem vero CLX. millia P. ab Alpibus ad montem
a, & magnam partem rupibus aſperrima aut anfra-
bus montium difficilima ac valde ſterilia loca viden-
finitimis tamen principibus fertiliſſimas prouincias
inuident. Ampliſſimis vero regni finibus ſubditos
rege maximo beatius viuere conſtat, quo ab iniuriis
timorum principum tutiores ſunt, & bellis ciuilibus;
ab impotenti potentiorum cupiditate otiuntur, va-
t: quippe potentiſsimi regis imperio facilime coer-
ur. Quod ſi regia ſtirpe ſublata, ciuitates ac prouin-
n populares abeant, aut in pauciorum ſtatus, nec
int arctiſsimis inter ſe fœderibus conſociatæ, perpe-
bellis Rerumpub. otium ac pacem diſturbari neceſ-
. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium opti-
n habeatur, diſſeramus illud quoque, *vtrum præſtabi-
à ſtirpe regem peti, an ſubditorum ſuffragio creari.*

*gale ciuitatis genus optime conſtitutum, nec à ſorte, nec
a ſuffragio, multo minus à fœminis pendere, ſed à
ſtirpe clariſsima duci, & vni tantum tri-
bui oportere.* Cap. V.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare p
spicuum quidem est vnicuique: sed multo beat
futura sit opinor, si successorio iure, & extra sortē vi
tum masculo, semotis pcul fœminis, tribuitur. Hæc
tur singula singulis rationibus & exemplis veniunt
stranda: pterea quod nonnullos videmus, q suffra
Patrum plebisve regem creari virtutis specie propo
pstabilius putant; quæ imperitis hominibus persuasio
tio clarissima imperia funditus subuertit. Nec defuer
qui antiquitate vetustissima regna, quæ à stirpe duc
tur, ad suffragia populi traducere libris peruulgatis
concionib. ac disputationib. publicis persuadere co
rentur: vt non ita pridem Oxonii disputationis habe
coram Elizabetha Angliæ regina, summa fuit, suffragi
potius quam succe: sione reges optandos esse. Quæ n
ua disciplina non modo reginā, sed regni quoq; proc
res non parum conturbauit. ab his n. principiis ciues
seditiosos conuentus, ad defectiones, ad arma prolab
videmus. Quis autē concionantis oratione, libidines,
dulteria, veneficia, cædes, rapinas tyranni exsecrantis, n
commoueatur, si ad extremum exclamauerit, O beat
Rempub. in qua populus iustissimi ac sapientissimi ci
delectum habet: in qua suffragio creatur princeps, q
pietatis ac virtutis studia consectatur: qui bonorum
tibus ac societatibus delectatur; qui præmia virtutib
supplicia decernit peccatis; qui assentatores exsecra
q fidem colit; qui publicos depeculatores procul pro
gat; qui aljenas iniurias vlciscitur, suas ignoscit; qui dec
que virtutis decus ac dignitatem reb. omnib. superio
ducit! Hasce tantas virtutes intuentem, & cum vitiis com
parantem necesse est cōmoueri, & reges à virtutis del
ctu, non à stirpe quærendos arbitrari; nō imperitos mo
do, verumetiam eos qui sapientiæ laudibus abundant.

Ac nisi rerum gerendarum vsu peritiores argutissim
prospiciant quæ pestes principū creandorū suffragia
quantur, facile sibi persuaderi patiantur, reges à popul
creari oportere: quam in sententiā delapsus est Aristo

ipſe qui barbaros vocat apud quos iure ſucceſſorio
gna deferatur. Nã propterea Carthaginenſes Spartia-
bus prætulit, quod hi reges ab Herculis ſtirpe ducerẽt,
ſuffragio populi ſibi crearent. Ergo barbari ſint Aſſy-
ii, Medi, Perſæ, Ægyptii, Aſiatici, Parthi, Armenii, Tur-
æ, Indi, Africani, Tartari, Arabes, Moſchouitæ, Angli,
Scoti, Celtæ, Franci, Hiſpani, Peruſini, Numidæ, Æthi-
pes, qui ſibi reges à ſtirpe regum & quærunt, & ſemper
ntea quæſierunt. Quinetiam Græci quondam, Athe-
ienſes inquam, Lacedæmonii, Sicyonii, Corinthii,
Thebani Epirotæ, Macedones; atque adeo Hetruſci ac
Latini veteres, quamplurimis ſeculis reges non aliter,
quam à ſanguine regum adepti [a] ſunt. Si tot gentes, tot
nationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus?
non apud Sarmatas aut Gothos? nam hi pene ſoli ſuf-
fragio populi reges habent; nec tamen alios fere quam
qui à regibus originem traxerunt. M. Tullius humanita-
tem non modo in Aſia fuiſſe, ſed ad [b] omnes populos p-
enanaſſe ſcribit: hi tamen reges à regibus habuerunt,
nec vllum Græcorum principum ſuffragio factum, legi-
mus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis re-
gia genus primum deſiit, ferociſſimi aut ambitioſiſſimi
atque dominationem fraude partam vi retinuerunt;
ut Alexandro ſine prole maſcula mortuo: genus enim à
Iouano Herculis nepote duxerat, à quo quidem vſque
ad Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos
continua ſucceſſione regnauerant: tunc quidem pro-
inciarum Præſides imperium illud in quinque regna
diſtulerunt: Antipater quidem Macedoniam; Antigo-
nus Aſiam minorem; Nicanor ſuperioris Aſiæ prouin-
ciam; Lyſimachus Thraciam nactus, nec vllus ſuffragio
creatus eſt. Itaque Græcia ipſa humanarum artium ac
liberaliſſimarum diſciplinarum alumna vix à barbarie
dedicaretur. Quamquam barbari ſine contumelia di-
cantur, qui peregrina lingua loquerentur, vt Hebræi
atque veteres Ægyptios, gentem omnium huma-
niſſimam [c] ac eruditiſſimam, barbaros apppellabant,

Populi omnes à ſtirpe reges quæſierunt.

[a] Sic enim Thucydides ſcribit eos quos Ariſtotelis aliter ſentientis error & ex ipſo Plutarch. conuinci poteſt.

[b] Epiſt. 1. ad Q. fratrem.

[c] Herodotus Cæſar. in bello ciuili.

id est, 137 psalmo CXIII. quia sermone Ægyptio, non Hebraico vterentur[a].

[a] Rabi Dauid Kimhi notat in eundem Psal. & 1. Corinth. cap. 15.

Hoc primum igitur in creandis regibus valde pernitiosum, quod ipsum interregnum habet anarchiam sine cuiusquam dominatu, & in eo discrimine positam, quo nauis fluctib. sine gubernatore iactata ac momento, & tempestate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferocissimis ac audacissimis quibusq; cuibus omnia impune licẽt: vt fere fit mortuis Pontificibus Romanis, qui statim initiati omnia omnibus ignoscunt, & cum vltiones ac parricidia in occasum Pontificis max. differri soleant, sicariis tuto latrocinari licet. Cuiusmodi fuere duo nobilissimi latrones in agro Romano, qui nisi post centum & sedecim parricidia pœnas dederunt[b]. Illud autem translatitium est, Pontifice mortuo carceres effringi, custodes necari, fontes iudicibus eximi, omnia diuina humana misceri, quoad collegium Cardinalium concordibus suffragiis Pontificem futurum renuntiarit. Interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium dissidia, vt sedes principe multos annos fuerit plane deserta. Nam Clemente V. Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos, felice vero Duce Allobrogum, eodemq; Pontifice Romano mortuo, sedes Pontifice vacua fuit annos decem. Sæpe quoque duo tresve Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam imperium illud Germanorum annos amplius octodecim caruit Imperatore, cæso scilicet Vilelmo Comite Batauorum, qui Imperatorem renuntiauerant suis suffragiis creatori ipsi; qui deinde Alphonso X. Castuloniæ regi imperium mandauerunt; hic tameu delatum honorem recusauit, ne vel subditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel sicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis nihil tam sacrum est ac tam sanctum, quod non facillime soleat, & cum summa impunitate contaminari. Quibus pestibus vt Poloni quodammodo mederentur, pœnas quæ à legib. irrogantur, interregno duplicantur

[b] Anno 1512.

vt quidem Zamoſcium, nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc vero in Gallia Legatum, mihi de interregno percontanti ecquis gubernacula teneret, narrantem audiui. Nec ita pridem, id eſt, antequam Ægyptum Turcæ ſub imperium ſubiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuium locupletiorum diripiebant, nec cædibus & ſtupris abſtinebatur, quoad Prætorianorũ quos ipſi *Memelucos* appellabant, imperium vni omnium ſuffragiis mandaretur.

Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri poſſe, fallitur: neq; enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quam in ipſo rege creando. Demum tamen ſine factione, ſine ambitu, vna tribuum omnium voce creari poſſe; ecquem populo daturus eſt ſpõſorem ac prędem, quo minus, ſi poſſit, imperium retinere nõlit? quis enim præſidium militare quo ſtipatum eſſe oportet, nolenti eripiat? nam Goſtauus Suecorum præfectus in interregno viam ſibi ad regnum muniuit, ac potentiam præſidiis confirmatam poſteritati reliquit. At Senatui dabitur imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni ſolent: non tamen periculo vacat ciuitas, ſi audaciſſimus quiſque arces imperii ceperit; vt maiorum noſtrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Caſellam Capitolium inuaſiſſe legimus, propoſita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cum omnibus, tum vero bellicoſis populis difficilimum. Quid n. his temporibus populo Romano nouius aut inertius eſſe poteſt? attamen Romanos Põtifices duos & viginti cęſos plures etiam factionibus ferociſſimorum de ſede Pontificali diſturbatos videmus. Omitto eos (qui bene ſunt innumeri) qui veneno perempta Pontifices Romanos hac arte necari contritum fuit. Quinetiam in ipſius naſcentis eccleſiæ primordiis, id eſt anno CCCLVI. ſexcentos ciues Romanos propter Damaſi & Vrſicini factiones vter Pontifex eſſet, cæſos eſſe legimus. Neq; id tantũ Romæ, ſed in ſingulis pene op-

pidis, quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis c
a Dist. 35. can. 15 non est permittendum August epist. 210. Theodoret. lib. 4 ca. 20. Euseb. historia. bus omnia complebantur, vt necesse fuerit Laodic synodo caueri, ne deinceps Pontificios honores po lis mandare liceret. Quamobrem Athanasius & A stinus successores quos vellent, Pontifices Alexan & Hipponensibus designarunt. Quid Germanor uilia bella pro imperio adipiscẽdo commemorem? ni sunt eorum libri, plenæ historiæ, plena monim quibus agrorũ miserãdas vastitates, cædes mutuas ditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine h re ac indignatione meminisse non possumus.

Illud etiam incommodum prætermitti non debe regna suffragio delata nihil habent quod non pate mnibus om um rapinis; & quæ publica, quæ comm nia, quæ vniuersorum antea fuerunt, paulo mome singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica s Romanæ & imperii Germanici prædia quæque opi priuatorum iura subierũt. Nam qui nec diuturnum perium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelli quam quod fraudibus eripere ac retinere se posse tant, nihil non concordibus magistratibus largiun aut sub hasta publice proscribunt. Nam Rudolphus perator omnes Hetruriæ vrbes & imperii Germanic delitate & obedientia, quantum quidem potuit, exi re nõ dubitauit. subditi v. quasi serui suæ libertatis tium ac mercedem domino soluisse videntur. Ro tus item Imperator tres vrbes Imperiales filio dona Federicus II. Norimbergam pretio liberauit; Otho Ispuam; Ludouicus Bauarus Ægram; Henricus V. qua que potuit, proscripsit: Carolus IV. cum suis credito centum aureorum millia soluere se posse diffidere filium Wenceslaum Imperatorem designarent; on Imperii vectigalia concessit; qui tamen Caroli fi imperio abdicare coegerunt. Ita quidem exsectis o bus Reipublicæ neruis, imperium illud à finitimis p cipibus inuadi cœpit.

Hoc etiã regib. populi suffragio creatis cõmune e

ad

adepto principatu animos attollant: qui autē ex humili & obscuro loco ad imperium prouectus est, tyrannidem crudelius exercet quam qui regali sanguine cretus est. Nihil enim verius quam illud Salomonis dictum, serui dominationem intolerabilem esse. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artib. electum: si liberos susceperit, quis dubitet quin vias omnes sibi posteriq; suis ad principatum munire malit, quam imperitæ plebis suffragio committere.

Sed porro progrediamur. Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus est populus: si ciuibus pateat aditus, impudentissimus ac ferocissimus quisq; per fas & nefas dominatum ambiet: si plures æqua potestate & gratia valeāt, populum in factiones distracturi sunt: aut certe pregrinorum, & quidem flagitiosorum principum imperia potius q̄ ciuium, quam æqualium ferenda sibi parabunt. Quod non modo Tacitus Armeniis contigisse scribit, qui regem nisi peregrinum ferre non posset: sed etiam mortuo non ita pridem Sigismundo Augusto Poloniæ rege cōtrouersia inter optimates, qui regni spē ad se quisque trahebant, coorta, Senatusconsultum factum est, quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem à legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius imperii ad regem Henricum deducendum ingressis, adesse iussus eram. Ac maiorum nostrorum memoria cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum suffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, communi consensu legatos ad Campsonem Caramaniæ regem miserunt, vt Ægypti regnum ad se delatum acciperet. Iisdem calamitatibus diu iactati sunt Germani, qui quod æquam imperia recusarent, peregrinos sæpe acciuerunt, & eidem minutos principes, Vilelmum inquam Batauorum, & Henricum Lussemburgorum Comites. At etiam peregrini principes imperium illud ad se delatum repudiarunt. Etenim Alphonsus X. Castalorum rex, adduci non potuit, vt Germanorum imperium rogantibus

creatoribus acciperet: fuit igitur vacua ſedes imperii annos amplius XVIII. Sigiſmundus item I. Poloniæ rex, oblata ſibi Bohemorum, Danorum & Pannoniarum regna, Ludouicus XII. Piſarum principatum, Imperatores Romani plurimarum ciuitatum imperia, vt eſt apud Appianum, recuſarunt.

Demus tamen peregrinum principem imperium ad ſe delatum nō repudiaturum. Is procul ab imperii ſui finibus abſit, aut ſua deſerturus eſt, aut aliena per legatos curaturus; vtrumq; abſurdum. Quis enim tam ſtupid⁹, vt ſua curare non malit quam aliena? quis autē populus patienter imperia legatorum laturus eſt? vt ſcilicet eum habeat quem nolit, & eo quem ſibi optauit carituru⁹ ſit? Ludouicus enim Hungariæ rex Poloniæ regnum ſuffragiis populi ad ſe delatum, quia finitimum, vxore Caſimiri Poloniæ regis filia rogante ſuſcepit: initiatus eſt, ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus; paulo poſt tamen, ſiue cœli Sarmātici aſperitate offenderetur, ſiue Pannoniarum deliciis alliceretur, ſiue rogationibus ac votis ſuorum reuocaretur, domum rediit, vxore Polonis vna cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem, Caſimiri magni memores, Gynæcocratiam aliquamdiu pertulerunt; eius tamen comitatum ferre non potuerunt. Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad imperium Sarmaticum accerſitus, fratre mortuo ad imperium domeſticū celerrime rediit: Poloni legatorum imperia ferre noluerunt, ac ſuffragio ſibi regem creauerunt: quamquam nullo iure id poterant, niſi conſentiente Henrico ad quem iura maieſtatis detulerant, & cui conditionem illam non adiecerant, cum de futuro Gallorum imperio ageretur, ne per legatos imperium ad ſe delatum moderaretur, vt omnibus principibus ſemper licuit. ſcitum eſt illam donationem ſemel conſummatam ac perfectam, non capere conditiones.

a Lpoſt perfectam de donat. quæ ſub modo Cod.

Demus igitur vtrumq; regnum iiſdem finibus cohærere, vt Sarmatia Pannoniæ: quis dubitet quin rex imperium

nium vtrumq; iisdem legibus, moribus & institutis moderari cupiat? quin è duob. vnum, si possit, efficiat? aut si Senatu populove renitente id non possit, metuendum tamē est, ne vi & armis q̄ iure non potuit, consequatur. Recens est Caroli V. Imperatoris exemplū, q ex aristocratia Germanorum prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac iā Philippum ab Hispanis acciuerat, vt Germanorum rex inauguraretur, nisi eius conatibus Henricus II. rex Francorum fortissime restitisset. Extat adhuc Iulii Pflugi Pontificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima regni Germanici fundamenta iaciantur.

Quod si princeps imperium finitimum quod suffragiis adeptus est, coniungere cū patrio non possit, omnia tamen commoda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quantum quidem poterit, largietur; ac sibi successorem ereptis optimatum suffragiis designabit; vt reges Danorum ac Thunetanorum, atq; adeo Imperatores ipsi Germanorum iampridem more à maioribus accepto consueuerunt; vt suffragiorum iura penitus sublata videantur. Ladislaus enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris Frederici III. ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi suffragio creatus, hæreditarium quodammodo regnum fiducia contracta proximis reliquit. Ac tametsi Matthias Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Imperialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Matthias regni spem Federico eiusq; posteris promisisset, si orbus ipse moreretur; vt quidem casus tulit. Nihilomin⁹ Pannones Ladislaum alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem crearunt. Ex quo grauissimum ab Austriacis bellū in Pannonia gestum est, nec ante exitum reperire potuit, quam ab omnibus ordinibus regnum illud hæreditarium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maximilianus Federici F. rex inauguraretur: sed cum huius nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus regni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui iura suffragiorum perpetuo eripere conatus est, eo ade-

git, vt Turcarum imperatori regem ac regnum prodes quam Ferdinandi imperium ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt; vt quum perpetua regum creandorũ iura tueri vellẽt, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. Id enim omnibus principibus fere est insitum, vt populos sub imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certe cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissime cauetur, *ne principem peregrinum populus sibi adsciscat.*

Si tamen suffragio regẽ ex ciuib. creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisq; factiosorum interfe conspirantium cœtib. ereptis suffragiis regnũ adipiscetur; aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuique sceptra deferre cogitabunt, potentiorum vi aut fraudibus occultis prius opprimetur vir bonus, quam regalia sceptra contingat. Certe nouem Imperatores Germanorum annis paulo minus trecentis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus inquam Batauus, Rodulphus, Albertus, Henricus VII. Federicus II. Ludouicus Bauarus, Carolus Henrici nepos, Gunthorus: præter eos qui imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum vero Sultanis xv. quos Prætorianorum suffragiis creatos legimus septem bellis ciuilibus interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus, ac totidem Romanorum Imperatores, qui proxime Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione, interdum etiam milites Prætoriani ob id tantum Imperatores necabãt, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat; ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur; vt vno tempore triginta facti sunt, cum Zenobia Imperatrice. Nec ciuilium bellorum vllus exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæteri opprimerentur. At quamdiu patris imperium excepit, siue

natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquierunt. Quod si quis orbus imperium principe orbatum deseruisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus, vt cautius imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Pium arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ællum Verum ab eodem adoptari; Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamē sine prole mortuis, tertium nepotem Agrippam, simulque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret.

Atq; ii qdē q ad imperium designati fuerant, *principes iuuentutis*, dicebātur; q post à Germanis *reges Romanorum* appellati sunt: vt etiā in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic n. Henricus III. Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit; ab eoq; nepotem adoptandum. Postea Carolus IV. filiū Wenceslaum à creatoribus ad futurum imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede. Huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III. adoptauit; hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. Nec dubiū est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. Huius tamen filium Carolum V. valde adolescentem, cæteris iure quodā successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nulla vi regum creationem sibi eripi patiuntur: filios tamen omnib. anteferri putant oportere, vt successionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certe Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellorum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populusque pateretur.

Et iisdem fere temporibus [a], cum Elizabetha Anglo- [a] An. 1566.
rum regina Londini conuentus haberet, summa omnium ordinum consensione latum est de imperii successore designādo; nec vlla de re ordines prius deliberandū

sibi

sibi propoſuerunt, quam id confectum eſſet: quæ rogatio tametſi reginæ diſplicuiſſet, quod ea res periculi plena videretur, ſi quisquam ſe viuente ac ſpirante ſuam hæreditatem cerneret, ac breui morituræ foſſam aperiret: nihilominus populo promiſit ſe quod è Republica Senatui videretur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege ſucceſſoria ad proximum quemque deferatur, proſpiciendum tamẽ eſt, ne ſtirpe regalia penitus exſtincta, Reſpublica redeat ad interregnum, & ambitioſiſſimis hominibus lacerandum obiiciatur. At ſuperioribus annis, eum legationis ergo pro Franciſco Andium Duce ſuſceptæ in Angliam traieciſſẽ, coactis populi ordinibus interdictum eſt[a] ſubiecta læſæ maieſtatis pœna, de imperii ſucceſſore ſermones ferere. Iſta quidem ratione regnanti tutius cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri poſſe dicebam; primum adoptione regis Scotorum; deinde Lenoxiæ principis connubio & arctiſſima fœderis coniunctione; vt ſit vtriuſque populi eiuſdem inſulæ concordia ſempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. Quæ res imperitis quidem Francorum imperio detrimentum allatura videtur; mihi vero propter antiquiſſimum Scotorum cum Francis ac ſanctiſſimum fœdus valde vtilis futura; & vtriuſque imperio, cuius fines in ipſius Oceani gurgitibus poſiti ſunt, valde ſalutaris.

[a] Anno 1581.

Nihil autem principi carius eſſe debet, q̃ vt ſe morte populus ſumma pace ac tranquillitate perfruatur, cõtra quã Nero ſæpius optauit, *vt ſe moriente terrarum deflagratio cõſequeretur*. Quid n. calamitoſius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is n. extremus fuit vicecomitũ Angleriæ gentis, quæ annos circiter cccc. perpetua ſucceſſione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanenſis pertæſus, vt imperium populare ſtabiliret, arcem Iouiam ſolo æquauit, teſtamentũ Philippi cõcerpſit, duodecim Senatores, & Carolum Gonzagam ducem exercitus creauit, ciues ómnes qui Sfortiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit.

Hunc

Hunc enim obscuris natalibus ortum Philippus adoptarat,eiq; filiam ex pellice desponderat,Carolo sororis filio Duce Aureliorum repudiato. At Fridericus III. Imperator, quasi feudum Imperiale masculà prole desertũ vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege successoria,sed etiam pactis conuentis ad se pertinere contendebat,atque arcem Astensem occuparat: Veneti Cremonam, Laudem ac Placentiam Mediolanæ ditionis, nullo iure inuaserant: Dux Allobrogum Versellium & Nouariam; Stortia Papiam ac Derthonẽ;populus Mediolanensis,cum nec domi res gerere, nec foris imperiũ ferre posset,& vnius dominatum abhorreret,sub Venetorum,à quibus repudiatus est, imperium sua se sponte subiecit:ad extremum principes omnes ac ciuitates finitimæ pro Ducatu Mediolanensi grauissima diuturnaq; bella gesserunt; cum Philippus legitimum imperii successorem, & quidem sororis Valentinæ filium,repulisset,quem potissimum arcessere &adoptare decuerat.Nã regali stirpe exstincta, extremus successorem sibi suo iure adoptare potest, nisi Senatus populusve iura creandi principis se habere contendat. Quod si princeps futurũ successorem designauerit neminem,imperii maiestas ad populum recasura est. Nam Caroli Magni stirpe omnino sublata,cum postremus Germanorum rex neminem adoptasset,Henricus Auceps Saxoniæ Dux omnium cõsensu Imperator creatus est. In eo tamen scriptores inter se dissentiunt : alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F.Imperatorem appellatum putat; nec populi, sed quatuor & quinquaginta principum suffragiis creatum: tandem iura suffragiorum ad septem, qui propterea *Electores* dicuntur, fuisse delata.Id autem contigisse circiter annum M CCL.

Sed ad domestica delabor. Nonnulli regnum Francorum suffragiis popularibus deberi tradunt; sed absurde.Id enim Meroueis,aut Caroleis, aut denique Capetiis imperantibus factum esset. De Meroueorum ætate Agathius Græcus scriptor summæ auctoritatis & antiquita-

quitatis (floruit enim anno circiter D.) scribit, gentes Francorum optimum, id est, regale ciuitatis genus, secutam, cum finitimos omnes in eo genere superarit, ut vero reges non alios habere quam successoria lege. Idem tradit Theodebertum Theodorici F. Clodouei nepotem adhuc impuberem imperio more maiorum præfuisse. Cedrenus quoque Græcus homo, regnante Philippo I. Capeti pronepote [a], scripsit Francos reges à stirpe regum more à maioribus accepto quæsiisse. Ac siquidem Carolus primum, deinde Carolomanus vterq; Pipini F. nobilitatis suffragio reges creari voluerunt, id fecisse constat vt imperium aduersus Merouei reliquias potentiorum opibus & gratia tuerentur. Quod autem de Othone fertur, nobilitatis consensu ac suffragiis regem factum, id quidem Otho moriens conuocatis regni Principibus se fecisse testatus est, non tam vt regnaret, quam vt Ludouico Balbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicã depositam seruaret. Robertus Othonis frater, cum hereditario quodãmodo iure sceptra vindicaret, Suessionensi prælio cæsus est. Huic Radulphus successit, non iure suffragiorum, quam Caroli Simplicis, qui in arce Peronensi ab Heberto Comite Veromanduo comprehensus tenebatur, cessione. Postea vero quam Hugo, qui Capetus vsurpatur, sceptra de Caroli Lotharingi manibus extorsisset, se viuo filium Robertum, hic Henricum I. Henricus filium sacris regalibus initiandos curauerit, quousque Balduini Batauorum Comitis filia, quæ à Carolo Magno genus ducebat, Philippo I. regi Francorum collocata est, quæ Ludouicum Crassum peperit: tunc enim occultæ simultates & odia populorum quæ aduersus Capetorum gẽtem exarserant, cõquierunt, cum Diui Arnulphi Carolæ gentis principis genus cum gente Capetorum coniunctum intellexerunt.

a Sigebert. anno 1031.

Ac si quidem vlla sit coniectura quamobrem reges Francorum suffragio factos quisquam putet, à regum initiandorum more tracta videtur. Prius enim quam rex sacris initiatus ad iusiurandum adigatur, duo Pontifices, Lau-

Laodunensis inquam ac Bellouacensis, regem vtroq; late circumsessum paululum è solio sedentem erigunt; & conuersi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint: nulla mora quin regalis comitatus circũstantium præbeat assensionem. Sed placet ex archiuis Rhemensis bibliothecæ antiquissima acta describere, quibus quo ritu nostri reges olim initiarentur, intelligi possit. Sic enim inscribuntur; LIBER IVLIANI AD ERRIGIVM REGEM: (Errichum innuit Philippi I. pa-

tem) *Anno* MLVIII. *indictione* XII. *Henrico regnante* XXXII. *&* IV. *Cal. Iunii in die Pentecostes, Philippus rex hoc ordine in maiore ecclesia ante altare sanctæ Mariæ à venerabili Archiepiscopo consecratus est incoata Missa, antequam epistolæ legeretur. Dominus Archiepiscopus vertit se ad eum, & exposuit fidem catholicam, sciscitans ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente, delata est eius professio: quam accipiens ipse legit, dum adhuc septennis esset, eique subscripsit: erat autem professio eius hæc:* EGO *Philippus, Deo propitiante futurus rex Francorum, in die ordinationis meæ promitto coram Deo, & sanctis eius quod vnicuique de vobis commissum canonicum priuilegium, & debitam legem atque iustitiam conseruabo, & defensionem adiuuante Domino, quantum potero, exhibebo, sicut rex in suo regno vnicuique Episcopo & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet: populo quoque nobis credito me dispensationem legum in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum. Quæ perlecta posuit eam in manus Archiepiscopi. antestante Archiepiscopo Suessionensi, &c.* (hic viginti Episcopi, & quamplurimi Archimandritæ enumerantur) *Accipiens Archiepiscopus baculum S. Rhemigii, disseruit quiete & pacifice, quomodo ad eũ maxime pertineret electio regis & consecratio, ex quo sanctus Rhemigius Ludouicum* (nos CLODOVEVM appellamꝰ qa sic efferebatur HLVDVCH) *baptizauit & cõsecrauit. disseruit etiã quomodo per illum baculum hanc cõsecrandi potestatem & totũ Galliæ principatum Orientalis Papa sancto dederit Rhemigio: & quomodo Victor Papa ei & ecclesiæ suæ concesserit. Tunc annuente patre eius Henrico,*

rico, elegit cum in regem post eum. Legati Romanæ sedis cum id sine Papæ nutu fieri licitum non esse dissertum ibi sit; honoris tamen & amoris gratia tum ibi affuerunt Legati Lotarii Sol. Archiepiscopi, Episcopi, Abbates, clerici; Dux Aquitaniæ, filius Legatus Ducis Burgundiæ, Legati Marchionis, & Legati Comitis Andegauensis: post Comites Vandensis, Vermadensis, Pinticensis, Sueßionensis, Aruernensis, H. de illa Marchia, Vicomes Lemouicensis: post milites & populi tam maiores quam minores, vno ore consentientes laudauerunt, ter proclamantes, LAVDAMVS, VOLVMVS, FIAT. Hæc ad verbum descripsimus; quæ nusquam typis excusa fuerunt.

Qui igitur reges Francorum populi suffragiis creatos olim fuisse arbitrantur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id singulari quodam iure sibi à Pontificibus Romanis tributum asseruisse. Quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices Rhemorum regibus præstare solent, congruere potest Carolus quoq; is qui Simplex ab inopia consilii vsurpatur, à Fulcone Rhemensi Pontifice inauguratus est iure propinquitatis, non suffragiorum? quibus ereptis Otho se regi ferebat, & cui de Pontificis iniuria querenti Fulco respondit, se regem Carolum selegisse more à maioribus accepto, qui reges non nisi à stirpe regum quærere consueuissent. exstant eius ad Othonis literæ[a]. Quibus intelligitur si creandorum regum ius quisquam haberet, Rhemorum Pontificem quòdammodo id sibi vindicasse, nec tamen aliunde quam regali sanguine genitos creare potuisse.

[a] *Guitold.*

Sed si non antea intellectũ est regis Frãcorum, nasci non fieri consueuisse, facile perspici potuit bello ciuili quod a Lotario susceptum aduersus Ludouicum & Carolum Caluum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac imperii sede collocauisset: tres enim fratres diuisis regionibus totidem regna summa potestate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricũ natu minorem prætulit maiori, cui Burgundiam attribuit: sed ciuilia bella metuẽs Henricus, Philippum filium primum pueritiæ

peritia regem inaugurari iussit, vt quibusdam video placuisse : nam Glaber Henricum Roberti primogenitum fuisse contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices sibi tribuerent regum creationem, perabsurdum est : nisi fortasse *unctionem sacram* pro *creatione* dici putet. Atne id quidem Pontificis Rhemorum proprium erat, cum Ludouicus Craſſus Aureliis à Sænonum Pontifice iunctus fuerit. Rhemorum vero Pontifex regis electionem sibi tribuens, Romano Pontifici ferebat acceptam, ridiculè : cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent ; tametsi Germanos Imperatores suæ potestati subiicerent, & *falcem in alienas messes* [a], vt Albericus iurisconsultus scribit, *mittere non dubitarent*. atque adeo creandis [b] Germanorum Imperatoribus, deque imperio abdicandis leges [c] iuberent, verbaque ipsa concipierent [d], quibus imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorum à Pontificali seruitute & obedientia penitus immunem suis scriptis confitentur [e] ; nec cuiquam à rege Francorum vsquam præpotenti Deo vllum obsequium deberi. Nec prouerbium vulgi sermonibus contritum, *Regem Francorum immortalem esse* : vt planum sit more à maioribus accepto reges Francorum nasci, ac proximo cuique ex stirpis sceptra deberi, non Senatui populoue, multominus Romanorum aut Rhemorum Pontificibus recepta ferri.

[a] *In dictionar. verbo, Electio.*

[b] *cap. Venerabilem, de election. extr.*

[c] *cap. ad Apostolicam, de verb. iudic.*

[d] *Clement. 1. De iureiurando.*

[e] *In cap venerabilem, qui filij sint legitimi.*

Et quidem memini declamatorem forensem, cũ suæ causæ inseruiret, apud iudices Curiæ Parisiorum dicere ausum, potestatem à populo regi datam fuisse, & Vlpiani verba [f] vsurpasse : is n. imperatori Romano *lege Regia de imperio lata, populum ei & in eum omnem suam potestatem* tulisse scribit : Curia patronum acerbe increpuit, eaque de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore ; cum negaret regem Francorum à populo imperatorem habuisse. Id autem magis perspicuum fit in regalium ornatu. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata,

[f] *l. 1. de constitut. princip.*

sepulto rege proiiciũtur: deinde præco voce maxima
ingeminans, *Rex*, inquit, *mortuus est*: idem repente labar
in quo stemmata liliorum genti propria signantur, er
gsẽ; *Viuat rex*, inquit, *N. eiq; vitam diuturnam ac felicem De
us largiatur*. Iisdem vtuntur institutis ac moribus Hispa
ni, Angli, Scoti; apud quos imperium proximis perind
vt apud nos lege successoria datur. Eadem quoq; Bohe
mis, Danis, Polonis vsitata sunt: sed nõ ante id fit quan
alius suffragio creatus sit.

Ea vero pericula quæ creationem principum seq
diximus, non tam ad reges quam ad regum creatores p
tinent. Nam si rex populi totius suffragio creandus sit, o
mnia turbulentissimis seditionib. ac cædibus comple
necesse est. Sin nobilitas sibi vni iura suffragiorum tribu
at, reliqui ordines molestè ferent, id quod omnib. debe
tur, paucissimis dari. Nihil tamen cogitari potuit ad se
ditiosorum hominum factiones & ad ciuilia bella decli
nanda vtilius quam multitudini principum ac magistra
tuum creationem eripere, & cum paucissimis commu
nicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim 1
nunc fere ducenti ad septem creatores iura omnia sui
fragiorum in Imperatore creando detulerunt. Nec tam
in tanta paucitate sibi conueniunt; sed interdum à se ipt
dissidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertu
inquam Austrium, & Ludouicum Bauarum; qui anno
octo funestissima bella gesserunt, vter vtri imperare
Ita quoque collegium Cardinalium, qui mortuo Cle
mente IV. Pontifice Romano non plures duodecim
fuerunt, tres annos creationem futuri Pontificis pro
pter mutua inter se dissidia factionesque potentiorum
distulerunt; ad extremum Leodiensem diaconum, qu
Hierosolymam profectus erat, Pontificem renuntia
runt, qui deinceps Gregorii X. nomen vsurpauit. Is ig
tur seueriſsimis legibus Cardinalium collegium in cre
tione Rom. Pontificis obligauit; nec tamen efficere po
tuit quin tres iisdem comitis Pontifices se mortuo cr
arentur. postremo necesse fuit Cardinales concluſos fi

menecari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tamdiu carceribus sine cibo ac potu cõtinentur, quoad ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creandis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt; vt nulla grauior causa fuisse videatur, quamobrem collegiis sacerdotum & monachorum suffragia creandorum Pontificum ademta sint, ac principibus tributa. Commodius Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte ducunt[a]. Nam quod ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus, cæteris meliores sorte putant, exemplis refelluntur. Si enim iure successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteraque id genus monstra, nunquam imperium degustassent: Augustus vero, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæterique sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus minus legitimo iure successionis imperium adepti sunt, perturbati fuissent.

[a] Sigismundus.

Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientum suffragiis fiunt; attamen tot ac tanta incommoda vndique circumstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quamquam in ratione consequi non possumus) quam tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda [b] diuinis & humanis probatur, modo sortes magicæ formula solemni ab Hebræis vsitata depellantur[c]. Nam enim populus Israelitarum regem à Samuele petiit, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eumque prius designauit quam sorte duceretur; inde Samuel in populi concione precatus est à Deo vt ita faueret. Postea vero q̃ tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in

[b] l. sed cum ambo. de Iud. l. generalit. § quid ergo de fideicommissariis l. vlt. commun. de l. gat. l. 2. quando & quib. quarta pars. C. Felin. in c. capitulum cardinalium Florentinus. in c licet. de electione c Samuel. lib. 2 cap. 14.

sortem missa fuerunt: postremo Salui sors obtigit, cui gener Dauid Dei iussu repudiato Saule successit. Inde reges ab eius stirpe, vti quisque proximus fuit, imperium adepti sunt. Sic etiam Persarum septem principes Cambyse sine liberis mortuo, sortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen sorte regnum adepto, ad posteros eius deinceps imperium iure successorio delatum videmus.

Nec tamen satis est successione regnum dari, nisi proximo cuiq; tribuatur, id est, primogenito masculo; sicenim ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, sed etiã omnis vbiq; gentium postulat. Etenim Perseus, quod natu maior esset, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum sibi deberi contendebat [a]: cum eodem iure Alexander Magnus præ cæteris fratribus, vt est apud Diodorum [b], imperium illud obtinuisset. Eadem lege Arsacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerunt, vt reges quoq; Hebræorum: sic enim sacra historia regnum Iudæorum Ioramo obtigisse testatur [c], quod primogenitus esset, idq; omnium populorum atque commune fuisse scribit Herodotus [d] parès optimus antiquitatis. Quamquam annos amplius quadringentos quam hæc ab Herodoto scripta fuissent, Ilus natu maior regni obtinuit Latinorum, non autem Assaracus, vt Corinna Messalla ad Augustum scribit. Quinetiam Indos ad Occasum positos, tametsi ab omnibus humanitatis artibus remotissimi essent, eodem iure vsos esse legimus. Cum enim Franciscus Pizarra Atabalippam Peruuinorum regem supplicio affeciisset; populi summam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrem necauisset, vt contra leges contraq; iussa patris extremis tabulis testata regnaret. Pater enim tametsi ducentos liberos genuisset, Gacam tamen primogenitum regem futurum, & quidem solum designarat.

a *Liuius lib. 40. belli Macedonici.*
b *lib. 16. Iustin. lib. 7.*
c *Paralipom. lib. 2. cap. 21.*
d *lib. 3.*

At si nascantur gemini, quia simul nasci non possunt, prærogatiuam primogenito seruari, ac perspicua probatione testatum relinqui oportet: ne sit eadem quæ-

ter

et Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ Ducem fratres geminos controuersia de primogeniti iure intercessit, quod Albaniæ Dux sibi ereptum querebatur. Nã quoties naturæ ius illud inter principes violari contigit, grauissima bella, qualia inter Othomanorum gentis postetos fuisse legimus, funestissimaq; parricidia secuta sunt; cum Numitori Amulius [a] frater iunior Albæ regnum, Aristobulus Hyrcano regnũ Iudæorum ademit. Neque enim prius bella ciuilia exitum reperire potuerunt, quã Pompeii Magni sententia regnum Hyrcano restitutum fuisset: tametsi Aristobulus ad imperium natus, alter inperus videretur. Quæ ratio fecit vt parentes ipsi iura liberorum sæpe disturbarint. Nam Ptolemæus Lagi F. cũ a iuniorem Ægypti regnum perrupto gentium [b] iure b *Iustinus.* deiuliſſet, effecit vt naturæ iura alterius parricido violarentur. Eodem errore peccauit Ptolemæus Physco, qui matris oratione persuasus maiori prætulit iuniorem, sed mortuo patre [c] populus iuniorẽ expulit, maiori sceptra c *Pauſ. lib. 1.* restituit. Anaxandrides quoq; rex Lacedæmoniorum Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non sine magno populi dolore, quod virtutis spe gentium iura perrumperentur, vt Herodotus [d] scri- d *lib. 4.* bit. Ac tametsi Pyrrhus strenuissimum quemque filiorũ regem futurum designarat, populi tamen primogenitũ illo minus idoneum prætulerunt. Neq; enim corporis et animi virtutes tanti esse debent, vt propter eas à iure regnum omnium communi discedatur; quamquam ipsa corporis pleroſq; fefellit.

Sed inepte parentes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis sceptra de manibus extorquerent, mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem Atreum in Thyestem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxisset; ac funestissimis parricidiis domum fœdauit. Ineptius etiam Alphonsus X. rex Castulonum, qui primo natu iuniorem regem propterea denotasset, quod siderum inspectione regno magis idoneum arbitraretur, primogenitus illatam sibi contumeliam sic vltus

est, vt fratre interemto patrem etiam carceribus conclusum dolore concepto necaret. Consimili fere exemplo Gabriel marchionis Salussiarum F. fratrē natu maiorem annuente matre in vincula coniecerat; hic tamen emissis carceribus principatus recuperauit, & exacto fratre matrem iisdem angustiis quibus fuerat ante conclusam mancipauit. Domesticum etiam exemplum, habemus. cū Gallia tota bellis ciuilib. exarsit, propterea q. Ludouicus Pius Carolum filium vxoris illecebris persuasus Lothario primogenito prætulisset. Sapienter Pius II. Pontifex maximus, qui Caroli VII. regis Francorum rogationes repulit, quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fratri anteferri flagitabat: tametsi Ludouicus iura pietatis violasset, & aduersus parentem bis arma cepisset.

Nec tantum propter ignauiam & inertiam primogenitus ab imperio non est repellendus, sed nec propter corporis deformitatem quidem; tametsi Romuli ac Lycurgi legibus monstrosos partus sine fraude cædere liceret. a Deuter 21. Nulla tamen corporis deformitate lex[a] diuina primogenito passa est adimi prærogatiuam. Id autem Senatus populusq. Pannoniarum memorabili exemplo iudicauit. Cum enim Ladislaus orbus esset Almum fratris filium iuniorem adoptarat repudiato Colomano, quem sacris initiari, & Lutetiam quodammodo relegari iussit, vt omnem illi eriperet affectandi regni cupiditatem. Fratrem tota corporis statura deformis, balbus, luscus, claudus, gibbosus; nihilominus tamē rege mortuo ciuitates ac populi monstrum illud ad imperium arcessere quam iunioris imperia ferre maluerunt, ac per legatos à Pontifice Romano obtinuerunt vt reseratus domum duceret vxorem. Non aliter Agesilaus claudus homunculus Leotychide spurio disiecto, Lacedæmoniorum regnum adeptus est, nec quicquam aduersariis conquerentibus regnum claudicare.

At Lysander qui Agesilaū ad regnum euexerat, principibus ciuitatis persuadere conatus est, vt abrogata lege regia non proximus, sed optimus quisque Heraclidarum

rum rex esset: Plutarchus [a] tamen scribit, qui Lysandri sententiã tueretur, fuisse neminem. Quid si rex ante delatum imperium filios susceperit, num post imperium adeptum natus rex esse debeat? Ita quidẽ pro Xerxe iudicatum est, Artabazo dominatu Persarum excluso, ꝙ ante regnũ Dario patri delatum natus esset. Iudicium illud sua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure, sed forte & inopinanti obtigerat? si tamen regnum à maioribus ad posteros delatum sit, proximo cuiq; debetur, etiamsi ante regnum patri quæsitum natus sit.

[a] *In Lysandr.*

Ex quo intelligitur, quid iudicandum fuerit de controuersia quam Bartolus [b] sua ætate contigisse scribit, nũ Philippi Valesiorum Comitis filius ante regnum patri quæsitum editus, regnum adepturus esset, an vero qui postea nati fuissent: (quemquam Philippo vnicum modo filium, Ioannem inquam, video natum fuisse:) Sed eadem quæstio Carolo II. rege disceptari potuisset: huic enim priusquam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen imperium sine controuersia consecutus est; tametsi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui ante genitus est quam pater nobilitaretur; ita qui parte priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnũ paternum adipisci non potest, si quis alius patre regnum adepto natus sit; cui tamen successurus fuerat, si pater regnum maioribus acceptum tulisset. Ita quidem Artaxerxes ante genitus quam pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus, quia regnum ꝑauo febat acceptum: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi maximi carissimus, totam Asiam permouit vt fratrem de imperio disturbaret, diuina tamen vltione prælio conserto victus est ac prostratus. Eodem iudicio Pãnoniarum populi Geicam ante genitum quam pater imperaret, regẽ creauerunt.

[b] *l. si Senator de dignitat. C. l. 2. & libertis & eorum liberis. Bart. in l. cum satis. de agricol. & ex l. si quis de decurio C. l. libera de fun & legitimis. contra Albericum in quasdam Statutari 11. q. 157. & in l. Imperialia. de nupt.*

Quod autẽ dixim⁹ ꝓximo cuiq; imperium deberi, latissime patet, nõ modo ad eos qui primogenito mortuo nõ obtinerẽt primogenitorũ, verumetiam ad infinitã

posteritatem. Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: *Vt enim*, inquit, *Patres conscripti, iure gentium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatum intelligere potestis.*

Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an vero nepoti qui vno gradu remotior est regnum debeatur. Fratri proximo deberi pleriq; definiunt [a]. Certe quidem Scipio Africanus conimilem cõtrouersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuam, negarunt se alium deorum hominumve q̃ Martem iudicem habituros. Corbis maior ætate & astu vicit patruelem, vt Liuius scribit [b]. Eadem sæpe certamina quondam inter principes Germanorum suscepta sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italiæ regem ad arma aduersus Ludouicum Pii Imperatorem capienda excitauit, cum diceret, Imperium sibi, non Ludouico deberi; quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli Magni nepos; Ludouicus vero patruus à Pipino patre secũdus, nec propterea si Pipinus morte prœuentus esset legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure conuertum vocasse Bernardum, *sed mage ferro*, (vt Ennii verbis vtar) eumq; sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius id Vandalis vsitatissimum [c] fuisse. Ac propterea Henricus Lancastrius Ioannis filius Ricardum primogeniti filiũ de Angliæ regno deiecit; cum diceret primogenitũ morte prœuentum Eduardo regi succedere nõ potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secundo genitus, regnum Neapoleos de collegii Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti vero filius rex Hungariæ, iure incertũ an gratia superatus. At Moschouitarum legibus non modo patruus nepote superior est imperandi iure, verum si casus ferat vt primogenitus regnum

[a] *Bal. in l. 3. de suis C. ex l. 1. Do ius qui ante apertas tabulas. C. & ex l. 1. §. pro secundo. §. fin autem. de caduca.*

[b] *Liuius li. 31.*

[c] *lib. 3. bell Vandalici.*

regnum adeptus filium impubere relinquat, frater imperium excipit excluso nepote. Nam Basilius Magnus post fratrem primogenitum, tametsi liberos reliquisset, rex Moschouiæ creatus est. Eadem lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopium [a]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus moriens filius reliquisset: non tam aui testamen- quam vetusta Nomadum [b] pene omnium lege; quam maioribus nostris video fuisse communem: Gontranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in Comitatu Artesiano, Senatu Francorum iudicante, superauit, & patris illidam hæreditatem creuit. Henricus item Theobaldi Campanorum Comitis filius, fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. Sed cum in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est; non sine crudelissimo funestoque bello. At Robertus Caroli filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi X. Castiliæ regis filius fratris primogeniti filio fauente patre de regni spe distulit, Ioannes vero Anglorum imperio cæso Arturo Godefredi natu maximo filio inuasit. Dissimilis fuit Siluii causa, qui post Aeneium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: nata Lauinia Siluium ex Ænea susceperat, non item Aeneium.

Sed non pauciores, atq; haud scio an plures nepotes eorum imperia spirantib. patruis adepti sunt, antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filiũ sceptra regni, quæ facile inuadente annuente matre potuisset, detulit. Arcus item primogeniti filius, eadem sceptra viuẽte Acrotato patruo post mortem consecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi

[a] *Procop. lib. 3. belli Van.*

[b] *Strabo lib. 16.*

filius Alphonso auo Lusitaniæ regi successit, Hetico patruo viuente. Nec multo post Sebastianus Ioannis primogeniti filius, Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus Ludouicus Niuernensis Belgarū Comitatum auo mortuo adeptus est patruo videnteac spirante. At Robertus II. rex Neapoleos, cuius paterno iudicio Pontificali fratris primogeniti filium vicerat, cum ageretur de Comitatu sancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iurisconsultorum sententia pro nepote sententiam tulit. Consimilis sententia [a] lata est à iudicibus Curiæ Parisiorum inter hæredes Ioannis Vasti Fuxæorum Comitis filii, & Francisci Phæbi, qui primogeniti filius aut hæreditatem creuerat patruo viuēte. Ita quoq; iudicatū erat p Britanniæ Ducatu aduersus Ioannē Mōfortiū. Cæteri quasi rē dubiā armorū opib. committendā putauerunt. Nā vt Scipio Africanus inter Orsinam & Corbim, quos iure continere non potuerat, diuellū permisit: idē [b] sub Othone Magno deinde sub Henrico I. in Germania contigisse, & patruos fratris à filiis superatos legimus. Agathoclis vero Syracusarum tyranni nepos patruum aui sceptra inuadere conantem occidit.

a Anno 1517.

b Vvidikindus lib. 2.

Nec desunt vtrinque probabiles rationes. Pro nepote facit quod patre mortuo recidit in aui potestatē, ita suus hæres, [c] lege XII. & cum patruis ad hæreditatem [d] in stirpes admittitur ab intestato. Quod si pater filio substituat hæredem, fidei commissum deficit, si filius liberos susceperit, sola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus [e] respondit. Quinetiam Romanis legibus fratū filii ad patrui hæreditatem admittuntur [f]: quanto id verius & æquius est in aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis fēudorum moribus nepos solidum beneficium patruis exclusis accipere suo iure potest [g]. Nulla tamen ratio efficacior est quam quod hæreditas acta, at ne delata quidem, non modo transmittitur ab auo ad nepotes, sed etiam spes incerta fideicommissi sub cōditione concepti [h].

c Novell. 118. 127. §. placebat l. vlt. de impuberum.
d Authentica in successione. de suis. C.
e l. cum assiduissimi l. cum prudentissimum, de fideicommiss. Cod. l. cum auus de condit. & demonstr. ff.
f §. cæterum Novell. 118.
g tit. 50. lib. 2. feudor.
h l. 1. de iis qui ante apertas tab. C.

Nec tamen patrui causa omnino deseritur à ratione, si qui

ne, si quis ista subtilius subodorari volet, ac legem XII. sine fraude interpretari. Hęc enim proximum [a] quemque ad hæreditatem inuitat. At propius abest à patre filius quam nepos, qui fictione falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris ferenda sit, non tamen æquum videtur vt fictio veritate potior sit in alterius detrimentum [b], Nec patitur naturæ [c] benignitas filios paternis opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur, id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in Ducatus, aut Comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam diximus fictionem. Ac tantum abest vt Romanæ leges filios à nepotibus disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant, quam si filii omnes inuicem substituti mortui [d] sint. Demus tamen repugnantibus & naturæ & Romanorum legibus filios exhæredari, quod quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit; iniquum tamen est infantem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ætate ac sapientia præstat, de paterno regno deiici. Qua ratione iurisconsulti tutelam libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [e]. quanto magis imperii tutela ad patruum deferenda est? Extremum illud est quod patrui quib. nepotum tutela fere permittitur, nihil aliud quam cædes ac parricidia meditantur; vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen omnia scriptis prodita fuere; quæ si conquiram, infinitus sim. Est autē diuinis oraculis [f] proditum, *miseram ac infelicem fore Rempublicam cui præsint pueri*,

[a] *l. verbū. de verb. sign. ff.*

[b] *l. hac edict. §. his similibus. de secundis nupt.*

[c] *& ibi DD. Ancara. cons. 106. col. 1. Rar in l. si u qui. pro emtore l. qui non prohibet. de regu. ff.*

[d] *l. cum ratio. de bonis da. l. filius familias. § dui. de legat. 1. l. cum pater. § pen. de leg. 2. ff. l. hæredes met. § vlt. ad Trebel. ff.*

[e] *l. si libertus §. penult. l. libertinus de bonis libert.*

[f] *Isaiæ 3.*

Me tamē ab hac sententia mos maiorū inueteratus, & sæpius iudicatæ reuocarūt. Nā ea q̄ diximus incōmodarius eueniunt: q̄ vero sunt eiusmodi, legislatores aduertere [g] oportet. Vt enim reges omnes Francorum inde à Carolo Magno repetamus, vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post auum nepotis & patrui concursum in huius regni successione reperiemus.

[g] *l. 2. & 3. de legibus ff.*

semel

semel in Anglia, semel in Castilia, bis in Lusitania, sem
in Sicilia, annis circiter quingentis aut sexcentis con
gisse legimus. Valeat igitur pro nepote sententia vete
æque ac iuniorum [a], non tantum in directa sed etiam i
obliqua successione. Quæ à nobis aliquanto accurati
disputata sunt propter eam quæ proxime abesse videt
regni Francorum successionem.

[a] Alex. cons. 4. l. 4. Castr. in l. ult. de acquir. hæredit. Bal. in Auth. post fratres. de legit. hæred. C.

Sed si sobrini aut consobrini suo iure nulla fictio
hæreditates obliquas cernere velint, eodem ordine i
capita partientur hæreditates diuiduas: sin regnum, Du
catus aut Comitatus, aut alia feudi dignitas sit indiu
dua, senior iuniori anteferendus erit, etiamsi à primoge
nitis iunior stirpem ducat. Sic enim iudicatum [b] est in
Curia Parisiorum inter Vilierum & Bayencurtium qu
Franciſci Bloquæi hæreditatem creuerant: seniori ius
primigeniorum decreta fuerunt. Non tamen satis est p
ximam quemque marem eiusdem agnationis inaugu
rari; imo necesse est vt regnum, quantumcumque est, ac
iura omnia maiestatis in solidum vni partitione subla
tribuantur; vt Georgium regem Vandalorum sanxis
tradit Procopius [c]. alioqui non monarchia sed polyar
chia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Ad
bertus enim Dagoberti frater Clotarii II, F. regni partem
accepit; Clodoueus item Dagoberti primogenitus re
gnum Parisiorum, Sigebertus Metense: Clodoueo mor
tuo quatuor filii regna totidem adepti sunt: Childebe
tus Parisiense; Clodoueus Aurelianum; Clotarius Sues
sionense; Theodoricus Metense. Sed ad Clotarium ce
teris mortuis omnia redierunt: huius filius natu maio
Cherebertus, rex Parisiorum factus est; Chilperic
Suessionum; Gontranus Aurelionum; Sigebertus Meten
sium; reges omnes. Quæ regum multitudo vix vmquam
ab armis ciuilibus conquieuit.

[b] Dec. 17. Iul. Anno 1563.

[c] lib. 3.

Ytla regni Francorum firmissima fundamenta.

At mihi quidem mentis oculos per antiqua regũ no
strorum decora circumferenti, gentiles Capeti tribu
bus quasi firmissimis fundamentis hanc monarchiam
stabilisse videntur, idque latenter feciſse: prima lex e
qui

qua quidem filiis regum, nisi iusto connubio quæsiti fuissent omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorum quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent; cum iniusti liberi ab regali solio quam longissime arcerentur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam ϕ Palatii Magistros; quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Secundum est, quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cum cęteris fratribus communicarentur; sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerentur. Postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarentur, eadem sine masculæ prole mortuis ab omni iure pignorum liberum fisco vindicarentur: regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit; vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia, quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorum *rex* est appellatus. Theodoricus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod [a] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus; quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona, sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit.

[a] Vsibi Iudæ Sara.

Nec vero Assyriorũ, Persarum, Ægyptiorũ, Parthorũ amplissima regna pluribus diuisa fuerunt; tametsi vrbes ac prædia cæteris à primogenito liberis fruenda darentur. Idcum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, regnum primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit [b]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem Proculo & Eury-

[b] lib. 2. Paralip. ca. 21.

sthenī

stheni filiis non diuisit, sed vtriq; regnum indiuisum reliquit; & cum vtrumq; regem esse vellet, vtriq; regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Messeniorum Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Aphareo fratribus indiuisum [a] à patre datum est: quæ potissima causa exstitit quamobrem illa regna in Aristocratias abierunt. Et quidem duobus propositis incommodis, præstat duo regna duobus regibus quam vnum pluribus tribui; vt Iacobus rex Aragonum Petro primogenito regnum Aragoniæ, iuniori regnum Balearum dederit: sed hunc carceris squallore primogenitus necauit, quanto minus eiusdem imperii consortem tulisset? Eodem errore peccauit Boleslaus II. rex Poloniæ, qui quatuor liberis regnum ex æquo diuisit, quinto ne pensionē quidē legauit. Inde crudelissima bella secuta sunt. Ferendum quidem est, principem cui plures sint liberi, plura etiam suis armis ac virtute parta imperia primogenito quidem maius, cætera pro cuiusq; ætate ac meritis diuidere. cum enim Gulielmus Augustus Dux Normanorum Angliæ regnum sua virtute partum filio Rufo, Normaniam cæteraque cohærentia Roberto, pensionem Henrico legasset, Robertus regnum sibi deberi contendebat, quod primogenitus esset; Rufus negabat, cum se regnatum diceret, non item Robertum: mortuo Rufo Henricus in regnum inuasit, ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etsi cum æquitate coniunctum erat [b], tutius tamen regnum solidum ac iura omnia maiestatis tribuisset; vt inter Caroli Prouinciæ Comitis, & Philippi Valesii regis Francorum liberos factum legimus. Nam si feuda quæ dignitatis appellatione veniunt, partitionem non admittunt [c], quanto minus regna ipsa iuraque maiestatis? At etiam Diuus Ludouicus rex, mortuis fratribus solidā hæreditatem creuit; nec ex ea quicquam ad Alphonsum Pictonum Comitem, nihil ad Carolum fratrem peruenit. Nec item Alphonso morienti Carolus vllam hæreditatis partem delibauit; sed iudicio

a Pausanias lib. 4.

b Cynus & Bart. in l. imperialis. §. illis de appel. C. Panor. in cap. inter. de voto Ripa in l quarta ad l. Falc. Bal. in Auth. ex testament. Calderin. con. 9. vii. de feud. Hostien. in summa §. qualiter & decis. 476. Delphi. Oldra. cons. 94. & 237. Ancha. cons. 339.

c

Sena-

Senatus[a] ab vtroque abiudicata hæreditas est. Ac ne de- [a] Anno 1258. & 1263.
inceps ambigeretur, caueri solet publicis pēsionum ta-
bulis, quæ fratribus regnum assignantur, vt iis sine ma-
sula prole morientibus prædia libera fisco vindicentur
alenim aduersus Ludouicum I. Ioannis regis filium An-
dium Ducem exceptum est.

Ac tametsi Renatus Dux Andium Ludouici III. fili[e],
fratris primogeniti hæreditatem creuisset, id tamen pre-
cio potius quā legitimo iure obtinuisse videtur; alio-
qui Carolo Duce Burgūdiorum sine prole mascula mo-
riente, Niuernensium Comes Ducis propinqui sui hæ-
reditatem adiisset; cum tabulis Philippi Audacis Duca-
tus Burgundiæ sibi liberisque suis sine vlla sexus exce-
ptione datus esset. At mortuo Duce Ludouico XI. rex
Burgundiæ Ducatum suo iure vindicauit. Interdum ta-
men regum nostrorum munere & cōcessu principibus,
vti quisque plus gratia valet, propinquorum hæredita-
tes fruendæ relinquuntur. Nam Philippus Valesius re-
gnum adeptus Carolo fratri Valesiam donauit. Ludoui-
cus tamen XII. regno potitus Aureliorum Ducatum fisco
vindicauit; Fallunt enim qui putant Petrum Burboniū
Bellocasii Comitem fratris hæreditatem quam à proa-
vis regibus acceperat, legitimo iure potius quam Ludo-
vici regis, cuius sororem domum duxerat, concessu cre-
disse. Quinetiam Susannæ Petri filiæ quæ Carolo Bur-
bonio nupserat, idem quod patri licuit Ludouico XII.
annuente: sed ea sine prole mortua, fiscus prædia regalia
vindicauit: Claromontanum inquam, Aruerniæ Comi-
tum & Burbonii Ducatum, tametsi pensionum tabu-
læ non contineretur. Quæ res Carolum Burbonium ad
defectionem potissimum impulisse dicitur. Ita quoque
Alenzoniorum agris iniecta manus est à procuratore fi-
sci, tametsi Ioannes III. Dux Alenzoniorum duas filias
hæredes reliquisset. Quid ita? ne regnum Francorum o-
mnium maximum suis partibus quasi membris auulsis
deferum ad reges perueniret.

Eisdem fere legibus Francorum vtuntur finitimi, Dux

inquam

Mos anti-quissimus Germanorũ.

inquam Lotharingorũ, Allobrogũ, Mãtuanorũ, Cli-rũ. Ac tametsi Germanorũ principes omnia feuda e quo fere partiuntur, exceptis imperii creatoribus: i men contra morẽ maiorum, quos Tacitus scribit ad mogenitos omnia prædia iuraque prædiatoria detul cæteris pecuniã modo dedisse. Sic enim Abrahamum cisse legimus, quum primogenito solidam hæreditat cæteris pecunias daret, seque viuo à se dimitteret.

Sed hic occurreret aliquis, vtilius videri maxima i perio, quãlia fuerunt Persarum, Romanorum, Fran rum, Hispanorum, pluribus distribui. Sic enim Augu Antonius, ac Sextus Pompeius, Romanorum imperi tripertito diuiserunt[a]. Id quidem probabile videretu imperandi libido iisdem finibus quibus regiones tem naretur: sed nec altissima montium cacumina, nec pr fundissimæ fluuiorum fossæ, nec immensæ Oceani v ragines ac gurgites cupiditatum humanarum cursus c hibere poterunt vmquam, neque tum cohibuer quo minus Sexto Pompeio non tantum Sicilia (quam quam angustissima prouincia) sed etiam hoc spirab cœlum cum vitæ violatis fœderibus adimeretur: e Augusti dominatum ferre potuit Antonius, nec A tonium quam longissimis regionum interuallis disi ctum tulit Augustus. Ac si quando Imperator Orie eum Occidentis Imperatore concordibus animis R manorum imperium tenuerunt, id nec diuturnum miraculo proximum videbatur. Omitto parricidia tem rima Othomanorum, quæ pro imperio tam multa ad missa sunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parenti pepercerint: neq; id mirum, cum in exigua Gerbori sula sex reges mutuis cædibus annis paulo minus xv. cubuerint.

[a] Appianus.

Ac tametsi Galeacius II. ac Barnabas cõcordissimi fr tres, cunabulis simul educati, eadẽ pericula sæpius adi sent, eodẽ exsilio pulsi fuissent, eodẽq; momento re cati Mediolanũ principatũ sic tueri ẽtur, vt à mutuis a plexibus diuelli non possent; ad extremum tamen Ga leac

leacius fratrem cum liberis omnibus, non alia quam imperandi libidine inflammatus, truculentissime interfecit. Sic Abimelecus, spurius fratres nouem & sexaginta, vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres XII. consimili cede necauit [a]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto [a] Anno 1570.
iure regnaret. Alexandri successores mutuis cædibus fe-
re semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut li-
beris parceretur: nam fratres manu fratrum cadere tam
usitatum fuisse scribit Plutarchus [b], vt miraculo proxi- [b] In Demetrio.
mum videretur legatis Ptolemæi, quod Demetrius cum
Antigono parte dextra venabulum tenens à cæde parē
se abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duo-
decim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnib.

At monarchiæ legibus semel constitutis, si vni solidū
imperiū, solida maiestas tribuatur, cæteri facilius in ob-
sequio retineri poterunt: modo ne imperii militaris aut
domestici summam habeant, vt sapienter reges nostros
antea fecisse videmus, qui magistrum militum, quē nos
Connestabilem vocamus, ex infima nobilitate creauerunt;
quales fuere Bertrandus, Guesclinus, Oliuarius Clisso,
simo Comes Montifortius; qui & strenue exercitum
ducere; & cæteris principibus imperare possent, aditum
tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sed etiam
Augustus inter arcana imperii hoc habuit, ne Senatores
Ægypto legionibus sed Equestris ordinis homines præ-
ficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Othoma-
norum gente originem ducunt, Ebranes inquam, Tur-
manes & Michaloglos, quam longissime ab omnib. ho-
noribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoque
principes Æthiopum regiæ stirpis, quos *Israelitas* appel-
lant, vt qui à Salomone & regina Saba genus ducere pu-
tantur, in Anga monte excelsissimo, & in arce munitissi-
ma concluſi, optimis virtutibus ac disciplinis imbuun-
tur, rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, è carceribus
in imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopū

[a] *Franciscus Almarus.*

oraculo diuino [a] iubente factum memorant, vt reges non tantum puras à parricidio manus haberent, sed etiam principes à stirpe regum perpetua successione tuerentur, bellorumque ciuium non modo periculo, sed etiã metu patriam liberarent.

Nihil est enim pernitiosius, quam principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domiue tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores prouehuntur. Cum enim Sulimanus Abrahamum Bassam omnibus imperiis & honorib. cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt viam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormientem necari iussit; eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto imperio quam late patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno fere concluso loco potentioris imperio facilius coercerentur. Cum enim Iacobus Appianus Senensium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honorib. & opibus nimium auxisset, ab eodem de imperio disturbatus est. Sic enim Calippus Dionem, Brutus Cæsarẽ, Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianum, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui præpositũ, optimates ac locupletissimos quosque interfecturum, & Syracusarum imperium adepturum arbitraretur? si sordidus homo tantum ausus est, quanto cautius prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domiue tribuatur.

Quamobrem teneamus illud quod antea diximus, accidendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordinem, quoad fieri poterit, tribuantur. Hoc amplius, oportet ab imperii maiestate quam longissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturæ legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem imperandi vim dedit, fœminis ademit. At etiã diuina lex [b] non modo Reipublicæ sed etiam familiæ dominatum eripuit, cum diserte fœminas sub virorũ imperium subiecit

Gynæcocratiæ incommoda.

[b] *Genes. 3.*

fecit, & quoties Deus opt.max.sui nominis hostes acerbissime vlturum se testatur, fœminarum imperiis ac lenib.subditos fore minatur[a]; quasi malorum illud & calamitatum omnium extremum esset. Quinetiã Romanorum leges[b] ab omnibus officiis ciuilibus ac munerib. publicis fœminas procul seduxerunt; non tantum ob id q prudentia vacant, (vt Marcianus putauit, cum ex omnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitam patre caruisse diceret; vt intelligeretur sapientiam à fœminis manare non posse) sed etiam quod virilia munera fœminarum sexui ac pudori contraria sint. Nec vlla res Senatus Romanorum magis perturbauit, quam quod Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxerit, non vt sententiam diceret, sed vt sanctissimum ciuitatis cœtum contueretur. quod & maioribus nostris nouum visum est, cum Mathildis Artesiorum Comes Seruu Roberti Artesii causam iudicante affuisset.

Quod si absurdum ac ridiculum videtur virorum muneribus ac cœtibus implicari fœminas, multo absurdius videri debet, ea quæ ad imperii maiestatem pertinent, fœminarum libidini parere; absurdissimum quoque tenere. Primum enim de duobus, alterum aut connubio iungetur fœmina, aut per se ipsa imperabit: si illa, Gynæcocratia tamen est; quoniam ea lege nupserit, vt penes illam sint maiestatis & imperii iura, non autem penes maritum. Id enim diserte exceptum est, cum bella Castulorum regina Ferdinando Aragonum regi nupsit: idque repetitum in nuptiis Philippi principis Hispaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam scriptum erat in tabulis connubialibus Sigismundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum regis, quam subditi *regem Mariam* appellabant. Quæ leges aliquisimis conditionib. latæ sunt, propterea quod pater familias qui iure naturæ caput est familiæ ad domesticũ imperium habet, muliebribus imperii publice seruire iubetur; quia domesticum imperium nihil cum publico imperio habet[c]. Cũ enim Fabius Max. is qui Cunctator

[a] Esaiæ 3.

[b] l. Fœmina. de reg.l. cum prætor. de iudic. l. 1. de postulando.

[c] l. nam quod attinet. ad Trebell.

est appellatus, equo vectus ad Consulem filium accede-
ret: ab eo descendere iussus est, quem tamen patria po-
testate occidere indicta causa potuisset: Quod si regia
nuptias recusarit, quæ verissima Gynæcocratia dicitur.
Rempublicam in summo discrimine versari necesse est,
quoniam magno ac forti animo subditi muliebre impe-
rium & contumeliosum, nec diu tolerandum sibi puta-
bunt, sed alii quidem sexum, alii fœmineas libidines, alii
muliebrem impotentiam & sermonibus & scriptis in-
debunt. Nihil est autem ciuitati pernitiosius, quam eos,
qui maiestati præsunt, à subditis contemni. At fœmina
contumeliarum impatiens vltionem reposcet: quod si-
ne ciuili tumultu fieri non potest. Quod si quem è sub-
ditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quisque gra-
tiosissimus erit, ita inuidiosissimum fore necesse est.

a l. in suis de li-
beris & posthū.

Ac cum difficile sit in eo genere castissimas decus &
existimationem tueri, tum vero reginas ipsas ab impu-
dicitiæ fama vindicare difficilimum est. Quis enim hoc
ardentissimam in altissima specula latere putet? quin
etiam fœminis natura quodammodo insitum est vt pa-
corum numero & certaminibus pascantur. Quod si
tanta est subditorum ignauia, tantus stupor, vt per sum-
mam contumeliam ac dedecus fœminis Reipublicæ
gubernacula torquere patiantur, singulos etiam do-
mestico fœminarum imperio teneri necesse est. Quod
enim publice licet, priuatim semper licebit. Quamob-
rem Persarum optimates rogationem tulerunt ad De-
rium Ahasueros, vt Vastidis superbiam seueritissime coer-
ceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret.
Et quemadmodum familiæ perturbantur, in quibus fœ-
minæ maritis imperant; sic etiam Respublica disturba-
tur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiam si prudentis-
simam assecuta fuerit: quanto magis si nec libidines do-
mitas habere, nec cupiditates coercere possit? Nemo
est, opinor, qui nesciat quales tragœdias de se ipsa exci-
tauerit Ioanna, quæ ab Impudicitia *Lupa* dicta est, Nea-
poleos regina. Tres enim reges eosdemque maritos ex-
delisi-

delissimis parricidiis interfecit, eodemque supplicio est affecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines, & qua fraude dominatum Assyriorum inuasit: nam cum à rege diuturnum modo imperium esslagitasset, regem necari iussit. Quid Atalia? quæ cæso ab hostibus marito rege Iudæorum, vt imperium retineret, regiam stirpem vno fugadilapso deleuit, ac tamdiu sceptra tenuit, quoad populi furore trucidaretur. Consimili scelere Cleopatra, vt Ægypti regno sola frueretur, frattem interemit. Zenobia quidem & Irene, quum Orientis imperium inuasissent, gynæciorum ergastulis à principibus conclusæ sunt.

Nec vero populus tam perditæ inertiæ quisq; fuit, vt Gynæcocratiã ꝓbarit, etiamsi nõnulli fœminarũ imperia tulerunt, vt Neapolitani, qui Constantiam postremã regis Normanorum, qui Neapolim tenuerunt; deinde Ioannis Brenni F. q̃ quum iure successorio idẽ regnum adepta fuisset, Friderico II. Imperatori nupsit: at Fridericus regnum illud Manfredo naturali filio dono dedit, cuius filia Constantia Aragoniæ regi nupta faces futuri belli principib. Christianis iniecit, quę non nisi nobilissimorum virorum cruore largissime fuso restingui potuerunt. At cum Senatus Cardinaliũ Rempubl. Christianam, ac potissimum Italiam tot ac tantas clades, tot bella pertulisse intelligeret, idq; propter Gynęcocratiam, perpetua lege vetuit, *ne deinceps ad fœminas imperium Neapoleos perueniret*: vt quidem exceptum est tabulis fidei commissis ac possessionis, q̃ accepit Alphonsus rex Aragonũ CCCCLV. idq; repetitum Ferdinando rege inaugurato CCCCVII. *ne scilicet fœminis ad regnum aditus pateret, quãdiu masculi etiam collateralium propinquorum superstites essent ad quintum vsque propinquitatis gradum.* Sed iam labes illa Gynæcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaserat, nempe scilicet Maria Hungariæ & Hedvvigis Poloniæ regis Ludouici patris successione ad se delata suscepisset, quum fere temporibus Maria Volmara Norvegiæ, Sueciæ ac Daniæ sceptra tenuit, post etiam Isabella pa-

ternum Castiliæ regnum creuit, non sine murmure p
pulorum; quippe qui fœminarũ imperia numq̃ se pert
lisse quererentur. At cum Isabella Socinam Alphonsi
liam Castiliæ regnum ad Silonem maritum eodem ex
plo detulisse diceret, reposuit populus, vi potius quã
a Rodericus & Guicciard. iure id factum[a]. quæ disceptatio Isabellam ad Ferdinã
connubium optandum celerius excitauit. Ac tamen
Henricus Castiliæ rex Imperium ad Ludouicum IX. Fr
corum regem iure materno pertinere moriens testare
tur, ac pincipes Hispaniæ cõmuni consensu Ludouicum
accirent, & quidem literis sigillo cuiusque comprobatis,
quæ adhuc in Archiuis publicis exstant: iure tamen Lu
douicus id fieri posse negauit. Quib. autem fraudibus I
sabella Castiliæ sceptra extorserat, iisdem Ferdinandus
Leonoræ F. deinde Barcinonũ Comes, qui Petronillam
regis Aragonum filiã domum duxerat, Arragonense im
perium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ pestis Nauarræ
dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ Co
mite, qui regis Nauarræ filiam sibi desponderat; cuius i
tẽ filia Ioanna Philippo Bello regi Frãcorum nupta, Cã
paniæ ac Nauarræ ditionem ad regem detulit. sed Phi
lippi Belli mascula prole sublata, rursum Nauarræ ditio
tium fœminarum iure ad Eboracenses, Albretenses, Fu
xæos, Burbonios delapsa est. certe quidem quadringen
tis paulo minus annis regnum illud ad principes septem
peregrinos reginarum maritos translatum videmus.

Regnum autem Britannorum etsi Domitiani tẽpori
b Tacit. in vita Agricol. bus ad fœminam peruenisse legimus[b]; mille tamen &
quingentos amplius annos fœminarum imperia nulla
pertulerat, quousq; Maria Eduardi V. regis Anglorũ so
ror fratris imperiũ excepit. decimo fere post anno quam
Maria Iacobi V. regis Scotorum F. regni gubernacula su
cepisset, quæ prius ad centũ & quinq; reges semotis fœ
minis delata continua serie fuisse legimus. At etiam H
trico rege vxoris veneficio quondam sublato, Senatus
populusque Scotorum sempiterna lege vetuerat regum
vxores *reginas* appellari, aut publice maritis assidere.

Illu

Illud tamen singulari nota dignum, quod eiusdē nominis fœminæ quatuor ad Gynæcocratiam aditus apud Pannones, Danos, Noruegios, Suecos, Anglos, Scotos aperuerūt. Mathildis quidem Henrici I. F. regni Anglici iura ad Comites Andium antea detulerat: sed id propterea factum est cum mares propinqui etiam à stirpe remotiores nulli amplius exstarent, & masculus ex fœmina Stephano Bononiensi regi successisset; vt nulla fuisse Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III. rex Anglorum recta Salicę legis interpretatione Francorum imperium ad se pertinere contendebat; quia tametsi Isabella Caroli Belli sorore genitus esset, proximus tamen erat, & quidem masculus. Quæ interpretatio repudiata est à Senatu Francorum, quamdiu quisquam agnatus eiusdem nominis ac gentis superstites esset. Etenim Carolus V. Imperator regi Daniæ Christerno sororem despondit, hac lege tabulis connubialibus inscripta, vt si mares agnati regiæ stirpis nulli amplius exstarent, filiæ primogenitæ regia sceptra darentur. Sed ea lex iura suffragiorū ordinib. eripere nullo modo poterat: ac tātum abfuit vt priuatum illud pactū regis creandi libertatem Danorū principib. adimeret, vt etiā regem ipsum impedio spoliatū eiicerent. Poloni quoq; mortuo Sigismundo Augusto, & sorores ipsius, & Suecorum principem impuberem sororis filium ab imperio detulerunt.

Ac tametsi pernitiosum si reges suffragio creare, tolerabilius tamen est q̄ perpeti Gynæcocratiā: quoniam si regina peregrino principi nupserit, peregrinis legib⁹, peregrina religione, peregrinis institutis populum imbuet, peregrinis honores & imperia largietur. Sed inquies, regina ciui nubere oportet. Id quidē cōmodius videtur; sed res est inexplicabilis: quia nec facile ad subditorum optias fœminæ principes delabuntur, nec sine potentium odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid si ab eo ciue quem concupiat repudietur? id n. ultra ætate contigisse videmus; Mariam scilicet Anglo-am reginam a Comite Ducherio Cortenæorum gētili,

quem carceribus ereptum ardenter amabat, quemq
sibi desponderе cupiebat, spretam fuisse, cum hic Eliz
bethæ sororis nuptias ambiret: quæ res illi exilium,
tandem etiam exitium dicitur attulisse: tametsi à regi
Francorum paternam, à regibus Anglorum materna
originem duxisset. Neque enim vlli exstant qui pate
num genus ad reges Anglorum referre possint, præte
a Anno 1571. Comitem Vorcesterum Somersetum, cuius filius non
ita pridem Caroli IX. regis filiam è sacris lotionibus ex
cepit. Hic enim à Ioanne Mortiniaco Eduardi III. regi
Anglorum F. stirpem traxit, non tamen iusto connubio
b Anno 1565. Ac tametsi fama increbuit b Hutinctonem Comitem
in comitiis Anglorum regum designari oportere, eique
substituendum Ducem Norfolcium, quod hic quidem
gratiosissimus ac locupletissimus, ille vero materno ge
nere ab Anglorum regibus ortus esset: cum tamen re
gina intelligeret occulte id agi per legatos, ne quis fini
timorum principum reginæ nuptias appeteret, ac tanti
regni opes cum suis coniungeret: (quod sine vicinorum
pernicie aut periculo fieri non posse videbatur) ipsa per
legatos principib. denuntiauit, se iura maiestatis digni
tatisque suæ numquam ita depressuram, vt subditorum
nuptiis inquinari se patiatur; sed peregrini principis, qui
nec opibus, nec potentia finitimis nocere posset, dele
ctum habituram. Nec multo post cum Ferdinandus
Austriæ Dux in Angliam legatos misisset, regna nuptias
libentissime assensura videbatur; sed pactis connubia
libus primo capite cautum erat, *ne Romano ritu sacra fie
rent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne
magistratus, sacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis
communicarentur: ne regina moriente maritus superstes quic
quam de regno delibaret, aut suum dicere posset.* Quę cum Du
ci minime toleranda viderentur, aut quod verius est, ci
populo ac reginæ minus gratum se fore diffideret, re in
fecta legati discesserunt. Nihil autem ab ordinibus An
glorum tam anxie ac sæpius petitum est, quam vt regina
nubere, aut imperii successorem designare vellet quip
pe qui

pe qui satis intelligunt prudentissimæ principis occasu incerto successore bellis ciuilibus regnum vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam sine periculo successorem designare posse.

Iisdem periculis iactata fuerat Anglia sub imperio Mariæ huius sororis; cui tametsi connubium Philippi Castiliæ principis placuisset, primo tamen capite exceptum est, *ne quis peregrinus honores ac magistratus adipisceretur*: quanto capite marito interdictum, *ne reginam nisi consentientem, neve liberos communes extra fines imperii seduceret*: illud etiam sanctius cautum, *vt iura maiestatis omnia & quidem insolidum penes essent reginam; ne marito quicquam ex iis decerpere liceret; ne leges, edicta, rescripta, beneficia nisi regina iubente vim vllam haberent.* his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerunt[a] pactæ sunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualii legati dicimus exceptum fuisse, *ne quis Hispanus arces imperio subditas præsidio teneret: ne item milites Anglos Hispanis conscribere, aut extra fines imperii Anglorum exercitum educere liceret.* Ac tametsi legibus iniquis princeps imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentissimus ac potentissimus vetulæ nupsisset: (neque enim vxorem duxisse videbatur) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hispanos, quibuscum tamen nullæ vmquam inimicitiæ, & summa semper intercesserat necessitudo. At Carolus V. Imperator cum omnia prudenter prospiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in spem tanti imperii susceperat, insidiæ struerentur, obsides Anglos quinquaginta, quamdiu Philippus in Anglia fuisset, sibi dari petierat; nec tamen id obtinere potuit. Sed vxor regina principem cuius nuptias optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum numum trecenta millia ad eum misisse dicitur. Nec multo post quam Hispani in Angliam appulerant, mille supra quingenti ciues religionis ergo in exilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis consultationibus Hispanos vno tollere & eodem momento

[a] *Anno 1554. April. mense.*

decre-

decreuiſſe, quod Angliæ dominatum connubii ac religionis ſpecie affectarent. Hæc vero dubium eſt quin aut Hiſpani tyrannidem, aut Angli Hiſpanos inuaſuri fuerint, niſi reginæ occaſus imperio valde ſalutaris vtrorũque cœptis finem attuliſſet.

Neque enim ſperandum eſt vt peregrinus princeps periculis tutus eſſe poſſit, niſi validiſſimo præſidio ſeipſum in primis, deinde arces munierit, qui autem opib. ac potentia cæteris omnibus præſtat, penes eundem ira maieſtatis & ſummam imperii eſſe neceſſe eſt; quam vt diutius tueatur, ciuibus imperia, ſacerdotia, cautiones, exercitus eripiet, vt iiſdẽ peregrinos cumulare poſſit: quo nihil populis omnibus acerbius, minusque tolerandum videtur, Non enim multitudine exemplorum quibus abundamus, id confirmare neceſſe eſt: ſed domeſtica recordor. Cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex, hominem Gallum Primicerium feciſſet, tanta iracundia populus exarſit, vt Gallos fere omnes vna coniuratione necauerint. Quod ſi peregrini principis domeſticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine qd fecerit peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicnutus rex Danorum Angliam ſub imperium ſubiuxerat, exercituque potentiſſimo populum oppreſſerat: vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo poſt regem ipſum veneno ſuſtulerunt [a]. Conſimili fere caſu Poloni Hungaros, quorum regem ſibi cooptauerant, ob vnius Poloni interemti necem occidiſſent; niſi Cracouienſi arce tuti fuiſſent: nec tamen tumultus ante conquieuit, quam Hungari arce relicta domum rediiſſent [b]. Crudelius etiam cum Auſtriaca actum eſt: nam cum Sigiſmundus Mariam Ludouici filiam duxiſſet, ac iure mariti regnum arbitratu ſuo moderari vellet, ſocrus ambitioſiſſima generum dominantem ferre non potuit, ſed eum regno exegit: ac iam legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum imperio Francorum ſubiiceret; niſi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos ſupplices accirent,

a Anno 1041.

b Cromer. in hiſtor. Pol.

cirent; qui non prius regni gubernacula susceperit, quã reginæ mater nihil metuentẽ interfici mandauit nec multo post parricidio consimili cæsa est, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demersa. Tum Sigismundus cum exercitu reuersus Hungariam occupauit, ac cædib. ciuium factionis aduersæ omnia compleuit.

Sed ad domestica redeo, & ad ea vulnera quæ recenter illata leuissimo tactu recrudescunt, nec sine acerbissimo gemitu tractantur. Franciscus Dux Andiuni ad Belgarum sceptra moderanda accersitus venit, & maximis gratulationibus acceptus est: sed cum nulla præsidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura prospexeram) id effici potuisset, ingens secuta clades est, quam sine dolore meminisse non possum. Rursus Franci cum Scotis fœderibus sanctissimis antea semper coniunctissimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimicitias diutissime exercuerant: cum tamen Maria Scotorum regina Francisco Delphinati Francorum nupsisset, ac Franci leges Scotorum populis dare conarentur; Scoti supplices Anglorum patrocinio se subdere, quam peregrinorum imperium perpeti maluerunt; nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis insequi obsidere desierunt, quam Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia decessissent. Hic omitto quot & quãtæ calamitates Mariæ principis illustrissimæ connubia secutæ sint.

Nec v. sperãdũ est reginarũ illustriũ cupiditates à peregrinis principib. coerceri posse. Si enim vxores repudiare velint, prius exulare necesse est. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vmquã se gesserit? cũ tamẽ vxoris impudicæ libidines nimis patienter ferret, amicis repudiũ sæpe consulentib. respõdit, *dotẽ primus reddi oportere:* quippe imperio Romano quasi iure dotali vti sui videbatur, cũ Faustinã Imperatoris Antonini filiam duxisset. Hoc etiã incommodi habet peregrini principis connubium, quod finitimi reges ac populi quasi proci

ci mutuis contentionibus ac diſſidiis de alieno imperio certant ac ſæpe reginam à nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Ruſſiorum reginæ, cum diutiſſime de nuptiis inter ſeipſos dimicaſſent, victor, quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis ſe adepturum putauit. Sed illa voragine aquarum vitam maluit quam vi pudicitiam amittere.

Neque enim tam facile reginarum quam regum cõnubia conciliantur. Hæc enim pactis tabulis ſæpiſſime falluntur, illæ ſpirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac ſæpiſſime viſos reſpuunt. Neq; enim Iſabella Caſtiliæ regina Ferdinando prius nubere voluit, quam os principis aſpexiſſet: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit vt cuiquam connubium promitteret, niſi præſenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannnis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliæ reginam ad nuptias petenti, reſponſum eſt, de omnibus principibus, cui poſt Deũ immortalem plus deberet quam regi Suecorum, eſſe neminem: quod vnus exſtitiſſet qui Elizabetham è carceribus ad regnum depoſciſſet; id timens apud ſe decretum, principi ſe nemini nupturam, niſi quem antea videri licuiſſet. Idem quoque Duci Auſtriæ regales nuptias petenti repoſuit. Quæ res connubii ſpem, quam vterque conceperat, fefellit, cum vterque metuere ne coniugii repulſam præſens pateretur, nec ſine dedecore domum reuerti cogeretur: vt poſtea contigit. Franciſco Andium Duci eaſdem nuptias ambienti; qui tametſi bis in Angliam traieciſſet, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam ſibi deſponſam putaret, inani tamen ſpe lactatus re infecta diſceſſit.

At iſto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos ſequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur; quinetiam ſi maritus domicilio careat, & vt loquitur Homerus ἄπτολις ὢν

ueris, cum tamen vxor consequi ac iurisconsultorum [a] Theologorumque [b] omnium consensu, reuereri iubetur [c]. At hæc, fructus dotis, imo bonorum omnium vxoris, ad maritum pertinent [d], non tantum quæ ex prædiis ipsis, verumetiam quæ fiscali iure obueniũt ex bonis damnatorum, etiamsi prædia proscripta milliesdote ipsa vtiliora sint ac meliora; dominio tamen ac proprietate marito quæruntur [e], vt fructus omnes dotales aciura quoque patronatus [f]. Quod non solum de priuatis, sed etiam regibus ipsis proditum fuisse videmus: vt si peregrinus reginam duxerit, regni fructus ad maritum pertineant [g], tametsi iura maiestatis ac regnum ipsum penes sit vxorem. Sic enim iuris interpretes [h] quos habemus definiunt, Isabellæ ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatario cauetur [i], *vt clientes ac vasalli maritis prius auxilio sint quam vxoribus, si vtrique periculum adeant.* Quæ tamen iura cum his conditionibus ac legib. quas peregrini principes ab vxoribus accipere cogũtur, vehementer discrepant ac repugnant.

Iam vero decus ac digniras, generisque nobilitas ac familiæ splendor à viris tota pendet [k], idq; adeo verum est omnium populorum moribus ac institutis, vt fœminæ illustres, quæ maritis obscuræ familiæ nupserint, partum nobilitatem amittant, [l] nec liberi vllum nobilitatis decus à matris origine sibi vindicare possint: etiam, inquit Ancaranus [m], si regina ignobili marito nupserit: cuius sententiam cæteri quoque iuris interpretes ac magistri [n] tuentur:

[a] *Cursus & Alberius in l. obseruare. §. profitetur. De offic. Pro cons. gl. in cap. vnaquaque. 15. q. 1. & in cap. quia in necessitate 34. q. 2. & in c. 1. qui accusare. & ibi Hostien. Panor. Odofred. in l. 1. de vxor. milit. C. Bart. in l. qui manumittuntur. de operis li. C. Bald. Ang. Rom. Alex. in l. si cum dotem §. si maritus soluto matr. Imol. Hostien. Panor. Anconitanus, Card. vterque in cap. de illis. ext. de sponsal. & in cap. 1. de coniug. leprosi. Auffrerius in decis. Capol. Tolos. Bo. lo. Lap. in repe. cap per vestras. §. 9. num. 13. de donat. inter virum*

[b] *Abbas in thcolog. in summa lib. 3. tit. 10. art 2.*

[c] *l. 1. §. cum autem de rei vxor. act. C. & l. alia causa. §. vlt. soluto matrim. d. l. duos ancillam. de rei vind. Mant. l. plerumque de iure dotium. l. pro oneribus eod C. & sapisti. iudicatum in Curia Paris. & cap. in ea cum Bartolus de inte patronat. & Bald. in c. significante. de rescrip col. 2. & ibid. And. & Palat. Rituus in cap. per vestras. § fœcedit. nu. 10. & Alex. in c. 1. in fine an maritus succedat vxori in li. feudor. & si quis in graui. §. si cum omnes ad Sylanianum & Laut qui aliter. §. sed & seruus. quod vi aut clã. & ibi de iure dot. C. & Palat. Rituus in c. per vestras, de donat. inter virũ. n. 11. & l. famina de Senator. & ibi Alex. & l. vlt. de nupt. C. l. vlt. de incolis. C. & c. vbicunq; de panis. li. 6 Bar. in l. 1 col. 7. de in ius vocan. & Plat. in l. 1. col. 2. de dign. C. Bar. Fulgos. Castr. Iaso. in l. vlt. de verbor. sign. C. text. in l. cũ legitima. de nou. & ff l. 1 & l. exemplo. Mullus. de decur. ff. Iacobus Bellouisius in l. Lucius. §. idem. de munerib. Panorm. super. eod. 2. col 1. de testib. Lucas Penna in l. in facti 11 col. 3. de proximis sacrorum C. Guido consil. 8 & decis 190 & 191. 349. & 279. & Bar. in l. 1. de dign C. col. 5. Plat. eod. 2. Corn. cons. 55 li. 1. col. 4. & cons. 4 col vlt & Ancaran. cons 339 col. 3. pro malo. & cons. 489. & Florian in §. qui testamentum de prob. Capola in tract de imperat. milit. eleg. 22. oppos. Raymund. in tract nobil. q. 5. Felin. in cap. super eod. & Bo. Plat in leg. 1 col 1. de dignit.*

Hæ igitur tot ac tantæ absurditates Gynæcocratiæ quuntur, quæ inde cepit originem, quod qui prole mascula destituerentur, filios feuda capere maluerunt, qui qui gentiles non essent. postea dignitates cum fœmi communicari cœperunt. Et cum semel Comites ac Do ces dici cœpissent, tandem etiam regum inertia dicu an vecordia in iura maiestatis inuolarunt; tametsi feud

a c. 1. §. filia. De successf. feud. ea. 1. quod sit inuestitu.

tario iure cautum [a] esset, *ne ad fœminas feuda peruenire etiamsi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu pinqui superstites essent*; nisi diserte feudalibus tabulis comprehensum fuisset. Ac Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur, quæ lex non recens est ac noua, vt nonnulli putant, sed antiquissima

b In cap. De allodae, & in ea. De matrimonio Morganaticam.

Saliorum tabulis conscripta [b] & consignata. Verba legis sunt; DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HEREDITATIS MVLIERI VENIAT; SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRÆ HÆREDITAS PERVENIAT. Atqui iam Childeberti regis Francorum edicto quod legibus Salicis cõprehensum est, quo quidem nepotes ad auoli successionem in stirpes vocantur, fœminæ procul summouentur. Et quidem si Salica lex nulla fuisset, cum summa imperii inter Philippum Valesiorum Comitem & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, lege Voconia; Eduardus vero legibus hæreditatis Romanorum suæ causæ patrocinium tueretur; Senatusconsultum de patrum ac principum omnium consensu factum est, *ne quis in ea disceptatione peregrinarum legum authoritate vteretur, sed legem quisque Salicam pro suo iure interpretari studeret*, quasi ita lex Salica nulla fuisset?

Ac tãetsi mortuo Ludouico Hutino, Dux Burgũdiæ nũ Hutini filiam ad sceptra vocaret; eius tamen sentẽtiæ

c In historia Blazii & Sesel.

ordinum omniũ summa consensione repudiata [c] est, & Lutetiæ Parisiorum conuentus haberentur. quib. temporibus Baldus legem [d] Salicam vocabat IVS GENTILE GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quosdam de iure gentilitatis ageretur, testamentum

d in l. fi. Plures de condit. insertis. C.

vetustissimis conscriptũ literis prolatum est, quo quid

testator filius masculis terram Salicam diuisit; quod iudi
ces de prædiis feudalibus interpretati sunt. Quo iure
Germani antea semper vsi sunt, quousque Fridericus II.
Imperator Austriæ genti pro singulari beneficio cõces-
sisset, vt si mares liberi superstites nulli fuissent, hæredi-
tatẽ Austriacæ domus fœminis cornere liceret. Sed quo-
niam Imperator contra leges Imperiales, contraq; mo-
rum Germanorum sua voluntate id fecerat, Othocarus
rex Bohemiæ iure propinquitatis Ducatum Austriæ de-
poscit, exercitu aduersus Rodulphum conscripto, qui
concessu Friderici ad se pertinere contendebat: id postea
Bauaris quoque principibus tributum est.

Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia
cum iura maiestatis commune? Quacumque tamen ve-
cordia principes ac populi obstupuerint qui Gynæco-
cratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab ista fœdita-
te seipsos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis,
quæ tametsi Philippi Valesii & Caroli Belli principatu
vexata est, numquam tamen Clotarii & Sigeberti filiæ
sceptra huius imperii ad se vllo iure pertinere putarunt.
Quamobrem Baldus nostri iuris [a] æque ac Romani pe-
ritus, Burboniæ gentis masculos etiam millesimo gradu
stirpe remotos prius sceptra Frãcorum adepturos scri-
bit, quam fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura po
pulos omnes exceptis admodum paucis, antea semper
amplexos esse videmus. Et certe principes Allobrogum
Salicæ legis auctoritate fœminas ab imperio semper de-
pulerunt. Etenim Constantiam Ducis Allobrogum filiã
patruo de imperii iure certante [b] iudicum suffragiis
summotam fuisse legimus, Non tamen dubito quin ple-
raque imperia muliebria perhorrescant, qui tamen rei-
ta fœminarum libidini obsequentissimos sese præbere
no dubitãt. Nihil autẽ refert, vt Cato dicere solebat, v-
trũ ad fœminas imperii summa deferatur, an v. imperato
res ac reges fœminarũ imperiis ac libidini obsequãtur [c].

Cum igitur planum sit, opinor, monarchiam cæteris
ciuitatum generibus præstare, & in monarchiarũ genere

[a] in l. centum
vnde legati.

[b] Anno 1158.

[c] Arist. l. 3.
cap. 6. Polit.

rega-

regale imperium, inter reges eos qui à stirpe regum ducuntur, deniq; in regia stirpe proximum quemq; cæteris anteferendum, & iura maiestatis summoto muliebri sexu individua esse oportere: postremum est vt illud etiam differatur, præstetne regale ciuitatis genus harmonica an vero geometrica vel arithmetica iustitiæ proportione gubernari. Neq; enim operis conclusio siue ad vtilitatis fructuosior, siue ad animi voluptatem iucundior vlla esse potest quam de iustitia, qua quidem Rerum omnium publicarum, post Deum immortalem, fundamenta nituntur, vt Plato rectissime libros De Republica *disputationem de iure ac iustitia* appellasse videatur.

De tribus iustitiæ generibus, proportione geometrica, arithmetica, & harmonica constitutis, quæque sit earum ad vnius principis populive, aut optimatum imperia similitudo.

CAP. VI.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere disputata sunt, perspicuum fit regale ciuitatis genus, q proximo cuique totum quantumcumque est, obuenit, præstare quidem cæteris omnibus sed ad consummatæ sui perfectionem harmonica iustitiæ temperatione cõglutinatum esse oportet, id est, populari quadam & optimatum similitudine moderatum quemadmodum monarchiæ status quidem simplex, non concretus aut confusus, gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obscura videri possunt, nec vllius quantum quidem memini, scriptis aut disputatione conclusa, enitendum nobis est vt perspicua demonstratione intelligantur.

Iustitiam appello pœnarum ac præmiorum & earum rerum q̃ cuiusq; ꝓpriæ sunt, æquabilem distributionem, q̃ Hebræi *Credata* peregrina voce, vt ab iustitia diuinitus homini tributa quam ipsi *Tsedaca* vocant sciũgatur. Hi etiam ducibus in hoc religiosissimum & augustissimum iustitiæ templum ingrediendum nobis est. Illa vero di-

tributi

tributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac simi-
lium rationibus modice confusis, id est, ex harmonica
proportione exsistit. Cum enim Plato optimam Reipu-
blicæ formam esse iudicaret, quæ ex imperio populari
ac tyrannide conflatur, à se ipse tamen dissentiens, ciui-
tatem non tantum statu, sed etiam gubernandi modo
popularem fecit: quippe qui ciuium omnium multitu-
dine legum ferendarum, magistratuum creandorũ, belli
indicendi, pacis iubendæ, præmiorum deniq; ac pœnarũ
imogandarum potestatem dedit. Ad hunc modum ciui-
tate constituta beatam fore negauit, nisi geometrica, p-
portione gubernarentur. Putabat Deum huius mundi
antiquissimum temperatorẽ, quem ad imitandum o-
timus quisq; legislator sibi, pponere debet, geometrica
pportione omnia tueri. Illud autẽ sæpi⁹ iactare solebat,
ὁ θεὸς γεωμετρεῖ [a]: quæ tametsi Platonica sunt, nusquã
amen in Platonis scriptis comperiuntur. At populare
nperium à Platone constitutum geometricis rationi-
as plane contrarium est: quia populus rerum omnium
qualitatem consectatur, æqualitas autem arithmeticis
idem rationib. congruit, geometricis nullo modo.

Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æqualitate
rithmetica ciuitates constitui ac iura distribui putabat
ortere, Cyrum adhuc puerum vapulantem [b] inducit,
od rex à sociis creatus vestimenta commutari iussis-
, vt ampliora grandioribus, minora breuioribus tri-
rentur. Cyrus ita castigatus docetur à magistro se
sam natum esse; ac propterea Persarum moribus ac
bus vtendum; qui quod cuiusque proprium esset, id
ue tribuerent; non Medos, qui quod cuique aptum
mmodum videretur, id ipsum cuique dandum pu-
t: Plato cum verbera sibi non Cyro infligi animad-
sset, Cyropædiam repudiauit. Hæc igitur Græcorũ
onibus pervulgata Platonis & Xenophontis con-
o, duabus factionibus, optimatum inquam & po-
ium, præbuit incrementum. alteri quidem arith-
am iustitiæ rationem secuti, populares status alteri

[a] Ideo Deum geometrica semper agitare.

[b] In Cyri pædia.

quod opibus ac nobilitate præstarent, geometricam aristocratiæ congruentem adamauerunt.

Ex his duabus tertia factio exstitit, quæ iustitiam arithmeticam ad æqualem rerum permutationem adhibuit, sed in præmiorum ac pœnarum distributione geometricam; quæ non æqualiter omnia omnibus, sed pro cuiusq; meritis tum pœnas infligat, tum præmia largitur. Atque hæc fuit Aristotelis sententia: qui tamen nec magistri Platonis meminit, nec Xenophontis. Id autem animaduersione dignum est, quod vtramq; iustitiæ proportionem seiũxerunt, harmonicæ vero iustitiæ nusquã meminerunt: nec Latinorum quisquam aut Græcorum harmonicas rationes siue ad iuris distributionem siue ad ciuitates moderandas accõmodauit; quę ipsa tamen cum dignitate cæteris longe præstat, tum vero ad illud regale ciuitatis genus quod quærimus aristocratica quodãmodo ac democratica ratione tẽperatum refertur.

Et quoniam locus hic tum ad iuris & iustitiæ vim penitus intelligendam, tum etiam ad Rerumpublicarum status constituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momentum, non modo Iurisconsultorum responsis, verumetiam mathematicorum definitionibus nobis est vtendum. Nam cum mathematici ab incerto ac inter se discrepantibus Iurisconsultorum opinionibus abhorrerent; Iurisconsulti vero mathematica propter sui obscuritatẽ repudiarent; harmonicam illam iustitiæ vim minus pceperunt. Est igitur geometrica proportio, quæ ex rationibus magnitudinum inter se similium cõflatur inæquali excessu; arithmetica proportio vsquequaque & progressione & excessu æqualis est; harmonica vero ex vtrisque inter se artificio mirabili confusis & colligatis, vtrique tamen dissimilis exsistit. Verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris constans; geometrica quidem tripla ratione progrediẽs, similes complectitur rationes, sed excessu valde inæquali: quia prior numerus à secundo tantum senario distat, quantum vero scilicet 81 à 243 consimili ratione distans excessu maior

Proportionẽ definitiones.
Proportio geometrica. 3,9,27,81, 243.
Proportio arithmetica. 3,9,15. 21,27.
Proportio harmonica. 3,4,6,8,12.

maior est 162. & quo longius progrediere, eo maius futurum est incrementum. At in proportione arithmetica, tametsi secundus numerus eodem excessu à priore superatur quo in geometrica; quintus tamen à primo fere decies minor est quam in geometrica proportione, q̃ semper sui similes rationes complectitur arithmetica vsquequaque æquales harmonica vero ex æqualibus ac similibus spatiis quodammodo temperatis existit: Geometricæ quidem & arithmeticæ sæpe in Iurisconsultorum [a] scriptis occurrunt, ac facilime iudicantur: Harmonicæ vero non ita perspicue deprehenduntur [b].

[a] *in l. Clemens, patronus. & in Lex vncius. de hared. instituend. & in l. si a scriptum. de liberis & posthum. ff.*

[b] *l. eos. De vsuris. C.*

Quod autem diximus similitudinem rationibus geometricis, æqualitatem vero arithmeticis conuenire ad interualla numerorum pertinet; quæ in arithmeticis rationibus semper æqualia, in geometricis numquam dissimilia: nisi æqualitatem eo modo interpretemur quo Solonem ferunt, qui cum ad ciuium animos sibi conciliandos prædicaret, se leges omnibus æquales laturum, si legem ferendarum arbitrium ad se deferrent: *plebs æqualitatem arithmeticam*, inquit Plutarchus, [c] *innui putabat, optimates ac locupletes ad geometricam dictum Solonis trahebant*: quo factum est, vt omnium Athenienſium consensione creatus sit legislator.

[c] *In Solon.*

Lex igitur geometrica gubernandæ ciuitatis est, cũ similia similib. copulãtur, vt leges connubiales duodecim tabularum patriciorũ cũ plebeiis coniugia vetabant, vt patricii ducerent patricias, & cũ plebeiis plebeii iungerentur; contubernia vero seruorum ab vtrisq; distinguerentur. Quæ lex etiãnũ apud Rhagusios inuiolabilis est. Idem iudicãdũ esset, si princeps principibus, tenuib. tenues, ancillæ seruis cõnubio geometrica lege maritarẽtur. Si vero cautum esset, vt sorte connubia quærerentur, gratissima plebi lex esset; quia nobiles ac locupletes tenuib. & obscuris hominibus sortitione sæpius obuenirent: ac princeps ancillã, opifex illustri sanguine fœminã duceret, suæ conditioni plane dissimilem. Sors igitur æqualitatẽ populare arithmeticis legibus congruentem

tueretur; optimatum vero ad locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. Illud est quod ab Euripide dicitur æqualitatem legitimam humanæ naturæ consentaneam esse: id est, τὸ ἴσον, νόμιμον ἀνθρώποις ἴφυ. Sed vtrumque regendæ ciuitatis genus suo quodam morbo laborat: propterea quod alterũ tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opibus ac dignitate spoliat.

At v. harmonica gubernandi forma vtrosq; concentu suauissimo tuetur. Neq; n. maiorum gentium patricios omnes patriciis, aut iis tãtum qui à paterno ac materno genere proauos illustres omnes ciere possunt: quia non modo à plebeiis, sed etiã à se ipsi patricii nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit; sed nobilitatem vel à patre tantum ducit, vt legibus Polonorum [a] sufficere constat vel ab auo paterno, vt nostris; vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogũ cauetur perniciosissime tamẽ pleriq; Germanorum, qui generis nobilitatem altissime repetentes, atauorum atauos vtriusq; sexus pari nobilitate ad connubia iungenda cõquirunt. Quamobrem lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est; propterea quod ciues à ciuium cõplexu & caritate diuellebat, ac seditionibus ciuitatem euertebat: q̃ seditiones abrogata lege derepente cõquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ à patribus enupserint: sæpius patricii plebeias fœminas duxerunt; quia nobilitas à patre quæritur.

[a] *Alex. regis Polonorum lex.*

Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples, patricio egenti nupserit; aut patricia inops à pecuniis plebeio locupleti: & q̃ vetustate ac forma excellit, ei qui ingenii præstantia pollet, vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores q̃ ignaui diuitis cũ strenuo, cui nihil adest præter studium accumulandarum opum. quæ coniunctiones similium ac dissimilium con-

sensu

sensu suauissimum efficiunt in Republica concentum. Quamobrem rectissime Græci Amorem Copia & Inopia, id est, *Poro* ac *Penia*, parentib. genitũ finxerunt, quasi media voce inter summam & infimam interiecta. Est n. omnibus natura insitum, vt quo quisq; egeat, id ardentius amet: sic deformis formosum, inops à pecunia locupletem, ignauus strenuum conquirit. Quod si locuples ac nobilis nobilem & locupletẽ duxerit; quia alter alterius ope minus eget, minus etiam alter ab altero colitur.

Et quemadmodũ sympositarcha sit ineptus, qui conuiuas omnium ordinũ & ætatum, vti quisq; domum ingressus fuerit, accumbere iubeat, nulla sexus, cõditionis, ætatis habita ratione: ita quoq; imperitus sit, qui dignissimos quosq; supremo loco, sapientes sapientibus, senibus senes, fœminas fœminis, stultos simul coniungat, vt geometricæ leges præcipiunt; qui nihil aliud quam rerũ similitudinem consectantur. Quæ ratio etsi minus insipida quam superior, insulsa tamen est. Optimus igitur sympositarcha, vel vt Horatius loquitur, *arbiter bibendi*, tranquillæ mentis hominem inter cotentiosos collocabit; sapientes inter insanos, vt illorum sermonibus quasi medicina vtcumq; sanari possint; inter sophistas modesti animi virũ, cũ sene loquaci taciturnũ coniunget, & vt linguam ei soluat, & parcius ipse loqui condiscat; egẽtem cum locuplete, & vt ei suæ benignitatis fontes aperiat, ab eoq; gratiam ferat; inter seueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiscebit. Qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui sese infimis sedibus, aut non eo quem cupiant ordine positos, ferri possint; verumetiam ex illa pulcerrima conuiuarum tum singulorum tum vniuersorum collocatione suauissimus exsistit omnium concentus: quam ordinis pulcritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confusione turbare qui volet, omnem fructum, omnẽ dulcedinem & amabilitatem, quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de conuiuio sustulerit.

Quamobrem Scipionem Africanum in sapiẽtum re-

prehenſiones incurriſſe ferunt, quod primus leges thetrales de ordinũ conſenſu tuliſſet, ac ſenatores a plebe ludorum ſpectaculis ſeiunxiſſet, cum promiſcue Patres cum plebe ludos ſpectauiſſent, vſque ad annum ab V.C. DLVIII. vnde poſtea graues ac pernicioſæ in Reipublicam ſeditiones eruperunt [a]. Neq; enim hoc tantum ſapiens legislator præſtare debet, vt pœnarum metu ciues à mutuis iniuriis abſtinere cogat; verumetiam hoc efficere, vt etiamſi nullæ ſint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem ſocietatum humanarum, q̃ ſunt innumerabiles, fundamentum in amicitia cõſiſtit, quam ſine harmonica iuſtitia tueri nemo poteſt. Cuius rei tota vis eſt à natura petenda; quoniam arithmeticæ rationes ac geometricę à ſe inuicem diiunctæ ſunt harmonicæ vero ſemper interuallis medium extrema coniungunt, vt exemplis [b] propoſitis docemus.

[a] *Liuius* l. 14.

[b] *Geometrica proportio diſiuncta* 2, 3. 20. 30. *Arithmetica proportio diſiuncta* 2. 3. 20. 21. *Harmonica* 4. 6. 8.

Æqualitatis autem ſtatus popularis eſt, & arithmeticis rationibus conſentaneus; quoniam vt æqualia ſint, etiamſi in infinitum excreſcant interualla; ſic populares homines vt ſint in infinita multitudine innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt vniuerſis leges iubere, magiſtratus mandare, iudicia diſceptare, ſuffragia omnibus in omnes ferre liceat, denique omnia ſortibus ac ponderibus committere pulcerrimũ ducunt, id eſt, vt Græci veteres populare imperium ſignificabant, πάντα ζυγοῖς καὶ κλήροις; regulaque rectiſſima & vſquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis eſt atque rigidiſſima, propterea ius ipſum appellatur *rectum*, noſtro loquendi more: quod ab Hebræis acceptum videtur: ſuos enim de iure ac iuſtitia libros ישר חוק id eſt, *librum recti*, ſiue *recti*, Chaldæus [c] interpres, *librum rectitudinis*, vocant; vel quia virtutis ac iuſtitiæ via nullos habet anfractus, nec patitur nos hinc inde à recto curſu deflectere; vel quia omnibus eadem lex, nullius perſonam accipit, non gratia ullius quam, non odio permouetur; qualem fuiſſe Polycleti regulam nonnulli putant, quæ frangi prius quam flecti potuiſſet.

[c] *Ioſue.* 10.

Ver-

Verius tamen est Polycleti *canona* vocari *librum*, quē insignis ille statuarius de artificio suo ediderat, quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruari cōueniret, quæ singularum partium minimarum maximarum figura esset; qui situs, quæ inter se proportio, subtilissime persecutus erat, qualem nostra ætate Albertus Duretus accuratissime scripsit: sed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore statuam à se factā publice proposuit; in qua omnia diligentissime obseruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipse præstaret; quam statuam ipsam quoque *canona*, id est, *regulam*, nominauit; a qua cæteri opifices statuas conformare consuessent.

Demus tamen Polycleti regulam fuisse omnium rectissimā, & quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis esset. Eiusmodi statum popularem legitime institutum dicemus; in quo legibus iisdem omnes, iisdem etiā pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Lesbiam imitatur: hęc enim plūbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidem sic accommodaretur, vt de materia quoad eius fieri posset, nihil periret; cum cæteri qui lapidem ad normam accommodare consueuerant, materię detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propositas causas aptare oportere putabant, vt ex personarum temporum ac locorum varietate ab illa inflexibili rectitudine discederetur. Ego vero sic statuo, & regulam Lesbiam, si torqueatur, quoniam plumbea sit, regulæ nomen amittere, & legis vim ac nomen perire, quam iudex arbitratu suo in omnes partes sic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter sit, qui earum minister esse debuisset.

Vt igitur à regulæ Lesbiæ mutabilitate, rursusque ab illa inflexibili rectitudine, id est, ab arithmeticis & geometricis gubernandarum ciuitatum artibus paululum discedatur, tertium quoddā regulæ genus fabricare

oportet; ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice, vel potius intra modũ flecti, & eodem momẽto ad rectitudinem redire possit, id est, harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. Id autem rectè fieri posse putem, si quatuor terminis quos antea posuimus, gubernandi rationem definiamus: lege inquam, æquitate, legis actione, officio magistratus: quæ eandem inter se proportionem habẽt quam hi quatuor numeri, 4, 6, 8, 12. Nam quæ ratio est 4 ad 6, eadem 8 ad 12. rursus eadem ratio est 4 ad 8, quæ 6 ad 12. Ita quoq; lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officium magistratus, contrave: nam actio legibus seruit, & magistratus officium æquitati. Quod si numeros harmonia lege compositos transposueris; & magistratum æquitate priorem, actionem item lege superiorem feceris & ciuitatis harmonica, & musicæ concentus peribit: geometrica vero proportio transpositis terminis semper sui similis est; seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2, 4, 8, 16: seu disiuncta, vt 2, 4, 3, 6. conuerte numerorum ordinem 6, 3, 4, 2; vel 3, 2, 4, 6: aut quacunque serie collocaueris, semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertii ad quartum; rursusque primi ad tertium quæ secundi ad quartum. Ac tametsi continua proportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentum, scilicet 2, 4, 8, 16: multo minus ex arithmeticis rationibus, siue disiungantur hunc in modum, 2, 4, 5, 7; siue coniungantur, 2, 4, 6, 8. Vtraq; vero proportio ab harmonica tantũ distat, quantum aqua tepida differt à gelidissima & feruente.

Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia, qui honores pro cuiusque meritis decernat, idque sine fraude fiat; (quamquam fieri non potest) hic tamen status nec diuturnus erit, nec ciuibus vtilis futurus: quia nullum potentioribus cum infimis concordiæ vinculũ intercedit; vt superius geometricis exemplis docuimus.

Con-

Contra vero, si legibus iisdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigantur, si omnes omnibus honores, vti sors tulerit, omnia omnibus præmia nulla ratione dignitatis personarum ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis statu interire necesse est. Quemadmodum igitur simplicia medicamenta vi ac potestate dissimilima, quæ hominibus perniciem ac pestem illatura sint, simul temperata fiunt salutaria ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ, Rebuspublicis salutares sẽper futuræ sunt.

Quamobrem fallit Aristoteles [a], qui beatam Rempublicam tũ fore putat, si qs princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit vt summa æquitate subditos sine legibus moderari velit. Neq; enim principi posita lex est, sed omnibus ciuibus, ac potissimum magistratibus, qui gratia vel odio, vel sordibus oculos interdum ita excęcatos habent, vt nullam iuris ac iustitiæ lucem intueri possint. Ac tametsi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerentur, nihilominus tamen legib. opus esset quib. vel vti lucerna quadam, vel imperiti in densissimis humanarum actionum tenebris dirigantur, vel scelerati metu pœnarum terreantur. Vt enim honestorum ac turpium ideæ æterna in mentibus vniuscuiusque nostrum ab immortali Deo sit inscripta; pœnæ tamen quibus improbi ab iniuriosa facinorosaq; vita auocentur, in animis inscriptæ à Deo nullæ fuerunt.

[a] *In Polit.*

Idem tamen immortalis ac præpotens Deus, qui iusti ac iniusti scientiam nobis indidit, leges ore suo promulgauit, pœnas etiam adiunxit, quibus legibus nullæ antea pœnę conscriptæ, ac ne legislator quidem vllus exstitisse memoratur. Argumento sit quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Musæus, antiquissimi Græcorum scriptores, verbum legis vsquam vsurpauerunt; Moses vetustissimus omnibus Græcorum fere antiquior est. Ergo regi manu, voce, imperio regali subditos sine legibus moderabantur. Prima legum ferendarum occasio à popula-

pularibus & optimatum Imperiis, cum à regali [illegible] cederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedæmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua stirpe Regum intermortua; atque qui superstites erant, erepta imperandi potestate. Vnusque ciuitatis exemplar cæteræ Græcorum Italorumque ciuitates ad imitandum & ad imitandum sibi proposuerunt: Dores inquam, Iones, Elienses, Cretenses, Lacones, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis dissidebant; tenues potentibus æquari cupiebant. Id autem fieri aliter non poterat, quam si lex eadem omnibus scriberetur, locupletes vero leges omnes respuebant, vt qui opibus ac potentia Respublicas tuerentur, honoribus ac præmiis plebe superiores esse vellent: & quoniam supremos in Republica magistratus gerebant, sui similibus, id est, optimatibus fauebant, tenues aspernabātur. Inde tenuium voces & querelæ; quæ vt in ciuitate Romana primum aliquem reperirent, Terentius Arsa Tribunus plebis consulibus absentibus Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in Consulare imperium inuehebatur; quippe duos pro vno dominos immoderata infinitaque potestate; qui soluti atq; effrænati ipsi omnium tu legum, omnia supplicia verterent in plebē: quæ nisi terna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. Quod populus in se ius dedisset, eo Consules vsurum, non ipsos libidinem ac licentiam pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionibus agitata lex est, & ad extremum perlata. Placet optimatum voces & querelas ex Liuio describere, cum regiam potestatem sine lege optabiliorem ducerent quam legibus viuere: *Regem*, inquit, *hominem esse à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit, esse gratiosum esse beneficio, & irasci, & ignoscere posse inter amicum & inimicum discrimen nosse; leges rem surdam & inexorabilem esse salubriorem meliorem q; inopi quam potenti; nihil laxa-*

a lib. 3.

rum vtilia vulgo vrbe, si mouum exteſſeris: periculoſum eſse in tot humanis erroribus ſola innocentia viuere. Hæc Liuius. Tandem perlatæ ſunt leges Duodecim, quarum præcipua q̃dam exſtitit valde popularis & optimatum imperio ac potentiæ plane contraria: eſt autem huiuſmodi. *Priuilegia niſi comitiis centuriatis ne irroganto: q̃ ſecus faxit, capitale ſto.* lis legibus iudices ac magiſtratus populum aliq̃andiu ſic moderati ſunt, vt nec venia vllus eſſet, nec æquitati locus relictus.

Fuit etiam conſimilis noſtra ætate ad Senatum Franciſc. I. rege controuerſia delata. Cum enim Allobroges ſub imperium ſubieciſſet, magiſtratus ac iudices à legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu ſuo conſtituebant ac definiebant. Itaq; Allobroges per legatos à rege petierunt, ne in poſterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil ſordidis iudicibus tam inimicum eſſe poteſt. Ac propterea Charondas [a] Carthaginenſium Legislator valde popularis, vetuit magiſtratus à verbis legum diſcedere, quantumuis iniquæ viderentur Franciſcus Conanus libellorum Magiſter, legatos Allobrogum audire iuſſus ſe mirari ſcribit quod rem adeo iniquam peterent, ne ſcilicet magiſtratibus ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum Iuriſconſultiſſimum errore lapſum ſcribit, quod Curias maiores tantum non etiam minores iudices ex æquitate iudicare poſſe putaret. Legati ſuos iudices legibus in officio contineri putabant, ſi æquitatis ſpecie ſublata ius dicerent. Accurſius non tam Latine, quam ad id quod voluit accommodate, iudices imperitos verbis legum inſiſtere perinde iuſſit, vt indoctos equites, qui quod equitare poſſe diffidunt, extrema equeſtris ſellæ manu prehendere ſolent. Sed æquitatis verbum cum ad eos refertur qui maieſtati præſunt, ipſarum legum abrogationem, aut derogationem, aut ſubrogationem, aut obrogationem innuit: cũ vero ad magiſtratus ac iudices, nihil aliud quam quod legi deeſt, cõmode interpretari ac ſupplere:

[a] *Diodorus Sic.*

[b] *lib. 1. ca. de æquitate.*

aut

aut nimiam acerbitatem lenire lenitatem nimiam exacerbare, vt salua legis interpretatione ciuitatis simul ac legum [a] saluti consulatur. Neq; id Curiarum proprium, sed magistratuum omnium commune est; seu iure actionis, seu libello supplici, seu diplomate ac rescripto principis lapsos erigere, aut quid aliud ex æquo bono iudicare iubeantur. Id aut aperte significatur clausula vulgari principum rescripto comprehensa, QVOAD ÆQVVM VIDEBITVR: aut quoties magistratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel rescripto quid committit; vt sæpissime videmus eaque legibus propter infinitam causarum varietatem contineri nequeunt, magistratuum officio ac religioni permitti, sine vlla iudicum ac magistratuum exceptione. Plerique maioribus magistratibus ac iudicibus tribuuntur, quæ minoribus magistratibus non licent, vt appellationes inducere, reos nec satis conuictos nec penitus innoxios absoluere; sed QVOVS QVE *iudicio se sistere iubeantur*: quod Lacedæmonios olim feciſſe Plutarchus scribit. Neque id nouum est; maioribus magistratibus inter iudicidum pleraq; licere, quæ minoribus non licent: cum in pandectis Hebræorum Senatui tantum [b], quem propriè *Hacanim* חכמים, corrupte *Sanedrim* vocant, ex æquitate iudicare licuisset: cæteris quos appellant *iudices animarum* [c] *ac pecuniarum*, non item.

[a] *l. rescindi. Locat facta. de pœnis. ff.*

[b] *Rabi. Maymon. lib. 3.* כבדי חכמים.

[c] דיני כפשות ודיני ממונות

Quod autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & institutis caueri solet, *ne iudices à verbis legum discedant*, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem ita tollit: vt consultus Alexander [d] Iurisperitorum suæ ætatis clarissimus ex Bartoli [e] sententia respondit: nec ineo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus seiunxit. Nam lex ab æquitate diuisa, quasi corpus exsangue & exanime videri potest: quoniam lex ea tantum quæ ad quæstionem infinitam pertinēt complexa, quæstiones finitas æquitati congruentes ex locis, temporib. & personis non attingit. Leges autem flectere magistratui licet eatenus ne rumpantur: etiamsi lex acerba videa-

[d] *consil. 89. li. 6. e Bart. in l. omnes populi. ff. de iust. & iur.*

[e] *in c. ex parte. 2. de offic. de leg.*

tur, cū sua luce satis perspicua est, sic enim Vlpianus [a], *Dura*, inquit, *lex est: sic tamen scripta: duram* dixit, non *iniquam*: neque enim subdito legem iniquitatis perstringere fas est. Nam si lex ad propositam causam accommodari sine iniuria non potest, *temperāda sunt iudicia iustissimis magistratuum decretis*, vt Paulus respondit [b]: & in consimili causa Saluius Iulianus [c] cauendum esse dixit *ne quid absurdum & iniquum ex interpretatione legis sequatur*. Certe quidem lege [d] Prætoria (quam alias *Pletoriam* vocant) quæ de imperio Prætoris vrbani lata est, ius ei datum est, *vt leges emendare, supplere, interpretari posset* [e], vt Papinianus scribit q̄ potestas, quoniam de iure maiestatis nōnihil deperet, sublato populari statu omnibus magistratibus est erepta, iisque interdictum, ne leges emendarent aut obscuras interpretarentur [f].

Itaq; magistratus ac Præsides prouinciarum de legib. dubitantes principem toties consulere oportet, quoties ambiguitas perspicuam æquitatis interpretationem refugere videtur: aut si longissimis locorum interuallis remoti sunt principes à magistratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculum allatura videatur, sēsentiam æquabilem salua lege [g] sequi oportet. Neque n. magistratui de lege, sed secundum legem iudicare necesse est, aut infamiæ [h] notam subire. cū enim apud Tolosates Romanorum leges interpretarer, Barptolemæus Præses inquisitionum suæ decuriæ collegas coactis omnibus iudicum decuriis, ex lege regia sententiam ferre compulit. Nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quantūuis iniquæ sibi videantur, discedere non licet. Ex quibus efficitur magistratum legem inter & æquitatem mediū constistere; sed perinde magistratum in potestate legis esse, vt æquitas est in [i] potestate magistratus: dum tamen nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. Oportet esse iudicem viri boni & innocentis officio fungi [k].

Atq; in eo quidem [l] Alexander Iurisconsultissimus laudandus mihi videtur, qui iudicē ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse scribit: quæ sententia

[a] *l. proscripsit. qui & à quib.*
[b] *l. in omnibus 26. de regulis.*
[c] *l. Saluius. de legatis præstād. l. quamuis. de in ius vocando. l. quæstum de testamentis. l. ita vulnerauit. ad l. Aquil. §. pen. d Varro li. 5. e l. nec autem. de institu. f l. 1. de legibus. Bald. in l. 1. §. si qui de exercit. ff.*
[g] *l. 1. §. si qui. de exercit. l. non aliter. de legat. 3. l. ea quæ. §. de regul.*
[h] *l. seruus. ad l. Iuliam de adul.*
[i] *l. in fundo. de rei vindicat. l. placuit. de iudiciis. C.*
[k] *l. cæteri familiæ ciscundæ. Bart. in extrauagante ad reprimendum. verbo videbitur. Bal. in l. si quando. de iniust. test. Panor. Felin. in cap. 1. de const. ext. l. Alex. cons. 206. num. 11. lib. 3. visa.*

tia cum legibus diuinis & humanis, cumque iurisconsul-
torum omnium responsis vehementer [a] pugnat, Quid
enim illa verba significant, iudicem boni & innocen-
tis viri officio fungi oportere, si licet inique iudicare
quid illa in foro vulgata, dolum, fraudem sordes à iu-
dicibus abesse oportere. Exstat Luitprandi regis Long-
bardorum lex, qua quidem magistratus quadraginta so-
lidis mulctatur, qui quid contra leges iudicarit: quod si
lege solutus ex officio decernit, non mulctatur, etiamsi
iudicauerit inique; dum tamen nihil fraude ac dolo fe-
cisse videatur. Romani [b] hoc amplius, quod iudices ob-
ceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi sui sententia,
id est, vt vulgo loquimur, ex animi cõscientia iudicarent.
Prius vero quam sententiam ferrent, præco iudices cla-
ra voce hortabatur, NE *se paterentur sui dissimiles esse*, vt
Cassiodorus [c] scribit. Græci veteres se ex legibus iudica-
turos iurabant: sin quæstio proposita nulla lege com-
prehensa videretur, æquissimam tamen sententiam la-
turos, id est, vt verbis eorum [d] vtar, διανοτά τ γράμ. At-
que eo pertinent ea quæ Seneca scribit; *Melior*, inquit,
*videtur conditio causa bona, si ad iudicem, quam si ad arbitrum
quis mittatur: quia illum formula includit, & certos termi-
nos ponit: huius libera & nullis astricta vinculis religio, & ex-
trahere aliquid potest & adiicere, & sententiam suam, non
vt lex aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia
impulit, regere* Legislatores tantam potestatem iudicibus
numquam darent, si legibus omnia complecti possent.

Sed non magis legibus singula contineri possunt, quæ
infinitum quiddam & immensum ab eo, quod legi-
bus exiguis, ac veluti cancellis augustissimis conclusum
sit. Ac propterea Curia Parisiorum in sententiis sæpius
hæc verba subiecit, NEV *iudicata res ad consequentia trahe-
tur*, quominus aliter iudicari possit: propter rerum am-
biguarum infinitam varietatem; quibus interdum ef-
citur, vt sententiæ rerum earundem aut valde similium
contrariæ aut dissimilimæ ferantur, iustissimæ tamen, si

dum-

[a] *Instit. l. re sperendum, de pact. Bald. in l. nec quicquam. §. vlt. de offic. Proconsul. Spec. tit. de offic. iud. Arcan. in cap. pia. de excep. Panor. in c. pro dilectis. § secun. de offic. deleg. Castr. in l. vbi pactum de transact. C. col. vlt.*

[b] *Tolet. l. 4. Plin. in Panegyr. Nouell. constit. 102. & 9. Zonar. in 2. c. 5. Variar. d. Aristot. lib. 3. Polit. Pollux. li. 2 Demosthenes contra. Timocratem.*

duobus viatoribus contigit, qui contrariis itineribus ad eundem locum adeunt. Nec iudices sententiæ suæ causas adscribere oportet, vt inepte pleriq; litium semina iactatione propagant: nisi [a] omissa causa maiorem litigantibus obscuritatem sit allatura.

[a] l. 2. §. ignominia. de his qui notantur.

Periculosum est igitur Curiarum sententias colligere nulla hypothesi subiecta, cum sæpissime iudices seorsum sententia iudicii arcana conscribi iubeant, *ne quis errore decipiatur*; quamquam res per se ipsa valde pernitiosa [b] est, exemplis, nō legibus iudicare: cum ex leuissima personarum vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur; quæ varietates infinitæ nullis legibus, nullis tabulis, nullis Pandectis, nulla librorum quātumuis immensa mole ac multitudine capiuntur.

[b] l. vlt. ff. quæ res in iud. l. ne res vadex. de sent. & interlocu. C.

Ac tametsi Solon reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamē pauciores tulit: ac ne scriptis quidem voluit mandari, vt accuratius memoria tenerentur; cætera magistratuum officio ac potestati reliquit [c]: quem Thomas Maurus studuit imitari: quippe qui omnia pœnarum genere iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant; modo iudices non ex sensu, sed ex institute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior exsistit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris de legibus, cap. XCIII. vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quas tametsi omnino carere non possumus, magnā tamē partem legum partem circumcidere debemus. Etenim Gallia, quæ cæteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus VII. Rex, omnium quantum, quidem opinor, primus, deinde cæteri, legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis figmentis legum Romanarum maiestatem labefecit,

[c] Plutarch. in Lycurgo.

&

& contra morem maiorum, legum ferendarum cu
quasi suadere, non iubere vellet, legibus subiecit.

Recordor ego iudicem sordidissimum, qui propter
vitæ infamiam ac turpitudinem relegatus est. Hunc cu
uis legibus inhiantē cū in Curia lex aliqua promulgat
tur, dicere solitum ferunt, *Hem*, inquit, *præsto sunt lege*
aureorum cumuli. Est enim in Gallis tantū ingenii acu
in serendis litibus, vt nullum sit caput legis, nullum ver
bum, nulla syllaba, nulla litera, ex qua argumēta aut ver
ra aut verisimilia ad litium propagationem exprimen
nō possint. At si magistratus ea fuerit integritate ac pru
dentia, vt quod pretio coemerit, diuidere non cogatur,
pauciſſimis legibus ciuitatis statum ac ciuium concordi
am sine magnalitiū multitudine tueri poterit. Videm
etenim sæpenumero lites immortales mortalibus ho
minibus superstites esse, pleraſq; centesimum annu
superasse. & quidem anus illa Ptolemais, cuius memi
Suidas tanta animi peruicacia ac tamdiu litigauit, vt a
mam prius efflauerit quam à litibus desereretur.

Qui igitur legum multitudinem inuexerunt, cum li
tibus modum imponere se posse arbitrarentur, Her
lem in Hydræ capitibus amputandis imitari videntur
nam vna lite resecta, septem renatas videmus ex il
verborum ac rationum sine ratione farragine, quæ le
gibus suadendis admiscetur. Recte Seneca, *Nihil*, in
quit, *mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex,*
non suadeat. Cum enim Decemuiri legum ferendarum
omnia quæ humano ingenio prospici potuerant, in
decim tabulis complexi viderentur, non ita multo po
tot ac tam multa legibus deesse intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare; leg
legibus accumulare, maximam partem legum duode
cim abrogare; denique magistratuum æquitati, qui
cuiusque interesset, permittere cogerentur. Ac tamen
in publicorum iudiciorum disceptationibus iudices le
gum vinculis constringere se posse putarent, & eoden
iure summos infimis arithmetica lege æquare vellent,

nihilo

nihilominus tamen mutato ciuitatis statu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduersio [a] tum in vrbe, tũ centesimo ab vrbe lapide tributa est, quemadmodum Proconsulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoscit, nullis iudiciorum legibus obligatur [b], sed arbitratu suo pœnas irrogare potest, dum tamen modum nõ excedat: modus ex harmonicis rationibus exsistit.

[a] l.1. de offic. Præfec. vrbi
[b] l. hodie de pœnis ff.
[c] Bartol. in l. ſi Titius. de donat.
Baldus in l. ſi quando de inoffic. teſtam. C.
& in c.1. de conſtis extra.
[d] Felin. in cap. 1. col 17.
[e] Bald. in l. alimentis. de alimentis. Bart. in l. creditor. § Lucius. mandati. & in l. procurator cum libera. de procurat. R. mag. in l. ſi quis mihi. § inſuper. de acquirenda hæredit.
[f] Bart. Baldus Rom. in d. §. ſuſſicere.
[g] Panor. & Butrio in ca. 1. de conſtit. ext.
[h] Iacobus Butrigarius in l. properandum. de iudiciis. C. Panor. in ca. 1. de iuramento.
[i] Bald. in l. voluntas. de fideicommiſſ. & in l. vlt. de iure dominii. C.
[k] l. hac venditio. de contrahenda emt. Bar. in l. ſi fideiuſſor. §. quadam mandati. & in l. quintus. eod. Bald. in l. ſi pro

Poteſtas tamen extra ordinem magiſtratibus à principe data ſeu iudicandi, ſeu belli gerẽdi, ſeu ciuitatis moderandæ, ſeu quid aliud agẽdi, plures habet gradus: Aut enim poſt principem ſumma [c] datur poteſtas, qua maior eſſe nulla poteſt: aut magiſtratui curatorive pro iure ſui magiſtratus; vt arbitratu ſuo rem gerat [d]; aut in eum modum quo princeps ipſe facturus eſſet: quæ poteſtas à sũma proxime [e] abeſt, & quanta magiſtratui curatorive à magiſtratu ſummo tribui non poteſt [f]. Sed ſi reſcripto principis comprehenſum eſt, vt magiſtratus de re propoſita cognoſcat; vti ratio [g], vel æquitas [h] illum, vel religio [i], vel prudentia inſtruet, ad arbitrium viri boni [k] totum id referri debet; & ad eam, à qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt; [l] qui principi quidem pro ſua religione [m] iudicare fas eſſe dicunt, cæteris non item, niſi de crimine quæratur. Superſtitio illa eſt, non religio; cum ab æquitate ac religione iudicandi diſcedere liceat nemini: iniuria vero non alitur ac ſimia purpuram induta cum fœditate ſemper eſt cum turpitudine coniuncta. Aliud eſt autem legibus iudicando, aliud religione ſolui.

At ſi res geſta non niſi principi aut magiſtratui cognita eſt, teſtem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo conſultus à Præſide Bononiæ, qui ſine teſte eundem admitti viderat, reſpondiſſe dicitur. Idem reſpõſum eſt Henrico II. regi Francorum à iudicibus qui extra

FFFF or-

[l] Eadem l. Bart. & Bald. in l. 1. vt quæ deſunt advocatis. C. m Bart. in Auth. niſi breuiores. de ſin- ex breuiculis. C. Angel. in l. à diuo. de re iudic.

ordinem Meloduni varias cognitiones susceperant, reum Italum familiarem in capitali scelere deprehensum deduci iussit; reus tædio carceris rogationem tulit, vt cæteris reorum eximeretur, & vinculis solueretur, quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset intelligeretur. Rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. Ad quem Prætor, *Nos*, inquit, *iurari sumus, nisi scelerum conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse omnes.* Rex ita commotus, humanissimus alioqui ac mitissimus omnium princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est, se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorancius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligari intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnificem parricidæ potius quam iudices viderentur, regem populum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur; noctem sequenti reus in flumen iubente rege demersus. Idem Henricus in grauissima causa, qua Georgii Amboisiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem ratus, coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem inique fecisse iudicatus est Paulus III. Pontifex Maximus quod hominem dānari iussisset; quia sibi adhuc Cardinali parricidium admississe confessus est; quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quam in publicis iudiciis ex animi sui sententia iudicare; quia in illis agitur tantum de bonis, in his vero semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur.

Refert autem plurimum magistratus legib. teneantur necne, an vero legibus omnino solutus sit: quorum in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis quæ

stio versatur; quæ grauissima est si lex interpretatione violatur. Id autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum esse diximus; lege vero diuina [a] Pontifici maximo, vel ei qui à Deo princeps iudicum selectus esset; vel postremis Reipublicæ Iudæorum temporibus, id est, ducentos circiter annos ante Christum, Senatui [b] sapientum ea potestas erat morib. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores nostros Druidę [c], q̃ sacra facerent, iustitiæ quoq; rerum omnium sacratissimæ custodes erant; quorum Prętor maximus veritatis imaginem gemma insculptam super præcordia gestabat [d]. Imo hic mos Hebræorũ ac Ægyptiorum vetustissimus, vt scilicet sacerdotibus summa iuris interpretatio tribuatur, tota Asia & Africa vsitatissimus est. Pontifex enim maximus, q̃ *Mupthes* Turcis appellatur, illam quæ inter ius scriptum & æquitatem intercedere dicitur, interpretationem seu legum obscuriorum declaratione, quam [e] Romani Imperatores suæ maiestatis propriam fecerunt, solus habet. Persarum reges suum quoque Mupthem publici ac priuati iuris asylum in vrbe Tauride constistere iusserunt; Tartari suum in vrbe Smarcanda: reges item Africani suos habent summos Pontifices iuris ac legum vindices & custodes, qui Athenis *Nomophylaces*, alibi *Thesmotheta* dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magistros & interpretes quam prudentissimos & integerrimos esse oportere, & in summa potestate constitutos.

[a] *Deut. cap. 17.*
[b] *sup. eod. l.*
[c] *Cæsar. li. 6.*
[d] *Ammianus*
[e] *l. 1. de legibus*

Ac si quidem verum esset arithmeticis iustitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locum esse, cum de rebus rationibusque permutandis agitur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, sed omnis quæstio in facto cõsisteret; nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus; sed omnia strictissimis legib. circumsessa tenerentur; quod nec fieri posse diximus, & si fieri posset absurdissimum tamen esse mox aperiemus.

Prius tamen Geometricis iustitiæ legib. publica iudicia tractari nec posse nec debere doceamus. Id quidem

numquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularum, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges indici oporteret, si, quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ ponderа pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, *Ne magistratibus mulctam pœnamve lenire liceat*, frustra omnibus fere legibus subrogarentur. Quinetiam lex [a] illa omnium gentium communis, qua scilicet cauetur, *vt qui pecuniariam pœnam propter inopiam non potest, corpore luere teneatur, abrogata esset.*

[a] l. 1. §. generaliter. de pœnis.

Sed hic occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos numos sexaginta quinq; fisco dependat apud nos qui temere *Curias maiores* appellarit, tametsi summa egestate prematur nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. Nam geometrica iustitia, quæ aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centum bonis habet, sexaginta millia exigit ab eo, qui in censum retulit centum aureorum millia. Est n. 60 ad 100. quæ 6000 ad 100000; similima ratio geometricæ disciplinæ consentiens. Ea vis est geometricæ iustitiæ qua locupletes in mulctarum irrogatione grauissime plectitur; contra quã fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenues fortunis euertere facile potest. Quod maiores nostri prospicerent, legibus cauerunt vt præter ordinariã mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. Hanc enim Demosthenes [b] ζημίαν ἀπωζημίας appellat; quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proxime ad harmonicam accedit, si iudicibus, aut certe maioribus eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret; vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. Et cum mancipes ac publicani

[b] Contra Dionysiodorum. l. eos qui §. ne temere. de appel. Cod.

blicani quæsti fuissent in Senatu principis, licere quidē iudicibus augere, non autem minuere mulctam temere appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus aduocatus fisci, à Curia Rhotomagensi ad principē missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum publicorum quę tunc procurator principis pro fisco vindicabam, tum de moribus Normaniæ conformandis illud efflagitarunt, ne mulctam temere prouocantibus eandē omnibus dicere cogerentur. Id quidem æquitati cōsentaneum mihi videbatur, & Claudii Imperatoris [a] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim harmonica ratio postulat vt inter locupletes & egentes geometrica quodammodo iustitia eluceſcat, in cæteris æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religioni, altera legū potestati relinquatur.

[a] *Tranquil. in Claudio.*

Nihil est enim perpetua pœnarum æqualitate iniquius. Argumento sit vestiaria lex à Carolo rege nostro super lata, quæ mille aureorum mulctam irrogat nulli census, ætatis, conditionis habita ratione, si quid plus minusve in legem peccaretur, erepta iudicib. pœnæ minuendæ potestate: quæ lex iniquitate sua consulsa paulo post à magistratibus perinde vt à priuatis neglecta est. At Philippi Belli vestiaria lex [b] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodammodo consentanea. Eos enim qui in legem committerent, varie plectit, Duci, Comiti, Baroni, Pontifici centum libellarum mulctā, dicit; signiferis, Equitibus Valuasoribus, quadraginta; Decanis, Archidiaconis, Archimādritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv. ac tantūdem laicis quibus mille in censu libellæ fuissent; cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitudo cum æqualitate conuincta est, partim geometrica, partim arithmetica ratione; quæ inter se temperatæ efficiunt illum quem maximus iustitiæ harmonicæ concentum. Eadem in habitu cuiusque proportio seruatur. Vetat enim lex plebes vtriusque sexus torquem aureum, coronam argenteam, annulos, gemmas, pelles Scythicas gestare,

[b] *In Camera Rationum libro Ordinationum sancti Ludouici 1294.*

nobilitati nō est interdictum: sed Duci, Comiti, Baroni, qui libellarum millia sex ex agrorum prouentu in censum retulerint, quatuor in singulos annos vestimenta noua mutare licet: cæteris nō item. Pleraq; sunt id genus capita vestiariæ legis illius, nulla tamen sericarum aut holosericarum vestium mentio.

Si quis igitur geometrica ratione pœnas omnes irrogare volet, propterea quod à vera iustitia propius abest quam æqualitas arithmetica; profecto leges omnes quæ de pœnis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum, temporum, personarum varietas, causarum dissimilitudinem iudicibus semper est allatura. perpetua quoque pœnarum æqualitas ex arithmeticis rationibus tam est iniqua, quam si medicio omnibus eadem venena miscere, aut eandem morbo omnibus medicinam facere velint: vt legis sumtuariæ pœnas[a] omnibus æquales inique Romani tulerunt: perdifficile in tanta varietate census, ex quo pœnas geometrica proportione irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac censura caremus, difficilimum.

[a] Leges sumptuariæ, ex Fannia, Licinia, Cornelia, Iulia. Macrob. li. 3 ca. 17. Saturn. Gell. li. 2. ca. 24.

Sed populatis Romanorum status legum ac pœnarum æqualitatem consectabatur; quam mutato ciuitatis statu principes paulatim abrogarunt. Argumento sit Antonini[b] rescriptum, quod legis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorem in adulterio deprehensam occiderit, si humiliore loco positus sit exsilio perpetuo damnari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autem illud magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis periculo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissent. *Sicarius*, inquit *lex*[c], *extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate constituti*: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos securi percuti, aut in metallum damnari; si vero persona sit honestioris conditionis, relegari iubet. item, lex incendiarios ad bestias damnat[d] obscuros homines; gladio vel exilio nobiliores. In summa,

[b] l. 1 §. vlt. ad l. Corn. de sicar.

[c] ol qui cadem ad l. Cornel.

[d] l. vlt. de incēd.

ma, serui semper [a] seuerius quam ingenui Romanorum legibus puniuntur? nam ingenui, fustibus, serui flagellis cæduntur: quamquam Plato in ciuem quam in seruum acrius animaduerti voluit [b], quod hic non esset ab honesta disciplina subornatus vt ille: quæ sententia philosophum quidem sapit, nō iudicem aut iuris peritum. At etiam diuina lex [c] pœna eximit dominum qui seruum castigando seuerius occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem à plebe Romana lapidatum, quod filium flagellis seruilem in modum castigaret, vt Valerius scribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quam peregrini; nobiles quam plebeii; magistratus quam priuati; milites quam pagani: & qui mistam modestiæ grauitatē præ se ferunt, quam moribus ac vitæ turpitudine infames, *Non est*, inquit [d] Labeo, *actio de dolo danda plebeiis aduersus Consulares receptæ auctoritatis; humili aut luxurioso aduersus hominem vitæ emendatioris.* Nec certe Romani veteres [e] decurionem quātumcumque crimen admisisset, aut in metallum, aut in furcas damnari patiebātur. *Furem nocturnum*, inquit Martianus [f], *si telo se defenderit, in metallum dari; in dignitate collocatum, relegari; milites, cum ignominia dimitti oportet.* Neque id Romanorum proprium, sed omnium pene populorum commune fuisse videmus: nam legibus Francorum ac Saliorum, quas diximus, quamplurimæ pro cuiusque statu & conditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipsi populorum omnium barbarissimi Indorum, qui ad occasum positi sunt, cum eiusdem sceleris conuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia truncabant, plebeio nares & auriculas præcidebant [g]. tametsi Persas iisdem fere pœnis illustres personas affeciisse legimus: sic enim Plutarchus [h] scribit, mitras ac vestes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere consueuisse.

[a] *l. capitalium. §. in seruorum. & §. vlt. de pœnis l. 3. de cognit.*
[b] *li. 9. De legib.*
[c] *Exod. 21.*
[d] *Iuuen debet de dolo.*
[e] *l. 3. de priuilegiis veteranorum l. moris. §. fid anim. de pœn.*
[f] *l. 1. & vlt. de furiosis balneat. l. vlt. de sepulcro.*
[g] *Historia Indorum.*
[h] *In libro De sera numinis.*

Non igitur audiendus Aristoteles qui geometricas rationes in præmiis ac spoliis distribuēdis adhiberi pu-

tat oportere, in pœnis vero decernendis arithmetica quo non tantum iuris ac iustitiæ fundamenta subtuntur, sed etiam philosophiæ decreta, quibus constat ea quæ inter se contraria sunt, eadem subsistere disciplina. Quamobrem si præmia geometricis legibus cuique tribuenda sunt, & pœnas iisdem legibus irrogari oportet.

[a] Salyc. in l. vlt. de pallit. Hostiensis. Ancar. Panor. in l. vlt. de pœn. in ca. duduum. in ca. cum adeo. de vsu. gl. de vescip. can qui contra. 42. q. 1.

At iuris vtriusque interpretes [a], Oratores [b], historici, poetæ [d], æque ac legumlatores, mitius nobiles accusatores personas castigari volunt: (quamquam leuissima pœna illustri viro grauissima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis studia inflammari possint, cum intelligent virtutis præmia clarorum hominum memoriam bene de Rep. meritorum memoriam etiam mortuorum ad posteritatem infinita permanare. Hic nobilitatem virtutibus metior; non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocumque flagitio ac scelere quæsita. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam decrente populari statu ab excidio [e] vindicauit ac multorum gis sublata populi potestate, nobiles damnati capitis antea securi feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iussus occidere Papinianum Prætorio Præfectum securi percusserat Caracallà centurio iratus, *Oportuit*, inquit, *te gladio exsequi iussum meum*. Erat enim Papinianus non tantum Imperatori & imperio tutor à Caracalla datus, sed etiam Traiani propinquus. In quo lapsus est Goueanus [f], qui plus in gladiatorem cerbitatis quam in securi fuisse scribit. *Nullo genere*, inquit Seneca, *homines mollius moriuntur quam gladio secta iugulatur*. Itali tamen ac Hispani æque ac Narbonenses & Aquitani, securibus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio, pecudum in morem, haurire consueuerunt.

[b] Cicer. pro Scauro & in Agraria prima. Cornif. li. 1. ad Herenn. Fabius lib. 7.

[c] Liuius lib. 3.

[d] Euripides Φοίβου ἐσθ' ἀνδρῶν δυστυχῶν, Φοίβου μεγάλα.

[e] Valerius Max.

[f] In li. de inuis. diuitiis.

Eadē iustitiæ ratione q nobilē offendit, grauius [g] plectitur quam qui plebeium; & qui ciuem violauit, seuerius quam qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum & Saxo vel Friso Salium ingenuū vlla cōtumelia violasse,

[g] l. aut falla. de panis l. Prætor. §. præterea. de iniuriis.

quadra-

quadruplo fere grauius[a] mulctabatur, quam si Salius Saxonem offendisset. Ita quoque Alphonsi X. regis Castiliæ legibus[b] iniuria nobili illata solidis D. plebeio CCC. æstimatur. Consimili lege Caroli magni qui subdiaconũ occiderit, CCC. solidis mulctatur; si diaconum, CCCC. si sacerdotem, D. si Pontificem, DCCCC. quæ pœnæ aucta Pontificum auctoritate duplicatæ sunt[c].

a In cap. De iniuriis.
b L. 795. & 131. parte 2.
c In concil. Tiburiens. Gratia 17. q. 4. c. qui subdiaconum.

Hic non disputo de legum istarum æquitate aut iniquitate, sed vt planum sit variis populorum legibus pœnas arithmetica æqualitate non esse irrogatas; ac mitius agi cum claris & illustribus viris, ac eorum iniurias seuerius vindicari. Inde plebeiorum querelæ aduersus potẽtiores, quasi iudicibus sint gratiosi. Quinetiam Andreas Riccius scriptor Polonus grauiter peccari scribit, quod non eadem pœna patricii qua plebeii, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur: quo nihil absurdi ab eo scribi potuit, qui suę Reipublicę leges ac mores cõformare vellet. Consimilis querela exstitit aduersus N. Memmium libellorum in Regia magistrum, quod iudex à principe datus vt quæstionem haberet de Vlmæo Præside, hominem sceleribus & quidem capitalibus cõuictum supplicio eripi passus esset; famulum vero qui Præsidi paruisset, capitis damnasset. Franciscus maior re intellecta fures sceleratæ consensionis fide sese inuicem ueri dixit. At Memmius non modo prole, sed etiam opibus, honoribus, virtute, ac iudicãdi prudentia clarissimus, æquitate sententiæ sustentatur: quia Præsidem omnibus honorib. ac bonis spoliauit: deinde grauissima [illegible] cõtumelia circumactum ac nudatũ ardenti ferro impressa fronti nota deportauit. & quoniam domestic famulus eiusdem sceleris minister, humilis & obscuræ conditionis homo, nec bona, nec magistratum habuit, nec vllam suæ famæ curam, non potuit aliter quam extremo supplicio puniri. Si seruus fuisset, mitius cum eo agi debuisset, propter obsequii quandam necessitatem. At ne Præses quidem pœnas tantas dedisset, nisi sordes & corruptelas falsi crimina cumulasset.

Illud etiam more maiorum nobilitati datum est, vt suspendio vitam finiat: quo supplicii genere vix vllo fœdius cogitari potest, vt quidem scriptoribus omnibus inter ipsos conuenit, exceptis Plebeiorum iurisconsultis [b], qui lapidationem suppliciorum acerbissimum, inde vstionem, postea decollationem; strangulari leue supplicium putant: id enim exsecratione diuina comprehensum est. Sed in eo quidem Bartolus lapsus est, quod Francorum moribus nobiles suspendi scripsit, nec suppliciorum illud fœdũ censeri. floruit autẽ anno circiter MCCCXVI quæ ætate nobilitatis tantum fuit in Gallia decus, quantum vsquam terrarum esse potuisset. Iudicibus tamen Gallia nobilem in crucem agere prope capitale esset, nisi aduersus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. Nam quo maior est eius in principẽ obligatio [c] ac fides, eo grauius quam plebeium plecti oportet. *Viri fortes*, inquit Cicero [d], *acerbioribus supplicijs ciues pernitiosum quam acerbissimum hostem coercendum putant*. Hic de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrem Liuius bello Punico in transfugas acerbius quã in seruos fugitiuos animaduersum fuisse scribit, & in Romanos seuerius quam in Latinos: quoniam illi securi, Romani suspendio vitam finierunt, cum tamen ex omnibus aliis causis mitius cum Romanis ageretur. Nam Scipio Africanus Romanum militem extra ordinem excurrentem vitibus, socios fustib. cædi [e] iussit. Nã enim, *pœna contumeliam minuebat*, vt Plinius scribit,

Quod autem diximus illustrium virorum pœnas leuiores esse oportere quam sordidorum aut obscurorum virorum, vt cæteri ad virtutem excitari possint; popularis illa quidem est & vnicuique persuasa ratio, non tamen vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ea causa quæ dignitatem & existimationem minuit, tam acerbe plectatur quam sordidus flagellis cæsus: cui de dignitate quam nullam habet, nihil decedit: vt puri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quam robu-

a *Bart. in l. capitalium. § in seruorum. de pœn. Bald. in l. data. qui accusare. C. Pan. & Fel. in ca. cum quidam. de iure iuran. Bal. in tit. de offic. de legat. & in l. omnes populi, & ibi Platea. de dolat. C. Ang. in Auth sed nouo iure. nam sepelire vetitum erat l. liberorum §. non solent. de in qui mit. in. l. mortu. §. sed etiam de pœn. Seruius in 9 Æneid. Plinius. 14 c. 9. & li. 2. c. 25*

b *Rabi Maymo li. 3. nemore anebokim Paul. Fagius in Deuteron. Chaldaicam interpretationem.*

c *l. eos qui de pœnis. Rom. singul. 476. & 669.*

d *In Catil. 1.*

e *Florus.*

f *Plin. li. 14. c. 1.*

robusti fustibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem causa vitibus cædi iuberet qua Latinum fustibus, æqualitatem vel potius similitudinem pœnæ consecutus est. Quamobrem Galba Imperator conquerente ciue Romano quod se in crucem ageret, tametsi pupillum necauerat, crucem delabari iussit [a] Grauius etiam puniendus esset medicus aut pharmacopola, si malum venenum miscuisset. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit; sacerdos qui sacra expilauit; actuarius aut scriba qui falsum adinisit; tutor qui pupillæ stuprum intulit; princeps qui fœdus violauit. Quarum enim rerum custodes ac vindices esse debemus, si ab officio deseri nos patiamur, seuerius plectendi sumus [b]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percussa rupisset, quadrigis membratim Tullus Hostilius lacerari iussit. Sic etiam Solon Areopagitas legum custodes statuam auream sui pōderis dependere voluit, si leges violassent.

[a] Tranquill. in Galba.

[b] l. Presbyteri. de episc. C. l. si quis decurio. de falsis. l. quadam. de pœn. Thom. 1. 2 q. 7. artic 3. Dinus, Bald. Salyc. in l. nemo de summa trinit.

Si Aristoteles iudicem ageret aut in leges patrias inueheretur, numquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. Tolerabilior est geometrica iustitia cum in omnibus, tum maxime in pœnis; quia propius abest ab illa quam quærimus harmonica iustitiæ ratione, quæ vtriusque particeps est. Neq; enim harmonica ratione plus illustrib. personis tribuitur quam obscuris, tametsi plerisque contra videatur. Argumento sit illud quod locuples eiusdem peccati reus ac tenuis, grauius mulctatur [c]: quamquam non grauius hic quam ille, sed vterque æquabiliter pro facultatibus ac fortunis. Extat apud nos lex antiquissima, qua plebeii tenues, qui manus iniectionem magistratu iubente factam violauerint, solidis sexaginta, nobiles vero mille ducentis mulctantur.

[c] l. properandū. de iudic. C. & §. si quis de pace iuramento. gl. in ca. 1 §. si rusticus. & eod. Bald. Alvarus, Cardin. Alex. de pace tenenda. Odofre. Cyn. Alber. Bald. in l. nemo. de summa trinit. Hostien. s. unx. qua. de stat. monach.

Et quoniam pecuniæ abundantius hic quam illic, hac quidem ætate quam olim affluunt, prudentis est legis-

legislatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republica Romanorũ sub Traiano Imperatore qui fines imperii quã lõgissime dicitur protulisse, *pauper* legibus definiebatur, q' minus haberet aureis quinquaginta [a], id est, auri libram: erat enim triente maior aureo solido Iustiniani, vt antea diximus. Hebræi [b] hanc Romanorum definitionem secuti sunt in suis Pandectis; & qui aureos quinquaginta in censu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ sunt, tanta fuit inopia, vt qui auri libram haberet, locupletissimus censeretur. Itaque Decemviri mulctam dixerunt æris xxv. si quis alterius os manu cæderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed posteaquam opes accreuissent, Neratius homo impudentissimus obuios quosq; manu ferire non dubitabat; deinde seruum ei qui iniuriam accepisset, asses xxv. numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis XII. præbuit occasionem, & potestatis vrbani Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio suo [c] vindicaret. Tunc enim plane perceptum est & cognitum arithmeticas rationes ad pœnarũ irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorum moribus, qui pugno plebeium cecidisset, asse; qui vola manus quinq; assibus mulctabatur: si nobilis eandem iniuriam accepisset, non iure sed vi & armis singulari certamine decernendum erat ac sæpissime is qui acceperat injuriam, legum concessu necabatur impune.

[a] *l. plerique de iudiciis publicis.*
[b] *In libro misnaeth tractatu de angulo. c. 8. paragrapho* ☞ *& trac. de decima secunda c. 4. Rabi Dauid in Ezechielem. cap. 45. v. 12.*
[c] *in Inst. tit. de iniuria. §. pœna.*

Nihil autem magis cauendum est in ferendis legibus, quam vt ex earum malitiosa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Athenienſi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimam in theatro [d] saltare iussit, soluta prius ex lege centum aureorum mulcta: qua quidem ex re contemtus legum omnium ex vnius impudentia ad vniuersos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent; quoniam omnes propemodum pœnæ quæ legibus eorum irrogantur,

[d] *Plutarch.*

tur, pecuniariæ sunt, semper hæc verba legibus subroga-
re consueuerunt, *Lex hac quia pœnalis est, annua esto.* In-
terdum etiam tantæ sunt ciuium opes, vt legislator cor-
poream pœnam pro pecuniaria infligere cogatur, aut
cum sæpius peccatur, pœnas augeri oportet. Sic enim
Hebræi Iurisconsulti [a] tradunt. Itaque Britonum lex fu-
res in crucem agi iubet, *ne*, inquit, *eorum augeatur multi-
tudo.* Iniqua tamen lex est, & sua vetustate quodammo-
do antiquata: quia nec personarum, nec locorum, nec
temporum, nec rerum furtiuarum differentiam com-
plexa, omnes omnium ordinum fures eadem pœna cu-
mulauit.

Leges Polonorum.

[a] *Masit li. 5.* דמבו דבבנים.

At in omnibus pœnis exigendis [b] minores leuius pu-
niuntur, & veniam sæpius deprecantur; quamquam nõ
lenius puniuntur, nec illis ignoscitur: sed qui ab ætatis
errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter
peccasse iudicatur. [c] Item fœminas moderatius quam vi-
cum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia ra-
tionis & bonarum disciplinarum libidinem coercere
possunt, vel quia molliores sunt, ac dolores acrius senti-
unt quam viri. Quæ cum ita sint, iniqua lex est Veneto-
rum, quæ fœminam furti conuictam primum verberib.
vrbi, deinde candenti ferro inuri, post etiam eius manũ
truncari iubet. Et hæc quidem primi furti pœna est. Se-
cundum furtum nasi ac labiorum sectione vindicatur;
pro alter oculus eripitur, cum manus sectione, qua lege
verbius fœminæ quam viri plectuntur, & vtrisq; victus
gerendi facultate prærepta, multo magis quam antea
mendi occasio præbetur. Præstaret ex arithmetica ra-
tione æqualiter vtrosque punire.

[b] *l. fere in o-
mnibus. de reg.
iur.*

[c] *l. auxilium. de muneribus.*

[d] *l. si quis in grauis. §. ignoscitur. ad Syllanum l. 2. de termino moto l. sacrileg. ad l. Iul. pecul. l. si adulterium. §. stuprum. §. incestum. de adul. l. quisquis. ad l. Iul. maiestatis. ff. & C. & c. sicus dignum. De homicidio. & can. indignantur. 26. q. 6.*

Non sed teneros ac debiles, sed adolescentes, seu fœmi-
nas seu valetudine senioue afflictos qui acerbius quam
iustos castigant, grauissime tum in legibus ferendis,
tum etiam in iudicando peccant. In summa, lex iniqua
est videri, & pœna iniqua, quæ magistratui mode-
randæ aut exacerbandæ legis pro causarum varietate a-
dimit

dimit poteſtatem. In quo genere tamen non modo ab imperitis ſæpiſſime, ſed interdum etiam ab iis peccatur, qui ſummam iudicandi prudentiam vſu diuturno quæſierunt. Vbi enim vſquam terrarum tanta ſapientia, tantum iuſtitiæ lumen, tantus Iuriſconſultorum numerus quantus in Curia Pariſiorum? At legem de falſis à Franciſco I. rege lata, quæ pœnam irrogat capitalem omnib. qui falſi crimine ſeſe obligarunt, idque ſine vlla perſonarum & cauſarum differentia, patentibus portis, rogite procuratore fiſci promulgauit. Lex tamen ea Curiæ diſſimulatione obſoleuit: cum intelligeret ſine ſumma iniuria pœnam omnibus æqualem, id eſt, pueris, adultis, opificibus, actuariis, iudicibus, ruſticis, ſiue ex falſo teſtimonio in cauſa leuiſſima, ſiue ex ſyngrapha modicæ pecuniæ, ſiue ex corruptione ſigilli regii & rerum à principe ſenatuve decretarum, irrogari non poſſe. Nihilo æquior eſt lex Venetorum quæ falſi pœnâ linguæ ſectione vindicat, ſine vlla ordinis, ſexus, ætatis ratione. Leges Mediolanenſes æquius: quippe falſi teſtimonii conuictũ, niſi cauſa aureos viginti exceſſerit, quadrupli pœna tenent, & triduum καταμετώπῳ ſeu mitra contumelioſa publice circumduci iubent, iterantem falſum manus ſectione puniunt, tertio falſi conuictum vltricibus flammis exurunt. Si vero ſumma aureis xx. maior ſit vſque ad ſummam aureorum D. primo quidem manum amputari, iterantem vſtulari volunt: vltra ſummam aureorum D. iudici arbitrium primo tribuunt: Quod ſi cui ſemel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent. Hic vtraque proportio modice temperata eſt: ſed nullâ ſexus, aut ætatis, aut conditionis rationem habẽt; quod præcipue legislatorem animaduertere decuiſſet. Lex diuina omnium præſtantiſſima falſi teſtimonii cõuictum tantum detrimenti ſubire iuſſit, quantum alteri intuliſſet: vt ſi aureos centum ſuo teſtimonio eripere vellet, eãdem ſummam ſoluere cogatur: ſi vitam falſo teſtimonio adimere, vt eidem vita eripiatur. Cætera iudicum religioni permiſit.

καταμετώπῳ.

Neq;

Neque enim audiendus est Draco, qui rogatus quā obrem pomi furtum morte perinde vt parricidiū vindicaret, reposuit se grauiores parricidæ pœnas illaturum fuisse, si pœnam sciisset morte grauiorem. At Lycurgus omnia pœnarum genera atque id omnino quod cuiusq; rum in publicis tùm in priuatis iudiciis interfuisset, magistratuum potestati reliquit: quos quidem magistratus summa integritate ac fide præstare non dubitabat, quādiu mores ac instituta sua seruarent: veritus fortasse ne si magistratuum potestatem legum ac pœnarum arctionibus vinculis constringeret, deberetur in eas quas diximus iudicandi difficultates, quibus populares status solent implicari. Nam Venetarum lege qui ad sanguinis effusionem quemquam percussit, ei pœna xxv. libellarum [a] indicitur; si occiditur, cruci affigitur. Si legi locus esset, quam multi Neratii similes foret: at, qui pugnis ac fustibus obuios quosque dissoluta pœna ferirent.

Quanto æquius Adrianus Imperator, qui lege Cornelia [b] de sicariis teneri voluit eos qui cum occidere conarentur, non potuerunt tamen: eos autem qui quem nollent occiderunt, pœnarum metu liberari. Sunt enim scelera non ex euentu, sed ex animi cuiusque sensu metienda [c], tametsi conatus animi leuius puniri debet, quam si voluntatem consequatur effectus; & sceleris persuasio quam scelus perpetratum; idque consentiente theologorum [d] ac iurisconsultorum [e] omnium disciplina, tametsi grauius peccat aduersus Deum immortalé q scelus alteri persuasit, quam qui admisit: quoniam flagitiosæ voluntatis assensionem & quasi labem alius in mente inussit [f]: Quem vero libidinis aut iracundiæ impetus transuersum rapit, vix est vt voluisse videatur: & cui quis oblato stupro persuadere cum non posset, vim intulit, puram & castam reliquit. Sed aliter iudices; aliter philosophi scelera persequūtur alteri ea tātū sub sensum cadunt, quę publicam tranquillitatem ac requietē perturbant, plectere; alteri in intimos vsq; recessus & anfractus animorū penetrare consueuerunt.

a *In statutis Venetorum.*
b *l. 1. ad l. Corn. de sicar. Exod. c. 21.*
c *l. & generaliter. §. 1. de calumniat. l. si amicus. de adult.*
d *Thom. 2. 2. q. 13. ar. 2. q. 3.*
Ant. Florent. in prima parte summæ tit. 9. c. 1. §. 1.
e *l. 1. §. fin. de extraordin. cri. l. si quis aliquid. §. 1. de pœn. l. si fugitiuus de seruis fugit. C. DD. in l. 1. §. hac autem. quod cuiusque iuris l. aut facta. §. cuius. de pœn. nat. in l. etsi seuerior. Cod. ex quibus causis infam. irrog. at gl. in c. quæ vulgarit 32. c. 1.*
f *l. vt autem. de seruo corrupto.*

Quod

Quod si scelus non modo affectum, sed omnino vo-
luntatis concursu confectum sit, non est æqualitatis a-
rithmetica iustitia consectanda: vt Mediolanensi lege,
extra vrbes aureum numum surfuratus est, morte plecti-
tur: si minus est, arbitrio iudicis permittitur. Ac nostri
legibus qui viatori tantulum pecuniæ extra vrbes in via
regia extorsit, capitali supplicio afficitur, vt quidem
memini Andib. furem in crucem subiatum, quod viato-
ri sesquisolidum argenteum vi ademisset. Lex enim Ro-
manorum [a] famosos latrones in crucem agit: sed la-
tronis verbo sicarii, qui vias publicas, vel propriè qui ob-
sidèt latera viatorum, quasi *Laterones* dicuntur [b]. vt eodè
plane consensu Hebræi לץ latronem appellant: לץ enim
latus significat. *Grassatores* vero *dicuntur qui, spoliandi causa*
vias publicas obsident [c], vt quidem iurisconsulti Ciceronem
secuti definiunt: *Interdum*, inquit, *viator bene vestitus gras-*
satori causam dedit vt spoliaretur. Hunc igitur lex extremo
quidem supplicio affici, non tamen de cruce vt latroc
dependere iussit.

a *L. capitalium. §. in summum. de pœn.*

b *Festus in verbo latro.*

c *d. §. capitalium. de pœn.*

Quæ à nobis subtilius interpretata sunt, vt Accursii
errorem non ferendum notaremus, qui latrones esse
putauit, quos Latini *fures*, Italia tota *ladri*, nostri de-
mta litera *latrones* appellant: ex quo errore secuta sunt, o-
pinor, in fures supplicia, quam decuit, acerbiora. Omni-
bus enim omnium fere populorum legibus ac moribus
tertium furtum, plerisque primum capitale iudicatur.
Venetorum leges furem altero oculo iubent [d] orbari,
si res furtiua quinque libellis æstimata fuerit: si vero de-
cem libellis pretiosior sit, oculo ac manu: hinc ad XXX.
libellas vtroque oculo: inde ad quadraginta duobus o-
culis & manu; supra quadraginta capite luitur. Lex ini-
qua illa quidem, non tantum ob sui acerbitatem, & per-
sonarum in pœnis irrogandis confusam rationem, sed
etiam ob id ipsum quod qui mille aureos ex aceruo
ingenti suffurari potuit, viginti contentus morte plecti-
tur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecu-
niarum si posset expilaturus, pœna vacat. Eadem prope

d *Iura. De prohib. malef. in statut. Venetorum. Alexand. lib. 1. cons. 5. n. 12.*

sunt

sunt Parmensi lege constituta [a]. Mirum tamen mihi sæpe visum est, cur tanta suppliciorum grauitate in fures vtuntur: ii qui patricidia pecuniis mulctare solent. Est enim pœna capitalis in fures acerbior, nec satis ad furta coercenda idonea. Quibus vero populis eadē furti patricidii pœna est, tutius est hominem occidere quam furari.

[a] *Alex. cons. 110. lib. 4.*

Absurdiores tamen sunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moschouitarum leges de sicariis: ac potissimum Casimiri [b] Magni lex, quæ cædem nobilium à nobilibus admissam aureis triginta vindicat: si plebeius nobilem occiderit, pœna pecuniaria duplicatur. Si nobilis plebeium interfecerit, pœna est decem aureorum etiamsi ex insidiis cædes est admissa. qua impunitate occidendi proposita innumerabiles cædes consecutæ sunt. Auctus postea regni opibus Sigismundo [c] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, & legi subrogatum est, vt sicarius xviii. hebdomadas carcere publico manciparetur. Illud tamen iniquissime, quod triennio scelus præscribi placuit. Patronum vero qui clientem, quem ipsi *Kmetonem* vocant, occidisset, ne conqueri quidem seu publico seu priuato iudicio leges patiuntur. Eadem prope lata lex est à Napo Toresano Mediolanensi patricio, vt plebeiorum cædes, si nobilis plebeium occidisset, pecunia vindicaretur: plebs accensa furore, nobilitatem vbe exegit, ac legislatorem carceris diuturnitate ac fœitate necauit: merito id quidem, quippe qui tam imdenter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quę carium ex insidiis ab ara sacratissima detractum trucidari iubent [d], ipsum vero genus mortis arbitrio iudicum ex diuina reliquit; vt extremum supplicium sicariis omnibus arithmetica analogia commune, geometrica roportione temperari possit pro ratione personarum, mporum, locorum. Qui enim ex insidiis occidit [e], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu, & qui clam aut ictu, quam qui palam aut interdiu; qui veneno [f], quam gladio; qui loco sacro, quam qui prophano; qui co-

[b] *Anno 1568. ordinat. Polonia.*

[c] *1436.*

[d] *Deut. ca. 21.*

[e] *leg. si qui cū telo. ad l. Cornel. de sicar.*

[f] *l. 1. de malefic. & mathe. C.*

ram principe, quàm qui procul; quo nihil est apud Polonos capitalius; qui magistratum ius dicentem, quam priuatum; qui parentem, quam qui magistratum; qui principem [a], quam qui parentem. qua ex varietate casuum, supplicii varietas incredibilis exsistit.

a l. quisquis. ad leg. Iuliam maiest. C & l. vlt. ff. ad.

Idem iudicandum relinquitur de eo genere personarum quæ in alterius custodia ac tutela positæ sunt, à quibus cauere nemo possit; vt pupillis à tutore, vxori à marito, æ[illegible]otis à medico, hospitib. à se inuicem; à quibus si necati fuerint, acerrime animaduerti oportet. Ita quoq; nocturni fures seuerius [b] quam diurni: & effractores, quique scalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis subeunt. Apud Tartaros & Moschouitas leuissima furta morte puniuntur; quia rarissima sunt oppida, & in tuguriolis aut casis humilibus fortunæ cuiusq; positæ sunt. Quinetiam apud Indos qui sunt ad Occasum, fures verubus ac varris transfigi mos erat, priusquam Hispani regiones illas subegissent: quia tenui filio tantum prædia diuisa erant; quæ qui transiliret aut perrumperet, grauissimo scelere obligari credebatur: grauius etiam si occulte id factum esset: tametsi stupra, adulteria, incestus, cæteraq; id genus flagitia, si palam fiunt [c], severius vindicari oportet; quia plus exemplo peccatur qui stupro: vt theologis [d] omnibus ac iuris vtriusque magistris [e] conuenit inter ipsos.

b l. vlt. de effract. &c.

c §. ex maleficiis. Iustit. de action.

d Them. 2. q. 66. art. 3.

e Can. nemo 32. q. 4. & 50. dist. Can. 8. in fi. & in c. ex tenore. de temper. ordinat. & in c. 1. de vsur. li. 6.

Hæc igitur tanta causarum varietas nequit vna & eadem communi omnium lege censeri; aut si legibus omnia complecti voles, nulla librorum multitudine id consequere; nec rursus omnia magistratuum arbitrio sunt permittenda: æquius hoc tamen quam illud. Quid enim iniquius quam iudicibus fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romæ, aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi potestate relicta? lex enim non iudex omnibus eandem pœnam constituit: ex qua pœnarum æqualitate summa iniquitas exsistit. Sæpe quoque diuersissima scelera eadem pœna cumulantur; vt septem legis Salicæ capitibus latrones, grassatores, venefici, adulteri, in-

cen-

cendiarii quique Francum occiderunt aut vendiderunt, & qui ſepulcrum violauerunt, ſolidorum cc. pœna mulctantur: quæ lex iuſtitiæ fundamenta omnino ſubuertit: quæ in eo potiſſimum conſiſtit, vt ſupplicium ſit æquale peccato: quod veteres verbo ἀντιπεπονθὸς ſignificarunt, id eſt, talione; quæ primum à lege [a] diuina ſp- [a] Deut. ca. 19. Leuit. 24.
ſecta Solonis legibus ac duodecim tabulis comprehenſa eſt; Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata, & ſui antiquitate venerabilis ſemper exſtitit: tametſi Ariſtotelis [b] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quaſi oppreſſa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis ruſtice, cum negant ius eſſe dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. Quis enim tã inops à mente qui putet in eo vim iuris et iuſtitiæ contineri, ſi qui luſcum eo quem vnicum habet oculo malitioſe orbauerit, vno tantum oculo carere cogatur? par pari referri oportet. viſum alteri ademit, viſi quoque orbandus eſt, niſi cœco aliter ſatisfieri poſſit. Sic enim Locrenſium lege æquabilis interpretatio tationi ſubrogata eſt, coclite Locrenſi rogationem ad populum ferente. [b] Ad Theodectem, li. 1. & 5. & ad Nicom. lib. 5. Gell. li. 20.

Eſt igitur talionem referre, æqualia peccata pœnis æqualibus, grauia quidẽ grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coercere. Sic enim Hebræi veteres ſacritiſſimi diuinæ legis interpretes [c] ſcripſerunt. Quinetiam Rabi Kanan [d] negat vſquã in Hebræorum ciuitatibus talionem locum fuiſſe, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculũ demiſſet: ſed oculi æſtimatio iudicum arbitrio pecunia æſtimari conſueuerat. Argumento ſit quod ante legẽ tationis lata lex [e] erat, qua duob. inter ſe pugnantibus alteralterum ſi læſiſſet, nec mors conſecuta eſſet, impenſis medicis qui læſerat, reſtituere iubebatur. Ad quid mereo ſatisfieret, ſi plagis iiſdem qui læſit vulnerandus eſſet? Illud etiam abſurdius ſequeretur, quod pleriq; molliſſimis iiſdem vulneribus acceptis qualia intuliſſent, omnino perirent. Iam vero qui offenſionem accepiſſet, amiſſa manu vnde victum quæreret, ſi alteri manus quoque [c] Rabi Moyſes Maymonis. li. 3. [d] Rabi Bachai autorem hunc appellat. [e] Exod. 21.

truncaretur, manu carere ac propterea fama interire cogeretur. Veteratoria est igitur Aristotelis ac Fauorini de talione interpretatio.

At ipse Aristoteles qui talionem carpit, iisdem erroribus implicatur. Negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbusne ante fuerit an spectatæ virtutis, sed æqualitate arithmetica scelus compensandum: quænam æqualitas illa futura est eiusdem pœnæ, si arithmetica ratione personis tam dissimilibus addatur? aut quis tam indoctus sutor, qui vnam formam ad quemuis pedem accommodare se posse putet? Creditores tempore pares, impares tamen debiti summa in tributum veniunt geometrica proportione: vt si aurei xxx. coganturex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui vero ducenta, viginti laturus est; quibuscum tamen si arithmetica ratione ageretur, quindecim vtrique darentur. At iudicium illud priuatū est, & in commutatione positum, ad quam Aristotel. arithmeticas rationes semper adhiberi putat oportere: q non modo in hoc iudicio falsum est, sed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiusque interest, vt mox dicemus.

Quod vero negat Aristoteles inquirendum bonus sit an improb. qui quemquam occidit: satis indicat se nullam iudiciorum vsu disciplinam habuisse. Nihil enim diligentius à iudicibus quæritur, quam quæ fuerit anteacta vita reorum: neque id nouum est, cum ante Aristotelem Persæ non modo inquirerent in mores ac vitam eorum qui accusabantur, sed etiam absoluebāt eos quorum virtutes vitia superarent, vt est apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur; & q sæpius peccauit, multo seuerius coercetur, In quo rursus fallit Aristoteles, quod rem furtiuam cum eo quod interest eius cui est ademta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propositis, scilicet 2, 4, 6; quos numeros æquales fuisse posuit hunc in modum 4, 4, 4,

&

& quoniam ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrumque vtrique exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vterentur; fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modo tripli, modo quadrupli pœna[a], & infamiæ sempiterna[b] labes inuritur: quinetiam lege diuina, furtum bouis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullum homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbique vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurimum communis est, alius quidem causa cadit, alii vero simplū, alii sesquiplum, alii duplum adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis qui iudiciorum vsum aliquem habent, exēplis nihil opus est. vnum modo sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat, confregit: gemmę pretium quantumcumque sit rependere tenetur[c], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum, quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretium non lueret, nisi aut periculum[d] recepisset, aut dolo malo gemmam rupisset.

Pleni sunt Iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quibus intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas; arithmeticam vero æqualitatem iniquissimam esse[e]. Quamobrem Iustinianus promulgata lege[f] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras permisit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis cęteris semisses: ab agricolis vero vsuras trienę grauiores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitiæ vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. Æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longe locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio ditior: item agricolæ simul copulantur.

a § *ex malefi-cis. §. quadru-pli. de action. l. si pro fure §. 1. de condic. furt. l. si lege pignore. eodem. l. vlt. de noxa C.*

b *l. præter. De pœnis. l. 1. de iis qui notantur.*

c *l. sed addet.*

d *l. § gemma. l. si merces locat. §. vlt. l. illicitas §. vlt. de offic. præfid. d. l. 1. de pignor. l. qua fiducia. eodem. C. l. 1. commodat C.*

e *l. Iulian §. 1. de action. emt.*

f *l. 26. de vsuris & auctl. seq.*

qui tamen dissimilimi sunt inter se facultatibus ac fortunis. Geometrica vero analogia elucet inter nobiles ac mercatores, interque mercatores & collegia, ac rursum ex cæteris ciuibus inter se & cum superioribus proportio quædam harmonica exsistit. Aurelia[a] vero lex apud nos populo regem Carolum IX. rogante lata, pecuniæ tardius solutæ vsuras besses pro eo quod interest mercatoribus solui iubet, cæteris leuiores: agricolis vero, mercenariis, & opificibus omnibus duplum pecuniæ debitæ, sed vtrumque caput legis obsoleuit, tametsi maxima curiarum assensione promulgata fuisset: quoniam id quod cuiusque interest, in facto, non in iure consistit, vt accuratissime Paulus I. C. respondit[b]. quæ vna ratio omnes omnium inter pretium disputationes de eo quod interest tam varias tamq; sui dissimiles à stirpe dedit; quas imperator Iustinianus vna lege[c] complecti se posse putarat. Itaque prudenter nostris legibus ac morib. id quod cuiusque interest, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri potest, quam Oceanus quantus quantus est, angustissimo alueo concludi. Veneti vsuras siue in fructus, siue in pecuniis, semisse maiores exigi vetant; quæ etsi tolerabiles sint, & *ciuiles* à Latinis[d] dicantur, lex ea tamen non ita pridem[e] lata iam obsoleuit: quoniam arithmeticam vsquequaque æqualitatem complexa, personarum dissimilem conditionem reiecit.

a *Ordinationes Aureliæ lata. cap. 60.*

b *l. quatenus. De regulis.*

c *l. vnica. de sententiis quæ pro eo quod interest.* C.

d *Plin.*

e *Anno 1551.*

Ac tametsi in rebus rationibusque contrahendis ac permutandis quæ ad synallagmata pertinent, æqualitas illa magis probatur, ab ea tamen sæpissime discedituripsique opifices & agricolæ suas operas & opificia carius diuitibus quam tenuibus locare solent. Nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos sæpe D. accepit, ab egente vero decem aut quinque: ac si quidem arithmeticam aut geometricam Analogiam consectaretur, alter quidem calculo, alter fame interiret; sed harmonica ratione huic quidem opes, salus illi comparatur. Quam quidem ad rationem iudices ipsi suam operam

&

honorarium in cauſis diſceptandis exigere conſue-
erunt: idque ſemper licuiſſe videmus, dum tamen mo-
um non excedant: vt quidem contigiſſe memini Præ-
orio vrbano Pariſiorum, cuius nomen facile patior ſi-
eri: cum ſacerdotii ampliſſimi vindiciis adiudicatis, au-
eos triginta mercedis nomine quæ leuiſſima eſſe debu-
erat, exegiſſet, prouocatum eſt ad Curiam: Rinconetus
nquiſitionum præſes cum prætorem acriter vrgeret,
Prætor illud repoſuit, longo fructuoſiſſimum fuiſſe ſa-
cerdotium illud cuius vindicias adiudicaſſet: & quoni-
m multa, tenuium cauſa ſine mercede faceret, æquum
eſſe vt locupletes detrimentum illud quoquomodo ſar-
cirent. Hic Præſes repoſuit ſartorem ſuum ita ſecum a-
gere, cum duplo carius operam æſtimaret in veſtibus
holoſericis quam in laneis conſuendis. Lex quidem Mo-
diolanenſis quæ iudicum ſalarium centeſimo litis æſti-
matæ numo definit, dum tamen vltra ducentos aureos
egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur; quippe
ſordidiſſimus omnium iudex ab omnibus omnia ſine
vlla proportione extorqueret. Etenim litium ſæpe leuiſ-
ſimarum difficultas maior eſt quam ſi de rebus grauiſsi-
mis quæratur.

Igitur & in legib. ferendis, & iudicandis litibus, & in Republica moderanda rationem illam harmonicam, quoad eius fieri poterit tenere oportet, ſi iuris ac iuſtitiæ vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatibus quæ ad primogenitum ſolidã hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatib. noſtris Caucis vſitata, iniquiſsima debet videri, minus iniqua eſt, iniqua tamẽ, quæ nobili primogenito totã hæreditatem cernere permittit, modo duas vncias cæteris quamdiu vixerint, fruẽdas relinquat, vt lex Ambianorũ: aut tres, vt Andium ac Cenomanorũ, quæ in fœminas aliquanto mitior eſt. quod maſculis nihil niſi vſu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. Iniquior Anglorum & Scotorum, q̃ nobili primogenito omnia prædia, cæteris modo pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro ſuper-

stes est permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec testamento legare fas est vltra pecuniæ trientem. Minus inique agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus [a], hæreditatem ex æquo partiuntur.

a *In libr. De moribus Germanorum.*

b *Num. 27.*

At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas [b] iustitiæ rationes complexa, maribus quidem solis prædia, fœminis pecuniæ partem, primogenito duplum, cæteris simplum tribuit. Si masculæ prole orbatus sit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuique gentili nubere, ne extra gentem prædia distrahantur. Hic geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rursus inter primogenitum & cæteros, arithmetica æqualitas in reliquis. Si lex omnium quæ de hæreditatibus vsquam terrarum latæ sunt, æquissima debet ac sanctissima videri. Cum rursus diuina lex vetat eum qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur, quoniã arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere possit vsque ad ictus quadraginta, quid quisque mereatur: æqualitas arithmetica in eo quod magistratibus lege definitum modum egredi prohibet: cum legi subiecta ratio est, ne membris mutilatis quisquam verberibus diu contusus, sibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur, quoniam occurri potuisset, grauius plectendum esse qui grauius peccauit; nec intra modum cõsistere præstat, quam quid inique acerbius agendo committi. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iustitiam stabiliendam exigi oportere.

Ac tametsi optimatum imperiũ geometricas, popularе arithmeticas rationes amplectitur: vtrumque tamẽ harmonicis vti rationibus sæpissime videmus. Alioquin si optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorum participem facerẽt, nec vllam spoliorum quæ hostibus eripiuntur, partem caperẽt, nec terentur, eo statu Rẽspublica diu consistere non posset. Quamobrem Veneti prudenter, qui tametsi aristocratiam

uiam omnium quæ vſquam fuerunt pulcerrimam tuentur, geometrica ratione quidem honores, imperia, ſacerdotiaque ampliſſima patriciis tantum tribuunt; cætera vero munera plebeiis, quos ipſi *Citadinos* vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quod Primicerii ſeu Cancellarii honorem qui maximus eſt, & fructuoſiſſima ſcribarum Senatus munera, plebeiis tãtum concedi patiuntur; iniurias vero plebeiis ab optimatibus illatas acerrime vlciſcuntur, & ſummam cuique fruendarum voluptatum libertatem tribuunt; quę libertas plane ſapit ſtatum popularem. Quod item in mandandis magiſtratibus & honoribus ſorte ac ſuffragio vtuntur, harmonicam analogiam ſequuntur: nam ſuffragia quæ delectum habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: ſors autem quæ ſummos infimis exæquat, in arithmetica æqualitate perſpicitur. Eſt ergo Venetiarum ſtatus purus & ſimplex in optimatum poteſtate: gubernandæ vero ciuitatis ratio, maxima ſui parte harmonicis rationib. conſtituta. Status Venetorum qualis ſit.

Diximus antea ſæpe ac dicendum ſæpius eſt, propterea quod ad hunc ſcopulum quamplurimi naufragium fecerunt, *ſtatum ciuitatis* cum ratione gubernandi ſæpe eundem ſæpius ab ea diuerſum eſſe. Statum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuiſſe diximus; quoniam iura maieſtatis omnia in populi totius conceſſu fuerunt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alieniſſima fuit à populari: quoniam patricii ſacerdotiis, imperiis, honoribus, ſenatoria dignitate ſoli fruebãtur, plebeiis aditus omnes ad imperia intercluſi & obuallati à Patribus obſidebantur. At ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat à Patribus enubere; ſuffragia vero ex cenſu & ætate, quæ centuriatis comitiis ferebantur, potiſſima præcipuaque fuiſſe conſtat. Cum igitur ſtatus eſſet popularis, ratio vero gubernandi ariſtocratica geometricis legibus conſtituta; plebs à Patri-

bus sæpe discessit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit; nec prius à seditionibus ciuilibus conquieuit quam plebeiis æque ac Patribus imperia, sacerdotia, magistratus, honores, iura connubiorum, suffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcumque tamen leges latæ fuissent, vix plebeii honores adipisci poterant, sed fere illustrium gentium dignitati concedebantur, & omnia fere à Senatu semota plebe gerebantur; quæ ciuitatis gubernandæ ratio florentissimum statum effecit. At cum Tribunitia vis ac furor ad plebem summam gubernandæ ciuitatis potestatem detulisset ac Senatui eripuisset, omnia pessum iere, & quasi vocum suauissimo concentu dissoluto discordiæ graues conflatæ sunt, quæ Rempublicam funditus euerterunt.

Idem nobis de omni genere ciuitatum statuendum est. Argumento sint Heluetiorum Respublicæ populares: qui quo propius à gubernatione populari discedunt, eo difficilius teneri possunt; vt montani Heluetii ac Rhæti. Cæteri qui popularem statum aristocratica ratione moderantur, stabiliores sunt ac firmiores, Reique publicæ dignitatem beatius commodiusque tuentur. Vtigur optimatum imperium quod aristocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus insistit; quoniam honores, imperia, sacerdotia, curationes diuitibus aut nobilibus tantum plebe procul repudiata dantur: sic popularis status in quo populariter omnibus ciuibus omnia imperia, cæteraque vicissim, vt cuiq; sorte obuenerint, communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo sequitur regium statum ab vtroque diuersum, harmonicis rationibus conuenire.

Quod si regale ciuitatis genus arithmeticis simul ac geometricis legibus, id est, harmonicis moderatum erit, quis dubitet Rem illam publicam omnium pulcerrimam ac præstantissimam fore? Hic dominatum vnius qui subditos pro seruis habet, omitto; tyranni quoque superbiam & crudelitatem procul amouendam censeo: sed regem ad intuendum propono, siue suffragio pro virtu

irtute ac pietate creatus fit, vt Numa: ſiue ſorte diuina, t Saul: ſiue regnum vi & armis partum adeptus ſit, vt lerique: ſiue à ſtirpe quæratur, vt omnes, exceptis opido paucis; qui ciues non aliter ac liberos fouet & tuetur. Is igitur populariter regnabit ſi omnibus ſubditis onnia imperia, magiſtratus, honores viciſſim aut ſorte, ulla virtutis habita ratione, communicare volet. Idem i nobilitati tantum, aut locupletiſſimis quibuſque Imeria, ſacerdotia, curationes, ſemotis tenuibus concelet, nulla virtutis ratione inſpecta, ariſtocraticam gubernandi rationem ſequetur aliquanto melioremquam it illa populatis ac turbulenta, quę vix vſquam gentium eperiatur: hæc vero tolerabilior eſt ac ſtabilior quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, facilius copulatur quam cum opificibus ac ece plebis, cum qua vix vllam ſocietatem, ſi decus imerii ac maieſtatem tueri velit, contrahere poteſt: vt eceſſe eſt ſi ſummos infimis in petitione magiſtratuum æquabit.

Hæc tamen regni gubernandi ratio non modo plebi, ed etiam principi ac nobilitati pernitioſa eſt: quoniam rique à plebe, quæ ſemper eſt innumerabilis, metuendum eſt: quo fit vt ſeditioſum nacta ducem ſeruile iugum excutiat, & principem cum nobilitate de imperio eiiciat: vt ante ſæpe contigiſſe propoſitis exemplis dominus. Cuius rei perſpicua cauſa eſt, quod principi quidem cum optimatibus conſociatio eſt cum plebe nulla: r planum fit his tribus numeris 4, 6, 7. primi ad ſecundum ſeſquialtera ratio diapente quidem efficit concentum iucundum per ſeſe; ſed tertius nulla rationis ſuauitate cum prioribus coniunctus, ſuperiorum concordiam omnino labefactat.

Sed fieri poteſt, & fere fit, vt princeps ad ſummos honorum & imperii gradus ſummæ nobilitatis viros prohat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis eometrica lege tribuat. Quæ ratio gubernandi, tolerãilla quidem eſt, ſed eo quẽ ꝙrimus concentu vacat, vt

per-

perſpicuum fit ex his numeris geometrica analogia c
poſitis 3.6.5.10. Eadem eſt ratio primi ad ſecundum, q
huius ad tertium: & primi ad tertium, quæ ſecundi
quartum: ſed ſecundi ad tertium diſiuncta ratio eſt, q
abſurdam & ineptam diſcordiam parit. Ita quoque d
iuncti ſunt à ſe inuicem ordines ciuium; vt nullum i
ter ipſos vinculum firmum reperiatur: quia indign
putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum imp
cari; ac plebeii viciſſim ſe ab honoribus maximis ſu
moueri moleſte ferunt: vt patriciis quidem Ron
Tribunatum petere non aliter licuit, quam eiurata n
bilitate & tranſitione ad plebem. tunc enim Conſul
tus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus; qua q
dem poteſtate conceſſa plebi arma ceciderunt, reſti
cta ſeditio eſt, quia tenues principibus æquari ſe pu
bant; in quo fuit ciuitatis ſalus: alioqui furentis mul
tudinis impetus cohiberi nulla vi potuiſſet. Nam q
ratio Conſulatus ad Tribunatum, eadem fuit patri
ad plebeium: & rurſus eadem fuit patricii ad Conſul
tum analogia, quæ plebeii ad Tribunatum geometri
ſimilitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatu
nec plebeio licebat Conſulatum adipiſci, diſiunc
plebs erat a Patribus, perpetuaque Tribunorum
Conſulum diſcordia ciuitatem infeſtabat: vt ex his n
meris ita collocatis perſpicitur 2, 4, 9, 18. inter quos
tio quidem geometrica elucet vſquequaque: quoni
tamen non eſt analogia continens ſed diuiſa, ſcili
ſecundi numeri ad tertium, abſurdiſſima diſſiden
aures offendit, & eam quæ in dupla diapaſon eſſe
tuiſſet, congruentiam plane perturbat. Ita quo
Patribus cum plebe perpetua fere diſſidia interce
runt, quouſque plebi Conſulatus, Cenſura, Pra
ſummaque ſacerdotia paucis quibuſdam exceptis c
municarentur.

Geometrica in tribuendis honoribus ratio.

Quod ſi eodem temperamento patriciis Tribun
licuiſſet adipiſci, ſic tamen vt plebeiorum numer
eo collegio potior fuiſſet, & ſuauiſſimus ciuium in

pſos concentus exſtitiſſet, & ex ea temperatione pote-
ſtatum moderatus & concors ciuitatis ſtatus diutius flo-
ruiſſet, vt ex his quatuor numeris harmonica ratione
coniunctis planum fit, 4, 6, 8, 12. primi quidem ad ſecun-
dum & tertii ad quartum diapente: rurſus primi ad ter-
tium & ſecundi ad quartum diapaſon: ſecundi ad tertii
tium diateſſaron, continenti analogia copulans prima
extremis, media vtriſque, omnia omnibus, ſuauiſſimum
procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricii ad
Tribunatus petitionem admitterentur, niſi eiurata no-
bilitate, vt etiam plebeii Conſulatum rariſſime adipiſ-
cerentur, niſi aut bellicis laudibus abundarent, vt C.
Marius; aut ſumma dicendi copia, M. Tullius; aut vtro-
que, vt M. Cato. Quamobrem Cicero de ſe ipſe gloria-
tur apud populum, quod primus longo interuallo tem-
porum ſuorum primus homo nouus (nouum autem
appellabant qui primus in ſua gente honores adeptus e-
rat) Conſul factus eſſet, & eum locum quem nobilitas
præſidiis firmatum atque omni ratione obuallatum te-
nebat, populus ſe duce reſcidiſſet, virtutique in poſterũ
patere voluiſſe [b]. Saluſtius vero, *Namque antea*, inquit,
*plaraque nobilitas inuidia æſtuabat, & quaſi pollui Conſula-
tum, ſi eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret. Ita
perculſa nobilitate poſt multas tempeſtates nouo homini Cõſula-
tus mandatur.* Item Liuius de Catone Cenſorio; *hunc pe-
nitem premebat nobilitas.* Idem: *indignabantur nouum homi-
nem Cenſorem videre.* nobiles appellabant liberos eorum
qui primi in ſua gente honores & imperia geſſiſſent.
Quamobrem mirum videri nõ debet ſi Reſpublica po-
pularium hominum ſeditionibus perturbaretur: cum in
tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad ſummos
honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et
cum eo profecti eſſent, plebem deſpiciebant: *Iam ple-
beios homines*, inquit Liuius, *initiatos eſſe ſacris, contemnere
plebem.*

[a] *Aſconius Pedianus.*

[b] *Cicer. in agr. 1.*

Ergo ciuitatis gubernatorem optimum in populari &
optimatum imperio, ac potiſſimum in regali ſtatu Regẽ
ipſum

ipsum harmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admisto, vt nobiles eiusdem virtutis qua plebeius, in petendis honoribus potior sit propter eam quam à maioribus adeptus est virtutis ac nobilitatis famam; vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari possint. Item locupletiori dandum est aliquid; & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus subeundis suam operam grauiter ac strenue impendat, honoribus potior esse debet quam qui egestate premitur; cui munera tribuenda sunt quæstuosa, vt hic quæstum sibi suisque necessarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titius Flamininus Proconsul in constituenda Thessalorum Republica, locupletissimis quibusque dominatum attribuit, qui scilicet Rempublicam saluam & honestam esse vellent: cum nullam pereunte Republica salutis spem haberent. Quod si magistratus Duumviros aut Triumuiros creare oportet, commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quam duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares consociare, quibus cum necesse est controuertias sæpius intercedere, vtre fit inter pares.

Illud etiam commodius, quod magistratibus dissimili conditione creatis, suæ quisque conditionis tum tueri solet; vt quidem maiores Curiæ nostris patribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuique sanctius ac melius reddi consueuit, quam si ex nobilibus, aut plebeiis aut ecclesiasticis hominibus omnino constarent. Omnium autem societatum ciuilium nulla firmior est quam potentum ac tenuium, nobilium ac plebeiorum, omnibus magistratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro meritis ac virtute cuiusque communicatis: merita vero dissimilima sunt ac semper fuerunt. Nam si quis omnia imperia, magistratus, honores virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam laeditus euertit, cum bonorum ac fortium ciuium nu-

rus improborum multitudine longe inferior ab his facile de imperio deturbari posſit; ſed qui fortibus locupletes, potentibus tenues, imperitis prudentes in gerenda Republica coniunxerit, tametſi alius à virtute, alius ab experientia deſeratur, ex illa tamen coniunctione concordia ciuitatis exiſtit: cum patricii ac locupletes ſibi locum in Republica relinqui, ſeque cum virtute ac eruditione præſtantibus viris coniungi lætabuntur; plebeii vero genere quidem ignobiles, ſed virtutibus illuſtres, cum ſe potentibus ac patriciis in honorum petitione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt voluptatem: qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflammantur. Quid enim præclarius quam medici filium, aut obſcurum hominem (quales fuiſſe accepimus Michaelem Hoſpitalem ac Bertrandum Gueſclinum:) amplißimis in Republica honoribus cumulari? alter enim bellicis laudibus abundans, Magiſter militum; alter, togatorum princeps, ob eximias virtutes Prætor creatus eſt.

At ciues omnes luctu & mœrore tabeſcunt, cum qui nec generis ſplendore, nec vlla virtute clari, ſed turpitudine vitæ infames ſunt, in altißimo imperii & honoris gradu collocantur: non quod putem indignos ciues ab omnib. imperiis ac magiſtratib. omnino arcendos eſſe; neq; n. id fieri poteſt, ſed in ſecundis ac tertiis conſiſtere, nec potentia eminere oportet. Nam qui Quæſtione ciuib. minime omnium auaris tribuunt, arma nō niſi fortiſſimis, iudicia non niſi integerrimis, gubernacula nō niſi ſapientiſſimis, ſacerdotia ſanctiſſimis tantum, ærarium non niſi grauiſſimis, laborem non niſi robuſtiſſimis geometricas leges ſectantur illi quidem, ſed ab ea quam dixi harmonica ratione diſcedentes, nullo vinculo ciues deuincunt inter ſe. Alios igitur aliis copulare neceſſe eſt ad

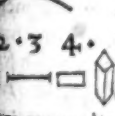

im quem dixi modum; vt quod vni defuerit, alterius
e ſuppleatur. Ita quidem princeps ſubditos inter ſe
& cum

PAGES PARTIALLY ILLEGIBILE

& cum Republica indissolubili vinculo coniunctos placidissima tranquillitate fouebit: vt triplici numero triplicique magnitudine, quibus expressa regiæ potestatis à natura ipsa imago quædam perspicitur, quæ statum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium significat gubernandi forma rationibus harmonicis constituta. Binarius enim ad ternarium diapente constituit, ternarius ad quaternarium diatessaron; extrema vero diapason ex vnitate, rursus ad quaternarium duplex diapason ac systema vniuersi concentus omniumq; modulorum coalescit. Si vlterius progrediare, harmonię concors suauitas perit. Vnitas autem supra numeros omnes eminet, quasi princeps supra ciues omnes & extra ciuium ordinem; cuius maiestas perinde atque vnitas ipsa nullam sui partitionem admittit, ab ea tamen numerorum omnium potestas deriuatur.

Ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuibus eiusmodi est, vt sacer quidem priore loco pro ea qua Deo immortalem proxime accedit dignitate; deinde ordo militaris sub cuius tutelam ciues omnes quodammodo positi sunt; postremo plebs ex agricolis, scholasticis hominibus, mercatoribus, opificibus exsistit. Id etiam à hominis natura significatur, in qua bene constitutæ ciuitatis forma perspicitur, non tantum in corpore, cui vnum caput est, aptaque membrorum omnium collatio, sed etiam in animo, cuius suprema pars mens est; huic proxima ratio; deinde vis irascendi postremo cupiditas. Pura quidem mens est ab omni concretione libera & à cæteris animæ facultatibus diuisa: vis autem irascendi in præcordiis, milites; cupiditas subter præcordia plebem significat. Et quemadmodum ab hepate sanguinis fomite cętera membra vegetantur, sic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus suppeditant alimenta & vt plerique ab inopia mentis belluarum vitam ducunt, & ad id tantum quod adest, quodque præsens est, appetitu feruntur, quos etiam sacræ literæ [a] *iumenta* vocant: ita quoque populares & optimatum status sine me-

νῦς, λόγος, θυμὸς, ἐπιθυμία.

[a] *Ionæ ca. vlt. Psalm. 49.*

re,

te, id est, sine principe, seipsos vtcumque non diu tamen meri possunt; beatiores futuri, si principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quasi mens imperio secum dissidentes ad concordiam reuocare, ac beare possit. Nihil autem beatius fieri potest, quam si vis ratiocinandi à prudentia, vltionum appetitus à fortitudine, libido à temperantia dirigatur: mens autem ipsa suum imperium habeat, & quasi habenas tenens currum regat, cæteram, quocumque ducat, sequantur: tum enim omnis honestas, omnis officii ac virtutis splendor circumlucet. At cum, depulso & excusso mentis imperio ac iugo, præceps ira quasi miles indomitus, tum etiam libido quasi turbulenta ac seditiosa plebs fasces arripit, in arcem inuadit; mentem denique ipsam quatit, ac de sede sublimi deorsum deturbat; ciuitatem omnem perinde animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem mere necesse est. Nihil enim Reipublicæ similius quam Præstantissimæ ciuitatis imago.

animæ pulcherrima illa sibique modis omnibus consentiens comparatio: vt scilicet prudentia, fortitudine & temperantia ciuium ordo triplex efflorescat, & vnius principis imperio dirigatur; tum enim exsistit cōcors ille ciuium omnium aptus & modulatus summa ratione concentus.

Sed vt harmonia insuauis est nisi dissonum aliquid admissum sit, quo postea mollius ac iucundius in aures influat suauis ille concentus, qui ex diatessaron diapente ac diapason exsurgit: vt qui cupedias auidissime ligurriunt, voluptatis sensum in gustu nullum habent, nisi equus artificiose discum aliquem interiiciat acerbis aut subamaris condimentis refertum; quo degustato cętera multo gratiora percipiuntur: non aliter ac pictores efficit, vt lux è tabula eminere videatur, atramento circumquaque obducunt (: quoniam voluptatis ea vis est & natura vt sine aliquo sensu doloris insuauis sit ac pernicioſa futura:) ita quoque necesse est improbum aliquem ciuem ac flagitiosum magistratus & imperia gerere, & in clarissima bonorum ciuium luce

versari; vt virtutis splendor magis ac magis conspicuus videatur. Cum enim infames, sordidi, indocti magistratus ac iudices aliquot, pauciſſimi tamen vituperantur; qui virtutibus præstant, veriſſimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priscas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea, quæ de iustitia triplici diſſeruimus, cõmode significare, cũ εὐνομίαν, ἰσονομίαν, εἰρήνην, id est, Legum conciñitatem Æquitatem, & Pacem Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus convenire diximus, æquitatem geometricis, pacem harmonicis, quasi concordiæ nutricem, ac totius iustitiæ finem optimum.

Quæ cum satis explicata sint, restat illud quod hujus disputationis caput est, an geometricis iustitiæ legibus mundum hunc Deus opt. max. temperare videatur, vt quidem Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat, vt diuinũ illud exemplar in conformanda ciuitate sequeremur. At trium numerorum serie naturalem harmonicis rationibus aptam esse docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectiſſime accommodari. Sed porro pergamus. Nam si Plato propius admirabilem mundi fabricam intueretur, non prętermiſſurus illud, quod in Timæo præcipue differendum erat, Deum scilicet mundi temperatorem sapientiſſimum materia & forma, quarum altera alterius ope sustentaretur, rerum omnium vniuersitatem coagmentasse: idque qualium ac similium rationibus colligatis: mundum nim toti materiæ æqualis est; quippe qui vniuersã ampliſſimo complectatur; formę vero similis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in se continet, alteri quidem æqualis, alteri vero similis. Neque enim Pythagoras hecatomben diis imolauit quod hypotenusę quadratum, vt plerique putant, duobus reliqua rectum angulum quadratis æqualem esse demonstrasset; sed quia duabus propositis figuris sui dissimilibus & inæqualibus, tertiam inuenisset, quæ alteri

dem æqualis, alteri vero similis esset. Sic quoque immortale ac sempiternum laudis sacrificium præpotenti Deo debemus, quod ex materia & forma mũdum

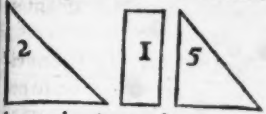

hunc alteri æqualem, alteri vero similem admirabili harmoniæ vinculo colligarit: æqualem quidem materiæ, vt nihil desit aut supersit: similem vero formæ illi sempiternæ quam in mente habuit sapientissimus opifex priusquam opus illud fabricaret, vt est in libris Originum [a]. Consimili sapientia motu rapido cœlestes orbes ab Ortu ad Occasum; ac rursus ab Occasu ad Ortum circumagi voluit; tertium item trepidationis participem vtriusque fecit.

Dato triangulo 3. simile detur 2. per 18 sexti triangulo vero 3. detur æquale rectangulum parallelogrammũ 1. per 42. primi erit rectangulum 3. simile rectangulo 2. & æquale quadrangulo 1.

[a] *Genes. cap. 1.*

Ac si quis per singulas rerum naturas penetrare volet, animaduertet illam harmoniæ vniuersitatis cohærentiam & mirabilem colligationem, quæ singulis singula sic connectit, vt medium cum vtroque congruat extremo. Illa vero cohærentia, nec arithmeticis rationibus, nec geometricis conuenit, sed solius musicę propria est. Nam concentus suauitas ex vocibus apte temperatis exsistit: discrepantia vero, cum voces misceri non possunt. Itaque videre est terram ac tophum argillæ & cretæ quasi medio quodam connecti; lapides inter ac metalla marcasitas ex vtroque genere coalescere: stirpes itẽ & lapides coralliorum genere quod arboresçit, quasi medio quodam conglutinari: animantium vero ac stirpium media esse *Zoophyta*, quæ tametsi mouentur ac sentiunt, radicibus tamen hærent. Rursus æqualium ac terrestrium animantium media esse amphibia; volatilium & æquatilium medios esse pisces volatiles; hominis autẽ & brutorum animantium medios simias ac cercopitheros videri; nisi Platoni assentiamur, qui mulierem in bestiarum & hominum medio collocabat. Bestiarum autem & angelorum vinculum est homo, qui mortalis simul & immortalis naturæ particeps, cum vtroque societate quadã coniungitur. Est etiam ætheris regio media,

quæ ſuppoſitam ſibi animalem ſuperabilemque naturam & cœleſtem regionem eadem complectitur affinitate.

Et quemadmodum in recta muſicæ modulatione eſſe aliquid oportet quod durius feriat aures ſine quo peritura ſit cantus ſuauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim ſic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret; & monſtra quædam in natura exiſtere, orbiumque lucentium deliquia fieri patitur; & rationes quaſdã eſſe, quas Geometræ ſurdas vel potius ἀῤῥήτους appellant; vt mundi concentus ſuauior eſſet; & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui denſiſſimis tenebris inuoluta delituiſſent. Itaque Deus ad Pharaonem, *Excitaui* [a] *ego te*, inquit, *vt demonſtrarem in te ipſo potentiæ meæ vim ac decus, vt toto terrarum orbe geſta mea omnium vna commemoratione prædicarentur.* Hæc quidam ad rerum in Ægypto geſtarum veriſſimam narrationem pertinent: ſed latet ſententia diuinor de Pharaone malorum omnium opifice ac parente, quẽ ſacræ literæ verbo *Leuiathan* [b] ſignificant: theologorum tamen omnium vna vox eſt. hunc humani generis aduerſarium omnium maximum Dei nutu, verbo, poteſtate coerceri: vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & ſine qua vis bonorum neceſſet, nec perciperetur, elementorum ac nubium cancellis cohiberi: ſupra vero nihil niſi ſanctum & à ſordibus ac ſcelere purum manere, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura ſit quam nocitura. Rectiſſime enim Auguſtinus; *qui Deum immortalem vllum mali dedecus perpeßurum negat, niſi maius bonum conſequi certo ſciret.*

Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus ſuauis concentus efficitur: ſic etiam ex vitiis ac virtutib', ex elementis ac cœleſtium orbium conuerſionibus inter ſe diſcrepantibus, rerumque omnium contagione & antipathia vinculo numquam diſſolubili colligatarum conſenſu, harmonia mundi totius partiumque ſingularum concors exſiſtit. Res item publica bene conſtituta bono-

[a] *Exod cap. 9.*

[b] *Iob. cap. 40 & Pſal. 104. ſapius vocam מנין rectiſſime interpretatur Ezechiel. cap. 29 & 30.*

bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, ſapientium ac ſtultorum, robuſtorum ac imbecillium, mediis ordinibus vſquequaq; interiectis, qui ſummos infimis, omnes omnibus coniungant, mirabili ciuium vniuerſorum diſcordi concordia coaleſcit: ſic tamẽ vt bona malis ſint vbique potentiora: vt mirabili prudẽtia ſapientiſſimus ille rerum omnium Opifex ac mundi procurator ſempiterna lege ſanxit. Et quemadmodum ipſe incredibili quadam vi ac poteſtate præditus angelis imperat, ſic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati; & optimum quicque imperandi poteſtate deteriora continet, vt omnia rectiſſimis ac legitimis imperiis colligatione quadam poteſtatum omnium coerceantur. Quod igitur vnitas eſt in numeris, mens in animæ facultatibus, centrum in circulo: itidem in mundo. Rex ille potentiſsimꝰ vnitate ſimplex, natura impartibilis, puritate ſanctiſsimus, ſupra cœleſtium orbium fabricam altiſsimo interuallo remotus, ſpirabilem hanc regionem cum cœleſti ac intelligibili copulans, mundum triplicem ſuauiſsimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura quadam ſecura ab interitu ſeruat; cuius ad exemplar optimus quiſque princeps, qui Rempublicam non modo ſaluam, ſed etiam honeſtam ac beatam fore ſperat, ſeſe comparabit.

FINIS.

Typographus lectori S.

Quæ diligentia in hac editione ſit adhibita, lector, nos præſtare nolumus: ipſe ſatis perſpicies ſi cum ſuperiori hanc conferre volueris. Nec tamen aſſeuerare volumus nihil nos prorſus hic fugiſſe, ſed, quæ oculos noſtros fefellerunt, pleraque omnia facile per te cognoſci poſſe. Verumtamen & hoc monendus es non pauca nos data opera intacta reliquiſſe, quæ ſc. vel opera typographica in ſuperiori editione, vel amanuenſis in auctoris autographo minus recte aſſecutus erat. Quamquam ipſum etiam auctorem, vt plerumq; ſit per feſtinationem nonnulla fugiſſe certum eſt, quorum etſi bonam partem ex Gallica editione reſtituimus pleraque tamen intacta relinquere, quam temere noſtro arbitratu mutare voluimus. Vale.

INDEX

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE REPVBL. Opere magis viſæ ſunt memorabiles.

*Numerales notæ, paginam ſignificant: aſteriſcus *, ſententiam, regulam iuris aut ſummam denotat.*

AAronis Hebræi nobilitas, 551
Abbaticelliani & Glarenſes vtriuſque religionis cuſtodes, 112
Abid feſtum Iudæorum quod, 618. eiuſdem vatia conſideratio & appellatio, ibid. vnde dictus menſis Abid, 619
Abrogatio quorũdam beneficiorum ſeu priuilegiorum à Ludouico XII. Francorum rege facta, 259
Abſalonis Dauidis filii exemplum, 858
Abſurdum antecedens abſurdum & conſequens, 302
Academiæ Andium priuilegia à Carolo V. quare conceſſa, 790
Academiæ rectorum ius in ſcholaſticos, 520
Accurſii ſententia de iudiciis ferendis an ex æquitate, an ex verbis legum, 240 eius error de latronibus, 1200
Accuſandorum & damnandorum reorum mos apud Mediolanenſes, 716
Accuſatores corruptelę rei & peccatorũ inuicem quare conſtituti apud Romanos, 675
Achabi exitium ob impunitatem Benadabo conceſſam, 763. eius vxoris crudelitas, 844
Achæi tyrannorum magiſtri, 117. eorum conſpiratio vnde dignota, 419. eorum ſocietas, 116. & ſeq. eorum ius, eiuſdemque ſocietatis diruptio, ibid. cum Romanis, 117
Achillis parentatio, 54
*Actio expilatæ hæreditatis & furti coniugibus inter ſe non datur, 27
Actus iuriſiurandi ducis Gueldriæ, 185
Actuum legitimorum vis & natura, 174
Adamus homo & fœmina, 22. Adamo in vxorem Euam Deus imperium dedit, 21. quod fuerit illud, ibid.
Adoleſcentium natura, 814
Adolphus regis Danorum auunculus Imperator vrbium Balticarum, 119
Adoptionum cauſa, 46. quibus adoptare licet, ibid. & 47. eis fraus legibus qnomodo fieri poſſit, 48. earum ius, & in adoptiuos poteſtas adoptantium, 44 & 46. iura varia apud varias gentes, ibid. vide etiam in ditione Gallorum.
Adoptiui quomodo à publicis muneribu excluſi, 48. ab hæreditatibus & ſubſtitutionibus, 47. & ſeq. hodie proximis parentibus legitimiſque hæredibus non præiudicant, 4
Adoptione marium an filiæ naturales & legitimæ ab hæreditatibus ſeu ſubſtitutionibus excludantur, ibid.
Adoptione qui ad principatum peruenerint, 45. 46. & ſeq.
Adoptiones variæ, 44. & ſeq.
Adoptare fœminis an licitum, 45
Adoptio Ephraimi & Manaſſis ab auo Iacobo, 44
Adriani lex de αὐταρχείᾳ præſidium prouinciarum, 508
Adriani Pontif. introductiones auaritiæ, 1018
ab Aduerſariis quæ vtilitas maior decerpi dicatur, vide Vtilitatum omnium.
Adulterii pœna apud Romanos, 24. & aliarum gentium, ibid.
Adulatorum ſiue aulicorum canum peſtis Reipubl. vide Aulicorum.
Adulteram occidentis pœna varia 1190
Æacidarum genus vnde, 704
Æbutia rogatio quæ, 38. eius rogatio de abrogatione legum XII. Tabul. 479. & 667
Ædilium curulium poteſtas eadem quæ Tribunorum, 419. præſcripta, & ſeq.
Ædium exuſtarum æſtimatio quæ habenda, 620
Ægyptiorum adulterii pœna, vide Adulterii.
Ægyptii fures, vide Fures.
Ægyptiorum natura & ſitus, 782. eorũ opera publica, 1050. eorum ordinum dignitatis prærogatiua, 553. eorum beneficia in reliquas gentes, 227
Ægyptii agri diuiſio 999
Ægyptii ærarium, vide Ærarium.
Æmilii Mamerci Dictaturæ tempus perbreue, 409
Æqualitas aut inæqualitas bonorũ quantum Reipub. vtilis aut inutilis, vide Bonorum.
Æqualitas legitima, humanæ naturæ conſentanea ſecundum Euripidem, 1171

Æqualitatis & similitudinis differentia ad Geometriam & Arithmeticam, 1171
Æqualitatis & similitudinis differentia ad Geometriam & Arithmeticam. ibid.
Æquatio bonorum quam iniqua & damnosa, 1099
Ærarii descriptionem principem habere oportet. 1052
Ærarium in reipubl. quam necessarium. 997 eius confirmandi septem genera. 998. de eius singulatim, 1005. 1008. 1012. 1015. 1018. 1022. eius dispensatio penes Senatum, 397. & 399. constituendi & in integrum conseruandi quæ ratio adhibenda, 1028. sanctioria ratio, 1055. vbi passim variarum gentium modi obiter uati huiusce conseruandi gratia.
Ærarii Gallici conseruandi ratio, 1051. item in eius pecuniis colligendis varia munera constituta, vt tribunorum, quæstorum, iudicum, & aliorum id genus præfectorum diuersa ratio: vnde Reipub. ipsius ærarii maxima detrimenta, 678. & 679. passim: vbi & nonnullarum aliarum gentium mores referuntur.
Ærarium Ægypti Florentini Ducis & Turcarum, 1046. & 1047. Athenienſium, 1032. Galliæ sub imperio Caroli v. vi. vii. Ludouici xi. Caroli viii. & ix. 1075
Ærarii publici & ciuitatum euersio vsurarum ratione, 1041. 1042. & 1044
Ærarii Gallorum claues quot & penes quos, 1054
Ærarii & fisci differentia, 1002. eius conseruandi ratio, item in quibus insumendæ publicæ eiusmodi pecuniæ, 1045. 1048. & passim.
Ærario præfecti apud Persas & veteres Græcos quare virilib. priuabantur: vide Græc.
in Ærario Romano variorum varia contributio, 1005
Ærario quando succurrendum, 1022
Ærarii constituendi Turcarum mos, vide Turcarum item Caroli V. Imp. institutum, vide Caroli.
æducarum partium Ærarii Gallic anni 1572. computatio.
* in Ære qui non habet, in corpore soluere tenetur, 1188
Æris abundantia apud Germanos, vt & aliorum metallorum, excepto auro, 1071. eiusdem metalli varia æstimatio, ibid. eius ad argentum ratio quæ, 1010
Æschinis & Demosthenis controuersia, 419
Æsculapii & Isidis sacra à Romanis in vrbem recepta, 716
Æsymnetæ apud Thessalos & Mitylenæos qui, 124. 443
Æsopici equi affabul. 1031
Ætas Reipub. & Reipublicæ gub.
Ætatis hominum communis definitio, 971. ciuium dignoscendæ modus, 977
Æthiopum regnum & eiusdem vestigia, 1011. nullius vsus vrbium, nec arcium, præter eam vbi asseruantur principes, 371. ii vt & Afri vnde cibi abstinentes, 777. religiosissimi apud quos ingens sacerdotum numerus: item templorum, & id genus sacrorum, item eorundem alii mores, 759. eorum dominatu quo potiantur, 191. in marg. eorum dominij potestas, 321. et Iouio. eorum rex quot dicatur habere reges subditos. 222. eorum mos ratione regum & principum regalis stirpis, 321
Ætolorum naturæ robur vnde, 25. eorum consuetudo in suffragiis ferendis, 236. eorum & Arcadum bellorum causs, 603. ciuilium 381. societas, 18
Afasinire, quid Ripuariorem legibus, 91
Afri & Æthiopes vnde cibi abstinentes, vide Æthiopum.
Africa leprosorum abundans, 794 in ea Hispania Africæ contermina, furiosorum frequentia, 788. vbi & varia furoris genera passim. eius regionis natura & qualitas, 775. monstris abundans quare, 795. eius vrbium quæ maximæ, vide Caira.
Afri in Europam, & Austrii versus Aquilonem proficiscentes, quare robustiores sint, contra Europæi in Africam & Aquilones versus Austrum, inertiores & deteriores euadant, 775. & seq. vbi id genus varia exempla.
Africani qui dicti.
Africorum populorum mutabilitas in Reipublicarum, 64
Agamemnonis sacrificium Iphigeniæ,
Agellii locus restitutus de ratione mulierum aut potius Italiæ etymo. item in varios, 429 & 431
Ager centuriatus qui dictus, 999. vbi & heredium, quod apud veteres dictum.
Agesilaus rex quare ab Ægyptio rege contemtus, 77
Agesilai & Lysandri odia, 695. quare ab ephoris mulctatus, 38
Agis

Agis regis exdis causa. 820
Agrariarum legum iniquitas, 821. & 823. constitutio Romanorum, 831
Agraria Rulli Tribuni plebis rogatio quæ. 828. Lex Lycurgi. 1084
Agri Romani diuisio Romulea & aliorum, 995. & seq. eiusdem iugerum numerus, ibid. Ægyptii diuisio vide Ægyptii.
Agricolarum & Pastorum ordo laudabilis quare 565 Agriculturæ laus, 362
Agrippæ Senatoris Romani in concilianda plebe cum patribus subtilitas, 81. & 747
Agrippæ (Menenii scil.) paupertatis exemplum, 853
Agrorum hostibus ereptorum quæ ratio apud Romanos & quantum ex iis cuique possidere liceret, 831. diuidendorum apud Spartiatas Lycurgi ratio, 833 & seq. 837. & 839. diuisio ex lege diuina. 824. assignatio apud Persianos demictos à Carolo V. Imperatore, 1008
Agrum certis finibus descriptum habentes eodem iure in singulos vti, quo in vniuersos ipso iure perspicuum, nisi singulari beneficio immunes esse singulis tabulis testatum fuerit. 198
Alæ aureæ Euripidis, vide Euripidis.
Alarici Gothorum regis decretum, 158
Alaudium vade.
Alban. Ducis Hispani auaritia maxima Belgarum ab Hispanis defectionis causa, 1027
Alberti Marchionis Brandeburgensis doctoratus perfidiæ, vide Mauritius.
Albinagii ius Gallorum quod, & vbi locorum vsitatum, 95. quam antiquissimum, ibid. iuri qui in Gallia non subiiciantur, 99
Albertus rex Nauarræ regno spoliatus, 188
Albretorum ius gentile, 20. & 21
Albretorũ principes, Lauallæ gentis ac Mammorantiæ gentilia prauorum iura rescindi curarunt, 21
Alcibiadis factum erga vxorem; 21
Alenzonii ducis maiestatis rei iudiciũ, 724. eius coniurationes in regem Carolum VII. & Rempubl. 337
Alemanni præfidis damnatio & restitutio, 408. & seq. 492
Alexãder Magnus Darii parricidii vltor, 337. eius beneficia ingentia, 868. ebrietatis vitium turpissimum, 709. imperium & victoriæ, 579. & 695. munificẽtia in abrogatione legis Macedonum de coniuratis, vide Macedonum. Exercitus descriptio, 871. dominatus, 163. iactatio, 86. profapia, 303. responsum notabile Taxiræ Indorum regi reguũ sponte desistere volenti, 625
Alexandri Seueri imperium optimũ reipubl. 803. Seuerus quare nuncupatus, ibid. eius numina, 757. mos laudabilis ratione tribuendorum dignitatis graduum, 869
Alexandri VII. Pont. max. tyrannidis exemplum, 765
Alexander Medices Florentiæ tyrannus, à Laurentio Medices proximo & familiari interfectus. 587
Alexandri Imolensis magistratus definitio, vide Magistratus.
Alexander Imolensis omnium sui temporis ICorum peritissimus, 196. eius sententia de pactis conuentis iureiurando firmatis, 135
Alexandri IC. erronea opinio, iudicem ad quem arbitrium iudicandi delatum est, inique iudicare posse, 1181
Alexandri IV. Pontificis in Fredericum II. Imperatorem petulantia. 217
Alexander Pontifex quando creatus, 62
Alexandri pontificis mors, 871
Alexander Mágnus & Alphonsus Aragonum rex, contortis collis à subditis, (aulicis quidem canibus) imitati, 710
Alexandria quomodo nobilitata, 58
Alliaci Cardinalis astronomi error, 624
Allobrogum principib. lex Salica vsitata, 20. eorum Ducis in seruos benignitas, 63
Allodia prædia ex consuetudine Campaniæ, ne principis quidem beneficio possidentur pleraque, 298
Almiral apud Gallos quod munus, 511
Alphonsi tyranni mercatura, vide Mercatura.
Alteratio status Reipubl. quæ. 414. & 415. à conuersione quomodo differat, ibid.
Alteratione Reipub. vide Reipub.
Aluaresii historia Æthiopica de verberatione præfidum quotuplex, 454
ab Amani supplicio ad victoriam Machabæi aduersus Antiochum tẽpus, 658. (fos. 859
Amasis Ægyptiorũ regis lex optima in otio
Ambasianæ coniurationis maximæ exemplum, & à quo detecta, 736
Ambiguitates verborũ fugiendæ, vide Verb.
Ambitiosorũ & stomachi veterno languentis comparatio, 678 (pote, 756
Ambrosius sub Theodosio Arrianorum temAmicitiæ fundamentum æquabilitas, eius necessitas & origo, 513. & 515. eius & fluminum comparatio, 19. eius confer-

3

ratio in harmonica iuſtitia cõſiſtens, 1174
Amiori Plutarchi interpretis error, 773
Amiſſarum rerum ſiue mobilium ſiue immobilium ius, & tempora, intra quæ repeti poſſint præfinita, 288
Ammani Heluetiorum quorundam magiſtratus vt Rhætorum, 363
Ἀμνηστίαι leges variæ, 314. lex Anaſtaſii, 538
Amoris & amicitiæ natura, 19
Amotrazorum & Ammonitarum mores in mactandis liberis, 54
Amphictionum ciuitatum fœdera, 115
Amymones Guidiorum, 125
Anabaptiſtarum imperii interitus, 577. eorum rex primus Leidanus, 765. hac ætate in VVeſtphalis degentium mores ac leges, 18. perniciosa colluuies & conatus, 536
Anarchia qui Reipub. ſtatus, 273 & 375. eiuſdem exempla paſſim, eod. omnium Reipubl. deterrima, 601. & 1083
Anaſtaſii Græcorum Imper. beneficium collatum in Clodouæum regem Francorum, 308. eius lex de reſcriptis Principum, 452
Anaxagoræ ſententia de niue atra, 753. & Ariſtotelis reſponſum, ibid.
Anaxarchi oratio ad Alexandrum de poteſtate & officio principum, 152
Andegauenſis ciuitatis laus, 788
Andium mos in maritandis filiabus, minime tamen omnibus probatus, 837
Androtio quare Maleſtatis accuſatus, 397
Ἀνδραγαθία quid, vide Clarigatio.
Angelicus, Anglorum aureus, & eius valor, 1074
Angli Scotorum patroni, & eiuſdem patrocinii quæ cautio, 915. Gallis bellicoſiores, ſed minime prudentiores, 782
Anglî cuiuſdam Haſtingarũ domini penſio annua à Ludouico XI. rege conſtituta, 1015
Anglîæ natura cæteris regionibus frigidior, æſtate calidior, & quidem eiuſdem paris ſolis calore ardenti exuſta, 774. eiuſdem aeris temperies, 767. eius rex Eduardus III. Imperatoris vicarius, 201. item Henricus Edmundi filii nomine ligium & vaſſallagium faciens Romanæ Eccleſiæ, 182. Reginæ prudentia in regno adminiſtrando, 1004. Regni ius, 1131. Reges quomodo fact. fiduciarii Pontificis Rom. 210. eiuſdem regionis domini quis, 300. regni varia captiuitas, 894. Reginarum pacta connubialia, 1160
Angliæ iniuſtitiæ exemplum, vide Iniuſtitiæ.
Iuſti in magna auctoritas & ius, 132. regia ſtirpis paternæ & ſuperſtites in Anglia, 1100
Anglici funeſtiſſimi belli inter Principes cauſſa, 741
Anglorum principum cædes mutuæ, tribus an ſaluſtios, 703. & 712. expulſio è Gallia, 371. Regem Valaſii ligii Francorum, 171. item vaſalli Pontificis Rom. ibid. à diruiq. pendere ſoliti, ibid. Senatus ſtatus, 390. eorum & Scotorum mores in feudis, 455. in eorum & Scotorum finibus ager vtriuſq; impe ii finitimus, eius ieiis, 39. eorum comitum in rempubl. conſiliarii damnatio à comitiis facta 342. vectigalis annua, 1004. eorum conuentus, 141. rerum poteſtas in regem & principes, 141
Animalia immella quæ, 919
Animæ facultas triplex, 800. ciuitatis adminiſtratio ad illas facultates quomodo cõparetur, ibid.
Animæ hominum aquis immerſorum, 38
Animi partes tres. Ratio ſcibita & cupidus, 785. eius virtutes quæ. & earum virtutum facultates, p. 1216. * eius magnitudo deum omnium virtutum, 892. * eius vim nihil magis frangit, quam ſeruitus, 70
Animorum vis ac robur ad Auſtralem plagam; corporum vero verſus vtrumque Polum, 777
Annibalis rogatio ad Carthaginenſes de *inſtituione magiſtratuum annuorum*, 675. eius virtutes, vitia æquata, 3.5.78
Annonariæ rei in Gallia inopia vnde, 1103
Anni ratio Moſaica, 618. & 634. Conſtantini magni, 636. ſeptimi conſecratio, vide Septimi.
Annulorum aureorũ ius qualis dignitatis, 83
Antigonus Macedoniæ & Aſiæ rex Reipubl. Lacedæmoniorum liberator ac reſtaurator, 434. eius interitus, ibid. eius dictum memorabile de regum auctoritate, 711. eius iactatio, 711
Antiochus religionis Iudaicæ venerator, Hieroſolymam obſidens, 756. eius regia degnatio, 309. clementiæ exemplum in Seleucenſes defectores, 532. crudelitas in Iudæos capta Hieroſolyma, 646. & ſq.
Antiochenſis ciuitatis priuilegium, 71
Antiquitatis ſcriptores præcipui, 42
Antonini Pii beneficium in Rom. Imper. ſubditos, 86. eius laudabile inſtitutum in tione tributorum, 1049
Antonini Auguſti iactantia, 211

An-

Antuerpiæ & Lutetiæ ſeditiones, 746
Anus cuiuſdam dictum ad Adrianum ius ſibi dicere differentem, 706
*Appellare à lege vel principe capitale, 476
*Appellatio à Legato ad mandantem nulla, 500
Appellationis tempora, 506. paſſim
Appellationis ius in peregrinorum hæreditates, vide Aubagium.
Apochæ publicæ ratio, 1015
Apum reges quare dicantur aculeis carere, 721. earum & veſperarum ætas, 647
Aquila ſuis pœnis quomodo configi dicatur. 592
Aquilæ Tribuni plebis factum in Caſarem 515
Aquila lex *de dominorum ſeruitate in ſeruos*, 520
Aquilonis & Auſtri variæ naturæ, v. de Auſtri.
Aquilonarium populorum naturæ qualitas ſeu mores, 729. 773. & 775. eorum beneficia & præcipua ſtudia in opificiis & manualibus artibus, vide Artes. eorum & Auſtralium natura differentia, 814. 938
ab Aquilone quanta gentibus Auſtri potiſſimum pericula ſemper manarint, 778
Aquilonæ regiones vnde dictæ, 775
Aquilones populorum multitudine, corporum amplitudine & robore Auſtrales ſuperant, 779. item pilorum multitudine & cute molliori, eod. hi populi Hunnorum morum imitatores, & ſingulatim qui, 299. & ſeq.
Aquitani ab Anglorum ditione quomodo liberati, 955. eorum rebellio. 533. eorum & Narbonenſium populorum ferocitas & mobilitas vnde, 108
Arabum defectio à Chriſtianis, 678. eorum victoriæ, ibid. & 631. 635. eorum potentia ob multitudinem ſeruorum, 60
Arabica lingua Hiſpanis cur familiaris, 270
Arabes Hiſpaniarum imperio quomodo & quamdiu potiti, 119. hi & Mauri Hiſpanorum imperii deuictores, 657
Aragonenſium apud Alphonſum regē querela, 122. eorum regum aduerſus Andium duces bella, 209. Prætoris ius & poteſtas, 131. & ſeq. Rex quibus legibus teneatur, 135. Rom. Pontificum fiduciarii, 186. 207. Regis initiandi ratio, 131. regni primordia, ibid. *Iuſtitia magna* appellatione quid intelligant, vide Iuſtitiæ. eorū mos *de numis*, Arati apud Achæos auctoritas. 216. & ſeq. in ſedandis querelis factum egregium, 162
Arbaces Medorum præfectus, Sardanapalum de regia poteſtate deiecit, 573
Arbiter quis, 476. datus & receptus differentia, ibid. eius & iudicis, vide Iudicis.
*in Arbitris receptis nemo qui noluit obligatur, 522
Arborum ſeu lignorum penuria in Gallia vnde, 975
Arcadum & Ætolorum bellorum cauſſa, vide Ætolorum.
*Arcana principis publicantis pœna capitalis, 382
Arces quæ *Græcis commodæ* dictæ, 776. quibus periculoſæ aut vtiles, ibid. 731. & ſeq. 736. & 737
Archi apud Theſſalos qui, 279
Ἀρχὴ & ἄρχειν, quid Græcis, 404. & 416 425. & paſſim.
Archidami prudentia in ſedandis diſcordiis 739
Architecti conſideratio, 771
Archimedis conatus in dignoſcenda metallorum confuſione, 1065
Ἀρχὸν ἐπώνυμος Athenienſiū ſummus magiſtratus, 75. 446. Ἄρχοντων genera ex Æſchina. 445
Archontes Melitenſium poteſtas qualis, 124
Arcturus Brito, magiſter equitum, quando creatus, 250
Arctici Poli natura, 777
Ardeatum bellorum ciuilium origo. 601
Arelate Rom. Colonia, vide Colonia.
Arelatenſis regni fines & regiones, 201. eius & Lotharingiæ diuiſio. vide Regna.
Areopagitarum concilium quot ciuium, 381. Senatus ius à Solone præſcriptum, 390. in eo ridere nefas, 414
Argentei numi, licet minimi quare Reipubl, vtiliores quamærei, 1079
Argentinenſium popularis ſtatus lex, 1097
Argenti vncię diuiſio, 1070. eiuſdem & plumbi ratio, vide Auri,
Argiuorū prudentia in regum ſelectione, 293
Ariſtides Iuſtus cognominatus, 319. eius rogatio, 365. Concilium aduerſus Themiſtoclem, 414
Ariſtocratia quæ, 272. & ſeq. 494. eius origines, 579. conſtituendæ ratio, 290. vtilitates 1022. incommoda, ibid. in quibus conſiſtat. 339. & 343. eius conſeruandæ cautio, 601. quæ ſub ſe comprehendat, 604. in popularem ſtatum conuerſa, 602. & ſeq. huic contraria, 339. Ariſtotelis ſententia de ea,

364. eius laus, 1214. & seqq. eius quæ ratio in dignitatibus, 1313. stabilita, 1108
Aristocratici qui, 276
Aristocratia pestis nulla maior quam discordia optimatum, 446. in ea definienda error cauendus, 354. & seq.
Aristocraticus status quis, 289. 290. & seq. eius incommoda, 358
Aristotelis opinio de primo dominatu, 295. eius libri quidam de Republ. interierunt, 285. eius omissio in constituenda differentia inter munera publica, 426. error ex Ciceronе & Contareno, 286. item in constitutione regnorum, 304. & seqq. præceptum ad Alexandrum de regiminе subditorum, 303. opinio de successorio regno, 1122. & seq. inconstantia de summo bono, 6. & 9. eius sententia de aristocratia & populari repub. 356. 364. item de Deo. 596. de magistratibus, 404. & 426
Aristodemi Lacedæmoniorum regis filii à Lycurgo depositi, 292. & seq.
Arithmeticis iustitiæ legibus, an in priuatis solum iudiciis locus sit, cum de rebus rationibusque permutandis agitur, 1187
Armorum ius & vsus an rebus publicis vtilis, 301
Arma habere vbi liceat aut iubeatur, aut contra, 762
Armorica Gallici imperii prouincia, 331
Armoricorum rescripta de iure sui Ducis & reliquorum magistratuum ratione prouocationis, 410
Aromatum vectigalia, 1037
Arrianorum tempora, potestates, opes & religio, 755
Artaxerxis beneficium in Pelopidas, 87
Artes vnde manarint, 305. 563. 800. ciuitatibus necessariæ quæ. 810. sordidæ quæ, 557. 563. eas exercens, inter plebeios censendus, 494
Arx munitissima principis, est subditorum benevolentia, 873
Aselli prætoris vi boni cædes, 498
Asiatico cœlo nihil mollius, 643
Asiaticorum temperata natura, 781
Assis pretium varium, 262
Assyrii Chaldæi dicti, 579. eorum mos in cædendis magistratibus, 299. Regum propagatio, 579
Astarte Venus à Scythis nuncupata, 802
Astrologorum errores in rerū humanarum constitutione, & quidem Rerumpub. 617. in temporum origine, 618. 619. 622. 624. 627. 636. 937
Astrorum & Temporum varia consideratio, vide Temporum.
Astuti vnde dicti, 77
Arabalippæ Peruſinorum regis & fratricidæ supplicium, 1140
Athenarum vrbis nobilitas vnde, 93. denominatio, 833. loci sterilitas, 561. ciuium varia natura, 806. status triparitus, 337. & 360. 768. eorum laus & vituperium, 316. 1086. 1087. 1089. Imperii ratio, 579. popularis status, 80. 133. Reipubl. liberatio auctore Thrasybulo, 162. interitus causa, 719. magistratus summus, 291. ciuium privilegia, 96. erarium. 1032. census, 978. crudelitas in Phocionem, 1091. ius in rogationibus seu legibus ferendis, 665. militia, 897. bellū aduersus Lacedæmonios, 274. Tyranni à Lysandro instituti, ibid. pœna in adulteros, 26. victoriæ, 1194. moribus contrarii à Lacedæmoniis & Thebanis, 270. 804. iura in peregrinos, 97. potestas, 217. mœnium struendorum & diruendorum causa, 666. & seq. Δικασαὶ, 655. morum puritas, 768. mos in proscriptionibus bonorū damnatorū, 847. plebiscita, vide Plebiscita. Operum magnificentia, 1049. ciuitatis iura quibus concesserunt, 93. perfidia in socios, 916. prouocationum mos, 251. oppressi à patronis, 915. pacis authores inter Rhodios & Demetrium, 924. Deiitisores, 952. de Ostracismo lex abrogata, 814
Athlanticarum vallium vbertas, 209
Attalus Æolorum rex, 119. eius liberalitas in Romanos, 371
Attici agri census, 971
Attilæ incursio in Germaniam, 249
Attilia lex de tutoribus dandis, 437
Attilii Reguli fidelitas, 329
Attinia lex de Tribunis, 338
Auantiæ exemplum Adriani pontif. vide Adriani. Ioannis XXII. pontif. Rom. & aliorum principum, 1057. principum vnde ipsius procedant, 519
*Audiendum prius quam iudicandum, 502
Augerii Ferrerii astronomi error, 631
Augustæ comitiis gentilium Principum iura renouata, 28
Augustus Imperator Rom. conseruator pōlegiorum, 86. eius in imperio quæ concilia quisve Senatus, 385. fides in Catacotam latronem, 945. imperii tempus, 656. gestis

328 & seq. prudentia in continendis ciuibus, 1050. eius regni diuturnitas, 1118. clemẽtia. 485. & seq. calliditas vt se suprẽmum Reipub. Rom. constitueret, 291. crudelitas in reos, 720. regni futuri oraculum, vide Oraculum. eius legata, 1012. se Tribunum plebem sua auctoritate fecit, 237. legibus solutus. & quare, 133. & 144 imperator Domini appellationem semper repudiauit 298. Augustus an legibus solutus, 158. eius volumina successoribus relicta. item eius studia & diligentiæ exempla, 144. & 145. prudentia belli & corporis ratione. 892. eius imperii tempora ad Cõstantini imperium. 657. humanitas & liberalitas in Iudæos, 756. eius & Antonii decertatio 618. vbi Augusto dominatio summa obtigit.

Aulus an oua priora, 619

Aulici canes cum crucis & locustis collati, 710. eorum quæ pestis Reipub. 860. & seq. eorum mores qui, ibid. ab aula Alexandri repulsi, 863

Aurora Gallorum qualis vox.

Aurasii principatus maiestas, 180. eius principis vulneratio, & vxoris eius mors, 658

Aureliani Augusti clementia in Tyanenses, 529

Aurelii virtus, Commodum filium etiam vitiosis moribus amabilem reddidit, 582.

Faustinæ vxoris crudelitas, 845. responsum notabile ratione repudiandæ Faustinæ. 1163

Aureliorum Dux Ludouicus Lutetiæ cæsus, & eius accusatio, 122

Aureorum numorum variorum æstimatio. vide Numorum.

Auri & argenti abundantia vnde in Europam, 1028. vnde in Gallium, 16. eius abundantia & prodigalitas: item quando pretiosius habitum. 1072. coronarii exactio à Iudæis, 537. eius ad argentum proportio duodecupla, 1070. & seq. vbi agitur de varia eiusdem æstimatione. Ratio quæ, 1080. vtilisque vsus quare à Lycurgo Lacedæmoniis interdictus, 100. aurum nec argẽto expurgari posse. & eorũ variæ rationes, 1067. coronarium à quibus exactum. 1011

Auster cur, vide Grœcis dictus, 579. Australes ingenio præstantium exempla, 789. & seq. Australes corpore & animo morbosiores Septentrionalibus virtutibus ac vitæ prolixitate cæteris præstant, 795. & 801. crudelitas eorum vnde, Dysenteria quare sæpius laboremus. 780. eorum & Scytharum differentia. 789 & seq. passim, 800. 815. naturæ qualitas seu mores, Item eiusdem vis Aquilonitarum naturæ contraria, 630. fluor. 800. & seq. Morbi noxii. vide Morbi.

Austri & Aquilonis variæ naturæ, & eorum proprietates, 776. & seqq.

Austriæ Dux quando regio nomine subornatus & spoliatus, 309. Austriacæ gentis Principes nobilissimi,

Auctor huius operis, libellorum magister à quo institutus, eius iudicium de Plutarcho. 441. Decisio de quadã graui quæstione inter ordines Galliæ in conuentu Blæsensi, 523. 524. & seq.

* Auxilia sociorum æqualia esse oportere, 899. & seq.

B

Babylonis figura & magnitudo,

eiusdem immunitas à tributis, 1032

Bacchanaliorum institutio & abrogatio. 535

Badense Heluetiorum commune oppidum, vbi eorum annui fiunt conuentus, 113

Bahal Heorais Dominus, 30

Bailliuorum ius, 474. & seq.

Baldi sententia de iure Salicæ legis qua remouentur fœminæ à successione imperii, 1167. de rege Francorum, 227

Balia Florentinorum quæ. 307. eius potestas qualis. ibid. & 475. eius munus, 475

Balei rationum publicarum præfidis oratio ad regem Galliarum, 1060

Balmarum ius gentile, 20

Balnea communia apud Germanos, 792

Barbarius Philippus præter Rom. de libertate cum domino quare egerit, 101

Barbaries vnde proficisci dicatur, 702

Barbari apud veteres qui dicti, 1128

Bartolus IC. quib. beneficiis ab Imperatore munitus: itẽ Alciatus, 202. legatus ad Carolum IV. Imperat. 131. eius & aliorum error de fide non seruanda, 939. retractatio de auctoritate Pontificum. 433. opinio antiqua, de iure feciali, 970. eius tempora, 62. 1194. eiusdem laus, ibid.

Basciæ qui apud Turcos, 378. & 489

Basilienſis victoria, Heluetiorum status popularis initium, 1096

Basilienſium prudens consiliũ in abrogandis monachorum & vestalium collegiis, 671

Basilii Moschouitæ magnanimitas & victoriæ eius successoris, 224. iactantia, ibid.

Bauariæ comites iure familiari vtentes, 20

Bearnensis regio in finibus Galliæ cuius iuris, 199
Belerbæi qui apud Turcas, 378. Belgæ & Angli à piratis mediterraneis capti, quare viliori pretio vendantur quam reliquarum gentium, 779. Belgarū manſuefactio, 809. defectionis à rege origo, 746. cauſa, 770
Bella inter Pontifices Rom. & Francorum Reges, 212. bella ciuilia Rebuſpub. ac potiſſimum popularibus & optimatum, exitioſa, 733. interdum Reipub. ſalutaria, 731.
Bella grauiſſima ex rebus leuiſſimis ſæpius oriuntur, 738. vbi exemplum notabile, imperante Iuſtiniano, & alia id genus.
Bella ſeruilia vnde & quando, 58. 59 60. & 61.
* Bella hoſtium neceſſaria ad tuendos populares ſtatus, 594. feritatem ingenerantia, 808
Belli ſtudia an optimatum generi vtilia ſint, an pernicioſa, 888. & paſſim. Samnitum aduerſus Romanos, quæ occaſio, vide Samnites.
Belli cauſa Henrico II. Galliarum regi aduerſus Carolum V. Imperatorem quæ fuerit, 912
Belli indicendi ius, 243. 244. & 245. mos Perſarum, 296. indictio Galliarum Regis aduerſus Carolum V. Imp. 921. & ſeq. Anglorum regis aduerſus eundem, ibid.
Belli & induciarum tempora cuius iuris, 269
Belli ſocialis origo, 82. 901. & 902
* Belli ſemina conquirentes, vt ſtrenui videantur, muſcas imitari ſtudent, quæ non niſi ſcabris in locis conſiſtere poſſunt, ſpecula polita oderunt, 875
Belli Scotici aduerſus Pictones leuis cauſſa, 603
n Bellis peregrinis ducibus vti quam pernicioſum, 888. iis ſuſcipiendis apud veteres cauſſa, 969. & ſeq. in eorum impenſis perferendis ærario deficiente & exhauſto quæ ratio habenda, 1022. paſſim
Belli renouandi aduerſus Ludouicum XII. Gall. regem à Mediolanenſibus cauſa, 162
Belli ſeu eiuſdem metus vtilitates & incommoda, 732. 733. 734. 875. 883. 897
* in Bello vir bis peccatur, 415
Bellorum cauſæ minimæ ſæpius, 603
Bellorum ciuilium pericula & cauſæ, 674. ad eorum ſedandorum aut diuertendorum modus, 746. & 747. apud Rom. publicorum iudiciorum cauſſa fuit, 744. origo, 695. Rom. initia, 730. vtilitas, 761
Bellum iuſtum quod, 896. * externum contra bella ciuilia ſalutare, 810. & paſſim. quomodo ſuſcipiendum, 824. & paſſ. 819. indicturi veteres ſocii renuntiabant amicitiam, 966. Cæſaris & Pompeii, & alia ciuilia. Reipub. Rom. exitium, 882. * nullum iuſtius quam neceſſarium, 529. & ſeq. eorum qui ex vi magiſtratus, & eorum qui accepto extra ordinem imperio bellum gerunt, ius diuerſum, 421
Belluga Aragonenſis hiſtoricus, 131. & ſeq.
Bellugæ & Oldradi Iuriſconſ. ſententia de imperio regum Galliæ, 204
Bentiuolii Bononiæ tyranni quæ in conſeruanda tyrannide ſtudia, 740
Beneficiorum leges quæ, 867. eorum & præmiorum diſtributio varia pro vario genere ciuitatum, 849. & ſeqq. eorum differentia, 849. vis & natura in obligando, 313
Bernatum & Friburgenſium fœderis via, 61. eorum & Tigurinorum ſtatus, ſtabiliores aliis Heluetiorum ſtatibus, 366. & ſeq. ampliſſimi fines, 112. & ſeq. quo iure hi Allobrogum Ducis prædia quædam iam olim tuta detinuerint, 611
Bernaga, oræ Orientalis præfectus in victoria Æthiopiæ regis & Luſitanorum, 223
Beſtiarum ſapientiſſimus elephas, cur dicatur, 734
Betudetæ apud Æthiopes quod munus, 331
Biantis dictum notabile ratione ſtatus popularis, 1015
Bilis atræ natura, 787. cura difficilis, 788. flauę natura. 813. eiuſdem tutor qualis, 789
Bituriganſis agri emtio, 1023
Bithynorum priuilegia, 31
Blanca Ludouici IX. Gall. regis Caſtiliana deſponſa, 189
Bodili vltionis exemplum, 78
Bohemiæ regis poteſtas, 317. & 319
Bonifacius VIII. Pontificia dignitate à Gallo ſpoliatus, 218. & 419
Bonorum æquatio, lege diuina prohibita, contra Platonem, 18. inæqualitatis cauſæ, vide Inæqualitatis. Æqualitas animi & inæqualitas quam reipublicæ vtilis aut damnoſa, & eius rei varia exempla, 820. & ſeq.
Borgias impuriſſimus Pontifex, 530. Bogis Alexandri VIII. Pontificis filii, conſentiente Alexandro perfidia, & eiuſdem Alexandri mors, 530
Bornei regis Indici mos, 78
Regio-

Brephotrophia quando constituta, vide Xenodochia. *Sunt autem loca, vbi infantes exponsiti, aut egentibus parentibus nati aluntur l. 6. & 18. l. de sacrosanct. eccles. C. Cod.*
Britannici fœderis ruptio vnde, 649.
Britannici Duces, Francorum vasalli, 174.
Britannorum & Indorum venus contraria, 793.
Bruti Tribunipleb. dictũ notabile, de tenuium securitate aduersus potentes, 915.
Budæi opinio de Magistratuum imperio precario, 691. eius error, 1068.
Burbonii Magistri militum defectio à Francisco rege, 609. eiusdem defectionis caussa 1151. Prouocatio. 256.
Burdegalensis vrbs quomodo populo aucta, 93.
Burgũdiæ ducis parricidę cędes. 338. Burgundionum reges quando regiũ nomę amiserint 308. Bella, 193.
Burgimagistri, quale munus apud Heluetios, 283.
Burę & Helices Græcarum ciuitatum euersiones, 614.
Buzaci nobilissimi latronis supplicium, 542.
Byzantium quando Roma dictum. 623.

C

Abre & crabe, 818.
Cadii & Paracadii apud Turcas qui, 249.
Cadileschieri apud eosdem qui. 378.
Cadileschieri ius apud Cairos Africanos. 687
Cadorum tribus, 121.
Cæcitatis corporis & ingenii differentia, 693.
Cædes variæ electorum Principum, vide Principum.
Cæsar Dictator perpetuus, 126. eius cædes in Senatu. ibid. & 324. eius Commentariorum locus de factionibus Gallorum, 697. de eodem auctoris iudicium, 703. eius Munera in aucupando seu retinendo Imperio Gallorum, 591. eius & Pompeii affinitatis contractio, 421. & seq. Is quo modo bello à Pompeio pressus, 896. eius potestas ex Cicerone, 262. eius arrogantia, 372. Dictatura, 325.
Cæsaris Augusti legum de maritandis ordinib. caussa quæ, 1034. earum vtilitas, 1035. iactantia, 591. in Imperio aucupando quibus artibus vsus sit. ibid. passim. qui fuerint in arcanis consiliarii, 784 ordinum descriptio, 552.
*Cęso aut violato vno à pluribꝰ, qualis instituatur actio. 528.
Caira Africæ vrbium fere maxima, & in ea iudicandi mos, 687.
Caius Cæsar quos ciuitate donarit. 85.
Calasyri apud Ægyptios qui, 553.
Caligula tyrannus, 972. Iurisconsultorum irrisor, 730. Caligulæ sententia de Republ. ex Homero. 290. Caligulæ & Neronis prodigalitas, 1051. Caligulæ leges. 358. responsum de dignitate, 146. crudelitas, 72. metus in tonitruis, 850. mors, 786.
Calipha Turcis quis dicatur. 501. eius auctoritas, ibid. Caliparum imperia qui receperint, 222.
Calisthenes mori maluit quam ad Alexandri manus supplex venire. 180. eius diligẽs antiquitatum Chaldæarum exquisitio de ratione temporum, 628.
Calor quare ardentior æstate in locis frigidioribus, 774.
Calumniatus es, damnationis formula vetus, 470.
Cambysis crudelitatem vindicauit Cyri patris summa virtus, 582.
Cameracensis fœderis Gallorum cum Hispanis quanta iactura Gallis 782. eiusdem aduersus Venetos occulta contractio, 927
Campani agri diuisio, 1005. Campanorum natura, 807
Campus *floridus* Romæ vnde appellatus. 462
Canariæ ac Hesperides insulæ ex feudo Roman. ecclesiæ, 138
inter Cancellarium & Magistrum militum quæ honoris prærogatiua. 502. Cancellarii officium in comitiis Gallorum, 284. Burgundionum Principis laudabile factum in oppugnanda iniqua lege, 458. huius muneris ius abrogatum, 250.
Canes ciuitatum qui dicti, à Demosthene, 843. vide & Aulicorum.
Canensis cladis historia, 247.
Canolius dux Anglorum fœdifragus, ibid.
an Cantibus Reipubl. mutatis, Respubl. mutata dicatur, 642. cantuum quorundam nomina & vis, 643.
Canuleia lex in fauorem plebeiorum, 349.
Capetorum gentis in regnum inuasio, 263.
Capillorum seu crinium varietas & prouarietate regionum & locorum, 771.
*Capitali scelere nullus remittendi locus, 260.
Capitatio quod tribuit genus, & eius constitutio, 1037.
Capitis diminutio maxima, 978.

9

sub Capicorno Sol tertis quanto propior dicatur, 817.
*Capti ab hostib. tametsi fidem dederint, euadentes, nulla periurii fraude tenentur, 932. captiuorum principum varia redemptionis summa, 858
Capuæ vibis magnitudo 779.
Caracallæ crudelitas, perfidia, & interitus, 529. & 972.
Cardani error de sapientia hominum, 794. impudentia de quarundam nationū natura, 629. eiusdem quam absurda subtilitas, 621.
Cardinalium Romæ priuilegium in damnatos, 260.
*Carina sublata nauis esse desinit, 15.
Carinthiorum Ducis renuntiatio, 130. Carinthiæ Dux imperatoris venator olim, 131.
Caritas rerum seu pretiorum magnitudo vnde, vide pretia rerum.
Caritatis in pauperes exempla, 1035. pass. ei⁹ initia, 512. & 519.
Carneadis sententia de iustitia & iniustitia, 753.
Carnifices semper horrendi, & qui hoc nomine dicti, 444. Carnificis exemplum apud Gandauos qui patrem occidit, 564. eius muneris diuersa ratio, 563.
Caroli Burgundionum Ducis perfidia in Ludouicū Luxēburgum 919. eius interit⁹ 603
Caroli Cæsaris summum imperium, 128.
Caroli Burbonii quæ rebellandi aduersus regem causa, 725. vide & Burbonii.
Caroli V. Francorum regis gesta. Caroli V. Francorum regis edictum in consendis subditis & constituendis cataphractis militib. 49. cur sapiens cognominatus, 371. & 850. eiusdem regnum. Carolo V. regni curatio permissa patre captiuo Galliarum procuratoris pernicioſæ leges de curatorib. & magistratib. imperii abrogandis. 670
Caroli VI. Francorum regis vxor Hentic. V. Angl. regem & Caroli filium repudiat. 47
Caroli V. Imperatoris institutum debellatis Peruanis in assignatione agrorum, 1008. eiusdem Imperat. callidum commentum de matrimonio Calabriæ Ducis cum vidua Ferdinandi, item eiusdem Imp. in Americanos seruos libertatis munificentia, 87. Caroli imp. Vasallus ligius & subditus Francorum, 181. & 184. quare societatem cum Bauariæ Duce inierit, 122.
Caroli, IX. quæstio de agris Normanorū. 412. consilium prudens in minuendo magistratuum & officiorum Galliæ nūero. 672. eiusdem regis patrocinium reginæ Navarræ aduersus Pium V. Pontificem, 561.
Caroli V. Gandauorum Imperat. prudentia in supplicio sumendo, 533. & seq.
Caroli regis Navarræ scelerata vita. 333.
Caroli regis institutio, 371.
Caroli Magni cautio, quibus fidelitas permittenda 373. Beneficia in Romā 52
Caroli Magni victoriæ 631. Virtus, 227. imperium, 4 174.
Carolus VI. Viennensium Delphinas, à Carolo IV Imper. Vicarius Imper perpetu⁹ designatus. 209.
Carolus Caluus Francorum Imperator imperii sedem tenens. 221
Carolus V. Peruinos subigit. eiusdem beneficentia in liberatione seruorum. 320.
Carolus Sigonius antiquitatum scriptor. 211
Carolus V. Delphinas, abiente patre captiuo, regni Regens dictus, 123.
Carolus VII. Francorum rex, parricidii damnatus à principibus regni, & regno indignus dictus. 131.
Carthaginensium studia. 2. Natura & mores, 807. Status. 382. eorum consiliorum vis cum Venetorum comparatus, 387. institutum in legendis annuis iudicib. ex Aristotele. præscripto. 675. Carthagin. stat⁹ quomodo in media prosperitate periculosus dictus sit. 664. vrbis euersio Romanis, 73 &c. Modestini iurisc. sententia de eadem. Carthaginensis Reipub. ius in principes suæ ditionis, 281
Carthusianis Parisiensib. quare interdictum prædia reiue immobiles quærere, 822.
Cassii Romani factum in filium Senatore, 13
Cassii Licinii repetundarū rei damnatio. 141
Cassii Rom. lepidum responsum in astrologum quendam. 634.
Castelli Comitis sariorum apud Parien. quæ potestas, 41
Castiliæ regnum hæreditario iure ad mas & fœminas deferrur iure successorio a Ludouicum II. Gall. regem delatum eiusdem rex Francorum vasallus & quare ibi. & seq.
Castrationis modus apud Scythas, vide Scytharum,
Casus aut fortunam cape lucre, iniquum debet aut iniuriosum videri, 970 * Casus interdum exprimit quod ars nequit. Ita casu

casus imprudentiæ sucurrit, 671. Casus humani memorabiles. 632. & seq potissimũ 635
Catilinæ coniuratio in Rempublicam Romam. 604. & seq eiusdem exilium quam postea Resp. pernicioſum ibi. eius genus & in Ciceronem exprobratio, 81.
Cato arbiter, & eius arbitrium. 357. mulierũ hostis, eas tamen percuti sine sacrilegio posse negabat, 29.
Catonis maioris in Republ. statu conseruando quæ ratio, 697. eius crudelitas aduersus seruos, 55.
Catonis Censorii sententia de concilijs & cœtibus secretisq; consultationib. 536.
Catonis tempora, 25
Catonis Vticensis factum laudabile, 853
Catuli rogatio in prorogando tempore bello Piratici, 408.
Carulorum spectaculum quorsum populo propositum à Lycurgo, 811.
Celsitudinis verbum quibus vsitatum, 238.
Κλῆρος Græcorum Lat. Salarij dicitur, 552.
Censere & census quid: item censuræ & censorum introductio, & munus & eorum 976. pass. & seq. qui censerentur apud veteres, 976. quare non censerentur fœminæ vide Fœminæ.
Censitorum ciuiũ varius numerus, 361. & seq. quare Censores anno Rõ accusari non poterant. 993. qui primi apud Romanos & à quo primum Romæ census institutus. 97. eorum munus varium eod. passim & 974. qui apud Italos, 973.
Censoria potestas sesquiannua facta rogatione Mamerci, 679.
Censorib. an imperiũ tribuendũ, 590. & seq.
Censorem correctionum vis, ibi. eorum imperium apud Rom. quod ibid. apud Genuates numerus & autoritas. 995. varium munus apud varias gentes & varia eiusdẽ muneris nuncupatio, 973. passim. Potestas 440. & seq. eorum munus apud veteres, & qui ad id munus legerentur, 978. & seq.
Censura morum, Pontificibus propria, 443. quam necessaria, & eiusdem ius 993. Græcis vsitata, 971. Rom. 972. apud omnes vsitatissima & eius vtilitas. 971. & 972. Liuii Salinatoris, 442. de ea iudicia veterum, 983 Eius modus apud Rõ. 990. vtilitates, 975 & passim item, pag. seq. incommoda. 980. & seq.
Censura morum castigatrix 983. & seq. Item scelerum maiorum. 984. & seq. eius vera appellatio quæ, 985. qui primus eam abrogauit, 990.
Census magister apud Græcos, & eius munus, 972. vbi nullius quanta incommoda, 982. is, seu Censura, quib. obnoxia, 982. an lege diuina permissus & quare intoductus, & quomodo in eo peccasse dicatur Dauid, 974. & pass. apud Rom de quib. rebus primum fieret, 981. reuocatio quam necessaria. 979. & 980. eius varia ratio apud veteres. 974. & 975 Athenienſium. vide Athenienſiũ Venetorũ, vide in voce Venetorum. Introductio apud Gallos, 973. Ciuũ Rõ. sub Romulo. 998
Centenarij numeri ratio, 1101.
Centuriatus ager, vide, ager. Keratij appellatio inter Mosaicales quomodo & quare introducta. 1074.
Ceræ viridis & flauæ differentia in sigillis & diplomatib. 150.
Certa necessariaque argumentis persuaderi non debent, 754.
Chaldæi qui dicti 579. eorum astrologiæ initia. 629. mendacium in horoscopis, 627.
Chamborticum fœdus, vide Fœdus.
Childerici Francorum regis ingenii stupor, 205 & seq.
Chilonis responsum memorabile petenti quid Deus operetur, 863.
Chiorum status à Turcis deuictorum, 355
Χειροτονία quæ Græcis, 445. Chiopæ apud Moschouitas quid significet, 297.
Chorearum exemplum notabile, 935.
Christus à Pontio Palæstinæ Præside condemnatus sub imperio Neronis. 85. eius horoscopus ex Leouicio, 638.
Christiani à Romanis quare odio habiti & suppliciis affecti. 752. eorum captiuitas sub Traiano. 84. caritas in ædis paupertib. 61. supplicio affecti primis tẽporib. seruos habere nõ audebant periculi metu, 58. quare seruos manumiserint. 51. & 61. operas & ius successorium in ipsos retinuerunt, ibi. eorum calumniæ, 539.
Cicero nou⁹ homo quare dict⁹, 1213. eius exilium. 84. & 469. iactatio, 548. eloquẽtiæ vtilitas, 569. Locus in Vatinium de autoritate Senatus. 398. Itẽ de opificib. seu artes sordidas profitentib. 559. dicta de Tyrannis. 314. locus de abrogatione legum. 551. locus de Octauiani imperio. 422. locus in contemtum Iudaicæ religionis, 737. eius consulatus & summa potentia, 496.

Cicutæ potius, supplicii genus apud veteres, 738.
Cincinnatus belli gerendi causa Dictator intra quindecim dies, 125. Cincinnati prudens consilium Appio datum de tribunorum pluralitate, 996.
Cingulum, militare signum apud Rom. 855.
Cinna Augusti Cæsaris hostis, quomodo factus fidelis, 605.
Circumcisionis tempus quare octauo die constitutum apud Hebr. 652.
*Ciuem improbum mœnibus arcete turius, quam in intimis Reipubl. visceribus pestē laborare. 605. Ciuem Roman. verberare non licebat lege Porcia, vide Porciæ, Ciuem transfugam Romani acerbius quam hostem puniebant, 101. in eum Principis auctoritas, & ius prehensionis, ibid.
Ciues beneficiorum varietate aut amplitudine an definiantur. 86. passim. Patricii & vrbani an magis ciues quam rustici aut plebeii 80.
Ciues optimi quique & sapientes in Repub. an esse possint, 340. virtute præstantes à Græcis in exilium missi; & quare, 368. & 770. in Ordines tres distribuendi; an serui censendi, 544.
*Ciues ferociores euadunt qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quam qui pace & otio delectantur, 732. & seq.
Ciues Galli, vt & Mediolanenses, etiam si sub eodem imperio sedes mutent, tributa nihilominus ob mutationem duobus locis pendere coguntur, 92. & seq.
Ciues an liberi, & an filiusfa. ciuis esse possit. 73. plebeii apud Venetos ab imperiis & iure suffragiorum summouentur, 93. apud Athenienses & Romanos qui, 75.
Ciuibus vere Romanis quod ius peculiare. 14. & seq. iis quæ communia dicantur, 16. & 17.
Ciuilium quorundam bellorum pacificatio 607. passim.
Ciuilium societatum quæ firmissima, 1214.
*Ciuis vrbanus qui. 76. eius differētia à rustico & municipali, 81. passim.
Ciuis definitio, 71. 72. 73. 80. & 81.
Ciui Romano, vt ad honores peruenire. decennio militandum erat, 559.
Ciuis ascripti & honorarii differentia, 75. peregrino, imo ciuis à ciue quid differat, 95. 100. & seq. Athenis fieri quam difficile, 90. vbi vbi fuerit, principis sui legibus in personam conceptis obligatur, 101. natus, optimo iure ciuis censendus, 76. & 81. sapiens ac beatus quis iudicandus, 1.
Ciuitas beata quæ, 6. & 7.
*Ciuitas nec in personis, nec in mœnibus subsistit, sed in ciuium omnium cœtu. 15. & 78. an Respubl. dici possit, 76. 77. & 91. Romanorum quam Lacedæmoniorum beatior, 12.
Ciuitate salua quomodo vrbs euerti dicatur. 621. in aliena totum vitæ suæ tempus transigens, an suam retineat. 54. in eius constitutione quot personæ, 14. in adipiscenda apud Ferrarienses Londinos, Heluetios & Germanos decem annorum spatium requiritur, 93. quatuordecim apud Venetos, ibid.
*Ciuitatem inuitus amittere, aut suo principi præiudicare domicilii commutatione nemo potest, 92.
Ciuitates in Germania quæ liberæ, 314.
Ciuitates solo steriles, mercatura celebres & fertiles, 561. Imperii maiores quæ, 41. præcul a portu ædificati quare vellet Plato, 807.
*Ciuitatis ius honorarium, imperio nemini astringit, nisi qui suæ originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius Principis potestatem veniat. 87. eius & familiæ collatio; vide, Familiæ. Communicationis ius, Gallis *Comiourgeoisie*, ibi. eius vrbis collegii, curiæ & familiæ verbo ius intelligendum. 77. & seq. Vrbis & ciuitatis differentiæ exemplum notabile, ibid. & 93.
*Ciuitatis alienæ imperio qui tenetur, suæ ciuitatis iura amisit, 11.
Ciuitatis & vrbis appellatio & differentia, vide Vrbis. eius statum ad naturam accommodate oportet. 769. conuersio quæ. 571. vnde 574. definitio ex Aristot. 76. & seq. præstantissimæ imago, 1216. ciuilde & Reipubl. differentia; vide Reip. eius definitionem & differentiam ab Vniuersitate; vide Vniuersitatis.
Ciuitatum conturbatio maxima, hostium & magistratuum ademtio, 63.
Ciuitatum quarum contrarii sunt fines, mores contrarios esse oportet, 84.
Ciuitatum origo, 570. earum conuersiones vnde, 574. earum Canes qui dicti à Demosthene, 341.
*Ciuitatum dissimilitudo, varietatem non habeat necesse est, 13.

Ciuitatum defensoribus quæ potestas à Valentiniano concessa & quando, 85.
Ciuium qui variis Rebuspub. præfuerunt, varius numer* 403. & seq. passim eorũ numerus in Republ qualis esse debeat, & eorũ diuisio 286. & 822 omnium obligatio quę 91. tres ordines & quales. 1216. alienorum querelas adiuersus suos Principes, quomodo Princeps audire, componere aut vindicare debeat. 954. *vbi varia id genus exempla.* De eorum ordinibus Solonis, Platonis & aliorum constituto, 822. eorum qui ordines 696. idem ius peculiare, nec peregrinis concessum 96. eorum ac peregrinorũ iura apud Iurisconsultum sæpius confusa, 76. studia ad vtrumque accommodanda, ad pacis & militiæ artes, 897. *vbi id genus veterum exempla.* Iura in Moschouia, Tartaria, & Æthiopia quam dura, 90. Venetorum autem & Rhagusiorum difficilia. ibi. multitudo Reipub. an vtilis, 823. honorariorum ius quam ab aliorum iure diuersum, 88. & seq. finis, 673. & seq. Platonica distributio. 553. *vbi nulla nobilium habetur ratio.* Romanorum ius. 88. Ætas. ordo & status quomodo dignoscantur, vide Ætatis, Ordinis & Status. Duarum Rerumpubl. in vnum corpus coniunctio, an alteros alteris subditos reddat, 573. Romanorum numerus. 289.
Ciuium consensione factum censeri non potest, quod erepta libertate fiat, 324. *Hoc de Tyranno.*
Ciuium & peregrinorum origo. 72. eorum ius idem, 109
Ciuium etiam inter se* sæpe diuersum, 102. horum alii nati, alii facti, & qui quique dicantur, 74. Bonorum & sapientum Reipublicæ quæ vtilitas, 751. & 761. eorum ordines ex Platone & Cæsare, 897. Romanorum venditio, 559. Hispanorum libertas 90.
Origatio quid Varroni, 500. eius seu repræsaliorum ius ad quem pertineat, 269.
Claudii Imperatoris animositatis intempestatæ exemplum, 435. facilitas seu indulgentia in Prætores, 491. in iudicando ineptia, 727. varia edicta, 358. operum commendatio, 1050.
Claudii Neronis & Liuii Salinatoris in Consulatu collegarum, naturæ contrarietas, quam reipub. vtilis fuerit, 698. iidem vna censores, ibid.
Clauis non errans quomodo intelligatur à Canonistis, 205.
Claui pangendi mos apud Romanos & quid eo claue intellexerint veteres, 618.
Clausulæ vulgares vsitatæ. in diplomatibus Senatus & aliorum Gallorum literis ad Regem, 284. & seq.
*Clausula generalis ad vniuersa eandem vim habet quam singularis ad singula, 946.
Clemens V. Pontifex, Angelis an imperare voleus, 205.
Clementiæ exempla, 529.
Clementis VII. Pontificis perfida calliditas, 947.
Cleomenis tyrannis, eiusque captiuitas, 278. eius calliditas in colligendis pecuniis, 68.
Clientela quæ dicatur, 103. inter principes fœderata consociatio, 106. *Clientelam alterius Principis suscipere periculosum, sed periculosius sine causa iustissima subire. 913.
Clientelares cautiones quæ. 913 Clientelare ius inter principes obseruatum, 103. ius varium, ibid. eius origo, antiquitas & vtilitas 104. & seq. an ad hæredes pertineat, 106. hoc patronatus, ac feudale ius quam diuersa, ibi.
Clientes pecuniam patronis ad collocandas filias conferebant. 104.
Clientium & Vasallorum ius diuersum, 103. & seq. Libertorum & ingenuorum differentia, 106.
Clodoueus Francorum rex, quo beneficio affect* ab Anastasia Græcorum Imp. 308.
Clodouei Galliarũ regis regni propagatio, 174
Cnidorum imperium, 126. status, 355.
Codri factum laudabile, 344.
Cœtus iure prohibiti, Collegia dici nequeunt; 518.
Cogitatio quæ capitalis, 328. eiusdem exempla, ibid.
Cognitiones seu cutationes extraordinariæ, à Vespasiano creatæ, 412. item & à Catolo, IX. Francorum rege, ibid.
Collega an decreto collegarum à collegio prohiberi possit, 552. an collegæ imperio teneatur, 494. 495. & seq.
An collegæ ipsi collegium à philosophis appellentur, 518.
Collegarum connoxandorum ius penes quẽ 525. eorum ius an idem omnium & commune esse debeat 517. peccantium emplastrum, vide Emplastrum.

Col-

13

Collegia pauperum præter noſcomium maximum apud Pariſienſes, 564.
Collegia publica liberalium artium & opificiorum ſeminaria, iuuentutis inſtituendæ gratia in Rebuſpub. eſſe oportet, 70.
Collegia præcipua Reipublicæ Magiſtratuum 519. collegia magiſtratuum ab aliis quid differant, ibid.
Collegia opificum Reipubl. quomodo nocere dicantur, 543
Collegia an decreta facete poſſint, quæ omnes collegas ſeorſum ac minorem collegarum partem collectim teneant, 522
Collegii & corporis differentia, 516
an collegii princeps ſit collega, 517.
Collegii tribunorum de ſuffragiis inter ſe ferendis ius, 484. & 29.
Collegiis legata donationeſve fieri quis primus permiſiſſe, dicatur, 518. an iis & corporib. Reſpub. vacare poſſit. 535. quæ leges apud Roman de iis, 362.
pro collegio quæ decreta ſunt omnium conſenſione ac voluntate, an ea maxima pars aut collegis duæ partes antiquare poſſint, 523. pro collegio non fit quod collegæ ſeorſum faciunt. 525.
Collegiorum neceſſitas Rebuſpublicis, 539. vtilitas, 543. incommoditas, eorum origo, ius varium. 511. 512. 513. & 514. genera, 515. & ſeq. & fol. ſeq. & 519. 520. 521. & 522 Eorũ in exigendis pœnis quæ ratio, 527. 528. & fol. ſequentib. collegiorum corporum, vniuerſitatis, ac Reipublicæ differentia. 511. tollendorum ius, 672. poteſtas quæ, 518. & ſeq. Collegia Iſraelitarum in monte Sion. 753.
Collegium quid, 511. & 512. & ſeq. Collegiũ & vniuerſitas peccare cum non poſſint, doli mali actio imponi eis nequit. 526 cõtra. ibid.
in collegiorum ſtatu prærogatiua quæ, 342.
Collegium, corpus & vniuerſitas in quibus conueniant, vide corpus.
Coloniæ Poteoles ac Salernum miſſæ, ſuffragiorum ius in Republica Rom amiſerunt 82. Romanorum extra Italiam in Occitania, 63. coloniarum deducendarum ratio apud Romanos & vtilitas. 1007.
Coloniæ Romanorum ex infima plebe Romana vrbis, 864.
Coloniarum Romanorum in Italia deſcriptio. 976.
Coloris varietas in hominib. vnde, 705. colorum in hominib. varietatis conſideratio, 817.
Coloſſi Rhodiorum magnitudo, ruina & reſtitutio. 160.
Columbi Genuenſis ſtratagema in domandis Indis, 711.
Commeſſationum otio, 18.
Cominii locus, de cæde principum querendam Angliæ, 337 eius laus, 541.
Comitatus Caroleus in Burgundi, 218.
Comitia Germanici impetii, vide comitia. Eorum cogendorum ius, 351. & paſſ.
Comitia tributa vnde. 361.
Comitia varia, 359, 360. & ſeq. apud Roman. quomodo vitiari dicebantur, 491. plebs non centuriatim ſed tributim ſuffragia eorum & conuentus ius atque vtilitas, 540. paſſim. Habendorum locus apud Roman. 678. Romani diſtributio à Seruio facta 288. eorum iuris Tiberius Coſar. adimit. 144.
Comitum Francorum poteſtas, olim penes populum poſtea perpetua, 433.
Comitum & Marchionum dignitates inductæ in Gallia, & earum ius ratione ceſſionis, 713.
Commerciorum iura, ſingularibus pactis populorum ac principum conuenta inſtituentur, 109. eorum varia exemplaria. Cõmercium Virtutis ac Nobilitatis. 813.
Commiſſarii hedierni qui, 96.
Commiſſio expreſſa quæ dicatur, 402.
Commiſſiones quæ dicantur, 402.
Commodati & precarii differentia, 402.
Commodus M. Aurelii optimi Imp. imperii dedecus, 462. & 463.
in cõmuni re prohibentis cõditio potior. 463.
an communia omnia natura legib. 103.
de communione bonorum Platonis ſententia, 9.
Communitas, diffidiorum parens, 6.
Conani Scotorum regis lex de ratione ſanandorum eorum & damnandorum, 71. Conani lib. 2. locus reſtitutus De Regno & deuotis, 106. errror. 80.
Concentus harmonici 1217. & 1220.
de conciliis ſecretis Catonis Cenſura ſententia. vide Catonis.
Concilii Poſſiaci coactio, vide Poſſiaci.
Conciliorũ Germanicorũ ratio, vide Germanicorum, conciliorum Lingonicum, Narboneuſis, quinciæ vtilitates, 540.

Concordiæ exempla & commoda, 694. & pass. fol. seq. Eius & pacis comes quæ, 674. Concordia magistratuum quam Reipub. salutaris, vide Magistratuum.
Concubinatus lex abrogata, 23.
Connestabilis in Gallia qui, 489. & 502. vide & militum Magistri,
Confrontatio Pragmaticis quæ, 509.
*Coniugib. hæreditatis expilatæ actio non datur, nec furti, vide actio expilatæ Eorum pacta conuenta, ne scilicet maritorum potestati subiiciantur vxores, etiamsi iureiurando sancita fuerint non seruanda, 31.
Coniurationū cauendarum modus, 735. vbi variarum coniurationum exempla, 736. earum exitus quare difficiles, ibi. de coniuratis supplicii quo modo sumendum, 734. & seq. Coniuratorum quorundā exempla qui subito mortem proposuerunt sibi potius quam à suscepto negotio desistere, 737.
Connubialis lex Appii quare abrogata.
Connubii & cōtubernii differentia, 56. & 62.
*Connubiis cōseruantur familiæ, collegia, cœtus, ciuitates, 14.
Connubiorum ratio apud Persas, vide Persarum. leges geometricæ, 1171. Arithmeticæ ibi. Eorum quæ ratio habenda in Aristocratiis, vide Aristocratici status.
Conradini Manfredi filii cædes, 329.
Consensio tacita an obesse possit. 94.
Consilium status in Gallia quod, & a quo institutum, 384. & 385.
Consilii sanctioris vius in Rebuspub. hodiernus, 384. magni apud Gallos ius & vnde sic dictum 384 primati, ibi. & seq.
Consilia Senatus arcana esse debent: & eiusdem Rom. exemplum, 282.
Consiliorum ptiuatorum creationes, ibi. sapientum in Republica quanta necessitas, 370. pass. Eorum, ratio seu sententia in Repub. gubernanda, 371. & seq. variorū creationes, potissimum in Gallia, 383. & seq.
*in consilio capiendo quo plures fuerint, eo imprudentius sæpe decernitur, 734.
Consobrinorum ius ratione successionis impertii, 1147.
Consobrinam duxere vxorem quath turpe, & id genus exemplum, 994.
Consociationis verbum quid inferat, 517.
*in constantia & animi fortitudine decus est omniū virtutum, 815. vbi varia de constantia. Constantia & æquitas: item fidelitas & perfidia. ex quibus humoribus manare dicantur, 814. constantia in religione necessaria, ibid. in mediocritate consistens, 815. & seq.
*Constantini Magni victoriæ, 407. vbi etiam eius noua temporum constitutio item 636. Constantini temporibus pauperum quanta vbertas & paupertatis causa, 61.
Constantinopoleos imperatorum stemmata quæ, 230. & in marg.
Cōstātinopoleos obsidionis diuturnitas, 713
Constitutiones Principum quæ, 237.
*Consuetudo contemtum hic vero connumaciam parit, 711.
Consuetudines non Principis iudicio vel imperio vim obtinēt, 248. earum vis ibi. à lege quomodo differant, ibid. & passim.
Consulatus ius apud Roman. penes patricios, 1112. & seq.
Consul Romæ plebeius qui primus, 549. Consul maior qui dictus, 1121.
Consulem apud Consulem manumittere posse quomodo intelligat Vlpianus, 494.
Consules vnde dicti & eorum ius, 390. & 391. ex plebe cur primum Romæ non crearentur. 550. quando primum introducti, & quod eorum antea munus, 482. Romanorum quę potestas, 279. & seq. duobus Consulibus Rom quorum alter Numantinis alter Samnitibus dedirus est à patre patrato, an Romani ciues esse desierint quæstio iurisc. 94. pater Patratus autē dicitur qui ad iusiurandum patrandum seu sanciendum fit; eratq; fecialium sacerdotum antistes. Sipont. ex Liu, 1. ab V C.
Consulis & Senatus auctoritas, 397. & 398.
Consulum ac Censorum Roman. potestas Hannibalis tempore, 422. eorum & Tribunorum de auctoritate concertatio, 480.
Consulum collegarum prærogatiua dignitatis, 501.
Contareni sententia de Venetis, 288.
Contemplationi rerum diuinarum qui & quomodo aptiores, 792.
Contentiones quæ vtiles, 696.
*Contingētium raro, nō habenda ratio, nec constituenda ex iis lex, 1147
Controuersitarum dirimendarū modi, 797.
Conuallium quarundam vbertas, 809.
Conuentio inter ciues & Principem, mutuam habet obligationem, 117.
Conuentus nocturni fugiendi, 535. & seq.
Conuentus Germanici, 349. vbi passim de

eorum iure in Imper. conuentum & Comitiorum ius atque vtilitas, 540. & seq. passim.
Conuersio à populari ad optimatum statum 592. & contra, ibid. Ciuitatis quæ, 571. Cõuersionis & alterationis differentia, ibid. & seq.
Conuersionis rerum naturalium quæ frequentiora tempora. 637. & 639. Rerũpubl. causæ, 573 574. & 579. Conuersionum cælestium tabulæ à quibus acceptæ, 618. earũ & euersionum omnium causæ, 612. 614. & seq. maximarum tempora, 634.
Conuiuia sacra quare instituta. 557. ἀγάπαι quare primùm vocata, ibid. conuiuiorum institutio Lycurgi & à Græcis quomodo vocata. 514. vsus variorum, 515.
Conuocationis varia ratio & varium ius, 525. & seq.
Copernici astrologi sententia de conuersionibus & exitibus Rerumpublic. 639.
Copiæ & exercitꝰ ab Aquilone profecti. 777.
Coracotæ latronum in Hispania ducis historia. 2.
Corbiæ Francorum cancellarii auctoritas, 233.
Corcyræorum plebis ex peregrinis oriundæ, in patricios & optimates seditio, 699.
Corinensium & Basilienſium Heluetiorum prudens consilium in monachorum & vestalium collegiis supprimendis, 671.
Corinthiorum ciues honorarii Hercules & Alexander Magnus. 87.
Cornelia rogatio seu lex de iure Tribunorũ, 479. eiusdem abrogatio, ibid. *De dominorum crudelitate in seruos. 520. De Senatus auctoritate, 400. de Magistratuum patitione, 679. de bonis proscriptorum, 546. de iure populi Roman. 449* Eiusdem legis pœna in eos qui vxorem adulteram occidissent; vide adulteram. *de rogationibus abrogatis.* 401.
Cornelius Balbus à Pompeio Romana ciuitate an donari potuerit, 91.* sicut corona regia in partes distracta nomen amittit, ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicentur, 234. Coronarum gramineæ apud Romanos pretiosior, 852.
* Corpora geometrica in rerũ natura sex tãtum perfecta, & quæ, 649. vbi & aliorum variorum minime perfectorum figuras proponit: & pag. seq.
Corpora ardentiora quo solidiora 774. & seq. in corporib. & collegiis qui numero iidẽ potestate superiores sint. 495.
Corporis humani coagmentatio mundi rerius imago, 802. simplicis vnus est naturalis motus: cæteri motus, si qui fuerint, aut contra naturam aut aliunde ciendi oportet. 642.
Corporis humorum contrarietas, quomodo ipsum consistere faciunt, 691.
Corporum & collegiorum iura, vide Collegiorum.
*Corporum & animorum vis ac robur versus vtrumque Polum: vide Animorum. Eorum mutationes vnde. 574.
Corpus quid. 511. & 516. corpus humanum, ciuitatis imago & forma præstantissima, 1099. corpus collegium & Vniuersitatis, in quib. consentire dicantur. 505.
Cosmi Medices dominatis Florentinus liberrimus. 698. Cosmi Medices principatus qualis. 319. prudentia in conseruando statu. 1120. Cosmi Florentini Ducis in colligendis pecuniis remedium. 95. eius imperium violentum. 315.
Cosmus apud Lacedæmonios qui. 507.
Courtoisie d' Angleterre, quæ vulgo dicatur. 43 in marg.
Crapula ad Austrum lethalis. 776.
Crassi & Lentuli Romanorum diuitiæ. 83. ei quot serui, 93.
*Credere inuitus nemo cogendus. 781.
*Credere omnibꝰ melius quam singulis. 18
Creditoris in debitorem qui non est solendo ius apud Hebræos. 63. & 69. lege 12. Tab. ibid.
Cretensium mores in conuiuando, 11.
Crimina Maiestatis, nisi expressa fuerint, securitatum tabulis contineantur, 543.
Crœsili Turonensis mercatoris hæreditas apud Turcos mortui, Turcorum præda concessa, filiis eiusdem ea orbatis, 79. sequent.
Crudeles qui maxime tyrannorum fuere, memorentur, 56.
Crudelitas Amorthæorum & Ammonitarum, Domitiani, Helenæ Russorum reginæ: vide suis locis, Scytharum & aliorum. 786. & seq passim. 525. 526. 529. & 530.
Crudelitas an Voluptas vitiosior, 510.
Cryſtallinum vitrum confregisse, olim fuit capitale fuit. 55 & 56.
Ctesiphontis rogatio in fauorem Demonis, 48.
Cuiacii restitutio legis Domit. ff. de leg. 9.

620. *ab exilium non probata*: legis 2. de offic. proconſ. emendatio reprobata, 500 definitiones magiſtratus, 405 & ſeq.
Culpam parentum in filios deriuari quam iniquum, 840. contra, 842
Cupediariorum infirmitas vnde. 989. & ſeq.
Curatio veterum, hodie *Commiſſio* vocata, 411. ſæpe gratior ac Reipub. vtilior, quam ordinaria poteſtas, 410. hoc *Curationis* vocabulo quæ comprehendantur, 423
*Curationes odioſæ, magiſtratuum vero munera gratioſa, 418
Curationes ante leges in vſu, 424. earum vis in Rebuſpubl. 412. earum & officiorum differentia, 419
Curationum Reipubl. vis, 409. earum varietas ſeu diuiſio & ius Parium, 413. reſcripta ad quos pertineant, 419. ius ad quos relatum, 423
Curator Reipubl. quis, 404. à magiſtratu quid differat, 423
Curatores à Carolo Magno conſtituti vnde nuncupati, 411
Curatores Reipubl. in Gallia creati, 403
Curatorum Reipubl. & officialium diſcrimen, 403. 406. & 411. vſus, vide Reipub. curatores. Munus, 406
Curatorum rerum agendarum ius quomodo terminetur: & eiuſdem variæ quæſtiones, 415. & ſeq.
Curatorum & magiſtratuum creandorum diuerſa ratio, 422. & ſeq.
Curia Pariſienſis iudiciorum publicorum, quare *Tornella* nuncupata, 720. à Philippo Longo conſtituta, & cum imperio perpetuo, 691. eiuſdem Curiæ factum laudabile. 454. iudicum numerus, 692
Curia Scarium, vide Scarium.
Curiæ nomine quid intelligendum, 78
Curiæ Pariſiorum & Mompelienſium, à legibus Romanis liberæ, 158
Curiæ in Gallia quæ ſupremæ, 388. earum auctoritas cum antiqua tum hodierna: item an earundem imperia precaria an perpetua, 691. & 692 paſſim
Curiarum ſuperiorum iudicum in inferiores auctoritas, 452. & ſeq.
Curiarũ Galliæ prærogatiua dignitatis, 501
Curienſes, vide Cortienſes.
Curulis magiſtratus dignitas, nobilitatis inſigne apud Romanos, 551
Cyzthenſium Atçadum Reipublicæ caſus ob neglectas canendi leges, 642
Cyri optimi principis laus ex Xenophonte, 317. & 582
Cyri iunioris bellum aduerſus Artaxerxem, 606

D

DAci quibus ſubditi fuerint, & eorum defectio à Polonis, 89. hos cum Olotus Thraciæ rex, vxoribus eos ſeruire coegit ignominiæ gratia. 25. & ſeq. eorum rex Decebalus à Traiano deuicto, 778
Dæmonum vitæ tempus, 647
Dagoberti Francorum Regis crudelitas in Pictauos, 531
Damnationis formulæ veteres, 469. & ſeq.
Damnatorum (excepta perduellionis cauſſa) bona cur libertis, non fiſco relicta, 840. contra. 841. quare excipiatur perduellionis cauſa: quare item filiabus concedatur Falcidia, nec quicquam liberis, 842. item vbi non proſcribantur bona, 845. quare fiſco adiudicẽtur eorum bona, 839. & 842. proſcriptionis pericula, vide proſcriptionis. eorum reſtitutio, 260. & 261. Iure Gallorum à quo reſtitui oporteat, 258. eorum bonorum quæ ratio ſeruanda, 842. bonorum proſcribendorum quæ ratio. 845. *prædiorum quidem auitorum proprietate liberis aut propinquis ſeruata.* Eorum variæ liberationes, 718 & 719 paſſim.
Damnatus in aliud imperium ſi fugiat, an illius imperii dominus, rogante domino, è cuius finibus effugit ſine cauſæ cognitione iudicatum exſequetur, 507. & ſeq.
Daniæ Princeps à Friderico I. regio nomine ſubornatus, 309 & qua lege, ibid. eius ſucceſſores quomodo à fiducia Imperatorum defecerint, ibid. Daniæ regis Friderici iuſiurandum, 147. eius poteſtas, 147. Chriſtierni regis captiuitas, ibid. eiuſdem regni nobilium cum Poloniæ rege aduerſus Daniæ regem fœdus, 122. & ſeq. regni poteſtas, 137. eiuſdem reges olim vaſalli imperii Germanorum, 172. Daniæ regis, Saxoniæ Ducis, Landgraui Heſſiæ, Ducum Bauariæ & Holſatiç, Pontificis VVirceburgenſis & Bambergenſis, Norembergæ, Lubecæ, aliarumque Germanicarum ciuitatum populique cum Sigiſmundo Auguſto Poloniæ rege fœdus, 123
Danielis oraculum de Imperiorum ortu & occaſu, quo ſenſu in methodo hiſtorica explicatum eſt, confirmatur, 658. eius imperia quæ intelligenda, 659. ſcriptorum

Vrbis sententiæ, 661. locus de eius damnatione ad bestias, salute, & supplicio sumto de aduersariis, 749
Danorum cædes in Anglia, 1171. Regum status, 288
Danus tyrannus perduellionis reus dictus à Theodosio, & quomodo, 101
Darius regnum vt adeptus, 1011. eiusdem mercatura, 1016
Dauidis imperii fines, 223. temperantia vindictæ in Saulem, 336. eiusdem iudicium supplicium̃que sumptum de milite qui se Saulis homicidam professus esset, ibid. & 357. eiusdem opes, vide Ditissimorum.
Debita cum Henrici II. Galliarum regis, tum regis Hispaniarum, 1042. & seq.
Debitores in membra diuidere Lxii. Tabul. licebat, 50. eius l. abrogatio, ibid.
Debitorum ab ære alieno varia liberatio, 820. & seq. quam periculosa, 825
Decemuirorum cõstitutio apud varias gentes, 279. Romanorum imperium annuum, 679. eorum potestas varia, 120. & 281
Decima, genus vectigalis, vide Vectigalis, in exactione earum absens Ecclesiasticorum 828. introductio lege diuina, 1027
Decimandarum legionum ratio apud Rom. ob facinus admissum, 527
Declarationes quæ vulgo dicantur, 457
Decretum quid, & eius a iudicio differentia, 476
Decreta Theologorum & Pontificum quoties de connubio disputatur, plurimum valent, 23. Magistratuum siue Tribunorum pleb. quomodo legis vim habere dicebantur, 238. an mutari vel rescindi possint. 479. Decretorum collegiorum ius varium, 321. vide ad pag. 526
Decretorum vis & natura, 599
Decurionum Rom. sceleratorum indulgentia, 1195
Deficientium subditorum à dominis pœnarum quæ ratio, 528. & 532. passim.
Definitio quid, inanis quæ, 80. vera, ibid. eius in definiendo præcepta, 405 & seq.
Definitionum necessitas, 511
Dei & regis comparatio, 701
Deiotari crudelitas in liberos, 1153
Deitatis confidentio in rerum constitutione, 615. & passim.
Delatorum præmia necessaria, 342. eorum nomina quare prodenda, 344
Delectus in creatione magistratuum, 443 in Deliberationem quæ venire soleant, & quæ ratio adhibenda, 393. & seq.
Dellus Anglorum in Gallia legatus, 142
Demetrius ex pirata præfectus, 3
Demetrius obsessor vrbium, Macedoniæ rex, quare à suis regno pulsus, 715. eiusdem sententia de fortunæ varietate, 571
Demetrius Poliorcetis bellum Atheniensium gratia quare susceptum, 316
Demetrii Phalerei disciplina Ptolomæo tradita, qui libri regibus legendi, 1053 (308
Demetrii Istriæ & Croatiæ regis designatio, 1
Demiurgi & Prætores Achæorum, 117. Achæorum Senatus primates, 380
Democratia quæ dicatur, 272. & 273. Monarchiæ contraria, ibid. eius constituendæ ratio, 290. contra eam argumenta, vide Populares status.
Democriti mulctatio, 306
Demosthenis locus restitutus ratione talentorum à Pericle relictorum in ærario Atheniensium, 1049. eius & Æschinis controuersia, 410. *quod Demosthenes aurea corona donatus esset, vnde eius dictus pro Corona.* Eius Orationis aduersus Leptinem argumentum, 110. Eiusdem Demosth. loci de *abrogatione legum*, ibid. eius rogatio de *nothis & libertis in albo ciuium conscribendis*, & easd. 74. & 581
Denarii Romanorum ratio. vide Grossus.
Denegare petentibus an inhonestum, 817
Deuotiones filiorum, an eos à patria possitate liberent, 521
Deuotorum ius, ibid.
Deus voluntatem hominibus omni necessitate solutam indidit; sed ipsi à rectissima cursu deflexerunt, 53. quare patria sibi efficere non posse dicatur, 854. imbiorē de principibus delinquentibus, qui de reliquis quæ tionibus exertet, ex Solomone, 152. an suis promissis teneatur, 177
Dictator qui & eius auctoritas, 427. & seq. à quo dici solitus, 125. Rom. tanquam dimissarius seu curator Reipub. ibi. eius nimē quare Romanis odiosum, 312. ius, 279. potestas qualis, 124. & seq. auctoritas, 111
Dictatura *certatis* nuncupata, & quæ eius tempora, 402. eius nomen sublatum Pompeii singulari consulatu, 126. imperium apud Rom quare breue fuerit, 352
Didaci Aragonensis Prætura, 132. peculatus rei apud Genuates, fugitiui liberatio, 309. & seq.

Dierum conſtitutio diuina, 11
Diffidentiæ inter optimates exempla, 887
Dignitatis gradus inter ſocios & fœderatos, 225. Dignitas quæ dicatur, 443. eius varium ius, ibid. an tantum magiſtratibus tribuatur, 427
* Dignitas muneribus non perſonis metenda, 551. à militia ſeiuncta, 547
* Dignitas aut ex virtute aut ex nobilitate pendet, 1101
* Dignitatem prouinciarum annua ſucceſſione reparari cur voluerit antiquitas, 679
Dignitatis prærogatiua inter principes & inter Heluetiorum ciuitates, 225. inter Reges Francorum & Hiſpanorum, 227. & 2. ſeqq. inter eiuſdem imperii magiſtratus, 500. & ſeq. paſſim. (225
Dignitatũ gradus inter ſocios ac fœderatos,
Dignitatum ratio quæ, 551. in Dignitatibus variorum ordinum Ariſtotelica inuerſio, 555. & ſeq.
Dignitatum vox honorum loco quomodo ſucceſſerit, 886
Dilum tempora, 633
Dimenſionum geometricarum diuerſa ratio ex Euclide, 649. & ſeq. paſſim.
Dionyſii maioris tyrannis, 311. & 587. eius prudẽtia in beneficiorum tributione, 866
Dionyſii iunioris diſſimulatio, 709. tyrannidis exitus, 583
Dionis cædis & interitus cauſa, 1120
Diogenis dictũ in Dionyſium iuniorem, 333
Diplomata an leges efficiant, 408
Diplomatum regiorum varietas, 407. eorum aut reſcriptorum vis, 449
Diſcordia magiſtratuum quomodo reipubl. vtilis dicatur, vide Magiſtratuum.
Diſcordiæ incommoda, 662
* Diſcordiæ ciuiles ſequuntur Rerumpubb. conuerſiones, 607. & id genus exempla, ibid. paſſim. Earundem ac bellorum ciuilium occaſio ex *Meo* & *Tuo*, 17. eas ſeminantibus nihil pernitioſius & deteſtabilius, 761
Diſſidiorum cauſæ, 1097
Diſſimulare principem quæ oporteat, vel potius vitare, 709
Diſciplina recta quantum poſſit ad hominum mores immutandos, 810
Diſciplina militaris à domeſtica longe diſſidens, 400. eius laudes, vide Militaris.
Diſciplinæ, legum, morum, inſtitutorum finis, 12
Diſciplinæ vnde manarint, 305
Diuiſſimorum exempla, 1072 & 1076. paſſ.
Diuina lex harmonicam obſeruare videtur proportionem, 1209. paſſim.
Docti an imperiti in Senatu cenſendi, 375
* Doctrina ex obſcuro notilem efficit, 554
* de Dolo actio aduerſus Conſulares nulla plebeiis danda, 1191
Domanium ſortenſe, quod genus veſtigalis, vide Portoris.
Dombari principatus cuius iuris, 199
* Domeſticum imperium omnium virtutum quibus Reſpub. florere debet, fundamentum firmiſſimum, 45. & ſeq.
* Domicilium mutare, non tamen patriam repudiare licet, 92
Dominandi iuſta lex quæ, 305. dominatio fœminarum & puerorum quam reipubl damnoſa, vide Fœminarum. Gallis quam periculoſa, 1110. ſerui intolerabilis, 1127.
* qui Dominatu alterius non tenetur, ab eo iudicari aut proſcribi non poteſt. 195.
Dominatus quis dicatur, 295. fuit prima monarchia, ibid. & 558. quomodo à tyrannide differat, 255. & ſeq.
Domini in vaſallum ius, 105. domini nulli apud Turcas præter Calipham, 222
Dominii & imperii mutatio, 302
* Domino in ſeruum fugitiuum perpetua manus mictio eſt, 192. 193. & ſeq.
* Dominorum imperia quam Regum certiora, 302. eorum in ſubditos etiam principes poteſtas, 101
Domitia rogatio quæ, 359
Domitianus cur laudatus, 320. eius crudelitas, 850. quare Epaphroditum Nationis libertum ſupplicio affecerit, 337
in Donando quæ leges conſtituantur, ſeu quæ conſiderari debeant, 867
* Donatio conſummata non capit conditiones, 128. & 1129. quæ proprie, 130. rei eiuſdem pluribus facta quam pernitioſa, 869
Donationum ſeu largitionum principum ius varium, & quantum reipublicæ damnoſæ eiuſmodi effuſiones potiſſimum in Gallia, 867. paſſim. donationum principalium exempla varia, 1009 paſſim.
Donorum ſeu largitionum vis in expugnationibus & conquiſitionibus, 1013. & ſeq.
Doria Genuenſem rempubl. vt conſtituerit, 342
Dotis conſtitutio diuina quæ, 822. in dotem vxoris quod ſit ius mariti, vide Matiti.

19

Dotis Caroli IX. sororibus dictæ summa, quare minor quam dotis filiarum Caroli, 1030
Dotum ratio habenda in Rebuspubl. vt in eis modus adhibeatur, 835. cum 3. seqq. vbi varii gentium in eis mores.
Drachmę Atticę & Denarii differentia, 1068.
Græcorum ratio, vide Grotius.
Druidæ apud Gallos quanta auctoritatis, 116. eorum ius apud veteres Gallos, 993. & 1187. religio, 796
Drusi Tribuni pleb. respōsum notabile. 981. eiusdem in Philippum consulem auctoritas, 280
Ducibus an arbitrio suo pacem aut fœdus ferire liceat, 247
Duarchia quæ, 292. Duumuiratus idem, sub Aristocratiæ forma comprehenditur, ibid. item sub Oligarchia, 375
*Dubitatio iniustitiæ opinionem affert, 753
Ducati numi antiquitas, 1074. vbi confertur cum Angelico Anglorum, medino Africano, & solido Constantini.
Ducæ Constantinopolcos imperatoris libelli de natura hominum, 705
*Ducibus in bello sicut multa non sunt aggredienda, ita semel aggressis non dimittenda, 459
Duces vocabulo quis intelligendus, 423
Ducum exercitus ius, 474
Ducum Francorum olim potestas precaria, postea perpetua, 473
Ducum Armoricorum & Burgundiorum defectio à regibus Gallorum, 255
Ducum Britanniæ Armoricæ disputatio de fide præstanda Francorum regibus. 174
Duelli institutum seu origo v. de Monomachiæ.
Duilia lex, libertatis Romanæ fundamentum, 250
Dupli pœna quomodo introducta, & an legibus permissa, 1040. & seq.
Durandi provinciæ & Septimaniæ ad regem legati mandata, 1051
Duumuiratus qui, vide Duarchia. eius muneris imperium difficile conseruatu. 292. vbi de eodem præclara sententia, Duumuiri an inter magistratus censendi, & eorum auctoritas, 428. eorum ius, 500
Dux qui, 242. & eius ius, ibid.

E.

EBrietas vbi laudata, 393. eius consuetudo turpissima, Alexandri magni rerum gestarum decus fœdauit, 709. exemplum notabile in Alexandri magni tutoribus, ibid.
Ecclesiasticorum ordo iorum dignitas quomodo opibus & otentia auctus sit & 830
Ecclesiasti i an prædia, res ve immobiles quirere possint, 829 Sacerdotes an testimonia à stipulari possint, aut iis testis adhiberi, ibid. eorum statum labefactandi occasio, ibid.
Ecclesiasticorum ordinum, vt Episcoporum, Archiepiscoporum & aliorum census seu numerus in Gallia quam. 830. Bonorum eorundem census seu annui reditus, ibid.
Ecclini Tyranni cædes, 911
Eccum vox, qua Caligula ad Æquum alloquebatur, 703
Edegnatus qui in Sultanorum dominatione 249. & 481
Edictum quid, 479. Peremtorium, vide Peremtorium.
Edicta quæ dicantur, 236. edictorum magistratuum ius, 480. in clausula, *Quæ nobis placeant*, ea intubiciator 134. alia clausula solita adhiberi, 150. à legibus quid differant, 236. qui teneantur, ibid. eorum vis, ibid.
Edictorum duorum principis de eadem re verum sequendum, 418
Eduardi IV. Anglorum regis victoria, 816 eiusdem beneficium in Britannos.
Educationis rectæ & prauæ exempla, & quantum possit ad homines conformandos aut corrumpendos: quid item ad Reipubl. vtilitatis aut damni inferendum, 811
Electorum imperii Germanici initia, vide Germanici.
*Elemosyna diuitiarum omnium momentum firmissimum, 107
Elephantiasis seu lepra vnde, 794. & eius hæc quæ differentia, ibid.
Elephas bestiarum sapientissimus, vide Bestiarum.
Elizabethæ Angliæ reginæ ius in Lenoniæ Comitem qui Scotiæ Reginam duxit, 1
Eloquentiæ vtilitas siue damnum, 788
Eluuiones & incendia vicissim fieri quomodo dixerit Plato, 68
Emancipatio olim liberis erat magnum beneficium, 37. ea sola vere liberantur filii patria potestate, 521. eius mercatura 1

pis inter patres & liberos, 39. emancipationes inutiles apud Gallos, 40
Emanuelis regis Lusitaniæ animositas & victoria, 223
Emplastrum repetundarum & cæterorum peccatorum, 673
Emtorem magistratuum quomodo spoliare liceat, 680
Epaminondæ & Pelopidæ capitis damnatio, 681
Ephesiorum lex in fauorem seruorum, 57
Ephororum numerus & auctoritas apud Lacedæmonios, 276 & 277. creatio, 278
Ephori cuiusdam apud Lacedæmonios lex de hæreditatibus ni is relinquendis, 44. *fuerunt autem Ephori apud Lacedæmonios, vt Tribuni pleb. apud Romanos: Ipsellos esque ea vox significat.*
Epidamii qui, 347
Epirotarum regis iusiurandum, 137. eiusque minima potestas, 136
ἐπιτυδίζειν Athenæi prouerb. i. *Scytham agere, seu Scythico more bibere,* 779
Episcopi, an maiorum Pontificum & Archiepiscoporum legatis seu officialibus patere teneantur, 500. eorum & aliorum Ecclesiasticorum numerus in Gallia quantus, vide Ecclesiasticorum.
Equestris ordo qui apud Rom. 548. vbi & de eiusdem ordinis iure agitur, vide & 552. & 568. eiusdem dignitatis ratio & abusus apud Gallos, 855. item D. Georgii ordinis institutio apud Anglos, & aliorum diuersæ institutiones ac varia insignia, 856. & seq. vbi de horum collegiorum vario iure agitur.
Equi Æsopici fabula, vide Æsopici.
Equi hinnitus fors Persarum, 1138
Equitis Afinarii in orando vis, 765
Equitum magistri creatio, 1137
ἐφεσιασμὸς seu oppignorationis ius aduersus peregrinos, 100
Eremita Rex inuitus creatus à Tripolitanis, 577
Eripiendi sceleratos è morte qui mos, & quæ mala inde, 261
Error multirudinis non sequendus, 760. quomodo ius facere dicatur 269. eius specie quod prætenditur, vbi scientia peccatur, scelus est, 267. ex eo, seu communi opinione, ius sæpe constituitur, 849
Esai reges apud Hebræos vitæ integræ, 341
Eteoclis prudentia in animaduertenda coniuratione militum suorum, qui in Chium insulam coniurarant, 735
Euersionum & interitus populorum atque vrbium varia exempla, 613. passim & 616
Eumenes quare pileatus Romam venerit, 81. eius responsum Antigono Asiæ regi, 224
Euripidis sententiæ de nobilitate, 563. 565. & 566. eiusdem alæ aureæ, 854
Exactio Christianorum in Iudæos ob religionem, 547
* Execratio paterna morte acerbior, 32
Exsecutio in quibus præcedere debeat rescriptum, 517
de Exsecutione iudicati in alieno imperio, 518. & seq.
Exercitus socialis conscribendi ratio, 899. & passim 906. & seq. *vbi varia exempla eorũ, qui auxilii gratia accersiti, ac cersentes opprefserunt.*
de Exheredationibus filiorum, 43. & seq.
* Exitus aduersos metuere, potius sapientem oportet, quam sperare secundos, 404
Exilio damnare, an Galliæ curiæ superiores possint, 502
Expeniæ litium in Gallia, 1036
Exprobratio turpis in beneficiis tribuendis, 867
* Expressa nocent, vide Nocent. 502
Exsili data fides an seruanda, 942. & seq.
Exules vnius fœderatæ ciuitatis, an à sociis recipi possint, 955. & seq.
Exulum principum quorundam vltionis bella, 615. & seq.
Exulibus latronum necandorum causa datum præmium apud Rom. 41

F.

FAbii Maximi & M. Marcelli in imperio militari aduersus Annibalem collegarum contrarietas naturæ, quam Reipublicæ Romanæ vtilis, 699. censoris in seligendis libertinis Rom. ab ingenuis cautio 371. *vnde & Maximus cognominatus.*
Fabii equitum magistri factum, 430
Fabii Maximi subtilitas in conseruanda repub. à seruorum manibus & potestate 74. quare *Maximus* dictus, ibid. eius cunctatio Reipub. salutaris, 596
Fabii Gurgitis consulis Rom. exemplum de patria potestate liberati, 43
Fabiæ gentis Romanæ cædes, 608
Facilitatis regiæ pericula, 830
Facinus à pluribus commissum, quomodo puniendum, 537

Falerii Ducis Veneti supplicium, 283
Falsi pœna varia, vide Pœna.
Famæ bonæ cingulo aureo præualentis, prouerbium vnde desumtum, 853
Familia, seminarium Rerumpubl. 12. an fine Republ. constare possit, item an familiæ pater summum in suos imperium exercere possit, 71. 15. in eadem plures dominos esse non oportet, 23
In Familia definienda quot personæ, 14
Familiari iure à proauis constituto posteri an obligentur. 21
* Familiarum priuatis pactis iuri publico nõ derogandum, 21
Familiarum perturbatio ratione fœminarum, 1156
* Familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis imago, 13. contra, Familiæ si suis officiis non contineantur, ciuitatum & Rerumpub. status corruit, 13
Familia reipubl. imago, 1116
Familiæ interdum maior quam Respub. 15
* Familia ciuitatis imago, 1097
Familiæ & Reipub. differentia, 522
Familiæ nomen vnde, 14
Familiæ vera gubernatio quid præstet, 19
Familiæ definitio, 12. 13
Familiæ nomine quid intelligatur, vide Seruorum.
Familiæ & ciuitatis collatio, 75
* Familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio cum Reipublicæ cura ac tutela coniuncta, 19
Fatum an sit, & quid esse dicatur, 613
Fatales dies qui dicti. 515. vbi notatur error seu abusus horum vocabuli: fatalis numerus, vide Numeri.
Fauorini sententia de febre quartana, 753
Federicus, vide Fredericus.
Felices ciues qui. 5
Felicitatis & calamitatis in singulis hominibus gradus diuersi. 11. in Rebuspub. 12
Felinus I. V. doctor probatissimus, 443
Ferdinandi Rom. regis fœdus cum Archiepiscopo Salisburgensi, 122
Feritas ac barbaries vnde profecta, 782
Ferraria quem supremum agnoscat, 192. eius Dux primus, ibid.
Ferruminatio numismatum, 1081
Fessi rum & Mauritaniæ principis prudentia in coniungendis duabus vrbibus proximis quidem, sed tamen inimicissimis, 617. eius crudele periurium in fratrem, 953
Festi loca restituta, in voce *Ouis*, 440. item de sanctione legis, in verbo *Peculatus*, 443. error in verbo *Is fur*, 457
Feciale ius vnde dictum, & quale, 904. eius iuris pœna legatos violantibus imposita, vide Legatos.
Feuda quæ verissima dicta, 309. dignitatis appellatione venientia, partitionem non admittunt 1150. eorum introductio, 301. & seq. iura an ad fœminas peruenire possint, 1166. ea distrahere, vbi non licitum, vide Prædia. Iuris eorum origo, 305. eum de eorum legibus quæritur, seruientis, non dominantis prædii mores ac leges intueri oportet, 309. nobilium & ignobilium origo, 561. eorum iura ab Italia in vniuersam Europam, 177. Ratio Francorum & aliorum moribus, 565. Iura hodierna nulla fuere Augusti Imperat. Romani tempore. 301
Feudum quid, & vnde dictum, 168. eiusdem duorum dominorum altero peccante, quod ius, 512. & seq. commissum quomodo non alienetur extra familiam, etiam cliente damnato, sed liberis aut proximis relinquatur, idq; Gallorum & Germanorum moribus, 845. & seq.
Feudum amittit fratricida, vide Fratres. Quantumcunque sit à Principe alteri dono datum aut venditum, non propterea cohærentem iurisdictionem vendidisse aut proscripsisse dicendum, 511
Feudalium possessione fœminæ in Germania arcentur, 309. contra in Lotharingia, ibid. Germanorum mores in eorum iure, vide Germanorum.
Feudale ius quam diuersum à patronatus & clientari, 106
Feudatario iure vasallis dominos eiurare licet, si qua illis iniuria inferatur, 311
* Fidei iuris. veritate potior esse non potest in alterius detrimentum, 1243
Fides semel data à cliente, acceptaque petitione, nulla temporum infinitate prescribi potest 175. an data omnibus seruari debeat. x Machiauello. 941. peregrinis principibus data à principe in pacificenda cum subditis de conseruatione eorum, an rupta, peregrini principis vltionem ire reposcant, 945. 954. à sociis desciscentibus interdum potentiorum metu, 931. vbi laudæ occasiones ex rebus leuissimis quæsitæ, 947. & passim. à subditis Prin-

pis procerastorum ministerio præstari nequit, 704. eius religio vbi nulla habenda censeatur, 928. à priuato aduersario data, nec eidem seruata, obstante iure publico, violata non dicetur, 943
Fides hosti data an seruanda, 930. & seqq. vbi Romanorum & aliorum varia exempla. ar infideli seruanda, 935. 936. exulibus aut latronibus data, an seruanda, 943. & seq. Iustitiæ fundamentum, quæ exceptis tantum pactis in omnibus inuiolabilis seruanda 929. contra, in quibus iure ciuili à iureiurando præstito non teneatur, ibid. vide & 854. partibus duabus dissidentibus an seruari possit. 935
*Fides sceleratæ consensionis amicitiæ nomen respuit. 4. In ea data quæ obseruari debeant, 943. cius necessitas inter homines, 822
*Fœdifragis nulla fides debetur, 935. & 936 in eadem & in fœdus alicuius venire, quam differant, 905
Fidelitas quibus permittenda ex Caroli Magni cautione, 383
Fidelitas Italorum moribus quæ, 943
Fidelitatis & perfidiæ humor contrarius, vide Humorum.
Fidelitatis obsequium personale, 29. nec procuratorio nomine præstari potest, 20
Fidelitatis actus legitimus indiuiduus, 184
Fideicommissorum ius ratione substitutorum filiorum inuicem, an ii primogenitorum fratrum nepotibus præferantur, vide Substitutionis ratio. Introductio fauore fœminarum, & eorum ius. 837
Fideiussionis prohibendæ ratio Salomonis, 763
*Fiduciam quæ hodie à vasallis exigitur, veteres Persæ & Romani ignorarunt, quibus tributi exigendi vsus fuit, 223
Formula regis Aragoniæ, 180
Fiduciarium ius vnde deductum, 168. apud Turcas vsitatum, ibid.
Fiduciarii & vasalli magistratuum qui iudicum creandorum an ius habeant, 247. à vectigalibus immunes, 168. Reges, an reges appellandi, 226
Fiducia alterius qui tenentur, maiestatis iura habere dici non possunt. 234
Figurarum Geometricarum dispositio, vide Geometricarum.
*Filius ab educatione parentum excusatur, si nullam ab iis artem didicit. 36
Filius patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare, an iure possit, 40
* Filiusfamilias aut seruus etiam in vxores potestatem non habent, 23
* Filii à patre sine ipsorum consensu emancipari nequeunt, 39
* Filiifamilias vxor in soceri, non in mariti potestatem cadit, 23
Filii an nepotibus, aut nepotes illis. & quomodo præferantur, 1146 & passim
Filio parentem sceleratum an occidere liceat, 342
Filios ter vendere patribus lege XII. Tabul. permissum, 34
Filiæ ac sorores Regis Galliarum dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare possunt, 189. & seq.
Filiafamilias à patre non emancipata, etsi domum paternum deserat, vt maritum sequatur non in mariti, sed patris potestatem venit, 23. contra legem diuinam & probatos mores. Maritus vxoris vota probare aut prohibere potest, 24
* Finis in omni negotio considerandus, 1
inter Fiscalia iura summæ maiestatis quæ competant, 433
Fiscalibus pœnis creditores iure priores anteferri oportet, 163
Fiscales tres apud Gallos quare constituantur, 700
Fisci & ærarii differentia, vide Ærarii. Fisco quare adiudicentur bona damnatorum, vide Damnatorum.
Fiscum habere an etiam priuato Principi liceat, 268
Fiscus principis & reipublicæ differunt, 268
Flaccus fieri auri expilator, 757
Flaminii Senatoris Romani crudelitas in seruos, 56
Flandria & Artesia, quando liberatæ à fiducia debita Gallis, 183
Flauii libertini ædilitas, 855
Flaminii constitutio in dispositione cluitatum Thessaliæ, 312
Florentiæ tyrannus Alexander Medices, vide supra. Eiusdem Reipubl. status qualis, 274. & seq. Ius populi & magistratus, 247
Florentinorum status cuius ditionis, 227
Florentini imperii Germanici vasalli, 194. quare Vexilliferos inuisos habuerint, 323

Florentini & Neapolitani Venetos & Insubrios ingenii acumine quare in priuatis rebus rationibusque vincant, in publicis tamen vincantur, 804. eorum Status inconstantis incommoda, 693. 805. & 1096. Oligarchiæ in populærem statum conuersio, 605. in Medicos seditio plebis, ibid. eorum clementia in Pisanos, 519. quam eis vtile imperium Laurentii Medices, 1094. variæ cædes. 479. bellorum ciuilium origo inter optimates, 612. Ordinum in eiusdem Reipublicæ pristino statu dignitatis prærogatiua, 562. mos in creandis magistratibus, seu tempus præfinitum in mutandis, 419. popularis status potestas, 257. ciuium quorundam rogatio, vt inter peregrinos censerentur, 104. deliberatio in decernendo statu, siue populari, siue optimatum, aut id genus alio, 767. Dux quando perpetuus constitutus, 693. Ducis ærarium, 1011

Floridus campus Romæ vnde dictus, vide Campus.

Fœdera periculosa, 909. an sempiterna ferienda, & an tutius sit cum principe, aut cum populo inire, 1115. ea seu societates quomodo ad posteros transferri possint, 961. Salis qualia ab Hebræis dicerentur, 961. Scotorum cum Francis, 963

Fœderis pangendi ius, 246. Galliarum Regum & Anglorum, 177. & seq. eorum quæ inter principes panguntur, clausula communis qua cauetur, ne alii aliorum ciuiu patrocinia suscipiant, 954. & seq.

Fœderatorum iura communia quæ, 905. genera duo, ibid. eorum communia quæ, 318

in Fœderibus principum cum subditis quæ cautiones adhibendæ, 952. & seqq. id genus exempla, quibus varia proferuntur periuria. Inter principes pactorum clausula generalis ratione ciuium, 91

Fœdus quod, & eius genera varia, 904. & fol. seqq. clientare quam periculosum, & huius quæ cautiones, 914. inter Francos & Hispanos, 962. contra Francos, 927. nullum stabile, nulla fide societas inter Principes contrahi potest, si victores victis legem dederunt, 929. Romanorum cum Æolis imparibus aut certe iniquis conditionibus, 917. cum Macedonibus quos postea omnino subegerunt, 917 in ius & in fidem alicuius venire quæ differentia. vide in Fidem.

Fœderis & sponsionis differentia, 931

Fœderis Helueticí cum Rege Galliæ renouatio, 373. eius neutralis vis, 109

Fœderum siue societatum cautiones, 125. & passim seq. vbi varia genera. Fœderum siue societatum in perniciem quorundam factarum exempla, vide *Societates repentinæ*. Clientarium cautiones, 909. varia genera, vide 102

Fœdifragis fides non tenetur, 930. & 9..

Fœmina nobilis ignobili nupta nobilitatem amittit, 30

Fœmina indomitum animal, 135

Fœmina pro cupiditate apud Theologos, 22. eius natura, 835. & 837. ius successionum ratione imperiorũ abrogatum, 540. tempora periculosa, 658. furti conuicti pœna grauis apud Venetos, vide *Venetæ*.

Fœminarum quatuor eiusdem nominis quæ ad Gynæcocratiam aditum sibi fecerunt, exemplum, 1139. earum & puerorum dominatio quam Reipubl. damnosa, 836. passim, 1109. vide & in voce Dominatus. Earum pœnæ quare leuiores quam virorum, vide Pœna. Ius ex lege Voconia, vide Voconia. Imperia quam damnosa, 1154. ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis arcendarum, ibid. Multitudo quam masculorum quare vbique maior, & id genus exempla, 836. & 975. 976. exclusio à possessione prædiorum existantibus masculis non solum fratribus, sed & aliis patentibus eiusdem familiæ, 841. peruersitatis & crudelitatis exempla, 843. 1156. passim. quare in prædia iure diuino succedere non potuerint existantibus masculis, 835. & 836. quando maribus in hæreditatibus factæ æquales, 835. in perpetua patrum maritorum aut proximorum tutela, 29

Fœminæ à muneribus & honoribus publicis quare arcendæ, 580

Fœminas quare censeri mos non fuerit, 975

Fœminis an adoptare licitum, vide Adoptare.

Fœneratoris pœna grauior quam furis apud veteres, 825

Fœneratoris calliditas ratione vsurarum, vide Italorum.

Fontenaii prœlii clades, vide Francorum.

Foresterii ratio in numeris, 641. & seq.

fortiores hominum & animalium ; vide Montani quare. Germani aliis nationibus vide Germani.
Fortitudo Romanorum in aduerſis. 1009.
Fortuna: ficta Gentilium Dea ; à Theologis repudiata, 404. φῶς quid, 54
Franci patria poteſtate non ſubditi, 39. eorum mores ratione feudorum, 834. Regnum ſucceſſorium deficiente legitima maſculea prole an ſuffragus popularibus debeat ſtabiliri. & eiuſdem regni ius antiquum, 1134. & fol. ſeq. Regni tria firmiſſima fundamenta, 1148 eiuſdem imperium necab Inteſtato, nec ceſſione transferri poteſt, 190. eorum Fœdus cum Hiſpanis, vide Fœdus. Conuentus ſub Carolo VIII. adhuc minore, 140. cum Heluetiis 110. eiuſdem fœderis renouatio, 114. Reges à Pontificia & Imperatoria ſeruitute immunes. 1137. Heluetiorum fœdus quare tam religioſe obſeruent, 112. iidem Reges Tartarienſium Ducum patroni, 192. Romanæ eccleſiæ protectores, 227. Germanici imperii an fiduciarii, 203. immortales quomodo dicti, 1137. eorum autem numi cum regali Hiſpanorum argenteo collati, 1068 Clades ingens, 635. Status imperii qualis, 285. Nobilium cædes Fontenaio Prælio, 612.
Franciſci maioris Galliarum Regis honeſta frugalitas & parcimonia, 1055. & ſeq. eiuſdem florens imperium, 331. 332. 864. contra Henrici eiuſdem filii imperium ruinoſum, 864. eius clades Papienſis, 894. captiui propoſitum, 619.
Francofordienſium religionis varia geneta, 547.
Franconia ſocietas quæ, 122
*Fratrem occidens odio Domini feudum amittit. 961
Fratres vnde dicti, 523. fratrum in poſſeſſione prædiorum ſucceſſio, 824. Regum prædia iure Gallico fiſco vindicantur, niſi, quædam ſpeciali munere tribuantur. vide Regum fratrum. Filiorum ius in bonis patrum; 1146. & ſeq. fratrum & ſororum caritas vnde, 523
Fraus fraude & periurium periuriis an rependi poſſit. 918
Fredetici II. Germanorum Imp. crudelitas in Mediolanos. 540. *Eius edictum in ius Applicationis ſeu *Albinagii* Francorum in Beneficium peregrinorum, 97.
Federicus II. Alexandro IV. Pontifici miſere ſe ſubmittit, 217
*Fugitiuus ſeruus irato domino non reſtituendus, 364
Fulmina Iouis à Græcis quæ fingantur, & qua ratione; vide Manubiæ.
Fuluius de filio proditore ſupplicium ipſemet ſumit. 37. 469. eius multa quæ. 419.
*Fundamentis male iactis, nihil ſuperſtrui poteſt firmum aut ſtabile, 375.
Fumi venditoris ſupplicium imperante Alexandro Seuero, vide Aulicorum canum.
Furiarium extra vrbes varia pœna, 1159
Fures ſeu Errantes. *Ægyptiorum* nomen profitentes, an vere Ægyptii, & vnde aduenierint. 178
Fures quare Britonum more in crucem agantur. 1196. furis pœna apud veteres, 825. 1204. Variæ pœnæ, 1200. & ſeq.
Furioſorum curandorum modus Londini obſeruatus. 790. in Africa frequentia vnde: vide in Africa,
*Furioſorum nullus conſenſus eſſe poteſt, 536.
*Furioſus à pœna excuſatur, cum ipſo furore plus ſatis torqueatur. 319
*Furti actio coniugibus non datur, 27. ratio. Arithmetica ex Ariſtotele. 1204. noctuni varia pœna, 1191. furantis fœminæ ſupplicium graue apud Venetos, vide Venetorum. 1197
Furoris & inſaniæ differentia, 789
*Furoris genus, hominum naturam & ingenium arguit. 788. *vbi & varia furoris genera proferuntur.*
Furum varia genera & pœnæ, 1202
Fuxri laus ratione rei numariæ, 1088

G

Abella vocis etymon. 1034
Gabinii Tribuni pleb. periculum, 679
Gabinia lex in fauorem Pompeii, 418
Gaditanorum fœdus cum Romanis quod, 91.
Galaditarum cædes, 212.
Galbæ cædes vita. 347. de eadem cæde locus Taciti 419. quare cum Piſone ab Othone trucidatus, 699
Galeacius I. Vicecomes Mediolanenſium damnatus ab Imperatore, 233
Galeacii crudelitas in fratrem, 1152
Galeacii Mediolanenſis Ducis captiuitas, 192.
Galenii origo vnde, 781. eius ſententia

de natura hominum ab humoribus eorum proficiscente, 715
Gallicæ historiæ scriptores qui, 175. & seq.
Galli *barbari & libertatis studiosi* à Iuliano Imperat. vocati, 643. vbi morum mutatio; & vnde, fol. seq. passim. Anglis consilio prudentiores, Hispanis minime, à quibus sæpius sunt decepti, 782. Legibus Rom. quatenus subiecti, 158. passim. Romanorum & Græcorum victores, 890. & seq. Potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æque ac in seruos habent, 35
Galliæ Ecclesiasticorum annui reditus. vide Ecclesiast.
Gallia litibus gaudens, 796. & 799. Musices studio addicta, 1113. vbi de Gallorum variis cantibus imperii Rom. vigesima pars, 398. eius regni diuisio, 51. 1148. Reges inaugurandi mos, & formula consecrationis, 1134. Pontificum asylum, 308. 925. eius quæ vrbes præcipuæ, 809. figura & magnitudo, 1038. parœciarum, vrbium & pagorum numerus ibid. Consilia varia, & eorum ius 393. cum 4. seqq. curiæ, 398. Imperii status firmissimus, 619. societas cum Heluetiis, 899. lex dotium lata à Carolo, 11. Galliarum rege abrogata ab Henrico, 11. 528
Galliæ Regum Caritas in pauperes. vide Caritatis. Bellorum ciuilium causa, 618. 741
Galliarum imperium Cæsari quam fugiferum. 601. Imperii fundamentum præcipuum in eiusdem conformatione, 668
Galliæ regni incolæ propinqui peregrinorum hæreditates potius adipiscuntur quã proximiores qui extra Galliæ fines domicilium habent. 99. Ciuium iura peregrini quomodo consequantur, 94. eiusdem regni vbertas, 1050
Galliæ reges an iure suffragiorum electi, & Rhemensium Archiepiscoporum ius in eorum conseruandorum more vnde profectum, 1136. & pass. Regum defunctorum sepeliendi mos, 1137
Gallorum leges optimè de largitionibus principum, item de ratione ærarii, 1154. passim. Legibus & aliis Iurisconsult. sententiis adoptare an permissum: & quid adoptiuis relinquere liceat, 42. Eorum Læuitas à Cæsare, Tacito, Trebellio & aliis exprobrata. an vere leuitas cẽsenda, 812. eorum laudes, 812. passim. & fol. sequent. de factionibus eorum locus Oxiaris; vide Cæsaris. Nobilium quorumdam libertas, qui vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitarunt, 680. Papiensis fuga, 872. Primi ejus Rom. Tiberius minuit. 83. *Gallorum intellige qui ciuitatem Roman. consecuti fuerant;* eorum fœdus cum Romanis. 91. cum Heluetiis hodie, ibidem, Historia de capillorum tonsura rege Francisco maiore ob vulnus acceptum detonso. 710. eorundem primi Reges non nisi Calend Maii sese populo conspiciendos præponebant, 714.
Gallorum natura, Hispanorum contraria, 783. ex Gallis & Hispanis natorum temperies, 784. Eorum mores & studia, 812. & 813. Eiusdem naturæ celeritas quantum nocuerit illis, 783. vnde proficiscatur celeritas illa ibid.
Gallorum populi liberi qui Romanis socii, & eorum in Republ. Rom. ius quod, 81. eorum Magistratus olim annui, iam vero perpetui, 677. *vnde plurima incommoda.* in Vectigalibus quæ ratio. 1019. & seq. veterum fœdera & iura varia. 116. Seruorum variæ manumissiones, 63. Regum in subditos quæ beneficia, quibus suorum animos & voluntates maxime tenuerint, 722. Cædis à Nea politanis commissæ causa, 1162. Item à Belgis 1163. eorum olim in Sacrificandis hominib. consuetudo; vide Amorræorum.
Gallus Romanorum proconsul apud Græcos, 137.
Gembacurtius summam in Pisanos vt adeptus potestatem, 191
Gandauensium damnatio & supplicium, 470. Magnanimitas & victoriæ cum in Niuernensium Comitem tũ in plures Flandriæ vrbes, 540
Gaogorum regum origo, 71
Galasii Pontificis auctoritas apud plerosque qualis habeatur. 204
Gemellorum ratione quæ prærogatiua imperii succesforii; vide Primogeniti masculi. Triemminis quæ beneficia apud Rom. concedebantur. 861
Geneux Syndicus aut Senator nemo, nisi ciuis natus, 76. *apud Heluetios & Germanos idem receptum,* 396
Geneuatum fines qui, 396. eorum cum Bernatib. fœdus, clientelare primum, deinde æquum, 914. hoc munus annale, 422. iidẽ Fran-

Francorum & Helue iorũ fœderib excepti,108. Censores qui & eorũ munus,973. libertas,item fœdus cum Bernatibus quãdo initum & renouatum,108. *Hoc demum anno,1564. renouatum & cum Tigurinis initum.* Mos ratione Magistratuum aut consiliariorum substituendorum,300.1108. eorũ laudatus status, cum ratione Optimatum, tum potissimum Censuræ,1108. eiusdem status comparatio cum Genuensi & Veneto, 353 passim.
Gentes variæ á quibus Romanorum imperium distractum est, 778
Gentium iuri nullæ virtutes præferẽdæ,1141
Gentiles qui apud veteres, 555
Gentil homme vocabulum Gal vnde, 555
Genucii prætogatiua in adipiscendo consulatu Rom. 559
Genuenses cuius iuris,194. eorum Reipubl. status 365 1105. dispositio & comparatio cum Republ. Geneuatum,352. eorum Senatus perpetuus,413. Mos in suffragiis ferendis,401. Iis quare facis interdictum, 1041.
Geometrica proportio quæ, 1170
Geometrica proportione an bene constituatur Resp vide Respub. *vbi refertur Platonis sententia, quæ tamen in operibus eius non exstat.*
Geometricæ & Arithmeticæ leges regendæ ciuitatis quam contrariæ. 1176. & seq.
Geometrica regendæ ciuitatis forma quæ, 1175. in tribuendis honoribus ratio, 1211
Geometricarum figurarum seu dimensionũ varia ratio. 647. & seq.
Georgiani collegii apud Genuenses diuitiæ vnde profectæ, 1041
Germani olim alea libertatem sibi mancipabant,49 eorum natura quæ, 786 hi & Scythæ quare Australibus proceriores & robustiores,792. quare eorum liberi melius parentes referant quam reliquarum nationum, ibidem Horum Principes, Francorum regum Vasalli ligii,185. Imperii status, vide Status. Horum Imperatores primum reges tantum dicti, 213. mores & feudis, 309. 1152. *in suffragiis ferendis.* 413. eorum Imperium an Monarchia censendum, 358. & passim. *qui eiusdem status hodiernus,*361. Imperii conuentio ad Optimates. 610
Germanorum Principum aduersus Carolum V. Imperatorem bellum,341. horũ reges quomodo creandorum Pontificum, ius sibi vindicarint, 213. Rebuspubl. 118 Principum numerus, 1138. hi quare Imperatores Peregrinos sibi sæpius constituerint, 119. 1127
Germanicum imperium, Imperii Francorum prouincia,227. *à quo parta, & quemodo ab eod. postea diuulsa,* ibi.
Germanici Imperii Electorum initia, 1133. Ecclesiasticorum pluralitas quam dãnosa, 1103
Germanici Imperii Imperator, per se iura maiestatis non habet, 191,193. & seq.
Germanorum variæ Aristocratiæ, 364
Germanorum ciuitates quæ ab Imperatoribus libertatem sibi vindicarunt, liberæ censendæ,196. eorum ius separatum in Gallis ratione prouinciæ seu regni Arelatensis, 220. Principum fœdus cum Henrico II. Rege Francorum aduersus Carolum V. Imperat. 122. Mos in abluendis infantibus primum natis flumine viuo, 781. quem morem etiam Ausonidum fuisse probatur loco Virgilii ex 9. Æneid. Eorum variæ Pensiones, 1013 Conciliorum ratio, 552. Religionum varietas. 815. & seq.
Germani à Venere aliis nationibus quare continentiores, 793
Germani & Scythæ quare aliis nationibus bibaciores,701. horum Imperator quomodo Furcæ tributarius factus, 909. Reges qui nuncupati, 1131. ab Hispanorum tyrannide à Gallis liberati,901. Imperatorum variæ cædes, 1130
Gerontocomia quando constituta, 61. *loca scil. curandis & alendis senibus,* l. 26. *Cod. d. sacros. Eccles.*
*Gestum nihil præclare aut laudabile videri debet, quod ab exitu pendeat 404
Gilthi Anglorum vox quid significet, 723
Gladii potestas quibus propria, 478. & seq. Acerbitas minor quam securis antiquæ, 1192. Ius apud Rom. quib. 484
Glarensium Heluetiorum postulatio ad Henricum Galliæ regem, de diuidendis ex æquo optimatum pensionibus,377. hi & Abbaticellani, vtriusque religionis custodes, 114
*Gloria non in ipsius Principis celsitudine, sed in subditorum veneratione atque obedientia consistit, 284. hæc virtutis stimulus; vide in Republ. maius.
*Gloriæ inanis morbo laborantes, magnæ quam

quam bonæ famæ cupidiores sunt, 683.
γνώσεμοι Græcis qui, 559.
Gonzaga Venetorum inimicus capitalis, quomodo factus amicus capitalis, 616.
huius gentis origo & nobilitas vnde, 596.
Gonzala Pizarrus Americæ regionis Præses, à Carolo V. Imp. deficit; eiusque defectionis supplicium à Lagosco sumptum, 67.
Gostanus Suecorum imperium quomodo adeptus sit, 1125
Gothi Romanis legibus subditi, 158. horum perfidia, vide Ostrogotthorum. Mos *in creandis Senatoribus*, 471
Goucani sententia de *Magistratus definitione* vide Iurisconsultorum. Error de *gladio & securi*, 1192
Gradus prærogatiua inter Francorum & Hispanorum legatos. 228. & pass.
Græcarum & Rom. Rerumpubl. libertatis Populares abusus, 377
Græcia artium humaniorum & liberalissimarum disciplinarum alumna, eiusque Respubl. 115
Græcorum & Persarum more, quæstoribus & Præfectis ærario quare virilia amputata, 1063. horum Imperator vltimus casus à Muhamede, 656
Græcorum perfidia: vide Perfidia.
Granuella Mediolani Ducis legatus, quare ab Imperatore Carolo V. captiuus detentus fuerit, 101
Grassatores qui, & eorum pœna, 1200
Gratiæ portus, à Francisco maiore constructus: & eius Priuilegio, 93
Gratiani Tribuni plebi, Rom. edictum de victoriati pretio, 1064
Gratiani lex de pauperum filiis à Christianis educatis, 61
Grauitas & splendor habitumm in Principibus & Regibus quam requirantur, 728
Gregorius Turonum Pontificx, historiæ Gallicæ scriptor, 175
Grombachus ab Imperatore German. Ferdinando cum sociis proscriptus, 179.
Grossus Gallorum numus: eius diuersa ratio, & cum *denario* Græcorum *denario*que Romanorum collatio, 1068 stipendium diurnum peditis, ibid.
Gruchius Sigonio *de imperio* contrarius, 421
Gueldriæ Ducis iurisiurandi actus; vide Actus.
Guidagium Italorum quid significet, 267
Guitcha, Francorum regis legatus apud Hel-

uetios, 710
Guiscbardus Normanus, regnorum Siciliæ ac Neapolis subactor aduersus Græcos & Mauros, 206
Gulielmus Nothus Angliæ debellator, 310
Guzulanorum in Africa & Magnanorum imperii ratio; vide Imperii ratio.
Gymnasticæ artis vtilitatis, 801. 938
Gymnasiarchæ quæ auctoritas, 437
Gynæcocratiæ (*hoc est imperii fœminarum*) incommoda. 1154. passim, & fol. seq. *vbi quæ regna et dominatus fuerint obnoxia vitiis et de* Dominatus.

H

HAnnibal Romanam vrbem obsidet, 432
Hannonis Carthaginensium Imperat. coniurationi quomodo prospectum a Senatu, 715
Harmoniæ suauitas quæ, 17
Harmonica proportio quæ, 1170
Harmonia optima & gubernandi forma ibi. & 748. & seq. passim. Ratione *bonarationum iudicum, & salariorum opificum seu operariorum*, 1206. Item ratione *Mundi & partium eius*, 1218.
Harmonicæ Iustitiæ rationes in Reipubl. administratione populari, Optimatum, & regali, quantum vtiles, 1209. 1213. 1221.
Harmonicæ quæ leges, seu qui termini regendæ ciuitatis, 1176
Harmostes Lacedæmoniorum potestas qualis. 124
Hasdrubalis Imperat. mors, 740
ex Hauardorum nobili Anglicana gente Thomas & Henricus populi comitiis capitis damnati, 142
Hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere voluit Plato, 833
Hæreditates aut legata Romanis relicta, 1010 & seq. passim. Legibus quam testamentis deferri præstabilius, 44
*Hæreditatis expilatæ & furti coniugibus actio non datur: vide Coniugibus Maternæ filiis tributa ius quando introductum, 38
Hæreditas eius nulla videtur, cuius bona adhuc viuo iure adempta fuerunt, 941
Hereditatum lex Iustiniani: vide Iustiniani.
in Hæreditatibus & legatis adipiscendis peregrino quot annorum spatium requirat iurisc. 88. earum diuersa ratio, 1207
Hæredium agrum: vide Ager
Hebræorum prædictiones de Mundi exitu 633.

*Seruum Hebræum habere, nec Hebræorum legibus nec Christianorum Christianum Iudaïs licet, 65. contra, 66
Hedui Romanorum socii, fœdere coniuncti: quod ius in Repub. Rom. habuerunt, 82. 83. horum ius peculiare in Gallia, 88. magistratuum ius, 317
Helenæ Russiorum reginæ crudelitas in Legatos Prutenorum regis, 967
Heilfensteinii Baronis oratio pro Ferdinando rege Romanorum, 362
Helices stellæ vis in origine & incremento Rerumpub. ex Cardano, 622. Helices & Burræ euersio ex ide Burræ.
Heliogabali domestici quales: eius in eosdem beneficia: vnde eius vitæ miserandus sequutus exitus. 863. & seq. eiusdem cum Perennace comparatio, 312
Helueticorum dissidiorum qui arbitri, 121
Heluetiorum extraordinariæ pensiones 1013 1015. 1067. fœdus honestius quod, 1013. Rectorū Rerumpubl. origo & numerus, 582. Prætores qui 112. fœdus cum regibus Francorū, vide Francorum. Status origo, 603. fitmitas 354. Popularis quam diuturnus & eius stabilitas. 283. 1095. 1099 dignitatis prærogatiua, 225. Rerumpubl. consilia varia. 396. 397. Numerus & conuentus variaque iura fœderum. 87. 111. & 112. 899. 914. fœderum eius ratione victoriarum, ibid. Cum Rege Galliæ fœdus renouatum. 373. quot Respub. 311. 114. Conuentus qui & quo loco, 113. varia religio ibidem. An vna & eadem ciuitas vel Respub. 111. 113. in eorum fœderibus cum aliis principibus quare expressè excipiatur imperium Germanicum, 120. Petulantia in nobiles, 1092. fœderis cum Francisco 1. Galliarum rege iniquæ conditiones 947. cum Duce Allobrogum fœdus quando desiit, 110
Heluetiorum libertas ratione morum, 995. Libertatis origo. 872. passim. eorum & Italorum naturæ diuersitas & eorum status diuturnitas. 804. Ciuitates quot & earum iura. 90. aduersus Carolum Burgundionum Ducem belli causa, 623. Præfecturæ communes, 113
Heluetii cum Imperatoribus Germanorum fœdere iuncti, 120. montani qui, 376. horum status popularis, ibid. Pontificum Rom. contemtores. 96. cum Austriacis fœdere iuncti, 120. eiusdem fœderis exceptio quæ ibidem. An Germanico Imperio subditi. 120.
Heluetii quantum inter se differant legibus, moribus, religione & statu, 769. fœderis vis, 124. fœderis cum rege Francorum renouatio & exceptio, 121
Heluetii quando suæ ciuitatis iura Regibus Francorum dederint: vide Regib.
Heluetiis sociis ne societatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere licet, nisi conspirante omnium consensu, 113
Helueticæ seditionis causa & conciliatio, 90
Helueticæ nobilitatis cædes post Sembachiam cladem, 377
Henricus Augustus, Anglorum rex, inauguratus etiam viuente patre, 319
Henricus II. Francorū rex. à Germanis principibus Dux electus aduersus Carolum v. Imp. Eiusdem cum iisdem fœdus, 122. Henrici II. Gallarum regis prodigalitas, 1054. Debita, 1042. & seq. Clementia in Aquitanos rebellantes, 543. in Germanos. 1128.
Henrici, Francisci filii, Francorum regis imperium, 331
Henrici IV. Imper. cum Pontifice Gregorio bellum, 210
Henrici V. Germanorum Imp. clementia in Brixienses, 539.
Henrici V. Imp. remissio iuris eligendi Pontifices, 214
Henrici V. Anglorum & Francorum regis iusiurandum, 139
Henricus VIII. Angliæ & Hiberniæ rex à Pontifice Roman. deficiens, 205
Henricus Palatinus Comes, ante Impetium adeptum cum Philippo Valesio Francorū rege societatem & fœdus contraxit, 119
Henrico, II. Andium Duci à fratre Carolo IX Francorum rege quanta potestas tributa, 128.
Henricus (*iam Galliarum rex*) Polonorum rex creatus, & quo iure. 611
Henricus VI. Anglorum rex à populi Comitiis damnatus, 142
Henricus Successor rex, quare, regno exutus, 599
Heraclii lapidis vsus incognitus Archimedi. 605 autificus hodie in vsu eod. 1066
Heraclitu vulgaris disciplina, 646
Hercules Celtius quare caluus & senex ab antiquis pingi solitus, 764. Tyrannorum domi-

Domitor. 354. eius deificatio, 356
Herile imperium tertia regendæ familiæ pars, 48
Herodis Iudæorum regis, Antipatri filii, & successorum eius, qualis fuit imperii exitus, 593
Herodis imperii initia placida exitus feroces 591.
Herodotus Græcus scriptor, de Reipub. statibus verissimus, 287. & 288 eius locus de vario dominatu, 312
Hesterx locus de abrogatione legis, quam de interficiendis Iudæis tulerat Darius, 149
Hetruscorum cum Tarquinio Prisco Romæ rege societas, 301
Hiberi cuiusdam exemplum in exsecutione iudiciorum, 498
Hiberniæ regnum quando in fiduciam Pontificum Roman. transierit, 212
Hiero Siciliæ regnum virtute adeptus, 593.
nepos eius Hieronymus ob vitia idipsũ cũ vita perdidit, ibid.
Hieronimi Lasci excogitata ratio exigendi tributi: vide Tributi.
Hieronymi Siciliæ tyranni exitus. 593
Hierosolymæ vrbis varia captiuitas, 756. eiusdem templum; vide Templum. Hierosolymitanorum equitum sacri ordinis magister, Pontificis Rom. fiduciarius 211.
Hierotimus Parthorum rex quot vxores & liberos habuerit, 14
Hilotæ serui Lacedæmoniorum, 59
Hiphil vox Hebræa quid importet, 721
Hippodamus Milesiorum legislator. 563. eius prudentia in ferendis legibus de maritandis ordinibus 822
Hippocratis, Aristotelis & Galeni sententiarum conciliatio de Australibus populis, 773.
Hispanorum querelæ aduersus Henricum II. Francorum regem, 261. eorum regalis argentei & numi aurei Francorum collatio; vide Francorum. in Seruos consuetudo. 68. Natura Gallorum natutæ contraria, 783. ex Gallis & Hispanis natorum temperies, 784. Calliditas in Gallis decipiendis, 783. Perfidia in Atabalippam regem Peruanum. 950
Hispaniarum regis studia ratione administrandi imperii, 1153. eiusdem regis & Angliæ reginæ connubii pactæ conditiones, 1161. imperium a Mauris & Arabibus occupatum, & quamdiu, 657. conuentus qui 94. legati apud Rhætos, ab iisdem peculatus damnati, 373
Hispaniarum rex á quibus & quomodo patronus asciscatur, 911
Hispani an Romanis legibus vtantur, 758. quando eædem leges in Hispaniæ introductæ. ibid. Peruana iuga superãtes, vi frigorum extincti, 780. ingenio cæteris præstantes, 777. reges Pontificibus Romæ obsequentissimi, 96
Hispaniæ rex vasallus Pontificum Roman. 187. Vicarius Imperii, 194. eius Regni vrbes quot, & earum apud Roman. varium ius 58. Consilia, 891
Hispanus homo in Hispania natus & educatus, Galli tamen filius & in Galliam reuersus, à principe rescriptum impetrare an iure possit, vt iura ciuiũ consequatur, 98
in Hispanos ciues ius à Carthaginensibus sumtum, 91. &seq.
Histriones vnde dicti, & eorum origo, 987. id genus mimi quam Reipub. damnosi, 987
Hostatius à Vandalis belli gerendi causa dux creatus, 722
Homagium quid, 869
Humati Mahumeti legati stratagemata in colligendis copiis, 60
Homicidii pœnæ variæ & varia genera, vide Pœnæ. Sicariorum Principis pœna, 331. etiam sola cogitatio capitalis, ibid. homicidiũ a patre in filio commissum, 42 homicidii in parentem pœna, 43
Homines imperandi aut parendi mutuis officiis continentur, 21
Hominis natura duplex, 9. eius facultates, 784.
Homo nouus veterib. qui dictus, 551
Hominum opinio ab externis diiudicat, 728 vita vnde sustentetur, 10
Honestas cum vtilitate naturæ coniuncta: vide Vtile. honesti & vtilis diuersa ratio, 154.
Honestatis seu Honoris præmia varia, 832
Honorii & Theodosii Imperatorum leges de iure liberorum omnibus concesso quam pernitiosæ. 103
Honorarium ius 459
Honor publicus qui hab. 451
*Honoris & gloriæ maiestate de Repub. sublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum

tam fœditatem prorumpere neceſſe eſt, 854.
Honores dum indignis tribuuntur, gloria iacet ac ſordeſcit, 853
in Honoribus tribuendis dignitatibuſque & gradibus, Alexandri Seueri, item Solonis ſtatutum ſeu mos laudabilis, 869. quæ vera in eis ratio habenda, ibidem. qui apud Rom. penes plebem, 1112. maximi & publici ſine imperio, 45. diuturni populari ſtatui contrarii, 1088
ad Honores qui promouendi & quæ in eo cautio adhibenda, 1215
Honoris templum vide Virtutis.
Honorum publicorum diuiſio, 456. Romanorum præmia quæ 870. paſſim. Ea præmia quæ maiora, eo virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior exſtitura, 851. gradus qui ex Iuſtiniano, 437.
Honorum & dignitatum mercatura turpiſſima Rebuſpubl. cum ſoli virtuti debeantur, 854. quæ inde incommoda, 861. 862. & 869. tribuendorum ratio Geometrica; vide Geometrica. Varia tum veterum, tum modernorum, 854. 838. horum ſeu magiſtratuum mercatura omnium ſordidiſſima, 1017. quomodo facti venales in Gallia, & vnde manarit iſte mos, ibid.
Honorum vocabulo apud Latinos quæ intelligantur, 674
Hoplotechnitæ, ſeu Armorum opifices; vide Oplotechn.
Horatia lex *de Magiſtratibus Sacroſanctis.* 492.
Horatius Cocles quo præmio affectus ob ſuum in Remp. beneficium, 867
Horoſcopi Romæ vrbis explicatio; vide Romanæ; vbi paſſim. & fol. ſeq. varii explicantur Chriſti; vide Chriſti.
Hoſtes iuſti qui 2. 73 tot dõini quod ſerui. 68
Hoſtilii Ædilis vulneratio, 493.
Hoſtilii Regis Romani & Meti Albanorum Dictatoris diſcordiæ quomodo Reip. vtiles, 696
Hoſtium appellatione qui comprehendantur 119 à prædonib. & piratis quid differant, ibidem.
*Hoſtium metus, eiues in officio continet, 883. horum & prædonum ius diuerſum, 2. deuictorum ſpoliorum, vel impoſitorum veſtigalium, item mulctarum diuerſa ratio, 1004. & 1006
Hugo Capetus regnum adeptus Caroli magni ſtirpe intermortua, 611
Humanæ naturę mirabili Dei artificium, 649
Humani generis diuiſio, 521. & 522. primordia & propagatio, rapax & crudelis eiuſdem prima natura, 522
Humani caſus aduerſi vnde proficiſcantur, 878.
Humanitas ſeu vrbanitas vnde profecta, 781
Humaniores populi alii aliis qui dicantur, 770.
Humorum propria natura, 813
Hungariæ regnum à Turcis deuictum, 635. rex Ioannes à Sulimano Turcarum rege captus, 180
Hungarorum tumultus ratione imperii, 1162. regnum fiduciarium imper. Rom. 210
Hunni feudorum modum in Europam introduxerunt, 308

I

IAni templum apud Roman. clauſum, 748
Ianotus hiſtoriographus Venetorum, 283
Iaſonis furiſe fraus aduerſus Triuulciũ Galliarum ducem, 345
Icilia lex *de mulctis*, 275. *de auctoritate Tribunorum plebis.* 506
Iehus varia homicidia, 341
Iephthæ votum, 54
Iſaiæ prophetia de regibus cum Iudaicis tum Romanis. 686. *vbi & alia eiuſdem & Hiſtemia referuntur*: eius regnum Iudaicum cum regno Romulo Romano comparatum, 654
Iguania regnum quam pernitioſa ſubditis; vide regum.
Ignobilis an cenſendus filius natus ante adeptam à patre nobilitatem. 1143
*Ignominia nullum maius ſupplicium inter homines cenſeri debet; vide Virtutis. Hac nonne an honores adipiſci poſſint. 992. eius & infamiæ differentia, 991. *vbi & quo olim Ignominiæ purgatio fuerit videre licet.*
Illegitimi apud Athenienſes qui. 44
Illuſtrium virorum in populari ſtatu ſupplicia. 1095
Illyrici reges in principes ſuæ ditionis eodem iure vtebantur, quo Romani in tributarios, 223
Imberti Delphinatus principis liberatio ſeruorum, 63
Immunitates ciuium Romanorum variæ, 36
Imperandi ratio vbique neceſſaria, 1098. *vbi vim*

vide barbarorum quorundam imperia.
Imperandi publice qui ius habere dicatur, 476. ars optima, & quæ vera Imperatoris ratio in iudiciis ferendis, 721. imperare sibi condiscendum prius quam alteri. 22. æqualibus ex lege nemo potest, 141
Imperator an Imperii Germanici ditioni subiiciatur, 120
Imperator aut Prætor creatus in aliena ciuitate, statum Reip. alienæ non mutat, 119. Germanorum imperator eiusdem gentis nec peregrinus esse debet, 902. quomodo tributarius Turcæ, 224. primum qui proprie dictus Imperator, 433
Imperatores triginta vno & eodem tempore facti, 1129. vel plures Romæ, eorum prouinciæ maxime separatæ, 303. an suum munus alteri quam Pontifici Rom. concedere possint. 217. quibus Rom. sacris interdixerint, 215. & in margine his seruitus imposita à Pontificibus, 214. & 216.
Imperatoria ars quæ hominum societatem tuetur. iub prudentia continetur, 799. eius potestatis & regiæ maiestatis differentia, 316
in Imperatoris electione, vbi domesticum eiues ferre nolūt. commodius procul Imperatorem accersere quam finitimum, & id genus exempla. 120
Imperatoris & imperii status ius diuersum, 122.
Imperatorum seu principum qui hæreditario iure ad imperium aut principatū perueniunt, & eorum qui constituuntur seu eliguntur, comparatio 592. horū in varietas 316. eligendorum varia ratio. 902. Romanorum potius à populo tributa, 431. Romanorum qui optimi ac sapientissimi, 47 hodiernorum potestas seu maiestas à Pontificibus diminuta. 217
Imperia extra ordinem apud Rom. tributa belli gerendi gratia. 271. 424. Peregrinorum quam periculosa; vide Peregrinorū. à mediis regionib. profecta. 777. potentissima quæ. 15. vbi libera & popularia, 805. iusta quæ, 368. prima, vi occupata sunt, 589
Imperialis auctoritas quæ in concedendis imperii iuris. 362 & 363
Imperii proprii, 435. Germanici status, 283 eiusdem iura maiestatis habent non solum Principes Germanorum. sed ipsi quoque conuentus, 358. & 359. Potestas penes quos, 191
Imperii verbum quid complectatur, 503. eius instrumentum vide instrumentū, vicariorū ius, 259. & iurisdictiōis 1° diuersum. 438
Imperii regalis vtilitates, incommoda, præstantia, & id genus, vide Monarchiæ.
Imperii variis à Senatu vel populo Romano bellorum gerendorum gratia tributi quæ vulgaris clausula, & eiusdem interpretatio. 433. laus quæ, 588. propagandi ratio Rebuspub. sæpius periculosa: contra, quæ suo propio imperio contentæ sunt, earum diuturnior stat°, 1121. publici genera, 300. diuisio mortuo Ludouico Francorum, Italorum, Germanorum & Hispanorum, Imperatore, 208. & passim. seq. fol. Successoris prærogatiua; vide Successionis ius. ius penes quos. 599. imperii eiusdem collegæ & magistratus pari potestate, se inuicem rogare non possunt. multo minus maius imperium habentes, 364
cum Imperio esse quid antiquis, 431
Imperio qui pares, an pares honore censendi. 511. *vbi plurium Magistratuum exempla.*
Imperii aut regni successoris statuendi aut, conseruandi modus, deficiente progenie; & id genus exempla. 1131. pass. & seq.
Imperiorum variorum tempora. 656. passim. Eorum quod præstabilius, & quod periculosius, 1120. 1121. succesſio hæreditaria quare periculosa. 592. æqualium periculi, 1127.
Imperium populare cur cæteris præstare dicatur. 1007. pluribus æq; tributum quam pernitiosum. 1112. & fol. seq. Domesticum cum publico nihil commune habet, 1136
°ad Imperium ex humili aut obscuro loco proiectus, tyrannidem crudelius exercet, quam regali sanguine cretus. 1126. °Imperium in Magistratibus, auctoritas in Senatu, potestas in plebe, maiestas in populo Rom. 137. imperium hodiernum Germanorum, Aristocraticum, 353. 363
Imperium habentium ius in exsequutione, 470. merum quod dicatur, 478
Imperium simul seruare paucos præstabilius quam perdere, 702
Imperitiæ aut errori vbi nullus detur locus: vide Errotis.
Impero & iubeo verborum vis. & quibus his vti liceat, 619
Impietas an superstitione tolerabilior, 759
°Impuberum aut furiosorum nullus consensus, 516

Inæqualitatis bonorum causæ, 832
Incendiariorum pœna varia, 1190
Incendii domus æstimatio, vide Ædium.
* Incommodis duobus propositis, maius vitandum, 742
Incestuosi quantum abhorrendi, 42
Indi Sinarum populi, Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt, indicta capitali pœna, 100
Indiæ Occidentalis populorum crudelitas, 787. horum religio, 798. natura, vide Britannorum. Ius in seruos, 64
Inducias pacis loco concedendæ iis cum quibus nulla fides, 964. vbi varia inducias exempla.
Inedia quot diebus ferri possit dicatur, 654
Inertia capitalis apud Athenienses, 809. eius pœna apud Ægyptios quæ, 1050
Infames olim apud Græcos necare cui licitum, 991
* Infamia notatus, rebus iudicatis nobilitatem amittit, 567. ad posteros sicut nobilitas propagatur, ibid. huius & ignominiæ differentia, vide ignominiæ.
Infamia facti, ibid.
* Infinitas ab omni disciplina remouenda, 300
Inflammationum & exustionum cœlestium exempla, 774
Ingenuitas Gallis à quibus impetranda, 63. & 64. Ingenuorum in pœnis diuersa ratio habenda, 1191. horum & seruorum pœna varia, 1190
* Iniuriæ altius quam merita descendunt, 545
Iniustitiæ exempla in Cancellarios quosdam, 772. huius dubitatio pœnam adfert, 752
* Innocens legibus nullus, 984
Innocentius Pontifex quando creatus, 62
Inofficiosi querela tributa liberis, 43
Inopia an decus nobilitatis aboleatur, 566. eius quæ causa, 838
Insani qui dicantur, 789
Insidiarum remedium optimum, si non intelligantur, 735
Insignium & stemmatum ius diuersum, 612
Instrumentum imperii, hoc est, statum tam rarii quam gestorii totius imperii, principem habere conuenit, 1052. *vbi quæ principes enumerati instrumenta habuerint.*
Insulanorum natura & mores seu vitia, 807
Intemperantius nihil eo, qui repente à seruitute ad dominatum peruenit, 70
Intercessio Tribunorum, 506. eius ius, 490 & seq.
* Interesse voluscuiusque in facto, non in iure consistit, 479. 1206. Gallorum legibus arbitrio iudicum relinquitur, ibid.
Interire Rempublicam quando dicatur, 582. 586. 605
Interitus variarum Rerumpublicarum, 586
Interregnum in Rebuspublicis quod dicatur, 585. interregnorum seu pontificum seu Imperatorum seu regum pericula, 1124. passim, & seq.
de intestatorum bonis ius varium, 829
Ioanna Siciliæ & Neapolis regina, ob impudicitiam Lupa cognominata, 47. Ducem Andium Caroli regis Galliæ adoptatum, sibi hæredem reliquit, ibid. Neapolis reginæ maleficia, vide Neapolis.
an Ioannes Francorum rex iura quæ Franci habebant in Anglos, remiserit illis potuerit, 190
Ioannis Francorum regis aperta natura, 591
Ioannes Nauarrus Tolosatum decreto cur maiestatis damnatus, 219
Ioannes Anglorum rex patricida, 172. vnde plurima amisit in Gallia, ibid.
Ioannis XXII. Rom. Pontificis auaritia, 1057
Iochambellus Æthiopibus quid, 212
Ionicarum vrbium cum Latinis & Hetruscis societas, 118. de Ionici, Lydii, ac Dorii cantus vsu & natura, 643
Iosephi error de patriciorum potestate, 1119
Iosephi Mauritaniæ regis crudelitas, 787
Ioui cur dicatur assidere iustitiæ, 15. eius fulmina quæ, vide Manubiæ.
Iouialis Theologia quomodo triplex constituta, 728
Iouii error ratione status Venetorum. 1106
* Ira priuatorum in principe indignatio; & iracundia cæterorum, in Principe furor dicitur, 720
Iracundiam cohibere difficile, ibid.
Isadæ Lacedæmonii factum memorabile, sed incautum, 876
Isidis & Æsculapii sacra à Romanis recepta, vide Æsculapii.
Israelitæ primum sine Regibus, & sine vlla Reipubl. forma sollis societatibus viuebant, 524. eorum Senatus constitutio, 383. regum origo & exitus, 1119. census, lustratio seu descriptio Mosaica, 975
Itali Neapolitani, Achæorum fœderati post Pythagoreorum cladem, 117

33

Italis vnde dicta, 440. in eamdem principes supremi, sed omnes vasalli aut imperii Germanici, aut summi Pontificis, 192. & seq. exceptis Venetis & ipso Pontifice, 10. nullis ciuitatibus ius est condere leges, quæ Rom. legibus contrariæ sunt, 192. ciuitatum fœderatarum cum Roman. ius, 115. quarundam interitus, 614
Italorum & Heluetiorum naturæ diuersitas, vide Heluetiorum. fœneratorum callidi tas ratione vsurarũ, 1042. eorum fœnora Galliæ interitus, 1043. & seq. natura, 784. inter eos ingeniosissimi & callidissimi qui dicãtur, 805. horũ mõtes pietatis qui, 1039
Iudaicę religionis vestigal, 547. Iudęis Christiana mancipia circumcidere Traianus vetuit, 66. eorum conuentus permissi à Christianis principibus, 546. exprobratio, 549. in Christianos petulacia, 611. ius, 547. ius Senatus quale, & eius auctoritas antequam Palæstina in prouinciam redacta fuisset, & deinde 83. constantia in religione, 815. his vbi habitare liceat, & vbi testimonii gratia adhibeãtur, 937. horum odia vnde, 756. & seq. vbi Rom. abire coguntur, ob seditionem. Captorum à Romanis Vespasiani tempore cædes miscenda auaritiæ caussa, 55. collegiorum ius, 528. Iurisiurandi formula apud Imperatorem Germanorum, 937
Iudex an contra leges iudicare possit, 467
an Iudex & accusator in eadem caussa idem esse non possit, 724
*Iudicandi scientia regalis, 706. munus quare antiquitus penes Reges, nunc vero penes magistratus, 717. 654. varia ratio, 1202
in Iudicando qui modus adhibendus, 495. passim.
*Iudicandum magistratui non de lege, sed secundum legem, 1181
Iudicantis contra leges pœna, 1182. extraordinaria ius quod ratione pœnarum infligendarum, 1185
Iudicare pro sua religione an solus princeps possit, 1185. iudicare exemplis, non legibus, permittosum, 1183
* Iudicata res pro rei veritate habetur, 567
Iudicatis rebus haud quicquam stabilius esse debet, 489. de Iudicati executione in alieno imperio, 517. 518
Iudicem aut rectorẽ suæ ciuitatis neminem esse debere, 676. viri boni & innocentis officio fungi oportet, 1181. eius & arbitri iuris atque auctoritatis differentia, 1182
Iudices primum Reges vocati, 701. qui eligendi 1183. qui eos dare possint, eorumq; varia in subrogatione vel substitutione ratio 425. an inter magistratus censendi, 426. & 437. in sua caussa qui esse possint, 508. perpetui quales creandi, 686. qualitionis à Senatu dari, 424
Iudicia publica an Geometricis iustitiæ legibus tractanda, 1187. publica apud Romanos, à Sylla dictatore ad magistratus delata, 728. priuata in Arithmeticis iustitiæ legibus tantum tractanda. vide Arithmeticis. ab executione auspicari iure Romano iniquum, 258. manifesti quare non conueniant. 719. 721. varia principum in proximos suos, 348. Perfidorum de sceleratis, 323. temperanda iustissimis magistratuum decretis, vbi lex ad propositam caussam accõmodari sine iniuria nequit, 1180
Iudiciarii vectigalis introductio & vsus ratio apud Gallos & Rom. vide Vectigalis.
Iudicibus ex æquitate an ex verborum legũm obseruatione iudicandum, 1179. & seq. contra leges iudicare nefas, 259
* Iuratis in leges, ab eis, quantumuis iniquæ videantur, discedere non licet, 1181. in damnatione reorum mediocritas seruanda, 730
Iudicii & decreti differentia, 486. & quid iudicium. ibid.
in Iudiciis criminalibus vitæ anteactæ ratio habenda, vide Vitæ.
Iudiciorum publicorum apud veteres quæ ratio, 479. passim, & seq. horum Curia Parisiensis quare *Tournelle* dicta: vide Curia.
Iudiciorum fœdorum ratio, 725. corruptorum caussæ, 701. executiones varię, 514. eorum varietas vnde, 113
de Iudicio regum aut principum, in quibus caussis iudices esse debeant, aut iudicio adesse, vide Princeps aut Rex
Iudicium ferre Principes quam subditis iucundum & vtile, 704 705. passim, & seq. contraria auctoris sententia 239. quomodo solui dicatur à pari seu eiusdem potestatis iudice susceptum, 503 502. non consistere quod idem est, 422. quandoque accipit potestas maior ab inferiori. & quomodo, 508. quomodo à iudicibus pluribus constituendum, 817
Iudicum vocabulo qui ab Hebræis comprehendantur, 436

Iudicum vitiæ creationes, 423. & seq. Curiæ Patrſiorum numerus, vide Curiæ. Proximi in eadem Curia non recipiendi iudices, 676. Iudicum salariorum quæ ratio, 1207. ius & munus, sacrosanctum, 493. vbi exemplum cuiusdam qui iudicem vulnerarat.

Iudicis infamia capitalis, 260

Iulia lex de vicesimis iure vectigalis concessis, 1026

Iuliani Iurisconsulti collectanea, vnde præfecturam vrbis Romæ obtinuit, 259

Iuliani Augusti emblema dignissimum, de his qui vt imperium adepti sunt, subditos euertunt, 602. 858

Iulii Cæsaris cædes. & eiusdem vitio, 598

Iulii II. Pontif. Rom. perfidia, 934

Iulii III. Pontificis Max. vrbanum dictetium, 868

Iulii Scaligeri laus, 868

Iulius II. Pontifex Rom. aduersus Regem Francorum & Ferrariensem Ducem bellum gerit, 198

Iuniæ legis beneficium in ciues Rom. collatum, 84

Iupiter Lycius olim quomodo placandus, 54

Iura familiaria seu gentilia vnde profecta, 20. quare introducta, ibid. ad obscuras familias non pertinentia, ibid. Maiestatis euique principi populove in omni fœdere, pactione seu sponsione, salua sint, oportet, aut alterum in alterius venire potestatem, 109. commerciorum & hospitii Iurisgentium, 108. vide & Commerciorum. Virorum in fœminas, vide Virorum.

Iurandi in leges mos, 144. 145. & 464

Iurare ex animi sententia quid, 1182

Iure gentium violato, quanta incommoda secuta ratione primogenitorum, vide Primogeniti.

Iure fieri quid aut, extra ius, 490

A Iureiurando quando recedere liceat, 928. 933. eo non tenetur, qui obsides dedit, 931. 932

Iuris veteres auctores præcipui, 410

Iuris fictio veritate non potior, vide Fictio.

Iurisiurandi vis, 145. formula Regum Francorum à quo instituta, & quis ea primum vsus sit, 138. eorum inauguratione obseruata, 165. & seq.

Iurisconsulti ciuilem scientiam non philosophorum decretis, sed populari captu ac sensu metiuntur, 51. contra auctoris sententiam, 55

Iurisconsulti vnde profecti, 739. Præfecti prætorio, 498. hi & Oratores quantum Medicis præferendi, 372. vbi vtrorumque comparatio agitur.

Iurisdictio tertia Reipublicæ pars, 235. nec maiestatis propria. & quare sua vi ac potestate singulis sola debeatur. cum in partes diuidi nequeat, 512. eius imperii ius diuersum, 438. eius ius quod esse debeat, 441. eius & seruitutis differentia, 513

Iurisdictio prædiatoria, vide Prædiatoris.

Iurisdictio extra pernoctationem an concedi possit, 255

Iusiurandum à magistratibus an sæpius repetendum, 691. Imperatoris, 137. à Carolo V. Imperatore primum præstitum & à Caietano Cardinale institutum, ibid. eius ratio apud veteres, 950. 957. de eodem Solonis consideratio, vide Solonis. Eius formula à Ludouico XI. Gallorum rege præstita Duci Burgundionum, 911. eius pro varia religione apud Iurisconsultum ratio. 736. Lex diuina. 952. decipiendi non obligandi vinculum quibus, 938. iusiurandum, quo societates aut fœdera muniuntur, ita personæ iurantis cohæret, vt ab ea diuelli non possit, 961

Ius clientelare ac fiduciarium an præscribatur, 197

Ius dicenti extra territorium, impune non paretur, 511. commune variis gentibus, 244. ex errore & communi opinione sæpius constituitur, vide ex Errore. in Errore positum, 463

Ius ferre quare non debeat princeps, vide Iudicium.

Ius honoratiũ, vide Honorarium. quo modo constituitur, eodem quoque dissoluitur, 533. sibiipsi dicere nemo potest, 491. prius Græce quam Latine exaratum: & Iustiniani codex è quibus compositus, 516. quare *Rectum* appelletur, 1174

Iussa Regis, an parem eo mortuo quam viuo habeant potestatem, 423

Iussionibus quomodo obtemperandum, 471

Iussorum vis, 430

Iusta natura prauis opinionibus interdum obscuratur, 463

Iusti & iniusti Theologorum, 4. huius & necessarii diuersa ratio, 155

Iustiniani lex de hæreditatibus à patribus naturalibus filiis viam adoptatis relinquendis, 47. in

35

quanto vitæ periculo ob ciuiles factiones fuerit, refert Procopius, 738. eius edictum in fauorem libertorum obseruatum, 63. eius de legibus statuendis decretum, 239
Iustinianus Imp. patriæ potestatis iura ademit, 47
* Iustissimum quod necessarium, 1012
Iustitia quæ dicatur. & eius diuisio, 1168. eius diuisio, humana scil. & diuina, ibid. quæ Lacedæmoniorum, 468. Rerumpub. fundamentum, quæ nulla esse potest, nisi conuentionum seruetur fides 821. naturalis certa esse debet. 466. rerum omnium fundamentum, 1167. Gallicæ exemplum in causa Cancellarii, 722. *Magnæ* appellatione quid apud Aragones intelligatur, 231. eius apud Anglos & Francos auctoritas, vide Anglicæ. Genera & eorum ratio, 1217. Literæ quæ dictæ pragmaticis, 261. & 517. earundē abrogatio, ibid. cultus in Gallia, 722. eius summa quæ, 22. veræ nihil tam contrarium quam commiseratio, nec iudicis officio quam misericordia, cum diuinis æque ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur, 747. & seq.
Iustiores hominum vbi locorum constituti, 777
Iustum, quod dubitatur, sit, necne, an exequi oporteat, 463
Iuuenes in Senatū an cooptandi, 383. & seq.
Iuuentutis bene educandæ ratio, quam reipublicæ necessaria, 986

K.

Komitena qui dicantur apud Polonos, 64

L.

LAbeini Cæsaris legati laudabile responsum, 852
Lacedæmonii quare citius à militia quam Romani vacarint, 779
Lacedæmonii vxorum serui, 39. item Romani aliquando, ibid.
Lacedæmoniorum Reipub. quot ciues præfuerint, 352. eorum mores ab Atheniensium diuersi: vide Atheniensium. Eorum crudelitas in pueros, 530. Damnatio ab Amphictionibus, 1154. Iustitia qua, vide Iustitia. Status conuersiones, 613. natura quæ, 12. error ratione ærarii, 997. regum genus, 315. Senatus, 394. eiusdemque consilium arcanum, ibid. Reipublicæ status cæsis Ephoris ac Senatoribus penes Cleomenem, 278. eiusque liberatio ab Antigono Macedon. rege, 779. in obseruandis Reipubl. legibus iudex, 386. beneficentia seu clementia in Atheniense, 605. Reipublicæ status ex Polybio, 276. ex Herodoto, ibid. contrarius Atheniensium: vnde & inter eos bellum diuturnū ibid. varia mutatio, 277. Regis genus memorabile ratione legum stabiliendarum aut exoletarum renouandarum: & exitus eiusdem quomodo periculosus, 667. reges post ipsius Reipublicæ conuersionem, 316
Lactantii sententia de sapientib. Græcis, 110
Lædentium siue manus vola, siue pugno, quæ pœna, vide Pœna.
Lanacri Præsidis factum in quadam lege Ludouici XI. abrogandā, 464
Longobardorum ius in vxores, 18
Laodicenæ synodi edictum ratione honorum pontificiorum populis concessorum, 1126
Largitiones à Principibus factæ reuocari an possint: item an rationes reddere antèperundarum teneantur, qui eas acceperunt, 1054. & passim.
Largitionum Principum seu pensionum variarum, cum stipēdiorum militarium gratia, cum & proditionum, exempla, 1013. & fol. seq. earum leges optimæ apud Gallos, vide Gallorum. effusiones Galliæ regum penes aulicos canes quam regni damnosæ, 819
Latina lingua quare Gallis familiaris, 279
Latinarum vrbium societas, vide Ionicarum.
Latinorum fœxaginta vrbes & eorum fœdus cum Romanis, 82. eorum defectio, ac expulsio à Romanis, lege Claudia. 83. cum Romanis fœdus, 110. 119
Latrocinium & Piratica pro virtute apud Hebræos, Græcos, Latinos, & varias alias gentes. 522. & seq. *vbi laudatur, sicut Plato & Arist. inter venationis genera posuere.* Iuris genera venationum constitutum, 1
Latrones qui vnde dicti, & eorum po[illegible] 879. 1200. latrones & piratæ à Reipub. summouendi, 2. latronibus depositum, pignus, commodatum, etiam iniuste ab iis possessum restituendum, ibid. latronibus aut piratis data fides an seruanda, 44. vide Fides.
Laudæ gentis iura familiaria, 28
Laudæ mercatoris Cameracensis opera visa copia in Belgium delata, 1039

Lesbi-

Lectoria lex de imperio prætoris vrbani, 503
Legatæ Iurisconsulti calliditas in colligendis pecuniis, 310
Legata aut hæreditates Romanis relictæ, vide *Hæreditates*. Augusto relicta, vide *Augusto*.
in Legato religionis pietatisve causa facto an legi locus sit, 513
Legatorum cautio quæ 967. & seq. *vbi exempla violationis varia*. Principum ius in milites, 510 & 511
Legatorum & mandatorum ius, 429. eorum quæ legis actiones, vide *Legis actiones*.
*à Legato ad mandantem appellari non potest. 510
Legatus Proconsulis capitali supplicio damnare non potest, 510
apud Legatum Proconsulis an legis actio, ib.
*Legatus seu procurator principis, aut alterius mandantis, si præter mandatum quid agat imperetve, nihil agitur, nisi ratum habeat is qui mandauit, 128. & seq. nihil suo, sed eius qui mandauit, imperio vtitur, 509
Legatos violantium pœna, 967. vbi exstat exemplum crudelitatis Helenæ Russorum reginæ.
cum Legatis agendo quomodo cauendum, 947. & passim, vt & 949
Legatorum subrogatorum ius, 485
*Legati potestas æque ac magistratuum omnium penitus euanescit, 128
in Legato magistratus, imperādi prohibeāsque potestas non est, nec legis actio, sed in ipso magistratu, 44
*non de Lege, sed secundum legem iudicandum, vide *Iudicandum*.
*Legem iubere cuius potestatis eiusdem etiam abrogare, derogare, obrogare, vel subrogare, 243
Legem obiecta æquitatis specie perrumpere audens iudex, infamia tenetur, 86
egi naturę subiiciuntur principes, 159. fraus quomodo fieri dicatur, 426. fraudem faciens, siue per sese, siue alterius ope aut ministerio, non ferendus, 572
egis vox quæ, 476
eges vnde manarint, 315. de quibus possint institui, 153. Cæsaris Augusti, vide *Cæsaris*.
ntra Leges iudicātis pœna, vide *Iudicantis*.
Leges cur iurarit pop. Rom. 145. eas interpretari cuius, 243. Lycurgi *Rhetræ* quare dictæ, 418. eas flectere an liceat magistratui, 1180. quæ à Principe abrogari possint, 139. Regum Gallorum quare non patet confirmationem supremarum curiarum, vim habere dicantur, 149. Item Anglorū ad Reipubl. statum pertinentium, nisi de ordinum cōsensu ferantur, ibid. an diplomata efficiant, 417. Imperis iusta non faciunt, sed iustitia ipsa, 367. eas qui primus instituerit, 434. Rerumpubl. statum continentes, si fieri possit, immutabiles esse oportet, 666. à populo Romano exactis regibus postulabantur, 363. quę apud Ciceronem leguntur, an eædem fuerint Roman. 441. quæ propriæ, 235. quæ populi libertatem alere dicantur, vide Populi libertatem.
Legis & consuetudinis differentia, 242
Leges Caligulæ, vide Caligulæ. Leges Platonis quæ, 286. de collegiis quæ, 372. principum quæ à Senatu aut comitiis confirmandæ, sine iis nec abrogari possunt, 145. omnium etsi sunt cōmunes, nihil tamen vetat sua quædam esse familiarum statuta peculiaria, 19. suas princeps an teneatur in senatu vel comitiis, vt apud Gallos, cōfirmare, 151. delicta punire, conscientiam munire non possunt. 986. litium vnde petitæ. & quibus in locis vsitatæ, vide Litiū. Corneliæ & aliæ de iure plebis Romanæ, vide Cornelię leges. Propter sua quædam incommoda non abrogandæ, 43
Legibus ferendis locorum habenda ratio, nec Australium Septentrionalibus accommodandæ. nec id genus, 793
Legibus soluta potestas quæ, vide Potestas.
iuris an quis obligetur. 439. de receptis ac probatis non disserendum, 733. an omnia contineantur, 1182. municipalibus in Gallia quomodo derogetur, 139. an rex iis teneatur, ibid. ciuilibus iudex qui priuatos soluit, infamiam cōtrahit capitalem, 260. soluti qui apud Romanos fuerint, 143. 1187. solutus, tamen maiestatis imperio subditus est 137. iis in Repub. probatis ac suscepti, disputare netas, 270. & seq. in Legibus Principum ac Senatorum nomina quare inscripta, 240. diuinis soluto à Pontifice maximo, an satis cautum sit, 153. legibus diuinis ac naturalibus omnes obligantur, 134
Legionum Romani imperii descriptio, 898. & seq. quot in Galliæ finibus conseruandis opus esset, 898. earum decimandarum

37

ratio, vide Decimandarum. Romanæ legionis damnatio & supplicium, 252 410.
Legis & Magistratus comparatio. 476. differentia, 485. Legis & Iuris differentia, & eorum definitiones, 325. Porciæ ius, vide Porciæ. Vetantis maior vis quam imperantis, 505. violatio seu inutilitas vnde, 826. Legis & priuilegii differentia, 235. item edicti, 236. suæ ac sententiæ quemque interpretem esse oportet, 515. ex eius interpretatione cauendum, ne quid absurdum aut iniquum sequatur, 1181. virtus in iubendo, vetando, permittendo ac puniendo, 476
*Legislator non prudens censetur, cui latrocinia castigare potius quam arcere curæ est, 70
Legislatori & ciuium gubernatori quis præstantior finis, vide Ciuium gubernatori.
Legitima filis quando decreta, 59
Legum ferendarum mos apud Romanos, 947. quæ ratio habenda, 467. 665 & 669 præceps abrogatio periculosa, 665. 667. metus non scelera, sed licentiam comprimit, 986. diuersitas vnde, 5. nouitatis & vetustatis differentia, 665. & seq. multitudo damnosa, 1183. & passim. Vis penes quos, 476. quæ ratione magistratui, 474. vis earum maior quam motum, 2. 41. mutatio Rebuspublicis quam periculosa, 672. 811. Tabularum exoletarum abrogatio, 667 ante earum vsum quomodo gubernata Respublica, 434. variarum ius, 239. contemptarum incommoda, 381. omnium scopus & finis, 525
Legum origo, 1177. 811. Tabul. origo, 242. 1178. abrogatio, 489. legum aut iudiciorum vim qui egestate eludunt, corpore torquendi. 52 cui quadrat Accurs. & aliorum Iurisconsultorum prouerb. *Qui non habet in ære, luat in corpore.* Earum ac institutorum finis, vide Disciplinæ. Pœnæ ac præmia, quomodo à pœnis ac præmiis magistratuum & collegiorum differant, 243. Earum & morum mutatio quam Rebuspublicis periculosa, 665. Interpretatio quibus competat ex iure veteri & Romano, 1187. Ambiguitas à quibus supplenda, aut qui'd in eà sequendum, 1181. Summa potestas in statu populari, 1085.
Renouandarũ ius, 463 pluralitas vnde, 1115
Leidanus sellarius opifex. primus Anabaptistarum 363, & eius gesta, 765
Leonis dictum ἐυσυχῶ, *vnionis & tranquillitatis*, 548
Leonis Byzantinorum ad Athenienses legati historia aduersus iram, 27
Leonis X. Pontificis perfidia, 946
Leonicii Astrologi error & falsa prædictio de mundi interitu, 637
Lepores quare libidinosi, eorum ætas, 647
Lepra vnde, & quid ab elephantiasi differat, 794. curandæ ratio. ibid. eius varietas apud Australes & Septentrionales, 814
Lesbiæ regulæ vis, 1177
Leuca Gallorum quot milliaribus constet, 1038
Leude Longobardis qui, 163
Leuiathan Pharao quare dictus, 1210
Leuitas & constantia, fidelitas & perfidia, è quibus humoribus manare dicantur, vide Constantia.
Leuitas animi & perfidiæ vitium, 816
*Lex ab æquitate diuisa. est quasi corpus exsangue atque exanime, 1180
* Lex, regina virusque imperans, 814
* Lex iubeat, non suadeat, 1184
Lex Anastasia de principum rescriptis, vide Anastasia.
Lex Aquilia, vide Aquilia,
Lex Agraria, 17
Lex ἀγραφίας, vide Ἀγραφίας.
Lex antiquari quomodo possit, 11
Lex Attinia, vide Attinia.
Lex Atteia Tarpeia, vide Tarpeia.
Lex Attilia, v de Attilia.
Lex Canuleia, vide Canuleia.
Lex Cornelia Tribunitia quæ, 132. vide Cornelia.
Lex quare ciuibus posita: item eius vtilitas, 1177
Lex diuina in liberos rebelles parentibus, 33
Lex diuina harmonica, vide Diuina.
Lex XII. Tabul. de priuilegiis sine comitiis, non irrogandis, 132. de parricidiis. 33. de iure clientelari, 104. de sacris priuatis conseruandis, 21. & seq.
Lex Diocletiana de Adoptiuis, 41
Lex geometrica gubernandæ ciuitatis quæ, 1171
Lex Iulia. qui bon. ced. poss. 20
Lex Iulia quando lata, 26. vide & Iulia.
Lex Licinia, vide Licinia.

Lex qua fœminæ à testimoniis arcebantur, à Carolo VI. abrogata, 144
Lex homicidii & latrocinii diuina & naturalis, 152
Lex Horatia. vide Horatia.
Lex Lectoria vide Lectoria.
Lex Pætilia, qui bonis ced. poss. 99. & seq.
Lex Pætilia de liberatione debitorum, eiusque per Diocletianum renouatio, 50
Lex Papia Poppæa. 43
Lex Pompeia de parricid. 32. 38
Lex pro rogatione 428. *de decernendis imperiis & magistratibus.*
Lex prima Romæ post reges exactos lata quæ. 248
Lex Porcia, vide Porcia.
Lex Prouocationis, vide Prouocationis.
*Lex optima sit permitiosa, si suæ æquitati cæterarum legum afferat contemtum, 665
Leges Persarum ac Medorum moribus à regibus latæ sempiternæ. 148
Lex Romulea, vide Romulia. eius antiquationem & restauratione, ibid.
Lex Seruia de Parricidiis, 33
Lex Sempronia, de iure Prouocationis, vide Sempronia. Lex Salica quæ dicatur in Gallia. 139. v de & Salica.
Lex Solonis de seditionibus seu factionibus popularibus, vide Solonis.
Lex testamentaria apud Lacedæmonios, 44
Lex Theodosij de Principum iussis. 462
Lex Voconia, vide Voconia.
Lex Zenonis de natural. lib. 45
Libellorum curiæ Parisiensis iudicum potestas. 421. Libellorum Magistri prudentissimi in regio statu necessarij, 859
Liber populus qui. 107
Liberæ quæ ciuitates Germanorum, 196
Liberi potentum assimiles vnde. 793. Liberorum multitudo, 1140. magistandarum mos apud Amorrhæos & Ammonitas, vide suis locis supr. eorum nomine an Adoptiui comprehendantur, 43
*Libertas nullis astricta legibus, 21. naturalis quæ, 22. de aliena nec principi statuere, nec populo licet, 190
Libertati Deæ templum Romæ à populo dicatum, quo in loco & quare. 84
Libertatem populi alere quæ leges dicantur, vide Populi libertatem. Eiusdē popularis summa, 367. ciuilis Rom. fundamenta. 88
Libertini apud Romanos quomodo eius Reipublicæ euertendæ caussa fuerint, 74. eorum status in suffragiis ferendis, 65. selectio, 371 genera, 558
Libræ numorum diuisio quam vtilis, 1081. & seq.
Librarum diuersitas varia, 1069
*vt Licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit proclitiores. 878
Licinia lex de agrorum publicorum priuatis possessionibus, 832
Lictores & Viatores magistratuum & imperij argumenta, 409. 446
Ligarius quomodo à supplicio liberatus. 718
Ligium quod dicatur beneficium, 178
Lignorum & arborum penuria Galliæ vnde, vide Arborum.
Ligurum potestas vnde, & quomodo à Romanis deiecti 806. eorum natura, 847
Limogeæ Galliæ vrbis situs, & eius vocabuli etymon, 809
Lingua sacra seu Hebræa, nomina rebus cōuenientia indidit, 29. 35
Linguæ vitiorum caussæ, 818
Linguaoccitanæ seu Narbonensis prouinciæ conciliorū vtilitates. 551. vide *Septimania.*
Lis mori, seu instantia perimi, quomodo dicatur, 515
Literæ regis Francorum ad Heluetios, 165
Literæ iustitiæ quæ. vide Iustitiæ. Earum iustitiæ & status differentiæ, 427
Literarum cognitio principibus an necessaria, 382
Litigandi modum apud Pannones quis primus introduxerit, & quam periculosum illis fuerit, 799
Litigantis temere pœna apud veteres Romanos, 1036
Litium frequentia apud Gallos vnde, 1035. 1183. & passim. Dirimendarum modus, 705. incommoda, 726. infinitas vnde, 466. litium siue controuersiarum dissoluendarum ratio, & exempla, 739 740. & seq. amouendarum varia ratio apud veteres, 1031. & seq. constituendarum legei vnde. & vbi locorum vsitatæ, 797. 799. earum nulla mentio apud Æthiopes, 799.
Littora cuius iuris, 267. & seq.
Lituaniæ Dux quare regiam potestatem, quam illi Sigismundus offerebat, recusarit, 203
Lituanorum oculi cærulei & flaui crines, 773
Liui Salinatoris & Claudii Neronis naturæ contrarietas, quam Reipubl. vtilis: vide

39

Claudii Neronis. Eius sententia, 452. quomodo Neroni triumphum emeruit, 504. Salinator cur appellatus, 267
Livius Rom. antiquitatum optimus auctor, 281. eius locus *Calvino Campano*, 702. item de abrogatione legum, 152. sententia de Annibale, 323
Locrensium mos in legibus seu rogationibus ferendis, 665
Locorum campestrium, Vallium, Montanorum & Paluſtrium natura varia, populis ibi degentibus variam tribuit affectionē, aut corporis animique compoſitionem, 803. Munitorum excidia, 872. paſſim, & ſeq. locorum mutatio & naturæ immutandæ vim habere, quomodo dicatur, 817. inæqualitas ſeditionum cauſa, 768
Loeupletes quatenus nobilitatibus in dignitatibus anteferendi, 574
Λοχαγὸς Græci quid vocarint, 433
Londini privilegia à quo conceſſa, 93
Loquacitatis incommoda, 399
Loredani Veneti prudentia & virtus, 751
Loſaunorum miniſter præcipuus quare vrbem deſeruerit, 995
Lotharingiæ & Arelati regnorum diviſio quæ, vide Regna. Dux imperii Germanici fiduciarius, 197. fines qui, 821. principatus ad comites Vallimontis devolutus, 519. reges quando regium nomen amiſerint, 318 in eorum Belgarum ac Burgundiorum finibus ſubditi plerique ſubſcriptione libertatem ſibi vindicarunt, 89
Lucani ſententia de ſociorum in imperio inuidia, 107
Lucenſes Florentinis ſeditioſis quam ſæpe opportuni, 751
Lucenſes ac Senenſes liberati ab imperii fiducia, 193. eorum ſtatus, 358
Ludorum olympicorum inſtitutio apud Romanos, & 8. apud veteres inſtitutorum finis ab hodiernis diuerſus, 587. Theatralium vſus quam Reipubl. noxius, vide Theatralium.
D. Ludouici Galliarum regis ad filium cohortatio notabilis teſtamento ſuo inſerta, 1025, 1094. vitæ ſanctimonia & prudentia, 739
Ludouici IX. Francorū regis mater turpis, 259
Ludouicus VII. Francorum rex quare ab Innocentio Pontifice Max. à ſacris prohibitus, 994
Ludouici Galliarum regis in Ferdinandum Aragonenſem fidelitas, 940
Ludouici XI. Galliarum regis vltiones priuatæ & perfidæ, 953. eiuſdem & Maximiliani Auſtriæ Ducis fœdus, 177. eius ſtatus & habitus domeſticus, item eius prodigalitas, 1059. liberatio à carceribus Caroli Burgundiorum comitis, 181
Ludouicus XI. Galliarum rex, quare ab Hiſpanis deſertus, 728
Ludouici XI. abrogatio magiſtratuum & domeſticorum patris eius: & quæ inde incommoda Galliæ regno, eiuſque correctio paterna, 689
Ludouici XII. Francorum regis lex laudatiſſima, 466. de ſententiis edictū in peregrinos Galliæ, 95. eius victoriæ in Venetos, 924. Ludouicus XII. Francorum rex, pater patriæ nuncupatus, 188. 219
Ludouici regis Francorum tempora & manumiſſiones ſeruorum, 62
Ludouicus Pius Francorum rex, à collegio Pontificum imperio ſpoliatus, & in monaſterium detruſus: vxor quoque eius ſeorſim à marito cum ſacris virginibus incluſa: vterque poſtea à principibus & nobilitate Gallica in integrū reſtitutus, 207
Lugdunenſis fœneratitiæ menſæ introductio, 1041
Lugdunum colonia Romanorum, vide Coloniæ Romanorum.
Luna à Germanis maſculino genere enuntiata, & de eo Caracallæ ſententia, 802. ab Indis numinis loco venerata, 758
Luna anima mundi, 10
Luſci cuiuſdam rogatio apud Locrenſes, in eum qui oculum luſco foderet, 666
Luſitani Mahumediſtas captiuos ſuam religionem eiurare cogūt, & in perpetua ſeruitute retinent, ac more pecudum vendunt, 66
Luſitaniæ regnum Pōtificibus Romanis obnoxium, 187. regum ortus vnde, 223. horum maximus & laude clariſſimus Emanuel olim Caſtiliæ regis fiduciarii, 223. eorum mercatura & poteſtas, 1016
Lutetia & Antuerpiæ clariſſimarum vrbium ſeditiones, vide Antuerpiæ. Pariſiorum ſtatus diuturnitas, etiam ſæpius obſeſſi, 874. eiuſdem præfectus mercatorum nemo niſi cuius natus fuerit, 76. vrbis ciuitatis & vniuerſitatis differentia, 80
Lyciarchus Lyciorum imperator annuus, 111
Lyciorum ſocietas & ius, 111

Lycurgus Lacedæmoniorum Reipubl. statutor 276 & 277. eius lex *de Agrorum diuisione*; vide Agrorum. Exilium spontaneum, 668. Nobilitas & priuilegia concessa, 560. institutum *de pellendis à Senatu remouendis*, 308. eius leges quæ *Rhetra* dictæ; vide *Leges*. quare auri & argenti vsum Lacedæmonius interdixerit, 110
Lysandri sententia de Perfidia, 928

M

MAcedoniæ rex Philippus à Pausania quare occisus, 74. imperium à Romanis occupatum 635. regis exemplum de prouocatione, 421. Reges cum Achæis fœdere iuncti, 117 reges Achæorum duces lecti, 119. Legis grauitas in reos perduellionis seu coniuratos, ab Alexandro Magno abrogata, 735
Machiauelli error ratione *Democratiæ*, 1086 Item de scelestis hominibus, 796.
Madrica pax 930. eius fœderis ruptio, 1001
Magdeburgense Prætorium cum ciuib. choreas agentibus incendium, 635
Magistratuum auctoritas 474 476. potestas varia, & eius varii gradus, 185. magistratuum & honorum imminutura turpidissima vide Honorum,
Magistratus definitio, 438. qui magistratus in subsellijs ius dicebant, 448
Magistratu abdicare nemo cogendus, nisi iudicatus aut damnatus sit. 689
*Magistratus annuus, si vi extra tempus imperium retinet, tyrannus est, 128
Magistratuum imperia precaria an perpetuis reip. vtiliora. 690
*Magistratuum contemtorum incommoda 381. 382. maiorum auctoritas maior, quibus pleraque licent, quæ minoribus non licerent, 1180. disparitas omnibus Rebuspubl. vtilis, 699. & seq.
*Magistratuum munera gratiosa, curationes odiosæ; vide Curationes. Concordia, quam Reipubl. salutaris, 694 & fol. seq.
*Magistratus in potestate legis, vt æquitas in potestate Magistratus, 1181. hi aut officiales an plures vna lege creari possint, 429. annui an perpetui in Repub. habendi, 672 quomodo annui stabiliendi. ibid. & 5 seq. minor maiorum imperia vel actiones, dũ geruntur, prohibere cum non possit, multo minus acta gesta conuellere aut aduersus sententias ac decreta restituere potest, 508. & seq.
inter Magistratus quomodo omnes omnia non posse dicatur, 611
de Magistratu ebrio Solonis lex; vide Solonis.
Magistratuum munus sitne Reip. an principis proprium, an vero eius qui magistratũ gerit. an ei cum Rep. commune, 482. & inf. passim fol. seq. Præcepta an obligent, 489.
Magistratus quid, 421. qui dicantur, 434. 1211. 448. 489. & seq. de iure facti quæstionem habet, 470. quis bonus censendus, 368. quam necessarius Reip. 1088. eius definitio ex Alexandro Imolensi, 438.
Magistratui suam iniuriam iudicio constituto vindicare an liceat, 336. ei quando non obsequendum, 352
Magistratus, Principis & Priuatorum differentia, & quãtum à se inuicem distent, 457. varii variarum gentium, 249. eligendi ius diuersum, ibid. 250 plurium Rerumpublic. numerus varius, 700. officium quod erga principem & populum, 473. & seq.
*Magistratus minores inter se contendere, ciuibus vniuersis, potissimum in popularibus imperiis, vtile, 695. eorum & Curatorum variæ creationes, 235. & 249. eorum ordo & ius. ibid. vide & 418. 422. 423. & 2. seqq. passim. eorum tribuendorum formulæ clausula in Gallia obseruata. *Quod regi libuerit*, & eius vis, 690
Mutationes, quam Rebuspubl. periculosæ 681. 686. & seq. passim, officiorum & munerum variarum gentium cum Rom. & Gallorum collatio, 220. Rationalii in Gallia introductio Curiarum, & Officialium numerus, eorumque stipendia; vide Rationalium.
Magistratui an summum ius esse debeat, 514
Magistratus ratihabitio in rebus grauioribus, quæ ad iurisdictionem pertinent, nõ retrotrahitur, vt Principis, cuius summa est in Repub. potestas, 129. officium Principi debitum, & eiusdem ius in priuatos, 478.
Magistratus annuos quæ Respub. bãbere vel habuisse dicantur, 680. vbi annorum varia commoda: item 686. incommoda, 688
Magistratuũ auctoritas, 438. emptorem imperio spoliare, nisi reddito pretio, æquum non est, 680. perpetuorum pericula & difficultates, 674. & seq & fol. seq. item, 680.

41

centia annuorum aut mutationibus obnoxiorum commoda quæ eodem & pass. fol. 675. & seq. & 680. Eorum quæ commoditas videatur, 680, quæ incommoda à substitutione orta dicantur, 681. & passim & 683. 685. Romanorũ nomina & ius, 423
Summorum amicitiæ quæ Reipubl. pernitiosæ fuerint, 702
Magistratus creati, & personæ in magistratu gerendo constituræ, ius diuersum, 430. in Monarchia quales, 685. 687. in regia potestate, eod. fol. & 687. eorum contentiones quomodo Reipubl. vtiles dicantur. siue in Monarchia, siue in optimatum & popularibus imperiis, siue inter maiores magistratus, siue inter minores: & eorum exempla, 699. & seq. quæ vero damnosæ ibid. 701.
*Magistratus de priuatis, principes de magistratibus Deus autem de principibus decernit ac iudicat. *D. Aurelius*, 352. in eo seueritas & lenitas nimia fugienda, mediocritas sequenda, 495. an de causis Pontificum cognoscere debeant. 439. Ineundi tempus 464. Prudentis exemplum memorabile, 475. perpetui à Deo ordinati, 671. & qui populi seu quæ Respub. perpetuos habere consueuerint. ibid vide & 687
Magistratuum varia tempora, 417. Genera Græcis & Latinis. 436. & seq. maiorum, parium, & minorum quæ auctoritas, 507
Magistratus Legibus teneatur, necne, 3186
Magistratuum ius diuisum 446. eorum quod præcipuum munus. 415. discordia quomodo vtilis Reipubl. dicatur. 695. 696. 697
Magistratus & legis comparatio, 476
Magistratus & muneris publici differentia, 452.
quæ Magistratib. dantur mandata extra ordinem exciandæ Iurisdictionis causa, Curationes an appellari debeant, 422. eius Prouerbium, 462
Magistratuum potestas, ac imperiũ, an Principis morte terminetur, 427 Romanorum quæ, & eorum nomina, 446
*Magistratuum creatio. non maiestatis vim in se continet, sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio. 250. eorum & officialium differentia, 415. Abdicatio periculosa in Rebuspubl. 419
Magistratus & iudicum auctoritas, 132. Eorum & ministrorum magistratuum differentia, 436. & Iudicum, 454. pass. Maiores vel minores, 450. 456. Ordines tres supremi, medii, & infimi. & eorum subdiuisio, 497. maiores, *vt Consules, Censores & Praetores*, quomodo collegæ inter se dicti sint, 501. *eorum dam ius etiam varium*, ibi.
Magistratu æqualium aut inferiorum rogationes contemnente, nec decreta exequi sinente, quid statuendum, 513. an priuati ab aula Principis prohibere possit etiamsi prouinciæ fines non excesserit, 502. Principis iussis quomodo obtemperare debeat ibid. passim, Pari potestate. minoreve Imperio, parem aut superiorem an prohibere possit 504 Græci quomodo nuncupati, & eorum definitio. 414. ex Iurisc. eod. 415. ex Sigonio, Vide & 435. 437.
Magistratuum cognitio in causis Pontificij quæ. 449
*Magistratuum insanienti multitudini, sapiens assentiri nõ debet, veluti iustitiæ norma, 441
*Magistratus alterius Iurisdictionem exercentis. suo nomine imperandi nulla potestas. 510. Athenis qui ex Demosthene, 456. inter legem & æquitatem medium obtinet. 181 omnes an habeant iurisd. ctionẽ, necne 443. Reip. fundamentum, 721
Magistratuum ius apud Gallos rege mortuo 669. auctoritas in Senatum. 379. auctoritas & necessitas. 457 tribuendorum. siue perpetuorum. siue temporalium, siue etiam precariorũ varia ratio. 625. vide & 686. 687. Ius in popularib. imperiis, 500. in Gallia potestas seu imperium olim precariũ sed à Philippo Valesio perpetuũ redditum, 690.
Magistratus curulis, nobilitatis insigne apud Rom. 561. iis an imperandi ius præsente principe, 500. 503
*Magistratuum propria qui accipiunt, superiores maiestatem agnoscunt. 318. Leges quæ 235. quæ propria dicta, 436
*in Magistratib. Rom. Imperium; in Senatu auctoritas & consilium. in populo summa potestas ac Reip. Maiestas, 281
*Magistratui extra territorium nullum imperandi ius, 511
Magistratus violare, crimen Majestatis, 492. item eos non colere, nefas, 493. vbi de venerationẽ eorum varia exempla.
*Magistratib. aduersus plebẽ non aliter qui medicis aduersus ægrotos mẽtiri licet. 741
Magistri militum ius, 510. eius & Cancellarii in Gallia quæ honoris inter se prærogati-

gatiua. 172 Herũ in Gallia poteſtas maior quam conſulum Rom. 279. Libellorum auctoritas in inferiores iudices, 503. Palatii munus apud Francos quod, 498
Mahumediſtarum in Chriſtianos circumcidendos mos, 661
*Maieſtas nec maiori poteſtate, nec legibus vllis, nec tẽpore definitur, 125. eius ius vllum vſurpari capitale, 333
*Maieſtatis iura nec iure magiſtratꝰ, nec curationis ſpecie, niſi legitima Principis abſentia tribui debent, 259. in margine. Hæc eleuari quomodo dicantur, 460
*Maieſtate regnãtis digna vox, Legib. alligatum profiteri ſe principem, 152. maieſtatis nomine quid intelligendum, & eius etymon quod, 124
Maieſtatem habere qui dicatur, 126
*Maieſtas regia nõ locorũ ſpatiis metienda, 397. eius imperium ſumma poteſtas, 122
Maieſtatis verbum cui liceat vſurpare, 230. 236. 238. ius qui dicatur habere, 169. 240. habens, nullius imperio tenetur, 133
*Maieſtatis iura, ſummorum principum propria, nec concedi, nec conceſſo vllo temporum curriculo præſcribi poſſunt, 271
nec Maieſtatis iure, nec libertas à fiduciariis & vaſallis præſcribi poteſt, 198
Maieſtatis primum ac præcipuum caput, legem iubere, 240. & 242. Secundum, bellum indicere aut pacem inire, 244. Tertium, in Magiſtratib. mandandis 448. Quartum, prouocatio extrema, 251. Quintum, iure vel iniuria damnatos liberare contra vim legum, 255. & 257. Sextum, fidelitas & obſequium, 262. Septimum, numi percutiendi ius, ibid.
Maieſtas Principis aut populi in quo eluceat 253.
*Maieſtatis iura non locorum ſpatiis aut regionum amplitudine definiuntur. 224. 225. habere qui dici poſſint 231. & *qua dicantur*. Propria quæ, 243. ſummi principis, magiſtratus, & procuratoris differentia, 128. 129. eorum poteſtates & iura diuerſa, ibid
*in Maieſtatis iura inuolans, capitali fraude obligatur, 271
Maieſtatis ius, ſubditos cogere imperantis ſermone vti, 271
Maieſtatis ius, tributa ac vectigalia imperare, 265. eorum etiã immunitas, 266. ſummum ius, 477
Maieſtatis iura nec cedi, nec alienare poſſit, 255.
*Maieſtatis iura nec cedi, nec diſtrahi, nec vlla ratione abalienari à ſummo principe poſſunt, nec vlla temporum diuturnitate præſcribi 234. *hæc* Bald. *ſacra ſacrorum* Cyn. *Indiuidua* appellat. Diuiſa quomodo videantur, 287.
*Maieſtatis iura ſubditis quam minime fieri poterit, tribuenda, 1154
Maieſtatis nomen quam graue, & quib. tribui ſoleat, 271
*Maleficia quæ palam fiunt, quare grauius puniantur, 1202
Malæ metiri pœna ex Tryphonino, 841
Mamercus vna tantum die Dictator Romæ 125.
Mancinus Conſul Rom. quare hoſtib. Numantinis deditus, 246
Mancipatio vxorum, 25
*Mancipia nec amicitiam, nec fidam ſocietatem colere poſſunt, 69
Mandantis morte an ſoluatur mandatum, 426.
Mandata Magiſtratibus data extra ordinem excitandæ iuriſdictionis cauſa, an Curationes appellari debeant, 421. & ſeq. mandatorum principum varietas. & eorum ius varium, 457. paſſim, vbi quædam eorum clauſulæ explicantur. 458. 468. 469 470. paſſim. & 919. & ſeq. paſſim. *de Mandato expreſſo* clauſula quid importet, 417
*Mandata ſingula, ſingulari reſcripto contineri oportet in Republ. bene conſtituta, 425.
Mandatorum variæ rationes, 424. 425. 426. 429.
*ſine Mandato quæ geſta ſunt, rata haberi poſſunt, iure tamen ſine mandato fieri ne queunt. 430.
Manfred* Friderici Imp. ſpuri*, Neapolis ac Siciliæ reginęà patre deſpõderi 201. & ſeq.
Manichæorum error confutatus, 304
Manilia lex: vide Gabina.
Manlii Torquati conſulatus vltro conceſſus à populo Rom. 771
Manſuefaciendi homines modus, 806
Mantineorum Popularis ſtatus ſed Ariſtocraticus. 1100
Mantuani poëtæ locus de Gallorum naturis vide Gallorum.
Mantuanus Dux, Imperii Germanici fiduciarius, 191. *in Manu eſſe* quid. 25

43

Manubiæ Latinis quæ dicantur; earum genera & significata, 730
Manumissi seruí à Rom. post Cannensem cladem, & bello sociati, 59. aliàs manumissionis, vide fol. seq. manumitti par à pari an potuerit, 504
Manus mortuæ quæ dicantur, 46. 77. 92. 103. 170. apud Gallos pecuniam patronis conferunt ad filias honestius locandas, 104. & seq. extra territorium patronorum nec vxorem ducere nec habitare possunt insciis aut inuitis dominis, 62
Manutii & Iouii error ratione Venetorum status; vide Iouii.
Maranedii apud Aragonenses quod Numisma, 136
Marca quod ius hodie, 269. Earum ius apud Gallos quod, 100
Marcelli in Cæsarem coniurati cædes, 734
Marcellus consul Rom. à Nouocomensibus verberibus cæsus, 514. eiusdem victoriarũ numerus, & eius templorum dicationes, 853. Imperium & natura, 699
Marchionum dignitates quomodo in Gallia introductæ, & earum ius; vide Comitum. in Gallia potestas olim precaria, postea perpetua, 483
Marchi Philippi Roman. legati cum Persico rege contentio de honore, 226
Mares numeri qui; vide Numeri.
Maresicalli in Gallia qui, & eorum ius, 484
Maresicalli auctoritas absente Magistro militum post indictum bellum, 431
Maria & Elizabetha Anglorum reginæ, 143.
Marianæ senatorum clades, 388
Marii honores seu consulatus, & eius ambitio, 678. eius & Syllæ pœna, vide Syllæ. Is Imperator quidem optimus, & pessimus domi ciuis, 746
Marilliaci Francorum regis apud Imper. legati sententia de constitutione Ducis Mediolani à Carolo v. Imper. Bruxellis facta, 362.
Maris litora cuius iuris, 267
Matitus arbiter omnium actionũ vxoris, 30. eius imperium aduersus vxorem quale, 23. 26. Ius in dotem vxoris 1001. ei ab vxore obsequium debetur, 23. 29. maritalis amor & odium, 27
Maritimorum populorum natura, 807
Marsorum Apennini montis populorum ferocitas & prouerb. de iisdem iactatum, 806
Marochi reges regno quomodo spoliati, 765
Massagetis quæ non fuerint communia, 18
Massiliæ Respubl. à Caio Cæsare deuicta, 4
Massilienses fœminarum quæ dotes antiquitus, 837. vetus Respubl. quam optime constituta, 352. ius priuatum vt Heduorũ; vide Heduorum.
Massinissæ Numidiæ regis naturæ validitas, 795.
Mathematicæ artes ab Ægyptiis inuentæ, 618. earum origo vnde, 811
Materiam rudem euehere pernitiosum, 1021 *vbi quomodo* Materia opus superare dicitur *explicatur*.
à Matribus, qui claritatis aç nobilitatis originem duxerunt, 30. id contra Iurisc. sententiam & probatos mores, 30
Mauri Anglorum cancellarii prudentia. 386 eius sententia *de rebus in Senatu proponendis*, 343.
cur Mauritius Saxoniæ Dux Licentiatus, Albertus vero *Marchio* Brandeburgensis Doctor perfidiæ appellatus, 564
Mauritaniæ & Fessarum principis prudentia; vide Fessarum.
Maximiliani Rom. regis excusatio ad Henricum II. regem Gall. quod legatis eius securitatem publicam dare noluisset, 41
Maximini Romani ducis proceritas, 314. eius & Neronis damnatio, 317
Mediceę gentis apud Florentinos auctoritas seu tyrannis, 596. in eandem seditio populatis, 603
Medici iurisconsultis non exæquandi, 572. eorum cautela. 995. præceptum in curatione seu præuentione morborum, 762. comparatio cum iis qui Rempub. gerunt, 662. muneris varia ratio. 572
*Mediocritas in omnib. reb seruanda, 815. in quibus rebus consistat, 1101
Mediolanensis Dux, fiduciarius imperii Germanici; 191
Ducatus disceptio exstincta Vicecomitũ progenie, 1132. princeps qui primus, 191. item Dux ibid.
Mediolanensium mos in accusandis & damnandis reis, 716. Leges in reos falsi, 1039 eorum iura cum Heluetiis communia, 109 Status popularis in tyrannidẽ, 605. eorum Senatus auctoritas in subditos. 92. Eidem quid potestatis tribuerint Carol. v. Cæs. Mediolanense statutum ratione *falsariorum iudicum*. 1207.

Mediolanenſes *Vicarii* primum, deinde *Duces* dicti, 192
Mediolanenſis ac Neapolitani Senat⁹ auctoritas in regendo Hiſp. regno deficiente rege vel abſente, 127
Mediolanenſis cuiuſdam impia crudelitas, 950.
Mediolani captiuitas à Ludouico, XII. Francorum rege, 635. ius in peregrinos quam durum, 98
Medorum princeps vnicus, 306
Megarenſium intemperata libertas, 730. audacia in principē, & viuendi licentia, 1092
Meum & *Tuum* diſſidiorum cauſa, 17
Meleaſſis regis voluptuoſi hiſtoria ex Iouio, 610. & 595, *Memmelochi* munus apud Ægyti. quod 585. 1125
Mēnonis Æthiopū regis vitæ prolixitas, 795
Menander rex à Bactrianis quo amore dilectus, 328
Mendacii iniuria an contumelioſa, 744
mendacis vafalli pœna, 105. mendaciores qui, & de iis exempla. 807. paſſ. mendacia varia de antiquitate temporum, 627. paſſ.
Mendozæ legati Hiſpanorum veteratoria fraus, 228
Mens æterna quæ ſit. Mentis nomine maritus, cupiditas vero Fœmina Theologis dicitur, 22. *Mentis agitatio, ſapientiæ ac beatæ vitæ, parens & magiſtra, 677
Menſium quorundam apud Hebræos diuerſa ratio, 617. & 618
Menſis auſpicatio apud Rom. 618
Mentiri quib licere dicatur, 748
Mercatoris in Aſtrologia error, 617
Mercatores qui ſordidi dicantur, 572. eorum natura quare militantium & aliorū mollior 807. mendacior & fallacior, 807. diuerſa ratio, 569 & fol. ſeq.
Mercatura Alphonſi tyranni, 1017. eius incommoda 570 617. incommoda, ibid. & 585. dignitatum vnde orta, 680. quam periculoſa. 681. quibus eam exercere non liceat, 1016. 1017. an inter artes ſordidas numeranda, 569. eius varias rationes, vide inf. & fol. ſeq. quæ ſordida Ciceroni, & eius diuiſio. 570. & 1017. Luſitaniæ regnum, vide de Luſitaniæ.
Mercium euectionem ciuib. ademtam, peregrinis permittere pernitioſiſſimum, 1022.
Meretricis laus & vituperium, 1090
pro Meritis ſeu virtutib. à tyrannis exſi qui, 699.
Meſſalæ locus de imperio maiore & minore, 503. eiuſdem loci corrupti emendatio. Eius ſententia de iure Magiſtratuum inter ſe, 505
Metallorum differentia, 1066. diuerſa ratio 1071. paſſ. 1079. 1080. Purgatio, 1070. Cōfuſio, vnde conflantur numi, eorum corrūpendorum ſola cauſa, 1065. paſſim & ſeq.
Metelli Numidici exilium, 464
Metenſes, Germaniæ pactis conuentis comprehenſi, 96
Metii dictatoris Albānorū graue ſuppliciū. 1032
Μετοίκιον Græcis quid, 96.
Metus vtilias quæ, 727. an à Periurio, vt ab auxilio ferendo, excuſet, 939.* quem metuunt oderunt quem amant metuunt, 711
*Metus, peſſimus diuturnitatis cuſtos, 1008. carnifici comparatus, 343. vltrix furia Tyrannorum, ibid.
Michael Hoſpitalis Francorū Cancellarius, quare priuilegia Caroli, IX. vico ſancti Mauri cōceſſa cōfirmare noluerit 133. eius erronea opinio ratione tribuendorum precatio imperiorum, 634
Migrationes corporum an & animorū conuerſiōes pariāt, vide Populorū migratiōes.
Miles vitem imperatoris frangens, capitale ſupplicium incurrit, 40
Militiorum ordinum dignitatis prærogatiua, 563. ſtatus Ariſtocraticus in popularem conuerſus, 613.
Militaris diſciplinæ ratio & vtilitas, vide & Armorum vſus. 1047. laudes, 883. Pœnarū genera 793. vide & Pœnarum
*Militari lege, contra iuſſum Imperatoris hoſtem laceſſere, capitale. 404
Militia nobiles reddit homines, 556. eius militiæ leges Rom. ratione ætatis quā arma capere aut ponere eos oportebat, 896. qui non idonei, 903
Militis in ducē officium, 103. Peditis ſtipendium diurnū quod, vide Groſſus. Gallis *ſold* dicitur, vnde & Stipendiū militum *la ſolde*, & miles pedes, qui hoc donabatur ſtipendio. *ſoldat*.
Militū Magiſtri ſeu Conneſtabiles in Gallia qui, & eorū ius 1153. neceſſitas & vtilitas in Repub. & hodiernorum cū Romanis cōparatio, item militiæ varia præcepta, 902.
Militum ſtudia & inſolentiæ quæ, 874. & ſeq.
Mithridatis ſtudia voracitatis, 709
Mobiliū populorū in religione exempla 814
Modum excedere in iudiciis qui dicatur, 48

45

Mœchantis pœna diuina, 838
Mœnium sarciendorum munus extraordinarium, 420
Molinæorum lex de tribut. 266
Molinæi sententia de vsurarum, fructuum, & pecuniæ æquatione, 827
Moluearum insularum vbertas, 1017
Mommoranelus Magister equitum Galliæ, 359. vulg. *Connestable.* eius iudicium aduersus Aquitanos rebellantes, 543
Monarchiæ summæ quæ, 538. in iis nulla subditorum auctoritas, Ibi. ius 685
Monasterium profitentes quomodo dicantur accusari non posse de reb. ante concepta vota gestis, 531
Monachorum iura. 531 vita, 571 quorundam supplicium, 349
Monarchæ varii, qui cum Prætores essent, Imperium summum sibi vindicarunt, 591 & seq.
Monarcharum regum auctoritas in Magistratus, Iudices & Comitia populorum, 132
Monarchia Rom. 599. quæ dicatur, 272. 273. 302. Aristocratia præstabilior. 349. eius principium in Reip. conuersione. 586. singulare 618. 733. Regalis quæ, 302. Eiusdem & populatis aut optimatum status differentia, 618. 1099. stabiliendæ cautio, 1153. vitiinis 1118. & seq. in ea potestates ordinariæ perpetuæ, paucis exceptis: in popularibus vero & optimatum Imperiis annuæ, 693. prima in Assyria Nimerodo principe, 306. in quibus consistat. 349 hanc qui populi sectentur, 1116. eius diuisio, 305. 317.
Monarchiæ seu regi status laus, 282. & passim. Quæ suffragiis & quæ iure successorio defertur, differentia, 1109
Monarchiam indiuiduam esse oportet: vnitatis enim nulla partitio, 1149
Monarchiæ probandæ variæ auctoritates, 1178.
Moncontureuse prælium apud Gallos, 637
Monetæ depravatæ iuris fiscalis sunt, 268 monetariarum officinarum pluralitas quam periculosa, 1077 monetarum diuisio apud nostrates, 1075. ratio apud Rō. 1077
Monetarium obscura vocabula quomodo introducta, 1047
Monomachiæ origo & ius, 274. & 742. 743. passim. 756.
Monspelianorum facinus, & supplicium de iis à Carolo Ludouici IX. fratre sumtum. 341. Monspelensis agri cum Manta & Melauno commutatio à regibus Francorum & Nauarrorum facta, 239
Monstrosum partum apud veteres occidere licitum, 1141
M. Montanus, infimæ conditionis homo, à Iulio III. Pontif. cardinalis creatus, 161
Montanorum populorum natura, 805. 808. passim.
Montium præcipuorum consideratio qui diuersas constituunt regiones, 891
Montis fortis Marescallum se profitentis eiuratio, 433
Morbi Australes elephantiasis, cancer & lepra, 794. item furor animi, comitialis morbus, dysenteria, 735
Morbis desperatis non adhibendum medicamentum, 544. 769
Morbus D. Viti qualis, & eius cura, 719
de Morum cum virtutum tum vitiorum in Principibus imitatione à fundit: variis exempla. 707. 709. & seq. Mutatio ex locorum mutatione, 772. 811
in *Morem pristinum* reduci legem quid ex Festo, 242. eorum censura, vide Censura, in ueteratos periculosum conuellere, 741
Morletus Musæus. Francorū regis apud Heluetios legatus, 113
Mors ab Hebræis quæ pretiosa nuncupata, 108. 798. eius laus, 343. mortem sibi inferentium ius, 141
Moschouitæ Ducis magnanimitas & victoriæ, 224. Moschouitarum ius ratione successionis regiæ, 1144. Præcopi Tartarei quando dediti, 224. Tartarorum, iugum quando excusserint. ibidem. Eorum mos in ducendis vxoribus, 792 *horum rex Ioannes mulieres duodecim habebat.* eorum regionis natura quæ. 778
Moses primus Legislator, 434. eius adoptio à filia Pharaonis, 44. lex de Regis auctoritate, 280. laus, 332.
Motus terræ qui dicatur, 641
de Motu proprio quæ clausula in priuilegiis. 471
Muhamedicæ legis & religionis quæ fundamenta, 26. Muhamedes Magnus homicidam fugitiuum Florentino Duci poscenti restituit. 519
Mulctæ damnatorum quomodo apud veteres sæculos adiudicari consueuerint. & quomodo fisco posita, 347. locupletis & inopis ratio quæ: vide Locupletis. Ius 438. eiusdem varia genera, 439. & pass. 440.

Muleasses rex à liberis regno & visu priuatus, 787
*Mulieres percutere Catoni sacrilegium, 29
Multitudo cõsilio & prudentiæ inimica. 235 eius error non sequendus: vide Error.
Mãdanæ vnà uersitati beneficiaDeus vt partitus, 800
*Mundus perfectæ & consummatæ Reipubl. imago, 10. eius compactio & continuatio quomodo ex variis concutionib. & naturis fieri & potuerit & possit. 701. 1217. & fol. seq. origo quæ anni tempestatẽ, 619. 620. 625. 634. exitus prædictiones, & aliæ id genus, 631. & seq.
*Munera singula singulos recte curare ☞ difficile. cum plura nemo possit, 677. quæ sine Imperio, 688. abiis quomodo indignos submouere oporteat, 686. munerib. profanis cum dignitate & fine imperio qui præficiantur, 453
Munera quæ curationes dicebantur, 416. 417. & 418.
*Munus vbi nec vtile nec honestum fuerit, non præmium sed onus appellãdum. 849
Munerum quorundam Parisiensis curiæ potestas varia, 421. publicorum diuisio, 456. in Gallia priuilegium, 435
Muneris latissima significatio, 453
Municipalis Rom. prouinciarum magistratus imperium quale habuerint, 85
Municipium quid Festo. 111
Municipia & Vrbes Vectigales an Respubl. censeri debeant, 77
Municipes Rom. qui, 31. 111
Murænarum piscaria apud Rom. quo in vsu fuerint, 56 necessitas, 377. 879
Murium æras, 547
Murorum in vrbib. necessitas, 877. eorum & arcium vbi nullus vsus, 871
Musica furorem curare quomodo dicatur, 439. *vbi id genus exempla.* eius sen Harmoniæ & Reip. comparatio 641. qui toni obseruandi aut cauendi. 989. vtilitas, 967. 988. huius vocis significatio, 819.
*Musicæ vis & laus in Repub. 642. 806
Musulmani qui apud Turcas, 212
Mutabilitas in reb. humanis interdum necessaria. 815
Mutatio pecuniarum quando Reip. necessaria. 1022. mutuam pecuniam sub vsuris Principibus quando accipere liceat, 1044.
Mutui obligatio apud Græcos quam ☞ solemnis, 967
Myrii apud Amphictionum ciuitates qui. 115
Mytilenæorum status mutationis causa. 274

N

NAbis Reipub. Lacedæmoniorum tyrannus, 278
Nabuchodonosor rex regum, 230. eius historia, 339
Narbo, antiquissima Romanorum colonia extra Italiam; vide Coloniæ Rom.
Narbo Lugdunum & Vienna, coloniæ Rom. fœderã cum Italis antiqua habuere, 83
Narbonensium populorum ferocitas & nobilitas vnde, 808. eorum & Aquitanorum populorum ferocitas & mobilitas vnde; vide Aquitani. Narbonensis vnde deducta 65. quando cũ Galliæ regno cõiuncta. 588
Natalium restituendorum ius ad quem pertineat, 261
Natiuitatis tempora, 654. *vbi de formatione hominis in vtero existentis ex Hippocrate agit.*
*Natura repugnante, nihil diuturnum 769 Praua. 667. hominum varia pro locorum varietate. 768. & seq. Ei contraria diutissima esse non possunt, 51. 54 mirabile omnibus, 1117. eius mutatio ex locorum mutatione, 811. ex vario Reipubl. genere, 817.
Naturalium filiorum ius apud Rom. 45
Nauarræ & Granatensis ☞ regnum quando sub fiduciam Rom. Pontificis venerint 188. rex ligius seu vasallus Francorum, 178. 188. regnum quomodo Regibus Hispaniarum concessum ☞. & quo titulo Nauarreis à Pontificibus ademtum. 212, Nauarrensis cuiusdam victoriæ in Bugitanos Carthaginenses, 801
*ex Naufragio iuris an quicquam ☞ priuato decerpere liceat, 267
Neapolitani regis vasallus, an Pontifici Romano potius obedire quam Regi teneatur; vide Vasallus. reginæ scelera, 1156, regis crudelitas in Conradinum Manfredi filium, 345
Necessitas duplex, naturalis & violenta, 583
*eius vis nulla legum obligatione tenetur. 666. 667. 896.
Negotiatio quæ nobilitati non dicatur derogare, 571
Negus, Reipubl.* Æthiopum princeps, 16. & 222. in marg.
Nemausus colonia Romanorum; vide Coloniæ Rom. Eius scholæ institutio, 351
Nemora regia in Gallia loco sanctioris arcis constituta, 1056
Neptes

Nepos ex filia, filiæ regis in regno præpositus 1158. nepotes, an patruis in regno auito præferantur, & quæ inde incõmoda. 1145 & passim. ac fol. seq. eorum ius in successione auorum ex lege Salica. 1162
Nepotismus in familia aui. 1147. Item ratione feudorum, 1146
Neptuno sacra fieri apud Romã. quare octauo quoq; die solita, 612
Netatii impudentia. 1196
Nero & Maximinus, vterque tyrannus, à Senatu Romano damnatus, 336. idẽ matris parricidii, 37. 469. eius crudelitas in coniuratos, 735. in præceptorem. 844. domus magnificentia & exitium 1051. 1072 eius & Caligulæ prodigalitas. vide Caligulæ. Imperium tyrannicum 337. nefarium desiderium, 1132. eius & Traiani comparatio, 382
Neruæ Imperium Reip. periculosum, 330
Neruiorum mores, 307
Nestorii audaciæ petulantia. 766. vnde pyrophoros, *id est ignifer*. nuncuparus.
Nicolaus Siculis Abbas Panormi. 62
Nimerodus primus princeps, 305. eius etymon, ibi. & 264. 556 589.
*Niuernensium Comitis crudelitas illi ipsi quam periculosa. 535
Nobilis veterum definitio. 558. in Gallia proditionis aut perduellionis accusati pœna, 1194. Nobiles gẽtes Romæ 558. ab omnib. fere imperiis summouentur in Heluetiorum & Argentinensium statu. 81. Nobiles apud Rom qui dicti. 1213. Eorum genera apud Hebræos quæ. 561. eorum & Plebeiorum distinctio 556. 561. eorum & ignobilium. 557. & seq. passim. Nobilitas fœminarum & familiarum a viris pendens. 1165 an ad posteros & adoptiuos transeratur, 566. vsq; ad pronepotes legitimos propagari dicitur. 567. Turcarum monb. ad nepotes tantum, ibi. apud Gallos quomodo amitti censeatur. 567. 569. auorum insolicienda in dignitatum prærogatiua, 564
*Nobilitatem peperisse melius, quam acceptam corrupisse, 558
*Nobilitati sine honestate nullus locus. 563
Nobilitatis vera ratio 119. varia, 557. cum 4. seqq. dec' an ab inopia aboleatur; vide inopia. lata prõtectalia in Gallia 566. Laus 566 apud Gallos. Anglos. Hispanos, Germanos, priuilegia 87. Tribuendæ ius penes quem, 64. vt Nobilitatis adeptæ insigne apud Rom. statua, sic apud Gallos stemmata insignib. superposita nobilitatis decus 560. veræ causæ, 563. extrinseca causa 564. apud Græcos quæ ratio. 560. & 561. apud Hebræos. 561 Heluetiæ cædes, vnde Heluetiæ. an nobilitatus sit qui militiam ea casu, siue feudum est adeptus. 565. Nobilium supplicium capitale quod 1192. quorundam Rom. nomina qui ipsi nobilitatem pepererunt. 558. in tribuendis honorib. habenda ratio 686. Nobilib. locupletes quando anteferantur. 774
*Nocent expressa non expressa nõ nocẽt, 301
Nocturnorum sacrorum interdictio. 545
Nominum imponendorum ratio apud veteres, 631
Normaniæ Baronum ius ratione defunctorum ab intestato. 819
Normani cuiusdam in Franciscum regem coniurati & perduellionis damnati exemplum, 734
Normanorum mores improbi ratione cadentium, 1196 Curiæ præsidiis exactio crudelis, 481
Noscomia à quo instituta, 55. *hæc sc. in quæ ægroti aluntur, l. 16 l. 18. d. sacrosanct. eccl. Cod.*
Notæ tabularum iudicialium & earundem significata. 431
Notos vnde Græcis dictus Auster, 779
Nouarum rerum præclara principia, 81
Nouationum in Repub. quæ ratio habenda, 669.
Nouenarii numeri consideratio pro ratione ortus & occasus Rerumpubl. 651. eiusdem Musis consecratio. 631
Nouitatis in legib. difficultas. 665 667. & seq.
Nouocastri prædium Ducis Longauillani Bernatum finibus, 102
Nouus homo apud Rom. qui dictus. 1214
Nundinarum ius ad solum principem pertinens. 249
Numæ & Tarquinii Superbi contraria instituta, 549
Numeri fatales. 651. *vbi de variis numeris Gestricio significatis.* vide & de hoc numero familii, 655. Mares & fœminæ quæ dicantur, 631 vsq; & numerorum & musicis varietas tractatur ex Platone & Forestario & 641. vide & fol. seq. 647 651. eorum varia ratio, 646. 651. 654 passim. Septenarii & Nouenarii Græcorum consecratio, 631
Numerus Nuptialis Platoni quis in harmonia dicatur. 641. Perfectus mathematicis qui dicatur, 654.

Numidia Africæ pars maxime Australis, 790
*Numinis carentia, nulla ciuitatibus pestis maior, 759. * eius metum qui semel abiecit, eo minus ei credendum, quo grauiora iureiurando se obstrinxerit, 951
Numariæ rei curatio Reipubl. quam necessaria, 1063
Numi vocabuli origo, 262. numorum ius, ibid. numi vbi optimi, & contra, 1073. 1074. & 1076. passim, & seq.
Numorum in Rebuspub. pretium certum constituendum, 1065. valoris mutatio, quæ Reipubl. periculosa, & quam varia apud Rom. 1070. 1081. deprauatio, aut etiam mutatio, quam Reipub. periculosa, 1064. 1070. in eo quæ cautio, 1068. cudendorum optimorum ratio quæ, 261. 263. 1067. & item 1070. cudendorum ius, ibid. Triumuirorum monetalium figura quæ, 263. variorum variæ figuræ, variaque nomina, ibid. corruptio maiestatis pœna tenetur, 262. inter iura fiscalia, 266. corruptio vnde, 1077. quomodo vitanda, 1076. 1079. Angliæ & Lotharingorum ratio, 1070. numorum vectigal, vide Vectigal. Aureorum variorum æstimatio, 1071. passim.
Numisma sub pilei figura, 50. eorum ferruminatio, vide Ferruminatio.
Nuptiæ legitimæ quæ Iurisconsl. 23. Theologis & aliis, ibid.
Nuremberga omnium Imperii ciuitatū maxima, & ciuilidem status qui, 368. 395. 809
Nyctalopes qui, 774

O.

OBedientia subditorum erga magistratum, Dea cura à Theologis ficta, 494.
Obitus plurimorum principum mense Septembri, 636. passim.
Obligatio consistere nequit, quæ à voluntate promittentis statum capit, 134. ex tyrannorum precibus contracta, ipso iure nulla, & sic obligati restituuntur, 329. eius efficacitas quomodo stabilienda, vt ad successores transeat, 914. ob mutuum quæ solennitas apud Græcos, 967
Obliuionis leges, vide Amnestias.
Obscuritas nonnullis Philosophis quare affectata, 646
Obsidionum maximarum exempla, 859. 877
in Obsidum aut principum captiuorum liberatione quæ cautio adhibenda, 940. eorum supplicium, 965. obsides dans, iurefurando non tenetur, vide Iureiurando.
Obsidis ius, 911
Occasus nunc opibus abundans, eas demittit ad Orientem, qui olim ad Occasum demittebat. 1031. vbi id exēplis planū fit.
Oceani ventis agitati fremor, 777
Οχλοκρατία Græcis quæ 585. Reipubl. gubernatio popularis turbulenta.
Oculorum qualitatis varietas, 774
Oduacri regis Herulorum in Italiam incursio, 109
Oeconomica à politicis an distrahenda, 12. eius definitio, 13
Officia & Sacerdotia quando in Gallia aut alibi facta venalitia, 1018. pro muneribus publicis, 413
Officiales ab Impp. sæpe appellati Ministri magistratuum. 437
Officialis quis, 414
Officialium & curatorum Reipubl. discrimen, 413. 416. 420. officialium & magistratuum differentia, 435. eorum imperia abrogari non posse nisi volentibus, aut eorum morte, 689
Officiarii qui, 437 eorum creandorum diuersa ratio, 454
Officia nulla merces debetur, 32. * ex Officio merces non debetur, 104 129
Officiorū seu magistratuum tribuendorum quæ ratio legibus constituta, 861. vbi varię leges & mores proferuntur, quib, mercatura dignitatum grauiorem Reipub, pestem nullam contingere posse ostenditur ibi, eorum & curationum differentia. 429
Officium nobile quod dicatur, 459. Liberorum erga parentes & econtra, 31. & seq.
Oligarchia vnde dicta, 349. quæ formæ Reipublicæ, ibid. & 363. & 374. comparatio eiusdem cum statu populari, ibid.
Onomademi Chiorum Imperatoris & Scipionis Africani consilia contraria in conseruandis popularibus fratribus, 804
Operis huius tempus, 625. operum publicorum incommoda ratione tyrannorum, 1050 vtilitates, 1047. & seq. 1049
an Opes nobilem reddant, 571. & 569. seu virtutes corporis & animi, 6
de Opibus maximis, vide Ditissimorum.
Opificia Romæ qui tractauerint, 569. ea aut artes sellularias tractare ciuibus Romanis non licitum, 60. eadem & manuales artes apud Aquilonares, 799
Opifex qui annulo gemmā includere pepigit, eamq; fregit, an ex pacto teneatur, 1205

49

Opifices apud Rom. militare non poterant, 569
Opinio communis seu error an constituat ius, vide Ex errore. Humanæ opinionis deprauatæ tanta vis est, vt legis habeat auctoritatem, 54
Oppia lex quæ, 24. & seq.
Oppignorationis ius aduersus peregrinos, 100
Oplotechnitæ à togatis & scholasticis hominibus in ciuitatibus secernendi 576. sic autem dicuntur qui arma fabricant Gallis Armoiriers.
Optima lege quid veteribus, ex Festo, 124
Optimatum status an populari melior: & vtriusque incommoda, 602. periclitantium exempla, 1103. 1104. status qui proprie, 1101. eum populari comparatus, 355. & seq. cædes aut furatio in quibus ciuitatibus, 1103. & seq.
* Optimatum status stabilior ac diuturnior, quo pauciores fuerint, 352. * ab hoc ad regium conuersio Reipub. salutaris, 610
Opulentiores Romanorum qui, 831
Opum quæ ratio Christianis habenda, 1058
Oraculum de regno Augusti futuro, 1118
Oratores è qua regione profecti, 796. arcebantur à Senatu, 405. olim si in agendis causis mendaces aut calumniosi fuissent, puniebantur, 719. an inter magistratus censendi, 436. oratorum vsus, 764. passim. Vtilitas siue damnum, 766
Ordines ab ordinibus quomodo in ciuitatibus sepsrandi, 577. 578 & seq.
de Ordinibus maritandis quare Cæsar leges tulerit vide Cæsaris. Equestris ordinis insigne Gallis quale olim, & quomodo obsoletum, 854. sacri ordinis contemptus, Dei contemptum adfert, 995. ciuium ordinis dignoscendi modus, 977
* Ordinum dignitas pro moribus ac legibus ciuiusque ciuitatis temperanda, 610 variorum dignitatis prærogatiua 562. & seq. ciuium in Rebus publicis & statibus ratio ab auctore præscripta. 575. 577. & seq.
Orientales populi humaniores & vrbaniores, 803
Orientalis venti beneficia seu natura, vide Venti. Oriens olim opibus abundans, nūc Occasus, vide Occasus. Eius & occasus diuersa ratio, quomodo ingeniorum in hominibus diuersitatem parere dicatur, 802
Oris rubicundi signum quod, 972
Ortus rerum, vide Rerum.
Ostracismi Græcorum lex, 853. 1097. in rendis suffragiis ratio quæ,
Osterlandi populi qui,
Ostrogothorum & Visogothorum pers & crudelitas in Valentem,
Othonis IV. Imper. Rom. donatio Pont Rom. 212. eiusdem rati habitiones Rod phi & Caroli Imp. 213. Othones Germ principes, quomodo nomen Imperat rium sibi sint adepti,
Othomanni sententia de censoribus,
Othomanis in conseruatione imperii co silium, 611. & 613. eorum dissidii cau & crudelitas, 943. 11
Otiosorum hominum, præcipue teuuio pestis damnosa reipub. 839 hominum i ciuitatibus pestilentia 574. vbi varie de iisdem agitur, qui eorum ferendi suppli cia, 61. vitia quæ, 813. in eo lex optim vide Aurasii.
*Otium vitæ humanæ inimicum, 46
Ouæ quibus an priora, vide Auibus.
Ouium fertilitas apud Selandos & Holla dos Australibus contraria, 7

P

Pacatii dictum ad Augustum Cæsarem, Pacis & otii commoda 783. huius & con cordiæ comes quæ, 674. Sanquintiæ co lumitas, vide Sanquintina. Actiones de 909. componendæ inter dissidentes qui sese pro arbitris interponunt, maxime laudandi, 924. passim. neundæ ius, 244. 24 247. Commoda, vide Bellorum incom moda. Eius violandæ causa, 9
Paci & concordiæ inimici militares homines, & qui artes imperatorias colu 1107. & seq
Pacem & otium colentes, mitiores & hu maniores,
in Pace agenda inter paratos exercitus qu cautiones habendæ,
Pax quæ inhonesta censeatur, 819. vbi eius *id genus exempla*, & seq. quomodo pernitiosa, 746. inter Franciscum maiorē Gal liarum regem & Carolum v. Imp.
an contra Pacta fieri iudicandum, si quis pa natus acceptatum antea iniuriarum t cionem reposcat, 946. * Pactis priuat rum iuri publico derogari non potest, 94
in Pactis conuentis arbitrorum quæ ratio 952
Pacta conuenta an principum leges di possint,
Pasui

Patunii Calauini Campani prudentia in cõseruandis Senatoribus à cõ uratione, 749
Pædonomi, institutendæ iuuentutis gratia à Lycurgo ordinati, vide Iuuentutis.
Pagorum origo, 522. 523
Paixtina in prouinciæ formã redacta, in qua Christus à Pontio condemnatus crucifixus est, 85
Palatini Comites iure familiari vtentes, 20
Palladem toti decumbenti assidere curinerint Poetæ, 393
Pallas e Iouis cerebro quare genita dicatur, 1355. eius mulus senio confectus, capistro liberatus,
Panni definitio apud Anglos, 55
Pandulphus Senensium tyrannus, 864
Pannoniæ populorum calamitates ratione creationis regum, 1129
Pannoniæ quando lites introductæ, vide Litigandi modum.
Papia Poppæa lex, de prærogatiua consulum collegarum,
Papienbs Gallorum clades, 581
Papiniani verba *de iure magistratuum, & aliorum iura maiestatis habentium*, 894
Papinianus imperii Romani tutor, & Imperatoris Seueri filiorum, 468. eius mors, ib.
Papirius Cursor in imperando clarissimus, & eius virtutis exemplum, 496
Papirii dictatoris sententia in Fabium Maximum magistratum equitum, & eiusdem Fabii prouocatio ad populum Rom. 257
Papirii Curboris ætate Roma virtutibus florentissima, 887
Parentes qui filios Reipubl. causſa occiderunt, 43. parentes alere filii tenentur, 39. & econtra, ibid. Reipubl. hostes an occidere liceat, 40. parentum in liberos amor, 42. * Culpam in liberes deriuari quam iniquum, vide Culpam. studium maximum in liberos quod, 839. & liberorum pietas vnde, 523
Parisiorum curiæ iudicum numerus, 676. Curiæ decretum in viatores, 420. Parisiensis curiæ ius præscriptum, 398. de Parisiensibus rebellantibus supplicium à Carolo VI. Francorum rege sumptum, 542. in pauperes caritas, 574
Parium curia in Gallia, vnde appellata, 284. quæ & à quo instituta,
Parlamentum Parisiense in Gallica curia, 469
Parricidæ eiusque qui ex insidiis hominem occiderit, pœna, 260. Supplicium apud Rom. vide Patris. Parricidarum abundantia Neronis temporibus, 37. exempla aliquot, 32. eorum & sicariorum indulgentia, 1200. notabile exemplum, 1124. Parricidia quædam principum, 347. varia regiorum gratia admissa, 1152. & seq.
Parthorum in seruos humanitas, 59. & seq.
Pascuarum penuria Galliæ vnde, 1056. vectigal. Vide Vectigalis.
Pastorum & Agricolarum ordo laudabilis, 572
Patagonum proceritas, 777
* Pater initium filio illatam actione persequi potest, 461. lege Pompeia, de parricidiis non comprehensus,
* Pater liberos virtutibus ac præcipue Dei metu erudire tenetur, 42
Paterfamilias quis, 38
Paterpatratus, vide Consules. 14
* Paterna execratio, ipsa morte acerbior, vide Execratio.
* Patris & filii persona, eadem censetur, 961. Filium occidentis supplicium apud Romanos, 1195
* à Patre nullum admitti potest tantum scelus, quod parricidio vindicandum sit. 40
Patrum erga liberos, & liberorum erga parentes officium, 31. & seq.
Patribus cum plebe communia, 560. & quæ patribus peculiaria, ibid.
* Patria potestas nihil habet cum iure fetialii aut iure maiestatis commune, 96. patriæ potestatis ius antiquum in liberos, 1155. & seq. * patria potestas diuina lege metienda, 42. quomodo antiquata, 37. ea soluti qui dicantur, 39. patriæ seu domesticæ potestatis iure antiquo sublato, quæ incommoda Rebuspublicis, 86. eiusdem ius diuinum & naturale, 31. quam antiquissimum, 35. & passim.
pro Patria occumbentium apud Græcos priuilegia, 561. patriæ parens quis appellatus, 323. & seq. patriam tyrannide liberare qui tentarint,
* Patria parentibus carior, 596
Patriciæ dignitatis ratio, 855. gentes Romæ, 558. Patritii tantum gentem habere dicebantur apud veteres, 555. eorum honor apud Venetos, 562. eorum & plebeiorum distinctio, 558. & seq.
Patritiorum Romanorum ius, 1209
Patritii magistratus, & eorum auctoritas, 437
in Patritios Anglorum, Scotorum, Danorum

51

& Neapolitanorum ius ab Augusto Rom. Imp. tractum, 91
Patrocinium quod dicatur, 900. 910
Patrociniorum origo, 104. diuersa ratio, 895. passim & seq.
* Patronus fœderis leges perrumpere si velit, clients patrocinii legibus liberatur. 915
*Patronum detestete periculo imminente, capitale, 173. patrono ius necis in clientem Polonorum moribus, 1201. ab eo cautionem exigere cliens an possit aut debeat, 609. an ei specie patrocinii libertatem clientibus eripere liceat, 909
Patronorum cautio maxima, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant, 913. eorum in seruos ius, 63. 64
Patronatus, clientelare & feudale ius, quam diuersum, vide Clientelare.
Pauli Apostoli captiuitas, 84. eius prouocatio ad Cæsarem, & genus, ibid.
Paulini Nolæ Pontificis caritas memorabilis in seruos, 61
Pauper qui dicebatur apud Rom. sub Traiano, 1196. in eos largiendi modus & diuersa ratio, 1043 & seq passim 1048. eorum collegia apud Patisienses, 574. paupertas Rebuspub. quam periculosa, 819 & seq. eius exempla laudabilia apud Rom.
Peccari in Repub. quibus in rebus soleat. 684
* Peccata quæ in cæteris leuissima sunt, in principe flagitia existimantur, 707
* Peccatorũ omnium quę à principibus condonantur, nulla laudabilior venia, quam cum iniuriis sibi illatas ignoscunt, 261.
Peculatus pœna, 1041
* Pecunia neruus Reipubl. 997. eius vis in expugnationibus, 1013
Pelopidas & Epaminondas Thebanorum summi Duces & Imperatores quare damnati, 681
Peloponnesiaci belli causſa, 614. Regni origo, 143
Pensio à Tributo quid differat. 910. eius & Tributi differentia. v de Tributo. Pensiones Germanorum & Heluetiorum quæ, vide suis locis.
Pensionum cum Carolo Bello Philippi regis filio, tum Henrico & Francisco Aedium Ducibus fratribus Caroli IX. constitutarum ratio, 1030. priuatarum pericula, 1015. varie constituendarum necessitas Principibus incumbens, 1013. (passim.
Perduelles qui, 40. 73. eorum exempla, 941.
Perduellionis seu læsæ maiestatis damnatus cur prius iudicatus quam accusatus videtur, 318. in eo crimine quare proscribantur bona & eorum proscriptorum ratio, 340 342. & 343
Peregrinus ab originis domicilio nullius, alienæ ciuitatis an ciuis fieri possit, 71. & ac ciui lex eadem diuina, 61
Peregrini ferè vbique à muneribus publicis & potissimum à Sacerdotiis & magistratibus summouentur. 9 .q ii, 73. 111. à prædiorum dominio, à ciuitatis iure adipiscendi prohibendi. 836. principis conubium, quanta incommoda sequantur, 1161. & 1162. passim.
Peregrini & socii ius diuersum, 71
* Peregrinorum aditus in Reipub. periculosus, & eius exempla, 576 579. * in Peregrinorum auxiliis conuocandis maxime prouidendum, & quæ inde incommoda, 901. & seq. eorum beneficium à Friderico Imp. concessum: item eorum ius apud Italos, & iam apud Germanos detectum quam apud Gallos & Venetos, 97. 98. eorum & ciuium idem ius, vide Ciuium. De eorum hæreditatibus & iure vario, 97. 98 100 eorum imperia quam periculosa, & varia inde incommoda, 1161. 1162. in Gallia, 99. 97. & 98. mercatorum & peregrinorum qui iura ciuium in Gallia alij sequuntur, ius diuersum. 99. peculium in Gallia 98. Peregrinum esse aliquando præstat, 34.
* Peregrinos fouere non minoris caritatis qui viduas aut pupillos, diuina lex iubet, ibid. à finibus arcere licet, 100. ab iis quæ ciuibus incommoda proueniant, ibid.
Peremtorium edictum quod, 513
Pereuntis in Reatu. vide in Reatu.
Perfidia hodie vsitatissima, 567. mala, sed eius fructus interdum vtiles, vt in proditionibus 620. quomodo potior, qui plus opibus valet, 950. Romanorum à Græcorum & Pœnorum moribus desumpta, 869. & 965
Perfidiæ exempla 600 passim. Italicæ exemplum notabile, vide Mediolanēsis. Ostrogothorum & Viligothorum, vide Ostrogothorum Typhonis, vide Typhonis, præceptis Lysandri, vide Lysandri.
an Perfidiæ scelere careant Principes, qui fidem pactorum, quæ detrimento sibi futura sunt, violare nō dubitant, 929. & seq.

Perfidi principis iureiurando, vtcunque solemni, non habenda fides, 952
Perfidorum varia exempla suppliciorum, 964. passim.
Pericles quare Areopagitarum auctoritatem sustulerit. 391
Pericli probrum obiectum ratione congiariorum, & eius beneficia in Athenienses, 1048. 1049. eius prudentia in retinenda in officio plebe Athenienſi, 748. responsum pro Reipub. Athenienſi legatis Lacedæmoniorum, 148. 149. rogatio de filio quem ab vxore peregrina suscepérat, inter ciues censendo, 75 mors quam Reipub. Athenienſium damnosa, 1094
Periurii detestatio. 928. 932. periuria periuriis an rependi possint, vide Fraus. *Periuria præterita nouis pactis fœderibus repetere amplius non licet, 938. horum varij exempla, 952. passim.
Perſarum calliditas in depellendis Græcis ab Asia, 1013. fœdus cum Thœbanis, 109. mos in iudicij celeratorum, 323. imperia quanta, 1053 mores in elocandis seu maritandis filiabus, 838. magistratibus Æraſii, vide Græcorum. eorum Regum adoratio, 306. 712 eorum Regum numeri diuersitas apud auctores, 660. Reipublica quot prouincias habuerit, 16. vestigalia, vide Vectigalia.
Pharaonis prauitatis exemplum, 1220
Pharſaliorum & Lacedæmoniorum Reipub. quos ciues præfuerint, vide Lacedæmoniorum Reipubl. Senatus, 393. & seq.
an Philippus Bellus Francorum rex potuerit Arturum Armoricæ Ducem. Anglorum regi fiduciarium elocare, 150. de litium expensis vt statuerit, 144
Philippus Augustus rex Francorum, Iudæos cure suis finibus abigendos curarit, 66
Philippus Comianæus in comitiis Turonenſibus de tributis disserens. 63
Philippi Mariæ Mediolanenſium principis tyrannis, 164
Philippi Macedonum regis in Phocenſes bellum. 113. Philippi 11. Macedonum Regis crudelitas, 539. Macedonum Regis in filios obiectio, quod de vino hæreditatem suam creuiſſent, 44
Philippus Valeſius Francorum Rex, legionum ecclesiaſticarum Imperator factus, 119. eiusdem cum Henrico Palatino Comite fœdus, ibid.
Philippi Valeſii lex de reuocandis principum donationibus, 865
Philippi Valeſii Gall. regis & Alphonſi Caſtiliæ fœdus, 185
Philippus Valeſius Francorum rex, mutuum accepit à Clemente VI. Pontifice, & quomodo, 220
Philo, primus Romanorum extra Italiam proconſul, 423
Philoſophiæ quæ pars laudabilior, 707
Phocenſium damnatio ab Amphictionibus, 115 eorum Reipubl. interitus vnde, 305
Perſei regis facinus, 226
Perſonæ publicæ quæ, 413. earundem diuiſio, ibid.
Pertinaciæ & peruicaciæ differentia, 815
Pertinacis cædes vlta, 347
Peruani regni subiectio à Pizarro, & eiusdem diuitiæ. 597
Peruſini cuius iuris, 819. eorum debellatio, 310
Peſquerenſis Marchionis aduerſus Carolum v. coniurationis cauſa, 741. conatus in adipiſcendo Neapoleos regno, & eius mors, 934
Πεσσομαντεία, Deæ Græcorum ius, & quæ eadem, 494
Pici Mirandulæ aſtrologi in coarguendo Iulio Materno deceptio, 621
Pictaui falſi quare vocati, 541. Pictauienſis prælij exitus, calamitas Francorum, 927. & seq.
Pictonum & Scotorum bellorum cauſſa, 613
Pictoris equum pingentis exemplum, 670
Pictura Hebræis ars sordida, Turcis etiam præcipita certis finibus, 572. Pictura & Statuaria artes nobiles, & earum laus 572. de iis Lycurgi inſtitutum, vide Lycurgi.
Pietas parentum & liberorum vnde, 523
*Pietatis exemplum maximum filiæ erga patrem, 36
Pietatis montes Italorum, vide Italorum.
*Pileus libertatis argumentum, 50
Pilei gestatio quod insigne Romanis, 181 ad Pileum vocare, id eſt, manumittere, seu libertate donare, 60. 569
Pinatelli rei numariæ præfecti peculatus, 1079
Pindari domus inscriptio, Ne incendite domum Pindari, 536
Pipinus Francorum Rex designatus à Pontifice, & à Francis ob eximiam virtutem

53

libenter receptus, 206. à Zacharia pōtifice coronem cum acceperit Pipinus, an reliquos itidem accipere oporteat, 220. eius & Caroli Magni largitiones in Pontifices, 221
Pipini Francorum præfecti aduersus Longobardos victoria. qui partem Italiæ Zachariæ pontifici Rom. subiecit, 215. quæ ei cōpensationis loco pontifex tribuerit 206
Piratarum variorum historia quomodo a piratica ad veram præfecturam peruenerint, 2.3.4
Piratis an seruanda fides, vide Latrombus.
Pisanorum status mutabilitas, 623
Pisistrati tyrannis, 599
Pisonis proconsulis Romani crudelitas, 496
Pisonis & Verris piratura differens, 504
Placidæ & ventosæ regiones quæ, 505
Plagiarii, serui pœnæ fieri possunt. 52. eorum pœna varia, 1190
Planetarum superiorum recursus soliti, 632. eorum constitutio penes regiones, Austrum, Aquilonem & mediam, 101. trium superiorum concursus quam periculosus, 936. passim.
* Plato iratus seruos castigare nolebat, contra Germani. 58. à Dionysio iuniore Syracusas accitus, 709
Platonis obscuritas *de ratione numerorum*, 637. error, 651. opinio *de fidibus & republica*, 635. *de imperatorum finibus*, 616. Sententia *de pupro vindicando*, 478. repudiata sententia *de Geometrica proportione, qua Rempubl. constitui dicit*, 1169. Sententia *de Rerumpublicarum conuersionibus*, 641. error *de rerum diuinarum originibus & occasionibus*, 646. eius & aliorum maximorum auctorum sententiæ *de populari statu*, 186. Respublica quæ, 285. Leges quæ, ibid.
Plebs an armari armisve exerceri debeat, 888. & passim.
* Plebs vt frangitur offensione, ita quoque arrogantius ob victoriam insolescit, 603
Plebs hydra 945. seditiosa ferè cōparata, 747
Plebis Romanæ auctoritas, 289
Plebis comparatio, 330. impotentia, 1088. retinendæ in officio modus. & qui vi eam retinere volentes, seipsos aut Rempubl. perdiderint, aut in discrimen adduxerint, 748. & seq.
Plebi cum patribus communia, 560. & quæ patribus peculiaria, ibid. adipiscendarum dignitatum locus quando datus, 590. hostis capitalior qui, 603
ad Plebem in officio continendam bella externa necessaria, 603. & seq.
Plebiscitum quid, 236
Plebiscita Atheniensium, 417
Plebeii honores apud Romanos qui, vide Honores.
Plebeiorum & nobilium distinctio, vide Nobilium.
Plebeiorum & patriciorum, vide Patriciorū.
* Plectendi seuerius, qui ab officio se deseri patiuntur, quarum rerum custodes ac vindices esse debent, 1193
Plinii oratio in laudem Traiani Imper. 146. Iunioris locus *de Principe* 313. Item *de Principe & magistratus auctorate*, 411
Plinii dictum paganicum in fine Panegyrici ad Traianum, 311
* Pluralitas duorum numero continetur, 585
Plutarchi error *de Agesilao*, 316. locus *de abrogatione legum*, 150. & seq.
Pœna Areopagitarū leges violantium, 1195. Adulterii, vide Adulterii, Corporea pro pecuniaria quando infligenda, 1196. an decernenda pro modo probationum, 761. Fœminarum quare leuior quam virorum, 1197. Grassatorum, vide Grassatores. In opibus quæ irroganda, vide in Ære. Latronum, vide Latrones. Militarium, vide Militarium. * Nulla exstitit vbi nihil peccatur, 514
πολυγαμίας, vide Πολυγαμίας. * Publica nihil habere debet cum vltione aut iniuria priuata commune, 789. Prædonum aut eorum qui in viis furantur 1199. Quadrigæ, vide Quadrigæ. Quadrupli quæ, 269
Pœnæ falsi varietas, 1198. passim. Ingenuorum variæ vide Ingenuorum. Pecuniariæ ratio quæ habenda, 1195. Illustrium virorum quare leuiores constituendæ quam sordidorum, 1194 & seq. Sicariorum varię, 1200. & seq. passim.
Pœnarum an æqualitas habenda, 1188. & pass. * Capitalium nulla grauior quam quæ acerbissime de contumelia immortali Deo illata exigitur, 261. Ratio diuersa Iurisconsul. & philosophorum, 1199. diuersa ratio habenda etiam in eodem scelere, 1190. passim & seq. Fructus maximus pertinet ad exemplum, 32. Iudicem nec spectatorem esse debere principem, 542. Ius penes magistratus, 1198. Militarium genera, 611. pecuniariarum ratio ex iure veteri

vetere, 1187. * Sceleratis irrogandarum quam præmiorum virtuti tribuendorum, optimo Legislatori cura maior esse debet, 674. vis, a quibus irrogetur, 477
in Pœnis popularibus seu multorum quid spectandum.
Pœni perfidi, 80. à Romanis deuicti, 698. eorum natura & situs, 782
Poetæ vnde profecti, 596
Πολιτείας descriptio Aristotelica, 284
* Politicum prudentem Dei opera in Reipubl. administratione imitari oportet, 672
Poloniæ nobilitas magistratuum ac legum pœnas vt effugiat, 719. Regis, Andium Ducis, iurisiurandi formula, 138. Reges à Pontificibus regia dignitate vt depositi, 210. & quando restituti, ibid.
Polóni Germanorum imperio minime subditi, 203. rege Henrico constituto, an aliũ eo insciente aut non consentiente sibi regem optare potuerint, 1128 eorum leges variæ 1196. ratione sicationum, 1201. eorum & Germanorum in peregrinis, 95. mos in captiuis redimendis 49.50. mos in feredis legibus, aut creandis regibus 1111. & 1112. status coniuersio, 610. auctoritas in Reges. ibid. Statuto ciuibus ad regnum via præclusa: vnde peregrinos accersere coguntur, 1127
Polybius ἀναϰύϰλωσιν, 639. 734. à Liuio reprehensus, 281. Polybii Africani maioris præceptoris sententia de statu Reipub. Rom. 303
Polycleti regulæ vis, 1175
Πολυγαμίας lex imperante Iulio Cæsare introducta, & ab aliis, 793. quam tamen Imperatores postea abrogarunt & vetuerunt inducta infamiæ pœna, ibid. eiusdem capitalis pœna in Gallia, ibid.
Pompeius legibus solutus, 137. Pompeii auctoritas. 266. eaque summa, 871. ruina, ib. eius & Cæsaris affinitatis contractio, 431. eiusdem & Cæsaris bellum, vide Bellum.
Pompopius Atticus Romanus, quare Atticus appellatus, & cur ciuis Atheniensis fieri noluerit, 88
Pondera & mẽsuræ iuris Maiestatis, 263. 264
* Ponderum ac mensurarum varietate graue accipit Reipubl. detrimentum. 264. congruentia & differentia, 1068. & seq. quæ varietas in numis conciliandæ, ibid.
Pontifex in cœtu Sacerdotum, Abbas ve, collegiũ nomine ac iure an censeantur, 127
Pontifex Gregorius se primus seruum seruorum dixit, in omnes Episcopos principatum ab Imp. Phoca adeptus est, 205
Põtifex Patisiorum mulctatus, & quare, 443
an Pontifex Rom. iurisiurandi religione seipsum & alios liberare possit, 938
Pontificis legatus curiã Gallia captiuus detineatur, 219 Pontificis Max. creatio, 545
Pontificis Rom. mors misera, 215
Pontifices an de causis ad magistratus pertinentibus cognoscere possint, 434. Concilium supremum habent, ad quod appellare licet, 218. * Aliena magnifice largiri consueuerũt, 127. Arabicæ religionis pontifices, & ipsi summam in principes Asiæ & Africæ vsurparunt potestatem, 222. Romani, Imperii Germanici vasalli, 213. Romani quomodo sidiciarii Francorum regum. 221. an imperandi potestatem habent, 436. quare iudicia capitalia tractare nequeant, 85. quales optandi, 995. quomodo imperium principes sibi peperierint, 206. quomodo imperium eorum auctum sub Nicolao 1. pontif. 208. religionis iudices quare dicti, 441
Pontificum accusatio, & censuræ auctoritas, vide Censuræ pontificum. Abusus in sibi adscribendis priuatorum morientium facultatibus, 829. Roman. auctoritas in electione Impp. 184. Rom. Pontif. audacia in vsurpando Imperatorib. iure, 1137. creatio quare Monachorum & Sacerdotum collegiis ademta, 139. creandorum potestas cui iure competat, 213. creandorum auctoritas penes Carolum Magnum, & quomodo amissa, 207. varia electio, 213. & seq. pedum deosculatio à principibus Christianis Massiliæ facta, 217. Ius est in ciuibus Sacerdotum cognoscere, sed magistratuum est exsequi. 445. Romanorum execrationum & sacris interdictionum vis apud Christianos, 994. Rom. cũ Germanorũ Imperatoribus bella, de summo Christianorum imperio, 203. cautela in contrahendis societatibus, 921. & pass. in principes Christianos auctoritas, 203. Romanorũ in Sacerdotiis tribuendis ius, 96. hodiernorũ error de inceptis nuptiis, 994. nulla primum iurisdictio. 442. Iustiniani eis postea in sui ordinis homines tributi, ibid. & 445. Ius quod, 442, & passim de perfidia edictum aduersus Hungaros, qui Christianis periculosum, 933. & 934

55

Romanorum inflantia perilans, 217. Securitatis tabulæ an valere possint, vide Securitatis.
Pontificibus an iurisdictio aliqua, 442. pass. & seq. in Pontificibus creandis cautio, 1124
Pontificis Adriani auantia, v. de Adriani.
Pontificiæ dignitatis antiquitas, 361. variæ laudes, ibid. pass. de religiosorum auctoritate Pontificiorū rescriptorum quorundā origo, 462. & seq. rescriptorum vulgaris formula in Gallia repudiata 219. & seq.
Pontii Samnitum Imperatori consilium de Romanis, 616
Poppæa & Hortensia lex de rogationibus, 411
Populus liber qui, vide Liber. * immortalis, nisi à stirpe simul deleatur, 127. & seq. Romanus in Comitiis sedens, 281
Populi Atheniensis in suffragiis ferendis auctoritas, 459. populi potestas Romæ, 133. Romani auctoritas ante legem Cassiam, 300. populi & plebis appellatio, 371. populi libertatem quæ leges alere dicantur, 684. maiestas veneratior apud Romanos, quam apud Atheniensis, 771. * eius mores & naturam principem prius nosse oportet quam disponat, 771. eiusdem Publica quæ, vide Publica. Populi salus. vide Salus. & Senatus auctoritas, 407. & passim, opuli qui monarchiam sectentur, vide Monarchiæ. Qui in Reges auctoritatem habere dicantur, 805. in religione mutabiles & constantes, 814. & 815. in finibus positi, quare ferociores ac validiores cæteris, qui intimos prouinciarum recessus occupant, 241
Populorum diuisio ad cœli varias regiones, & eorum variæ naturæ qualitates ac proprietates, 771. & seq. maritimorum natura, vide Maritimorum. * migrationes magnam corporum & animorum conuersionem ac deformitatem pepererunt, 773. multitudo vnde, 793. montanorum naturæ, vis & robur. vide Montanorum. Sub eodem cœli vertice dissimilitudo, 803. 804. Regionis mediæ laus, 816. Natura varia vnde, 770. passim. 802 passim. vbertimo loco fitorum & sterilium naturæ differentia, 802. populosiora quare loca sterilia, 809
Populare imperium cur cæteris præstare dicitur, vide Imperium. eiusdem stabilitas, 1095. Imperii laudata libertas, 1098
Popularis libertatis summa, 377. status quis, 235. 275. Status Arithmeticus in æqualitate consistens, 1174. cum vastis fluminibus & ventis comparatio, 1099
* in Populari sut optimatum Republ. si imperii sedes capta fuerit, actum est de ea, 608. populatis an optimatum status melior, & vtriusque incommoda, ibid.
Popularis status conseruandi varia præcepta, 600. eiusdem status in viros illustres iniustitiæ exempla, 1091. eius & monarchiæ comparatio, vide Monarchiæ. quomodo in monarchiam conuertatur, 604. & contra. Tyrannides in popularem statum, ibid. vide & 609. eius & optimatum comparatio, 358. quomodo in eundem optimatum conuertatur, 610. eius stabilitas quomodo conseruanda, 1101
Popularis respublica quæ 369. 374. eiusdem reipublicæ & monarchiæ differentia, 419. Iura varia, 396
Popularem statum quæ fouere dicantur, 615
de Populari republica Aristotelis sententia, 374
*pto Populari statu argumenta, 1083. & seq. & 1098. contraria, 1085. passim ac fol. seq. in eodem statu creandorum magistratuum ratio, 611
Populares quæ olim fuerint rebuspublicis, 372. 1086. & 1087. quæ maximæ Respublicæ habitæ, 700. quæ nobilitatem in exilium egerunt, vide respublicæ.
Popularium ciuitatum lex generalis, 1091
* in Popularibus & optimatum imperiis annuæ potestates, in Monarchia vero perpetuæ, vide Monarchia.
Popularibus & optimatum imperiis fere omnibus id commune, vt ab iis quibus potentiam & imperium dederint, penitus euertantur, 602 vbi dignissimum emblema refertur de Aquilæ pennis.
in Popularibus pœnis quid spectandum, 542
Portoria lex, de gladii potestate, & de libertate ciuium Rom. 47. eiusdem legis in fauore ciuium Roman. 341
Portoria genus vectigalis, vide Vectigalia.
Portuum domini crudeles, 267
Possiaci concilii coactio in Gallia, 635. religionis gratia.
Possessionum publicarum ætatii causa constitutio, 998. & seq.
* Potentior quo quisque est, eo iustius ac moderatius cum in omnes, tam maxime in subditos se gerat, oportet, 671

Potentiorum ac tenuiorum nouem gradus, & qui, 169. & seq.
*Potentiores in exilium agere periculosum, 601. eius rei varia exempla, eod. fol. & 615
Potestas domestica quotuplex, 21
Potestas Legibus soluta quomodo congruat maiestati, 129. eius quæ dicatur vera Definitio 132 patris in liberos, Mariti in vxorem, Domini in seruos, diuersa, 26 27. 30. 31 publica aut priuata, 22. earum differentia & subdiuisio, ibid. Summa ac perpetua quæ, 123
Potestatis vrbium commune 31. eo quid intellexerint veteres, 435. 434 450.
Potestate absoluta vti, quid, 159
Potestate aliena quis vtēs, siue curationis imodum, siue iure magistratus, siue ad breue tempus, siue in perpetuum, maiestatem tamen non habet, 129
Potestatum seu dignitatum mercatura vnde orta, 680
Potieri iudicis pietas & virtus, 686
Poyetus Gallorum cancellarius quare Maiestatis reus iudicatus, 499. 722
Prædia auita, præsertim feudalia seu fiduciaria, liberis aut propinquis reseruanda in proscriptionibus damnatorum, 845. Distrahere non licitum; 832. 833. 834. & pass. Quæ in Gallia distrahendorum feudorum occasio fuerit, ibid. & 219. priuata principis à prædiis Reip. differunt, 288. priuata, etiam oblata pretio, Galliæ regibus distrahere a subditis non licere, 846. publica an alienari aut distrahi, & quomodo vsucapi possint, 1000. passim. in iis eadem cautio quæ in bonis pupillaribus, 1001. publica alienari quæ possint, 1002
*Prædia publica quæ princeps cum imperio ac Iurisdictione fruenda concesserit, quāuis iure Maiestatis non exceperit, ipso tamen iura excepta censentur, 271. in ea quod sit ius principi, 845
Prædiorum Distractio an & quomodo fieri permittatur, 824. 843 publicorum diligentior conseruatio in Monarchia quam in optimatum aut populari statu, 1005. publicorum & Regalium differentia in Monarchia & populari statu, 1002. publicorū in Gallia alienatorum quæ summa pretii, 1004. ex publicorum locatione vtilitas Reipubl. 1002. ex venditione aut alienatione incommoda eodem. & fol. seq. Regalium assignatio, diuisio, & eorum ius, 999.
Prædiatoria iurisdictio quæ & eiusdem ius, 483. in Gallia quod. 509
Prædictiones de mundi exitu : vide mundi exitus.
Prædones seu piratæ quid ab Hostibus differant, 109. eorum varia poena; vide poena.
Præfecti Augustalis imperium quare. 124. Vrbani auctoritas apud Roman. quæ, 1185. 1186. eius Ius in crimina. 482. prætorio ius, 498. & qui hoc munere donati ibidem.
Præfixa dies practicis quæ, 518
Præmiorum & Beneficiorum distributio varia pro vario ciuitatum genere, vide Beneficiorum in Republ. ratio eorumque tribuendorum in quare penes principem, poenarum vero infligēdarum penes magistratum. 842. Fines & varia genera, ibid. passim vide & quæ præmia honestiora habeantur, quæque magis aut minus vtilia, & in quibus versentur.
Præmi s cur vin boni vacent, 860. *vbi quadā id genus exemp.*
*in præmiis & honoribus tribuendis indulgentia nimia principum & Rerumpubl. iacturam parit, 858. *vbi & varia id genus exempla.* quis modus in iis adhibendus, 866
*nec Præscribere possunt mortales aduersus Deum immortalem, nec Priuati aduersus Rempub. 312
*Præscriptio temporum diuturna, legitimæ creationis vim habet, 335
eius vis, 266. ei locus nullus nec contra Deum, nec contra Rempub. 1000. Præscriptionum tempora in venditionibus & alienationibus bonorum, 1002
*minuit Præsentia Famam. 728
præsidiorum collocandorum in locis deiectis coloniarū loco quæ ratio hodie, 1007. eorum collocandorum necessitas vbi, 902
Præsidum prouinciarum ius, 482. in Hispanchas, 518
Prætor vnde dictus, 300. apud Prætorem an manumittere vel an manumitti liceat, 504.
Prætor maximus vnde dictus, 511. maximus Curiæ Imperialis Germanorum, vnus ex ordine principum, 691. maximus curiæ Parisiorum primū fagatus & militaris ordinis. iam vero togatus, 691. hodie primus præsidens nuncupatus, ibi.
Prætorfs maximi apud Græcos ius quod, 41

57

Prætoris vrbani auctoritas, 408. 1196. quomodo constituta, ibid. Ius, 459. eiusdem ius apud Rom. 279. 482. & seq. absentib. consulibus, 401
Prætores, Ædiles, & iurisconsulti iuris Roman. auctores, 410
Prætores collegæ, interdicendi sibi inuicem ius quòodo habuerint, 504. inter eos quæ dignitatis prærogatiua, 511
Prætorum ius. 452. Vrbanorum, 482. 485. 488. 489. pass. 491.
Præuaricatis indicia externa ex Martiale, 773
Precarii magistratuum imperii & perpetui differentia, 692
Precaria imperia Magistratuum an vtiliora Reip. vide Magistratuum.
*Precario quid habens, nec dominus nec possessor eius dici debet, 128
Prehensionis ius quod, 446. à vocatione & aliis seiunctum, 477
Pretia rerum vide facta maiora, 1028. vbi pretiorum pristinorum & hodiernorum quæ differentia sit, exemplis ostenditur.
Primogenitorum masculorum prærogatiua generalis, 823 Ratione imperii successorii, 824. ratione prædiorũ feudali, 1151. *Hæc prærogatiua nulla ratione violanda, 1142 in successionibus quæ, 833. in Hæreditatibus. 1207
Princeps vnde dictus, 300. *Dei imago viuès, 160. 167. quis bonus censendus, 368. optimus, ab optimo patre nihil differens ex Xenophonte. 323 * Ciuitatis qualis fuerit, talis quoque populus futurus, 708. *Facilius est errare naturam, quam vt dissimilem sui princeps formare possit Rempubl. ibid.
Princeps primus quis. 306. an Principes antecedentium regum promissa seruare teneatur, 164. 165. & 166. an lari naturæ derogare possit. 462. an Legibus suis obligetur 134. an patriis, ibidem. Eiusdem an possit abrogare. 136. nec iudex, nec accusator, vbi sua interest, esse potest. 723. contrar. fol. seq. in leges patrias iurare tenetur, 147. *Alteri omnia committens periculum est ne imperio exuatur. 714. extra fines imperii bella gerere debet, si hostem anteuertere velit: vel plures habere exercitus, vt vno amisso, aliis se tueri possit, 893. 894. Hostium metu alterius fines ingredi coactus non hostium sed illorum finium domino captiuus censebitur, 106. 102. an præsilio interesse debeat. 894. Quod sua interest, reis remittere potest: quod alterius, nequaquam, 157
Princeps in quo genere belli se perduellium hostem acerrimum ostendere debeat, 740 in suos à se deficientes quid statuere debeat, 538. vide 542. Is aut Rex quando Iudex esse debeat, aut iudicio adesse, 722. passim. & 726. Peregrinos ad se confugientes an reppulsentibus restituere debeat, 518
*Princeps priuatos cogere potest arbitrum recipere, potissimum inter proximos ac potentes, ne ab æquitate ad arma præcipites ferantur, 743 an solus pro sua religione iudicare possit vide Iudicare. Summus post Deum æternum, nullius iureiurando tenetur. 83. Veræ laudis cupiditate alendus vt ad honesta etiam inuitus feratur 852 Vnicus apud Medos. 302
Principis Amor à subditis, ad Reipubl. salutem magis necessarius quam metus, 711.
*Arcana publ. cantis pœna capitalis, 395
*Auctoritas cum Sole & Mari comparata, 499. principis & ciuitatum trium generum imago ad naturam conformatur, 1215. & 1216. eius Magistratus & Priuatorum differentia, 461. in Magistratuum ins 478. Maiestas quæ, 339. an Maiestati liteæ ac turgia per tractare conueniat, 717. *Nihil tam proprium principis quam clementia; legis, quam misericordia; Maiestatis, quam lenitas. 717. Officium in bellis ciuilibus, 783. passim. 736. 737. & 740. in bene administranda Republ. 761. passim. 305 eius potestas iustitiæ ponderibus semper exigenda, 160. eius & Senatus ius. 393. eius & subditorum concordiæ cõseruandæ ratio, 704, eorundem mutua obligatio, 704.
Principis rescriptis quando non obsequendum: vide Rescriptorum principis, eius Vita, censura subditorum, 708
*Principi cauendum ne subditos seipso potentiores esse patiatur, 742. ei cum Optimatibus aliqua, cum plebe vero nulla consociatio, 121. Iniqua præcipienti an obtemperandum, 334
*Principi maxime omnium fugiendum ne alterum odio alterum gratia prosequatur 740. quæ vitanda in Repub. 671
*Principi regali stirpe genito & eiuius ali magnum imperium militiæ domiue tri

buere, periculosum 1184. vbi id genus exemplo, qui honoribus affecti, sibi imperiū vindicarunt, an ei aut populo peregrino iniuria oppresso, aduersus socios opitulari liceat, 958. 959
*Principem magnanimum nec bellum nec pacem petere oportet, 591. eum necantis pœna, item conscii, 338.
*in Principe flagitia existimantur quæ in cæteris leuissima sunt peccata. 707. in eo iudicis partes sustinere volente, quæ virtutes requirantur, 727. *in eo nihil tam metuendum quam multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta, 382. in eo Sapientiæ argumentum quod, 380.
Principes qui bonas artes sunt amplexi, 708.
Principes ac ciuitates Germanorum, imperii fiduciales, 193. Iurati, pactis cum extraneis factis quomodo teneantur, 135. Ius subditis qui dixerint, 647. passim. Iurisconsultorum ope vti debent, 705
*Principes noui (id est, electi aut constituti) sine summa virtute imperium difficilime tuentur, 593
Principes optimi qui Tyrannis successerunt 590. contra ex patribus optimis pessimi qui filii, 592. Scripris conuenire à Tyberio quare introductum, 713. suis conuentionib æque ac priuati obligantur, 156. contra 156.
inter Principes eiusdem feudi dominos, an alter alterius, si quid peccauerit, imperio coerceri possit, 512
Principem beneficia, etiam legitime concessa sempiterna esse nequeunt, 258. commiseratione quæ esse debeant, & de quibus, 260.
Principum Christianorum dignitatis prærogatiua, 227. colloquis periculosa, 728. consilium in nobilitandis & augendis ciuitatibus, 139
Principum electorum variæ cædes. 112. passim. Ius in prædia publica, vide prædia.
Principum iussa, quæ Magistratus & quatenus exsequi debeat, 461. de eorum Officio ius, 475
Principum officiū in subditos, 103. 704. passim. Quales finxerit Scylax esse debere, 644. quales esse debeant, 707. quomodo se inter subditos continere debeant vt amentur & foueantur, 711
*in principum litibus finiendis, cauendum principi ne cuiusquam gratia vel odio commoueatur, 739. Mutatio aut nouatio Reipub. periculosa, 1109. 1114. Optimorum, imo & tolerabilium raritas, 709. Peccata quatenus fouenda, 463. & 469. Peregrinorum incommodi, 1127. pass. & fol. seq. Plurimorum obitus; vide Obitus.
Principum quędam peculiaria, siue ad decus siue ad dignitatem, 269
Principum quorundam Asiæ & Africæ in Caliphas seu pontifices, qui summam sibi auctoritatem vsurpabant rebellio, 322. Mos vt eos aspicere nemini liceat, 713. & 714. quos venerari oporteat. ibid.
Principū rogationes de ciuibus reuocandis, 101. Supplicia quædam in proximos, 342
*Principib, qui artes simulandi & dissimulandi didicerunt, nulla fides habenda, 591. contra Machiauellum.
*Nulla propugnacula certiora, nullæ arces validiores, quam subditorum erga eos fides ac beneuolentia, 739. Scientiæ quæ necessariæ, 705. 706
Principibus quæ nam à Magistratib. obedientia debeatur, 457
Principibus an numismata corrumpere liceat, 1064. vbi corrumpentium quorundam exempla; & 1065
Principatus Monarchiæ, & Aristocratiæ differentia, 145. Principatus qui dicatur, 300
*Principatus dici nequit Romæ, vbi duo magistratus; nec apud Heluetios, vbi plerunque tres, nec apud Geneuates, vbi quatuor, 303 Respub. Romanorum quando fuerit principatus, 300
Principium quæ habuere, fluxam quoque ac dissolubilem naturam habeant oportet, 615. sicut res oriuntur sic aboriri oportet.
Priuati pactis suis an teneantur, 533
Priuati quantum à principe & Magistratibus distent, 457. eorum officium principi & Magistratui debitum, 478
Priuatorum detrimento Reipu. salus an farcienda, & quatenus, 163
Priuilegium quod, 349
Priuilegia concedere cui licitum, 132
Leges & Priuilegia principum mortuorū an retineantur, 133
priuilegia quædam de liberatione damnatorum, 258. & 2. seqq. quare renouentur in Gallia à nouis regib. 134. eorum seu beneficiorum iura, 475
Priuilegiorum clausula generalis, 162

59

Πρόξενος περίπλους, 390
Proconsules, Proprætores & Proquæstores vnde sic dicti & eorum ius in Rep. Rom. 473. eorum ac Præsidum ius idem ac vbanorum, 163
Procurator Regius, solus ex omnibus curiarum omnium iudicibus ac procuratoribus iusiurandum Regi præstare tenetur, 250
à Procuratore quæ geruntur probante domino, ab ipso domino fieri videntur, 127
Procuratores regni qui vindicandi imperii gratia; vide Tutores.
Procuratorii imperii vis, 127
Prodigalitatis exempla; vide Neronis.
Præclio cum desperatis decernere periculosissimum. 895
*Prohibentis conditio in re communi potioris, 305
Proles abundantia vnde, 819
*Promissis standum, 356
*Propinquitatis ius quæ necessarium ad cõcordiam ciuium, 19
*Proprietas inutilis vbi vsusfructus perpetuus, 830
de Proponendis rebus in Senatu, 404
Proportiones Geometricæ, Arithmeticæ, & Harmonicæ an apud iurisc. reperiantur, 1169. earum ratio, ibi. pas. quarum proportionum Definitiones vide suis locis.
propugnaculorum murorum vsus Reipubl. seu ciuitatib. damnosus, 246. pas. & fol. seq contra vtilis & necessarius, 887
Proscriptionis necessitas in Repub. 842
Proscriptionis bonorum frequentia apud Gallos; vnde eiusdem regni regales opes locupletatæ. 845
Proscriptionis Gallicæ turpitudo, 869
Proscriptionum frequentia apud Atheniẽses & Rom. quorum Resp popularis,
*in Proscriptionibus bonorum proprietas prædiorum auitorum seruanda liberis aut propinquis, nec à familia distrahenda; vide Damnatorum bonorum.
Proscriptionis damnatorum pericula, passim. 843. & seq.
Prouinciæ rectoris potestas, 450 452
Prouinciarum Præsidum ius post Alexandrum magnum. 317
Prouocandi ius 508. 509. Prouocatio Græci cuiusdam à rege Macedoniæ male consulto ad eundem bene consultum, 256. qua prouocatione vsus est Ludouicus Borbonius Princeps Condæus à sententia Francisci II. regis Franc. ibid.
pronocantium temere ad maiores curias pœna apud Gallos, 1188. & pass. varie de eiusdem vatio pœnarum iure.
Prouocationis verbo quid contineatur, 253
Prouocationis lex, 764. tempora & ius, 513
Proximo cuique imperium iure successorio quomodo debeatur & quæ huius proximitatis ratio habeatur, 526
*Prudentium raritas, stultorum multitudo, 1099. de Prudentia qua Deus beat homines in huiusce vitæ cursu, ac potissimum in Rerumpubl. conuersionib. 662. 663
Prudentia honestorum & turpium vtilium & inutilium, iuris & iniuriæ norma & vitæ humanæ moderatrix. 807
Prudentia moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur, 801
Prudentia, Scientia, & Ars, tribus populos generib. tributa, 803
Prudentia turpe ab honesto diuidit, 323. in Senatore quam necessaria, 404
Prudentiæ & imprudentiæ differentia, 816
Prudentissimorum imperia vbiq; necessaria 1093 passim.
Prusias Bithyniæ rex Senatus Romani municipium, 381
Ψηφίσματα Athenienſium vide Plebiscita.
Ptolemæi Ægyptii tres scelerosi, & in eos dicteria, 123.
Ptolemæi crudelitas, in Pompeium, 349. munificentia ratione vectionis sacrorum librorum. 1010. eiusdem varia beneficia ibi.
Ptolemæi Geographi errores in temporum constitutione ex cœlestium motu, 623
Ptolemaidis litigatricis exemplum, 1184
Publica quæ sint. 1084
Publica priuatis antefereenda necessitate cogente, 361
Publica pecunia à quæstoribus numerata, an accepto ferenda, Reip. ibid.
Puellæ à tiuulibus dilaceratæ exemplum, cũ Reipubl. statu a Magistratib. dilaceratõ cõparatum, 694
*Puerorum institutione nihil in republ. vilius, 36
Puerorum & Fœminarum dominatio quam misera; vide Fœminarum.
Punæ Indorum regis zelotypia & crudelitas in eunuchos, 792
Pyrophori Græci; vide Saliorum vel Nestorii.
Pythagoreorum status & conatus in constituendis Rebuspubl. 201. 546. Imprudentia ratio-

ratione conuersionum Popularis status in Aristocratiam, 1135

Q

Quadrigarum ad pœnas vsus apud veteres Rom, 1195
Quæstorum Aerarii quę dignitatis prærogatiua apud Gallos, 1063. Roman. ius in iudiciis. 479. Generalium institutio in vtraque Franciæ prouincia, 1031. Patricidii ius, 416. Potestas quæ, 465
Quæstura apud Rom. primus ad honores adipiscendos gradus & Quæstorum varia ratio, 1082
*Quæstus sordidissimos amant Tyranni, eorumq; suauissimos odores sentiunt libenter. vide Tyranni.
Quiritium appellatio quando introducta, 302. 582

R

Rabirii perduellionis accusatio, Labieni & Ciceronis defensio, 943
Racemorum vbertas apud Taurinos, 809
Rapientium iniuste aliena pœna, 311
*vi Rapinis perequatorum occurratur censu opus est, 979
Ratio an locis ac regionibus terminetur secundum Baldum, 771
*Rationis in cupiditates imperium naturale omnium maximum & antiquissimum 22.
*Rationi tribuendum imperium, cupiditati vero obsequium, ibi.
Rationalium Magistratuum stipendia, Logistarum in Gallia, curiarum & officialium numerus, & quanta inde incommoda ærario, 1060. 1061. passim.
*in Reatu peruens, integro statu perire dicēdus. 841
de Reorum restitutione; vide Restitutione.
Rectoris Prouinciæ potestas. 450. 452
Recusandorum Magistratuum seu iudicum ius, 676
Reditus Sancti Petri quis intelligatur apud Angl. 171. eius introductio, ibi. Abolitio 372.
Redituum constituendorum introductio, ius, pericula 828
Regale imperium harmonicis rationib. constitutum, omnium Imperiorum præstantissimum 1210. quomodo perfectum dicatur. 1170. eius ius quod 269. regalis Monarchia quæ, 305. eiusdem varium genus, 314.
Regalis sepulturæ mos; vide Sepulturæ Gallię.
Regalium prædiorum assignatio, diuisio & ius; vide prædiorum.
Regentium regni apud Gallos potestas qualis, 124. 127
Regia potestas à Tyrannide vt discrepet, 345 an ab arbitrio pontificum pendeat. 166. eius vsus apud Roman. sine legibus, 1178
Regię maiestatis ius, 29. Stemmata regia quæ. ibid. vide & Stemmata. Præcipuum argumentum, 313. eiusdem Differentia ab Imperatoria potestate, 316.
de Regis potestate communis error. 238
Regina Galliæ damnata 259 Ignobili marito nubens, nobilitatem amittit, 1165. qui Reginas vxores duxerint, 368
Regionis mediæ beneficia, 757. 800. eiusdem Populorum laus; vide Populorum. Populorum natura ad considerationem planetarum, 781. 802
Regiones ventosæ & placidæ quæ; vide Placidæ.
Regionum naturam cognoscere quid prosit 781. 785. ab Aequatore ad Polum diuisio, & partium exlestium numerus; item earum Qualitates. 772. vtriusq; poli, orientis item & occidentis variæ naturæ, propria & qualitates. Item populorum in iis degentium, 771. 772. & seq.
*Regnum breue non patet populis, 682.
*Legib. non principis arbitrio gubernandum, 609
Regni prima diuisio, 589
Regni diuisionis incommoda, 1115
qui Regni aut imperii statum in dubio belli exitu imprudenter commiserunt 341. Successiui vtilitas, 1131
Regna Lotharingiæ & Arelatensium, inter reges Francorum & Germanorum diuisa, 196. Mutabilia quæ, 248. quæ Roman. pontifici fuerint subiecta, 210. Romanis & hereditario iure relicta, 164. Successoria quando constituta, 590
Regnorum genera quatuor ex Aristotele, 315. & seq. vera varia; 164. partitio quam periculosa. 1151. & seq. quorundam partitio. 303. & seq. regum mutatio, ibid. Variorum eiusdem ætatis enumeratio. 589. Suffragio delatorum incommoda, 1115. & 1116
Successiones antiquæ. 260. ea successione deficiente quomodo deferantur, ibi.
Regulorum Gallorum ius, 337. & seq

Religi-

Religio auctoris quæ, 814. & seq. de ea vt sentiat, 815. Religio Druidum; vide Druidū; Indorum vide Indorum.
*Religio, rerumpublicarum omnium firmissimū fundamentū, 754. vbi varia eius vtilitas, vide &, 679.
Religionis causa bella & varia incommoda apud Gallos, 813. 814. & seq. abiiciendę seu immutandæ modus, 548. quæ ratio habēda, & huius necessitas, 986. veræ constituendæ aut inter reliquos diiudicandæ quæ ratio, 735. 1186. vbi qua ratiōe hōines ad eam perducendi: 559. eius vis magna in sedandis seditionibus, & id genus exempla Francisci Soderini, pontificis Florentini & aliorum, 751
Religione constantes qui populi dicantur, 798. pro ea facit summa ratio, 752. * prauā nihil in speciem fallacius; vbi Deorum nomen prætenditur sceleribus, subit animū timor, 545, de ea quæ Ethnicorum sentētia, 756. in ea populi mutabiles qui, 814. immutabiles, 816
Religiones variæ, 796. & fol. seq. apud Rom. 757. Religionum origo vnde, 797. Varietas quam pernitiosa Reipubl. & quæ regiones hoc morbo afflictæ, 752. vide & fol. seq. item, 758. 759. & seq. varietas apud Germanos, 815. apud Turcas, pacifica tamen & libera, 756
Religionum varietas quanta in primordiis religionis Christianæ, 728. Genera varia, 547. & seq
*de Religionibus disputare pernitiosum, 753 auctoris quidem non omnium sententiæ huius varia argumenta & exempla, fol. seq.
Religionibus falsis sacrisve earum an adesse liceat, 758. 759
Religiosis seu fratribus sodalibus in Gallia, etiamsi vitam monasticam reliquerint, quare edicto regio vetitum hęreditatis legitimam petere, 671. & seq.
Rellus orator in conuentu Turonensi, 140
Repetitio rerum amissarum; vide Amissarū.
Repetundarum ratio quas Respublica euertisse dicatur, 613. & 614. Damnati apud Romanos pœna, 614. 1062 damnati Africani duo, 1006
Repressalia iuris. quid, 100. eorum Ius quod 261. eius variæ appellationes, 259
Repudium maritis permissum, 27. eius Actus legitimus apud Hebræos, 28. minime apud Romanos. ibi. eorum iura quando introducta, & causæ. 28
Res quomodo dicatur esse non integra, 418 vbi de hac variæ rationes variaque exempla.
Rerum Ortus quis, 646. Diuina Præscriptio, 771. & 2. seqq. passim. *Quarum euentus ratior est, earum nullam legumlatoribus curam esse oportet. 42. 42. priuatarum & publicarum ius diuersum, 430. vbi de mādatis agitur.
Rescripta iuris in arbitrario Magistratuum posita, 460. Status quæ. & eorum ius, 460
Rescriptorum forensium ne vila in litibus disceptandis ratio habeatur, Caroli, VII legibus cauetur. 262. eorum vulgaris clausula, & eiusdem vi. Iurisdictionis aut status principis varietas & varium ius, 457. principis quando non habenda ratio, 458 460. & passim fol. seq.
in iisdem Rescriptis principum quæ requirantur, 471
Rescriptis principum clausula quæ conscribi soleat à curiis, 465
Respublica quid. 1. 521. bene instituta quæ, 41. beata quæ, 7. an ex duabus vel tribus conflari possit, 286 diuisio auctoris, ibid. & 287. trium familiarum esse potest, 8. Aethiopū quot prouincias habuerit, 16. quot milibus secundum Aristotelem cōstare debeat 16. Humani corporis imago, 694.
Respublica an collegiis & corporibus vacare possit 545. 549. eodem est iure quo pupilli, 1001. an Geometrica proportione constituatur secundum Platonis sententiam, 1169. an Arithmetica, secundum Xenophontem, ibid an vtroque modo, secundum Aristotelem.
Respubl. ex optimo ciuium genere conflari nequit, 350. 352. * nulla sit quantumuis popularis. seu vera, seu hominum opinione ficta, in qua ciues omnino iure ciuitatis exrequentur, 102. popularis quæ, 366, 374.
Respublica in parietibus, vt & ciuitas, non consistit, 78. 659. sine Senatu an consistere possit. 579. * sine summa potestate cōsistere nequit, 15. quomodo interire dicatur saluis mœnibus & ædificiis, 582. 586. 621.
Respublic. administratio quibus committenda, 944. Reipublic. administrandæ artificum.

canum.771. Aetas vrbis aut mœnium diuturnitate terminare debet. 581. Alterationes quæ & quot,584 bene constitutæ fines non gladiis sed iustitia terminantur, 876. Cantibus mutatis an ipsa Respubl. mutata dicatur,642. Cardo, summum Imperium,16. Calus an & quomodo prospici possint,662. Ciuitatis & vrbis differentia: v. de in vocabulis Vrbis & Ciuitatis Constitutio,75. eiusdem & Ciuitatis differentia, ibidem. Consilia occulta esse oportet,380. Conuersionis genera, 585. Curatores prius in vsu, quam Magistratibus aut Legibus locus esset,414. eius & Familiæ differentia, 18. 522. Roman. distributio,368.369,Definitio,1365, 366 Descriptio,4.13.18.123. Diuisio Aristotelica 232. *Polybii definitio,item Dionysii Halicarnassei Sententia de eiusdem maiestatis capitibus.* Dominus qui plus potest, 800. quæ Forma optima ex Platonis sententia, 1169. Fundamenta quæ,37. Genera, 585. Genus optimum.in quo Senatus consilio ac Magistratuum imperiis, salua quidem Maiestate,omnia gubernantur, 730 Finis, 13. Mutandæ causa, 613

Reipublic.nascentis primordia, 7. Reipubl. & nauis compagatio, 15. 385. nomen sanctum, 2. Pars secunda 36. Placidæ conseruandæ ratio, 631. 692. Romæ initio quot ciues, 16. item Tiberii tempore,ibidem, eiusdem status,278 & seq.

Reipublic salus extrema.lex esse debet,548 status & harmoniæ, Musices item comparatio 641 passim, ex Platone, Aristotele & Cicerone

Reip.status & Imperii ratio inter se quomodo differant, 305

Reipublic. status quis qualisve, & eius varia genera,272 quæ præcipua, 271.273. 287. quomodo perfectus dicatur, 266

Reipublicæ summum imperium vna re quomodo comprehensum 243. Pericula summa, 673. Status triplicis comparatio, 1110

Reipu.verum & firmum propugnaculum optimus princeps, 871

*Reipubl vnius ciues, si cum alterius Reip. ciuibus in vnum corpus coniungantur, subditi sunt eorum cum quibus copulantur, 876

Rempublicam qui efficiant, 115

à Repub. arcendi peregrini, grassatores, fures qui Ægyptiorum nomen falso profitentur,errantes,inertes & otiosi,139.in ea bene constituta quæ præcipua cura, 19

*In ea cuius potestas summa est,huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt, 251.de ea qui Græcorum scripserint.232

*In ea maius aut magis nihil expetendum gloriæ stimulis quibus nobiles puerorum animi actius ad virtutum honesta studia incitantur:851.In ea tria potissimum consideranda,4.de ea Sententiæ variæ vt Platonis,Aristotelis. Polybii, Dionysii Halicarnassei, Ciceronis, Moti, Contareni, Machiauelli & aliorum, 273. Polybii, 275.

Respublicæ primum vi coaluere, 71. quomodo recte instituendæ, 70. quæ angustiores,618. quo angustioribus finibus terminantur, eo periculosior earum status, 616 617. & 618.

*Respublicæ quæ contrarios habent status, legib.inter se contrarios gubernandæ.274 Item quarum status est optimatum aut antiquiorum familiarum, 356 &seq.

*non Respubl. sed earundem corruptiones appellandæ ciuitates, in quibus Maiestatis iura sunt diuersa, 288

Respub.quarum status mutabilis, 577. quæ Optimatum statum euerterint vt popularem constituerent;609.quæ Minimæ. 595 à Peregrinis euersæ, 609. Populares, quæ Nobilibus in ex lium actis, sui status euertendi causa fuerunt, 604. Senatum habêtes perpetuum,412.varium & mutabilem ibid.

Rerumpublicarum origines variæ, 525.580. 582 583. Origines à Tyrannide,589.vide Nimerodus. Administratio quomodo ad animi facultates comparetur, 800. administratio varia,secundum locorum varietates & populorum naturam accommodanda:vt,ad Septemtrionẽ,*vi & armis*: ad Austrum, *religione ac numinis metu*; cæteris *æquitate & imperio rationis*. 796.797. & fol. seq.Bene gerendarum rer prima quæ,664. 666.Comparatio, 288. Conuersiones quomodo fieri dicantur, 583. Conuersionum causæ 589.819.discrimen. 365. & passim, quæ vera Genera.376.Genera quot, 1082. *vbi qui genetum status laudabilior.* Mutationes,583.& fol.seq. Fundamenta duo, *Tranquilla & Tuta*, 843

Re-

*Rerumpub. pestes maximæ, opes & inopia, 819. Ortus & occasus considerationes ad rationem numerorum 651.654 passim. vide veram auctoris opinionem. 661. Status varietas, 581. vera virtutes, vide Virtutes,
in Respublic. bene administrandis quæ prospicienda, quarum consideratio privatis etiam vsui maxime esse potest, vt cum omnibus vitam agant. 817. in iis constituendis locorum & gentium natura inspicienda, 896
Restitutionis verbo quid intelligatur 261. eius varia iura, 191.
de Restitutione reorum fugitiuorum in alienа imperia 518. passim, vbi varia tractantur exempla vide & 364
Retractus prædiorum hæreditariorum seu auitorum legis diuinæ vtilitas, 824
Reuocationis varia iura, 364
Rex an dicendus qui imperio alterius tenetur. 220. quis primus 315 3 6 etiam quandoque damnatur. 163. Ante delatum sibi Imperiū si filios susceperit an post adeptū Imperium natus rex esse debeat; 1143
Rex Francorum nulla Pontificum obligatione tenetur. nec quenquam præter Deum agnoscit superiorem, 217 219. imo nec regnum, 220. Durandi opinio contraria repudiata, ibid. an Legibus patris teneatur, 252. & seq.
Rex an populi suffragijs creandus, 315.
Rex Regum qui olim dictus, 230
Regis creandi qui populi ius habere dicantur. 619. Definitio & officium, 312. & seq. Potestas quæ. 314. Aristotelica definitio. 314 eius & domini differentia, 312. & Tyranni. 314. eius cum Deo comparatio, vide Dei. * Facilitas nimia periculosior seueritate, 330
Regis Galliæ inaugurandi mos vide Gallia, quæ Auctoritas in curias renouandas. 691 & seq.
Regis iussa an parem eo mortuo habeant potestatem quam viuo, 428
Regis nomen Romanis quando & quare odiosum, 322
Regis seu Reipubl causæ cum priuatis quomodo agatur 501. Officium quomodo tēperandum, 306. à Tyranno quomodo differat, 306. & seq.
Regis officium in subditos, & regnum conseruandi ratio, 691
Regis postulatio ab Hebræis & qua cōditione, 704
Regis sacrificuli, seu regis sacrorum quæ auctoritas apud Athenienses & Romanos regibus exactis, 277
Regis & Tyranni comparatio. 354. Discrimē 355. 359. 360.
Regi subditos dominatu ac potentia aut imperii socios adiungere capitale, 284
Regi an duplex sit suffragium, 277
*Regem bonum ex homine callido ac malitioso fieri posse. 330. 331
penes Regem belli indicendi & pacis ineundæ potestas, 245
Rege aut principe mortuo an & quomodo nouo principi domesticos & familiares defuncti mutare liceat, 663
Reges Apum quare aculeis careant, vide Apum.
Reges Francorum maiores XIV. annis esse iudicantur, vbi agitur de illorum restitutione, 163
Reges Germanorum qui vocati, vide Germanorum. reges inuiti creati, 582. reges qui prudentissimi fuerint, 379
Reges legati Dei, 230. reges apud Lacedæmonios quomodo in carcerem coniiciebantur, 278
Reges nomine tenus, 277
Reges quare creati, 702. Iudices primum vocati, & vnde originem traxisse dicantur, ibid.
Reges quales sibi finxerit Scylax, 707
*Vbi Reges optantur aut creantur, ibi Maiestatis iura regib. mortuis ad populum redeunt. 427. in quibus regnis quod Magistratuum ac Reipubl. curatorum ius, ibid. vbi reges successione constituantur, 1123. vbi suffragiis, ibi
Reges an suffragio potius quam successione optandi, 1122. suffragiis creare præstabilius, quam Gynæcocratiam pati, vide Suffragiis. qui suffragijs creari consueuerint, 320.
Reges varii, 317. Vasalli qui Romanæ Ecclesiæ, 187
qui Reges Romanos testamento hæredes fecerint, 1010
Regum appellatio varia, 703. auctoritas seu potius consuetudo quæ. ex Samuele, 231. Electiones prius sorte, deinde successione proximorum confirmatæ & propagatæ, 1140. Fratrum fines liberis decedentium prædia Gallorum more ac statuto fisco vin-

vindicantur, 1150. idem mos etiam alibi obseruatur. 1151. Ignauia subditis quam pernitiosa, 707. Initia secundum Aristotelem. Demosthenem, Ciceronem & Herodot. 72. iuniorum disciplina; & quæ inde incommoda Reipubl. vide Regibus. Optimorum regum ac principum laudes, 327. & 328. vbi plurium exempla proposita. Persarum adoratio. vide Persarum. Romanorum cædes, 382. Substituendorum aut mutandorum ius quibus populis, 590
in Regibus creandis cautio, 1123. Exactis apud Rom. qui status Reipubl. 28. Iunioribus quæ adhibenda disciplina. 1110. Filiorum quando Heluetii iura suæ ciuitatis dederint, 87. an serui domestici parcimoniæ gratia cripiendi 1059
Rhæti an Germanorum imperio subditi 121
Heluetiorum imperiis parere coguntur, etsi eum iis fœdere sint coniuncti, à quo fœdere cum deficere tentassent, ab Heluetiis sunt mulctati, 108. Hi & Heluetii quando Gallorum socii facti, 108
Rhætorum contentiones ratione fœderum renouandorum cum Gallorum aut Hispanorum regibus, 1111. quot ciuitates. & eorum Collegia, & iura 114. Respubl. ab aliis Heluetiorum quomodo differant, 373
Rhagusia omnium ciuitatum minima, 15
Rhagusiorum ius in Magistratibus eligendis, submouendis, vel subrogandis, 590
Status, 357 365. vere Aristocraticus, cum Venetorum comparatus, ibid.
Rhegiensis legionis damnatio, 410
Rhemensium Archiepiscoporum ius in electione aut potius consecratione regum Galliæ; vide Galliæ reges.
Rhodiorum & Atheniensium fœdus, 87. Colossi ruina & restitutio; vide Colossi. *vbi eorum calliditas quæ.*
Rhotomagensi Ecclesiæ concessum beneficium, 259. eius abrogatio, ibid. idem cum priuilegio Vestalium, 260. Romæ hodie idem Cardinalium, ibid.
Rinconii & Fregosii Galliæ legatorum ad principem Turcarum cædes, 101
Rinconeti Præsidis lepidum dictum in Prætorem quendam qui carius mercedem suam indicarat, 120
Ripuariorum ac Langobardorum legibus seruata seruituris antiquæ vestigia, 61
Ritus impii & peregrini à ciuitatibus arcendi, 758
Roboami Israelitarum regis stultitia, 1031
Robusti vnde dicti, 755
Robur à Robore dictum, 820
Rogationem ad populum inconsulto Senatu ferre non licebat, 820
Rogationis ius inter eiusdem imperii Magistratus; vide Imperii eiusdem.
*Roma gentium omnium patria communis à quo dicta. 26. imperii decus, & communis omnium patria. 65
Roma à quibus obsessa, & tandem superata, 878. eiusdem vrbis variæ captiuitates & ruinæ, 62. eiusdem horoscopi explicatio 620. Laus & eius status hodiernus quam ab anti quo differtus, 801. Situs septicolli. 768. Vituperatio, 1091
Romana ciuitas vere Respublica, 77. eius priuilegia aduersus priuatos creditores, ibid. & 78.
Romanæ Reip. curationum nomina, & eius distributio, 369
Romanæ Reip. primus status, 370. 549. & continuatio, 370. Vibis status primordia ac progressus. 81
Reipublicæ varius status à conditore vrbis Romulo, 302. Reipublicæ status quam periculosus existimatus post Cannensem cladem. 663 status tranquillitas, 730. varietas, 587. quando magis floruisse dicatur, ibidem. vno eodemque anno quatuor Imper. creati, 577
Romanæ magnanimitatis & virtutis exempla, 891. & seq. passim.
Romani agri diuisio Romulea; vide Agri. Imperii tempora ad vltimum Imperatorem, 656. ad direptionem à Gallis factam, ibid. ad cladem Cannensem, 657. eiusdem Imperii labes, 882.
Romani status conuersiones, 603
Romano Imperatori à populo tributa potestas, 1137
Romani in vtrumque parati, 897. virtute sua non vi, quos superauerint, 892
Romanorum adolescentes quo anno ætatis milites adscriberentur, & à militia vacarent, 896. quamdiu eos militare oporteret vt ad honores admitterentur; ibidem. in debellandis Græcis subtilitas, 117. Cædes priuata apud Ægyptios & per vniuersam Asiam auctore Mithridate, 926. 976. Census varius, 975. Ciuium priuilegium ratione verberum & libertatis, 1090. Consuetudo in captiues & captiuorum bona 303

Decus virtutum omnium in fortitudine & modestia consistens, 881. Distinctio, 86
Edictorum clausula 152. Fides, 246. & 247
in aduersis fortitudo, vide Fortitudo, Romanorum Imperium sub Traiano maxime florens, 202. Imperium Constantinopolim translatū, 686. Imperium à Gothis occupatum, 656. Natura & mores, 770. quare diutius Lacedæmoniis in militia vacarent, 779. Ius inter Senatum, Magistratus, & plebem, 238 ius Regium ante leges latas, 1178. Iura familiaria seu gentilia non ferenda, 21. Laus, 881. passim. Mos, cum Regibus sceptra & insignia regia largirentur, 180. Opes sub Traiano; quo tempore Roman. Imperium floruit; vide Ditissimorum.
Romanorum perfidiæ exemplum, 938. Potentia quando maior, 588. Prudentia in aduersis ferendis, 664. Reges, à Latinis imperatores creati, 118. 119. Senatorum variæ clientelæ, 105. Socii qui primi, 81. Sociorum iura, 899. horum statum qui illustres ciues conseruarint, 1094. Victores Galli; vide Galli Virtutes, 851. 852. 853. 918.
Romanis cauponariam & operosam artem exercere olim non licitum, 576
Romulus vrbis Romæ creator. & eiusdem status dispositor, scilicet in patricios & plebeios, 81. cum Iesaia comparatus vide Iesaiæ regnum. quare interfectus, 382. eius Constitutio, vt vnusquisque Senatorum plebeiorum certum numerum in suam clientelam susciperet 104. Populum Romanum vt distribuerit, 170
Romulia lex in vxores quid potestatis maritis tribuat, 24. 34. 35
Roscia lex theatralis, 579. & seq
Rotuli Damasceni & Syriaci, 1069
Rubicundus oris color apud Aquilonios quid significet; vide Oris.
Rupellanorum ius *ratione desunctorum ab intestato*, 829. eorum rebellatio, 543
Rupis Candidæ in Aquitania domini, in seruos suos quod ius, 64
Rutenorum ius gentile, 20

S

SAbaudia Imperii Germanici feudū, 209
Sabbathi benedictio, 652. & 654. vbi variæ eiusdem diei considerationes.
Sacerdotes apud Venetos quare ab omnib. dignitatib. summoneri putentur, 562. eorū auctoritas in legum interpretatione, 1118
Sacerdotum Israelitarum cædes ex Saulis præcepto, 473
in sacerdotum iussa respuentes pœna diuina, 995. Præfectura quæ, 453
Sacerdotia à quo & quando facta venalitia; vide Officia. Eorum iura ab Imper. concessa an valeant, 363
*Sacerdotii dignitas omnibus muneribus & honoribus anteferenda, 561
*Sacri ordinis contemtus, Dei contemtus adfert; vide Ordinis.
Sacrorum interdictiones vetitæ apud Gall. 996. 1005
Sacrorum interdictiones vnde, 994
Sacris interdictum Genuensib. & Regi Philippo quare; vide Genuensibus.
Sacramenta vnde dicta, 847
Sacré du Roy quid Gall. 138
Sacrificium à Cæsare institutum Iudæis pro sua & Reip. salute, 521
Sacrificia hominum apud varias gētes, 53. 54
Salarium Vectigal an magis iuris Maiestatis quam reliqua, 266. & qui Principes introduxerint, ibi.
Salariorum iudicum & opificum harmonica proportio vide Harmonica.
Salica lex Ius gentium Gallorum, 1166. Francici imperii antiquissima, & eiusdem ius quod, 427
Salicæ legis interpretatio, 1159. eiusdem legis caput *de inualescis & solersbus*, 1202. & seq.
Salis fodinę qui bus locis, 267. Salis fœdera quæ in statua Salis; vide suis locis.
Salis Gallici & Hispanici differentia, & eorū quis melior, 1019
Salinarum ius publicum an priuatum, 830
Salinator Liuius quare appellatus, 243
Saliorum Martis sacerdotum mos in festis seditionib. 760. *πυρροφόροι, id est ignifori Gall. Bouteseu* nuncupati.
Salomo rex Hebræorum quot vxores & liberos habuerit, 14
*Salomon vixit vt amantissimus, scripsit vt inimicissimus hostis fœminarum, 22. eius Sapientia, 706.
*Salus Reip. extrema lex esse debet, 622
Salussiarum Marchionis causa iudicium extraordinarium à Francisco rege latum contra mores Galliæ, 723
Samiorum patrum cædes, 1104
Samnites aduersus Rom. cur tamdiu bella gesserint, 300

Sam-

Sampetræ Corſi parricidium conſobrini, & eius præmium à Senatu Genuenſi, 47.
Samuelis Prophetæ rogatio ad populum: item de rege inſtituendo ad Dominum, 230.231.
Sancius magnus Aragonum rex primus, 131.
Sanctiones quæ, 240. earum & Narrationum differentia, 427
Sanedrim Hebræis quid, 384
Sanguinariæ cladis pax quam Galliæ regno periculoſa, 922
Sapientia Salomonis; vide Salomonis.
Sapientum in Republ. neceſſitas, 379. & 380. paſſim, & fol. ſeq.
Sapiens iuſti & iniuſti, veri & falſi lex, 5
*Sapientem non teneri ſiderum affectione; vide Sidetum.
Sapientia hominis vnde, ex Cardano; vide Cardani. Pietatem ab impietate diuidit, 381. Virtutum prima, 6.
Sapientiæ argumentum in Principe quod, 380. eius ſapientiæ ac prudentiæ noſtrina, 385.
*Sapientiæ veriſſimæ ac beatæ vitæ parens, & magiſtra, Mentis agitatio; vide Mentis
Sardanapali regis libidinoſi ab Arbace deiecti regni diuiſio, 589. eius Exitus miſer. 596.
Sardiniæ & Corſicæ regnum Pontifex Rom. Aragoniæ regib. dat in feudum, 187
Saturnus à Ioue filio quare fingatur regno pulſus; hoc eſt Philoſophus à Politica remotus. 61
Saulis in Dauidem perſecutio. 340. eius mandatum de interficiendis ſacerdotibus, 475
Sauonarolæ in orando vis, 765
Saxoniæ Duces & Palatini comites, Vicarii Imperatoris, 200
Saxonum gens peculiaris inter ſe habet ſtatus, 20. eorum & Weſtforum iura domeſtica. 20
Scacarium cura vnde dicta, 421
*Scelus nullum tantum eſt quod liberorum ditandorum cauſa improbis non leue habeatur, 840. ſceleris cognitiones, 425. ſceleris perſuaſio an leuius punienda quam ſceleris perpetratio, 1199. & fol. ſeq. de Scelere execrabili quid ſtatuendum, 32.33.
*Scelera non ex euentu, ſed ex animi cuiuſque ſenſu metienda, 1198
*Scelerum impunitas ciuitatibus quam exitioſa, 768. frequens eorum impunitas in Populari ſtatu, 1090 Obligationes exitioſæ, 740. vbi id genus exemplum Carthaginenſium.
*Scelerum in alios caſtigatrix cenſura; vide Cenſura. vbi eorundem ſit dinumeratio quæ à publico iudicio non coercentur.
vt Scelerati & flagitioſi dignoſci poſſint, 978
*Sceleratorum vltione, lex diuina vltionem diuinam arceri teſtatur, 261. Scelerationes populi qui, ex Machiauello; vide Machiauelli error.
Schaffa apud Heluetios Curia dicitur, 283. item Schultet & Sibolet vocum differentia, 818
Schuldtheiſſen Heluetiis & Germanis. 356
*Scientia nobilitat. 564. *Verum à falſo diuidit, 384.
Scientiæ ab Auſtro profectæ. cum à medio regionibus, copiæ vero & exercitus ab Aquilone, 777. Scientiarum abditarum, artiumque Mathematicarum origo vnde, 797.
Scipionis laus, 1094 item Africani, 128. eiuſdem & Onomademi Chiorum imperatoris conſilia in conſernando in officio populares ſtatibus, 603. Leges theatrales quam Reipubl. pernitioſæ; vide Theatrales. Prudentia poſt Cannenſem cladem, 663 Item in ſupplicio ſumendo de exercitu ſeditione ad Sucronem, 541. item in conſernanda Carthagine, 852. Reſponſum egregium Antiocho miſſum, 893. Scipioni Africano imperium extra ordinem tributum. 474
Scotorum fœdera cum Francis; vide Fœdera eorum & Pictorum belli cauſa, vide Pictorum. Mos ratione perduellionis damnatorum, 543. Regis & exercitus ſtragis ab Anglis, 635 Reges, Vaſalli Anglorum, 235. item Norwegiæ, ob inſulas Orcadas, 636 Scotorum in ſubſtituendo reſiſtendoque aduerſus Anglorum conatus fortitudo, 778. tumultus ratione imperii, 1163.
Scotici regni curatio abſente rege, vel eo minore vel etiam deficiente, ad proximum olim deferebatur, non autem hodie. 129
Scribæ Senatus ratione negotiorum Reipub. creatio apud Gallos, 1054
Scriptis Principes conuenire, eoſque ſcripto reſpondere, * quo introductum, 712.
Scriptura genus veſtigalis ex paſcuis, vide paſcuorum aut veſtigalis.

Scylacis sententia de regibus Indorum, 707
Scythę hieme bella gerentes ac gliscente ma-
ria trauicientes, contra Romanorum, Fœ-
norum, Græcorum, & aliarum gentium
morem qui hiberna constituunt, 780
ab Australibus quid differant, 796 passim.
Scythæ & Germani quàm cæteris procero-
res & robustiores; vide Germani.
Scythæ oculis cæsiis & fiauo capillo, 773 cor-
poribus maioribus & robustiorib. 774
in paludib. sæpius insidiantes, Rõanos in-
festabant, 780
Scytharum castratio, Germanorum plurimis
vsitata, 791. Diffidentia 816. eorum & Au-
stralium naturæ contrariætas vide Austra-
lium. eorum & Germanicorum pudicitia
vnde, 791. in liberos auctoritas; item & a-
liarum gentium tam veteri quam nouo
iure potestas eum in liberos tum in fœ-
minas & seruos tributa 35. ac passi.
Mos *in maslandæ liberis*; vide in dictione A-
morrzórum. natura aquosa vnde, 780.
religio & studia, 796. 802. simplicitas &
crudelitas, 785. 788. 795.
Scytharum vagantium tempore Germani
nullas mutationes habuere, 778
Successiones ciuium, omnibus Rebuspublic.
periculosæ ac potissimum populatibus,
746. earum fedandarum variimodi, 747.
748. Populares Romæ vnde ortæ, & quæ,
269. 370. 1209.
*Sectæ plures Rempubl. continet, duæ vero
statum euertunt, 759
Secula aurea. 72
Securitatis tabulæ pontificum, quomodo
valere possint. 946. Seditiones populares
sedasse qui dicuntur, 750
*Seditionum causas præcidere oportet ad
conseruationem Reipublic. 673. quæ ma-
ior, eod fol. ciuilium sedandarum modus,
733. passi. 751. 761. Pericula, 880. Populari-
um variæ causæ 742. passi. 747
de Seditionibus populatib. lex Solonis; vide
Solonis.
de Seditionib. supplicia sumenda, 542
Seditiosorum præcipui & capitales opprimē-
di; vt supplicium quidem ad paucos, me-
tus vero ad omnes perueniat, 719
Sedunensis Cardinalis sententia cum rege
Galliarum, 119 & seq.
Seigneurs, Galli qui. 383
σεισαχθείας lex periculosa, 197. & 820
Seleuci Asiæ regis in socerum iudicium. 347
Sempronii lex *de iure promendarum*. 517. *de
pulari auctoritate*, 409. *de agrorum publicor.
priuatis possessorum iure*, 811
Senarii & Septenarii numeri consideratio,
647. 851. & seq.
Senatus in stitutio. 549. e quibus constitues-
dus. 385. definitio. 379 eiusdem potissimæ
post Principem Reipub. lucæ pars, ibidem.
Vide & 368. Auctoritas *in decernendis iu-
dicibus quæstionis*. 424. eadem auctoritas in
Rebusp quam necessaria 216. 382. 385. au-
ctoritas in Tribuno plebis. 508. potestas va-
ria 598. 606. de Regione ei ponit, 407
quo tempore cogendus. 401. Rogandi &
cogendi differentia, 37. conuocandi apud
Romanos tempora alia noui, an insfacere
possit, 337. ab aditu Senatus eius apud Ha-
bitzos prohibiti, 411
Senatus & consiliorum iura varia, 391
Senatus & *Princeps* 511
Senatus consilia arcana esse debent, 511
Senatus in Reipubl. Imperio vacare ei de-
beat, 247. Illustrium seu Iudaorum,
quot patribus constans. & eorum quot,
1119. numerus platonis, 389 Romanum
tanta auctoritas quanta plebis seu Tribu-
norum plebis, 279. 280 & seq.
Senatus auctoritas siue potestas, nõ ad po-
pulum aut populum transferenda. 511
in Senatum admittendi quomodo, 471. ex
legibus Gothorum.
*in Senatu auctoritas, imperium in ma-
gistratibus. 470. & 247. passim. in eo qui
sententias rogare debeat, 408. ex
de Senatu siue Senatoribus constituendis
variæ rationes seu varii mores, 411. &
seq.
in Senatu quid quibusve de rebus delibe-
dum, 483. de eo varia instituta, ibi. passi.
405.
*Senator in dubiis rerum exitibus Reipu-
blic exponere debet, 40
Senatoris etymon 383. officium, 386 Roma-
ni apud Tiberium veniæ imploratio, 5
Senatores qui, 382 384. 385. qui seligen-
400. an perpetui esse debeant, 412 quos
se oporteat in deliberando aut statuendo
390. 391. an senes tantum eligendi, 381
Senatu quare iudicari voluerit Adrianus
529.
Senatorum Electio seu creatio, 147. apud
Rom. penes populum, 281. genera. vari
385. Propria, 387. 388. Loquacitas fugie-
da

da.309. Romanorum vſus in loquacibus mulctandis, ibidem. de eorum Numero, 389. & paſſim. ſeq. de ſenatoribus inſtituta varia. 387. 388. & ſeq. 389. Senatoribus gradii geſtandi iura quo ademtum, 895. an Imperium triouum n. 405 in iis quæ requirantur. 404. 883. 386. 387. 388.
Senatuſconſultum quid, 216.
Senatuſconſultum Procuratorium in abſentia regis, 670
Senatuſconſulti & auctoritatis Senatus quæ differentia. 409
Senatuſconſulta annua contra Conani Iuriſc. opinionem. 410
Senatuſconſultorum vis apud Rom. ex Dionyſio Halicarnaſſ. & Varrone. 137
Senecæ conſilium rurſus, 450. *dictum de virgibus*, 162. *ſententia de ſeptuario numero*, 647
Senenſis an fuerunt. 194
Seneſchalli in Gallia qui, 456
Senibus ſexageſimum annum attingentibus, quare apud. Rom. com. tia ſuffragii ferendi gratia in Magiſtratuum electione adeſſe non liceret, 678
*Seniorum ratio habenda in honoribus deferendis & Magiſtratib. creandis, 383
Sententia aduerſus Catoli. n v. t. regē Gal. lata de cædenda filia Pariſii proxima, 164
Sententiæ an rei eiuſdem contrariæ aut diſſimilimæ ferri poſſint, nec tamen iniuſtæ 1183.
*Sententiā in acta relatam mutans pœna falſi obligatur, 253
Sententiarum ferendarum ratio. 405. Varietates quanta incommoda patiant, 469. 466. quid in iis obſeruandum. 101 l.
Sententias in ſenatu qui rogare debeant. 400 & 401.
Septembris menſis varii caſus, 632. vſque ad 637.
Septenarius numerus an perfectus, 654. & 656 paſſ. & fol. ſeq.
Ad Septemtrionem plures mares quam fœminæ, contra ad Auſtrum plures fœminæ 793.
Septemtrionales gentes ſimplices, ſed aliarum regionum populis crudeliores, 785 & paſſ. *vbi crudelitatis varia exempla.*
Septimi anni, item ſepties ſeptimi conſecratio ex lege Moſaica, 654
Septimania Gallia prouincia quæ, 654
Sepultura Galliæ regum quo ritu fiat; vide Galli. regum,
*Seremtatis verbum quibus vſi ratum. 238
*in Sermone dignitas & pondus ſententiarum meſſe oporteat, 113. *vbi loquendi ratio obſeruatur.* * Stulti quam diu ſocem continent, ſapientes iudicantur tibi. Princeps ēt non aliter puniēs quam in tragœdia, ſi ſapiit, verba *facient* ibid
Seruii lex *de Dictatura Cæſaris*, item *de parricidiis* vide Lex.
Seruius Galba maieſtatis à Catone accuſatus populo abiudicatus. 257 Galba quomodo à ſupplicio liberatus, 719
Seruius Romanorum rex, quare militum præſidio vſus in populum humanus fuerit. 598
Seruilia bella vnde. vide Bella.
Seruilius Priſcus intra diem octauum dictator, 125
Serui cuiuſdam in dominum crudelitas, eius merces & ſuoꝑ sciū Sylla dictatore, 58
*Serui cuiuſdā vim iētā in dominum, *memorandi exempla.* 69
Serui cuiuſdam mercatoris Hiſpani apud Tacitoſanos liberatio, 64
Seruum liberum fieri voluit lex diuina, cui à domino membrum ruptum eſſet, 68 de ſeruo ſtatim manumiſſione exemplum, quem Adrianus Imper. inconſulto domino liberare noluerit, 307
ſi Seruo Magiſtratus tributatur, ſeruitus abeius cerauice depellatur, 190.
Serui vnde dicti. 52. 53. & albo ciuium exemti. 554 iidem an inter fructus adnumerandi. ibid. An inter res. ibid. Chriſtiani facti libertatis ſpe propoſita. 61 qui liberare donati ad principatum peruenerunt, 62. Mercenarii liberi. 50. More pecudum venditi in Aſia. Africa & Europa. 67. à Patriciis quomodo differebant, 555. apud Rom. quibus in rebus impediebantur, 69. Verbis potius quam verberibus coercendi 29 vaſallitiæ ſubditi differentia, 92
Seruorum Aſyla varia. 57. Conditio priſtina, 555. vbi & eorum ius. Diuiſio. 74. famulorum multitudo. Familiæ nomine dicti. 49 Gēera quot 49. Inſignia ſeu notæ in fronte apud Afros & Hiſpanos, 59. eorum & ingenuorum pœna varia, vide Ingenuorum Iura apud *Hebræos* quæ. 65. Miniſteria ſeu potius antiquæ pœnæ. 55. Mercedē conductorum & domeſticorum differentia, 50. Multitudo Reipubl. periculoſa, 819. multitudines vide. 56. 57. 59. 66. 67. 58

69

67.68. Mutationes quam familiis noxiæ 683. seruorum quadringentorum mactatio, 57. 245. Lacedæmoniorum, 59.

*Vbi de Seruorum statu agitur, siue in testamentis dominorum, siue in iudiciis, siue aliis in rebus in quibus obscuritas siue ambiguitas inerit, semper pro libertate interpretandum, 51

Seruis arma tractare cur non licuit 59. Connubium nullum sed contubernium, 58. 62.

Seruos censeri quare non permiserint Rom. 610 à crudeli dominatu imperio vindicari ac distrahi iubet L. x. 959. in Seruos crudelitates antiquitatum, 56

Seruitium apud Hispanos, quid dicatur, 141.

Seruitia antiqua renouata in Europa à Lusitanis, 66. Hispanorum quæ, 1011

*Seruitus continuum causam non habens, aliter acquiri nequit quam interuallo centum annorum, 221. an naturalis ac vtilis Reipubl. & qualis dominorum in seruos potestas esse possit, 51. an naturæ consentanea, 53 55. quando à Christianis, exceptis Italis, reiecta, 62. renouata iterum, 66.

Seruitutis & subditorum origo, 72. eiusdem incommoda, 67. 69. commod. Reip. quæ esse possint, 69. Indicia apud Hebræos, 65. primordia, 51. Comprobatio, 52. & 53. Tempora lege diuturna constituta, 68. Seruitutum lex quæ, 135.

Sessionum dies à coniunctis seiuncti, 515

Seuerus cognomine cur dictus Alexander Imperator, 863

Seuerus Augustus, Pertinacis Augusti interfectores, aut coniurationis suspectos, capitali pœna dignauit, 346. & seq.

Seueri beneficium Alexandrinos, 87

Sexagenarius tertius annus ætatis hominum periculosus, 652

Σεισαχθείας (*aeneris excussionis*) leges Solonis & Agidis quam Rebus publicæ periculosæ, 820. pass. & 197.

Sfortiæ crudelitas, 1110.

Sicariorum pœna & indulgentia, 1190. 1199

Sicci Dentati oratio iactatoria aduersus patricios, 557

Siciliæ & Neapoleos reges. Ecclesiæ Romanæ vasalli. 182. 183. Regnū fiduciarium Pontificis Rom. 211. Siculi à Marco Antonio Ciues Romani facti, 68

*Siderum affectione ac potestate non tenet sapientem, 665

Sigillo regio ceram accommodantium ius in Gallia, 458

Sigismundus Cæsar quomodo Lucetiæ eadem regiam occuparit, 102

Sigismundi in propagando imperio cupiditas, 203

Sigismundi Augusti Poloniæ regis patrocinium infidum erga Liflandos, 911

Signorum cœlestium sedibus mutatis, in cœlestium orbium vis & natura mutata 629. Diuisio quorundam curiosior, 637

Sigonius Gruchio *de imperio* contrarius, 442 eiusdē error in definitione Magistratus 436

Similitudinis & Æqualitatis differentia fundum Geometriam & Arithmeticam vide Æqualitatis.

Sinanis Baliæ victoria, 97

Singulorum & vniuersorum diuersa ratio in definiendo, 438

Socialis belli origo. 817

Socialem exercitum vnius gentis & linguæ an plurium habere vtilius, 900

Sociarum ciuitatum ius commune, 713

Si Socii pari in fraterue fœderis, non comprehensos suis violauerint, num fœdera rupta videantur. 960

*Socium quis violans, maiestatis pœna non tenetur, non tamen si peregrinum, 918

Socii quotuplex inter se differant, ad communes socios arbitrium defertur, 816. Sui sociorum, an nostri quoque socii, 819

Sociorum fœderatorum exempla, 916. pass.

Imperii diffidentium concilianda modus à quib. petendus, 974. ius inæquale, societatis exitium, 899. pass. ius sæpe diuersum 102. ex tribus Socius inter se fœderatis, vnus alterius opem implorat contra tertio illatam, num quando opitulari debeat, 511

Societas æqui fœderis, 109. arctissima quæ 899. quæ sanctior. ibid. Perpetua, omnium firmissima. 815

Societatis ciuilis principium familia, 2

Societatis definitio, 110. Humanæ gubernatio, ab imperandi aut parendi potestate pendet, 21. Repentinæ & occultæ exempla, 31

in Societate & omni cœtu, si quid ad omnes eorum à communione pertinet, id singulis assensione ac voluntate fieri oportet, 510

Societates ciuium, tyrannis contrariæ, regibus vtiles. 549. & 550. Hominum vnde quæsitæ 523. earum necessitas & vtilitas, eodem fol. & 525. Varias vide, 115. 217. & seq. ac toto victo ca. 7.
Societatum ciuilium quæ firmior; vide Ciuilium.
Societatum cautiones; vide Fœderum.
*Societatum ciuilis origines a familia, quæ ipsa naturalis est societas, ab ipso naturæ parente fundata, 531. genera varia. 906. & fol. seq. imperii commoda. 915. 922. in iis quæ cautio adhibenda, ibid. Variæ cautiones. 925
in Societatibus aut fœderibus ineundis eligendus qui vtriusq; partis sit arbiter, 926
in Societatibus Imperiorum neutralitatem sequi commodum, 918. 919. 920. 923. & seq. Incommoditas. 919. in hac neutralitate quæ cautio adhibenda eodem. & 520. 924.
Socraticæ & Platonicæ Reipubl. diff. rentia, 286.
Sodalitia Bacchantium detestanda. 545
Sodalitiorum origo 523. ius, 524. Institutor, 549.
Soderini Principis Veneti statutum *de Senatu Veneto seu eiusdem Senatoribus*, 412. 413
Sodomorum euersionis exemplum. 613
Sophoclis sententia de iis. 615. & seq.
Sophus primus Persarum rex. qua ratione regnum adeptus. 761
Sol Luna quanto maior, 217. Sabbathis singulis apparens, 654. eius calor vehementior in lapidibus quam in terra, in aqua quam in aere, 775. eius & Lunæ necessitas ad mundi conseruationem, 70. & seq.
*Solem orientem libentius quam occidentem intuentur subditi, 320
Soliduri & deuoti apud Cæsarem qui dicantur, 706
Solenne verbo quid intelligendum, 245
Solidi diuersa ratio; & eius etymon. 1074
Solomonis sententia *de matutinis Principum consessationibus*, 392
Solon in legibus Athenienſi Reip. præscribendis quomodo præfectus. 378. eius confideratio ratione *instituendi Athenienſium*, 667. eius leges *de alendis liberis eorum qui pro patria occubuissent*, 863. *de ciuium ordinibus*, vt de Ciuium. *de creatione Senatorum*, 389. *de eius b. Athenienſibus*. 13. *de constitutione Senatus*. 413 *de sacrosanct. popularib. seu sediționib. an seruanda*, 760. *de code Tyranni*, 934. *de Magistratu libro* 494. eius responsum de patricid. 832. 838
Sortis commoda, 1139. eiusdem & delectus differentia. 455. sorte electiones fieri an melius quam suffragiis, 1139. quomodo creentur Magistratus. 454
Sortilegiorum probandorum ratio apud Germanos. 781
Spartacus seruorum sexaginta millium manu tres Romanorum exercitus fregit. 58
Spartiatarum auctoritas apud Lacedæmonios, 818. eorum quæ ratio agrorum vide Agrorum in Conuiuando consuetudo, 18 quæ mercatura, 570
Specierum abundantia vnde. 1016. & seq.
Speculatorum vtilitas & necessitas, 1013
Spinolæ perfidia crudelissima. 939
*Spolia de hostibus relata, ærarium augent, 1005.
Sponsio in fœderibus quæ. & quid à fœdere differat 904. eiusdem & fœderis differentia. vide Fœderis.
Spurios a legitimis Germani dignoscere vt soliti, 781
Statua salis quare dicta vxor Loti. 941
Statuas diuorum quis deiecerit in Oriente, 206
Statuaria & Pictura artes nobiles; vide Pictura.
Status liberorum, conditio & ordo apud veteres 556.
Status ciuium dignoscendi modus, 977
Statuta tempora quæ dicta iuriſc. 516
Stellarum numerus, 624. superiorum concursus effectus notabiles 630. earum & siderum congressus vis, 638 eius effectorum exempla. passim eod. fol.
Stemmata regiæ Maiestatis quæ, 318. 363.
Stemmata quorundam principum. 230
Stemmatum & insignium ius diuersum, 560.
Stephanus Castulonum Rex in Hispania ius Romanorum edoceri prohibuit contra Alphonsus x, 159
Stephanus Valachiæ præses à Regibus Poloniæ cur defecerit, 180
Sterilitatis loci commoditas, 803. & seq. vbi & loca sterilia proferuntur.
Stigmatiæ qui; 59
Studia hominum, 637
Stultorum multitudo; vide Prudentium.
*Stuprum Sponsi in sponsa. iure ciuili & canonico capitale, 25

de Stupro violento vindicando Platonis sententia, vide Platonis.
*Subditus alienæ potestati cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest, 107. an quorum dominorum esse possit 89 90. subditi & Vasalli differentia, 955
*Subditi fidem principi aut obsequium præstare iussi, procuratorum ministerio vti nequeunt, 704. subditi plerique in variis Imperiorum siue dominatuum finibus libertatem sibi sæpius præscriptione vindicarunt ob dominorum ius diuersum, 89. 90. subditi qui dicantur. 170. quid à vasallis differant, ibid. an fœdera secum ipsis & cum exteris, sine sui principis venia, inire possint, 121.
*Subditorum consuetudo cum principe, maiestatem plurimum minuit; & eius contemtum parit; quem sequitur contumacia & à Principe defectio, 711. Distractio à fide & obedientia Principum suorum vt alienis imperiis pareant, quam periculosa, 918. Diuisio in naturales & assumtos, & horum subdiuisio, 73. 74. Ius quam sæpe confusum, 89
*Subditos cogere, vt imperantis lingua aut sermone vtantur, iuris maiestatis. 270.
*Subditos obligandi potestas, nullis regionibus definita. 101
Substitutionis ratio inter filios & nepotes, 1147.
Subulam pati id est, Seruuntui per ea si bucere, 65.
*Successionis ius ad proximum quemq; primogenitum masculum referendum 1140 eiusdem ius ex Lycurgo, 835. quale apud Germanos. ibid. Regiæ ratio, ratione consobrinorum, 1147 Regiæ ratio deficientibus agnatis eiusdem nominis ac gentis, 1159. vbi an Nepos filia sit præferendus amicis seu eius matri sororibus esse dicitur. Eiusdem successionis regiæ alia ratio, si regnante auo filius primogenitus relicto nepote moriatur; num fratri proximo, an vero nepoti remotiori vno gradu, Regnum debeatur, 1143. vbi passim & fol. seq. varia citantur exempla pro nepote, 1146 pro patruo, 1147. alia ratio; si Rex ante delatum sibi imperium filios habuerit vnum eorum primogenito, an vero ei qui post adeptum imperium natus est. 1142
Successorum Rex Henricus cur regno exutus 596. eorum & Gothorum regna cum Marchione Assembergo, Ducibus Brunsuico & Clivensi, Principe Auraico, Comite Aremontano, ac plenique Germanorum ciuitatibus fœdus. 122. Imperii status 283. eiusdem regis captiuitas, ibid. Imperium Gostauo quomodo obtigerit; vide Gostauus.
Suetlionensis pacis conditio, 113
Suenica societas quæ, 123
Suevorum regionis natura quæ, 774
Suffertarum ius apud Carthaginenses, 620
Suffragii ferendi diuersa ratio, 359. & pass. seq. fol.
Suffragia Athenienſium occulta. 369
Suffragiorum ferendorum diuersitas Athenis & Romæ. 74. Veneti Athenienſium consuetudinem sequuti. Eorum ratio in collegiis 534. passim. Apud Rom. & vbi Magistratus creandi gratia cõtia habetur, ratio ad numerum non ad pondus, 1103 ferendorum varium institutum, 401. passim. 402.
*Suffragiis electiones fieri periculosum. 111 & fol. seq. Reges creare vtilius quam Gynecocratiam pati, 109
Suitenses vnde dicti Heluetii, 111
Suitensium ciuitatis status, 387. Respublica sociarum minima. 16
Sulimani Turcarum regis crudelitas in filios 1112.
Sullæ vide Syllæ.
Sultanus apud Turcas quid significet, 307
Sultanorum Aegyptiorum cædes. 1196
Summus dictus, qui nullius imperio tenetur, cæterosque ciues coercere potest, 302.
Summus princeps qui. 234
*Summi principis regia. 229
Summi magistratus & summi principis differentia, 126. & seq. fol.
*Superioris maiestas in omnibus fœderibus excipitur. 120. vt Imperialis, 121
Superstitio an impietate tolerabilior, 719
Supplicatio ad iura maiestatis an pertineat, 253
*Supplicia eo acerbiora quo diutius imperdere videntur, 726. apud Hebræos quæ, 1194 Patricidarum varia, 32. 33. 34. an pro Religione irroganda 778. supplicierũ crudelium varia inuenta, 787. genera Græca & Romanis vsitata, 781
Suppressionis ius. 431
Suspendii supplicium grauissimum & ignominiosissimum. 1193. & seq.

Sybaritarum delitiæ vnde, 810
Syllæ bellum ciuile, & eiusdem quæ causſa, 678. crudelitas & tyrannis, 424. eiusdem & Marii crudelitas, 1093. crudelitatis exemplum, 539. in annos LXXX. Dictator Rom. dictu, quanto post anno quam Dictator factus est, abdicauit se dictatura, 125. Immunitas, 58. Constitutio ratione publ corum iudiciorum, 728. Dictatura, 334.584
Συμπάλεια Græcorum quæ, 698
Sympoſiarchæ hoſpitum quæ habenda ratio, 1173
Syndici vox Græca, & qui dicantur hoc nomine apud Gallos & Italos, 689
Syracuſiorum regis Romanorum ſocii fidelis prudentia, 664
Syracuſanorum ſtatus populatis in optimatum conuerſio, 602
Syri in ſeruiendo fideles & voluntarii, contra certæ libertatis amantes, 66

T

TAbellarum in iudiciis ferēdis ratio, 479
Taciti locus de Galba Imperatore, 420. de Germanorum matrimoniis, 786.791
Talentorum diuerſa ratio apud Theologos, 1057
Talionis lex & eius explicatio. 1203. paſſim.
Tamerlanus Tyrannorum caſtigator, 336
Tarentinorum ſtatus populatis, 1095
Tarii Senatoris in filium patricidam quæſtio, 37
Tarpeia lex *de magiſtratuum auctoritate*, 439
Tarquinii Priſci laudata magnificentia, 728. auctoritas in Hetruſcos qualis, 301. Tarquinii Superbi inſtituta, Numæ inſtitutis contraria, 549
Tattaconenſe regnum hæreditarium, 137
Tartari & Æthiopes ſine vrbibus munitis, & ſine arcibus viuunt, 870. vnde oriundi, & eorum mos in manumittendis ſeruis, 70. quando mœnibus vti cœperint, 879. eorum Rex primus Changius, 320. Regis electio, 130
Tauntii Firmiani aſtrologi error, 153
Tauri montis vbertas, 809
Teleſiorum regni mutatio ſeu alteratio, 586
Teleſiæ vrbis munitiſſimæ excidium, 873
Templi Hieroſolymitani tempus & ruina, 655. & 656. Templorum multitudo in Africa vrbe Feſſa, & eorū varii reditus, 799
Templariorum oppreſſionis cauſa, 831. Religioſorum collegia in Gallia conceſſa, & poſt ſublata, 549
* Temporis diuturnitas efficere poteſt, vt quod permitioſo more atque exemplo inueterauit, potentius ipſa lege dominetur, 266. temporum antiquitatum varia mendacia, 627. paſſim. eorum & aſtrorum varia conſideratio ex variis gentibus in variis rerum humanarum conſtitutionibus, 618. paſſim. De eorundem enumeratione Conſtantini Magni conſtitutio, 636.
Terentii Varronis Conſulis Romani imprudentia poſt Cannenſem cladem, 663. contra, Scipionis prudentia & Senatus.
Termei Tribuni militum exemplum, 430
Terra corpus ſimplex & homogeneum, 624
Terrarum motus ingentes, 634
Teſtamento prædia legare Athenienſibus non licitum, vide Prædia.
Teſtamentaria lex inæqualitatis origo, 532. eiusdem legis virtus, 833
Teſtator an ſuo teſtamento teneatur, 533
Teſtem agere Princeps aut Magiſtratus quādo poſſit, 1185
Theatini Pontificis Maximi calamitatis cauſa, 932
Theatralium ludorum pericula, & de iis varia iudicia, 987. paſſim.
Theatrales leges quam Reipubl. Rom. pernitioſæ, 1173. & ſeq.
Theatrorum capacitas, & ordinum in iis ratio, 579. hiſtrionum definitio, 987
Thebanorum & Athenienſium naturæ diuerſitas, vide Athenienſium. Lex in conſeruatione popularis ſtatus, 600. eorum Reipub. interitus, 586 Status popularis in optimatum conuerſio, 602
Themidis filiæ tres, ad tres proportiones accommodatæ, 1217. & ſeq.
Themiſtoclis Athenienſium ducis oratio ad Andrios, ratione tributi exigendi, & eorum reſponſio, 1032. eiusdem oraculum de Athenienſibus, 78. Repulſio ab aditu Perſarum regis, 306. 307. Sacrificium humano ſanguine, 54
Theobaldus Blœſenſium Comes, procurator regni Galliæ, 127. eiusdem benignitas in ſeruos, 62. 63
Theodora Iuſtiniani Imperatoris vxor, imperii faſces marito ſuſtulit, ac pœnam capitalem adulterii abrogandum curauit, 26 fœminas maribus æquare conata, 835
Theodorichi Imper. clementia erga religio-

73

nem, 758. oratio in laudem Traiani Imp. 246
Theodosiæ lex de Principum iussis, 462
Theodosiæ legis verba *Sine fraude*, quomodo intelligenda, 346
Theodosij crudelitas, 462. Imperatoris prudentia in Atrianos, 755. Magni crudelitas in Thessalonicenses, 539
Theologia Iouialis triplex, vide Iouialis.
Theophilus Imp. de interfectoribus Leonis Imp. supplicium quomodo sumserit, 346. & seq.
Theramentis exemplum, qui in seditione ciuili neutras partes sequutus, post à ciuibus inter se conciliatis, vna omnium conspiratione oppressus est, 747
Thesaurorum incommoda, 1056. & 1057. publicorum variæ dispositiones, conseruandi gratia, 1056. & seq.
Thesei nauis quomodo tam diuturna, 15
Thomas morus Anglorũ Cancellarius, 172. eiusdem lex iniqua de numero liberorum, 823
Thomæ Imperatoris cædes, 547
Thraciæ regnum à Gallis conditum, 891
Thracum pietas in comedendis parentibus senibus, 54
Thrasybuli Amnestius lex Athenis lata post fusos tyrãnos, & Romæ occiso Cæsare, 162
Thrasybulus quare Maiestatis accusatus, 407
Tiberius Imperator Romanus quid libertatis ab Augusto relictum fuerit, ademit, 81. simulationis artifex optimus, & eius in voluptatibus studium, 713. responsum lepidum ratione mutationis Magistratuum, 681
Tiberius Augusti successor, antecessorum priuilegia quomodo confirmarit, 134. Tiberii ac reliquorum Imperatorum Romanorum post Augustum tyrannis, 301. & 302. eiusdem dictum in crudelem exactorem Ægypti præfectum, 461. Imperii initia dulcia, exitus crudeles, 591. eiusdem & Herodis in regnando comparatio, ibid. dictum de Iurisdictione Magistratuum non mutanda, nec ad se pertrahenda, 716. eiusdem dimittæ ex proscriptionibus partæ, item ipsius nepotum, 843
Tibulli Prætoris facinus, 474
Tietmarsorum status liber, 365
Tigurinorum & Bernatum status stabilitores aliis, 376. status antiquus, 365
Titii eiusdem locus ab auctore improbatus, 279
Timar Turcis quid, 317
Timaria Turcarũ, quæ Gallis, *Paies mortes*, 902
Timariota apud Turcas qui, 168. 307. 308
Tintinnabulorum prohibitio quam vtilis, 761
Toga candida seruis quale signum, 83
Tolosatũ præsidis supplicium, vide Præsidis.
Toni vis ac potestas æque est infinita partitione, vt dimensio quælibet, 643
Tonsuræ capillorum apud Gallos historia, vide Gallorum.
Torquati abdicatio à patre, ac eius mors, 32. cœcitas excusata in tribuendo consulatu, 693. eius filia aduersus Pomponium Tribunum pleb. exemplum patriæ potestatis & iurisiurandi, 35
Traianus Augustus cur stans & erectus ante Consulem sedentem iurauit in leges, 145. eius bonitas, ibid. Traiani laus, 328, 329. 463. eius tempore Romanorum potentia maior, 609. eiusdem Imperatoris magnificentia, 1058. eiusdem ac Neronis comparatio 582. victoriæ in Germania aduersus Decebalum regem Dacorum, & pontis exstructio supra Danubium, eiusdemque pontis diruptio imperante Adriano, 778
Transfugæ pœna apud Romanos, 101
Tremolini ducis Franci sponsio rata habita à Ludouico XII, Rege Francorum, 247
Trepidationis motus cœlestis a Regiomontano demonstratus, 629. eius ratio, 633
Tresuiri apud Venetos, & eorum munus, vide apud Venetos.
Trirchiæ status summior Duarchia, 301
Tribunatus ratio apud Roman. penes plebeios, 1212. 1213
Tribuni plebis Rom. auctoritas, 280. Imperatoris violenti iudicium à Triumuiro capitali latum, 493. vnius Tribuni plebis intercessio, magistratuum omnium & collegarum actiones prohibere poterat, 506.
Tribuni militares à comitibus creati, 211
Tribunorum creandorum caussa, 419. eorum auctoritas, 474. militum ius in Gallia an hæreditarium, 515. eorundem creatio & munus, 433. 434. 447. Tribunorum plebis institutio apud Rom. rogatione Iunia, 124. eorũ potestas, ibid. auctoritas, 505. 506. pass. & 508. creatio, 370. mos in approbando vel improbando: & eiusdem

formula, 409. eorum auctoritas, ibid & fol. seq. 410. Potestas quæ, 446. 448. pass.
Petulantia. 508
Tributarii qui vocentur, 224
Tributum temerarium quod, 835. & 1025. in Tributo exigendo fœneratoris cuiusdam improba & erronea excogitatio, 1036. 1038. Hieronymi Laici alia excogitatio, ibid. Tributi exigendi ratio ab Antonino Pio excogitata, item ab Alexandro & Augusto imp. vide Antonini. Tributi Taliorum impositio facta ab Henrico II. Galliarum rege, militum soluendorum gratia, 1047. Tributi & Pensionis differentia 1013 Tributa imperare cuius iuris, 265. nulla in Gallia ante Ludouicum IX. ibid. de iisdem varia statuta, ibid. & 266. Immunitates eorum, ibid. pendere an iacer ordo & nobilitas debeat, 1033. vt æquari possint, 978. nonnisi necessaria, ac vrgente periculo, Reip. imponenda, nec postea imposita continuanda, vt variis exemplis patet, 1025. pass. & 1027. *vbi quæ in ea habenda, & an Principi eadem imperare, & quomodo possit, explicatur.* Temeraria nec apud Anglos aut Hispanos imperari à regibus possunt, 142. nisi populi consensu, vt fit plerunque, 142. 143. Tributorum imponendorum apud Gallos introductio, 1025. Tributorum origo, item ordinariorum & caducorum differentia, 1024. eorum auctorum varia supplicia, 1027. Imperatorum ex ordinum decreto, non in fiscum Imperatoris, sed in vrbes ab ordinibus delectas inferuntur pecuniæ, 361. quæ ratio habenda, 1037. sordidorum ratio, 992. Monarchiæ & populatus status differentia, 1031. 1032. Ratio apud Gallos, 1036. extraordinariorum minuendorum aut tollendorum ineunte principatu vtilitas, 1032. imponendorum belli tempore quare vitanda ratio, 1022. eorum diminutio facta in comitiis Aurelianensibus initia regni Caroli VIII. & IX. 1058
Tricastinum fœdus quod. 190
Tricipitium apud Romanos quod, 304. tricipitii eius fœdus Rom. Reipubl. noxium, & eiusdem fœderis dissolutio, 702
Trinundinum in ferendis legibus statutum spatium. 242
Tripolitanorū in regibus creandis ratio, 587
Triumphi ob victorias quomodo apud Romanos tribuerentur, 850. & seq.
Triumuiratus Romanus, 304. Triumuiri capitalis Romæ ius seu potestas, 432. 433. 479
sub Tropico siti quare magis à calore vrgeantur, quam qui sub Æquatore, 782. sub eodem Tropico quare tellus, aquæ, & lapides vrant vehementius quam versus Aquilones, 775
Tryphonis perfidia & crudelitas, 940
Tuberonis familia pro Republ. habita, 15
* Turcæ ex omnibus fere populis veram nobilitatem virtute non generis antiquitate metiuntur, 67. vide & 567. debitoribus non dant cessionis beneficium, 69
Turcarum mos ratione magistratuum ærarii, vide Ærarii Gallici. mos in deuictorum principibus & nobilibus occidendis, 61. eorum humanitas & liberalitas in Christianos potissimum calogerontas, i.e. *seniores sacrificulos*, Gall. *Beaux peres*, 756. in Vectigalibus quæ ratio, 1018. & seq. Licentia ratione variarum religionum, 755. de eorum Senatus statu, 388. 393. ortus victoriæ, & imperii propagationes, 778. Initiorum ratione ærarii constituendi ea deuictis 1005. Regis Sulimani crudelitas, vide Sulimanni. Eorum principis iactantia, 230. humanitas, 307
Turcarum ærarium, vide Ærarium. *vbi & qua eorum Imperia magnitudo fuerit coniicere licet.* Fœderati qui, 230. Milites prætoriani an serui habendi, 67
Turcarum Magistratuum seu munerum varia genera, 220
Turnelli vnde vocata curia apud Parisienses, & ius eius, 710
* Turpe nihil videri potest, quod cum Reipublicæ salute coniunctum sit, 891
Tutela nepotum patruis commissa, 1146. Ius ratione libertinorum paternorū, 1147
Tutores regni, qui vindicandi imperii gratia pupillos occiderunt, 1110. Tutores tuttricesque regni, 259. Tutorum dandorum ius quibus cōpeteret in Repub Rom. 507
Typographiæ artis nobilitas, necessitas, vtilitas, 575
Tyrannicidæ qui. 596. & seq.
Tyrannis quæ, 305. 321. Regiæ potestati contraria. 598. vox olim splendida, 319. Tyrannidis vitandæ gratia, in popularibus & optimatum imperiis quid constituendū, 600. eius appellatione quid veniat, 311
Tyrannicæ seruitutis liberationes variæ. 336.

Tyrannicidarum præmia, 333 596
Tyrannides quomodo in popularem statum sæpius conuertantur, 604. eius varia exempla, ibid. tyrannidum euertendarum seu conuertendarum quæ præcipuæ causæ, seu præcipua vitia, 594
Tyrannus qui dicatur, 307. qui vulgo nuncupatus, 336. 342
Tyranni vocis ignorantia periculosa, 333
Tyranni & regis comparátio & discrimen, vide Regis. eius nomen quare odiosum, 322. Definitio. 333
Tyranni Siciliæ cum omnibus suis cædes, 344. Tyrannum an occidere liceat, 333. & hinc varias quæstiones, vide passim d.c. VI 315. 336. 338. 341. 343
Tyranni triginta Athenis à Lysandro instituti, 276. * Ciuium sanguine cæmenta sua madefaciunt, 1051. quæstus cupidissimi, 1024. eorum qui maxime crudeles, vide Crudeles, & 844.
Tyranni an maiestas esse dicatur, 128. Tyrannorum arcanum ratione tributorum imponendorum, 1022
* Tyrannorum successores ad ea quæ iuste promiserint fecerintve, recte obligantur, 345. Imperia quomodo in iustam successionē deuoluantur 335 Interfectores, 336. mos in sui ipsorum tutela, 685 studia in fouendis inimicitiis inter potentiores, 739 Consultores, 327. miserrima vita 327. 328. Spongiæ 344. eorum varia supplicia, ibid, furiæ, 343. qui magis ferendi. 330
Tyrannorum statui familiæ antiquæ, nobiles, & potentes, maxime contrariæ, optimatum vero necessariæ, 834
* Tyrannorum peculiaria vitia, auaritia scil. libido seu voluptas, & crudelitas. 594
Tyrannorum cædes variæ, & grauia supplicia, 311. 325. quorundam supplicia, 344. acta legitima, item hostium Reipublicæ, rata esse oportet. 346. successores optimi, 590. contra Cambyses Cyro 592. varia nomina, & quomodo tyranni idem adepti sint, 679. varia iudicia, 334. * eorum decretis nihil effi acius ad subditorum animos frangendos crudelitate, 68
Tyrannis an bella ciuilia vtilia, 721. Societates ciuium quam ingratæ, 549. 550
de Tyrannis dicta Ciceronis, 344

V

Vacantium bonorum aut derelictorum ius quibus competat, 268. tempora intra quæ repeti aut vsurpari queant, ibid.
Valentis edictum de otiosis, mendicis, & vagantibus : item de iis qui solitudines & deserta quærebant, 62. Valentis Imperat. cædes, 814
Valentia colonia Rom. vide Coloniæ Rom.
Valeria lex de cæde tyranni, 334. cui contraria Solonis, ibid. de dictatura Syllæ, 335. eiusdem legis vtilitas, 431. de priuilegiis & largitionibus.
Valerius Florentinorum Dux cur damnatus, 252
Valetiorum & Heluetiorum fœdus, 87
Vandalorum ius ratione successionis regiæ, 1144. ciuitatum societas quæ, 122
Varronis dictum de potentiorum tyrannide, 950. sententia de felicitate humana, 610
Vasa aurea sine iactura non fieri, 1066. Argentum semper iis immiscetur, ibid.
Vasallus quid à subdito differat, 171. vasallus ligius an plurium esse possit, 184. an Vasallus & subditus idem iusiurandum præstet, 179. quid domino præstare teneatur, 105. patroni causa etiam aduersus parentes & liberos arma capere tenetur, 173
Vasallus nec patroni obsequium, nec vicissim patronus vasalli clientelam, sine iusta causa mutuoque consensu eiurare potest, 92. plures si habeat filios, vnusquisque fidem præstare patrono præstare cogitur, 180. siue Rex, siue Pontifex siue quis alius sit, fide & obsequium domino debet, 105. an Vasallus Regis Neapoleos, Pontifici Romano potius obedire quam Regi teneatur. 934. Vasallus vnius Principis an Imperator eligendus. 18. 18. 184
Vasalli, clientis, & fiduciarii differentia, 28. 176. 177. Vasallis an dominos eiurare liceat, vide Feudatario iure. Vasalli à fiducia dominorum quomodo liberentur, 914. & seq. Vasalli ligii qui dicantur, & patronorum in eos auctoritas, 171. Vasalli & subditi differentia, 179. Vasallum prædio spoliari an sufficiat, 915.
Vasallorum & clientum ius diuersum, 105
Vbertatis loci commoda seu incommoda, 808 & 810
Vectigal ex manumissionibus apud Romanos, & à quo introductum, 1029 ex hæreditatibus, legatis, & donationibus mortis causa, ibid. Numorum quam pernitiosum. 1077. Octauarium seu bessale quod, 1018. Panno impositū apud Anglos. 1021.

Rom-

Romanorum de vicesima manumissorum in castris ad Sutrium, 265. Salarium, 1026.
Vectigal salis, parum aut nihil minuit priuatorum iura, 271. Vectigal ex salinis Gallicis & aliis rebus quale, 1019. passim.
Vectigalis genus ex decimis, 1018. ex vectoribus, quæ Lat. *portoria* dicta sunt, 1018. eius quæ olim, & quæ hodierna ratio, ibi. 1024
Vectigalis genus ex pascuis, 1019
Vectigalis vini in Gallia origo, 1025
Vectigalis iudiciarii apud Gallos constituti vtilitas, 1035. etiam apud Romanos in vsu, 1036.
Vectigalia vino imposita quod in Anglia, Belgicum seu Flandriam defertur, 1021. Vectigalia annua Anglorum, vide Anglorum. à quibus primum introducta, 1037. Regni Persarum, 1011. Æthiopum, ibid.
Vectigalis quæ & de quibus augenda vel minuenda, quæve de iis habenda ratio, 1021. passim & 1033.
Vectigalia aut tributa imperare cuius iuris, 264. eorum varia statuta, ibid. & 266. immunitates eorum, ibid. Vectigalia vicesimarum gratissima Romanis, 1026. quæ vtilissima & honestissima, 1034. 1035. 1063. eorum ratio quæ habenda, ibid. Vectigalium æquipollentia ratio habenda tenuiorum gratia, 1035. quorundam apud Romanos abrogatio à Pertinace Augusto facta, 265. eorum & tributorum necessitas in Republica, 1027. 1028
Vedii Pollionis in seruos supplicium, 56
Venatores Hebræis latrones vocati, 524
Venerationis magistratuum exempla, 494
Veneti deditiores quare alii aliis, 791
Veneti cuiusdam exsulis qui caput patri amputarat historia, 40. Veneti ad bella peregrinos duces sæpius eligunt, 105. soli inter omnes Italiæ principatus liberi à potestate seu fiducia summi Pontificis, 191
Venetorum consilium arcanum septem virorum, 1103. eorum auctoritas in principes, 668. calamitas maior, 1017. Cancellarii dignitas sine imperio, 434. census, 609. comitiorum ratio, 372. consiliorum vsus, 397. dux à Venetis cur Canis appellatus, 217. Ducis in cæteros patricios prærogatiua, 238. Ducis & Reipub. ius inter ordines, ibid. Duces plures supplicio affecti, 283. Ducum ius & ornatus, 158. humanitas in Gonzagam Mantuanorum principem, 616. Lex de vsuris, 1206. Venetorum magistratuum potestates quæ mobiles & immobiles, 693. mos in bellis, 611. mos ratione dotium fœminarum, 835. & 837. mos in legibus ferendis, 686. ordinum, dignitatis prærogatiua, 563. patriciorum auctoritas, 282. remedium in colligendis pecuniis, 96. seditiones variæ, 1105. Senatus mutabilis, 412. Senatus puritas, 387. in statu stabiliendo, & in conseruanda in officio plebe ratio, 1105. Respubl. quam munitissima, 389. Reipublicæ status antiquitas, 282. Aristocraticus hodie, ibid. eiusdem varii ordines, eorumque ius Status Aristocraticus, sed administratio Reipublicæ harmonica, 1220. Reip. status duratio, 610. Statutum pro ratione iudiciorum, 729. supplicium graue in fœminas furantes, 1039. supplicium ratione falsi, & ratione effusionis sanguinis, 1198. 1199. ratione furti 1200. Triumuirorum auctoritas, 409. apud Venetos quod ius prouocationis, 257. apud Venetos Tres viri conformandis cuiusm moribus instituti, 973. Venetis concilia quot, 395
Venter aures non habet, 748
Venti Orientalis beneficia, 803. Ventorum quibus infestantur Narbonenses & Aquitani, nomina, 808 Ventosa loca quare ferociores reddant homines & mobiliores; quieta vero humaniores & mansuetiores, 807. *vbi qua regiones ventosæ & qua placidæ sint, enumeratur.*
Ver sacrum fouere vt solitum, 54. 55
Verberibus cædere ciuem Rom. legibus vetitum, 1090. qui damnabantur, quot ictibus ex diuina lege cædi soliti 1219
Verborum ambiguitates fugiendæ & circumcidendæ in pactis conuentis, 919
Verborum specie inani ac præclaris appellationibus non valde inhærendum, 321
Vercingentorigis Gallorum ducis auctoritas, 115
Veritati nullum præiudicium legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, aut sententiis adferri potest, 470
Verris accusatio à Cicerone, 236. maleficia & supplicium, 1090. prætura, 488. 489. prætura damnosa, 504
Vespasiani tyrannis ratione impositionis tributorum & quæstus, 1024
Vestalium iudices qui, 442. eorum priuilegium in damnatorum liberatione, 259. 260

Vestiariæ legis à Philippo Bello Galliarum rege latæ ratio harmonica, 1189
Vesparum ætas, vide Apum.
Vetustatis in legibus auctoritas, 665
Vexillifer apud Lucenses qui, 660
Vexilliferi quare Florentini inuisi, 322
* Via publica nulla temporum diuturnitate præscribi potest, 266
in Viatores decretum Curiæ Parisiorum, 420
Viatorum creatio, 429. de eorũ exfecutione variis ius, 514. regiorum auctoritas, 515
Vicarii Imperii Germanici qui, 217
Victoriati pretium lege Tribunitia dictum, 262
Vienna colonia Romanorum, vide Coloniæ Rom.
Vindicationis ius, 492
* Violentum nihil diuturnum, 640
Vir bonus qui, 984
Virorum illustrium iniusta supplicia, vide Illustrium. Virorum illustrium siue principum, siue priuatorum, ius in fœminas connubii gratia, 1161. 1165 quorundam illustrium ætates, 653. passim. vbi quis mortalium animosior fuerit, describitur.
Virgilii locus de seditionibus populanibus sedandis, 750
Virginem seducentis pœna à Deo constituta, 838
Virginii parricidium, 490
Virium pars ibi, vbi & imperii pars est, 111
* Virtus nullo pretio æstimanda, 852
* Virtus Rerumpubl. omnium præcipuus, idemque optimus finis, 672
* Virtus vera nobilitas, & eius laus, 563. 567
* Virtutis decus ac maiestas plus in Republ. valet, quam leges, arma, edicta, & magistratuum omnium iussa, 750
Virtutis & Honoris templa Romæ à quo dicata & constructa, 853
* vt Virtutis præmium nullum maius honore, ita vitii nullum maius supplicium ignominia, 852. eiusdem præmium quod maius, 673. splendor maximus apud populum, & fortium virorum integritas vehementer probata, 682. * Virtutis vis & natura virtuti contraria esse nequit, 695
Virtutem honores quare antecedere, non sequi oportere iudicarint Rom. 853. * Ad eam vnus quidem & rectissimus aditus, sed innumerabiles vitro citroque sinuosi anfractus, 709
Virtute excellentium qui præferendi, ob-

scuro ne loco, an clara stirpe nati, 564. * in ipsa fruenda maximum omnium dignitatum & honorum præmium positum, 814. ties præcipuæ Reipubl. bene constitutæ statibus quomodo accommodari dicantur, 801. 1089
* vt Virtutum, sic vitiorum quoque sui sunt gradus, 325
* Virtutum pestis rerum copia, 4
* Vis est, cum quod per iudicem debes, per te ipse attripis, 970. * Vis omnis iuri contraria, ita vt prædo in aliena qui innatet, vt si di ciatur, fit natus, 491. Vi aut metu factum, an ratum haberi debeat, 931
Vitæ diuturnæ causa, 794. & quæ animantia diutius viuere dicantur, 795. promiscuis vitæ promissio de initu facta iuris & integrius viuentibus, 616 Ratio in iudiciis criminalibus 1184
Vitellius Galbæ parricidas supplicio affecit, 347
* ad Vitia citius quam ad virtutes gliscit hominum natura, 789
Viris pœna initior apud Romanos quam fuisset, 1194
Vlpiani & Pauli IC. tempora, 38. eiusdem Vlpiani sententia de auctoritate magistratuum, quibus in carcerem detudere licet, 441
Vltionis exempla, 598. & pass. inf. & follec. ad Vltionem quam ad gratiam eas proclniores fimus. 860
Vlyssis prudentia vnde, 822
Vnciæ varietas, 1069. argenti varia diuisio, 1070
Vnitas numerorum quasi princeps, 1238
Vniuersitas quid, 521. an peccare possit, 537. à collegio & corpore quomodo differat, 526. in quibus conſentiant hæc tria, ibid. eius descriptio 554. Vniuersitatis & ciuitatis definitio ac differentia 80. Præ quod supplicium, 544. vbi variæ dictiones tractantur.
Vniuersorum & singulorum diuersa ratio in defini endo, 403
Voconia lex de jure fœminarum, & eiusdem abrogatio, 838. 837
Vocis variæ in hominibus quæ consideratio, item pronunciandi varius modus apud gentes, 817. 818
Voleronis seditiosi libertatio à supplicio 741
Voluntas an habenda pro facto, 1190. coacta an dicatur voluntas, 581

Voluntatis diuinæ & humanæ contrarietas, 614. Voluntatis humanæ ſententiæ, 613
Voluptas crudelitate vniuſſior in tyrannis, 894. quos perdidiſſe dicatur tyrannos, ibi.
* Voluptatis vis & natura eſt, vt ſine aliquo ſenſu doloris inſuauis ſit ac pernitioſa fuerit, 1227
Voracitatis præmia propoſita, vide Mithridatis.
Vrbanus Pontifex quando creatus, 62. eiuſdem ius, 459
Vrbani qui, 77
Vrbs, etiam à ciuibus deſerta, non tamen nomen ſuum amittit, 78. ſine ciuitate, & ciuitas ſine republica eſſe poteſt, 78. eius ciuitatis, & vniuerſitatis Lutetiæ differentia, 80. Vrbis & ciuitatis appellatio apud Iuriſconſultos ſæpius confuſa, 76. eius etymon, 77. firmitas qualis, 870. paſſim.
Vrbes magnæ & populo abundantes, minus ſeditionibus opportunæ, 823. munitiſſimas eſſe oportere, 876. 877. 879. earum origo, 522. Vrbium & arcium munitiſſimarum neceſſitas in finibus imperii, ſtatus conſeruandi gratia, 902. earum & ſuburbiorum collatio, 76
Vſura Hebræis *morſus* dicta, eius pericula & commoda atque incommoda, 819. 821. 825. 828.
Vſurarum diuerſa ratio, tum fructuum, tum pecuniarum, 824. paſſim. & 826. 827. 1039. paſſim, & ſeq. earum lex, 1205. ſub vſuris pecuniam mutuam accipere principibus quando liceat, vide Mutuam.
Vſusfructus bonorum filiis debitorum hæreditatis maternæ vel alterius, patri debetur 38. Reipubl. poſt annum centeſimum extinguitur, 14. vbi perpetuus conceditur, & proprietas conceſſa cenſetur, 810
Vtile nihil quod non ſit honeſtum, nec econtra, 548
Vtilitas apud populũ quæ exiſtimetur, 849.
* quæſtuoſa, virtutis hoſtis capitalis, 673.
* Vtilitatis alterius cauſa, alteri incommodum creari non debet, 470. * omnium vtilitatum quæ ab aduerſariis maximæ decerpi ſolent, nulla maior quam id præſtare, ne aut vitiis illos vincere, aut virtute ab illis vinci videamur, 696
Vtopiæ ciuitatis appellatio vnde, 820
Vxor domus ſocia, 29. mariti legibus ſoluta, 24. vxoris nomine non intelligenda concubina 23. nec ſponſa, paulo poſt.
Vxores quæ maritos peccare coegerint, Principes potiſſimum, 844. Vxores occidere vinum bibentes, Maſſilienſibus ac Mileſiis ius, 26. adulterium item committentes necare Græcis & Romanis lege Iulia licitum, ibid. plures habere quibus licitum, 45. quæ viros enecarint, 29. vxorum pluralitas vbi vſitata, 790. 791. eiuſdem pluralitatis pœna, vide Πολυγαμίας
* Vxorum ſplendor à maritis velut à Sole pendet, 30. cum vxoribus quare Lycurgi inſtituto non liceret pernoctare, 792
* Vxoribus ſeruire ignominioſum, 25. 26

X.

Xenodochia quando conſtituta, 61. *dicuntur autem loca hoſpitibus (pauperibus ſcil.) recipiendis conſtituta, l. 16. de ſacroſ. eccleſ. l. 31. de epiſc. & cler.*
Xenophontis laus, 1086. vbi eius profertur ſententia de Democratia ſeu ſtatu populari. eiuſdem iudicium de Republ. Platonis, 218. ſententia erronea de ſtatu populari, 729
Xerxis crudelitas, 539. ſacrificium ſanguine humano, 54

Z.

Zamoglonii apud Turcas qui, 308
Zelotypiæ morbo quare minime omnium angantur Germani, 792. contrà Auſtrales.
Zvvinglii Theologi apud Heluetios nouæ religionis concionum vis, 114
Zuyffi apud Heluetios quid, 354

FINIS.